Leland H. Carlson

R. G. Clarke.

Elsevier Press.

29.

Digitized by the Internet Archive
in 2024

https://archive.org/details/titiliviihistori0000unse

TITI LIVII HISTORIARUM

QUOD EXTAT,

cum perpetuis CAR. SIGONII et J. F. GRONOVII Notis.

JAC. GRONOVIUS probavit, suasque et aliorum Notas adjecit.

AMSTELODAMI,
Apud Danielem Elsevirium. Anº. 1679.

Reverendiſſimo & Celſiſſimo Principi

ac

DOMINO,

D. FERDINANDO,

D. G. Epiſcopo Paderbornenſi, S. R. I. Principi, Comiti Pyrmontano, &c. Domino meo Clementiſſimo.

HAbet hoc Hiſtoria, Reverendiſſime ac Celſiſſime Princeps, ut, quamvis rudius ruſticiuſque compoſita, qua legentes qua audientes ducat & non ſegniter afficiat, vel ſi alia deſint, ipſa eventuum novitate ac varietate. Quid ſi res ea pertineat ad Romanas? Quas quidem documentorum præſtantia, hominum virile & muliebre ſecus omniſque ætatis & conditionis virtutibus, operum magnitudine & copia, narrationum fide ac veritate, notatione ac ſerie temporum, locorum, quæ peruerunt excolueruntque, noticia & opportunitatibus, omnium gentium annales anteire in confeſſo eſt. Quid porro, ſi ab eo

sit condita, in quo lacteum sermonis flumen & judiciorum candorem probarunt disertissimi quique jam illo ævo, quum optimo dicendi genere adeo imbutas assuetasque aures haberent, ut etiam vulgus & fortuita plebis corona bene de oratoribus judicaret? qui Augusto & Mæcenate atque utriusque cohorte literatissima considentibus sæpe recitavit? cujus constantia in Senatu olim celebrata, quod victarum partium duces inter victores justis elogiis prosequi, crebroque illos ut insignes viros nominare non dubitasset? Jamdudum intelligis, Ferdinande Princeps Perfectissime, me de Tito Livio Patavino loqui. neque enim apud te de quoquam commemorari potest illustrium veterum, quod ignores; neque quisquam illorum significari, cui non statim nomen reddas. Sed hæc tanta tua & cum pauciſſimis hodie sublimis loci atque ordinis tui communicata laus propemodum consilium inceptumque conturbat atque impedit meum. Quæ est enim gratia donantis, quod toties sine dubio habeas? toties vorsaris, volutaris, percensueris? in quo nihil sit animadversione dignum, quod non adverterit mentis acerrimæ oculos? quod non de præsentibus expungat appellata memoria? quo non, si ferat animus, tanquam tuo, utare? Prove

bii

biis quoque ineptiarum notantur, qui ad Alcinoum poma, & noctuas Athenas, & in mare aquas. Nec diffitendum est his esse suum locum: at alia ratio est eorum, quibus, velut uno summeque naturali & suavissimo cibo, reficiuntur recreanturque ingenia elegantia: quæ quanto capaciora atque avidiora sunt corporeo folle, tanto minus ea satietas aut fastidium percipit alimentorum suorum: tam mehercule quam nectaris ambrosiæque nunquam pœnitet apud Homerum deos. Itaque nullum periculum reor, ne quid homini polito eorum, quæ florens in Græcia & Romæ eloquentia victuris chartis mandavit, intempestive præ manu sit. Nunquam exhauriuntur ista: nunquam omnem abolent sitim: nunquam regustata ex intervallo non aliquid affigunt, quod superiores haustus, quantumvis largos, fefellerat. Nec vero potest Principi doctissimo & in omni judicio reconditarum etiam atque interiorum literarum terssissimo vilis esse ille, qui accedit, apparatus, siquidem præstat, quod pollicetur, plerisque parum adhuc intellectis lucem, remedia vitiatis. Scis enim, neque te præterit curiosissime perscrutatum, quicquid habet vetustas, quod doceat, non tam præclare nobiscum agi, ut in tractandis his facundiæ priscæ monumentis nodi, moræ, scrupuli, et-

iam illis, quibus id unum opus ætatem fuit, difficiles passim non occurrant. Multa planissime dicta cum scriberentur, nunc numeris sunt obscuriora Platonicis, ignoratione alicujus ritus, moris, casus, fabulæ quondam omnibus notissimæ. Alibi glossemata, voces rariores, eoque significationis dubitatæ, alibi verba vulgaria, sed usu ac vi secretiore vixque etiam intentis obvio, respondant. Sæpe librariorum manus calvi ac frustrari nescio quem soporem potuisse apparet: & non modo vocabulis versibusve omissis cruciamur; sed est & ubi literis aut syllabis dissimulatis, repetitis, trajectis, gangræna succreverit; est ubi quod explanationis aut memoriæ suæ causa studiosus ad marginem alleverat, in corpus auctoris transierit & molestiam creet. Nec vero qui primi formis exprimendos scriptores veteres dederunt, semper ex probatissimo quemque exemplari transtulerunt; aut non interdum nimium in corrigendis, quæ non assequebantur, & propterea mendosa putabant, sibi permiserunt. Et qui deinde renovatis identidem editionibus inchoatum ab illis munus perficere voluerunt, ut complura, in quibus priores defecerant, præclare procuravere, ita in non paucis offenderunt ipsi, & aliquid rectius inveniendi occasionem præbuere secuturis. In tam ampla doctrinæ industriæque

que exercendæ materia quid valuerit noſter hic tertius in eodem labor, tuum judicium facio, Princeps Sapientiſſime: neque in hac parte Laurentio Vallæ decedo, qui Alphonſum Arragonium ſuarum in Livium curarum cenſorem habuit. Num minor nobilitas tua? cujus originem ad vetuſtiſſimos & magnanimos Widekindos refers? unde nunc quoque domus præſigni diademate redimita communem cum Furſtenbergiis Baronibus ſanguinem ducit? quæ heroas pace belloque ſpectatos edidit plurimos: inter hos inclitum militari gloria & factis Guilhelmum, Ordinis Teutonici in Livonia Magnum Magiſtrum & Sacri Romani Imperii Principem, quem virtute invictum & ſuperiorem potentiſſimus Moſchorum tyrannus confeſſus eſt eo ipſo, quod non niſi ſcelere ſuorum ac perfidia vinci poſſe ſperavit. & illud ejuſdem, quæ ſacratum caput tuum non ornat magis quam ab eo ornatur, Principalis Mitræ maximum decus, niſi te majorem videre gauderet, Theodorum? Num pectore pleno pietatis, officii, morum, altitudine animi, ſanctitate propoſitorum, magnitudine cogitationum, moderatione potentiæ, cura civium pariter & benevolentia inferior es? Nam ne fortunam jactet, & tua regia eſt. Porro neque Artaxerxem ſibi præferebat Ageſilaus, niſi juſtitia vinceret. Præterea

meritis paratur solium vestrum, & raro cruentum est; raro non puræ, ut Pontificum, manus. Sed obtineat sane rex clarissimus salvam æternamque gloriam, quia ingenia fovit, doctorum consuetudinem appetivit, inter hos & libros, quicquid ei otii relinquebat sceptri occupatio, dispertivit. Numquid non eadem parem famam & jam circumdant & apud posteritatem spondent tibi? Ille tamen audire tantum potuit carmina: tu linenda cedro pangis, ut nemo meliora, nemo magis antiquis æmula, & quidem, ut tot generum propriam cujusque laudem impleas. Tuum est non modo saxeas moles erigere, & locorum genium, magni diei testem, coli jubere; non modo sumptum præcipuis operibus impensum subscribere, sed etiam titulos dictare, neque ad eos formandos in consilium vocare, nisi ut recites. Hoc vero vix ausi, quos sequeris, gentium domini: Cn. certe Pompejum, quid de se ad ædem Victoriæ digne loqueretur, ad doctissimos civitatis retulisse accepimus. At tu Varianæ cladis, quæ in finibus tuis contigit, nomenque campo dedit, tropæum Arminio posuisti, & ipse sic inscripsisti, ut idem sit liberatæ Germaniæ & tui ingenii monumentum. Itaque rursus hic me confundit impeditque felicitas votorum meorum: potius verendus quam optandus talis judex, cui non

pos-

possunt nisi lectissima & limatissima, & qualia ipsi domi nascuntur, satisfacere. Sed vicissim pendentem animi solatur & confirmat illa tua unica & summa benignitas, ille amor commodi universorum: & pollicentur fore, ut quod utile studiis reperies, etsi longe infra illam, ad quam te ac tua exigis, summam sit, non rejicias. Sic soliti sunt sanctissimi decessores tui loca & lautia præbere invitatis ad se Musis, etiam illo tempore, quo propemodum omni orbe exsulabant. Nam quid admirabilis ille & divinus Meinwercus? quid tertius ab illo Imadus? de quibus in prioris vita legimus, quæ eodem exemplo, non fastidita ævi simplicitate, apponi operæ pretium est. *Studiorum multiplicia sub eo floruerunt exercitia. Et bonæ indolis juvenes & pueri strenue instituebantur norma regulari proficientes haud segniter in clausträli disciplina: omniumque literarum doctrina claruit hic sub ipsius sororio Imado episcopo: sub quo in Patherbornensi Ecclesia publica floruerunt studia. quando ibi Musici fuerunt, & Dialectici, enituerunt Rhetorici clarique Grammatici. quando magistri artium exercebant trivium, quibus omne studium erat circa quadrivium. ubi Mathematici claruerunt & Astronomici, habebantur Physici atque Geometrici. Viguit Horatius magnusque Virgilius, Crispus & Salustius, & urbanus Statius: ludusque fuit omnibus,*

bus, insudare versibus, & dictaminibus, jucundisque cantibus. Quorum tu dignissimus successor multo eadem pulcriora & splendidiora præbes tuis, quod & in omnibus profecit hic seculi nitor, &, quod maximum est, de professoribus artium, non suffragatoribus aut commendatoribus (ut plerique Principes & magistratus, quibus sæpe fucum fieri & imperitos obtrudi & necesse & palam est) sed tibi, sed tuis ponderibus credis. Denique & T. Livium jam olim beneficii sui fecit illa tua Episcopalis Paderborna. inde enim profectus P. Horrion S. I. nobile illud fragmentum, quo XXXIII liber redintegratus, & memorabile prœlium ad Cynoscephalas enarratum habemus, è membranis Bambergensibus primus eruit atque descripsit, & quum id alii publicassent, ut fieri solet in festinatis atque interceptis, parum ad archetypon fidem, in tua urbe emendatius & eruditis notis ornatum edidit; gentilique & consanguineo tuo Principi in dedicatione Academiæ, quam ille optimis auspiciis excitavit, & tibi, alteri conditori, restituendam augendamque transmisit, velut nataliciam sardonychem, obtulit. Redit igitur jure ad te, quod omnis ætas vobis debebit; non jam, ut aliquid laceri Hippolyti, *forma carens, Et turpe multo vulnere abruptum undique*, sed vivum & corpori suo insertum, ut recidivus cum humero

mero eburneo Pelops. Quod si non opus orne approbabimus tibi, at certe nostram in colenda magna virtutum tuarum imagine devotionem. Vale, Reverendissime ac Celsissime Princeps, & ad Nestoreos annos publice domique felix, exemplum seculo, beatitudinem tuis, incrementa literis, quod facis, præsta. Lugduni ad Rhenum a. d. IX. Cal. Majas A. C. CIↃ IↃC LXV.

Reverendissimæ Celsitudini Tuæ

Devotissimus

JOHANNES FREDERICUS GRONOVIUS.

LECTO-

JOHANNES FREDERICUS GRONOVIUS NATUS HAMBURGI
A°. M D C XI. DENATUS LUGDUNI BATAV. A°. M D C LXXI.

Hamburgum genuit, civem adscivere Tubantes
Et Batavi Pallas cum Themisque viro.

J. Mommikhuysen sculp.

LECTORI BENEVOLO.

Si opus esset, amice lector, non gravarer tibi longam de T. Livio fabulam serere: suppetit enim materia: sed tantum dictum est, ut quædam non esse dicta præstaret, & illorum aliunde gnarus in hoc certe schedio alia lectione mavis avocari. Hoc igitur exspectas potius, ut qua fiducia sim aggressus rem minime vulgaris animi, quam me ausurum, ut sic dicam, ante tubas, & priusquam poscerer, ne ipse quidem credidi, ut perpetuis notis historiæ Romanæ principem emendatiorem reddere conarer, hic in limine edisseram. Ubi primum illud relictum à prioribus occupabo, ut grata commemoratione doctorum hominum, quos curæ aliquid huic scriptori vitæ restituendo post literas renatas impertisse accepi, præsertim antiquiorum, & ipsorum pariter Manes & futurorum studia demerear. Illorum enim plerorumque intermortuam laudem renovavero: ex his, qui post nos eandem provinciam subituri sunt, adminiculum habebunt, quod mihi si fuisset à principio, & sollicitudine diu me vexante liber fuissem, & multis partibus meliorem tibi statim auctorem dedissem. Neque enim tantum mihi tribuo, eaque malignitate & in majores & in minores feror, fortuitis subjectus, & an audeam insonare illud, ὅστις πρῶτον, ambiguus, ut vel istorum Hieronicarum palmas & coronas olim certas abolere aut conterere desiderem, vel neminem posthac in eodem stadio exerceri velim.

lim. Qui mos est quorundam, ut velut desponsos sibi, usu, coëmptione, farre, in manum convenisse veteres, quos recensenaos susceperunt, haberi postulent; aut quasi ab censoribus ea lege publicum conduxissent, ne id præterea cuiquam agitare fas sit, alios ut inde omnes arceant, tentantibus opus novum nuntient, æmulamque industriam contumeliam suam interpretentur. Prima igitur, uti debebat, præconem suum in lucem reduxit Urbs domina; adspirantibus, ut ornatiorem reduceret, diser tis duobus & gravibus Viris, Johanne Andrea Alerien si, & Johanne Antonio Campano Interamnien si, Episcopis. Quos bene gnaros, quantum interesset ad historiæ fidem & apparatum, ad temporum noticiam, ad linguæ Latinæ omnisque eloquentiæ nitorem & copiam, ad prudentiam ac civilia & mores, hoc opus, sed quam purgatissimum, in manibus haberi, ambos eodem tempore quidam movit sacer instinctus, & incessit cupido tam utilem operam simul studiis præstandi & personis ac dignitatibus suis ad posteros commendandi. Occupavit tamen, ni fallor, Andreas sub Paullo Secundo Pontifice Maximo, manibus, ex ea natione, quæ librorum typis & prælis describendorum nobilem & saluberrimam invenit artem, Conradi Sweinheim & Arnoldi Panartii. Duo ejus editionis penes me sunt exempla, alterum dono Casp. Gevartii, cui deest frons & bellum Punicum secundum; alterum Bern. Rottendorfii, quod titulo pariter & epitomi

usqu

usque ad XXVII *caret. Annus appositus non est, sed* MCCCCLXXI *eam antevertisse argumento est, quod hoc anno Paulus, cui dicatur, mortalitatem explevit. A Vendelino (hic est, puto, qui se Sweinheimum in calce voluminis appellat: ut solent Itali Germanica vocabula invertere) ex Victorini Feltrensis exemplari redditam fuisse anno* MCCCCLXX *testatur Fr. Robortellus in Convenientia Livianæ supputationis cum marmoribus Capitolinis, & in Emendationibus. Hunc enim Victorinum Feltrensem præfatur Alerienſis, principem omnium Patavii, & mox Venetiis privatim, inde Mantuam Jo. Francisci Marchionis, ut liberorum ejus disciplinam susciperet, liberalitate traductum, T. Livii annales publico auditorio, cum ingenti hominum admiratione ac fama, commisisse. Quin etiam post multa de illo honorifica, quicquid auctore in tanto profecerit, præceptori, altori, parenti Victorino, magnanima & grata pietate acceptum refert. Hunc brevi intervallo secutus est Interamnienſis Præsul: cujus curam adhuc videre non potui: sed in regia, quæ Parisiis est, bibliothecæ indice scriptum legi*: Titi Livii Historiarum decas ex emendatione Antonii Campani: adjecta sunt omnium librorum epitomata *(ut tum loquebantur)* fol. Romæ MCCCCLXXI: *&* Tertia & Quarta decas. ibidem MCCCCLXXII. *Exstant Opera ejus à Mich. Ferno collecta & Venetiis in vulgus data: in his nuncupatio hujus lucubrationis ad Jacobum Amanatum Lucensem Cardinalem Papiensem: unde di-*

**

gna

gna visa sunt hæc, quæ exsignarem: Genus est in eo scribendi proprium & suum, & idipsum splendidum atque magnificum, & tanquam ad spectaculum quoddam magnitudinis sublime & elevatum, ac per omnes circumductum amplitudinis gyros: ita ut eruditorum oculos late extendere atque extollere in altum possit, imperitis caliginem afferat. Inde librariorum coorti errores, dum, quod ipsi non capiunt, nimium esse, aut, quod non cernunt, obscurum, aut, quod est inversum studio auctoris, depravatum putant; & de librariis emendatores facti, ubi plus adhibent judicii, ibi minus intelligunt. Horum igitur depravationes, quas tanta diuturnitate temporis tantaque barbarie necesse fuit esse quam plurimas, multis fretus exemplaribus corrigere aggressus sum, quod tu jussisti: etiam feci, quam potui, diligenter, ut huic novæ miræque industriæ impressorum ipse quoque pro virili auxiliarer. *Deinde*: Quod ad me attinuit, nusquam curiosus interpres aut divinator, nihil præter meum laborem & diligentiam attuli. quæ utinam tanta fuerit, ut librariorum tollendis erroribus satisfecerit! Certe in hoc fuit maxima, ut Livii majestatem affectatione ingenii nusquam minuerem. *Andreæ velut præscriptum una cum præfatione expressérunt (ita tamen, ut identidem ab eo recesserint) Mediolanensis artem & impensas laudans Philippi Lavagniæ* MCCCCLXXVIII: *Tarvisina utraque referens*

ferens has Decades à Luca Porro diligentissime recensitas, prælo suppositas fuisse à Jo. Vercellensi MCCCCLXXXII, *& iterum quinto; quæ duæ sunt editiones diversæ per omnia; non, ut nunc interdum illudunt, primum modo folium cum anno habent mutatum: duæque Venetæ, quæ per Bartolomæum de Zanis à Portesio summa industria se conditam cantat* MCCCCXCVIII, *& quæ per Georgium de Ruscónibus Mediolanensem* MDI. *Non multo serior, si non antiquior quibusdam, est Bechariana, charta ἐπταπτύχῳ, (& primam ea forma contractam hanc censeo, nec vidi, nisi quod habeo ejus specimen, à Tobia Andreæ donatum) dissimulato loco & tempore unam præferens utriusque notam, Augustini Becharii sacerdotis ad Studiosos alloquium, quod testimonio Quintiliani, Hieronymique ac Plinii narratiuncula de Gaditano Patavinum visente constat. Ab eodem Bechario Justinum M. Antonio Coccio Sabellico recognitum prodiisse testatur Matt. Berneggerus. Proxima mihi oblata est, quam Lutetiæ* MDXIII *emisit Jod. Badius Ascensius. is lectorem monet superiore conatu ante biennium operas suas deceptas codice, qui M. Sabellicum exactorem prædicaret, plusculas mendas non exemisse: quo serius comperto se curasse reliquias Livianas cum decem diversæ monetæ aut scripturæ exemplaribus conferri à Gerhardo Vercellensi Burgundo. Atque hæ omnes libro tertio & trigesimo magnaque parte quadragesimi, finitæ scilicet in his verbis cap.* XXXVII, per omnia fora conciliabulaque edixerunt, de-

ſtituuntur: *ego autem cunctis præter Campanicam & priorem Tarviſinam, ut inciderat, quod, quemadmodum aliquando lectum eſſet, noſcere animus ferret, uſus ſum. Præter has video laudari à Robortello Melchiori Sueſſæ elaboratam & ab aliis Antonio Zarotho ex recenſione Petri Juſtini Philelphi impenſis Jo. Legnani Mediolani* MCCCCLXXX *confectam: ſed hæ, & complures, opinor, aliæ oculos meos fugerunt. Anno proximi ſeculi octavo decimo provenit Magontiacenſis apud Jo. Scheffernm Jo. Fauſti nepotem. hæc addidit ex membranis bibliothecæ in ædibidem maxima & metropolitana, D. Martini appellata, partem libri tertii & trigeſimi à capitis* XVII *his verbis*: arctis faucibus Acarnaniæ cohærens: *eſſi legatur illic*, iis partibus cohærens: *& quod decrat libro quadrageſimo uſque ad finem. Ulrichus Huttenus ad Albertum Brandeburgenſem Cardinalem & Epiſcopum Moguntinum, Eraſmus Roterodamus ad Miſobarbaros atque eoſdem Philomuſos præfixis epiſtolis eam honeſtarunt. Nicol. Carbachius & Wolfg. Auguſtus (quos imprimendis illic loci libris eandem operam præſtare, quam poſt Aldum Venetiis Egnatium, Romæ doctos quoſdam, Baſileæ Beatum & Amorbachios, Argentinæ Gerbellium ait Huttenus) corrigendo præfuerunt: & quia in eodem volumine Langobardicis literis ſcripto ultimi quoque ſeptem libri de bello Macedonico reperiebantur, hoc negotio ipſis à Scheffero dato, eos cum vulgatis contulerunt. Eæ lectiones variæ, paucis in contextum admiſ-*

missis, postremas operis paginas faciunt. Circa idem tempus Aldina minoris formæ incudi cœpta est tradi; curam ejus habuit Franc. Asulanus & quam plurima optima & antiqua & manu scripta exemplaria è bibliothecarum latebris collegisse, atque ex omnibus hoc tandem lucidum atque ab omni parte integrum conflavisse sese in præfatione tertii tomi ad Jo. Baptistam Turrianum profitetur. Primus est absolutus mense Decembri MDXVIII, *alter mense Februario* MDXIX, *tertius cum augmento Magontiacensi mense Novembri* MDXX: *& in septem, quos dixi, libris Asulanus ubique fere istius codicis (utique aliis præferendi, etsi nonnulla illi melius, & delectu opus fuerit) lectiones recepit. Hujus auctoritatem secutæ vulgares, quæ nunc habentur, tantopere in ea parte ab superioribus dissentiunt: in quo, priusquam ipsum Schefferi experimentum casus in auctione quadam ad me detulit, diu anxius & sollicitus pependi. Florentiæ hæredes Philippi Juntæ* MDXXII *per Aldina vestigia incesserunt, præposito etiam carmine in laudem Asulani. Successit anno* MDXXVIII *Eucharii Cervicorni Coloniæ, ut puto, instituta. Multa ille ad lectorem gloriatur & imputat fiduciæ plena, quæ tamen in contrarium vertisse valde suspiceris, si verba consideres. Ait enim* integrum sanumque hic haberi, qui multis verborum sententiarumque vulneribus discerptus olim elanguerit; lenem & nitidum, qui nuper fœdis emplastris olidisque malagmatis margini impactis horridus, deformis & obvo-

lutus visus sit. Nam ubi lectio forte variaverit, & inter exemplaria non convenerit, ea delegisse se, idque judicio doctorum hominum, quæ auctoris genuinæ phrasi viciniora fuerint visa, & sententiarum verborumque commissuræ magis adsinia: ne scilicet imbecilliora ingenia & variæ lectioni non adsueta inter tot ambages hallucinarentur, fraudarenturque dulci intelligentiæ fructu, & ne quis lectionem Livianam aggressus & mox inter tot opinionum scopulos & diversæ lectionis syrtes adhærens, velut angue conspecto, παλίνορσος ἀφίξομαι. *Hæc tam magnifica dicta utrum factis æquaverit, nec ne, ignoro: nam ipsius examinandæ nobis otium non fuit, &, tantum quod his inde descriptis, oculis ablata est. Badianam, opinor, criminatur fœdis emplastris olidisque malagmatis oblitam: cujus in ora video asteriscis signata dubiæ scripturæ loca, & nonnumquam eorum emendationem tentatam: sed hæc potius laudanda & industria & modestia erat. Itaque nihil hac insultatione deterritus anno sequenti Lutetiæ ex officina Nicol. Saveterii Livium emisit Andreas Levesçatius, sane cum eo, quod Magontiaci acceperat, nec usquequaque adhærens per Badium in ipsum corpus receptis: ac marginibus tamen easdem notas, tanquam haud inutiles, repetivit. Annus delapsi seculi primus & trigesimus novo rursum nos proventu beavit: tum enim in Helvetiis Simon Grynæus ultimos quinque libros, repertos in membranis apud Monasterium*

Lau-

Lauriſſenum, vulgo Lorſſenſe, è regione Borbetomagi, trans Rhenum, per Jo. Frobenium, publice exhibuit. Dignatus eſt hanc quoque prologo Deſiderius ad Car. Montiojum: & ſcribit archetypon fuiſſe admirandæ vetuſtatis, priſco more literarum perpetua ſerie ita depictum, ut difficillimum foret verbum à verbo dirimere, niſi docto & attento & in hoc ipſum exercitato: unde non parum negotii fuiſſe in parando exemplari, quod operis utendum traderetur: nec minore cura quam fide advigilatum eſſe, ne uſquam in deſcribendo ab archetypo recederetur, Adjecta eſt Henrici Glareani Chronologia. Hæredes Aldi Manutii & Andreæ Aſulani biennio poſt ex hac tribus prioribus quartum tomum addiderunt. Beati Rhenani & Sigiſmundi Gelenii quando apparuiſſet ſociatus labor, cum dubitarem, Conr. Geſneri Bibliothecam conſului; etſi citra illos, quos recenſui, tanquam remotiores, aciem intentionis abruptam habuiſſet, hos tamen obvios, tum utique, ac propinquiores ſubtilius perſecutam ratus. At illa me à primo magis implicuit. nam ſub Beati nomine, annotationes utriuſque in exſtantes Livii libros Lugduni ſeorſum narrat exiiſſe anno MDXLII, *ſub Sigiſmundi Baſileæ cum ipſo Livio & ſeorſum Lugduni* MDXLI: *cum interim Glareanus ſuas Carolo V Imperatori inſcriberet* MDXL, *& ibidem laudaret Frobenianam editionem opera & diligentia Rhenani & Gelenii ſultam. Recurro ad ea, quæ ſub Titi Livii nomine prius lecta parum ſatisfecerant: & ibi invenio Decades tres cum dimidiata una cum emenda-*

tionibus & annotationibus doctorum quorundam virorum prolatas à Frobenio MDXXXV. *Hanc igitur esse decrevi, quam quærebam: & nunc ipsum, dum hæc scribo, in auctione volumen nactus, præter exspectationem video. Erasmus hic quoque in limine alloquitur Montiojum & Gelenius Franciscum Delphum, ab Rhenano in consortium hujus provinciæ se ultro adscitum testatus. Decimo libro subjectum quod in scriptis nonnullis habetur:* Nicomachus dexter V. C. emendavi ad exemplum parentis mei Clementiani. Victorianus V. C. emendabam Domnis Symmachis. *Hos excepit Glareanus, quo dixi, primum anno. Quid autem de his senserit P. Victorius, prodit ad quartum Rhetoricorum ad Herennium, scribens:* Germani autem nuper eum locum restituerunt, qui T. Livii libros, quos temporis vetustas & hominum incuria non absumpsit, summa cura & diligentia emendatos ediderunt. *Anno* MDLIV *Sebastianus Gryphius charta δωδεκαδύχῳ & minuto charactere primus arctavit Livium, præposita Erasmi tantum ad Montiojum epistola, nihil ipse pollicitus: deprehendimus tamen quædam nova esse. Insequente* MDLV *Cælius Secundus Curio Hervagianæ auxilium præstitit, & super illorum Vallæque Laurentii & Sabellici Coccii mixtas animadversiones sese ad ducentos emendasse locos & pristino nitori restituisse testatur. Eodemque ipso Paulus Manutius auctorem nostrum ab Car. Sigonio omnem serio castigatum, cum ejusdem locupletibus Scholiis, etiam in Epitomas amissorum*

sorum librorum, quas priores neglexerant, & novam Chronologia publicavit. Quo plausu exceptum, dicat Had. Turnebus XI Adversariorum: Erroribus Livii exhauriendis bonam fidelemque navavit operam vir eruditissimus Carolus Sigonius: quem ego & antiquitatis peritissimum & bonorum scriptorum intelligentissimum & eruditissimum nominare meritissimo possum: ut si quid reliquum sit in Livio, perexiguum videri debeat, in quo levi parvaque opera alii defungantur. *Scholia sequenti anno & Chronologiam, octuplicata charta, tomo singulari dedit habenda Basileæ Nic. Episcopius. Paulus repetivit suam anno* MDLXVI: *in qua plus detraxit scholiis quam addidit Sigonius: eaque sic retractata, interpositis, quæ aut objectaverat Robortellus aut suorum excusaverat Glareanus, in Francofurtensem* MDLXXXVIII *transtulit Fr. Modius. Tertiam cum solis Sigonianis suppeditavit Aldus nepos* MDXCII: *cui accessere Car. Sigonii Livianorum Scholiorum aliquot defensiones adversus Glareanum & Robortellum. Jani Gruteri tribus nomen est editionibus volentis præpositum Francofurti, bis octuplici, dein duplici charta; indignissime postremæ, quæ per absentiam auctoris & excessum, (cui primis præfationis verbis mirificum omen dederat) per operarum incuriam & correctoris impudentiam mendis scatet. Anno* MDCXV *Bambergæ Hectore Cotzavio Imperialis Ecclesiæ Decano bibliothecam publicam recognoscente ac transferente, Jo. Horrion S. I. Sacerdos, dum singulos codices*

excutit, in membranas incidit, quæ complures T. Livii libros, in his partem priorem XXXIII *adhuc desideratam servabant. Unde exemplum factum Fran. Bartolino Urbinati non invidit: atque is id Venetiis cum Ant. Quærengi notulis, multo correctius ipse inventor Paderbornæ* MDCXVII *protulit; tacito nile quidem per modestiam nomine, sed illud me docuit, qui etiam rarissimi & ad eum diem incogniti mihi libelli copiam fecit, Bern. Rottendorfius. Scio fuisse viros doctissimos, qui de hujus fragmenti veritate dubitaverint: sed hi passi sunt aliquid humanum, & quale modo videbam in Fr. Asulano, qui in limine primi tomi Aldinæ, accusatis typographis Florentinis, queritur aliud genus sceleris commisisse Basileenses: historiam enim quandam rerum Romanarum sub nomine Paterculi edidisse, in quo nihil fere Latinum legatur, quod Augusti tempora redoleat, quibus eum florui se velint. Nimirum in similibus deprehensa fraus efficit, ut nondum bene perpensis etiam veris boni diffidant. Hæ maxime conspectæ editiones, hæc incrementa, hi vindices sunt partis T. Livii, quæ Libitinam vitavit: quorum in honorata turba si vel imo loco me adhæsisse feret posteritas, est, cur me laboris exhausti, de quo ne summis quidem facile concesserim, minime pœniteat. Quod autem persæpe opinionibus illorum non subscribo, cave obtrectationis id factum invidia suspiceris. Ego vero & præclaros fuisse viros omnes & egregie animatos optimeque de Livio meritos lubens confiteor. Scio etiam nemini hæc studia curiosius tractanti tam*

præ-

præsentem semper animum fuisse, ut nusquam impingeret: mihique nihilo majorem felicitatem spondeo: nec si quid in quemquam acrius dixisse videbor non tam in illos dictum dolentibus, quam ne in se idem majori jure dicatur verentibus, id quo minus ipse similiter deprehensus patiar, intercedo. Nam qui levia nonnunquam consectatum judicabant, illud cogitent, non omnibus idem, quod ipsis, leve censeri: neque ullum tam leve erratum hominibus tantæ existimationis excidere, ut non trahat imprudentes multos, nisi commonefiant: tum non se plus sapere Patriarcha Aquilejensi Hermolao Barbaro, qui negat, in Plinio, damnandos esse (*sic loquitur modeste: vult autem dicere, eos demum justa industria perfungi*) qui ne syllabam quidem pati possint male collocatam. *Cæterum ut, quæ meis orsis præterea fuerint auctoritates, ne ignores, fidemque meam explorare, si libeat, possis, primos decem libros de meo oleo & sedulo contendi cum scriptis Isaaci Vossii duobus, B. Rottendorfii, Gudiano, Thuaneo singulis, quorum Gudianus ab initio tres fere libros & particulam quarti, Thuancus cum sexto reliquos integros continebant. Obiter & vellicatim consului de quibusdam locis Oxoniensem Collegii Novi, regium Lutetiæ, aliquot Florentinos. Excerptas varietates optimi omnium partis hujus Florentini partim Lucas Langermannus, consobrinus meus (qui & Helmæstadiensis) partim Marquardus Gudius subministrarunt: Buslidiani & Chisletiani Albertus Rubenius: trium quondam Palatinorum codi-*

codicum fide Jani Gebhardi Suffridus Sixtinus. Petaviani quoque fratres schedas parentis sui Claudii, in quibus ex Ful. Ursini & Jac. Cujacii membranis paucula quædam properata erant, ultro ingesserunt. Ab iisdem in Bello Punico secundo Cynosura nobis fuit liber, quo de Tito Livio nihil nec antiquius nec sanctius Europa custodit, majusculis literis, & plane, qualibus clarus ille Florentinus ex Pisano Pandectes, exaratus. Hic solus largiorem bonarum rerum, quam quicquid est reliquorum, sese nobis præstitit: & inde judicium faciendum, quantum non in Livio tantum, sed in aliis quoque priscis auctoribus restituendum restet, si ad illud ævum pretiumque codices nanciscamur. Etsi autem sollicita cura nullum apicem tam fidæ manus non persecutum esse me credebam, tamen, quia tantum in uno ad omnia momenti erat, dissisus oculis meis à Cl. Salmasio, ut libri, in cujus marginem pleraque minoris ponderis varias, cum chartis, in quas insigniores emendationes retulerat, quum forte in colloquio ostendisset, copiam mihi faceret, haud gravatim impetravi. Alexander Petavius Pauli F. Claudio Sarravio parario duos, unum pervetustum & isti primigenio fideliter ut plurimum adhærentem, aut sic ab eo deflectentem, ut causa appareat; alterum etiam non male notæ; Ismael Bullialdus ex Bibliotheca regia; Claudius Menardus Andibus suum singulos, non nimis quidem antiquos, sed tamen non spernendos, quia ex probatis transsatos, præbuerunt: ex quibus tres solidos, meliorem Petavianum, quia serius nosse cœperam,

pram, aliquandiu perpetuum, deinde illustrioribus locis, adhibui. Idem in compluribus Florentinis & Barberino, L. Holstenii apud Cardinalem Francischum gratia, per temporis angustias mihi Romæ licuit. Accessere inter ipsum opus Vossianus, & Gudii unus integer, alterius paucæ schedæ opifici, qui sororres earum jam corruperat, vix pretio subductæ. Per eundem nonnullis è Florentinorum præcipuo in Addendis hujus tomi fruerus. Belli Macedonici primi & Asiatici cum Antiocho exemplaria scripta ex Barberina, Gabrielis Naudæi, Petaviana, Vossiana (hoc chartaceum, cætera omnia, quorum memini in membranis erant) singula accepi & integra cum vulgatis relegi: Oxonienses, Florentini & Venetus cœnobii D. Antonii (cujus aditum Jac. Philippus Thomasinus mihi fecerat) aliquibus locis consulti servierunt: sed in nullo plus habebatur, quam in editis ante Magontiacensem fuisse diximus. Ex Buslidiano quoque ad utrumque posteriorem tomum communicavit quædam Rubenius. Quæ Muretus alia è vett. libris notata, alia divinatione colligens, signis appositis, unde dignosci possent, ad Sigonianam primam conjecerat, ea Patrum S. I. quæ Romæ est, voluminis dominorum humanitati & singulari officio Gudii debeo. Sed & Tanaquillus Faber Salmurio miniatulis suis missis munus nostrum insigniter ornavit. Epitomas Barberinæ, Vossianæ, & binæ Gudii membranæ juverunt. Hæc fuere cœptis meis præsidia: quæ dum conquiro, vides, amice lector, quæ vincula subire, quantum æris alieni, quam difficulter atque ægre

expun-

expungendi, contrahere me oportuerit. Sed adeo me stimulat, fodicat, vellicat infinita quædam cupiditas literarum excolendarum, ut, unde T. Livii sinceritatem & dignitatem augeri, unde periculum hoc apparatius effici, & tuis studiis aliquid utilitatum afferri posse opinabar, nihil recusarim. Quare etiam libens ac prolixo animo, quotquot hoc beneficio me obnoxium tenere viros honoribus, virtutibus, eruditione ac scriptis eminentissimis merito prædicavi, iis hic publice eo nomine laudes grateſque ago: &, si quid ex sententia cessit, non tam labori meo, qui utcumque gnavus, non tamen pari ingenio doctrinaque sustentatus fuit, quam illorum copiis & benignitati adscribendum profiteor. Vale, & nostris Musis, dum frueris, fave.

Eidem

JACOBUS GRONOVIUS.

QUid aliud nunc ego horter, quam ut faveas, Lector, atque etiam applaudas verbis, quibus optimum virum cum tot horarum impensis transegisse vides & Livianas suas curas prosequutum esse, si non emendatissimæ manus artificia, at opinor, & certe, ita illis satisfacientem, ut nulli priorum secundus numerari possit? Cæterum ita instituit natura & optimus naturæ auctor Deus, ut sint transitus rerum, ut nova ubertate proveniant terræ, & secula in alias hominum formas transscribantur. Idcirco quod indidem post ætatem nostram facturos speramus alios, ipse hanc vicem successi, non quò otium tam fideliter lacessitum rumperem, aut alia me sollicitarit species; sed quum imitamentis & vitæ & universæ rationis paternæ deludere me assuerim, indixit mihi & à me repoposcit operam typographus. En dominam necessitatem: quam tamen & gravatus fui, & dubitationem indui, sed nequivi sic esse absonus, ut non libenter nunc quoque nomen meum industria Liviana respondere cuperem, præsertim quum liceret, ut in conditionibus olim, de quibus rebus sciam poteroque. Ita subivi onus tum ex se laboriosum, tum eo vel maxime amarum & invidiæ proximum, quod judicandum fuit de judiciis patris, & tanti. Sed videlicet ne sol quidem, res solo lumine constans & ob id producta, nunquam obscurari ac tenebris intervenientibus obfuscari solet. Qua fronte igitur homines optemus constanti eodemque semper acuminis tenore quidquam aggredi? Propterea quoties libere sententiam meam aperui, & mandatum vegetioris animi aut felicioris horæ peragere tentavi, non reor me feciſſe, ut novi operis nunciatio impingi mihi debeat, vel ad cujus pœnitentiam redire non possim, ideoque viciſſim tuam, sed candidam simul & eruditam humanitatem imprecor, ut in ea Mercurium Gratiis junctum cognoscam. Quum Cantabrigiæ hiberna agerem, bellum Annibalicum diligenter legi adhibita membrana collegii Trinitatis: nec memini alium propius ab archetypo Puteanæo dissidere. Sequentibus æstivis Lutetiæ in Thuanæis scriniis usus fui item membranaceo ad bella Philippicum & Antiochium; ex eo quod minuta & molesta

lesta esset scriptura, nulli inspectum suspicans. Sed & ibidem Henricus Valesius ille & nunc & olim Χρηστοτατος, ultro Livium quo usus erat, ad dies mihi præstitit, ut varietate lectionum ex MS. codice S. Victoris ibi allitas, & si quid subito impetu annotatum aliud esset, meum facerem, nec neglecturus, nec sine modestia effusurus. Ea omnia quum ab patre exactum iri sperarem, intervenit Parca, & diu pro nullis jacere jussit. Adeo non potuit venire in mentem, fore unquam, ut tam sollicito & ingenti classico excitaretur vis nostra, & in campum tot ante vigiliis præsidiisque occupatum committendos lacertos nostros opperiri deberem. Nec enim defuissem instructiori apparatui, & inopinatæ huic inductriæ ampliora fulmenta advocavissem. Nunc præter exspectatum citatus, nil nisi patrem mereri studui, & affectus in Livium propensissimi indicia edere, quo detrimentum omne ab hac ejus editione averteretur. Si id agens aliquando illectus fui, ut quasi ex provocatione in atrocitatem quandam pugnarim, sancte liciteque feci: nec dubites de voluntatis paternæ conjectura, cujus certissima & chirographo ipsius confirmata habeo signa. Quid quod etiam solebant in equis triumphantium patrum sedere filii? ab cujus laudis vel imitatione vel usurpatione nequaquam absurdi nos sumus. Qua profecto plenissime fruar, si ne hunc quidem Livium, aut me propter illum averseris, & hanc utriusque Gronovii palæstram, & si quem alium ad eam legitimo pulvere spargendam processisse senties, liberali ac læto animo spectaturus consideas. Vale.

ELO-

ELOGIA AUCTORUM
ac judicia de TITO LIVIO, cum Fragmentis.

Seneca pater Suasoria 6.

QUoties magni alicujus mors ab Historicis narrata est, toties fere totius consummatio vitæ, & quasi funebris laudatio redditur. Hoc semel atque iterum à Thucydide factum: idem in paucissimis personis usurpatum à Sallustio. Livius benignius, omnibus magnis viris præstitit. Sequentes Historici multo id effusius fecerunt.

Mox eadem.

Ut est natura candidissimus omnium magnorum ingeniorum æstimator T. Livius, plenissimum testimonium Ciceroni reddidit.

Proœmio lib. 5 Controvers.

Pertinere ad rem non puto, quomodo Lucius Magius gener Titi Livii declamaverit, quamvis aliquo tempore suum populum habuit; cum illum homines non in ipsius honorem laudarent, sed in soceri.

Controvers. 24.

Titus Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam *Res secundæ mire sunt vitiis obtentui*) & tanquam translatam, & tanquam corruptam dum transfertur, objiceret Sallustio. Nec hoc amore Thucydidis facit, ut illum præferat. Laudat quem non timet. & facilius putat posse à se Sallustium vinci, si ante à Thucydide vincatur.

Controvers. 25.

Titus Livius, de Oratoribus, qui verba antiqua & sordida consectantur, & orationis obscuritatem, severitatem putant, ajebat, Miltiadem rhetorem eleganter dixisse, Ἐπὶ τῷ πλησίον μαίνεσθαι.

Vellejus Paterculus lib. 1.

Historicos (ut & Livium quoque priorum ætati adstruas) præter Catonem, & quosdam veteres & obscuros, minus octoginta annis circumdatum ævum tulit, &c.

Idem lib. 2.

Pene stulta est inhærentium oculis ingeniorum enumeratio. inter quæ maxime nostri ævi eminent, princeps carminum Virgilius Rabiriusque, & consecutus Sallustium Livius, Tibullusque & Naso, &c.

Valerius Maximus lib. 1 cap. ult.

Quia supra usitatam rationem excedentia attigimus; serpentis quoque à T. Livio curiose pariter ac facunde relatæ fiat mentio. Is enim

* * *

ait

ait in Africa apud Bagradam fumen, tantæ magnitudinis anguem fuiſſe, ut Atilii Reguli exercitum uſu aquis prohiberet: multique militibus ingenti ore correptis, compluribus caudæ voluminibus eliſis; cum telorum jactu perforari nequiret, ad ultimum balliſtarum tormentis undique petitam, ſaxeum crebris & ponderoſis verberibus procubuiſſe: omnibuſque & cohortibus & legionibus ipſa Carthagine viſam terribiliorem. atque etiam cruore ſuo, gurgitibus imbutis, corporiſque jacentis peſtifero affiatu vicina regione polluta, Romanq; inde ſubmoviſſe caſtra. Dicit belluæ etiam corium centum viginti pedes longum, in Urbem miſſum.

Seneca Filius lib. 1 cap. 16 de Ira.

Non eſt quod exiſtimes verum eſſe, quod apud diſertiſſimum virum Livium dicitur, *Vir ingenii magni magis quam boni.* Non poteſt illud ſeparari: aut & bonum erit, aut nec magnum, &c.

Idem lib. de Tranquillitate cap. 9.

Quadringenta millia librorum Alexandriæ arſerunt; pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum. Alius laudaverit, ſicut Livius, qui elegantiæ regum curæque egregium ait opus fuiſſe. Non fuit elegantia illud aut cura, ſed ſtudioſa luxuria.

Idem epiſtola 100.

Adfer quem Fabiano poſſis præponere. Dic Ciceronem, cujus libri ad philoſophiam pertinentes, pæne totidem ſunt quot Fabiani. Cedam, ſed non ſtatim puſillum eſt, ſi quid maximo minus eſt. Dic Aſinium Pollionem. Cedam, ſed ut reſpondeam, In re tanta eminere eſt & poſt duos eſſe. Nomina adhuc Livium. ſcripſit enim & Dialogos, quos non magis Philoſophiæ annumerare poſſis, quam Hiſtoriæ: & ex profeſſo Philoſophiam continentes libros. huic quoque dabo locum. Vide tamen quam multos antecedat, qui a tribus vincitur, & tribus eloquentiſſimis.

Idem lib. 5 Natur. quæſt. cap. 18.

Nunc quod de Cæſare olim majore, vulgo dictitatum eſt, & à Tito Livio poſitum *In incerto eſſe, utrum illum magis naſci reipublicæ profuerit, an non naſci*; dici etiam de ventis poteſt.

Idem epiſtola 46.

Librum tuum, quem mihi promiſeras, accepi, &, tanquam lecturus ex commodo, adaperui, ac tantum deguſtare volui. Deinde blandi tus eſt ipſe, ut procederem longius. Qui quam diſertus, fuerit, ex hoc intelligas licet: brevis mihi viſus eſt; cum eſſet nec mei nec tui corporis, ſed qui primo adſpectu aut T. Livii aut Epicuri poſſet videri. Tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, ut illum ſine ulla dilatione perlegerem.

F

Fabius Quintil. lib. 1 Inſtit. Orat. c. 9.

Peregrina porro ex omnibus prope dixerim gentibus, ut homines, ut inſtituta etiam multa, venerunt. Taceo de Tuſcis & Sabinis & Prænestinis quoque. nam ut eorum ſermone utentem Vectium Lucilius inſectatur, quemadmodum Pollio deprehendit in Livio Patavinitatem: licet omnia Italica pro Latinis habeam.

Idem lib. 8 cap. 1.

Attica anus Theophraſtum, hominem alioqui diſertiſſimum, annotata unius affectatione verbi, hoſpitem dixit: nec alio ſe id deprehendiſſe interrogata reſpondit, quam quod nimium Attice loqueretur. Et in T. Livio, miræ facundiæ viro, putat ineſſe Pollio Aſinius quandam Patavinitatem, &c.

Lib. 9 cap. 2.

Apud Hiſtoricos reperiuntur obliquæ allocutiones. ut in T. Livii primo ſtatim libro, *Urbes quoque, ut cætera, ex infimo naſci.*

Lib. 9 cap. 4.

T. Livius hexametri exordio cœpit: *Facturuſne operæ precium ſim.* Nam ita edidit: eſtque melius quam quomodo emendatur.

Lib. 2 Inſtit. cap. 4.

Sæpe etiam quæri ſolet, de tempore, de loco, quo geſta res dicitur. nonnunquam de perſona quoque: ſicut Livius frequentiſſime dubitat, & alii ab aliis Hiſtorici diſſentiunt.

Lib. ejuſdem cap. 6.

Ego optimos quidem, & ſtatim & ſemper, ſed tamen eorum candidiſſimum quemque, & maxime expoſitum, velim: ut Livium à pueris magis quam Salluſtium. & hic hiſtoriæ majoris eſt auctor: ad quem tamen intelligendum jam profectu opus ſit. Cicero, ut mihi quidem videtur, & jucundus incipientibus quoque, & apertus eſt ſatis: nec prodeſſe tantum, ſed etiam amari poteſt. tum (quemadmodum Livius præcipit) *ut quiſque erit Ciceroni ſimillimus.*

Lib. 10 cap. 1.

Fuerit igitur brevitas illa tutiſſima, quæ eſt apud Livium, in epiſtola ad Filium ſcripta; *Legendos Demoſthenem atque Ciceronem; tum ita ut quiſque eſſet Demoſtheni & Ciceroni ſimillimus.*

Eodem capite.

Neque illa Salluſtiana brevitas, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatum variis cogitationibus judicem, & ſæpius ineruditum, captanda nobis eſt. neque illa Livii lactea ubertas ſatis docebit eum, qui non ſpeciem expoſitionis, ſed fidem quærit.

Post multa ibidem.

At non historia cesserit Græcis; nec opponere Thucydidi Sallustium vereor. Nec indignetur tibi Herodotus æquari T. Livium; cum in narrando miræ jucunditatis, clarissimique candoris; tum in concionibus supra quam enarrari potest, eloquentem. ita dicuntur omnia cum rebus, tum personis accommodata. Sed affectus quidem, præcipue eos qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo Historicorum commendavit magis. ideoque immortalem illam Sallustii velocitatem diversis virtutibus consecutus est. Nam nihi egregie dixisse videtur Servilius Nonianus, pares eos magis quam similes.

Plinius Avunculus Præfat. Natur. Hist. ad Vespas. Imp.

Equidem ita sentio, peculiarem in studiis caussam eorum esse, qui difficultatibus victis, utilitatem juvandi prætulerunt gratiæ placendi. idque & in aliis operibus ipse feci, & profiteor mirari me T. Livium, auctorem celeberrimum, in Historiarum suarum, quas repetit ab origine Urbis, quodam volumine sic orsum: Satis jam sibi gloriæ quæsitum, & potuisse se desinere, ni animus inquies patesceret opere. Profecto enim populi gentium victoris, & Romani nominis gloriæ, non suæ, composuisse illa decuit. Majus meritum esset operi amore, non animi causa perseveravisse; & hoc populo Rom. præstitisse, non tibi.

Cornelius Tacitus Oratione Cremut. Cordi. lib. 4 Annal.

Brutum & Cassium laudavisse dicor, quorum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. Titus Livius, eloquentiæ ac fidei præclaras inprimis, Cn. Pompejum tantis laudibus tulit, ut Pompejanum eum Augustus appellaret. neque id amicitiæ eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum, nusquam latrones & parricidas, quæ nunc vocabula imponuntur, sæpe ut insignes viros nominat.

Suetonius Tranquillus, Caligula.

Sed & Virgilii & T. Livii scripta & imagines, paulum abfuit, quin ex omnibus bibliothecis amoverit. quorum alterum, ut nullius ingenii minimæque doctrinæ; alterum, ut verbosum in historia negligentemque carpebat.

Idem Claudii cap. 41.

Historiam in adolescentia, hortante T. Livio, Sulpicio vero Flavio etiam adjuvante, scribere aggressus est.

Idem Domitiani cap. 10.

Metium Pompositanum quod habere imperatoriam genesin vulgo ferebatur; & quod depictum orbem terræ in membranis, concionesque regum ac ducum ex T. Livio circumferret, interemit.

Plu-

Plutarchus.

Auctoritatem Livii adducit in vita Camilli, Marcelli, Catonis Majoris, Flaminini, Sullæ, Luculli, Cæsaris. item quæstione Romana 25. sed sine elogio.

Martialis lib. 14 Epigr. 190 de Livio in membranis.

Pellibus exiguis arctatur Livius ingens,
Quem mea non totum Bibliotheca capit.

Plinius Junior lib. 2 epist. 3.

Nunquamne legisti, Gaditanum quemdam Titi Livii nomine gloriaque commotum, ad visendum eum ab ultimo terrarum orbe venisse, statimque, ut viderat, abiisse?

Statius Papinius, lib. 4 Silv. 7 ad Maximum Junium.

Sed tuas artes puer ante discat;
Omne quis mundi senium remensus,
Orsa Sallusti brevis, & Timavi
Reddis alumnum.

Justinus, qui Trogum contraxit, lib. 38 Histor. cap. 6.

Quam orationem dignam duxi, cujus exemplum brevitati hujus operis inserrem; quam obliquam Pompejus Trogus exposuit: quoniam in Livio & in Sallustio reprehendit, quod conciones directas pro sua oratione operi suo inserendo, historiæ modum excesserint.

Ausonius, de Staphylio Rhetore.

Grammatice ad Scaurum atque Probum, promptissime rhetor.

Historiam callens Livii & Herodoti.

Flavius Vopiscus in Aureliano.

Asserente Tiberiano, quod Pollio multa incuriose, multa breviter prodidisset; me contra dicente, neminem scriptorum, quantum ad historiam pertinet, non aliquid esse mentitum; prodente quinetiam, in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifestis testibus convincerentur.

Idem in Probo.

Cn. Pompejum tribus fulgentem triumphis, belli Piratici, belli Sertoriani, belli Mithridatici, multarumque rerum gestarum majestate sublimem, quis tandem nosset, nisi eum M. Tullius, & T. Livius in literas retulissent? &c.

Mox eodem capite.

Et mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes disertissimos imitarer viros, in vita Principum & temporibus dirigendis, sed Marium Maximum, Suetonium Tran-

quillum, Fabium Marcellinum, Gargilium Martialem, Julium Capitolinum, Ælium Lampridium, cæteroſque, qui hæc & talia, non tam diſerte quam vere, memoriæ prodidêrunt.

Cenſorinus lib. de die Natali cap. 17.

Titus Livius libro CXXXVI. *Eodem anno ludos ſeculares ingenti apparatu fecit, quos centeſimo quoque anno a quindecimviris fieri ſolitos.*

Euſebius in Chronico.

Ea quæ de Catilina, Cethego, Lentulo, & conſule Cicerone, Salluſtius ſcribit & Livius, hoc geſta ſunt tempore.

Idem.

Meſſala Corvinus orator nascitur, & T. Livius Patavinus ſcriptor hiſtoricus.

Idem.

Livius Hiſtoricus Patavii moritur.

D. Hieronymus in Proœmio in Danielem.

Ad intelligendas extremas partes Danielis, multiplex hiſtoria Græcorum neceſſaria eſt, &c. præcipueque noſtri Livii, & Pompeji Trogi, atque Juſtini; qui omnem extremæ viſionis narrant hiſtoriam: & poſt Alexandrum uſque ad Cæſarem Auguſtum, Syriæ & Ægypti, id eſt, Seleuci, & Antiochi, & Ptolomæorum, bella deſcribunt.

Idem Epiſtola ad Paullinum, tom. 3.

Ad Titum Livium, lacteo eloquentiæ fonte manantem, de ultimis Hiſpaniæ, Galliarumque finibus, quoſdam venisse nobiles legimus; & quos ad contemplationem ſui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit. Habuit illa ætas inauditum omnibus ſæculis celebrandumque miraculum: ut tantam urbem ingreſſi, aliud extra urbem quærerent.

De quo Gaditano iterum epiſtola ad D. Auguſtinum quadam.

Sidonius Apollinaris Paneg. Anthemii.

—vel quicquid in ævum
Mittunt Euganeis Patavina volumina chartis.

Caſſiodorus.

C. Cæſar VI & M. Agrippa III. Cæſar leges protulit, judices ordinavit, provincias diſpoſuit, & ideo Auguſtus cognominatus eſt: cujus temporibus floruit Virgilius, Horatius, & Livius.

EX

GERARDO VOSSIO

de Hiſtoricis Latinis.

TItus Livius, Patavinus quin fuerit, nemo ambigit. Sed non aque apertum, utrum natus ſit in Apono vico, qui hodie Abano: ut eo modo dicatur Patavinus, quo Maro dictus Mantuanus, quia Andibus natus, qui vicus in agro erat Mantuano. Qui Aponenſem Livium faciunt, adferunt Martialis lib. I ep. LXII:

Cenſetur Apona Livio ſuo tellus.

Et ſane unus hic locus prora & puppis iis videtur, qui in vico eo natum fuiſſe Livium crediderunt. Qua in ſententia, ut intelligo ex Clariſſimo Pignorio, etiam eſt Guilielmus Ongarillius, hiſtoricus Patavinus necdum editus. Sed ſi Livius Aponi natus à Martiale dicatur, idem dixiſſe credendus de Stella, & Flacco. Atqui obſtare videtur illud ejuſdem libri epigr. LXXVII:

Flacce Antenorei ſpes & alumne laris.

Ubi in Antenoreo, hoc eſt Patavino, lare natum non obſcure ait. Quare videndum, an non ab Apono fonte, qui celebratiſſimus erat inter aquas Patavinas, Aponam terram generatim dixerit pro Patavina: non pro Apono vico, cujus Martialis temporibus nullum fuiſſe nomen videtur. Eſtque in hac etiam ſententia ὁ μακαρίτης Cluverius noſter in Italia ſua. Scripſit Livius poſt quidem Auguſti triumphum de bello Actiaco, qui incidit in annum Urbis IↃCCXXV, ſive conſulatum Auguſti V: ante verò Cantabros ductu L. Antiſtii domitos, quod fuit anno IↃCCXXX, ſive conſulatu Auguſti X. Hoc liquet ex verbis illis ipſius Livii lib. I: Bis deinde poſt Numæ tempora Janus clauſus fuit; ſemel T. Manlio Coſ. poſt Punicum primum perfectum bellum, iterum quod noſtræ ætati dii dederunt, ut videremus, poſt bellum Actiacum ab Imperatore Cæſare Auguſto, pace terra marique parta: Satis conſtat ter ab Auguſto clauſum eſſe templum Jani, ſecundo quidem anno Urbis IↃCCXXX, Can-

Cantabris devictis, tertio autem anno sequenti, sive consulatu Augusti XI. Cum vero Livius semel duntaxat suæ ætate clausum dicat, quid apertius quam scripsisse ista, antequam secundo tertioque clauderetur? Quanquam verò sub Augusto quidem historiam suam edidit, tamen eo diutius vixit. Quarto enim obiit Tiberii anno, ætatis suæ LXXV, *quo & Ovidius decessit Tomis: ut de utroque Eusebius in Chronicis testatur. Scripsit historiarum libros* CXL, *vel potius* CXLII, *ut jam olim agnovit Petrarcha. Ius complectebatur res Romanas ab V. C. usque ad bellum in Germania gestum a Druso, ejusque mortem. Ex illis (li superstant* XXXV. *Nam secunda pertit decas, & quicquid sequebatur librum quadragesimum quintum. Ceterorum nihil habemus, præter argumenta, quæ epitome Liviana (ipsi argumentum libri* CXXXVI *&* CXXXVII *excepto) continentur, sive ejus Livii, sive alius est auctor. Libri* CIII *meminit Severus Samonicus, quo loco agit de carbone medendo:*

Tertia namque Titi simul & centesima Livi
Charta docet ferro talem candente dolorem
Exsectum, aut potu raparum semine pulsum,
Infecti dicens vix septem posse diebus
Vitam produci, tanta est violentia morbi.

Nihil hoc scriptore est grandius, atque uberius. Vir disertissimus ita Seneca in primo de Ira vocatur. Lacteam quidem ubertatem eius prædicat Fabius lib. X *cap.* I. *Ibidem Asinium notat, ut Thucydidi Sallustium, ita Herodoto Livium æquiparari posse. Quante ille candidius, quam Caligula Imperator, qui, Tranquillo teste, verbosum vocabat. Sed de stylo etiam litem intendebat olim Asinius Pollio. Patavinitatem in eo animadvertere se aiebat, ut Fabius testatur lib.* VIII *c.* I. *Numerum delicatum Romani hominis palatum vellicare sibi aliquid putare, quod non ubique quaque sapuerit genuina Romanæ formæ. At non audiendus est Keckermannus, quando hanc e lingua reprehensam ab Asinio esse sublimem Livii stylum. Uti & eum a Seneca propterea culpari patet lib.* I *de Ira cap. ult. & de Tranquillit. vitæ cap.* IX. *Nam longe aliud & Fabium & Senecam velle meo arbitratu statuitur, qui verba eorum attendat. Nec probare illa Lipsii stylum, vel ab insigni elegantia, & varia eruditione, quam dicere me haud veteris: Nos quoque supinum cum alibi, aut frigidum, imo & πανάληθες agnoscimus; derivaturi tamen libenter in exscriptores hanc culpam. Qui & ibid. movere videtur Possevinus Bellum Asiaticum Livii lib.* XVI. *Illi & judicium eorum sequitur improbissimum, quod Augustum ait fecisse prodigum tam multa: ut boves locutos, feminas simulacra triumphum clamasse. Quæ sane in gentili laudari non possunt, cum gravissimus usque unumus cultum Deorum*

opor-

oporteat præferre. Sed quid de istis dicemus, quibus ne bonæ quidem fidei videtur? Hi firmatum eunt sententiam suam verbis Antonini Cæsaris in Itinerario suo, ubi hæc legas, Fano Volturnæ, cujus claris gestis invidit Livius. *Eum verò ad locum hæc annotavit Annius Viterbiensis:* Quid sibi velit, quod ait, Cujus præclaris gestis invidit Livius, equidem alii alia existimant. Dicam & ipse opinionem meam. Suetonius Tranquillus in vita C. Caligulæ scribit, paullulum abfuisse, quin ab omnibus bibliothecis statuas & scripta Livii deleret, qui illum, uti verbosum, & negligentem in historia, carpebat. Est autem negligens is, qui supprimit, quæ referenda sunt, & verbosus, qui absque probatione contradicit afferenti rationes, & auctores. Et his duobus peccavit Livius in multis, ut patet. Sed ex multis, quo ad fanum Volturnæ hæc exempla sint. Cœlius Thuscus Lartes Fani juvit Romulum implorantem ab eo auxilium contra Cæninenses, Crustuminos, & Latinos, & retulit triumphum. Et id idem fecit contra Sabinos Galeritus Lucumo. Et ob id ipse primus posuit Prætoria Romæ, &, divisa Roma in tres tribus, imposuit nomina, & tertiam partem dedit Thuscis. Ut clare tradunt Propertius in elegia ad Vertumnum, & altera paululum præcedente, & Varro in 1. de lingua Latina, & Fabius Pictor de Origine urbis Romæ, & Dionysius Halicarn. in 11 lib. & Mythici sub fabula Jani ejaculantis aquas sulphureas in Sabinos, ut Macrobius in 1 Saturna l. & Ovidius in 1 de Fastis indicant. At lividus fuit Livius, ut hîc notat Antoninus, qui, ut funditus extingueret Thuscorum fulgorem, & triumphos obnubilaret, ab eis partos, non à Romulo gestos; omnino etiam scribere unum verbum neglexit. Quod profecto invidissimi hominis est officium, & negligentis veritatem in historia. Similiter fuit verbosus, quia absque certo auctore, & probatione, dicit contra Varronem, quod Lucerum nomen incertæ sit originis. Fabius enim Pictor, antiquior eo, ostendit ab historia esse Etruscæ originis atque certissimæ. Rursus Livio antiquior & doctior Varro in 1 de L. L. dicit esse certæ originis; à Lucumone Luceres dictos: idque probat vetustissimis auctoribus, Junio, & Tolumnio, Tuscarum Tragœdiarum scriptore. Et item inexpugnabili argumento, quod Luceres est derivatio Etrusca à Lucumone, & non Latina à luco Asyli, ut Pædianus, & Plutarchus in vita Romuli, turpiter in Grammatica Latina aberrantes, dicunt, quia lucus Latine à Luceo verbo per antiphrasim derivatur, & à luco Lucii, & Lucani, Latina derivatio est, & non Luceres, ut linguæ Latinæ peritissimus Varro ostendit. Non est igitur mirum, si Cæsar excanduit ira contra scripta Livii, negligentia, & supprimentia, quæ clarissima erant: & eum appellavit jure verbosum, qui contra Varronem afferentem testes

antiquissimos, & invincibilem rationem, verbosa solum & anili loquacitate dixit, Lucerum nomen est incertæ originis. Et ideo, ut utamur regula B. Hieronymi, eadem facilitate Livius, & omnes alii similes, contemnantur, qua sine ratione, ac certo auctore, contra doctiores sola verbositate usi proferunt. Quum verò constet Livium non ignorasse, quæ Varro, & Fabius Pictor, & alii, referunt, constat equidem illum non ignoratione scientiæ, sed malignitate naturæ in historia neglexisse dicenda, & verbose dixisse subticenda. Et ob id, uti Cajus, ita & Antoninus Cæsar, eum arguit invidiæ, dicens: Volturnæ præclaris gestis invidit Livius. *Hactenus, nimis profecto patienter, latrantem audivimus caniculam istam. Cujus omnia singulatim refellere velle, plane sit otio suo abuti. Sed mirari satis non possum, in sententiam suam pertrahere potuisse viros aliquot eruditos: eosque inter L. Joannem Scoppam Parthenopæum, qui Collectaneorum lib. 1 cap. XVIII, sic scribit*: Livius, historicus luculentissimus, in primo ab urbe condita: *Eodem, inquit, tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt: Ramnenses à Romulo: a Tito Tatio, Titienses appellati: Lucerum nominis, & originis caussa incerta est.* Hæc Livius. Non quod (ut mea est sententia) Lucerum originem ignoraret; sed perinde ac Gallus Cisalpinus, & Hetruscæ, Italiæque gloriæ invidens, conscripsit: quod Antoninus Cæsar in suo itinerario his verbis arguit: *Vulturna, cujus claris gestis invidet Livius.* Et Cajus Caligula, Tranquillo in Caligulæ vita scribente, paullum abfuit, quin statuas & scriptaLivii ab omnibus bibliothecis amoveret, tanquam verbosi & in historia mendacis. Scius ergo erat Livius, sed, ut invidus omisit. *Hactenus Scoppa. Sed quid in mentem venit Scoppæ, ut se tueretur auctoritate Caji Caligulæ, quem ignorare non potuit Livio esse de Virgilio confessi: imo & Homerum eorum? Sunt enim hæc Tranquilli verba.* Cogitavit etenim de Homeri carminibus abolendis. Cur enim sibi non liceret, dicens, quod Platoni licuit, qui eum è civitate, quam condiderat, ejecerit? Sed & Virgilii, & T. Livii scripta, & imagines, paullum abfuit, quin ex omnibus bibliothecis amoverit, quorum alterum, ut nullius ingenii, minimæque doctrinæ: alterum, ut verbosum in historia, negligentemque, carpebat. *Ex eadem Cajus, quod de Livio jactabundus sæpe gestavit: ac quale ejus de L. Seneca fuerit judicium. Quam tamen famam vernum invidit Antonius Caligulæ, cujus ut ejusdem Tranquillo verbis utar, non minore livore, ac malignitate, quam superbia sævitiaque, pene adversus omnis ævi homines grassatus est. Quod vero ad Antoninum imperatorem, qui ipso se tueretur Scoppa, nusquam legantur ea de Livio verba in gemino seu Antonini, seu Antonini, seu Æthici Itinerario, quod primum edidit Josias*

sia Simlerus, posteaque ex antiquis codd. correxit, & commentario illustravit Hieronymus Surita Cæsarauguſtanus. Sed sunt ea verba in Itinerario illo, quod Annius Viterbiensis commentus fuit, ac cunctis obesæ naris, ut germanum, obtrusit. Sane isto τοπολιμαίῳ Antonini itinerario nihil indoctius, atque insulsius. Quod & res clamat, & ubertim ostensum ab eruditissimo, ac, dum viveret, amicissimo mihi Philippo Cluverio in Italia sua. Quare, cur vel propter Caligulam, vel supposititium Antoninum, suspectior nobis sit Livius, nihil sane caussæ est. Nec magis movere debet Henricus Glareanus, vir variæ eruditionis, cum Livium bellicosæ Gallorum gentis res gestas odiose tractare, virtuteſque eorum maligne elevare, conqueritur. Quod etiam Barthius facit Adversariorum lib. LX *in Augustini de Civitate Dei lib.* I *cap.* VI. *Quam enim Livius veritati studuerit, vel ex eo conjecturam capere possumus, quod in descriptione belli civilis ne Augusto quidem in tantum voluerit gratificari, ut aliter res narraret, quam factum sciret. Audiamus, quæ Cremutius Cordus apud Tacitum dicat Annalium lib.* IV: Titus Livius, eloquentiæ ac FIDEI præclarus imprimis, Cn. Pompejum tantis laudibus tulit, ut Pompejanum eum Augustus appellaret: neque id amicitiæ eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum, nusquam latrones & parricidas, quæ nunc vocabula imponuntur, sæpe ut insignes viros nominat. *Verum aliud alii telum intentant. Malevolentiæ enim eo reum agunt, quod Polybium, quem καὶ πάνυ sæpe exscribit, non alio dignetur elogio, quam* haudquaquam spernendi auctoris. *Quam frigidam sane laudationem esse Fulvius Ursinus annotavit. Petrus Victorius eo putabat crimine liberari Livium, quod parciores olim in tribuendis fuerint elogiis. Quod non negarim. Sed non id satis eo comparet, quod putabat id etiam ex Appulejo patere in Apologia: ubi quæstorem publicum, qui eorum aderat, non* ornatissimum *appellat, sed* virum ornatum *vocare est contentus. Fortasse ut Scipio Gentilis putabat, ordinis & dignitatis habuit rationem, quia, ut notum omnibus, primus in Senatum veniendi gradus erat quæstura. Livii verò locus omnino intelligi debet* καὶ λατόπλω, *ut nequaquam aspernandus auctor idem valeat, ac si scriptorem dixisset summæ fidei & auctoritatis. Cui rei probandæ multa adferrem: nisi fuse hanc Livianorum esse verborum mentem docuisset Casaubonus in collectis à se Polybii fragmentis. Eloquentiæ studioso, præsertim tenella ætate, magis Livium profore, quam Sallustium, Quinctiliani judicium est, lib.* II *cap.* 6 *ubi ait:* Livius à pueris magis legendus, quam Sallustius, & hic historiæ majoris est auctor: ad quem tamen intelligendum jam profectu opus sit. *Quod Fabii judicium carpit Barthius Adversar.* XLVIII *cap.* XIX. *Putat, Sallustium dici majoris historiæ auctorem: cum ea non sit annorum*

rum XXV. *Ergo, inquit, legendum*, sit hic historiæ: major is est auctor. *Imo omnino τὸ* hic *ad Livium refertur. Et pene quæcumque ea capite adversus Fabium disserit idem Barthius, sunt ἀρόητα ἀμείνω. Quantum ejus fuerit nomen cum viveret, etiam docent hæc Plinii verba lib.* II *epist.* III, *ad Nepotem*: Nunquamne legisti, Gaditanum quendam, Titi Livii nomine gloriaque commotum, ad visendum eum ab ultimo terrarum orbe venisse, statimque ut viderat abiisse? *Nempe, ut hac ipsa de re B. Hieronymus ad Paullinum ait:* Quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, unius fama perduxit. *Ac postea idem ait:* Habuit illa ætas inauditum, & omnibus seculis celebrandum miraculum, ut tantam urbem ingressi, aliud extra urbem quærerent.

BALTHASSARE BONIFACIO
de Romanæ Hiſtoriæ Scriptoribus.

TItus Livius Patavinus, lac Muſarum, mare tranquillum, anima eloquentiæ, eorum, qui nunc ſuperſunt, ſcriptorum Romanæ Hiſtoriæ longe princeps, lactea quadam ubertate dictionis divinitus facundus, amans virtutum, oſor vitiorum, rectus judicii, rerum togæ, rerum ſagi, etſi non ex uſu, neque experientia, egregie tamen peritus, ab Urbe Condita ad Divi Auguſti ævum centum & quadraginta libris divinas illas lucubrationes perduxit, quarum tamen longe maximam partem, ingenti rei literariæ jactura deperditam, nunquam fortaſſe inventuri, deſideramus; nec tanti operis reliquos habemus niſi quinque, & triginta libros. Solus hic mortalium dignus cenſetur, cujus prope invicto calamo populi omnium gentium victoris res geſtæ ſcriberentur. Neque ſane mirum videri poteſt ſapientiſſimum Regem Alphonſum Aragonium ſumma ambitione, & conatu petiiſſe à Patavinis brachium hujus viri, quo præclara illa commentaria deſcripſit. Nullius certe libri tam libenter, ut inquit Regius, nec tanta cum voluptate lectitantur; nimirum, quod mellea quadam dicendi ſuavitate exundare videtur; qua vel in quotidiano, & familiari ſermone adeo polluiſſe vir ille traditur, ut complures, nobilitate, opibuſque præſtantes, tam admirabilis facundiæ fama permoti, ex ultimis Hiſpaniæ Galliæque finibus, quo eum audirent loquentem, Romam ſeſe contulerint: Et, quod eſt maxime mirandum, quos tantæ Urbis, ac tum præcipue florentis, ac triumphantis, contemplatio ad ſe antea non traxerat, unius viri eloquentia perduxit. Quo major ſit eorum inſcitia, qui Patavinitatem quandam in Livio reprehendunt, quam diſpeream ſi Aſinius ipſe, tam ridiculæ inventor calumniæ, quid eſſet ſciebat. Dubitatum quidem ſemper eſt ab eruditis, pendetque etiamnum inexplicata quæſtio de Liviana Patavinitate; nonnullis exiſtimantibus delicatum Pollionis Aſinii palatum viſum ſibi fuiſſe aliquid in Livio guſtare, quod non uſquequaque ſaperet genium Romani ſermonis. Credentibus aliis hoc nomine peregrinitatem orthographiæ fuiſſe reprehenſam; ſcribebat enim, ut ex lapidibus antiquis colligitur, *ſibe*, & *quaſe*; pro *ſibi*, & *quaſi*. Quod primus, niſi fallor, obſervavit Laurentius Pignorius, alter Patavinorum Livius, originum patriæ; atque adeo totius vetuſtatis ſolertiſſimus indagator. Contendentibus aliis eam Patavinitatem nihil aliud eſſe, quam iterationem ſimul plurium in eiſdem periodis verborum. Quibuſdam volentibus ſtudium partium Pompeianarum illam eſſe

Pata-

Patavinitatem ab Asinio notatam. Denique non paucis suspicantibus patriæ suæ, suorumque civium laudes, parte operis jam deperdita effuse amplificatas, hac voce conferi. Senecæ Livius creditus est fuisse ingenii magni magis, quam boni. Bodinus accusat in Livio dicendi varietatem, interdum enim vasde copiosus est, interdum vero concisus; contra quam fecit Polybius, non semper æqualis. Cajus autem Caligula Maronis & Livii scripta, ac imagines, teste Suetonio, minimum abfuit quin ex omnibus bibliothecis amoverit, accusans alterum nullius ingenii, doctrinæque perexiguæ, alterum verbositatis, & negligentiæ. Cæsar quoque Antoninus in suo illo pseudhodoporico exprobrat Livio malam fidem, quod Thuscorum clariss mis rebus gestis invideri. Denique Glareanus Livium bellicosæ Gallorum gentis egregia facinora odiose tractare, virtutesque illorum maligne elevare conqueritur. Quibus aperte reclamat verendæ auctoritatis, & acris judicii vir Cornelius Tacitus, cui Titus Livius eloquentiæ, ac fidei præclarus in primis habetur. Sed nemo de hoc melius judicavit quam Fabius Quintilianus, cujus illa sunt: Non indignetur sibi Herodotus æquari Titum Livium, cum in narrando mitæ jucunditatis, clarissimique candoris, tum in concionibus supra quam enarrari potest eloquentem; ita dicuntur omnia cum rebus, tum personis accommodata: Sed affectus quidem, præcipue eos, qui sunt dulciores, nemo Historicorum commendavit magis. Plinius præfatione operis Livium auctorem celebrem vocat. Seneca, sibi parum constans, disertissimum appellavit, tantæque probitatis, ut liqueat eum sensisse, quæ scripsit. Marcus autem Annæus Rhetor asseruit illum fuisse natura candidissimum omnium magnorum ingeniorum æstimatorum. Philippus Comminæus Livium existimavit esse Latinorum Polybium, omnibusque senatoribus, & rerum publicarum gubernatoribus perlegendum. Isaacus Casaubonus ad Livium transtulit illud Senecæ Rhetoris de Oratorum principe encomium, Populum Romanum hujus unius ingenium par imperio suo habuisse. Et quidem certè adeo visus est nonnullis cum Cicerone conferendus, ut non dubitaverint affirmare, Ciceronem ipsum, si ad scriptionem historiæ totam illam vim forensis facundiæ convertisset, futurum fuisse Livio nostro aliquanto inferiorem.

IN

LIVIUM

AB

JO. FREDERICO GRONOVIO

recentatum.

TRadere res olim gestas, amplissima laus est:
Historiæ lucem reddere, non levior.
Fortia Romulidum, Livi quæ condita libris,
Facta vetustatis obsoluere situ.
Gronovius docta emaculat pulcre omnia lima:
Eximiumque nova luce serenat opus.
Hinc Critices passim dexter perhibetur ocellus:
Entheus ac labor hic nescius invidiæ est.
Quin & Gronovio hinc crescit nova laurus honoris,
Funereis nunquam succubitura rogis.

BER. ROTTENDORFFIUS.

Elen-

Elenchus totius Operis

Tomi I.

I. Titi Livii Hiſtoriarum primi libri decem, cum ſuâ cuique libro epitome præfixa, & ſequentibus amiſſorum x librorum.

II. Indices tres, quorum Primus Rerum & Verborum; Secundus Auctorum qui in Notis J. F. Gronovii emendantur; Tertius Rerum & Verborum in Notis memorabilium.

III. Caroli Sigonii Chronologia in T. Livium, & alia quæ huc pertinent.

Tomi II.

I. T. Livii Hiſtoriarum libri x, ab xxi uſque ad xxxi cum ſua epitome cuique libro præfixa.

II. Indices itidem tres.

III. Epiſtolæ Jac. Gronovii, in quibus multa T. Livii loca Geographica emendantur & illuſtrantur.

Tomi III.

I. T. Livii Hiſtoriarum libri xv, ab xxxi uſque ad xlvi cum ſua cuique libro epitome præfixa, & ſequentibus librorum, qui deſiderantur.

II. Epiſtola Bullialdi de defectu Solis.

III. Indices itidem tres.

T. Li-

T. Livii Patavini HISTORIARUM AB URBE CONDITA DECADIS PRIMAE

Liber Primus.

In eundem [2] Epitome.

Adventus Æneæ in Italiam, & res ab eo gestæ; Ascanii regnum Albæ, & [3] Silvii Æneæ, ac deinceps Silviorum regum, primo libro continentur. Numitoris filia à Marte compressa; nati Romulus & Remus. Amu-

Istoriarum] Germanum non esse Livianorum librorum indicem illum, qui vulgo fertur, verum à Grammatico aliquo parum scite fuisse affictum, cum multis aliis summis superioris memoriæ viris assentior, tum maxime Francisco Petrarchæ, qui in primo libro rerum memoratarum, & in epistola ad Joannem Certaldenem non obscure quid ipse de ejusmodi re sentiat, edit his verbis: *Sed heu quantam ætatis nostræ maculam! Hujus tam ingentis, tamque egregii operis vix pars octo subest exigua quidem: cum in Decades vel ab ipso conditore, vel, quod magis reor, fastidiosis postmodum lectoribus sectum foret, ex quatuordecim nonnisi tres Decades superfuerint.* Item: *Quod nisi fallit existimatio, fraustraturque memoria, prope ad eam literarum congeriem videtur accedere vel T. Livii Romanarum rerum liber ingens, quem in partes, quas Decades vocant, non ipse, qui scripsit, sed fastidiosa legentium scidit ignavia.* Hæc ille. Id autem ita esse, ex Grammaticis etiam veteribus, ut Prisciano, Diomede, Censorino, & eo demum qui singulorum horum librorum Epitomas scripsit, facile intelligi potest; apud quos animadvertere licet in hac historia nominanda nullam Decadum, perpetuam librorum, in quos ipsa descripta erat, fieri mentionem. Quod facturos eos aliquando fuisse credendum est, nisi jam mortuis illis ejusmodi index celebrari cœpisset. Decadum autem nomen probabile reddidisse videtur numerus librorum, qui à T. Livio scripti esse dicuntur: cum XIIII Decades in CXL libros (tot enim ab eo editos esse vulgo creditur) rotundo quodam numero dividantur. Verum & hæc falsa opinio est. Idem enim Petrarcha CXLII ab eo scriptos esse tradit. idque nos ita esse in scholiis Epitomæ libri CXXXVI ostendemus. His igitur adductis rationibus, germanam horum librorum inscriptionem restituendam esse putamus hanc: T. Livii Patavini Historiarum ab urbe condita libri CXLII. Ex quibus tamen cum superiorum sæculorum incuria CVII interciderint, cogimur eos XXXV tantummodo nominare. Historias autem eum credo idcirco inscripsisse, ut hic liber distingueretur ab iis, qui annales appellabantur. si-

Amulius obtruncatus. Urbs à Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Jovi Feretrio lata. [4] In curias populus divisus. Fidenates & Veientes victi. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit: Jano templum constituit: ejusque portam, pacatis omnibus circa populis, primus clausit: cum Dea Egeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petit. Posthæc Tergeminorum pugna. Horatius absolutus. [5] Mettii Fuffetii supplicium. Alba diruta, Albani in civitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmine Tullus absumptus est. [6] Ancus Marcius cærimonias à Numa institutas renovavit: Latinis victis, & ad civitatem adscitis, mon-

quidem aliud erat Annales, aliud Historias scribere. Nam Annales (ut à veteribus accepimus) tantummodo quod factum, quoque anno factum esset demonstrabant: Historiæ vero non solum id, quod gestum est, sed etiam quo consilio, quaque ratione gestum esset, indicabant. cum autem primis temporibus omnes, qui de rebus Romanis scriberent, Annales conficerent, ut Pictor, ut Piso, ut Fannius, ut Libo: postremo etiam historiæ scribi cœptæ sunt ut à Cœlio, à Tuberone, ab Asellione, à Sisenna, à Sallustio, à Livio. Itaque cum qui historias scriberent, alii aliunde scribendi initium facerent, Livius ut & ipse scriptionis suæ & genus, & initium indicaret, HISTORIAS AB URBE CONDITA nominavit: nimirum intelligi cupiens, se à primordio urbis (quemadmodum ipse in principio profitetur) res Romanas esse scripturum. Atque hoc quidem etiam consilio Sallustius usus, libros historiarum complures edidit, quibus res (ut opinor) populi R. quibus ipse interfuit, se perscripturum esse testatus est. Initium certe scribendi à Sullæ morte Catulo Lepidoque consulibus fecit. Quod ex verbis ejus quibusdam, quamquam divulsis, quæ à Priscíano libro XV ex primo historiarum libro Sallustii proferuntur, intelligi potest. Ea vero sunt hæc: *Res populi Romani M. Lepido, Q. Catulo consulibus. ac deinde militia & domi gestas composui.* Sigonius.

2 *Epitome*] EPITOMAS porro, id est, ut ego interpretor, brevia singulorum librorum argumenta, unicuique libro præfixi: ut quisque breviter ac facile, quid in quoque libro contineretur, cognoscere, ac qui Liviani libri intercidissent & quantum in iis amissis acceptum detrimenti esset, intelligere posset. Nam sive à Livio, sive à Floro, sive ab alio quo scripta sunt (hæc n. omnia traduntur) ad Romanas certe res illustrandas accommodatissimæ sunt; præsertim vero ubi Liviana historia excidit. Qua in parte Livianam apud quemque obtinere debent auctoritatem. *Idem.*

3 *Sylvii*] *Silvii* & *Tiberu* scribendum esse ex manuscriptis exemplaribus Græcisque libris constat, apud quos est Σιλουίου & Τίβερις. *Idem.*

4 *In centurias populus divisus*] Lego *in curias.* Nam Livius ita loquitur: *Cum populum in curias* XXX *divideret, nomina Sabinarum curiis imposuit.* Idem.

5 *Metii Suffetii*] *Fufetii*, ut post dicam. *Idem.*

6 *Ancus Martius*] *Marcius*, ut post dicam. *Idem.*

montem Aventinum assignavit : Politorium urbem Latinorum bello repetitam, quam prisci Latini occupaverant, diruit : pontem sublicium in Tiberim fecit : Janiculum collem urbi addidit : fines imperii protulit: [1] *Ostiam condidit. Regnavit annos triginta tres. Eo regnante Lucumo Damarati Corinthii filius à Tarquiniis, Etruriæ civitate, Romam venit, & in amicitiam Anci receptus, Tarquinii nomen ferre cœpit; & post mortem Anci regnum excepit. Centum additis, Patrum numerum auxit : Latinos subegit, circum designavit, ludos edidit : Sabinorum bello petitus, equitum centurias ampliavit.* [2] *Tentandæ scientiæ causa Attii Navii auguris, consuluisse fertur, an id, de quo cogitaret, effici posset : quod quum ille fieri posse respondisset; jussisse eum novacula cotem præcidere,* [3] *idque protinus ab Attio factum. Sabinos præterea acie vicit : urbem muro circumdedit,* [4] *cloacas fecit. Occisus est ab Anci filiis, quum regnasset annos triginta octo. Successit ei Ser. Tullius, natus ex captiva nobili Corniculana; cui puero adhuc in cunis posito caput arsisse traditum est. Veientes atque Etruscos prœlio fudit. Censum primus omnium egit.* [5] *Lustrum condidit, quo censa octoginta millia esse dicuntur. Classes centuriasque descripsit. Pomœrium protulit : Colles urbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumque adjecit. Templum Dianæ cum Latinis* [6] *in Aventino fecit. Interfectus est à L. Tarquinio Prisci*

1 *Ostiam condidit. Tarquinius*] Manuscripti libri pleniores sunt, ita : *Ostiam condidit, Regnavit annos* XXXIII. *Eo regnante Lucumo Damarati Corinthii filius à Tarquiniis Etruriæ civitate Romam venit, & in amicitiam Anci receptus, Tarquinii nomen ferre cœpit. & post mortem Anci regnum excepit. centum additis,* &c. Quam lectionem probo. *Sigonius.*

2 *Tentandæ scientiæ causa*] Veteres libri, *Hic tentandæ scientiæ causa.* Idem.

3 *Idque protinus factum*] Veteres libri, *Idq; protinus ab Attio factum.* Idem.

4 *Cloacas fecit. Ser. Tullius*] Veteres libri uberiores, ita, *Cloacas fecit : occisus est ab Anci filiis, cum regnasset annos* XXVIII. *successit ei Ser. Tullius, natus ex captiva nobili Corniculana, cui puero adhuc in cunis posito, caput arsisse traditum est. Is Veientes,* &c. *Idem.*

5 *Lustrum condidit. Classes*] Plenior antiqua est lectio. sic, *Lustrum condidit, quo censa* LXXXM. *esse dicuntur. Classes.* Est hic numerus etiam apud Livium : & is, qui Epitomas scripsit, ejusmodi summas diligentissime ponere solitus est. *Idem.*

6 *In Aventino fecit. L. Tarquinius*] Plenior est vetusta manuscriptorum librorum lectio. hoc modo: *In Aventino fecit. Interfectus est à Tarquinio Prisci filio consilio filiæ suæ Tulliæ; cum regnasset annos* XXXIV. *Post hunc L. Tarquinius Superbus, neque Patrum, neque populi jussu regnum invasit. Quo die,* &c. *Idem.*

Prisci filio, consilio filiæ suæ Tulliæ, cum regnasset annos triginta quatuor. Post hunc L. Tarquinius Superbus, neque Patrum, neque populi jussu regnum invasit: quo die scelerata Tullia per patris jacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit. Turnum Herdonium fraude interemit. Bellum cum Volscis gessit: & ex eorum præda templum Jovi in Capitolio fecit. Terminus & Juventas non addixere: quorum aræ moveri non potuerunt: [1] *Filii Sexti Tarquinii dolo, Gabios in potestatem suam redigit. Hujus filiis Delphos profectis, & consulentibus, quis eorum regnaturus esset Romæ, dictum est, cum regnaturum, qui primum matrem osculatus esset. Quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur, Junius Brutus, qui cum iis profectus erat, prolapsum se simulavit, & terram osculatus est. idque factum ejus eventus rei comprobavit. Nam cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus, omnes in odium sui adduxisset; ad ultimum, propter expugnatam nocturna vi a Sexto filio ejus Lucretiæ pudicitiam, quæ vocato patre ad se Tricipitino, & viro Collatino, obtestata, ne inulta mors ejus esset, cultro se interemit, Bruti opera maxime expulsus est, quum regnasset annos viginti quinque. Tunc consules primum creati sunt, L. Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.*

Factu-

1 *Filius Sext. Tarquinius dolo*] Vet. libri *Filii Sext. Tarquinii dolo*. Loquitur autem de rebus gestis Tarquinii Superbi regis. Itaque præter alia, *Sexti etiam Tarquinii filii dolo*, inquit, *Gabii in suam potestatem redegit*. Sigonius.

1 *Factu-*

1 EActurusne operæ pretium sim, si à primordio Urbis res populi Romani perscripserim; nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim. Quippe qui quum veterem tum vulgatam esse rem videam, dum novi semper scriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos credunt. Utcunque erit, juvabit tamen 2 rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi, 3 pro virili parte & me ipsum consuluisse, &, si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac 4 magnitudine eorum, meo qui nomini officient, me consoler. Res est præterea & immensi operis, ut quæ supra septingentesimum annum repetatur: & quæ ab exiguis profecta initiis, eo creverit, ut jam magnitudine laboret sua: & legentium plerisque, haud dubito, quin primæ origines, proximaque originibus, minus præbitura voluptatis sint; festinantibus ad hæc nova, quibus jam pridem prævalentis populi vires se ipsæ conficiunt. Ego contra hoc quoque laboris præmium petam, uti me à conspectu malorum, quæ nostra tot per annos vidit ætas, tantisper certe dum prisca illa tota mente repeto, avertam;

1 *Facturusne*] Ab hexametri exordio Livium historiam cœpisse indicat Quintilian. lib. 9. *Glareanus.*

2 *Rerum gestarum memoriæ principis terrarum*] Illud *terrarum* additum puto. Aurem consules, & certe dubitabis. *Tan. Faber.*

3 *Pro virili parte & me ipsum consuluisse*] Membr. Flor. omnium, quæ hujus primæ partis exstant, optimæ: *& ipsum*: sine τῶ *me*: nec aliter Rottendorfianus & à manu prima Vossianus. Qua Virgilius arte: *Ille meas errare boves, ut cernis, & ipsum Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti.* Justinus lib. 14 *Aut si ipsos pudet roganti vim adhibere, ferrum huc date.* J. F. Gron.

4 *Magnitudine eorum, meo qui nomini officient*] Ita Florent. & Helm. Non ineleganter Freinshemius *lumini.* Cur tamen tam eleganter, si Livius illud maluit? Infra: *quas sua virtus ac Dii juvent, magnas opes sibi magnumque nomen facere.* Lib. 22. *Id privatim parentibus, quorum maximum nomen in civitatibus est suis, id publice populo gratum erit.* Qui gloriam aut famam meam impedient, ipsi clariores & mihi umbram facturi. Lib. 2. *Tantumque sua laude obstitit famæ consulis Marcius.* Lib. 26 de Mutine: *Hæc ejus gloria, quia jam imperatoris quoque famæ officiebat.* Lib. 38. *Ne magnitudo & splendor legati laudibus consulis officeret.* Idem.

tam; omnis expers curæ, quæ scribentis animum, etsi non flectere à vero, sollicitum tamen efficere posiit. Quæ [1] ante conditam condendamve urbem, poëticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec affirmare nec refellere, in animo est. Datur hæc venia antiquitati, ut miscendo humana divinis, primordia urbium augustiora faciat. Et, si cui populo licere oportet consecrare origines suas, & ad Deos referre auctores; ea belli gloria est populo Romano: ut quum suum conditorisque sui parentem Martem potissimum ferat, tam & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quam imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, utcunque animadversa aut existimata erunt, haut in magno equidem ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros, quibusque artibus, domi militiæque, & partum & auctum imperium sit. [2] labente deinde paulatim disciplina, velut [3] desidentes

1 *Ante conditam condendamve*] Prius intervallum, quæ antequam urbs existeret; secundum, quæ in ipsa constituenda vel dum conditur, obtigerunt. Ut Virgilio *volvenda dies*, quæ volvitur. *P. Nannius.*

2 *Labente deinde paullatim disciplina*] Sic quidem scripti, sic editi: verius tamen *labante*. Etli enim tradat Priscianus *labare* & *labi* ex illis esse, quæ conjugationem mutant cum genere, in eadem manentia significatione, & confundantur interdum: utplurimum tamen differunt, & *labare*, est deficere, labefactari, minari ruinam, nutare, propemodum labi; nondum tamen *labi*. Lib. 4, 39 idem vitium: *Ni Sex. Tempanius, decurio equitum, labante jam re, præsentis animo subvenisset.* Sic alibi *labantem fortunam* dederunt, ubi opt. libri *labantem*. Lib. 36. *Publice privatimque labante egregia quondam disciplina gentis.* Spartianus Hadriane: *post Cæsarem Octavium labantem disciplinam incuria superiorum principum retinuit.* J. F. Gron.

3 *Velut dissidentes*] Probo doctorum quorundam hominum conjecturam, qui, *desidentes* legunt. Etenim subsequitur, *ut magis magisque lapsi sint: tum ut ire cœperint præcipites.* Videtur enim eadem semper translatione res magis crescere. quam translationem, quia primo duriorem esse putavit, adhibita particula *Velut*, molliorem fecit. Quod in proprio, *Dissidentes*, faciundum non fuisset. Est autem *desidere* leni quodam motu in semet concidere. Porro autem his verbis mutationes omnes Romani imperii brevissime complexus est. Nam cum *partum imperium*, ait, intervallum illud totum indicat, quod à Romulo ad Ap. Claudium intercedit, qui primus bellum extra Italiam Carthaginiensibus fecit: cum *Auctum*, tem-

tes primo mores sequatur animo: deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire cœperint præcipites; donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, perventum est. Hoc illud est præcipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuæque reipublicæ quod imitere, capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. Cæterum aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam respublica nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: [1] nec in quam tam feræ avaritia luxuriaque immigraverint: nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit. adeo, quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper divitiæ avaritiam, & abundantes voluptates desiderium, per luxum atque libidinem pereundi perdendique omnia, invexere. Sed querelæ, ne tum quidem gratæ futuræ, quum forsitan & necessariæ erunt; ab initio certe tantæ ordiundæ rei absint. Cum bonis potius ominibus votisque ac precationibus Deorum Dearumque, si, ut poëtis, nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, ut orsis tanti operis successus prosperos darent.

Jam

tempus inde ad Carthaginem eversam notat. *Desediſſe* præterea *mores* intelligit, Gracchanis temporibus, *Lapſos magis eſſe*, Sullanis, *Præcipites iſſe* Cæsarianis. Reliqua inde tempora, Augusti imperium post devictum ad Actium Antonium, quibus hæc scribere aggressus est, significant. Itaque lib. 9 ait: *Modo ſit perpetuus hujus, quæ vivimus, pacis amor, & civilis cura concordiæ.* Sigonius.

1 *Nec in quam tam ſera avaritia luxuriaque immigraverint*] Per quindecim & ultra editiones, quas sub oculis habeo, hanc scripturam constanter propagatam video. Sola prima omnium Alerienſis Episcopi & Aldina anni 1518 verbo uno auctiores: *nec in quam civitatem tam ſera.* Et sic novimus esse in MSS. Chisi. Helmst. Voss. Gud. Rott. Florentinis tum Mediceo, tum ad S. Marci. Quæ igitur causa rejiciendi? An voluerunt cavere, ne post *rempublicam* adeo junctim sequeretur hoc vocabulum? At sic Livius 2, 24. *Cæterum deliberationi de maxima quidem illa, ſed tamen parte civitatis, metum pro universa republica interceſſiſſe.* 4, 46. *Vir, cujus providentiam in republica quum multis aliis tempeſtatibus ante experta civitas erat.* Apud Festum habes *Reſpublicas multarum civitatum.* Jac. Gron.

1 TAm primum omnium satis constat, Troja capta in cæteros sævitum esse Trojanos; duobus, [1] Ænea Antenoreque, & vetusti jure hospitii, & quia pacis reddendæque Helenæ semper auctores fuerant, omne jus belli Achivos abstinuisse. Casibus deinde variis Antenorem cum multitudine Henetûm, qui seditione ex Paphlagonia pulsi, & sedes & ducem, [2] rege Pylæmene ad Trojam amisso, quærebant, venisse in intimum maris Adriatici sinum: Euganeisque, qui inter mare Alpesque incolebant, pulsis, Henetos Trojanosque eas tenuisse terras: & [3] in quem primum egressi sunt locum, Troja vocatur; pagoque inde Trojano nomen est, gens universa Veneti appellati. Ænean ab simili clade domo profugum, sed [4] ad majora initia rerum ducentibus fatis, primo in Macedoniam venisse: inde in Siciliam quærentem sedes delatum: [5] ab Sicilia, classe Laurentem agrum tenuisse: [6] Trojæ & huic

1 *Ænea, Antenoreque*] Servius scribit Æneam & Antenorem Livio patriam prodidisse dici. At his verbis nulla mentio prodationis inest. Quodautem Græcorum ante bellum fuerunt hospites, maiestatem humanitatemque patriæ illustriorem reddidere. Et quod Helenæ reddendæ, per summam impiam ereptæ, auctores dicuntur, officio bonorum virorum tuncti plus cæteris cavibus mihi videntur, justaque eorum commonstratus animus. *Glareanus.*

Ænea, Antenoreque] Flor. S. Marci *Ænea Antenoreque*. Idem ex Rott. Vol. utroque. Gud. Flor. annotavit pater. Sed & Muretus: *Ænea Antenoreque sunt veteres mores, siempre hanno l'uso. Maximus, & duo vitia dominandi a Cardinali Sirleto.* Quod si rectum est, ut videtur, notandum est genus loquendi, *a Ænea tale quo tela*, id est, *parco in te facere ea*, quæ jure belli facere liceret. *Jac. Gron.*

2 *Rege Pylæmene*] *Pylæmene* legendum esse apparet ex versu Homeri: Παφλαγόνων ἦγε Πυλαιμένης ἀνδρομέδης. Est Pylæmenes Sigonius.

Rege Pylæmene] Ad finem Bœotiæ: Παφλαγόνων ἦρχε Πυλαιμένης ἀνδρομέδης. Occiditur à Menelao Iliad. ε. *Glareanus.*

3 *Pagoque inde Trojano nomen est*] Malim, *Pagoque inde Trojano nomen est*, ut ne syllaba repetenda sit, ut sæpe infra faciundum esse docebimus. *Sigonius.*

4 *Ad majora initia rerum*] Flor. & Voss. *ad majora rerum initia* Fotte: *majorem.* J. F. Gron.

5 *Ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse*] Sero pestilam hic videtur *classe*. Ita & in Macedoniam classe venit, & inde in Siciliam est delatus. Augent fatis recentem scripti, in quibus omnibus fere *classe ad Laurentem*, vel, *classe ad Laurentum*. Videnum fuerit: *ab Sicilia classem Laurentem agrum tenuisse* Si

& huic loco nomen est. Ibi egressi Trojani, ut quibus ab immenso prope errore nihil præter arma & naves superesset, quum prædam ex agris agerent, Latinus rex Aborigines-

Sic lib. 21. *Novem quinqueremes Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt.* Lib. 32. *Utrum Leucadem ac sinum Ambracium onerariæ tenuissent.* Lib. 44. *Postero die quam Sybota classis tenuit.* J. F. Gron.

Ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse] Equidem sana ratio loquendi ostendit *to classe* sero poni; & Livium aliud in animo habuisse MSS. fidem faciunt, qui omnes habent vel *classe ac Laurentem* vel *classe ad Laurentem*, quod & ipse in Florentino S. Marci offendi, & Muretus quoque ex vett. libb. ac duobus Cardinalis Sirleti, & Modius ex MS. notant. Unde si componatur *ab Sicilia classem Laur. ag. ten.* utique manet ac constat prius crimen, & æque sero nunc *to classem* venit, quam prius *classe*: quum prior vox *Æneam* satis abundeque omnium accusativorum vicem impleat. Nos ita quærebamus. Si Æneas à Troja in Macedoniam, inde in Siciliam, inde in Latium venit; quis tandem iste immensus error fuit, quem in hoc itinere notat Livius? quum rectissima processerit navigandi cursus? Non ignoro, errorem nonnunquam poni pro quavis profectione; sed istud epitheton videtur docere aliud ibi respexisse Livium; cujus certissima manus fuit, *ab Sicilia errasse, ac Laurentem agrum tenuisse.* Hoc aptissimum & MSS. & historiæ ipsi. Error enim Æneæ tunc demum accidit, quum ab Sicilia discessit; ut pro Laurente agro, quem petebat, delatus fuerit in Africam. Virgilius lib. 1 Æn. *Vix è conspectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti*, & quæ sequuntur. Ovidius 14 Metam. *Hanc ubi Trojanæ remis avidamque Charybdin Evicere rates; cum jam prope litus adesse nt Ausonium, Libycas ventoreferuntur ad oras.* Saltem in exemplis quæ subjiciuntur, locus ex libro 21 in MSS. omnibus ita legitur, *novem quinqueremes Liparas, octo ad insulam Vulcani tenuerunt*; ut dubium non sit illic geminata particula scribi debere *novem quinqueremes ad Liparas, octo ad insulam.* modo loquendi, quo sæpe utitur Livius, & illustratus à patre ad librum 24 cap. 3. 25, 7. *Qui onerarias retro in Africam repetere juberent.* Jac. Gron.

6 *Troja & huic loco nomen est*] Sic A. Gellius 17. 21. *Tarquinii filio, cui cognomentum Superbus fuit.* Immo Cicero lib. 4 in Verr. *Fons aquæ dulcis, cui nomen Arethusa est.* Et mox: *Altera autem urbs Syracusis, cui nomen Acradina est.* Pro Cæcina: *Sex. Clodius, cui nomen est Phormio.* Sed fere in peregrinis. Aliter in mere Romanis. Lib. 5 Ver. *de Apollonio, cui Gemino cognomen est.* Pro Roscio: *T. Roscii, quorum alteri Capitoni cognomen est.* Et hac ratione ferri potest apud nostrum lib. 25. *Epicyden, cui Sidon cognomen erat.* Lib. 40. *Theoxena & Archo nomina mulieribus errant.* Lib. 44. *Ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen.)* At lib. 25, 2. *Scipio, cui postea Africanus fuit cognomen*, præferam *Africano*: quando & Put. *Africanos.* Et lib. 35, 24. *Utrique eorum Salinatori erat cognomen.* non *Salinator.* Tum in re præsenti: *Trojæ & huic loco nomen est*: ex perpetuo Livii more, qui in talibus cujusque auctoris maxime respiciendus. Hoc olim conjectura deprehensum accepimus postea plane scriptum reperiri in membranis optimis Florentinis. quæ & paulo ante: *pagoque Trojano inde nomen est.* Ubi *Trojano* ad suam conjecturam refert Sigonius, cum id habeant Andreas & omnes antiquæ editiones ante Frobenianam. Apud Plautum in prol. Asinariæ edunt, *Huic nomen Græce est Onagos fabulæ*: cum in MSS. sit, *onagro, onago, onego.* Verius est utrumvis posteriorum. *J. F. Gron.*

gineſque, qui tum ea tenebant loca, ad arcendam vim advenarum armati ex urbe atque agris concurrunt. [1] Duplex exinde fama eſt: alii prœlio victum Latinum, pacem cum Ænea, deinde affinitatem junxiſſe tradunt: alii, quum inſtructæ acies conſtitiſſent, priuſquam ſigna canerent, proceſſiſſe Latinum inter primores, ducemque advenarum evocaſſe ad colloquium, percunctatum deinde, qui mortales eſſent, unde, aut quo caſu profecti domo, quidve quærentes in agrum Laurentem exiſſent? poſtquam audierit, multitudinem Trojanos eſſe; ducem Ænean, filium Anchiſæ & Veneris: cremata patria & domo profugos, ſedem, condendæque urbi locum quærere, & nobilitatem admiratum gentis virique, & animum vel bello vel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ ſanxiſſe. Inde fœdus ictum inter duces, inter exercitus ſalutationem factam. Ænean apud Latinum fuiſſe in hoſpitio. ibi Latinum apud penates Deos domeſticum publico adjunxiſſe fœdus, filia Æneæ in matrimonium data. ea res utique Trojanis ſpem affirmat tandem ſtabili certaque ſede finiendi erroris. Oppidum condunt. Æneas ab nomine uxoris Lavinium appellat. Brevi ſtirps quoque virilis ex novo matrimonio fuit; [2] cui Aſcanium parentes dixere nomen. Bello deinde Aborigines Trojanique ſimul petiti. Turnus Rex Rutulorum, cui pacta Lavinia ante adventum Æneæ fuerat, prælatum ſibi advenam ægre patiens, ſimul Æneæ Latinoque bellum intulerat. Neutra acies læta ex eo certami-

1 *Duplex exinde*] Voſſ. 1. Rott. Fl. Guid. *duplex inde*. item: Mureti us in ſuo non invenit. *J. F. Gron.*

2 *Cui Aſcanium parentes dixere nomen*] Duo Pall. & MS. Mureti pronomen ignorans. Et certe compendium loquendi fecerunt de famulare Lavinia: ut, a quibus illud imitatum. Sic cap. 23. *Ea res ab ſtatione excivit Metium. acuit qua proxime ad hoſtem poteſt.* Sic Rhenani, tres Iall. Oxon. Flor. Mur. libri. Vulgo hic quoque: *is duxit.* Et ſequenti: *Fecialis erat M. Valerius, patrem patratum Sp. Fuſium fecit.* Rhenanus interpoſuit *is* à mala manu. Lib. 5. *Et omen ſequentes fecit condidere urbem. Mediolanum appellarunt.* Sic lib. 20. 40. *Per totam Siciliam*, &c. ubi plenius & vulgarius: *Is per totam.* Lib. 27, 53. *Circumfuſi omne generis hominum frequentia*: αὐτὸ τὸ, *hi circumfuſi.* Idem.

1 *He-*

tamine abiit. victi Rutuli: victores Aborigines Trojanique ducem Latinum amisere. Inde Turnus Rutulique civili rebus, ad florentes [1] Etruscorum opes, Mezentiumque eorum regem confugiunt: qui Cære opulento tum oppido imperitans jam inde ab initio minime lætus novæ origine urbis, & tum nimio plus quam satis tutum esset accolis, rem Trojanam crescere ratus, haud gravatim socia arma Rutulis junxit. Æneas adversus tanti belli terrorem, ut animos Aboriginum sibi conciliaret, ne sub eodem jure solum, sed etiam nomine omnes essent; Latinos utramque gentem appellavit. Nec deinde Aborigines Trojanis studio ac fide erga regem Ænean cessere. fretusque his animis coalescentium indies magis duorum populorum Æneas, quamquam tanta opibus Etruria erat, ut jam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem, ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui implesset; tamen quum mœnibus bellum propulsare posset, in aciem copias eduxit. Secundum inde prœlium Latinis, Æneæ etiam ultimum operum mortalium fuit. situs est, [2] quemcunque eum dici jus fasque est, [3] super Numicium flumen: Jovem indigetem appellant. Nondum maturus imperio Ascanius 3
Æneæ filius erat: tamen id imperium ei ad puberem ætatem

1 *Hetruscorum*] *Etrusci* & *Etruria* scribendum est sine aspiratione, MSS. libris auctoribus, iisque qui lapides triumphales, qui in Capitolio Romæ sunt, descripserunt. *Sigonius.*

2 *Quemcunque eum dici jus fasque*] Nam antiquo eum nomine vocare nefas habebant, quum inter divos relati nomen mutarent; ut Romulus dictus est Quirinus, Melicertes Palæmon. Sed & eos qui amplissimo magistratu præditi erant, proprio nomine salutare non audebant. Dionysius Halic. lib. x pag. 644. οἱ ὕστερ ἀ παρέλαβον αὐτὸ παρόντες ἠσπάσαντό τι ἐπάντες, ἐκ ἐκ φόνου δὲ ἀλλὰ ὕπατον, ἢ τὸ ἀξιοπρεπὲς ἐδόκει τῷ ἀξιωθέντι. Loquitur de Q. Cincinnato. Demetrius Phalereus ἀφ' ἑρμηνείας, ubi αὐτὸς ἔφα ἀ Pythagoræis σεμνότητος causa, non vero Pythagoræ nomen usurpatum. *Henr. Valesius.*

3 *Super Numicum*] Legendum *Numicium*. Ovidius Metam. ult. *In freta flumineus vicina Numicius undu.* Plin. lib. 3, cap. 5. *Glareanus.*

Numicum flumen] Probo ea quæ à Glareano dicta sunt cur *Numicium*, & non *Numicum flumen* dicendum sit. Addo etiam Dionys. Halic. lib. 1 ποταμὸν Νομίκιον appellare. *Sigonius.* Ovidius 3 Fast. *Corniger hanc Numidu rapuisse Numicius undu Creditur.* Muretus.

tem incolume manſit. tantiſper tutela muliebri (tanta indoles in Lavinia erat) res Latina & regnum avitum, paternumque puero ſtetit. Haud nihil ambigam (quis enim [1] rem tam veterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Aſcanius, an major quam hic, Creuſa matre Ilio incolumi natus, comeſque inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem Julia gens [2] auctorem nominis ſui nuncupat. Is Aſcanius, ubicunque & quacunque matre genitus (certe natum Ænea conſtat) [3] abundante Lavinii multitudine, florentem jam (ut tum res erant) atque opulentam urbem matri, ſeu novercæ, reliquit: novam ipſe aliam ſub Albano monte condidit. quæ ab ſitu porrectæ in dorſo urbis Longa Alba appellata. Inter Lavinium & Albam Longam coloniam deductam triginta ferme interfuere anni. tantum tamen opes creverant, maxime fuſis Etruſcis, ut ne morte quidem Æneæ, nec deinde, inter muliebrem tutelam, rudimentumque primum puerilis regni, movere arma, aut Mezentius Etruſcique, aut ulli alii accolæ auſi ſint. Pax ita convenerat, ut Etruſcis Latiniſque fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis eſſet. [4] Silvius deinde regnat, Aſcanii filius, caſu quo-

1 *Rem tam veterem pro certo*] Lege: *pro certa affirmet.* Sic lib. 38. *Nam pro ſi quid ſuppe, nisi in tabulas ſua edidisset, vix pro compertis traditurus videretur.* J. F. Gron.

2 *Auctorem nominis*] *Auctor* & *auctoritas* ſcribendum: itaque MSS. libris & vetuſtis lapid. atteſtantibus, & Dione tradente, qui declarans, quid *auctoritas ſenatus* ſit, *αὐθεντίαν* ſenſerit, poſtremo ex vocis etiam ipſius ratione ne a veteribus Grammaticis tradita. *Sigonius.*

3 *Abundante Lavinii multitudine*] In Flor. Rott. Gud. video *Lavinia.* Quod mihi ſuſpicionem facit ultimam ſyllabam deſinentem in eandem litteram, a qua incepit vox ſequens, ſuſpicor tamen fuiſſam, & ſcripſiſſe Livium: *florentem jam (ut tum res erant) atque opulentam urbem matri, ſeu novercæ, reliquit.* Facile ſubaudire *τῷ ibi.* & bella ἐπεξήγησις. J. F. Gron.

4 *Silvius deinde regnat, Aſcanii filius*] Hunc Æneæ ex Lavinia poſtumum facit Dionyſius, ſic appellatum quod apud Tyrrhenum patrem in Elvis, quo metu Aſcanii gravida confugerat Lavinia, natus educatusque eſſet; ad quem detulerit imperium poſt Aſcanii mortem populus Albanus propter Italam maretm, præterito Iulo Aſcanii filio competitore, cui in ſolatium relictæ ſacrorum pontificium dederunt. Sic & Servius & Eutropius & Virgilius, niſi quod Iulum eun-

quodam in silvis natus. Is Ænean Silvium creat. is deinde Latinum Silvium. Ab eo coloniæ aliquot deductæ, Prisci Latini appellati. [1] Mansit Silviis postea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt. Latino Alba ortus, Alba [2] Atys, Atye Capys, Capye Capetus, [3] Capeto Tiberinus,

eundem quem Ascanium; ut & Ovidius Ascanium binominem facit. *Glareanus.*

1 *Mansit Silvium postea omnibus cognomen*] Ita Lipsius, &, vix est, inquit, ut aliter Livius. Sane, ubi *nomen* familiam significat aut gentem, amat ita ponere auctor. Ut infra: *te nomen Tarquinium creat vocatque regem.* Hoc est, jure gentis, ut alibi loquitur, regnum ad te pertinet. Lib. 2. *Invisum erat Fabium nomen plebi propter novissimum consulem.* Et statim: *Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulatus.* At cum vocabulum viri significat, pace tanti viri dixerim, nunquam sic Livius. Quæ vero Lipsius obducit: *Ascanium dixere nomen: L. Tarquinium Priscum edidere nomen*: (potuisset addere ex lib. 8. *Flaccum Potitumque varie in annalibus cognomen cos. invenio*) in iis epexegesis seu compositio quasi substantivi cum substantivo, non adjectivi cum substantivo. Agnoscas ex his, lib. 7. *Quidam Casonem, alii Caium nomen Quinctio adjiciunt.* Lib. 35. *Filiis duobus Philippum atque Alexandrum & filiæ Apamiam nomina imposuerat.* Hæc sic posita, ut non efficiunt *Casonem, Philippum, Alexandrum, Apamiam*, pro adjectivis haberi, ita nec cætera in isto usu. Vulgo legebatur antea *Silvius*, pro veteri, quam invenit in suis ediditque Campanus, nosque conspeximus in Oxon. ac Rott. & amici nostri in Chifletiano, & omnium optimo Flor. *Mansit Silvius postea omnibus cognomen.* Atque hac forma perpetuo noster. Hoc libro: *puero dormienti, cui Servio Tullio nomen fuit: cui Superbo cognomen facta indiderunt: Superbo inditum Romæ cognomen.* Lib. 2. *Atta Clausus, cui postea Appio Claudio fuit Romæ nomen.* Sic locis prope innumerabilibus. Nec numerus offendat tirones: nam ita lib. 37. *duo Quinctii Fabii Labeo, & Pictor.* Interim haud rejicio istam figuram, quam ex Pisone observant Noctes Atticæ 15, 29. sed morem cujusque sequendum censeo. Seneca epist. 12. *Heracletus, cui nomen Scotinon fecit orationis obscuritas.* Nisi tamen mavis, *Scotino.* J. F. Gron.

2 *Atys. Capys*] *Atis* ex iis nominibus est, quæ literam Y respuunt, quod vetera exemplaria docent, & derivativum nomen *Atius.* De quo ita Virgilius: *Alter Atis, genus unde Atii duxere Latini. Capys* etiam cum Græcorum more flectitur, *Capyos*, amat literam *Y*, cum Latinorum, *Capis, I.* Sigonius.

Alba Atys, Aty Capys, Capy Capetus] Andreas Romæ dederat: *Atyne Capys, Capye Capetus*: sed mox mutarunt. Lipsianus, & nonnulli: *Atyne & Capyne.* Legendum est, ut ipse Lipsius legi posse ait, habeturque in Florent. & Chiflet. *Atye Capys, Capye Capetus.* Lib. 4. *Vulturnum Etruscorum urbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye, &c. appellatam.* Lib. 42 ultimo: *Ipse cum Cotye Thessalonicam est profectus.* Phocas de Nomine & Verbo: *In ys propria masculini generis sunt & tertiæ declinationis, ut Capys Capyis, Phorcys Phorcyis.* Sic scribendum apud Ovidium 4 Fast. 45. *Ille dedit Capyi repetita vocabula Trojæ.* Vulgo, *captæ Trojæ.* Sed certum est hoc nomen desiderari: & apud Servium ad 10 Æneid. habes: *Ille dedit Capis.* Successorem, inquit, filium habuit denominatum à Capye Trojano. Sic enim & Anchisæ patrem & sobrinum Æneæ ferunt appellatum. *Repetita* sic iterat lib. 14 Met. *Quo satus, antiquo tenuit*

rinus, qui in trajectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. [4] Agrippa inde Tiberini filius: [5] post Agrippam Romulus Silvius à patre accepto imperio regnat. Aventino, fulmine ipse ictus, regnum per manus tradidit. is sepultus [6] in eo colle, qui nunc est pars Romanæ urbis, cognomen colli fecit. Proca deinde regnat: is Numitorem atque Amulium procreat. Numitori, qui stirpis maximus erat, regnum vetustum Silviæ gentis legat. Plus tamen vis potuit, quam voluntas patris, aut verecundia ætatis. Pulso fratre, Amulius regnat. addit sceleri scelus: stirpem fratris virilem interimit: fratris filiæ Rheæ Silviæ per speciem honoris, quum Vestalem eam legisset, perpetua virgi-
4 nitate spem partus adimit. Sed debebatur, ut opinor, fatis

nuit repetita Latinus Nomina cum sceptro. Virg. 6 Æn. *Et qui te nomine reddet Silvius Æneas.* A Troja igitur repetitum vocabulum Capys habuit. Frustra quoque in his literam Græcam respuit Sigonius. Tacitus 2 Annal. *partem filio Cotys permisit.* Et, *vertere in se Cotyi data.* Et, *a Cotye dimissa* J. F. Gron.

3 *Capeto Tiberinus*] *Tiberius* legendum esse, auctoritate veterum Historicorum, & maxime Dionis, Eustathius in Dionysium confirmat; qui Tiberim, cum Albula diceretur, à Tiberio vocatum esse scribit, non ab eo, qui Augusto successit, sed à quodam alio, qui raptus à flumine nomen ei reliquit. Verba etiam illius placuit apponere: Ὅτι ὁ Τίβερις Ἄλβουλα ποτὲ καλούμενος, ὕστερον μετωνομάσθη, ὡς βασιλέως Τιβερίου ἐν αὐτῷ θανόντος, ἄλλαι τε ἱστορίαι βοῶσι, καὶ ἡ τῶν Δίων. Τιβέριον δ' ἐνταῦθα ἡ ἱστορία φησὶν, ἃ τῷ μὲν Αὔγουστον ἀλλ' ἕτερον ἀρχαιότερον, ὃς φησιν, ἐν μάχῃ περὶ τὸ ὕδωρ, καὶ νικήσας δὲ Λατίνους παρεισχεῖν τὸ ὄνομα ἑαυτῷ τοῦ ποταμοῦ ἀφῆκε. *Sigonius.*

4 *Agrippa inde Tiberini*] Post Tiberinum Livius ac Dionysius Agrippam ponunt: at Ovid. lib. 14 Metam. Remulum subjicit. Post Agrippam Dionysius Alladium, Livius Romulum Silvium. Idem Livius ac Dionysius post Aventinum ponunt Procam Numitoris ac Amulii parentem. Ovidius eodem libro Palatinum: at in quarto Fastorum similiter Procam, ut alii: quæ differentia num inde acciderit, quod uni varia fuerint nomina, an scriptorum errore, dubium relinquimus. *Glareanus.*

5 *Post Agrippam Romulus Silvius*] Muretus ad marginem libri sui notavit *Remulus*, dubium ex MS. an ex conjectura. Certe sic legi præcipit Ovidius lib. 14. *De quo Remulusque feroxque Acrota sunt geniti.* Et 4 Fast. *Jam tamen Agrippam natum Remulumque nepotem viderat.* Sed illic fratres facit, & Remulum maturiorem annis. An igitur scripsit: *Remulumque priorem*? an potius alios auctores est secutus, ut Livius & Dionysius. Nam *Tiberium* Græcorum quorundam & Sigonii satis refutat utroque loco Ovidius. *J. F. Gron.*

6 *In eo colle*] Si quo in vetere libro invenirem: *Is sepultus in eo, qui nunc est pars Romanæ urbis, cognomen colli fecit*, libenter id Livio attribuerem. *Idem.*

tis tantæ origo urbis, maximique secundum Deorum opes imperii principium. Vi compressa Vestalis, quum geminum partum edidisset, seu ita rata, seu quia deus auctor culpæ honestior erat, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat. Sed nec dii, nec homines, aut ipsam aut stirpem à crudelitate regia vindicant: sacerdos vincta in custodiam datur; pueros in profluentem aquam mitti jubet. [1] Forte quadam divinitus super ripas Tiberis effusus lenibus stagnis, nec adiri usquam [2] ad justi cursum poterat amnis: & posse quamvis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. ita velut defuncti regis imperio, [3] in proxima alluvie, ubi nunc ficus Ruminalis

1 *Forte quadam divinitus*] Alii dicerent, *Forte quadam seu divinitus*. Tan. Faber.

Forte quadam divinitus] Speciosa Gruteri conjectura: *Forte quadam an divinitus*: cum præsertim Suetonius Claud. *casu quodam an divinitus*. Et sæpe diversæ pronuntur hæ causæ veteribus. Cæs. 1 Gall. *sive casu sive consilio deorum immortalium*. Virgilius in Culice: *Casus sociarit opem numenve deorum*. Sed consentiunt in vulgatum vett. libri, & potest ex saniori explicari sententia illorum, qui Fortem ipsam, seu quæ fortuita nobis videntur, divinæ curæ adsignant. Sic lib. 5. *Sed diique & homines prohibuere redemptos vivere Romanos: nam forte quadam, priusquam infanda merces perficeretur per altercationem nondum auro appenso, dictator intervenit*. Intelligit nempe *homines* cum exercitu dictatorem Camillum; *deos* quorum numine factum ut in tempore adesset, atque interposita mora non perficeretur merces, hoc prius attributum *diis*, mox *forte quadam* factum dicit. Hinc apud Plutarchum Θεία τύχη. In Theseo extremo, de ossibus ejus à Cimone inventis: ἐστὶ πνα τόπον βυσσειδῆ κόπτουσι τῷ σίματι ἡ λᾳσέλλουσι τοῖς ὄνυξι θεία τις τύχη συμφρονήσας. In Lucullo: εἴτε κατὰ θείαν δή τινα τύχην ἀφεστώμενος ἀπὸ Μιθριδάτου. Et iterum: Θεία τις τύχη ἄφελε τὰς ἐν Ἀσίᾳ πράξεις βεμαδώσας. Intellige igitur, *forte quadam divinitus* comparata. Sic & Philosophi meliores censuere, τὰ τ' τύχης ἐκ ἀνόδου φύσεως ἢ συγκλώσεως ἡ ὀπλοκῆς τ προνοίᾳ θεοσυμφόρων, ut præclare divinus ille Marcus ait. Igitur causas interdum ita concipiunt, ut pro *forte* ponant *deos*. Suetonius Julio: *sive divinitus sive aliqua conjectura*. Ovidius 3 Fast. *seu ratio te nostris appulit oris, Sive deus*. J. F. Gron.

2 *Ad justi cursum poterat*] Suspectum mihi τὸ *poterat*, & magis ex more Livii: *Tiberis effusus lenibus stagnis nec adiri ad justi cursum amnis, & posse quamvis languida mergi aqua infantes spem ferentibus dabat*. Idem scilicet Tiberis ita restagnans ferentibus pueros spem & auferebat posse adiri usque ad cursum justi amnis, & dabat infantes posse quamvis languida aqua mergi. *Idem*.

3 *In proxima alluvie*] Quod accipitur haud dubie, in aqua super ripam egressa. Neque ægre patior. Frontinus Strat. 2, 3, 11. *Propter flumen Enipeum, quod & alveo suo & alluvie regionem impediebat*. Tantum pono quæstionem, sitne rectius utrobique, *eluvie*. Videtur enim *alluvies* eadem esse debere, quæ *alluvio*, ut *contages, contagio, eluvies, eluvio, diluvies* Horatio & Plinio, *diluvio* Censo-

nalis est (Romularem vocatam ferunt) pueros exponunt. Vastæ tum in iis locis solitudines erant. Tenet fama, quum fluitantem alveum, quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus, qui circa sunt, ad puerilem vagitum cursum flexisse: eam summissas infantibus adeo mitem præbuisse mammas, ut lingua lambentem pueros magister regii pecoris invenerit. Faustulo fuisse nomen ferunt. Ab eo ad stabula [1] Larentiæ uxori educandos latos. Sunt, qui Larentiam

Censorino. Nam ut *eluvio* Ciceroni inundatio est, ita & *eluvies* effusio & excursus aquæ: sive vehemens, ut apud Ovidium lib. 15 Met. *Et eluvie mons est deductus in æquor.* Ubi postremam vocem pro campo seu planicie accipe, vel clarius lege: *in æquum.* Ut Justinus: *montes in planum deducebat*, Apud quem scribo lib. 2, 1. *Sive eluvies aquarum principio rerum obrutas terras tenuit.* Et eodem libro, cap. 6. *Aquarum eluvies magnam partem populorum Græciæ absumsit.* Non *illuvies*, quæ sunt sordes extrinsecus aspersæ: neque videntur hæc confudisse veteres. Sive modicus & quatenus restagnat evehitque se plurimum unda: ut apud Tacitum 13 annal. *salem provenire, non est apud alias gentes eluvie maris arescente unda.* Apud quem similiter scribendum 12, 51. *Zenobiam placida eluvie spirantem ac vitæ manifestam advertere pastores.* non *illuvie.* Sic Lucilii *eluviem ventris facere*, Nonius *purgationem* interpretatur. Servius in 3 Æneid. pro eodem dicit. *effusionem sordis.* Juvenali *siccare eluviem*, est emittere, quam alibi dicit, *torrentem cloacam.* Neutro loco bene dices *illuviem.* de qua Nonius. Curtius lib. 5. *Circuiri brevi spatio poterat eluvies.* quam ante *voraginem concursu cavatam torrentium* vocat. Lib. 6, 3. *Torrentesque & eluvies iter morabantur.* Inspicere hunc locum operæ pretium est. Apud eundem 8, 14, ubi MS. *propemodum immobiles currus inluvie ac voraginibus hærebant*, scribendum: *currus in eluvie ac.* Sic etiam Columellæ 3, 11 melius foret: *valles quo fluminum eluvie & inundationibus concreverint*: quam *alluvie*: Nec mirum videatur *alluere* dici fluctum quacumque excurrit, *alluviem* non item: non magis quam *eluviem* vocari stagnantem undam, cum tamen non dicatur hoc modo *eluere* fluvius. Voluit enim usus distincta rerum vocabula. *J. F. Gron.*

1 *Larentiæ uxori*] Veteres libri. *Larentiæ.* Item Plutarchus in Romulo, & Dionysius lib. 1 Ἀνακτι Λαρεντίᾳ. *Sigonius.*

Laurentiæ uxori] Florent. *Larentiæ*, & *Larentiam.* Sane apud Varronem Ovidiumque lib. 3 Fast. hodie *Laurentiam* legimus. At Dionysius, Plutarchus, in Romulo & Q. R. Festus, Gellius, Macrobius, Lactantius *Larentiam* vocant. præcipua auctoritas tabulæ Fastorum mense Decembri: *E. LAR. NP.* Manutius *Larentalia* vel *Larentinalia* interpretatur. Sib. Siccama *Laralia*, quod Varro scribat paucis post Saturnalia diebus festum Laribus diem celebrari, qui *Compitalia* vocetur. Sed errat, & dies ille Laribus sacer diem *LAR.* præcedit. ille undecimus est Cal. Januarias, hic decimus. Macrobius: *Undecimo autem Calendas feriæ sunt Laribus consecratæ. Decimo Calendas feriæ sunt Jovis, quæ appellantur Larentinalia.* Consentit, quod apud Ovidium quoque Laurentalia habere acceptum geniis Decembrem scribitur. *J. F. Gron.*

1 *Ita*

rentiam vulgato corpore lupam inter pastores vocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datum. Ita geniti, [1] ita educati, quum primum adolevit ætas, nec in stabulis, nec ad pecora segnes, venando peragrare circa saltus. Hinc robore corporibus animisque sumto, jam non feras tantum subsistere, sed in latrones præda onustos impetus facere, pastoribusque rapta dividere: & cum his, crescente indies grege juvenum, seria ac jocos celebrare. Jam tum in Palatino monte Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, [2] & à Pallanteo urbe Arcadica [3] Palatium, deinde Palatinum montem appellatum. ibi Evandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus [4] ea tenuerat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse, ut nudi juvenes Lyceum Pana venerantes [5] per lusum atque lasciviam currerent. quem Romani deinde vocarunt Inuum. Huic deditis ludicro, quum solenne notum esset, insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones; quum Romulus vi se defendisset, Remum

1 *Ita educati*] MSS. *Ita geniti, itaque educati.* Ut infra: *ubi expositi ubique educati erant.* Andreas Romæ: *ita geniti atque educ.* J. F. Gron.

2 *Et à Pallanteo urbe Arcadiæ Palantium*] Eustathius docet *Pallantium* duobus *ll*, *Palatium* uno scribendum esse, his verbis: τῷ Πανι νεῶν ἱδρύσασι, ᾧ λόγον ἀχυρωσάμενον, ὃν Παλλάντιον ὠνόμασεν ἀπὸ τῆς ἰδίας Πάλλαντος. ὁθεν καὶ τοῖς Ρωμαίοις τὸ βασιλεῖ ὁρέποντας ὅπερ ὁ τὸν καλεῖν Παλάτια, καθ' ὑπαί επιμετατιθέλων τὸ τι λ, καὶ τὸ ν. *Sigon.*

3 *Palatium, deinde Palatinum montem*] Flor. *Pallantium, deinde Palatium montem appellatum.* Et ante: *in Palatio monte.* Nec secus cap. 7 bis, ut voluit Sigonius. Chiflet. quoque *Pallantium*, lein *Palatium.* Vossianus: *urbe Arcadica Pallantium deinde.* Dionysius lib. 1. Ὄνομα ᾧ τῷ πολίσματι θέντες Παλλάντιον, ὡς ἀπὸ τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ σφῶν μητροπόλεως. νεωὶ μὴν τὸ Παλάτιον ὑπὸ Ῥωμαίων λέγεται. Pausanias in Arcadicis: ὄνομα ἔσχε Παλάντιον κατὰ μνήμην τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ. χρόνῳ δὲ ὕστερον μετέπεσε τὸ ὄνομα ἐν ἀναιρέσει γραμμάτων τῆς τε Λ καὶ Ν. Voss. quoque cap. 7. *Palatium Romulus*: tum, *Palatium primum*, & cap. 12. *hic in Palatio*, Flor. & Voss. *J. F. Gron.*

4 *Ea tenuerat loca*] Flor. Voss. ut. Rot. Hel. Gud. *tempestatibus tenuerit loca*, sine τῷ ea. *Idem.*

5 *Per lusum*] Scribe: *per lusum.* Ille *luxus* nec personis nec rei, qua de agitur, convenit. *Luxus* opulentorum hominum, urbium, arcium est; non pauperis Evandri aut nudorum juvenum, aut ruris & casarum: *luxus* ganeæ, gulæ, vestis, supellectilis, aut hujusmodi rerum, in quibus sumtus fit; non festi discursus & rudium saltationum. Denique in hac materia ut plurimum veteres ista duo vocabula conjungunt, uti diximus in Observationibus. *Idem.*

mum cepisse; captum regi Amulio tradidisse, ultro accusantes. Crimini maxime dabant, in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta juvenum manu hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Jam inde ab initio Faustulo spes fuerat, regiam stirpem apud se educari; nam & expositos jussu regis infantes sciebat, & tempus, quo ipse eos sustulisset, ad idipsum congruere; sed rem immaturam, nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior venit. ita metu subactus, Romulo rem aperit. Forte & Numitori, quum in custodia Remum haberet, audissetque geminos esse fratres, [1] comparando & ætatem eorum, & ipsam minime servilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoque eodem pervenit, ut haud procul esset, quin Remum agnosceret. Ita undique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo juvenum (nec enim erat ad vim apertam par) sed aliis alio itinere jussis certo tempore ad regiam venire pastoribus, ad regem impetum facit: & à domo Numitoris alia comparata manu
6 adjuvat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hostes invasisse urbem atque adortos regiam dictitans, [2] quum pubem Albanam in arcem præsidio armisque obtinendam avocasset, posteaquam juve-

1 *Comparando eorum ætatem*] Voss. Lipsi. Flor. & Mureti codices: *comparando & ætatem eorum & ipsam minime servilem indolem*. Significat Numitorem hos, quos qui essent etiam tum nesciebat, comparasse suis, quibus quid factum esset, juxta ignorabat, nepotibus, cogitando, & hac illos ætate esse oportuisse, si superstites forent, & parem indolis spem daturos fuisse. *J. F. Gron.*

2 *Quum pubem Albanam advocasset*] Non spernendum, si non solum probandum, quod Modii Florentinusque *avocasset*. Duplex ejus verbi vis est huc mire conveniens. Est enim & sevocare partem populi à magistratibus seditionis causa, & avertere ab agnoscendo vero periculo, ne auxilium quo maxime debebat, ferat. Velut hic regi. Lib. 2. *Secedat nunc, avocet plebem*. Lib. 3. *Ut non bellum, sed vanam imaginem belli, ad avertendos ab legis cura plebis animos, Capitolium insedisse contenderent*. Lib. 4. *Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercituque ad Volscum avocata bellum*. Lib. 43. *Eo facto avocatam à se concionem tribunus quæstus & in ordinem se coactum*. Idem.

juvenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes vidit, extemplo advocato concilio, scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seque ejus auctorem ostendit. Juvenes per mediam concionem agmine ingressi, quum avum regem salutassent, secuta ex omni multitudine consentiens vox, ratum nomen imperiumque regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumque cupido cepit, in iis locis, ubi expositi, ubique educati erant, urbis condendæ. & supererat multitudo Albanorum Latinorumque. ad id pastores quoque accesserant: qui omnes facile spem facerent, parvam Albam, parvum Lavinium, præ ea urbe quæ conderetur, fore. Intervenit deinde his cogitationibus avitum malum, regni cupido, atque inde fœdum certamen coortum à satis miti principio; quoniam gemini essent, nec ætatis verecundia discrimen facere posset, [1] ut Dii, quorum tutelæ ea loca essent, auguriis legerent, qui nomen novæ urbi daret, qui conditam imperio regeret. [2] Palatinum Romulus, Remus Aventinum ad inauguran- 7
dum templa capiunt. Priori Remo augurium venisse fertur, sex vultures: jamque, nunciato augurio, quum duplex numerus Romulo se ostendisset, utrumque regem

1 *Ut Dii, in quorum tutela ea loca essent*] Cur hic cum Grutero non sequamur Andream, sed optimos quosque MSS. edentemque Campanum: *ut Dii, quorum tutelæ ea loca essent*: dicat ipse Livius, qui non fortuito in elegantiam suam incidit. Lib. 24. *Et corpus suum cæteraque omnia, quæ sua fidei tutelæque essent.* Eodem: *Ad eum mitterent legatos, cujus juris arbitriique esset.* Lib. 42. *Petere, ut eum non sub hospitum modo privatorum custodia, sed publicæ velut curæ atque tutelæ esse vellent.* Auctor de Origine gentis Rom. *Unde videlicet lupum picumque Martia tutela esse.* Festus in *Insula*: *ejusdem* (Æsculapii) *esse tutelæ draconem.* J. F. Gron.

2 *Palatinum Romulus, Remus Aventinum*] Vet. lib. *Palatium Romulus.* Recte. Nam *Palatinum* non est perinde atque *Aventinum*, substantivum nomen, sed adjectivum. Itaque nisi ubi *collem* addimus, *Palatinum* dicere non debemus, ut infra: *Inter Palatinum Capitolinumque collem.* Ex *Palatio* autem *Palatinus*, ex *Aventino Aventinensis* orta nomina sunt. Ita paulo post: *Palatium primum, in quo ipse educatus erat*, non *Palatinum* lege. *Sigonius.*

gem sua multitudo consalutaverat. tempore illi præcepto, at hi numero avium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi, certamine irarum ad cædem vertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est, ludibrio fratris Remum novos transiluisse muros: inde ab irato Romulo (quum verbis quoque increpitans adjecisset, *Sic deinde quicunque alius transiliet mœnia mea*) interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus; condita urbs conditoris nomine appellata. Palatinum primum, in quo ipse erat educatus, muniit: sacra Diis aliis Albano ritu, Græco Herculi, ut ab Evandro instituta erant, facit. Herculem in ea loca Geryone interemto boves mira specie abegisse memorant, ac prope Tiberim fluvium, qua præ se armentum agens, nando trajecerat, loco herbido, ut quiete & pabulo læto reficeret [1] boves, & ipsum fessum via procubuisse. ibi quum eum cibo vinoque gravatum sopor oppressisset, pastor accola ejus loci, nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine boum, quum avertere eam prædam vellet; quia, si agendo armentum in speluncam compulisset, ipsa vestigia quærentem dominum eo deductura erant; aversos boves eximium quemque pulchritudine caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus, quum gregem perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si forte eo vestigia ferrent. quæ ubi omnia foras versa vidit, nec in partem aliam ferre, confusus atque incertus animi, ex loco infesto agere porro armentum occœpit. Inde quum actæ boves quædam ad desiderium, ut fit, relictarum mugissent, reddita inclusarum ex spelunca boum vox Herculem convertit, quem quum vadentem ad speluncam [2] Cacus vi prohibe-

re

1 *Boves, ipsum fessum*] Non otiose Flor. Rott. Gud. Vossianusque: *boves & ipsum fessum*. J. F. Gron.

2 *Cacus prohibere conatu*] Flor. uterque, Gud. Voss. Helm. Rott. & edd omnes ad annum hujus seculi 33 *Ca*

re conatus esset; ictus clava, fidem pastorum nequicquam invocans, morte occubuit. Evander tum ea, profugus ex Peloponneso, auctoritate magis quam imperio regebat loca: venerabilis vir miraculo literarum, rei novæ inter rudes artium homines; venerabilior divinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam adventum, miratæ hæ gentes fuerant. is tum Evander concursu pastorum trepidantium circa advenam manifestæ reum cædis excitus, postquam facinus facinorisque causam audivit; habitum formamque viri aliquantum ampliorem augustioremque humana intuens, rogitat qui vir esset. Ubi nomen patremque ac patriam accepit; [1] *Jove nate, Hercules, salve,* inquit, *te mihi mater veridica interpres Deûm aucturum cœlestium numerum recinit: tibique aram hic dicatum iri, quam opulentissima olim in terris gens Maximam vocet, tuoque ritu colat.* Dextra Hercules data, *accipere se omen, impleturumque fata, ara condita atque dicata,* ait. Ibi tum primum bove eximia capta de grege, [2] sacrum Herculi, adhibitis ad ministerium dapemque

eius vi prohibere con. Quod non est otiosum. Ita enim exprimit Livius hunc Cacum ἕρξαι χερῶν ἀδίκων, non vero Herculem. Et postremæ editionis margini id à patre adscriptum video, ut secure admiserim. *Jac. Gron.*

1 *Jove nate, Hercules, salve*] Rott. & Helm. *Hercule.* J. F. Gron.

2 *Sacrum adhibitis ad ministerium*] Tres Pall. & Flor. cum Sigoniano: *Sacrum Herculi adhibitis.* Sive ab Evandro Herculi, sive ab Hercule ipso: hoc enim ambiguum manet, etsi refutet posterius Sigonius, eoque laudet è vet. lib. *Dextra Herculi data.* Sed rejecit hoc olim Turnebus, monuitque intelligendum esse, dextra Evandro data Herculem se divinitatis omen accipere dicentem induci, seque fata, quæ Carmenta cecinerat, impleturum, aramque maximam conditurum & dicaturum. Contra nihil absurdius esse, quam dicere ipsum sibi Herculem aram maximam consecrasse censet Sigonius. Verum non convenit inter auctores. Dionysius scribit Herculem Jovi Inventori posuisse aram, & juvencum mactasse: Evandrum vero à matre edoctum, Superis accessurum Herculem, occupasse gratiam divini cultus ei tribuendi, & statuisse illi aram Maximam, & ad eam bovem immolasse, rogato tamen ipso τῶν ἱερῶν καταρξασθαι, ipsumque Herculem θύσαι τῶν βοῶν τινας ἐκ τῆς ἀγέλης λείας τοῖς δεκάτοις ἐξελόντα ἐπὶ πάσι τοῖς βωμοῖς ὅπασθύσαι. Auctor de origine Rom. ex Cassio & libris Pontificalibus Inventoris Jovis eandem facit, quam Maximam aram ab Hercule consecratam, apud quam ille decimam sui pecoris profanarit, Potitioque & Pinario ritum instaurandi tradiderit. Virgilio *primusque Potitius au-*

pemque Potitiis ac Pinariis, quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant, factum. Forte ita evenit, ut Potitii ad tempus præsto essent, iisque exta apponerentur, Pinarii extis adesis ad ceteram venirent dapem. inde institutum mansit, donec Pinarium genus fuit, ne [1] extis solennium vescerentur. Potitii ab Evandro edocti, antistites sacri ejus per multas ætates fuerunt. donec tradito servis publicis solenni familiæ ministerio, genus omne Potitiorum interiit. Hæc tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina susceptit; jam tum immortalitatis virtute partæ, ad quam eum sua fata du-
8 cebant, fautor. Rebus divinis rite perpetratis, vocataque ad concilium multitudine, quæ coalescere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus poterat, jura dedit: quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si seipse venerabilem insignibus imperii fecisset, quum cetero habitu se augustiorem, tum maxime lictoribus duodecim sumptis fecit. Alii ab numero avium, quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. me haud pœnitet eorum sententiæ esse, [2] quibus & apparitores & hoc genus ab Etruscis

ctor Et domus Herculei custos Pinaria sacri Hanc aram luco statuit, quæ Maxima. Ovidio Hercules *Immolat ex illis taurum tibi, Jupiter, unum Victor & Evandrum ruricolasque vocat, Constituitque sibi, quæ Maxima dicitur, aram.* Tacito magna ara fanumque, *quæ præsenti Herculi Arcas Evander sacraverat.* Solino & aram Hercules, quam voverat, si amissas boves reperisset, punito Caco, patri Inventori dicavit, & *suo quoque numini instituit aram, quæ Maxima apud Pontifices habetur.* Servio denique *alii Maximam dicunt, quia illo tempore omnibus erat potior, quam sibi Hercules, postquam à matre Evandri se Jovis filium esse & immortalem futurum cognovit, statuit.* Ex quibus liquet festinasse Sigonium. Possetalioqui legi: *impleturumque fata, ait. Ara condita atque dicata, ibi tum primum.* Per Evandrum scilicet. *J. F. Gron.*

1 *Extis solennibus*] Scribo cum duobus Pall. & aliis: *ne extis solennium vescerentur.* Intellige sacrorum vel sacrificiorum. Lib. 5. *Sacrificiis solennibus non dies magis fasti quam loca sunt.* Cicero 2 de leg. *Nec ulla vitiorum sacra solennia obeunto.* Tibullus: *Hoc solenne sacrum, cunctos hoc sumet in annos.* Suetonius Octav. *Cum ad solenne Apollinis sacrum media nocte veniisset.* Auctor de Orig. *utque solenne sacrificium sibi posterisque id esset.* Idem.

2 *Quibus & apparitores & hoc genus*] Parum in his sententiæ. Quid enim? an non & lictores genus vel species appa-

scis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est, numerum quoque ipsum ductum placet: & ita habuisse Etruscos, quod ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim urbs munitionibus, [1] quum alia atque alia appetendo loca, in spem magis futuræ multitudinis, quam ad id, quod tum hominum erat, munirent. Deinde, ne vana urbis magnitudo esset, adjiciendæ multitudinis causa, vetere consilio condentium urbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur; [2] locum qui nunc septus descendentibus inter

apparitorum? Certe quum cadente Servio 1, 49 ait Livius *fit fuga regis apparitorum atque comitum*, non potest negari illic & lictores intelligi. Similiter 4, 14 quum *apparitor jussu magistri equitum duxisse* Mælium dicitur. Et passim. Deinde quidquid sit, quum ne transitum quidem Tiberim hactenus à Romulo narrarit Livius, sane credibile est etiam Albanis regibus & tyranno novissimo Amulio adfuisse stipatores & alios apparitores, ut potius inde exemplum eorum hauserit Romulus quam ex aulis Etruscis; sic ut ista Livii argumentatio claudicet, vel potius corrupta sit. Expedio rem deleta altera particula, *quibus & apparitores hoc genus*. Nempe varii sunt apparitores; & eorum plurimum & vulgarem strepitum ab Albæ imitatione habuit; sed unum ex iis genius, quos lictores vocaverunt, petium credit Livius ex Etruria, illis scilicet insignibus ornatos, & istum numerum; idque cum ratione credi potest. Loquutio hæc passim obtinet apud Latinos auctores; nec aliud est livianum 24, 42. *Spolia plurima Galca fuere, aurei torques armillæque maxus numerus.* 26, 39. *cum pari classe nalium Tarentinarum numero.* Jac. Gron.

1 *Quum alia atque alia appetendo loca*] Præpostera sunt ista. Non enim si urbs munitionibus instruatur, inde sequitur ipsam quoque crescere. Munitiones quidem extenduntur, non tamen ipsa ulterius porrigitur. Urbs vero crescit, quum alia atque alia loca illi adjiciuntur. Et quæso, cur spernimus ordinem, qui est in scriptis? *Crescebat interim urbs munitionibus alia atque alia appetendo loca, quum in spem* &c. Ita vidi in Flor. S. Marci. ita notavit manus paterna ex Rott. Vosl. Gud. Flor. Helmst. 6,4. *Et Roma cum frequentia crescere, tum tota simul exsurgere ædificiis.* Idem.

2 *Locum qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est*] Quidam veteres libri habent: *Qui tunc septus densis sentibus inter duos lucos erat.* Quod non probo. Nam Dionysius, ita ut Livius, loquitur: τὸ μεταξὺ χωρίον τῶν τε Καπετωλίου θ' ἅπτας ὃ καλεῖται νῦν ἀσυλία Ῥωμαίων ἀλσύλλιον μεσόμεσον δυοῖν δρυμῶν. *Sigonius.*

Qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est] Sic quidem semper editum fuit. Quidergo Mss. omnes, *septus descendentibus*? Novem aut decem nominare possum: alterum vix in margine alicubi appictum deprehendi. Nusquam Sigonianum, *tunc septus densis sentibus erat.* Septo clausum

ter duos lucos est, Asylum aperit. eo ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine, liber an servus esset, avida novarum rerum perfugit: idque primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Quum jam virium haud pœniteret, consilium deinde viribus parat. [1] centum creat senatores, sive quia is numerus satis erat: sive quia soli centum erant, qui creari patres possent. Patres certe ab honore, patriciique progenies eorum appellati. 9 Jam res Romana adeo erat valida, ut cuilibet finitimarum civitatum bello par esset; sed penuria mulierum, hominis ætatem duratura magnitudo erat. quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui societatem connubiumque novo populo peterent. *Urbes quoque, ut cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua virtus ac Dii juvent, magnas opes sibi magnumque nomen facere. Satis scire, origini Romanæ & Deos affuisse, & non defuturam virtutem. proinde ne gravarentur*

fuisse asylum confirmat & Dio lib. 47. ὥστε καὶ ἐς τὸν νῦν χρόνον ἔτι τὸ τοιοῦτον ἐκεῖθεν ἐς αὐτὸ ἐπιτηδεύεται. *Descendentibus inter duos lucos est*, intellige, occurrit in descensu Capitolii circa eam partem, quæ vocatur *Inter duos lucos*, vel Μεσόδρυον δυοῖν δρυμοῖν, ut Dionysius καλεῖται κατὰ τὴν Ῥωμαίων διάλεκτον ait. Sic autem Græci passim. Pausanias in Atticis: εἰσὶ λόφοι δύ' εἴσι βωμοὶ Ποσειδῶνος καὶ ἄλσος Ἐλατίου. Et deinde: Κατιοῦσι δὲ πηγή τε ὕδατος ἔστι. Et fere in omnibus paginis. Quæ loca mihi subjecit Albertus Rubenius. Noster lib. 32, 4. *Thoumaci à Pylo sinuque Maliaco per Lariam eunti, loco alto siti sunt.* Lib. 42. *Descendentibus ad templum à Cyrrha macerta erat ab læva semita.* Suetonius Vespasian. cap. 1. *Locus etiam nunc ad sextum miliarium a Nursia Spoletium euntibus in monte summo appellatur Vespasia.* Sententia, qui descendentibus inter duos lucos septo clausus obstat & circumeundus est. Cicero lib. 4 ad Attic. epist. 3. *Assequitur inter lucos hominem Milo.* Lib. 2 de nat. Deor. *Deos enim ipsos jocandi causa induxit Epicurus perlucidos & perflabiles, & habitantes, tanquam inter duos lucos, sic inter duos mundos ob metum ruinarum.* Adde Salmasium ad Hist. Aug. pag. 317. *J. F. Gron.*

1 *Centum creat patres*, &c. *qui creari patres possent*] Sane legendum esse videtur: *Qui ciere patres possent.* sic enim scribit libr. 10. *Qui patrem ciere possent, eos patricios esse appellatos.* Dionysius etiam ac Flutarchus, ubi exponunt causas, cur centum potissimum senatores, quos patres appellaverit, Romulus crearit, ita ajunt: ὅτι πατρίκιοι εἶχον ἐκγόνους εἰπεῖν μόνοι, id est: *quod patres nominare soli centum possent*, quasi vero alii terræ filii essent. *Sigonius.*

1 Ce-

rentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquam benigne legatio audita est: adeo simul spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant. A plerisque rogitantibus, dimissi, [1] *Ecquod fœminis quoque asylum aperuissent? id enim demum compar connubium fore.* Ægre id Romana pubes passa, & haud dubie ad vim spectare res cœpit. cui tempus locumque aptum ut daret Romulus, ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat Neptuno Equestri solenneis: [2] Consualia vocat. Indici deinde finitimis spectaculum jubet: quantoque apparatu tum sciebant aut poterant, concelebrant; ut rem claram exspectatamque facerent. Multi mortales convenere, studio etiam videndæ novæ urbis; maxime proximi quique, [3] Cæninenses, Crustumini, Antemnates. Jam Sabinorum omnis multitudo, cum liberis ac conjugibus venit. invitati hospitaliter per domos, quum situm mœniaque & frequentem tectis urbem vidissent, mirantur tam brevi rem Romanam creviſſe. Ubi spectaculi tempus venit, deditæque eo mentes cum oculis erant, tum ex composito orta vis: signoque dato, juventus Romana ad rapiendas virgines discurrit. magna pars forte, ut in quem quæque inciderat, raptæ, quas-

1 *Ecquod feminis quoque asylum aperuissent*] Veteres libri: *Ecquid non feminis quoque.* Sigonius.

2 *Consualia vocat*] Vox posterior non comparet in Fl. ut videatur scripsisse Livius: *Ludos ex industria parat Neptuno Equestri solenneis, Consualia. Indici deinde.* Sic lib. 30, 39. *Cerealia ludos dictator & magister equitum ex se fecerunt.* ubi vide notas. Aurelius Victor: *Quibus negatis, ludos Consualia celebravit.* Plinius 36, 27. *Ob id Compitalia, ludos laribus primum instituisse.* Sic MS. Pintiani. Vulgo *& ludos.* Vetus versus apud Varronem & Nonium: *Sibi pastores ludos faciunt coriis consualia.* Quintilianus lib. 1 Instit. c. 5. *Quadam tamen & faciem solœcismi habent, & dici vitiosa non possunt: ut Tragœdia Thyestes, & ludi Floralia ac Megalesia, quanquam hæc sequenti tempore intercidernnt, nunquam aliter à veteribus dicta.* Varro lib. 3 de gente pop. Romani apud Sosipatrum: *ludos Olympia fecerat.* Pausanias lib. 8. Θεῶν ὃ τιμῶσιν Ἕλληνες Φενεάτης μάλιστα, καὶ ἀγῶνα ἄγουσιν Ἕρμαια. *J. F. Gron.*

3 *Ceninenses*] Dionysius & Stephanus de Urbibus, urbem Καινίναν scribunt cum diphthongo. ex quo apparet *Cæninenses* esse scribendum. *Sigonius.*

[1] quasdam forma excellente primoribus Patrum destinatas ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Unam longe ante alias specie ac pulchritudine insignem à globo [2] Talassii cujusdam raptam ferunt. multisque sciscitantibus, cuinam eam ferrent, identidem, ne quis violaret, Talassio ferri clamitatum. inde nuptialem hanc vocem factam. Turbato per metum ludicro, mœsti parentes virginum profugiunt, incusantes violati hospitii fœdus, Deumque invocantes, cujus ad solenne ludosque, per fas ac fidem decepti, veniissent. Nec raptis aut spes de se melior [3] aut indignatio minor: sed ipse Romulus circuibat docebatque, *Patrum id superbia factum, qui connubium finitimis negassent: illas tamen in matrimonio, in societate fortunarum omnium civitatisque, & quo nihil carius humano generi sit, liberûm fore. Mollirent modo iras; & [4] quibus fors corpora dedisset, darent animos. Sæpe ex injuria postmodum gratiam ortam: eoque melioribus usuras viris, quod annixurus pro se quisque sit, ut [5] quum suam vicem functus officio sit, parentum etiam patriæque expleat desiderium.* Accedebant blanditiæ virorum factum purgantium, cupiditate atque amore: quæ maxime ad muliebre ingenium efficaces preces sunt. Jam admodum

1 *Quasdam forma excellente*] Flor. *forma excellente*. Cicero lib. 2 de Invent. *Ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret.* Lib. 5 Tuscul. *Ad mensam eximia forma pueros delectos jussit consistere.* J. F. Gron.

2 *Thalassii cujusdam*] Veteres libri *Talassii*, itemque Græci Ταλάσσιον. *Sigonius.*

3 *Aut indignatio minor*] Flor. Voss. uterque Rott. Helm. *aut indignatio est minor.* sustulit Gruterus. *J. F. Gron.*

4 *Quibus fors corpora dedisset*] Frequens corruptio. Refice cum MSS. *quibus fors.* Fortuitus nempe raptus. placuitque Grutero. Sic lib. 22, 5. *Fors conglobat.* ubi vulgo: *Sors conglobat.* Lib. 31, 41. *Cultra, quo fors tulisset loco, sive ut celeritate aut cura nanciscendi postea.* Idem.

5 *Quum sua vice functus officio sit*] Septem MSS. Andreas, Becharius: *suam vicem.* Flor. *suam vim.* Quia non erat plebeium, mutari oportuit. Lib. 3 de fascibus decemvirûm: *& hoc insigne regium in orbem, suam cujusque vicem, iret.* Lib. 28. *Ab sollicitu vicem imperatoris militibus.* Iterumque: *ut meam quoque, non solum reipubl. & exercitus vicem videretur sollicitus.* Lib. 34. *Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris.* Ergo & hoc libro 1 cap. 25 *examines vicem illius*, lege, non *vice*, ut editur. *Idem.*

modum mitigati animi raptis erant. at raptarum parentes tum maxime sordida veste, lacrymisque & querelis civitates concitabant. nec domi tantum indignationes continebant, sed congregabantur undique ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes eo, quod maximum Tatii nomen in his regionibus erat, conveniebant. [1] Cæninenses Crustuminique & Antemnates erant, ad quos ejus injuriæ pars pertinebat. Lente agere iis Tatius Sabinique visi sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parant. Ne Crustumini quidem atque Antemnates, pro ardore iraque Cæninensium satis se impigre movent. ita per seipsum nomen Cæninum in agrum Romanum impetum facit. Sed effuse vastantibus fit obvius cum exercitu Romulus, levique certamine docet, vanam sine viribus iram esse: exercitum fundit, fugatque: fusum persequitur: regem in prœlio obtruncat, & spoliat. duce hostium occiso, urbem primo impetu capit. Inde exercitu victore reducto, ipse cum factis vir magnificus, tum factorum ostentator haud minor, [2] spolia ducis hostium cæsi suspensa fabricato ad id apte ferculo gerens, in Capitolium ascendit: ibique ea quum ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono designavit templo Jovis fines, cognomenque addidit Deo: *Jupiter Feretri*, inquit, *hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, templumque iis regionibus, quas modo animo metatus sum, dedico, sedem opimis spoliis, quæ regibus ducibusque hostium cæsis, me auctorem sequentes, posteri ferent.* Hæc templi est origo, quod primum omnium Romæ sacratum est. ita deinde Diis visum, nec irritam conditoris templi vocem esse, qua laturos eo spolia posteros nuncupavit: nec multitudine compotum, ejus doni vulgari laudem. bina

1 *Ceninenses, Crustruminique & Antemnates*] Vet. lib. *Caninenses, Crustomini & Antemnates.* Sigonius.

2 *Spolia ducis hostium*] Cur *Acronis* nomen omisit? An hinc exciderit fortean? *Tan. Faber.*

[1] bina postea inter tot annos, tot bella, opima parta
11 sunt spolia. adeo rara ejus fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus, per occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionem facit. raptim & ad hos Romana legio ducta, [2] palantes in agris oppressit. Fusi igitur primo impetu & clamore hostes: oppidum captum. duplicique victoria ovantem Romulum Hersilia conjunx [3] precibus raptarum fatigata, orat, ut parentibus earum det veniam, & in civitatem accipiat: ita rem coalescere concordia posse. facile impetratum. Inde contra Crustuminos profectus, bellum inferentes. Ibi minus etiam, [4] quod jam alienis cladibus ceciderant animi, certaminis fuit. Utroque coloniæ missæ. plures inventi, qui propter ubertatem terræ [5] in Crustuminum nomina darent. & Romam inde frequenter migratum est à parentibus maxime ac propinquis raptarum. Novissimum ab Sabinis bellum ortum, multoque id maximum fuit. nihil enim per

1 *Bina postea intra tot annos*] Hæc præpositio est finitio temporis non ultra excurrentis: nam tres istæ voces, *intra*, *citra*, *ultra*, certos locorum fines proprie demonstrant, ut recte Sulpicius Apollinaris lib. 9. *Omnes intra annum cum stirpe exstinctos.* Itaque *intra tot annos* foret, priusquam tot anni finem acciperent: qui sermo hic est ineptus. vult enim Livius, cum tot anni sint elapsi: quod *tot annos* Virgilius, *tot annis* dicit Cicero. & passim Latini. Sed ille nonnunquam *inter tot annos*. Pro Quinctio: *Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quinctiam.* In Manilliana: *Qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant.* Ubi frustra nodum putat vir eruditus. Titinnius: *Quæ inter decem annos nequisti unam togam detexere.* Plautus Sticho: *Prandia, quæ inter continuum perdidi triennium.* Agnoscis scripsisse Livium: *inter tot annos.* Nec sane aliter Florent. Voss. ut. Rott. Gud. & vetustissimæ editt. *J. F. Gron.*

2 *Palantes in agris oppressit*] Voss. 1. Rott. Hel. Gud. *palatos.* quo gaudet alibi quoque Livius. Sed & sic Andreas & omnes veteres editiones usque ad Moguntinos. Primus Aldus dedit *palantes.* Idem.

3 *Precibus raptarum fatigat, orat*] Vet. libr. *Precibus raptarum fatigata, orat.* Perspicue verum. Sic loquitur alibi Livius. *Sigonius.*

4 *Quod alienis cladibus ceciderant animi*] Vet. lib. *Quod jam alienis cladibus ceciderant animi.* Idem.

Quod jam alienis] Mediam vocem Sigonius interposuit. Sed abest à Voss. ut. Rott. Gud. Flor. Helm. *J. F. Gron.*

5 *In Crustuminium*] Legendum, *in Crustuminum*, ut subaudiatur agrum. *Sigonius.*

1 *Addi-*

per iram aut cupiditatem actum est : nec ostenderunt bellum prius, quam intulerunt. Consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. Hujus filiam virginem auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat. aquam forte ea tum sacris extra mœnia petitum ierat. Accepti obrutam armis necavere : seu ut vi capta potius arx videretur, seu prodendi exempli causa, ne quid usquam fidum proditori esset. [1] Additur fabula, quod vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio lævo, gemmatosque magna specie annulos habuerint, pepigisse eam, quod in sinistris manibus haberent ; eo scuta illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quod in sinistris manibus esset, [2] directo arma petisse dicant : & fraude visam agere, sua ipsam peremptam mercede. Tenuêre tamen arcem Sabini : atque inde 12
[3] postera die, quum Romanus exercitus instructus, quod inter Palatinum Capitolinumque collem campi est, complesset ; non prius descenderunt in æquum, quam ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos, in adversum Romani subiere. Principes utrinque pugnam ciebant ; ab Sabinis Mettius Curtius, ab Ro-

1 *Additur fabula*] Ego in nominandi casu *fabula* legam, ut sequentia sic vocet, non præcedentia. *Glareanus.* Probo suspicionem Glareani, qui legit *Additur fabula*, ut non ea, quæ exposita sunt, sed, quæ exponenda sunt, *fabula* dicantur. Addo illud, Livium ita lib. 5 esse locutum : *Inscritur huic loco fabula.* & lib. 10. *Id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse, secutamque fabulam mistam ex ædiliciis, & consularibus comitiis convenientem errori.* Sigonius.

2 *Decreto arma petisse dicant*] Videtur posse defendi verbis Ciceronis 2 agr. 17. *Cur non aperte ut antea? cur non item ut decreto & palam regionem illam petierunt.* Ubi non mutem cum Manucio. Sed Flor. *de recto.* Reg. & Chisl. *derecto.* Pall. duo *delecto* : tertius *dedirecto.* Oxon. Buslid. & Mur. & Voss. *directo.* quod probavit olim Nannius. Numquid aliud sub eo lateat, viderit Lipsius. nam *dierecto*, & *dierecta* adolescentum, ut illa tempora ferebant, elegantium ætatibus condonanda sunt. Cicero in partit. *alterum ad fidem directo spectat ; alterum se inflectit ad motum.* & 2 Div. 61. *Quid opus est circuitione & anfractu, ut sit utendum interpretibus somniorum potius, quam directo?* J. F. Gron.

3 *Postera die*] Rott. Hel. Gud. Voss. 1. *postero.* Idem.

1 *Hostius*

Romanis [1] Hostus Hostilius. hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa animo atque audacia sustinebat. Ut Hostus cecidit, confestim Romana inclinatur acies: fusaque est ad veterem portam Palatii. Romulus & ipse turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens, *Jupiter, tuis*, inquit, *jussus avibus* [2] *hic in Palatino prima urbi fundamenta jeci. arcem jam scelere emptam Sabini habent. inde huc armati superata media valle tendunt. At tu, pater Deûm hominumque, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis fugamque fœdam siste. Hic ego tibi templum Statori Jovi, quod monumentum sit posteris, tua præsenti ope servatam urbem esse, voveo.* Hæc precatus, [3] veluti sensisset auditas preces, *Hinc*, inquit, *Romani, Jupiter optimus maximus restistere atque iterare pugnam jubet.* Restitere Romani, tanquam cœlesti voce jussi. ipse ad primores Romulus provolat. Mettius Curtius ab Sabinis princeps [4] ab arce decucurrerat, & effusos egerat Romanos, toto quantum foro spacium est. nec procul jam à porta Palatii erat, clamitans, *Vicimus perfidos hospites, imbelles hostes. Jam sciunt longe aliud esse virgines rapere, aliud pugnare cum viris.* In eum hæc gloriantem cum globo ferocissimorum juvenum Romulus impetum facit. Ex equo tum forte Mettius pugnabat: eo pelli facilius fuit: pulsum Romani persequuntur. & alia Romana acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Mettius in paludem sese, strepitu sequentium trepidante equo, conjecit: [5] adverteratque ea

1 *Hostus Hostilius*] Alio libro ostendi ex auctoritate lapidum Capitolinorum, & Valerii & Macrobii, *Hostum* esse prænomen tum in hoc rege, tum in Hostio Lucretio consule, de quo infra dicam, non *Hostium*. Sigonius.

2 *Hic in Palatino*] Vet. lib. *Palatie*, ut ante. *Idem.*

3 *Veluti sensisset*] Rott. Gud. Voss. Flor. uterque, *veluti si sensisset*. Id perinde Livium sonat ac vulgata. Hoc lib. cap. 55. *Velut si prolapsus cecidisset*. 21, 8. *Velut si pariter utroque nutus texisset*. 23, 9. *Velut si nam agendo interesset*. & sæpe. *Jac. Gron.*

4 *Ab arce decurrerat*] Vet. lib. *decucurrerat*. ostendit porro Priscianus bonos auctores compositum *cucurri* usurpasse. ut Livius in 2. *Et si cocuus provocuerisset*. idemque fecisse Catonem, Plautum & Terentium. *Sigonius.*

5 *Adverteratque ea*] *et etiam Sabinos tardi*

ea res etiam Sabinos tanti periculo viri. Et ille quidem annuentibus ac vocantibus suis, favore multorum additō animo, evadit. Romani Sabinique in media convalle duorum montium redintegrant prælium. sed res Romana erat superior. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex 13
injuria bellum ortum erat, [1] crinibus passis, scissaque veste, victo malis muliebri pavore, ausæ se inter tela volantia inferre, ex transverso impetu facto, [2] dirimere infestas acies, dirimere iras: hinc patres, hinc viros orantes, *ne se sanguine nefando soceri generique respergerent:* [3] *ne parricidio macularent partus suos, nepotum illi, liberûm hi progeniem. Si affinitatis inter vos, si connubii piget, in nos vertite iras: nos caussa belli, nos vulnerum ac cædium viris ac parentibus sumus. melius peribimus, quam sine alteris vestrûm viduæ aut orbæ vivemus.* Movet res tum multitudinem, tum duces. Silentium & repentina fit quies. inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modo, sed & civitatem unam ex duabus faciunt, regnum consociant, impe-

tanti periculo viri] Id est, converterat illuc animos oculosque Sabinorum. Hactenus male *averteratque*. Lipsius in Tacit. 2 Annal. Hoc quoque ad marginem libri sui adnotaverat Henr. Valesius.

1 *Crinibus sparsis*] *Passis*, pro quo Lipsius & Gruterus, *sparsis* (quod perpetuo etiam apud Poëtas habere pejores observavi, ubicumque fere illud meliores libri,) non est Philelphi istius Mediolanensis, sed Flor. Membranæ, quæ antiquissima est omnium hujus partis Livii adhuc visarum: nec aliter Vossianus à manu prima. *J. F. Gron.*

2 *Dirimere infestas acies, dirimere iras*] Haud aliter scripti. Terentius in Hecyra: *rem cognosces, iram expedies.* Noster lib. 28. *Quod ab tanta rabie dirimi nequirent.* Malim tamen fere: *delenire iras.* Ut lib. 2. *Diem tempusque forsitan ipsum leniturum iras.* Lib. 33. *Aut eo ipso lenire iras, aut pati, quod casus tulisset.* Lib. 39. *Simul iram lenire.* Plautus Asin. *Vah delenire apparas.* Columella 9, 3. *Sed tamen iracundia nota meliorū apium facile delenitum.* Idem.

3 *Ne parricidio macularent*] Videtur necessario legendum, *orbarent*: aliter sensus extricari nequitur, aut certe non placet. *Tan. Faber.* Eximie Livius se ipse explicat in persona Virginii 3, 50 orantis, *ne, quod scelus Appii esset, sibi attribuerent, neu se ut parricidam liberûm averserentur.* Similiter deprecantur hæ Sabinæ fœdum dedecus, ne mutuis cædibus patres ac mariti efficerent, ut stirpi suæ posset objici & exprobrari, eam a parricidis ortam esse, & patres simul avosque inquinatos & maculatos mutue cognato sanguine. Sic Manlius maculavit gentem suam parricidio filii 8, 11. Vides nihil in his mutandum. *Jac. Gron.*

imperium omne conferunt Romam. Ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curibus appellati. monumentum ejus pugnæ, ubi primum ex profunda emersus palude [1] equus Curtium in vado statuit, Curtium lacum appellarunt. Ex bello tam tristi læta repente pax, cariores Sabinas viris ac parentibus, & ante omnes Romulo ipsi fecit. Itaque quum populum in curias triginta divideret, nomina earum curiis imposuit. Id non traditur, quum haud dubie aliquanto numerus major hoc mulierum fuerit, ætate, an dignitatibus suis virorumve, an sorte lectæ sint, quæ nomina curiis darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt; Ramnenses ab Romulo; [2] ab Tito Tatio Titienses appellati. [3] Lucerum nominis & originis causa incerta est. Inde non modo commune, sed con-
14 cors etiam regnum duobus regibus fuit. Post aliquot annos, propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulsant. quumque Laurentes jure gentium agerent; apud Tatium gratia suorum & preces plus poterant. Igitur illorum pœnam in se vertit. nam Lavinii, quum ad solenne sacrificium eo venisset, concursu facto, interficitur. Eam rem minus ægre quam dignum erat, tulisse Romulum ferunt. seu ob infidam societatem regni, seu quia haud injuria cæsum credebat. Itaque bello quidem absti-

1 *Equus Curtium in vado statuit*] Hanc lectionem laudat Glareanus injuste. Veteres enim libri habent: *Equum Curtium in vado statuit*. Ex quo intelligi potest, legendum esse: *Equum Curtius in vado destituit*. Nam Plutarchus hanc sententiam ita vertit: ἡ ἵππος ἐν βάθει, ἑαυτὸν ἔσωσεν, id est: *Destituto equo semet servavit*. Errori locum dederunt finitimæ illæ syllabæ, *do*, *de*. Sigonius.

2 *Ab Tito Tatio Titienses appellati*] Quamquam Festus à prænomine *Tatii* ait *Titienses* esse dictos, tamen *Tatienses* potius legendum puto, à *Tatio*. Ita enim veteres libri, ita Varro, ita Plutarchus: διὰ Τατίου Τατιήνους. *Idem*.

3 *Lucerum nominis causa*] Iidem *Lucrenses* etiam à Festo & Plutarcho dicti sunt. Horum originem incertam esse ait Livius, non quia nulla tradita sit, sed quia aliam alii tradentes rem in dubium adduxerunt. Alii enim à *luco*, alii à *Lucumone*, alii à *Lucero* Ardeæ rege nominatos voluerunt, auctor Plutarchus, Festus, Fabianus. *Idem*.

abstinuit: [1] ut tamen expiarentur legatorum injuriæ, regisque cædes, fœdus inter Romam Laviniumque urbes renovatum est. Et cum his quidem insperata pax erat: aliud multo propius, atque in ipsis prope portis bellum ortum. Fidenates [2] nimis vicinas prope se convalescere opes rati, priusquam tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere. juventute armata immissa, vastatur agri quod inter urbem ac Fidenas est. Inde ad lævam versi, quia dextra Tiberis arcebat, cum magna trepidatione agrestium populantur: tumultusque repens ex agris in urbem illatus, pro nuncio fuit. Excitus Romulus (neque enim dilationem pati tam vicinum bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum locat. ibi modico præsidio relicto, [3] egressus omnibus copiis; partem militum locis

1 *Ut tamen expiarentur --- injuriæ --- fœdus --- renovatum est*] Si locus hic attente spectetur, facile, ut ait Glareanus, intelligetur aliquid deesse. deest autem ratio, qua expiatio facta est. De qua Dionysius ita: τό τε ἄγος ἀφοσιώσαι τῷ θεῷ τῶν πρόσθεν γεγενημένων. Et Plutarchus in Romulo: ἡ πρεσβευτὰς ὁ Ρωμύλος ἤγνισε τὰς πόλεις, ὃς ἔπεμψε πρὸ τοῦ τὴν Φιδηνάτας πόλεμον ἐκθεῖναι. Aut igitur sacri mentio deest, aut voce illa *fœdus* continetur atque expressa est. Ceterum renovatio fœderis cum Laurentibus solennis erat. Libro enim 8 ait: *Cum Laurentibus renovari fœdus jussum. renovaturque ex eo quotannis post diem decimam Latinarum.* Sigonius.

Ut tamen expiarentur] Glareanus considerare lectorem jubet, quomodo inter Romanos & Lavinienses injuriæ legatorum, regisque cædes, expiata sint per fœdus. Sigonius vult, si locus attente spectetur, aliquid deesse, nempe rationem, qua expiatio facta est: aut igitur sacri mentionem excidisse, aut voce illa *fœdus* contineri & expressam esse. Non venit in mentem viris optimis, duplicem esse expiationem, superstitiosam & civilem: per illam diis, per hanc hominibus satisfit læsis & alio quin ulturis. Illi utique a Livio requirunt superstitiosam: quæ etsi haud dubie aliqua defunctoria interposita est, tamen eam suo jure, ut multa, noster præterit. De civili loquitur, hoc sensu: Ut satisfieret tamen Laurentibus pro pulsatis legatis, & vicissim ut satisfieret Romanis pro rege cæso, neuterque populus necessitatem hostilium haberet, colloquio habito placuit compensari injurias & rediri in gratiam fœdere renovato. Vide ad M. Senecæ lib. 5 Controv. præfationem. *J. F. Gron.*

2 *Nimis vicinas prope se convalescere opes*] Pene insana est hæc repetitio vocis *prope*, licet diversis sensibus: & non immerito suspicer τὲ *prope se* ab explicatione vocis *vicinas* profecta esse. Certe absoluta est oratio *vicinas opes nimis convalescere.* 5, 45. *Tuscorum, qui urbi jam prope quadringentesimum annum vicinæ adeo nihil miserti sunt.* Jac. Gron.

3 *Egressus cum omnibus copiis*] Ab Sigonio particula est: omnes melio-

[1] locis circa densa obsita virgulta obscuris subsidere in insidiis jussit; cum parte majore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat tumultuoso & [2] minaci genere pugnæ adequitando ipsis prope portis, hostem excivit; fugæ quoque, quæ simulanda erat, eadem equestris pugna caussam minus mirabilem dedit. & quum velut inter pugnæ fugæque consilium trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendique trahuntur ad locum insidiarum. Inde subito exorti Romani, transversam invadunt hostium aciem. Addunt pavorem mota è castris signa eorum, qui in præsidio relicti fuerant. ita multiplici terrore perculsi Fidenates; prius penè quam Romulus [3] quique cum eo equis ierant, circumagerent frenis equos, terga vertunt: multoque effusius (quippe vera [4] fuga) qui simulantes paulo ante secuti erant, oppidum repetebant. non tamen eripuere se hosti: hærens in terga Romanus, prius quam fores portarum objicerentur, velut agmine uno irrumpit. Belli Fidenatis contagione irritati Veientium

tes libri ignorant. Vide insta ad lib. 25, 22. *J. F. Gron.*

1 *Locis circa densa obsita virgulta obscuris*] Sigonius *densa circa sita*, ut sit, ob circa densa sita virgulta. Quod rejicit Turnebus & *densa* interpretatur dense. Vellem: *partem militum locis circa densa obsitis virgulto obscuram.* Lib. 21. *Rivis præaltis utrimque clausus ripis & circa obsitus palustribus herbis, & quibus inculta fere vestiuntur, virgultis vepribusque.* Lib. 28. *Confragosa loca & obsita virgultis tenebant colles.* Idem.

2 *Minaci genere pugnæ obequitando*] Scriptura omnis vetus, *adequitando.* Ut lib. 24. *Ut prætores inter tumultum pavidi adequitaverint Syracusas.* Lib. 35. *Nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi.* Idem.

3 *Quique cum eo equites erant*] Rede Nannius *qui erant*: idemque nos in Oxon. & reg. & Voss. invenimus. Flor. *Quique cum eo equis ierant, ut ita loquar.* Ut vestigia prisca lectionis inter interpolatam animadvertere est. nam Helm. *cum eo visi erant.* Quod scilicet restitit, postquam τὸ *E Q* præcedens *E O* absorpsisset. Horatius: *curto ire licet mulo.* Livius lib. 28. *Carthagine Nova, quo pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat.* Idem.

4 *Fuga*) *qui simulantes*] Rectius putem scribi: *multoque effusius (quippe vera fuga, quam simulantes paullo ante secuti erant) oppidum repetebant.* Intelige ex superiore, Fidenates. *Effusius* autem comparatur cum illo: *plenis repente portis effusi hostes. Quam*, fugam, *simulantes*, Romanos. *Idem.*

tium animi, & consanguinitate, (nam Fidenates quoque Etrusci fuerunt) & quod ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat; in fines Romanos excucurrerunt, populabundi magis quam justi more belli. Itaque non castris positis, non expectato hostium exercitu, raptam ex agris prædam portantes, Veios rediere: Romanus contra, postquam hostem in agris non invenit, dimicationi ultimæ instructus intentusque Tiberim transit. quem postquam castra ponere, & ad urbem accessurum Veientes audivere; obviam egressi, ut potius acie decernerent, quam inclusi, de tectis mœnibusque dimicarent. Ibi viribus nulla arte adjutis, tantum veterani robore exercitus, rex Romanus vicit: persecutusque fusos ad mœnia hostes, urbe valida muris ac situ ipso munita abstinuit: agros rediens vastat, ulciscendi magis quam prædæ studio. Eaque clade haud minus quam adversa pugna subacti Veientes, pacem petitum oratores Romam mittunt. Agri parte mulctatis, in centum annos induciæ datæ. Hæc ferme Romulo regnante, domi militiæque gesta: quorum nihil absonum fidei divinæ originis, divinitatisque post mortem creditæ fuit: non animus in regno avito recuperando, non condendæ urbis consilium, non belo ac pace firmandæ. ab illo enim profectu viribus datis tantum valuit, ut in quadraginta deinde annos tam pacem haberet. [1] multitudini tamen gratior fuit quam patribus; longe ante alios acceptissimus militum animis. trecentosque armatos ad custodiam corporis, [2] quos Celeres appellavit, non in bello solum, sed etiam in pace habuit. His immortalibus editis operibus, 16
quum ad exercitum recensendum concionem in campo

1 *Multitudini*] Pausanias lib. 4. ὁμοίως δὲ καὶ αὐτὸν τὰ πολλὰ ἐς χάριν τῶν πολλῶν μᾶλλον, οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες ἐτίμα τε καὶ Κρεσφόντην ἐπανασταντας ἀπέκτεινεν. *J. F. Gron.*

2 *Quos Celeres appellavit*] Rationem affert nominis Plutarchus: ἀπὸ τοῦ ταχὺ τὰς ὑπουργίας ἐξυπηρετεῖν. *Sigonius.*

po [1] ad Capræ paludem haberet, subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque tam denso regem operuit nimbo, ut conspectum ejus concioni abstulerit. nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes, sedato tandem pavore, postquam ex tam turbido die serena & tranquilla lux rediit, ubi vacuam sedem regiam vidit; etsi satis credebat Patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella; tamen velut orbitatis metu icta, mœstum aliquamdiu silentium obtinuit. Deinde à paucis initio facto, Deum Deo natum, regem parentemque urbis Romanæ salvere universi Romulum jubent. pacem precibus exposcunt, uti volens propitius suam semper sospitet progeniem. Fuisse credo tum quoque aliquos, qui discerptum regem Patrum manibus taciti arguerent: manavit enim hæc quoque, sed perobscura, fama. Illam alteram admiratio viri & pavor præsens nobilitavit. Consilio etiam unius hominis [2] addita rei dicitur fides. namque Proculus Julius sollicita civitate desiderio regis, & infensa Patribus, gravis, ut traditur, quamvis magnæ rei auctor, in concionem prodit. *Romulus*, inquit, *Quirites, parens urbis hujus, prima hodierna luce cœlo repente delapsus, se mihi obvium dedit. quum perfusus horrore venerabundusque astitissem, petens precibus, ut contra intueri fas esset; [3] abi, nuncia, inquit, Romanis, Cœlestes ita velle, ut mea Roma caput orbis terrarum sit: proinde rem militarem colant: sciantque, & ita posteris tradant, nullas opes humanas armis Romanis resistere posse. hæc*, inquit, *locutus*,

1 *Ad Capræ paludem*] Suspectum se habere hoc nomen ait Clarissimus, neque alibi se legisse. At Plutarchus tamen in Romulo ita ait: ἡ μὲν γὰρ ἀγορὰ μεταξὺ πέτρας ἐστὶ καὶ τοῦ τεμένους, ὃ νέμεται καπροβάτης, λεγόμενον εἰς τὸ τοῦ αἰγὸς ὄνομα θύουσιν· ἐν πόλεως κατοικήσεως. Et Festus lib. 3. *Caprasia appellatur ager, qui vulgo ad Capræ paludem dicitur.* Sigon.

2 *Addita rei dicitur fides*] Potius, *addita ei*, scilicet famæ, de qua loquitur. *Jac. Gron.*

3 *Abi, nuncia, inquit, Romanis*, &c. *proinde rem militarem colant*, &c.] Hæc sic vertit Plutarchus: χαίρε, ὦ Φοῖβε Ῥωμαῖοι, ὅτι σωφρονοῦντες μετ' ἀνδρείας ἀσκοῦντες, δὴ πλείστων ἀνθρώπων ἀφίξονται δυνάμεως. Sigonius.

1 *Quam*

tus, sublimis abiit. Mirum, [1] quantum illi viro nuncianti hæc fides fuerit; quamque desiderium Romuli apud plebem exercitumque, facta fide immortalitatis, lenitum sit. Patrum interim animos certamen regni ac cupido versabat. nec dum [2] à singulis, quia nemo magnopere eminebat in novo populo, pervenerant factiones: inter ordines certabatur. oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatii mortem ab sua parte non erat regnatum in societate æqua, possessionem imperii amitterent, sui corporis creari regem volebant. Romani veteres peregrinum regem aspernabantur. In variis voluntatibus, [3] regnari tamen omnes volebant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde Patres incessit; ne civitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa civitatum irritatis animis vis aliqua externa adoriretur. & esse igitur aliquod caput placebat: & nemo alteri concedere in animum inducebat. Itaque rem inter se centum Patres, decem decuriis factis, singulisque in singulas decurias, creatis qui summæ rerum præessent, consociant. decem imperitabant, unus cum insignibus imperii & lictoribus erat: quinque dierum spatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuumque intervallum regni fuit. id ab re, quod nunc quo- 17

que

1 *Quantum illi viro nuntianti hæc fides fuerit*] Lego, *fidei*. Justinus lib. 8. *Incredibile quantum ea res apud omnes nationes Philippo gloriæ dedit.* J. F. Gron.

2 *A singulis pervenerant factiones*] Lipsius e libris annotat: *pervenerant factionibus*, & sic Vossianus & Helm. & optimi quoque codices. Itaque valde placet ingeniosa conjectura doctissimi Joh. Georgii Grævii nostri: *nec dum ad singulos, quia nemo magnopere eminebat in novo populo, pervenerat. factionibus inter ordines certabatur.* Sic scribit, opinor Livius. *Pervenerat*, inelligie certamen & cupido regni. Tacitus annal. 12. *Sed tunc ordinum diversa studia, & qui vicerant, publice valebant.* Infra: *neque se quisquam, neque suæ factionis alium*, Idem.

3 *Regem tamen omnes volebant*] Flor. quoque & Voss. & Helm. & in margine Pal. *regnare*: quod in pluribus inventum mutabat Lipsius, *regnari*. Recte: idque e suo quodam annotavit Muretus. sive ut Livius in fine hujus libri: *Regnatum Romæ ab condita urbe ad liberatam annos* CCXLIV. sive ut Tacitus 13 annal. 54. *Qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur.* quod frustra convellere laborat Cluverius Germ. 13, 17. Lib. 1 hist. *Ut in cæteris gentibus, quæ regnantur.* Silius: *Magnanimis regnata vitis, nunc Ardea nomen.* Idem.

que tenet nomen, Interregnum appellatum. Fremere deinde plebs; multiplicatam servitutem, centum pro uno dominos factos: nec ultra nisi regem, & ab ipsis creatum videbantur passuri. Quum sensissent ea moveri Patres, offerendum ultro rati quod amissuri erant, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa, ut non plus darent juris quam retinerent. decreverunt enim, ut cum populus regem jussisset, id sic ratum esset si Patres auctores fierent: hodieque in legibus magistratibusque rogandis [1] usurpatur idem jus, vi adempta, priusquam

1 *Usurpatur idem jus vi ademptum*] Difficilis & lubricus locus hic est. In veteribus libris est: *Vi adempta*, non: *Vi ademptum*. quam lectionem aliorum ingenio partam probat Glareanus his verbis: *Quidam emendarunt* Vi ademptum, *& ad* Usurpatur *verbum conjunxunt. quod placet, &* Vi ademptum *fortassis ad Julium Cæsarem retulit, quem tamen propter Augustum nominare non audebat: nisi quis malit ad ejus seculi seditiones referre, quæ Cæsarem præcesserunt.* Hæc ille. Mihi vero neque hæc lectio, neque hæc sententia probatur, neque enim hoc jus vi aut à Cæsare ademptum est, aut ante Cæsarem ab alio. De Cæsare testis est Suetonius, qui scribit de eo: *Comitia cum populo partitus est, ut exceptis consularibus competitoribus de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronunciarentur, pro parte altera, quos ipse dedisset. & edebat per libellos circum tribum missos scriptura brevi.* CÆSAR DICTATOR ILLI TRIBUI. *Commendo vobis illum, &, illum, ut vestro suffragio suam dignitatem teneant.* De aliis auctor est Livius, qui sæpius hoc institutum relatum esse, & lege sancitum nova, cum quasi vetustate obsolevisset, scribit, ut lib. 6. *Quia patricii se auctores futuros negabant, prope ad secessionem plebis res venit.* Item, *S. C. factum est, ut duos viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres auctores omnibus ejus anni comitiis fierent.* Et libro octavo, *Lata lex est, ut legum, quæ centuriatis comitiis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent.* Præterea hunc eundem morem temporis vetustate obliteratum à L. Sulla consule renovatum fuisse scribit Appianus libro primo his verbis: εἰσηγεῖτό τε μηδὲν ἐπὶ ἀπροβούλευτον εἰς ἅπαν ἐσφέρειν, νενομισμένον μὴ ἄνευ πατέρων, προβουλεύειν ὃ νῦν οὐ πολλοῖς. Accedit, quod Cicero in oratione pro Plancio, quam pœst Sullæ mortem ante Cæsaris dictaturam dixit, ne hoc quidem observatum fuisse significat, cum ait: *Apud majores nostros magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti.* Quæ cum ita sint, probo magis veterem lectionem, *Vi adempta*, ut sit sensus. Hodie quoque usurpatur idem jus, ut patres comitiorum sint auctores, nisi fortasse vis aliqua fiat à tribuno plebis aliquo, qui sine auctoritate senatus cum populo agat. quod sæpissime ante Cæsarem factum esse, omnia Romanorum monumenta loquuntur. Quod autem, inquit, *Vi adempta*, Cicero dixit ad Lentulum, *Vi excepta. Ego tibi à vi, hac præsertim imbecillitate magistratuum, præstare nihil possum, vi excepta, possum confirmare te & senatus, & populi Romani summo studio amplitudinem tuam retenturum.* Sigonius.

Usurpatur idem jus, vi adempta] Sensus: & nostro ævo in comitiis legum & magistratuum, si res ordine geratur

quam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum eventum Patres auctores fiunt. Tum interrex concione advocata: *Quod bonum, faustum, felixque sit*, inquit, *Quirites, Regem create; ita Patribus visum est. Patres deinde, si dignum, qui secundus ab Romulo numeretur, creavitis, auctores fient.* Adeo id gratum plebi fuit, ut ne victi beneficio viderentur, id modo scisceront, [1] juberentque ut Senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta ju- 18
stitia religioque ea tempestate Numæ Pompilii erat. Curibus Sabinis habitabat, consultissimus vir, ut in illa quisquam ætate esse poterat, omnis divini atque humani juris. Auctorem doctrinæ ejus, quia non extat alius, falso Samium Pythagoran edunt: quem, [2] Servio Tullio regnante Romæ, centum amplius post annos, in ultima Italiæ ora circa Metapontum [3] Heracleamque & Crotona, juvenum [4] æmulantium studia cœtus habuisse constat. Ex quibus locis, etsi ejusdem ætatis fuisset, [5] qua fama

tur, non fertur ad populum, nisi ex auctoritate senatus, nisi patres fiant auctores: ita tamen, ut si jubeat aliud populus, quam senatui visum sit, non possint irritum reddere, quod actum est, auctoritatem negando, quemadmodum olim. Cæterum de hoc loco latius distinctiusque, quam antehac, agemus τὸν θεὸν, ubi minus erimus in arctum compulsi. *J. F. Gron.*

1 *Juberentque ut senatus decerneret*] Flor. ille optimus: *juberentque, quod senatus decerneret.* Utramque particulam, tum *quod*, tum *ut*, alienas puto. *Idem.*

2 *Servio Tullo*] *Servio Tullio* perspicue. *Sigonius.*

3 *Heracleam & Crotonem*] Quum & scripti & editi veteres consensu habeant *Crotonam*; adsentimur lubentes Glareano, Græcam terminationem, *Crotona*, placuisse Livio. Nec minus Justino, 24, 4. *Crotona venit*, & *Crotone egisset.* ut *Carthagine.* Sic apud Valerium Maximum 2, 6. *Areiosagos.* lib. 4, 7. *Loquatur nunc Græcia Thesea.* lib. 5, 3. *Themistoclea victorem* in MSS. reperitur. Sic *Timagoran*, *Mantinean.* Ejusmodi cum multa passim, tum in ultimis quinque libris ex prima editione restituimus. *J. F. Gron.*

4 *Æmulantium studia juvenum cœtus*] Sic Cicero: *Zeno cujus inventorum æmuli Stoici nominantur.* Id est, sectatores. Tacit. lib. 3 hist. *studium Philosophiæ, & placita studiorum æmulatus.* Hinc & capiendus Phædrus, ubi quia Æsopus occuparit & primus fuerit in fabulis scribendis, se, quod supererat, studuisse ait, ne solus ille foret. *Nec hæc invidia* pergit, *verum est æmulatio.* Idem.

5 *Qua fama in Sabinos*] Vet. lib. *Qua fama.* Sigonius.

Qua fama in Sabinos] Abruptum illud, *in Sabinos*, nisi intelligas, *nomen ejus pervenisset.* quod quidem durum mihi videtur. Potius dele præpositionem, aut scribe: *qua fama tum Sabinos.* Vix erat ea ætate commercium mediæ Italiæ incolis cum maritimis: quomodo igitur Sabinos aut quenquam alterius oræ exciviset? neque enim

ma in Sabinos, aut quo linguæ commercio quenquam ad cupiditatem discendi exciviſſet? quove præſidio unus per tot gentes, diſſonas ſermone moribuſque, perveniſſet? Suopte igitur ingenio temperatum animum virtutibus fuiſſe opinor magis: inſtructumque non tam peregrinis artibus, quam diſciplina tetrica ac triſti veterum Sabinorum. quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numæ Patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos, rege inde ſumpto, videbantur; tamen neque ſe quiſquam, nec factionis ſuæ alium, nec denique Patrum aut civium quenquam præferre illi viro auſi; ad unum omnes Numæ Pompilio regnum deferendum decernunt. Accitus, ſicut Romulus augurato urbe condenda regnum adeptus eſt, [1] de ſe quoque Deos conſuli juſſit. inde ab augure ([2] cui deinde, honoris ergo, publicum id perpetuumque ſacerdotium fuit) deductus in arcem, in lapide ad meridiem verſus conſedit. [3] Augur ad lævam ejus, capite velato, ſedem

tranſponere veles: *qua fama . . . Sabinos, quave prædita . . . ſermone moribuſque . . . ? aut quo lingua commercio . . . ad cupiditatem diſcendi exciviſſet?* J. F. Gron.

Qua fama in Sabinos] Ab Sigonio eſt. Nam in MSS. omnibus & vett. ed. reperio: *qua fama*. Et videtur loqui hac parte contra eos, qui volebant Pythagoram ab Numa in Sabinos accitum. Quæ tanta tum temporis...licet poterat contingere nominis fama inter populos diſſociabiles & proxima quaque ignorantes, ut ob eam vocaretur ex magna Græcia in Sabinos ad diſcendi cupidum? & ſi contigiſſet fama, quo eadem ſermonis commercio, cum nullum eſſet, id effeciſſet? *Famam* eleganter dicit *excire eum*, qui ob famam vocatur. Altera interrogatio, etſi poſſit ad utrumque referri, tamen ad Numam potius videtur pertinere, ut utrumque exciverit, nec Pythagoram ad Numam, nec Numam ad Pythagoram ire potuiſſe. *Idem.*

1 *De ſe quoque Deos conſuli juſſit*] De ſe quoque ut de Romulo dii conſulti fuerint, quod tamen Livius nuſquam ante dixit. Dionyſius certe non negavit. *Glareanus.*

2 *Cui deinde, honoris gratia, publicum*] Flor. & Helm. *honor erga publicum*. Rott. *honoris erga*. Legendum ut annotavit ex ſuo Muretus & nos notavimus in Voſſ. Gud. *honoris ergo, publicum*. J. F. Gron.

3 *Augur ad lævam ejus capite velato, ſedem capit*] Hunc in medium diſtinguendum eſſe hunc locum Rhodigino placuit. Plutarchi auctoritate adducto, qui ſcribit in Numa: Ἐπιταῦθα τὸ μαντεῖον ὁ προσιὼν ἐφ' ἡμένοις μεσημβρίαν τετραφὼς ἐγκεκαλυμμένῳ, καὶ τὸν ὦμον ἀφεστὼς ὑζόπιδος, &c. Videtur enim Plutarchus, ſi modo recte eſt apud illum vox illa ἐγκεκαλυμμένον, caput regis velatum fuiſſe, non augures ſignificare. Me autem juvat eorum eſſe ſententiæ, qui *ad lævam ejus* ſeribunt

sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenens, quem lituum appellaverunt. inde ubi, prospectu in urbem agrumque capto, Deos precatus, regionem ab oriente ad occasum determinavit; dextras ad meridiem partes, [1] lævas ad septentrionem esse dixit. [2] Signum contra, quo longissime conspectum oculi ferebant, animo finivit. Tum, lituo in lævam manum translato, [3] dextra in capite Numæ imposita, precatus est ita: *Jupiter pater, si est fas, hunc Numam Pompilium, cujus ego caput teneo, regem Romæ esse,* [4] *uti tu signa nobis certa adclarassis inter eos fines, quos feci.* Tum peregit verbis auspicia, quæ mitti vellet. quibus missis, declaratus rex Numa de templo descendit. Qui regno ita potitus, urbem novam, conditam vi & armis, jure eam legibusque ac moribus de integro condere parat. quibus quum inter bella assuescere videret non posse, [5] quippe efferatos militia 19

bunt, & *caput velatum* auguris intelligunt. quod infra dicat, *Statua Attii capite velato in comitio fuit.* Et lib. 10. *Si augur capite velato victimam cadat, auguriumve ex arce capiat.* Sigonius.

Augur ad lævam ejus] Scilicet regis, ex Plutarcho in Numa, & ex Dionys. Halicar. Virgilii Bucolico E. 5 pag. 37. *Franc. Sanctius.*

[1] *Lævasque ad septentrionem*] Flor. Voss. Helm. Rott. Gud. *lævas ad Septentrionem.* J. F. Gron.

2 *Signum contra quod*] Flor. & Mur. & Oxon. ut etiam conjeceramus, & Par. Ven. Asc. Mog. ediderunt, *signum contra, quo longissime.* Ex adverbio id, quo longissime prospectus datur. *Idem.*

3 *Dextra in capite*] Flor. Voss. Rott. & Gud. *dextra in caput Numæ.* Idem.

Dextra in caput Numæ imposita] Ita quoque legi in Florent. S. Marci. & haud dubie Livianum. Festus in *Strophus: quidam coronam esse dicunt, aut quod pro corona insigne in caput imponitur.* Noster 5, 41. *Scipione eburneo in caput excusso.* Jac. Gron.

4 *Ut tua signa nobis certa & clara sint*] Hærebam ambiguus in Sigonii *acclarassent*, Modii, *uti tu acclarassis*, donec è Flor. notatum vidi: *uti tu signa nobis certa adclarissis*: & idem, quod voluit Modius, prorsus è suis annotasse Muretum. Vossianus: *uti tu signa nobis certa acclarasi sint.* Helm. *uti tu signa nobis certa ac clara sis.* Chifl. *uti tu signa nobis certa adclarassis.* Rott. *uti tu signa nobis certa adclara sis*, sic ut satis appareat fuisse *adclarassis*, & priorem *s* erasam. Gud. *uti tu signa certa acclarasis.* Nihil igitur dubitandum ultra: nam sic quoque retulit duo verba jungi solita. Horatius 2 Sat. 6. *Quod mi obsit, clare certumque locuto.* Livius lib. 22. *Omnia non properanti clara certaque erunt.* Cicero 7 Famil. 23. *Cui plane res certas mandaram.* Suetonius Tiberio: *Deinde vera plane certaque esse ipse fecit fidem.* Legendum vero: *at tu signa.* J. F. Gron.

5 *Quippe efferatis militia animis*] Hic quoque quod conjectura deprehenderamus, postea vidimus requirere veteres codices. Flor. *efferari mil. animos.*

militia animos, mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Janum ad infimum Argiletum, indicem pacis bellique fecit: apertus, ut in armis esse civitatem; clausus, pacatos circa omnes populos significaret. Bis deinde post Numæ regnum clausus fuit: semel T. Manlio consule, post Punicum primum perfectum bellum: iterum, quod nostræ ætati Dii dederunt ut videremus, post bellum Actiacum, ab Imperatore Cæsare Augusto, pace terra marique parta. Clauso eo, quum omnium circa finitimorum societate ac fœderibus junxisset animos, positis externorum periculorum curis, ne luxuriarentur otio animi, quos metus hostium disciplinaque militaris continuerat; omnium primum rem ad multitudinem imperitam & illis seculis rudem, efficacissimam, Deorum metum injiciendum ratus est. qui quum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum [1] Dea Egeria congressus nocturnos esse: ejus se monitu, quæ acceptissima Diis essent, sacra instituere, sacerdotes suos cuique Deorum præficere. Atque omnium primum, ad cursum lunæ, in duodecim menses describit annum. quem (quia tricenos dies singulis mensibus luna non explet, dierumque dies solido anno, qui [2] solstitiali circumagitur orbe) [3] intercalaribus mensibus interponendis, ita dispensavit, [4] ut IV & vigesimo anno ad metam eandem Solis

Mur. Hel. Rott. Gud. Andreas, Taur. | admodum hic *solstitiali orbe*, est solari. Turneb. ab. 24 cap. 18.

rbem metam annus. Scribe: *anni quem interc. l. ad i. et m. videret pos. q. quia t. n. c. i. m. dies, mutq. s. orbem. Decem.* Id. m.

1 *Dea Egeria.* Vet. lib. *Egeria.* Trebo. Dionysius enim & Plutarchus Hyginus edunt, aut Fagutalis. Festus ab ea dictam esse scribit. *Servius.*

2 *Solstitiali circumagitur orbe*] Etsi solstitium ad Tropicos ducitur: tamen in eo supputamento Sol is tantum significatio attenditur, ut solaris sit. Quem-

3 *Intercalaribus mensibus interponendis*] Scribe cum: *intercalandis mensibus interponendis, ita dispensavit, ut quarto & vicesimo quoque anno.* &c. De quibus alibi. Scaliger, vigintiduorum annorum cum cyclum facit, Sigonius & Pontius viginti, diversis rationibus: sed falluntur. *J. F. Gron.*

4 *Ut vicesimo quarto quoque anno ad metam eandem solis, --- decem pervenirent*] M. Antonius Sabellicus hujus loci obscu-

lis unde orsi essent, plenis annorum omnium spatiis dies congruerent. Idem nefastos dies fastosque fecit: quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat. Tum sacerdotibus creandis animum adjecit: quanquam ipse plurima sacra obibat; ea maxime quæ nunc ad Dialem flaminem pertinent. Sed quia in civitate bellicosa plures

obscuritatem primus, ut opinor, & sensit, & ut ipse sibi visus est, sustulit. cujus viri auctoritas tantum valuit, ut post eum Glareanus, & cæteri qui hunc locum attigerunt, eundem ita ut ille ostenderat, exposuerint. Quorum interpretationem cur hoc demum tempore unus ipse repudiem, paucis, ut institui, explicabo. sic igitur exponit Sabellicus: Cum Lunarem annum Numa XII mensium, & CCCLV dierum primus instituisset, quia cum solari eum anno non convenire reperiebat, qui diebus CCCLXV & quadrante conficitur, dies qui quotannis ad solaris anni rationem deerant, quorum summa vigesimo quoque quarto anno erat CCLXIIII, ita dispensavisse, ut octavo quoque anno XC interponeret, tertio autem octennio, id est, vicesimo quarto quoque anno, non XC sed LX qui superabant, atque ita effecisse, ut eo demum anno dies lunaris & solaris anni, à quo orsi essent, congruerent. Hunc autem sensum ut elliceret, contra omnium librorum auctoritatem legit; *vicesimo quoque quarto anno*, cum ubique, *vicesimo*, legatur. Ego autem ita sentio, Lunarem annum Numam instituisse non CCCLV sed CCCLIV dierum. Cum autem solaris lunarem superaret quotannis XI diebus & quadrante, invenit vicesimo anno lunarem à solari victum esse diebus omnino CCXXV. ut ergo illo demum anno solaris cum lunari congrueret, atque ad eandem metam solis, unde orsi essent, dies convenirent, hos dies ita dispensavit, ut non octavo, sed secundo quoque anno alternatim modo dies XXII modo XXIII interponeret. Qua ratione fiebat, ut cum perveniisset ad annum XX lunaris annus à solari nec vinceretur, nec eum vinceret. Quod unusquisque intelliget, qui summam annorum hoc modo concipiet. nam cum quarto quoque anno XLV dies intercalentur, si quinquies quadraginta quinque sumpseris, eos CCXXV reddideris. Hanc autem sententiam, quanquam obscurius, edit Plutarchus in Numa, ita: Τῆς δ' ἐνιαυσίας ἀνωμαλίας οὔσης τοῦ σελήνου, καὶ τὸν ἥλιον ἔνιοι διὰ ἔχοντες, ἀλλ' ἐν μιᾷ φυλάττοντες μόνον, ὅπως ἐξήκοντα καὶ τριακοσίων ἡμερῶν ὁ ἐνιαυτὸς ἔσῃ. Νομᾶς δὲ τὸ παρέλλαγμα τῆς ἀνωμαλίας, ἡμερῶν ἕνδεκα γινόμενας λογιζόμενος, ὡς τὸ μὲν σελιακὸν τριακοσίας πεντήκοντα τέσσαρας ἡμέρας ἔχον, τὸν δὲ ἡλιακὸν τριακοσίας ἑξηκονταπέντε, τὰς ἕνδεκα ταύτας ἡμέρας διπλασιάζων, ἐπήγαγε πρὸ ἑαυτῶν ὅτι τῷ Φεβρουαρίῳ μηνὶ τὰ ἐμβόλιμον εἴκοσι καὶ δυοῖν ἡμερῶν ὄντα. Et Censorinus ita: *Cum intercalario mense* XXII *dies, vel* XXIII *alternis annis addi placuisset, ut civilis annus ad naturalem exæquaretur, in mense potissimum Februario inter Terminalia, & Regifugium intercalatum est.* Hoc tantum inter hos interest, quod Plutarchus quadrantis diei rationem non habet. Itaque secundo quoque anno XXII dies interpositos esse censet. Censorinus autem habet. Itaque modo XXII modo XXIII intercalatos esse ait, ut quinque dierum, qui ex quadrante diei vicies sumpto oriuntur, ratio habeatur. Hæc cum summorum scriptorum auctoritate firmentur, neminem non probaturum, illa altera non omnino repudiaturum esse confido. *Sigonius.*

res Romuli quam Numæ similes reges putabat fore, ituroſque ipſos ad bella, ne ſacra regiæ vicis deſererentur, flaminem Jovi aſſiduum ſacerdotem creavit: inſigniique eum veſte & curuli regia ſella adornavit. huic duos flamines adjecit: Marti unum, alterum Quirino. Virgineſque Veſtæ legit; Alba oriundum ſacerdotium, & genti conditoris haud alienum. his, ut aſſiduæ templi antiſtites eſſent, ſtipendium de publico ſtatuit: virginitate aliiſque cærimoniis venerabiles ac ſanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradivo legit, tunicæque pictæ inſigne dedit, & ſuper tunicam æneum pectori tegumen: cœleſtiaque arma, quæ ancilia appellantur, ferre; ac per urbem ire canentes carmina cum tripudiis ſolennique ſaltatu juſſit. [1] Pontificem deinde Numam Marcium, Marci filium, ex Patribus legit, eique ſacra omnia exſcripta exſignataque attribuit; quibus hoſtiis, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atque unde in eos ſumptus pecunia erogaretur. Cætera quoque omnia

1 *Pontificem deinde Numa Marcium Marci F. legit*] Nemo animadvertit hunc locum eſſe mendoſum, cum ſit tamen. Nominativus enim, *Numa*, vacat, cum tota oratio altius repetenda ſit, & ſuum habeat nominativum quem ſpectet. inquit enim: Declaratus rex Numa Janum indicem pacis, bellique fecit, annum deſcripſit, Flaminem Jovi aſſiduum creavit, virgines Veſtæ legit, Salios legit, *Pontificem deinde Numa Marcium Marci F. legit*. Hic ego dico, non eſſe neceſſe nominativum, Numa, iterare, placere autem, *Numam Marcium legi*. Fuit enim *Numa* prænomen Sabinum. Itaque Pompilii, & Marcii id tulerunt. Marcus autem Marcius is eſt, credo, qui Numam Pompilium ad regnum Romæ accipiendum, ut ait Plutarchus, hortatus, cum eo Romam ex Sabinis commigravit. Hic cum ab eodem rege in patriciorum numerum relatus eſſet, poſt ejus obitum cum Tullo Hoſtilio de regno contendit, ab eoque victus ſibi mortem conſcivit. Hujus filius Pompiliam Numæ Pompilii regis filiam in matrimonio habuit, & ex ea Ancum Marcium regem ſuſcepit, quem tuliſſe Numæ prænomen appareat lib. 5 Taciti, ubi ait, *Numam Marcium præpoſitum urbi fuiſſe à Tullo Hoſtilio rege.* Quod autem ratione confirmavi, id etiam in quibuſdam manuſcriptis libris inveni.

M. Marcius Sabinus
à Numa rege in ſenatum lectus.
à Tullo Hoſtilio victus ſibi mortem conſcivit.
Numa Marcius
Numæ regis gener. primus Pont. Max. ab eo factus. à Tullo rege urbi præfectus.
Ancus Marcius rex IV.
Numæ regis ex filia nepos.
Plut. in Numa. Sigonius.

1 *Suſci-*

omnia publica privataque sacra, Pontificis scitis subjecit. ut esset quo consultum plebes veniret: ne quid divini juris, negligendo patrios ritus, peregrinosque ascisendo, turbaretur. Nec cœlestes modo cærimonias, sed justa quoque funebria, placandosque Manes, ut idem Pontifex edoceret: quæque prodigia fulminibus, aliove quo viso missa [1] susciperentur atque curarentur: ad ea elicienda ex mentibus divinis, Jovi Elicio aram in Aventino dicavit, Deumque consuluit auguriis, quæ suscipienda essent. Ad hæc consultanda procuran- 21
daque, multitudine omni à vi & armis conversa, & animi aliquid agendo occupati erant, & Deorum assidua insidens cura, quum interesse rebus humanis cœleste Numen videretur, ea pietate omnium pectora imbuerat: ut fides ac jusjurandum, [2] proxime legum ac pœnarum metum, civitatem regerent. & quum ipsi se homines in regis, velut unici exempli, mores formarent; tum finitimi etiam populi, qui ante, castra, non urbem, positam in medio, ad sollicitandam omnium pacem crediderant, in eam verecundiam adducti sunt, ut civitatem totam in cultum versam Deorum, violari ducerent nefas.

1 *Susciperentur & curarentur*] Lib. 41. *Quæ illi prudentissimi viri publice suscipienda censuerint.* Et mox: *Duo non suscepta prodigia sunt, alterum quod in loco sacro factum esset, alterum quod in peregrino.* Prodigiorum autem *procurationes*, millies legi: *curationes*, quod meminerim, nunquam. Imque videndum ne scripserit: *procurarentur.* J. F. Gron.

2 *Proximo legum ac pœnarum metu*] Legerim, *proxime legum ac pœnarum metum.* Sallustius & alibi Livius. *Tan. Faber.*

Proximo legum] Sic Andreas, sic MSS. in quo tamen cum sit aliquid vitii, suppositurunt: *propulso legum.* Nannius, *pro ipso legum.* Conieci: *pro summo legum.* Ea particula nonnunquam comparationis: *Pro nihilo putare, pro sepulchris, pro alienigenis sperni.* Ovidius epist. Briseidos: *At mea pro nullo ponderе verba cadunt.* Quod nec Latinum, nec supplere sensum causatus Gruterus corrigit: *proh nullo*: Quasi non 3 Met. *gravius Saturnia justo, nec pro materia fertur doluisse.* Lib. 10. *Ut leviter pro materiaque doleret.* Ad sensum illud 1 Fastor. *Proque metu populum sine vi pudor ipse regebat.* Plato, πολιτεία τ' ἐῶ παλαιὰ ἢ ἐπὶ τιμημάτων ἀρχαί τινες τεθεῖσαν. ἢ δεσπότης εἰλὼς τὸς ἀεὶ ὡς, δι' ἐῶ δουλεύοντες τοῖς νόμοις ζῆν ἀθέλομεν. Nec spreverim tamen conjecturam Mureti: *proxime legum ac pœnarum metum.* Imo veram puto. Vide ad lib. 2, 48. *J. F. Gron.*

nefas. Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua. quo quia se persæpe Numa sine arbitris, velut ad congressum Deæ, inferebat, Camœnis eum lucum sacravit; quod earum ibi concilia cum conjuge sua Egeria essent. [1] Et soli Fidei solenne instituit. ad id sacrarium flamines bigis, curru arcuato vehi jussit, manuque ad digitos usque involuta rem divinam facere: significantes fidem tutandam, sedemque ejus etiam in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia locaque sacris faciendis, quæ Argeos pontifices vocant, dedicavit. Omnium tamen maximum ejus operum fuit, tutela, per omne regni tempus, haud minor pacis quam regni Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic pace, civitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnavit annos: Numa tres & quadraginta. Tum valida, tum temperata & belli & pacis artibus erat civi-
22 tas. Numæ morte ad interregnum res rediit. Inde Tullum Hostilium, nepotem Hostilii, cujus in infima arce clara pugna adversus Sabinos fuerat, regem populus jussit Patres auctores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit. tum ætas viresque, tum avita quoque gloria animum stimulabat. Senescere igitur civitatem otio ratus, undique materiam excitandi belli quærebat. Forte evenit, ut agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas invicem agerent. [2] Imperitabat tum C. Cluilius Albæ. utrinque

1 *Et soli Fidei. Solenne instituit*] Vox, *soli*, habet sine controversia mendum. Dionysius Δημοσίαν πίστιν vocat, id est, *publicam fidem*. si autem in quibusdam manuscriptis est, ut audio, *Et simul, Fidei*, non improbo. *Sigonius.*

Et soli Fidei solenne instituit] Sigonius, *& simul Fidei*. Robortellus & Turnebus explicant: ille *soli* & non aliis Diis *solenne*, id est, anniversarium: hic, non cum alio Deo commune. Rvequius τὸ *soli* delet, quasi male natum ex τῇ *solenne*. Muretus notat è veteri *poli* & conjicit, *populi Fidei*. nam Δημοσίαν πίστιν vocat Dionysius. *J. F. Gron.*

2 *Imperitabat tum C. Cluilius Albæ*] Legendum *Cluilius*, ex quo nomine postea Chlælium fecere. Id nominis apud Dionys. lib. 8 recte legitur, ubi de Cluilia fossa. Paulo post, lege: *Tullus præceperat suis ne quid prius, quam mandata.* Glarcanus.

Imperi-

rinque legati fere sub idem tempus ad res repetendas
nlli. Tullus præceperat suis, [1] ne quid prius, quam
nndata agerent. satis sciebat, negaturum Albanum;
ta pie bellum indici posse. Ab Albanis socordius res
acta: excepti hospitio ab Tullo blande ac benigne, co-
niter regis convivium celebrant. tantisper Romani &
es repetiverant priores, & neganti Albano, bellum [2] in
rigesimum diem indixerant. hæc renunciant Tullo.
Tum legatis Tullus dicendi potestatem, quid petentes
venerint, facit. illi omnium ignari, primum purgando
erunt tempus: *Se invitos quicquam, quod minus placeat*
Tullo, dicturos, sed imperio subigi: res repetitum se venisse. Ni
reddantur, bellum indicere jussos. Ad hæc Tullus: *Nunciate,*
inquit, *regi vestro, regem Romanum Deos facere testes, uter*
prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in
eum omnes expetant hujusce clades belli. Hæc nunciant do- 23
mum Albani. Et bellum utrinque summa ope paraba-
tur, civili simillimum bello, prope inter parentes natosque; Trojanam utramque prolem, quum Lavinium ab Troja, ab Lavinio Alba, ab Albanorum stirpe regum, oriundi Romani essent. Eventus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit: quod nec acie certatum est, & tectis modo dirutis alterius urbis, duo populi in unum

Imperitabat tum C. Cluilius Albæ] Legendum est *C. Cluilius*. Quod hac ratione confirmo. Nominat hoc in loco Livius C. Cluilium Albæ Dictatorem, & fossam Cluiliam ab ipso C. Cluilio procul ab urbe v millia passuum factam. Dionysius lib. III hunc ducem Κοίλιον, & fossam Κοιλίαν vocat; at lib. VIII itemque Plutarchus in Coriolano Κλοιλίαν. Ex quo intelligi potest apud Livium, & Dionysium libro III legendum esse *Cæliam* & *Cæliam*. præsertim vero cum Festus scribat, *Cælias fossas à Cælio Albanorum rege* esse dictas. Fuit autem *Cælia gens Albana*, post à Tullo Hostilio Alba eversa Romam translata. Dionysius auctor, itemque Livius. *Sigonius.*

1 *Ne quid cum Albano prius*] Flor. Voss. Helm. duo Pall. Rott. Gud. ignorant τὰ *cum Albano*: ut & omnes editi ante Sigonium. Cujus suspectus liber non est tanti, ut eo solo auctore inseramus, quod, etiamsi additum non sit, satis intelligimus. *J. F. Gron.*

2 *In trigesimum diem*] Trigesimum tertium legendum, ex eo quod infra scriptum est: *si non deduntur quos exposcit, diebus tribus & triginta, tot enim solennes sunt, peractis, bellum ita indicit.* Sigonius.

1 *Alba-*

unum confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. castra ab urbe haud plus quinque millia passuum locant, fossa circundant: fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoque vetustate abolevit. In his castris Cluilius Albanus rex moritur, dictatorem [1] Albani Mettium Fuffetium creant. Interim Tullus ferox, præcipue morte regis, magnumque Deorum numen ab ipso capite orsum, [2] in omne nomen Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dictitans, nocte præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab stativis [3] excivit Mettium. ducit quam proxime ad hostem potest; inde legatum præmissum nunciare Tullo jubet, priusquam dimicent, opus esse colloquio: si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum, quæ nihilo minus ad rem Romanam, quam ad Albanam pertineant. Haud aspernatus Tullus, [4] tametsi vana afferebantur, [5] suos in aciem educit. Exeunt

contra

1 *Albani Metium Suffetium creant*] Lege *Fufetium*: nam Dionysius habet Φουφετίου. Et Plutarchus in lib. περὶ τῆς Ἡρακλείων Μέτιον Φυφέτιον appellat. Eodem modo *Q. Fusius Galenus*, non *Fusius*, ut vulgo, vocandus est. Quod ex Capitolino ejus consulatu, & Græco Dionis libro intelligi potest. *Sigonius.*

2 *In omne nomen Albanum expetiturum pœnas*] Vacat *pœnas*, ab aliquo sciolo additum, qui modum loquendi ignoravit, qualis est ille supra positus, *Ut in eum omnes expetant injuscelades belli.* Nam *expetere pœnas in aliquem* inauditum est, sed *ab aliquo.* Franc. Sanctius.

3 *Excivit Metium. ducit quam proxime*] Vet. lib. *Is ducit quam proxime.* Sigonius.

Excivit Metium. is ducit quam] Tò *is* delendum esse diximus. *Quam proxime* potest tolerari, si intelligas proxime Romanos castra posuisse Mettium. Sed de ipso itinere potius dixit: *qua proxime.* Lib. 9. *Qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collegam ducit.* Lib. 10, 34. *Consul ad eam partem urbis, qua adierant equites, circumducit agmen.* Et cap. 35. *Sed via una, & ea ipsa præter hostes erat, qua ingressi.* Sic utrobique Thuan. & Pall. Vulgo *quam.* Lib. 40. *Quum in conspectu consulis staret, qua proxime it inera ad hostem ducerent.* Mox Fl. *In medium duces prodeunt procedunt.* Idemque & Voss. & Rott. *repetitæ sint*, non *sunt.* J. F. Gron.

4 *Tametsi vana afferebantur*] Und sciebat vana afferri? Suspicabar legendum: *tametsi vana afferri rebatur.* Tan Faber. *Tametsi vana afferebantur*, dictum hoc loco, ut 25, 33. *Ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis vi retinerent.* 34, 1. *pro lege, quæ abrogabatur, ita disseruit.* Ubi videsis p terna, & adde 23, 19. *Jac. Gron.*

5 *Suos in aciem educit*] Et hic inte polavit Aldus. Octo membran

qu

contra & Albani. Postquam instructi utrinque stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. Ibi infit Albanus: *Injurias & non redditas res ex fœdere, quæ repetitæ sint, & ego regem nostrum Cluilium, caussam hujusce esse belli, audisse videor: nec te dubito, Tulle, eadem præ te ferre, sed si vera potius quam dictu speciosa dicenda sunt, cupido imperii duos cognatos vicinosque populos ad arma stimulat. Neque recte, an perperam, interpretor: fuerit ista ejus deliberatio, qui bellum suscepit. me Albani gerendo bello ducem creavere. Illud te, Tulle, monitum velim: Etrusca res, quanta circa nos teque maxime sit, quo propiores vos, hoc magis scis. multum illi terra, plurimum mari pollent. Memor esto, jam quum signum pugnæ dabis, has duas acies spectaculo fore; ut fessos confectosque simul victorem ac victum aggrediantur. Itaque, si nos Dii amant, quoniam non contenti libertate certa, in dubiam imperii servitiique aleam imus; ineamus aliquam viam, qua utri utris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.* Haud displicet res Tullo, quanquam, tum indole animi tum spe victoriæ, ferocior erat. Quærentibus utrinque ratio initur, cui & fortuna ipsa præbuit materiam. Forte in duobus tum exercitibus 24
erant trigemini fratres, nec ætate nec viribus dispares. Horatios Curiatiosque fuisse, satis constat, nec ferme res antiqua alia est nobilior. tamen in re tam clara nominum error manet; utrius populi Horatii, utrius Curiatii fuerint. Auctores utroque trahunt: plures tamen invenio, qui Romanos Horatios vocent. hos ut sequar, inclinat animus. Cum trigeminis agunt reges, ut pro sua quisque patria dimicent ferro. ibi imperium fore, unde victoria fuerit. Nihil recusatur: tempus & locus convenit. Priusquam dimicarent, fœdus ictum inter Roma-

quas partim ob oculos, partim in excerptis habemus, & omnes editi ante illum resecant τὸ *suos*. Sic lib. 4. *Dictator Romanus haud procul inde ad confluentes consedit in utriusque ripis amnis, qua sequi munimento poterat, vallo interposito, postero die in aciem eduxit.* Vide ad lib. 40, 25. *J. F. Gron.*

Romanos & Albanos est his legibus, [1] ut cujusque populi cives eo certamine vicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Fœdera alia aliis legibus, cæterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec ullius vetustior fœderis memoria est. [2] Fecialis regem Tullum ita rogavit: *Jubesne me, Rex, cum patre patrato populi Albani fœdus ferire?* jubente rege, [3] *Sagmina*, inquit, *te, Rex, posco.* [4] Rex ait, *Puram tollito.* Fecialis ex arce graminis herbam puram attulit. postea regem ita rogavit: *Rex, facisne me tu regium nuncium populi Romani Quiritium? [5] vasa, comitesque meos?* Rex respondit:

1 *Ut cujus populi cives*] Septem MSS. *ut cujusque pop.* Redolet vetustum sermonem in formulis servatum. Cicero 2 de leg. *Quæque quæque divo decore gratæque sint nostræ exhibento.* Rursum: *Quæque augur vitiosa, noxia, vitiosa, de jure dixerit, irrita infectaque sunto. Quique non paruerit, capital esto.* Livius hoc lib. cap. 31. *Ut quandoque idem prodigium nuncuparetur, ferie per novem dies agerentur.* cap. 32. *Cujusque gentis sunt, nominat.* Lib. 9. 10. *Quandoque hei e hominei imiisei pop. Rom. Quiritium fudas ictum iri fopondeirunt.* Lib. 29, 10. *Quandoque bonis ollonigena terra Italia bellum intulisset.* Sic omnibus his locis ex MSS. restituimus. Curtius, lib. 7, 10. *Vitam, quam acciperent, pignori futuram ejus dixerunt: redditurosque, quandocunque reposcerent.* Ubi male subjiciunt, *quandocunque.* Horatius: *Indigner quandoque bonus dormitat Homerus.* Seneca ad Helviam: *animus bonus & exercitus, & quandoque emissus fuerit ad suprema emicaturus.* J. F. Gron.

2 *Fecialis*] *Fetialis* scribendum arbitror sine diphthongo. Ita enim lib. veteres, ita Græci: ἐπιτάλεις καὶ φετιάλεις. Ita demum nominis ratio postulat. *Fetiales* enim a *feriendo* dicti, ut scribit Festus, *quod pacis faciendæ essent auctores.* Sigonius.

3 *Sagmina, inquit, te, rex, posco*] Herbam fuisse sacram & puram, quæ caput Patris patrati Fecialis tangeret vel circumdaret, ex Livii verbis clare patet. Sed difficultatem illud facit, quod primum dicit, *Fecialis ex arce graminis herbam tulit:* inox vero subdit: *verbena caput capillosque tangens.* Aliam autem herbam esse *gramen*; aliam vero *verbenam* nemo ignorat. Sed ferendum, *gramen* non tantum accipi specifice, sed & generice, pro herba cujuscunque generis. Minime itaque mirum, si *verbenam* graminis voce comprehendit Livius, quod clare ex hisce Plinii dictis lib. 22 cap. 2 colligitur: *Non aliende sagmina in remediis publice fuere, & in sacris legationum quam verbena: certe utroque nomine idem significatur, hoc est, gramen ex arce cum sua terra evulsum.* Eo autem, quod ex sacro loco, Capitolio scil. colligeretur, dicebantur *sagmina*, quasi sancta. Festus lib. 17 scribit: *sagmina* esse *verbenas, hoc est, herbas puras, quia ex loco sancto sumebantur. Martell. Donat.*

4 *Rex ait, puram tollito*] Vet. libri *Pura*, ut ad *Sagmina* referatur. *Sigonius.*

5 *Vasa comitesque meos*] Eo nomine supellex intelligitur. nam *vasa* omne instrumentum etiam significant, ut Venatorium quoque apud Gratium *nec sibi turbam Contraxit comitem, nec vasa tenentia late.* Turneb.

1 *Sic*

dit: *Quod* [1] *sine fraude mea populique Romani Quiritium fiat, facio.* Fecialis erat M. Valerius. patrem patratum Sp. Fusium fecit, verbena caput capillosque [2] tangens. Pater patratus

1 *Sine fraude mea*] Hoc est, salvo meo aliorumque jure. *Budæus.*

2 *Pater patratus ad jusjurandum patrandum*] Qui feriendo fœderi præerat, Latinis *pater patratus* dicebatur. Hic jurejurando fœderis pacta firmabat, quod Plutarchus in problematibus scriptum reliquit. Licetque sacerdotibus fecialibus, qui fœderibus sanciendis præerant, *Pater patratus* præficeretur, nihilominus à Feciali creabatur, quod hoc in loco clare Livius docet. Eà vero de causâ *Patrem patratum* appellatum volunt, quod ficuti pater filiorum curam gerit, & in illos plenam habet potestatem; ita sacerdos hujusmodi, tanquam pater totius Populi Romani, illius vice & nomine jusjurandum peragebat. *Mar. Don.*

Tangens (Pater patratus ad jusjurandum patrandum, id est, sanciendum fit) fœdus, multisque] Ridiculæ, vel monstrosæ potius sunt in exhibenda hac periocha editionum aberrationes, quas operæ erit recensere. Tarvisina sic distinguit. *Sanciendum fit, fœdus: multisque.* Veneta. *patrandum: id est sanciendum fit: fœdus.* Moguntina demum interjecit parenthesin hoc modo: *tangens pater patratus (ad jusjurandum patrandum, id est, sanciendum fit) fœdus.* Mox Basilcenses eam ampliarunt, prout jam vulgo legitur. & hoc exinde sequuntur alii, nisi quod Bechariana (nam & hanc mihi pater reliquit, etsi tum, quum Livium nuper ederet, non adfuisse eam sibi testetur) *tangens pater patratus ad jusjur. patr. id est, sanciendum est. fit fœdus multisque*, quomodo etiam excerpta codicis Chifletiani & Aldina ejusdem formæ, cui Asulanus præfatur, nisi quod *tangens. pater*, quomodo & Florentini Junta. Hic quum cunctarer, & penè cum Manutio (qui in notis ad epistolas ad Attic. 13, 41 hunc locum advocat omissis iis, quæ vulgo parenthesi includuntur) illam patris patrati interpretationem abolerem, tempori occurrit florens illud vegetumque eruditissimi Jacobi Perizonii ingenium, qui me admonuit servandam esse distinctionem simplicitatemque primæ editionis & Badianæ, Parisinæque, quam prorsus expressit quoque scriba codicis Rottendorfiani. Sed en tibi ejus verba. Deleo sine ulla dubitatione inepte parentheseos notas, atque ita distinguo: *tangens. Pater patratus ad jusjurandum patrandum, id est, sanciendum fit fœdus, multisque.* Non enim jusjurandum dicitur sanciri, sed fœdus jurejurando atque exsecrationibus in violatores. Virgilius de Jove 12 Æn. 200. *Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit.* h. e. *confirmat, sancta esse facit*, ut ait Servius. Cicero post red. ad Quir. 5. *Cum omnia eminium fœdera meo sanguine sancirentur.* Silius lib. 11. *Hic erit ille, Qui pollutæ dolis jam fœdera sanciet ensis.* Ipse Livius supra cap. 1. *Dextera data fidem futuræ amicitiæ sanxisse.* Cæsar 1 B. Civ. 9. *Hæc jurejurando sanciantur.* Ut *muri sancti* apud Justinianum. Sic *fœdera sancta* & *sacrosancta* sæpissime dicuntur propter pœnam transgressoribus denunciatam in jurisjurandi formula, quæ mox sequitur, quæque referenda est non ad fœcialem, ut fit in vulgata lectione contra manifestam ipsius Livii sententiam, sed ad patrem patratum, qui utique præstare debuit id, ad quod patrandum fiebat. Præterea lapsu typorum male in ultimis editionibus invasit *Sp. Fusium* pro *Sp. Fusium*, quod restat in aliis omnibus exemplaribus, nec aliter citatur hic locus in notis paternis. 1, 1. Nam, ut idem Vir doctissimus recte addebat, Fusia gens nova ac plebeia multis post seculis Romæ audita. Fœciales autem jam tum ex

tratus ad jusjurandum patrandum, id est, sanciendum fit fœdus, multisque id verbis, quæ longo effata carmine non operæ est referre, peragit. Legibus deinde recitatis: *Audi*, inquit, *Jupiter, audi pater patrate populi Albani, audi tu populus Albanus, ut illa palam prima postrema, ex illis tabulis cerave recitata sunt, sine dolo malo, utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt, illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior defexit publico consilio, dolo malo;* [1] *tu illo die Jupiter populum Romanum sic ferito, ut ego hunc* [2] *porcum hic hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes polles-que.* Id ubi dixit, [3] porcum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani, suumque jusjurandum per suum Dictatorem suosque sacerdotes peregerunt. Fœdere icto, trigemini, sicut convenerat, arma capiunt. Quum sui utrosque adhortarentur, *Deos patrios, patriam ac parentes, quidquid civium domi, quidquid in exercitu sit, illorum tunc arma,*

nobilissimis capiebantur familiis, teste Dionysio Halic. lib. 11. Hic autem fuit ex gente Furia, quæ antiquitus Fusia, & prænomen *Spurius* in hac gente frequens fuit, ut Cos. A. V. C. 289 Sp. Furius Fusus & primus prætor Sp. Furius Camillus. *Jac. Gron.*

1 *Tu illo die Jupiter populum Roman. sic ferito*] Vet. lib. plerique: *Tum ille dies Jupiter.* Ex quo conjicio legendum esse, *tum me Diespiter.* Verba enim solennia sunt, eaque antiquissima, ut ait Festus lib. 10 his verbis: *Silicem tenebant juraturi per Jovem, hæc verba dicentes, Si sciens fallo, tum me Diespiter, salva urbe arceque, bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem.* Est autem apud Livium, *Dolo malo*, idem, quod, *Si sciens fallo. Diespiter* autem Jupiter dictus est, quasi *Dieti pater*, Varro. *Sigonius.*

2 *Porcum hodie*] Flor. Voss. Oxon. *ut ego hunc porcum hic hodie feriam.* Sed & Flor. *tum illo.* Mureti codex: *tum tu illo.* Voss. *tum ille dies Jupiter.* Ex qua scriptura conjicit Turnebus; *tum illa Diespiter.* Vide ipsum lib. 11 cap. 17 Adversi. *J. F. Gron.*

3 *Porcum saxo silice percussit*] Pluribus diis fabulosa antiquitas porcum mactavit. Silvano porcum cæsum docet Juvenal. Sat. VI. *Cædere Silvano porcum.* Et Cereri Eleusinæ quoque immolatum legimus. Et laribus Deis sacrificabant porcum, teste Horat. lib. 2 Satyr. 3. *Immolet æquis Hic porcum Laribus*, &c. Nonnunquam & Veneri mactari solitum scribit Callimachus. Postremo & in feriendo fœdere porcus silice occidebatur, quod ex Livio, hoc in libro & libro etiam IX elicimus, & Quinctilianus lib. 8 confirmat, inquiens, cædi solere porcum in feriendo fœdere. At Sueton. non porcum, sed porcam mactari solitam tradit: Sed nomine *porci* veniunt mas & fœmina. Vere tamen porca fœmina in sacris mactabatur. Porci autem qui in sacris cædebantur, seu sacris faciendis destinabantur, *sacres* appellabantur; quosque Tibullus lib. Eleg. I El. 10 *mysticos* dixit: & Aristophanes μυσηρικὰς, modo μυστικὰς vocavit. *Marcell. Donat.*

arma, illorum intueri manus: feroces & suopte ingenio, & pleni adhortantium vocibus, in medium inter duas acies procedunt. Consederant utrinque pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis, quam curæ expertes. quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna positum. itaque ergo erecti suspensique in minime gratum spectaculum animo intenduntur. Datur signum. infestisque armis, velut acies, terni juvenes magnorum exercituum animos gerentes, concurrunt: nec his nec illis periculum suum; publicum imperium servitiumque obversatur animo: futuraque ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit: & neutro inclinata spe, torpebat vox spiritusque. Consertis deinde manibus, quum jam non motus tantum corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, sed vulnera quoque & sanguis spectaculo essent; duo Romani, super alium alius, vulneratis tribus Albanis, exspirantes corruerunt. ad quorum casum quum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam spes tota, nondum tamen cura deseruerat [1] exanimes vice unius, quem tres Curiatii circumsteterant. Forte is integer fuit, ut universis solus nequaquam par, sic adversus singulos ferox. ergo, ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam, ita ratus secuturos, ut quemque vulnere affectum corpus sineret. Jam aliquantum spatii ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat, quum respiciens videt magnis intervallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse. in eum magno impetu redit. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, ut opem ferant

1 *Exanimes vice unius*] Jam dixi legendum: *vicem unius*. Lib. 2. *Apparuit causa plebi, suam vicem indignantem magistratu abisse*. Lib. 8. *Suam vicem magis anxios, quam ejus, cui auxilium ab se petebatur*. Lib. 40. *Indignandoque & ipse vicem ejus*. Lib. 43. *Sollicito consuli & eorum vicem, quos paucos præmiserat*. J. F. Gron.

rant fratri, jam Horatius cæso hosti victor secundam pugnam petebat. tum clamore, qualis [1] ex insperato faventium solet, Romani adjuvant militem suum: & ille defungi prœlio festinat. Prius itaque quam alter, qui nec procul aberat, consequi posset; & alterum Curiatium conficit. Jamque æquato Marte singuli superaverant; sed nec spe nec viribus pares. alterum intactum ferro corpus & geminata victoria, ferocem in certamen tertium dabant: alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage, victori objicitur hosti. nec illud prœlium fuit. Romanus exultans, *Duos*, inquit, *fratrum Manibus dedi*: [2] *tertium, caussæ belli hujusce, ut Romanus Albano imperet, dabo.* Male sustinenti arma, gladium superne jugulo defigit: jacentem spoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt: [3] eo majore cum gaudio, quo prope metum res fuerat.

1 *Ex insperato faventium*] Tunc enim major clamor. Martialis 8, 70. *Vincenti parma quum sua turba favet.* Franc. Sanctius.

2 *Tertium, causam belli hujusce*] Qui tertius ille *causa belli*? Sabinæ vociferantur inferius: *Nos causa belli, nos vulnerum ac cadium, viri ac parentibus sumus.* Lib. 9. *Ut receptui equitibus, qui causa belli essent, absisterent obsidione.* propter quos bellum erat conflatum. At non propter Curiatium bellabant Romani & Albani. Tum quid sermonis: *tertium causam belli dabo*? Corrige omnino: *tertium causæ belli hujusce.* Priores, inquit, singulorum fratrum Manibus inferias cecidi, tertium imperium in causam belli. quæ est, uter populus imperet: tertius exitus causam faciet obtinere Romanos. lib. 4 Cossus: *Jam ego hanc victimam ultimam legatorum manibus dabo.* Lib. 22. Ducarius Gallus, *Jam ego hanc victimam manibus meis peremptorum fede civium dabo.* Tacitus 2 ann. *Simul perfidos & cunctatores pari ultione & gloria mactandos.* J. F. Gron.

3 *Eo majore cum gaudio, quo prope metum res fuerat*] Vet. lib. *quo propius metum.* placet. *Sigonius.*

Eo maj. cum gaud. quo propius metum] Ab uno Sigonii est non optimæ notæ libro. Lipsianus, tres Pall. Oxon. Flor. Voss. Hel. cum priscis edd. *prope metum.* Quod verum est: utque intelligas, divide *majore* in *magu magno*, ut subaudire *magu* ad *prope* possis. Ut apud Senecam de const. sap. cap. 11. *Ut quisque contemtissimus & ludibrio est, ita solutissima linguæ est.* Ubi duas ejecimus voces: *ut maxime*, quæ in nullis MSS. bonæ notæ comparent, & exquisitum loquendi compendium vitiant. Vis præcedentis tertiæ collationis protogatur ad proximum *ludibrio*: ut perinde sit ac si dixisset: *ut quisque maxime contemtus & ludibrio est.* Tacitus ann. 6. *Tanto acceptius in vulgum quanto modicus privatu ædificationibus.* id est, magis tanto acceptum, quanto illic modicus. In vita Agricolæ: *speciem excessæ magnæque gloriæ vehementius quam caute appetebat.* Magis vehementer quam caute. Plinius 19, 6.

Gran-

fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam paribus animis vertuntur, quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulchra extant, quo quisque loco cecidit. duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana Romam versus; sed [1] distantia locis, ut & pugnatum est. Priusquam inde digrederentur, roganti 26
Mettio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, uti juventutem in armis habeat: usurum se eorum opera, si bellum cum Veientibus foret. ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, tergemina spolia præ se gerens: cui soror virgo, quæ desponsa uni ex Curiatiis fuerat, obvia ante portam Capenam fuit: cognitoque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, solvit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Movet feroci juveni animum comploratio sororis, in victoria sua, tantoque gaudio publico. Stricto itaque gladio, simul verbis increpans, transfigit puellam. *Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum*, inquit, *oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patriæ. Sic eat*, [2] *quæcunque Romana lugebit hostem.* Atrox

Grandescunt, quo sæpius sarriuntur. Sed & illa, *quam, quo, quanto*, passim occurrunt pleniori significatione, qua *το magis*, intellectum trahunt. *J. F. Gron.*

1 *Distantia locis, ut & pugnatum est*] Non video ex aliis MSS. quidquam annotarum hic esse. Scias tamen oportet usque ad annum 1518 hoc loco lectum fuisse *ut pugnatum est*. Isto autem anno Aldina minoris formæ dedit *& ut pugnatum est*, id quod modo 17 annos obtinere potuit, solis Juntis, Parisinis ac Basileensibus anni 1531 sequentibus. Nam qui hanc curam exceperunt Basileenses anno 1535, mutaverunt in eum modum, qui huc usque traditus est, idque exstat in Rottendorfiano. Verum tamen est, quod præter istas quatuor editiones mihi obvenit in Florentino S. Marci, *& ut pugnatum est*; vacua enim est altera admonitio, & nullus, qui priora Livii legit, nescire potest distantibus locis pugnatum esse. Nec mireris has particulas ita temere inversas; ecce 2, 53 itidem in duabus saltem postremis editionibus invenies, *ut non Menenius*, quum omnino requiratur *non ut Menenius*, quomodo transposuimus. *Jac: Gron.*

2 *Quæcumque Romana lugebit hostem*] Vet. libri, *quæcunque Romanum lugebit hostem*. placet. *Sigonius.*

Quæcumque Romanum lugebit] Recte Borberomagensis, Voss. Chiflet. Mureti codices: *Romana*; meritoque probat Rhenanus. non modo quia expressius est graviusque, sed etiam quia alterum, licet Sigonio placeat, vix Latinum est. *Romanus hostis* cum dicitur, non intelligimus aliquem populo

Atrox visum id facinus Patribus plebique: sed recens meritum facto obstabat. tamen raptus in jus ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratique ad vulgus judicii, aut, secundum judicium, supplicii auctor esset; concilio populi advocato, *Duumviros*, inquit, *qui Horatio perduellionem judicent secundum legem, facio.* [1] Lex horrendi carminis erat, *Duumviri perduellionem judicent. Si à Duumviris provocarit, provocatione certato: si vincent, caput obnubito: infelici arbori reste suspendito. Verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium.* Hac lege Duumviri creati, qui se absolvere non rebantur [2] ea lege ne innoxium quidem posse, quum condemnassent, tum alter ex his, *P. Horati, tibi perduellionem judico*, inquit, *I lictor, colliga manus.* Accesserat lictor, injiciebatque laqueum. tum Horatius, auctore Tullo, clemente legis interprete,

Provo-

Romano infestum, sed ipsos Romanos alii nationi vel homini hostes. Uti nec *hostem Pœnum* aut *Athenienses hostem* pro Pœnorum vel Atheniensium hoste dicimus. Quæ autem exempla sermonem istum probare videbantur, omnia corrupta sunt. Veluti lib. 22, 21. *Agrum pacatum Romanorum factorum*: nam liber optimus habet: *socios Romanorum*, Lib. 23, 18. *Socii Romani propugnacula adversus vineas statuere.* Idem cum pluribus melioribus, *Romanorum.* Eodem libro cap. 23. *Qui ipsi olim ex hoste Romano fixa domi habebant.* Idem ℞ *Romano* nihil agnoscit. Lib. 24, 30. *Capti ad Thrasimenum inter Romana auxilia.* Omnes scripti: *Romanorum.* nam *Romana auxilia* essent Latina, quæ Romani mitterent aliis: non copiæ alienigenæ, quibus Romani utebantur. Apud Latinum tamen Pacatum legitur Paneg. cap. 32. *Ibat sub ductibus vexillisque Romanis in hostis aliquando Romanos.* Sed aut legendum: *hostis aliquando Romanis*; aut avo illi condonandum. Nam cum Clodius Ciceronem vocavit *hostem Capitolinum*, ut est in orat. pro Domo, non quasi Capitolii hostem notare voluit, sed ex vetere invidia, quasi qui occupato & armis prælidioque equitum Romanorum firmato Capitolio, inde quasi ex arce sævierit, hostemque se gesserit erga cives indemnatos. Ita enim interpretabatur nebulo ille fortissimi consulis in patricidas patriæ justissimam vindictam. *J. F. Gron.*

1 *Lex horrendi criminis erat*] Vet. lib. *Horrendi carminis erat.* Vere. Carmen enim appellat verba legis, quæ sequuntur. *Duumviri perduellionem*, &c. Sic lib. 3. *Recitabatque rogationis carmen. Si quis tribunos plebis decem*, &c. *Sigonius.*

Lex horrendi carminis] Lex erat (auctore Dionys. lib. 3 in Tullo) quæ necari indemnatum aliquem vetaret, deorumque omnium iras precaretur adversus eas civitates, quæ non in pollutos vindicassent. Hanc ego à Romulo latam existimo. *Glareanus.*

2 *Ea lege ne innoxium quidem posse*] Suspicari possis abundare τὸ *ea lege*. *J. F. Gron.*

1 *Ita*

Provoco, inquit. [1] ita de provocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo judicio, maxime P. Horatio patre proclamante, se filiam jure cæsam judicare. ni ita esset, patrio jure in filium animadversurum fuisse. Orabat deinde, ne se, quem paullo ante cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. Inter hæc senex, juvenem amplexus, spolia Curiatiorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, ostentans, *Hunccine*, ajebat, *quem modo decoratum ovantemque victoria incedentem vidistis, Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus, quæ paullo ante armata imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris urbis hujus. Arbori infelici suspende; verbera vel intra pomœrium, modo* [2] *inter illa pila, & spolia hostium: vel extra pomœrium, modo intra sepulchra Curiatiorum. Quo enim ducere hunc juvenem potestis, ubi non sua decora eum a tanta fœditate supplicii vindicent?* Non tulit populus nec patris lacrimas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absolveruntque admiratione magis virtutis quam jure caussæ. Itaque ut cædes manifesta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, filium expiaret pecunia publica. Is quibusdam piacularibus sacrificiis factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, transmisso per viam tigillo, capite adoperto, velut sub jugum misit juvenem. [3] Id hodie quoque publice semper refectum manet: Sororium tigillum vocant. Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructum est

1 *Ita de provocatione certatum*] Fœdum mendum: non enim dicebant *de provocatione certare*, (alioqui sensus longe alius foret) sed *provocatione certare*: ut paulo ante: *si a duumviris provocarit, provocatione certato.* Quare legendum non *Ita de*, sed *Itaque*. Tan. Faber. Vet. *Ita demum provocatione.* Fr. Sanctius.

2 *Inter illa pila*] Leg. *intra illam pilam.* Intelligit columellam, quam Dionysius στήλην dixit, spoliis Curiatiorum insignem. *Lipsius* ad Tacitum.

3 *Id hodie quoque publice*] Scribo: *id hodieque.* Ut supra: *hodieque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem jus.* J. F. Gron.

27 est saxo quadrato. Nec diu pax Albana mansit. invidia vulgi, quod tribus militibus fortuna publica commissa fuerit, vanum ingenium dictatoris corrupit; & quoniam recta consilia haud bene evenerant, pravis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur, ut prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ civitati animorum plus quam virium cernebat esse, ad bellum palam atque ex edicto gerundum, alios concitat populos: suis per speciem societatis proditionem reservat. Fidenates colonia Romana, Veientibus sociis consilii assumptis; pacto transitionis Albanorum, ad bellum atque arma incitantur. Quum Fidenæ aperte defecissent, Tullus Mettio exercituque ejus ab Alba accito contra hostes ducit. ubi Anienem transiit, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum & Fidenas, Veientium exercitus Tiberim transierat. Hi & in acie prope flumen tenuere dextrum cornu: in sinistro Fidenates propius montes consistunt. Tullus adversus Veientem hostem dirigit suos: Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat quam fidei. nec manere ergo, nec transire aperte ausus, sensim ad montes succedit. Inde ubi satis subisse sese ratus est, erigit totam aciem: fluctuansque animo ut tereret tempus, ordines explicat. Consilium erat, qua fortuna rem daret, ea inclinare vires. Miraculo primo esse Romanis qui proximi steterant, ut nudari latera sua sociorum digressu senserunt: inde eques citato equo nunciat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim vovit Salios, fanaque Pallori ac Pavori. equitem clara increpans voce, ut hostes exaudirent, redire in prœlium jubet: Nihil trepidatione opus esse: suo jussu circumduci Albanum [1] exercitum, ut Fidenatium nuda terga invadant

idem

1 *Exercitum, ut Fidenatium nuda terga invadat*] Flor. *invadant*: Multo melius. Nec aliter editi veteres omnes ante Frobenianam: cujus curatore cum hoc offenderet, mirum cur etiam fecerint *Albanorum*. Sed hoc mox increpui

lem imperat, ut haſtas equites erigere jubeat. Id fa-
ctum, magnæ parti peditum Romanorum conſpectum
pe[n]tis Albani exercitus interſepſit. qui viderant, id
uod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant.
error ad hoſtes tranſit, & audiverant clara voce di-
tum & magnâ pars Fidenatium, [1] ut qui coloni additi
omanis eſſent, Latine ſciebant. Itaque ne ſubito ex
ollibus decurſu Albanorum intercluderentur ab oppi-
o, terga vertunt. Inſtat Tullus, fuſoque Fidenatium
ornu, in Veientem alieno pavore perculſum ferocior
edit. Nec illi tulere impetum: ſed ab effuſa fuga flu-
nen objectum à tergo arcebat. Quo poſtquam fuga in-
linavit; alii arma fœde jactantes, in aquam cæci rue-
ant; alii, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæ-
que conſilium oppreſſi. Non alia ante Romana pugna a-
rocior fuit. Tum Albanus exercitus ſpectator certami- 28
is, deductus in campos. Mettius Tullo devictos ho-
tes gratulatur: contra Tullus Mettium benigne alloqui-
ur. Quod bene vertat, caſtra Albanos Romanis caſtris
ungere jubet: ſacrificium luſtrale in diem poſterum pa-
at. Ubi illuxit, paratis omnibus, ut aſſolet, vocari ad
oncionem utrumque exercitum jubet. Præcones ab
xtremo orſi, primos excivere Albanos: hi novitate
tiam rei moti, ut regem Romanum concionantem au-
dirent, proximi conſtitêre. Ex compoſito armata cir-
umdatur Romana legio. centurionibus datum negoti-
ium erat, ut ſine mora imperia exequerentur. Tum ita
Tul-

repuit Rhenanus. Statim lege: *inde imperat*: vel *eidem imperat*. Equiti nimirum. Fruſtra laborant Rhenanus & Modius. *J. F. Gron.*

1 *Ut qui coloni additi Romanis eſſent*] Senſus & hiſtoriæ fides legi poſtulant: *ut queis coloni additi Romani eſſent*. Tan. Faber. Videtur hæc mutatio & iis placuiſſe. Sed injuſte. Non enim Fidenæ tantum conſtabant ex colonis Romanis, ſed etiam ex reliquiis veterum civium; ut omnes penè urbes quo colonias duxerunt Romani. Et ſatis ſe Livius defendit ex lib. 8 cap. 14. *Antium nova colonia miſſa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, ſi & ipſi adſcribi coloni vellent.* Similiter 3, 1 de colonia Antio: *Adeo pauci nomina dedere, ut ad explendum numerum coloni Volſci adderentur.* Adde 4, 11. *Jac. Gron.*

1 *Ceu-*

Tullus infit: *Romani, si unquam ante alias ullo in bello fuit quod primum Diis immortalibus gratias ageretis, deinde vestra ipsorum virtuti; hesternum id prælium fuit. Dimicatum est enim non magis cum hostibus, quam, quæ dimicatio major ac periculosior est, cum proditione ac perfidia sociorum. Nam, ne vos falsa opinio teneat, injussu meo Albani subiere ad montes. nec imperium illud meum, sed consilium, & imperii simulatio fuit: ut nec vobis ignorantibus deseri vos, averteretur à certamine animus, & hostibus circumveniri se à tergo ratis, terror ac fuga injiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est. ducem secuti sunt: ut & vos, si quo ego inde agmen declinare voluissem, fecissetis. Mettius ille est auctor itineris hujus, Mettius idem hujus machinator belli, Mettius fœderis Romani Albanique ruptor. Audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne jam documentum mortalibus dedero.* [1] Centuriones armati circumsistunt. rex cætera, ut orsus erat, peragit. *Quod bonum, faustum, felixque sit populo Romano ac mihi vobisque, Albani: populum omnem Albanum Romam traducere in animo est: civitatem dare plebi, primores in Patres legere; unam urbem, unam rempublicam facere. Ut ex uno quondam in duos populos divisa Albana res est, sic nunc in unum redeat.* Ad hæc, Albana pubes inermis ab armatis septa, in variis voluntatibus, communi tamen metu cogente, silentium tenet. Tum Tullus: *Metti Fuffeti*, inquit, *ipse discere posses fidem ac fœdera servare; vivo tibi ea disciplina à me adhibita esset. Nunc quoniam tuum insanabile ingenium est,* [2] *at tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere*

qua

1 *Centuriones armati circumsistunt*] MSS. omnes, *cent. armati Mettium circumsistunt*. Quod non debuit negligi. Is enim erat imperii ordo, ut Albano exercitu in concionem progresso, ipsi soli centuriones Romani sive tanquam vitem tenentes & supplicii exactores, sive per speciem honoris Mettium observarent, circumdarentque, ne ut in magna multitudine, maxime ubi audiret crimi- | nis sui pœnam, elaberetur. Deind quum sententiam de urbe Alba pere gisset Tullus, ne ad horrorem ejus a liquid moverent Albani, omnes Ro mani armati eos circumsteterunt. 2, 2 *dicere incipientem primores civitatis ci cumsistunt*. Jac. Gron.

2 *Tu tuo supplicio*] Scribe cum Flo Voss. Helm. Rott. Gud. Mureti bris

ę à te violata sunt. Ut igitur paullo ante animum inter Fide-utem Romanamque rem ancipitem gessisti, ita jam corpus pas-n distrahendum dabis. Exinde, duabus admotis quadrigis, i currus earum distentum illigat Mettium. deinde in iversum iter equi concitati, lacerum in utroque curru orpus, qua inhæserant vinculis membra, portantes. avertere omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Pri-mum ultimumque illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit. in liis gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse pœ-as. Inter hæc jam præmissi Albani erant equites, qui 29 nultitudinem traducerent Romam. Legiones deinde uctæ ad diruendam urbem. quæ, ubi intravêre portas, on quidem fuit tumultus ille, nec pavor, qualis capta-um esse urbium solet, quum effractis portis, stratisve riete muris, aut arce vi capta, clamor hostilis, & cur-us per urbem armatorum omnia ferro flammaque mi-cet: sed silentium triste; ac tacita mœstitia ita defixit mnium animos, ut præ metu obliti quid relinquerent, uid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantesque lii alios, nunc in limitibus starent, nunc errabundi do-nos suas, [2] ultimum illas visuri, pervagarentur. Ut ve-o jam equitum clamor exire jubentium instabat, jam agor tectorum quæ diruebantur, ultimis urbis parti-

bus

cis, Andrea, & Tarvis. *Nunc quo-am tuum, insanabile ingenium est, at tuo supplicio doce.* Non ceperunt e-gantiam hanc. Vide ad lib. 24. 37. F. Gron.

1 *Exempli parum memoris legum hu-manarum*] Emendat Beatus Rhenanus, *omanarum*, pro *Humanarum*, quod on placet, nam & à vet. lib. dissidet, à Varrone, qui ita scribit lib. 1 de ra populi Rom. ut est apud No-ium: *Metium Fusetium propter perfi-am interfecit penè imperiosius, quam hu-anius.* Sigonius.

2 *Ultimum illas visuri*] Cujus sit, ignoro: sed admodum recens est. Nam & Sigoniana prior: *ultimum illud visuri.* Ubi video adscriptum Mureto: *illas* in veteribus, & melius. Qui sint veteres isti, ipse viderit: ego nec in scripto ullo nec impresso ab Andrea usque ad Sigonium inveni aliter quam *ultimum illud.* Et sine dubio dictum est, ut *hoc tertio* apud Curtium, *extremum hoc* apud Valerium Flaccum, de quibus 2 Observ. 8. Cicero 13 ad Attic. 46. *Meo autem Lanuvino, quod Lepido tradidi, exeo hoc primum.* J. F. Gron.

bus audiebatur; pulvisque ex distantibus locis ortus velut nube inducta omnia impleverat; raptim quibus quisque poterat elatis, quum larem ac penates, tecta que in quibus natus quisque educatusque esset, relinquentes exirent: jam continens agmen migrantium vias implerat: & conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lacrimas. vocesque etiam miserabiles exaudiebantur: mulierum præcipue, quum obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac velut captos relinquerent Deos. Egressis urbem Albanis, Romanus passim publica privataque omnia tecta adæquat solo, [1] unaque hora quadringentorum annorum opus quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit. [2] Templis tamen Deúm (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est. Roma interim crescit Albæ ruinis. duplicatur civium numerus. Cœlius additur urbi mons, &, quo frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regiæ capit, [3] ibique deinde habitavit. [4] Principes Albanorum in Patres ut ea quoque pars reip. crescceret, legit, Julios, Servilios, [5] Quintios, Geganios, Curiatios, Cœlios: tem

plum

1 *Unaque hora quadringentorum*] Frat. dicere debuit *quingentorum*. Sed Virgilium sequitur: *Jam ter centum*. Intelligis quid velim. A condita Alba ad Romulum annos trecentos statuit Virgilius: Livius sub Tullo quadringentos. Quare Virgilium sequitur. *Tan. Faber.*

2 *Templis tamen Deûm temperatum est*] Non infrequens verbum Livio. Sic *temperare manibus*, 2, 23, abstinere se avi facienda; *cædibus*, 2, 16. *proditionibus*, 24, 39. *neci mulierum*, Tacitus 14 ann. At aliter noster, ubi apponit res vel personas, cum quibus moderatius vel minus actum est: præpositionem enim interponit Lib. 6. *In quo ab socio temperatum est*. Lib. 7. *Ab oppugnatione urbium temperatum*. Lib. 24. *Nec ab ullo temperatum foret*. Lib. 39. *Ab* [illegible] *facere se temperaturum*. Numquid igitur hic quoque fuit: *A templis*? Sed Cicero quoque 1 Verr. *Te putasse quidquam sacris temperaturum*? Et secundo, *si cuiquam ullo in re unquam temperatum est, ut vos quoque ei temperetis*. J. Gron.

3 *Ibique deinde habitavit*] Rott. H. Gud. Voss. uterque *ibique habitavit* sine voce media. *Idem.*

4 *Principes Albanorum in patres legit, Tullios, Servilios*] Mendose *Tullia* gens inter Albanas Romam a Tullo Hostilio translatas, numeratur pro *Julia*. Id indicat Dionysius, qui eodem ordine commemorans has gentes, quit, Ἰάνιον, Σερούιον. Adde, quod gens *Tullia* non Albana fuit, sed Coriculana: & quod *Tullus*, & *Tullius* pro *Julio* & *Julio* infra sæpissime mendose. *Sigonius.*

5 *Quintios*] *Quinctium*, *Quinctii*

lumque, ordini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia usque ad patrum nostrorum ætatem appellata est. & ut omnium ordinum viribus aliquid ex novo populo adiceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit. Legiones & veteres eodem supplemento explevit, & novas scripsit. Hac fiducia virium Tullus Sabinis bellum indicit; genti ea tempestate secundum Etruscos opulentissimæ viris armisque. Utrinque injuriæ factæ, ac res nequicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos querebatur. Sabini suos prius in lucum confugisse; ac Romæ retentos. hæ causæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum virium partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adjectione populi Albani auctam; circumspicere & ipsi externa auxilia. Etruria erat vicina, proximi Etruscorum Veientes. Inde ob residuas bellorum iras maxime sollicitatis ad defectionem animis, voluntarios traxere. & apud vagos quosdam ex inopi plebe etiam merces valuit. Publico auxilio nullo adjuti sunt. [1] valuitque apud Veientes (nam de cæteris minus mirum est) pacta cum Romulo induciarum fides. Quum bellum utrinque

Quinctilium, & Quinctilianum scribendum esse facile omnes intelligent, qui Capitolinorum lapidum scripturam observaverint. Eadem scriptura servatur etiam in quibusdam libris manuscriptis Diodori Siculi, quos mihi commodavit vir omni & virtutis, & laudis genere præstantissimus, Ludovicus Beccatellus, tum cum Venetiis Pontificiæ legationis munus obiret, qui libri cum hactenus impressi non sint, plurimum mihi, ut post idoneo loco ostendam, ad Livianam historiam emendandam fæcundissime profuerunt. in iis ergo est Κοίντιλ@-, & Κοίντι@-. itemque est cum in aliis lapidibus, tum in quodam pervetusto, qui in agro Regiensi est, apud ornatissimum juvenem, Horatium Malegutium, ejusmodi.

QUINCTÆ NONIÆ
RUFÆ ET
NONIÆ Q. F. QUINCTULÆ

Quid plura? in ipsis etiam Livianis libris manuscriptis ita demum sæpe esse, quanquam inconstanter, comperi. *Sigonius.*

1 *Valuitque apud Veientes*] Induciæ factæ erant sub Romulo in centum annos, sed sub Tullo Hostilio ruptæ: quippe Veientes cornu dextro adversus Tullum steterant pugnaverantque. Frustra igitur hic servatæ, quæ antea ruptæ erant. Atqui ego memoria lapsum puto Livium. *Glareanus.*

que [1] summa ope pararetur, vertique in eo res videretur, utri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum transire. [2] Pugna atrox ad silvam Malitiosam fuit. ubi & peditum quidem robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. Ab equitibus repente invectis turbati ordines sunt Sabinorum: [3] nec pugna deinde illis constare, nec fuga explicari sine
31 magna cæde potuit. Devictis Sabinis, quum in magna gloria magnisque opibus regnum Tulli ac tota res Romana esset, nunciatum regi Patribusque est, in monte Albano lapidibus pluisse. Quod quum credi vix posset, missis ad id visendum prodigium, in conspectu, haud aliter quam quum grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cœlo lapides. Visi etiam audire vocem ingentem ex summi cacuminis luco, ut patrio ritu sacra Albani facerent, quæ, velut Diis quoque simul cum patria relictis, oblivioni dederant: & aut Romana sacra susceperant, aut fortunæ, ut fit, obirati, cultum reliquerant Deum. Romanis quoque ab eodem prodigio novendiale sacrum publice susceptum est: seu voce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoque traditur) seu aruspicum monitu. mansit cerc solenne, ut [4] quandoque idem prodigium nunciaretur feriæ per novem dies agerentur. Haud ita multo post pe

stilen

1 *Summa ope pararetur, vertique in eo res videretur*] MSS. omnes *pararent*. Omnino eadem mutatio placuit auctori 2, 54. *Ut etiam infantes fecisse videri vellent, palamque ferretur.* Jac. Gron.

2 *Pugna atrox ad silvam Malycusam*] Cum vetusti libri omnes habeant, *ad sylvam Malitiosam*, satis mirari non possum, cur isti emendatores *Malycusam* malint, quam *Malitiosam*, quam germanam esse hujus loci lectionem probatur ex Dionysio, qui hanc silvam appellat Ἀλλὰ κακὴν Ἑστὶ δὲ κακὴ ὄρος *malitiosa*. Sigonius.

3 *Nec pugna deinde illa constare*] Ve libr. *Nec pugna deinde illis constare*. ver *Idem*.

4 *Quandocunque idem*] Gud. *quan doquidem* Flor. Helm. Rott. & a m prima Vossianus: *quandoque*. Pliñi 29, 1. *Quandoque ista gens suas liter tradet, omnia corumpet*. Ut præt MS. Chifletianum habet Vossianu Et 30, 1. *Quandoque sola artium tres lias, in unam se redegit*. Vide supra cap. 24. *J. F. Gron.*

1 *Fuln*

silentia laboratum est. unde quum pigritia militandi o-
iretur; nulla tamen ab armis quies dabatur ab bellicoso
ege: salubriora etiam credente militiæ quam domi ju-
venum corpora esse. donec ipse quoque longinquo mor-
bo est implicitus. Tunc adeo fracti simul cum corpore
unt spiritus illi feroces, ut qui nihil ante ratus esset
ninus regium, quam sacris dedere animum, repente o-
nnibus magnis parvisque superstitionibus obnoxius de-
geret, religionibusque etiam populum impleret. vulgo
am homines, eum statum rerum qui sub Numa rege
uerat, requirentes, unam opem ægris corporibus reli-
tam, si pax veniaque ab Diis impetrata esset, crede-
ant. Ipsum regem tradunt, volventem commentarios
Numæ, quum ibi quædam occulta solennia sacrificia Jo-
i Elicio facta inveniisset, operatum his sacris se abdidis-
e: sed non rite initum aut curatum id sacrum esse; nec
olum nullam ei oblatam cœlestium speciem, sed ira Jo-
is, sollicitati prava religione, [1] fulmine ictum cum do-
no conflagrasse. Tullus magna gloria belli regnavit an-
os duos & triginta. Mortuo Tullo, res, ut institutum 32
im inde ab initio erat, ad Patres redierat. hique inter-
egem nominaverant. quo comitia habente, Ancum
Marcium regem populus creavit: Patres fuere auctores.
Numæ Pompilii regis nepos, filia ortus, [3] Ancus Mar-
cius

1 *Fulmine ipsum cum domo conflagrasse*] In omnibus vet. libr. est: *Fulmine ictum cum domo conflagrasse*, quod obo. Sic Cicero lib. 2 de Off. *Phaetontem ictu fulminis conflagrasse*. Et Livius lib. 34. *duas naves fulmine ictas conflagrasse*. Et Lactantius lib. 3. *Capitolium sæpius fulmine ictum conflagrasse*. gonius.

2 *Numæ Pompilii nepos filia ortus Ancus Marcius erat*] Hic locus ostentat vitiose legi apud Plutarchum in incipio Coriolani, cum ait: ὧν ἦ ἀρχὴ ἦν Γαΐῳ ὄνομα Δυγατρεδδς, μὴ Τύλλιον Ὁστίλιον βασιλεὺς γεγό-μενον. legendum autem esse, ὧν ἦ Μάρκιος ἦν Ἄγκου ὁ Νομᾶ Δυγατρεδδς, id est, *ex qua gente fuit etiam Marcius Ancus Numæ ex filia nepos.* Idem.

3 *Ancus Martius*] *Marciæ* gentis nomen scribi debere litera *c*, non *t*, quod imperitorum consuetudo invexerat, docent Capitolina marmora, Græcorum libri, & manuscripti Latini, & ipsius denique nominis ratio: aut enim à *Marco*, aut, quod quidam tradiderunt, à *Mamerco*, manavit. Etenim scribit Plutarchus in Numa, placuisse quibusdam à *Mamerco*

cius erat. qui ut regnare cœpit, & avitæ gloriæ memor, & quia proximum regnum, cætera egregium, ab una parte haud satis prosperum fuerat; aut neglectis religionibus, aut prave cultis, [1] longeque antiquissimum ratus, sacra publica, ut ab Numa instituta erant, facere; omnia [2] ea ex commentariis regis pontificem maximum, in

Marcios esse appellatos, qui Numæ regis filius fuit, eosque propterea cognomine Regis esse usos. Nam *Marciorum*. Regum familia Romæ fuit, quam tamen non à *Mamerco* Numæ filio, sed ab Anco *Marcio* Rege originem traxisse intelligi ex Suetonio in Cæsare potest: apud Plutarchum autem mendose legitur: Ἀπὸ δὲ Μαμέρκου Μαμερκίου, pro Μαρκίου. Nam *Mamercia* gentis nulla usquam mentio fit. *Sigonius*.

1 *Longeque antiquissimum ratus*] Ut hæc verba cadunt, tres habuisse causas Ancum putes, cur sacra exsignata in publico proposuerit: exemplum avi, casum decessoris, & quod ipse præcipue hoc sibi negotii dari credebat. Sed si bene inspexeris, apparebit hoc tertium non pro causa narrari, sed pro ipsa re gesta, ad quam duabus cautis fuerit impulsus: publicationem autem sacrorum adferri tanquam modum agendi exsequendique destinata. Quia vidit avum suum institutione atque observatione religionum beatum regnum & sibi & civibus præstitisse; Hostilio, in magnis licet virtutibus, neglectum earundem privatim publiceque calamitosum fuisse; ideo existimavit nullam priorem sibi curam esse debere, quam revocandorum avitorum institutorum: & hunc sensum suum declaravit præscribendo, quicquid ad cærimonias pertineret. Sic voluit Livius, scripturque: *Longe antiquissimum ratus*, non *longeque*. Et, ut conjeceramus, Busslid. & Chiflet. Nota elegantia ✝ *antiquus*. Cicero 12 ad Att. *Officium sit nobis antiquissimum*. Columella 6, 36. *Antiquissimum est diligenter exquirere & explorare parentem futuræ proli*. Lib. 8. *Antiquissima est autem cum in omnibus pecoribus, tum in hoc fides pastoru*. Apud Sallustium in fragmentis: *tantum antiquitatis curaque majoribus pro Italica gente fuisse*. Offenduntur vocabulo Douza & Au. Popma substituuntque: *tantum anxietatis*. At Servius isto modo legit, qui ad 2 Georg. 161. *Antiquasque domos avium, aut revera antiquas* explicat, *aut charas*: & in posteriori interpretationis fidem adhibet verba Sallustii. Figura est, quam ἐν ἀλλοίωσιν vocant: nam *tantum antiquitatis curaque*, est tantum antiquæ & primæ curæ, vel adeo antiquissimam curam: ut apud Justinum vel Trogum lib. 2 de Scythis: *Lana iis ac vestium usus ignotus*: & Virgilio, *paterii libamus & auro*, pro pateris aureis. Acceperunt à Græcis. Herodotus Terpsichora: τὰ δὲ ἱρὰ τὰ ἐς Διόνυσον πεμπόμενα πρῶτος ἢ τὰ ἐς ἄνδρας. Ælianus 5 Var. 17. πρεσβύτερα τῶν ἀμφοτέρων τὰ ἐς θεὸν ποιούμενα. Sallustium imitatur Symmachus lib. 1 ep. 79. *Compertum tenes, quanta sit mihi tua laudis antiquitas*. J. F. Gron.

2 *Ex commentariis regis Pontificem maximum*] Ad horum marginem annotavit Pater: (deest τὸ *maximum* in Rott. Helm. Voss. utroque, Gud. Flor. deest etiam in Rom. In editionibus non est ante Aldinam. Pal. 2 *Pontificem M. in album*.) Certe & Florentinum S. Marci eo carere quoque scio. Et cur tam præpropere inculcatur? quum & capite 20 hujus libri dicat: *Pontificem deinde Numa Marcium ex Patribus legit*. Iterumque

Catoni

in album relata, proponere in publico jubet. inde & civibus otii cupidis, & finitimis civitatibus facta spes, in avi mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, sustulerant animos: & quum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis, superbe responsum reddunt; desidem Romanum regem, inter sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: &, præterquam quod avi regno magis necessariam fuisse pacem credebat, quum in novo tum feroci populo; etiam quod illi contigisset otium, sine injuria id se haud facile habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni: temporaque esse Tullo regi aptiora, quam Numæ. Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, à se bellicæ cærimoniæ proderentur; nec gererentur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu; [1] jus ab antiqua gente Æquicolis, quod nunc feciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus, ubi ad fines eorum venit, unde res repetuntur, capite velato [2] (filo lanæ velamen est) *Audi Jupiter*, inquit, *audite fines* [3] (cujuscunque gentis sunt, nominat) *audiat fas. Ego sum publicus nuncius populi Romani, juste pieque legatus veno, verbisque meis fides sit.* Peragit deinde postulata. Inde Jovem testem facit: *Si ego injuste impieque illos homines illasque res dedier nuncio populi Romani mihi exposco, tum*

atera sacra scitis pontificis subjecit. 2, 2. *d sacerdotium pontifici subjecere.* & cap. 7. *Solennia pro pontifice jussit suscipere.* ibro demum 3 cap. 24 adjicere Livius incepit. *Jac. Gron.*

1 *Jus ab antiqua gente Æquicolis, uod nunc fetiales habent. descripsit*] Hinc 'alerius in Epitome de prænominibus: *Ab Æquicolis Sertorem Resium, ui primus jus Feciale instituit.* Sigonius.

2 *Filum lanæ*] MSS. & principes dd. *filo lanæ velamen est.* Nec video cur mutare debeam. Juvenalis, *Tyrio fulgentia purpura filo.* Nisi forte distinguendum: *capite velato filo (lanæ velamen est.)* Lib. 24. *Pileati aut lana alba velatu capitibus volones epulati sunt.* Tibullus lib. 1 eleg. 5. *Ipse ego velatus filo, tunicisque solutis.* Festus, *Flamen Dialis dictus, quod assidue velatur filo.* Hoc verius. *J. F. Gron.*

3 *Cujuscumque gentis*] Voss. *cujus gentis.* Sed Pal. recte: *Cujusque gentis*: Vide supra ad cap. 24. *Idem.*

[1] *tum patriæ compotem me nunquam sinas esse.* Hæc quum fines suprascandit, hæc, quicunque ei primus vir obvius fuerit, hæc, portam ingrediens, hæc, forum ingressus, paucis verbis carminis concipiendique jurisjurandi mutatis, peragit. si non deduntur, quos expoſcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis bellum ita indicit: *Audi Jupiter, & tu Juno; Quirine, Diique omnes cœlestes, vosque terrestres, vosque inferni audite. Ego vos testor, populum illum,* (quicunque est, nominat) *injustum esse, neque jus persolvere. Sed de istis rebus in patria majores natu consulemus, quo pacto jus nostrum adipiscamur.* Cum his nuncius Romam ad consulendum redit. Confestim Rex his ferme verbis Patres consulebat: [2] *Quarum rerum,*

1 *Tum patriæ compotem me nunquam sinas esse*] Verum vetus: *nunquam siris esse*: quod frustra tentat Rhenanus. Plautus Epid. *cave siris cum filia mea copulari hanc.* Mercat. *ne dii sirint.* Noster lib. 28,28. *Ne isthuc Jupiter optimus maximus sirit.* Sic plane Putean. nam recentiores vitiati. Neque aliter scribendum 34, 24. *Ne istuc, inquit, Jupiter optimus maximus sirit, Junoque regina.* J. F. Gron.

2 *Quarum rerum*, &c. usque *Latinorum*] Ita intelligendum arbitror, ut vel *nomine* subaudiatur, vel potius *clarigationem* & repetitionem subticeri credamus: & *condixit* & *denuntiavit* repetitionem intelligamus. *Turneb.* l. 30. c. 29.

Quarum rerum — condixit pater patrat. — patri patr. priscor. Latin.] Subaudiendum ἕνεκα, annotavit Muretus. Turnebus ac libro 111 de Pacis & belli jure Hugo Grotius, Viri longe eminentissimi, has Livii voces de clarigatione accipiunt; sic ut Turnebus quidem interpretetur, *condixit* & *denuntiavit* repetitionem rerum raptarum, Grotius vero id notet esse idem, quod Polybius vocat ῥήσεις καταγγέλεις. Id quod ego (præsciue sit dictum) longe à vero alienissimum opinor. Primo enim nusquam hic apud Livium pater patratus populi Romani denunciavit clarigationem patri patrato populi Latini. Sed nec apud alium ullum auctorem qui propiora reipubl. tempora attigit. Itaque quomodo id poterunt ostendere? Deinde palam Livius verbis expressissimis 1, 24 patris patrati omnem operam usumque solummodo dixit fuisse in jurejurando patrando & fœderis legibus recitandis. Et in hoc solo munere adhibitum fuisse patrem patratum novimus. At rerum repetitio omnis spectabat feciales. 4, 30. *Missi tamen feciales; nec eorum, quum more patrum jurati repeterent res, verba sunt audita.* & 58. *Quia tempus inducirum cum Veiente populo exierat, per legatos fecialesque res repeti cœptæ.* 10,45. *Acuit curam patribus, ut feciales mittendos ad res repetendas censerent; quibus non redditis, ex auctoritate patrum, justum populi bellum Falisciis indictum est.* Denique omnia quæ ad justi & solennis belli paratum requirebantur, fecialibus incumbebant. Hinc 9, 10, post fœdus Caudinum, Postumium aliosque ejus sponsores per feciales Samnitibus restitui ac dedi videas. Adde 3, 25, ubi tres feciales questum injuriæ

rerum, litium, causarum condixit pater patratus populi Romani Quiritium patri patrato priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis, quas res dari, fieri, solvi oportuit, quas res nec dederunt, nec fecerunt, nec solverunt, dic, inquit ei, quem primum sententiam rogabat, *quid censes?* Tum ille: *Puro pioque duello quærendas censeo; itaque consentio consciscoque.* Inde ordine alii rogabantur: quandoque pars major eorum, qui aderant, in eandem sententiam ibat, [1] bellum erat

injurias eunt. Plane similiter ita distingui videas à Servio ad 12 Æn. 120, *Fœciales & pater patratus, per quos bella vel fœdera confirmabantur.* Ibidemque: *Verbena coronabantur fœciales & pater patratus, fœdera facturi vel bella indicturi.* Scilicet res bellica ad fœciales, fœdera ad patrem patratum spectabant. Alia Servii loca nunc omittimus. Sed & modus agendi in clarigatione id pati non potest. Quomodo enim ea peragebatur? nimirum, ut paulo ante dixit, legatus capite velato obtestaretur Jovem, fines, fas, fatebatur quis esset, tum res repetebat ac clarigabat primum in ipso limite, tum cuicunque primo obvio, tum portam urbis ingrediens, denique forum ingressus, hoc est, ad senatum, qui illic sere habebatur: In illa urbe manens triginta dies, quos ad consultandum dabat, si res non dedi & injurias non demi populus iste decerneret, injustitiam ejus populi execratus abibat. Hæc sunt solennia clarigationis. Hic finis, hoc principium. Nulla illic mars data fuit patri patrato. Quin etiam ipsa vox *condicere* eam interpretationem refutat; quæ non nisi de duobus in rem certam vel locum consentientibus usurpari solet. At si pater patratus Romanus repetisset res à patre patrato Latino; non statim sequitur hos in eadem consentire, neque quæ alter exposcit ac flagitat, continue alter justa esse existimat, eaque condicit. Παρεγγυᾶν, Græcis. Si videtur operæ, de verbo *condicere* inspice librum 1 Observationum paternarum. Itaque respicit hoc loco Livius non clarigationem, sed fœdus novissime inter Romanos & Latinos compositum. in id erant relatæ leges ex utriusque partis consensu, id percussum erat inter patres patratos tam Romanum quam Latinum. illic isti duo sibi invicem condixerant nomine populi sui certas res fieri, dari, solvi invicem oportere; tunc pro iis capitibus, quæ inter ipsos convenerant, spoponderunt mutue sine dolo malo, utique ea tunc rectissime fuerunt intellecta, præstatum iri, ut colligimus ex cap. 24 hujus libri. Nunquam alias evenit, ut patres isti patrati sibi certarum rerum leges condicerent. *Jac. Gron.*

1 *Bellum erat consensu fieri*] Distinctione juvandum: *bellum erat consensu.* hoc est, perinde habebatur, atque si omnes consensissent: decretum erat bellum, & id, quod pluribus placuisset, accipiebatur pro consensu universorum. Sequitur nova periodo: *Fieri solitum, ut fecialis.* Hoc quidem abruptum aut male nexum videtur: sed non visum Livio, qui sic solet. lib. 3, 54 post verba Appii æque præcisum habes: *Factum senatus consultum. ἀντὶ τοῦ, tum factum*, vel, *inde factum.* Lib. 26, 4. *Inde equitatu quoque superior Romana res fuit. Institutum, ut velites in legionibus essent.* Flor. tamen *consensum*: ut suspicari possis illud *M* factum ex *IN* quod cum virgula positum esset *Inde*: ut fuerit: *inde fieri sol.* J. F. Gron.

erat consensu fieri solitum; [1] ut fecialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret: *Quod populi priscorum Latinorum,* [2] *hominesque prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis jussit esse, senatusque populi Romani Quiritium censuit, consensit, conscivit, ut bellum cum priscis Latinis fieret; ob eam rem ego populusque Romanus populis priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis, bellum indico facioque.* id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: moremque
33 eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusque aliis, exercitu novo conscripto, profectus, Politorium urbem Latinorum vi cepit, secutusque morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant, hostibus in civitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit. & quum circa Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium atque arcem, Cœlium montem Albani implessent; [3] Aventinum novæ multitudini datum. [4] additi eodem haud ita multo post, [5] Tellenis Ficanaque captis, novi cives

1 *Ut fe. hast. ferratam, sanguineam aut præustam*] Lege ex vet. lib. *aut sanguineam præustam.* Sigonius.

Ut fecialis hastam ferratam aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret] Ut scilicet terror ineffet in cruentato earum colore; aut ad horrorem cruentabantur. *Turneb.* lib. 8 cap. 23.

2 *Hominesve Priscos Latinos*] Lege *homines que*, quæ haud ita multo post aut. *Populi Prisciorum Latinorum, hominibusque Priscis Latinis.* Et Gellius lib. 17 ex Cincio. *Quod populus Hermundulus, homines que populi Hermunduli.* Ubi eadem verba, quæ hic usurpantur. *Sigonius.*

3 *Aventinum novæ multit. datum*] *Aventinum* bis hoc loco genere neutro usurpavit, quod nescio an quisquam alius, sed sæpius alibi Livius. *Glareanus.* Nescio cur Glareanus mi retur Aventinum neutro genere à Livio esse dictum, cum Dionysius passim, τὸ Ἀβεντῖνον, τοῦ Ἀβεντίνου λόφου dicat. *Sigonius.*

4 *Additi eodem haud multo post*] Lege cum Flor. *eodem*: id est, in eum collem. Sic Ovidius lib. 1 Met. *Congeliaque eodem Non bene junctarum discordia semina rerum.* Livius lib. 2. *Et Anio, qua fert tenere flumen, eodem invehitur.* J. F. Gron.

5 *Tellenis, Ficanaque*] Dionysius Τελλήνιον, & Φικουλαίων πόλιν vocat

lib

tives. Politorium inde rursus bello repetitum, quod vacuum occupaverant prisci Latini. eaque causſa diruendæ urbis ejus fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi marte incerto, varia victoria pugnatum est: nam & urbs tuta munitionibus, præsidioque firmata valido erat, & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad ultimum omnibus copiis connixus Ancus, acie primum vincit: inde ingenti [1] præda potitus, Romam redit. tum quoque multis millibus Latinorum in civitatem acceptis; quibus ut jungeretur Palatio Aventinum, [2] ad Murciæ datæ sedes. Janiculum quoque adjectum; non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset. id non muro solum, sed etiam, ob commoditatem itineris, [3] ponte sublicio, tum primum in Tiberi facto, conjungi urbi placuit. [4] Quiritium quoque fossa, haud parvum munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, quum in tanta multitudine hominum, discrimine recte an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media urbe, imminens foro, ædificatur. Nec urbs tantum hoc rege crevit, sed etiam ager finesque. Silva Mæsia Veientibus ademta: usque ad mare imperium

libri vitio, pro *Φυλωκίων*. Nam paulo post addit de defectione Fidenatium. *Sigonius.*

1 *Præda potitus*] MSS. omnes; *inde ingenti præda potens domum redit.* Nec videtur valde discedere ab aliis, *Potens armis, ferro, dextra, classe, opibus, divitiis*, quæ passim leguntur. *J. F. Gron.*

2 *Ad Murtiæ datæ sedes*] *Murcia* videtur scribendum ex Festo, qui ait: *Murcia Dea sacellum erat sub monte Aventino, qui ante Murcus vocabatur.* Et Plutarch. in libr. *Τ κεφαλαίων, ὧν τινὰ Μυρτίαν ἀφροδίτην καλεῖν Μυρτίαν τὸ παλαιὸν, ὡς ἔοικεν, ὠνόμαζον. Sigonius.*

3 *Ponte sublicio tum primum in Tiberi facto*] Vet. libr. *in Tiberim.* Itemque in Epitome: *pontem sublicium in Tiberim fecit. Sublicium* porro *pontem* ξυλίνιον γέφυραν Græci vocant, id est, *ligneum.* Idem.

4 *Quiritium quoque fossa*] Festus. *Quiritium fossæ, quib. Ancus Marcius urbem circumdedit.* Idem.

rium prolatum, & [1] in ore Tiberis Hostia urbs condita: salinæ circa factæ, egregieque rebus bello gestis,
34 ædes Jovis Feretrii amplificata. Anco regnante, Lucumo vir impiger, ac divitiis potens, Romam commigravit, cupidine maximè ac spe magni honoris, cujus adipiscendi Tarquiniis (nam ibi quoque peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. [2] Damarati Corinthii filius erat; qui ob seditiones domo profugus quum Tarquiniis forte consedisset, uxore ibi ducta duos filios genuit. Nomina his Lucumo atque Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior quam pater moritur; uxore gravida relicta. Nec diu manet superstes filio pater: qui quum, ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset, puero post avi mortem in nullam sortem bonorum nato, ab inopia Egerio inditum nomen, Lucumoni contra omnium hæredi bonorum quum divitiæ jam animos facerent, auxit, ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facile iis, in quibus nata erat, [3] humiliora sineret ea quæ innu-

1 *In ore Tiberis Hostia urbs condita.* Ostiam legendum. Nam Dionysius dictam esse ait, quasi θύραν, id est, *Ostium*. Sigonius.

2 *Damarati Corinthii*] Ita libri omnes Latini, Græci Δημάρατος: at Capitolina monumenta *Damarati* edunt: qua ratione lib. 38. *Nicodamus*, & *Damocles*, & alibi *Damocritus* dixit, cum tamen Græce litera *n* scribantur. *Idem.*

3 *Humiliora sin. ea quæ innupsisset*] *Innubere* aliud esse videtur quam *enubere*. nam *enubit* ea quæ extra gentem & conditionem suam nubit: ut si libertina ab ingenuo ducatur, aut eo, qui non sit libertinæ gentis patronus. Sic Feceniæ Hispalæ legimus apud Livium lib. 39 datam enuptionem gentis. At *innubere* esse videtur infra suum ordinem nubere & collocari inferiori. *Pars* lib. 30 c. 29.

Humiliora sineret. Ea quum innupsisset] Laus debetur Rhenano, qui *innupsisset* reposuit pro *illi nupsisset*. Cum ne sic quidem essent omnia sana Nannius loco *sineret* rescribebat *sentiret*. Præstamus conjecturam extra aleam: *ab inopia Egerio inditum nomen Lucumoni contra, omnium hæredi bonorum, quum divitiæ jam animos facerent auxit ducta in matrimonium Tanaquil summo loco nata, & quæ haud facile iis in quibus nata erat, humiliora sineret ea quæ innupsisset. Spernentibus Etruscis Lucumonem. Iis*, id est, ea domo & gente: *ea* vicissim domum illam gentemque quam *innupsisset*. Partem sententiæ illustrat illud Taciti in vita Agricolæ: *idque matrimonium ad majora ni-*

gen-

innupsisset. Spernentibus Etruscis Lucumonem exule advena ortum, ferre indignitatem non potuit, oblitaque ingenitæ erga patriam caritatis, dummodo virum honoratum videret, consilium migrandi ab Tarquiniis cepit. Roma [1] est ad id potissimum visa. in novo populo, ubi omnis repentina atque ex virtute nobilitas sit, futurum locum forti ac strenuo viro: regnasse Tatium Sabinum: arcessitum in regnum Numam à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum, nobilemque una imagine Numæ esse. Facile persuadet, ut cupido honorum, & cui Tarquinii materna tantum patria esset. Sublatis itaque rebus, commigrant Romam. Ad Janiculum forte ventum erat. ibi ei carpento sedenti cum uxore, aquila suspensis dimissa leniter alis pileum aufert: superque carpentum cum magno clangore volitans, rursus velut ministerio divinitus missa, capiti apte reponit. inde sublimis abiit. Accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil; perita, ut vulgo Etrusci, cœlestium prodigiorum mulier. Excelsa & alta sperare complexa virum jubet. eam alitem ea regione cœli & ejus Dei nunciam venisse. circa summum culmen hominis auspicium fecisse. levasse humano superpositum capiti decus, ut divinitus eidem redderet. Has spes cogitationesque secum portantes, urbem ingressi sunt, domicilioque ibi comparato, [2] L. Tarquinium Priscum edidere

tenti decus ac robur fuit. partem illud Statii lib. 1 Theb. *Nescis, pater optime, nescis, Quantus amor causa misero nupsisse marito.* Florent. *sineret, cum innupsisset*, deleto τῷ *ea*. Non male, si non melius. Mureti liber pro, *sineret, ferret*, nihil differente sensu, sive scribas, *humiliora ferret*, sive *humiliora sineret quæ innupsisset*. Fortassis etiam scripsit auctor; *quos divitiæ jam animos fecerant*. J. F. Gron.

1 *Est ad id potissimum*] Scribe: *Roma est ad id potissima visa*, id est, commodissima ad eam spem persequendam. Lib. 21. *Locum qui prope flumen stativis tutissimus est visus.* Gruterus vellet deleri verbum *est*. non video quid sic magnopere accedat orationis ponderi. Sub finem velim: *ut publicis pariter ac privatis consiliis belli domique interesset*. Idem.

2 *L. Tarquinium Priscum edidere nomen*] Puto vocem, *Priscum*, inducendam esse, neque enim *Prisci* cognomen tulit, nisi postquam L. Tarquinius Superbus florere cœpit. Nam (ut

re nomen. [1] Jam & Romanis conſpicuum eum novitas divitiæque faciebant : & ipſe quoque fortunam benigno alloquio, comitate invitandi, beneficiiſque, quos poterat, ſibi conciliando, adjuvabat. donec in regiam quoque de eo fama perlata eſt; notitiamque eam brevi, apud regem [2] liberaliter dextreque obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat jura, ut publicis pariter ac privatis conſiliis, bello domique intereſſet. & per omnia expertus, poſtremo tutor etiam liberis regis teſtamento inſtitueretur. Regnavit Ancus annos quatuor & viginti; cuilibet ſuperiorum regum belli paciſque & artibus & gloria par. Jam filii prope puberem ætatem erant. eo magis Tarquinius inſtare, ut quam primum comitia regi creando fierent. Quibus indictis, ſub tempus pueros venatum ablegavit. iſque primus & petiſſe ambitioſe regnum, & orationem dicitur habuiſſe ad conciliandos plebis animos compoſitam : *quum, ſe non rem novam petere : quippe qui non primus, quod quiſquam indignari mirarive poſſet, ſed tertius Romæ peregrinus regnum affectet,*

ait Dionyſius) *Priſcus* eſt appellatus, quia major natu erat, quam Superbus. Non eſt autem veriſimile ab ipſo L. Tarquinio, *Priſci* cognomen editum eſſe, verum multis poſt annis florente jam Superbo illud vulgo inveniſſe. comprobat hanc meam conjecturam, quod in veteribus libris luxatæ hæ voces ſunt, *L. Tarquinium edidere Priſcum*, ut gloſſema alicujus eſſe videatur in verba auctoris ex margine libri, ut fit, temere à librario tranſlatum. *Sigonius.*

1 *Jam & Romanis conſpicuum*] Rom. Tarviſ. Aſcenſ. ignorant à fronte duas particulas, & in proximo membro τὸ *quoque*. Mediolani primum fecerunt : *Jam Romanis conſpicuum eum novitas divitiæque faciebant, & ipſe fortunam.* hæc ſic duæ Venetæ, Bechar. Mogunt. Aldus liberalior : *Nam & Romanis conſpicuum e. n. d. f. & ipſe quoque fortunam.* Ubi τὸ *Jam* reſtituit, reliquum retinuit Frobenius; deinde omnes. At tu ſimul *Jam &*, ſimul *quoque* jube abire ἐς κόρακας. Sunt enim futilium hominum, qui Livium docere voluerunt commodius orationem connectere. Sex membranæ haud quaquam ſpernendæ, ut tres vetuſtæ, quas diximus editiones: *edidere nomen. Romanis conſpicuum eum novitas divitiæque faciebant, & ipſe fortunam.* Qui quærit alia his, malum videtur quærere. *J. F. Gron.*

2 *Liberaliter dextreque obeundo officia*] Suſpicabar *officio*. qualia multa Livio cum ex ſcriptis, tum ex ſatis probabili conjectura reſtituimus. Inveni deinde id ipſum non modo in ſchedis Gudianis. verum etiam in prima omnium per Jo. Andream facta editione : ſed Mediolani jam mutatum eſt. *Idem.*

affectet, & Tatium non ex peregrino solum, sed etiam ex hoste regem factum. & Numam ignarum urbis, non petentem, in regnum ultro accitum. Se, ex quo sui potens fuerit, Romam cum conjuge ac fortunis omnibus commigrasse: majorem partem ætatis ejus, qua civilibus officiis fungantur homines, Romæ se quam in vetere patria vixisse. domi militiæque sub haud pœnitendo magistro ipso Anco rege, Romana se jura, Romanos ritus didicisse. Obsequio & observantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc eum haud falsa memorantem, ingenti consensu populus Romanus regnare jussit. Ergo virum, cætera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est. nec minus regni sui firmandi, quam augendæ reipublicæ memor, centum in Patres legit; qui deinde minorum gentium sunt appellati. factio haud dubia regis, cujus beneficio in curiam venerant. Bellum primum cum Latinis gessit, & oppidum ibi Appiolas vi cepit: prædaque inde majore, quam quanta belli fama fuerat, revecta, ludos opulentius instructiusque quam priores reges fecit. Tum primum circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est. loca divisa Patribus, equitibusque, [1] ubi spectacula sibi quisque facerent; fori appellati. Spectavere furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. ludicrum fuit, equi pugilesque ex Etruria maxime acciti, solennes deinde annui mansere ludi, Romani magnique varie appellati. Ab eodem rege & circa forum privatis ædificanda divisa sunt loca; porticus, tabernæque factæ. Muro 36
quoque lapideo circumdare urbem parabat, quum Sabinum

1 *Ubi spectacula sibi quisque facerent*] Dionysius Hal. lib. 3 pag. 200 de hac eadem re. Κατεσκεύασε ὁ μὲν μέγιστον τῶν ἱπποδρόμων Ταρκυνίῳ· ἡ μεταξὺ τῶν τε ἀγυιῶν καὶ τῶν παλατίνης κείμενον, ὡρῶτον ὑποστέγες ἀεὶ αὐτὸν ποιήσας καθέδρας. Τῶν δὲ ἱππέων ἐθεάσαντο ἐπ' ἐμοῦ, ἑξακόσιοι ξυλίναις σκηναῖς ὑπηκειμένων, καὶ διελὼν εἰς τόπους εἰς λ' φατρίας, ἑκάστῃ φατρίᾳ μοῖραν ἀπέδωκε μίαν. Ausonius in prologo de ludo septem sapientum. *Spectacula* quid hoc loco sint, docet Fronto: *Spectacula loca sunt, unde spectamus.* Henr. Valesius.

binum bellum cœptis intervenit. Adeoque ea subita res fuit, ut prius Anienem transirent hostes, quam obviam ire ac prohibere exercitus Romanus posset. Itaque trepidatum Romæ est. & primo dubia victoria magna utrinque cæde pugnatum est. Reductis deinde in castra hostium copiis, datoque spatio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maxime suis deesse viribus ratus, [1] ad Ramnes, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit, suoque insignes relinquere nomine. Id quia inaugurato Romulus fecerat, negare [2] Accius Navius inclitus ea tempestate augur, neque mutari, neque novum constitui, nisi aves addixissent, posse Ex eo ira regi mota, eludensque artem (ut ferunt) *Age dum*, inquit, *divine tu, inaugura, fierine possit, quod nunc ego mente concipio.* [3] Quum ille in augurio rem expertus, profecto futuram dixisset; *Atqui hæc animo agitavi*, inquit, *te novacula cotem discissurum. cape hæc, & perage quod aves tuæ fieri posse portendunt.* tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. [4] Statua Accii posita capite velato, quo in loco res acta est, in comitio, in gradibus ipsis ad lævam curiæ fuit: cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant, ut esset ad posteros miraculi ejus monumentum. Auguriis certe sacerdotioque augurum tantus honos accessit, ut nihil

1 *Ad Rammenses*] MSS. *Ramnis* vel *Rammes*. Vide ad lib. 10, 6. *J. F. Gron.*

2 *Accius Navius*] Flor. Voss. Helm. Rott. Gud. *Attius Navius*; qui & dein *Atti* vel *Alti* pro *Accii*. In Valerii quoque Maximi MSS. membranis lib. 1 cap. IV *Atto Navio*, deinde, *qua Attius allata*, reperi. Apud Plinium 15, 18 codex Thuan. *Atto Navio* teste Salmasio Sol. 1137. Apud eundem 34, 5 membranæ Vossii *Attinavi*. Ut suspicari possis idem in hoc accidisse, quod in gentis Claudiæ principe. Sed Dionysius Ἄττιος. *Idem.*

3 *Quum ille in augurio*] Ex Floro & Latinitatis ratione lege; *Ille augurio*. deleto *IN*. Tan. Faber.

Quum ille in augurio rem expertus] Floras maluit: *ille rem expertus augurio*. Sed utrumque potest ferri. *J. F. Gron.*

4 *Statua Accii capite velato*] Vet. lib. *Statua Attii posita capite velato*: sic libro tertio de Statua Cloeliæ: *In summa sacra via fuit posita, virgo insidens equo.* Sigonius.

Statua Accii posita] Voss. Flor. Rott. Gud. ignorant *Accii posita*. J. F. Gron.

nihil belli domique postea, nisi auspicato gereretur: [1] concilia populi, exercitus vocati, summa rerum, ubi aves non admisissent, dirimerentur. Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutavit, [2] numero alterum tantum adjecit, ut mille & octingenti equites in tribus centuriis essent. [3] Posteriores modo sub iisdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt: quas nunc, quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligi- 37
tur. Sed præterquam quod viribus creverat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnam vim lignorum in Anienis ripa jacentem, ardentem in flumen conjicerent: ventoque juvante accensa ligna, & [4] pleraque in ratibus, impacta sublicis quum hære-

1 *Concilia populi, exercitus vocati*] Sic videtur explicandum: comitia curiata, tributa, centuriata, hæc atque his similia rerum maxima, res summæ & maximi momenti, non addicentibus avibus differentur, in tempus aliud rejicerentur. Cicero 1 de divin. *Cur pulmo incisus etiam in bonis extis dirimat tempus & proferat diem.* Lib. 2 de legib. *Quid est gravius quam rem susceptam dirimi, si unus augur, Alio die dixerit?* J. F. Gron.

2 *Numero alterum tantum adjecit*] Hoc accipe per defectum adversativæ *Sed.* Quicquid hic variant librarii, acceptum referendum non intellecto ab illis τῷ *alterum tantum*, quod nunc vitis notum est, & ipse Livius vindicat sibi lib. 8. *Alterum tantum ex Latino delectu adjiciebatur.* Lib. 10. *Alterum tantum centurionibus atque equitibus.* Lib. 45. *Alterum tantum aut in bellum proximum absumtum, aut in fuga dissipatum.* Quare me quidem propugnantem non habebit illud Campani: *numero tantum adjecit.* Neque enim Tarquinius auxit modo centurias, ut tot haberent capita, quot mox iniuntur, sed plane eas auxit *alterum tantum.* Aurelius Victor: *Equitum centurias numero duplicavit.* De numero non satis constat. Glareanus mavult *mille ducenti.* quod & placuit Salmasio. Borbet. *mille & octingenti*, subscribente Rhenano, & Sigonio. Sic & Flor. idque verum esse ostendemus prolixe in Observationibus, quæ jam iterum præla exercent. *Idem.*

3 *Posteriore modo*] Vet. lib. *Posteriores.* Recte. ut sit *posteriores* equites, *qui additi erant, appellati sunt sub iisdem nominibus*, id est, idem nomen, atque priores tenuerunt, ut post apertius dicam. *Sigonius.*

4 *Pleraque in ratibus impacta sublicis*] Utcunque toleres, *ligna in ratibus*, pro lignis in rates contextis: sed quæ *rates sublicia*? Jam Alerienſem hoc offendit: itaque fecit *sublicium*, & conjunxit hoc cum sequenti *pontem.* Sed non fuit ille pons universus ita paratus, ut sublicius dici posset. Scribendum existimo: *& pleraque ratibus impacta sublicisque cum hærerent, pontem succendunt.* Intellige rates sublicasque ipsius pontis, qui, ut adsolet, parte aliqua adactis in flumen sublicis, parte contextis ratibus constabat, ad quas utrasque ardentia illa ligna secundo amne missa, impacta hæsere.

hærerent, [1] pontem succendunt. Ea quoque res in pugna terrorem attulit Sabinis. [2] Effusis eadem fugam impediit: multique mortales quum hostem effugissent, in flumine ipso periere: quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi, prius penè, quam nunciari posset, insignem victoriam fecere. Eo prœlio præcipua equitum gloria fuit. utrinque ab cornibus positos, quum jam pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, ut non sisterent modo Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus, sed subito [3] in fugam verterent. Montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenuere; maxima pars, ut ante dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instandum perterritis ratus, præda captivisque Romam missis, spoliis hostium (votum id Vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porro in agrum Sabinum exercitum inducere: & quanquam male gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterant, tamen quia consulendi res non dabat spatium, iere obviam Sabini tumultuario milite, iterumque ibi fusi, perditis jam prope rebus pacem pe-
38 tiere. [4] Collatia, & quicquid circa Collatiam agri erat,

Sabinis

hæsere. Lib. 23. *Quia muro satis per se alto subjectis validis sublicis pro solo usus erat.* J. F. Gron.

1 *Pontem incendunt*] Vet. lib. *Succendunt*, aptius: nam inquit accensa ligna in flumen esse conjecta, quibus pons conflagravit. *Sigonius.*

2 *Effusis eadem fugam impediit*] Sic quidem MSS. omnes. Sed quum nusquam voce *effusus* pro simplice utatur, semperque ea vel exercitus (quem prius concussum & a gradu motum retulit) in fuga festinationem, vel victoris cum ardenti impetu instar tam significet Livius, omnino crediderim scripsisse: *Ea quoque res in pugna terrorem attulit Sabinis, & fusis eadem fugam impedit.* Vides 7, 33 ita *effluere* factum pro *& fluere.* Et ab hoc ipso corruptelæ modo memini me aliquando patri ostendisse damnum Senecæ in Hercule Fur. 237.

Utrimque montes solvit, ac rupto objic
Latam ruenti fecit oceano viam.

Vulgatur *abrupto:* & secundæ editioni operantem video admisisse. *Jac. Gron.*

3 *In fugam verterent*] Voss. 1. *converterent*, alter *adverterent*, sed Pall. Flor. Helm. Rott. Gud. *averterent.* J. F. Gron.

4 *Collatia & quicquid circa Collatiam agri erat*] Flor. Voss. ut Rhen. & Campanus, *circa*. quod etiam Grutenus probat. Forte & *ro Collatiam* spurium. Sic passim *quod circa ipsum.* lib. 4. 23. 34, 29. *Idem.*

1 *Ded*

Sabinis ademptum. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. deditosque Collatinos ita accipio, eamque deditionis formulam esse. Rex interrogavit, *Estisne vos legati oratoresque missi à populo Collatino, ut vos populumque Collatinum dederetis? Sumus. Estne populus Collatinus in sua potestate? Est.* [1] *Deditisne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque omnia, in meam populique Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio.* Sabino bello perfecto Tarquinius triumphans, Romam rediit. inde priscis Latinis bellum fecit. ubi nusquam ad universæ rei dimicationem ventum est. Ad singula oppida circumferendo arma, nomen omne Latinum domuit. Corniculum, [2] Ficulnea vetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos

1 *Deditisne vos, populumque Collatinum, urbem, agros*] Vet. lib. *Populum Collatinum: Vos* enim vocandi casus est, non nominandi, ut intelligunt ii, qui *populumque Collatinum* emendarunt. Quod ex deditione Campanorum colligi potest libr. 7 ubi ait: *Itaque populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra deum, divina, humanaque omnia in vestram P. C. populique Romani ditionem dedimus,* non: *Nos populumque Campanum.* Sigonius.

Deditisne vos populum Collatinum] Flor. S. Marci, *populumque.* Idem video ex Voss. 1, Rott. Gud. a patre annotatum: habentque editi ante Manutium an. 1566. Sane ex prioribus hujus formulæ verbis apparet voluisse Ancum, ut & legati directo ac singulatim sese ipsos dederent, quum rogavit, essentne missi, ut se populumque Collatinum dederent: cui quæstioni jam hæc secundas facit. Tanquam è numero populi essent exempti, quamdiu sacrosancti & in legatione erant. Similiter legati ad Matrem Idæam petendam Delphis consuluerunt, ad quod negotium missi erant, perficiendi ejus quam spem *sibi populoque Rom.* portenderet numen, 29, 11. Item hæc particula exulat ab lib. 1 cap. 24, ubi præfert editio prima: *rex, facisne me tu regium nuncium populique Romani.* Sic enim reponendum credo, ut inde simul discamus morem repetendi, qui traditur 1, 32, non tam eum esse, qui ab Anco institutus est, quam qui in libera republica usurpatus fuit: alioqui namque non dixisset *publicum nuncium populi Romani*, sed *regium populique Romani.* Quomodo etiam cap. 24 ait rex, *quod sine fraude mea populique Romani Quiritium fiat, facio.* His adde 5, 21. Præterea idem Flor. S. Marci *Et ego recipio*, idque habent cum aliis MSS. editi quoque usque ad Hervagium an. 1555. *Jac. Gron.*

2 *Ficulnea vetus*] Dionysius etiam hoc loco mendose habet Φιδήνιλα, pro Φικήνιλα, ut supra: ita ut *Ficanam*, & *Ficulneam* eandem esse civitatem intelligere videatur. Varro quidem in libro de lingua Lat. *Fidenates* & *Ficulneates* suburbanos populos vocat. *Sigonius.*

1 *Clea-*

tinos defecerant, capta oppida. Pax deinde facta. Majore inde animo pacis opera inchoata, quam quanta molle gesserat bella: ut non quietior populus domi esset, quam militiæ fuisset. Nam & muro lapideo, cujus exordium operis Sabino bello turbatum erat, urbem, qua nondum munierat, cingere parat: & infima urbis loca circa forum aliasque interjectas collibus convalles, quia ex planis locis haud facile evehebant aquas, [1] cloacis è fastigio in Tiberim ductis siccat: & aream ad ædem in Capitolio Jovis, quam voverat bello Sabino, jam præsagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis. 39 Eo tempore in regia prodigium visu eventuque mirabile fuit. Puero dormienti, cui Servio Tullio nomen fuit, caput arsisse ferunt multorum in conspectu. Plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei [2] miraculum orto, excitos reges. & quum quidam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum:

1 *Cloacis è fastigio in Tiberim ductis*] Andr. Helm. Voss. m. p. Fl. *e cloacis fastigio*. bec. Asc. Mog. ignorant præpositionem. in Junta demum transpositam invenio, & secutos omnes. Sed omnino tollenda est. *Ducere fastigio* est per proclive ducere. Lib. 27. *Suberat & altera inferior submissa fastigio planicies*. Lib. 44. *Per proclive sumpto fastigio longi duo validi asseres, ex inferiore parte in terra defigebantur*. Cæsar. lib. 2 Gall. *is collis in fronte leniter fastigatus paulatim ad planiciem redibat*. Ubi q. MSS. *castigatus*, sed juxta corrupti, ac vulgati Melæ 1, 4. *Media præcipue in juga exsurgens, pergit incurva ad occasum, castigatque se molliter, & ideo ex spatio paulatim adductior*. Scribendum; *fastigatque*. Ut eodem lib. cap. 19. *Qua ad lævam & dextram abscessit, mollibus fastigiis, donec angustos utrimque angulos faciat, inflectitur*. Lib. 2, 1. *Post spatiosa modice paulatim se ipsa fastigat, & quasi in mucronem longa colligens latera*. Cæsar lib. 4 Gall. *Tigna non sublica modo directa ad perpendiculum, sed prona ac fastigata, ut secundum naturam fluminis procumberent*. Lib. 7. *Exiguum loci ad declivitatem fastigium magnum habet momentum*. Silius Italicus in scita descriptione nasæ, quam *Ore leves patulo* piscator, sed *cautius interiora ligat, mediamque per alvum Sensim fastigans, compressa cacumina nectit*, lib. Pun. Ita non tantum, quæ ex de pressis in angustius edita, sed etiam quæ ex lato contractiora fiunt in re ctum, *fastigata* dicuntur. Fallitur Barthius, quum *fastigiatus* dici vult lib 57 adver. cap. 11. *J. F. Gron.*

2 *Miraculum orto, excitum regem*] Flor. Voss. Helm. *excitos reges*. id quo è suo quoque notavit Muretus: qua rex & regina intelligantur. Sic Virgilio, *soceri* pro socero & soeru. Novell. Justiniani 22. τοῖς πενθέσι, i est, patri & matri; quæ apposuer Muretus. Ita Senecæ: *sceptriferi Tonantes* Jupiter & Juno: & *soceris spon volentibus*, socero & soeru. *Idem*.

1 *Seda*

entum : [1] sedatoque eam tumultu, moveri vetuisse uerum; donec sua sponte experrectus esset. Mox cum omno & flammam abiisse. Tum abducto in secretum iro Tanaquil, [2] *Viden tu puerum hunc*, inquit, *quem am humili cultu educamus? Scire licet hunc lumen quondam bus nostris dubiis futurum, præsidiumque regiæ afflictæ. proine materiem ingentis publice privatimque decoris, omni indulgentia nostra nutriamus.* Inde puerum liberûm loco cœtum haberi, erudirique artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Evenit facile, quod Diis cordi esset. Juvenis evasit vere indolis regiæ. nec uum quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romæ juventutis ulla arte conferri potuit. Filiamque ei iam Rex despondit. Hic quacunque de causa tantus illi onos habitus, credere prohibet serva natum eum, parumque ipsum serviisse. Eorum magis sententiæ sum, ui Corniculo capto Servii Tullii, qui princeps in illa rbe fuerat, gravidam viro occiso uxorem, quum inter liquas captivas cognita esset, ob unicam nobilitatem regina Romana prohibitam ferunt servitio : partum Romæ edidisse, in Prisci Tarquinii domo. Inde tanto eneficio, & inter mulieres familiaritatem auctam, & uerum ut in domo à parvo eductum, in charitate atque onore fuisse : fortunam matris, quod capta patria in ostium manus venerit, ut serva natus crederetur, fesse. Duodequadragesimo ferme anno, ex quo regnare 40
æperat Tarquinius, non apud regem modo, sed apud atres plebemque longe maximo honore Servius Tullius

1 *Sedatoque jam tumultu moveri vetuisse*] Quem vetuisse? scribe : *sedatoque eam tumultu.* Nempe reginam. oc deerat orationi : at τὸ *jam* prorsus supereſt. Non enim intervallum it inter sedatum tumultum & inrdictum reginæ, quasi postquam multum compressisset, tum demum tuisset puerum moveri : sed illa statim ut intervenit, verbo simul jussit quiescere familiares & puerum intactum relinqui. *J. F. Gron.*

2 *Videsne tu puerum*] Flor. *viden tu puerum hunc?* Alterum subjecerunt interpretes. Infra hoc libro : *Satin salvæ?* Lib. 2. *Satin magnam spreti numinis haberet mercedem?* Idem.

lius erat. Tum Anci filii duo, etsi antea semper pro in
digniſſimo habuerant, ſe patrio regno tutoris fraud
pulſos; regnare Romæ advenam, [1] non modo civicæ
ſed ne Italicæ quidem ſtirpis, tum impenſius his indi
gnitas creſcere, ſi ne ab Tarquinio quidem ad ſe redire
regnum, ſed præceps inde porro ad ſervitia caderet: u
in eadem civitate poſt centeſimum fere annum, quan
Romulus Deo prognatus, Deus ipſe, tenuerit regnum
donec in terris fuerit, id ſervus ſerva natus poſſideat
tum commune Romani nominis, tum præcipue id do
mus ſuæ dedecus fore, ſi Anci regis virili ſtirpe ſalva
non modo advenis, ſed ſervis etiam regnum Romæ pa
teret. Ferro igitur eam arcere contumeliam ſtatuun
Sed & injuriæ dolor in Tarquinium ipſum magis quan
in Servium eos ſtimulabat: [2] & quia gravior ultor ca
dis, ſi ſupereſſet, Rex futurus erat, quam privatus: tun
Servio occiſo, quemcunque alium generum delegiſſet
eundem regni hæredem facturus videbatur. Ob hæc ip
regi inſidiæ parantur. Ex paſtoribus duo ferociſſimi de
lec

1 *Non modo vicinæ, ſed ne Italicæ*] Lege cum MSS. & Aldo: *non modo vicinæ, ſed ne Italicæ quidem ſtirpis.* Hoc ipſum dicit lib. 4. *Deinde Tarquinium non Romanæ modo, ſed ne Italicæ quidem ſtirpis.* Sic *motus civicus* Horatio, Silio *civica invidia*, Floro *furorem civicum caſtigat Oceanus.* Et *civica* paſſim *corona.* J. F. Gron.

2 *Et quia grav.* &c. *tum quia Servio occiſo*] Vet. lib. *Et quia Servio occiſo*, atque ita ſine controverſia legendum eſt: nam hæc eſt altera ratio, quæ priorem ſubſequitur, quæ erat. *Et quia gravior ultor cædis.* Itaque apte altera alteri nunc reſpondet. *Sigonius.*

Et quia gravior ultor, &c.] Tres ponit cauſas, cur commune in Tarquinium & Servium odium illius cæde quam hujus maluerint exſequi: Tarquinius erat auctor injuriæ, quam putabant: idem certior vindex occiſi alterius ſu-

perſtes: idem regni in quemvis aliu
generum transferendi potens. H
pronunciat ita ſermone illo ſuo eru
to Livius, ut ſatis intelligantur ca
ſæ, etſi nuſpiam particula cauſalis
linatur. Itaque tantum abeſt, ut pa
nucea Baucis codicis Sigoniani deb
audiri cum ſuo: *& quia Servio occi*
ut etiam ſuperius, ubi habent lib
omnes τὸ *quia*, caſtigandi ſint, & i
ducenda particula. Nihil eſt enim
quod ei reſpondeat. Verbum *ſtimu*
bat, quod poſſet ſubaudiri, requ
rebat τὸ *quod*, non, *quia*, ſi tali u
ſubſidio opus foret. Verum Livii fu
Sed & injuriæ dolor in Tarquinium ipſ
magis quam in Servium eos ſtimulaba
& gravior ultor cædis, ſi ſupereſſet,
futurus erat quam privatus: tum Ser
occiſo, quemcunque alium generum de
giſſet, eundem regni hæredem facturus
cebatur. J. F. Gron.

1 *De*

ecti ad facinus, quibus consueti erant uterque agresti-
ous ferramentis; in vestibulo regiæ quam potuere tu-
multuosissime, specie rixæ in se omnes apparitores re-
gios convertunt, inde, quum ambo Regem appella-
ent, clamorque eorum penitus in regiam perveniſſet,
vocati ad Regem pergunt. Primo uterque vociferari,
& certatim alter alteri obstrepere. coërciti ab lictore, &
ussi invicem dicere, tandem obloqui desistunt. Unus
em ex composito orditur. [1] Dum intentus in eum se
Rex totus averteret, alter elatam securim in caput deje-
cit: relictoque in vulnere telo, ambo se foras ejiciunt.
Tarquinium moribundum quum qui circa erant, exce- 41
dissent, illos fugientes, lictores comprehendunt. cla-
nor inde, concursusque populi, mirantium quid rei es-
set. Tanaquil inter tumultum claudi regiam jubet, ar-
citros ejicit: simul quæ curando vulneri opus sunt, tan-
quam spes subesset, sedulo comparat: simul si destituat
pes, alia præsidia molitur. Servio propere accito, quum
penè exsanguem virum ostendisset; dextram tenens, o-
at, ne inultam mortem soceri, ne socrum inimicis lu-
librio esse sinat. *Tuum est*, inquit, *Servi, si vir es, regnum:*
non eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecere. *Erige*
te, *Deosque duces sequere, qui clarum hoc fore caput divino*
quondam circumfuso igni portenderunt. *Nunc te illa cœlestis ex-*
citet flamma. [2] *nunc expergiscere vere. Et nos peregrini regna-*
vimus. *Qui sis, non unde natus sis, reputa. Si tua re subita*
consilia torpent, *at tu mea sequere.* Quum clamor impetus-
que multitudinis vix sustineri posset, ex superiore parte
ædium per fenestras in novam viam versas (habitabat
nim Rex ad Jovis Statoris) populum Tanaquil alloqui-
ur: Jubet *bono animo esse, sopitum fuisse regem subito ictu.*
ferrum

1 *Dum intentus in eum se rex totus averteret*] Scribe: *Quum intentus.* Nam la particula posita dicendum foret, *eum se avertit.* J. F. Gron.

2 *Nunc expergiscere vere*] Vet. *expergiscere quia vere.* Scribe: *nunc expergiscere. Quid verere? Et nos peregrini regnavimus.* Franc. Sanctius.

ferrum haud alte in corpus descendisse. jam ad se rediisse. Inspectum vulnus absterso cruore. omnia salubria esse. considere propediem ipsum eos visuros. Interim Servio Tullio jubere populum dicto audientem esse. Eum jura redditurum, [1] *obiturumque alia regis munia.* Servius cum trabea & lictoribus prodit; ac sede regia sedens alia decernit, de aliis consulturum se regem esse simulat. Itaque per aliquot dies, quum jam exspirasset Tarquinius, celata morte, per speciem alienæ fungendæ vicis, suas opes firmavit. [2] tum demum palam facto, & comploratione in regia orta, Servius præsidio firmo munitus, primus injussu populi, voluntate Patrum regnavit. Anci liberi jam tunc comprehensis sceleris ministris, ut vivere regem, & tantas esse opes Servii nunciatum est, Suessam Pometiam exulatum ie-
42 rant. Nec jam publicis magis consiliis Servius quam privatis munire opes. & ne qualis Anci liberum animus adversus Tarquinium fuerat, talis adversus se Tarquinii liberum esset, duas filias juvenibus regiis, Lucio atque

Arunt

1 *Obiturumque alia regis munia*] Flor. S. Marci, Rott. Voss. atque Guelf. apponunt *Tum*: nec jam paulo ante placebit, de eadem fuisse, quam Livius in orationibus eiciat et ejus repetitionem amare videatur. 5, 11. *Proximum vero de rebus divinis esse: nam & Sic vos, o Tarquinienses, vestra sancta concepta, &c.* 4, 2. *Itaque concessum esse, finem non fieri, non posse in eadem civitate tricenos pedes & patres esse, aut hunc ordinem aut illum magistratum dari esse.* Et passim id observes licet. *Jac. Gron.*

2 *Tum demum palam facta. Et comploratione in regia orta*] Nescio cui veterem lectionem immutavit Rhenanus: *Tum demum palam facta ex comploratione in regia orta*, cum sit sensus: Servius celata morte regis opes suas firmavit, tum demum palam facta ex comploratione in regia orta regnavit. *Sigonius.*

Tum demum palam facta ex comploratione. Klockius: *invito Sigonio: facta & comploratione*: Gruterus, *facta ex comploratione*: Frensheimius: *facta ex comploratione in regia orta mox &c.* Sed optime etiam & Pall. & Gall. Florentin. utrique est: *Tum demum palam facto, & comploratione in regia orta.* Vide Diatr. ad Statii Silvas cap. 48 lib. 22. *Quod fatuerat in usum, sublato, cæterum omne inceptum.* Lib. 2. *Et ne id quidem mutato, quo pergerent, tantum convocatos milites monuit.* Lib. 3. *Velut debellato, quod ad Syphacem Carthaginiensesque attineret.* Cæsar 7 Gall. 52. *Expedito, quid inquietas res posset, quod ipse ad Avaricum fecisset.* Idem membr. Andibus bonæ fidei. Vulgatus, *exposuit.* Liv. 22, 55. *Et nondum palam facto vivi mortuique per omnes pene domos complerarentur.* Ubi etiam vulgo vitiatum erat. *J. F. Gron.*

1 *Agg*

Arunti Tarquiniis, jungit. Nec rupit tamen fati neceſſitatem humanis conſiliis, quin invidia regni etiam inter domeſticos infida omnia atque infeſta faceret. Peropportune ad præſentis quietem ſtatus bellum cum Veientibus (jam enim induciæ exierant) aliiſque Etruſcis ſumptum. In eo bello & virtus & fortuna enituit Tullii. fuſoque ingenti hoſtium exercitu, haud dubius Rex, ſeu Patrum, ſeu plebis animos periclitaretur, Romam rediit. [1] Aggrediturque inde pacis longe maximum opus. Ut quemadmodum Numa divini auctor juris fuiſſet, ita Servium conditorem omnis in civitate diſcriminis, ordinumque, quibus inter gradus dignitatis fortunæque aliquid interlucet, poſteri fama ferrent. [2] Cenſum enim inſtituit, rem ſaluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli pacique munia non viritim, ut ante, ſed pro habitu pecuniarum fierent. Tum claſſes, centuriaſque, & hunc ordinem ex cenſu deſcripſit, vel paci decorum, vel bello. Ex iis, qui 43
centum millium æris, aut majorem cenſum haberent, LXXX confecit centurias, quadragenas ſeniorum ac juniorum. Prima claſſis omnes appellati. Seniores, ad urbis cuſtodiam ut præſto eſſent: Juvenes, ut foris bella gererent. arma his imperata, [3] galea, clypeum, ocreæ, lorica, omnia ex ære. hæc ut tegumenta corporis eſſent. Tela in hoſtem, haſtaque & gladius. Additæ huic claſſi duæ fabrûm centuriæ, quæ ſine armis ſtipendia facerent. datum munus, ut machinas in bello ferrent.

1 *Aggrediturque inde pacis*] Sic jam Andreas. Sed ſex membranæ me docuerunt ſcribendum: *Aggrediturque inde ad pacis longe maximum opus.* Recte. Sic enim & Cicero pro Muræna, *Cæterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad conſulatus petitionem aggredi par eſt.* Primo de natura: *Sed antequam aggredior ad ea, quæ à te diſputata ſunt, de te ipſo dicam, quid ſentiam.* Et ſæpe. *J. F. Gron.*

2 *Cenſum enim inſtituit, rem ſaluberrimam*] Cenſus dicebatur æſtimatio rerum ac bonorum facta, ſecundum quam tributa ſolvebantur. Neque unquam quod ſciam, veteres auctores pro annuo proventu uſurparunt, ut nunc vulgus Juriſperitorum ſolet. *Glareanus.*

3 *Galea, clypeus, ocreæ*] Flor. & Helm. *clypeum*, qua forma ſæpe Livius alibi. *J. F. Gron.*

rent. Secunda classis intra centum usque ad quinque & septuaginta millium censum instituta. & ex his senioribus, junioribusque viginti conscriptæ centuriæ: arma imperatum, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertiæ classis in quinquaginta millium censum esse voluit. totidem centuriæ & hæ; eodemque discrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatum; ocreæ tantum ademptæ. In quarta classe census quinque & viginti millium, totidem centuriæ factæ. arma mutata, nihil præter hastam & verutum datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ fundas, lapidesque missiles hi secum gerebant. in his accensi, [1] cornicines, tibicinesque [2] in tres centurias distributi. Undecim millibus hæc classis censebatur. Hos minor census reliquam multitudinem habuit. inde una centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributoque, [3] equitum ex primoribus civitatis XII scripsit centurias. [4] Sex item alias centurias tribu

1 *Cornicines, tibicinesque*] Vet. lib. *Tubicinesque*: Egregie. Dionysius enim ubi hac de re agit, vertit, σαλπιστάς. *Sigonius.*

2 *In tres centurias distributi*] Malim, *in duas*, ut scribit Dionysius, ut centuriæ omnes sint CXCIII numero impari, ut concipit Dionysius, non CXCIV. *Idem.*

3 *Equitum ex primoribus civitatis* XII *scripsit centurias: sex item alias, &c. quibus magistratus erant, nominibus fecit*] Ex his verbis centurias colligit Glareanus XV, cum sint XVIII: tres enim veteres tantum auctas esse putare videtur, cum ex tribus sex factas esse Livius intelligat. Hac enim de re sic ait in Prisco: *Tarquinius equitem maxime suis deesse viribus ratus, ad Ramnenses, Tatienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit, suosque insignes relinquere nomine.* & paulo post: *Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutavit, numero tantum alterum adjecit, ut mille* DCC *equites in tribus centuriis essent: posteriores modo sub iisdem nominibus, qui additi erant appellati sunt quos nunc, quos geminata sint, sex vocant centurias.* Hæc ibi. Geminavit autem eas Tullius, ita ut ex tribus sex faceret, sed sub iisdem nominibus. Quo efficiebatur, ut primi essent & secundi Ramnenses, primi & secundi Tatienses, & Luceres. Quod Festus etiam docet, qui libro 17 ait ita: *Civitate Romana in sex distributa erat partes, primos, secundos Tatienses, Ramnenses & Luceres.* Dionysius item decem & octo centurias à Tullio factas scribit non quindecim. *Idem.*

4 *Sex item alias centurias, tribus Romulo institutis*] Excidit particula monosyllaba, & scribendum: *fecit tribus ab Romulo institutis.* Intelligit quod prætermisit Livius, & ab Tarquinio auctis. Sed de hoc quoque locus, quod satis sit, in Observationibus

ribus ab Romulo inſtitutis, ſub iiſdem, quibus inauguratæ erant nominibus fecit. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data. [1] & quibus equos alerent, viduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos ſingulos penderent. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde eſt honos additus. non enim (ut ab Romulo traditum, cæteri ſervaverant Reges) viritim ſuffragium eadem vi, eodemque jure promiſcue omnibus datum eſt: ſed gradus facti, ut neque excluſus quiſquam ſuffragio videretur, & vis omnis penes primores civitatis eſſet. Equites enim vocabantur primi: [2] LXXX inde primæ claſſis centuriæ; [3] ibi ſi variaret, quod raro incidebat, ut ſecundæ claſſis vocarentur: nec fere unquam infra ita deſcenderent, ut ad infimos pervenirent. [4] Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc eſt,

ous: neque enim attenti hic interpres. *J. F. Gron.*

1 *Et quibus equos alerent, viduæ attributæ*] Cenſeo Livium edidiſſe: *& qui equos alerent*, Id eſt, ut haberent in ſumtum, quo alerent equites. Sic enim loquebantur. Plautus Trinummo: *Habemus & qui noſmet utamur.* ro quo Terentius in Adelphis: *unde tatur.* Cicero lib. 11 ad Att. ep. 11. *d quoque velim cum illa videas, ut ſit ui utamur.* & lib. 13 ep. 13. *Habere ui utar.* Vide de pec. vet. 2, 7. *Idem.*

2 *Octoginta inde primæ claſſis centuriæ imum peditum vocabantur; ibi*] Voces æ, *Primum peditum vocabantur*, perſpine gloſſema ſunt ejus, qui locum unc in margine libri interpretatus t: id quod non ſolum ſupervacanea petitio vocis, *Vocabantur*, ſed etiam terum aliquot librorum auctoris comprobat, à quibus abſunt ejuſodi voces. Accedit, quod ſi tollanr, multo venuſtior ipſa oratio redtur. *Sigonius.*

3 *Ibi ſi variaret, quod raro incidebat*, , &c. *ad infimos pervenirent*] Glanus hoc loco deſiderari aliquid cenſet, quaſi vero hæc ſententia futura fuerit, Ibi ſi variaret, tum efficiebatur, ut ſecundæ claſſis centuriæ vocarentur. neque intelligit totam hanc orationem altius initium ducere; inquit enim: *Gradus facti, ut neque excluſus quiſquam ſuffragio videretur, & vis omnis penes primores civitatis eſſet: equites enim vocabantur primi, octoginta inde primæ claſſis centuriæ. Ibi ſi variaret, quod raro incidebat, alter gradus nimirum fuit, ut ſecundæ claſſis centuriæ vocarentur.* Hunc ſenſum cum vetuſtiores, aut librarii, aut emendatores, non percepiſſent, deinde, *Deſcenderent*, pro *Deſcenderunt*, ſcripſere. Eſt autem nova quaſi res addenda ita: *Quod ad tertiam & reliquas claſſes attinet, nunquam ita infra deſcenderunt, ut ad infimos pervenirent.* Id quod Dionyſius prope ἀδιώατον fuiſſe ſcribit ita: τοῦτο δ' ἦν ἀπάνιον, καὶ μακρὰν ἀπέχον τοῦ ἀδιώατου. *Idem.*

4 *Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc eſt*, &c. *ad inſtitutam ab Ser. Tullio ſummam non convenire*] Senſus eſt, Servius Tullius omnem populum in IV tribus deſcripſit, idem eun-

est, post expletas quinque & triginta tribus, duplicato earum numero, centuriis juniorum seniorumque, ad

[1] quadrifariam enim urbe divisa regionibus collibusque, quæ

dem in centurias CXCIII. Subsequentibus autem temporibus, inquit, cum populus ita creverit, ut XXXV tribus expletæ sint, centuriarum etiam numerus duplicatus est. Quare mirandum non est, hunc ordinem centuriarum, qui nunc est, ad summam Ser. Tullii institutam non convenire. *Sigonius.*

Nec mirari, &c. hunc ordinem qui nunc est. Hic locus difficillimus est. Certum est a Servio Tullio urbem Romam in quatuor divisam esse regiones, Palatium, Suburam, Esquilias, & Collinam, a collibus ita dictas. Ad hæc quatuor urbis tribus constituit, quæ ad id tempus tres fuerant, ut ait Dionys. Halic. lib. 4 pag. 210. Hæ tres tribus, in quas tum a quo Romanus tributus fuit a Romulo, sunt Tatienses, Rammenses & Luceres, ut differt ait Varro 4 de L. L. pag. 14. quo loco pro Tusia id dicit, quod Dionysius, additque *quosdam*, [illegible] Romulea dicta. Ita tribubus tribus duæ fore possit. Rullus eos idem Tullius tribus præterea instituit XXVI, ut Fabius tribuit. Itaque XXX tribus fuisse fuit, quod Cato et [illegible] Venones XXXI fuisse scribat regnante Tullio. Hæc Dionysius eo loco. Plutarchus in Romulo: [illegible] Varro & Fenestellus, sed [illegible] equitum appellat. Idem Livius in Bellona de Navio Attio equitum centuriis vocat, quas Dionysius lib. 4 [illegible]. Festus in Nav. [illegible] appellat. Valerius tamen Maximus lib. 1 cap. 4 *centurias*

equitum cum Livio nominat. Minutum tamen est Dionysium velut furtum obliterum ex lib. 7 pag. 459 in historia Coriolani XXI duntaxat tribus tum fuisse Romæ scribere. Non omittendum, quod ait Valerius Maximus lib. 2 cap. 1 de Fabio Maximo. *Idem confer cum P. Decio seditionis frequenti contra, quia contra in humilium cujusque petitiones tribulis ea ferunt, omnem [illegible] in quatuor tantummodo tribuum [illegible], ea quæ urbana appellantur.* Atqui ante Fabium urbs in tribus erat divisa, ut ostendimus, & Festus Pompeius in voce Urbanus indicat. Ait, quæ quinque annis adjecit quatuor? Valerius sumpsit ex Livio lib. [illegible]. Idem Livius lib. 10 cap. 6 *tribum* appellat Rammes, Lucceres Tatienses: ubi & de auguriis colligo recondita. Cap. 9 de tribus additæ dicuntur. Atque lib. superiore legisse me certo scio 35 tribuum numerum expletum jam fuisse. 226. Erant & tribus liberti numerum, teste Scholiaste Juvenalis ad Sat. 1. de quibus differit Livius lib. 29 & lib. 45 pag. 805. in quibus sufficiet libertini suffragia ferebant. Meminit in Milonianis refert Cn. Manlium tribunum pl. legem tulisse, ut libertini in omnibus tribubus suffragia ferrent, cui intercessit Cn. Dominius. *Hem. Valesius.*

[1] *Quadrifariam enim urbe divisa regionibus, &c. tribus eas appellavit.* Quis meminit tribuum XXXV in quas populus est conjectus, quæ causa mutationis centuriarum fuit, quot essent hoc tempore tribus, exponit. Quatuor igitur fuisse ajunt tribus urbanas quatuor, in quas divisa urbs a Tullio fuit, nominatas ait. Hæ fuerunt Palatina, Esquiliana, Suburrana, Collina; quæ ruficis tribubus accedebant

quæ habitabantur partes, Tribus eas appellavit; ut ego arbitror, ab tributo: nam ejus quoque æqualiter ex censu conferendi ab eodem inita ratio est. Neque hæ tribus ad centuriarum distributionem numerumque quicquam pertinuere. [1] Censu perfecto, quem maturaverat metu legis de incensis latæ cum vinculorum minis mortisque, edixit, ut omnes [2] cives Romani, equites peditesque, in suis quisque centuriis [3] in campo Martio prima luce adessent. Ibi instructum exercitum omnem suovetaurilibus lustravit. idque conditum [4] lustrum appella- 44

tibus Urbanæ sunt dictæ. Dionysius autem Tullium eundem & urbanarum, & rusticarum tribuum auctorem fuisse, scribit. Quod præteriit, ut alia, Livius. sed eas XV fuisse intelligitur ex iis quæ postea scribit. *Sigonius.*

1 *Censu perfecto, quem maturaverat metu legis de incensis latæ*] Sensus est: Regem mature perfecisse censum, quia populus metuit legem de incensis ab eo latam, quos se & bonis, & libertate multaturum esse dixerat, sic enim Dionysius scribit: τῷ ὃ μὴ τιμησαμένῳ τιμωρίαν ὥρισε τό τε ἐσίας στερέσθαι, καὶ αὐτὸν μαστιγωθέντα πεφθῆναι. *Idem.*

2 *Cives Romani, equites peditesque*] Horatius in Arte: *Romani tollent equites peditesque cachinnum.* Fr. Sanctius.

3 *In campo Martio*] Delendum videtur τὸ *Martio*, neque enim adhuc ea tempestate Marti consecratus fuerat. *Tan. Faber.*

4 *Lustrum appellatum est, quia in censendo finis factus est*] Rhenanus ambigit de hac lectione, neque enim videre se ait, cur dicat Livius idcirco *lustrum appellatum* esse, *quia in censendo finis factus est.* Justa autem ejus dubitatio est. Ego autem vel repugnantibus veteribus libris, legendum puto, *Qui in censendo finis factus est*, ut sit; Institutum est, ut lustrum censionis finis esset: sic enim Dionysius usque ad memoriam suam observatum esse tradit: τὸ τὸν καθαρμὸν αὐτὸν ἕως τῶν κατ' ἐμὲ χρόνων Ῥωμαίοις καθαίρονται μὴ τὸ σωτέλειαν τῶν τιμήσεων, ὑπὸ τῶν ἐλόντων ἢ ἰσοστάτων ἀρχῶν, λῆξιν ὀνομάζοντες. *Idem.*

Lustrum appellatum, quia in censendo] Rhenanum scribit Sigonius ambigere de hac lectione, nec videre, cur dicat Livius iccirco *lustrum* appellatum esse, quia in censendo finis factus est: & justam ejus dubitationem esse: legendum enim vel repugnantibus vet. lib. *qui in censendo finis factus est*: & sensum dat, institutum, ut lustrum censionis finis esset. Haud scio an hæc fuerit dubitatio Rhenani: nihil enim ille aliud quam cogitandum dicit, quid Livii sibi verba velint. Miror autem, cur Sigonius omittat τὸ *conditum.* Non enim modo Livius *lustrum* ait *appellatum*, sed *conditum lustrum*: nec tántum ait lustrum censionis esse finem, sed ultimam illam actionem censoriam, illam exercitus suovetaurilibus lustrationem, proprio ac solenni genere dicendi vocatam esse *Conditum lustrum*, & adnectit rationem, *quia in censendo*, &c. Non potest igitur particula *Quia* mutari, nec deesse, *ut* voluit Gruterus. Nam *lustrum* & aliis interdum attribuitur, ut apud Lucanum lib. I pontifices *festo purgantes mœnia lustro*: sed *lustrum facere* & *condere* soli dicuntur censores. Varro lib. V de L. L. *Censores inter se sortiuntur, uter lustrum faciat. Post autem conventionem habet, qui lustrum*

pellatum, quia is censendo finis factus est. Millia LXXX eo lustro civium censa dicuntur. Adjicit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor, eorum qui ferre arma possent, eum numerum fuisse. Ad eam multitudinem urbs quoque amplificanda visa est. Addit duos colles; Quirinalem Viminalemque. [1] inde deinceps auget Esquilias: ibique ipse, ut loco dignitas fieret, habitat. Aggere & fossis & muro circumdat urbem. ita pomœrium profert. [2] Pomœrium, verbi vim solam intuentes, postmœrium

strum conditurus est. Monumentum Ancyranum: *Lustrum post annum alterum & quadragesimum feci lege.* Sic enim videtur scribendum pro *legi.* Ergo apud Suetonium Octav. cap. 97, *Cum lustrum in campo Martio magna populi frequentia conderet*: est, cum censu peracto frequentem populum suovetaurilibus lustraret. Hoc enim vult Livius, censoria illa suovetaurilia κατ' ἐξοχὴν esse *conditum lustrum.* Fraudem tamen in verbis ejus detexit mihi MS. Mureti: *quia u censendo finu factus est.* Et sic solet Livius loqui. Infra: *Is finis orationi fuit.* Lib. 6. *Et ne is quidem finu civilium certaminum fuit.* Lib. 8 de Alexandro Epirota: *Is finu lacerationi fuit.* Vide ad lib. 38, 28. *J. F. Gron.*

1 *Inde deinceps auget Esquilias*] Non *Æsquilias* ampliores reddit Tullius, sed urbem receptis intra ejus ambitum Æsquiliis. Itaque videtur scripsisse Livius: *inde deinceps auget Æsquilias.* Ubi intelliges *urbem*: ut præcedenti membro: *Addit duos colles*: nimirum urbi. Atque adeo, quod sequitur, *Aggere & fossis & muro circumdat urbem*: sicubi appareret in libro bonæ fidei sine postrema voce, non eam desiderarem. *Idem.*

2 *Pomœrium, vim verbi solam intuentes Postmœnium interpretantur*] In vet. lib. *Postmœrium*, & recte: nam antiquitus *mœri* pro *muris* dicti sunt. Varro etiam libr. 4 de lingua Latin. *Principium*, inquit, *quod erat post murum, pomœrium dictum.* Sigonius.

Pomœrium — postmœrium interpretantur esse, &c.] Non potest dici interpretatio, *pomœrium esse postmœrium*, sed potius etymologia, certe quantum ad priorem compositæ vocis partem: quam licet in vulgatis editionibus refutare videatur, nunquam tamen negaverit Livius, quum aperte fateatur eam esse *verbi vim*, ac paulo post doceat: *hoc spatium non magis quod post murum esset, quam quod murus post id, pomœrium Romanos appellasse.* Utrumcunque sumas, ex Livii sententia *pomœrium* erit quasi *postmœrium*, ex *post* & *murus* compositum. Livius vero non contendit hîc cum quoquam de origine vocis; quin potius disputat contra eos, qui solam verbi vim intuebantur, de re ipsa, quam illo significari volebant. Legendum proinde, *intuentes, post murum interpretantur esse.* Scriptum forte fuit *post mœrum*, antiqua scribendi ratione, ut *Cæraverunt*, & similia, in priscis monumentis. Sic literula interjecta à librariis allusionem captantibus factum *postmœrium.* Neque id mirum, quum etiam pro *circa murum* Rhenanus è suo codice promat *circamœrium*, corruptione prorsus gemina ac germana. Sed non ita scripsisse Livium ex ejus verbis clare colligitur. Dissentit ab iis, qui statuebant *pomœrium esse tantum post murum.* Quamobrem quum eorum sententiam exposuisset, ipse continuo infert; *Est autem magis circa murum*

mœrium interpretantur esse. Est autem magis circa murum locus ; quem in condendis urbibus quondam Etrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant : ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam conjungunt ; & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum esset, quam quod murus post id, pomœrium Romani appellarunt. & in urbis incremento semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur. Aucta civitate magnitudine urbis, 45
formatis omnibus domi ad belli & ad pacis usus, ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperium conatus est. simul & aliquod addere urbi decus. Jam tum erat inclitum Dianæ Ephesiæ fanum : id communiter à civitatibus Asiæ factum fama ferebat. [1]Quum consensum Deosque consociatos laudaret mire Servius inter proceres Latinorum, cum quibus publice privatimque hospitia amicitiasque de industria junxerat, sæpe iterando

rum locus, Supple, *quam post murum*, quod illos voluisse dixerat. Dein ipsam illorum interpretationem iisdem verbis repetit ac rejicit paulo inferius. *Hoc spatium non magis, quod post murum esset*, quod illi scilicet statuebant, *quam quod murus post id, pomœrium Romani appellarunt.* Immo ipsa illorum verba, quos refellit Livius, quosque eum spectasse credibile est, hanc emendationem confirmant. Est in iis haud dubie M. Varro, qui inquit lib. 4 L.L. *Quod erat post murum, pomœrium dictum est.* Eum sequitur Plutarchus in Romulo. τῇ μὲν ἔν γραμμῇ τὸ τεῖχος ἀροιζῆσι, καλεῖται δὲ συνηθῶς πωμήριον, οἷον ὄπισθεν τεῖχος ἢ μετὰ τεῖχος. hoc est, *illo igitur sulco murum designant, & vocatur* (sulcus seu spatium illud, in quo ductus erat) *per syncopen pomœrium, ut quod esset ab aversa muri parte, seu post murum.* Ex quo loco patet lapsum esse Magium, dum secutus pravam versionem, Plutarchum erroris incusat, eo quod *pomœrium* posuerit intra muros. Hæc ad me Perizonius ; pro quibus ut verissimis & ab excellente judicii subtilitate profectis publice illi gratias agere dubitandum non putavi. *Jac. Gron.*

1 *Quum consensum deosque consociatos laudaret*] Codex Rott. *laudare.* Scripsit nimirum Livius : *Quem consensum Deosque consociatos laudare mire Servius inter proceres Latinorum, cum quibus p. p. hospitia amicitiasque de industria junxerat. Sæpe iterando eadem perpulit*, &c. *Idem.*

iterando eadem, perpulit tandem, ut Romæ fanum Dianæ populi Latini cum populo Romano facerent. [1] Ea erat confessio, caput rerum Romam esse; de quo toties armis certatum fuerat. Id quanquam omissum jam ex omnium cura Latinorum, ob rem toties infeliciter tentatam armis, videbatur; uni se ex Sabinis fors dare visa est privato consilio imperii recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrisfamiliæ dicitur, miranda magnitudine, ac specie. Fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianæ, monumentum ei fuere miraculo. Habita, ut erat, res prodigii loco est: & cecinere vates, cujus civitatis eam civis Dianæ immolasset, ibi fore imperium, idque carmen pervenerat ad antistitem fani Dianæ. [2] Sabinus, ut primum apta dies sacrificio visa est, bovem Romam actam deducit ad fanum Dianæ, & ante aram statuit. Ibi antistes Romanus, quum eum magnitudo victimæ celebrata fama movisset, memor responsi, Sabinum ita alloquitur: *Quidnam tu hospes paras?* inquit, *incepte sacrificium Dianæ facere? Quin tu ante vivo perfunderis flumine? Infima valle præfluit Tiberis.* Religione tactus hospes, qui omnia, ut prodigio responderet eventus, cuperet ritè facta, ex templo descendit ad Tiberim. Interea Romanus immolat Dianæ bovem. id mirè

1 *Ea erat confessio caput rerum Romam esse*] Quia quærit Glareanus, si ea confessio erat, caput rerum Romam esse, cur bovem Romam Sabinus adduxerit, hujus loci sententiam aperiemus. Templum, inquit, Dianæ à Latinis conditum, eam confessionem Latinorum extorserat, Romam ipsam imperii caput esse, de quo toties armis certatum fuerat. Quæ res quamquam omni ex omnium cura Latinorum ob tot clades acceptas erat, subiit tamen cogitatio Sabino cuidam imperii pristini privato consilio recuperandi, si ipse bovem Dianæ sacrificasset eam, de qua vates cecinerant, cujus civitatis civis Dianæ immolasset, apud eam imperium fore. Ergo bovem Romam deduxit, ut imperium recuperaret. Sabinos autem inter Latinos numerat. Paulo post, *Infima valle præfluit Tiberis*: verba sunt Romani antistitis, non Historici porro autem antistitem fani Cornelium; Sabinum Antronem Curiatium nominat Plutarchus in libro τῶν κατὰ Λατίνων. Sigonius.

2 *Sabinus ut primum apta dies*] Quinque scripti: *ut prima apta dies*. Quod ne dubites, quin Livii sit, vide quæ notavimus 1 Observ. 7. J. F. Gron.

1 *Ab*

mirè gratum regi atque civitati fuit. Servius, quam- 46
quam jam usu haud dubie regnum possederat, tamen quia interdum jactari voces à juvene Tarquinio audiebat, se injussu populi regnare, conciliata prius voluntate plebis, agro capto ex hostibus viritim diviso, ausus est ferre ad populum, vellent juberentne se regnare? tantoque consensu, quanto haud quisquam alius ante rex est declaratus. Neque ea res Tarquinio spem affectandi regni minuit: imo eo impensius, quia de agro plebis [1] adversa Patrum voluntate senserat agi, criminandi Servii apud Patres, crescendique in curia sibi occasionem datam ratus est. & ipse juvenis ardentis animi, & domi uxore Tullia inquietum animum stimulante. Tulit enim & Romana regia sceleris tragici exemplum, ut tædio regum maturior veniret libertas; ultimumque regnum esset, quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius, Prisci Tarquinii regis filius neposne fuerit, parum liquet: pluribus tamen auctoribus filium [2] ediderim. Fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenii juvenem. His duobus, ut ante dictum est, duæ Tulliæ regis filiæ nupserant, & ipsæ longe dispares moribus. Forte ita inciderat, [3] ne duo violenta ingenia matrimonio jungerentur, fortuna credo populi Romani, quo diuturnius Servii regnum esset, constituique civitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia, nihil materiæ in viro neque ad cupiditatem, neque ad audaciam esse; tota in alterum versa Tarquinium, eum mirari, cum virum

1 *Adversum Patrum voluntatem*] Magis placet, quod in Fl. *adversa Patrum voluntate*. Nec aliter Voss. à m. p. Vide ad lib. 21, 63. *J. F. Gron.*

2 *Filium crediderim*] Flor. & Helm. Voss. Rott. Gud. *pluribus tamen auctoribus filium ediderim*. Sensus: si putare & dicere filium velim, plures auctores habuero. Neque improbem. Quo enim dubitantius hac in re loquitur, eo culpa ejus levior videtur. *Idem.*

3 *Ne duo violenta ingenia*] Hoc ipsum præcipit Plato in sexto de legibus, & de sententia illius exponit Appuleius: *Ingenia tamen diversa miscenda esse, ut iracundo tranquilla jungatur, & sedato homini incitator mulier applicetur.* Idem.

1 *Ma-*

rum dicere, ac regio sanguine ortum: spernere sororem; quod virum nacta muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter similitudo eos, ut fere fit [1] malum malo aptissimum. sed initium turbandi omnia à fœmina ortum est. Ea secretis viri alieni assuefacta sermonibus, nullis verborum contumeliis parcere, de viro ad fratrem, de sorore ad virum, & se rectius viduam, & illum cœlibem futurum fuisse contendere, quam cum impari jungi, ut elanguescendum aliena ignavia esset. Si sibi eum, quo digna esset, Dii dedissent virum; domi se propediem visuram regnum fuisse, quod apud patrem videat. Celeriter adolescentem suæ temeritatis implet. [2] Aruns Tarquinius, & Tullia minor prope continuatis funerib

1 *Malum malo aptissimum*] Videtur legendum, *mali appetentissimum*: quia vetus legit *apetentissimum*. Franc. Sanctius.

2 *Aruns*] *Aruns*, inquit, *Tarquinius & Tullia major* (sic enim ex Halicarnasseo emendo) *propè continuatis funeribus cum domos vacuas novo matrimonio fecissent, junguntur nuptiis, magis non prohibente Servio quam approbante.* Nam verbum hoc *junguntur*, non ad Aruntem & Tulliam majorem, sed ad L. Tarquinium & Tulliam minorem, de quibus ante egerat, referri placet. *Brisson.* de jure connub. pag. 63. Aliter ego, quam Sabellicus & Glareanus, legendum censeo *Lucius Tarquinius & Tullia minor.* & ordo etiam contextus rectius constabit. *Fr. Sanct.*

Aruns Tarquinius & Tullia major quum domos vacuas novo matrimonio fecissent, junguntur nuptiis] Sane non illi, qui morte sua domos vacuas novo matrimonio fecisse memorantur, juncti fuere nuptiis; nec jungi potuerunt, utpote mortui. Itaque agnoscenda est hoc loco figura Livio usitata, qua posterius verbum non ad eos, de quibus loquitur proxime, referre assuevit, sed ad remotiores. Sic 4, 48. *Prensantur à principibus tribuni; pollicendo id gratium singulis, gratum universo senatui fore, sex ad intercessionem comparavere.* nempe principes senatorum, quum tamen proxime nominentur tribuni, aut posset scribere, *comparati sunt.* 2, 28. *Correpti Consules, quum quid ergo se facere vellent, percunctarentur; decernunt, ut delectum quam acerrimum habeant.* Ubi sub τῷ *decernunt* patres intelligit. 1, 4. *Sacerdos vincla in custodiam datur; pueros in profluentem mitti jubet.* Sic maluit Livius subaudiendo τὸν *rex*, quum posset alias *pueri missi*, absque τῷ *jubet*, ve *pueri mitti jubentur.* Negari tamen nequit, phrasin qua utitur Livius potius respicere debere ad eos, qui parricidium admisere, quam ad necatos ut merito &.cum ratione objicieba idem, qui jam antea nobile sui judicii specimen Livio exhibuit, Perizonius, idque ex auctoribus, qu eandem adhibent, perspicue proba bat. Cicero Catil. 1. *Cum morte superioris uxoris domum vacuam novis nupti fecisses.* Sallustius Catil. 15. *Pro cer creditur necato filio vacuam domum sc lestis nuptiis feciisse.* Valerius Max. 5 1, 5 extern. *Ipsam dimisit, ut vacuu locum nuptiis puellæ faceret.* Ad quæ l cet responderi possit æque de interf

&

funeribus, quum domos vacuas novo matrimonio feciſſent, junguntur nuptiis; magis non prohibente Servio quam approbante. Tum vero indies infeſtior Tullii 47
ſenectus, infeſtius cœpit regnum eſſe. jam enim [1] ab ſcelere aliud ſpectare mulier ſcelus: nec nocte, nec interdiu virum conquieſcere pati, ne gratuita præterita parricidia eſſent. *Non ſibi defuiſſe, cui nupta diceretur, nec cum quo tacita ſerviret: defuiſſe qui ſe regno dignum putaret: qui meminiſſet ſe eſſe Priſci Tarquinii filium.* [2] *qui habere, quam ſperare regnum mallet. Si tu is es, cui nuptam eſſe me arbitror, & virum & regem appello: ſin minus, eo nunc pejus mutata eſt res, quod iſthic cum ignavia eſt ſcelus. Quin accingeris? Non tibi ab Corintho, nec ab Tarquiniis, ut patri tuo, peregrina regna moliri neceſſe eſt. Dii te penates, patriique, & patris imago, & domus regia, & in domo regale ſolium, & nomen Tarquinium creat vocatque regem. Aut ſi ad hæc parum eſt animi, quid fruſtraris civitatem? quid te ut regium juvenem conſpici ſinis? Faceſſe hinc Tarquinios, aut Corinthum. Devolvere retro ad ſtirpem, fratri ſimilior, quam patri.* His aliiſque increpando

ctis quam interfectoribus id dici poſſe, non ſecus ac *luctu complere locum* æque dici queunt qui lugentur quam qui lugent (de quo pater ad 5, 39); nihilominus idem amicus meus leviter putabat ſic refici poſſe: *Ita L. Tarquinius & Tullia minor* (nam ſic MSS. omnes) *prope continuatis*, &c. ſuſpicatus primas duas literas voculæ *it* abſorptas ab fine præcedentis verbi *implet*; ſic reliquas duas *al* librariis in *Ar* mutantibus factum τὸ Arruns. Et ſic ſolet Livius τὸ *ita* præponere connectendi cauſa, ut videre eſt capp. 5, 26, 52 hujus libri. De hoc tu, qui leges, diſceptator ſede. Certe non tanta vis eſt, quantam Sabellicus, Glareanus ac Briſſonius Livio injungunt. Muretus ſuo codici annotavit: *matrimonio feciſſent, L. Tarquinius & Tullia major junguntur. t.v.* Jac. Gron.

1 *Ab ſcelere aliud*] Flor. Rott. Gud. & Voſſ. 2. *jam enim ab ſcelere ad aliud ſpectare.* J. F. Gron.

2 *Qui habere quam ſperare*] Vir eruditus, *exſpectare*. Haud abſurde: ſed cur ingratiis vett. cod. oggeratur, cauſam non video. Virgilius 4 *Æneid. Et ſpes heredis Iüli.* Livius lib. 44. *Ego autem pater, quemadmodum nec nunc ſperare regnum, nec ambigere unquam de eo forſitan debeam.* ſic Demetrius, indicans eam ſpem eſſe proximi ſucceſſoris à patre deſtinati Perſei. Lib. 45, Stratius medicus Eumenis fratrem Attalum monens, *ſibi ipſum ſpem propinquam regni eripturum.* Ne dicam, quam bene *res* componitur *ſpei*, id quod frequenter faciunt, tam bene componi *habere* ac *ſperare*. Qui non contentus ſpe regni præſens illud tractare ac poſſidere vellet. *Idem.*

1 *Etiam*

pando juvenem instigat, nec conquiescere ipsa potest: si, quum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, ut duo continua regna, viro, ac deinceps genero, dedisset; ipsa regio semine orta, nullum momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus instinctus furiis Tarquinius, circumire & prehensare minorum maxime gentium Patres, admonere paterni beneficii; ac pro eo gratiam repetere: allicere donis juvenes: tum de se ingentia pollicendo, tum regis criminibus omnibus locis crescere. postremò, ut jam agendæ rei tempus visum est, stipatus agmine armatorum, in forum, irrupit: inde omnibus perculsis pavore, in regia sede pro curia sedens, Patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari jussit. Convenere extemplo, alii jam ante ad hoc præparati, alii metu, ne, non venisse, fraudi esset: novitate ac miraculo attoniti, [1] & jam de Servio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe ultima orsus; *Servum, servaque natum post mortem indignam parentis sui, non inter regno, ut antea inito, non comitus habitis, non per suffragium populi, non auctoribus Patribus, muliebri dono regnum occupasse. Ita natum, ita creatum regem, fautorem infimi generis hominum, ex quo ipse sit, odio aliene honestatis ereptum primoribus agrum fordidissimo cuique divisse: omnia onera, quæ communia quondam fuerunt, inclinasse in primores civitatis: instituisse censum, ut insignis ad invidiam locupletiorum fortuna esset,* [2] *& parata, un-*
48 *de, ubi vellet, egentissimis largiretur.* Huic orationi Servius quum interveniisset, trepido nuncio excitatus, extemplo à vestibulo curiæ magna voce, *Quid hoc*, inquit, *Tarquini rei est? qua tu audacia me vivo vocare ausus es Patres; aut in sede considere mea?* Quum ille ferociter ad hæc,

Se

1 *Jam de Servio actum rati*] Vet. lib. (*Jam de Servio.* Vere. *Sigonius.*

2 *Et parata, ubi vellet*] Necessaria particula integrat orationem Fl. *& parata, unde, ubi vellet, egentissimis largiretur.* Ex qua largitiones faceret. *J. F. Gron.*

1 *Quum*

Patris sui tenere sedem, multo quam servum potiorem filium gis regni hæredem: satis illum diu per licentiam eludentem sultasse dominis; clamor ab utriusque fautoribus oritur concursus populi fiebat in curiam: apparebatque re- naturum, qui vicisset. Tum Tarquinius, necessitate m etiam ipsa cogente, ultima audere, multo & ætate viribus validior, medium arripit Servium: elatumque curia, in inferiorem partem per gradus dejicit. Inde cogendum Senatum in curiam redit. Fit fuga regis paritorum, atque comitum. Ipse prope exsanguis quum semianimi regio comitatu domum se reciperet, rvenisset ad summum Cyprium vicum, ab iis qui issi ab Tarquinio fugientem consecuti erant, interfici- r. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere, ad- nitu Tulliæ id factum. carpento certe (id quod satis nstat) in forum invecta, nec reverita cœtum virorum, ocavit virum è curia: regemque prima appellavit. à o facessere jussa ex tanto tumultu, quum se domum iperet, pervenisset ad summum Cyprium vicum, i Dianium nuper fuit; [2] flectente carpentum dextra in Virbium

Quum semianimi regio comitatu] ui regius comitatus, apparitores & ites diffugerant. Dionysius ait vi- e circa se τῶν ἀυτῷ φίλων πολλοὺς ἐρη- , & abisse gementem κεκτεύ- ὴ ὑπεμπόντων αὐτὸν ὀλίγων. igitur an melius: *quum senum me regio comitatu.* Nisi forte: *Ipse exsanguis cum minime regio comita- mum se recipere. Quum pervenisset* . F. Gron.

Flectente carpentum dextra in Vir- clivum, ut in collem] Vide quid quod omnes manuscripti libri ita nt, *Flectere carpentum in dextram aurigam, ut in collem.* Ceterum a Urbicum clivum habitasse Ser. ium regem scribit Solinus cap. 2. *ius.*

flect. carp. dextra in Virbium] Clivus sitne *Virbius*, ut habent Liviani codices, an *Urbicus*, ut vulgo apud Solinum legitur, & retulit in regiones urbis Onuphrius, an Οὐλίου, ut Dionysius, an denique *Vrbius*, ut suggerunt scripti Solini & Aldinus Livius cum Fl. & Helm. adhuc sub judice lis est. *Virbius* esse vix videtur posse, quippe qui fuerit alibi, & quidem non in urbe, ubi ex hoc uno loco dubio nimis secure ponit eum Cluverius. *Orbium* videtur velle Festus; *Orbius clivus videtur appellatus esse ab orbibus, per cujus flexuosos orbes filia Servii Tullii regis & L. Tarquinius Superbus gener interfecto rege properaverunt rendentes una in regia domus possessionem. Cœptus est autem iste clivus appellari Orbius, quod pronus cum esset, per orbes in Æsquiliarum collem duceret: unde Orbius ab ipsis orbibus sic appellatus.* Nomen viri *Orbius* in oratione Ciceronis pro

Virbium clivum, ut in [1] collem Esquiliarium evehere
tur, restitit pavidus, atque inhibuit frenos is qui ju
menta agebat, jacentemque dominæ Servium trucida
tum ostendit. Fœdum inhumanumque inde traditur sce
lus, [2] monumentoque locus est: Sceleratum vicum vo
cant, quo amens agitantibus furiis fratris ac viri, Tul
lia per patris corpus carpentum egisse fertur: partemqu
sanguinis ac cædis paternæ cruento vehiculo contamina
ta ipsa respersaque tulisse ad penates suos virique sui
quibus iratis, malo regni principio similes propedien
exitus sequerentur. Servius Tullius regnavit annos qua
tuor & quadraginta, ita ut bono etiam moderatoqu
succedenti regi difficilis æmulatio esset. Cæterum r
quoque ad gloriam accessit, quod cum illo simul jus
ac legitima regna occiderunt. Idipsum tam mite ac tam
moderatum imperium, tamen quia unius esset, depo
nere eum in animo habuisse quidam auctores sunt, [3] n
scelus intestinum liberandæ patriæ consilia agitanti in
terveniisset. Inde L. Tarquinius regnare occæpit, c
Su

Flacco. Quod jubet nos Sigonius vi
dere quid sit, quod omnes MSS. ha
beant. *flectere carpentum in dextera in
sit aurigam, ut in eodem*: qui ha
bent, unus & alter, corruptissimi
sunt: omnes alii vulgatum ferv
Est tamen aliquid morbi in *n' flectere*.
Scribe tamquam per: *flectens carpentum
dextera in Orbium clivum*. Nempe is qui
jumenta agebat. Hoc est, dum fle
ctit. Servius ad Virgilii sexto Æneid.
*Præcipuam tuam mecum. Tuam præcipi
tatem*. Vel etiam *flectendo*. inter flecten
dum. J. F. Gron.

*Flectente carpentum dextra in Virbium
Clivum*] Pollet alicui in mentem
venire legendum *Oppium Civium*,
ex Varrone lib. 4 de L. L. *Oppius mons
principi lucum Æsquilinum, lucum
Fagutalem sinistra, quæ sub manum
est. Oppius mons bicipitis simplex. Op
pius mons tertius ipsos lucum Æsquili
num, dextrorsus ea in tabernacula
Idem.

1 *Collem Esquiliarium*] Esquiliarii
habent veteres libri. *Sigonius.*

2 *Monumentoque locus est: Scele
tum vicum vocant*] Et paulo ante: *Per
monumque ad summum Cyprum vi
Dionysius hunc vicum primum B
tum*, post *Sceleratum* appellatum e
tradit: ἔστι δὲ ὁ τρίτος ὀλίγῳ κα
ὑψηλὸς ἀπέχει δὲ ὅσον ἢ σταδίου ἢ
πάσης πόλεως ἐντὸς τοῦ Ῥωμαίων,
ἀ πάντων λεωφόρων καλεῖται. Rec
Nam Cyprum, *Bonum* significat auct
Varrone de lingua Latina: *Vicus Cypr
inquit, a Cypro, quod ibi Sabini cives
dixi confluerunt. qui a bono omine id ap
iarunt. Nam* Cyprum *Sabine Bonu
prope hunc vicum Sceleratus dictus a Tu
Tarquinii Superbi uxore*, &c. *Idem.*

3 *Nisi scelus*] Flor. *ni scelus int
num.* J. F. Gron.

1

uperbo cognomen facta indiderunt, quia ſocerum ge-
er ſepultura prohibuit; *Romulum quoque inſepultum periſſe*
ictitans: [1] primores Patrum, quos Servii rebus ſa-
iſſe credebat, interfecit. conſcius deinde male quæren-
i regni ab ſeipſo adverſus ſe exemplum capi poſſe, ar-
natis corpus circumſepſit. Neque enim ad jus regni
uicquam præter vim habebat: ut qui neque populi
iſſu, neque auctoribus Patribus regnaret. Eo accede-
it, ut in caritate civium nihil ſpei reponenti metu re-
num tutandum eſſet: quem ut pluribus incuteret, co-
nitiones capitalium rerum, ſine conſiliis per ſe ſolus
ercebat: perque eam cauſſam occidere, in exilium
ere, [2] bonis multare poterat: non ſuſpectos modo
t inviſos, ſed unde nihil aliud quam prædam ſperare
ſſet. Ita Patrum præcipue numero imminuto, ſtatuit
illos in Patres legere; quo contemptior paucitate ipſa
do eſſet: minuſque per ſe nihil agi indignarentur. Hic
im regum primus traditum à primoribus morem de o-
nibus Senatum conſulendi ſolvit. domeſticis conſiliis
npublicam adminiſtravit. bellum, pacem, fœdera,
ietates per ſe ipſe cum quibus voluit, injuſſu populi
Senatus fecit, diremitque. Latinorum ſibi maxime
item conciliabat, ut peregrinis quoque opibus tutior
er cives eſſet. neque hoſpitia modo cum primoribus
um, ſed affinitates quoque jungebat. [3] Octavio Ma-
milio

Primoreſque Patrum] Tolle copu-
am, ignoratam ſcriptis omnibus,
oratam editis ab Andrea uſque ad
enium. Cælii Curionis addita-
tum eſt. Nec duæ ſolum cauſæ,
re Superbus ſit appellatus: ſub-
itur tertia, & deinde plures. *J. F.*

Bonis multare poterat] Nihil mo-
ſic enim libri, quos vidi con-
ue ſenſus. Sed idem non modo
abit, verum & non paulo auge-
, ſi *rò poterat* recidamus. Parum
enim fuit ei potuiſſe: fecit quod po-
tuit acrius quam debuit. *Idem.*

3 *Octavio Mamilio Tuſculano*] Si
nomen gentis hujus eſt *Mamilius*, ut
Dionyſius & Feſtus ſcribunt, ergo *O-
ctavius* prænomen eſt, quod alias *O-
ctavia* gentis eſt nomen: quia vero
nuſquam prænomina loco nominum
uſurpata ſunt, propterea ſuſpicor, ne
Octavo Mamilio ſit legendum, ut *O-
ctavus* ſit prænomen, perinde ac in vi-
ris *Quintus, Sextus, Decimus*, & in fe-
minis, *Prima, Secunda, Tertia, Quar-*

milio Tusculano, (is longe princeps Latini nominis e
rat, si famæ credimus, ab Ulysse Deaque Circe orium
dus:) ei Mamilio filiam nuptum dat: perque eas nu
ptias multos sibi cognatos amicosque ejus conciliat. Jam
magna Tarquinii auctoritas inter Latinorum procere
erat, quum in diem certam ut ad Lucum Ferentin
conveniant, indicit: esse, quæ agere de rebus commu
nibus velit. Conveniunt frequentes prima luce. ip
Tarquinius diem quidem servavit, sed paulo antequam
sol occideret, venit. Multa ibi tota die in concilio va
riis jactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab A
ricia ferociter in absentem Tarquinium erat invectus
[1] *Haud mirum esse, Superbo ei inditum Romæ cognomen*
(jam enim ita clam quidem mussitantes, vulgo tamen
eum appellabant) *An quicquam superbius esse quam ludifica*
ri sic omne nomen Latinum? Principibus longe ab domo exciti
ipsum qui concilium indixerit, non adesse, tentari profecto pa
tientiam, ut si jugum acceperint, obnoxios premat. Cui enim
non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod si j
bene crediderint cives, aut si creditum illud & non raptum pa
ricidio sit, credere & [2] *Latinos (quanquam ne sic quidem ali*
nigen

ta, & *Quinta*, auctore Varrone. Livius etiam post libro tertio, *L. Mamilio Tusculano* datam civitatem scribit. *Sigonius.*

Octavo Mamilio Tusculano] Sic scripsit Sigonius: sic scribendum monuit & Carrio: sed omnes libri & vett. edit. *Octavio.* Causantur, ut *Quintus*, *Sextus*, *Decimus*, ita *Octavus* prænomen esse; *Octavius* vero nomen gentile. Sed alia ratio est Romanorum nominum, alia reliquæ Italiæ: horum videas prænomina, quæ Romanis familiarum vel gentium nomina sunt, ut observavit Gerhardus Vossius filius, brevia gaudia nostra, ad Velleium. *Marius Statilius* præfectus equitum Lucanorum lib. 22, 42. *Decius Magius*, 23, 7. quem perperam *Decimum* facit Sigonius, & ibidem *Marius Blosius*, quem idem *Marcum* vel *Marinum* fingit. *J. F. Gron.*

1 *Haud mirum esse Superbo ei in*
tum] Et hæc Curionis finistra cu
Ante illum nusquam τὸ *ei*, nec agn
scunt manu exarati. Ergo inducat
Idem.

2 *Latinos: quanquam ne sic qui*
alienigena deberent] Meo periculo
tingue & lege: *credere & Lat*
(*quanquam ne sic quidem alienigena*)
bere. infinitis locis infinitam hu
modi orationem additamentis
fulcire sunt aggressi: quorum ac
vum congessimus in Observatio
bus. Cæterum quo minus dubit
scito *debere* plane in Florentino le
Idem.

1 S

igenæ) debere. Sin ſuos ejus pœniteat (quippe qui alii ſuper a-os trucidentur, exulatum eant, bona amittant) quid ſpei me-oris Latinis portendi? Si ſe audiant, domum ſuam quemque de abituros. neque magis obſervaturos diem concilii, quam ſe, qui indixerit, obſervet. Hæc atque alia eodem per-nentia ſeditioſus facinoroſuſque homo, hiſque artibus pes domi nactus, quum maxime differeret, interve-it Tarquinius. Is finis orationi fuit. Averſi omnes ad arquinium ſalutandum. qui ſilentio facto, monitus proximis ut purgaret ſe, [1] quod id temporis veniſſet, ſceptatorem ait ſe ſumptum inter patrem & filium. ura reconciliandi eos in gratiam, moratum eſſe. & quia res exemiſſet illum diem, poſtero die acturum, quæ nſtituiſſet. [2] Ne id quidem ab Turno tuliſſe tacitum runt. dixiſſe enim, Nullam breviorem eſſe cognitio-em, quam inter patrem & filium, pauciſque tranſigi rbis poſſe: ni pareat patri, habiturum infortunium ſe. Hæc Aricinus in regem Romanum increpans, ex 51
ncilio abiit. Quam rem Tarquinius aliquanto, quam debatur, ægrius ferens, confeſtim Turno necem ma-inatur, ut eundem terrorem, quo civium animos mi oppreſſerat, Latinis injiceret. & quia pro impe-palam interfici non poterat, oblato falſo crimine in-

ſontem

1 *Quod id temporis veniſſet*] Flor. *ſſet*. Forte: *quod ad id temporis ab-ſſet*, vel *afuiſſet*, ut ſæpe veteres li-. *J. F. Gron.*

2 *Ne id quidem ab Turno tuliſſe taci-ni ferunt, dixiſſe en.*] Vet. lib. *ne id dem Turnum tuliſſe tacitum ferunt*, . Recte. nam in priore lectione *tu-* ad Superbum, in hac ad Turnum ertur. quo fit oratio rectior. nam lit: *Dixiſſe enim.* Sic lib. 7. *Non pa-tibus tacitum tribunis.* Sigonius.

Ne id quidem ab Turno tuliſſe tacitum nt] Adfert Sigonius ex veteri ſuo: *num tuliſſe*: probatque, & minus a ei videtur oratio, ſi *tuliſſe* ad Superbum referatur. At non ita viſum Livio, qui ſimiliter lib. 3. *Ferro hinc tibi ſummovendus ſum, Appi, ut tacitum feras, quod celari vis.* Cicero ad Atticum 2, 3. *Cætera ſi reprehenderis, non feres tacitum, niſi quid erit ejuſmodi, quod ſine ſumptu corrigi poſſit.* Plautus Aſin. 4, 2. *Suſpendas potius me, quam tacita hæc tu auferas.* Dicitur igitur quis & *tacitum ferre* dictum vel factum, cui nemo reclamat & obmurmurat. Perinde ut dicimus *ferre impunitum.* Ad ſententiam Turni pertinet l. 4 D. de judic. *Lis nulla nobis eſſe poteſt cum eo, quem in poteſtate habemus, niſi ex caſtrenſi peculio.* J. F. Gron.

fontem oppressit. per adversæ factionis quosdam Aricinos, [1] servum Turni auro corrupit, ut in diversorium ejus vim magnam gladiorum inferri clam sineret. ea quum una nocte perfecta essent, Tarquinius paulo ante lucem accitis ad se principibus Latinorum, quasi re nova perturbatus, *moram suam hesternam, velut Deorum quadam providentia illatam*, ait, *saluti sibi atque illis fuisse. ab Turno dici sibi & primoribus populorum parari necem, ut Latinorum solus imperium teneat. Aggressurum fuisse hesterno die in concilio. dilatam rem esse, quod auctor concilii abfuerit, quem maxime peteret. Inde illam absentis infectationem esse natam,* [2] *quod morando spem destituerit. Non dubitare, si vera defervantur, quin prima luce, ubi ventum in concilium sit, instructus cum conjuratorum manu armatusque venturus sit. Dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum convectum. id vanum necne sit, extemplo fieri posse. Rogare eos, ut inde secum ad Turnum veniant.* Suspectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinii; quod videbatur ob eam differri caedes potuisse. Erant inclinatis quidem ad credendum animis, tamen nisi gladiis de-

prehen-

1 *Servum Turni auro corrupit in*] Flor. *Servos T. a. corrupit, ut in diversorium e. v. m. gl. inf. clam sinerent.* Dionysius: τῶν δὲ ἀθροιζόντων ταῦτα ὑποζύγια καὶ ἅμα δεσκοδοκῶ τὸν Τύρνον ἀφικόμενον οἱ πονηρότατος ἐξάγειν τῶν ἀφθονίας χρήματα. Particula exstabat in editis ante Rhenanum, quam malo consilio ille sustulit. *J. F. Gron.*

2 *Quod morando spem destituerit*] Vet. lib. *spes destituerit.* Videat autem eruditus lector, an rectius dicatur, *spem destituo*, an, *me spes destituit.* Livius quidem lib. 29 ait: *Scipio magna spe destitutus erat.* Sigonius.

Quod morando spem destituerit] Videri jubet Sigonius, utrum rectius dicatur, *destituo spem*, an *Spes me destituit.* Sed neutrum rectius altero, utrumque recte satis dicimus: priore enim me defuisse spei, posteriore me a spe frustra habitum pronuntio. In ista culpam facimus aliquam ejus, quem destituisse spem nostram dicimus; in hoc nullius exprimitur culpa. Livius lib. 35. *Si tu spem meam destitueris, ubicunque vires, ubi arma esse sciam, inveniam toto orbe terrarum quarens ab quos Romanis hostes.* Justinus lib. *Seu pudore male acta rei, seu destitutæ spei civium.* Sic *destituere exspectationem* Livius 26, 18. 35, 44. Hoc igitur aptius eo, quia fingit Tarquinius iracundiorem fuisse Turnum ira Fimbriana, quod non ultro oblato corpore ferrum receperit: doluisse quod a se veniendo tardius irritas fecerit insidias sibi paratas. Polybius lib. 1 εἰς αὐτὰς συμπλεκέσθαι τὰς ἐν τοῖς ἱδίοις οἰκέταις καὶ φίλοις ἐπιβάσας, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ ταύτας ἐγκατέλιπεν. *J. F. Gron.*

1 *Missi*

prehensis ; cætera vana existimaturi. Ubi est eo ventum, Turnum ex somno excitatum circumsistunt custodes; comprehensisque servis, qui caritate domini vim parabant, quum gladii abditi ex omnibus locis diverticuli protraherentur ; enimvero manifesta res visa. injectæque Turno catenæ : & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu advocatur. Ibi tam atrox invidia orta est, gladiis in medio positis, ut indicta causa, novo genere lethi, dejectus ad caput aquæ Ferentinæ, crate superne injecta, saxisque congestis, mergeretur. Revocatis deinde ad concilium Latinis, Tarquinius, collaudatisque qui Turnum novantem res pro manifesto parricidio merita pœna affeciſſent, ita verba fecit: *Posse quidem se vetusto jure agere, quod quum omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium. Cæterum se utilitatis id magis omnium caussa censere, ut renovetur id fœdus : secundaque potius fortuna populi Romani, ut participes Latini fruantur, quam urbium excidia, vastationesque agrorum quas Anco prius, patre deinde suo regnante, perpessi sint, semper aut exspectent, aut patiantur.* Haud difficulter persuasum Latinis, quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Latini stare, ac sentire cum rege videbant, & Turnus sui cuique periculi, si adversatus esset, recens erat documentum. Ita renovatum fœdus, indictumque junioribus Latinorum, ut ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus populis convenêre : ne ducem suum, neve secretum imperium, propriave signa haberent, [1] miscuit mani- 52

1 *Miscuit manipulos---ut ex binis singulos faceret, bin. e. s. Ita*] Mirus sermo: an *binis* pro dimidiatis intelligit? Illud autem *ita geminatis manipulis centuriones imposuit* : dubium an sopos Romanos intelligere debeamus.

Et paulo post *divendita præda*, rectius alii legunt, quam *dividendo prædam*. Et, *quadraginta auri argentique talenta*, ita intelligo, tantum videlicet, auri argentique fuisse, ut in pecunia fierent XL talenta. *Glareanus.*

manipulos ex Latinis Romanisque, ut ex binis singulos faceret, binosque ex singulis. ita geminatis manipulis, 53 centuriones imposuit. Nec ut injustus in pace Rex, ita dux belli pravus fuit. quin ea arte æquasset superiores reges, [1] ni degeneratum in aliis, huic quoque decori offeciſſet. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos movit: Suessamque Pometiam ex his vi cepit. [2] ubi quum divendita præda quadringenta [3] talenta argenti aurique recepiſſet; concepit animo eam amplitudinem Jovis templi, quæ digna Deum hominumque rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci majestate esset. Captivam pecuniam in ædificationem ejus templi sepositi. Excepit deinde eum lentius spe bellum, quo Gabios [4] propinquam urbem nequicquam vi adortus, quum obsidendi quoque urbem

Misc. manip. ex Latinis, Romanisque, ut ex binis singulos faceret, &c.] *Manipulus* teste Vegetio, *decem continet milites.* Ex binis ergo singulos fecit, cum ex duobus manipulis altero Latinorum Romanorum altero quinos ex hoc, & ex illo quinos milites sumeret, & unum mistum componeret. Ex singulis porro binos, cum duas unius manipuli partes in duos divideret. Quos geminavit cum eundem manipulum ex Latinis, Romanisque miscuisset. *Sigonius.*

1 *Ni degeneratum in aliis,* &c.] Quærit Glareanus quo referatur vox illa, *degeneratum.* is ergo accipiat, referri ad verbum, *offeciſſet.* est autem hic modus dicendi Livio usitatus. Sic lib. 7. *Diu non perlitatum tenuerat Dictatorem.* Item: *Tentatum domi per dictatorem, ut ambo patricii consules crearentur, rem ad interregnum perduxit.* Et illud Virgilii: *Notumque furens quid femina possit.* Sumitur autem sententia pro nomine uno, & casu recto. *Idem.*

2 *Ubi quum divendita præda*] Sic cœperunt edere Moguntini, Scripti & priores editi ab Andrea ad Ascensium, *dividenda.* Legimus igitur: *dividendam prædam*: eodem sensu & genere loquendi, de quo ad cap. 34 monuimus. *J. F. Gron.*

3 *Talenta argenti aurique recepiſſet*] Andreas & quicquid præsto est veterum ante Juntam: *aurique cepiſſet.* Florent. *argenti refeciſſet, cæpiſſet.* Vides ex duobus, quorum alterum Livii est alterum correctoris, pejus illos legisse Justinus lib. 8. *More negotiantium, impensas belli alio bello refecturus.* Vide ad lib. 35, 1. Dionysius quoque tantum argenti definit in concipienda summa: τὸ δ' εἰς θεοὺς ἀνακλωθὲν ἀργύριον πεντακοσίων καὶ μείζον ἢ ἐλάττων ταλάντων. Nec tamen *recepiſſet* Latinum esse negamus: nam ita Plautus Persa 1, 1. *Qui si egomet totus venearn, vix recipi potest. Quod tu me rogas.* Cicero pro Rabirio repetundarum reo: *si tantum ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, populus recepiſſet.* Idem.

4 *Propinquam urbem nec quicquam vi adortus, quum obsidendi quoque urbem*] Dele fidenter postremam vocem. *Idem.*

bem ſpes pulſo à mœnibus adempta eſſet, poſtremo minime arte Romana, fraude ac dolo, aggreſſus eſt. nam quum velut poſito bello fundamentis templi jaciendis, aliiſque urbanis operibus intentum ſe eſſe ſimularet; Sextus filius ejus, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex compoſito Gabios, patris in ſe ſævitiam intolerabilem conquerens; *Jam ab alienis in ſuos vertiſſe ſuperbiam: & liberorum quoque eum frequentiæ tædere, ut quam in curia ſolitudinem fecerit, domi quoque faciat: ne quam ſtirpem, ne quem hæredem regni relinquat. Se quidem inter tela ac gladios patris elapſum, nihil uſquam ſibi tutum, niſi apud hoſtes L. Tarquinii credidiſſe. Nam,* [1] *ne errarent, manere his bellum, quod poſitum ſimuletur: & per occaſionem eum incautos invaſurum. Quod ſi apud eos ſupplicibus locus non ſit,* [2] *pererraturum ſe omne Latium: pulſumque ſe inde, Volſcos & Æquos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perveniat, qui à patrum crudelibus atque impiis ſuppliciis tegere liberos ſciant. Forſitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaque ſe adverſus ſuperbiſſimum regem* [3] *ac ferociſſimum populum inventurum.* Quum ſi nihil morarentur

1 *Ne errarent, manere his bellum*] Et hic oportuit infuſcare Sigonianum codicem: *imminere.* At multo grandius eſt fortiuſque *manere*: illo futurum dicitur, hoc præſens. Quod putatis poſitum eſſe bellum, cum maxime geritur & continuatur: conſiſtit modo paullum, dum occaſio invadendi exſpectatur. Utitur arte Livius, quam in alio ſimulato transfuga Sinone ponit Virgilius 2 Æneidos: *Et nunc quod patrias vento petiere Mycenas, Arma deoſque parant comites, pelagoque remenſo Improviſi aderunt.* Ubi bene Servius: *Sicut & factum eſt. Et artificioſe: neque enim mentitur, & tamen decipit: nam verum metum falſo metu abegit, ut dum reverſuros timent, non timeant, ne non abierint.* Sic enim ibi legendum. Ita Sextus injiciendo, quaſi prodita arcana re, metum à patre, facit incautos ſibi. Phraſis eſt nota. Juſtinus lib. 6. *Quippe Athenienſibus, etſi fractæ ſint opes, manere tamen navalem uſum.* J. F. Gron.

2 *Pererraturum ſe omne Latium, Volſcoſque ſe inde, & Æquos, & Hern. pet.*] Vet. lib. pleniores. *P. ſ. o. Latium, pulſumque ſe inde Volſcos, & Æquos.* Sigonius.

Pulſumque ſe inde Volſcos] Flor. Helm. & Gud. ut lectum eſt ante Sigonium: *pererraturum ſe omne Latium, Volſcoſque ſe inde & Æquos.* Ubi tantum ſe ſuperare videtur: aut ſcribendum: *Volſcoſque deinde.* Rottend. plane: *Volſcoſque inde.* Sed poſtea τὸ ſe ſuperſcriptum. *J. F. Gron.*

3 *Ac ferociſſimum populum*] Qui tandem? tunc ferociſſimus populus? ſub tyrannide? Nugæ. Lego *patrem*, non *populum*: ita ut Tarquinius dicatur ſuperbus rex, ferociſſimus pater. Eadem figura ſupra, *perfidos hoſpites*, *imbelles*

rarentur, infensus ira porro inde abiturus videretur; benigne ab Gabinis excipitur. vetant mirari, si qualis in cives, qualis in socios, talis ad ultimum in liberos esset. [1] In seipsum postremo sæviturum, si alia desint. Sibi vero gratum adventum ejus esse: futurumque credere brevi, ut illo adjuvante, ab portis Gabinis sub Roma-
54 na mœnia bellum transferatur. Inde in concilia publica adhiberi. ubi quum de aliis rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent; [2] ipse identidem belli auctor esse, in eo sibi præcipuam prudentiam assumere, quod utriusque populi vires nosset, sciretque invisam profecto superbiam regiam civibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita quum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis juvenum prædatum atque in expeditiones iret, & dictis factisque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides; dux ad ultimum belli legitur. Ibi quum, inscia multitudine quid ageretur, prœlia parva inter Romam Gabiosque fierent, quibus plerumque Gabina res superior esset: tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinium dono Deum sibi missum ducem credere. Apud milites vero obeundo pericula ac labores, pariter prædam munifice largiendo, tanta caritate esse, ut non pater Tarquinius potentior Romæ, quam filius Gabiis esset. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat: tum è suis unum suscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet? quandoquidem ut omnia unus Gabiis posset, ei Dii dedissent. Huic nuncio, quia credo dubiæ fidei videbatur, nihil voce responsum est. rex velut delibera-

imbelles hostes. Inscia, *Superbo quondam regi, tum infesto ea sibi.* Denique emendatio firmatur illis verbis: *qui a patruum crudelitas, supplicia.* Tan. Faber.

1 *In seipsum postremo sæviturum, si alia desint*] Forte, *alii.* J. F. Gron.

2 *Ipse identidem belli auctor esset*] Lege, *Esse*, ex vet. lib. ut eadem sit forma dicendi, atque ea, quæ sequitur: *In eo sibi præcipuam scientiam assumere.* Sigonius.

perabundus, in hortum ædium transit, sequente nuncio filii: ibi inambulans tacitus, summa papaverum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando expectandoque responsum nuncius sessus, ut re imperfecta, redit Gabios, quæ dixerit ipse, quæque viderit, refert. seu ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse. Sexto ubi quid vellet parens, quidve præciperet, tacitis ambagibus, patuit; primores civitatis, criminando alios apud populum, alios sua ipsos invidia opportunos interemit. multi palam: quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat futura, clam interfecti. Patuit quibusdam volentibus fuga, aut in exilium acti sunt, absentiumque bona juxta atque interemptorum [1] divisa fuere. Largitionis inde prædæque & privati dulcedine commodi, sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilioque Gabina res, regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur. Gabiis receptis, Tarquinius pacem cum Æ- 55
quorum gente fecit: fœdus cum Tuscis renovavit. Inde ad negotia urbana animum convertit. quorum erat primum, ut Jovis templum in monte Tarpeio, monumentum regni sui nominisque relinqueret: Tarquinios reges ambos, patrem vovisse, filium perfecisse. Et ut libera à cæteris religionibus area esset tota Jovis templique ejus, quod inædificaretur; [2] exaugurare fana sacellaque statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine adversus Romulum pugnæ vota, consecrata inauguratæque postea fuerant. Inter principia condendi hujus operis, movisse numen ad indicandam tanti imperii molem traditur Deos: nam quum omnium sacellorum exauguraciones admitterent aves, in

1 *Divisa fuere*] Quod ad lib. 4 cap. 56 pater suspicatus est *divisui*, id plane perfecteque exhibitum fuit in Flor. S. Marci, sed recens nuper manus alterum superinscripsit. *Jac. Gron.*

2 *Exaugurare fana*] Cato Originum lib. 1 apud Festum: *Fana in eo loco compluria fuere. ea exauguravit, præterquam quod Termino sanum fuit. id nequitum exauguri.* J. F. Gron.

[1] in Termini fano non addixere. [2] idque omen auguriumque ita acceptum est, non motam Termini sedem, unumque eum Deorum non evocatum sacratis sibi finibus, firma stabiliaque cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperii portendens prodigium est. caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. Quæ visa species, haud per ambages, arcem eam imperii caputque rerum fore portendebat. idque ita cecinere vates, quique in urbe erant, quosque ad eam rem consultandam ex Etruria acciverant. Augebatur ad impensas regis animus. Itaque Pometinæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erant, vix in fundamenta suppeditavere. eo magis Fabio, præterquam quod antiquior est, crediderim, quadringenta ea sola talenta fuisse; quam Pisoni, qui quadraginta millia pondo argenti sepositа in eam rem scribit; [3] summam pecuniæ,

1 *In Termini fano*] Et Juventatis, ut scribit Dionys. lib. 3 pag. 202, qui hoc evenisse ait regnante Tarquinio Prisco, cum Capitolini templi fundamenta poneret. Et Florus & Livii Epitome. *Henricus Valesius.* Sed neque in Juventatis. Quod cum sit in Epitome, mirum cur in Livio non sit. *Muretus.* Etiam pater ad marginem: Et Juventatis. Livius 5,54. *Hic quum augurato liberaretur Capitolium, Juventas Terminusque moveri se non passi.* Jac. Gron.

2 *Idque omen auguriumque*] Flor. S. Marci, *Id omen aug.* 5, 34. *Id Galli fortunæ suæ omen rati adjuvere.* Idem.

3 *Quam summam pecuniæ neque --- sperandam, & --- exsuperaturam*] Rhenanus ex fide vetusti libri corrigit, *Quia summam pecuniæ.* hoc sensu, se credere potius Fabio, quam Pisoni, quia summam pecuniæ scribit, neque ex unius tum urbis præda sperandam. Itaque verbum, *Scribit*, subaudiendum putat. Nos autem in vet. lib. invenimus ita legi: *Quia summa pecunia*, & cætera in recto casu, ut sit hæc sententia: se credere potius Fabio, quam Pisoni de XL millibus pondo argenti, quia summa pecunia ea sit, neque ex unius tum urbis præda speranda. *Sigonius.*

Quam summam pecuniæ] Si Piso ipse scriberet, summam illam quadraginta millium pondo argenti esse immodicam, nec vel tum sperandam ex unius urbis manubiis; vel ad ædificii fundamenta necessariam futuram, Rhenano manus darem reponenti: *quia summam.* Sigonianus autem librarius cum pingeret: *quia summa spernenda*: & cætera in recto casu, frustra religioni habuit plenius dare: *quia ea summa pecuniæ erat*: nihilo enim minus temeritas hominis agnoscitur. Unica ratio curandi hunc locum est exigere τὸ *quam*, moram & nodum omnis boni sensus. Sic enim voluerat Livius: *qui quadraginta millia pondo argenti sepositа in eam rem scribit: summam pecuniæ.*

niæ, neque ex unius tum urbis præda ſperandam; & nullius, ne horum quidem magnificentiæ operum fundamenta non exſuperaturam. Intentus perficiendo templo, fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia ſolum ad id publica eſt uſus. ſed operis etiam ex plebe, qui quum [1] haud parvus & ipſe militiæ adderetur labor, minus tamen plebs gravabatur, ſe templa Deûm exædificare manibus ſuis: quæ poſthac & ad alia, ut ſpecie minora, ſic laboris aliquanto majoris, traducebatur opera: foros in circo faciendos, cloacamque maximam receptaculum omnium purgamentorum urbis ſub terram agendam: quibus duobus operibus vix nova hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & urbi multitudinem, ubi uſus non eſſet, oneri rebatur eſſe: & colonis mittendis occupari latius imperii fines volebat; Signiam Circeioſque colonos miſit: præſidia urbi futura terra marique. Hæc agenti, portentum terribile viſum, anguis ex columna lignea elapſus, quum terrorem fugamque in regiam feciſſet, ipſius regis non tam ſubito pavore perculit pectus, quam anxiis implevit curis. Itaque quum ad publica prodigia Etruſci tantum vates adhiberentur, hoc velut domeſtico exterritus viſu, Delphos ad maxime inclitum in terris oraculum mittere ſtatuit. neque reſponſa ſortium ulli alii committere auſus, duos filios per ignotas ea tempeſtate terras, ignotiora maria in Græciam miſit. Titus & Aruns 56

pecuniæ. per epexegeſin, quam Grammatici vocant: eſtque pro eo ac ſi dixiſſet, *quæ ſumma neque ex unius tum urbis præda erat ſperanda*, &c. Quod cum obſervaſſem, vidi deinde Glareano idem animadverſum. Quadraginta talenta ſunt ſeſtertium nonagies ſexies, noſtri nummi 240000 Philippum, pondo argenti 24000. At quadraginta millia pondo argenti ſunt centies ſexagies ſeſtertium, noſtri nummi 400000 Philippum, talenta 666, minæ quadraginta. *J. F. Gron.*

1 *Haud parvus & ipſe*] Vet. lib. *Qui cum haud parvus & ipſi militiæ*, id eſt, cum ædificandi labor haud parvus & ipſi militiæ adderetur. *Sigonius.*

Haud parvus & ipſe] Quis hic toleret Sigonianum, *ipſi*? Qui labor ædificandi, & ipſe haud parvus, cum adderetur militiæ, inquit. *J. F. Gron.*

1 *L. Ju-*

Aruns profecti. comes his additus [1] L. Junius Brutus, Tarquinia sorore regis natus, juvenis longe alius ingenio quam cujus simulationem induerat. Is quum primores civitatis, in quibus fratrem suum, ab avunculo interfectum audisset; neque in animo suo quicquam regi timendum, neque in fortuna concupiscendum relinquere statuit: [2] contemptu tutus esse, ubi in jure parum præsidii esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiæ, quum se suaque prædæ esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen: ut sub ejus obtentu cognominis, liberator ille populi Romani animus, latens [3] opperiretur tempora sua. Is tum ab Tarquiniis ductus Delphos, ludibrium verius quam comes, aureum baculum inclusum corneo cavato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenii sui. Quo postquam ventum est, perfectis patris mandatis, cupido incessit animos juvenum, sciscitandi ad quem eorum Regnum Romanum esset venturum. Ex infimo specu vocem redditam ferunt; *Imperium summum Romæ habebit, qui vestrum primus, ô juvenes, osculum matri tulerit.* Tarquinii, ut Sextus qui Romæ relictus fuerat, ignarus responsi, expersque imperii esset, rem summa ope taceri jubent; ipsi inter se uter prior, quum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittunt. Brutus alio ratus spectare Pythicam vocem, velut si

1 *L. Junius Brutus Tarquinia sorore regis*] Dionysius hanc amitam regis facit, Prisci Tarquinii filiam, id quod verisimilius est. Et Tarquinium Superbum, non multo majorem natu fuisse Bruto: imo Bruti filios cum Tarquinii filiis prope eadem fuisse ætate, ex conjuratione postea patet. *Glarean.*

2 *Contemptu tutus esse*] Flor. S. Marci, Rott. Gud. Voss. *contemptuque*, Jac. Gron.

3 *Aperiretur tempore suo*] MSS. fere *operiretur*. Valde salivam movet Rhenani, quod & Fl. habet, Helm. & Rott. notavitque è suo Muretus: *latens operiretur tempora sua.* Sic noster lib. 4. *Si Ardeates sua tempora exspectare vellent.* Lib. 22. *Si maturitas temporum exspectata foret.* Lib. 31. *Deliberationis ejus, cujus ipse maturitatem exspectandam putaret.* Seneca de benef. 2, 25. *Illum velut in certamen cursus compositum & carceribus inclusum, operiri debere tempus suum, ad quod velut signo dato prosiliat.* Plutarchus in Pyrrho: μηδὲν ὀλιγωρίας ἀνυπομόνῳ, ἀλλὰ φερομένας ἡσυχίαν ἄγειν καὶ φυλάττειν τὸν ἴδιον καιρόν. *J. F. Gron.*

1 *Divi-*

i prolapsus cecidisset, terram oculo contigit : scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam, ubi adversus Rutulos bellum ūmma vi parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens ut n ea regione atque in ea ætate, [1] divitiis præpollens. 57 eaque ipsa caussa belli fuit, quod rex Romanus tum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorum operum, :um præda delinire popularium animos studebat; præ:er aliam superbiam regno infestos etiam, quod se in fa›rorum ministeriis ac servili tamdiu habitos opere ab re›e indignabantur. [2] Tentata res est, si primo impetu :apī Ardea posset. ubi id parum processit, obsidione munitionibusque cœpti premi hostes. In iis stativis, ut fit longo magis quam acri bello, satis liberi commeatus erant: primoribus tamen magis, quam militibus. Regii quidem juvenes interdum otium conviviis comessationibusque inter se terebant. forte potantibus his apud Sextum Tarquinium, ubi & Collatinus cœnabat Tarquinius Egerii filius, incidit de uxoribus mentio: suam quisque laudare miris modis. inde certamine accenso, Collatinus negat *verbis opus esse, paucis id quidem horis posse sciri, quantum cæteris præstet Lucretia sua. Quin, si vigor juventæ inest, conscendimus equos, invisimusque præsentes nostrarum*

1 *Divitiis præpollens*] *Est quidem foris, læta opum persona, at intus plena amaritudine est. Neque enim solummodo Divitem quocunque bello vincit indigentior:* sed ideo proprie oppugnatur quia dives est. Consulatur inter alios Seneca lib 6 de Benef. cap. 3.

2 *Tentata res est primum, si primo impetu*] Sic veteres. Vacare adverbium ait Rhenanus: ego potius ὀπισθογρ. nam ut *primo impetu* caperetur illa difficilis & magnanimis regnata viris Ardea, ne Tarquinius quidem videtur speravisse. Sed *impetu* capi posse, id est, corona vel alioqui vi oppugnando, post aliquot certe conatus, non improbum erat sperare. Lib. 6. *Fusis hostibus cæsisque cum castra impetu cepisset dictator.* Lib. 10. *Postumius Milioniam oppugnare adortus vi primo atque impetu: deinde postquam ea parum procedebant, opere ac vineis demum injunctis muro cepit.* Tacitus 14 ann. *Ex duobus castellis, in quæ confugerant Armenii, alterum impetu captum; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur.* Eodemque: *Et cætera quidem impetu direpta aut incensa sunt: templum, in quo se miles conglobaverat, biduo obsessum oppugnatumque*, Prioris membri simile est lib. 2. *Ac primo tentata res est, si dispositis clientibus disjicere rem possent.* J. F. Gron.

1 *Age*

strarum ingenia? Id cuique spectatissimum sit, quod nec opinato viri adventu occurrerit oculis. Incaluerant vino. [1] age sane, omnes citatis equis advolant Romam. Quo quum [2] primis se intendentibus tenebris perveniissent, pergunt inde Collatiam: ubi Lucretiam, haudquaquam ut regias nurus, quas [3] in convivio luxuque cum æqualibus viderant tempus terentes, sed nocte sera deditam lanæ inter lucubrantes ancillas [4] in medio ædium sedentem inveniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. adveniens vir Tarquiniique excepti benigne. victor maritus comiter invitat regios juvenes. Ibi Sextum Tar-

1 *Age sane, omnes citati*] Distinguendum videtur: *Incaluerant vino. age sane, omnes. Citatis equis advolant Romam.* Intellige omnes ita dixisse & adsensum testatos. Plautus Menæchmis: *Hunc comburamus diem. P. Age sane, quando æquum rogas, quam mox incendo rogum.* Pseudolo; *quid minitare? habeo tergum.* B. *Age sane.* Cicero 2 de finibus. *Recte, inquit, intelligis. Age sane, inquam, sed erat æquius Triarium aliquid de nostra dissensione judicare.* J. F. Gron.

2 *Primis se intendentibus tenebris*] Vir doctissimus ad Ammianum corrigit: *primis incedentibus tenebris.* Sed illud præter veteres libros firmant hæc. Virgilius in Georg. *& obtenta densantur nocte tenebræ.* Curtius lib. 4. *Cum subito spissæ nubes intendere se cœlo, & quicquid lucis internitebat, offusa caligine exstinctum est.* Ita lege: non *effusa.* Lib. 8. *Adeo spissæ intendere se nubes, ut conderent lucem.* Tacitus 3 histor. *Tantum fœdarum volucrum supervolitavit, ut nube atra diem obtenderent.* Ideo amictus noctis, vela, peplum, imaginantur poëtæ. Euripides Ione: Μελάμπεπλος ἡ νὺξ ἀστέρεσσιν ζυγοῖς Οὐρανὸν ἔπαλλεν. Nonus 2 Διονυσ. σταλὴν νὺξ Οὐρανὸν ἀστερόεντα διηχλαίνωσε χιτῶνι. Et Musæus, Κυανόπεπλον ἐπεδράκευσαν ὁμίχλαι. Denique Livius ipse lib. 7. *Namque & lapidibus pluit, & nox interdiu visa intendi.* Idem.

3 *In convivio luxuque*] Malim: *quæ in convivio lusuque cum æqualibus viderant tempus terentes.* non *luxuque.* Statius 5 Theb. *Dapibus ludoque licenti Fit mœstus.* Noster lib. 40. *Quæ lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum convivium sit.* Idem.

4 *In medio ædium sedentem*] Tertiam vocem lineola subnotatam à patre invenio. Sicuti divinare ipsius sensum nequeo, ita hoc duntaxat animadverto, jure eam admodum suspectam esse. Id quilibet sentiet, qui consideraverit, quid Livius indigitet per τὸ *medio ædium*; quod plane patet ex libro 5 cap. 41, ubi de proceribus Romanis Gallos exspectantibus sic ait. *Ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedere.* Hanc ipsam rem paulo post ibidem ita profert: *intuebantur in ædium vestibulu sedentes viros.* At procul dubio parthenon, in qua domus parte sedit Lucretia, non fuit ædium vestibulum. Non tamen diffiteor per τὸ *medium ædium* alias quoque partes posse denotari. Sed præterea id quidam diserte referunt, Lucretiam mediam ancillarum sedisse. Propertius 3, 5. *Tristes sua pensa ministræ Carpebant. medio nebat & ipsa loco.* Delibera igitur, quam notam vox *ædium* mereatur. Ovidius 2 Fast. 32. *Ecce anus in medio residens annosa puellis.* Jac. Gron.

1 *Post-*

rquinium mala libido Lucretiæ per vim ſtuprandæ
pit. tum forma, tum ſpectata caſtitas incitat. Et tum
idem ab nocturno juvenili ludo in caſtra redeunt.
ucis interjectis diebus, Sextus Tarquinius inſcio Col- 58
ino cum comite uno Collatiam venit. ubi exceptus
nigne ab ignaris conſilii, quum poſt cœnam in hoſpi-
e cubiculum deductus eſſet; amore ardens, [1] poſtquam
is omnia tuta circa, ſopitique omnes videbantur, ſtri-
gladio ad dormientem Lucretiam venit, ſiniſtraque
nu mulieris pectore oppreſſo, *Tace Lucretia*, inquit,
*ctus Tarquinius ſum, ferrum in manu eſt: moriere, ſi emi-
is vocem.* Quum pavida è ſomno mulier, nullam opem
pe mortem imminentem videret, tum Tarquinius
eri amorem; orare, miſcere precibus minas: verſare
omnes partes muliebrem animum. ubi obſtinatam
lebat, & ne mortis quidem metu inclinari, addit ad
tum dedecus. cum mortua jugulatum ſervum nudum
ſiturum ait, ut in ſordido adulterio necata dicatur.
o terrore quum viciſſet obſtinatam pudicitiam velut
trix libido, profectuſque inde Tarquinius ferox ex-
gnato decore muliebri eſſet; Lucretia mœſta tanto
lo nuncium Romam eundem ad patrem, Ardeam-
e ad virum mittit, ut cum ſingulis fidelibus amicis ve-
nt: ita facto maturatoque opus eſſe: rem atrocem
idiſſe. Sp. Lucretius cum [2] P. Valerio Voleſi filio,
llatinus cum L. Junio Bruto venit; cum quo forte
mam rediens, ab nuncio uxoris erat conventus. Lu-
tiam ſedentem mœſtam in cubiculo inveniunt. ad-
ntu ſuorum lacrimæ obortæ. quærentique viro, *Sa-
ſalvæ? minime*, inquit, *quid enim ſalvi eſt mulieri amiſ-
udicitia? Veſtigia viri alieni, Collatine, in lecto ſunt tuo.*

Cæte-

[1] *Poſtquam ſatis omnia tuta circa ſo-
ue omnes*] Sic loquitur 24, 41. *Quia
t circa hoſtium plena erant.* 27, 42.
tuam ſatis tuta omnia eſſe exploratum
In noſtro tamen loco Flor. duo. Rott. Gud. Voſſ. Helm. prorſus ignorant *tu omnia*. Jac. Gron.

2. *P. Valerio Voleſi filio*] *Voluſi* ſcribendum, ex Capit. conſulibus. *Sigonius.*

Caterum corpus est tantum violatum, animus insons. mors test
erit. Sed date dextras fidemque, haud impune adultero fore
Sextus est Tarquinius, qui hostis pro hospite priore nocte vi ar
matus mihi sibique, si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gau
dium. Dant ordine omnes fidem: consolantur ægram a
nimi, avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti
mentem peccare, non corpus: & unde consilium abfue
rit, culpam abesse. *Vos*, inquit, *videritis quid illi debea*
tur: ego me, etsi peccato absolvo, supplicio non libero. nec ull
deinde impudica Lucretiæ exemplo vivet. Cultrum, quer
sub veste abditum habebat, cum in corde defigit: pro
lapsaque in vulnus, moribunda cecidit. Conclamant vi
paterque. Brutus illis luctu occupatis cultrum ex vul
nere Lucretiæ extractum manantem cruore præ se te
59 nens, *Per hunc*, inquit, *castissimum ante regiam injuria*
sanguinem juro, vosque Dii, testes facio, me L. Tarquinium
Superbum, cum scelerata conjuge, & omni liberorum stirpe
[1] *ferro, igni, quacumque deinde* [2] *vi possim, exsequuturum. n*
illos, nec alium quenquam regnare Romæ passurum. Cultru
deinc

1 *Ferro, igni, quacumque deinde vi possim*] Vet. lib. *& quacumque d. vi p.* ut lib. 2. *Pontem ferro, igni & quacumque vi possent, interrumpant.* Itaque Cicero pro domo ait: *Deinde cum ille saxu & ignibus, & ferro vastitatem meu ædibus intulisset.* Et pro Plancio: *Quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in ædibus, vim in tota urbe versari.* Sigonius.

2 *Vi possim, exacturam*] Ab Rhenano est, cum libri MSS. & edd. antiquæ, vel *exsequuntur*, vel *exsecuturum*. Et hoc placebat olim, ut *exsequi* ponitur interdum, ut significet, persequi, ulcisci. lib. 3. *Cum deorum hominumque simul violata jura exsequemur.* Lib. 4. *Ius publici privatique doloris exsequendi ius potestatemque ex duobus noxiis capitibus datam.* Vespasianus Suetonio *offensarum inimicitiarumque minime exsecutor.* Tertullianus lib. 1 adv. nationes 9. *Nam non irascerem nobis in animadversione cunctantibus, ipsi exsequi possent.* Ita maneat: n
conjectemus: *si ipsi ex se quid posse* Utitur sæpe alibi. Et quis ignorat rescripto D. Antonini: *sciat me hoc a missum adversus se severius exsecu rum.* Sed in his omnibus multisq aliis desidero exemplum, quo ex *qui aliquem* dicatur. Aut enim fine su aut non cum casu personæ, sed positum invenio. Contra video al rum persæpe, ubi hujus historiæ vius meminit, conspici. Lib. 2. *tantum gloriæ Superbo exacto rege mer* Lib. 4. *Claudiam certe gentem, post ges exactos, ex Sabinis in civitatem cepimus.* Iterumque: *ex qua urbe r exactos sciret.* Lib. 6. *Cum Pop. Ro num vere exactos ex urbe reges & stabi libertatem suam existimaturum.* Lib *Exactores regum Junii Valeriique.* J. F.

1 1

einde Collatino tradit; inde Lucretio ac Valerio, ſtupen-
bus miraculo rei, unde novum in Bruti pectore inge-
ium. Ut præceptum erat, jurant: totique ab luctu verſi
iram, Brutum jam inde ad expugnandum regnum vo-
ntem ſequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ cor-
is, in forum deferunt, concientque miraculo, ut fit, rei
ovæ atque indignitate homines; pro ſe quiſque ſcelus re-
um ac vim queruntur. Movet tum patris mœſtitia, tum
rutus, caſtigator lacrimarum atque inertium querela-
m, auctorque, quod viros, quod Romanos deceret, ar-
a capiendi adverſus hoſtilia auſos. Ferociſſimus quiſque
venum cum armis voluntarius adeſt. ſequitur & cætera
ventus. [1] Inde pari præſidio relicto Collatiæ ad portas,
ſtodibuſque datis, ne quis eum motum regibus nun-
iret; cæteri armati duce Bruto Romam profecti. Ubi eo
ntum eſt, quacunque incedit armata multitudo, pavo-
m ac tumultum facit. rurſus ubi anteire primores civita-
vident, quicquid ſit, haud temere eſſe rentur. Nec mi-
orem motum animorum Romæ tam atrox res facit,
iam Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis urbis in
rum curritur. Quo ſimul ventum eſt, præco [2] ad tri-
unum Celerum, in quo tum magiſtratu forte Brutus e-
t, populum advocavit. Ibi oratio habita, nequaquam e-
s pectoris ingeniique quod ſimulatum ad eam diem
erat, de vi ac libidine Sexti Tarquinii, de ſtupro infan-
Lucretiæ & miſerabili cæde, de orbitate Tricipitini,
i morte filiæ cauſa mortis indignior ac miſerabilior eſ-
. addita ſuperbia ipſius regis, miſeriæque & labores ple-
s in foſſas cloacaſque exhauriendas demerſæ. Romanos
homi-

[1] *Inde pari præſidio*] Rott. *inde patres* Scribe: *Inde pars præſidio relicti Colla-
. ad portas cuſtodibus datis*, &c. *Idem.*

[2] *Ad tribunum Celerum, in quo tum
iſtratu*, &c.] Hoc addit, quia niſi
giſtratui populum convocare non
bat, ut ait Dionyſius lib. 4. ſic enim
erit à Bruto Valerius; ὡσεὶ δὲ τὸν ἐπι-
κλησίας ἔτι βέλομαι μαθεῖν, τίνι ὁ καλέ-
σων ἔσται αὐτὴν κατὰ νόμους, καὶ φίλον εἰ
ἀναδώσων ταῖς φράτραις; ἀρχοντι γὰρ
ἀποδίδοται τὸτο φερόμενον. ὁ δὲ ὑποπλα-
βὼν, ἔφη, ἐγὼ, ὦ Βαλέριε, τὴν μὲν κελευ-
σίων ἔχειν εἰμι, καὶ ἀποδίδοταί μοι κατὰ
νόμους ἐκκλησίαν, ὅτε βέλωμαι, συγ-
καλεῖν. Sigonius.

homines victores omnium circa populorum, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. Indigna Servii Tullii regis memorata cædes, & invecta corpori patris nefando vehiculo filia: invocatique ultores parentum Dii. His atrocioribusque, credo, aliis, quæ præsens rerum indignitas haudquaquam relatu scriptoribus facilia subjicit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, ut imperium regi abrogaret, exulesque esse juberet L. Tarquinium cum conjuge ac liberis. Ipse junioribus qui ultro nomina dabant, lectis armatisque, ad concitandum inde adversus regem exercitum Ardeam in castra est profectus; imperium in urbe Lucretio, præfecto urbis jam ante ab rege instituto, relinquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit: execrantibus quacunque incedebat invocantibus
60 que parentum furias viris mulieribusque. Harum rerum nunciis in castra perlatis; quum re nova trepidus rex peregeret Romam ad comprimendos motus, flexit viam Brutus (senserat enim adventum) ne obvius fieret; eodemque fere tempore diversis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam, venerunt. Tarquinio clausæ portæ, exiliumque indictum: liberatorem urbis, læta castra accepere; exactique inde liberi regis. Duo patrem secuti sunt, qui exulatum Cære in Etruscos ierunt. Sextus Tarquinius Gabios, tanquam in suum regnum profectus, ab ultoribus veterum simultatum, quas sibi ipse cædibus rapinisque conciverat, est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnavit annos quinque & viginti. Regnatum Romæ ab condita urbe ad liberatam annos ducentos quadraginta quatuor. [1] Duo consules inde comitiis centuriatis à præfecto urbis ex commentariis Servii Tullii creati sunt; L. Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

EP

1 *Duo consules inde comitiis centuriatis à præfecto urbis*, &c.] Ita prope Dionysius, præterquam quod comitia à Sp. Lucretio patre Lucretiæ Interrege, non præfecto, habita fuisse scribit. Quod autem ex commentariis Servii Tullii ait, ad Centuriata comitia pertinet, quorum ille rationem habendorum primus tradidit. *Sigonius.*

1 *S*

EPITOME

LIBRI II.

Brutus jurejurando populum adſtrinxit, neminem regnare Romæ paſſurum: Tarquinium Collatinum collegam ſuum propter affinitatem Tarquiniorum ſuſpectum, coëgit conſulatu ſe abdicare, & civitate cere. bona regum diripi juſſit: agrum Marti conſecravit: qui umpus Martius nominatus eſt. adoleſcentes nobiles, in quibus ſuos quoque & ſororis filios, quia conjuraverant de recipiendis ibus, ſecuri percuſſit, ſervo indici, cui Vindicius nomen fuit, ertatem dedit: ex cujus nomine vindicta eſt appellata. Quum verſus reges, qui contractis [2] Veientium & Tarquinienſium iis bellum intulerant, exercitum duxiſſet, in acie cum Arunfilio Superbi commortuus eſt: eumque matronæ annum luxent. P. Valerius conſul legem de provocatione ad populum tulit. pitolium dedicatum eſt. Porſena Rex Cluſinorum, bello pro rquiniis ſuſcepto, quum ad Janiculum veniſſet, ne Tiberim nſiret, virtute Coclitis Horatii prohibitus eſt; qui, dum alii item ſublicium reſcindunt, ſolus Etruſcos ſuſtinuit: & ponte to, armatus ſe in flumen miſit: & ad ſuos tranavit. Alten acceſſit virtutis exemplum à Mucio: qui, quum ad feriendum rſenam caſtra hoſtium intraſſet, occiſo ſcriba, quem regem putabat, comprehenſus, impoſitam altaribus manum in quiſacrificatum erat, exuri paſſus eſt: dixitque tales trecentos conjuratos in mortem ipſius regis. quorum admiratione coa- Porſena pacis conditiones ferre, bellum omiſit, acceptis obſiis. ex quibus virgo una Cloelia deceptis cuſtodibus per Tiberim ad

Vos quoque & fratris filios] Lege, *& ſororis filios*, ſic enim lib. 4 locutus eſt. intelligit autem Aquillios, Viſque natos ex ſororibus duabus Collatini collegæ ſui. *Sigonius.*

2 *Veientium, & Tarquiniorum*] Vetuſti libri habent, *Tarquinienſium*, quod placet: nam, ut à *Veiis*, *Veientes*, ſic à *Tarquiniis Tarquinienſes* dicti ſunt. *Idem.*

ad suos tranavit: [1] *& quum reddita esset Porsenæ; honorifice remissa, equestrique statua donata est. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transjugit: ob hoc Claudia tribus adjecta est. Numerus tribuum ampliatus est,* [2] *ut essent viginti una. Adversus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem, A. Postumius dictator prospere pugnavit apud lacum Regillum. Plebs, quum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset, consilio Menenii Agrippæ a seditione revocata est. Idem Agrippa quum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus est. Tribuni plebis quinque creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est virtute & opera* [3] *C. Marcii, qui ob hoc Coriolanus vocatus est.* [4] *Tib. Atinius, vir de plebe, quum in visu admonitus esset, ut de quibusdam religionibus ad Senatum perferret, & neglexisset, amisso filio, debilis factus, postea quam delatus ad Senatum lectica eadem illa indicaverat, usu pedum recepto, domum reversus est.* [5] *Quum C. Marcius Coriolanus, qui in exilium erat pulsus, dux Volscorum factus, exercitum hostium ubi Romæ admovisset, & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent, ne bellum patriæ inferret: Veturia mater, & Volumnia uxor impetraverunt ab eo, ut recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est, necatusque. Oppia virgo Vestalis ob incestum viva defossa est. Quum vicini hostes Veientes, incommodi magis, quam graves essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit. missique in id trecenti*

se

1 *Et cum reddita esset à Porsena honorifice remissa, equestrique statua donata est*] Lege, & interpunge ita ex vet. lib. *Et cum reddita esset Porsenæ, honorifice remissa, equestri statua donata est.* Sigonius.

2 *Ut essent viginti una*] Ex fide vetustorum librorum scribendum est, *viginti una*; ut paulo post ostendam. *Idem.*

3 *Cn. Marcii*] C. Marcii, scribe. est enim apud Dionysium, & Plutarchum Γάϊος Μάρκιος. Item in quibusdam etiam veterib. libris. *C. Martius.* Et præterea genti Marciæ familiare prænomen *Caii*, non *Cnei*. Idem

4 *T. Latinius*] *T. Latinus* scribendum est ex vet. lib. Accedit, quod Lactantius Firmianus lib. 2 *Tu, Attinium*, Macrob. lib. 1 *Annum* vocant errore non admodum a veritate alieno. *Idem.*

5 *Cum Cn. Martius Coriolanus, qui in exilium pulsus, dux Volscorum factus exercitum hostium urbi Romæ admovisset*] Lege ad fidem veteris lectionis *Cum C. Marcius Coriolanus, qui in exilium erat pulsus, dux Volscorum factus exercitum hostium urbi Romæ admovisset.* Ide

1 I

sex armatos: qui ad Cremeram ad unum ab hostibus cæsi sunt: uno impubere domi relicto. Appius Claudius consul, quum adversus Volscos contumacia exercitus male pugnatum esset, decimum quemque militum fuste percussit. Res præterea adversum Volscos, & Æquos & Vestentes, & seditiones inter Patres, plebemque continet.

LIBERI jam hinc populi Romani res, pace 1
belloque gestas, annuos magistratus, imperiaque legum potentiora quam hominum peragam. Quæ libertas ut lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, ut haud immerito omnes deinceps conditores [1] partium cœptæ urbis, quas novas ipsi sedes ab se [2] auctæ multitudini addiderunt, numerentur: neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit, pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum convenarumque plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inviolati templi, aut libertatem, aut certe impunitatem adepta, soluta regio metu, agitari cœpta esset [3] tribuniciis procellis? & in aliena urbe cum patribus serere certamina, priusquam pignora conjugum ac liberorum, caritasque ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociasset? Dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fovit tranquilla moderatio imperii, eoque nutrien-

1 *Partium cœptæ urbis*] *Certe*, quod Rhenanus ex Borbet. profert, legitur & in Helmstadiensi, Rott. Gud. & quo magis considero, magis placet. Est enim temperamentum vocabuli præcedentis: quasi dixisset: *conditores (ne nimium putes, non dico Urbis sed) partium dumtaxat urbis: partium minimum urbis.* Sed & placet ejusdem Helm. libri *multitudinis.* Est enim integrum: quas partes, sedes ab se auctæ multitudinis, ipsi addiderunt urbi a Romulo conditæ. *J. F. Gron.*

2 *Auctæ multitudinis*] Dissentio à Rhenano, qui legendum putat, *Multitudinis*, cum vetusti omnes libri habeant, *Multitudini.* Sigonius.

3 *Tribuniciis procellis*] *Tribunicium c*, litera, non *t*, scribendum esse ex Capitolinis lapidibus intelligitur. *Idem.*

nutriendo perduxit, ut bonam frugem libertatis maturis jam viribus ferre possent. Libertatis autem originem inde magis, quia annuum imperium consulare factum est, quam quod deminutum quicquam sit ex regia potestate, numeres. Omnia jura, omnia insignia primi consules tenuere. id modo cautum est, ne, si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior concedente collega fasces habuit: qui non acrior vindex libertatis fuerat, quam deinde custos fuit. Omnium primum avidum novæ libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis regiis posset, jurejurando adegit, neminem Romæ passuros regnare. Deinde quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, cædibus regis deminutum Patrum numerum, primoribus equestris gradus lectis ad trecentorum summam explevit. traditumque inde fertur, ut in senatum vocarentur, qui patres quique conscripti essent. [1] conscriptos videlicet in novum senatum appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam civitatis, jungendos-
2 que Patribus plebis animos. Rerum deinde divinarum habita cura. & quia quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, [2] ne ubiubi regum desiderium esset

regem

1 *Conscriptos videlicet novum senatum*] Lege ex antiquæ lectionis fide: *Conscriptos videlicet in novum senatum appellabant lectos*, id est, qui in novum senatum lecti erant, ii conscripti vocabantur. Sic supra dixit: *In patres legere.* Hic idem locus tractatur apud Festum lib. 15, sed mendose. Legendum est autem ita: *Qui patres, quique conscripti, vocati sunt in curiam, quo tempore regibus urbe expulsis P. Valerius consul propter inopiam patriciorum ex plebe adlegit in numerum senatorum centum sexaginta & quatuor, ut expleret numerum trecentorum. sic duo genera appellavere.* Sigonius.

2 *Necubi ibi regum desiderium esset*] Rhenanus quia incidit in unum liberum, in quo erat, forte per incuriam librarii scriptum: *Necubi ubi*, ut ille, ait: correxit. *Necubi ibi*, id est ut ne in eo ministerio regem desideraret populus. ego autem probo magis, ut legatur, *Neuri regum*, quemodo legitur in omnibus antiquis libris, ut sit hic sensus, Ne quo in munere rex desideraretur. *Idem.*

Necubi regum desiderium esset] Rhenanus in Borbet. reperit, *Necubi*, *u regum.* Unde fecit: *necubi ibi*, ut e in Helm. improbante Sigonio. Sed e dem ipsa scriptura visebatur in opt mo Palatinorum, Gud. & Rott. Sc bimus: *ne ubiubi regum desiderium ess* i. e. quacunque demum in re, qu cunque loco. Sic loquitur lib. 42. F

eil

[1] regem sacrificulum creant. Id sacerdotium pontifici subjecere, [2] ne additus nomini honos aliquid libertati, cujus tunc prima erat cura, officeret. ac nescio an nimis undique eam minimis quoque rebus muniendo, modum excesserint; Consulis enim alterius, quum nihil aliud offenderit, nomen invisum civitati fuit. *Nomen Tarquinios regno assuesse. initium à Prisco factum. Regnasse deinde Servium Tullium. ne intervallo quidem facto oblitum tanquam alieni regni Superbum Tarquinium, velut hæreditatem gentis scelere ac vi repetisse. Pulso Superbo, penes Collatinum imperium esse. Nescire Tarquinios privatos vivere. non placere nomen. periculosum libertati esse.* Hic primo sensim tentantium animos sermo per totam civitatem est datus, sollicitamque suspicione plebem Brutus ad concionem vocat. Ibi omnium primum jusjurandum populi recitat. *Neminem regnare passuros, nec esse Romæ unde periculum libertati foret. Id summa ope tuendum esse: neque ullam rem quæ eo pertineat, contemnendam.* [3] *Invitum se dicere hominis causa: nec dicturum*

cile, ubiubi essent, se, qui equitatu & levi armatura plus possent, conversuros aciem. Plautus Curcul. *ubiubi est, prope me est.* Casina: *quoque adveniunt, ubiubi sunt, duplici damno dominos mulctant.* Noster lib. 41. *Liberos suos quibusquibus Romanis in conditionem, ut manumitterentur, mancipio dabant.* J. F. Gron.

1 *Regem sacrificulum creant*] Non improbo hanc lectionem. Illud tantum admoneo, in veteribus libris legi, *Regem sacrificiorum*, quo modo alibi etiam Livius loquutus est. Quamquam sæpius, *sacrorum* ait: Itaque Plut. in Problematis inquit, à Romanis appellari ῥῆγα σακρόρεμ. Dion. βασιλέα τῶ ἱερῶν. Alias etiam *Rex sacrificus*. Sigonius.

2 *Ne additus nomini honos*] Placebat, *nomine*. regio videlicet, quo id sacerdotium erat honestatum. Lib. 6. *Si quo insigni magis imperii honorisve nomine vestrum appellabitis ducem.* Sed nunc magis placet retineri veterem scripturam, cujus hæc est sententia: ne nomini sacerdotii illius superbo, ne sacerdotio isti, præter nomen amplum regis, additus honos primi loci vel τῶ αἰνπρδυνε libertati esset periculosus. Poterat enim fieri cum tempore, ut nomen cum tanto honore conjunctum vis ac potestas sequeretur. Lib. 1 de classibus: *Deinde est honos additus.* Lib. 5. *Matronis gratia acta, honosque additus.* 10, 9. *Tribus duæ additæ.* 22, 36. *Quantæ autem additæ sint copiæ.* 27, 25. *Ità addita Virtutis ædes approperato opere.* Capitolinus in Marco cap. 11. Leges etiam addidit de vicesima hæreditatum, de tutelis. Ubi male Lipsius *edidit* Excursu c ad 13 ann. Taciti. Vide Plinium 22, 7. *J. F. Gron.*

3 *Invitum se dicere hominis causa*] Περιπλήττειν hoc est, sed Dionysius longè verisimilius hæc narrat. Quis enim credat quemquam ejici è civitate propter nomen? *Glareanus.*

rum fuisse, ni caritas reipubl. vinceret. Non credere populum Romanum, solidam libertatem recuperatam esse. [1] *Regium genus, regium nomen, non solum in civitate, sed etiam in imperio esse. Id officere, id obstare libertati. Hunc tu*, inquit, *tua voluntate, L. Tarquini, remove metum. Meminimus, fatemur, ejecisti reges. Absolve beneficium tuum. Aufer hinc regium nomen. Res tuas tibi non solum reddent cives tui, auctore me: sed si quid deest, munifice augebunt. Amicus alt. exonera civitatem vano forsitan metu. Ita persuasum est animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum.* Consuli primo tam novæ rei ac subitæ admiratio incluserat vocem. Dicere deinde incipientem primores civitatis circumsistunt, eadem multis precibus orant. Et cæteri quidem movebant minus: postquam Sp. Lucretius major ætate ac dignitate, socer præterea ipsius, agere varie, rogando alternis suadendoque cœpit, ut vinci se consensu civitatis pateretur, timens consul, ne postmodum privato sibi eadem illa cum bonorum amissione, additaque alia insuper ignominia, acciderent, abdicavit se consulatu: rebusque suis omnibus Lavinium translatis, civitate cessit. Brutus ex Senatusconsulto ad populum tulit, [2] ut omnes Tarquiniæ gentis exules essent: collegam sibi comitiis centuriatis creavit P. Valerium, quo adjutore reges ejecerat. 3 Quum haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquiniis imminere, id quidem spe omnium serius fuit. cæterum id quod non timebant, per dolum ac proditionem prope libertas amissa est. Erant in Romana juventute adolescentes aliquot, nec ii tenui loco orti, quorum in regno

1 *Regium genus*] Miror orationem Bruti, quod & ipse genus maternum à Tarquiniis traxerit. Et certe ridiculus fuisset Brutus, si collegam ob gentilitatem duntaxat Tarquiniani nominis abire in exilium rogasset ipse materno genere junctus tyrannis. Rectius igitur Dionysius lib. 5, & in Publicolæ vita Plutarchus offendisse Collatinum scribunt & ob nominis odium, & quod Aquilios fororis filios dedere ad pœnam recusasset. *Henr. Valesius.*

2 *Ut omnes Tarquinia gentis exules essent*] Ita Varro rerum Romanarum lib. 20 auctore Marcello: *Omnes Tarquinios ejecerunt, ne quam reditionis per gentilitatem spem haberent.* Sigonius.

1 *Regem*

regno libido solutior fuerat, æquales sodalesque adolescentium Tarquiniorum; assueti more regio vivere. Eam tum æquato jure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam vertisse servitutem inter se conquerebantur. [1] *Regem hominem esse, à quo impetres, ubi jus,* [2] *ubi injuria opus sit: esse gratiæ locum, esse beneficio; & irasci & ignoscere posse: inter amicum atque inimicum discrimen nosse. Leges, rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem melioremque inopi quam potenti: nihil laxamenti nec veniæ habere, si modum excesseris. periculosum esse, in tot humanis erroribus sola innocentia vivere.* Ita, jam sua sponte ægris animis, legati ab regibus superveniunt, sine mentione reditus, bona tantum repetentes. eorum verba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit: ne non reddita belli causa, reddita belli materia & adjumentum essent. Interim legati alii alia moliri, aperte bona repetentes, clam recuperandi regni consilia struere. &, tanquam ad id quod agi videbatur, ambientes nobilium adolescentium animos pertentant. à quibus placide oratio accepta est, his literas ab Tarquiniis reddunt: & de accipiendis clam nocte in urbem regibus colloquuntur. [3] Vitelliis Aquiliisque fratribus primo commissa res est. 4 Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat; jamque ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus Tiberiusque: eos quoque in societatem consilii avunculi assumunt, præterea & nobiles aliquot adolescentes conscii assumpti, quorum vetustate memoria abiit. Interim quum

1 *Regem hominem esse*] Lege, *hominem unum esse*. Et erit oppositio inter hominem unum & Leges, quæ plures. *Tan. Faber.*

2. *Ubi injuria opus sit*] In hanc sententiam Orestes ad Menelaum apud Euripidem v. 646. Α'δικῶ; λαβεῖν χρὴ Μ' ἀντὶ τῶνδε ϖ κακῶς Α'δικούντα ϖ δρᾶν εὖ. Vide cætera. Cicero pro Cœlio: *servire temporibus suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, & audacia.* J. F. Gron.

3 *Vitellii, Aquiliisque*] *Aquilii* duobus *ll* scribendi, sic est enim in Capitolinis monumentis. Cæterum ne quis putet Dionysium dissentire à Livio, qui pro *Vitellius*, *Gelliov* nominat. nam mendum est in voce Γελλίας pro Ο'υιτελλίας, ut est recte apud Plutarchum, in cujus Coriolano est etiam vitiose, Ο'υικχίας pro Λαικχίας eadem ratione mendi. *Sigonius.*

1 *De*

quum in senatu vicisset sententia, quæ censebat reddenda bona; eamque ipsam causam moræ in urbe haberent legati, quod spatium ad vehicula comparanda à consulibus sumpsissent, quibus regum asportarent res; omne id tempus cum conjuratis consultando absumunt: evincuntque instando, ut literæ sibi ad Tarquinios darentur: nam aliter qui credituros eos, non vana ab legatis super rebus tantis afferri? Datæ literæ, ut pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt. nam quum, pridie quam legati ad Tarquinios proficiscerentur, & cœnatum forte apud Vitellios esset, conjuratique ibi, remotis arbitris, multa inter se, de novo, ut fit, consilio egissent; sermonem eorum ex servis unus excepit, qui jam antea id senserat agi: sed eam occasionem, ut literæ legatis darentur, quæ deprehensæ rem coarguere possent, expectabat. postquam datas sensit, rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos legatos conjuratosque profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere: literarum in primis habita cura, ne intercíderent. proditoribus extemplo in vincula conjectis, de legatis paullulum addubitatum est: & quanquam visi sunt commisisse, ut
5 hostium loco essent, jus tamen gentium valuit. ' De bonis

1 *De bonis regiis, quæ reddenda ante censuerant*] Omnes scripti alicujus numeri: *quæ reddi ante censuerant*. Mutarunt quia non erat publici saporis. Columella 8, 17. *Hos autem meatus fieri censemus per imam conspecti partem*. Idem sæpe: *Quod etiam nec facere censemus*: *locus, ubi vivarium constituere censemus*. A. Gellius 20, 1. *Propterea prætores postea hanc abolescere & relinqui censuerunt*. Cicero 5 Verr. 26. *Appellitur navis Syracusia, spectatur ab omnibus, supplicium sumi putatur*. Secat Lambinus ob locutionem ultimi membri, ut ait, duriusculam & propemodum insolentem. Etiam Gruterus utcunque toleret, ambigit tamen & verum sensum non expedire se fatetur. Quasi *sumi putatur* aliud sit quam sumtum iri creditur, vel, ut sumatur, exspectatur. Atque eo accuratius dixit *sumi*, quia in manifestos sceleris præjudicatum erat, & à prima captivitate usque præsens & jamjam fore credebatur. Sic jurisconsulti dicunt satisdationes *judicatum solvi*, pro solutum iri; *rem ratam haberi* pro habitum iri. Plautus Mil. 2, 2. *Et ego impetrare me dico id, quod petis*. i. e. impetraturum, & quidem tam certo, quasi jam habeamus. *Me* autem ait, quoniam & sua interesse vult intelligi propter studium erga amantes. Mira hic pertinacia editorum, qui, cum fateantur sic esse in MSS. tamen exhibuerunt, *impetratum*. Saltem *impetrassere* fecissent:

bonis regiis, quæ reddi ante censuerant, res integra refertur ad Patres. illi victi ira vetuêre reddi, vetuêre in publicum redigi. Diripienda plebi sunt data; ut contacta regia præda spem in perpetuum cum his pacis amitteret. Ager Tarquiniorum, qui inter urbem ac Tiberim fuit, consecratus Marti, Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. quem campi fructum quia religiosum erat consumere, desectam cum stramento segetem magna vis hominum simul [1] immissa corbibus fudere in Tiberim, tenui fluentem aqua, ut mediis caloribus solet. ita in vadis hæsitantis frumenti acervos sediſſe illitos limo. Insulam inde paulatim, & aliis, quæ fert temere flumen, eodem invectis, factam. [2] postea credo additas moles, manuque adjutum, ut tam eminens area, firma templis quoque ac porticibus sustinendis esset. Direptis bonis regum, damnati proditores, sumtumque supplicium. conspectius eo, quod pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amovendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi juvenes. sed à cæteris, velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se averterant oculos, miserebatque non pœnæ magis homines quam sceleris, quo pœnam meriti essent; illos eo potissimum anno, patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Junia, Patres, plebem, quicquid Deorum hominumque Romanorum esset, induxisse in animum, ut Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Consules in sedem proces-

sere

essent: esset id tolerabilius. Cicero ad Atticum 4, 16. *Cato tamen adfirmat, se vivo illum non triumphare.* J. F. Gron.

1 *Immissa corbibus*] Corbes messorios intelligit, de quibus auctores rei rusticæ. *Henr. Valesius.*

2 *Postea credo additas moles, manuque adjutum*] Corrige, *adjutam.* refertur enim ad *insulam* vel *aream.* Seneca cons. ad Marc. c. 17. *Videbis portum quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adjuvit manus.* J. F. Gron.

fere suam, missique lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, securique feriunt: quum inter omne tempus pater, vultusque & os ejus, spectaculo esset; eminente animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium. Secundum pœnam nocentium, ut in utramque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas & civitas data. Ille primum dicitur vindicta liberatus. quidam vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant; [2] Vindicio ipsi nomen fuisse. Post illum observatum, ut qui ita liberati essent, in civitatem accepti viderentur. His, sicut acta erant, nunciatis, incensus Tarquinius non dolore solum tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio iraque, postquam dolo viam obseptam vidit, bellum aperte moliendum ratus: circumire supplex Etruriæ urbes; orare maxime Veientes Tarquiniensesque, [3] *ne se ortum, ejusdem sanguinis, exorrem, egentem, ex tanto modo regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire sinerent. Alios peregre in regnum Romam accitos: se regem augentem bello Rom. imperium, à proximis sceleratâ conjuratione pulsum. Eos inter se, quia nemo unus satis dignus regno visus sit, partes regni rapuisse:*

6

1 *Præmium indici pecunia ex ærario*] Lib. 2 de bello Macedonico, & ejusdem Decados lib. 9 liberi indicis præmium erat e millia gravis æris, servi autem xxv millia æris & libertas. Hic nihil definiunt de pecunia scriptores. Sallustius in imminensum auget, Bello Catilin. Certum igitur est, tempore variatum esse hoc pretium, quod pluribus locis in Livio ostendi potest. *Glareanus.*

2 *Vindicio ipsi nomen fuisse*] *Vindici* lego, quia Plutarchus in problemat. ait Οὐινδίκιον ὠνομα. Et Dionysius: Nominabatur, inquit, Οὐινδίκιος. *Sigonius.*

3 *Ne se ortum ejusdem sanguinis*] Rhenanus censet legendum esse, *ortu.* Verum & quia sine auctoritate vetustorum codicum ita sentit, & quia durum genus dicendi utrumque est, utramque lectionem mendum suspicor continere. Vereor autem ne legendum sit hoc modo: *Ne se ortum ab iis ejusdem sanguinis.* Nam infra de eodem ita loquitur. *Ne se ortum ab Etruscis, ejusdem sanguinis nominisque, egentes*, &c. *Idem.*

Ne se ortum, ejusd. sanq.] Hærent Rhenanus & Sigonius: ille *ortu*, hic *ortum ab iis* legunt. Atqui nihil est difficultatis, modo distinguas, ut fecimus, & pronomen *se* non accusandi, ut ad ejectos Tarquinios referatur, sed auferendi. ut Vejentes Tarquiniensesque Etruscos respiciat. casu accipias ἀπὸ κοινοῦ *ex ipsis*: secus atque infra cap. 9. *J. F. Gron.*

1 Ex

puisse: bona sua diripienda populo dedisse, ne quis expers sceleris esset. Patriam se regnumque suum repetere, & persequi ingratos cives velle. Ferrent opem, adjuvarent, suas quoque veteres injurias ultum irent, toties cæsas legiones, agrum ademptum. Hæc moverunt Veientes, ac pro se quisque, Romano saltem duce ignominias demendas, belloque amissa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio movet. pulchrum videbatur suos Romæ regnare. Ita duo duarum civitatum exercitus, ad repetendum regnum, belloque persequendos Romanos, secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum ventum est, obviam hosti consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu anteceſſit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit. Præerat Aruns Tarquinius filius regis. Rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, ubi ex lictoribus procul consulem esse: deinde jam propius, ac certius facie quoque Brutum cognovit, inflammatus ira, *Ille est vir*, inquit, *qui nos* [1] *extorres expulit patria. Ipse, en ille nostris decoratus insignibus, magnifice incedit. Dii regum ultores adeste.* Concitat calcaribus equum, atque in ipsum infestus consulem dirigit. Sensit in se iri Brutus. Decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus: avide itaque se certamini offert. adeoque infestis animis concurrerunt, neuter, dum hostem vulneraret, sui protegendi corporis memor, ut contrario ictu per parmam uterque transfixus, duabus hærentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœpit, neque ita multo post & pedites superveniunt. Ibi varia victoria, & velut æquo Marte pugnatum est. dextra utrinque cornua vicere, læva superata. Veientes vinci ab Romano milite assueti, [2] fusi fugatique sunt. Tarquinienſis novus

1 *Extorres expulit patria*] Voss. *pepulit*. J. F. Gron.

2 *Fusi fugatique sunt*] Illud *sunt* ignoratur à MSS. Pall. o. Voss. utr. Rott. Gud. Flor. S. Marci. *Idem.*

vus hostis non stetit solum, sed etiam ab sua parte Roma-
7 num pepulit. Ita quum pugnatum esset, tantus terror Tarquinium atque Etruscos incessit, ut omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniensisque suas quisque abirent domos. Adjiciunt miracula huic pugnæ; silentio proximæ noctis ex [1] silva Arsia ingentem editam vocem, Silvani vocem eam creditam, hæc dicta, [2] *Unoplus Etruscorum cecidisse in acie: vincere bello Romanum.* Ita certe inde abiere Romani ut victores, Etrusci pro victis. Nam postquam illuxit, nec quisquam hostium in conspectu erat, P. Valerius Consul spolia legit: triumphansque inde Romam rediit: collegæ funus quanto tum potuit apparatu, fecit. sed multo majus morti decus publica fuit mœstitia, eo ante omnia insignis, quia matronæ annum, ut parentem eum luxerunt: quod tam acer ultor violatæ pudicitiæ fuisset. Consuli deinde qui superfuerat, ut sunt mutabiles vulgi animi, ex favore, non invidia modo, sed suspicio etiam cum atroci crimine orta. Regnum eum affectare, fama ferebat: quia nec collegam subrogaverat in locum Bruti, & ædificabat in summa Velia. ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta vulgo creditaque quum indignitate angerent consulis animum, vocato ad concilium populo, summissis fascibus in concionem ascendit. Gratum id multitudini spectaculum fuit; summissa sibi esse imperii insignia: confessionemque factam, populi quam con-

1 *Arsit silva*] Sic etiam Valerius cap. de Miraculis. at Plutarch. ἄρσον ἄλσος appellat. *Sigonius.*

2 *Unoplus Etruscorum cecidisse*] Plutarch. apertius in Poplicola: ὡς ἐπὶ πλείοις ἐν τῇ μάχῃ πεθνήκασι Τυρρηνῶν, ἢ Ῥωμαίων, id est, *Uno plures obiisse Tuscos, quam Romanos.* Idem Dionysius. *Idem.*

* *Unoplus Etruscorum*] Æstuant in hac appellatione scripti. Vulgatam retinent Voss. 2 & Gud. At Florent. S. Marci, Voss. 1, Rott. *Tuscorum.* Id si modo Livium audimus, præferendum est: nam & hanc variationem affectat. Sic cap. 9. *Tum Etrusca gentis regem amplum Tuscis ratus.* Et cap. 46 quum dixisset *spatium Etruscis fuit*, maluit tamen subjungere *ferox armorum arte Tuscus.* Sic 9, 33. *Etrusci circa signa ceciderunt*: adnectit tamen *obstinatos mori Tuscos.* Adde 10, 30 & 45. *Jac. Gron.*

1 *Num-*

consulis majestatem vimque majorem esse. Ubi audire jussi, consul laudare fortunam collegæ, *quod liberata patria in summo honore pro republica dimicans, matura gloria, nec dum se vertente in invidiam, mortem occubuisset. se superstitem gloriæ suæ ad crimen atque invidiam, superesse: ex liberatore patriæ ad Aquilios Vitelliosque recidisse.* [1] *Nunquamne ergo*, inquit, *ulla adeo à vobis spectata virtus erit, ut suspicione violari nequeat? Ego me illum acerrimum regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum timerem? Ego si in ipsa arce Capitolioque habitarem, metui me crederem posse à civibus meis?* [2] *tam levi momento mea apud vos fama pendet? Adeone est fundata leviter fides, ut ubi sim, quam qui sim, magis referat? Non obstabunt P. Valerii ædes libertati vestræ, Quirites: tuta erit vobis Velia. Deferam non in planum modo ædes, sed colli etiam subjiciam: ut vos supra suspectum me civem habitetis. In Velia ædificent, quibus melius quam P. Valerio creditur libertas.* Delata confestim materia omnis infra Veliam: & [3] ubi nunc

1 *Nunquamne ergo ulla adeo à vobis spectata*] Nec male foret deleta præpositione: *adeo vobis spectata*. Sic lib. 1. *id cuique spectatissimum sit, quod necopinato viri adventu occurrerit oculis.* Catilina ad socios apud Sallustium: *Ni virtus fideque vestra spectata mihi forent.* Nec habet Vossianus. *J. F. Gron.*

2 *Tam levi momento mea apud vos fama pendet*] Non possum celare, quod notavi ex Flor. S. Marci: *tam levi momentaneaque apud vos fama pendere.* Itidem in Chiflet. & Pall. legi me docent excerpta. Etsi vix decerno, tamen infinitus hic modus elegantior est, quam ut à scribis profectum opiner, & Livium non abhorruisse à voce *momentaneus* docent similia *superaneus, consentaneus*, quibus alibi usum memini. *Jac. Gron.*

3 *Ubi nunc vicus publicus est*] Miror Rhenanum corrigendum putasse, *Viplacæ*. cum unum tantum librum venerit in quo esset, *Ubi nunc vicæ*. Quos quidem ego legi, ii habent: *Ubi nunc via publica est*: verum vitiose utrumque. Nam Plutarch. in Poplic. ait: ὅπου νῦν ἱερόν ἐστι κοινὸν πόπλικον ὀνομαζόμενον. Front. de aquæduct. 2 meminit *vici Publicii*, ut vereor, ne legendum sit, *vicus Publicius*. Sigonius.

Ubi nunc Vicapotæ] Rhenanus, *Viriplacæ*. Sigonius *vicus publicus*: quia apud Plutarchum: ὅπου νῦν ἱερόν ἐστι κοινὸν πόπλικον ὀνομαζόμενον. sed quis templum audivit Vici publici? Asconius: *Varronem tradere, M. Valerio, quia sæpius vicerat, ædes in Palatio tributas. L. Hirtinius dicit in libro priore de viris claris: & P. Valerio Voleſi filio Poplicolæ ædes publicas sub Velia, ubi nunc ædes Victoriæ est, Populum ex lege, quam ipse tulerat, concessisse.* Hæc est dea quæ significatur etiam libris MSS. in quibus est *Vicæpocæ* vel *Vicepote*. Scribe, *Vicæpotæ*: Sic ipsam Victoriam videntur dixisse priſci. Seneca in ludo: *Proximus interrogatur sententiam Diespiter Vicæpotæ filius.* Plutarchum etiam e-

nunc Vicæpotæ est, domus in infimo clivo ædificata.
8 Latæ deinde leges non solum, quæ regni suspicione consulem absolverent, sed quæ adeo in contrarium verterent, ut popularem etiam facerent. inde cognomen factum [1] Publicolæ est. ante omnes de provocatione adversus magistratus ad populum, [2] sacrandoque cum bonis capite ejus, qui regni occupandi consilia iniisset. Gratæ in vulgus leges fuere, quas quum solus pertulisset, ut sua unius in his gratia esset; tum deinde comitia, collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius Consul, qui magno natu non sufficientibus jam viribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretii locum M. Horatius Pulvillus. Apud quosdam veteres auctores non invenio Lucretium consulem: Bruto statim Horatium suggerunt. credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in Capitolio Jovis ædes. Valerius Horatiusque Consules sortiti uter dedicaret. Horatio sorte evenit. Publicola ad Veientium bellum profectus. Ægrius quam dignum erat, tulere Valerii necessarii, dedicationem tam incliti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant; postem jam tenenti consuli, fœdum inter precationem Deum nuncium incutiunt: mortuum ejus filium esse funestaque familia dedi-

mendem ad Livii exemplum. *Fabius* Nicolaus Faber in Seren. Fuchii docet legendum *Flaccus* ex MSS. *Hon. Valesius.*

1 *Publicolæ*] Scribe *Publicolæ*, ex fide Capitolinorum marmorum, & Græcorum librorum Dionysii, Plutarchi. Dicam, præterea ex etymologia vocis. est enim *Πολυκόλα*, ut ait Dionysius, *φιλοκοινωνικὸς τοῖς πολίταις κοινωνικὸς*, quamquam Prisciano aut vetustissimis Latinis *Publicola* est dictum. *Sigonius.*

2 *Sacrandoque cum bonis capite ejus qui regni occupandi consilia iniisset*] *Sacratum* caput. expono *exceratum*, Græcis *κεκαταραμένον*. Sic Horat. lib. 2 Sat. 6 *Intestabilis & sacer esto.* Hominem itaque abominandum intelligit, atque ab omnibus aversandum, cujusmodi sunt hi, quos nos *excommunicatos* vocamus, hoc est, ab hominum Christianorum consortio abactos. Hujusmodi homines ethnicis antiquis vigilare impune fas erat. *Marcell. Don.*

1 P

dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit; nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. Nihil aliud ad eum nuncium à proposito aversus, quam ut cadaver efferri uberet, tenens postem, precationem peragit, & dedicat templum. Hæc post exactos reges domi militiæque gesta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucrecius, consules facti. Jam Tarquinii ad Lartem [1] Porse- 9
nam Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo consilium precesque, nunc orabant, ne se oriundos ex Etruscis, ejusdem sanguinis nominisque, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, *ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. Satis libertatem ipsam habere dulcedinis. Nisi quanta vi civitates eam expetant, tanta regia reges defendant, æquari summa infimis. nihil excelsum, nihil quod supra cætera emineat, in civitatibus fore. Adesse finem regnis; rei inter Deos hominesque pulcherrimæ.* Porsena tum regem esse Romæ, tum Etruscæ gentis regem, amplum Tuscis ratus, Romam infesto exercitu venit. non unquam alias ante tantus terror senatum invasit. adeo valida res tum Clusina erat, magnumque Porsenæ nomen. nec hostes modo timebant, sed suosmet ipsi cives, ne Romana plebs metu perculsa, receptis in urbem regibus, vel cum servitute pacem acciperet. multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu acta. annonæ imprimis habita cura, & ad frumentum com-

Porsenam] *Porsennám* Rott. Voss. Helm. Chisi. Flor. Sic *Porsenna* MS. apud Plinium 34, 6 & 14: 36, 13. Martin. 2 Stratag. 13, 5. MS. Eutrop. Acad. Lugd. Cassius Hemina apud Nonium pag. 267. Virgilius 8 Æneid. 646. Charisius lib. 1. *Lar si familiaris erit, genitivo Laris; si Tolumnii vel Porsennæ Lartis.* J. F. Gron.

Dulcedinis, nisi quanta vi civitates eam expetant; tanta regia reges defendant, æquari] Ita magno errore huc usque distinctus fuit hic locus; quasi vero minus dulcedinis haberet libertas, si jam regna reges defendant. Itaque quam distinctionem nobis indicavit accuratissimus Jac. Perizonius, non cunctati sumus hac vice in contextum admittere, maxime quum jam anteriores quædam editiones, *defendant, æquari. τὸ æquari*, est, rem in eo esse, ut æquentur, immo jam æquari, atque ita nihil excelsum in civitatibus fore. *Jac. Gron.*

comparandum missi, alii in Volscos, alii Cumas. Sa
quoque vendendi arbitrium, [1] quia impenso pretio v
nib

1 *Quia impenso pretio veniret, in publicum omni sumptu*] Hoc receptum est ab interpunctione Turnebi, *omni sumptu in publicum*, breviter dici censentis, ut significetur datum plebi sale de publico, onere & sumptu illo in rempublicam recepto. Sed prater durum loquendi genus insolentissima foret haec largitio in tanta egestate reipublicæ. Lipsius prodidit, *in publicum omni sumpto*, ne hoc quidem sermone toleranbili. Nimis audacter Glareanus & Ursinus: ille *omni sumptu adempto conferam privatis*, etsi eodem inclinet Sigonius; hic *cum omni sumptu adempto*, recte *to Privatis*. Citra gravis est error, quod *impenso pretio*, interpretatur nullo soluto pretio, quasi sal nulla impensa in publicum veniret, eoque antiquitus esset eum divendi. Et enim res falsa est, nec verba illam patiuntur. Apud Ciceronem, quibus abutitur, ad Att. lib. 14. 12. *Mirabilem vero tuam utique Quiritem traditionem vel impensa petit*. Manutius etiam, *aut sumto*. At id probabunt exempla tot alia, voluntque intelligi, pretio vel maximo, aut quantumvis magno. Ut eo loco, quo alios *etiam*, aut, *& si quos*. Sic subinde, quod introducto, de qua sequitur, dotatæ Aquilliæ hanc sententiam affirmat. Nannius: *veniret in publicum, sine omni sumptu adempto privatis*. Quod fit, venditum fuisse publice, detractis oneribus itinerum & vectigalium, ut præter pretium sali nihil fit solutum. Ne hoc quidem ex his verbis potest confici. *Venire in publicum* dicitur, quod emitur pecunia aliqua. Ut contra lib. 40. *Pecora privatim ex publico vendita, quia vendita in privatum*. Non potest autem esse emptio, cur adimeretur privatis illud commercium, quod magno pretio a republica comparabatur. Cui enim reipublicæ conferret? Dein plebi consultum est hoc instituto: plebs ig
gravata erat antea, non ararium.
& postrema verba nihil habent s
Ego ita censeo. Salinas Ostia ded
instituerat olim Ancus. Ea, ut
lent publica, haud dubie locab
tur redemptoribus exercendæ.
quum magno conducerent, at
ideo excandefacerent annonam sa
Patres plebis demerendæ causa t
non locaverunt salinas privatis ve
gal pro eo pensuris, sed mandaver
operis publicis, quæ in public
coli gerent omne sal, constituer
que institores, qui salubriore pr
plebi divenderent. Suetonius C
gula cap. 40. *Vectigalia nova atque
audita primum per publicanos, de
quia locum exercebant, per centur
triones sine praconibus exercuit*. Q
hic fecit avaritia & invidia in red
ptores, id illi indulgentia in pleb
Hanc mentem Livii, conceptam
his fuisse verbis existimo: *Salis
que vendendi arbitrium quia impenso
in veniret, in publicum omne sumpt
adempto privatis, arbitrium* non
do est potestas vel copia, sed ex
ipsa merces vel pecunia vectiga
quam fecit solvebant reipublic
nis monopolii vel vendendi; per
fectos. Ut Cicero in Senatu post r
tum: *Nondum palam factum erat
de vectigalibus, cum tibi arbitri
meis fidem fore patriæ in eum affluxit*
lud Vectigal ait *impenso pretio ven
id est magno conductum esse, ut
dere deinde*: *emi exercendam*, de
bus lib. 4 de pec. vet. cap. 5. D
que id *in publicum omni sumptum
emptum privatis*. Hoc est, non ac
sam locaverant locus, sed ad
cep

nibat in publicum omni sumptu, ademptum privatis. Portoriis quoque & tributo [1] plebe liberata, ut divites conferrent, qui oneri ferendo essent. pauperes satis stipendii pendere, si liberos educarent. Itaque hæc indulgentia Patrum, asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeo concordem civitatem tenuit, ut regium nomen non summi magis quam infimi horrerent: nec quisquam unus malis artibus postea tam popularis esset, quam tum bene imperando universus senatus fuit. Quum hostes adessent, pro se quisque in urbem ex agris demigrant: urbem ipsam sepiunt præsidiis: alia muris, alia Tiberi objecto videbantur tuta. Pons sublicius ter penè hostibus dedit. ni unus vir fuisset, Horatius Cocles: id munimentum illo die fortuna urbis Romanæ habuit: qui positus fortè in statione pontis, quum raptum repentino impetu Janiculum, atque inde citos decurrere hostes vidisset, trepidamque turbam suorum arma ordinesque relinquere, reprehensans singulos, [2] obsistens, obtestansque Deûm & hominum fidem, testabatur: *nequicquam deserto præsidio eos fugere. si* [3] *transitum pontem à tergo reliquissent: jam plus hostium in Pala-*

ptum Patres auctoribus publicis manserunt. Παρὰ μικρὸν ἁπάσης τῆς οὐσίας ἡ πόλις Aristoteles ait 2 Oeconom. Defectus ille conjunctionis non movus Livio. Sic lib. 24. *Tributique onera moti; erarii facti. Sumere in publicum*, ut *redigere in publicum*, *referre publicum*: qualia passim frequentat ito in Oppium: *vinum redemisti, præi pro vini quadrantalibus sexaginta in blicum dedisti.* Varro lib. 4 de L. L. *m pecore diceretur multa, & id esset ctum in publicum.* Livius lib. 26. *rvorum opera, qui in publicum redemac manumissi sunt.* Lib. 42. *Pars agri mpani, quem privati sine discrimine ederant, reciperata in publicum erat.* b. 44. *Ædes Africani, lanienasque tabernas conjunctas in publicum emit.* F. Gron.

1 *Plebe liberata*] Scribendum videtur: *plebes liberata*. Et sic Gud. Aliud enim hoc levamenti genus latius patens, nec restringendum ad ea, quæ præcesserunt. Sed & Flor. ac Voss. 1 à manu prima *Portoriisque*. Et sufficit τὸ *quoque* in præcedenti periodo. *Idem.*

2 *Obsistens obtestansque Deûm & hominum fidem testabatur*] In Pal. deerat τὸ *testabatur*. Voss. a m. p. *obsistens obstansque*. Et certe ingrata est verbi repetitio. Suspicari possis fuisse: *obsistens & feranstque, Deum & hominum fidem testabatur.* Idem.

Obsistens obtestansque] 10, 19. *Plures abeunti Volumnio obsistere atque obtestari.* Jac. Gron.

3 *Transitum pontem*] Sic omnes libri. Lib. 21. *Ab tergo Alpes urgent, vix integris vobis ac vigentibus transita.*

Palatio Capitolioque, quam in Janiculo fore. [1] *Itaque movere prædicere, ut pontem,* [2] *ferro, igni, quacunque vi possent, interrumpant. Se impetum hostium, quantum corpore uno posset ob sisti, excepturum.* Vadit inde in primum aditum pontis insigniſque inter conſpecta [3] cedentium pugnæ terga obverſis cominus ad ineundum prœlium armis, ipſo miraculo audaciæ obſtupefecit hoſtes. duos tamen cum e pudor tenuit, [4] Sp. Lartium ac T. Herminium, ambo claros genere factiſque. Cum his primam periculi procellam, & quod tumultuoſiſſimum pugnæ erat, parum per ſuſtinuit. deinde eos quoque ipſos [5] exigua parte pontis relicta, revocantibus qui reſcindebant, cedere in tutum coëgit. Circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres Etruſcorum; nunc ſingulos provocare, nunc increpare omnes, *Servitia regum ſuperborum, ſuæ libertatis immemores, alienam oppugnatum venire.* Cunctati aliquamdiu ſunt, dum alius alium, [6] ut prœlium incipiant, circumſpectant. pudor deinde commovit aciem, & clamore ſublato undique in unum hoſtem tela conjiciunt. Quoquum in objecto cuncta ſcuto hæſiſſent, neque ille minus obſtinatus [7] ingenti pontem obtineret gradu; ja

imp

Nec tamen refuto Nanniano cum *transtrui.* J. F. Gron.

1 *Itaque movere, præcipere*] Si veteres ita libri haberent, non ſollicitarem. Cicero pro Sextio: *Memineratis, adoleſcentes, atque hoc vere vere per ipſos.* Nunc conjecturam Rhenani lucuſque patimur: nam & ipſius & aliorum libri: *monere, præmonere*, quod reſtituendum eſt. Lib. 21. *Per Duces, primores, reſtites ac arbitros monuiſſe, negare*] J. Cæterum offert Sigonius e ſuo: *ferri, & quacunque.* Eodem jure quo primo libro in verbis Fruit: *Ferro, igni quacunque deorum vi poſſent.* Idem.

2 *Ferro, igni, quacunque vi*] Vet. lect. *& quacunque vi poſſent.* Sigonius.

3 *Cedentium pugnæ terga*] Male *pugna.* Hoc libro de Collatino: *Cedentis ex ſe cohortis.* Et, *Communem belluam gerentis cum Veiis ac memoria ceſſit.* Lib. 21. *Hannibal ſaucius pugna exceſſit.* Cicero Ph. 1. *Laudi ejus pugnæ Veiis cedere Italiæ.* J. F. Gron.

4 *Sp. Lartium*] Glareanus ubi *Lartium* ſcribendum cenſet: nos *Larcium*: partim auctoritate, partim etymologia vocum. *Lartius* enim a *Lars* prænomine ductus eſt. Græcorum tamen codices ubique *Λάρτιον* habent. *Sigonius.*

5 *Exigua parte pontis*] Tò *exigua* hæc ſcriptura non poteſt referri niſi ad Coelitem. At non ille magis *exigua* quam revocantes. Scribe: *Exigua parte reſcidia.* J. F. Gron.

6 *Ut prœlium incipiant, circumſtant*] Lege: *incipiat.* Idem.

7 *Ingenti pontem obtineret gradu*] cus mihi ſuſpectus. An *auſu*? I

qui

impetu conabantur detrudere virum. quum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pavore subito impetum fustinuit. Tum Cocles, [1] *Tiberine pater*, inquit, *te sancte precor, hæc arma & hunc militem propitio flumine accipias.* Ita sic armatus in Tiberim desiluit: multisque super incidentibus telis incolumis ad suos tranavit; rem ausus plus famæ habituram ad posteros, quam fidei. Grata erga tantam virtutem civitas fuit: statua in comitio posita; agri quantum uno die circumaravit, datum. Privata quoque inter publicos honores studia eminebant. nam in magna inopia pro domesticis copiis unusquisque ei aliquid, fraudans se ipse victu suo, contulit. Porsena primo conatu repulsus, consiliis ab oppugnanda urbe ad obsidendam versis, præsidio in Janiculo locato, ipse in plano ripisque Tiberis castra posuit: navibus undique accitis, & [2] ad custodiam, ne quid Romam frumenti subvehi sineret; & ut prædatum milites trans flumen per occasiones [3] aliis atque aliis locis trajicerent. brevique adeo infestum omnem Romanum agrum reddidit, ut non cætera solum ex agris, sed pecus quoque omne in urbem compelleretur, neque quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Etruscis, non metu magis quam consilio concessum. namque Valerius consul, intentus in occasionem, multos simul & effusos improviso adoriundi, in parvis rebus negligens ultor, gravem se ad majora vindicem servabat. Itaque, ut eliceret prædatores, II

quidem esset μυκτὰ βεῖα Homericum: sed nihil cum *Obtinet.* Tan. Faber.

1 *Tiberine pater, inquit, te sancte precor*] Tiberinum deum loci videtur intelligere, de quo etiam Virgil. lib. 8. *Hic Deus ipse loci fluvio Tiberinus amœno, Populeas inter senior se attollere frondes Visus.* Quo in loco docet Servius, in sacris *Tiberinum*, in communi loquendi sermone, *Tiberim*; in carmine, *Tibrim* vocari. *Sigonius.*

2 *Ad custodiam, ne quid*] Desideratur vox, *Positis*, quæ est in vet. lib. *& ad custodiam positis.* Idem.

3 *Aliis atque aliis locis trajicerent*] Malim *trajiceret.* id est, transponeret ipse Porsena. Et sic video esse in Vossiano. *J. F. Gron.*

datores, edicit suis, postero die frequentes porta Esquilina, quæ aversissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidione & fame servitia infida transfugerent. Et sciere perfugæ indicio: multoque plures, ut in spem universæ prædæ, flumen trajiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copiis ad secundum lapidem Gabina via occultum considere jubet: Sp. Lartium, cum expedita juventute, ad portam Collinam stare, donec hostis prætereat. deinde se objicere, ne sit ad flumen reditus. [1] Consulum alter T. Lucretius porta Nævia cum aliquot manipulis militum egressus: ipse Valerius Cœlio monte cohortes delectas educit. hique primi apparuere hosti. Herminius, ubi tumultum sensit, concurrit ex insidiis: [2] versique in Valerium Etruscis, terga cædit. dextra lævaque, hinc à porta Collina, illinc ab Nævia redditus clamor. ita cæsi in medio prædatores, neque ad pugnam viribus pares, & ad fugam septis omnibus viis. finisque ille tam [3] effuse vagandi Etruscis fuit. Obsidio erat nihilominus, & frumenti cum summa caritate inopia; fodendoque expugnaturum se urbem, spem Porsena habebat: [4] quum

C. Mu-

1 *Consulum alter*] Vet. lib. *Consul alter*. Sigonius.

2 *Versique in Lucretium Porsena* Probo conjecturam Glareani, legendum esse, *in Valerium*, propter ea quæ sequuntur, *Dextra lævaque hinc à porta Collina, illinc ab Nævia redditus clamor*: nimirum ab Lartio, & Lucretio; quorum ille Collina, hic Nævia porta egressus erat. *Idem.*

3 *Effuse vagandi*] Flor. Voss. Helm. Rott. Gud. *evagandi*. Sic quoque in Flor. S. Marci legitur. 3, 7. *per ignota capita late evagata est vu morbi*. Jac. Gron.

4 *Quum C. Mucius adolescens nobilis*] Sigonio videtur hæc periodus ἀνακόλουθον continere, quia nullum subdat verbum, quod respondeat recto illi casui, *C. Mucius*. Ecce & in prompt subservientes ei libri MSS. ex quibu jubet nos legere: *C. Mucio adolescent nobili indignum videbatur*. Quibus qui dem Livium restituendum nunquam committemus. Neque est ἀνακόλου , nihil quæ hoc omine figura le quendi referenda est inter veterum e leganter dicta. Neque verum est ni hil respondere recto casui subjiciun tur enim multa, ut *ratus, constitui metuens, iret, deprehensus*, &c. sed i errorem induxit doctissimum viru illud *itaque*, quo putabat novam o mnino periodum incipi, non illam quæ intercisa & suspensa erat, cont nuari. Poterat quidem abesse, παλαιάζει. sed utiliter additur orati ni propter hyperbaton, & valet peri

d

C. Mucius adolescens nobilis, cui indignum videbatur, populum Romanum servientem, quum sub regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus ullis obsessum esse; liberum eundem populum ab iisdem Etruscis obsideri, quorum sæpe exercitus fuderit: itaque magno audacique aliquo facinore eam indignitatem vindicandam ratus, primo sua sponte penetrare in hostium castra constituit: dein metuens, ne si consulum injussu & ignaris omnibus iret, forte deprehensus à custodibus Romanis retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen affirmante, senatum adiit: *Transire Tiberim*, inquit, *Patres, & intrare, si possim, castra hostium volo: non prædo, nec populationum invicem ultor. Majus, si Dii juvant, in animo est facinus.* Approbant Patres: abdito intra vestem ferro proficiscitur. Ubi eo venit, in confertissima turba prope regium tribunal constitit. Ibi quum stipendium forte militibus daretur, & scriba cum rege sedens pari fere ornatu multa ageret, eum milites vulgo adirent; timens

sisci-

de ac si plenius dixisset: *ut itaque, ut occæpit dicere, Mucius.* Cicero lib. 4 de finib. *Hostem tuum ille Pœnulus (scis enim Citrieos, clientes tuos è Phœnicia profectos) homo igitur acutus, causam non obtinens, repugnante natura, verba versare cœpit.* Hic abundat τὸ *igitur*, ut illic τὸ *itaque*. Lib. 2 Tuscul. Quæst. *Etenim si orationes, quas nos multitudinis judicio probari volebamus (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiæ est audientium approbatio) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod simitari posse confiderent, quemque spernendi sibi eundem & bene dicendi finem proponerent, &c. quid futurum putamus, cum adjutore populo? quo utebamur antea, nunc minime nos uti posse videamus?* Exemplum insigne, unde vides, & quæ respondere deberent, interdum ad sensum potius quam ad vocabula referri. Pro Plancio: *Aliquid præterea, (timidè dico, tamen dicendum) non enim*

opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus, aliquid attulimus etiam nos. Justinus lib. 12. *Auctor insidiarum Antipater fuit, qui cum carissimos amicos ejus interfectos videret, &c.* hinc longo ambitu suspenditur oratio usque ad *arbitrabatur*: ibi demum: *igitur ad occupandum regem, Cassandrum filium dato veneno subornat.* Idem scilicet Antipater, cum illa omnia videret ac reputaret. Herodotus lib. 1. Κροῖσος ὁ μεμαθὼς κῶ τὸ πλῆθος τὸ ἐωυτῦ σρατόδυμα (ὡς γὰρ οἱ ὁ συμβαλὼν σρατὸς πολὺν ἐλάσσων ἦ ὁ Κύρε) τῦτο μεμαθὼς, ἀπίκαυε ἐς τὰς Σάρδις. Sic apud Xiphilinum in prodigiis cladis Crassianæ: ὁ γὰρ ἀέτὸς ὠνειμασμένος (ἔστι δὲ ναύσπορος μὲν, &c, quibus describit aquilam: inde πάντων ἓν ἀέτων ἐς ὃν ἐδέλησε ῥᾳδίως ἐνέρχεται ὥστε τότε σωδιαδῆναι. *J. F. Gron.*

scisciatari uter Porsena esset, ne ignorando regem semet-ipse aperiret quis esset, quo temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. Vadentem inde qua per trepidam turbam eruento mucrone sibi ipse fecerat viam, quum concursu ad clamorem facto, comprehensum regii satellites retraxissent, ante tribunal regis delitutus, tum quoque inter tantas fortunæ minas, metuendus magis quam metuens: *Romanus sum*, inquit, *civis: C. Mucium vocant. hostis hostem occidere volui. nec ad mortem minus animi est, quam fuit ad cædem. Et facere & pati fortia, Romanum est. Nec unus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc ad juvenem, si juvat, accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo: ferrum hostemque in vestibulo habeas regiæ. Hoc tibi juventus Romana indicimus bellum. Nullam aciem, nullum prælium timueris. Uni tibi, & cum singulis, res erit.* Quum rex, simul ira infensus, periculoque conterritus, circumdari ignes minitabundus juberet, nisi expromeret propere, quas insidiarum sibi minas per ambages jaceret: *En tibi*, inquit *ut sentias quam vile corpus sit iis* [1] *qui magnam gloriam vident* dextramque accenso ad sacrificium foculo injicit. quam quum velut alienato ab sensu torreret animo; prope attonitus miraculo Rex, quum ab sede sua prosiluisset amoverique ab altaribus juvenem jussisset: *Tu vero abi* inquit, *in te magis quam in me hostilia ausus.* [2] *Juberem macte virtute*

virtu

1 *Qui magnam gloriam vident*] Sic optime Gruterus è libris. Male subjecerant, *petunt*: male Rhenanus, qui primus verum produxit, addebat, *propositam*. Cicero pro Sext. *Qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam spectant*. Liv. 3. *Cujus mens nihil præter publicum commodum videt*. Lib. 6. *Camillus in utraque vestra fortuna suam gloriam videt*. Lib. 7 in oratione Corvi: *Proinde summum quodque spectate, milites, decus*. Seneca de benef. 4, 20. *Ingratus est, quia in referenda gratia secundum datum videt, qui spectat cum reddi*

Lucianus Hermotimo: Οὐ γὰρ ἄ[illegible] ἐστιν ἐν, ἀπὸ τούτου, ἀπὸ δόξας ἐφορᾷ, ὡς ἀληθεύσῃ περὶ αὐτῶν. *J. Gron.*

2. *Juberem macte virtute esse*] Vera lectio. *Juberem te macte virtute esse*. Modus est autem jubendi is, de qu Livius lib. 4. *Tum Dictator, Macte virtute, inquit, C. Servili esto*. Ut autem ibi, *Macte*, pro *Mactus*, positu auctore Prisciano, sic hic *Macte* p *Mactum*. Sigonius.

1 S

virtute esse, si pro mea patria ista virtus staret. Nunc jure belli liberum te, intactum, inviolatumque hinc dimitto. Tum Mucius, quasi remunerans meritum, *Quandoquidem*, inquit, *est apud te virtuti honos, ut beneficio tuleris a me, quod minis nequisti; trecenti conjuravimus principes juventutis romanæ, ut in te hac via grassaremur. Mea prima fors fuit. cæteri, ut cuique ceciderit primo, quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisque tempore aderunt.* Mucium dimissum, cui postea 13
[1] Scævolæ à clade dextræ manus cognomen inditum, legati à Porsena Romam secuti sunt. Adeo moverat eum & primi periculi casus, quo nihil se præter errorem insidiatoris texisset; & subeunda dimicatio toties quot conjurati supererent; ut pacis conditiones ultro ferret Romanis. Jactatum in conditionibus nequicquam de Tarquiniis in regnum restituendis, magis [2] quia id negare ipse nequiverat Tarquiniis, quam quod negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. De agro Veientibus restituendo, impetratum: expressaque necessitas obsides dandi Romanis, si Janiculo præsidium deduci vellent. His conditionibus composita pace, exercitum ab Janiculo deduxit Porsena, & agro Romano excessit. Patres C. Mucio virtutis causa trans Tiberim agrum dono dedere, quæ postea sunt Mucia prata appellata. Ergo ita honorata virtute, feminæ quoque ad publica decora excitatæ. Cœlia virgo, una ex obsidibus, quum castra Etruscorum forte haud procul ripa Tiberis locata essent, frustrata custodes, dux agminis virginum inter tela hostium Tiberim tranavit: sospitesque omnes Romam ad propinquos restituit. Quod ubi regi nunciatum est, primo incensus ira,

1 *Scævolæ*] Cap. lapid. edunt; *Scævulæ*. Sigonius.

Scævolæ à clade dextræ manus] Inepte: quomodo enim à Græco σκαιός σκαιόλας Scævola fiat? Melius est dicere cum Varrone lib. 6 L. L. *Pueris turpicula res in collo quadam fuspenditur lunæ Scævæ causa; inde Scævola appellatus.* Certe cognomen Romanum est Scæva, Livius pag. 289; & nobilis ille centurio Cæsaris Scæva dicitur. *Hen. Valesius.*

2 *Quia id negare ipse nequiverit*] Flor. Rott. Chiff. & Voss. *nequiverat.* Idem & Helm. ut Rhenanus: *Et Cœlia.* J. F. Gron.

1 *Ele-*

ira, oratores Romam misit ad Cœliam obsidem deposcendam; alias haud magni facere: deinde in admirationem versus, *Supra Coelites Mucioque dicere id factum esse*, & præ se ferre, *quemadmodum, si non dedatur obses, pro rupto se fœdus habiturum; sic deditam, inviolatam ad suos remissurum.* Utrinque constitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt: & apud regem Etruscum non tuta solum, sed honorata etiam virtus fuit: laudatamque virginem parte obsidum se donare dixit: ipsa quos vellet, legeret. Productis omnibus [1] elegisse impuberes dicitur: quod & virginitati decorum, & consensu obsidum ipsorum probabile erat, eam ætatem potissimum liberari ab hoste, quæ maxime opportuna injuriæ esset. Pace redintegrata, Romani novam in femina virtutem novo genere honoris, statua equestri, donavere.
14 in summa Sacra via fuit posita virgo insidens equo. Huic tam pacatæ profectioni ab urbe regis Etrusci abhorrens mos, traditus ab antiquis, usque ad nostram ætatem [2] inter cætera solennia manet bonis vendendis, bona Porsenæ regis vendendi. Cujus originem moris, necesse est aut inter bellum natam esse, neque omissam in pace: aut mitiore crevisse principio, quam hic præ se ferat titulus, bona hostiliter vendendi. Proximum vero est ex iis quæ traduntur: Porsenam descendentem ab Janiculo, castra opulenta, convecto ex propinquis ac fertilibus Etruriæ arvis commeatu, Romanis dono dedisse; inopi tum urbe ab longinqua obsidione. ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, [3] venisse, bonaque

1 *Elegisse impuberes*] Chiff. Helm. Rott. Flor. utique *impubes*. J. F. Gron.

2 *Inter cætera solennia manet, bona Porsenæ regis*] In omnibus ver. lib. duæ amplius voces sunt, *Bona vendendi*, quas eximii Rhenanus, quod in uno quem ipse legit libro non reperit, ex quo subspicatus est, eas esse interpretis alicujus glossema. Videndum est tamen an ita sit. Etenim Cicer. in Verr. 3. *Ubi ista consuetudo in bonis proscriptis, prædibusque vendendis Consulum, Consolum, Prætorum, Quæstorum, ut optima conditione sit is, cujus res sit, cujum periculum.* Sigonius.

3 *Venisse bona, quæ Porsenæ appellata*] Resinge, ut voluit Glareanus & habent non MSS. modo, sed & veteres editio-

que Porſenæ appellata, gratiam muneris magis ſignificante titulo, quam auctionem fortunæ regiæ, [1] quæ ne in poteſtatem quidem populi Romani eſſet. Omiſſo Romano bello Porſena, ne fruſtra in ea loca exercitus adductus videretur, cum parte copiarum filium Aruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res necopinata perculerat. arceſſita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis, tantum ſpei fecere, ut acie decernere auderent. Prœlio inito, adeo concitato impetu ſe intulerant Etruſci, ut funderent ipſo incurſu Aricinos. Cumanæ cohortes arte adverſus vim uſæ, declinavere paululum; effuſeque prælatos hoſtes converſis ſignis ab tergo adortæ ſunt. Ita in medio prope jam victores cæſi Etruſci: pars perexigua, duce amiſſo, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes & fortuna & ſpecie ſupplicum delati ſunt. ibi benigne excepti, diviſique in hoſpitia. Curatis vulneribus alii profecti domos, nuncii hoſpitalium beneficiorum. Multos Romæ hoſpitum urbiſque caritas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem deinde *Tuſcum vicum* appellarunt.

[2] P. Lucretius inde & P. Valerius Publicola tertium con- 15
ſules

editiones: *Veniſſe, bonaque Porſenæ appellata*, Nam τὸ *ea* refertur ad *caſtra opulenta*, non ad *bona*, ut putarunt. Neque incommode dicitur, *veniſſe opulenta caſtra*, pro ſectione rerum in caſtris. Cicero in de l. agrar. *Num obſcure videntur prope haſta præconis infectari Cn. Pompeii exercitum, qui venire jubeant eos ipſos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat?* J. F. Gron.

1 *Quæ ne in poteſtatem quidem pop. Rom. eſſet*] Quis non de hac anomalia aliquid notavit? aut eam alicubi jure injuria applicare ſtuduit? Non iſta libentes iteramus, quæ pœne in Homericum ἀπαμειβόμενον abierunt: conſenſu tamen ſcriptorum permotus non inſuper habere volui dictum, ut apud Ciceronem: *ab exteris nationibus, quæ in amicitiam Pop. R. ditionemque eſſent: cum veſtros portus in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis*: apud JC. *Veſpertinis temporibus in publicum eſſe, in poſſeſſionem eſſe*: & id genus infinita. Cæſar lib. 1 Civ. *Quo facilius omne Adriaticum mare, extremus Italiæ partibus regionibuſque Græciæ, in poteſtatem haberet.* Livius lib. 22, 25. *M. Minucium magiſtrum equitum, ne hoſtem videret, ne quid rei bellicæ gereret, prope in cuſtodiam habitum.* Sic optimi. Lib. 45. *Inde Octavius regem in caſtra ad conſulem miſit, præmiſſis literis, ut in poteſtatem eum eſſe & adduci ſciret.* Valerius Maximus 1, 6. *Vejos in poteſtatem Pop. Romani futuros.* Sic libri veteres. nunc eſt *venturos*. Idem.

2 *P. Lucret. inde & P. Valer.*] Dionyſius

ſules facti. Eo anno poſtremum legati à Porſena de reducendo in regnum Tarquinio venerunt. quibus quum reſponſum eſſet, miſſurum ad regem ſenatum legatos; miſſi confeſtim honoratiſſimus quiſque ex Patribus. *Non, quin breviter reddi reſponſum potuerit, non recipi reges, ideo potius delectos Patrum ad eum miſſos, quam legatis ejus Romæ daretur reſponſum: ſed ut in perpetuum mentio ejus rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficiis invicem animi ſollicitarentur: quum ille peteret, quod contra libertatem populi Romani eſſet: Romani, niſi in perniciem ſuam faciles eſſe vellent, negarent, cui nihil negatum vellent. Non in regno populum Romanum, ſed in libertate eſſe. ita induxiſſe in animum, hoſtibus potius, quam regibus portas patefacere. Eam eſſe voluntatem omnium, ut qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi ſit. Proinde ſi ſalvam eſſe vellet Romam, ut patiatur liberam eſſe, orare.* Rex verecundia victus, *Quando id certum atque æſtimatum eſt*, inquit, *neque ego obtundam ſapius eadem nequaquam agendo: nec Tarquinios ſpe auxilii, quod nullum in me eſt, fruſtrabor. Alium hinc, ſeu bello opus eſt, ſeu quiete, exilio quærant locum, ne quid meam vobiſcum pacem diſtineat.* Dictis facta amiciora adjecit. obſidum quod reliquum erat, reddidit. agrum Veientem, fœdere ad Janiculum icto ademptum, reſtituit. Tarquinius ſpe omni reditus inciſa

nyſius ac Livius in Conſulum nominibus, quod ad primos duos attinet annos liberatæ Urbis conveniunt; in tertio ac deinceps differunt. Nam Dionyſius tertii anni Coſſ. facit P. Valerium Publicolam tertium; ac M. Horatium iterum. Livius pro Horatio P. Lucretium ponit, quod nomen mihi ſuſpectum. Et ſic alibi. *Glareanus.* in procem. h. L.

P. Lucretius inde & P. Valerius] Conſtat inter Faſtorum conditores Livium hic eſſe mutilum. Nam Dionyſius, Caſſiodorus, Cuſpiniani vetus liber, Marianus ſuggerunt *P. Valerium Poplicolam III. M. Horatium Pulvillum II.* his *Sp. Lartium Flavum, T. Herminium Aquilinum.* Et Livio quoque traditos eos perſuadent mihi utcumque corrupti veteres libri. Rhenanus ex ſuo affert *Purius Publius Lucretius.* Florentinus, *Spurius Publius Lucretius.* Ubi vides jam prænomen Lartii. Sed longe magis confirmor in ſuſpicione, quum conſidero, quod eſt in Voſſiano altero: *Publius Lucretius inde & Titus Herminius cum Publius Valerium Publicolam conſul facti.* Lartii collegam prænomine & nomine exhibet. Ipſa tamen Livii verba quis concipiet? Sed videtur hujuſmodi aliquid fuiſſe: *M. Horatius iterum & P. Valerius Poplicola tertium; tum Sp. Lartius & T. Herminius conſules facti.* J. F. Gron.

sa exulatum ad generum Mamilium Octavium Tusculum abiit. Romanis [1] pax fida ita cum Porsena fuit. Con- 16
sules deinde M. Valerius, [2] P. Postumius. Eo anno bene pugnatum cum Sabinis, consules triumpharunt. Majore inde mole Sabini bellum parabant. adversus eos, & ne quid simul ab Tusculo, (unde etsi non apertum, suspectum tamen bellum erat,) repentini periculi oriretur, P. Valerius quartum, T. Lucretius iterum consules facti. Seditio inter belli pacisque auctores orta in Sabinis, aliquantum inde virium transtulit ad Romanos. [3] namque Atta Clausus, cui postea Appio Claudio fuit Romæ nomen, [4] cum pacis ipse auctor à turbatoribus

1 *Pax fida cum Porsena fuit. Consules deinde*] Ego asteriscum ponendum censeo inter *fuit* & *Consules*, ut intelligatur deesse aliquid: desunt autem nomina Consulum Sp. Lartii, & T. Herminii. Quorum meminit Dionys. & Cassiodorus, qui tabulas suas consulares ex Liviana historia concinnasse videtur. puto autem deesse non Livii, sed librariorum vitio, ut aperte infra in Chronologia ostendam. *Sigon.*

2 *P. Postumius*] *Postumus* & *Postumus* scribendum est sine aspiratione, nam ita & in manuscriptis lib. est, & in vet. lapid. præsertim vero iis, qui in Capitolio sunt. *Idem.*

3 *Namque Ap. Clausus, cui postea App. Claudio fuit Romæ cognomen*] Nemo miretur me & hoc loco, & infra in x ubi ait: *Sive Ap. Clausum, sive Ap. Claudium mavultis*, legere *Actium Clausum*. Hæc enim est lectio vetustorum librorum. Quæ auctoritate etiam Valerii confirmatur, qui scribit *Aptium* prænomen ab *Actio* Sabinorum prænomine ortum esse. Ex quo intelligere possumus *Actium Clausum Sabinum*, ubi Romam commigravit, utrumque nomen immutasse, perinde atque Lucumo Tarquiniensis, qui se L. Tarquinium appellari voluit. Quod cum ita sit, non est dubium, quin mendose Suetonius in Tiberio hunc *Tatium* vocet, pro *Actio*. Et Dionysius Τίτος Κλαύδιος mendose habeat pro Ἄκκιος Κλαύσος, ut Plutarchus in Poplicola. Præterea pro voce *cognomen*, restitue, *Nomen*. nam hæc vox, & aptior est huic loco, & est in vet. lib. *Idem.*

Namque Atta] Sic leg. *Atta Clausus, cui postea Appio Claudio Romæ nomen fuit.* & lib. x. *Principem nobilitatis vestræ, seu Attam Clausum, seu Appium Claudium vultis.* Lipsius in Tacit. lib. 1 annal.

Namque Atta Clausus] Buslidianus *Atrius Clausus*. Chiflet. (duo Fall. Vossl. Helm.) *Attius Clausus*. Dubito etiam nunc, quodnam illi prænomen fuerit, *Atta*, *Attius*, an *Attus*. Nam *Attium* appellant plerique MSS. Livii: *Attam* codex Vaticanus Suetonii in Tiberio, quamvis alii MSS. varient: *Attum* vero vel *Actum* vocat auctor de nominibus Romanorum, qui Valerio Maximo subnectitur, & codex Vaticanus Taciti, & forte etiam Ovidius lib. 4 Fast. *Claudia Quinta genus Clauso referebat ab Atto.* Nam MSS. ibi habent *Alto*. Rubenius.

4 *Cum pacis ipse auctor à turbatoribus belli prem.*] Legerem: *à turbatoribus reipublicæ premeretur*. Illud *belli* relictum est ex aliqua annotatione adscripta. *Tan. Faber.*

Cum pac. i. a. à turbatoribus belli premeretur] Hæc inepte dicuntur: qui enim

bus belli premeretur, nec par factioni esset, [1] ab Regillo magna clientium comitatus manu, Romam transfugit. His civitas data, agerque trans Anienem. vetus Claudia tribus, additis postea novis tribulibus qui ex eo venerant agro, appellata. Appius inter Patres lectus, haud ita multo post in principum dignationem pervenit. Consules infesto exercitu in agrum Sabinum profecti, quum ita vastatione, deinde prœlio afflixissent opes hostium, ut diu nihil inde rebellionis timere possent, triumphantes Romam redierunt. P. Valerius omnium consensu princeps belli pacisque artibus, anno post, Agrippa Menenio, P. Postumio Consulibus, moritur, gloria ingenti, copiis familiaribus adeo exiguis, ut funeri sumptus deesset: de publico est elatus. Luxere matronæ, ut Brutum. Eodem anno duæ coloniæ Latinæ, [2] Pometia & Cora ad Auruncos deficiunt. cum Auruncis bellum initum: fusoque ingenti exercitu, qui se ingredientibus fines consulibus ferociter obtulerat, omne Auruncum bellum Pometiam compulsum est. Nec magis post prœlium, quam in prœlio cædibus temperatum est.

nium *turbatores belli*? Aut ergo scribendum: *Cædes* ut lib. 3 de Catone Quintio: *eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos velut justo persequi bello.* Iterumque: *falsum testem justo ac pio bello persequebatur.* Solent enim hæc ad minora transferri. Ut cum Terentius: *Ut homini adolescentulo, in alio occupato amore, filium darem in seditionem atque incertas nuptias.* Et noster lib. 45. *Domesticam seditionem* appellat dissensionem fratrum. Aut etiam: *ab auctoribus belli.* Prius satis placet. Nisi malis, *à turbatoribus vulgi.* Ut lib. 4. *Turbatores vulgi erant Sp. Maelius quantum & Metilius tertium tribunum plebis.* J. F. Gron.

1 *A lacu Regillo*] Quidam ab *urbe Regillo* legunt: quidam *à Regillo*, omisso *lacu*. Caterum lacus Regilli meminit Plin. lib. 33 cap. 2. Dionys. lib. 5 *Regillum* urbem facit. Idem lib. 6 fatetur lacum esse, ut & Livius paulo post. Potest autem fieri ut & urbs & lacus id nominis habuerint. *Glareanus.*

Ab Regillo] *Regillum* urbs est hoc in loco, non lacus, ad quem cum Latinis post debellatum est. Nam Stephanus ait: Ῥηγίλλη· πόλις Σαβίνων. Hoc dixi, quia Glareanus incertus esse sententiæ videtur, cum tamen urbs sit in Sabinis, lacus in agro Tusculano, ut ait Livius. *Sigonius.*

2 *Pometia & Cora ad Auruncos deficiunt*] Dionys. Αὐσόνας vocat; Cap. Fragm. *Aurunc.* Sigonius. Sunt autem *Aurunci* veteris Latii, quod à Tiberi Circeios usque erat, incolæ, teste Plin. lib. 3 cap. 5. Mirum autem de hoc bello nihil meminisse Dionysium. *Glareanus.*

est. & cæsi aliquanto plures erant quam capti, & captos passim trucidaverunt. [1] ne ab obsidibus quidem, qui ccc accepti numero erant, [2] iram belli hostis abstinuit. Et hoc anno Romæ triumphatum. Secuti consules Opiter Virginius, & Sp. Cassius Pometiam primo vi, deinde vineis aliisque operibus oppugnaverunt. in quos Aurunci magis jam inexpiabili odio, quam spe aliqua, aut occasione coorti, quum plures igni quam ferro armati [3] excurrissent, cæde incendioque cuncta complent: vineis incensis, multis hostium vulneratis & occisis, consulum quoque alterum (sed utrum, nomen auctores non adjiciunt) gravi vulnere ex equo dejectum prope interfecerunt. Romam inde male gesta re reditum. inter multos saucios consul spe incerta vitæ relictus. Interjecto deinde haud magno spatio, quod vulneribus curandis supplendoque exercitui satis esset: tum ira majore belli, tum viribus etiam auctis Pometiæ arma illata. & quum vineis refectis, aliaque mole belli [4] jam in eo esset, ut in muros evaderet miles, deditio est facta. cæterum nihilominus fœde dedita urbe, quam si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi, sub corona venierunt coloni alii; oppidum dirutum, ager veniit. Consules magis ob iras graviter ultas, quam ob magnitudinem perfecti belli triumpharunt. Insequens annus [5] Postumum Comi- 17 18

1 *Nec ab obsidibus quidem*] Flor. S. Marci, Rott. Gud. Voss. 1 clare *ne ab obs.* Sic cap. 28. lib. 4. *Jam ne duces quidem.* Sic lib. 8 cap. 7. *Nec te quidem recusare censeam.* notavit in margine patet. *Sic. leg. ne te.* Itaque haud dubius correxi quoque 1, 10. *Ne Crustimini quidem* ubi editur hactenus *nec*, quum tamen jam & Sigonius ex vet. lib. aliud monuerit. *Jac. Gron.*

2 *Ira belli abstinuit*] MSS. magno consensu, *qui trecenti accepti numero erant, ira belli hostilia abstinuit.* Nisi potius est Lipsii: *iram belli hostis*: scribe mecum: *ira belli hostilia abstinuit.* Supra: *in te magu quam in me hostilia ausus.* Lib. 3. *Etiam nunc, pœnitere sua sponte Æquos, quam pati hostilia malle.* Persæpe sic Tacitus. *J. F. Gron.*

3 *Excurrissent*] Flor. S. Marci, Rott. Gud. Voss. 1. *excucurrissent.* Jac. Gron.

4 *Jam in eo esset*] Vet. lectio melior. *Jam in eo res esset, ut.* Sigonius.

5 *Postumium Cominium*] Glareanus vehementer hoc loco errat, qui *Postumium* hoc in loco gentis esse nomen putat, & *C. Postumium* dici vult: est enim scribendum, *Postumum Cominium,*

Cominium & T. Lartium, Consules habuit. Eo anno Romæ, quum per ludos ab Sabinorum juventute [1] per lasciviam scorta raperentur, concursu hominum rixa ac prope prœlium fuit: [2] parvaque ex re ad rebellionem spectare res videbatur. Supra belli Latini metum id quoque accesserat, quod triginta jam conjurasse populos, concitante Octavio Mamilio, satis constabat. In hac tantarum

ut sit prænomen, quemadmodum ostendi in Prænominibus a me editis. *Sigonius.*

1 *Per lasciviam scorta raperentur*] Lipsium & Bulengerum capientes hoc de prostibulis quæ in scena publicabantur, removet Gruterus, quia hac ætate scenici Romæ nulli ludi fuerint: ipse fingit Consualibus in memoriam raptus Sabinarum propolita fuisse vilissima scorta colore vestis notabilia, quæ finitis ludis à juventute sine ulteriore injuria raperentur. Subtilitas in aliam occasionem differenda. Non enim narratur hic aliquid solenne & legitimum ludis. sed quod sæpe factum fitque hodie vel ludis vel alio tempore, prout fors dederit, ubi disciplina solutior & lenocinia exercere liberum. Scilicet peccavit Terentius, qui non circum constituit aut aliam scenam in fabula, ubi Æschinus Samnion: fidemam eripit. Nam isto quoque ævo juventutem ad hanc petulantiam prorupisse non debuit mirari optimus senex memor illius Terentiani, *Non est flagitium*, & Catoniani, *hic juvenes æquum est descendere.* Strictior Christiana castitas. Cicero pro Plancio: *Raptam esse mimulam, quod dicitur Atinæ factum à juvene, vetere quondam in scenicos jure, maximeque oppidano.* J. F. Gron.

2 *Parvaque ex re ad rebellionem spectare res videbatur*] Suspecta mihi repetitio *Res*: eo magis quod quidam MSS. *parvaque ex re res ad reb. sp. vid.* Posses scribere: *ad rebellionem spectare videbantur*, nempe Sabini. Ut lib. 40. *Apuanos ad rebellionem spectare.* Neque hic solum ea vox nolenti Livio addita est. Probat Sigonii liber cap. præcedenti. Probat Rhenani aliquanto melior, sed tamen malus lib. 5, 12. *Reique militia ita prospere gererentur, ut nihil nisi bello vincatur ad exitum spes.* Ubi fuit in causa, ut per tot annos legeremus *rei.* Lib. 25, 23. *Ad Marcellum rem defert, haud spernenda res visa.* Optimi posteriore loco non agnoscunt. Lib. 30, 34. *Adhuc dictu parva, sed magni eadem in re gerenda momenti res.* Hic quoque vox eadem in fine capitis, ut ibi dicimus. Sunt tamen & in quibus minor mendi suspicio. Ut lib. 38. *Imagnitate rerum cessarent in agros suarumque rerum erant amissa pulsati.* Lib. 8, 42. *Præter Veliternum obsidionem tardi magis rem exitus quam dubii, quieti externi res Romanas essent.* Minor, dico non tamen nulla. Pariter offendor ad illud l. 29, 6. *Spes autem adjectandæ ejus res ex minima re adfulsit. latrocinio magis quam justo bello in Bruttiis gerebantur res.* Videbimus ubi eo ventum fuerit omnino autem non vellicandum lib. 39. *Quia multis actionibus & res perantur cogerentur prætores per senatum res in diem trigesimum differre.* At eodem lib. to cap. 18. *Nec earum rerum ullam rem, in quas jurejurando obligati erant, in se aut in alios admittebant: ro rem* in tribus membranaceis deerat. Nec magis illud mirum tamen, quam lib. 4 ad Herennium: *Non pecuniam publicam præsto esse viderent, non denique ullam rem, quæ res pertinet ad bellum administrandum.* Idem.

1 M. V-

rum exspectatione rerum sollicita civitate, dictatoris primum creandi mentio orta, sed nec quo anno, nec quibus consulibus, quia ex factione Tarquinia essent (id quoque enim traditur) parum creditum sit, nec quis primum dictator creatus sit, satis constat. apud veterrimos tamen auctores T. Lartium Dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum equitum, creatos invenio Consulares legère: ita lex jubebat, de dictatore creando lata. Eo magis adducor, ut credam Lartium, qui consularis erat, potius quam [1] Manium Valerium, M. filium, Volesi nepotem, qui nondum consul fuerat, [2] moderatorem & magistrum consulibus appositum. qui si maxime ex ea familia legi dictatorem vellent, patrem multo potius, M. Valerium spectatæ virtutis & consularem virum legissent. Creato dictatore primum Romæ, postquam præferri secures viderunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendum. neque enim ut in consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium, neque provocatio erat: neque ullum usquam nisi in cura parendi auxilium. Sabinis etiam, creatus Romæ dictator (eo magis quod propter se creatum crediderant) metum incussit. itaque legatos de pace mittunt: quibus

1 *M. Valerium M. F. Volesi nepotem*] Hunc primum Dictatorem creatum esse, contra, atque tradit Livius, eundemque *Volusi*, non *Volesi* nepotem fuisse, quemadmodum etiam scriptum est in Capitolinis lapidibus, docet Festus lib. 13. cujus verba subjungam, partim quia vulgo mendose leguntur, partim etiam, quia dicuntur, quæ recitentur: inquit autem: *Optima lex cum nominatur in magistro populi faciendo, qui vulgo Dictator appellatur, quam plenissimum posset jus esse significabatur. Ut fuit M. Valerii Marci filii Volusi nepotis, qui primus magister populi creatus est: postquam vero provocatio ab eo magistratu ad populum data est, qua antea non erat, desitum est dici, ut optima lege, utpote imminuto jure posteriorum magistratuum.* Erravit porro Rhenanus, qui *M. Volesi nepotem* correxit, nam *Volusius* prænomen est *Valeriorum*, ita ut *Marcus* sit supervacaneum. *Sigonius.*

2 *Moderatorem & magistrum*] Copulativam in duabus postremis editionibus omissam, ut opinor, lapsu typorum revocavi, quod nec à patre quidquam annotatum inveniebam, & ipse ex Flor. S. Marci eam adscripseram. Utique habes hoc lib. cap. 23. *Ipsi futuri arbitri moderatoresque publici consilii.* Et 33. *Huic interpreti arbitroque concordiæ.* Sic *legati oratoresque*, vel *legati fecialesque.* Jac. Gron.

quibus orantibus dictatorem senatumque, ut veniam erroris hominibus adolescentibus darent; responsum, ignosci adolescentibus posse, senibus non posse, qui bella ex bellis serarent. actum tamen est de pace: impetrataque foret, si quod impensæ factum in bellum erat, præstare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent. Bellum indictum. [1] tacitæ induciæ quietum an-
19 num tenuere. [2] Consules Servius Sulpicius, Manius Tullius. nihil dignum memoria actum. T. Æbutius deinde & C. Vetusius. His consulibus Fidenæ obsessæ, Crustumeria capta, Prænestе ab Latinis ad Romanos defecit. nec ultra bellum Latinum, glitcens jam per aliquot annos, dilatum. A. Postumius dictator, T. Æbutius magister equitum magnis copiis peditum equitumque profecti ad lacum Regillum in agro Tusculano agmini hostium occurrerunt. & quia Tarquinios esse in exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non potuit, quin extemplo consigerent. Ergo etiam prælium aliquanto quam cætera gravius atque atrocius fuit. non enim duces ad regendam modo consilio rem affuere, [4] sed suismet

1 *Tacitæ induciæ quietum*, &c.] Vet. lib. *Dat tranquilla.* Quanquam lib. extremo ait: *Dant tacitæ inducias quietæ utrimque sumptæ.* Sigonius.

2 *Coss. Ser. Sulpitius, M. Manlius Tullus*] Fœde erratum est in altero horum consulum nominando: est enim scribendum *Ser. Sulpicius, M' Tullius*, id est, *Manius Tullius*. Hujus lectionis auctor est Dionysius, qui inquit, Σέρκιος Σουλπίκιος, Μάνιος Τύλλιος Λόλητος. Et Cicero in Brutō, qui ait: *M' Tullium* cum *Ser. Sulpicio* Consulem fuisse anno x post reges exactos. Quod Glareanus non vidit. *Manius* autem apud antiquos sita scribebatur, *M'* ut in Capitolinis consulibus: aut ita *M;* ut est in nummis argenteis multis, quos cum apud alios, tum maxime apud patrem tuum virum clarissimum legi, ut *M; Ser.* quæ *M; Coss.* Idem.

Coss. Ser. Sulpicius, Manius Tullius, Vossianus prior: *Coss. Servilio Supplicio M. Manlio Tullo.* Suspicor rotundius scripsisse Livium: *Consulibus Ser. Sulpicio M' Tullio nihil dignum memoria actum. T. Æbutio deinde & C. Vetusio Fidenæ obsessæ.* J. F. Gron.

3 *T. Ebutius*] Diphthongus neglecta est, quam affert Dionysius Τίτος Αἴβούτιος. Sigonius.

4 *Sed suismet ipsis consulunt*] Scribe *sui ipsi*: & inter hæc duo diversis ita casibus posuisse Livium existimo, quoties oratio pateretur. Sic supra cap. 9. *Nec hostes modo timebant, sed suosmet ipsi cives.* quod è Rhenani libro restitutum male sollicitat è malò suo Sigonius. Infra cap. 42. *Ad bella externi*

fuiſmet ipſis corporibus dimicantes miſcuere certamina. nec quiſquam procerum ferme hac aut illac ex acie ſine vulnere, præter dictatorem Romanum exceſſit. In Poſtumium, prima in acie ſuos adhortantem inſtruentemque, [1] Tarquinius Superbus, quamquam jam ætate & viribus erat gravior, equum infeſtus admiſit: ictuſque ab latere, concurſu ſuorum, receptus in tutum eſt. Et ad alterum cornu Æbutius magiſter equitum in Octavium Mamilium impetum dederat: nec fefellit veniens Tuſculanum ducem: contra quem & ille concitat equum. [2] tantaque vis infeſtis venientium haſtis fuit, ut brachium Æbutio trajectum ſit, Mamilio pectus percuſſum. Hunc quidem in ſecundam aciem Latini recepere. Æbutius quum ſaucio brachio tenere telum non poſſet, pugna exceſſit. Latinus dux nihil deterritus vulnere, prœlium ciet: & quia ſuos perculſos videbat, arceſſit cohortem exulum Romanorum, cui L. Tarquinii filius

externa prope ſupererant vires, abutebanturque ea inter ſemet ipſi certando. Cap. 44. *Æternas opes eſſe Romanas, niſi inter ſemet ipſi ſeditionibus ſaviant.* Sic Andreas, Becharius, Aſcenſius, Moguntina. Lib. 3, 56. *A cujus crudelitate voſmet ipſi armis vindicaviſtis.* quod iterum male ſollicitat Sigonianus. Cap. 61. *Sibimet ipſos victuros, non, ut decemvirorum victores præmium eſſent.* Lib. 7, 35. *Erumpendo hinc voſmet ipſi ſervate.* Hæc cur ita malim, ſi cauſam quæras, tot occurrent exempla, ut annotare tædio ſit futurum. Habe tamen hoc libro: *Ne ignorando regem ſemet ipſe aperiret, quis eſſet.* Lib. 5. *Comminique ab Cadicio centurione, quem ſibimet ipſi præfecerant.* Lib. 8. *In tenebris & multitudine ſemet ipſa impediente.* J. F. Gron.

1 *Tarquinius Superbus quamquam jam ætate*, &c.] Ruſus περιπλοκὴ Livius, ſed fruſtra. Nam Dionyſ. lib. 6 negat parentem Tarquinium huic adfuiſſe pugnæ, quippe jam nonagenarium. Filium autem Titum cum dictatore congreſſum: Sextum etiam hac pugna occiſum, quem Gabiis periiſſe Livius ad finem libri primi ſcriptum reliquit. Hoc in loco Livius Tarquinii filii nomen omiſit, ut variatum in hiſtoria hic non dubitem. *Glareanus.*

2 *Tantaque vis infeſtis venientium haſtis fuit*] Loco non moveo. tamen quia proxime præcedit *veniens*, duo Pall. *invenientium*, fortaſſis fuerit, *invehentium.* Subaudi, *ſe*, qualibus de nonnullis 2 Obſervat. 7. Sed & *vehens*, qui vehitur. Lib. 22. *Quum prætervehens equo ſedentem in ſaxo cruore oppletum conſulem vidiſſet.* Et *vectores* Petronio epibatæ, qui navibus vehuntur. Juſtinus lib. 11. *Plauſtrum, quo vehenti, regnum delatum fuerat.* Cicero lib. 1 de nat. Deorum: *Qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus invehens belluis, adjunctis humanæ corpori.* J. F. Gron.

lius præerat. [1] ea quo majore pugnabat ira ob erepta bona, patriamque ademptam, pugnam parumper restituit. Referentibus jam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius, Publicolæ frater, conspicatus ferocem juvenem Tarquinium ostentantem se in prima exulum acie, domestica etiam gloria accensus, ut cujus familiæ decus ejecti reges erant, ejusdem interfecti forent; subdit calcaria equo, & Tarquinium infesto spiculo petit. Tarquinius retro in agmen suorum infenso cessit hosti. Valerium temere invectum in exulum aciem, ex transverso quidam adortus transfigit: nec quicquam equitis vulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis, ad terram defluxit. Dictator Postumius, postquam cecidisse talem virum, exules ferociter citato agmine invehi, suos perculsos cedere, animadvertit; cohorti suæ, [2] quam delectam manum præsidii causa circa se habebat, dat signum, ut quem suorum fugientem viderint, pro hoste habeant. ita metu ancipiti versi à fuga Romani in hostem, & restituta acies. Cohors dictatoris tum primum prœlium iniit. integris corporibus animisque, fessos adorti exules, cædunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. Imperator Latinus, ubi cohortem exulum à dictatore Romano prope circumventam vidit, ex subsidiariis manipulos aliquot in primam aciem secum rapit. hos agmine venientes T. Herminius legatus conspicatus, interque eos insignem veste armisque

1 *Ea quo majore pugnabat*] Aldinæ debetur vitium omnium deinceps editionum. Veius Andreæ Romana, & ejus traduces, tum Ascensiana & Moguntina: *ea, quoniam majore*. Vossianus, *quod*. J. F. Gron.

2 *Quam de electa manu*] Ab Rhenano est, quum ederetur: *quam delecta manu*. Sed utraque oratio aspera. Flor. vere: *quam delectam manum*. To *quam* ad sequens pertinet, non ad præcedens. Potuisset enim dicere: *cohorti suæ, quod præsidium circa se habebat*, ut lib. 7. *Scribendi alterius exemplum; quod ad incertos belli casus reipublicæ subsidium esset*. Cicero 1 ad Att. ep. 14. *Quæ dices a prætore legi, quo consilio idem prætor uteretur*. 4 Acad. 19. *Cimmeriis ignis tamen aderant, quo tum illis uti lumine licebat*. Persius Sat. 2. *Quidnam est quæ tu mercede Deorum Emeris auriculas*. Silius lib. 13. *Quris delecta manus, centeni cuique, ferebant Excubias*. Idem.

3 *Rom*

misque Mamilium noscitans, tanto vi majore, quam paulo ante magister equitum cum hostium duce prœlium iniit, ut & uno ictu transfixum per latus occiderit Mamilium, & ipse inter spoliandum corpus hostis veruto percussus, quum victor in castra esset relatus, inter primam curationem exspiraverit. Tum ad equites dictator advolat, obtestans, ut fesso jam pedite, descendant ex equis, & pugnam capessant. Dicto paruere: desiliunt ex equis, provolant in primum, & pro antesignanis parmas objiciunt. Recipit extemplo animum pedestris acies, postquam juventutis proceres æquato genere pugnæ secum partem periculi sustinentes vidit. Tum demum impulsi Latini, perculsaque inclinavit acies. Equitibus admoti equi, ut persequi hostem possent. secuta & pedestris acies. Ibi nihil nec divinæ nec humanæ opis Dictator prætermittens, ædem Castori voviſſe fertur: ac pronunciasse militi præmia, qui primus, qui secundus, castra hostium intrasset. tantusque ardor fuit, ut eodem impetu, quo fuderant hostem, Romani castra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum est. Dictator & magister equitum, triumphantes in urbem rediere. Triennio deinde nec cer- 21
ta pax nec bellum fuit. Consules Q. Cloelius & T. Lartius. Inde A. Sempronius & M. Minutius. his consulibus ædes Saturno dedicata: Saturnalia institutus festus dies. A. deinde Postumius & T. Virginius consules facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatum, apud quosdam invenio: A. Postumium, quia collega dubiæ fidei fuerit, se consulatu abdicasse. dictatorem inde factum. Tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui consules secundum quosdam, nec quid quoque anno actum sit, in tanta vetustate, non rerum modo, sed etiam auctorum, digerere possis. Ap. Claudius deinde & P. Servilius consules facti. Insignis hic annus est nuncio Tarquinii mortis. Mortuus est Cumis, quo se post fractas opes Latinorum ad Aristode-

mum tyrannum contulerat. Eo nuncio erecti Patres, erecta plebes. sed Patribus nimis luxuriosa ea fuit lætitia: plebi, cui ad eam diem summa ope infervitum erat, injuriæ à primoribus fieri cœpere. Eodem anno Signia colonia, quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colonorum iterum deducta est. [1] Romæ tribus una & viginti factæ. Ædes Mercurii dedicata est idibus
22 Maiis. Cum Volscorum gente, Latino bello neque pax, neque bellum fuerat. nam & Volsci comparaverant auxilia, quæ mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset: & maturavit Romanus, ne prælio uno cum Latino Volscoque contenderet. Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxere. Volscos consilii pœnam non metuentes, nec opinata res perculit. Armorum immemores, obsides dant trecentos principum à Cora atque Pometia liberos. ita sine certamine inde abdu-

1 *Romæ tribus una & triginta factæ.*] Hic numeras est mendose non solum apud Livium, sed etiam in Epitome. Non enim *triginta una*, sed *triginta una* scribendum est. Id quod & vetustæ exemplaria habent omnia, & Dionysius consirmat, qui in explicando judicio Coriolani habito paulo post hunc annum, non nisi XXI tribus fuisse aperte ostendit. Idem error fecerat etiam textum Livii librum, ubi ait, Quatuor tribus additas esse, Stellatinam, Tromentinam, Sabatinam, Arniensem, atque *triginta quinque* numerum repleviisse. Non enim *triginta quinque*, sed *triginta quinque* legendum est, quomodo in vetustis exemplaribus legitur. Quæ vero triginta quinque numerum explevernnt, ex insubsequentibus libris nominantur à Livio. Præstat autem, ut quo facilior hujus quæstionis explicatio sit, quæ quoque tempore tribus additæ sunt, ex sententia Livii exponamus. Primum igitur tres à Romulo rege tribus factæ sunt, Tatiensium, Rammensium, & Lucerum. Hæ deinde à Ser. Tullio Rege quatuor additæ, a regionibus Urbis appellatæ sunt, & eodem propterea nominatæ, Suburana, Esquilina, Palatina, Collina. Idem rex, Dionysio auctore, agro Romano diviso rusticas alias tribus fecit. Earum id certum ipse quidem numerum affert. Livius VI post R. C. anno, veteres tribus Claudiam appellatam, quod in eam clientes Ap. Claudii conjecti essent, &c. Post autem anno CCLIX, tribus XXI Romæ factas scribit, quem numerum Dionysius etiam tradit in judicio Coriolani à tribubus eo anno CCLXXIII. Livio autem auctore decennio post quatuor additæ sunt, Stellatina, Tromentina, Sabatina, Arniensis, eæque XXV numerum expleverunt. Hinc decem aliæ accessérunt: duæ quidem anno CCCXCVII Pontina, & Poblilia. Item duæ anno CDXXIII Mæcia & Scaptia. Itemque duæ anno CDXXXVI Ufentina, & Falerina. Et duæ anno CDLIII Aniensis, & Terentina. Postremo etiam duæ circa annum DX Velina & Quirina. *Sigonius.*

1 Ac-

abductæ legiones. Nec ita multo post Volscis levatis metu, suum rediit ingenium: rursus occultum parant bellum; Hernicis in societatem armorum assumptis. Legatos quoque ad sollicitandum Latium passim dimittunt. Sed recens ad Regillum lacum [1] accepta clades, Latinos ira odioque ejus, quicumque arma suaderet, ne ab legatis quidem violandis abstinuit. Comprehensos Volscos Romam duxere. Ibi traditi consulibus. indicatumque est, Volscos Hernicosque parare bellum Romanis. Relata re ad Senatum, adeo fuit gratum Patribus, ut & captivorum sex millia Latinis remitterent: & de fœdere, quod prope in perpetuum negatum fuerat, rem ad novos magistratus rejicerent. Enimvero tum Latini gaudere facto, [2] pacis auctores in ingenti gloria esse. Coronam auream Jovi donum in Capitolium mittunt. cum legatis donoque, qui captivorum remissi ad suos fuerant, magna circumfusa multitudo venit. Pergunt domos eorum apud quem quisque servierant: gratias agunt, liberaliter habiti cultique in calamitate sua. inde hospitia jungunt. Nunquam alias ante publice privatimque Latinum nomen Romano imperio conjunctius fuit. Sed 23
& bellum Volscum imminebat, & civitas secum ipsa discors intestino inter Patres plebemque flagrabat odio; maxime propter nexos ob æs alienum. Fremebant, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à civibus

1 *Accepta clades Latinos*] Probo magis hanc lectionem, quam eam, quæ est in quibusdam libris manuscriptis, *& recens ad Regillum lacum accepta clades Latinus*: præsertim vero cum hæc forma loquendi sit frequens. *Sigonius.*

Accepta clades Latinos ira odioque ejus] *Cladis* videtur manus prima Voss. codicis habuisse. Forte: *Sed recens ad Reg. lacum acceptæ cladis ira, Latinos odio ejus, quicunque*, &c. *J. F. Gron.*

2 *Pacis auctores in ingenti gloria esse*] Scripti quidam & Campani editio: *pacis auctores ingenti gloria esse.* Quod sane considerandum. Cicero 4 famil. 15. *Neque periculo te proprio existimares esse.* Lib. 6 ep. 4. *Quanto fuerim dolore, meministi.* Lib. 5 ad Attic. 14. *Spero meos omnes servire laudi meæ, tamen magno timore sum.* Cæsar 3 civ. *Excusat Bibulum, quod is iracundia summa erat.* Noster lib. 1. *Apud Patres plebemque longe maximo honore Servius Tullius erat.* Eodem: *Tanta caritate esse, ut non pater Tarquinius potentior Romæ, quam filius Gabii esset.* Lib. 5, 47. *Interim arx Romæ Capitoliumque ingenti periculo fuit.* Sic duo meliores Pall. *Idem.*

bus captos & oppressos esse: tutioremque in bello quam in pace, inter hostes quam inter cives libertatem plebis esse. invidiamque eam sua sponte gliscentem, insignis unius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium malorum suorum insignibus se in forum projecit. obsita erat squalore vestis, fœdior corporis habitus, pallore ac macie perempti. Ad hoc promissa barba & capilli efferaverant speciem oris. Noscitabatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse ajebant, aliaque militiæ decora vulgo, miserantes eum, jactabant. ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum, cicatrices adverso pectore ostentabat. Scisciantibus unde ille habitus, unde deformitas, quum circumfusa turba esset prope in concionis modum; *Sabino bello*, ait, *se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta,* [1] *tributum iniquo suo tempore imperatum, as alienum fecisse: id cumulatum usuris, primo se agro paterno avitoque exuisse, deinde fortunas aliis: postremo velut tabem pervenisse ad corpus. Ductum se ab creditore, non in servitium, sed in ergastulum & carnificinam esse.* Inde ostentare tergum fœdum recentibus vestigiis verberum. Ad hæc visa auditaque, clamor ingens oritur. Non jam foro se tumultus continet, sed passim totam urbem pervadit. [2] Nexu vincti, solutique se undique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem. Nullo loco deest seditionis voluntarius comes. multis passim agminibus per omnes vias cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo, qui forte Patrum in foro erant,

1 *Tributum iniquo suo tempore imperatum*] Legendum esse: *tributo iniquo suo tempore imperato as alienum fecisse*, docuimus lib. 4 Observ. 17. *J. F. Gron.*

2 *Nexu vincti, solutique*] Non vereor ne legendum sit, *Nexi, vincti, solutique*: sic enim locutus est lib. 8. *Itu Nexi soluti, cautumque in posterum ne necteretur.* Item, *Eo anno initium libertatis factum est, quod ligari nexi desierunt. Nexos* enim vocatos ait Varro *liberos, qui suas operas in servitute pro pecunia quam debebant, domino, dum solverent præstarent:* Itaque Livius libro octavo: *Cui cum C. Publilius ob as alienum paternum nexum dedisset.* Sigonius.

rant, in eam turbam inciderunt. nec temperatum manibus foret: ni propere consules, P. Servilius, & Ap. Claudius, ad comprimendam seditionem interveniissent. [1] In eos multitudo versa, ostentare vincula sua, deformitatemque aliam. Hæc se meritos dicere, exprobrantes suam quisque alius alibi militiam. Postulare multo minaciter magis quam suppliciter, ut senatum vocarent: curiamque ipsi futuri arbitri moderatoresque publici consilii, [2] circumsistunt. Pauci admodum Patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules: cæteros metus non curia modo, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquam per infrequentiam poterat senatus. Tum vero eludi atque extrahi se multitudo putare: & Patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendæ rei caussa abesse, & consules ipsos tergiversari: nec dubie ludibrio esse miserias suas. Jam prope erat, ut ne consulum quidem majestas coërceret iras hominum. quum, incerti, morando an veniendo plus periculi contraherent, tandem in senatum veniunt: [3] frequentique tandem curia, non modo inter Patres, sed ne inter consules quidem ipsos, satis conveniebat. Appius vehementis ingenii vir, imperio consulari rem agendam, censebat: uno aut altero arrepto, quieturos alios. Servilius lenibus remediis aptior, concitatos animos flecti, quam frangi putabat quum tutius, tum facilius esse. Inter hæc major alius terror. Latini equites cum tumultuoso advolant nuncio: 24
Volscos infesto exercitu ad urbem oppugnandam venire. quæ audita (adeo duas ex una civitate discordia fecerat)

1 *At in eos multitudo versa*] Dele illud insiticium, *At*: nam & vanum sensu est, & non modo in scripto Col. Helm. Rott. Gud. sed nec in vetustis edd. Romana, Ascensii, Bechaii, Moguntina reperitur. *J. F. Gron.*

2 *Circumsistunt*] Vet. lectio, *Circumsistere*, magis placet: ita enim fit, ut servetur superior forma dicendi, *Dicere*, *Postulare*, *Circumsistere*. Sigonius.

3 *Frequentique tandem curia*] Ingrata repetitio *& tandem*. An fuit: *frequentique jam curia*. Suetonius Julio 22. *Non temperavit, quin paucos post dies frequenti curia jactaret*. J. F. Gron.

1 *Nec*

rat) longe aliter Patres ac plebem affecere. Exultare gaudio plebes; ultores superbiæ Patrum adesse dicere Deos. alius alium confirmare, ne nomina darent: cum omnibus potius, quam solos perituros. Patres militarent, Patres arma caperent, ut penes eosdem pericula belli, penes quos præmia essent. At vero curia mœsta ac trepida ancipiti metu, & ab cive, & ab hoste, Servilium consulem, cui ingenium magis populare erat, orare, ut tantis circumventam terroribus expediret rempublicam. Tum consul, misso senatu, in concionem prodit. ibi curæ esse Patribus ostendit, ut consulatur plebi. cæterum deliberationi de maxima quidem illa, sed tamen parte civitatis, metum pro universa republ. interveniss. nec posse, quum hostes prope ad portas essent, bello prævertisse quicquam: [1] nec, si sit laxamenti aliquid, aut plebi honestum esse, nisi mercede prius accepta, arma pro patria non cepisse: neque Patribus satis decorum, per metum potius, quam postmodum voluntate, afflictis civium suorum fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto addidit fidem, quo edixit, *Ne quis civem Romanum vinctum aut clausum teneret, quo minus ei nomen edendi apud consules potestas fieret. Ne quis militis, donec in castris esset, bona posset deret, aut venderet: liberos nepotesve ejus moraretur.* Hoc proposito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplo nomina; & undique ex tota urbe proripientium se ex privato, quum retinendi jus creditori non esset, concursus in forum, ut sacramento dicerent.

1 *Nec si sit laxamenti aliquid.* Verba hæc non ad plebem modo Romanam, sed omnem rempublicam spectant; & sunt contraria præcedentibus, *quum hostes prope portas essent.* Dicit enim Livius; nec si mora ac spatium supersit de plebe prius quam de hoste cogitandi: si hostium incursus tam acer non sit, quin ante salva republica providere plebi patres queant. In eadem causa hoc vocabulo utitur 5, 6. *Quum si laxamentum daretur, major inde quies legato iturae sit.* hoc est, si ab obsidione ad tempus aliquod recesserit. 22, 37. *Ut & hostes in terra sua bellum haberent, minusque laxamenti daretur iis ad auxilia Annibali submittenda.* 43, 18. *Nec ab Romano bello tantum regi laxamenti fore, ut posset morari.* Jac. Gron.

1 Ci-

cerent, fieri. Magna ea manus fuit: neque aliorum magis in Volsco bello virtus atque opera enituit. Consul copias contra hostem educit. parvo dirimente intervallo castra ponit. Proxima inde nocte Volsci discordia Ro- 25
mana freti, si qua nocturna transitio proditiove fieri possit, tentant castra. Sensere vigiles: excitatus exercitus: signo dato concursum est ad arma. Ita frustra id inceptum Volscis fuit. reliquum noctis utrimque quieti datum. Postero die prima luce Volsci, fossis repletis, vallum invadunt. Jamque ab omni parte munimenta vellebantur, quum consul quamquam cuncti undique, & nexi ante omnes, ut signum daret, clamabant, experiendi animos militum caussa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum signo, militem avidum certaminis emittit. Primo statim incursu pulsi hostes: fugientibus, quoad insequi pedes potuit, terga cæsa: eques usque ad castra pavidos egit. mox, ipsa castra legionibus circundatis, quum Volscos inde etiam pavor expulisset, capta direptaque. Postero die ad Suessam Pometiam, quo confugerant hostes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur: captum prædæ datum. inde paulum recreatus egens miles. Consul cum maxima gloria sua victorem exercitum Romam reducit. decedentem Romam Ecetranorum Volscorum legati, rebus suis timentes, post Pometiam captam, adeunt. His ex Senatusconsulto data pax, ager ademptus. [1] Confestim & Sabini Romanos 26
territavere: tumultus enim fuit verius quam bellum. Nocte in urbe nunciatum est, exercitum Sabinum prædabundum ad Anienem amnem perveniisse. ibi passim diripi atque incendi villas. Missus extemplo eo cum omnibus copiis equitum A. Postumius, qui dictator bello Latino fuerat. secutus consul Servilius cum delecta peditum

1 *Confestim & Sabini Romanos territavere*] Suspectum mihi τὸ *Romanos*, & abesse velim. *J. F. Gron.*

1 *Aut*

tum manu. Plerosque palantes eques circumvenit. nec advenienti peditum agmini restitit Sabina legio. Fessi tum itinere tum populatione nocturna, magna pars, in villis repleti cibo vinoque, vix fugæ quod satis esset virium, habuere. Nocte una audito perfectoque bello Sabino, postero die in magna jam spe undique partæ pacis, legati Aurunci senatum adeunt; ni decedatur Volsco agro, bellum indicentes. Cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat. cujus fama haud procul jam ab Aricia visi, tanto tumultu concivit Romanos, ut nec consuli ordine Patres, nec pacatum responsum arma inferentibus, arma ipsi capientes dare possent. Ariciam infesto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis signa collata: prœlioque uno debellatum est.
27 Fusis Auruncis, victor tot intra paucos dies bellis, Romanus, promissa consulis, fidemque senatus exspectabat: quum Appius & insita superbia animo, & ut collegæ vanam faceret fidem, quam asperrime poterat, jus de creditis pecuniis dicere. deinceps & qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alii. Quod ubi cui militi inciderat, collegam appellabat, concursus ad Servilium fiebat; illius promissa jactabant, illi exprobrabant sua quisque belli merita, cicatricesque acceptas. Postulabant, ut referret ad senatum, [1] ut auxilio esset consul civibus suis, imperator militibus. Movebant consulem hæc, sed tergiversari res cogebat. [2] adeo in alteram causam non collega solum præceps ierat.

1 *Aut ut auxilio esset*] Variant in particulis libri. Scribendum est: *Postulabant, ut referret ad senatum, ut auxilio esset consul civibus suis, imperator militibus.* Utrumque volebant fieri, non alterutrum modo: alterum, ut fides & promissa Patrum exsolverentur; alterum, ut impediretur sæva jurisdictio Appii. *J. F. Gron.*

2 *Adeo in alteram causam non collega solum præceperat, sed*] Locus procul dubio mendosus. Rhenanus legit, *Adeo vi alteram causam.* quam lectionem non probo. Veteres libri alii *steterat*, alii, *præstiterat* habent. Quæ lectio suspicionem mihi affert, ne sit legendum, *præceps erat*: nam & sententiæ congruit, & locutio est Livio familiaris: sic enim loquitur lib. 23. *Quamquam præceps ingenio in iram erat.* Sigon.

Adeo

rat, sed omnis factio nobilium. ita medium se gerendo, nec plebis vitavit odium, nec apud Patres gratiam iniit. Patres mollem consulem & ambitiosum rati; plebes fallacem. brevique apparuit, æquasse eum Appii odium. Certamen consulibus inciderat, uter dedicaret Mercurii ædem. Senatus à se rem ad populum rejecit: utri eorum dedicatio jussu populi data esset, eum præesse annonæ, mercatorum collegium instituere, solennia pro pontifice jussit suscipere. Populus [1] dedicationem ædis dat M. Lætorio [2] primipili centurioni: quod facile appareret, non tam ad honorem ejus, cui curatio altior fastigio suo data esset, factum, quam ad consulum ignominiam. Sævire inde utique consulum alter, Patresque. sed plebi creverant animi, & longe alia quam primo instituerant via grassabantur. Desperato enim consulum senatusque auxilio, quum in jus duci debitorem vidissent, undique convolabant. neque decretum exaudiri consulis præ strepitu & clamore poterat: neque, quum decresset, quisquam obtemperabat. Vi agebatur, [3] metusque omnis & periculum libertatis, quum in conspectu con-

Adeo in alteram causam non collega solum præceps erat] Hæc Campani, Sabellici, Sigonii scriptura est: nam libri fere, *præceperat*: unde Rhenanus: *vi præceperat*. Malim autem ego alteram Sabellici: *præceps ierat*. quam Becharius & Ascensius & Aldus Juntasque & Gryphius jam receperunt. Sallustius Catilin. *Sed urbana plebes ea vero præceps ierat multis de causis*. puta in causam factionis. Cicero 6 fam. 1. *Si quid evenit, quod ingredientibus nobis in causam propositum fuit accidere posse*. J. F. Gron.

1 *Dedicat. ad. dat M. Lectori*] *Lætorius*, & *Platorius* scribi debet. Quod Capitolinis lapidibus, & nummis argenteis comprobatur. *Sigonius*.

2 *Primipili centurioni*] *Primus centurio erat* (inquit hic noster auctor lib. 7 sub finem) *quem nunc primipilum appellant*. Dionys. autem lib. 9 ait centum ac sexaginta milites subesse primipili imperio, si codices non fallunt, quod suspicor. Vide & Veget. lib. 2 cap. 8. Et rursus Liv. lib. 34 de bello Macedonico ait, in pugna qua T. Sempronius cos. adversus Boios conflixit, *Q. Victorium primipili centurionem*, &c. Et Sallustius in Jugurth. *Et centurio primipili tertiæ legionis*. Ex his videtur *primipilus* nomen & centurionis esse & ordinis in legione. *Glareanus*.

3 *Metusque omnis & periculum libertatis*] Non hæc *libertas*, sed tumultus: nec in libertate, quam quocunque modice justo imperio, plus licet creditoribus in debitores. Itaque si vocem illam expungas, non intercedam. Imo sic jubent membr. Flor. unde illa exclusissima. *J. F. Gron.*

1 *Debi-*

consulis singuli à pluribus violarentur, in creditores à [1] debitoribus verterat. Super hæc timor incessit Sabini belli: delectuque decreto, nemo nomen dedit, furente Appio, & infectante ambitionem collegæ; qui populari silentio rempublicam proderet, & ad id, quod de credita pecunia jus non dixisset, adjiceret, ut ne delectum quidem ex senatus consulto haberet. *non esse tamen desertam omnino rempublicam, neque projectum consulare imperium. Se unum & suæ & patrum majestatis vindicem fore.* Quum circumstaret quotidiana multitudo licentia accensa, arripi unum insignem ducem seditionum jussit. Ille, quum à lictoribus jam traheretur, provocavit: nec cessisset provocationi consul, quia non dubium erat populi judicium; nisi ægre victa pertinacia foret; consilio magis & auctoritate principum, quam populi clamore. adeo supererant animi ad sustinendam invidiam. Crescere inde malum indies, non clamoribus modo apertis, sed, quod multo perniciosius erat, secessione occultisque colloquiis. Tandem invisi plebi consules magistratu abeunt, Servilius neutris, Appius Patribus mire gra-
28 tus. A. Virginius inde, & T. Vetusius consulatum ineunt. Tum vero plebes, incerta quales habitura consules esset, cœtus nocturnos, [2] pars in Esquiliis, pars in Aventino facere, ne in foro subitis trepidaret consiliis, & omnia temere ac fortuito ageret. Eam rem consules rati,

1 *Debitoribus verterat*] Multo melior prisca lectio, *Verterat*. Quo verbo sæpe utitur Livius pro suo passivo. Ita enim fiet, ut superiori formæ respondeat, *Vt agebatur*. Sigonius.

2 *Pars in Esquiliis*] Flor. *pars Æsquiliæ*. Helm. Voss. Pall. Rott. Gud. Camp. *pars Esquiliæ*. An de partibus urbis sic interdum loquebantur? Cicero lib. 4 ad Att. ep. 3. *Milonis domum eam, quæ Germalo*. Immo Suetonius Tiberio cap. 15. *Statim è Carinis ac Pompeiana domo Æsquilias in hortos Mecænatianos transmigravit*. Nerone cap. 31. *Domum à Palatio Æsquilias usque fecit*. Solinus cap. 2. *Servius Tullius* (habitavit) *Æsquiliis supra clivum Orbium, qui regnavit annis* XV & XL. *Tarquinius Superbus & ipse Æsquiliis*. Quod vellem viri docti non sollicitarent. Auctor vitæ Horatii: *Humatus & conditus est extremus Æsquiliis juxta Mecænatis tumulum*. Sic etiam lib. 26. *Transfugas Numidarum media urbe transire Æsquilias jusserunt*. J. F. Gron.

rati, ut erat, pernicioſam, ad Patres deferunt: ſed delatam conſulere ordine non licuit. adeo tumultuoſe excepta eſt clamoribus undique, & indignatione Patrum, ſi quod imperio conſulari exſequendum eſſet, invidiam ejus conſules ad ſenatum rejicerent. *Profecto ſi eſſent in republica magiſtratus, nullum futurum fuiſſe Romæ niſi publicum concilium. Nunc in mille curias, concioneſque (quum alia in Eſquiliis, alia in Aventino fiant concilia) diſperſam & diſſipatam eſſe rempublicam. Unum Hercule virum (id enim plus eſſe quam conſulem) qualis Appius Claudius fuerit, momento temporis diſcuſſurum illos cœtus fuiſſe.* Correpti conſules, quum quid ergo ſe facere vellent (nihil enim ſegnius molliuſve, quam Patribus placeat, acturos) percunctarentur; decernunt, ut delectum quam acerrimum habeant. otio laſcivire plebem. Dimiſſo ſenatu, [1] conſules in tribunal aſcen-

1 *Conſules in tribunal aſcendunt*] Duo meliores Pall. *deſcendunt*; alter cum nota ſignificante primam literam expungendam eſſe. Scribe igitur: *in tribunal eſcendunt*. Verbum hoc quoque à multis jactatum, & nonnunquam intempeſtive. Tamen quia ubique fere deleverunt male docti, neceſſe fuit ſæpe commemorari. Analogia quidem optima eſt, ut in *elevare, emicare, eminere*, & pluribus ejuſmodi. Ne nobis ergo ſit indictus Hylas, congeremus aliquot loca, ubi optimis in codd. id deprehendimus, & reſtituendum putamus. Supra cap. 7 Flor. & V. *Summiſſis faſcibus in concionem eſcendit*. Lib. 7, 30. *Uſque ad nos conte[n]tus Samnitium pervenit, ſupra non eſcend[it]*. Sic pervetus Thuanæus, qui ſexto libro orditur. lib. 8, 10. *Eo magiſtratum Romanum eſcendere fas non eſſe*. Sic idem haud ambigue & Fulvii liber. Pall. duo, *excedere*. Vulgo, *deſcendere*. Lib. 21, 61. *Bovem in tertiam contignationem ſua ſponte eſcendiſſe*. Lib. 23, 14. *Latoque ut ſolet, ad populum, ut equum eſcendere liceret*. Eodemque cap. 23. *Ubi cum lictoribus in Roſtra eſcendit*. Lib. 24, 22. *Ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyanus concionatus erat, eſcendit*. Lib. 26, 48. *Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum eſcendiſſe*. Sic quinque proximis locis omnium antiquiſſimus Puteanorum codex. Lib. 28, 19. *Se ipſum, ſi cæteri cunctentur, eſcenſurum minatur*: idem. Pal. unus *oſtenſurum*: alii omnes *& ſcenſurum*. Eodem lib. cap. 26. *Simul & imperator in tribunal eſcendit*: idem. alii *aſcendit*: vulgo, *conſcendit*. Lib. 29, 37. *Et in ærarium eſcendiſſet*: idem. Men. *exceſſiſſet*. Lib. 30, 15. *In tribunal eſcendit, & concionem advocari juſſit*: idem. Cap. 17. *Cum C. Lælio in Roſtra eſcendit*: idem, remanſitque in Men. codice. Cap. ſequenti: *Juſſoſque eſcendere in equos repente in hoſtem emittit*. Cap. 25. *Juſſus è nauticis eſcendere in malum*: utrobique idem & in poſteriori loco unus è Pall. quamvis quid attinet alios poſt illum nominare? Lucret. lib. 5 v. 1303. *Et quam falciferos inventum eſcendere currus*. Sic Voſſianus. Cæſar l. 7 Gall. 27. *Ius, qui primi murum eſcendiſſent, præmia propoſuit*. Eodemque libro infe-

ascendunt. citant nominatim juniores. Quum ad nomen nemo responderet, circumfusa multitudo in concionis modum, negare, *Ultra decipi plebem posse. Nunquam unum militem habituros, ni præstaretur fides publica. libertatem unicuique prius reddendam esse, quam arma danda: ut pro patria civibusque, non pro dominis pugnent.* Consules quid mandatum esset à senatu, videbant: sed eorum, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur, neminem adesse invidiæ suæ participem: & apparebat atrox cum plebe certamen. Prius itaque quam ultima experirentur, senatum iterum consulere placuit. tum vero ad sellas consulum propere convolavere minimus quisque natu Patrum, abdicare consulatu jubentes, & deponere imperium, ad quod
29 tuendum animus deesset. Utraque re satis experta; tum demum consules: *Ne prædictum negetis, Patres Conscripti, adest ingens seditio. Postulamus, ut ii qui maxime ignaviam increpant, adjint nobis habentibus delectum. Acerrimi cujusque arbitrio, quando ita placet, rem agimus.* Redeunt in tribunal, citari nominatim unum ex iis qui in conspectu erant, dedita opera jubent. Quum staret tacitus, & circa eum aliquot hominum, ne forte violaretur, constitisset globus, lictorem ad eum consules mittunt. quo repulso, tum vero, indignum facinus esse, clamitantes, qui Patrum consulibus aderant, devolant de tribunali, ut lictori auxilio essent. Sed ab lictore nihil aliud quam prehendere prohibito, quum conversus in Patres impetus esset, [1] consulum intercursu rixa sedata est: in qua tam-

rius cap. 46. *Oppidi murus ab planitie atque initio escensus, recta regione*, &c. Sic utrobique membranæ Andibus. Nihil his omnibus in locis conjecturæ indulsimus. *J. F. Gron.*

1 *Consulum intercessu rixa sedata est*] Mendum editionum proximis L. annis factarum. Scripti & editi ad Curionem (qui non aliter) omnes: *intercursu*. Quæ libido novandi? Lib. 21. *Periculum intercursu tum primum pubescentis filii propulsatum.* Lib. 34 *Non intercursu matronarum inter acies duarum prælium sedatum est?* Lib. 37. *Intercursu suorum usus prælongarum hastarum.* Nec inelegans aut protritus usus verbi. Lib. 5. *Ipse interim Vejos ad confirmandos militum animos intercurrit.* Cicero in Philip. *Pugnatur acerrime: qui intercurrerent, missi sunt tres principes civitatis.* Idem.

tamen sine lapide, sine telo, plus clamoris atque irarum quam injuriæ fuerat. Senatus tumultuosè vocatus, tumultuosius consulitur, quæstionem postulantibus iis qui pulsati fuerant, decernente ferociſſimo quoque; non sententiis magis, quam clamore & strepitu. Tandem quum iræ resedissent, exprobrantibus consulibus, nihilo plus sanitatis in curia, quam in foro esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem non vulgabat: *de iis tantum, qui fidem secuti P. Servilii consulis, Volsco, Aurunco Sabinoque militassent bello, agendum censebat.* T. Largius, *Non id tempus esse, ut merita tantummodo exsolverentur. totam plebem ære alieno demersam esse: nec sisti posse, ni omnibus consulatur. quin si alia aliorum sit conditio, accendi magis discordiam, quam sedari.* Ap. Claudius, & natura immitis, & efferatus, hinc plebis odio, illinc Patrum laudibus, *Non miseriis*, ait, *sed licentia tantum concitum turbarum: & lascivire magis plebem, quam sævire. Id adeo malum ex provocatione natum. quippe minas esse consulum, non imperium; ubi ad eos, qui una peccaverint, provocare liceat. Agedum*, inquit, *dictatorem, à quo provocatio non est, creemus. Jam hic, quo nunc omnia ardent, conticescet furor.* [1] *Pulset tum mihi lictorem, qui sciet jus de tergo vitaque sua penes unum illum esse, cujus majestatem violavit.* [2] Multis, ut erat, horrida

1 *Pulset tum mihi lictorem*] Rott. Helm. Gud. Voss. 1. *Pulset & tum.* An fuit? *Pulsitet tum mihi lictorem.* J. F. Gron.

2 *Multis, ut erat, horrida & atrox --- exempli haud salubres, utique Largii putabant sententiam*] Cum hunc locum mendose legi animadverteret Rhenanus, homo de T. Livio optime meritus, hunc in modum demum emendavit, & interpunxit, hoc sensu: Appii atrox sententia videbatur, Virginii, Lartiique sententiæ exemplo haud salubres erant. Lartii sententia totam fidem tollebat. Moderatum erat Virginii consilium. Non intellexit autem Virginii sententiam, si ita legatur, modo probari, modo improbari. Melior igitur lectio est ea, quam ipse in vetustis exemplaribus reperi; quæ est ejusmodi: *Multis, ut erat horrida, & atrox Appii sententia videbatur, rursus Virginii, Largiique exemplo perniciosa, haud salubrem utique Largii putabant sententiam, quæ totam fidem tolleret.* Quamquam non *Virginii, Largiique exemplo*, legendum est, sed *Virginii, Vetusiique.* Hi enim hoc anno consules cum coërcendæ plebis causa severe delectum haberent, majorem seditionem fecerunt. Qua de causa ait, Appii sententiam partim atrocem, par-

rida & atrox videbatur Appii sententia: rursus Virginii Largiique exemplo haud salubres: utique Largii putabant sententiam, quæ totam fidem tolleret. medium maxime, & moderatum utroque consilium Virginii habebatur. Sed factione respectuque rerum privatarum, quæ semper offecere officientque publicis consiliis, Appius vicit: ac prope fuit, ut dictator ille idem crearetur. quæ res utique alienasset plebem periculosissimo tempore, quum Volsci Æquique & Sabini forte una omnes in armis essent. Sed curæ fuit consulibus & senioribus Patrum, ut imperium, suo vehemens, mansueto permitteretur ingenio. [1] Manium Valerium dictatorem Volesi filium creant.

tim pernicioſam eſſe viſam, Virginii Vetuſiique exemplo, quibus eadem ſeveritate uſis, quæ Appii ſententia continebatur, male res ceſſit. Tollebat autem totam fidem Lartius, quia omnibus ſatis fieri oportere cenſebat, ut Appius nemini. *Sigonius.*

Multis, ut erat, &c. *utique Lartii putabant ſententiam*] Cepit utique Rhenanus, fruſtra objiciente Sigonio, ſi Virginii modo ſententia dicatur haud ſalubris exemplo, modo conſilium maxime moderatum, eandem rem nunc probari, nunc improbari. Nihil in his abſurdi. Erat ſane non tota ſalubris exempli. Etſi enim æquum erat, eorum, qui fidem Conſ. Serviii ſecuti eſſent, & Volſco Aurunco que ac Sabino bello militaſſent, rationem haberi: tamen hoc æquum per ſeditionem impetrari, cogique ſenatum vel æquum facere per ſeditionem, utique boni exempli non erat. Semper hoc anceps & miſerabile remedium, & quo, ubi ſemel introductum eſt, cum bonis in bona cauſa proceſſit, plerumque mox mali in cauſa peſſima & nefaria utantur. Sic quod in præſens prodeſt, in futurum poteſt eſſe noxium. Ut Velleius ait Clodium jugulatum, *exemplo inutili, ſed facto ſalutari reipublicæ.* Lucanus: *In ſcelus it Pharium Romani pœna tyranni Exemplumque perit.* Sic T. Manlii conſilium *non civilis exempli, tamen pietate laudabile* dicit lib. 7 noſter. Apud Curtium lib. 8 quidam præfecti ſui Perſæ interfecti caput & arma tulerunt ad Alexandrum. *Ille*, inquit, *facto impunitatem dedit, honorem denegavit exemplo.* At eadem ſententia comparata cum duabus alteris recte media & maxime moderata vocatur. Nec enim atrox erat ut Appii, nec tam mali exempli, ut totam fidem tolleret novis tabulis, ut Lartii. Cicero 2 de Officiis: *Ne ſit res alienum, quod reipublicæ noceat, providendum eſt: quod multis rationibus caveri poteſt: non, ſi fuerit, ut locupletes ſuum perdant, debitores lucrentur alienum. nec enim ulla res vehementius rempublicam continet quam fides, quæ eſſe nulla poteſt, niſi erit neceſſarium ſolutio rerum creditarum.* Cæterum iis verbis Livii delenda ſunt *ea putabant ſententiam*, quæ è ſcholio irrepſerunt & totum interturbant: id quod Gebhardo etiam viſum, Gruteroque approbatum. Sigonii nec liber hic nec conjectura unius aſſis. *J. F. Gron.*

1 *M. Valerium dictatorem Voleſi filium*] Non eſt hic M. Valerius Voluſi filius, qui paulo ante mortuus eſt, ſed frater ejus prænomine *Manius*, u Dionyſius & Capitolina fragmenta

creant. Plebes etsi adversus se creatum dictatorem videbat; tamen quum provocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste nec superbum timebat. Edictum deinde à dictatore propositum confirmavit animos, Servilii fere consulis edicto conveniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. Quantus numquam ante exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ consulibus: quatuor dictator usus. Nec poterat jam bellum differri. Æqui Latinum agrum invaserant. oratores Latinorum à Senatu petebant, ut aut mitterent subsidium, aut seipsos tuendorum finium caussa capere arma sinerent. Tutius visum est, defendi inermes Latinos, quam pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Æqui campis: locoque magis quam armis freti, summis se jugis montium tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne & ipse tereret tempus, vastandis maxime agris hostem ad conferenda propius castra, dimicandumque acie, excivit. Medio inter castra campo ante suum quisque vallum infestis signis constitere. multitudine aliquantum Volsci superabant. Itaque effusi, & contemptim pugnam iniere. Consul Romanus nec promovit aciem, nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos jussit: ubi ad manum venisset hostis, tum coortos tota vi gladiis rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi, quum se velut stupentibus metu intulissent Romanis, postquam impressionem sensere ex adverso factam, [1] & ante oculos micare gladios, haud secus quam si in insidias incidissent, turbati vertunt

ostendunt. Quæ res valde torsit Glareanum, Quare *Mi Valerium* scribe. *Sigonius.*

1 *Et ante oculos micare gladios*] Bene. sed non foret pejus, si legeremus, *gladii.* Lib. 1. *Ut primo statim concursu concrepuere arma, micantesque fulsere gladii.* Lib. 6. *Ubi illi vana jecerint missilia, & effusi stantibus volis se intulerint, tum micent gladii.* Lib. 21. *Jam non pro mœnibus modo atque turri tela micare.* Sed & lib. 7. *Qui ferrum ante oculos micare cerneret.* Itaque sine veterum libb. auctoritate nihil temere muto. *J. F. Gron.*

tunt terga : & ne ad fugam quidem satis virium fuit, quia cursu in prœlium ierant. Romani contra, quia principio pugnæ quieti steterant, vigentes corporibus facile adepti fessos; & castra impetu ceperunt, & castris exutum hostem Velitras persecuti, uno agmine victores cum victis in urbem irrupere. plusque ibi sanguinis promiscua omnium generum cæde, quam in ipsa dimicatione factum. paucis data venia, qui inermes in dedi-
31 tionem venerunt. Dum hæc in Volscis geruntur, dictator Sabinos, ubi longe plurimum belli fuerat, [1] fundit fugatque, exuitque castris. Equitatu immisso mediam turbaverat hostium [2] aciem, qua, dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum ordinibus aciem firmaverant. turbatos pedes invasit. eodem impetu castra capta, debellatumque est. Post pugnam ad Regillum lacum non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans urbem invehitur. Super solitos honores locus in circo ipsi posterisque ad spectaculum datus. sella in eo loco curulis posita. Volscis devictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab urbe missi & colonia deducta. Cum Æquis post aliquanto pugnatum est; invito quidem consule, quia loco iniquo subeundum erat ad hostes: sed milites extrahi rem criminantes, ut dictator, priuſ-

1 *Fundit fugatque exuitque castris*] Borbet. Pall. Voss. Rott. & Alcrienſis Romana: *exuit castris*. Scribe: *fundit fugatque & exsuit castris*. Nec sane suavius alterum. *J. F. Gron.*

2 *Aciem, qua dum se*] Salmasius in postumo de re militari legit: *quia dum se*. Sed quis ferat *turbaverat aciem, qua* vel *quia aciem firmaverant*? Alterum utique redundat, & scribendum: *mediam turbaverat hostium aciem, quam, dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum ordinibus firmaverant*. Sane τὸ *quam* habent & scripti quidam. Lib. 4. *Non subsidiis firmata acie, non equite apte locato*. Et iterum: *Aut in tempore pugnam iniisse, aut firmasse subsidiis aciem*. Lib. 25. *Et in longitudinem porrectæ acies, clamantibus tribunis, nihil introrsus roboris ac virium esse*. Lib. 32. *Conferri pluribus introrsus ordinibus firmata acie*. Lib. 33. *Simul ne facile perrumperetur acies, dimidium de fronte demptum introrsus porrectis ordinibus duplicat, ut longa potius quam lata acies esset*. Auctor belli Africani: *Dextrum & sinistrum cornu magnis equitum copiis firmaverant*. Tacitus 3 Hist. *Subsignano milite media firmare*. Lib. 4 Hist. *Id solum, ut in tumultu, monuit, subsignano milite media firmare*. Quod si etiam deleveris τὸ *se*, nihil sententiæ nocueris. *Idem.*

priusquam ipsi redirent in urbem, magistratu abiret: irritaque, sicut ante consulis, promissa ejus caderent, perpulere, ut forte temere in adversos montes agmen erigeret. Id male commissum, ignavia hostium in bonum vertit: qui, priusquam ad conjectum teli veniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris, quæ munitissimis tenuerant locis, [1] in adversas valles desiluere. ubi satis prædæ & victoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum eventu, nec Patribus nec plebi cura decesserat. tanta quum gratia tum arte præparaverant fœneratores, quæ non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Namque Valerius, post Vetusii consulis reditum, omnium actionum in Senatu primam habuit pro victore populo, retulitque quid de nexis fieri placeret. quæ cum rejecta relatio esset, *Non placeo*, inquit, *concordiæ auctor. optabitis Medius fidius propediem, ut mei similes Romana plebes patronos habeat. Quod ad me attinet, neque frustrabor ultra cives meos, neque ipse frustra dictator ero. Discordiæ intestinæ, bellum externum, fecere, ut hoc magistratu egeret respublica. Pax foris parta est, domi impeditur. privatus potius quam dictator seditioni interero.* ita curia egressus, dictatura se abdicavit. Apparuit causa plebi, suam vicem indignantem magistratu abisse. itaque, velut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset quin præstaretur, [2] decedentem domum cum favore ac laudibus prosecuti sunt. Timor inde Patres incessit, ne si dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti conjurationesque fierent. itaque 32

1 *In adversas valles*] Legerem, *aversas*: & mox *ibi* pro *ubi*. nam non in vallibus, sed in castris. *Tan. Faber.*

In adversas valles desiluere] Scribe, *aversas*, quæ videlicet ipsis à tergo essent: nam frons castrorum ad altiam partem in Romanos vergebat. Lib. 27. *Nocte jugum superare & in aversis vallibus considere jubet.* Alibi vocat *supinas*. Lib. 4. *Repentino impetu Æquorum per supinam vallem fusi sunt.* Lib. 6. *Versus itaque in victorem terror & novo hoste & supina valle Romanam inclinavit aciem.* J. F. Gron.

2 *Decedentem domum*] Puto *discedentem*. Isti alius locus. Cicero 4 Verr. *Itaque tum de foro, cum jam adveşperaşceret, discessimus.* Idem.

que quamquam per dictatorem delectus habitus esset, tamen, quoniam in consulum verba jurassent, sacramento teneri militem rati, per causam renovati ab Æquis belli, educi ex urbe legiones jussere. quo facto maturata est seditio. Et primo agitatum dicitur de consulum cæde, ut solverentur sacramento: doctos deinde nullam scelere religionem exolvi, Sicinio quodam auctore injussu consulum in Sacrum montem secessisse, trans Anienem amnem, tria ab urbe millia passuum. ea frequentior fama est, quam, cujus Piso auctor est, in Aventinum secessionem factam esse. Ibi, sine ullo duce, vallo fossaque communitis castris, quieti, rem nullam nisi necessariam ad victum sumendo, per aliquot dies neque lacessiti, neque lacessentes sese tenuere. Pavor ingens in urbe, metuque mutuo suspensa erant omnia. Timere relicta ab suis plebes violentiam Patrum, timere Patres residem in urbe plebem, incerti, manere eam an abire mallent. quam diu autem tranquillam, quæ secesserit, multitudinem fore? quid futurum deinde, si quod externum interim bellum existat? nullam profecto, nisi in concordia civium, spem reliquam ducere. eam per æqua, per iniqua, reconciliandam civitati esse. Placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundum virum, & quod inde oriundus erat, plebi carum. Is intromissus in castra, prisco illo dicendi & horrido modo, nihil aliud, quam hoc narrasse fertur: *Tempore, quo in homine, non, ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio ventri omnia quæri: ventrem in medio quietum, nihil aliud, quam datis voluptatibus frui. Conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes consicerent. hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa una membra, totumque corpus, ad extremam tabem venisse. Inde apparuisse, ventris quoque haud segne ministerium esse: ne magis alli quam alere eum; redditum in omnes corporis parte*

hunc

hunc, quo vivimus vigemusque, divisum pariter in venas maturum confecto cibo, sanguinem. Comparando hinc quam intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in Patres, flexisse mentes hominum. [1] Agi deinde de concordia cœptum, concessumque in conditiones, ut plebi sui magistratus 33
essent sacrosancti, [2] quibus auxilii latio adversus consules esset. neve cui Patrum capere eum magistratum liceret. Ita tribuni plebei creati duo, [3] C. Licinius, & L. Albinus. hi tres collegas sibi creaverunt. in his Sicinium fuisse seditionis auctorem; de duobus qui fuerint, minus convenit. Sunt qui duos tantum in Sacro monte creatos tribunos esse dicant, ibique sacratam legem latam. Per secessionem plebis Sp. Cassius, & [4] Postumus Cominius consulatum inierunt: his consulibus cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriendum consul alter Romæ mansit, alter ad Volscum bellum missus, Antiates Volscos fundit fugatque: compulsos in oppidum Longulam persecutus, mœnibus [5] potitur. inde Polu-
scam,

1 *Agi deinde de concordia cœptum*] Cum hæc seditio propter nexos cœperit, ut ipse paulo ante dixit, ubi de Valerio loquitur: mirum est Livium ne unum quidem verbum amplius de nexis dicere, quomodo tandem cum iis actum. Vide Dionys. lib. 6 in oratione Menenii Agrippæ S.C. de nexis. *Glareanus.*

2 *Quibus auxiliatio adversus consules esset*] Et hoc novum: nam Curionis quoque, non modo omnes ante illum editiones: *auxilii latio.* J. F. Gron.

3 *C. Licinius, & L. Albinus*] Hi primi tribuni plebis creati sunt ex Livii sententia. Porro autem assentior quibusdam libris manuscriptis, qui non hunc solum, sed etiam alium *L. Albinum*, & *M. Albinum* de plebe homines, quos infra commemorabit Livius, *Albinios* vocant. Est enim verisimile, si qui duo nomina ferrent, caruisse eos cognomine, prænomen autem, & nomen tulisse, id quod in ius definit: Albinus autem *Postumiorum*, qui patricii sunt, est cognomen. Idem de *Latinio* ante dictum est. Dissentit autem à cæteris scriptorib. omnibus Livius in horum tribunorum nominib. recitandis. Dionysius enim Λούκιον Γάλλον Βρᾶτον, Γάϊον Σικίνιον Βελλοῦτον. Itemque Plut. in Poplicola, & Suidas in voce ἡμαρχοι, tradiderunt, parique ratione Pædianus in Corneliana, *C. Sicinium L. F. Bellutum, L. Junium C. F. Paterculum* edit. Quamquam apud eum mendum esse puto. Legitur enim, *L. Sicinium Velutum*, cum ex Græcorum auctoritate *C. Sicinium Bellutum* legendum esse videatur. *Bellutus* autem bellux simillem significare docet Festus. De duobus tribunis pleb. primum creatis citat auctorem Livium Pædianus. *Sigonius.*

4 *Postbumius Cominius*] Lege *Postumus Cominius*, ut ante docui. *Idem.*

5 *Potitur. inde protinus Mucamitem Volscorum capit*] Mirari satis non pos-

ſcam, item Volſcorum, cepit: tum magna vi adortus eſt Coriolos. Erat tum in caſtris inter primores juvenum [1] C. Marcius, adoleſcens, & conſilio & manu promptus, cui cognomen poſtea Coriolano fuit. Quum ſubito exercitum Romanum Coriolos obſidentem, atque in oppidanos, quos intus clauſos habebat, intentum, ſine ullo metu extrinſecus imminentis belli, Volſcæ legiones profectæ ab Antio invaſiſſent, eodemque tempore ex oppido erupiſſent hoſtes; forte in ſtatione Marcius fuit. Is cum delecta militum manu, non modo impetum erumpentium retudit, ſed per patentem portam ferox irrupit: [2] cædeque in proxima urbis facta, ignem temere arreptum, imminentibus muro ædificiis injecit. Clamor inde oppidanorum miſtus muliebri puerilique ploratu ad terrorem, ut ſolet, primo ortu, & Romanis auxit animum, & turbavit Volſcos: utpote capta urbe, cui ad

ſum neminem adhuc vocis hujus *Martemitem* novitate offenſum eſſe. neque fœdiſſimum mendum ſenſiſſe: eſt enim legendum ita: *Inde Poluſcam item Volſcorum capit.* Nam paulo poſt Livius, ubi hæc tria oppida Romanis ademta ſcribit, ait: *Longulam, Poluſcam, Coriolo non ella ipsa oppida Romanis ademit.* Quamquam eo in loco vitioſe legitur etiam *Poluciam*, pro *Poluſcam*. Huic autem lectioni fidem afferunt manuſcripti libri, qui hoc in loco, *pretinus Ulſcamitem*: & paulo poſt, *Poluſcam, Coriolos*, aperte habent. Itemque Dionyſius, qui priore loco Πολύσκα, poſteriore Πολυσκαιῶν πόλις, habet. Quamquam priore quidem loco mendum etiam eſt, inquit enim, ὑξίηγε ἡ δύναμις ἐπ' ἄλλην πόλιν τῶν Οὐολούσκων, ἣ κεκλεῖται μὲν Πόλυς, κεῖται δ' ἀπὸ μιλίων ὀκτὼ μάλιστα τῆς Λογγούλας ἀπέχει. Legendum eſt enim Πολύσκα, κεῖται δ', id eſt, *Adduxit autem exercitum ad alteram civitatem Volſcorum, qua Poluſca vocatur, ſpatio autem non longe à Longula diſtat.* Sigonius.

1 *Cn. Martius*] *C. Marcius* ut ante dixi, in Coriolano, legendum eſt. *Idem.*

2 *Cædeque in proxima urbis facta*] Sic jam olim Andreæ Romana. Poſtea tecerunt *proximo*, quod corrigit e ſcripto Rhenanus. Nondum videntur omnia ſalva. Quidam MSS. *in proxima urbe.* Placeret ſatis, ſicubi inveniretur: *Cædeque in proximam turbam facta.* Statimque: *Clamor inde oppidanorum, miſtus muliebri puerilique ploratu, ad terrorem, ut ſolet, primum ortus.* J. F. Gron.

Cædeque in proxima urbe facta] Ex MSS. lectione *in proxima urbe* videtur commodiſſime deduci *in prima urbe.* Nota loquendi elegantia eſt, & Liviana 42, 63. *Qui prima obſidione mœnia intraverant.* 5, 45. *Primæ noctis ſilentio.* Ut ſcias quam facile hæ voces confundantur, 28, 35 pro illis, *Proximos Hiſpanos agros*, Cantabrig. Voſſ. Gud. MSS. habent *primos Hiſpaniæ agros.* Eademque vel apud Sigonium vel apud Patrem occurrunt 5, 47. 9, 39. 30, 5. *Jac. Gron.*

ad ferendam opem venerant. Ita fusi Volsci Antiates, Corioli oppidum captum. tantumque sua laude obstitit famæ consulis Marcius, ut, nisi fœdus cum Latinis, columna ænea insculptum monumento esset, ab Sp. Cassio uno, quia collega abfuerat, ictum; Postumum Cominium bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur; [1] vir omni vita pariter Patribus ac plebi carus: post secessionem carior plebi factus. Huic [2] interpreti arbitroque concordiæ civium, legato Patrum ad plebem, reductori plebis Romanæ in urbem sumptus funeri defuit. extulit eum plebs sextantibus collatis in capita. Consules deinde T. Gega- 34
nius, [3] P. Minucius facti. Eo anno, [4] quum & foris quieta omnia à bello essent, & domi sanata discordia, aliud multo gravius malum civitatem invasit. caritas primum annonæ, ex incultis per secessionem plebis agris: fames deinde, qualis clausis solet. ventumque ad interitum servitiorum utique & plebis esset, ni consules providissent, dimissis passim ad frumentum coëmendum, non in Etruriam modo dextris ab Ostia littoribus, [5] lævoque

1 *Vir omni vita pariter P. ac p. carus*] Sic loquitur 8, 12. *Juventutem & tunc & omni vita deinde aversatam.* 22, 61. *Cæteri non foro solum, omni deinde vita, sed prope luce caruerint.* Attamen MSS. hoc loco, in quibus Flor. S. Marci, Rott. Gud. Voss. 1. *omnium vita.* Vide an velint *omni in vita.* Habes enim 7, 1. *Fuit enim vir unicus in omni fortuna.* Cicero Brut. 34. *Huic dissimilis in tribunatu reliquaque omni vita.* Post reditum ad Quirites: *Numenque vestrum aque mihi grave & sanctum ac deorum immortalium in omni vita futurum.* Jac. Gron.

2 *Interpreti arbitroque conc.*] *Interpres* est medius, seu sequester, notat Servius. Sic Cicero de legibus. Livius 7, 40 & pag. 300. *Hen. Valesius.*

3 *P. Minutius*] *Minucios* scribe, non *Minutios*, auctoritatem sequutus Capitolinæ scripturæ, & Græcorum librorum, & veterum Latinorum. *Sigonius.*

4 *Quum & foris quieta omnia bella essent*] Mendum nuperarum pro *bello*, quod habent superiores. Sed integrius in duobus Pall. & Voss. 2. *Quieta omnia à bello essent.* Lib. 39. *Et quia à bello quieta ut esset provincia, effecerat.* J. F. Gron.

5 *Lævoque per Volscos mari usque ad Cumas*] Satis clare hoc loco Volscorum situs describitur. Nam Antium etiam Volscorum civitas fuit. Plin. autem lib. 3 cap. 5 Volscos ultra Circeios emovet. Porro quod hic Livius vocat *Pontinum*, Dionys. lib. 7 ab initio vocat *Pometinum* campum. *Glareanus.*

voque per Volscos mari usque ad Cumas, sed [1] quæsitum in Sicilia quoque. adeo finitimorum odia longinquis coëgerant indigere auxiliis. Frumentum Cumis quum coëmptum esset, naves, pro bonis Tarquiniorum, ab Aristodemo tyranno, qui hæres erat, retentæ sunt. [2] in Volscis Pomptinoque ne emi quidem potuit: periculum quoque ab impetu hominum ipsis frumentatoribus fuit. [3] Ex Tuscis frumentum Tiberi venit: eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus vexati forent, ni Volscos jam moventes arma, pestilentia ingens invasisset. ea clade conterritis hostium animis, ut etiam ubi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum Romani, [4] & Norbæ in montes novam coloniam, quæ arx in Pomptino esset, miserunt. M. Minucio deinde, & A. Sempronio consulibus, magna vis frumenti ex Sicilia advecta: agitatumque in Senatu, quanti plebi daretur. Multi venisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandique jura, quæ extorta secessione ac vi Patribus essent: in primis Marcius Coriolanus, hostis tribuniciæ potestatis. *Si annonam*, inquit, *veterem volunt, jus pristinum reddant Patribus. Cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium potentem pollentemque video, sub jugum missus, tamquam à latronibus redemptus. Egone has indignitates diutius patiar, quam necesse est?* [5] *Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram?*

Sece-

1 *Quæsitum in Sicilia quoque*] Borb. Fl. Vosl. Rott. Gud. Hel. Pal. Camp. *Siciliam*. Sed quid *quæsitum*? An, *sed trans fretum in Siciliam quoque*. J. F. Gron.

2 *In Volscis, Pomptinoque*] Dionysius Πομπτίνον πεδίον vocat. Vet. lib. *In Pontino* habent. *Sigonius*.

3 *Ex Etruscis frumentum*] Nihil interest, sic legas, an *ex Tuscis*: tamen cum hoc Rhenani codex, & quos modo nominavi servent, illi ut huic concedere jussimus. *J. F. Gron.*

4 *Et Norbæ in montes nov. c.*] *Norbà* Plin. meminit, ubi de oppidis claris. olim in Latio; Norbanos etiam prope Lavicanos in Latio, ut non existimem longe à Roma versus Norbam vel Pontinum fuisse: si quidem Norba arx in Pontino esse debuit, ut hic describit Livius. *Glareanus*.

5 *Qui non tulerim Tarquinium*] In tempora peccat Livius ut videtur. Sed tanti non est. Antea adolescentem fecit: at paullo post senem. Sed explicari potest. *Tan. Faber*.

1 *Frau-*

Secedat nunc, avocet plebem, patet via in Sacrum montem, alioſque colles. Rapiant frumenta ex agris noſtris, quemadmodum tertio anno rapuere. [1] *Fruantur, utantur annona, quam furore ſuo fecere. Audeo dicere, hoc malo domitos ipſos potius cultores agrorum fore, quam ut armati per ſeceſſionem coli prohibeant.* Haud tam facile dictu eſt, faciendum ne fuerit, quam potuiſſe arbitror fieri, ut conditionibus laxandi annonam, & tribuniciam poteſtatem, & omnia invitis jura impoſita Patres demerent ſibi. Et Senatui nimis atrox viſa ſententia eſt, & plebem ira prope armavit. *Fame jam ſe ſicut hoſtes peti, cibo victuque fraudari: peregrinum frumentum, quæ ſola alimenta ex inſperato* [2] *fortuna dederit, ab ore rapi, niſi C. Marcio vincti dedantur tribuni, niſi de tergo plebis Romanæ ſatisfiat. Eum ſibi carnificem novum exortum, qui aut mori, aut ſervire jubeat.* In exeuntem è curia impetus factus eſſet, ni peropportune Tribuni diem dixiſſent. [3] Ibi ira eſt ſuppreſſa. ſe judicem quiſque, ſe dominum vitæ neciſque inimici factum videbat. Contemptim primo Marcius audiebat minas tribunicias: auxilii, non pœnæ jus datum illi poteſtati: plebiſque, non Patrum tribunos eſſe. [4] ſed adeo infenſa erat coorta plebs, ut unius pœnâ 35

1 *Fruantur, utantur annona, quam furore*] Tò *fruantur* ſolius eſt Rhenani, explicatione ipſa oſtendentis, quam ſit hic incommodum. Subaudit enim *raptis*, & ad priorem ſententiam jubet referri. At id exſulat ſcriptis noſtris veteribuſque editionibus, poſt Curionem demum receptum. Cancelletur igitur. *Furor* autem quis niſi ſeditionis? vel ex Virgilii illo: *furor arma miniſtrat.* Livius ſupra: *nihilo plus ſanitatis in curia quam in foro eſſe.* Infra cap. 42. *Patres ſatis ſuperque gratuiti furoris in multitudine credentes eſſe, largitiones temeritatiſque invitamenta horrebant.* Hoc eſt, ultro etiam & ſine propoſita mercede ſatis prompte inſanire & commoveri plebem. Perperam Rhenanus: *gratuiti favoris in multitudinem.* Frontinus 1 Strateg. 9. *Cum legiones civium Romanorum pernicioſa ſeditione furerent, conſilio reſtituit ſanitatem efferatis.* Sic loquitur & 2, 5, 18. Seditio autem erat cauſa negletæ agriculturæ, atque inde exortæ famis. Paullo ante: *Caritas primum annonæ ex incultis per ſeceſſionem plebis agris, fames deinde.* Quare alibi audiemus virum doctum, qui non dubitat reſcribendum: *quam furto ſuam fecere.* Nec rapinam & direptionem vi palam factam eſſe *furtum* concedunt juriſconſulti, neque ex eo, quòd patriciorum ex agris ante triennium rapta frumenta, fames plebi. *J. F. Gron.*

2 *Fortuna dederat*] Melior priſca lectio, *dederit.* Sigonius.

3 *Ibi ira eſt ſuppreſſa*] Lege ex fide vet. lib. *Ubi ira eſt.* Idem.

4 *Sed adeo coorta erat infenſa plebs*] Luxatæ

pœna defungendum esset Patribus. Restiterunt tamen adversa invidia, usique sunt, qua suis quisque, qua totius ordinis viribus. Ac primo tentata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à coitionibus, conciliisque, disjicere rem possent. Universi deinde processere (quicquid erat Patrum, reos diceres) precibus plebem exposcentes: unum sibi civem, unum Senatorem, si innocentem absolvere nollent, pro nocente donarent. [1] Ipse quum die dicta non adesset, perseveratum in ira est. Damnatus absens in Volscos exulatum abiit, minitans patriæ, hostilesque jam tum spiritus gerens. Venientem Volsci benigne excepere. benigniusque indies colebant: quo major ira in suos eminebat, crebræque, nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio utebatur [2] Attii Tulli. Longe is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisque semper infestus. ita quum alterum vetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. Haud facile credebant, plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tentata arma caperent. Multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa juventute, fractos spiritus esse, arte agendum in exoleto jam vetustate odio, ut recenti aliqua ira exacer-
36 barentur animi. [3] Ludi forte ex instauratione magni Romæ

Luxatæ sunt voces hæ, ex vet. lib. ita ordinandæ, *sed adeo insensa erat coorta plebs*. Sigonius.

1 *Ipse cum die dicta non adesset, perseveratum*.] Non persequar nunc historiæ variationem, quæ apud Dionysium longe luculentius meo quidem judicio, quam apud Livium narratur. Id quod fuit necessarium ad hujus historiæ lucem, omisisse videtur Livius, scil. quomodo judicium hoc peractum novo ritu, nec antea consueto. Vide Dionys. *Glareanus*.

2 *Attii Tulli, longe is tum princeps*] Hic vir *Attius Tullus* dictus est, ita ut *Tullus* prænomen, *Attius* nomen gentis esset, ut in Tullo Hostilio. Quod autem dico, ex fide veterum librorum dico, & Græci exemplaris Dionysii, a quo Τυλλος Ατιος dicitur ubique, semel per mendum Τυλλος Αττιδιος, ut a Plutarcho in Coriolano Τυλλος Αμαιδιος. Major autem etiam labes insidet in principio vitæ Ciceronis, ubi Τυλλιος Αττηνος nominatur, pro Τυλλος Αττιος. *Sigonius*.

3 *Ludi forte ex instauratione magni*] Ludi acti erant, sed non rite, ideoque instaurantur. Porro & hoc loco, & novum annum, & alios coss. ponit Dionysius. *Glareanus*.

mæ parabantur. [1] inſtaurandi hæc cauſſa fuerat. Ludis mane ſervum quidam paterfamiliæ, nondum commiſſo ſpectaculo, ſub furca cæſum medio egerat circo. cœpti inde ludi, velut ea res nihil ad religionem pertinuiſſet. Haud ita multo poſt, Tib. Atinio, de plebe homini, ſomnium fuit. [2] Viſus Jupiter dicere, *Sibi ludis præſultatorem diſplicuiſſe: niſi magnifice inſtaurarentur hi ludi, periculum urbi foret, ea conſulibus nunciaret.* Quanquam haud ſane liber erat religione animus; [3] verecundia tamen majeſtatis magiſtratuum timorem vicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. Magno illi ea cunctatio ſtetit. filium namque intra paucos dies amiſit. cujus repentinæ cladis ne cauſa dubia eſſet, ægro animi eadem illa in ſomnis

1 *Inſtaurandis hæc cauſa fuerat ludis. Mane ſervum*] Pulchra & vera Livii ſcriptura Rhenano debetur: *Inſtaurandi hæc cauſa fuerat. Ludis mane ſervum.* niſi quod male vult, *hoc cauſa.* Lib. 27 Haſdrubalis fratris Hannibal *haudquaquam tam facilem maturumque tranſitum exſpectabat. ea tardius movendi ex hibernis cauſa fuit.* Reliquum ſi intellexiſſent editores, utique approbaſſent. *Inſtaurandi* ſervavit unus ex Pall. & Voſſ. 2. Utitur vero & alibi noſter abſolute. Lib. 27. *Et plebeiis ludis biduum inſtauratum ab Q. Mamilio & M. Cæcilio Metello adilibus plebis.* Sic etiam ſcribendum lib. 31, 4. *Ludi Romani ſcenici eo anno magnifice apparateque fabri ab adil. cur. L. Valerio Flacco & L. Quinctio Flaminino. biduum inſtauratum eſt.* non *inſtaurati ſunt.* Porro *ludis* dicebant breviter pro die ludorum, aut quo ludi fierent. Cicero 1 ad Att. 16. *Itaque & ludis & gladiatoribus mirandas ὑποκρισίας ſine ulla paſtoricia fiſtula auferebamus.* Statim noſter: *Sibi ludis præſultatorem diſplicuiſſe.* Ubi melior Sigonius libris vett. ſuis, in quibus ait legi *ludi.* Suetonius Julio cap. 39. *Ludis D. Laberius eques Romanus mimum ſuum egit.* J. F. Gron.

2 *Viſus Jupiter dicere, ſibi ludis præſultatorem diſplicuiſſe*] Quamquam legitur in veteribus libris, *Ludi*, probatur tamen magis, *Ludis.* Nam Dionyſius ſic ait: ἔπεισι τῇ νεωστὶ πομπῇ τὸ ἡγεμόνιον ὀρχήσεως ἃ καλὸν ἔδωκαν, id eſt, *nuncia*, *mihi proximis ludis præſultatorem haud bellum eos dediſſe. Præſultatorem* autem vocat eum, qui quaſi ludorum prima pars fuerit, qui antequam ludi committerentur ſaltaverit. Itaque Plut. in Coriolano ait: τὸ ὀρχήσεως πρὸ τῆς πομπῆς. Cicero de Div. primo, *præſultorem ſibi non placuiſſe ludis.* Sigonius.

3 *Verecundia tamen magiſtratuum timorem vicit*] Vetus lectio, pro, *timorem vicit*, habet, *timorem injecit.* Idem. *Verecundia tamen majeſtatis Magiſtratuum timorem vicit*] Prava & hic vetus lectio Sigonii: *Timorem injecit* nam *timor* Livio non refertur ad id quod ſequitur, ſed eſt ipſa religio & metus Deum. Lib. 27. *Turbata tota acies eſt, dein proſus fuſa, & vincente pudorem metu, terga dabant.* Lib. 28. *Tamen vincente verecundiam metu terga extemplo data.* Lib. 40. *Exſecrationeſque in regem, vincente odio metum, exaudiebantur.* Salluſt. 3 hiſt. in concione Lepidi: *Sed prætor ſpem bonam ex vobis quæ metum vicit.* J. F. Gron.

1 *Ludi*

somnis obversata species, visa est rogitare, *Satin' magnam spretu numinis haberet mercedem? majorem instare, ni eat propere ac nunciet consulibus.* Jam præsentior res erat: cunctantem tamen, ac prolatantem, ingens vis morbi adorta est, debilitate subita. Tum enimvero Deorum ira admonuit. fessus igitur malis præteritis instantibusque, consilio propinquorum adhibito, quum visa atque audita, & obversatum toties somno Jovem, minas iraque cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset; consensu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad consules lectica defertur. inde in curiam jussu consulum delatus, eadem illa quum Patribus ingenti omnium admiratione enarrasset; ecce aliud miraculum: qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum rediisse, traditum memoriæ
37 est. [1] Ludi quam amplissimi ut fierent, senatus decernit. Ad eos ludos, auctore Attio Tullo, vis magna Volscorum venit. Priusquam committerentur ludi, Tullus, ut domi compositum cum Marcio fuerat, ad consules venit. dicit esse, quæ secreto agere de republica velit. Arbitris remotis, *Invitus*, inquit, *quod sequius sit, de meis civibus loquor. Non tamen admissum quicquam ab iis, criminatum venio, sed cautum, ne admittant. Nimio plus quam velim, nostrorum ingenia sunt mobilia. Multis id cladibus sensimus. Quippe qui non nostro merito, sed vestra patientia incolumes simus. Magna hic nunc Volscorum multitudo est. ludi sunt. spectaculo intenta civitas erit. Memini quid per eandem occasionem ab Sabinorum juventute in hac urbe commissum sit. horret animus, ne quid inconsulte ac temere fiat. Hæc, nostra vestraque causa, prius dicenda vobis, consules, ratus sum. Quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo est, ne cujus facti dictive contagione præsens violer.* Hæc locutus, abiit.

Con-

1 *Ludi quam amplissimi ut fierent, Senat.*] Et hoc loco Dionysius initio lib. 8 & novum annum, & novos refert coss. In Livii codice, ea omnia omissa. *Glareanus.*

1 *Prz*

Consules quum ad Patres rem dubiam sub auctore certo detulissent, auctor magis, ut fit, quam res ad præcavendum vel ex supervacuo movit. factoque senatusconsulto, ut urbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem juberent. Ingens pavor primo discurrentes ad suas res tollendas inhospitia perculit. Proficiscentibus deinde indignatio oborta: Se, ut conscleratos contaminatosque, ab ludis, festis diebus, cœtu quodammodo hominum Deorumque, abactos esse. Quum prope continuato agmine irent, 38
[1] prægressus Tullus ad caput Ferentinum, ut quisque veniret, primores eorum excipiens, [2] quærendo, indignandoque, & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ verba, & per eos multitudinem aliam in subjectum viæ campum deduxit. Ibi in concionis modum [3] orationem exorsus, *Veteres populi Romani injurias, cladesque gentis Volscorum, ut omnia*, inquit, *oblivisscamini alia, hodiernam hanc contumeliam, quo tandem animo fertis*, [4] *qui per nostram ignominiam*

1 *Pragressus Tullus ad caput Ferentinum*] Libro priore de morte Turni Herdonii, *aquam Ferentinam* appellat; hic vero *caput Ferentinum*. Libro autem VII Hernicorum oppidum *Ferentinum* asserit, & eodem libro anno ab urbe condita 406 ad lucum Ferentinæ ait Latinorum concilia habita. Sed de hoc etiam antea. *Glareanus.*

Pragr. Tull. ad caput Ferentinum] Priore libro, *caput aquæ Ferentinæ* dixit, ad quod Turnum Herdonium dejectum fuisse narravit. Eodemque libro *Lucum Ferentinæ* nominavit, ad quem convenisse Latinos scribit, patique ratione lib. 7 ad *Lucum Ferentinæ* Latinorum concilium tradit esse habitum. Quod concilium Dionysius τὸ Φερεντίνης ἄλσος, ubi de Superbo Rege agit, vocat: Plutarchus autem in Romulo quorundam sacrorum meminit, quæ fiebant à Latinis ὅτι Φερεντίνης πύλης. Ut autem ad lucum Ferentinæ Latinorum, sic ad fanum Voltumnæ Etruscorum populorum concilia habebantur. *Sigonius.*

2 *Quærendo*] Vet. lib. *querendo*. & paulo ante *urbe excederent* non *urbem exc.* Idem.

3 *Orationem exorsus, Veteres populi*] Considera paulo attentius, nec denique te fugiet scabitudo in oratione male connexa: *veteres injurias, cladesque, ut omnia oblivisscamini.* Non potest hoc probare docta auris. Cæterum unica litera abundat, & sciendum verba Tulli non incipere à vocabulo, *Veteres*, sed, *Ut omnia*: quæ præcedunt, ex historici persona dicuntur. Scribe: *Ibi in concionis modum oratione exorsus veteres populi Romani injurias cladesque gentis Volscorum; Ut omnia, inquit, oblivisscamini alia, hodiernam*, &c. Cicero 15 famil. 21. *Ut hæc recentia, quæ meminero semper, oblivisscar, quæ tua sollicitudo*, &c. *J. F. Gron.*

4 *Qua per nostram*] Vet. lib. *Qui*,

miniam ludos commisere? An non sensistis triumphatum hodie de vobis esse? Vos omnibus civibus, peregrinis, tot finitimis populis, spectaculo abeuntes fuisse? Vestras conjuges, vestros liberos traductos per ora hominum? Quid eos, qui audivere vocem præconis? quid, qui vos vidère abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obvii, existimasse putatis? nisi aliquod profecto nefas esse, quo, si interfimus spectaculo, violaturi simus ludos, piaculumque meituri. ideo nos ab sede piorum, cœtu, concilioque abigi. Quid, deinde, illud non succurrit, vivere nos, [1] quod maturavimus proficisci? si hæc profectio, & non fuga est. Et hanc urbem vos non hostium ducitis, ubi si unum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit? Bellum vobis indictum est: magno eorum malo, qui indixere, si viri estis. Ita & sua sponte irarum pleni, & incitati, domos inde digressi sunt, instigandoque suos quisque populos
39 effecère, ut omne Volscum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorum sententia lecti Attius Tullus, & C. Marcius exul Romanus, in quo aliquanto plus spei repositum. [2] Quam spem nequaquam fefellit: ut facile appareret, ducibus validiorem, quam exercitu rem Romanam esse. Circeios profectus, primum colonos inde Romanos expulit: liberamque eam urbem Volscis tradidit. Inde in Latinam viam transversis tramitibus transgressus, Satricum, [3] Longulam, Polusciam, Coriolos,

ut referatur non ad *contumeliam*, sed ad *populi Romani*. Sigonius.

1 *Quod maturavimus proficisci*] Flor. Rott. & Helm. *quod maturarimus*. Pall. *maturaverimus*. J. F. Gron.

2 *Quem spes nequaquam fefellit*] Vet. lib. *Quæ spes nequaquam fefelli:*, quod probo. *Sigonius.*

Quam spem nequaquam fefellit] Sigonius: Vetus liber, *Quæ spes nequaquam fefellit*. quod probo. Ego vero non probo, & à mala manu esse ajo. Meliores libri omnes tenent vulgatum. Justinus ex Trogo lib. 2 de Cimone: *Nec in bello judicium diligentium fefellit.* Ita non fefellit spem Volscorum Coriolanus. Auctor de bello Alexandrino: *Nobis rem committe. nos prælium sustinebimus, neque judicium tuum fallemus.* Et iterum: *Ne suam atque omnium falleret opinionem, quorum judicio delectus ad pugnam proficisceretur.* Polybius lib. 2. ἵνα μήτε τοὺς κινδυνεύοντες σφάλλωσι τὰς τῶν προϊσταμένων ἐλπίδας. *J. F. Gron.*

3 *Longulam, Polusciam, Coriolos novella hæc Romanis oppida adeunt*] Paul ante docui *Polusciam* legendum e *Novella* autem hæc oppida vocat, triennio ante in potestatem populi venerant. *Sigonius.*

Longul. Pol. Cor. novella hæc Roman oppid

riolos, novella hæc Romanis oppida ademit. Inde Lavinium recepit: tunc deinceps Corbionem, Vitelliam,[1] Trebiam,[2] Labicos, Pedum cepit. Postremum, ad urbem[3] à Pedo ducit: &[4] ad fossas Cluilias quinque ab urbe millia passuum castris positis, populatur inde agrum Romanum: custodibus inter populatores missis, qui patriciorum agros intactos servarent. sive infensus plebi magis, sive ut discordia inde inter Patres plebemque oriretur. Quæ profecto orta esset, adeo tribuni jam ferocem per se plebem criminando in primores civitatis instigabant. sed externus timor maximum concordiæ vinculum, quamvis

oppida] Cur *novella*? Sigonius, quia triennio ante in potestatem eorum venerant. Et sic forte lib. 41. *Cn. & L. Gavilli, novelli Aquilejenses.* Sed quinque nostri & Mureti codices *novellam.* Videtur in ea voce nomen alicujus oppidi latere. Et fortasse *Bovillas*: nam has quoque non sine labore cepisse Marcium testis Dionysius. Pro *Trebia* non incommode Cluverius *Toleriam.* J. F. Gron.

Longulam, &c. *novella hæc Romanis oppida ademit*] Etiam Flor. S. Marci, & Mureti vetus liber *Novellam.* In qua voce celari nomen urbeculæ demonstrat Livii stylus, qui lib. 1 cap. 38 sic loquitur: *Corniculum, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida.* Ubi eorundem verborum appositio: sic ut prorsus crediderim obscurum & propter præcipitem ruinam infrequens oppidi nomen fuisse *Mugillam*, vel Mœgillam. Quippe & Dionysius Halic. post Satricum, Longulam, Polusçam captas, plane ut Livius subjungit Ἀλβίτας μὲν ἓν τῇ Μυγιλανῶν ἐπεχειρησάτο αἱρεῖ. Non enim audio Sylburgium, dum Οὐσπλιανῶν propicat, etsi id repetitum animadvertam à Cluverio in lib. 11 Italiæ ant. Ipse ordo captarum urbium id refutat. Et Mugillam urbem fuisse sine reprehensione probat satis cognomen Lucii Papirii *Mugilanus*, seu ut alibi scribitur *Mugillanus*: sive Papirius primus eam ceperit, ut Coriolanus; sive inde emigraverit, ut Regillensis Appius; sive id cognomen beneficio aliave qua causa meruerit; ea enim tunc fuisse frequentia ostendunt Macerinus, Medullinus, Camerinus, Maluginensis, Tolerinus, Vibulanus, Tusciveicanus. *Jac. Gron.*

1 *Trebiam*] Servius exponens Virgilii locum in VII *Oliviferaque Mutisca. Hæc*, inquit, *Trebia postea dicta est, quam modo Trebulam dicunt.* Sigonius.

2 *Labicos*] Nec Græci, nec Latini libri sibi constant in hoc oppido nominando: modo enim *Labicos* & *Labicanos*, modo *Lavicos* & *Lavicanos*, modo Λαβίκους & Λαβικανούς, modo Λαυίκους & Λαυικανούς edunt. *Idem.*

3 *A Pedo*] Vet. lib. *ab Pedo.* Idem.

4 *Ad fossas Cluilias quinque ab Urbe*] Non est dubium, quin de iis loquatur fossis, de quibus lib. 1 in Tullo Hostilio, eas enim fecerant Albani duce Cluilio, à quo & nomen habent. Distantia earum fossarum utroque in loco apud Dionys. & Liv. eadem narratur. *Glareanus.*

Ad fossas Cluilias] *Fossas Cœlias* legendum ex Dionysio & Festo, ut ante docui. *Sigonius.*

vis suspectos, infensosque inter se jungebat animos. [1] Id modo non conveniebat; quod senatus consulesque, nusquam alibi spem, quam in armis ponebant: plebes omnia quam bellum malebat. Sp. Nautius jam, & Sex. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaque, in quibus stationes vigiliasque esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primum seditioso clamore conterruit. deinde vocare senatum, referre de legatis ad C. Marcium mittendis coëgit. Acceperunt relationem Patres; postquam apparuit labare plebis animos, missique de pace ad Marcium oratores, atrox responsum retulerunt: *Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si præda belli per otium frui velint, memorem se & civium injuriæ, & hospitum beneficii, adnisurum, ut appareat, exilio sibi irritatos, non fractos, animos esse.* Iterum deinde iidem missi, non recipiuntur in castra. Sacerdotes quoque suis insignibus velatos isse supplices ad castra hostium, [2] traditum est, nihilo magis quam legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiam matrem Coriolani, Volumniamque uxorem frequentes coëunt. id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum invenio. Pervicere certe, ut & Veturia magno natu mulier, & Volumnia, duos parvos ex Marcio ferens filios secum, in castra hostium irent: & quam armis viri defendere urbem non possent, mulieres precibus lacrimisque defenderent. Ubi ad castra ventum est, nunciatumque Coriolano, adesse ingens

1 *Id modo non conveniebat*] Vet. lib. *Id modo, sicut alias, non conveniebat*: sic infra. *Extremo anno pacis aliquid fuit, sed, ut semper alias, solertia certamine patrum & plebis.* Sigonius.

2 *Traditum est, nihilo magis*] Convenientior oratio procedet, si legas: *Sacerdotes quoque suis insignibus velatos isse supplices ad castra hostium traditum, & nihilo magis quam legatos flexisse animum.* Sic 8, 24. *Eodem anno Alexandriam in Ægypto proditum conditam.* 6, 1. *Inde ut postridie Calendas quoque ac Nonas eadem relatio esset, traditum putant.* Et pari ope Livius adjutus est 7, 40. *Ubi primum in conjectum ventum, & arma signaque agnovere.* 22, 14. *Ut in extrema juga Massici montis ventum, & hostes sub oculis erant.* Vulgo: *ventum est, arma, & ventum est, hostesque sub.* Jac. Gron.

1 *Primo*

gens mulierum agmen, in [1] primo, ut qui nec publica majestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoque religione motus esset; multo obstinatior adversus lacrimas muliebres erat. Dein familiarium quidam qui insignem mœstitia inter cæteras cognoverat Veturiam, inter nurum nepotesque stantem; *Nisi me frustrantur*, inquit, *oculi, mater tibi conjunxque & liberi adsunt.* Coriolanus prope ut amens, consternatus, ab sede sua quum ferret matri obviæ complexum; mulier in iram ex precibus versa, [2] *Sine, priusquam complexum accipio, sciam*, inquit, *ad hostem, an ad filium venerim: captiva mater-ne in castris tuis sim? In hoc me longa vita, & infelix senecta traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem? Potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atque aluit? Non tibi, quamvis infesto animo & minaci perveneras, ingredienti fines, ira cecidit?* [3] *non quum in conspectu Roma, fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac penates mei sunt, mater, conjunx liberique? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur. nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem. Sed ego nihil jam mali, nec tibi turpius quam mihi miserius possum: nec ut sim miserrima, diu futura sum. De his videris: quos si pergis, aut immatura mors, aut longa servitus manet.* Uxor deinde ac liberi amplexi. Fletusque ab omni turba mulierum orsus, & comploratio sui patriæque, fregêre tandem virum. complexus inde suos, dimittit: ipse retro ab urbe castra movit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, invidia rei oppressum periisse tradunt; alii alio leto.

1 *Primo ut qui nec publica majestate*] lor. Voss. Helm. Rott. Pal. expresse: *gmen, in primo ut qui nec.* Vide ad lib. o, 14. *J. F. Gron.*

2 *Sine, priusquam amplexum accis*] Quasi aliquid sit in repetitione cis efficaciæ, Pal. *sine, sine, priusam.* Terent. Heaut. 1, 1. *Sine, sine, acuum tempus ne quod dem mihi labo-*. Appulejus l. 1 met. *At ille, ut erat capite velato, sine, sine, inquit, fruatur diutius tropeo fortuna, quod fixit ipsa.* Sed non succinunt alii. *Idem.*

3 *Non quum in conspectu Roma fuit*] Excerpta libri Helmæstad. negant τὸ *quum* illic legi. Etiam video abesse à Rottendorffiano. An scripsit? *Non ut conspecta Roma fuit. Ut*, pro, postquam. *Jac. Gron.*

leto. apud Fabium longe antiquissimum auctorem, usque ad senectutem vixisse eundem invenio. Refert certe hanc sæpe eum exacta ætate usurpasse vocem, *Multo miserius seni exilium esse.* [1] Non inviderunt laudes suas mulieribus viri Romani. adeo sine obtrectatione gloriæ alienæ vivebatur. [2] Monumento quoque quod esset, [3] templum Fortunæ Muliebri ædificatum dedicatumque est. Redière deinde Volsci adjunctis Æquis, in agrum Romanum. sed Æqui Attium Tullum haud ultra tulere ducem. Hinc ex certamine, Volsci Æqui-ne imperatorem conjuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox prœlium ortum. Ibi fortuna populi Romani [4] duos hostium exercitus, haud minus pernicioso quam pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nam ii quoque in armis erant) provincia evenit. Eo anno Hernici devicti: cum Volscis æquo Marte discessum est. Sp. Cassius deinde & Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœdus ictum, agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium plebi divisurus consul Cassius erat. Adjiciebat huic muneri agri aliquantum, quem publicum possideri à privatis criminabatur. Id mul-

41

1 *Non inviderunt laudes suas*] Flor. uterque Rott. Voss. Helm. Chiff. *laudes sua.* An adhibuit Græcitimum σε ἀφθονησεν αὐτοις ἡ δοξης? Totus dictum videbitur, ut illud Ciceroni 2 Orat. 60. *Nisi interdum tu hoc, Crasso paullum invideris.* Caterum adscripsit hunc locum Muretus: Hic multa desunt quæ pete e Cujacio lib. 12 c. 24. Tunc enim primum sancitum fuit, ut mulieribus de via cederetur, ut inauribus aureis, ut purpurea veste, ut aureis segmentis, ut novo vittæ discrimine uterentur. Cuj. ex libro vetere. *Jac. Gron.*

2 *Monumento quoque*] Si quis honos alius matribus familias habitus & à Livio narratus esset, recte interponeret τὸ *quoque.* Sed quia persequitur eandem rem, quam incepit, scripsisse videtur: *Non inviderunt laudes suas mulieribus viri Romani, (adeo sine obtrectatione gloriæ alienæ vivebatur) monumentoque quod esset.* Hesiodus in Theogonia: Σεμνὰ γὰρ ἔζοπσω, σεμνὰ δὲ ἔργα νοήσω. *J. F. Gron.*

3 *Templum Fortunæ Muliebri ædificatum*] Plut. in lib. de Fort. Romanorum, primum templum Fortunæ Virili ab Anco Marcio rege Romæ dicatum ait: alterum Fortunæ Muliebri hoc tempore. *Sigonius.*

4 *Duos hostium exercitus*] Flor. S. Marci, *duosium*, hoc est, *duo hostium.* Jac. Gron.

multos quidem Patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarum terrebat. sed & publica Patribus sollicitudo inerat; largitione consulem periculosas libertati opes struere. Tum primum lex agraria promulgata est: nunquam deinde usque ad hanc memoriam sine maximis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat, auctoribus Patribus, nec omni plebe adversante. quæ primo cœperat fastidire, [1] munus vulgatum à civibus isse in socios: sæpe deinde & Virginium consulem in concionibus velut vaticinantem, audiebat, *Pestilens collegæ munus esse. Agros illos servitutem iis qui acceperint, laturos. regno viam fieri. Quid ita enim assumi socios, & nomen Latinum? Quid attinuisse, Hernicis paulo ante hostibus capti agri tertiam partem reddi, nisi ut hæ gentes pro Coriolano duce Cassium habeant?* Popularis jam esse dissuasor, & intercessor legis agrariæ cœperat: [2] uterque deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, passurum se assignari agros, dum ne cui, nisi civi Romano, assignentur: Cassius, quia in agraria largitione ambitiosius in socios, eoque civibus vilior erat; ut alio munere sibi reconciliaret civium animos, jubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id vero haud secus, quam præsentem mercedem regni aspernata plebes: adeo propter suspicionem insitam regni, velut abundarent omnia, munera ejus in animis hominum respuebantur. [3] Quem, ubi primum magistratu abiit, damnatum necatumque constat. Sunt qui patrem actorem ejus supplicii ferant. Eum

1 *Munus vulgatum à civibus isse in socios*] Monet Rhenanus in vetusto codice scripsisse quendam, *esse*. Flor. *egisse*. Ego vero & *isse* & *esse* & *egisse* furcillis ejicio. Quid enim *fastidire*? Sane cum sine apposito casu Plautus usurpat, alio sensu est, quam qui hic requiritur. Scribe: *Quæ primo cœperat fastidire munus vulgatum à civibus in socios*. J. F. Gron.

2 *Uterque deinde Consul certatim*] Fl. & Voss. & Borb. *Consul ut certatim*. Lege: *uterque deinde consulum certatim*. Idem.

3 *Quem ubi primum magistratu abiit*] Vox prima supplementum palpabile & inexcusabile. Fuerat: *In animis hominum respuebantur. Ubi primum Magistratu abiit, damnatum necatumque constat*. Idem.

Eum cognita domi cauſſa verberaſſe ac necaſſe, peculiumque filii Cereri conſecraviſſe. ſignum inde factum eſſe, & inſcriptum, EX CASSIA FAMILIA DATUM. Invenio apud quoſdam, idque propius fidem eſt, à quæſtoribus [1] Cæſone Fabio, & L. Valerio, diem dictam perduellionis: damnatumque populi judicio: dirutas publice ædes. ea eſt area ante Telluris ædem. Cæterum ſive illud domeſticum, ſive publicum fuit judicium, damnatur Ser. Cornelio, Q. Fabio conſulibus.

42 Haud diuturna ira populi in Caſſium fuit. Dulcedo agrariæ legis ipſa per ſe dempto auctore ſubibat animos. accenſaque ea cupiditas eſt, malignitate Patrum, qui, devictis eo anno Volſcis Æquiſque, militem præda fraudavere. quicquid captum ex hoſtibus eſt, vendidit Fabius conſul, ac redegit in publicum. Inviſum erat Fabium nomen plebi, propter noviſſimum conſulem: tenuere tamen Patres, [2] ut cum L. Æmilio Cæſo Fabius conſul crearetur. Eo infeſtior facta plebes, ſeditione domeſtica bellum externum excivit: bello deinde civiles diſcordiæ intermiſſæ. uno animo Patres ac plebes rebellantes Volſcos & Æquos, duce Æmilio, proſpera pugna vicere. Plus tamen hoſtium fuga quam prœlium abſumpſit: adeo pertinaciter fuſos inſecuti ſunt equites. Caſtoris ædes eodem anno Idibus Quintilibus dedicata eſt. vota erat Latino bello, Poſtumio dictatore. filius ejus duumvir ad id ipſum creatus dedicavit. Sollicitati & eo anno ſunt dulcedine agrariæ legis animi plebis. Tribuni

1 *Cæſone Fabio*] *Cæſonem* prænomen eſſe, & ſingulari litera K notari ſolitum eſſe ab antiquis, docui in prænominibus a me editis ex Capitolinis lapidibus. In libris etiam ejuſmodi notam uſurpatam eſſe, id eſſe argumento poteſt, quod *C. Fabius* pro *K. Fabio* ſit ſæpe vitioſe, ut ſigillatim ſuo loco oſtendam. Itaque antiquam prænominis notam hoc loco reſtituendam cenſeo: ſic paulo poſt, *Cæſo Fabius*, *K. Fabius*. Sigonius.

2 *Ut cum L. Æmilio Cæſo Fabius conſ.*] Hunc annum Dionyſius lib. 8 ait ducenteſimum ſeptuageſimum annum ab Urbe condita; ergo ab liberata Urbe hactenus tres omiſſi ſunt anni in Livii codice, ut ſæpius nunc oſtendimus. *Glareanus.*

3 *Lar-*

buni plebis popularem potestatem lege populari celebrabant. Patres satis superque gratuiti furoris in multitudine credentes esse, [1] largitiones temeritatisque invitamenta horrebant. acerrimi Patribus duces ad resistendum consules fuere. Ea igitur pars reipublicæ vicit. nec in præsens modo, sed in venientem etiam annum M. Fabium Cæsonis fratrem, & magis invisum alterum plebi accusatione Sp. Cassii, [2] L. Valerium consulem dedit. Certatum eo quoque anno [3] cum tribunis est. vana lex, vanique legis auctores, jactando irritum munus, facti. Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulatus, unoque velut tenore omnes expertos tribuniciis certaminibus, habitum. itaque ut bene locatus mansit in ea familia aliquandiu honos. Bellum inde Veiens initum: & Volsci rebellarunt. sed ad bella externa prope supererant vires: [4] abutebanturque iis inter semetipsos certando. Accessere ad ægras jam omnium mentes prodigia cœlestia, prope quotidianis in urbe agrisque ostentantia minas. motique ira numinis, caussam nullam aliam vates canebant, publice privatimque nunc extis, nunc per avés consulti, quam haud rite sacra fieri. qui terrores tamen eo evasere, ut Oppia virgo Vestalis damnata incesti pœnas dederit. [5] Q. Fabius inde, & C. Julius consules facti. Eo anno non segnior discordia domi, & bellum foris atrocius fuit. Ab Æquis arma sumpta. 43

1 *Largitiones temeritatisque invitamenta horrebant*] An non melius abesset conjunctio, & epexegesi dicerentur *largitiones, temeritatis invitamenta*? J. F. Gron.

2 *L. Valerium consulem dedit*] Antiqua lectio habet, *Consules*, & recte; ut & *M. Fabium*, & *L. Valerium* consules datos à patribus esse intelligamus. *Sigonius.*

3 *Cum tribunis*] Vet. lib. *cum tribunis plebis.* Idem.

4 *Abutebantur iis*] Hic male deleverunt particulam. Scribe: *Abutebanturque iis inter semet ipsi certando.* Habent enim & MSS. & edd. omnes veteres. *J. F. Gron.*

5 *Q. Fabius inde, & C. Tullius consules*] Ut supra *Tullios* pro *Julio* esse vitiose monuimus, sic hoc loco *Tullius* pro *Julius*: Quod ex Cassiodoro & Dionysio intelligi potest, & ex ipsomet etiam Livio, qui infra *C. Julium* decemvirum factum esse, cum consularis esset, scribit. *Sigonius.*

pta. Veientes agrum quoque Romanorum populantes inierunt. quorum bellorum crescente cura, Cæso Fabius, & Sp. Furius consules fiunt. [1] Ortonam Latinam urbem Æqui oppugnabant. Veientes pleni jam populationum Romam ipsam se oppugnaturos minitabantur. Qui terrores, quum compescere deberent, auxere insuper animos plebis: redibatque non sua sponte plebi mos detrectandi militiam. sed [2] Sp. Licinius tribunus plebis, venisse tempus ratus, per ultimam necessitatem legis agrariæ Patribus injungendæ, susceperat rem militarem impediendam. Cæterum tota invidia tribuniciæ potestatis versa in auctorem est, nec in eum consules acrius, [3] quam ipsius ejus collegæ coorti sunt. auxilioque eorum delectum consules habent. Ad duo simul bella exercitus scribitur. ducendus [4] Fabio in Æquos,

in

1 *Artonam Latinam urbem*] Legendum puto *Ortonam*: me in hanc sententiam ducunt cum Livius ipse, tum Dionysius. Sic enim est in veteribus libris Livianis, atque Dionysius ipse, quamquam mendose, tamen ita aperte, ut vestigia veræ scripturæ insideant, idem scripsisse videtur: inquit enim hoc in loco περὶ Ὀρτῶνα τὴν Λατινίδα πόλιν. Libro autem X Βιτρεῖα, inquit, ἢ Λατινίδα. Quam urbem vulgati Livii libri *Hortenam* vocant: manuscripti *Hortenam*. Quibus ex locis illud conjici potest, ubique *Ortonam* esse legendum. Quamquam si aut Dionysium, aut fragmenta quædam, quæ dicuntur esse Catonis originum, sequimur, *Ortonem* legendum est. in quibus ita legitur: *In Peligno Casellium, Ortonem & Sulmonem.* *Artenam* autem unam statuit Livius in Volsco agro: alteram *Caretum* fuisse ait libro quarto extremo. *Sigonius.*

2 *Sp. Licinius tribunus plebis*] Dionysius in hunc annum edit tribunum plebis *Sp. Icilium*, quamquam mendose est apud eum Σπόριος Σπόριος pro Ἴκιλιος. Quare & hoc loco ita legendum: movet enim me maxime gens *Icilia* ex qua multi per hæc tempora tribuni fuerunt, tanquam patribus: movet etiam prænomen *Spurii*, quod nusquam alias in gente *Licinia* fuisse reperio, in *Icilia* autem sæpe, ita ut decem abhinc annis *Sp. Icilius* tribunus plebis a Livio memoretur, & in annum CCCXLVI tres *Icilii* tribuni plebis prodantur. sic enim ait Livius: *Auctores sunt quidam libri, pedale fundamentum Iovi ex area templi Veientani ab Icilio tribuno plebis ex lege Sibyllarum redemptum.* Idem.

3 *Quam ipsius ejus collegæ*] Lege cum Mureto: *ipsi cum collega.* J. F. Gron.

4 *Fabio in Veientes, in Æquos Furio datur. Et in Æquis quid nihil dignum memoria gestum est*] Hic locus est, in quo primum Sabellicus, deinde etiam Glareanus se valde jactarunt, & Livium duobus verbis sui oblitum esse contenderunt. Movet enim eos, quod *Fabium* primum scribit cum *Veientibus* pugnantem ab exercitu desertum esse, in *Æquis* à *Furio* nihil gestum; deinde vero haud ita multo post, contraria suggerit, *Fabium* nimirum cum

Æquis

in Veientes Furio datur. Et in Veientes quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquanto plus negotii cum civibus, quam cum hostibus fuit. [1] unus ille vir ipse consul rempublicam sustinuit, quam exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat. Nam quum consul præter cæteras imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, ita instruxisset aciem, ut solo equitatu emisso exercitum hostium funderet, insequi fusos pedes noluit. [2] nec illos, & si non adhortatio invisi ducis, suum saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti rediisset, cogere potuit gradum accelerare; aut, si aliud nihil, instare instructos. Injussu signa referunt, mœstique (crederes victos,) execrantes nunc imperatorem, nunc navatam ab equite operam, redeunt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quæsita sunt. adeo excellentibus ingeniis citius defuerit ars, qua civem regant, quam qua hostem superent. Consul Romam rediit, non tam belli gloria aucta, quam irritato exacerbatoque in se militum odio. Obtinuere tamen Patres, ut in Fabia gente consulatus maneret. M. Fabium consulem creant: Fabio collega Cn.

Æquis pugnantem fuisse desertum. ait enim: *Proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine, consensu exercitus traditam ultro victoriam victis Æquis.* Item, *Non magis secum pugnaturos, quam pugnaverint cum Æquis.* Omnis autem ejusmodi reprehensio tollitur, si legamus, quemadmodum legitur in antiquo exemplari. *Fabio in Æquos, in Veientes Furio datur. Et in Veientibus quidem nihil dignum memoria gestum est.* Quod enim opponit Glareanus, Livium ita, ut vulgata lectio est, scriptum reliquisse, quia idem à Dionysio traditum sit, id mihi leviissimum esse videtur. quasi vero nunc primum Livius à Dionysio in hac historia explicanda dissentiat. Est enim multo magis ferendum, duos inter se dissidere, qui raro conveniunt, quam unum non sibi constare, & duobus verbis repugnantia dicere. *Sigonius.*

1 *Unus ille vir, ipse consul, rempublicam*] Sic infra: *Unus è Patribus, ipse Appius Claudius, & tribunos & plebem & suum judicium pro nihilo habebat.* Lib. 8. *Tantum momenti in uno viro, L. Papirio, fuit.* Itaque satis fero, nec ab aliena manu irrepsisse cum viro docto suspicor, *ipse consul.* ut nec lib. 4, 28. *Uni viro Messio fortuna hostium innititur, τὸ Messio.* J. F. Gron.

2 *Nec illos etsi non adhortatio*] Muretus expungit *τὸ &.* Idem mox: *si aliud nihil, stare instructos.* Idem.

44 Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum auctorem legis agrariæ habuit. [1] Tib. Pontificius fuit. is eandem viam, velut processisset [2] Sp. Licinio, ingressus, delectum paulisper impediit. Perturbatis iterum Patribus, Appius Claudius *Victam tribuniciam potestatem* dicere *priore anno; in præsentia re ipsa, exemplo in perpetuum. quando inventum sit, suis ipsam viribus dissolvi. Neque enim unquam defuturum,* [3] *qui & ex collega victoriam sibi & gratiam melioris partis bono publico velit quæsitam. Et plures, si pluribus opus sit, tribunos, ad auxilium consulum paratos fore: & unum vel adversus omnes satis esse. Darent modo & consules & primores Patrum operam, ut si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reipublicæ ac senatui conciliarent.* Præceptis Appii moniti Patres, & universi comiter ac benigne tribunos appellare: & consulares, [4] ut cuique privatim aliquid juris adversus singulos erat, partim gratia, partim auctoritate obtinuere, ut tribuniciæ potestatis vires salubres vellent reipublicæ [5] esse. quatuorque tribunorum adversus unum moratorem publici commodi auxilio delectum con-

1 *Tib. Pontificius*] Cum ante legeretur *T. Pontificius*, recte Rhenanus emendavit ad vetusti codicis fidem *Tiberius Pontificius*. nam eo prænomine affecit eum etiam Dionysius, Id autem prænomen duobus literis, ut ab antiquis accepimus, scribebatur, *Ti.* non *Tib.* Sigonius.

2 *Sp. Licinio*] *Sp. Icilio*, ut dixi. *Idem.*

3 *Qui ex collega victoriam*] Lege ex scriptis & Campano: *qui & ex collega victoriam sibi & gratiam.* J. F. Gron.

4 *Ut cuique eorum privatim*] Abundat, *eorum*, nec videtur in compluribus scriptis. Lib. 3. *Ut quisque occurrerat, plebem ad repetendam libertatem creandosque tribunos adhortantes.* Et, *de capite nostro fortunisque nunc, ut quæque causa erit, statuite.* Lib. 4. *Ut ad quosque ventum erat, numerus juniorum conscribebatur.* Lib. 5. *Ut quosque studium privatim aut gratia occupaverunt.* Lib. 9. *Ut quisque quadu proximus erat.* Et alibi, sic ut plurimum Livius. *Idem.*

5 *Novum atque tricesimum*] Mendum est in voce *Novum*, quam vocem invexit Rhenanus, cum antea *Novem*, legeretur: neque enim *Novem* tribunos uni resistere potuisse putavit, quia his temporibus non *decem*, ut postea, sed *quinque* tantum tribuni crearentur, Livio ipso auctore. Itaque *Novum*, ad vocem, *Delectum*, referendum censuit. Qua lectione nihil esse durius potest. Ego autem lego libenter, quomodo legi animadverti in vetusto libro: *Quatuorque tribunorum*, præsertim vero cum Dionysius eundem edat numerum, inquiens, τέτταρες ἐκ τῶν δημάρχων. lib. 9. Mendi causa ex notis numerorum, ut sæpe fit, orta est, IV & IX. sæpe enim X pro V mendose est. *Sigonius.*

1 Me-

consules habent. Inde ad Veiens bellum profecti, quo undique ex Etruria auxilia convenerant, non tam Veientium gratia concitata: quam quod in spem ventum erat, discordia intestina dissolvi rem Romanam posse. Principesque in omnium Etruriæ populorum conciliis fremebant, *Æternas opes esse Romanas, nisi inter semet ipsi seditionibus sæviant. id unum venenum, eam labem civitatibus opulentis repertam, ut magna imperia mortalia essent. Diu sustentatum id malum, partim Patrum consiliis, partim patientia plebis, jam ad extrema venisse. Duas civitates ex una factas: suos cuique parti magistratus, suas leges esse. Primum in delectibus sævire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus. qualicunque urbis statu, manente disciplina militari, sisti potuisse: jam non parendi magistratibus morem in castra quoque Romanum militem sequi. Proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine, consensu exercitus traditam ultro victoriam victis Æquis: signa deserta, imperatorem in acie relictum, injussu in castra reditum. Profecto, si instetur, suo milite vinci Romam posse. Nihil aliud opus esse, quam indici ostendique bellum, cætera sua sponte fata & Deos gesturos.* Hæ spes Etruscos armaverant; multis invicem casibus victos victoresque. Consules quoque Romani, nihil præterea aliud quam suas vires, sua arma horrebant: [1] memoria pessimi proximo bello exempli terrebantur; ne rem committerent eo, ubi duæ simul acies timendæ essent. Itaque castris se tenebant, tam ancipiti periculo aversi. diem tempusque forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemque animis allaturum. Veiens hostis Etruscique eo magis præpropere agere. lacessere ad pugnam: primo obequitando castris provocandoque: postremo, ut nihil movebant, qua consules ipsos, qua exercitum increpando, *Simulationem intestinæ discordiæ, remedium timoris inventum: & consu-* 45

1 *Memoria pessimi proximo bello exempli terrebantur*] Placet magis quod in Flor. Voss. Helm. *terrebat*, nempe ipsos consules. *J. F. Gron.*

1 *Con-*

[1] *consules magis non confidere, quam non credere suis militibus. Novum seditionis genus, silentium otiumque inter armatos.* ad hæc in novitatem generis originisque, qua falsa, qua vera jacere. Hæc quum sub ipso vallo portisque streperent, haud ægre consules pati. [2] at imperitæ multitudini nunc indignatio nunc pudor pectora versare, & ab intestinis avertere malis: nolle inultos hostes, nolle successum, non Patribus, non consulibus; externa & domestica odia certare in animis. Tandem superant externa, adeo superbe insolenterque hostis eludebat. frequentes in prætorium conveniunt, poscunt pugnam, postulant ut signum detur. Consules velut deliberabundi capita conferunt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant, sed retro revocanda & abdenda cupiditas erat, ut adversando remorandoque incitato semel militi adderent impetum. Redditur responsum, immaturam rem agi, nondum tempus pugnæ esse: castris se tenerent. Edicunt inde, ut abstineant pugna. si quis injussu pugnaverit, ut in hostem animadversuros. Ita dimissis, quo minus consules velle credunt, crescit ardor pugnandi. accedunt insuper hostes ferocius multo, ut statuisse non pugnare consules cognitum est. Quippe impune se insultaturos. non credi militi arma. rem ad ultimum seditionis eruptura, finemque venisse Romano imperio. His freti [3] occursant portis, ingerunt probra, ægre abstinent, quin castra oppugnent. Enimvero, non ultra contumeliam pati Romanus posse: totis castris undique ad consules curritur. non jam sensim, ut ante, per centurionum principes postulant, sed passim omnes clamoribus agunt. Ma-

1 *Consules magis non confidere*] Flor. *consules magis confidere*. Forte: *magis non fidere quam non credere*. J. F. Gron.

2 *At imperitæ multitudini*] Flagitante sensu ex libb. vett. scripsimus: *at imperitæ*. Sunt enim diversi plane motus animorum, quos in imperatoribus & exercitu ortos ait. Forte & legendum, *multitudinis*, ut est in Voss. Forte & *illudebat*. Idem.

3 *Concursant portis*] Repone ex MSS. & omnibus vetustioribus, *occursant portis*. Idem.

Matura res erat, tergiversantur tamen. Fabius deinde, [1] ad crescentem tumultu jam metum seditionis collega concedente, quum silentium classico fecisset; *Ego istos, Cn. Manli, posse vincere scio, velle ne scirem, ipsi fecerunt. Itaque certum atque decretum est, non dari signum, nisi victores se redituros ex hac pugna jurent. Consulem Romanum miles semel in acie fefellit, Deos nunquam fallet.* Centurio erat M. Flavoleius, inter primores pugnæ flagitator. [2] *Victor*, inquit, *M. Fabi, revertar ex acie.* Si fallat, Jovem patrem, Gradivumque Martem, aliosque iratos invocat Deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisque jurat. Juratis datur signum, arma capiunt, eunt in pugnam irarum spe que pleni. Nunc jubent Etruscos probra jacere, nunc armatis sibi quisque lingua promptum hostem offerri. Omnium illo die, qua plebis, qua Patrum, eximia virtus fuit. Fabium nomen, Fabia gens maxime enituit. multis civilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt. Instruitur acies: nec Veiens hostis Etruscæque legiones detrectant. Prope certa spes erat, non magis secum pu- 46
gnaturos, quam pugnaverint cum Æquis. majus quoque aliquod, in tam irritatis animis, & occasione ancipiti, haud desperandum esse facinus. Res aliter longe evenit. nam non alio ante bello infestior Romanus (adeo hinc contumeliis hostes, hinc consules mora exacerbaverant) prœlium iniit. [3] Vix explicandi ordinis spatium Etruscis, fuit, quum pilis inter primam trepidationem

1 *Ad crescentem tumultum*] Duo Pal. *Ad crescentem tumultu jam metum seditionis collega concedente.* Quod considerandum. *J. F. Gron.*

2 *Victor, inquit, M. Fabi, revertar ex acie,* &c.] Locus videbatur non bene habere; sed est conversus sermo à secunda persona in tertiam. notandum autem est genus locutionis. Illud vero, *Gradivum patrem*; Servius in tertium Æneid. interpretatur Σχῆμα Αἰρικὸν, id est exilientem in prœlia. *Glareanus.*

3 *Vix explicandi ordinis spatium Etruscis fuit*] Annon potius *ordines*? Sic l. 1 de Fufetio: *Fluctuansque animo, ut tereret tempus, ordines explicat.* Lib. 3. *Nec omnes dum eductos, nec qui erant, satis explicatis ordinibus.* J. F. Gron.

nem abjectis temere magis quam emissis, [1] pugna jam in manus, jam ad gladios, ubi Mars est atrocissimus, venerat. Inter primores genus Fabium insigne spectaculo exemploque civibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno ante consul fuerat) principem in confertos Veientes euntem, ferox viribus & armorum arte Tuscus, incautum inter multas versantem hostium manus, gladio per pectus transfigit. telo extracto, [2] præceps Fabius in vulnus abiit. Sensit utraque acies unius viri casum, cedebatque inde Romanus: quum M. Fabius consul transiluit jacentis corpus, objectaque parma, *Hoc juraſtis*, inquit, *milites, fugientes vos in castra redituros? adeo ignavissimos hostes magis timetis, quam Jovem Martemque, per quos juraſtis? At ego injuratus aut victor revertar, aut prope te hîc, Q. Fabi, dimicans cadam.* Consuli tum Cæso Fabius prioris anni consul, *Verbisne istis, frater, ut pugnent te impetraturum credis? Dii impetrabunt, per quos juravere. Et nos, ut decet proceres, ut Fabio nomine est dignum, pugnando potius quam adhortando accendamus militum animos.* Sic in primum infestis hastis provolant duo Fabii, totamque moverunt
47 secum aciem. Prœlio ex parte una restituto, nihilo segnius

1 *Pugna jam ad manus*] Codex Borbetom. Flor. tres Pall. Voss. Helm. Rott. Andreæ Romana (nam in aliis licet inde expressis jam mutatum est) *pugna jam in manus.* Et minime spernendum puto. Sallustius Jugurth. cap. 89. *Sed consul, uti statuerat, oppida, castellaque munita adire: partim vi, alia metu, aut præmia ostentando avertere ab hostibus: ac primo mediocria* (gerebat,) *existumans Jugurtham ob suos tutandos in manus venturum: sed ubi illum procul abesse & aliis negotiis intentum accepit, majora & magis aspera aggredi tempus visum est.* Virgulis secluſi τὸ *gerebat*, quod ab indocto additum homine censeo: & *mediocria* enim & *majora asperaque* oppida & castella intelligo. Inferius idem: *ab jaculis eminus emissis corpora tegere, & si qui in manus venerant, obtruncare.* Cæsar 2 Gall. 19. *His facile pulsis & proturbatis, incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt, ut pœne uno tempore & ad silvas & in flumine & jam in manibus nostris hostes viderentur.* Ubi τὸ *nostris* mihi juxta suspectum, ut deleri velim. Sic edendum fuit apud Tacitum 4 histor. 71. *Ut ventum in manus, deturbati ruina modo præcipitantur.* Vide Pichenam. Dictys Cretensis optimorum æmulus lib. 2. *At ubi in manus ventum est, cohortari suos quisque, acie confixere.* Virg. 10 Æn. *In manibus mars ipse, viri.* Et nostro lib. 4. *Quum tantum belli in manibus esset.* J. F. Gron.

2 *Præceps F. i. v. abiit*] Vet. codices, *obiit.* Sigonius.

1 *Dum*

gnius in altero cornu Cn. Manlius consul pugnam cie-
bat. Ubi prope similis fortuna est versata. nam ut alte-
o in cornu Q. Fabium, sic in hoc ipsum consulem
Manlium, jam velut fusos agentem hostes, & impigre mi-
ites secuti sunt, & ut ille gravi vulnere ictus ex acie ces-
it, interfectum rati, gradum retulere. cessissentque lo-
o, ni consul alter cum aliquot turmis equitum in eam
partem citato equo advectus, vivere clamitans colle-
gam, se victorem fuso altero cornu adesse, rem incli-
natam sustinuisset. Manlius quoque ad restituendam a-
iem se ipse coram offert. Duorum consulum cognita o-
a accendunt militum animos. simul & vanior jam erat
hostium acies, dum, abundante multitudine freti, sub-
racta subsidia, mittunt ad castra oppugnanda. in quæ
haud magno certamine impetu facto, [1] dum prædæ ma-
gis quam pugnæ memores tererent tempus; triarii Ro-
mani, qui primam irruptionem sustinere non potue-
ant, missis ad consules nunciis quo loco res essent, con-
globati ad prætorium redeunt, & sua sponte prœlium
ipsi renovant: & Manlius consul revectus in castra, ad
omnes portas milite oppositio, hostibus viam clauserat.
Ea desperatio Tuscis rabiem magis quam audaciam ac-
endit. nam quum incursantes quacunque exitum osten-
deret spes, vano aliquoties impetu issent; globus juve-
num unus in ipsum consulem insignem armis invadit.
Prima excepta à circumstantibus tela. sustineri deinde
vis nequit. [2] Consul mortifero vulnere ictus cadit, fu-
sique circa omnes. Tuscis crescit audacia. Romanos ter-
or per tota castra trepidos agit. & ad extrema ventum
foret, ni legati rapto consulis corpore patefeciissent una
porta hostibus viam. Ea erumpunt, consternatoque
agmi-

1 *Dum prædæ magis quam pugnæ m. rerent tempus*] Scribendum: *cum præ-æ.* Nam si malis illud *terunt*, faciendum, ut paullo ante, *dum mittunt ad astra oppugnanda.* Simile vitium lib. 10, 18. *Dum ea in Samnio cujuscumque ductu auspicioque gererentur.* Lege: *Cum.* aut *Dum geruntur.* J. F. Gron.

2 *Consul mortifero*] Vet. lib. *Demum consul.* Sigonius.

agmine abeuntes, in victorem alterum incidunt consulem. ibi iterum cæsi, fusique passim. [1] Victoria egregia parta, tristis tamen duobus tam claris funeribus. Itaque consul, decernente senatu triumphum, *Si exercitus sine imperatore triumphare posset*, [2] *pro eximia eo bello opera facile passurum*, respondit: *se familia funesta Q. Fabii fratris morte, republica ex parte orba consule altero amisso, publico privatoque deformem luctu lauream non accepturum.* Omni acto triumpho depositus triumphus clarior fuit. adeo, spreta in tempore gloria, interdum cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps, collegæ fratrisque ducit. idem in utroque laudator, quum concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem earum ferret. [3] neque immemor ejus, quod initio consulatus imbiberat, reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos dividit Patribus. Fabiis plurimi dati: nec alibi majore cura habiti. Inde populares jam esse Fabii: nec hoc ulla, nisi
48 salubri reipubl. arte. Igitur non Patrum magis quam plebis studiis Cæso Fabius cum T. Virginio consul factus, neque bella, neque delectus, neque ullam aliam priorem curam agere, quam ut jam aliqua ex parte inchoata concordiæ spe, primo quoque tempore cum Patribus coalescerent animi plebis. Itaque principio anni censuit, priusquam quisquam agrariæ legis auctor tribunus existeret, occuparent Patres ipsi suum munus facere: captivum agrum plebi quam maxime æqualiter darent.

1 *Victoria egregie p*[illegible]*ta*] Lege cum o. vett. *egregia*. Lib. 9. *Coss. egregia victoria parta, protinus inde ad Bovianum oppugnandum legiones ducunt.* J. F. Gron.

2 *Pro eximia eo bello opera facile passurum*] Duo Pall. Andreæ Romana & complures edd. *Pro eximia belli opera.* Tertius Pal. *ejus belli.* Liv. 3. *Secunda belli res extemplo urbanos motus excitaverunt.* Alterum edidit Campanus, & exstat in Voss. Bust. & Chisi. Flor. antiquiss. *pro exim æque bello.* Inde utrumque propagatum. *Idem.*

3 *Neque immemor ejus, quod initi consulatus imbiberat, reconciliandi animo plebis*] Sic Cic. Orat. pro P. Quinctio *Quod si facere nolit, atque imbiberit ejus modi rationibus illum ad suas conditiones perducere*, &c. *Imbiberit* enim est, hoc sibi plane proposuerit, hoc ita in mente ac cogitatione sua defixerit; [illegible] evelli non queat. *Muretus.*

[illegible] *Æquas*

rent. [1] verum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit. Aspernati Patres sunt: questi quoque quidam, nimia gloria luxuriare & evanescere vividum quondam illud Cæsonis ingenium. Nullæ deinde urbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus Æquorum Latini. eo cum exercitu Cæso missus, in ipsorum Æquorum [2] agrum depopulandum transit. Æqui [3] se in oppida receperunt, murisque se tenebant: eo nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis. actumque de exercitu foret, ni Cæso Fabius in tempore subsidio venisset. Ex eo tempore, neque pax, neque bellum cum Veientibus fuit; [4] res proxime formam latrocinii venerat. legionibus Romanis cedebant in urbem. Ubi abductas senserant legiones, agros incursabant; bellum quiete, quietem bello invicem eludentes. Ita neque omitti tota res, neque perfici poterat. & alia bella aut præsentia instabant, ut ab Æquis Volsciisque, non diutius, quam recens dolor proximæ cladis transiret, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos, Etruriamque omnem. sed Veiens hostis, assiduus magis quam gravis, contumeliis sæpius quam periculo animos agitabat: quod nullo tempore negligi poterat, aut averti alio sinebat. Tum Fabia gens senatum adit: consul pro gente loquitur: *Assiduo magis quam magno præsidio, ut scitis, Patres*

1 *Æquum esse habere eos*] Lege cum MSS. *verum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit.* Idem loquendi genus perierat lib. 23, 11. *Pro his tantis totque victoriis verum esse grates dels immortalibus agi haberique.* Sic lib. 32. *Caterum & sociorum audiri postulata verum esse.* Lib. 39. *Multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem quam Philippum habere.* Lib. 40. *Verius fuisse, consules, quorum provincia esset, quam se, quid è republ. esset, decernere.* J. F. Gron.

2 *In agrum depopulandum transit*] Vet. lib. *depopulabundus transit*: sic lib. 3. *Cum populabundus esset.* Sigonius.

3 *Se in oppida receperunt, murisque se tenebant*] Posterius *se* videtur exterendum, J. F. Gron.

4 *Res proxime formam latrocinii venerat*] Male Sigonius: *in formam.* Imitatio Sallustii, cujus in Jugurthino: *quæ proxime Carthaginem Numidia appellatur.* Et rursus: *proxime Hispaniam Mauri sunt.* Noster lib. 29. *Proxime speciem muros oppugnantium navium.* Idem.

tres conscripti, bellum Veiens eget. Vos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. Auctores sumus, tutam ibi majestatem Romani nominis fore. Nostrum id nobis velut familiare bellum, privato sumptu gerere in animo est. Respublica & milite illic, & pecunia vacet. Gratiæ ingentes actæ. Consul è curia egressus, comitante Fabiorum agmine, qui in vestibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterant, domum rediit. Jussi armati postero die ad limen consulis
49 adesse, domos inde discedunt. Manat tota urbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferunt. Familiam unam subiisse civitatis onus: Veiens bellum in privatam curam, in privata arma versum. [1] Si sint duæ roboris ejusdem in urbe gentes; deposcant, hæc Volscos sibi, illa Æquos; populo Romano tranquillam pacem agente, omnes finitimos subigi populos posse. Fabii postera die arma capiunt: quo jussi erant, conveniunt. Consul paludatus egrediens, in vestibulo gentem omnem suam instructo agmine videt. acceptus in medium, signa ferri jubet. Nunquam exercitus neque minor numero, neque clarior fama & admiratione hominum per urbem incessit. Sex & trecenti milites, omnes patricii, omnes unius gentis, quorum neminem ducem sperneret [2] egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant, unius familiæ viribus Veienti populo pestem minitantes. Sequebatur turba, propria alia cognatorum sodaliumque; nihil medium, nec spem, nec curam, sed immensa omnia volventium animo: alia publica sollicitudine excitata, favore & admiratione stupens; *ire fortes, ire felices jubent, inceptis eventus pares reddere: Consulatus inde ac triumphos, omnia*

1 *Si sint duæ robor. ejusdem*] Par Virgiliano: *Si duo praterea tales Idæa tulisset Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes Dardanus, & versis lugeret Graecia fatis.* J. F. Gron.

2 *Egregius quibuslibet temporibus senatus*] Non placet, *egregius senatus*. Ut Eutropius legerat *egregius exercitus*, Sic enim scribit: *profecti omnes nobiles, & qui singuli magnorum exercituum duces esse deberent.* Decius apud Livium lib. 7. *Venendo huc exercitum egregium populi Romani servastis.* L. Camillus lib. 8. *Unde sociali egregio exercitu per varia bella magnaque sepe usi estis.* Tan. Faber.

1 *Infe-*

mnia præmia ab se, omnes honores sperare. Prætereuntibus Capitolium arcemque & alia templa, quicquid Deorum oculis, quicquid animo occurrit; precantur, ut illud agmen fauſtum atque felix mittant: ſoſpites brevi in patriam ad parentes reſtituant. Incaſſum miſſæ preces. [1] infelici via dextro Jano portæ Carmentalis profecti, ad Cremeram flumen perveniunt. is opportunus viſus locus communiendo præſidio. [2] L. Æmilius inde, & C. Servilius conſules facti. & donec nil aliud quam in populationibus res fuit: non ad præſidium modo tutandum Fabii ſatis erant, ſed tota regione qua [3] Tuſcus ager Romano adjacet, ſua tuta omnia, infeſta hoſtium, vagantes per utrumque finem, fecere. Intervallum deinde haud magnum populationibus fuit: dum & Veientes accito ex Etruria exercitu præſidium Cremeræ oppugnant: & Romanæ legiones ab L. Æmilio Conſule adductæ cominus cum Etruſcis dimicant acie. quanquam vix dirigendi aciem ſpatium Veientibus fuit. adeo inter primam trepidationem, dum poſt ſigna ordines introëunt, ſubſidiaque locant, invecta ſubito ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modo incipiendæ, ſed conſiſtendi ademit locum. Ita fuſi retro ad ſaxa Rubra (ibi caſtra habebant) pacem ſupplices petunt. cujus impetratæ, ab inſita animis levitate, ante deductum Cremera Romanum præſidium pœnituit. Rurſus cum Fabiis erat Veienti po- 50
pulo ſine ullo majoris belli apparatu certamen: nec erant incurſiones modo in agros, aut ſubiti impetus incur-

1 *Infelici via à dextro Jano portæ Carmentalis profecti*] Sic jam & Andreas. Florentinus, tres Pal. Voſſ. Helm. Rott. carent præpoſitione: *Infelici via dextro Jano*, i. habentes vel quæ habet dextrum ſive ab dextra Janum. Ovid. l. 2 Faſtor. *Carmentis portæ dextro eſt via proxima Jano.* J. F. Gron.

2 *L. Æmylius*] Reſpuunt Latini literam *y*, in vocibus Latinis, quæ neſcio quomodo temere invaſit in multa nomina Romanorum, ut in *Æmilios* & *Papirios*. Quod ex Græcis & manuſcriptis libris, & ex antiquis lapidibus præſertim Capitolinis, & argenteis nummis, percipitur. *Sigonius.*

3 *Thuſcus ager*] *Tuſcus* ſine aſpiratione ſcribitur in tabulis Capitolinis, in veteribus Latinis & in vulgatis Græcis libris. *Idem.*

curſantium, ſed aliquoties æquo campo collatiſque ſignis certatum. genſque una populi Romani ſæpe ex opulentiſſima, ut tum res erant, Etruſca civitate victoriam tulit. Id primo acerbum indignumque Veientibus viſum. inde conſilium ex re natum, inſidiis ferocem hoſtem captandi: gaudere etiam, multo ſucceſſu Fabiis audaciam creſcere. Itaque & pecora prædantibus aliquoties, velut caſu incidiſſent, obviam acta: & agreſtium fuga vaſti relicti agri: & ſubſidia armatorum ad arcendas populationes miſſa, ſæpius ſimulato quam vero pavore refugerunt. Jamque Fabii adeo contempſerant hoſtem, ut ſua invicta arma, neque loco neque tempore ullo crederent ſuſtineri poſſe. hæc ſpes provexit, ut ad conſpecta procul à Cremera magno campi intervallo pecora (quanquam rara hoſtium apparebant arma) decurrerent. & quum improvidi effuſo curſu inſidias circa ipſum iter locatas ſuperaſſent, palatique paſſim vaga, ut fit pavore injecto, raperent pecora: ſubito ex inſidiis conſurgitur, & adverſi & undique hoſtes erant. Primo clamor circumlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant. coëuntibuſque Etruſcis, jam continenti agmine armatorum ſepti, quo magis ſe hoſtis inferebat, cogebantur breviore ſpatio & ipſi orbem colligere. quæ res & paucitatem eorum inſignem, & multitudinem Etruſcorum, [1] multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. Tum omiſſa pugna quam in omnes partes parem intenderant, in unum locum ſe omnes inclinant. eo, niſi corporibus armiſque, rupere cuneo viam. Duxit via in editum leniter collem. inde primo reſtitere. mox ut reſpirandi ſuperior locus ſpatium dedit, recipiendique à pavore tanto animum, pepulere etiam ſubeuntes: vincebatque auxi-

1 *Multiplicatis in arcto ordinibus*] Hoc quid velit, Glareanus homo ingenuus profitetur ſe neſcire. Eſt autem ſenſus: Acies quo breviore in ſpatio cogitur, & orbem colligit, eo pauciores ordines habere; quo majore in ſpatio explicatur, eo plures. *Sigonius.*

1 *Unum*

auxilio loci paucitas, ni jugo circummissus Veiens in verticem collis evasisset. ita superior rursus hostis factus. Fabii cæsi ad unum omnes, præsidiumque expugnatum. CCCVI perisse satis convenit: [1] unum prope puberem ætate relictum stirpem genti Fabiæ, dubiisque rebus populi Romani sæpe domi bellique vel maximum futurum auxilium. Quum hæc accepta clades esset, jam C. Horatius & T. Menenius consules erant. Menenius adversus Tuscos victoria elatos confestim missus: tum quoque male pugnatum est, & Janiculum hostes occupavere: obsessaque urbs foret: super bellum annona premente (transierant enim Etrusci Tiberim) ni Horatius Cos. ex Volscis esset revocatus: adeoque id bellum ipsis instituit mœnibus, ut primo pugnatum ad Spei sit æquo Marte, iterum ad portam Collinam. Ibi quamquam parvo momento superior Romana res fuit: meliorem tamen militem, recepto pristino animo, in futura prœlia id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Servilius consules fiunt. [2] post acceptam proximam pugnæ cladem Veientes abstinuere acie. populationes erant, & velut ab arce Janiculi passim in Romanum agrum impetus dabant. non usquam pecora tuta, non agrestes erant. Capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora, præcipitavere in insidias. quo plures erant, major cædes fuit. Ex hac clade atrox ira majoris cladis causa atque initium fuit. trajecto enim nocte Tiberi castra Servilii Cos. adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cæde in Janiculum se ægre receperunt. Confestim consul & ipse transit Tibe- 51

1 *Unum prope puberem ætate*] Videndum num fuerit: *prope puberem ætatem*. Certe sic loquitur lib. 1. *Tamen id imperium ei ad puberem ætatem incolume mansit*. Et rursus: *Jam filii prope puberem ætatem erant*. J. F. Gron.

2 *Post acceptam proximam*] Vet. lib. *Proxima pugnæ*. Sigonius.

Post acceptam proximam pugnæ cladem] Sigonianus & alii libri: *proximæ*. Malim: *post acceptam proxima pugna cladem Veientes abstinuere acie*. J. F. Gron.

Tiberim, castra sub Janiculo communit. postero die luce orta, nonnihil & hesterna felicitate pugnæ ferox; magis tamen, quod inopia frumenti, [1] quamvis in præcipitia, dum celeriora essent, agebat consilia; temere adverso Janiculo ad castra hostium aciem erexit, fœdiusque inde pulsus quam pridie pepulerat, interventu collegæ [2] ipse exercitusque ejus est servatus. inter duas acies Etrusci, quum invicem his atque illis terga darent, occidione occisi. Ita oppressum temeritate felici Veiens
52 bellum. Urbi cum pace laxior etiam annona rediit, & advecto ex Campania frumento, & postquam timor sibi cuique futuræ inopiæ abiit, eo quod abditum fuerat, prolato. Ex copia deinde otioque lascivire rursus animi: & pristina mala, postquam foris deerant, domi quærere. tribuni plebem agitare suo veneno, agraria lege: in resistentes incitare Patres, nec in universos modo, sed in singulos. [3] Q. Considius & T. Genucius auctores agrariæ legis, T. Menenio diem dicunt. invidiæ

1 *Quamvis in præcipitia*] Vetus lectio est, *quamvis præcipitia*, Quod placet, ut reddatur trita illa locutio, *Agere præcipitem*. Sigonius.

Quamvis in præcipitia, &c. *agebat consilia*] Ego malim legere, *urgebat*, ut sit sensus: Inopia urgebat in præcipitia consilia. *Glareanus*.

Quamv. in præcipitia, dum celeriora essent, agebat consilia] Sic optime Rhenanus. At quid in mentem venit Sigonio, ut præpositionem tolleret auctore scripto, hoc est, priorum editionum vitium referret? Placet, inquit, ut reddatur trita illa locutio, *agere præcipitem*. At quis audivit unquam, *consilia agere præcipitia*? Quam belle congrueret huic loco? Foret enim omnine consilium tollere ac proturbare. Immo quid est *agere consilia*? Hæc profecto adeo non sunt trita, ut ne quidem unquam exiterint in sermone Latino. Dira fames Romanos cogebat ardentiora & audentiora conari, ut eo citius tanto malo liberarentur. Hoc melius, quam istis verbis, non potest explicari. *J. F. Gron.*

2 *Ipse exercitusque est servatus*] Duo Pall. *exercitusque ejus est servatus*. Non est superfluum. Lib. 22. *Quod mihi tibique, quod exercitibusque hu tuu, servato & conservatori, sit felix*. Idem.

3 *Q. Considius, & T. Genutius*] Ne quis moveatur Dionysii lectione velim, qui Κοσσιδιον pro Κονσιδιον habet: displicet autem *Quintilii* nomen in tribuno plebis hoc tempore, quia *Quintilia* gens patricia est. Porro autem *Genucius* scribe ad fidem Græcæ, & Capitolinæ scripturæ. Idem *Genucius* in vet. libris non *Titus* sed *Caius*. Apud Dionysium modo Τίτ@ modo Γαΐ@ nominatur. *Sigonius*.

Q. Considiu & Genutius] Rott. Voss. ut. Flor. S. Marci & *T. Genucius*. J. F. Gron.

3 *Eun*

vidiæ erat amissum Cremeræ præsidium, quum haud procul inde stativa consul habuisset. [1] Eum oppressere: quum & Patres haud minus quam [2] pro Coriolano annixi essent: & patris Agrippæ favor haud dum exolevisset. In mulcta temperarunt tribuni: quum capitis anquisissent, duo millia æris damnato mulctam edixerunt. ea in caput vertit. Negant tulisse ignominiam, ægritudinemque: inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp. Servilius, ut consulatu abiit, C. Nautio & P. Valerio consulibus, initio statim anni ab [3] L. Cædicio & T. Statio tribunis die dicta, non ut Menenius, precibus suis aut Patrum, sed cum multa fiducia innocentiæ gratiæque tribunicios impetus tulit. Et huic prœlium cum Tuscis ad Janiculum erat crimini. sed fervidi animi vir, ut in publico periculo ante, sic tum in suo, non tribunos modo, sed plebem oratione feroci refutando, exprobrandoque T. Menenii damnationem mortemque (cujus patris munere restituta quondam plebs, eos ipsos quibus tum sæviret magistratus, eas leges haberet) periculum audacia discussit. juvit & Virginius collega testis productus participando laudes: magis tamen Menenianum (adeo mutaverant animum) profuit judicium. [4] Certamina domi finita. Veiens bellum exor- 53
tum; quibus Sabini arma conjunxerant. P. Valerius Consul accitis Latinorum Hernicorumque auxiliis, cum exercitu

1 *Eum oppressit*] Vet. lib. *Eum oppresserunt*, ut sit Q. Considius, & T. Genucius trib. pleb. Menenium oppresserunt. *Sigonius.*

Eum oppressere] Ab Sigonio est. Junta: *Eam oppresserunt.* Reliquæ omnes ab Andrea ad Curionem & Gryph. cum MSS. Voss. Helm. Flor. Rott. *Eam oppressit.* Nimirum legendum: *Ea oppressit.* nempe invidia Menenium. Brevitas, qualis paulo superius: *hæc spes provexit:* & passim nostro. Deinceps distingue: *Quum & Patres haud minus quam pro Coriolano annixi essent, & patris Agrippæ favor haud dum exolevisset; in mulcta temperarunt tribuni.* J. F. Gron.

2 *Pro Coriolano annixi essent*] Vet. lib. *Pro Coriolano ante annixi essent.* Sigonius.

3 *L. Ceditio*] *Cædicio* scribe, Græcum librorum, & Capitolinorum marmorum auctoritatem sequutus. *Idem.*

4 *Certamina domi finita. Veiens*] Censeo uno spiritu legendum: *Certamine domi finito, Veiens bellum exortum.* J. F. Gron.

ercitu Veios missus, castra Sabina, quæ pro mœnibus sociorum locata erant, confestim aggreditur: tantamque trepidationem injecit, ut dum dispersi alii alia manipulatim excurrunt ad arcendam hostium vim, ea porta, cui signa primum intulerat, caperetur. intra vallum deinde cædes magis quam prœlium esse. tumultus è castris & in urbem penetrat, tanquam Veiis captis, ita pavidi Veientes ad arma currunt. pars Sabinis eunt subsidio, pars Romanos toto impetu intentos in castra adoriuntur. Paulisper aversi turbatique sunt. deinde & ipsi utroque versis signis resistunt: & eques ab consule immissus Tuscos fundit fugatque. eademque hora duo exercitus, duæque potentissimæ & maximæ finitimæ gentes, superatæ sunt. Dum hæc ad Veios geruntur, Volsci Æquique in Latino agro posuerant castra, populatique fines erant. eos per se ipsi Latini assumptis Hernicis sine Romano aut duce, aut auxilio castris exuerunt. Ingenti præda præter suas recuperatas res potiti sunt. missus tamen ab Roma consul in Volscos C. Nautius. Mos credo non placebat, sine Romano duce exercituque socios propriis viribus consiliisque bella gerere. nullum genus calamitatis contumeliæque non editum in Volscos est: nec tamen perpelli potuere, ut acie dimicarent. L.
54 Furius inde & [1] C. Manlius, consules. Manlio Veientes provincia evenit. non tamen bellatum. induciæ in annos quadraginta petentibus datæ, frumento stipendioque imperato. Paci externæ confestim continuatur discordia domi. agrariæ legis tribuniciis stimulis plebs furebat. Consules nihil Menenii damnatione, nihil periculo deterriti Servilii, summa vi resistunt. abeuntes magistratu consules Genucius tribunus plebis arripuit. L. Æmilius & Opiter Virginius consulatum ineunt. Vopiscum

1 *C. Manlium*] Dionysius Αὖλον Μάνλιον nominat, cui assentior: est enim idem *Manlius*, qui paulo post in decemviratu & à Dionysio, & ab ipso Livio *Auli* prænomine afficitur. *Sigonius.*

1 *Sua-*

scum Julium in quibusdam pro Virginio annalibus consulem invenio. Hoc anno (quoscunque consules habuit) rei ad populum Furius & Manlius circumeunt sordidati: non plebem magis quam juniores Patrum. [1] suadent, monent, *Honoribus & administratione reipublicæ abstineant; consulares vero fasces, prætextam, curulemque sellam, nihil aliud quam pompam funeris putent. claris insignibus velut insulis velatos ad mortem destinari. Quod si consulatus tanta* [2] *dulcedo sit, jam nunc ita in animum inducant; consulatum captum & oppressum ab tribunicia potestate esse. consuli, velut apparitori tribunicio, omnia ad nutum imperiumque tribuni agenda esse. Si se commoverit, si respexerit Patres, si aliud quam plebem esse in republ. crediderit; exilium C. Marcii, Menenii damnationem & mortem, sibi proponat ante oculos.* His accensi vocibus Patres, [3] consilia inde non publica, sed in privato, [4] seductaque à plurium conscientia habere. ubi quum id modo constaret, jure an injuria eripiendos esse reos, atrocissima quæque maxime placebat sententia. nec auctor quamvis audaci facinori deerat. Igitur judicii die, quum plebs in foro erecta exspectatione staret, [5] mirari primo quod non descenderet tribunus: deinde quum jam mora suspectior fieret, deterritum à primoribus credere, & desertam ac proditam causam publicam queri. Tandem, qui obversati vestibulo tribuni fuerant, nunciant domi mortuum esse inventum. quod

1 *Suadent, monent*] Vet. lib. *Monentque*. Sigonius.

2 *Dulcedo sit, ita animum nunc jam inducant*] Luxatæ & depravatæ voces ita leguntur in antiquis lib. *Jam nunc ita in animum inducant*. Qui dicendi modus olet undique Livianam formam. *Idem.*

3 *Consilia inde non publica*] Puto *concilia*. cœtus enim, conventus, congressus consiliorum ergo intelligit. *J. F. Gron.*

4 *Seductaque à plurium conscientia habere*] Vet. lib. *Seducta à plurium conscientia habere*, ut sit dicendi modus ille frequentissimus, qui Infinitivo profertur. *Sigonius.*

5 *Mirari primo quod non descenderet*] Pal. unus ex melioribus & Rott. *quid non*, ut & Sigonianus: alter, *qui non descenderet*. Ea vera lectio est. Sic lib. 26, 3 restituimus: *Qui autem solum se restantem prodesse reipublicæ, nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esset, potuisse?* Lib. 30. *Qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ classi naves tormenta machinasque portantes.* J. F. Gron.

1 *Noxiæ*

quod ubi in totam concionem pertulit rumor; ſicut acies funditur duce occiſo, ita dilapſi paſſim alii alio. Præcipuus pavor tribunos invaſerat; quam nihil auxilii ſacratæ leges haberent, morte collegæ monitos. Nec Patres ſatis moderate ferre lætitiam. adeoque neminem [1] noxæ pœnitebat, ut etiam inſontes feciſſe videri vellent, [2] palamque ferretur, malo domandam tribuniciam
55 poteſtatem. [3] Sub hac peſſimi exempli victoria delectus edicitur: paventibuſque tribunis ſine interceſſione ulla conſules rem peragunt. Tum vero iraſci plebes tribunorum magis ſilentio, quam conſulum imperio: & dicere, *Actum eſſe de libertate ſua: rurſus ad antiqua reditum, cum Genucio una mortuam ac ſepultam tribuniciam poteſtatem. aliud agendum, ac cogitandum, quomodo reſiſtatur Patribus. Id autem unum conſilium eſſe, ut ſe ipſa plebs, quando aliud nihil auxilii habeat, defendat. Quatuor & viginti lictores apparere conſulibus, & eos ipſos plebis homines. Nihil contemptius, neque infirmius, ſi ſint qui contemnant. Sibi quemque ea magna atque horrenda facere.* His vocibus alii alios quum incitaſſent, ad [4] Voleronem Publilium de plebe hominem, [5] quia quod ordines duxiſſet, negaret ſe militem fieri debere, lictor miſſus eſt à conſulibus. Volero appellat tribunos. Quum auxilio nemo eſſet, conſules ſpoliari hominem, & virgas expediri jubent. *Provoco*, inquit, *ad popu-*

1 *Noxiapœnteiat*] Vet. lib. *Noxæ*. Sigonius.

2 *Palamque ferretur*] Vet. lectio, *Palamque ferrent*. Idem.

3 *Sub hac peſſimi exempli victoria*] Magis forſitan ex more Livii: *ſub hanc peſſimi exempli victoriam*. Lib. 4. *Sub judicii tempus plebem offenſurum*. Lib. 21. *Africo bello, quod fuit ſub recentem Romanam pacem*. Alibi: *ſub hanc vocem fremitus variantis multitudinis fuit*. Hoc ſimplicius puto. Poſſis alias interpretari vulgatum: quaſi ſubnixi hac victoria patres delectum decreverint edixerintque. quod dicerent Galli: *à la faveur de cette victoire*. J. F. Gron.

4 *Voleronem Publium de plebe hominem*] *Volero* Prænomen eſt, ut ait Valerius. *Publius* item prænomen: itaque ne duo prænomina conjungantur, *Publilium* lege, quod plebeiæ nomen gentis eſt. Quæ ſcriptura extat etiam in Capitolinis fragmentis. *Sigonius*.

5 *Quia quod ordines*] Forte malis: *qui, quod ordines duxiſſet, negare ſe militem fieri debere, lictor eſt miſſus*. Sed parum intereſt, *qui* an *quia* legas. *J. F. Gron.*

1 *Quum*

populum, Volero; *quoniam tribuni civem Romanum in conspectu suo virgis cædi malunt, quam ipsi in lecto suo à vobis trucidari.* quo ferocius clamitabat, eo infestius circumscindere & spoliare lictor. Tum Volero, & prævalens ipse, & adjuvantibus advocatis, repulso lictore, ubi indignantium pro se acerrimus erat clamor, eo se in turbam confertissimam recipit, clamitans, *Provoco, & fidem plebis imploro! adeste cives! adeste commilitones! nihil est quod exspectetis tribunos, quibus ipsis vestro auxilio opus est.* Concitati homines, veluti ad prœlium se expediunt: apparebatque omne discrimen adesse, nihil cuiquam sanctum, non publici fore, non privati juris. Huic tantæ tempestati quum se consules obtulissent, facile experti sunt parum tutam majestatem sine viribus esse. violatis lictoribus, fascibus fractis, è foro in curiam compelluntur; incerti quatenus Volero exerceret victoriam. Conticescente deinde tumultu, [1] quum in senatum vocari jussissent, querun-
tur injurias suas, vim plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententiis, vicere seniores, quibus, ira Patrum adversus temeritatem plebis certari, non placuit. Voleronem amplexa favore plebs, proximis comitiis 56
[2] tribunum plebi creat, in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium Consules habuit. contraque omnium opinionem, qui eum vexandis prioris anni consulibus [3] permissurum tribunatum credebant, post publicam causam

1 *Quum senatum vocari jussissent*] Valde placet Rhenani ex Borbet. *quum in senatum vocari jussissent.* Nec placere magis illi vulgata lectio debuit. Nam & Flor. Voss. Hel. Rott. sic, & restituimus ex optimis lib. 23, 32. *Quoties in senatum vocassent.* Lib. 24. *In hac turbatione rerum, in concionem vocare placuit.* Valerius Maximus 8, 13, 4. *Jam vero de M. Perperna quid loquar? qui omnibus, quos in senatu consul rogaverat, superstes fuit.* Fanovictorienses membr. *In senatum convocaverat.* Conjeci statim: *quos in senatum consul vocaverat*: quod fatetur Pighius plane in veteribus esse; sed probare non potuit: cum sit unice verum. *J. F. Gron.*

2 *Tribunum plebi creat*] *Tò plebi* videtur abundare: etsi Flor. Rott. & Helm. *plebi.* quod est *plebei.* Idem.

3 *Permissurum tribunatum*] Refert è scripto Rhenanus: *permissurum administraturum*: & facit, *permissum administraturum*: quasi plebs illi tribunatum plane, ut loquitur, permiserit. At mihi certum *tò administraturum* esse hominis, qui pro captu suo explicabat *tò permissurum*: quod docte Livius

causam privato dolore habito, ne verbo quidem violatis consulibus, rogationem tulit ad populum; ut plebeii magistratus tributis comitiis fierent. Haud parva res, sub titulo prima specie minime atroci, ferebatur; sed quæ patriciis [1] omnem potestatem per clientium suffragia creandi quos vellent tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ plebi, quum summa vi resisterent Patres; nec, quæ una vis ad resistendum erat, ut intercederet aliquis ex collegio, auctoritate aut consulum, aut principum adduci posset; res tamen suo ipsa molimine [2] gravis, certaminibus in annum extrahitur. Plebs Voleronem tribunum refecit. Patres ad ultimum dimicationis rati rem venturam, [3] Ap. Claudium Appii filium, jam inde à paternis certaminibus invisum infestumque plebi,

vius sumpsit ab illis, qui *permittere equum* dicunt: hoc est, incitare & ei frenos immittere ad liberum cursum. Vide lib. 2 Observat. Est igitur *permissurum tribunatum vexandu Consulibus*, tribunatui frena laxaturum, potestate impotenter usurum ad vexandos Consules. *J. F. Gron.*

1 *Omnem potestatem*] Nempe curiata comitia erant in patrum potestate. nec enim haberi poterant, nisi senatus jussisset, & populus per curias convocatus approbasset, & aves auspiciaque addixissent. Erant vero augures illi ex patriciis. At tributa habebantur, etiamsi nec Senatusconsultum factum esset, nec de cœlo servabant augures, unoque die peragebantur, ut in hac eadem narratione docet Dionysius lib. 9 pag. 598. Vide Livium pag. 189. Porro tam centuriatis quam curiatis comitiis patres auctores fiebant teste Livio pag. eadem, quod notandum. Sed maxime notandum, ut legum comitiis centuriatis ferundarum ante initum suffragium patres auctores fierent, ut pag. 224. *Hen. Valesius.*

2 *Gravis certaminibus*] Vet. codex plenior, *gravis magnis certaminibus*, & recte. *Sigonius.*

Grav. magnis certaminibus in annum extrahitur] Τὸ *magnis*, quod inseruit Sigonius, nos auctoribus scriptis & vett. ed. ejecimus. Est enim usus ablativi nudi veteribus Latinis satis frequens, nobis non ita tritus. Sic lib. 3. *Mediaque urbe agmine in Aventinum pergunt.* Eodem: *Armati per urbem silentio in Aventinum perveniunt.* Sed & hinc non longe: *lex silentio perfertur.* Ut Græci πέμπε σιωπῇ ἅσον. &, ἴσαν μέσαι νύκτες ἀχρὶς Σιγὴ διεδύετο. Prorsus autem, ut hic voluimus, lib. 4. *Quum pars major insequentis anni per novos trib. plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset.* Lib. 5, 45. *Castra Gallorum intuta neglectaque ab omni parte nacti, clamore invadunt.* Ita MSS. Male insertum vulgo: *cum ingenti.* Lib. 7, 7. *Relictis equis clamore provolant ante signa.* Sic lectum ante Sigonium, qui hic iterum inserit è pravo libro, *ingenti.* J. F. Gron.

3 *Appium Claudium Appii filium*] Duæ postremæ voces non agnoscuntur ab Rott. & Voss. 2. Et sane Pighius è Fastis Capitolinis *M. F.* vocat. *Idem.*

1 *Lati-*

plebi, consulem faciunt. Collega ei T. Quintius datur. Principio statim anni nihil prius quam de lege agebatur. sed ut inventor legis Volero, sic [1] Lætorius, collega ejus, auctor quum recentior, tum acrior erat. Ferocem faciebat belli gloria ingens, quod ætatis ejus haud quisquam manu promptior erat. Is, quum Volero nihil præterquam de lege loqueretur, insectatione abstinens consulum, ipse in accusationem Appii familiæque superbissimæ, ac crudelissimæ in plebem Romanam, exorsus, quum à Patribus non consulem, sed carnificem, ad vexandam & lacerandam plebem creatum esse, contenderet; rudis in militari homine lingua non suppetebat libertati animoque. Itaque deficiente oratione, [2] *Quandoquidem non tam facile loquor*, inquit, *Quirites, quam quod locutus sum, præsto; crastino die adeste. Ego hic aut in conspectu vestro moriar, aut perferam legem.* Occupant tribuni templum postero die. consules nobilitasque ad impediendam legem in concione consistunt. Submoveri Lætorius jubet, præterquam qui suffragium ineant. Adolescentes nobiles stabant, nihil cedentes viatori. tum ex his prehendi quosdam Lætorius jubet. Consul Appius negare, jus esse tribuno in quenquam, nisi in plebeium. Non enim populi, sed plebis cum magistratum esse. nec illum ipsum submovere pro imperio posse more majorum: quia ita dicatur: *Si vobis videtur, discedite Quirites.* Facile

1 *Lætorius, collega ejus, auctor*] Male cum Busl. Nannius *actor*. non enim *auctor* semper idem qui *inventor*, sed sæpe approbator, quique alias Livio *suasor* dicitur. Sic supra: *Et hic annum tribunum auctorem legis agrariæ habuit.* At *inventor* ejus Spurius Cassius. Item: *priusquam quisquam agrariæ legis auctor tribunus existeret.* Qui auctoritatem ei præstet. Cicero ad Att. 8, 3. *Ille legibus per vim & contra auspicia ferendis auctor.* De Pompeio loquitur, & Julias intelligit. *J. F. Gron.*

2 *Quandoquidem non tam facile loquor*] In MSS. & editionibus antiquis Andreæ, Campani, Becharii, Ascensii: *Quandoquidem non facile loquor*: particula delecta. Non fecit melius Moguntina, quæ prima addidit. Lib. 25, 17. *Quem facile elici ad certamen rebantur posse, non militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quam juventutis Thurinæ.* Sic optimi. Adde quæ ad lib. 26, 18 & 31 tum quæ ad libr. 5, 21. 25, 29. 28, 44. 30, 28 dicemus. *Idem.*

1 Per-

Facile & contemptim de jure differendo [1] perturbare Lætorium poterat. Ardens igitur ira tribunus, viatorem mittit ad consulem: consul lictorem ad [2] tribunum, privatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu, violatusque esset tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem esset: & concursus hominum in forum ex tota urbe concitatæ multitudinis fieret. Sustinebat tamen Appius pertinacia tantam tempestatem: certatumque haud incruento prœlio foret, ni Quintius, consul alter, consularibus negotio dato, ut collegam vi, si aliter non possent, de foro abducerent; ipse nunc plebem sævientem precibus lenisset; nunc orasset tribunos, ut concilium dimitterent. Darent iræ spatium. non vim suam illis tempus adempturum; sed consilium viribus additurum. & Patres in populi, & consulem in Patrum fore potestate. Ægre sedata ab Quintio plebs, multo ægrius consul alter à Patribus. Dimisso tandem concilio plebis, senatum consules habent. ubi quum timor atque ira invicem sententias variassent; quo magis, spatio interposito, ab impetu ad consultandum advocabantur, eo plus abhorrebant à certatione animi. adeo ut Quintio gratias agerent, quod ejus opera mitigata discordia esset. Ab Appio petitur, *Ut tantam consularem majestatem*

57

1 *Perturbare Lætorium poterat*] Si quid video, nullus hic idoneus sensus in *poterat*, sed scriptum ab auctore fuit: *perturbare Lætorium parat*. Ut lib. 1. *Urbem novam conditam vi & armis, jure eam legibusque ac moribus de integro condere parat*. Lib. 22. *Italiam ab Hannibale reciperare parat*. Lib. 38. *Legem parabat ferre*. J. F. Gron.

2 *Tribunum, privatum esse clamitans*] Hunc locum in quo tribunum pleb. privatum, non magistratum esse traditur, ne quem forte Romanæ antiquitatis ignarum perturbaret, verbis Plutarchi prolatis visum est explanare. Ea sunt in libro τῶν ἀρχαίων, in hanc sententiam: *Cur cum purpura alii magistratus utuntur, tribunus pl. non utitur? an quia tribunus pleb. magistratus non est? neque enim ex scita tribuni jus dicunt, neque principio anni ut reliqui magistratus ineunt, neque creato dictatore se abdicant: verum omni translato ad Dictatorem imperio, ipsi tamen potestatem suam retinent, quasi magistratus non sint: quemadmodum autem translationem judicium esse rhetores quidam negant, sic tribunatus impedimento potius est magistratui, quam magistratus. Etenim resistere potentiæ magistratus, & nimiam ejus licentiam coercere ad ejus auctoritatem pertinet*. Sigonius.

1 *Tri-*

latem esse vellet, quanta in concordi civitate esse posset. Dum tribuni consulesque ad se quisque omnia trahant, [2] *nihil relictum esse virium in medio. distractam* [3] *laceratamque rempubl. magis quorum in manu sit, quam ut incolumis sit, quæri.* Appius contra, *testari Deos atque homines, rempublicam prodi per metum ac deseri. non consulem senatui, sed senatum consuli deesse. graviores accipi leges, quam in Sacro monte acceptæ sint.* Victus tamen Patrum consensu quievit. lex silentio defertur. Tum primum tributis comitiis creati tribuni 58
sunt: [4] numero etiam addito tres, perinde ac duo ante fuerint, Piso auctor est. Nominat quoque [5] tribunos, C. Si-

1 *Tribunique consulesque*] Non probo hanc lectionem Rhenani, quæ antiquis libris, quos vidi, repugnat, sed *tribuni, consulesque.* Sigonius.

2 *Nihil relictum esse virium*] Non vento sane. Sed non video sic Livium loqui, ut ex his patet. 37, 23. *Extremo agmini nihil loci ad terram relicti erat.* 40, 12. *Ut ne ego quidem apud te quicquam spei reliquæ habeam.* 9, 6. *Quia nihil satis præparati erat ad obsidionem toleraniam.* Jac. Gron.

3 *Laceratamque rempublicam per magistratus. Magis*] Ta per *magistratus* nec in MSS. nec in edd. principibus Andreæ Romana & Tarvisina, Campani, Ascensii, Saveterii reperiuntur. Veneta de Zanis & Becharii: *rempublicam per magistratus quorum.* Mogunina denique: *rempublicam per magistratus, magis*: quam omnes sunt scitæ. Nos vero reducimus & magnopere probamus primam illam, optimis auctoribus subnixam lectionem: *distractam laceratamque rempublicam magis, quorum in manu sit, quam ut incolumis sit quæri.* Est enim enallage accusativi pro nominativo, *distracta & lacerata respublica*, longe elegantissima. quam Senecæ etiam sartam tectam esse primi jussimus 4 de benef. 32. Varro l. 2 de Re rust. 9. *Quod si lupus aliusve quis his vulneratus est, reliquaque eosque canes facit, quæ id non habent, ut sint in tuto.* ἀντὶ τῶν reliquæ canes. Cicero secunda agraria: *quæ est ista æquitas, cæteros, etiamsi privati sint, permittere, ut publici judicentur; hunc excipere nominatim, qui publicus esse fateatur?* Structura ordinaria: *permittere, ut ceteri, etiamsi privati, publici judicentur.* Sed illud oppido scitius, si non mihi, saltem Ciceroni, & tot Romanis credatur. Sallustius Jugurthino: *Ita omnia in duas partes distracta sunt: respublica, quæ media fuerat, dilacerata.* J. F. Gron.

4 *Numero etiam addito tres*] Sic Pall. Voss. 1. Helm. Flor. uterque, Rott. idque longe præstat vulgato *additos.* Vide 2, 2. *Jac. Gron.*

5 *Tribunos, Cn. Siccium, L. Num. M. Duilium, Sp. Icilium, L. Mec.*] Hos tribunos nominat Diodorus lib. 10 Μάρκον Δεύλιον, Σπόριον Ἰκίλιον, Τίτον Σικίνιον, Λεύκιον Νομητόριον. Scribe igitur *Duilius*, non *Duellius*. partim Græcis, partim Capitolinis monumentis auctoribus. Quamquam Cicero in Oratore *Duellium* videtur defendere, inquit enim: *ut duellum bellum, sic Duellium, qui Pœnos classe devicit. Bellium nominarunt.* Præterea *C. Sicinium*, non *Cn. Siccium*, partim Diodori scriptura motus, partim etiam Livii, qui paulo post *C. Sicinium* cum *M. Duilio* tribunum prodit. De *C.* autem *Sicinio*, & *Sp. Icilio* tribunis pl. supra etiam dictum est. *Sigonius.*

C. Sicinum, L. Numitorium, M. Duilium, Sp. Icilium, L. Mecilium. [1] Volscum Æquicumque, inter seditionem Romanam, est bellum coortum. vastaverant agros, ut si qua secessio plebis fieret, ad se receptum haberet. Compositis deinde rebus, castra retro movere. Ap. Claudius in Volscos missus. Quintio Æqui provincia evenit. Eadem in militia sævitia Appii quæ domi esse; eo liberior, quod sine tribuniciis vinculis erat. Odisse plebem plus quam paterno odio: [2] se victum ab ea: se unico

1 *Volsci tum Æquique inter seditionem Romanam & bellum coortum vastaverant agros*] Audiamus Sigonium. Hic locus fœde legebatur ante ita: *Volscum Æquicumque inter seditionem.* Quam lectionem etsi valde non probo, moveor tamen (scilicet ad dubitandum etiam de vulgata) cum in vetustis libris omnibus ita lego: *Ex SC. bellum indictum contra Volscum Æquumque, qui inter seditionem & bellum coortum vastaverant agros.* Hæc vero, meo judicio, additamentis effertissima pinguissimaque, vulgataque longe pejor esse non potest nisi libri inquinatissimi. Nam, *in omnibus*, ferant hoc doctissimi viri merita, ne quid dicam sequius, sed non addidisse mallem. Ubi peritia sermonis Latini, cum *indicere bellum contra aliquem* dicere Livium potuisse autumavit? Illam, quæ nunc obtinet, Campanus prodidit, quem tamen imitatus nemo ante Basileenses, cum e Laureacensi monasterio locupletarunt Livium. Et facile est ejus quoque discutere ineptias. Quæ enim illa temporis designatio: *inter seditionem Romanam & bellum coortum*? Si duo tempora sunt, quibus media intervenerit vastatio, falsum est; nihil enim intercessit spatii: sin unum est, ut sit, dum durat seditio & bellum exoritur, hac à posteriori parte non potest separari agrorum vastatio; nam hos populando bellum sunt orsi. Lib. 3. *Si quem similem ejus priore anno inter morbum bellumque irati dii tribunum dedissent.* Verum est, quod dedit Andreas, & tot alii habuerunt olim: *Volscum Æquicumque inter seditionem Romanam est bellum coortum. Vastaverant agros, ut si qua secessio plebis fieret, ad se receptum haberet.* Nisi quod operarum vitio in nonnullis antiquioribus: *equicunque* & *cohortum.* Et huc scripti meliores aurigantur. Offendit homines illud *Æquicum*, quod etiam deleverunt lib. 10 in principio: *M. Livio Dentre M. Æmilio coss. redintegratum est Æquicum bellum.* Illi sufficerunt *Æquorum.* Transiluerunt tamen lib. 3, *isque miles per bellum Æquicum vel acerrimus fuit.* Sic *Nervico prælio* à Nerviis, *Albicos* Albii Intemelii & Ingauni incolas dixit Cæsar. *Heduicus* ab Heduus Ausonius in Parentalibus: *Tarbella matris, patris & Heduici.* Sic *colonicos* Suetonius, & *leges colonicas* Varro, *cohortesque colonicas* Cæsar. Sic dixerunt *nauticos gentico.* Quod postremum cum apud Avienum inveniisset Barthius, dubitabat an apud antiquiorem exstaret unum. Habet tamen bis Tacitus. Habet quoque Tertullianus de anima: *pro gentica, pro avita, pro publica, pro privata devotione.* J. F. Gron.

2 *Quod se victum videbat ab ea, se unico c. obj.*] Vet. lect. *Et se unico consule objecto.* Sigonius.

Quod se victum videbat ab ea, & se unico consule electo] Scripti codices & Campanus ignorant *vò videbat* cum particula *&*: quibus accessionem da mu

nico consule objecto adversus tribuniciam potestatem, perlatam legem esse, quam minore conatu, [1] nequaquam anta Patrum spe, priores impedierint consules: hæc ira ndignatioque ferocem animum ad vexandum sævo imperio exercitum stimulabat. nec ulla vi domari [2] potrat, tantum certamen animis imbiberant. Segniter, oiose, negligenter, contumaciter omnia agere. nec pulor, nec metus coërcebat. Si citius agi vellet agmen, ardius sedulo incedere: si adhortator operis adesset, onnes sua sponte motam remittere industriam. præsenti ultus demittere, tacite prætereuntem execrari: ut inictus ille odio plebeio [3] animus, interdum moveretur. Omni nequicquam acerbitate prompta nihil jam cum militi-

us etiam τὸ *quod*, non nostræ tanm conjecturæ, sed & Borbetomanfis codicis fiducia: omnia enim æ adleverunt imperiti elegantiæ, uam veteres ponunt hujusmodi los in sermone per infinitivos. Vide o. 2 Observationum. *Objecto*, quod uo scripto adfert Sigonius, & plurum aliorum est, & veterum editiorum omnium ante Rhenanum, qui ffit *electo* scribi, disputatque idem annius in Miscellaneis. Immo post os Gryphius quoque & Curio taen etiam *objecto*. Nannii contra id clamatiuncula tota nititur eo, quod *unico* intelligere vel noluit vel non tuit. Quid miri, inquit, si victa sit ius auctoritas? Tum, qui potuent Patres tantum spei habere in imdienda lege, si unum tantummo consulem pro se habebant? Respono, potuerunt tamen, si unus ille omnibus: ut Marcius Philippus mpejum non modo proconsule, etiam pro consulibus ajebat mitre. Et hoc vult Livius τῷ *unico*, hoc , unice & supra omnes ad id apto tique. Itaque *objecto* multo grans & efficacius, & ad vim quæ inbat, & ad præsidium, quod in eo nebatur, exprimendum. qui unus tanto torrenti velut obex & firmissima moles opponeretur. Inde enim petita translatio: aggeres *obices*, *objectus*, & *objici* dicuntur. Statius 3 Thebaid. *Cum vagus in campos frustra prohibentibus exit Objicibus.* Lib. 4. *Magnumque objectus detinet amnem.* Lib. 6. *Objectus geminis umbonibus agger Campum exire vetat.* Livius infra de Appio: *Propugnatorem senatus majestatisque vindicem suæ, ad omnes tribunicios plebeiosque oppositum tumultus.* 42, 5. *Seu quia eum objectum esse Romanis volebant.* J. F. Gron.

1 *Nequaquam tanto patrum superiores impedierint consules*] Vet. lib. omnes: *Nequaquam tanta patrum spe priores impedierint consules.* Sigonius.

2 *Poterat --- imbiberant*] Vet. lib. *Poterant.* Quo fit ut numerus congruat cum eo, qui sequitur, *Imbiberant.* Alii, *poterat* & *imbiberat.* Quod magis probo. *Idem.*

3 *Animus interdum moveretur, omni n. a. prompta: nihil j. c. civibus ageret --- diceret, --- vocaret*] Ex manuscriptis libris ita interpunge & lege, *Interdum moveretur. Omni nequicquam acerbitate prompta nihil jam cum civibus agere*, &c. item paulo post, *dicere*, item, *vocare.* Idem.

militibus agere: à centurionibus corruptum exercitum dicere: tribunos plebei cavillans interdum, & Volero-
59 nes vocare. Nihil eorum Volsci nesciebant, instabantque eo magis, sperantes idem certamen animorum adversus Appium habiturum exercitum Romanum, quod adversus Fabium consulem habuisset. Cæterum multo Appio quam Fabio violentior fuit. Non enim vincere tantum noluit, ut Fabianus exercitus, sed vinci voluit. Productus in aciem, turpi fuga petit castra, nec ante restitit, quam signa inferentem Volscum munimentis vidit, fœdamque extremi agminis cædem. Tum expressa vis ad pugnandum, ut victor jam à vallo submoveretur hostis: satis tamen appareret, capi tantum castra militem Romanum noluisse. alii gaudere sua clade atque ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appii animus, quum insuper sævire vellet concionemque advocaret; concurrunt ad eum legati tribunique, monentes, ne utique experiri vellet imperium, cujus vis omnis in consensu obedientium esset. Negare vulgo milites se ad concionem ituros: passimque exaudiri voces postulantium, ut castra ex Volsco agro moveantur. Hostem victorem paulo ante prope in portis ac vallo fuisse; ingentisque mali non suspicionem modo, sed apertam speciem obversari ante oculos. Victus tandem (quandoquidem nihil præter [1] tempus noxæ lucrarentur) remissa concione, iter in sequentem diem pronunciari quum jussisset, prima luce classico signum profectionis dedit. Quum maxime agmen è castris explicaretur, Volsci, ut eodem signo excitati, novissimos adoriuntur. A quibus perlatus ad primos tumultus, eo pavore signaque & ordines turbavit, ut neque imperia exaudiri, neque instrui acie possent. nemo ullius nisi fugæ memor. Ita effuso agmine per stragem corporum armorumque evasere, u

priv

1 *Tempus noxæ lucr.*] Vet. lib. *Rixæ lucrarentur.* Sigonius.

1 *Sig*

prius hostis desisteret sequi, quam Romanus fugere. Tandem collectis ex dissipato cursu militibus, consul quum revocando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit, advocataque concione, invectus haud falso in proditorem exercitum militaris disciplinæ, desertorem signorum; ubi signa, ubi arma essent, singulos rogitans, inermes milites, [1] signo amisso signiferos; ad hoc centuriones duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit. cætera multitudo sorte decimus quisque ad supplicium lecti. Contra ea, in Æquis inter consulem ac militem, comi- 60
tate ac beneficiis certatum est. & natura Quintius erat lenior, & sævitia infelix collegæ, quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tantæ concordiæ ducis exercitusque non ausi offerre se Æqui; vagari populabundum hostem per agros passi. Nec ullo ante bello latius inde actæ prædæ. [2] omnis militi data est. Addebantur & laudes, quibus haud minus quam præmio gaudent militum animi. Tum duci, tum propter ducem Patribus quoque placatior exercitus rediit; sibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab senatu, memorans. Varia fortuna belli, atroci discordia domi forisque annum exactum, insignem maxime comitia tributa efficiunt. Res major victoria susceptæ certaminis quam usu. plus enim dignitatis comitiis ipsis detractum est, Patribus ex concilio submovendis, quam virium aut plebi additum, aut ademptum Patribus. Turbulentior inde annus exce- 61
pit,

1 *Signo amisso, signiferos, ad hoc centuriones, duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgis cæsos, securi percussit*] Varro lib. 4 de ling. Lat. *duplicarios* scribit esse, *quibus ob virtutem duplicia cibantur cibaria.* Ita & Vegetius lib. 2 cap. 7. *Duplares*, inquit, *torquati & simplares torquati erant, quibus torquis aureus solidus virtutis præmium fuit, item qui meruisset, præter laudes, interdum duas consequebatur annonas.* Idem *duplares armaturas* vocat, quæ consequantur duplas annonas; *simplares* vero quæ simplas. Livius lib. 7 scribit, Consulem milites, qui in præsidio cum Decio fuerant, duplici frumento in perpetuum donasse. Vetustum autem morem honorandi fuisse, dare virtutis ergo duplicia cibaria, constat ex Herodoto lib. VI.

2 *Ea omnis militi data est*] Τὸ *ea* ab omnibus MSS. ignoratur. *J. F. Gron.*

pit, [1] L. Valerio, Tiberio Æmilio Consulibus, tum propter certamina ordinum de lege agraria: tum propter judicium Ap. Claudii. cui acerrimo adversario legis, caussamque possessorum publici agri, [2] tanquam tertio consuli, sustinenti, [3] M. Duilius & C. Sicinius diem dixere. Nunquam ante tam invisus plebi reus ad judicium vocatus populi est; plenus suarum, plenus paternarum irarum. Patres quoque non temere pro ullo æque annixi sunt: propugnatorem senatus, majestatisque vindicem suæ, ad omnes tribunicios plebeiosque oppositum tumultus, modum duntaxat in certamine egressum, objici iratæ plebi. Unus è Patribus, ipse Ap. Claudius, & tribunos & plebem & suum judicium pro nihilo habebat. Illum non minæ plebis, non senatus preces perpellere unquam potuere, non modo ut vestem mutaret, aut supplex prensaret homines; sed ne ut ex consueta quidem asperitate orationis (quum ad populum agenda caussa esset) aliquid leniret atque submitteret. Idem habitus oris, eadem contumacia in vultu, idem in oratione spiritus erat: adeo ut magna pars plebis Appium non minus reum timeret, quam consulem timuerat. Semel caussam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu. adeoque constantia sua & tribunos obstupefecit & plebem, ut diem ipsi sua voluntate prodicerent: trahi deinde rem sinerent. Haud ita multum interim

1 *L. Val. T. Æmylio*] Lege *Ti. Æmilio* ex Dionysio, qui Τιβερίου Αἰμιλίου hunc ubique nominat. Fuisse autem *Æmilius* familiare hoc prænomen Tiberii, facile Capitolinæ tabulæ demonstrare possunt. *Sigonius.*

2 *Tanquam tertio cos. sustinenti*] Appius divisioni agrorum contradicebat, Coss. vero non resistebant tribunis, ut luculenter ex Dionys. colligitur; & ipse Livius ab initio sequentis libri de Æmilio idem fatetur. Porro de Appii judicio causam accusationis omittit, rem apud Dionysium elegante ac copiose explicatam; ut haud immerito negligentiæ queat accusari Livius hoc in loco ab optimo quoque viro, ne dum à C. Caligula monstroso quidem illo Imperatore, non tamen prorsus nullius judicii. *Glareanus.*

3 *M. Duelius, & Cn. Siccius*] *M. Duilius*, ut ante dixi: itemque *C. Sicinius* ex vetustis libris, atque ex Dionysii auctoritate, de quo etiam antea dictum est, lego. *Sigonius.*

terim temporis fuit. ante tamen quam prodicta dies veniret, morbo moritur. cujus laudationem cum tribuni plebis impedire conarentur; plebs fraudari solenni honore supremum diem tanti viri noluit: & laudationem tam æquis auribus mortui audivit, quam vivi accusationem audierat: & exequias frequens celebravit. Eodem 62
anno Valerius consul, cum exercitu in Æquos profectus, quum hostem ad prœlium elicere non posset, castra oppugnare est adortus. Prohibuit fœda tempestas, cum grandine ac tonitribus cœlo dejecta. Admirationem deinde auxit, signo receptui dato adeo tranquilla serenitas reddita: ut velut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum, religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri vertit. Alter consul Æmilius in Sabinis bellum gessit. & ibi, quia hostis mœnibus se tenebat, vastati agri sunt. Incendiis deinde, non villarum modo, sed etiam vicorum, quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti, quum prædatoribus occurrissent, ancipiti prœlio digressi, postero die retulere castra in tutiora loca. Id satis consuli visum, cur pro victo relinqueret hostem; integro inde decedens bello. Inter hæc bella, manente 63
discordia domi, [1] T. Numicius Priscus, A. Virginius, consules facti. Non ultra videbatur latura plebes dilationem agrariæ legis, ultimaque vis parabatur, quum Volscos adesse, fumo ex incendiis villarum fugaque agrestium cognitum est. ea res maturam jam seditionem, prope erumpentem repressit. Consules coacti extemplo ab senatu ad bellum; educta ex urbe juventute tranquilliorem cæteram plebem fecerunt. Et hostes quidem nihil aliud quam perfusis vano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numicius Antium adversus Volscos, Virginius contra Æquos profectus. ibi ex insidiis prope magna accepta clade, virtus militum, rem prolapsam negli-

1 *T. Numitius*] *Numicius*, ut *Mizucius*, videtur *c* litera esse scribendum: nam Græci Νομίκιος. *Sigonius.*

negligentia consulis, restituit. Melius in Volscis imperatum est. Fusi primo prœlio hostes, fugaque in urbem Antium, ut tum res erant, opulentissimam acti. quam consul oppugnare non ausus, [1] Cenonem aliud oppidum, nequaquam tam opulentum, ab Antiatibus cepit. Dum Æqui Volscique Romanos exercitus tenent, Sabini usque ad portas urbis populantes incessere. deinde ipsi paucis post diebus à duobus exercitibus, utroque per iram consule ingresso in fines, plus cladium quam intu-
64 lerant, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed ut semper alias sollicitæ, certamine Patrum & plebis. Irata plebs interesse consularibus comitiis noluit. per Patres clientesque Patrum consules creati, [2] T. Quintius, Q. Servilius. [3] similem annum priori consules habent, seditiosa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato agmine transgressi, [4] quum cædes & incendia circum Anienem flumen fecissent, à porta prope Collina mœnibusque pulsi, ingentes tamen prædas hominum pecorumque egere. quos Servilius consul infesto exercitu insecutus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit: populationem adeo effuse fecit, ut nihil bello intactum relinqueret, multiplicique capta præda rediret. Et [5] in Volscis respublica egregie

1 *Cenonem oppidum*] Dionysius non ponit nomen, sed oppidulum maritimum vocat. Vet. lib. *Cerionem*. Sigonius.

2 *T. Quintius & Q. Servilius*] Sic vulgati. Nos copulam ex auctoritate MS. Flor. S. Marci induximus. Adde 3, 22. *Jac. Gron.*

3 *Similem annum priori consules*] Aut hic aut præcedenti membro adscripticium τὸ *consules*. Videtur ab Livio fuisse: *Irata plebs interesse consularibus comitiis noluit. per Patres clientesque Patrum creati T. Quinctius & Q. Servilius, similem annum priori, consules habent, seditiosa initia, bello deinde externo tranquillum*. nempe annum. *Initia* intelligis ejus vel anni. Sic elegantissime omnia intertexta. Nisi malis: *similem annum prioribus consulibus habent*. J. F. Gron.

4 *Cum cædes & incendium*] Vet. lib. *Incendia*. Sigonius.

5 *In Volsci respublica egregie gesta*] Lego *res egregie gesta*, ex vet. lib. De quo dicendi genere dicam infra. Sic etiam libr. 3. *Ab altero consule res gesta egregie est*. Idem.

In V. res egregie gesta] Flor. Voss. Helm. Rott. ne de vett. editis dicam, *respublica*. Et verius. vide ad lib. 8, 31. *J. F. Gron.*

gie gesta, tum ducis tum militum opera. Primum æquo campo signis collatis pugnatum, [1] ingenti cæde utrinque plurimo sanguine, & Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri mendacio consul, fugere hostes ab cornu altero clamitans, concitasset aciem. impetu facto, dum se putant vincere, vicere. Consul metuens, ne nimis instando renovaret certamen, signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, velut tacitis induciis utrinque quiete sumpta: per quos ingens vis hominum [2] ex omnibus Volscis Æquisque populis in castra venit: haud dubitans, si senserint, Romanos nocte abituros. Itaque tertia fere vigilia ad castra oppugnanda veniunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciverat, quum manere in tentoriis quietum militem jussisset, Hernicorum cohortem in stationem educit: cornicines tubicinesque [3] in equis impositos, canere ante vallum jubet, sollicitumque hostem ad lucem tenere. reliquum noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, ut somni quoque Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum, quos & plures esse, & Romanos putabant, fremitus hinnitusque equorum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sæviebant, intentos velut ad impetum hostium tenuit. Ubi illuxit, Romanus integer satiatusque somno, productus in aciem; fessum stando & vigiliis Volscum primo impetu perculit. quamquam cessere magis, quam pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant cli- 65

vi,

1 *Ingenti cæde utrimque plurimo sanguine*] Videntur inlitticia, *ingenti cæde*. statim quoque malim, *damno sentiendo*. Et sic Vossianus uterque & Rott. *J. F. Gron.*

Ingenti cæde utrimque plurimo sanguine] Singulis adest sua Venus, nec putem quidquam supervacuum. Τὸ *cæde* enim exprimit occisos, τὸ *sanguine* vulneratos tantum. 7, 8. *Multi utrinque cadunt, plures vulnera accipiunt.* 39, 4. *Pluribus ea die vulneratis quam interfectis.* 44, 42. *Ceciderunt non plus centum, vulnerati aliquanto plures sunt.* 4, 28. *Multa utrinque vulnera, multa passim cædes est.* Jac. Gron.

2 *Ex omnibus Volscis, Æquisque populis*] Vox *populis*, abest a vet. lib. neque necessaria est. *Sigonius.*

3 *In equos impositos*] Vet. lib. *in equis*: sic lib. 1 dictum est, *dextra in capite imposita.* Idem.

vi, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul, ubi ad iniquum locum ventum est, sistit aciem. miles ægre teneri, clamare & poscere, ut perculsis instare liceat. Ferocius agunt equites circumfusi duci : vociferantur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul virtute militum fretus, loco parum fidens; conclamant se ituros : clamoremque res est secuta. Fixis in terram pilis, quo leviores in ardua evaderent, cursu subeunt. Volscus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa objacentia pedibus ingerit in subeuntes, turbatosque ictibus crebris urget ex superiore loco. sic prope oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus jam gradum, consul increpando simul temeritatem, simul ignaviam, pudore metum excussisset. Restitere primo obstinatis animis : [1] deinde, ut in obtinentes locum vires ferebant, audent ultro gradum inferre; & clamore renovato commovent aciem. tum rursus impetu capto enituntur atque exsuperant iniquitatem loci. Jam prope erat ut in summum clivi jugum evaderent, quum terga hostes dedere : effusoque cursu penè agmine uno fugientes sequentesque castris incidere. In eo pavore castra capiuntur. qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus : paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantium nova vi; sed quod jam inde ab infelici pugna, castrisque amissis ceciderant animi.

EPI-

1 *Deinde ut obtinentes*] Lege ex vetustis exemplaribus, *Deinde ut in obtinentes locum*. Sigonius.

EPITOME
LIBRI III.

SEditiones de agrariis legibus factæ. Capitolium ab exulibus & servis occupatum, cæsis iis receptum est. Census bis actus. priore lustro censa civium capita, centum quatuor & [1] viginti millia ducenta quatuordecim, præter orbos, orbasque. sequenti, centum triginta duo millia quadringenta novem. Quum adversus Æquos res male gesta esset, L. Quintius Cincinnatus dictator factus, quum rure intentus rustico operi esset, [2] ad id bellum gerendum arcessitus est. Is victos hostes sub jugum misit. Tribunorum plebis numerus ampliatus est: ut essent decem, trigesimo sexto anno à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis Atticis legibus, ad constituendas eas proponendasque decemviri pro consulibus sine ullis aliis magistratibus creati, altero & trecentesimo anno, quam Roma condita erat: & ut à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemviros translatum imperium. Ii decem tabulis legum positis, quum modeste se [3] in eo honore gessissent, & ob id in alterum quoque annum [4] eundem esse magistratum placuisset, duabus tabulis ad decem adjectis, quum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & [5] in tertium annum retinuerunt: [6] donec invicto eorum imperio finem attulit libido

Ap.

1 *Viginti millia ducenta quatuordecim*] Putaveram hoc loco corrigi debere *quindecim* ex Livio cap. 3. quum contra vidi illic in MS. omnibus reperiri XIIII. Quare ego nullus dubitavi nunc ita edere. Sed & Sigonius ita invenit contra Rhenanum. *Jac. Gron.*

2 *Ad bellum gerendum*] Vet. lib. *Ad id bellum.* Sigonius.

3 *In honore*] Vet. lib. *Se in eo honore.* Idem.

4 *Eund. esse mag. placuisset, cum complura impotenter fecissent*] Ex vestigiis depravatæ antiquæ lectionis, & ex Livianis verbis, ita hæc verba legenda sunt, *Duabus tabulis ad decem adjectis, cum complura impotenter fecissent.* Idem.

5 *In tertium annum detinuerunt*] Vetus lectio, *Retinuerunt.* Idem.

6 *Donec invicto eorum imperio*] Quare *invicto*? an quia sine provocatione erat. Ut de dictatura lib. 6. *Invicta sibi quædam patientissima justi imperii civitas fecerat.* Lib. 3. *Vincebatur consulare imperium.* Gryphius edidit, *invito.* Potius *injusto.* Infra: *Cupiditas in injusta dominatione retinenda.* Et sic quoque Muretus. *J. F. Gron.*

1 *Hic*

Ap. Claudii. Qui quum in amorem virginis incidisset, submisso, qui eam in servitutem peteret; necessitatem patri ejus Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, ut filiam interimeret, cum aliter eam tueri non posset, ne in potestatem stuprum illaturi veniret. Hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata, montem Aventinum occupavit: coëgitque decemviros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & unus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem conjecti; cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos, & Volscos, & Æquos prospere gestas continet. & parum honestum populi Romani judicium: qui judex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum de quo ambigebatur, sibi adjudicavit.

1 ANTIO capto Tib. Æmilius & Q. Fabius consules fiunt. 'Hic erat Fabius Quintus, qui unus exstinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Jam priore consulatu Æmilius dandi agri plebi fuerat auctor. Itaque secundo quoque consulatu ejus, & agrarii se in spem legis erexerant; & tribuni, rem contra consules sæpe tentatam, adjutore utique consule, obtineri posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sententia sua. Possessores & magna pars Patrum, tribuniciis se jactare actionibus principem civitatis, & largiendo de alieno popularem fieri querentes, totius invidiam rei à tribunis in consulem averterant. Atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset. T. Quintii ductu & auspicio agri capti

1 *Hic erat Fabius, qui unus*] MSS. & vett. edd. usque ad Basileensem: *Fabius Quintus, qui unus.* ea primum delevit *is Quintus.* Mogunt. *Hic erat Fabius Quintus.* Hoc verum puto. nec novum videri debuit prænomen nominis postponi. Hoc lib. cap. 29. *Manlio Fabius Quintus successor in Algidum missus.* Ubi quum vulgo solum nomen haberetur, *Q. Fabius* reddidit Sigonius: sed Flor. Voss. Pall. omnes edd. vet. ab Andrea usque ad Gryphiam, qui omisit, volunt istud exhibendo. *Fabius Quintus.* Sic alibi *Manlium Cnæum* dixit. Sic Ciceronis *Publ. Servius.* Sic apud Senecam *Veturium Publium* deteximus. Suetonius Tiberio c. 2. *Centra Claudius Appius Regillianus decemvir.* J. F. Gron.

1 *Hæc*

capti priore anno aliquantum à Volscis esse. Antium propinquam, opportunam, & maritimam urbem, coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram, civitatem in concordia fore. [1] Hæc sententia accepta est. Triumviros agro dando creat T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. jussi nomina dare, qui agrum accipere vellent. Fecit statim (ut fit) fastidium copia; adeoque pauci nomina dedere, ut ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: cætera multitudo poscere Romæ agrum malle, quam alibi accipere. Æqui à Q. Fabio (is eo cum exercitu venerat) pacem petiere, irritamque eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fecere. Q. Servilius insequenti anno, 2 (is enim cum Sp. Postumio consul fuit) in Æquos missus, in Latino agro stativa habuit. [2] intra castra quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum bellum est, Q. Fabio & T. Quintio consulibus. Fabio extra ordinem, quia is victor pacem Æquis dederat, ea provincia data. qui haud dubia spe profectus, famam nominis sui pacaturam Æquos, legatos in concilium gentis missos nunciare jussit, *Q. Fabium Cos. dicere, se ex Æquis pacem Romam tulisse, ab Roma Æquis bellum afferre, eadem dextra armata, quam pacatam illis antea dederat. quorum id perfidia & perjurio fiat, Deos nunc, testes esse, mox fore ultores. Se tamen, utcumque sit, etiam nunc, pœnitere sua sponte Æquos, quam pati hostilia, malle. Si pœniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore: sin perjurio gaudeant, Diis magis iratis quam hostibus gesturos bellum.* Hæc dicta adeo nihil moverunt quemquam, ut legati prope

1 *Hæc sententia accepta est. Triumviros agro dando creat*] Editi ante Rhenanum *creant* & sic quoque Voss. uterque, Rott. Forte: *Hac sententia accepta, triumviros agro dando creant.* J. F. Gron.

2 *Intra castra quies necessaria*] Campanum sic habere intelligo, quem inter meos primum video secutum Juntam. Andreas, Tar. Bec. Ven. Asc. Mog, duobus prioribus vocabulis deficiuntur. Flor. tres Pall. Voss. Helm. Rott. *Stativa habuit castra, quies:* Lege: *Stativa habuit. Castris quies.* Ut hoc libro: *Nulla magnopere clade accepta castris se pavidum tenuit.* Idem.

prope violati sint; exercitusque in Algidum adversus Romanos missus. Quæ ubi Romam sunt nunciata, indignitas rei magis quam periculum, consulem alterum ab urbe excivit ita duo consulares exercitus ad hostem accessere, acie instructa, ut confestim dimicarent. Sed quum forte haud multum diei superesset, unus ab statione hostium exclamat: *Ostentare hoc est, Romani, non gerere bellum. in noctem imminentem aciem instruitis. longiore luce ad id certamen quod instat, nobis opus est. Crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete.* His vocibus irritatus miles in diem posterum in castra reducitur; longam venire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. Tum quidem corpora cibo somnoque curant. ubi illuxit postero die, prior aliquanto constitit Romana acies; tandem & Æqui processere. Prœlium fuit utrinque vehemens, [1] quod & Romanus ira odioque pugnabat; & Æquos conscientia contracti culpa periculi, & desperatio futuræ sibi postea fidei, ultima audere & experiri cogebat. Non tamen sustinuere aciem Romanam Æqui: pulsique quum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces, quod in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, commissa res sit. Æquos populationibus incursionibusque meliores esse, & multas passim manus, quam magnam molem unius exercitus, [3] rectius bella gerere. Relicto itaque castris præsidio, egressi tanto cum tumultu invasere fines Romanos, ut ad urbem

1 *Quod & Romanus miles ira odioque pugnabat*] Expunxi τὸ *miles* volentibus MSS. & impressis antiquis ante Curionem. is primus hoc centone auctior. Sed nec illud insolens. Lib. 4. *Romanus odio mensus, impium Fidenatem, prædonem Vejentem compellans fatis simul debitisque odium explet.* Lib. 6 dictator ad milites: *Venit in mentem tua atque deos esse, qui Romanum odio [illegible]*. Lib. 34, 4. *Minantes barbari a tergo apparuisse Romanum.* Sic MSS. & veteres. Vulgo, *Romanos.* Tacitus 12 annalium 58. *Romanum Troja dimissum & Julia Urbe auctorem Æneam alvaque haud prorsus fabula fecunda exsequantur.* i. e. Romanos Troja dimissos. Justinus lib. 31. *Juvabat Ilienses, nepotes suos, Occidente & Africa domita, Asiam ut avitum regnum vindicare.* Nihil itaque addendum Tacito, ut suspicabatur vir summus. *J. F. Gron.*

1 *Qui*

urbem quoque terrorem pertulerint. necopinata etiam res plus trepidationis fecit, quod nihil minus quam ne victus, ac prope in castris obsessus hostis, memor populationis esset, timeri poterat. agrestesque pavidi incidentes portis non populationem, nec prædonum parvas manus, sed omnia vano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine ruere ad urbem, clamabant. Ab his proximi audita incerta, eoque vaniora, ferre ad alios. cursus clamorque vocantium ad arma, haud multum à pavore captæ urbis abesse. Forte ab Algido Quintius consul redierat Romam: id remedium timori fuit. tumultuque sedato, victos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. Vocato deinde senatu, quum ex auctoritate Patrum justitio indicto profectus ad tutandos fines esset, Q. Servilio præfecto urbis relicto, hostem in agro non invenit. Ab altero consule res gesta egregie est. [1] qui qua venturum hostem sciebat, gravem præda, eoque impeditiore agmine incedentem aggressus, funestam ei populationem fecit. Pauci hostium evasere ex insidiis: præda omnis recepta est. sic finem justitio quod quatriduum fuit, reditus Quintii consulis in urbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio lustrum. [2] censa civium capita centum quatuor & viginti millia ducenta quindecim dicuntur; præter orbos orbasque. In Æquis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, uri sua populariique

1 *Qui qua venturum hostem sciebat*] Forsan divinabat Rhenanus, cum hic aliquid superesse putaret: sed quod recidendum possit videri, *rò qui*, non advertit hominem. nam in istis: *funestam ei populationem fecit*: pronomen non magis abesse potest, quam in his lib. 1. *Armatus mihi sibique, si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium.* Lib. 8. *Cade inermes, cruentamque illa prædam redde.* Lib. 27. *Ire adversus eum, brevem illi lætitiam, qua exsultet, facturum.* J. F. Gron.

2 *Censa sunt civium capita centum quatuor, & viginti millia* CCXIV.] Hic numerus est in omnibus libris, & bene habet. Hoc admoneo, ne quis Rhenanum sequatur, qui putat legendum *quater centena millia* CCXIV non intelligens hanc summam civium his temporibus non convenire: nam per multos annos CC & CCC millia censa sunt: sero autem CCCC millia, ut infra ostendam. *Sigonius.*

1 *Con-*

rique passi. Consul, quum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum
4 ingenti laude prædaque Romam rediit. [1] Consules inde A. Postumius Albus, Sp. Furius Fusus. Furios Fusios scripsere quidam. id admoneo, ne quis immutationem virorum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Æquis alter consulum bellum gereret. Itaque Æqui ab Ecetranis Volscis præsidium petiere, quo cupide oblato (adeo civitates hæ perpetuo in Romanos odio certavere) bellum summa vi parabatur. Sentiunt Hernici, & prædicunt Romanis, Ecetranum ad Æquos descisse. suspecta & colonia Antium fuit, quod magna vis hominum inde, quum oppidum captum esset, confugisset ad Æquos. isque miles per bellum Æquicum vel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Æquis, ea multitudo dilapsa quum Antium rediisset, sua sponte jam infidos colonos Romanis abalienavit. Nec dum matura re, quum defectionem parari delatum ad senatum esset, datum negotium est consulibus, ut principibus coloniæ Romam excitis, quærerent, [2] quidnam rei esset. qui quum haud [3] gravate venissent, introducti à consulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata, ut magis suspecti quam venerant, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius, consulum alter, cui ea provincia evenerat, profectus in Æquos, Hernicorum in agro populabundum hostem invenit: ignarusque multitudinis, quia nusquam

1 *Consules inde Postumius Albus, Sp. Furius*] Legendum *A. Postumius Albus, Sp. Furius Fusus*, prætermissum est enim prænomen prioris consulis, quod & apud Dionysium est, & in Capitolinis consulibus, & ab ipso infra affertur. Veteres autem libri in posteriore consule habent, *Sp. Furius Fusci*, mendose, pro *Fusus*. Quod fuit *Furiorum* cognomen, ut *Julius* Julio-rum. Quod ex Capitolinis fragmentis intelligi potest. *Sigonius.*

2 *Quidnam rei esset*] Borb. Flor. duo Pall. & Voss. Rott. Chisi. Helm. *quid rei esset*. Ut & Campanus edidit. Pal. tertius, *qui rei essent*. Videtur scribendum: *quid id rei esset*. J. F. Gron.

3 *Gravate venissent*.] Vet. Lib. *gravatim*. utrumque recte. *Sigonius.*

nusquam universa conspecta fuerat, imparem copiis exercitum temere pugnæ commisit. primo concursu pulsus se in castra recepit. neque is finis periculi fuit, namque & proxima nocte & postero die tanta vi castra sunt circumsessa atque oppugnata, ut ne nuncius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & male pugnatum, & consulem exercitumque obsideri, nunciaverunt. tantumque terrorem incussere Patribus, ut (quæ forma senatusconsulti ultimæ semper necessitatis habita est) Postumio alteri consulum negotium daretur, Videret ne quid respubl. detrimenti caperet. Ipsum consulem Romæ manere ad conscribendos omnes qui arma ferre possent, optimum visum est: [1] proconsule T. Quintium subsidio castris cum sociali exercitu mitti. ad eum explendum Latini Hernicique, & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) jussi. Multi per eos dies motus, multique 5
impetus hinc atque illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariam vires Romanas, ut non sufficturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabantur, simul pars exercitus ad populandum agrum Romanum missa; urbemque ipsam, si qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad præsidium urbis relictus, consul Postumius ad arcendas populationes finium missus. Nihil remissum ab ulla parte curæ aut laboris. vigiliæ in urbe, stationes ante portas, præsidiaque in muris dispositæ: & (quod necesse erat in tanto tumultu) justitium per aliquot dies servatum. Interim in castris

1 *Proconsulem T. Quint. subsidio castris*, &c.] Vet. lib. *proconsule*. Proconsulatus autem non est magistratus, sed imperium, quod aut extra ordinem privato datum est, ut huic loco T. Quinctio, aut ex consulatu prorogatum est, ut Q. Publilio Philoni, de quo Livius postea lib. 8 ita: *Actum cum tribunis plebis est, ad populum ferrent, ut cum Publilius Philo consulatu abisset, pro consule rem gereret.* Et paulo post: *Duo singularia hæc ei viro contigere, prorogatio imperii non ante in ullo facta, & acto honore triumphus.* In Capitolinis etiam triumphis *Q. Publilius Philo* primus *pro consule* fuisse traditur. *Sigonius.*

stris Furius Cos. quum primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit: & quum persequi posset, metu subsistit, ne qua ex parte altera in castra vis fieret. Furium legatum (frater idem consulis erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeuntes persequendi studio, neque hostium ab tergo incursum vidit. ita exclusus, multis sæpe frustra conatibus captis, ut viam sibi ad castra faceret, acriter dimicans, cecidit. Et consul nuncio circumventi fratris conversus ad pugnam, [1] dum se temere magis quam satis caute in mediam dimicationem infert, vulnere accepto, ægre ab circumstantibus ereptus, & suorum animos turbavit, & ferociores hostes fecit. qui cæde legati, & consulis vulnere accensi, nulla deinde vi sustineri potuere, [3] quum compulsi in castra Romani rursus obsiderentur, nec spe, nec viribus pares: venisseque in periculum summa rerum, ni T. Quintius peregrinis copiis cum Latino Hernicoque exercitu subvenisset. Is intentos in castra Romana Æquos, legatique caput ferociter ostentantes, ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex castris eruptione facta, magnam vim hostium circumvenit. Minor cædes, fuga effusior Æquorum in agro fuit Romano. in quos palatos, prædam agentes, Postumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impetum dedit. ii vagi dissipato agmine fugientes, in Quintium victorem cum saucio consule revertentem incidere. Tum consularis exercitus egregi

pugn

1 *Dum se temere magis quam caute*] MSS. & vett. edd. ne Gryphio quidem excepto: *tam se magis quam satis caute*. rotundiore, ut videtur, dictione & pragnantiore sententia. *J. F. Gron.*

2 *In mediam dimicationem*] Flor. 1. *in medio cum hostibus*. Forte: *in medium dimicationis*. 2, 56. *Id in medium dimicationis*. Idem.

3 *Quum compulsi in castra*] Palat. & Voss. 1. *Nulla deinde vi sustineri potuere, quum compulsi in castra Romani rursus obsidebantur*. Certe, *quum*, quod vulgatum est, loquendi imperare: *quum compulsos in castra Romanos rursus obsideret*. Nisi malis: *quum compulsi*, &c. *nec spe, nec viribus pares*. Ascensius, si fortasse malis, edidit: *potuere. Compulsi in castra a Romani rursus obsidebantur*. Idem

1 Qu

pugna consulis vulnus, legati & cohortium ultus est cædem. magnæ clades ultro citroque illis diebus & illatæ & acceptæ. Difficile ad fidem est in tam antiqua re, quot pugnaverint, ceciderintve, exacto affirmare numero: audet tamen Antias Valerius concipere summas: Romanos cecidisse in Hernico agro [1] quinque millia ac trecentos: ex prædatoribus Æquorum, qui populabundi in finibus Romanis vagabantur, ab A. Postumio consule duo millia quadringentos cæsos: cæteram multitudinem prædam agentem quæ inciderit in Quintium, nequaquam pari defunctam esse cæde. interfecta inde quatuor millia, & exsequendo subtiliter numerum CC ait & XXX. [2] Inde Romam reditum est: justitium remissum. Cœlum visum est ardere plurimo igni: portentaque alia aut obversata oculis, aut vanas exterritis ostentavere species. His avertendis terroribus in triduum feriæ indictæ, per quas omnia delubra pacem Deûm exposcentium virorum mulierumque turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Hernicæque ab senatu, gratiis ob impigram militiam actis, remissæ domos. Antiates mille milites, quia serum auxilium [3] post prœlium venerat, prope cum ignominia dimissi. [4] Comitia inde habita. creati 6 consu-

1 *Quinque millia*] Hæc summa suerat fidem, id quod ex Dionysio intelligi potest. Itaque placet magis vetus lectio: *Duo millia*. & paulo post, non *duo millia*, sed *tria*. Sigonius.

2 *Inde Romam red. est: justit. remissum est*] Vet. lib. *Justitium remissum*: quod placet, ne bis ponatur *est*. Idem. *Inde Romam reditum est, justitium remissum est*] Rhenanus ex Borb. propinquit: *Ut Romam*: sine τῷ *Inde*, Sigonius hoc dissimulato posterius *Est* illit. And. Schottus profert & seditur è vet. libro: *Inde ut Romam*. d ambo libri, & Sigonianus & hottanus, suspecti. Nam Flor. Voss. el. Pal. And. Camp. Tarvis. utrumque Venetum, Bechar. Mog. Ascensii, hæc, inquam, omnia exemplaria: *Numerum* CC *ait &* XXX. *Ut Romam redeuntem est, justitium remissum est*. To *Inde* apud me in primo videtur Junta, deinde Frobenio. Suspicor: *& exsequendo subtiliter numerum* CC *ait &* XXXVI. *Romam reditum & justitium remissum est*. J. F. Gron.

3 *Post prælium venerat*] Andreas Bech. Voss. 1, Flor. Rott. *venerant*. Sed etiam pro duabus prioribus habent Pall. 0. Clus. Voss. 2. *post prædam*. Voss. 1. *post bellum*. Forte: *Post rem actam venerant*. Lib. 17. *Hasdrubal & Mago venere, serum post male rem gestam auxilium*. Idem.

4 *Comitia inde habita*] Vet. lib. *deinde*. Sigonius.

consules L. Æbutius, P. Servilius, [1] Kalendis Sextilibus, ut tunc principium anni agebatur, consulatum ineunt. Grave tempus & forte annus pestilens erat urbi agrisque, nec hominibus magis quam pecori, & auxere vim morbi terrore populationis pecoribus agrestibusque in urbem acceptis. Ea colluvio mistorum omnis generis animantium, & odore insolito urbanos & agrestem confertum in arcta tecta æstu ac vigiliis angebat, ministeriaque invicem ac contagio ipsa vulgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades, repente legati Hernici nunciant in agro suo Æquos Volscosque conjunctis copiis castra posuisse. inde ingenti exercitu fines suos depopulari. Præterquam quod infrequens senatus indicio erat socii afflictam civitatem pestilentia esse; mœstum etiam responsum tulere: ut per se ipsi Hernici cum Latinis re suas tutarentur. Urbem Romanam subita Deum ir morbo populari. Si qua ejus mali quies veniat, ut an no ante, ut semper alias, sociis opem laturos. Discesse re socii, pro tristi nuncio [2] tristiorem domum referen tes; quippe quibus per se sustinendum bellum erat, quo vix Romanis fulti viribus sustinuissent. Non diutius i in Hernico hostis continuit. pergit inde infestus in a gros Romanos; etiam sine belli injuria vastatos. Ub quum obvius nemo ne inermis quidem fieret, perqu omnia non præsidiis modo deserta, sed etiam cultu a gresti, transirent; pervenere ad tertium lapidem Gab na via. Mortuus Æbutius erat Romanus consul. colle ga ejus Servilius exigua in spe trahebat animam; affec plerique principum, Patrum major pars, militaris se ætas omnis: ut non modo ad expeditiones quas in tant tumultu res poscebat, sed vix ad quietas stationes vir bus sufficerent. Munus vigiliarum senatores, qui per a tate

1 *Kalendis*] In antiquis & libris & lapidibus *Kalendæ* scribuntur, non *Calendæ*. Sigonius.

2 *Tristiorem*] Vet. libr. *tristi* Idem.

1

tatem ac valetudinem poterant, per se ipsi obibant: [1] circuitio ac cura ædilium plebei erat. ad eos summa rerum ac majestas consularis imperii venerat. Deserta omnia, sine capite, sine viribus, Dii præsides ac fortuna Urbis tutata est, quæ Volscis Æquisque, prædonum potius mentem quam hostium dedit. adeo enim nulla spes non potiundi modo, [2] sed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cepit: tectaque procul visa atque imminentes tumuli avertere mentes eorum: ut totis passim castris fremitu orto; [3] quid in vasto ac deserto agro inter tabem pecorum hominumque, desides sine præda tempus tererent: quum integra loca, Tusculanum agrum, opimum copiis, petere possent; signa repente convellerent: transversisque itineribus per [4] Lavicanos agros in Tusculanos colles transirent. [5] eo vis omnis tempestasque belli conversa est. Interim Hernici Latinique, pudore etiam, non misericordia solum, moti, si nec obstitissent communibus hostibus, infesto agmine Romanam urbem petentibus, nec opem ullam obsessis sociis ferrent, conjuncto exercitu Romam pergunt. Ubi quum hostes non invenissent, secuti famam ac vestigia, obvii fiunt descendentibus [6] ab Tusculano in Albanam vallem. ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum est: sidesque sua sociis parum felix in præsentia fuit. Haud minor Romæ fit morbo strages, quam quanta ferro sociorum facta erat. consul qui unus supererat, moritur. mortui

1 *Circuitio ac cura ædilium plebis erat*] Quidam amphibolon putant. Nam si post *ædilium* distinguas, videtur dicere velle, Quæ cura ædilium esse consueverat, eam plebis nunc factam. sed mihi sensus videtur conjunctim legendo: Quæ munia proceres obire debebant,, ea ad ædiles plebis pervenisse. *Glareanus.*

2 *Sed ne adeundi quidem Romana mœnia*] Dionys. ait Volscos Æquosque urbem tentasse, sed frustra id conatos. Ipse Livius paulo post Romanos ab hostibus obsessos ait: hic vero, non ausos adire Romana mœnia. *Idem.*

3 *Quid in vasto ac deserto agro*] Delendum videtur τὸ *Quid*. Tan. Faber.

4 *Labicanos agros*] Vet. lib. *Lavicanos.* Sigonius.

5 *Eo vis omnis conversa est*] Vet. lib. *obversa est.* Sic lib. 6 *obverti aciem* dixit. *Idem.*

6 *Ab Tusculano*] Vet. lib. *Ab Tusculano.* Idem.

tui & alii clari viri, M. Valerius, [1] T. Virginius Rutilus, augures; Ser. Sulpicius, Curio Maximus; & per ignota capita late evagata est vis morbi: inopsque senatus auxilii humani, ad Deos populum ac vota vertit. jussi cum conjugibus ac liberis supplicatum ire, pacemque expoſcere Deum. Ad id quod sua quemque mala cogebant, auctoritate publica evocati, omnia delubra implent. [2] strataæ passim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum cœlestium, finemque pesti expoſcunt.
8 Inde paullatim, seu pace Deum impetrata, seu graviore tempore anni jam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse incipere: versisque animis jam ad publicam curam, quum aliquot interregna exissent, P. Valerius Publicola, tertio die quam interregnum inierat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum; sive ille Vetusius fuit. Ante diem tertium Idus Sextiles consulatum ineunt, jam satis valida civitate, ut non solum arcere bellum, sed ultro etiam inferre posset. Igitur nunciantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes; impigre promissum auxilium. duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum ultro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non ultra quam in Hernicos procedit. Veturius primo prœlio hostes fundit fugatque. Lucretium, dum in Hernicis sedet, præ-

donum

1 *T. Virginius Rutilus*] *Rutilius* nomen est gentis, ut in *P. Rutilio Lupo*. Hic autem cognomen quærunt. Lego *Rutilus* scribendum, quod in Capitolinis fragmentis est. *Rutilius* quidem ea de causa respuitur, quod cognomina in *ius* non desinant ea terminatione, quæ patronymicum significat. Itaque *Rutilius*, *Flavius*, *Flaminius*, *Licinius*, *Pacilius* & ejusmodi alia, quæ in vulgatis libris pro cognominibus usurpantur, sunt corrigenda, *Rutilus*, *Flavus*, *Flaminus*, *Licinus*, *Pacilus*. Sigonius.

2 *Strataæ passim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum cœlestium finemque pesti expoſcunt*] In placandis enim diis supplices procumbebant limina osculabantur, posti caput adlidebant, & per templum ad sacram aram accedebant, aut ad sedem ejus Dei, quem placare cupiebant, supplices repebant: etiam matronæ, sua crinibus solum templi stratæ verrebant. Vide Turneb. lib. 29 cap. 30 Adversi.

1 *In*

donum agmen fefellit, supra montes Prænestinos ductum, [1] inde demissum in campos. Vastavere agros Prænestinum Gabinumque: ex Gabino in Tusculanos flexere colles. urbi quoque Romæ ingens præbitus terror, magis in re subita, quam quod ad arcendam vim parum virium esset. Q. Fabius præerat urbi. is armata juventute, dispositisque præsidiis, tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hostes præda ex proximis locis rapta, appropinquare urbi non ausi, quum circumacto agmine redirent, quanto longius ab urbe hostium abscederent, eo solutiore cura in Lucretium incidunt consulem, jam ante exploratis itineribus suis instructum, & ad certamen intentum. Igitur præparatis animis, repentino pavore perculsos adorti, aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt, fugantque. & compulsos in cavas valles, [2] quum exitus haud in facili essent, circumveniunt. Ibi Volscum nomen prope deletum est. tredecim millia quadringentos septuaginta cecidisse in acie ac fuga, mille ducentos quinquaginta vivos captos, signa viginti septem militaria relata, in quibusdam annalibus invenio. ubi etsi adjectum aliquid numero sit, magna certe cædes fuit. Victor consul ingenti præda potitus, eadem in stativa rediit. Tunc consules castra conjungunt: & Volsci Æquique afflictas vires suas in unum contulere. Tertia

1 *Inde dimissum in campos vastavere*] Muta distinctionem & scribe: *Lucretium, dum in Hernicis sedet, prædonum agmen fefellit, supra montes Prænestinos ductum, inde demissum in campos. Vastavere agros Prænestinum Gabinumque.* J. F. Gron.

2 *Cum exitus haud in facili essent*] Vet. lib. *Cum exitus haud inde faciles essent.* Sigonius.

Quum exitus haud in facili essent] Sic Rhenani, sic Modii, sic Pall. codices. Quid igitur Sigonius: *haud inde faciles essent.* Hoc libro infra: *adeo moderatio libertatis, dum æquari velle simulando ita se quisque extollit, ut deprimat alium, in difficili est.* Seneca de Clement 1, 7. *At cui ultio in facili est, is omissa ea certam laudem mansuetudinis consequitur.* Plinius 18, 28. *Contentus ita probasse, opes sibi, cum vellet, in facili fore.* Quid Gruterus ex Andrea maluit, *exitus esset?* Quasi nescirent esse plures. Liv. lib. 39 de Hannibale: *septem exitus è domo fecerat; ex iis quosdam occultos, ne custodia sepirentur.* Et apud Ciceronem *clausum ad exitus.* Hoc libro: *priusquam undique vallo clauderent exitus.* Alibi: *Iniqua & difficilia ad exitus loca.* J. F. Gron.

tia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna victoriam de-
9 dit. fusis hostibus etiam castra capta. Sic res Romana in antiquum statum rediit: secundæque belli res extemplo urbanos motus excitaverunt. [1] C. Terentillus Arsa, tribunus plebis eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum tribuniciis actionibus datum, per aliquot dies Patrum superbiam ad plebem criminatus; maxime in consulare imperium, tamquam nimium, nec tolerabile liberæ civitati, invehebatur: *nomine enim tantum minus invidiosum, re ipsa prope atrocius quam regnum esse. Quippe duos pro uno dominos acceptos* [2] *immoderata, infinita potestate: qui soluti atque effrenati ipsi, omnes metus legum omniaque supplicia verterent in plebem. Quæ ne æterna ibi licentia sit, legem se promulgaturum, ut quinque viri creentur legibus de imperio consulari scribendis. Quod populus in se jus dederit, eo consulem usurum: non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros.* Qua promulgata lege, quum timerent Patres, ne absentibus consulibus jugum acciperent, senatus à præfecto urbis Q. Fabio vocatur; qui adeo atrociter in rogatio-

1 *C. Terentillus, &c.*] Vet. lib. *Terentius*: Legendum est *Terentius*. Et paulo post, *Lex Terentia*, ex Dionysio & ratione gentium, & legum Romanarum. *Sigonius.*

2 *Immoderata, infinita potestate*] Vet. lib. *Infinitaque potestate.* Idem.

Immoderata, infinita potestate] Quis crederet hæc sollicitari? Titius tamen: *in eos delata infinita potestate*: compressus à Villiomaro: qui & ipse frustra offenditur *infinita potestate*, quod fuerit annua, legitque: *immoderata vi, finita potestate.* Nam primo *το infinita* non proprie tempus respicit, sed magnitudinem, & quam late pateat, quasi diceret, qui potestatis nec modum nec finem haberent. Cicero lib. 2 in Verr. *Postquam M. Antonii infinitum illud imperium senserant.* Sic effusiones pecuniarum vocat in 2 de Off. *infinitos sumptus*, qui tamen brevi, ut ipse ait, fortem ipsam benignitatis exhaurient. Valerius Maximus lib. 6. *Asiaticum nescio Senatorem intimo amore* [illegible]. Id est, immoderato, intemperantissimo (infinabili). Male Lipsius *intimo* conjecit. Petus Colerus, qui etiam edidit. Cicero lib. 4 Tusc. *Do L. Bruto fortasse dubitatim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem invaserit.* Ovidius 13 Met. *Hunc ego, me Cyclops nullo cum fine petebat.* Cicero 2 agraria: *Cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita potestate.* Deinde cogitandum ad invidiam hæc exaggerari ab inimico consulatus: itaque non ab eo exigendum, ut nihil supra modum dicat. Sed & defectus conjunctionis & velut hiatus graviorem ponderosioremque reddit orationem: eoque nihil moratur Sigonianum *infinitaque*. J. F. Gron

1 *Sist*

gationem latoremque ipsum est invectus, ut nihil, si ambo consules infesti circumstarent tribunum, relictum minarum atque terroris sit: *insidiatum eum, & tempore capto adortum rempublicam. Si quem similem ejus priore anno inter morbum bellumque, irati Dii tribunum dedissent, non potuisse* [1] *sisti. Mortuis duobus consulibus, jacente ægra civitate in colluvione omnium rerum, ad tollendum è republica consulare imperium laturum leges fuisse; ducem Volscis Æquisque ad oppugnandam urbem futurum.* [2] *Quid? tandem illi non licere, si quid consules superbe in aliquem civium aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare hos ipsis judicibus, quorum in aliquem sævitum sit? Non illum consulare imperium, sed tribuniciam potestatem invisam, intolerandamque facere:* [3] *quam pacatam reconciliatamque patribus de integro in antiqua redigi mala. neque illum se deprecari, quo minus pergat ut cœperit. Vos*, inquit Fabius, *cæteri tribuni oramus, ut primum omnium cogitetis, potestatem istam ad singulorum auxilium, non ad perniciem universorum comparatam esse. tribunos plebis vos creatos, non hostes Patribus. Nobis miserum, invidiosum vobis est, desertam rempub. invadi. non jus vestrum, sed invidiam minueritis. Agite cum collega, ut rem integram in adventum consulum differat. ne Æqui quidem ac Volsci, morbo absumptis priore anno consulibus, crudeli superboque nobis bello institere.* Agunt cum Terentillo tribuni, dilataque in speciem actione, re ipsa sublata, consules extemplo arcessiti. Lucretius cum ingenti præda, majore multo gloria rediit. & auget gloriam adveniens, expositа omni in Campo Martio præda,

1 *Sisti, mortuis duobus consulibus. jacente*] Distinguimus: *irati Dii tribunum dedissent, non potuisse sisti. Mortuis duobus consulibus, jacente ægra civitate, in colluvione omnium rerum*, &c. *J. F. Gron.*

2 *Quid tandem illi non licere? Si quid*] Mendose hic quoque suspenditur oratio. Nam sententia requirebat: *Quid? tandem illi non licere, si quid consules superbe in aliquem civium aut crudeliter fecerint, diem dicere?* Nunc demum non esse copiam accusandi depositо honore, ut de nova inauditaque ratione fuerit cogitandum. Sed ejusmodi vulnera sæpius curavimus in contextu operis, quam hic monere necessarium duximus. *Idem.*

3 *Quam pacatam reconciliatamque*] Flor. *Quam placatam reconciliatamque Patribus.* Melius. *Idem.*

da, ut suum quisque per triduum cognitum abduceret. reliqua vendita, quibus domini non extitere. Debebatur omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res est, tribuno de lege agente: id antiquius consuli fuit. Jactata per aliquot dies tum in senatu res, tum ad populum est. cessit ad ultimum majestati consulis tribunus, & destitit. tum imperatori exercituique honos suus redditus. Triumphavit de Volscis Æquisque: triumphantem secutæ suæ legiones. alteri consuli datum, ut ovans sine militibus urbem iniret. [1] Anno deinde sequenti lex Terentilla ab toto relata collegio, novos aggressa consules est. erant consules P. Volumnius, Ser. Sulpicius. Eo anno cœlum ardere visum; terra ingenti concussa motu est. bovem locutam, cui rei priore anno fides non fuerat, creditum. [2] inter alia prodigia & carne pluit: quem imbrem ingens numerus avium intervolitando rapuisse fertur. quod intercidit, [3] sparsum ita jacuisse per aliquot dies, ut nihil odor mutaret. [4] Libri per duumviros sacrorum aditi: pericula à conventu alienigenarum prædicta, ne qui in loca summa urbis impetus cædesque inde fierent. inter cætera monitum, ut seditionibus abstineretur. Id factum ad impediendam legem tribuni criminabantur, ingensque aderat certamen. Ecce (ut idem

1 *Anno deinde sequenti*] Vet. lib. *Sequenti*. Sigonius.

2 *Inter alia prodigia & carnem pluisse*] Sic MSS. & intelligimus Καὶ κρέας ἔβρεξε τῶν. Male Andreas & Rhenanus: *carne pinet*. Lib. 10. *Nam & terram multifariam pluisse, non tantum est. Et interidere*, ut hic, ita & lib. 26. *Ita ut ardto stipata erant navigia, ut vix ullum tabulatum in mari cernere videretur*. ne cogites corrigendum, *in terram cernere*. J. F. Gron.

3 *Sparsum ita jacuisse per aliquot dies, ut nihil odor mutaret*] Vet. lib. *Sparsum humi*: Ita Valerius ubi hæc de re agit cap. de omnibus: *Reliquum humi per aliquot dies pertractum jacuit*. Et Dionys. τὰ δ' ἐπὶ γῆς ἐκβρέντα. Deinde pro *odor* puto legendum *calor*, quia Valerius ait: *Reliquum humi per aliquot dies pertractum jacuit. Neque deformis ejectis mutatum calor*. Et Dionys. ὅτε χρόαν μεταβάλλοντα, ὅτε σηπεδόνι ἁλῶναι δόξαν ἀπ' αὐτῶν οὐδὲν πεπονθότα. nisi si, *mutaret*, passive accipiamus, ut apud Græcos μεταβάλλειν. *Sigonius*.

4 *Libri per Duumviros sacrorum aditi*] Sibyllinos haud dubie intelligit, cum tamen ne uno quidem verbo de iis quicquam antea. Dionysius autem nec hoc loco, nec in Tarquinio neglexit. *Glareanus*.

1 *Sic*

idem in singulos annos orbis volveretur) Hernici nunciant, Volscos & Æquos, etsi acisæ res sint, reficere exercitus: Antii summam rei positam: Ecetræ Antiates colonos palam concilia facere. id caput, eas vires belli esse. Ut hæc dicta in senatu sunt, delectus indicitur: consules belli administrationem inter se dispartiri jussi; alteri ut Volsci, alteri ut Æqui provincia esset. Tribuni coram in foro personare, *Fabulam compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. jam ne virtute quidem premi libertatem populi Rom. sed arte eludi. quia occidione prope occisos Volscos, & Æquos movere sua sponte arma posse, id fides abierit; novos hostes quæri. coloniam fidam, propinquam, infamem fieri. bellum innoxiis Antiatibus indici: geri cum plebe Romana. quam oneratam armis ex urbe præcipiti agmine acturi essent; exilio & relegatione civium ulciscentes tribunos.* [1] *Sic, ne quid aliud actum putent, victam legem esse;* [2] *nisi dum in integro res sit, dum domi, dum togati sint, caveant, ne possessione urbis pellantur, ne jugum accipiant. Si animus sit, non defore auxilium. consentire omnes tribunos. nullum terrorem externum, nullum periculum esse. Cavisse Deos priore anno, ut tuto libertas defendi posset.* Hæc tribuni. At ex parte altera consules in conspectu eorum, positis sellis, delectum habebant. eo decurrunt tribuni, concionemque secum trahunt. citati pauci; velut rei experiundæ causa, & statim vis coorta. Quemcunque lictor jussu consulis prehendisset, tribunus mitti jubebat. neque suum cuique jus modum faciebat, [3] sed virium spe & manu obtinendum erat quod intende- 11

res.

1 *Sic ne quid aliud actum putent, victam*] Et hic sensus obscurus est; puto illum plebi persuadere velle, Consules nil aliud egisse, nihil aliud, quam quo pacto legem tollant, cogitasse: Nec aliud cogitent ipsi, quam *victam esse legem, nisi dum in integro res sit*, &c. *Glareanus.*

2 *Nisi dum integra res sit*] Sic prima, quod sciam, Curionis: priores omnes, et & plures melioresque MSS. *dum in integro res sit.* nec mutandum fuisse putamus. Infra: *pudicitia saltem in tuto sit.* Cæsar 2 Gall. *Hostes ab utroque latere instare & rem esse in angusto vidit.* Senec. epist. 3. *Quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido esse, quicquid in luce est.* Curtius lib. 3. *Cuncta in expedito fore.* Tacitus 3 ann. *Vita Lutorii in integro est.* J. F. Gron.

3 *Sed virium spe & manu*] Restitue quod abolevit Rhenanus: *sed virium spe,*

res. Quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu, sic patres in lege, quæ per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda, gerebant. Initium erat rixæ, [1] quum discedere populum jussissent tribuni, quod patres se summoveri haud sinebant. nec fere seniores rei intererant; quippe quæ non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciæque esset. [2] Multum & consules se abstinebant, ne cui in colluvione rerum majestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius, ferox juvenis, qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac viribus. ad ea munera data à Diis, & ipse addiderat multa belli decora, facundiamque in foro; ut nemo, non lingua, non manu promptior, in civitate haberetur. Hic quum in medio Patrum agmine constitisset, eminens inter alios, velut omnes dictaturas consulatusque gerens in voce ac viribus suis, unus impetus tribunicios populariesque procellas sustinebat. Hoc duce, sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obvius fuerat, mulcatus nudatusque abibat: ut satis appareret, si sic agi liceret, victam legem esse. Tum prope jam perculsis aliis tribunis, A. Virginius, ex collegio unus, Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis, quam conterruerat: eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos velut justo persequi bello. Accusator pati reum ruere, invidiæque flammam ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quam ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab juventute inconsulte dicta factaque, in unus Cæsonis suspectum incidunt

sse, sed manu obtinendum erat. Sic reddidimus lib. 24. 14. *Libertatis auctorem eos non se esse solum, sed conservatores patres.* J. F. Gron.

1 *Cum discedere populum jussissent Tribuni*] Manifeste hic vides *populi* voce etiam *patres* intelligi. *Glareanus.*

2 *Multum & consules se abstinebant*] Cicero 4 fam. 7. *Neque tu multum interesse videbare.* Erunt tamen, quibus magis adridebit Cl. Pareaui coniectura: *Tumultu & consules.* J. F. Gron.

1 *Ex-*

dunt ingenium: tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi: [1] *Ecquid*, inquit, *sentitis, jam vos, Quirites, Cæsonem simul civem & legem quam cupitis, habere non posse? Quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exsuperat. Exspectate dum consul aut dictator fiat, quem privatum viribus & audacia regnantem videtis.* Assentiebantur multi, pulsatos se querentes; & tribunum ad rem peragendam ultro incitabant. Jam ade- 12
rat judicio dies, apparebatque vulgo homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prensabat singulos. sequebantur necessarii, principes civitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, quum multa referret sua familiæque decora, affirmabat: *Neque in Quintia gente, neque in civitate Romana tantam indolem tam maturæ virtutis unquam extitisse. Suum primum militem fuisse, se sæpe videnti pugnasse in hostem.* [2] Sp. Furius, *missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubiis suis rebus venisse subsidio. neminem unum esse*, [3] *cujus magis opera putet rempublicam restitutam.* L. Lucretius Cos. anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora, nunc in expeditionibus, nunc in acie: suadere & monere, *juvenem egregium, institutum naturæ* [4] *fortunæque omnibus bonis maximum momentum rerum ejus*

1 *Ecquid sentitis jam vos Quir.*] Vet. lib. *Ecquid sentitis, inquit, jam vos Quirites.* Sigonius.

2 *Sp. Furius, missum ab Quinctio*] MSS. o. *Sp. Furius ipsum missum*, vel *& ipsum*. nec aliter Becharius, Bartol. de Zanis, Ascensius, Moguntina. Fortassis: *Sp. Furius id ipsum, missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubiis suis rebus venisse subsidio.* Una enim gesserant res Furius & Quinctius. *J. F. Gron.*

Sp. Furius, ipsum missum ab Quintio Capitolino sibi eum] Hanc veterum codicum scripturam interpretor & explano, quasi esset, eum ipsum missum sibi ab Quintio. Non semel Livius vocum ordinem pervertit. Nec aliter 42, 21. *Patres ipsum eum quærere jusserunt.* Et cap. 25. *Fœdus cum Philippo ictum cum ipso eo post mortem patris renovatum.* 40, 34. *Is erat, qui ipse eam ædem voverat.* Nec nostrum est de hoc Livii placito pronunciare. *Jac. Gron.*

3 *Cujus magis opera putet rempublicam restitutam*] Lege cum Fl. Voss. Rott. Gud. *Futet rem restitutam.* Hoc sat ei laudis. Sic infra: *qui rem perculsam restitueret.* J. F. Gron.

4 *Fortunæ*] Vet. lib. *Fortunæque.* Sigonius.

jus civitatis, in quamcunque veniſſet, ſuum quam alienum mallent civem eſſe. Quod offendat in eo, fervorem & audaciam, ætatem quotidie auferre; quod deſideretur conſilium, id indies creſcere. Seneſcentibus vitiis, matureſcente virtute, ſinerent tantum virum [1] *ſenem in civitate fieri.* Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet invidiam, ſed veniam errori, atque adoleſcentiæ petendo, ſibi, qui non dicto, non facto quemquam offendiſſet, ut condonarent filium, orabat. Sed alii averſabantur preces, aut verecundia, aut metu: alii ſe ſuoſque mulcatos querentes, atroci reſpon-
13 ſo judicium ſuum præferebant. Premebat reum, præter vulgatam invidiam, crimen unum; quod M. Volſcius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, teſtis exſtiterat, *Se haud multo poſt quam peſtilentia in urbe fuerat, in juventutem graſſantem in Suburra incidiſſe. ibi vixam matam eſſe, fratremque ſuum majorem natu, nec dum ex morbo ſatis validum, pugnacium a Cæſone recidiſſe femina-mem. Inter manus domum ablatum, mortuumque inde arbitrari, nec ſibi rem exequi tam atrocem per conſules ſuperiorum annorum licuiſſe.* Hæc Volſcio clamitante, adeo concitati homines ſunt, ut haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæſo interiret. Virginius arripi jubet hominem & in vincula duci. [2] patricii vi contra vim reſiſtunt. T. Quintius clamitat, *Cui rei capitalis dies dicta ſit, & de quo futurum propediem judicium, cum indemnatum indicta cauſa non debere violari.* Tribunus *ſupplicium negat ſumpturum ſe de indemnato; ſervaturum tamen in vinculis eſſe ad judicii diem, ut qui hominem necaverit, de eo ſupplicii ſumendi copia populo Romano ſiat.* Appellati tribuni medio decreto [3] jus auxilii

1 *Senem in civitate ſiat.*] Vet. lib. *In civitate hac Zoe.* Sigonius.

2 *Patricii vi contra vim reſiſtunt.*] Duo Pall. *Patricii vim reſiſtunt.* Unus: *Patricii contra vi reſiſtunt.* quomodo & Aldus Juntaſque edidere. Et hanc veram ſcripturam puto. Notum illud: *in contra audacios ito.* J. F. Gron.

3 *Jus auxilii [in expediunt.*] Vet. lib. *Pretium jus auxilii jus expediunt.* Sigonius.

lii sui expediunt: in vincula conjici vetant: sisti reum, pecuniamque, nisi sistatur, populo promitti, placere pronunciant. Summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, veniebat in dubium: id ad senatum rejicitur. Reus, dum consulerentur Patres, retentus in publico est. vades dare placuit. unum vadem tribus millibus æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot vadibus accusator vadatus est reum. [1] Hic primus vades publicos dedit. dimissus è foro, [2] nocte proxima, in Tuscos in exilium abiit. Judicii die quum excusaretur solum vertisse exilii causa, nihilominus Virginio comitia habente, collegæ appellati dimisere concilium: pecunia à patre exacta crudeliter, [3] ut divenditis omni-

1 *Hic primo vades publices dedit*] Valde malim, *publico*. nam nulli sunt privati vades. *Publicum* autem accipio, ut supra notatum hoc libro cap. 9. Nec objiciant mihi, quod viros doctos censere video, inter *vadem* & *prædem* hoc interesse, quod *vas* in publicis, *præs* in privatis: tamen quia *vadimonium* in privatis etiam dicatur, à conjugatis etiam *vadem*. Nam si veterum accurate loquentium consuetudinem respiciamus, *vades* dicti semper capitis, *prædes* semper pecuniæ, ut bene novit Ausonius: utrique autem non nisi publico dati, præterquam prædes litis vindiciarum: *vas* judiciis publicis interponitur, & promittit reum, cui rei capitalis dies dicta est, judicio sisti: *præs* aut litis vindiciarum est, aut mancipum sive eorum qui publicum conduxerunt, aut denique mulctæ nomine datur. Sic nulla cura conjugatorum dialecticorum Latini. Cæterum *Prædes vadesque pœnitudinis reos*, non Seneca dixit, sed Ausonius. *J. F. Gron.*

2 *Nocte prox. jussu consulum in Tuscos*, &c.] Vet. lib. *Insciis consulibus*. & *Tusculum*, sed placet magis, *in Tuscos*, quia Dionysius habet εἰς Τυῤῥηνίαν. *Sigonius.*

Nocte proxima insciis consulibus, in Tuscos in exilium abiit] Nihil ad rem facit, insciis sive consciis consulibus in exilium ierit Cæso. Et à temeritate librariorum id ortum esse, cum τὸ *in Tuscos*, forte male divisum fuisset, *in tus Cos.* (unde *in Tusculum*, & *jussu consulum* & *visu consulum* alii formarunt) jam olim suspicatus est Claud. Puteanus. Placet idem Grutero & Modii membranæ confirmant sufficere: *nocte proxima in Tuscos*. Par mendum lib. 25 cap. 3 sustulit Sigonius: *M. Junio inter consules legiones urbanæ prioris anni datæ*. Recte autem ille: *M. Junio in Tuscos*. J. F. Gron.

3 *Ut divenditis omnibus bonis --- velut relegatus devio quodam in tugurio viveret*] Vet. lib. *Ut is divenditis*; &: *relegatus vili quodam in tugurio habitaret*: vocem autem *devio*, invexerat temere Rhenanus levissima conjectura fretus: probatur autem, *vili*, quia inquit Dionysius, ἐν τῷ παρεπὶ τῆς λεγομένης, id est, *in quo agro humile quoddam erat tugurium*. Sigonius.

Ut divend. &c. *in vili quodam tugurio*] Andreas: *relegatus agello quodam in tugurio*. Borbet. *relegatus devo quodam tugurio*. Unde Rhenanus *devio*: ut & ante illum Campanus. Sigonius levissima conje-

omnibus bonis, aliquandiu trans Tiberim, veluti rele-
14 gatus, in devio quodam tugurio viveret. Hoc judicium, & promulgata lex exercuit civitatem, ab externis armis otium fuit. Quum, velut victores tribuni, perculsis Patribus Cæsonis exilio prope perlatam esse crederent legem, & quod ad seniores Patrum pertineret, cessissent possessione reipublicæ; juniores, id maxime quod Cæsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos. sed ibi plurimum profectum est, quod modo quodam temperavere impetus suos. Quum primo post Cæsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratique cum ingenti clientium exercitu, sic tribunos, ubi primum summoventes præbuere causam, adorti sunt, ut nemo unus inde præcipuum quicquam gloriæ domum invidiæve ferret; mille pro uno Cæsones extitisse, plebes quereretur. Medius diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat. benigne salutare, alloqui plebis homines, domum invitare, adesse in foro, tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione concilia habere: nunquam ulli neque publice, neque privatim truces esse, nisi quum de lege agi cœptum esset. Alibi popularis juventus erat. nec cætera modo tribuni tranquille peregere; sed refecti quoque in insequentem annum, ne voce quidem incommoda, nedum ut ulla vis fieret, paulatim permulcendo

conjectura dudum Rhenanum sic emendasse ait: ostentatque è suo: *relegatus vili quodam in tugurio habitaret.* At Flor. quoque, *devo quodam tugurio viveret.* Lib. 26. *Commeatus paratos & in urbibus haberent & ex agris devios in viam proferrent.* Suetonius Vespas. *Successit in parvam & deviam civitatem.* J. F. Gron.

1 *Tribuni tranquille peregere*] Flor. Rott. Helm. duo Vossiani, Gud. tres Pal. & Murceti libri cum Campani editione *tranquillo.* Quem consensum spernere non possum. *Tranquillo* fieri proprie dicitur, quod fit, cum cœlum est tranquillum & sine tempestate. Plinius lib. 2, 43. *E mari videmus, & quidem tranquillo, consurgere.* Lib. 9 cap. 7. *Sæpe adnetata piscium æstivo calore quædam anhelatio, & alia tranquillo velut ofcitatio.* Livius eleganter posuit, ut significet sine tumultu. Vide ad lib. 28, 27. Plautus Casina: *Tranquillum est, alcedonia sunt circa forum.* Seneca epist. 85. *Tranquillo enim, ut ajunt, quilibet gubernator est.* Idem.

cendo tractandoque mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Accipiunt civitatem placidiorem consules C. Claudius Appii filius, & P. Valerius Publicola. Nihil novi novus annus attulerat. legis ferendæ aut accipiendæ cura civitatem tenebat. Quantum juniores Patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant, ut plebi suspectos eos criminando facerent. *Conjurationem factam, Cæsonem Romæ esse: interficiendorum tribunorum, trucidandæ plebis consilia inita. Id negotii datum ab senioribus Patrum, ut juventus tribuniciam potestatem è republica tolleret, formaque eadem civitatis esset, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat.* Et ab Volscis & Æquis statum jam ac prope solenne in singulos annos bellum timebatur: propiusque aliud novum malum, necopinato exortum. Exules, servique ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino, nocte Capitolium atque arcem occupavere. Confestim in arce facta cædes eorum, qui conjurare & simul capere arma noluerant. alii inter tumultum præcipites pavore in forum devolant. alternæ voces, *Ad arma*, & *Hostes in urbe sunt*, audiebantur. Consules & armare plebem, & inermem pati timebant. Incerti, quod malum repentinum, externum an intestinum, ab odio plebis, an ab servili fraude, urbem invasisset, sedabant tumultus, sedando interdum movebant. nec enim poterat pavida & consternata multitudo regi imperio. Dant tamen arma, non vulgo; tantum ut incerto hoste præsidium satis fidum ad omnia esset. Solliciti reliquum noctis incertique, qui homines, quantus numerus hostium esset, in stationibus disponendis [1] ad opportuna omnis urbis loca, egere. Lux deinde aperuit bellum, ducemque belli. Servos ad libertatem 15

1 *Ad opportuna omnia urbis loca*] Sex codices duce Florentino: *omnis urbis*. Neque aliter ab Andrea ad Asconium editi. Moguntini mutarunt. Aldus reduxit. Sed post eum Frobenius & omnes *omnia*. Illud omnino Livii est. Sic restituimus lib. 5, 42. *Seu non omnis defendæ urbi libido erat*. Hic *omnis urbis* est per totam urbem. *J. F. Gron.*

tem Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat, *Se miserrimi cujusque susceptisse causam, ut exules injuria pulsos in patriam reduceret, & servitus grave jugum demeret. id malle populo Romano auctore fieri. Si sibi spes non sit, se Volscos, & Æquos,* 16 *& omnia extrema tentaturum, & concitaturum.* Dilucere res magis Patribus atque consulibus. præter ea tamen quæ denunciabantur, ne Veientium neu Sabinorum id consilium esset, timere: & quum tantum in urbe hostium esset, mox Sabinæ Etruscæque legiones, ex composito adessent, tum æterni hostes Volsci & Æqui, non ad populandos, ut ante, fines, sed ad urbem, ut ex parte captam, venirent. Multi & varii timores. inter cæteros eminebat terror servilis, ne suus cuique domi hostis esset. cui nec credere, nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutum. Vixque concordia sisti videbatur posse: tantum superantibus aliis ac emergentibus malis, nemo tribunos aut plebem timebat. mansuetum id malum, & per aliorum quietem malorum semper exoriens, [2] tumque esse peregrino terrore sopitum videbatur. At id prope unum maxime inclinatis rebus, incubuit: tantus enim tribunos furor tenuit, ut non bellum, sed vanam imaginem belli, ad avertendos ab legis cura plebis animos, Capitolium insedisse contenderent: patriciorum hospites clientesque, si perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiant, majore quam venerint silentio abituros. Concilium inde legi perferendæ habere, avocato populo ab armis. Senatum interim consules habent, alio se majore ab tribunis metu ostendente, quam quem nocturnus hostis intulerat. Postquam 17 arma poni & discedere homines ab stationibus nunciatum est, P. Valerius, collega senatum retinente, se ex curia

1 *Et servitutis grave jugum demeret*] Reposuimus ex MSS. *servitus*. Quis ignorat *servitia* esse servos? Mox infra: *qui servitia vestra non commovit auctor*. Libro sequenti: *vulgarique contactu in hominem mortis, & primo in agrestes impetum servitiaque*. J. F. Gron.

2 *Tumque esse*] Deme vocem, *Que* ex vet. lib. *Sigonius*.

curia proripit, inde in templum ad tribunos venit: *Quid hoc rei est*, inquit, *tribuni? Ap. Herdonii ductu & auspicio rempublicam eversuri estis? Tam felix vobis corrumpendis fuit,* [1] *qui servitia vestra non commovit auctor? Quum hostes supra caput sint, discedi ab armis, legesque ferri placet?* Inde ad multitudinem oratione versa: *Si vos urbis, Quirites, si vestri nulla cura tangit; at vos veremini* [2] *Deos patrios ab hostibus captos. Jupiter optimus maximus, Juno regina, & Minerva, alii Dii Deæque obsidentur. castra servorum publicos vestros penates tenent. Hæc vobis forma sanæ civitatis videtur?* [3] *Tantum hostium non solum intra muros est, sed in arce supra forum, curiamque: comitia interim in foro sunt: senatus in curia est: velut quum otium superat, senator sententiam dicit: alii Quirites suffragium ineunt. Non quicquid Patrum plebisque est,* [4] *consules, tribunos, Deos hominesque omnes armatos opem ferre,*

1 *Qui servitia non comm.*] Vet. lib. *qui servitia vestra.* Sigonius.

Qui servitia vestra non comm.] *Tò vestra* ab Sigonio venit. Abest autem ab Helm. Voss. utroque, Rott. Gud. *J. F. Gron.*

Qui servitia non commovit auctor] Vetus liber, *nunc commovit auctor.* quod haud scio an magis ad fidem. Bellum enim hoc servile fuit. Nam à quatuor millibus servorum & quingentis Capitolium insessum fuit, nec liberorum capitum ibi ulla mentio est. Illud tamen speciosius ob contentionem ἀντιθέτως, ut ille qui servos non commoverit, liberos homines commoveat: sed, ut dixi, fides læditur. *Schott.* Observat. lib. 3 cap. 38.

2 *Deos vestros*] Vet. lib. *Deos patrios.* Sigonius.

3 *Tantum hostium non solum*] Non ingratum erit conferre hæc verba cum verbis Ciceronis ad Atticum 9, 12. *Populi Romani exercitus Cn. Pompeium circumsidet; fossa & vallo septum tenet; saga prohibet: nos vivimus, & stat urbs ista? prætores jus dicunt? ædiles ludos parant? viri boni usuras perscribunt? ego ipse sedeo?* Indignatio valde similis. *J. F. Gron.*

4 *Consules, tribunos, deos hominesque armatos*] Dii illi male sunt huc advocati. Primum cum τὰ *armatos* & *currere* ad omnia, quæ appellavit, genera ordinum incolarumque urbis pertineant, & proprie accipiantur, inepte referuntur ad Deos. Deinde loquitur de officio illorum, qui pro parte, quam in civitate obtinent, hoc reipublicæ debent, quibus id potest imperari. Horum autem è numero dii profecto non sunt. Quare mox patellare ac novicium numen Romuli adorat & veneratur: tantum abest, ut Deos generatim tanquam oblitos officii admonere, & oportuisse, armati & succincti currerent, dicere velit. Certum est igitur corruptam hanc esse lectionem; probabile vero sic instaurandam: *Non quicquid Patrum plebisque est, consules, tribunos, cives hominesque omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domum Jovis Opt. Max. decuit?* Ita luculenta est gradatio à summo ad infimum. Multa hominum

ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domum Jovis optimi maximi decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his iisdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi tuæ. jube hanc ingredi viam, quam tu dux, quam tuus ingressus exercitus est. Primus en ego consul, quantum mortalis Deum possum, te, ac tua vestigia sequar. Ultimum orationis fuit, *Se arma capere, vocare omnes Quirites ad arma. si quis impediat, jam se consularis imperii, jam tribuniciæ potestatis,* [1] *sacratarumque legum oblitum, quisquis ille sit, ubicunque sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturum. Juberent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium vetarent, in P. Valerium consulem sumi arma. ausurum se in tribunis,* [2] *quod princeps familiæ suæ ausus in regibus esset.* Vim ultimam apparebat futuram, spectaculoque seditionem Romanam hostibus fore. nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium consul potuit: nox certamina cœpta oppressit, tribuni cessere nocti, timentes consulum arma. Amotis inde seditionis auctoribus, Patres circumire plebem, inferentesque se in circulos, sermones tempori aptos serere: admonere; *Ut viderent in quod discrimen rempubl. adducerent. Non inter Patres ac plebem certamen esse; sed simul Patres, plebemque, arcem urbis, templa Deorum, penates publicos privatosque hostibus dedi.* Dum hæc in foro sedanda discor-

minum genera, ut adsolet, erant in urbe, quæ civium numero non erant. Lib. 4. *Nec quod nos ex connubio vestro petamus, quicquam est, præterquam ut hominum, ut civium numero simus.* Eodem: *Nihil esse in his auxilii dicerent, qui non civium, non denique hominum numero essent.* Liv. 5. *Si quicquam in vobis, non dico civilis, sed humani esset.* Cicero pro Plancio: *L. Flaccus, qui homo, qui civis?* J. F. Gron.

1 *Sacratarumque legum oblitum*] Lollio victitarunt editores, cum hoc tolerarunt. nam & scripti & omnis ratio, vel absque scriptis esset, jubent, *sacratarumque*. Idem.

2 *Quod princeps familiæ*] Glareanus subsannat Livium, qui Valerium introducat loquentem, quasi de tritavo aut atavo, quum Dionysius lib. 5. eum filium ejus fuisse scribat. Sed vir bonus parum intellexit, quid hic esset *familia*. *Princeps suæ familiæ* est auctor sui cognominis. Eum vero non atavum aut tritavum, sed patrem fuisse ipsius nemo ignorabat. Valerii gentis familiam Poplicolarum exortus erat Publius ille Bruti adjutor & collega. Et erant jam aliæ familiæ Valeriorum, ut Valerii Voluси & Valerii Maximi vel Lacticini. Vide Sigonium ad lib. 3. *Idem.*

discordiæ causſa aguntur, consules interim [1] ne Sabini, ne Veiens hostis moveretur, circa portas murosque discessserant. Eadem nocte & Tusculum de arce capta, Capitolioque occupato, & alio turbatæ urbis statu nuncii veniunt. L. Mamilius Tusculi tum dictator erat. is confestim convocato senatu, atque introductis nunciis, magnopere censet, *Ne exspectent, dum ab Roma legati auxilium petentes veniant: periculum ipsum, discrimenque ac sociales Deos, fidemque fœderum, id poscere. Demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam civitatem, nunquam parem occasionem daturos Deos.* Placet ferri auxilium, juventus conscribitur, arma dantur. Romam prima luce venientes, procul speciem hostium præbuere. Æqui aut Volsci venire visi sunt. deinde ubi vanus terror abiit, accepti in urbem agmine in forum descendunt. ibi jam P. Valerius, relicto ad portarum præsidia collega, instruebat aciem. Auctoritas viri moverat, affirmantis, *Capitolio recuperato, & urbe pacata,* [2] *si edoceri se fissent quæ fraus à tribunis occulta in lege ferretur; memorem se majorum suorum,* [3] *memorem cognominis, quo populi colendi velut hæreditaria cura sibi à majoribus tradita esset, concilium plebis non impeditum.* Hunc ducem secuti, nequicquam reclamantibus tribunis, in clivum Capitolinum erigunt aciem. adjungitur & Tusculana legio. certare socii civesque, utri recuperatæ arcis suum decus facerent. dux uterque suos adhortatur. Trepidare tum hostes, nec ulli satis rei, præterquam 18

1 *Ne Sabini*] Vet. lib. *Ne Sabinus.* Sigonius.

Ne Sabinus, ne Vejens hostis moveretur] Sic quidem Sigonianus: sed alii & priscæ editiones *ne Sabini, ne Vejens hostu.* Et observavi Livium ista variatione delectatum. Lib. 2. *Nec Vejens hostis Etruscaque legiones detrectant.* Iterumque: *Vejens hostis Etruscique eo magis præpropere agere.* Lib. 28. *Umbria populi, & præter hos Nursini & Reatini & Amiternini, Sabinusque omnis ager.* Lib. 33. *Ad depopulandos simul Pellenensium Sicyoniumque agros & Phliasium.* J. F. Gron.

2 *Si se doceri sivissent*] Flor. quoque, Voss. Hel. duo Pall. Gud. *Si se doceri sensissent.* Rott. *Si se doceri sensisent.* Ut non dubitem de Rhenani conjectura: *Si edoceri se fissent.* Idem.

3 *Memorem cognominis, quod populi*] Haud dubie: *quo populi colendi velut hæreditaria cura sibi à majoribus tradita esset.* Idem.

terquam loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani, sociique. Jam in vestibulum perruperant templi, quum P. Valerius, inter primores pugnam ciens, interficitur. P. Volumnius consularis vidit cadentem. is dato negotio suis, ut corpus obtegerent, ipse in locum vicemque consulis provolat. Præ ardore impetuque tantæ rei sensus non pervenit ad militem: prius vicit, quam se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum, cæde sua fœdavere templum, multi vivi capti. Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captivis, ut quisque liber aut servus esset, suæ fortunæ à quoque sumptum supplicium est. Tusculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum atque lustratum. In consulis domum plebes quadrantes, ut funere ampliore efferretur,
19 jactasse fertur. Pace parta, instare tum tribuni Patribus, ut P. Valerii fidem exolverent: instare Claudio, *ut Collegæ Deos manes fraude liberaret, agi de lege juberet.* Consul, *antequam collegam sibi subrogasset*, negare *passurum agi de lege.* Hæ tenuere contentiones usque ad comitia consulis subrogandi. Decembri mense summo Patrum studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui magistratum statim occiperet. Perculsa erat plebes consulem habitura iratum, potentem favore Patrum, virtute sua, tribus liberis, quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi; consilium & modum adhibendo, ubi res poscceret, priores erant. Is ut magistratum iniit, assiduis concionibus pro tribunali, non in plebe coërcenda, quam senatu castigando, vehementior fuit. *cujus ordinis languore, perpetui jam tribuni plebis, non ut in republica populi Romani, sed ut in perdita domo, lingua, criminibusque regnarent. Cum Cæsone filio suo virtutem, constantiam, omnia juventutis belli domique decora pulsa ex urbe Romana, & fugata esse. loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum atque tertium tribunos pessimis artibus regia licentia vivere. Aulus*, inquit, *ille Virginius, qui*

i

in Capitolio non fuit, minus supplicii, quam Ap. Herdonius, meruit? plus hercule aliquanto, qui vere rem æstimare velit. Herdonius, si nihil aliud, hostem se fatendo prope denunciavit, ut arma caperetis: hic negando bella esse, arma vobis ademit, nudosque servis vestris & exulibus objecit. Et vos (C. Claudii pace, & P. Valerii mortui loquar) prius in clivum Capitolinum signa intulistis, quam hos hostes de foro tolleretis? Pudet Deorum hominumque. quum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum & servorum dux profanatis omnibus in cella Jovis optimi maximi habitaret, Tusculi antequam Romæ sumpta sunt arma. In dubio fuit, utrum L. Mamilius Tusculanus dux, an P. Valerius, & C. Claudius consules Romanam arcem liberarent, & qui ante Latinos, ne pro se quidem ipsis, quum in finibus hostem haberent, attingere arma passi sumus: nunc, nisi Latini suæ sponte arma sumpsissent, capti & deleti eramus. Hoc est, tribuni, auxilium plebi ferre: inermem eam hosti trucidandam objicere? Scilicet, si quis vobis humilimus homo de vestra plebe, quam partem, veluti abruptam à cætero populo vestram patriam peculiaremque remp. feciistis, si quis ex his domum suam obsessam à familia armata nunciaret, ferendum auxilium putaretis. Jupiter optimus maximus, exulum atque servorum septus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi postulant, ut sacrosancti habeantur, quibus ipsi Dii neque sacri, neque sancti sunt. At enim divinis humanisque obruti sceleribus, legem vos hoc anno perlaturos dictitatis? Tum hercule illo die quo ego consul sum creatus, male gesta respub. est, pejus multo quam cum Valerius consul periit, si tuleritis. Jam primum omnium, inquit, *Quirites, in Volscos & Æquos mihi atque collegæ legiones ducere, in animo est. Nescio quo fato, magis bellantes quam pacati propitios habemus Deos. quantum periculum ab illis populis fuerit, si Capitolium ab exulibus obsessum scissent, suspicari de præterito, quam re ipsa experiri est melius.* Moverat plebem oratio consulis: erecti Patres restitutam credebant rempublicam: consul alter, comes animosior quam auctor, suscepisse collegam priorem actionem tam gravis rei facile pas-

fus, [1] in peragendis consularis officii partem ad se vindicabat. Tum tribuni eludentes velut vana dicta, persequi

1 *In peragendis consularis officii partem ad se vindicabat*] Vet. lectio, *In peragendis consularius consularem officii partem.* Hinc ego suspicatus sum esse legendum, *In peragendis consilius consularis officii partem:* ut sit sensus, Consul alter comes animosior erat, quam auctor, ita ut ille consiliorum esset princeps: hic consilia ipsa exequeretur, & consulari officio in ea re non deesset. *Sigonius.*

In peragendis consilii consularis] Conjectura hæc Sigonii ex libro manu exarato, qui exhibebat: *in peragendis consularius consularem of.* p. Quam & dederunt omnem Campanus & Andreas, nisi quod *consularis.* Utra lectio sit sanior, digitis micare nihil attinet, cum utrumque sensus refutet. Moguntini: *passus, peragendi consularis officii.* Quinctium vult Sigonius principem fuisse consiliorum, collegam in exsequendis iis non defuisse. Atqui majoris est animi laudisque, generosum & audax consilium in actum deducere, quam concipere idem & promere. Livius omnino vult Quinctium solum hanc actionem & suscepisse & peregisse; collegam quidem favisse & suscipienti & peragenti, neque impedisse, sed juvisse parum aut nihil; in aliis vero, quæ solenni more atque ordine consules administrabant, nomen sui magistratus probasse. Beccarius, Veneti, Ascensius, Juntas, Glyphius: *in peragendis consularis officii partem ad se vindicabat.* Flor. *Peragentis.* Voss. *Peragendi consularis. Lugd. consularem.* Helm. *Peragendis consularium consularem.* Possimus explicare, ut *peragenda consularia officia*, intelligatur frequentissimo *παρεπιτυμήματα* sint quæ vulgo a consulibus geruntur, quæ ordinaria sunt officia atque administrationis consularis. Ita solet ut Livius præcipius pro orationibus finitis. Lib. 3. *Ut acceptum de vi magistratus populi libertati adjiceret.* Id est, quod demissus et. Lib. 4. *Peculatus tali sum imaginem virtutum lege cautum, ne triennio colorem adipisci liceret*, i. quod cautum erat. Lib. 27. *Libertas rebellione mentes turbavit rursus munitatum, Fraginone infantem natum esse quadrimo parem.* Lib. 28. *Post Hasdrubalis exercitum cum duce deletum, cedendoque in angulum Bruttium cætera Italia concessum.* Lib. 29. *Libris Sibyllinis propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis.* Et sic *exsequenda belli*, lib. 27. *Hasdrubal & Mago venere, serum post male gestam rem auxilium, consilio in cætera exsequenda belli haud parum opportuni.* Sententia est ergo: non contendens cum collega de actione contra tribunos suscipienda, sed facile hanc eximiam illi concedens, in iis, quæ præter actiones hujusmodi extraordinarias, graves & invidiosas, consularis sunt officii, partem ejusdem officii capessebat, in iisque consulem se demonstrabat. Postrema hac phrasi utitur & lib. 9. *Summum flagitium fore, si alterum exercitum utriusque victoria compotem sinerent fieri, nec ad se sui beati vindicarent decus.* Blanditur tamen ex priori lectione formatum: *in peragendo consularis consularis officii partem.* Nam censum eo anno actum testis Livius cap. 22. lustrum propter Capitolium captum, consulem occisum condi religionis fuisse. Is census coeptus haud dubie fuerat a Cess. C. Claudio, P. Valerio: sed interruptus tumultu servili. Quo compresso repetit, & peregit censum Claudius, interim dum collega Valerio subrogatus partim luctatur cum tribunis, partim judicia ἐκ τοῦ ἐπὶ πάσι παρεπιτυμήματα γεγίνεσθαι· ἕως ἂν ἐκ τῆς ἡμερησίου καθεζόμενος. ut ait Dionysius, celebrat, ita moderate, ut nemo nec provocationem nec tribunos, nec legem Terentillam desideraret. *J. F. Gron.*

1 De

qui quærendo, *quonam modo exercitum educturi consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis vero*, inquit Quintius, *nihil delectu opus est, quum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba juraverint, conventuros se jussu consulis, nec injussu abituros. Edicimus itaque, omnes qui in verba juratis, crastina die armati ad lacum Regillum adsitis.* Cavillari tum tribuni, *& populum exolvere religione velle: privatum eo tempore Quintium fuisse, quum sacramento adacti sint.* Sed nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligentia Deûm venerat: nec interpretando sibi quisque jusjurandum & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, ut impediendæ rei nulla spes erat, [1] de proferendo exercitu agere. eo magis quod & *augures jussos adesse ad Regillum lacum* fama exierat: *locumque inaugurari, ubi auspicato cum populo agi posset. ut quicquid Romæ vi tribunicia rogatum esset, id comitiis ibi abrogaretur. Omne, id jussuros, quod consules vellent. neque enim provocationem esse longius ab urbe mille passuum: & tribunos, si eo adveniant in alia turba Quiritium, subjectos fore consulari imperio.* Terrebant hæc: sed ille maximus terror animos agitabat, quod sæpius Quintius dictabat, *Se consulum comitia non habiturum. Non ita civitatem ægram esse, ut consuetis remediis sisti possit. dictatore opus esse reipubl. ut qui se moverit ad sollicitandum statum civitatis, sentiat sine provocatione dictaturam esse.* Senatus in Capitolio erat. eo tribuni cum perturbata plebe veniunt. multitudo clamore ingenti, nunc consulum, 21

1 *De proferendo exercitu agere*] Lipsius deleta voce: *de proferenda agere.* Sed ipsum *impedire* nihil est aliud quam *proferre*, neque enim volebant, nunquam delectum haberi, sed non tum haberi, nec prius, quam ipsi, quæ cuperent, à Patribus impetrassent. Cogita an scribi possit: *de perterrendo exercitu agere.* Quum enim impedire non possent, quin juniores reverentia pristini sacramenti nomina darent, & exercitus conscriberetur; id egerunt, ut eundem exercitum, quasi ea de causa educerent consules, ut præsidia libertatis ipsum abolere sibi cogerent, vano metu perterrerent, si forte hic metus religionem vinceret. Ideo mox: *Terrebant hæc: sed ille maximus terror animos agitabat, quod sæpius Quintius dictitabat.* J. F. Gron.

lum, nunc Patrum fidem implorant. nec ante moverunt de sententia consulem, quam tribuni se in auctoritate Patrum futuros esse, polliciti sunt. Tunc referente consule de tribunorum & plebis postulatis, [1] senatusconsulta fiunt, *Neque tribum legem eo anno ferrent, neque consules ab urbe exercitum educerent. In reliquum magistratus continuari, & eosdem tribunos reficiendos, judicare Senatum contra rempublicam esse.* Consules fuere in Patrum potestate, tribuni reclamantibus consulibus refecti. Patres quoque ne quid cederent plebi, & ipsi L. Quintium consulem reficiebant. Nulla toto anno vehementior actio consulis fuit. *Mirer*, inquit, *si vana vestra, Patres conscripti, ad plebem auctoritas est? Vos elevatis eam, quippe qui plebs senatusconsultum in continuandis magistratibus solvit, ipsi quoque solutum vultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id sit plus posse in civitate, plus levitatis ac licentiæ habere. levius enim, vanumque profecto est, sua decreta & consulta tollere, quam aliorum. Imitamini, Patres conscripti, turbam inconsultam: & qui exemplo alios esse debetis, aliorum* [2] *exemplo peccetis potius, quam alii vestro recte faciant; dum ego ne imiter tribunos, nec me contra Senatusconsultum consulem renunciari patiar. Te vero, C. Claudi, adhortor, ut & ipse populum Rom. hac licentia arceas: & de me hoc tibi persuadeas, me ita accepturum, ut non honorem meum a te impeditum, sed gloriam sperti honoris auctam invidiamque quæ commutato eo impenderet, levatam putem.* Communiter inde ediçunt, *Ne quis L. Quintium consulem face-*

1 *Senatusconsulta fiunt, neque trib. pl.*] Vet. lib. *Senatusconsultum fit, ut neque tribuni plebis.* Sigonius.

Senatusconsulta fiunt] Sigonius, quasi hoc argumentum non sit plurium, *Senatusconsultum fit.* Quemadmodum & unus e Pal. Sed cæteri omnes, ut editur, & sciendum non ita fuisse in unum consultum Senatus constipatas materias, ut de eadem re sæpe plura facta non fuerint. Exemplum in illa nobili epistola M. Cœlii apud Ciceronem. Noster hoc libro cap. 54. *Factum Senatusconsultum, ut decemviri se primo quoque tempore magistratu abdicarent: Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi esset secessio militum plebisque.* Ubi intelliges, *item factum S C. ut Q. Furius*: tum, *& aliud, ne cui.* Ideo subjicit Livius: *His senatusconsultis perfectis.* J. F. Gron.

2 *Exemplo peccetis*] Vet. lib. *Peccatis.* Sigonius.

1 *Coff.*

faceret. si quis feciſſet, ſe id ſuffragium non obſervaturos. [1] Conſules creati Q. Fabius Vibulanus tertium, & L. Cornelius Maluginenſis. Cenſus actus eo anno. luſtrum propter Capitolium captum, conſulem occiſum, condi religioſum fuit. [2] Q. Fabio, L. Cornelio conſulibus, principio anni ſtatim res turbulentæ. Inſtigabant plebem tribuni. bellum ingens à Volſcis & Æquis Latini atque Hernici nunciabant. jam Antii Volſcorum legiones eſſe: & ipſam coloniam ingens metus erat defecturam. ægreque impetratum à tribunis, ut bellum præverti ſinerent. [3] Conſules inde partiti provincias. Fabio ut Antium legiones duceret, datum: [4] Cornelio ut Romæ præſidio eſſet, ne qua pars hoſtium, qui Æquis mos erat, ad populandum veniret. Hernici & Latini juſſi milites dare ex fœdere: duæque partes ſociorum in exercitu, tertia civium fuit. Poſtquam ad diem præſtitutum venerunt ſocii, conſul extra portam Capenam caſtra locat, inde luſtrato exercitu Antium profectus, haud procul oppido, ſtativiſque hoſtium conſedit. Ubi quum Volſci, quia nondum ab Æquis veniſſet exercitus, dimicare non auſi, quemadmodum quieti vallo ſe tutarentur, pararent; poſtero die Fabius non permiſtam unam ſociorum civiumque, ſed trium populorum tres ſeparatim acies circa vallum hoſtium inſtruxit. Ipſe erat medius 22

1 *Coſſ. creati Q. Fabius Vibulanus tertium*] Non eſt dubium, quin de eo Fabio loquatur, cujus ab initio hujus libri mentio, & cujus bis à Livio omiſſum cognomen eſt. *Glareanus.*

2 *Q. Fabio & L. Cornelio Coſſ.*] Florentinus ignorat copulam. *J. F. Gron.*

3 *Conſules inde partiti provincias*] Eſt lib. 23, 26 ubi vulgo legebatur: *nihilo ſegnius in Hiſpania bellum erat, ſed ad eam magis diem proſperum Romanis. P. & Cn. Scipiones ita inter ſe partiti copias, ut Cn. terra, P. mari navibuſque rem gereret.* ſed reſtituimus ex optimis libris: *proſperum Romanis. Publio & Cnæo Scipionibus ita inter ſe partitis copiis.* Ea res mihi ſuſpicionem movit, paſſim idem genus mendi irrepſiſſe. Itaque dubitabam an non hic quoque fuerit: *Conſulibus inter ſe partitis provincias, Fabio, ut Antium legiones duceret, datum, Cornelio ut Romæ præſidio eſſet.* Quin & ſupra hoc libro cap. 10. *Ut hæc dicta in ſenatu ſunt, delectus indicitur, conſulibus belli adminiſtrationem inter ſe diſpartiri juſſis, alteri ut Volſci, alteri ut Æqui provincia eſſet.* Sed dubitabam tantum, nec ea propter cum quoquam litigabo. Plura occurrent hujuſmodi, quæ in tempore tangemus. *Idem.*

4 *Cornelius, ut Romæ*] Vet. lib. *Cornelio*, quo pacto ſine controverſia legendum eſt. *Sigonius.*

1 *Equi-*

dius cum legionibus Romanis. inde signum observare jussit, ut pariter & socii rem inciperent, referrentque pedem, si receptui cecinissent. 'equites item suæ cuique parti post principia collocat. Ita trifariam adortus castra circumvenit: & quum undique instaret, non sustinentes impetum, Volscos vallo deturbat. Transgressus inde munitiones, pavidam turbam inclinatamque in partem unam castris expellit. Inde effuse fugientes eques, cui superare vallum haud facile fuerat, quum ad id spectator pugnæ astitisset, libero campo adeptus, parte victoriæ fruitur, territos cædendo. Magna & in castris & extra munimenta cædes fugientium fuit: sed præda major, quia vix arma secum efferre hostis potuit, deletusque exercitus foret, ni fugientes silvæ texissent. Dum
23 ad Antium hæc geruntur, interim Æqui robore juventutis præmisso, arcem Tusculanam improviso nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Tusculi considunt, ut distenderent hostium copias. Hæc celeriter Romam, ab Roma in castra Antium perlata, movent Romanos haud secus, quam si Capitolium captum nunciaretur. adeo & recens erat Tusculanorum meritum, & similitudo ipsa periculi, reposcere datum auxilium videbatur. Fabius omnibus omnibus, prædam ex castris raptim Antium convehit. Ibi modico præsidio relicto, citatum agmen Tusculum rapit. nihil præter arma

1 *Equites item suæ cuique parti post principia collocat*] Legendum est *suæ*. Ut ad *principia* referatur. quamquam & *suæ* vel *suæ quemque* aut *suæ quæque* scribere potuerit, ut ad equites referret. Ita enim dicimus: *suam rem cuique domino tribuere*, aut *suo quidque domino tribuere*: non *suum quidque* aut *suo cuique*. Varro de re rust. 1, 7. *Quæ suo quidque loco sunt posita, ea minus loci occupant*. Cæsar 7 Gall. *Divisum senatum, divisum populum in suas cujusque eorum clientelas*. Livius supra: *Neque suum cuique jus modum faciebat*. Hinc nostras apud Virgilium ecl. VII. *Strata jacent passim sua quæque sub arbore poma*, non modo delinare G. Canterum, quia *sua* καὶ συναίρεσιν una syllaba, & auferendi casu accipit, sed nihilo minus viros doctissimos, cum *sua* nominativo quidem plurali prolatum, *quæque* tamen etiam defendunt. Non potuit aliter Virgilius dicere quam, *sua quaque sub arbore poma*. Livius lib. 25, 17. *Moribusque armorum & corporum sua cuique genti adsuetis*. Scribe *uni cuique genti*. J. F. Gron.

1 *Eo*

ma & quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit. Commeatum ab Roma consul Cornelius subvehit. Aliquot menses Tusculi bellatum. parte exercitus consul castra Æquorum oppugnabat: partem Tusculanis dederat ad arcem recuperandam. Vi nunquam [1]eo subiri potuit. fames postremo inde detraxit hostem. Quo postquam ventum ad extremum est, inermes nudique omnes sub jugum ab Tusculanis missi. hos ignominiosa fuga domum se recipientes, Romanus consul in Algido consecutus, ad unum omnes occidit. Victor ad Columen (id loco nomen est) [2]exercitu relicto, castra locat. Et alter consul, postquam mœnibus Romanis jam pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. Ita bifariam consules ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos hinc Æquos populantur. Eodem anno descisse Antiates, apud plerosque auctores invenio. L. Cornelium consulem id bellum gessisse, oppidumque cepisse; certum affirmare, quia nulla apud vetustiores scriptores ejus rei mentio est, non ausim. Hoc bello perfecto tribunicium domi bellum Patres ter- 24
ritat. Clamant fraude fieri, quod foris teneatur exercitus: frustrationem eam legis tollendæ esse. se nihilominus rem susceptam peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus urbis, ut actiones tribuniciæ in adventum consulum differrentur. Erat & nova exorta caussa motus. A. Cornelius, & Q. Servilius quæstores, M. Volscio, quod falsus [3]haud dubie testis in Cæsonem extitisset, diem dixerant. multis enim emanabat indiciis, neque fratrem Volscii, ex quo semel fuerit æger, unquam non modo visum in publico, sed ne assurrexisse quidem ex morbo, [4]multorumque tabe mensium mortuum:

1 *Eo subire*] Vet. lib. *Subiri*. Sigon.

2 *Exercitu relicto*] Recte Sabellicus vidit τὸ *relicto* hic locum non obtinere. Ego aut *relato* scriberem, aut *reducto*. Rubenius.

3 *Haud dubio*] Vet. lib. *Haud dubie*. Sigonius.

4 *Multorumque tabe mensium*] Vet. lib. *Multorum tabe mensium mortuum*. Idem.

tuum: nec his temporibus, in quæ testis crimen conjecisset, Cæsonem Romæ visum: affirmantibus, qui una meruerant, secum eum tum [1] frequentem ad signa sine ullo commeatu fuisse. ni ita esset, [2] multi privatim ferebant Volscio judicem. Quum ad judicium ire non auderet, omnes eæ res in unum congruentes, haud magis dubiam damnationem Volscii, quam Cæsonis Volscio teste fuerat, faciebant. In mora tribuni erant, qui comitia quæstores habere de reo, nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. ita extracta utraque res in consulum adventum est. Qui ubi triumphantes victore cum exercitu urbem inierunt, quia silentium de lege erat, perculsos magna pars credebant tribunos. At illi (etenim extremum anni jam erat) quartum affectantes tribunatum, in comitiorum disceptationem ab lege certamen averterant. & quum consules nihilo minus adversus continuationem tribunatus, quam si lex minuendæ suæ majestatis causa promulgata ferretur, tetendissent: victoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Æquis pax est petentibus data. Census, res priore anno inchoata, perficitur: idque lustrum ab origine urbis decimum conditum. Fuerunt censa civium capita, centum triginta duo millia quadringenta novem. Consulum magna domi bellique eo anno gloria fuit: quod & foris pacem peperere, & domi, etsi non concors, minus tamen quam alias infesta civitas fuit. L. Minucius inde, [3] & C. Nautius consules facti, duas residuas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo consules legem,

1 *Frequentemque ad signa*] Vet. lib. *frequentem ad signa*. Sigonius.

2 *Multi privatim ferebant Volscio judicem*] Ab Curione est. Andreas & omnes usque ad Frobenium, *judices*. Ego etsi in membranis promiscuis illud reperiam, tamen quia omnium optimæ Florentinæ *judicu*, probo *judices*. Sic enim locutus est, quia præcessit *multi*, & alius alium. Tale in duodecim: *libras farru in dies dato*. Quia enim *dies*, ideo *libras*: quod est quovis die libram. Vide ad 4, 15. *J. F. Gron.*

3 *Et L. Nautius*] Ego sequutus Dionysii, Diodori, & Capitolinorum lapidum auctoritatem, *C. Nautius* lego. *Sigonius*.

1 *M. Va-*

gem, tribuni judicium de Volscio impediebant: sed in quæstoribus novis major vis, major auctoritas erat. Cum [1] M. Valerio Valerii filio, Volesi nepote, quæstor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat. Is quoniam neque Quintiæ familiæ Cæso, neque reipubl. maximus juvenum restitui posset, falsum testem, qui dicendæ caussæ innoxio potestatem ademisset, justo ac pio bello persequebatur. [2] Quum Virginius maxime & tribuni de lege agerent, duum mensium spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem: ut, cum edocuissent populum, quid fraudis occultæ ferretur, sinerent deinde suffragium inire. hoc intervalli datum, res tranquillas in urbe fecit. [3] Nec diuturnam quietem Æqui dederunt. qui rupto fœdere, quod ictum erat priore anno cum Romanis, imperium ad [4] Gracchum Cloelium

1 *M. Valerio Valerii filio Volesi nepote*] Supra duos Marcos Valerios mortuos legimus, unum ad lacum Regillum, alterum augurem in pestilentia: Quorum unus pater, alter filius fuit. Qui vero nunc Quæstor esse dicitur, is est procul dubio, qui biennio post Consul in Capitolinis tabulis *Manii filius, Volusi nepos* dicitur. Itaque hoc loco lego, *M. Valerio M' F. Volusi nepote.* Neque enim cum quis nominabatur, à patris nomine gentilicio, sed à prænomine ostendebatur. Horum autem stemma est ejusmodi:

Volusus Valerius.

P. Valerius Poplicola quater consul, anno 245, 246, 247, 250.	M. Valerius consul an. 249. ad lacū Regillum periit.	M' Valerius dictator anno 260.
P. Valerius Poplicola cos. anno 292. in prælio contra Herdonium cecidit.	M. Valerius, quem quidam ajunt dictatorem fuisse ann. 235. augur mortuus an. 289.	M. Valerius quæstor anno 294. cos. an. 296. *Sigonius.*

2 *Quum Virginius maxime è tribunis*] Repone cum MSS. & Aldina: *Quum Virginius maxime & tribuni.* Quia tribunus erat ipse Virginius, putaverunt non bene dici: *Virginius & tribuni.* At notum est illud: *Zεὺς ἠ θεοί.* Plautus Captiv. *Jovi deisque ago gratias.* Petronius: *Pindarus novemque Lyrici.* Sic lib. 9, 15. *An consulum Papiriique præcipuum id decus sit.* Ita omnes calamo exarati: quod quibus insolens videbatur, ita mutarunt: *Consulis Papirii.* Idem genus non intellectum lib. 30, 12. *Missò Syphace & captivis, cæteras urbes Numidiæ.* Hæc vetus lectio est. Quoniam vero captivus & ipse Syphax, fecerunt: *Missò Syphace & cæteris captivis, urbes.* J. F. Gron.

3 *Nec diuturnam quietem Æqui dederunt*] Valerius Max. lib. 2 cap. 2 cum Æquicolis hoc bellum fuisse ait. Quare lector secum perpendat, num Æquicoli, aut Æquicolæ cum Æquis idem sit populus, an apud Valerium menda. Cum Livio enim concordat in nomine Dionysius. *Glareanus.*

4 *Gracchum Cluilium*] Veteres libri omnes

lium deferunt. is tum longe princeps in Æquis erat. Graccho duce in Lavicanum agrum, inde in Tusculanum hostili populatione veniunt, plenique præda in Algido castra locant. In ea castra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Postumius legati, ab Roma venerunt quæstum injurias, & [1] ex fœdere res repetitum. eos Æquorum imperator, *quæ mandata habeant ab senatu Romano, ad quærendum jubet dicere. se alia interim acturum.* quercus ingens arbor prætorio imminebat, cujus umbra opaca sedes erat. Tum ex legatis unus abiens, *& hæc*, inquit, *sacrata quercus, & quicquid Deorum est, audiant fœdus a vobis ruptum: nostrisque & nunc querelis adsint, & mox armis, quum Deorum hominumque simul violata jura exequemur.* Romam ut rediere legati, senatus jussit alterum consulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium Æquorum provinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectum. & forsitan ad ultimum impediissent;
26 sed novus subito additus terror est. Vis Sabinorum ingens prope ad mœnia urbis infesta populatione venit. fœdati agri, terror injectus urbi est. Tum plebs benigne arma cepit. reclamantibus frustra tribunis, magni duo exercitus scripti. alterum Nautius contra Sabinos duxit: castrisque ad Eretum positis, per expeditiones parvas [2] plerumque nocturnis incursionibus, tantam vastitatem in Sabino agro reddidit, ut comparati ad eam prope intacti bello fines Romani viderentur. Minucio neque fortuna nec vis animi eadem in gerendo negotio fuit. nam

omnes constantissime habent, *Cœlium*. Quamquam Dionysii liber Καὶ κενεδει, ut puto, mendose. *Sigonius.*

1 *Ex eo fœdere*] Vox, *eo*, supervacanea est. Id & veteres declarant libri, & Liviana forma dicendi. Sic enim etiam lib. 1. *Injurias & non redditas res ex fœdere, quæ repetita sunt.* Idem.

2 *Plerumque nocturnis incursionibus*] Plures scripti: *incursibus*. Ipse lib. 25 de Masinissa: *Noctibus quoque sæpe incursu repentino in portas vallumque trepidatum est. nec aut locus aut tempus ullum vacuum a metu ac sollicitudine erat Romanis.* Tacitus 4 ann. *Non gravis nec uno incursu consectandum hostem vagum.* Lib. 3 histor. *Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium irrupit.* Sustineo tamen quia intelligo in Fl. optimo esse *incursionibus*. J. F. Gron.

1 *Ma-*

nam quum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pavidus tenebat. Quod ubi senserunt hostes, crevit ex metu alieno, ut fit, audacia: & nocte adorti castra, postquam parum vis aperta profecerat, [1] munitiones postero die circumdant. quæ priusquam undique [2] vallo objecto clauderent exitus, quinque equites inter stationes hostium emissi, Romam pertulere, consulem exercitumque obsideri. [3] Nihil tam nec inopinatum, nec insperatum accidere potuit. Itaque tantus pavor, [4] tanta trepidatio fuit, quanta, si urbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem arcessunt, in quo quum parum præsidii videretur, dictatoremque dici placeret, qui rem perculsam restitueret; L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Operæ pretium est audire, qui omnia præ divitiis humana spernunt, neque honori magno locum, neque virtuti putant esse, nisi ubi effuse affluant opes. Spes unica imperii populi Romani L. Quintius, trans Tiberim, contra eum ipsum locum, ubi nunc navalia sunt, quatuor jugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur. Ibi ab legatis, seu fossam fodiens [5] palæ innixus, seu

1 *Munitiones circumdant*] Hoc expressit Dionysius his verbis: περιτάφρεύσι τε καὶ περιχαράκωσι. id est, *fossa valloque castra Romana circumdedit*, vel *munitiones castris objecit*: sic autem etiam paulo post, *Exercitum omnem longo agmine circumdat hostium castris*. Sigonius.

2 *Vallo objecto*] *Objecto* ex vet. lib. *Idem.*

3 *Nihil tam necopinatum nec tam insperatum accidere potuit*] Ab Rhenano est immemore pleonasmi, quo gaudet in his negationem geminare Livius. Ut lib. 2. *Nolle successum, non Patribus, non consulibus.* Hoc libro supra: *Nemo, non lingua, non manu, promptior.* Lib. 4. *Non ante unquam Volscos, nec ducibus legendis, nec exercituì scribendo, intentiores fuisse.* Et persæpe alibi. Sit igitur cum MSS. & editionibus antiquis: *Nihil tam nec inopinatum, nec insperatum.* Nihil planius. Tamen & hic Sigonius cupressum appingit, infertque: *Nihil nec tam inopinatum, nec tam insperatum.* Quid opus? aut quod decus in ℞ *tam* repetitione? Sic statim veteres: *tantus pavor, tanta trepidatio.* Non *tantaque.* At inferius ex eodem Sigoniano nostrisque scriptis, sed & edd. antiquis auge: *Dictatorem eum legati gratulantes consalutant.* J. F. Gron.

4 *Tanta trepidatio fuit*] Vet. lib. *Tantaque trepidatio.* Sigonius.

5 *Bipalio innixus*] Veteres libri omnes, *Palo.* Quod etiam ante me Rhenanus docuit. *Idem.*

Bipalio innixus] Archetypi lectio, R *palo,*

seu quum araret; operi certe, id quod constat, agresti intentus; salute data invicem redditaque, rogatus *ut quod bene verteret ipsi, reique publicæ, togatus mandata senatus audiret.* admiratus, rogitansque, *satin' salva essent omnia*, togam propere è tugurio proferre uxorem Raciliam jubet. Qua simul, absterso pulvere ac sudore, velatus processit; [1] dictatorem eum legati gratulantes consalutant: in urbem vocant: qui terror sit in exercitu, exponunt. Navis Quintio publice parata fuit, transvectumque tres obviam egressi filii excipiunt. inde alii propinqui atque amici, tum Patrum major pars. Ea frequentia stipatus, antecedentibus lictoribus deductus est domum, & plebis concursus ingens fuit. sed ea nequaquam tam læta Quintium vidit; & imperii nimium, & virum in ipso imperio vehementiorem rata. Et illa quidem nocte ni-
27 hil præterquam vigilatum est in urbe. Postero die dictator, quum ante lucem in forum venisset, magistrum equitum dicit [2] L. Tarquitium patriciæ gentis, sed qui quum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longe Romanæ juventutis habitus esset.

palo, inquit Rhenanus. & versum, L. Quinctium inclinatile in palum, qui forte illic erat terræ infixus. Ego etiam, Veteres libri omnes *palo*, quod etiam ante se Rhenanus docuerit, subnotat Sigonius. Vere illi, sed iidem ambo monere poterant, non modo scriptis legi in omnibus *palo*, sed etiam omnibus in editis ab Andrea usque ad Moguntinos. Hi quum in margine Ascensii vidissent, *Pale*, aut *Bipalio* melius forsan, (quod & Saveterius expressit) pejus elegerunt. Nam, *palæ innixus*, scribendum. Stare otiosum, inclinatum ad palum forte terræ infixum, quasi Claudii Cæsaris poplites haberet, & tantum oculos operi rustico præstare non erat tam duri viri. Nec stando inclinatis ad palum fodiuntur fossæ, sed palæ incumbentibus seu incurvis palam strenue moventibus. Plautus Pœnulo: *Palæ vendemiæ filiæ ait es mercatæ datæ, Ut hortum fodiat, atque ut frumentum metat.* Cato in rusticis instrumentis ponit *palas quatuor, rutra quinque, rastros quadridentes duos.* Columella lib. 10. *Tunc mihi ferrato versetur robore palæ Dulcu humus, si jam pluviis defossa madebit.* Plinius 18, 28. *Cuspis effigiem palæ habet.* J. F. Gron.

1 *Dictatorem eum gratulantes consal.*] Vet. lib. *Legati gratulantes.* Sigonius.

2 *L. Tarquinium patriciæ gentis*] In tabulis Capitolinis est *L. Tarquitius.* Quibus danda fides est. nam *Tarquinii* ex urbe exacti omnes fuerant. Et de Tarquinio non dixisset *patriciæ gentis*, cum id satis constaret. *Idem.*

esset. Cum magistro equitum in concionem venit, justitium edicit, claudi tabernas tota urbe jubet, vetat quemquam privatæ quicquam rei agere. Tum quicunque ætate militari essent, armati cum cibariis in dies quinque coctis, vallisque duodenis, ante solis occasum Martio in campo adessent. quibus ætas ad militandum gravior esset, vicino militi, dum is arma pararet, vallumque peteret, cibaria coquere jussit. Sic juventus discurrit ad vallum petendum. sumpsere, unde cuique proximum fuit: prohibitus nemo est: impigreque omnes ad edictum dictatoris præsto fuere. Inde composito agmine, [1] non itineri magis apto, quam prœlio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In utroque agmine, quas tempus ipsum poscebat, adhortationes erant: *adderent gradum, maturato opus esse,* [2] *ut nocte ad hostem pervenire possent. consulem exercitumque Romanum obsideri. tertium diem jam clausos esse: quid quæque nox aut dies ferat, incertum esse: puncto sæpe temporis maximarum rerum momenta verti. accelera signifer, sequere miles*, inter se quoque gratificantes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perveniunt: & ut sensere se jam prope hostes esse, signa constituunt. Ibi dictator quantum nocte prospici poterat, equo circumvectus, contemplatusque qui tractus castrorum, quæque forma esset, tribunis militum imperavit, ut sarcinas in unum conjici jubeant. militem cum armis valloque redire in ordines suos. facta, quæ imperavit. [3] Tum quo fuerat 28

1 *Non itineri magis apto*] Aut *composito* aut *apto* videntur abundare. Sed opportune tres Pall. & Voss. *Non itineri magis apti quam prœlio.* Ut referatur ad dictatorem & magistrum equitum: & intelligas quo habitu duces, eodem & milites fuisse: denique in hanc scribas, *ducunt.* Durius enim forte in hoc propius respexisse. *J. F. Gron.*

2 *Ut nocte ad hostem pervenire possent*] In optimis plerisque reperio *posset*, indicio scribendum *perveniri posset*, quod ex suo v. l. notavit Muretus. *Idem.*

3 *Tum quo fuerat ordine in via exercitum*] Iidem *fuerant.* quod tuto repone. *Exercitum* enim cum appellat, perinde est ac si dixisset *legiones* vel *milites.* Idem.

fuerat ordine in via, exercitum omnem longo agmine circumdat hostium castris, & ubi signum datum sit, clamorem omnes tollere jubet. clamore sublato, ante se quemque ducere fossam, & jacere vallum. Edito imperio, signum secutum est. jussa miles exsequitur, clamor hostes circumsonat. Superat inde castra hostium, & in castra consulis venit: alibi pavorem, alibi gaudium ingens facit. Romani, civilem esse clamorem, atque auxilium adesse, inter se gratulantes, ultro ex stationibus ac vigiliis territant hostem. Consul differendum negat. *Illo clamore non adventum modo significari, sed rem ab suis cœptam: mirumque esse, ni jam exteriore parte castra hostium oppugnentur. Itaque arma suos capere; & se subsequi* jubet. Nocte [1] initum prœlium est à legionibus: dictatori clamore significant, ab ea quoque parte rem in discrimine esse. Jam se ad prohibenda circumdari opera Æqui parabant, quum ab interiore hoste prœlio cœpto, ne per media sua castra fieret eruptio, à munientibus ad pugnantes introrsum versi, vacuam noctem operi dedere. pugnatumque cum consule ad lucem est. Luce prima jam circumvallati ab dictatore erant, & vix adversus unum exercitum pugnam sustinebant. tum à Quintiano exercitu, qui confestim à perfecto opere ad arma rediit, invaditur vallum. hic instabat nova pugna: nihil remiserat prior. Tum ancipiti malo urgente a prœlio ad preces versi, hinc dictatorem, hinc consulem

[1] *Initum prœl. est, scr. illas de Patricii clamore significantibus.* Veram lectionem, præterquam una litera, & cum mala interpunctione protulit Rhenanus. Legendum enim: *Nocte initum prœlium est à legionibus: dictatori clamore significant, ab ea quoque parte rem in discrimine esse.* Sic MSS. Pal. Perperam Rhenanus: *A legionibus dictatore significant.* Nam ab illis clamorem editum exceptumque ab obsessis jam ante affirmavit: hic clamor est obsessorum, Dictatori significantium; se ad signum ab ipso datum expediti. *J. F. Gron.*

Legionibus Dictatoris clamore significant.] Sensus est perquam obscurus. Rem autem in discrimine esse de hostibus intelligo, quasi diceret, non ab Consulis tantum parte res hostium in discrimine erat, sed ab dictatoris quoque parte, id quod legionum clamor satis significabat. *Glareanus.*

lem orare, ne in occidione victoriam ponerent, ut inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire jussis, ignominiam infensus addidit. Gracchum Cloelium ducem, principesque alios, vinctos ad se adduci jubet, oppido Corbione decedi; *Sanguinis se Æquorum non egere: licere abire: sed ut exprimatur tandem confessio, subactam domitamque esse gentem, sub jugum abituros.* Tribus hastis jugum fit; humi fixis duabus, superque eas transversa una deligata. sub hoc jugo dictator Æquos misit. Castris hostium receptis, plenis omnium re- 26
rum (nudos enim emiserat) prædam omnem suo tantum militi dedit: consularem exercitum, ipsumque consulem increpans, *Carebis*, inquit, *prædæ parte, miles, ex eo hoste, cui prope prædæ fuisti. & tu L. Minuci, donec consularem animum incipias habere, legatus his legionibus præeris.* Ita se Minucius abdicat consulatu, jussusque ad exercitum manet. Sed adeo tum imperio meliori animus mansuete obediens erat, ut beneficii magis, quam ignominiæ hic exercitus memor, & [1] coronam auream dictatori libram pondo decreverit, & proficiscentem eum patronum salutaverit. Romæ à Q. Fabio præfecto urbis senatus habitus triumphantem Quintium, quo veniebat agmine, urbem ingredi jussit. ducti ante currum hostium duces: militaria signa prælata: secutus exercitus præda onustus. Epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omnium domos: epulantesque cum carmine triumphali, & solennibus jocis, comissantium modo, currum secuti sunt. Eo die L. Mamilio Tusculano, approbantibus cunctis, civitas data est. Confestim se dictator magistratu abdicasset, ni comitia M. Volscii falsi testis tenuissent: ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Volscius damnatus Lanuvium in exsilium abiit.

Quin-

1 *Coronam auream dictatori libræ pondo*] Flor. Rott. & Helm. ut ex Bor. Rhenanus *libram pondo*. Neque aliter potuisse Livium scribere demonstravimus de Pecunia vetere l. 1 cap. 6. *J. F. Gron.*

Quintius sextodecimo die dictatura in sex menses accepta se abdicavit. Per eos dies consul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat. ad vastatos agros ea quoque clades accessit Sabinis. Minucio [1] Fabius Quintus successor in Algidum missus. Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populum, Patres tenuere. plebes vicit, ut quintum eosdem tribunos crearent. Lupos vivos in Capitolio ferunt à canibus fugatos; ob id prodigium lu-
30 stratum Capitolium esse. Hæc eo anno gesta. Sequuntur consules, [2] Q. Minucius, C. Horatius Pulvillus: cujus initio anni quum foris otium esset, domi seditiones iidem tribuni, eadem lex faciebat. ulteriusque ventum foret (adeo exarserant animi) ni velut dedita opera, nocturno impetu Æquorum Corbione amissum præsidium, nunciatum esset. Senatum consules vocant, jubentur subitarium scribere exercitum, atque in Algidum ducere. Inde posito legis certamine, nova de delectu contentio exorta. vincebaturque consulare imperium tribunicio auxilio, quum alius additur terror: Sabinum exercitum prædatum descendisse in agros Romanos, inde ad urbem venire. [3] Is metus perculit, ut scribi militem tribuni

1 *Fabius successor*] Vet. lib. *Q. Fabius successor*. Sigonius.

2 *Q. Minucius, M. Horatius*] Emendo, *C. Horatius*, partim quia Dionysius & Capitolini scriptores eo prænomine hunc afficiunt, partim etiam, quia post Livius idem facit, ubi de *C. Horatio* augure mortuo loquitur. *Idem.*

3 *Is metus perculit, ut scribi*] Lego, *perpulit*. Neque aliter infra cap. 38. *Is pavor perpulit decemviros, ut senatum consulerent*. Sane *percelli metu, percelli pavore*, nota & pueris: verum ad faciendum aliquid metu, non *percelli*, sed *perpelli* dicimur. Nam *percelli* est everti, subverti, affligi; *perpelli* est adigi, permoveri ad aliquid. *Percellere ut facias* juxta est ineptum ac si dicas, *affligere ut facias, prosternere ut facias*. Livius lib. 2. *Illum non minæ percellunt, non imperatus preces perpellere unquam potuere, ut vestem mutaret*. Lib. 31. *Gomphos metu perpulit ad deditionem*. Longe aliter alibi verbo usurpat. Lib. 1. *Ipsius regis non tam subito pavore perculit pectus, quam magnis implevit curis*. Lib. 2. *Primo Aricinos res inopinata perculerat*. Lib. 3. *Nuncius deinde vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Æquos*. Peccant in contrarium Gifanius & alii docti viri, qui *perpellere* volunt esse nonnunquam pulsando evertere, neque locis auctorum nituntur, nisi corruptis aut alienis. Veluti Plauti Epid. 4, 3, 15.

buni sinerent; non sine pactione tamen, ut quoniam ipsi quinquennium elusi essent, parvumque id plebi præsidium foret, decem deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas Patribus.id modo excepere, ne postea eosdem tribunos juberent. Tribunicia comitia (ne id quoque post bellum, ut cætera vanum esset) extemplo habita. Tricesimo-sexto anno à primis tribunis plebis, decem creati sunt, bini ex singulis classibus. itaque cautum est ut postea crearentur. Delectu deinde habito, Minucius contra Sabinos profectus, non invenit hostem. Horatius, quum jam Æqui Corbione interfecto præsidio Ortonam etiam cepissent, in Algido pugnat: multos

1, 15. *Qui mihi in Epidauro primus pudicitiam perpulit.* Neque enim negare possunt libros optimos *pepulit* habere. Trinummo 2, 2, 26. *Si animus hominem perpulit*, &c. *Si ipse animum perpulit.* Nam omnis ratio jubet illic etiam invitis libris legi *perculit*, ut voluit Lambinus. hoc enim victoris est perculisse hostem. Lex 1 π. 4 D. de servo corrupto, frustra opponitur, *perpulit ad delinquendum*, i. induxit, commovit, vulgari vi verbi. Apud Ciceronem de oratore 1, 10. *Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescens perculisti*, haud dubie scribendum est, non *perpulisti*. Ut lib. 2. *Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit.* Pro Cœlio cap. 15. *Vicinum adolescentulum adspexisti? candor te hujus & proceritas, vultus oculique perculerunt*: sane pariter corruptum est: sed non scribendum, *perpulerunt*, ut voluit Lambinus, verum *pepulerunt*. Est enim Ciceroni nonnunquam *pellere* idem quod tangere, afficere, commovere. Ut in 3 de Officiis de Romulo: *Species enim utilitatis animum pepulit ejus, cui cum visum esset utilius, solum se quam cum altero regnare, fratrem interemit.* Vim hujus verbi cognoscas ex his ejusdem superioribus verbis: *cum igitur aliqua species utilitatis objecta est, nos commoveri necesse est.* Lib. 4 Academ. *Quæ vis est in sensibus, quemadmodum prima visa nos pellerent, donec appetitio ab his pulsa sequeretur.* i. e. admonita, sollicitata. In Oratore: *cum, ut fit, fortuito sæpe aliquid concluse atque dicerent, quod cum animos hominum aureasque pepulisset.* Pertentasset, titillasset. Superius: *aures civitatis ad hujus generis dicendi audiendi incredibilia studia convertimus.* Lib. 2 de finibus: *Neque enim movere potest appetitum animi, neque illum habet ictum, quo pellat animum status hic non dolendi. Itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. At ille pellit, qui permulcet sensum voluptate.* Livius lib. 30. *Eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania juvenem nullius forma pepulerat captivæ.* Gellius 19, 1. *Quibus mens hominis prima statim specie accidentis animum rei pellitur.* Ibidem: *Qualia esse primo animi sui pulsa visa sunt sæva & aspera.* Ex his omnibus colligere est legendum esse apud Ciceronem in Bruto cap. 87. *Longi sermonis initium pepulisti, inquam, Attice, remque commovisti nova disputatione dignam*, ut Victorius edidit. non *detulisti*, ut Manucius & Lambinus: non *depulisti*, ut Gruterus. Admones nos rei non paucis expediendæ, lacessis materiam quantumvis longi sermonis. Sumpsit à Platone, cujus est in Philebo: πάλιν ἂν ἀῦτὸν λόγον ἀναπραώμεθα. *J. F. Gron.*

tos mortales occidit, fugat hostem non ex Algido modo sed [1] à Corbione Ortonaque. Corbionem etiam diruit propter proditum præsidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius consules facti. Domi forisque otium fuit. annona propter aquarum intemperiem laboratum est. De Aventino publicando lata lex est. Tribuni plebis iidem refecti. [2] Hi sequente anno, T. Romilio, C. Veturio consulibus; legem omnibus concionibus suis celebrant, Pudere se numeri sui nequicquam aucti, si ea res æque suo biennio jaceret, ac toto superiore lustro jacuisset. Quum maxime hæc agerent, trepidi nuncii ab Tusculo veniunt, Æquos in agro Tusculano esse. Fecit pudorem recens ejus populi meritum morandi auxilii: ambo consules cum exercitu missi, hostem in sua sede in Algido inveniunt. Ibi pugnatum. supra septem millia hostium cæsa: alii fugati: præda parta ingens. Eam propter inopiam ærarii consules vendiderunt. [3] Invidiæ tamen

1 *A Corbione Hortanam*] Supra ostendi, quid de hoc loco sentirem. *Corbionem* enim credere legendum esse. *Sigonius.*

2 *Hi sequente anno T. Romilio, & C. Veturio consulibus*] Dionysius & Diodorus auctor est, *Romilium* esse scribendum. Quæ eadem scriptura est in Capitolinis tabulis. *Veturius* autem una cum *T. Romilio* collega ejus post fit decemvir. Quo in magistratu Diodorus & Capitolini scriptores prænomine *Spurii* eum afficiunt. In vulgatis autem Livii libris *L. Veturius* scribitur: itaque ut uterque locus sibi constet *Sp. Veturium* utrobique vocandum censeo. Si quidem, qui decemvir factus est, idem consularis erat. *Idem.*

Hi sequente anno T. Romilio & C. Veturio] Pronomen *hi* cum particula copulativa deficiunt in MSS. Prænomen autem Veturio non *Cajo*, sed *Spurio* fuisse docuit Sigonius. Mox iidem scripti *celebrabant*. Sic igitur omnia refinge: *Tribuni plebis iidem refecti sequente anno T. Romilio, Sp. Veturio Coss. [illegible] si ea res æque suo biennio jaceret, ac toto superiore lustro jacuisset. Quum maxime hæc agerent, &c. J. F. Cron.*

T. Romulio & C. Veturio Coss.] Si usquam alibi, certe hoc loco Livius Romanum historiam animum deseruit. Omnes enim L. Sicci Dentati acerrimam illam adversus Coss. actionem, ut taceam Tribunorum plebis adversus eosdem Coss. ob nimis asperum delectum, contentionem habitam. Unde causam, postquam magistratu abiere, sumpsere Tribuni in jus utrumque ducendi. Est autem hic Siccius, cujus Gellius lib. 2 cap. 11 & Plinius lib. 7 cap. 28 meminere. Livius vix videtur nosse eum, quippe qui adeo frigide postea à Decemviris occisum referat. *Glareanus.*

3 *Invidiæ tamen res*, &c.] Malim: *Invidiæ tamen res ad exercitum fuit, & denique tribunis materiam criminandi ad plebem consules præbuit.* Ut peccatum in contrarium lib. 21, 14, ubi *& sex millia*, pro, *ea sex millia*, legebatur. Mu-

ltos

tamen res ad exercitum fuit. ea denique tribunis materiam criminandi ad plebem consules præbuit. [1] Itaque ergo, ut magistratu abiere, [2] Sp. Tarpeio, A. Aterio consulibus, dies dicta est. Romilio [3] ab C. Claudio Cicerone, tribuno plebis, Veturio ab L. Allieno, ædili plebis. Uterque magna Patrum indignatione damnatus, [4] Romilius x millibus æris, Veturius xv millibus. Nec hæc priorum calamitas consulum, segniores novos fecerat consules; & se damnari posse ajebant: & plebem, & tribunos legem ferre non posse. Tum abjecta lege, quæ promulgata consenuerat, tribuni lenius agere cum Patribus. *Finem tandem certaminum facerent; si plebeiæ leges displicerent, at illi communiter legum latores, & ex plebe, & ex Patribus, qui utrisque utilia ferrent, quæque æquandæ libertatis essent, sinerent creari.* Rem non aspernabantur Patres: daturum leges neminem nisi ex Patribus ajebant. Quum de legibus conveniret, de latore tantum discreparet; missi legati Athenas Sp. Postumius Albus, [5] A. Manlius, P. Sulretus è suo notavit: *eademque.* & sic Rott. *J. F. Gron.*

Invidiæ tamen res ad exercitum fuit ea. denique tribunis] Mirum ni ita distinxerit Livius. Certe gemina his sunt 6, 14. *Quum major domi exorta moles coëgit acciri Romam eum.* 8, 19. *Ædes in Palatio fuere ejus.* Jac. Gron.

1 *Itaque ergo, ut magistratu abiere*] Non offendor particulis istis conjunctis, qui meminerim Livium iisdem usum, lib. 1, 25. 9, 31. 28, 12. & alibi. Sed contextui videtur congruentius: *Utrique ergo, ut magistratu abiere, Sp. Tarpejo, A. Aterio Consulibus, dies dicta est; Romilio ab C. Claudio Cicerone, tribuno plebis, Veturio ab L. Allieno, ædili plebis. Uterque magna Patrum indignatione damnatus; Romilius decem millibus æris, Veturius quindecim millibus.* Si mavis alterum, fruere. *J. F. Gron.*

2 *Sp. Tarpeio, A. Æternio*] Variant omnes omnium auctorum libri in altero horum consulum nominando: Plin. lib. 7 cap. 18 *Æternium*, Cassiodorus *Aternium*, Diodorus Ἀτέρνιον, Gellius lib. 2 cap. 11 *Thermum*, Dionysius Θερμῦλον, vetusti Liviani libri *Tercinium*. Ego, si conjecturæ locus dandus est, *Aterium*, maxime, ut est apud Diodorum, probo. alia enim nomina gentium numquam legi. *Sigonius.*

3 *Ab C. Claudio Cicerone*] Pro hoc tribuno *C. Siccium Dentatum* edit Dionysius. *Idem.*

Ab C. Cl. Cic.] Lege *ab L. Siccio* ex Plinio 7, 28. *Franc. Sanctius.*

4 *Romilius decem millibus æris, Veturius quindecim millibus*] Tolle à fine sermonis hujus τὸ *millibus*. Id enim intellectum Livius voluit. Neque conspicitur in membranis. *J. F. Gron.*

5 *A. Manlius, P. Sulpicius*] Dionysius legatos hos viros consulares fuisse tradit. Itaque Sulpicius idem est, qui consul fuit anno CCXCI, post autem

P. Sulpicius Camerinus. jussique inclitas leges Solonis describere, & aliarum Græciæ civitatum instituta, mo-
32 res, juraque noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit, quietior insequens, [1] P. Curatio & Sexto Quintilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum: quod primo legatorum qui Athenas ierant, legumque peregrinarum exspectatio præbuit; deinde duo simul mala ingentia exorta, fames pestilentiaque fœda homini, fœda pecori. Vastati agri sunt: urbs assiduis exhausta funeribus; multæ & claræ lugubres domus. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Pulvillus: in cujus locum [2] C. Veturium eo cupidius, quia damnatus à plebe erat, augures legere. Mortuus consul Quintilius: quatuor tribuni plebis. Multiplici clade fœdatus annus. ab hoste otium fuit. inde consules [3] C. Menenius, [4] P. Sestius Capitolinus. Neque eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Jam redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius instabant tribuni, ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemviros sine provocatione, & ne quis eo anno alius magistratus esset. Admisceruntne plebeii, controversia aliquamdiu fuit. postremo concessum Patribus, modo ne [5] lex Icilia de Aventino, aliæque sacratæ

decemvir erit. Quod cum ita sit profecto, cum in consulatu *Ser. Sulpicius* nominetur, etiam in legatione, & post in decemviratu *Servius* appelletur necesse est. *Sigonius.*

1 *P. Curatio & Sext. Quintilio Coss.*] Dionysius P. Horatium cum hoc loco, tum postea inter Decemviros ponit: verum Livium Dionysiumque diversos secutos auctores crediderim, ut lib. 1 de Curiatiis ac Horatiis accidit. Cæterum ante hos Coss. idem Dionysius ait trecentos annos ab Urbe condita expletos. Hic igitur annus est trecentesimus primus, quod nos in ratione temporum secuti sumus. *Glar.*

2 *C. Veturium*] Ut dixi, lege *Sp. Veturium*. Sigonius.

3 *C. Menenius*] Diodorus & Festus hunc *T. Menenium* vocant. placet autem ut sit *T. Menenii* ante consulis filius. *Idem.*

4 *P. Sextius*] Dionysius & Diodorus, Σήστιος, auctores Capitolini *Sestium* hunc nominant. *Sestii* autem patricii, *Sextii* plebeii fuerunt, ex quibus is extitit, qui primus è plebe consulatum cepit. *Idem.*

5 *Lex Acilia de Aventino*] Hæc lex à *L. Icilio* tribuno plebis lata est, anno CCCVIII: ut ait Dionysius. Itaque legendum proculdubio, *Icilia*. Idem.

cratæ leges abrogarentur. [1] Anno trecentesimo altero, quam condita Roma erat, iterum mutatur forma civitatis, ab consulibus ad decemviros, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat, translato imperio. Minus insignis, quia non diuturna mutatio fuit. læta enim principia magistratus ejus nimis luxuriavere. eo citius lapsa res est: repetitumque, duobus uti mandaretur [2] consulum nomen imperiumque. Decemviri creati Ap. Claudius, [3] T. Genucius, P. Sestius, L. Veturius, C. Julius, A. Manlius, Ser. [4] Sulpicius, P. Curatius, T. Romilius, [5] Sp. Postumius. Claudio & Genucio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore honor redditus: & Sestio alteri consulum prioris anni, quod eam rem collega invito ad Patres retulerat. His proximi legati tres habiti, qui Athenas ierant. simul ut pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legum peregrinarum ad condenda nova jura usui fore credebant. Supplevere cæteri numerum. Graves quoque ætate electos novissimis suffragiis ferunt, quo minus ferociter aliorum scitis adversarentur. Regimen totius magistratus penes Appium erat, favore plebis. adeoque novum sibi ingenium induerat, ut plebicola repente, omnisque auræ popularis captator evaderet, pro truci sævoque insectatore plebis. Decimo die jus populo singuli reddebant. eo die penes præfectum juris fasces duodecim erant: collegis novem singuli accensi apparebant. 33

1 *Anno trecentesimo altero quam condita*] Ab urbe condita usque ad primos Coss. fuere anni 244. A primis autem Consulibus usque ad Decemviros anni sunt quinquaginta octo. Ergo nunc trecentesimus alter expletus est, & priores Decemviri anno trecentesimo imperarunt. Apud Liv. de his quinquaginta octo annis omissi sunt tres anni, injuria temporum, ut jam aliquoties, sed suis locis admonuimus. *Glareanus.*

2 *Consulum nomen imperiumque*] Vellem ut vellent veteres libri: *repetitumque, duobus uti mandaretur consulum nomine imperium.* J. F. Gron.

3 *T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius*] *T. Genucius, P. Sestius, Sp. Veturius*, ex tabulis Capitolinis, ut ante dixi. *Sigon.*

4 *Sulpitius, P. Curatius, T. Romulius*] *Ser. Sulpicius, P. Curatius, T. Romilius*, ut ante dixi. *Idem.*

5 *Sp. Posthumius*] Vet. lib. *Postumius Albus.* Idem.

1 *Decess-*

bant. & in unica concordia inter ipsos (qui consensus privatis interdum inutilis esset) summa adversus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumentum exemplo unius rei notasse, satis erit. Quum sine provocatione creati essent; defosso cadavere, domi apud P. Sestium patriciæ gentis virum, invento prolatoque in concionem, in re juxta manifesta atque atroci, C. Julius decemvir diem Sestio dixit, & accusator ad populum extitit, cujus rei judex legitimus erat: [1] decessitque jure suo, ut demptum de vi magistratus, populi libertati adjiceret. Quum promptum hoc jus velut ex oracolo incor- 34
ruptum pariter ab his summi infimique ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentique hominum exspectatione propositis decem tabulis populum ad concionem advocaverunt: &, *quod bonum, faustum, felixque reipublicæ, ipsis, liberisque eorum esset, ire, & legere leges propositas jussere. Se, quantum decem hominum ingenus provideri potuerit, omnibus summis infimisque jura æquasse. plus pollere multorum ingenia, consilia que. Versarent in animis secum unamquamque rem, agitarent deinde sermonibus: atque in medium, quid in quaque re plus minusve esset, conferrent. Eas leges habiturum populum Romanum,* [2] *quas consensus omnium, non sussisse latas magis, quam tulisse videri posset.* Quum ad rumores hominum de unoquoque legum capite edito, satis correctæ viderentur, centuriatis comitiis decem tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo, fons

1 *Decessitque jure suo*] Ita legendum. Sic infra cap. 46. *ad M. Claudio patrueum, ut decederet jure suo.* Henr. Valesius.

Decessitque jure suo] Et purus sermo postebat, *decessitque*, & servaverunt tum calamo exarati, tum veteres impressi. Cicero 2 de offic. *Est enim non modo liberale, parcendum nonnunquam de jure suo decedere, sed interdum fructuosum.* Brutus & Cassius ad Antonium 11 famil. Ciceronis: *Per edictum de jure suo decedere.* J. F. Gron.

2 *Quas consensus omnium invasisse, nec sussisse, &c. videri posset*] Nusquam alias legi hoc genus dicendi, *Invadere*, pro *Inferre* & *Invehere*. Itaque pro certo habeo, legendum esse, *invexisse*. Sigonius.

1 *Comi-*

fortis omnis publici privatique est juris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas; quibus adjectis, absolvi posse velut corpus omnis Romani juris. Ea exspectatio, quum dies comitiorum appropinquaret, desiderium decemviros iterum creandi fecit. Jam plebs, præterquam quod consulum nomen haud secus quam regum perosa erat, ne tribunicium quidem auxilium cedentibus invicem appellatione decemviris, quærebat. Postquam ve- 35
ro [1] comitia decemviris creandis in trinum nundinum indicta sunt; tanta exarsit ambitio, ut primores quoque civitatis (metu credo, ne tanti possessio imperii vacuo ab se relicto loco, haud satis dignis pateret) [2] prensarent homines; honorem summa ope ab se impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderant, suppliciter petentes. [3] Demissa jam in discrimen dignitas, ea ætate, [4] eisque honoribus actis, stimulabat Ap. Claudium. nescires utrum inter decemviros, an inter candidatos numerares. Propior interdum petendo, quam gerendo magistratui erat. criminari optimates, extollere candidatorum levissimum quemque humillimumque. ipse medius inter tribunicios [5] Duilios Icilioque in foro volitare, per illos se plebi venditare: donec collegæ quoque, qui unice illi dediti fuerant ad id tempus, conjecere in eum oculos; mirantes quid sibi vellet. Apparere nihil sincerî

1 *Comitia --- in trinum nundinum indicta sunt*] Recte *trinum nundinum*, quamquam plerique libri habent, *trinundinum*. Id enim significat; *in tertias nundinas*. Quod Græci dicunt, εἰς τρίτην ἀγορὰν, ut Dionys. lib. 7. τοῦ δέντων ὃ πάλιν τῶν δημάρχων εἰς τρίτην ἀγορὰν ἢ καθ' ἣν νόμος ἀλίσκωσιν. Plutarch. in Coriolano, ἐνὶ ὃ Μάρκιος τροσταχθὲν ὁμῶν εἰς τρίτην ἀγορὰν παρεῖναι. & post, ἐν ὃ τῷ μεταξὺ χρόνῳ τῆς τρίτης ἀγορᾶς. ἀγορὰς ὃ ποιοῦσι Ῥωμαῖοι δι' ἡμέρας ἑνδεκάτης, ἐννάτην καλοῦντες. De nundinis copiosius Macrob. lib. 1 Saturn. Quod autem dixit Cicero pro Cornelio *ex prorogatione trinundinum*, Priscianus interpretatur dictum esse pro *trinundinarum*, lib. 7. *Sigonius.*

2 *Prehensarent homines*] Vet. lib. *prensarent*. Idem.

3 *Dimissa in discrimen*] Scribe: *Demissa in discrimen dignitas*. Ut *descendere in certamen* dicimus, Cicero 7 ad Att ep. 12. *Demittamne me penitus in causam*. J. F. Gron.

4 *Hisque honoribus*] Vet. lib. *iisque*. Sigonius.

5 *Duellios*] *Duilios*, ut ante. *Idem.*

1 *De-*

ceri esse; *Profecto haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore. nimium in ordinem se ipsum cogere, & vulgari cum privatis, non tam properantis abire magistratu, quam viam ad continuandum magistratum quærentis esse.* Propalam obviam ire cupiditati parum ausi, obsecundando mollire impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, munus consensu injungunt. Ars hæc erat, ne semetipse creare posset; quod præter tribunos plebis (& idipsum pessimo exemplo,) nemo umquam fecisset. ille enimvero, quod bene vertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit. [1] dejectisque honore per coitionem duobus Quintiis, Capitolino & Cincinnato, & patruo suo C. Claudio, constantissimo viro in optimatium caussa, & aliis ejusdem fastigii civibus, nequaquam splendore vitæ pares decemviros creat, se in primis, quod haud secus factum improbabant boni, quam nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minucius, Q. Fabius Vibulanus, [2] Q. Pœtilius, T. Antonius Merenda, Cæso Duilius, Sp. Oppius Cornicen, [3] Man. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. 36 suo jam inde vivere ingenio cœpit, novosque collegas jam prius quam inirent magistratum, in suos mores formare. Quotidie coibant remotis arbitris: inde impotentibus instructi consiliis, quæ secreto ab aliis coquebant, jam haud dissimulando superbiam, rari aditus, colloquentibus difficiles, ad Idus Maias rem perduxere. Idus tum Maiæ solennes incundis magistratibus erant. Initio igitur magistratus primum hono-

1 *Dejectisque honore per coitionem duobus Quintiis*] Lego vel repugnantibus libris omnibus, *per coitionem*: nam lib. 9 ait, *Coitiones honorum ambitiosi edictum caussa fallax adversus remp. esse.* & lib. 39. *Coitionesque candidati omnes ad deminutionem honoris eum.* & Fad. in orat. de toga: *Coierant ambo, ut Cicerorem consulem dejicerent.* Sigonius.

2 *Q. Pœtilius*] Veteres quidam libri habent, *Q. Patilius.* Dionys. Ἀπίλιος. Capitolinæ tabulæ, *Patelius*: ego ita ferendum. *Idem.*

3 *M. Rabuleius.* Hic à Dionysio Μάνιος vocatur. Quare *M' Rabuleius* castigo. *Idem.*

1 *Possess-*

honoris diem denunciatione ingentis terroris insignem fecere. nam quum ita priores decemviri servassent, ut unus fasces haberet, & hoc insigne regium in orbem, suam cujusque vicem per omnes iret, subito omnes cum duodenis fascibus prodiere. Centum viginti lictores forum impleverant, & fascibus secures illigatas præferebant. nec attinuisse demi securim, quum sine provocatione creati essent, interpretabantur. Decem regum species erat; multiplicatusque terror non infimis solum, sed primoribus Patrum, ratis cædis caussam ac principium quæri. ut si quis memorem libertatis vocem aut in senatu, aut in populo misisset, statim virgæ securesque etiam ad cæterorum metum expedirentur. Nam præterquam quod in populo nihil erat præsidii, sublata provocatione, intercessionem quoque consensu sustulerant: quum priores decemviri appellatione collegæ corrigi reddita ab se jura tulissent; & quædam quæ sui judicii videri possent, ad populum rejecissent. Aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus vertere in plebem cœpit. Abstinebatur à Patribus: in humiliores libidinose crudeliterque consulebatur: hominum, non caussarum toti erant; ut apud quos gratia vim æqui haberet. Judicia domi consiabant, pronunciabant in foro. Si quis collegam appellasset, ab eo, ad quem venerat, ita decedebat, ut pœniteret non prioris decreto stetisse. Opinio etiam sine auctore exierat, non in præsentis modo temporis eos injuriam conspirasse, sed fœdus clandestinum inter ipsos jurejurando ictum, ne comitia haberent, perpetuoque decemviratu [1] possessum semel

1 *Possessum semel retinerent imperium*] Ocius reſinge ex o. ſcriptis editiſque priſcis ante Curionem & Gryphium: *obtinerent*. Eſt enim hic *obtinere*, non conſequi, ſed perſeverare in tenendo, obſtinate tenere. Ut in illo: *antiquum obtines*. Livius lib. 4. *Nec deinde id plebem conceſſum ſemel obtinuiſſe*. Lib. 7. *Si quod duorum hominum virtute partum ſit, id obtinere univerſi non poſſint*. Lib. 26. *Laudavitque milites, quod duabus tantis cladibus deinceps ictis, provinciam obtinuiſſent*. Lib. 27. *Pœnis ad obtinendum heſternum decus admitentibus*. i. e. conſervandum, ne eriperetur. Plautus Milite: *Paret artem & diſciplinam, obtineat*

37 semel obtinerent imperium. Circumspectare tum patriciorum vultus plebeii: & inde libertatis captare auram, unde servitutem timendo, in eum statum rempublicam adduxerant. Primores Patrum odisse decemviros, odisse plebem: nec probare quæ fierent; & credere haud indignis accidere. avide ruendo ad libertatem [1] in servitutem elapsos juvare nolle: cumulare quoque injurias, ut tædio præsentium consules duo tandem & status pristinus rerum in desiderium veniant. Jam & processerat pars major anni, & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adjectæ: nec quicquam jam supererat, si hæ quoque leges centuriatis comitiis perlatæ essent, cur eo magistratu reipublicæ opus esset. Exspectabant quam mox consulibus creandis comitia ediderentur. Id modo plebes agitabat, quonam modo tribuniciam potestatem, munimentum libertati, rem intermissam, repararent. Quum interim mentio comitiorum nulla fieri, & decemviri, qui primo tribunicios homines, quia id populare habebatur, circum se ostentaverant plebi, patricios juvenibus sepserant latera. eorum catervæ tribunalia obsederant. Hi ferre, agere plebem plebisque res; [2] cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset. Et jam ne tergo quidem absti-

obtineat colonos. Hanc vim verbi nec adsequutus Pighius Noct. Attic. l. 13, 14 in verbis Messalæ augustis: *At ego seroes inter se, metus pretorii coercebit inter se, & vitium & obtinuit*: scribere mavult, *vitium*, lib. 4 annalium Valerius Maximus 1. 1. *Conjectura obtinendæ reipublicæ.* J. F. Gron.

1 *In servitutem elapsos*] Non male Guilelmius, *relapsos.* Atcensius *delapsos.* Ipsum quoque *lapsos* aliquoties sufficiebat. Infra: *Miserrimum se in spectem crudelitatis lapsum.* Lib. 27 de Marcello & Crispino: *In necopinatam fraudem lapsos esse.* Idem.

2 *Quum sors qua quicquid*] Vet. lib. *quicquam.* Sigonius.

Quum fortuna, qua quicquid] Locus depravatus. Sigonius ex suo propinat, *quicquam.* Nec subscribunt nostri, neque id prodest quicquam. Fortasse *placuit plebi res & fortunæ, quam, quicquid cupitum foret, potentioris esset.* J. F. Gron.

Cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset] An potius? *Cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentiorem faceret.* 22, 22. *Circum pectis igitur omnibus, quæ fortuna potestatis opus faceret, poterat.* Jac. Gron.

1 *Vir-*

abstinebatur: [1] virgis cædi, alii securi subjici. & ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede juventus nobilis corrupta, non modo non ire obviam injuriæ; sed propalam licentiam suam malle, quam omnium libertatem. [2] Idus 38
Maiæ

1 *Virgis cædi alii, alii securi subjici*] Jam monuerat Rhenanus, prius *alii* non reperiri in Borbetomagensi. Nec in nostris est. Restitue igitur: *Et jam ne tergo quidem abstinebatur: virgis cædi, alii securi subjici.* Quasi diceret: cædebantur virgis, nonnulli etiam securi feriebantur. Ita solent nonnunquam brevius veteres. Livius lib. 5, 8. *Pauci reipublicæ; huic atque illi, ut quoque studium privatum aut gratia occupaverunt, adsunt.* Ubi Cl. Puteanus notaverat esse in Cujaciano: *multi huic atque illi.* Quod à male sollicitis, ne quid deesset, insertum non dubitamus. Eodem libro cap. 20. *Duæ senatum distinebant sententiæ: senis P. Licinii, quem primum dixisse à filio interrogatum ferunt*, &c. *altera Ap. Claudii.* Quis est, exclamat Sigonius, qui non sentiat huic sententiæ explicandæ vocem *una* maxime necessariam deesse? Ego, ut si adfuisse constet è bonis libris, eam non moverim, ita cum meliores eam non agnoscant, Sigonianis tantum deferre nequeo, ut necessariam existimem. Rursus lib. 5, de Vejentibus: *Jam in partem prædæ sua vocatos Deos, alios votis ex urbe sua evocatos hostium templa novasque sedes spectare.* Denique eodem: *Hæc omnia in profano deseri placet sacra, æqualia urbi, quædam vetustiora origine urbis.* Lib. 10. *Ita in medio circumventi hostes cæsique, pars capti.* Lib. 22, 33. *Legati & ad Philippum regem missi, & alii in Ligures.* Lib. 35, 17. *Et quum Hypatam tuendam Heracleamque depoposcissent, neutram tutati refugerunt in juga montium, pars Heracleæ incluserunt sese.* Sic MSS. Cæsar Gall. 1, 8. *Helvetii ea spe dejecti, navibus junctis ratibusque compluribus factis, alii vadis Rhodani qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, sæpius noctu, si perrumpere possent, conati.* Sic MSS. & vett. edd. Fr. Hotmannus judicavit primum deesse *τὸ alii*, scripsitque: *Ratibusque compluribus factis alis, alii vadis.* Quod secuti supra magni viri, qui postremam Cæsari manum admovere. Perperam. Lib. 5. *Itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continenti alios arcessit.* Sallustius de republ. ordin. *Et ea causa exercitus stipendiis confectis, optimos & veterrimos omnium, adversum fratres parentesque, alii liberos contendere.* Idem Jugurth. *Incedunt per ora vestra magnifice, sacerdotia & consulatus, pars triumphos suos ostentantes.* Ibidem cap. 83. *Rursus imperator contra postulata Bocchi nuntios mittit. Ille probare, partim abnuere.* Ita prima editio, teste Grutero, & fideliores scripti. Vulgo additum, *alia.* Suetonius Octavio cap. 75. *Festos & solennes dies profusissime, nonnunquam joculariter tantum celebrabat.* Ubi sententiam imperfectam, ut retur, explet Casaubonus, scribendo: *Profusissime nonnunquam, nonnunquam joculariter.* Tale Silii libro 1. *Armis consulta senatus Vertere, nunc donis.* Frustra Dausquejus, *nunc scita senatus.* Curtius lib. 3. *Obstat metus, aliis cupiditas.* Sic MSS. & recte ex illis Freinshemius. *J. F. Gron.*

2 *Idus Majæ venere*] Hic novus est annus & tertius Decemvirorum, quod ostenditur ex oratione Pub. Sempronii tribuni pleb. lib. 9 adversus Appium censorem concionantis, ubi obiter de hoc decemviro mentionem facit. *Et hic est*, inquit, *Quirites illius Appii progenies*, &c. Atque hic primus est locus ad probandum alium esse annum tertium quo decemviri

Maiæ venere. Nullis subrogatis magistratibus, privati pro decemviris, neque animis ad imperium inhibendum imminutis, neque ad speciem honoris insignibus prodeunt. id vero regnum haud dubie videri. Deploratur in perpetuum libertas; nec vindex quisquam exsistit, aut futurus videtur. nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni cœpti erant à finitimis populis: [1] imperiumque ibi esse, ubi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateque populati, quum hominum atque pecudum inulti prædas egissent, recepto [2] ad Eretum, quod passim vagatum erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes. eam impedimentum delectui fore. Non nuncii solum, sed per urbem agrestium fuga trepidationem injecit. Decemviri consultant quid opus facto sit. destitutis inter Patrum & plebis odia addit terrorem insuper alium fortuna. Æqui alia ex parte [3] castra in Algido locant: depopulatumque inde excursionibus Tusculanum agrum, legati ab Tusculo præsidium orantes, nunciant. Is pavor perculit decemviros, ut senatum simul duobus circumstantibus urbem bellis consulerent. citari jubent in curiam Patres, haud ignari quanta invidiæ immineret tempestas: omnes vastati agri periculorumque imminentium causas in se congesturos: tentationemque eam fore abolendi sibi magistratus, ni consensu resisterent, imperioque inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorum comprimerent. Postquam audita vox in foro est præconis,

fuere in imperio, & alium quo Valerius ac Horatius Coss. fuerunt. *Glareanus.*

1 *Imperiumque ibi esse*, &c. *indignantur*] Vicinis potius populis adscriberem hanc indignationem, quam plebi Romanæ, jam humili & animos despondenti, legeremque: *contemni cœpti erant à finitimis populis, imperium ibi esse, ubi non esset libertas, indignantibus.* J. F. Gron.

2 *Ad Eretum*] Dionysius pro *Ereto* habet mendose, ut puto, ἐς Ρ'ηγίῳ. *Sigonius.*

3 *Castra in Algido locant*] Eutropius montem *Algidum* vocat. Dionysius modo ait: ἐς Α'λγιδὸν πόλει, modo ἐς Α'λγίδ@. *Idem.*

1 *Con-*

ronis, Patres in curiam ad decemviros vocantis; velut nova res, quia intermiserant jamdiu morem consulendi senatus, mirabundam plebem convertit, *quidnam incidisset, cur ex tanto intervallo rem desuetam usurparent. Hostibus belloque gratiam habendam, quod solitum quicquam liberæ civitatis fieret.* Circumspectare omnibus fori partibus senatorem, raroque usquam noscitare. curiam inde, ac solitudinem circa decemviros intueri; quum & ipsi [1] consensu invisum imperium, & plebs, quia privatis jus non esset vocandi senatum, non convenire Patres, interpretarentur, jam caput fieri [2] libertatem repetentium, si se plebs comitem senatui det, & quemadmodum Patres vocati non coëant in senatum; sic plebs abnuat delectum. Hæc fremebat plebes. Patrum haud fere quisquam in foro, in urbe rari erant. [3] indignitate rerum cesserant in agros; [4] suarumque rerum erant, amissa publica: tantum ab injuria se abesse rati, quantum è cœtu congressuque impotentium dominorum se amovissent. Postquam citati non conveniebant, dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capienda, sciscitandumque, num consulto detrectarent? referunt, senatum in agris esse. Lætius id decemviris accidit, quam si præsentes detrectare imperium referrent. Jubent acciri omnes, [5] senatumque in diem posterum edicunt. qui aliquanto spe ipsorum frequentior convenit. quo facto prodi-

1 *Consensu invisum imperium*] Vet. lib. *Invisum consensu imperium*. Sigonius.

2 *Libertatem repetentium*] Vet. lib. *libertatis repetendæ*. Idem.

3 *Indignitate rerum cesserant in agros, suarumque rerum*] Prius illud *rerum*, abesset, non desideres. Hoc Iro: *Ad id, quod sua sponte satis colle-ium animorum erat indignitate etiam Romani accendebantur*. Lib. 7. *Plenis iræ que indignitatis militum animis*. J. F. ron.

4 *Suarum, quæ rerum erant, soliciti, amissa publica*] Vetus lectio, *Suarumque rerum erant, amissa publica*, id est, suis rebus operam dabant. Quam formam dicendi, qui non agnoverunt mutarunt addendo de suo, *Soliciti*. Sic lib. 6. *Plebs cum jam unius hominis esset*. Sic hoc libro paulo ante: *Hominum non causarum toti erant*. Sigonius.

5 *Senatumque in posterum diem indicunt*] Tres Pall. Rott. & Vost. ut & Sig. *edicunt*. Suetonius Julio: *Postquam senatus Idibus Martiis in Pompeii curiam edictus est*. Alterum est a conjectura Rhenani. *J. F. Gron.*

proditam à Patribus plebs libertatem rata, quod iis qui jam magistratu abissent, [1] privatisque si vis abesset, tan-
39 quam jure cogentibus, senatus paruisset. Sed magis obedienter ventum in curiam, quam obnoxie dictas sententias, accepimus. L. Valerium Potitum proditum memoriæ est, post relationem Ap. Claudii, priusquam ordine sententiæ rogarentur, postulando ut de republ. liceret dicere; prohibentibus minaciter decemviris, proditurum se ad plebem denuncientem, tumultum excivisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, *Decem Tarquinios* appellantem, *admonentemque, Valerius & Horatius duobus pulsos reges.* [2] *Nec nominis hominesne tum pertæsum esse; quippe quo Jovem appellari fas sit, quo Romulum conditorem urbis, deinceps que reges appellatos, quod sacris etiam ut solemne retentum sit. Superbiam, violentiamque tum perosos regis, quæ si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot privatis? Viderent, ne vetando in curia libere homines loqui, extra curiam etiam movcrent vocem. neque se videre qui sibi minus privato ad concionem populum vocare, quam illis senatum cogere liceat. Uti vellent, experientur* [3] *quanto ferocior dolor in libertate sua vindi-*

1 *Privatisque jus abesset*] Memini, quod præcesserit: *Quia privatis jus non esset vocandi senatum.* Nihilominus non quisquiliæ, ut ille ait, esse judico illud, *jus abesset*. Hic utique. Cl. Puteanus notat in Fulv. Ursini codice lectum *suis* (sic & Chifl.) *αντὶ τοῦ jus*. Unde felici conjectura eruit: *Quod iis, qui jam magistratu abissent, privatisque, si vis abesset, tanquam jure cogentibus, senatus paruisset.* Ita tuto, per me licet, emendes. Nam sic prorsus Busiid. Rott. Gud. & Mureti: In Helm. Vossianoque: *si jus abesset*. J. F. Gron.

2 *Nec nominis homines tam pertæsum esse*] Ut Rhenanus ex Borbet. sic duo Pall. *nomen*. Voss. ambiguus: *nomen is homines*. Lege: *nec nomen homines tum pertæsos esse*. Idem.

3 *Quanto ferocior dolor in libert. sua vindic. quam cupiditas in injusta dominatione esset*] Rhenanus, qui putat particulas duas, *In*, tollendas esse, idem non sensit vocem huic sententiæ deesse, quæ est in vet. libris, *In injusta dominatione retinenda esset*. Sigonius.

Quanto ferocior dolor in libertate, &c. *quam cupiditas in inj. d. retinenda*] Rhenanus ex Borb. *fortior*. Neque aliter Voss. Helm. Pall. Chifl. Rott. sec & Andreas omnesque antiquæ præter Juntam, quem primum video secutum Frobenium. Et satis id placet, ne pro eo alterum desiderem. Hoc transmittit Sigonius. At quod idem Rhenanus præpositiones negat in eodem codice fuisse, id notat: addit que Rhenanum non sensisse vocem sententiæ deesse, nempe *retinenda*, quam ipse

vindicanda, quam cupiditas in injusta dominatione retinenda esset. De bello Sabino eos referre; tanquam majus ullum populo Romano bellum sit, quam cum iis, qui legum ferendarum causa creati, nihil juris in civitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui vicissitudinem imperitandi ([1] *quod unum exæquandæ sit libertatis) sustulerint: qui privati fasces & regium imperium habeant. Fuisse regibus exactis, patricios magistratus, creatos postea post secessionem plebis, plebeios. Cujus illi partis essent, rogitare. Populares? quid enim eos per populum egisse? Optimates? qui anno jam prope senatum non habuerint: tunc ita habeant ut de republ. loqui prohibeant? Neminium in metu alieno spei ponerent. graviora quæ patiantur videri jam hominibus, quam quæ metuant.* Hæc vociferante Horatio, quum decemviri nec iræ, nec ignoscendi modum reperirent, nec quò evasura res esset, cernerent; C. Claudii, qui patruus Appii decemviri erat, oratio fuit precibus quam jurgio similis, orantis per sui fratris, parentisque ejus manes; *Ut civilis potius societatis, in qua natus esset, quam fœderis nefarie icti cum collegis meminisset. multo id magis se illius causa orare, quam reipublicæ. Quippe remp. si à volentibus nequeat, ab invitis jus expetituram. Sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras, earum eventum se horrere.* Quum aliud præterquam de quo retulissent, decemviri dicere prohiberent, Claudium interpellandi verecundia fuit. Sententiam igitur peregit, nullum placere senatusconsultum fieri. Omnesque ita accipiebant, privatos eos à Claudio judicatos: multique ex

ipse de suo libro interposuit. Hoc vero apud me nusquam, nisi in uno Palatinorum, qui fere omnia Sigoniani codicis stigmata exhibet. Vossianus: *Quanto fortior dolor libertate sua vindicanda quam cupiditas in injusta dominatione esset.* Helm. quoque, *quam cupiditas injusta dominatione esset.* Quos vides τὸ *IN*, quod utrobique Borbet. fastidierat, alterum priore, alterum posteriore loco præterire. Et potest sine eo *libertate sua vindicanda* accipi pro libertatem suam vindicando: potest in sequentibus commode subaudiri τὸ *vindicanda*. Si malis tamen, *dolor libertatis suæ vindicandæ quam injustæ dominationis esset*, per me licet. *J. F. Gron.*

1 *Quod unum exequendæ sit libertatis*] Lege *exæquandæ*, ex vet. lib. *Sigonius.*

ex consularibus verbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem, vim minorem aliquanto habuit, quæ patricios coire ad prodendum interregem jubebat. [1] censendo enim, quoscunque magistratus esse, qui senatum haberent, judicabat; quos privatos fecerat auctor nullius senatusconsulti faciendi. Ita labante jam causa decemvirorum, L. Cornelius Maluginensis, M. Cornelii decemviri frater, quum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consulto servatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasque ejus tuebatur: *quonam fato incidisset, murari se* dictitans, *ut decemviros, qui decemviratum petissent, aut socii, aut hi maxime oppugnarent? aut quid ita, quum per tot menses vacua civitate nemo, justime magistratus summæ rerum præessent, controversiam fecerit; nunc demum quum hostes prope ad portas sint, civiles discordias ferant; nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent, quid agatur. Caterum neminem, majore cura occupatis animis, verum esse,*

1 *Censendo enim quoscunque magistratus esse*] Et hic perquam obscurus est sermo: sed probat C. Claudii sententiam re asperiorem fuisse quam aliorum, quod Decemviros postea privatos censebat. Aliam autem aliquos adhuc in magistratu esse tamquam admittere. *Quoscunque* igitur ita accepit, ut nunc vulgo *quicunque* dicimus. *Glareanus.*

Censendo enim quoscunque magistratus esse] In antiquo exemplari scriptum vidi *concedendo*, sed non placet. Quia tamen loci hujus vel nec tacente, magna obscuritas est, ita explicandum censeo. Duæ hic sententiæ. *Prima* fuit, ne aliquod Senatusconsultum fieret. Quod indicabat obliquè eos, qui Senatum coegissent, privatos esse, nec habuisse jus convocandi Senatus. Jam Senatu illegitime coacto non potuit rite fieri Senatusconsultum. *Secunda* sententia fuit ut patricii coirent ad prodendum interregem. Quod ideo asperum in speciem, quia declarabat Decemviros, qui summam potestatem usurpaverant, non esse Consularis imperii. Interregnum enim celebratur, ubi novi Consules creandi sunt: quod veteres vel magistratu abierint, vel prærmortui sint. Sed quia auctor istius sententiæ Senatusconsultum vult fieri de prodendo interrege, indicat eos aliquo modo esse magistratus, qui Senatum rite coegissent, licet eos Consularis esse potestatis pernegarit. Alios enim magistratus præter Consules Senatum in curiam citare posse patium liquet. *Prima* igitur sententia verbis lenior re asperior, quæ Decemviros nullos magistratus censebat. *Secunda* verbis atrocior, re mitior, quæ eos in aliquo numero magistratuum reponebat. *Schott.* Observ. 3 cap. 38.

2 *Caterum neminem majore cura*] Vide hic Rhenanum & Sigonium. Ut misere moliuntur doctissimi viri! Ille quidem refingit: *Caterum neminem, majore c. oc. an. verum esse, præjudicium tanta*

se, præjudicium rei tantæ afferre. Sibi placere de eo, quod Valerius Horatiusque ante Idus Maias decemviros abisse magistratu insimulent, bellis, quæ immineant perfectis, repub. in tranquillum redacta, senatu disceptante, agi: & jam nunc ita se parare Ap. Claudium, ut comitiorum, quæ decemviris creandis decemvir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse, utrum in unum annum creati sint, an donec leges, quæ deessent, perferrentur. In præsentia omnia præter bellum omitti placere: cujus si falso famam vulgatam, vanaque non nuncios solum, sed Tusculanorum etiam legatos attulisse putent; speculatores mittendos censere, qui certius explorata referant. Sin fides & nunciis & legatis habeatur, delectum primo quoque tempore haberi, decemviros quo cuique eorum videatur, exercitus ducere: nec rem aliam præverti. In hanc sententiam ut discederetur, 41
juniores Patrum evincebant. [1] Ferociores iterum coorti Valerius Horatiusque, vociferari, *ut de republ. liceret dicere. dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat. Neque enim sibi privatos aut in curia aut in concione posse obstare, neque se imaginariis fascibus eorum cessuros esse.* Tum Appius, jam prope esse ratus, ut, ni violentiæ eorum pari resisteretur audacia, victum imperium esset: [2] *Non erit melius*

tantæ rei auferri: alter autem: *verum esse: præjudicium tantæ rei differri posse.* Glareanus quoque magis placere sibi, *verum posse præjudicium*, testatur. Quæ tamen omnia præter ipsos nemo facile intelligit, cum expeditissimi sit sensus vulgata: justum & æquum non esse, dum præsentior alia sit magna cura (nempe de bello Sabinorum Æquorumque propulsando) quem quam controversiam status movere decemviris: vel æquum esse, à nemine, jurene sint magistratus an non, præjudicari. Neque enim aliter concepta sunt verba quam lib. 4. *Non esse æquum, mandatum sibi à populo eripi honorem.* Lib. 7. *An æquum esse dediticios suos illa Artilitate atque amœnitate perfrui?* Id ipsum est *verum esse*. Vide ad lib. 2, 48. *J. F. Gron.*

1 *Ferociores iterum coorti*] Sic primus Curio. Ante illum omnes & scripti *ferocioresque*. Muretus, ut videtur, de conjectura: *cum ferociores*. Eleganter certe. *Idem.*

2 *Non erit melius, inquit*] Dictum monentis, sed hic per iram, eoque turbato sermone, pro hoc: *Melius erit, non mississe vocem, nisi de quo consulimus.* Fruſtra igitur Sigonius contra scriptos: *nec erit melius:* & hinc insultat Glareano. Infra hoc libro Appius in tyrannico judicio: *Proinde quiesse erit melius.* Terentius Adelphis: *ante ædes non feciſſe erit melius hic convicium.* Plautus Menæch. 5, 2, 51. *Melius fanam est, mulier, mentem sumere.* Apud Tacitum Piso ad Senecam lib. 15. *Cur Pisonem aditu arceret? melius fore, si amicitiam familiari congressu exercuissent.*

melius, inquit, *nisi de quo consulimus, vocem misisse.* & ad Valerium negantem se privato reticere, lictorem accedere jussit. Jam Quiritium fidem implorante Valerio à curiæ limine, L. Cornelius complexus Appium, [1] non cui simulabat consulendo, diremit certamen. factaque per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ vellet. Quum libertas non ultra vocem excessisset, decemviri propositum tenuere. Consulares quoque ac seniores ab residuo tribuniciæ potestatis odio, cujus desiderium plebi multo acrius, quam consularis imperii rebantur esse, prope malebant posthodum ipsos decemviros voluntate abire magistratu, quam invidia eorum exsurgere rursus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules rediisset, aut bellis interpositis, aut moderatione consulum in imperiis exercendis, posse in oblivionem [2] tribunorum plebem adduci. Silentio Patrum edicitur delectus. juniores, quum sine provocatione imperium esset, ad nomina respondent. legionibus scriptis, inter se decemviri comparabant, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decemviros erant Q. Fabius & Ap. Claudius. bellum domi majus, quam foris apparebat. Appii violentiam aptiorem rati ad comprimendos urbanos motus: [3] in Fabio minus in bono constans, quam gnavum in malitia ingenium esse. Hunc enim virum egregium olim domi militiæque decemviratus collegæque ita mutaverant, ut Appii quam sui

Καὶ τὰς ὑπομνηματισμοὺς ἀφ' ὧν ἐκεῖνοι τὰ ἐν τῇ ἀρχῇ σφῶν πραχθέντα, ἐς ὕστερον ἀνέγραψαν. Sic & Xenophon. in cod. lib. cap. 42. *J. F. Gronov.*

1 *Non cui simulabat*] Vet. lib. *ji simulabat.* Sigonius.

2 *Tribunorum addunt*] Vet. lib. addunt vocem ista: *Posse in oblivionem tribunorum plebem adduci.* Idem.

3 *In Fabio minus in bono constans, quam gnavum in malitia ingenium esse.*] Rectus hujus loci sensus novus. Facinus non tam audaciorum in ecclesiæ exercendis, quam non constantem in tuendo justo timide. Habet tamen codex peranteiquis Gymnasii tirunculum lucubrarum levamen. Lege aliam fortasse lectionem, & haud scio, an ferri queat: *In Fabio minus in bono constans, quam ignavum in malitia ingenium esse.* ut ante ingens co magis partes bellicas illi fuisse commissas, quod militiæ minus ignavus esset, quam pertinax in tuendis rectis moribus & justo defendendo. *Schott.* Cæterum vide Val. Max. lib. 3 cap. 38.

1 *M. Ra-*

sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, [1] Man. Rabuleio, & Q. Petilio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minucio, & T. Antonio, & [2] Cæsone Duilio, & M. Segio: Sp. Oppium Ap. Claudio adjutorem ad urbem tuendam æquo omnium decemvirorum imperio decernunt. Nihilo militiæ quam domi melius respublica administrata est. 42
Illa modo in ducibus culpa, quod, ut odio essent civibus, fecerant. alia omnis penes milites noxa erat: qui ne quid ductu atque auspicio decemvirorum prospere usquam gereretur, vinci se per suum atque illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab Æquis exercitus erant. ab Ereto per silentium noctis profugi propius urbem inter [3] Fidenas Crustumeriamque loco edito castra communierant. persecutis hostibus nusquam se æquo certamine committentes, natura loci ac vallo, non virtute aut armis tutabantur. Majus flagitium in Algido, major etiam clades accepta: castra quoque amissa erant, exutusque omnibus utensilibus miles, Tusculum se fide misericordiaque victurus [4] hospitum (qui tum non fefellerunt) contulerat. Romam tanti terrores allati, ut posito jam decemvirali odio Patres vigilias in urbe habendas censerent: omnes qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro portis stationes agere juberent; [5] arma Tusculum ad supplementum decernerent, decemvirosque ab arce Tusculi degressos in castris militem habere: castra alia à Fidenis in Sabinum agrum transferri: belloque ultro inferendo deterreri hostes à consilio urbis oppugnandæ. Ad

1 *M. Rabuleio, Q. Pœtilio*] *M' Rabuleio, Q. Pœtelio*, ut dixi. *Sigonius.*

2 *Cæsone Duellio*] *K. Duilio*, ut supra. *Idem.*

3 *Fidenas, Crustumeniamque*] *Crustumeriamque*, ut dixi in primum lib. *Idem.*

4 *Hospitum, quæ tamen non fefellerunt, cont.*] Vet. lib. *Hospitum, qui tum non fefellerunt, contulerat.* Idem.

5 *Arma Tusculum ad supplementum*] Quid est *arma* decernere *ad supplementum*? Immo *arma ac supplementum. Arma* illis, qui inter fugam illa jactassent aut dereliquissent; *supplementum* in occisorum locum. *J. F. Gron.*

43 Ad clades ab hostibus acceptas, duo nefanda facinora decemviri belli domique adjiciunt. L. Siccium in Sabinis, per invidiam decemviralem, tribunorum creandorum secessionisque mentiones ad vulgus militum sermonibus occultis ferentem, prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt. datur negotium militibus, quos miserant expeditionis ejus comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere, quum ipse se prævalidus pari viribus animo circumventus tutaretur. Nunciant in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse Siccium egregie pugnantem militesque quosdam cum eo amissos. Primo fides nunciantibus fuit. Profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemvirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumque in medio jacentem, armatumque omnibus in eum versis corporibus videre, hostium neque corpus ullum, nec vestigia abeuntium; profecto ab suis interfectum memorantes, retulere corpus. Invidiæque plena castra erant, & Romam ferri protinus Siccium placebat, ni decemviri funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum mœstitia, pessima decemvirorum in vulgus fama est. 44 Sequitur aliud in urbe nefas ab libidine ortum, haud minus fœdo eventu, quam quod per stuprum cædemque Lucretiæ urbe regnoque Tarquinios expulerat: ut non finis solum idem decemviris, qui regibus, sed causa etiam eadem imperii amittendi esset. Ap. Claudium virginis plebeiæ stuprandæ libido cepit. Pater virginis L. Virginius, honestum ordinem in Algido ducebat, vir exempli recti domi militiæque. [1] Perinde uxor

1 *Perinde uxor instituta fuerat, liberique instituebantur*] Vet. lib. *Liberi quoque instituebantur*. Sigonius.

Liberi quoque instituebantur] Magis ad gustum meum quod sustulit Sigonius servatum in scriptis editisque antiquis: *Perinde uxor instituta fuerat, liberique instituebantur*. Nescio quomodo aliter sermo hiat. *J. F. Gron.*

Perinde uxor instituta fuerat, l. i.] Tempora

uxor instituta fuerat, liberique instituebantur. [1] Desponderat filiam L. Icilio tribunicio, viro acri, & pro caussa plebis expertæ virtutis. Hanc virginem adultam, forma excellentem, [2] Appius amore ardens, pretio ac spe pellicere adortus; postquam omnia pudore septa animadverterat, ad crudelem superbamque vim animum convertit. M. Claudio clienti negotium dedit, ut virginem in servitutem assereret. neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias: quod pater puellæ abesset, locum injuriæ esse ratus. Virgini venienti in forum (ibi namque in tabernis literarum ludi erant) minister decemviri libidinis manum injecit; serva sua natam ([3] servamque appellans) esse. sequique se jubebat; cunctantem vi abstracturum. Pavida puella stupente, ad clamorem nutricis, fidem Quiritium implorantis, fit concursus. Virginii patris sponsique Icilii populare nomen celebratur. notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Jam à vi tuta erat; quum assertor, nihil opus esse multitudine concitata ait, se jure grassari, non vi. Vocat puellam in jus; [4] auctoribus qui aderant, ut

pora declinationum ideo confusa sunt, quod interierat jam pridem Numitoria mater, auctore Dionysio, & ipso paulo post Livio: & *liberi* de unica filia dixisse videtur. Porro gener Virginii, & cui filiam desponderat Virginius, L. Icilius, Sp. Icilii, qui Tribunus plebis fuerat, filius. *Glareanus.*

1 *Desponderant*] Lege ex vet. lectione, *Desponderat*, ut ad patrem L. Virginium referatur, non ad matrem, quam multis ante annis mortuam esse tradit Dionysius. *Sigonius.*

2 *Appius amore ardens*] Sic primo video expressisse Juntam, ex Aldo, credo: non enim hic mihi nunc ad manum. Andreas, Becharius, Mosellanus, Ascensius: *Appius amore ardens.* Utique melius, præsertim cum

& hoc habuerit Borbetomagensis. Nam quod ibi est, *ardens mens*, ex eo est, quod librarius vel diversorum librorum lectionem utramque reddere, vel erratum in præcedenti voce corrigere voluit, ita ut deleretur, *rdens*, *a* vero conjunctum cum τῷ *mens* remaneret. Itaque frustra est Rhenanus cum suis conjecturis. Helm. quoque Rott. Gud. *amens.* J. F. Gron.

3 *Servamque appellans esse sequique se jubebat*] Multo rotundius illæ, quas dixi vetustiores: *serva sua natam, servamque appellans sequi se jubebat.* Intelligitur enim *dicens*, aut includitur sensui verbi, *appellans.* Idem.

4 *Auctoribus, qui aderant, ut sequeretur*] Vide quid sit, quod quidam libri veteres habent, *Adjutoribus, qui aderant, assequentibus.* Sigonius.

1 *Ad*

ut sequeretur. [1] Ad tribunal Appii perventum est. notam judici fabulam petitor, quippe apud ipsum auctorem argumenti, peragit, puellam domi suæ natam, furtoque inde in domum Virginii translatam, [2] suppositam esse. Id se indicio compertum afferre: probaturumque vel ipso Virginio judice, ad quem major pars injuriæ ejus pertineat. Interim dominum sequi ancillam, æquum esse. Advocati puellæ, quum Virginium reip. causia dixissent abesse, biduo affuturum, si nunciatum ei sit; iniquum esse, absentem de liberis dimicare; postulant, ut rem integram in patris adventum differat. lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem. neu patiatur virginem adultam, famæ prius, quam libertatis periculum
45 adire. Appius decreto præfatus, *quam libertati favisset, eam ipsam legem declarare, quam Virginii amici postulationi suæ prætendant. Caterum ita in ea firmum libertati forc præsidium, si nec causis, nec personis variet.* [3] *In his enim quæ asserantur in libertatem, quia quivis lege agere possit, id juris esse: in ea quæ in patris manu sit neminem esse ausum, cui dominus possessionem cedat. Placere itaque patrem arcessi, interea juris sui*

1 *Ad tribunal Appii perventum est*] Aut partem unam excidit, Sertorianumque: *Ut ad tribunal Appii perventum est, notam judici fabulam*, &c. aut certe aliter dictum quid sit? *Venit puellam in jus. Auctoribus qui aderant, ut sequeretur, ad tribunal Appii perventum est. Notam judici fabulam petitor.* Quod videndum censet Sigonius, quid sit, quod quidam libri veteres habent; *Adjutoribus, qui aderant, assequentibus:* ego idipsum non prius videndum quam conspuendum censeo, tanquam audaciæ & ignorantiæ subolem. *Qui aderant*, id est, advocati, periphrasi eleganti, ut veteres malunt interdum, *Qui consuluntur*, quam jurisperiti; *Qui res judicant*, quam judices; *Quod natum est*, quam infans. Tacitus 11 annal. *Adhibitu qui obsignarent*, pro signatoribus; Cicero lib. 2 in Verrem: *Mamertini, qui Sopatrum de conspectu, post Sopatri adventum, abduxerunt, ut sequeretur*, est. subductis advocatis, ne judicium deturbaret: de sententia advocatorum vel proximorum puella secuta. Lib. 2. *Consensu inde haud dubio omnium, qui aderant, in forum ad consules lectica defertur.* Dixerat ante: *Consilio propinquorum adhibito.* Sic lib. 5. *Restitit pavidus atque inhibuit frenos iis qui jumenta agebat.* Hoc si illi *adjutorum adsequentium* conditores intellexissent, brachium intra togam continuissent. *J. F. Gron.*

2 *Suppositam esse*] Rott. Gud. Voss. uterque Flor. Helm. *suppositam ei esse.* Idem.

3 *In his enim quæ asserantur in lib.* P. Vet. lib. *In in enim qui asserantur*, Sigonius.

1 *Quin*

sui jacturam assertorem non facere, [1] *quin ducat puellam, sistendamque in adventum ejus, qui pater dicatur, promittat.* Adversus injuriam decreti [2] quum multi magis fremerent [3] quam quisquam unus recusare auderet; [4] P. Numitorius, puellæ avunculus, & sponsus Icilius, interveniunt. dataque inter turbam via, quum multitudo Icilii maxime interventu resisti posse Appio crederet, lictor *decrescere* ait: vociferantemque Icilium summovet. [5] Placidum quoque ingenium tam atrox injuria accendisset.

1 *Quin ducat puellam*] Frustratio mera. Nec dubium quin tunc quoque obtinuerit, quod sancit Paullus l. 3 π. 10 D. de acq. poss. *Si servus, quem possidebam, pro libero se gerat, ut fecit Spartacus, & judicium liberale pati paratus sit, non videbitur à domino possideri, cui se adversarium præparat. Sed hoc ita verum est, si diu in libertate moratur. Alioquin si ex possessione servitutis in libertatem reclamaverit, & liberale judicium imploraverit, nihilominus in possessione mea est, & animo eum possideo, donec liber fuerit pronunciatus.* J. F. Gron.

2 *Cum multi magis fremerent*] Propemodum tale negotium hoc est, quale superius de patriciis in plebem peccantibus post Cæsonis damnationem retulit; sensus tamen obscurus est. *Glareanus.*

3 *Quam quisquam unus recusare auderet*] Non est Latinum, *recusare adversus injuriam.* Tres Pall. & editio Campani: *reclamare.* Supra: *Tribuni reclamantibus consulibus resecti.* Lib. 10. *Reclamantibus universis ipse primus*, &c. Sed potest intelligi, *quam id recusare.* J. F. Gron.

4 *P. Numitorius puellæ avunculus*] Quidam codices *avus* habebant, at Dionysius Numitoriam Virginii uxorem, Numitoriique sororem ac Virginiæ matrem plane asserit lib. 11. Et ipse Livius postea in catalogo novorum tribunorum P. Numitorium Virginiæ *avunculum* scribit. *Glareanus.*

P. Num. pu. avunculus] Libri veteres habent, *Avus*, sed placet magis *avunculus.* quia Dionysius inquit: ὁ μήτηρ θείος τῆς παρθένου. *Sigonius.*

5 *Placitum quoque*] Vet. lib. *Cum placidum quoque*, &c. *Idem.*

Quum placidum quoque ingenium tam atrox injuria accendisset] Auctoritate meliorum scriptorum & impressorum *tò quum* amovimus. Quid enim? Itane placidum & mite ingenium Icilii, si nihil aliud, tribunicii hominis, prædicet Livius? Hoc vero ego si credam, quæ libro secundo & hoc tertio ab ortu tribunorum ad hoc loci perscripsit, non legerim. Nimirum offendit & librarium & Sigonium oratio sententia quam verbis plenior. Ait enim, tranquillum quoque & sedatum ingenium hominis, si quod sic offensum fuisset, potuisse primum iniquitate & celeritate decreti, dein fastu lictoris submoventis irritari ac permoveri. Intelligi præterea vult: nedum Icilii, adsueti tempestate tribunicia Patres, plebem, sese agitare. Quod omisit per artem, ne ipse longiorem moram rei narrandæ faceret, quam Icilius gerendæ, statimque verba illius subjicit. Scribe igitur & distingue: *Vociferantem Icilium submovet. Placidum quoque ingenium tam atrox injuria accendisset. Ferro hinc tibi submovendus sum*, *Appi*, *inquit.* Tale est lib. 28, 5 de Philippo: *Vel segnem ducem tot irritare tumultus circumfusi poterant. Legationes dimittit.* Quasi additum esset, nedum Philippum, tu-

nura

disset. *Ferro hinc tibi summovendus sum, Appi*, inquit, *ut tacitum feras, quod celari vis. Virginem ego hanc sum ducturus,* [1] *nuptam pudicamque habiturus. Proinde omnes collegarum quoque lictores convoca, expediri virgas & secures jube: non manebit extra domum patris sponsa Icilii. Non, si tribunicium auxilium & provocationem plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ, ademistis, ideo in liberos quoque nostros conjugesque regnum vestræ libidini datum est. Savite in tergum & in cervices nostras, pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis afferetur, ego præsentium Quiritium pro sponsa, Virginius militum pro unica filia, omnes Deorum hominumque implorabimus fidem. neque tu istud unquam decretum sine cæde nostra referes. Postulo, Appi, etiam atque etiam consideres quo progrediare. Virginius viderit de filia, ubi venerit, quid agat. Hoc tantum sciat, sibi, si hujus vindicias tulerit, conditionem filiæ quærendam esse. me vindicantem sponsam in libertatem, vita citius deseret, quam*
46 *fides.* Concitata multitudo erat certamenque instare videbatur. lictores Icilium circumsteterant: nec ultra minas tamen processum est. Quum Appius, *Non Virginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, & tribunatum etiam nunc spirantem,* [2] *locum seditionis quærere* diceret; *non præbiturum se illi eo die materiam: sed ut jam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti & patrio nomini & libertati datum, jus eo die se non dicturum, neque decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, ut decederet jure suo, vindicarique puellam in posterum diem pateretur. Quod nisi pater postero die affuisset, denunciare se Icilio similibusque Icilii, neque legi suæ latorem,*

num suæ ætatis acerrimum regem. Tamen illud *cum* se insinuavit etiam in Romanam Andreæ: habet enim: *Placidum quoque ingenium cum tam atrox.* Sed Tarvisina, Veneta, Becharius, alii mature spreverunt. J. F. Gron.

1 *Nuptamque pudicam habiturus*] Vetus lectio, *Nuptam, pudicamque habiturus.* Sigonius.

2 *Locum seditionis quærere*] Lib. 8. *Indicat Lucanos insidiis quærere locum.* Lib. 9. *Omnium principum in Samnio eo curæ sunt intentæ, ut insidiis quæreretur locus.* Lib. 25. *Mutata repente voluntate locum gratiæ apud Pœnum quærens.* Lib. 27. *Quum Hannibal nocte signa moveret, locum insidiis quærens.* Et rursus: *totus in sinus arctes versus locum insidiis quærebat.* Videtur igitur & hac forma scripsisse Livius: *locum seditioni.* J. F. Gron.

1 *Cum*

latorem, neque decemviro constantiam defore: nec se utique collegarum lictores convocaturum ad coërcendos seditionis auctores. contentum se suis lictoribus fore. Quum dilatum tempus injuriæ esset, secessissentque advocati puellæ, placuit omnium primum fratrem Icilii, filiumque Numitorii, impigros juvenes, pergere inde recta ad portam: & quantum accelerari posset, Virginium acciri è castris. In eo verti puellæ salutem, si postero die vindex injuriæ ad tempus præsto esset. Jussi pergunt, citatisque equis nuncium ad patrem perferunt. [1] Quum instaret assertor puellæ, ut vindicaret, sponsoresque daret; atque id ipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens, dum præciperent iter nuncii missi in castra, manus tollere undique multitudo, & se quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere. Atque ille lacrimabundus, *Gratum est*, inquit, *crastina die vestra opera utar. sponsorum nunc satis est.* Ita vindicatur Virginia spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus, ne ejus rei causa sedisse videretur: postquam omissis rebus aliis, præ cura unius nemo adibat, domum se recepit: collegisque in castra scribit, *ne Virginio commeatum dent, atque etiam in custodia habeant.* Improbum consilium ferum, ut debuit, fuit: [2] Et jam commeatu sumpto profectus Virginius prima vigilia erat, quum postero die mane de retinendo eo nequicquam literæ redduntur. At in urbe, prima luce, quum 47
civitas in foro exspectatione erecta staret; [3] Virginius for-

1 *Cum instaret assertor puellæ*] *Assertorem* vocat puellæ non L. Icilium, ut putat Glareanus, sed M. Claudium, qui instabat, ut Icilius Virginiam vindicaret usque in posterum diem, datis sponsoribus, fore, ut ea postridie sisteretur. Sic etiam supra eum vocavit. *Sigonius.*

2 *Et jam commeatu sumpto*] Lege ex fide vet. lib. *Jam enim commeatu sumpto.* Idem.

3 *Virginius sordidatus filiam suam*] Usque ad Curionem omnes video habere veteres: *filiam secum obsoleta veste.* Ille dedit *suam*, contra nostros certe codices. Suspicor legendum: *Virginius sordidatus filiam cum obsoleta veste.* Solent enim particulam illam in his non spernere. Ut de Scipione: *cum pallio crepidisque inambulantem.* Cicero: *Sacrificium publicum cum lana faceret.* Lib. 35. *Liberos & conjugem ejus cum sordida veste, tenentes velamenta supplicum, concionem frequentem adire jubent.* J. F. Gron.

1 *Pre-*

sordidatus, filiam suam obsoleta veste comitantibus aliquot matronis, cum ingenti advocatione in forum deducit. Circumire ibi & [1] prensare homines cœpit: & non orare solum precariam opem, sed pro debita petere, *se pro liberis eorum ac conjugibus quotidie in acie stare: nec alium virum esse, cujus strenue ac ferociter facta in bello plura memorari possent. Quid prodesse, si incolumi urbe, quæ capta ultima timeantur, liberis suis sint patienda?* Hæc prope concionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio jactabantur. comitatus mulierbris plus tacito fletu, quam ulla vox movebat. Adversus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta vis amentiæ verius quam amoris mentem turbaverat) in tribunal ascendit: & ultro querente pauca petitore, *quod jus sibi pridie per ambitionem dictum non esset*; priusquam aut ille postulatum perageret, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto sermonem prætenderit, forsan aliquem [2] verum auctores antiqui tradiderint. quia nusquam ullum in tanta fœditate decreti verisimilem invenio; id quod constat, nudum videtur proponendum, [3] Decrevisse vindicias secundum servitutem. Primo stupor omnes admi-

1 *Frehensare*] Vet. lib. *Prensare*. Sigonius.

2 *Verum auctores antiqui tradiderunt*] Ante Frobenianam auctiorem invenio ubique *tradiderint*. Sed illud, inquit Glareanus, simplicius, & potentialis modus quam huc quadret, non video. Immo quadrat maxime: est enim, potuerint tradere, si voluissent nempe, utpote propiores memoriæ temporum illorum: *Tradiderunt*, non diceret Livius, quippe qui id ignorare non poterat, si tradidissent; nec adeo fastidiebat, ut inquirere noluerit. *J. F. Gron.*

3 *Decrevisse vindicias secundum servitut.*] Vet. lib. *dedisse*. Ego, *dare se*, legendum puto: nam tempus præsens quæritur. Hoc genere dicendi sæpius mus est in hac re, nunquam autem *decernere*. inquit enim supra: *Vindicias det secundum libertatem*. Et infra: *Judicem te ab libertate in servitutem, vindicias non dedisse*. Item: *Vindicias ne ab libertate in servitutem dederit*. Dicitur autem, *Dare vindicias ab libertate*, vel *secundum servitutem*, aliquem servum esse judicare: at, *ab servitute*, vel *secundum libertatem*, liberum esse decernere. Quibus dicendi generibus usus est hoc loco Livius, ac Pædianus pro Cornel. *Qui fuerit ille ex decemviris, qui contra libertatem vindicias dederit*. Est autem *dare vindicias ab libertate*, vel *secundum servitutem*. dare possessionem ei qui servum esse adserit. *Dare vindicias ab servitute*, vel, *secundum libertatem*; dare possessionem ei, qui liberum esse adserit. *Sigonius.*

admiratione rei tam atrocis defixit. silentium inde aliquamdiu tenuit. Deinde quum M. Claudius circumstantibus matronis iret ad prehendendam virginem, lamentabilisque cum mulierum comploratio excepisset; Virginius intentans in Appium manus, *Icilio*, inquit, *Appi, non tibi filiam desponsi: & ad nuptias, non ad stuprum educavi. Placet pecudum ferarumque ritu promiscue in concubitus ruere? Passurine hæc isti sint, nescio. non spero esse passuros illos qui arma habent.* Quum repelleretur assertor virginis à globo mulierum circumstantiumque advocatorum, silentium factum per præconem. [1] Decemvir alienato ad 48
libidinem animo, negat *ex hesterno tantum convicio Icilii violentiaque Virginii, cujus testem populum Romanum habeat, sed certis quoque indiciis compertum se habere, nocte tota cœtus in urbe factos esse ad movendam seditionem. Itaque se haud inscium ejus dimicationis, cum armatis descendisse: non ut quemquam quietum violaret, sed ut turbantes civitatis otium, pro majestate imperii coërceret. Proinde quiesse erit melius.* I, inquit, *lictor, summove turbam; & da viam domino ad prehendendum mancipium.* Quum hæc intonuisset plenus iræ, multitudo ipsa se sua sponte dimovit, desertaque præda injuriæ puella stabat. Tum Virginius, ubi nihil usquam auxilii vidit, *Quæso*, inquit, *Appi, primum ignosce patrio dolori,* [2] *si quid inclementius in te sum invectus: deinde sinas hic coram virgine nutricem percontari quid hoc rei sit. Ut si falso pater dictus sum, æquiore hinc animo discedam.* Data venia, seducit filiam ac nutricem [3] prope Cloacinæ ad tabernas, quibus

1 *Decemvir alienato ad libidinem animo*] Cur placeat Rhenano, *Alienatus*, nescio. Mihi *alienato* magis probatur, ut & in vet. lib. est, & in 7 lib. dixit, *Milites alienatis ab memoria periculi animis.* Sigonius.

2 *Si inclementius in te sum inv.*] Lib. vet. *Si quid inclementius.* Idem.

3 *Prope Cloacinæ*] Plinius *Cluacinam* legit lib. 16 cap. 29 cum ait: *Quippe ita traditur, myrtea verbena Romanos Sabinosque, cum propter raptas virgines dimicare voluissent, depositis armis purgatos in eo loco, qui nunc signa Veneris Cluacinæ habet. Cluere enim antiqui purgare dicebant.* At Lactant. lib. 1 de Falsa relig. *Cloacinam*, agnoscit. Verba ejus sunt: *Cloacinæ simulacrum in Cloaca maxima repertum Tatius consecravit, & quia cujus esset effigies, ignorabat, ex loco illi nomen imposuit.* Idem.

quibus nunc Novis est nomen. atque ibi ab lanio cultro arrepto, *Hoc te uno, quo possum*, ait, *modo, filia, in libertatem vindico.* Pectus deinde puellæ transfigit: respectansque ad tribunal, *Te*, inquit, *Appi, tuumque caput sanguine hoc consecro.* Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius, comprehendi Virginium jubet. ille ferro, quacunque ibat, viam facere: donec [1] multitudine etiam prosequentium tuente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusque exsangue corpus sublatum ostentant populo: scelus Appii, puellæ infelicem formam, necessitatem patris deplorant. Sequentes clamitant matronæ, *Eamne liberorum procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia esse?* cæteraque quæ in tali re muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo, eo miserabilia magis querentibus subjicit. Virorum & maxime Icilii vox tota, tribuniciæ potestatis ac provocationis ad populum ereptæ,
49 publicarumque indignationum, erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repetendæ libertatis. Appius nunc vocari Icilium, [2] nunc detractantem arripi. postremo, quum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine

1 *Multitudine etiam prosequentium tuente*] A Curione est. nam quicquid ante illam cum MSS. *tuente*. scilicet Virginium à vi lictorum Appii. Lib. 33. *A paucis procurrentibus lacessita pugna est, deinde subsidiis tuentium pulsos aucta.* Quod Modius ex Col. annotat, *prosequentium juvenum*, id sane Romana Andreæ, Veneta, Tarvisina, Becharius, Ascensius, Moguntini, Saveterius, expressérunt. Aldus omisisse videtur, & ex eo Juntas, Gryphius & cæteri. Sed videtur non rejiciendum, quando & matronarum & virorum separatim mox Livius meminit. Mox: *quo est mœstior imbecillo animo, eo miserabilia magis querentibus subjicit.* Tò *eo* si arcerent veteres libri, non profecto revocarem: sed quare tantopere eliminandum sit, quam censet homo doctus, causam nullus video. *J. F. Gron.*

2 *Nunc retractantem arripi*] Vir doctus, *detrectantem*: ut & pro eo quod est cap. 52. *Nullo, qui per ætatem ire possent, retractante.* Num ergo & apud Columellam 2,2. *Nunquam stimulo laceffat juvencum, quod retractantem calcitrosumque eum reddit.* Ciceronem lib. 5 Tusc. *Quod paullo ante Peripateticos veteremque Academiam hortari videbare, ut sine retractatione libere dicere auderent, sapientes esse semper beatissimos.* Ad Atticum 13, 25. *Conficies igitur, & quidem sine ulla dubitatione, aut retractatione.* Num, inquam, & his locis mutandum? *Idem.*

1 *Agi-*

ne patriciorum juvenum per turbam vadens, in vincula duci jubet. Jam circa Icilium non solum multitudo, sed duces quoque multitudinis erant, L. Valerius & M. Horatius. qui, repulso lictore, si jure ageret, vindicare se à privato Icilium ajebant: si vim afferre conaretur, ibi quoque se haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumque lictor decemviri invadit. Franguntur à multitudine fasces. In concionem Appius ascendit. Sequuntur Horatius, Valeriusque, eos concio audit, decemviro obstrepitur. Jam pro imperio Valerius discedere à privato lictores jubebat: quum fractis animis Appius, vitæ metuens, in domum se propinquam foro insciis adversariis capite obvoluto recepit. Sp. Oppius, ut auxilio collegæ esset, in forum ex altera parte irrumpit. videt imperium vi victum. [1] Agitatis deinde consiliis, atque ex omni parte assentiendo multis auctoribus, [2] trepidus, senatum postremo vocari jussit. ea res, quod magnæ parti Patrum displicere acta decemvirorum videbantur, spe per senatum finiendæ potestatis ejus, multitudinem sedavit. Senatus nec plebem irritandam censuit: & multo magis providendum, ne quid Virginii adventus in exercitu motus faceret. Itaque missi juniores Patrum in castra, quæ tum in monte Vecilio erant; nunciant decemviris, *ut omni ope à seditione milites contineant.* Ubi Virginius majorem, quam reliquerat in urbe, motum excivit. Nam præterquam quod agmine prope quadringentorum hominum veniens, qui ab urbe indignitate rei accensi comites ei se dederant, conspectus

1 *Agitatus deinde consiliis*] Hic certo habeo legendum, *agitatis deinde consiliis*, ut est in vet. lib. Nam 4 libro hic, *Consilia ad movenda bella ad Fanum Voltumnæ agitata.* Et post etiam: *Seorsum agitare consilia.* Itemque sæpius, *agitatum consilia.* Sigonius.

2 *Trepidus senatum postremo vocari jussit*] Quid sibi velint tres Pall. Voss. Helm. Flor. Rott. & Campanus exhibendo, *trepidaverat*, ignoro, nisi forte: *auctoribus, trepida re, senatum postremo.* Infra: *plebemque obedientem in re tam trepida Patribus præberent.* Lib. 4. *Et senatus, ut intrepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Æmilium jussit.* Lib. 26. *Ut in re tam trepida senatus extemplo vocato.* J. F. Gron.

ſpectus eſt; [1] ſtrictum etiam telum, reſperſuſque ipſe cruore tota in ſe caſtra convertit. & togæ multifariam in caſtris viſæ, majoris aliquanto quam erat, ſpeciem urbanæ multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei eſſet; flens diu vocem non miſit: tandem ut jam ex trepidatione concurrentium turba conſtitit, ac ſilentium fuit, ordine cuncta ut geſta erant, expoſuit. Supinas deinde tendens manus, commilitones appellans orabat, *Ne, quod ſcelus Ap. Claudii eſſet, ſibi attribuerent: neu ſe ut parricidam liberum averſarentur.* [2] *Sibi vitam filiæ ſuæ cariorem fuiſſe, ſi liberæ ac pudicæ vivere licitum fuiſſet. quam velut ſervam ad ſtuprum rapi videret,* [3] *morte amiſſa melius ratum, quam*

1 *Strictum etiam telum, reſperſuſque ipſe cruore tota in ſe caſtra convertit*] Nemo animadvertit hic vocem unam deeſſe, ſine qua ſenſus eſſe nullus aptus poteſt: ea vero eſt in libris antiquis, ſic . . . *tenens*. Quam eandem aſſert etiam Dionyſius in eadem re explicanda, τὸ μὲν, ἐφ' ὅλῃ τῇ χειρὶ ἔχων, τὸ δὲ, πάντα τὰ περὶ αὐτὸν ἐπιτιθεὶς, id eſt, *tum cultrum manu tenens, totus ſanguine, cædis.* Sigonius.

Strictum etiam telum, &c.] Sane animadvertit nemo deeſſe vocem, ſine qua ſenſus nullus eſſe poſſit: neque enim decrat. ſed facile animadvertere eſt ſupereſſe vocem in codice interpoſ. Sigonii: *barbarum tum tenens.* Ipſum enim illud tenens ſtrictum & ſubrectum, quale erat cruore madidum, & ſtillans, non medo tenens telum admirationi hominibus fuit omnimque in ſe ora convertit. Vidit hoc & Robortellius. *J. F. Gron.*

2 *Sibi vitam filiæ ſuæ cariorem fuiſſe, ſi liberæ ac pudicæ vivere licitum fuiſſet*] Malleni hoc loco, *Cariorem vitam fuiſſe.* Cariorem vet. lib. habent, *tuere ac pudice*, ſine diphthongo. *Sigonius.*

Sibi vitam filiæ ſuæ cariorem fuiſſe, ſi liberæ ac pudicæ] Rhenanus *pudicam.* Malo: *ſi liberæ ac pudicæ vivere licitum fuiſſet.* Quod mutavit Sigonius pretextu ſcriptorum ſuorum. Atqui fuerunt illi omnes, ſiquidem multi fuerunt, adeo recentis manus, ut diphthongos non haberent. Plautus Cacſina: *Modi ecca tu ne tam . . . ſti . . . te.* Bacchid. *benevolum, tum tuum.* Catullus: *Sancta nobis, ſi quod fas verum.* Terent. Heaut. *Nam . . . tutes aliud nihil eſt, diſſerte vivamus.* Cicero Philipp. 11. *Agitur autem liberine vivamus, an mortem obeamus.* Lib. 14 Famil. 1. *Quod ſi noſtra conſilia . . . vivemus, conſilium vivemus.* J. F. Gron.

3 *Morte amiſſa melius ratum quam contumelia . . .*] Deeſt verbum, *ſi . . .* inquit Sigonius. Immo ſuperfit & hic in luculento illo codice id verbum. Non enim ſenſus eſt, melius fe eſſe ratum liberos meri, quam contumelia affectos vivere: ſed cum imbibiſſet minus eſſe durum per mortem quam per probrum & dedecus perdere liberos, dum miſeretur filiæ & vicem ejus dolet, non recte æſtimantibus crudeliter in eam ſe conſuluiſſe videri. Non enim minus quam morte amittebat filiam per duplicem contumeliam, alteram certam & expoſitam, cum addiceretur Flaminio pro mancipio, libertateque & civitate excluderetur; alteram diſſimulatam

quam contumelia liberos: misericordia se in speciem crudelitatis lapsum. Nec se superstitem filiæ futurum fuisse, nisi spem ulciscendæ mortis ejus in auxilio commilitonum habuisset. [1] *Illis quoque enim filias, sorores, conjugesque esse. nec cum filia sua libidinem Appii Claudii extinctam esse; sed quo impunitior sit, eo effrenatiorem fore. Aliena calamitate documentum datum illis cavendæ similis injuriæ. quod ad se attineat, uxorem sibi fato ereptam: filiam, quia non ultra pudica victura fuerit,* [2] *misera, sed honesta, morte occubuisse. Non esse jam Appii libidini locum in domo sua. ab alia violentia ejus, eodem se animo suum corpus vindicaturum, quo vindicaverit filiæ. Cæteri sibi ac liberis suis consulerent.* Hæc Virginio vociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. Et immisti turbæ militum togati, quum eadem illa querendo, docendoque quanto visa quam audita indigniora potuerint videri: simul profligatam jam rem nunciando Romæ esse, [3] insecutosque qui Appium prope interemptum

latam quidem, sed satis multis prævisam intellectamque., cum destinaretur Appianæ libidinis victima. Sensus autem ille quem dedimus, ostendit etiam in distinctione vulgo peccari, & ita faciendum: *quum velut servam ad stuprum rapi videret, morte amitti melius ratum quam contumelia liberos, misericordia se in speciem crudelitatis lapsum.* J. F. Gron.

1 *Illis etiam filias, sorores, conjuges esse*] Ro. Andreæ, Bec. Mog. Asc. & cæteræ: *illis quoque filias.* Gryphius: *illis quoque etiam.* MSS. & Campanus & Juntas: *illis quoque enim filias.* cui meum calculum appono. Vulgatum in primo reperio Curione. *Idem.*

2 *Miseram, sed honestam mortem occ.*] Vet. lib. *Misera sed honesta morte.* Sigon.

3 *Insecutosque qui*] Non placet eos, qui cum Virginio venerant, narrare, post suum discessum secutos alios, qui Appium desperatione rerum exsilium sibi conscivisse referrent. Credibile est enim ita illos properasse, ut serius exeuntes assequi priores non possent. Dein cur ipsi illi, qui secuti dicuntur, non loquuntur, sed istis partes suas tradunt? Scripsit immo Livius, *insecutique.* Et ita Vossianus alter. Duo ait genera hominum perpulisse milites, ut ad arma conclamarent, & Romam contenderent: alterum, qui cum Virginio venerant: hi egerunt tum querendo eadem, quæ Virginius, adjiciendoque non posse verbis exprimi satis mœstam rei faciem, & quanquam tristissima audirent, multo tamen tristiora videntibus fuisse; tum nunciando Romæ turbarum plena omnia, nec imperii compotes, qui essent illic, decemviros: alterum, qui hos insecuti, auxerunt mendacio rem, superjacientes, Appium pœne manibus hominum discerptum servili fuga se subduxisse & exsulatum isse. Particulas, *quum querendo, simul nuntiando*, posuit: ut *quum tum, qua querendo qua nuntiando, & querendo & nuntiando.* J. F. Gron.

ptum in exilium abiſſe dicerent; perpulerunt, ut ad arma conclamaretur, vellerentque ſigna, & Romam proficiſcerentur. Decemviri [1] ſimul iis quæ videbant, ſimul his quæ acta Romæ audierant, perturbati; alius in aliam partem caſtrorum ad ſedandos motus diſcurrunt. & leniter agentibus reſponſum non redditur. imperium ſi quis inhiberet, & viros & armatos ſe eſſe, reſpondetur. Eunt agmine ad urbem, & Aventinum inſidunt; ut quiſque occurrerat, plebem ad repetendam libertatem, creandoſque tribunos plebis adhortantes, alia vox nulla violenta audita eſt. Senatum Sp. Oppius habet: nihil placet aſpere agi. quippe ab ipſis datum locum ſeditionis eſſe. Mittuntur tres legati conſulares, Sp. Tarpeius, C. Julius, [2] P. Sulpicius, qui quærerent ſenatus verbis, cujus juſſu caſtra deſeruiſſent? aut quid ſibi vellent, qui armati Aventinum obſediſſent? belloque averſo ab hoſtibus patriam ſuam cepiſſent? Non defuit quid reſponderetur: deerat qui daret reſponſum; nullo dum certo duce, nec ſatis audentibus ſingulis invidiæ ſe offerre. id modo à multitudine conclamatum eſt, ut L. Valerium,
51 & M. Horatium ad ſe mitterent. his ſe daturos reſponſum. Dimiſſis legatis, admonet milites Virginius, *in re non maxima paulo ante trepidatum eſſe, quia ſine capite multitudo fuerit: reſponſumque quamquam non inutiliter, fortuito tamen magis conſenſu, quam communi conſilio eſſe. Placere decem creari, qui ſummæ rei præeſſent, militarique honore tribunos militum appellari.* Quum ad eum ipſum primum is honos

1 *Simul iis quæ videbant iiſque*] Sane poteſt tolerari, & alibi Livio aſſeremus: tamen quia ex duobus melioris notæ ſcriptis alter: *videbant ſique hiſque acta*: alter, *ſimulque hiſque acta*: videtur ſcribendum: *Decemviri ſimul hu, quæ videbant, ſimul hu, quæ acta Romæ audierant.* Ut lib. 1. *Simul quæ curando vulneri opus ſunt, comparat; ſimul ſi deſtituat ſpes, alia præſidia molitur.* Lib. 5. *Romæ ſimul delectu, ſimul tributo conferendo laboratum eſt.* Lib. 8, *Fœneratoru ſimul libidinem, ſimul crudelitatem inſignem.* Et frequenter alibi. *J. F. Gron.*

2 *P. Sulpicius*] Hic *Sulpicius* conſularis eſſe traditur. At in conſulatu *Ser. Sulpicius* nominatus eſt. Ergo & hic *Ser.* etiam *Sulpicius* ſcribendum. *P.* tamen *Sulpicium* conſularem legatum nominat etiam Pædianus proœmio, verum reclamant Græci. *Sigonius.*

honos deferretur, *Melioribus meis vestrisque rebus reservate*, inquit, *ista de me judicia.* [1] *Nec mihi filia inulta honorem ullum jucundum esse patitur; nec in perturbata republica eos utile est praesse vobis, qui proximi invidiae sint. Si quis usus mei est, nihilo minor ex privato capietur.* Ita decem numero tribunos militares creant. Neque in Sabinis quievit exercitus. ibi quoque auctore Icilio Numitorioque, secessio ab decemviris facta est; non minore motu animorum [2] Siccii cædis memoria revocata, quam quem nova fama de Virginia adeo fœde ad libidinem petita, accenderat. Icilius ubi audivit tribunos militum in Aventino creatos, ne comitiorum militarium prærogativam urbana comitia iisdem tribunis plebis creandis sequerentur; peritus rerum popularium, imminensque ei potestati, & ipse prius quam iretur ad urbem, pari potestate eundem numerum ab suis creandum curat. Porta Collina urbem intravere sub signis, mediaque urbe agmine in Aventinum pergunt. ibi conjuncti alteri exercitui, viginti tribunis militum negotium dederunt, ut ex suo numero duos crearent, qui summæ rerum præessent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres solliciti de summa rerum, quum senatus quotidie esset, jurgiis sæpius terunt tempus quam consiliis. Siccii cædes decemviris & Appiana libido, & dedecora militiæ objiciebantur. Placebat Valerium Horatiumque ire in Aventinum. illi negabant se aliter ituros, quam si decemviri deponerent insignia magistratus ejus, [3] quo anno jam ante abissent. Decem-

1 *Nec mihi filia in vita honorem ullum jucundum esse patitur*] Rectius idem liber vetus: *Nec mihi filia inulta.* Non enim in omnem vitam honores Virginius recusat, quos postea suscepit, sed honorem sibi injucundum dicit, quam diu vindictam de filiæ injuria non ceperit. Postea, pro, *non sustinebunt imperium*, quod in vulgus editum video, in membranis *impetum*, scriptum video, non *imperium*. Schottus.

2 *Siccii cædis memoria revocata*] Sic ante Rhenanum legebatur, sic MSS. fidi, nec debuit ille supponere, *renovata.* Petronius: *in memoriam revocatus injuriæ.* Livius lib. 33. *Nec præsens omnium modo effusa lætitia est, sed per multos dies gratu & cogitationibus & sermonibus revocata.* Adde, si tanti est, quæ ad Senecæ Beneficia 2, 11 notavimus. *J. F. Gron.*

3 *Quo anno jam ante abissent*] Hic

Decemviri querentes, se in ordinem cogi, non ante quam perlatis legibus, quarum causa creati essent, deposituros imperium se ajebant. Per M. Duilium, qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Aventino transit: affirmante Duilio non prius quam deferi urbem videant, curam in animos Patrum descensuram. *admoniturum Sacrum montem constantiæ plebis.* [1] *futuros, quod sine restituta potestate redigi in concordiam res nequeant.* Via Nomentana, [2] cui tum Ficulnenti nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locavere; modestiam patrum suorum nihil violando imitati. Secuta exercitum plebs, nullo qui per ætatem ire posset, retrahente. Prosequuntur conjuges liberique, cuinam se relinquerent in ea urbe, in qua nec pudicitia, nec libertas tuta esset, miserabiliter rogitantes. Quum vasta Romæ omnia intueta solitudo fecisset, in foro præter paucos senatorum nemo esset; vocatis utique in senatum patribus, desertum apparuisset forum; plures jam quam Horatius & Valerius vociferabantur, *Quod expectabatis, Patres Conscripti? Si decemviri finem pertinaciæ non faciant, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem istud imperium est, decemvirii; quod amplexi tenetis? Tectis ac parietibus jura dicari estis. Non pudet istorum vestrorum majorem prope*

---

alacer? locus, quo evasi ex hoc vos ... tum tertium Decemvirum in ... logia vocata fuerit, ... quo L. Valerius & M. Horatius Cos. fuere. *Glareanus.*

1 *Sacrum quod fit tutius?* ... Ubi ... *Sacrum quod fit tutius: si quomodo ... futuros quam sine*: vel, *futurosque quam sine*, quod nonnunquam ... Ubi mirum vexari à Rhenano.

C. Visus ad Ciceronem 15 Famil. 19. *Sacrum quam fit tutius: si quomodo ...* lem etiam reperiri alicubi additum: *... tribunicia potestate.* Sed quia Duilius, qui tribunus fecit, lo ... tribunicio nullam aliam facile intelligi: cogitavit cum libro 4 adjudicatum *pro bonum ipsi potestatem esse.* J. F. Gron.

2 *Cui tum Ficulnensi*] Lego, *Ficulnensi*, ab oppido *Ficulnea*, quali à quo essent *Ficulnea*, mutaverint nomen. *Sigonius.*

1 *Toga-*

prope numerum in foro conſpici, quam [1] *togatorum aliorumque? Quid ſi hoſtes ad urbem veniant, facturi eſtis? quid ſi plebs mox, ubi parum ſeceſſione movemur, armata veniat? Occaſione urbis vultis finiri imperium? Atqui aut plebs non eſt habenda, aut habendi ſunt tribum plebis. Nos citius caruerimus patriciis magiſtratibus quam illi plebeiis. Novam inexpertamque eam poteſtatem eripuere patribus noſtris,* [2] *ne nunc dulcedine ſemel capti ferant deſiderium. quum præſertim nec nos temperemus imperiis, quo minus illi auxilii egeant.* Quum hæc ex omni parte jactarentur, victi conſenſu decemviri, futuros ſe, quando ita videatur, in poteſtate Patrum affirmant. Id modo ſimul orant ac monent, ut ipſis ab invidia caveatur: nec ſuo ſanguine ad ſupplicia Patrum plebem aſſuefaciant. Tum Valerius Horatiuſque miſſi ad plebem conditionibus, quibus videretur, revocandam componendaſque res, decemviris quoque ab ira & impetu multitudinis præcavere jubentur. Profecti, gaudio ingenti plebis in caſtra accipiuntur: quippe liberatores haud dubie & motus initio, & exitu rei. Ob hæc iis advenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudine verba facit. Idem, quum de conditionibus ageretur, quærentibus legatis quæ poſtulata plebis eſſent; compoſito 53

jam

1 *Togatorum aliorum*] Vet. lib. *Togatorum, aliorumque.* Sigonius.

2 *Ne nunc dulcedine ſemel capti ferant deſiderium*] Illud *ne*, inquit Fulvius Urſinus, non videtur ſatis uſitata formula prolatum. Itaque Pantagathus legebat, *ea nunc*, vel *annunc*, vel potius *nunc dulcedine*, interrogandi formula. Nihil horum. Plautus: *vix incedo inanis: ne ire poſſe cum onere extimes.* Nedum poſſim: tantum abeſt, ut poſſim cum onere ire. Donatus ad Terentii And. 4, 2. *Ne vacuum eſſe me nunc ad narrandum credas*] *Ne*, pro *nedum*. Salluſtius ſecundo libro: *ne illa tempora parva ſint.* Cic. 9 Famil. 26. *Me vero nihil iſtorum ne juvenem quidem movit unquam: ne nunc ſenem.* Salluſtius; ſecundæ *res ſapientium animos fatigant: ne illi corruptu moribus victoriæ temperarent.* Adeo non ſperandum fuit, ut illi minime ſapientes in victoria ſe regerent. Vide Rivium in doctis caſtigationibus in Salluſtium. Apuleius Apolog. *Ne ego reprehendar, qui res pauciſſimus cognitas conſcribo.* Ibid. *At hoc ego Æmiliano vix credidiſſem, ne huic frutici credam.* Floridis. *Quæ mihi ne in mediocribus quidem civitatibus unquam defuere; ne ut Carthagini deſint.* Senſus Livii expreſſus ex Cicerone lib 3 de Legibus: *Senſit enim deberi non poſſe huic civitati illam poteſtatem: quippe quam tantopere populus noſter ignotam expetiſſet, qui poſſet carere cognita?* J. F. Gron.

jam ante adventum legatorum consilio ea postulavit, ut appareret in æquitate rerum plus quam in armis reponi spei. Potestatem enim tribuniciam provocationemque repetebant; quæ ante decemviros creatos auxilia plebis fuerant. & ne cui fraudi esset, concisse milites aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. De decemvirorum modo supplicio atrox postulatum fuit. Dedi quippe eos æquum censebant, vivosque igni crematuros minabantur. Legati ad ea: *Quæ consilii fuerunt, adeo æqua postulastis, ut ultro nobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licentiæ ad impugnandos alios. Iræ vestræ magis ignoscendum quam indulgendum est. quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis: & prius pene quam ipsi liberi sitis, dominari jam in adversarios vultis. Nunquamne quiesset civitas nostra a supplicits, aut Patrum in plebem Romanam, aut plebis in Patres? Scuto vobis magis, quam gladio opus est. Satis superque humilis est, qui jure æquo in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo. Etiam, si quando metuendos vos præbituri estis, quum recuperatis magistratibus legibusque vestris, judicia penes vos erunt de capite nostro fortunisque: tunc, ut quæque causa erit, statuetis. nunc*
54 *libertatem repeti, satis est.* Facerent ut vellent permittentibus cunctis, mox redituros se legati rebus perfectis affirmant. Profecti quum mandata plebis Patribus exposuissent; alii decemviri, quandoquidem præter spem ipsorum supplicii sui nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio, & invidia præcipua, odium in se aliorum suo in eos metiens odio, [1] *Haud ignaro*, inquit, *imminet fortuna. Video donec arma adversa-*
riis

1 *Haud ignavo, inquit, imminet fortuna*] Sic quidem nuperæ: & habet suam Venerem. Sed veteres omnes cum scriptis: *Haud ignaro*. Supra: *haud ignari, quanta invidiæ immineret tempestas*. Sed ut ipsi Appio dicere hoc datur, formula est obvertentium fortunæ frontem, Sen. ep. 76. *Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: nesciebam hoc mihi restare. Sapiens scit omnia sibi restare: quicquid factum est, dicit, Sciebam.* Consol. ad Marciam: *Non decipies me, fortuna, nec securum aut negligentem opprimes. scio quid paras.* Petronius: *sciote, inquam, Asc[illegible] ad occidendum me venisse.* J. F. Gron.

viis tradantur, differri adversus nos certamen. dandus invidiæ est sanguis. Nihil ne ego quidem moror, quo minus decemviratu abeam. Factum senatusconsultum, *Ut decemviri se primo quoque tempore magistratu abdicarent.* [1] *Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi esset secessio militum plebisque.* His senatusconsultis perfectis, dimisso senatu decemviri prodeunt in concionem, abdicantque se magistratu, ingenti hominum lætitia. Nunciantur hæc plebi. legatos quicquid in urbe hominum supererat, prosequitur. Huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit. congratulantur libertatem concordiamque civitati restitutam. Legati pro concione: *Quod bonum, faustum, felixque sit vobis, reipublicæ, redite in patriam ad penates, conjuges liberosque vestros: sed qua hic modestia fuistis, ubi nullius ager in tot usu rerum necessario tantæ multitudini est violatus; eam modestiam ferte in urbem. in Aventinum ite, unde profecti estis. Ibi felici loco, ubi prima initia inchoastis libertatis vestræ, tribunos plebi creabitis. præsto erit pontifex maximus, qui comitia habeat.* Ingens assensus alacritasque cuncta approbantium fuit. [2] Convertunt inde signa, profectique

1 *Q. Furius pontifex maximus*] Hunc in oratione pro Cornelio vocat Pædianus ex Livii & aliorum sententia *M. Papirium.* Cujus scripturæ assentior magis, quam Livianæ. Nam de *Q. Furio* nulla nec per hos, nec alios annos est mentio. De *M.* autem *Papirio*, magna. Qui autem Pontificatum maximum gereret, eum par est alios etiam magistratus, qui magni habebantur, cepisse. Ultimæ autem utriusque nominis literæ erratum inesse indicant, cum sint eædem. *Sigonius.*

2 *Convertunt inde signa*] Hoc ab Rhenano manavit: prius erat *convellunt.* Et utrumque sane apud Livium esse obvium noverat vir optimus: sed si pariter recordatus foret, qua utrumque potestate esset, credidisset potius in veteri manu, quæ in Borbetom. ad marginem correxerat, *convellunt*, quam quæ in contextu posuerat, *convertunt.* Sciendum igitur *converti signa* vel de via in agmine, vel in acie: illud cum ex itinere retrocedunt, hoc cum jam mota & ferri cœpta in aliam partem feruntur. De priore Livius lib. 8. *Et cum portu prima signa, & pars agminis esset egressa, nuntio allato de clade Latinorum, quam conversis signis in urbem rediretur.* Lib. 10. Volumnius tantum quod adveniens: *quæ* literæ *si falsæ fuerint, nec usus sui sit in Etruria, extemplo conversis signis abiturum.* De posteriore lib. 5 in prælio Romanorum cum Gallis: *Brennus ad subsidiarios signa convertit.* Cæsar 2 Gall. *Monuit, ut paullatim sese legiones conjungerent, & conversa signa in hostes inferrent.* At sicubi stativa egit exercitus, & fixa fuere signa, jamque incipiunt moveri, vel eo unde venerant, nunquam con-

ctique Romam certant cum obviis gaudio. armati per urbem silentio in Aventinum perveniunt. ibi extemplo, pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis creaverunt, omnium primum, [1] A. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorium avunculum Virginiæ, auctores secessionis: tum [2] C. Sicinium, progeniem ejus, quem primum tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ est: & M. Duilium, qui tribu-

converti, sed *convelli signa* dicuntur. Livius lib. 3. *Ut tuto pacem ægris premitis orto, quid in tuto ac otio agris inter tabem pecorum hominumque cadaver sine præsidio tempus terent, signa repente convellerent.* Lib. 5. *Galli postquam recepere se ultro honorem habitum vocatorum jus hospitum clasisque suæ legationem esse, consilium contra id signis citato agmine sese intulerunt.* Sic invenies accepta lib. 7, 39. 22, 3. 25, 1 & alibi. Ita & *signa constituere* Suetonius conjungit in Claudio. Valerius Max. 1, 6. *Aquilarum altera vix convelli à primipilo potuit: altera ægerrime extracta in contrariam, ac ferebatur, partem se ipsa convertit.* Cicero 1 de Divin. *Itaque signa convelli & se sequi jussit.* Nec aliter Tacitus lib. 1 Annal. 20. *Interea manipuli ante cœptam seditionem Nauportum missi ob itinera & pontes & alios usus, postquam turbatum in castris acceperc, vexilla convellunt.* Jam enim manserant aliquid temporis Nauporti, & opere militari itinera & pontes & si quid aliud reficere cœperant: nuntio accepto de seditione discedunt (hoc est, *vexilla convellunt*) inde injussu ducum, medio itinere contumelioti in centuriones, & conjungunt se cum legionibus turbidis, quæ in castris essent. At vir doctus intelligit scissa & derepta hastilibus: quod Tacitus lib. 2 Histor. *Lacerataque vexilla, quæ Vitellii nomen præferebant*: quodque lib. 1 hist. *Vexillarius comitantis Galbam cohortis dereptam Galbæ imaginem solo adsixit*: & in tertio: *magno tumultu Vitellii imagines invadunt*: ibidemque: *recurrere in principia vetus pugnæ locum, assumptum nomen, priores Vitelliani signa capiunt.* ex Frontino possis dicere, *signa submittere*, etli auctoritate ducis illic fiat, 4, 1, 43. Sed hoc non faciebant, nisi ad extremam rabiem adacti aut militum proritus exsuerent, aut imperatorem imperatore mutarent nec ullum sibi receptum ad pœnitendum relinquerent. Neutrum hi cogitabant milites: nec enim volebant exturbare rem omnibus, nec animum oppetendum imperatorem: militum molliorem & fructuosiorem quærebant. Ergo & hoc Livii loco, quando ex tota narratione constat, non venisse hos in montem Sacrum, tantum ut abirent, sed consedisse & fixa signa habuisse, saltem dum cogitur & consulitur senatus, dum ultro citroque eunt & redeunt legati, & dicere dicit Livius eos *castra locavisse*, multo credibilius, immo certum est legendum esse *convellunt*: non *converunt*. J. F. Gron.

1 *A. Virginium inde L. Icilium*] *Virginius* hic pater Virginiæ fuit, ut *Icilius*, sponsus, auctore Dionysio. Ergo *L. Virginius* nominandus non *A.* ex iis, quæ supra à Livio & Dionysio, & à Fædiano pro Cornelio dicta sunt. *Sigonius.*

2 *C. Sicinium progeniem ejus, quem pr.*] Nescio cur placeat magis hoc loco Rhenano, *progenie*, quam *progeniem*, cum ita loquatur Cicero in epistola ad Octavium: *Populum, quem ipse primo, post progenies ejus à regibus liberavit.* Idem.

1 *C. A-*

tribunatum insignem ante decemviros creatos gesserat, nec in decemviralibus certaminibus plebi defuerat. Spe deinde magis quam meritis electi, M. Titinnius, M. Pomponius, [1] C. Apronius, P. Villius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius, extemplo plebem rogavit, & plebs scivit, ne cui fraudi esset secessio ab decemviris facta. Confestim de consulibus creandis cum provocatione M. Duilius rogationem pertulit. ea omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta, quem nunc Circum Flaminium appellant. Per interregem deinde consules creati, [2] L. Valerius, M. Horatius. qui extemplo magistratum occeperunt: quorum consulatus popularis sine ulla Patrum injuria, nec sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis caveretur, id suis decedere opibus credebant. Omnium primum; quum veluti in controverso jure esset, tenerenturne Patres plebiscitis; legem centuriatis comitiis tulere, [3] *Ut quod tributim plebes jussisset, populum teneret.* qua lege tribuniciis rogationibus telum acerrimum datum est. Aliam deinde consularem legem de provocatione, unicum præsidium libertatis, decemvirali potestate eversam, non restituunt modo, sed etiam in posterum muniunt; [4] sanciendo novam legem, *Ne quis* 55

1 *C. Apronius, Ap. Julius*] *Appii* prænomen non probo nisi in *Sabinis* viris, ut in *Claudiis*, ut in *Ap. Herdonio Sabino*, qui Capitolium occupavit. *Julia* gens cum patricia est, tum numquam *Appio* vel *Publio* prænomine usa est. Itaque legendum puto in hoc tribuno plebis, *P. Villius*. Est enim gens *Villia* plebeia, ubique in vulgatis libris pro *Julia* habita, eaque usa est prænomine *Publio*. Sigonius.

2 *L. Valerius & M. Horatius*] Rott. Voss. uterque. Flor. Gud. ignorant copulativam. *J. F. Gron.*

3 *Ut quod tributim plebes jussisset, populum teneret*] Vet. lib. *ut quod tribunus plebi jussisset*. placet tamen magis, *Tributim plebes*, id est, *tributis comitiis*. Sic enim ait Dionysius lib. 11. κ᾽ ἢ κελεύοντα τοὺς ὑπὸ τῶν δήμων τεθέντας ἐν ταῖς φυλετικαῖς ἐκκλησίαις νόμους ἅπασι κεῖσθαι Ῥωμαίοις ἐξίστε, καὶ αὐτῶν ἔχοντας δύναμιν τοῖς ἐν ταῖς λοχήτιν ἐκκλησίαις τεθησομένοις. id est, *leges tributis comitiis latas omnibus Romanis esse latas, eandemque vim habere, atque eas, quæ centuriatis comitiis latæ sunt.* Sic lib. 8. *Legem tributim de vicesima eorum, qui manumitterentur, tulit.* Sic alibi *centuriatim*. Sigonius.

4 *Sanciendo novam legem*] Leg. ex vet. lib. *nova lege*. Idem.

Sanc. novam legem] Non male Sigonianus & quidam, *nova lege*. Cicero 3 de off. *Neque more turpe haberi, neque aut lege sanciri, aut jure civili.*

Lib.

quis ullum magistratum sine provocatione crearet. qui creasset, eum jus fasque esset occidi: neve ea cædes capitalis noxæ haberetur. Et quum plebem hinc provocatione, hinc tribunicio auxilio satis firmassent, ipsis quoque tribunis ut sacrosancti viderentur (cujus rei prope jam memoria aboleverat) relatis quibusdam ex magno intervallo cærimoniis, renovarunt. & quum religione inviolatos eos, tum lege etiam fecerunt; sanciendo, *Ut qui tribunis plebis, ædilibus, judicibus, decemviris nocuisset, ejus caput Jovi sacrum esset. familia ad ædem Cereris, Liberi Liberaque venum irent.* Hac lege juris interpretes negant quenquam sacrosanctum esse: sed eum qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum sanciri. Itaque ædilem prehendi, ducique à majoribus magistratibus: quod etsi non jure fiat (noceri enim ei, cui hac lege non liceat) tamen argumentum esse, non haberi pro sacrosancto ædilem: tribunos vetere jurejurando plebis, quum primum eam potestatem creavit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur, eadem

Lib. 4 Tusc. *Quod nolucrint fieri, ad alterum mutuum, lege sanxerunt.* Justinus lib. 3. *Si quidem nisi lege tua in aliis fuerit, cujus non ipse primus in se documentum dederat.* J. F. Gron.

1 *Ædilibus, judicibus, decemviris nocuisset*] Vox *decemviris*, abest à veteribus libris, nec videtur necessaria. Est enim judicium, plebem cavisse decemviris, quos perosa judicio etiam est persequuta. *Sigonius.*

2 *Ad ædem Cereris, Liberi, Liberaque*] Videne quis *eadem* de suo addiderit. Nam lib. 4 ait: *Supplicatio ad Cereris, Liberi, Liberæque fuit.* Idem.

3 *Sed eum, qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum sanciri*] Antea multo fœdius legebatur: *Sed eum qui decorum cuiquam nocuerit id ad sacrum sanciri.* Nos autem meliorem, ut remur, hac utraque lectionem reperimus in vetustis libris, quæ est hæc: *Sed caput ejus, qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum esse, id sanciri.* recte. Sic enim Cicero pro Cornelio: *Sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus jussit, scivit.* Sanctiones autem sacrandæ sunt aut jurejurando ipso, aut obtestatione & consecratione legis, aut pœna, cum caput ejus, qui contra facit, *consecratur.* Idem.

Sed eum, qui eor. cuiq. nocuerit, sacrum sanciri] Sic Rhenanus, cum pessime antea: *sed eum qui decorum cuiquam nocuerit, id ad sacrum sanciri.* Sententiam deprehendit, quæ quidem est in Sigoniano: *sed caput ejus quæ. e. n. sacrum esse, id sanciri.* Sed quis non videt hic malam & audacem manum esse versatam. In MSS. melioribus est: *sed eum qui eorum cui nocuerit id ad sacrum sanciri.* Lege mitiore conjectura: *sed ejus, qui eorum cui nocuerit, caput sacrum sanciri.* Lib. 2. *Sacrandoque cum bonis capite ejus, qui regni occupandi consilia iniisset.* Lib. 10. *Qui jumentorum non ea vemisset ad imperatorium edictum, quæque immissa abisset, caput Jovi sacratum esset.* J. F. Gron.

1 *Vos-*

dem hac Horatia lege consulibus quoque & prætoribus, quia iisdem auspiciis, quibus consules crearentur, cautum esse: judicem enim consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio, quod his temporibus nondum consulem judicem, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ consulares leges fuere. Institutum etiam ab iisdem consulibus: ut senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur. quæ ante arbitrio consulum supprimebantur, vitiabanturque. M. Duilius deinde tribunus plebis plebem rogavit, plebesque scivit; *qui plebem sine tribunis reliquisset, quique magistratum sine provocatione creasset, tergo ac capite puniretur.* Hæc omnia ut invitis, ita non adversantibus patriciis transacta: quia nondum in quemquam unum sæviebatur. Fundata deinde 56
& potestate tribunicia, & plebis libertate; tum tribuni aggredi singulos tutum maturumque jam rati, accusatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. Quum diem Appio Virginius dixisset, & Appius stipatus patriciis juvenibus in forum descendisset; redintegrata extemplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis, quum ipsum satelliteque ejus vidissent. Tum Virginius, *Oratio*, inquit, *rebus dubiis inventa est. Itaque ego accusando apud vos eum, tempus teram, à cujus crudelitate* [1] *vosmet ipsi armis vindicastis: nec istum ad cætera scelera impudentiam in defendendo se adjicere patiar. Omnium igitur tibi, Appi Claudi,* [2] *quæ impie nefarieque per biennium alta super alia es ausus, gratiam facio.* [3] *unius tantum criminis ni judicem*

1 *Vosmet ipsi*] Vetus lectio: *Vosmet-ipsos.* Sigonius.

2 *Quæ impie nefarieque per biennium*] Hic tertius est locus, quo planum fit, recte Valerii Horatiique annum sejunctum à tertio Decemvirorum, quo per tyrannidem privati regnarunt. *Glareanus.*

3 *Unius tantum criminis nisi vindices judicem te*] Vet. lib. *nisi judicem vindices te.* Sensus: nisi te à judicio unius criminis liberes, id est, ab libertate in servitutem contra leges vindicias non dedisse te nisi probes. *Sigonius.*

Unius tantum criminis nisi judicem vindices] Rhenano debetur hæc lectio, quam, credo, ut sensus apertior esset, hactenus mutatam video in Curione, ut transposuerit duas voces, *nisi vindices*,

cem dices, te ab libertate in servitutem contra leges vindicias non dedisse, in vincula te duci jubeo. Nec in tribunicio auxilio Appius, nec in judicio populi ullam spem habebat. attamen & tribunos appellavit: & nullo morante arreptus à viatore, *Provoco*, inquit. Audita vox una vindex libertatis ex eo missa ore, quo vindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, silentium fecit. Et, dum pro se quisque, *Deos tandem esse, & non negligere humana* fremunt, *& superbiæ crudelitatique, cùm særas, non leves tamen venire pœnas; provocare qui provocationem sustulisset: & implorare præsidium populi, qui omnia jura populi obtrivisset; rapique in vincula ejusmodi jure libertatis, qui liberum corpus in servitutem addixisset*; ipsius Appii inter concionis murmur fidem populi Romani implorantis vox audiebatur. Majorum merita in rempublicam domi militiæque commemorabat. *Suum infelix erga plebem Romanam studium, quod aquandarum legum causa cum maxima ejus offensione Patrum consulatu abisset: sua leges, quibus maximus labor earum in vincula*

dices, te duci jubeo. Itaque clusium Porsenæ famâ te quoque nobis fore ejusmodi Sagontus, cum hæc prætores: nati te à judicio unius civium liberes. Dixisset potius: nisi te à civium unius judicio liberes. Hoc enim spectaverunt illi, judicium de Virginia intelligentes. Vestigiorem catebat *ex Sabinis* excepit Campani, in qua: *cum* [illegible] *judicem dices.* Tres quoque Veli. ex duobus *cum vis* [illegible] *provocavit*, vel *ad judicem venire.* Idem ex Cujacii & Fulvii membranis notaverat Cl. Puteanus. probe verbatque ut *judicem dicere* respondeat *ad judicem venire*, atque hoc fit provocare, illud provocati. Haud incommode. Legitur: *Unus tantum civium ad judicem dices, te ab libertate*, &c. Hæc inter duos orta, qui disceptandæ ejus brevissimam viam optabat & ad judicem provocabat, is *judicem jure* aiten dicebatur. Sæpe habes apud Livium & Ciceronem. Livius lib. 8. *Provoco ad* [illegible] *ut ad populum provocet, sed ut ad judicem.* Lib. 9. *Quem tu mecum legatum ad judicem petam, nominato qui provocet.* Petebat autem sibi ipse nominando virum spectatæ moderationis ex Romani fastis, cui jubendo adversarium nominare quem sumeret: ut. Prioris exemplum est apud Ciceronem in 2 de Orat. *Quem ad M. Horatium publicum judicem P. Mucius nominavit?* Posterioris exemplum hic præbet Virginius. Ajebant: *Capere eum jussum*, vel, *duci jubebat*, *in ius ei.* Hinc Virginius in posteriore oratione: *si eum in ius ducis, ad te provoco.* Cui rei tam? quia tulerat antea dicendo: *in judicem dices.* Campani *cum* si MSS. suffuissent, posset facile juvari, ut scriberetur, *reus.* Sed non est opus. Voss. quoque Rott. & Heim. *nisi judicem dices.* J. F. Gron.

1 An

cula ducatur. Cæterum sua propria bona malaque, quum causæ dicendæ data facultas sit, tum se experturum. In præsentia se communi jure civitatis civem Romanum die dicta postulare, ut dicere liceat, ut judicium populi Romani experiri. non ita se invidiam pertimuisse, ut nihil in æquitate & misericordia civium suorum spei habeat. Quod si indicta caussa in vincula ducatur, iterum se tribunos plebei appellare, & monere ne imitentur quos oderint. Quod si tribuni eodem fœdere obligatos se fateantur tollendæ appellationis caussa, in quam conspiraſſe decemviros criminati sint; [1] ait se provocare ad populum: implorare leges de provocatione, & consulares, & tribunicias, eo ipso anno latas. Quem enim provocaturum, [2] si hoc indemnato indicta caussa non liceat? Cui plebeio & humili præsidium in legibus fore, si Ap. Claudio non sit? se documento futurum, utrum novis legibus dominatio, an libertas firmata sit: & appellatio provocatioque adversus injuriam magistratuum ostentata tantum inanibus literis, an vere data sit. Contra Virginius, unum Ap. 57
Claudium, & legum expertem & civilis & humani fœderis esse ajebat. *Respicerent tribunal homines, castellum omnium scelerum: ubi decemvir ille perpetuus, bonis, tergo, sanguini civium infestus, virgas securesque omnibus minitans, Deorum hominumque contemptor: carnificibus non lictoribus stipatus, jam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem verso, virginem ingenuam in oculis populi Romani, velut bello captam, à complexu patris abreptam, ministro cubiculi sui clienti dono dederit. Ubi crudeli decreto, nefandisque vindiciis dexteram patris*

1 *Ait se provocare*] *Tò ait* suspectum, tanquam ex eo genere, de quibus affatim lib. 2 Observ. 14. *J. F. Gron.*

Ait se provocare ad populum] Omnibus modis importunum est *tò ait*; non tamen ita suspectum, ut aboleri totum debeat. Lege: *Quod si tribuni eodem fœdere obligatos se fateantur*, &c. *et se provocare ad populum.* 9, 1. *Quod si nihil cum potentiore juris humani relinquitur inopi; at ego ad Deos vindices superbiæ confugiam.* Videsis paterna ad 24, 37. *Jac. Gron.*

2 *Si hoc indemnato*] Vet. lib. *Si huic indemnato.* Sigonius.

Si huic indemnato] Cogitabam legendum, *hoc*, nempe *provocare*: quum inspectis libris intellexi Sigoniani codicis eam esse mendam. Ipsa indemnati indicta causa persona sat habet ponderis. Appii persona in sequenti membro utetur. *J. F. Gron.*

tris in filiam armaverit: ubi tollentes corpus semianime virginis, sponsum avunculumque in carcerem duci jusserit; stupro interpellato magis, quam cæde motus. & illi carcerem ædificatum esse, quod [1] domicilium plebis Romanæ vocare sit solitus. Proinde ut ille iterum ac sæpius provocet, sic se iterum ac sæpius [2] judicem illi ferre, ni vindicias ab libertate in servitutem dederit. si ad judicem non eat, pro damnato in vincula duci jubere. Ut haud quoquam improbante, sic magno motu animorum, quum tanti viri supplicio suamet plebi jam nimia libertas videretur, in carcerem est conjectus. tribunus ei [3] diem prodixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia Patrum ac plebis Romam venerunt, donumque ob eam Jovi optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parvi ponderis, prout res haud opulentæ erant: colebanturque religiones pie magis quam magnifice. Iisdem auctoribus cognitum est, Æquos Volscosque summa vi bellum apparare. Itaque partiri provincias [4] consules jussi. Horatio

1 *Domicilium plebis Romanæ*] Cicero lib. 5 in Verrem: *Carcer ille, qui est à crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, quæ Lautumiæ vocantur, in ipsius imperio domicilium civium Romanorum fuit.* J. F. Gron.

2 *Se judicem illi ferre, ni vindicias*, &c.] Lege procul dubio, pro, *ni vindicias: Vindicias ne:* Sensus est, Se ferre illi judicem, qui videat vindicias ille, decemvir cum esset, contra libertatem dederit, nec ne. *Sigonius.*

Se judicem illi ferre, ni vindicias] Sigonius conjectura, *vindicias ne:* sed non bene. Nihil enim elegantius, non rectius tantum, veterum librorum scriptura, *ni vindicias ab libertate.* Provocabat hac sponsione ad judicem Virginius Appium: ejusmodi sponsionis formula integra est hæc NI VINDICIAS AB LIBERTATE IN SERVITUTEM DEDISSET. Ita supra hoc libro *Ni ita esset, multi privatim ferebant Vulscio judicem.* Guilelm.

Se judicem illi ferre, ni, &c.] Sic pag. 82 in fine & 234, & 239. Nota formula, ni hoc ita uti dico feceris, quemvis tibi judicem fero, id est, quovis judice contendere & experiri sum paratus. His dictis pecuniam deponebant: quæ sacramentum appellabatur, atque id sponsione provocare dicebant: de qua formula insignis est locus Valerii Maximi cap. 3, lib. 2 exemplo primo. Livius p. 763. *Sponsionem facere* dicit Cicero 3 de Offic. *ni vir bonus esset.* Formula judicem ferendi, *Si alios procas, nive eum procas*, ut dicit Festus in *Procum.* Hen. Valesius.

3 *Diem prodixit*] Ita legendum ex Festo Pompeio, Varrone, non *prædixit.* Idem.

4 *Consules jussi*] Suspicari possis: *Itaque partiri provincias consulibus jussis, Horatio Sabini, Valerio Æqui Volscique evenere.* Non moveo tamen vulgatum. *J. F. Gron.*

1 *Va-*

tio Sabini, [1] Valerio Æqui Volsciique evenere. Quum ad ea bella delectum edixissent, favore plebis non juniores modo, sed emeritis etiam stipendiis, pars magna voluntariorum, ad nomina danda præsto fuere. eoque non copia modo, sed genere etiam militum veteranis admistis firmior exercitus fuit. Priusquam urbem egrederentur, leges decemvirales, quibus *tabulis duodecim* est nomen, in æs incisas in publico proposuerunt. Sunt qui jussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. C. Claudius, (qui perosus decemvirorum scelera, & 58
ante omnes fratris filii superbiæ infestus, Regillum antiquam in patriam se contulerat) is magno jam natu quum ad pericula ejus deprecanda rediisset, cujus vitia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibusque in foro prensabat singulos: orabatque, *Ne Claudiæ genti eam inustam maculam vellent, ut carcere & vinculis viderentur digni: virum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legum latorem conditoremque Romani juris, jacere vinctum inter fures nocturnos ac latrones. Averterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemque animos: & potius unum tot Claudiis deprecantibus condonarent, quam propter unius odium multorum preces aspernarentur. Se quoque id generi ac nomini dare; nec cum eo in gratiam rediisse, cujus adversæ fortunæ velit succursum. Virtute libertatem recuperatam esse: clementia concordiam ordinum stabiliri posse.* Erant quos moveret sua magis pietate, quam ejus pro quo agebat causa. sed Virginius *sui potius ut miserererentur*, orabat, *filiæque: nec gentis Claudiæ regnum in plebem sortitæ, sed* [2] *necessariorum Virginiæ & trium tribunorum preces audirent. qui ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fidem atque auxilium implorarent.* Justiores hæ lacrimæ videban-

1 *Valerio Æqui evenere*] Deest vox, ut sit, *Æqui, Volsciique evenere*. Eam vocem habent veteres libri, eandem paulo infra Livius repetit: eandem habet Dionys. Τῶν Αἰκανῶν καὶ Οὐολσκῶν. *Sigonius.*

2 *Necessariorum Virginiæ trium tribunorum preces*] Vetus lectio: *Et trium tribunorum*, ita ut altera ratio videatur, cur eorum preces sint audiendæ, & quod necessarii, & quod tribuni essent. *Idem.*

debantur. itaque spe incisa, priusquam prodicta dies adesset, Appius sibi mortem conscivit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius, invidiæ proximus, quod in urbe fuerat, quum injustæ vindiciæ à collega dicerentur. Plus tamen facta injuria Oppio, quam non prohibita, invidiæ fecit. testis productus, qui septem & viginti enumeratis stipendiis, octies extra ordinem donatus, donaque ea gerens in conspectu populi scissa veste, tergum laceratum virgis ostendit, nihilum deprecans, *quin si quam suam noxam reus dicere posset, privatus in jus iterum sæviret.* Oppius quoque ductus in vincula est, & ante judicii diem finem ibi vitæ fecit. Bona Claudii Oppiique tribuni publicavere. collegæ eorum exilii causa solum verterunt: bona publicata sunt. & M. Claudius assertor Virginiæ, die dicta damnatus, ipso remittente Virginio ultimam pœnam, dimissus [1] Tibur exulatum abiit: [2] Manesque Virginiæ, mortuæ quam vivæ felicioris, per tot domos ad petendas pœnas vagati, nullo
59 relicto fonte tandem quieverunt. Ingens metus incesserat Patres, vultusque jam iidem tribunorum erant, qui decemvirorum fuerant, quum M. Duilius tribunus plebis [3] inhibito salubriter modo nimiæ potestatis, *Et libertatis,*

1 *Tybur*] *Tibu* & *Tiburtes* invenio scribi in antiquis libris, & in triumphis Capitolinis. *Sigonius.*

2 *Manesque Virginiæ mortuæ quam vivæ feliciores*] Manes tantum mortuorum, ut vivorum Genii. Itaque non dubito quin verum sit, *mortuæ quam vivæ felicioris.* Quomodo postea apud amplissimum nobilissimumque virum Augerium Busbequium in veteri ejus codice diserte scriptum vidi. *Guilelmius.*

3 *Inhibito salubriter modo nimiæ potestatu*] Una litera deleta melius erit: *potestati.* Verbum *inhibere* scita illa significatione, qua *inhibere imperium* non semel Livio dicitur. Quod genus dicendi ridicule doctis viris magis poëticum & historicum, quam oratorium esse videtur. Nullum genus aut sermonis est aut styli, cui, si res permittat, aptari nequeat. Unde Plautus, poëta scilicet, & historicus Livius sumpserunt, nisi ex medio, & quia sic proprie in illa re loquebantur? An orator non est Cicero? Is tamen in Philipp. 13 cap. 18. *Ita sibi convenisse cum Dolabella, ut ille Trebonium, &, si posset, etiam Brutum Cassiumque discruciatos necaret, eademque inhiberet supplicia nobis.* Neque enim hoc verbo mendosus ille locus, (etsi videtur fuisse: *necaret, hic eadem inhiberet*: nempe Antonius) nec rarum, utique Romanis, erat dicendi genus, sed & hoc & illud ex eodem capite manant.

Vide

tatis, inquit, *noſtræ & pœnarum ex inimicis ſatis eſt. itaque hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in vincula duci quemquam ſum paſſurus. Nam neque vetera peccata repeti jam obliterata placet, [1] quum nova expiata ſint decemvirorum ſupplicius: & nihil admiſſum iri, quod vim tribuniciam deſideret, ſpondet perpetua conſulum amborum in libertate veſtra tuenda cura.* Ea primum moderatio tribuni, metum Patribus dempſit, eademque auxit conſulum invidiam: quod adeo toti plebis fuiſſent, ut Patrum ſalutis libertatiſque prior plebeio magiſtratui, quam patricio cura fuiſſet. & ante inimicos ſatietas pœnarum ſuarum cepiſſet, quam obviam ituros licentiæ eorum conſules appareret. [2] Multique erant qui mollius conſultum dicerent, quod legum ab iis latarum Patres auctores fuiſſent. neque erat dubium, quin turbato reipublicæ ſtatu tempori ſuccubuiſſent.

Vides autem hinc dandi caſum, ſi plenum ſit; requiri. Sic & apud Plautum in Sticho: *Utrum Fontinali an Libero imperium te inhibere mavis?* Eſt ergo perinde ac ſi diceret: *impoſito modo poteſtati.* Liv. lib. 4, 53. *Conſuli damnum aliamve coërcitionem detrectantibus militiam inhibenti.* Ubi ne non ſimiles eſſent ſibi codices Sigoniani, pro *inhibenti* habent *ferenti*: & probat iſte. Quod quidem Titium magis quam Sigonium judicium decuit. Ego pignus quicum lubet ponere ſum paratus, ni hoc germen eſt indocti correctoris. Eodem libro cap. 56. *Quum primores Patrum nequidquam conqueſti, non eſſe in auctoritate ſenatus tribunos militum, poſtremo etiam tribunos plebis appellarent, & conſulu quoque ab ea poteſtate vim ſuper tali re inhibitam referrent.* In MSS. fuit: *& Coſſ. quoque*, ut reſtatur ſe reperiſſe in ſuo Rhenanus, idque reddit, *conſulum*. Sed vera lectio eſt: *& conſulibus quoque ab ea poteſtate vim ſuper tali re inhibitam referrent.* Itaque plane unus è Pall. alii duo, *conſules*. Ait juſta, & legitima vi, laudabilique metu coactos ab tribunis conſules, ut eſſent in auctoritate ſenatus. Exemplum ejus rei habes hoc ipſo lib. 4 cap. 26. An aliter dicitur *inhibere ſupplicium*, quam *damnum, coërcitionem, vim*? Videtur ita quoque fuiſſe lib. 38, 28. *Nec hercule magnopere nunc curo, quid Ætoli ſatu ex more Græcorum factum eſſe cenſeant, dum ego imperium id habeam in deditos modo decreto ſuo, ante armis victos.* Membranæ: *imperium adhibeam*. Potius, *inhibeam*, id eſt, exerceam & ea intar, ſtatuam in eos pro imperio, juſto certe, quippe victos & deditos. *J. F. Gron.*

1 *Quum nova*] Voſſ. uterque, Rott. Flor. Helm. *quum & nova*. Idem.

2 *Multique erant qui mollius conſultum dicebant*] Senſus eſt, Non recte feciſſe patres, qui legum à Coss. latarum in ſenatus prope ac imperii conſularis contumeliam auctores fuiſſent, hoc eſt, ſua auctoritate confirmaſſent, quæ interituræ erant, turbato Reipub. ſtatu, niſi mollius conſuluiſſent ipſi; ergo illud *mollius*, in malam partem ſonat. *Glareanus.*

60 buissent. Consules rebus urbanis compositis, fundatoque plebis statu, in provincias diversi abiere. Valerius adversus conjunctos jam in Algido exercitus Æquorum Volscorumque sustinuit consilio bellum. Quod si extemplo rem fortunæ commisisset, haud scio, an (quitum animi ab decemvirorum infelicibus auspiciis Romanis hostibusque erant) magno detrimento certamen staturum fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis, copias continebat. hostes medium inter bina castra spatium acie instructa complebant. provocantibusque ad prœlium, responsum [1] Romanus nemo reddebat. tandem fatigati stando, ac nequicquam exspectando certamen Æqui Volscique, postquam concessum propemodum de victoria credebant; pars in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeunt. relinquitur magis castris præsidium, quam satis virium ad certamen. quod ubi sensit consul, reddit illatum antea terrorem: instructaque acie ultro hostem lacessit. Ubi illi, conscientia quid abesset virium, detractavere pugnam; crevit extemplo Romanis animus, & pro victis habebant paventes intra vallum. Quum per totum diem stetissent intenti ad certamen, [2] nocte cessere: & Romani quidem pleni spei corpora curabant. Haudquaquam pari hostes animo, nuncios passim trepidi ad revocandos prædatores dimittunt: recurritur ex proximis locis, ulteriores non inventi. Ubi illuxit, egreditur castris Romanus, vallum invasurus, ni copia pugnæ fieret. & postquam multa jam dies erat, neque movebatur quicquam ab hoste, jubet signa inferri consul. motaque acie indignatio Æquos & Volscos incessit, si victores exercitus vallum potius quam virtus & [3] arma contegerent. igitur & ipsi effligitatum

ab

1 *Romanus nemo*] Vet. lib. *Romanorum nemo*. Sigonius.

2 *Nocte cessere*] Rott. Voss. 1. Helm. Flor. & vett. edd. *nolli*. 4 5 5. *Tot quam non cessere ex publica tempestati*. 5, 2. *Jam ne hiemi quidem aut tempori anni cederet*. J. F. Gron.

3 *Arma tegerent*] Vet. lib. *contegerent*. Sigonius.

ab ducibus signum pugnæ accepere. Jamque pars egressa portis erat: deincepsque alii servabant ordinem, in suum quisque locum descendentes, quum consul Romanus prius, quam totis viribus fulta constaret hostium acies, intulit signa: adortusque [1] nec omnes dum eductos, nec qui erant, satis explicatis ordinibus, prope fluctuantem turbam trepidantium huc atque illuc, circumspectantiumque se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atque impetu, invadit. Retulere primo pedem hostes. deinde quum animos collegissent & undique duces, victisne cessuri essent, increparent; restituitur pugna. Consul ex altera parte *Romanos meminisse jubebat,* 61
illo die primum liberos pro libera urbe Romana pugnare. Sibimetipsis victuros, non ut decemvirorum victores præmium essent. Non Appio duce rem geri, sed consule Valerio: à liberatoribus populi Romani orto; liberatore ipso. Ostenderent prioribus prœliis per duces, non per milites stetisse, ne vincerent. Turpe esse, contra cives plus animi habuisse, quam contra hostes: & domi, quam foris, servitutem magis timuisse. Unam Virginiam fuisse, cujus pudicitia in pace periculum esset: unum Appium civem periculosæ libidinis. at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot millibus hostium periculum fore. Nolle ominari quæ nec Jupiter nec Mars pater passuri sint iis auspiciis conditæ urbi accidere. Aventini Sacrique montis admonebat, *ut ubi libertas parta esset paucis ante mensibus, eo imperium illibatum referrent: ostenderentque eandem indolem militibus Romanis post exactos decemviros esse, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam virtutem populi Romani esse.* Hæc ubi inter signa peditum dicta dedit; advolat deinde ad equites, *Agite juvenes,* inquit, *præstate virtute peditem, ut honore atque ordine præstatis. Primo concursu pedes movit hostem. pulsum vos immissis equis exigite è campo. Non sustinebunt impetum. & nunc cunctantur magis, quam resistunt.* Concitant equos permittuntque in hostem, pedestri jam turbatum pugna: & per-

1 *Nec omnes dum eductos*] Vet. lib. *Nec dum omnes eductos.* Sigonius.

& perruptis ordinibus elati ad noviſſimam aciem, pars libero ſpatio circumvecti, jam fugam undique capeſſentes, pleroſque à caſtris avertunt, præterequitanteſque abſterrent. Peditum acies & conſul ipſe, viſque omnis belli fertur in caſtra: captiſque cum ingenti cæde, majore præda potitur. Hujus pugnæ fama perlata non in urbem modo, ſed in Sabinos ad alterum exercitum. In urbe lætitia modo celebrata eſt, in caſtris animos militum ad æmulandum decus accendit. Jam Horatius eos excurſionibus ſufficiendo, prœliiſque levibus experiundo aſſuefecerat ſibi potius fidere, quam meminiſſe ignominiæ decemvirorum ductu acceptæ, parvaque certamina in ſummam totius profecerant ſpei. Nec ceſſabant [1] Sabini feroces ab re priore anno bene geſta, laceſſere atque inſtare, rogitantes, *Quid latrocinii modo* [2] *procurſantes pauci, recurrenteſque, tererent tempus, & in multa prœlia parvaque carperent ſummam unius belli? Quin illi congrederentur acie, inclinandamque ſemel fortunæ rem darent?*

62 Ad id quod ſua ſponte ſatis collectum animorum erat, indignitate etiam Romani accendebantur. Jam alterum exercitum victorem in urbem rediturum, ſibi ultro per contumelias hoſtem inſultare. quando autem ſe, ſi tum non ſint, pares hoſtibus fore? Ubi hæc fremere militem in caſtris conſul ſenſit, concione advocata, *Quemadmodum*, inquit, *in Algido res geſta ſit, arbitror vos, milites, audiſſe. qualem liberi populi exercitum decuit eſſe, talis fuit.* [3] *conſultu collegæ, virtute militum victoria parta eſt. Quod*

1 *Sabini feroces ab re priore anno bene geſta*] Quartus hic locus eſt, ad oſtendendum, recte nos tertium Decemvirorum annum, quo in tyrannide fuere, alium fuiſſe ab Horatii Valeriique Coss. anno. *Glareanus.*

2 *Procurſ. p. recurrenteſque*] Vet. lib. *Recurſanteſque.* Sigonius.

3 *Conſilio collegæ, virtute militum*] Ex duobus melioribus Pall. recepi *conſultu collegæ*: quam lectionem eos non temere ſervaſſe putabam. nam & Romæ Andreas dedit, *conſilio conſulto collegæ*, ex libro, ut videtur, qui utramque lectionem expreſſerat: & Voſſ. Rott. Helmſtadianuſque: *fuit conſulto collegæ.* Plautus Trinummo: *inconſulto meo*, Plinius lib. 3, 20. *Sed interdictum id vetere conſultu Patrum, Italia.*

Quod ad me attinet, id consilii animique habiturus sum, [1] *quod vos, milites, mihi effeceritis. & trahi bellum salubriter, & mature perfici potest. Si trahendum est, ego ut in dies spes virtusque vestra crescat, eadem qua instituī disciplina efficiam. Si jam satis animi est, decernique placet, agitedum clamorem, qualem in acie sublaturi estis, tollite hic, indicem voluntatis virtutisque vestræ.* Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus, *Quod bene vertat, gesturum se illis morem,* [2] *posteroque die in aciem deducturum*, affirmat. Reliquum diei apparandis armis consumptum est. Postero die simul instrui Romanam aciem Sabini videre, [3] & ipsi jam pridem avidi certaminis procedunt. Prœlium fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, veteris perpetuæque [4] alterum gloriæ, alterum nuper nova victoria elatum. Consilio etiam Sabini vires adjuvere. nam quum æquassent aciem, duo extra ordinem millia, quæ in sinistrum cornu Romanorum in ipso certamine impressionem facerent, tenuere. quæ ubi illatis ex transverso signis degravabant prope circumventum cornu; equites duarum legionum [5] sexcenti fere ex equis desiliunt, cedentibusque jam suis provolant in primum, simulque & hosti se opponunt, & æquato primum periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. Verecundiæ erat,

lia parci jubentium. Cicero ad Attic. 4, 2 recitat decretum Pontificum, in quo est, *neque populi jussu; neque plebeiscitu.* Sic restituimus lib. 25, 16. *Et ab occultis cavendum hominibus consultisque.* Ad sensum facit, quod lib. 5. *Deum immortalium benignitate, suis consiliis, & patientia militum Vejos jam fore in potestate pop. Romani.* Quo tamen ne veterem lectionem impugnes. nam & in aliis nostro ἡ πολιὰ περπνόν. *J. F. Gron.*

1 *Quod vos, milites, mihi effec.*] Τὸ *milites* ignoratur à Voss. Rott. Helm. Etiam Gudianus: *quod vos mihi feceritis.* Idem.

2 *Posteroque die in aciem deducturum*] Malim *educturum.* Lib. 7. *Addidit & aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit.* Idem.

3 *Et ipsi jam avidi*] Rott. Voss. duo. Gud. Flor. *Et ipsi jam pridem avidi.* Idem.

4 *Alterum gloriæ, alterum,* &c.] Mirum est neminem sensisse, hic deesse vocem, sine qua vix constare oratio potest: quæ est in vet. lib. *gloriæ avidum, alterum,* &c. *Sigonius.*

5 *Sexcenti fere ex equis*] Vet. lib. habent vocem unam præterea: *Sexcenti fere propere ex equis desiliunt:* Idem.

scribarum ministerium, custodiæque & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subjiceretur. Et patres, quamquam rem parvam, tamen quo plures patricii magistratus in republica essent, læti accepere: id quod evenit, futurum credo etiam rati, ut mox opes eorum qui præessent, ipsi honori jus majestatemque adjicerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quam specioſi ministerii procurationem intuentes, ne in parvis quoque rebus incommode adversarentur; haud sane tetendere. Quum à primoribus civitatis spretus honor esset, Papirium Semproniumque, quorum de consulatu dubitabatur, ut eo magistratu parum solidum consulatum explerent, censui agendo populus suffragiis præfe-
9 cit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc Romæ geruntur, legati ab Ardea veniunt, pro veterrima societate, renovatoque fœdere recenti auxilium prope eversæ urbi implorantes. frui namque pace optimo consilio cum populo Romano servata, per intestina arma non licuit, quorum causſa atque initium traditur ex certamine factionum ortum. quæ fuere eruntque pluribus populis magis exitio, quam bella externa, quam fames, morbive, quæque alia in Deum iras, velut ultima publicorum malorum vertunt. [1] Virginem plebeii generis maxime forma notam petiere juvenes: alter virgini genere par, tutoribus fretus; qui & ipsi ejusdem corporis erant; nobilis alter, nulla re, præterquam forma captus. adjuvabant eum optimatium studia, per quæ in [2] domum quoque puellæ certamen partium penetravit. nobilis superior judicio matris esse, quæ quam splendidissimis nuptiis jungi puellam volebat. tutores, in ea quoque re partium memores, ad suum tendere. Quum res peragi intra

1 *Virginem plebeii*] Similes seditionum causſas vide apud Aristotelem lib 5 πολιτ. cap. 4. *J. F. Gron.*

2 *Domum quoque puellæ certamen partium penetravit*] Vitium recentium nescio unde ortum: nam & scripti & editi veteres omnes: *per quæ in domum.* Lib. 2. *Tumultus & è castris in urbem penetrat.* Lib. 10. *In eam spelunca penetratum cum signis est.* Idem.

rentur, ad preces à certamine versi, dedito imperatore, traditisque armis sub jugum missi; cum singulis vestimentis ignominiæ cladisque pleni dimittuntur. & quum haud procul urbe Tusculo consedissent, vetere Tusculanorum odio inermes oppressi dederunt pœnas, vix [1] nunciis cædis relictis. [2] Romanus consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus ejus motus securi percussis, bonisque eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit: demptamque injuriam judicii tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ avaritiæ monumentum videbatur. Consul triumphans in urbem rediit, Cluilio Volscorum duce ante currum ducto, prælatisque spoliis, quibus dearmatum exercitum hostium sub jugum miserat. Æquavit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: [3] quia concordiæ pacisque domesticam curam, jura infimis summisque moderando ita tenuit, ut eum & Patres severum consulem, & plebs satis comem crediderint. Et adversus tribunos auctoritate plura quam certamine tenuit. quinque consulatus eodem tenore gesti, vitaque omnis consulariter acta, verendum penè ipsum magis, quam honorem faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Consules creant M. Fabium Vibulanum 11

1 *Nunciis cædis*] Vet. lib. *Cladis*. Sigonius.

2 *Romanus consul Ard.*] *Consul* non est in veter. lib. *Idem*.

Romanus consul Ardeæ] *Tò consul* spretum MSS. nostris Rhenanique & Sigonii, exulatque editione Campani. Recte. Lib. 24. *Postero die Romanus in aciem descendit*. Quis? Consul Marcellus. Lib. 27. *Postero die Pœnus quievit, Romanus in aciem copiis eductis*, &c. Etiam Consul Claudius Nero. Lib. 32. *Inde ubi de conditionibus amicitiæ cœptum agi est, Romanus duas postulare res*. Loquitur de Flaminini Quinctii proconsulis congressu cum Nabide. Et hoc libro paulo ante: *si solvendæ obsidionis caussa venisset Romanus, abducturum se inde Volscos ait*. J. F. Gron.

3 *Qua concordiæ pacisque*] Vet. lib. *Qui*, nam ad *Quintium* refertur. *Sigonius*.

Concordiæ pacisque domesticam curam] Lego *Domesticæ*. Livius ipse dictat 22, 10. *Non urbana multitudo tantum, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publicæ quoque contingebat cura*. Jac. Gron.

1 *Postu-*

bunorum plebisque prope in haud salubrem luxuriam vertit; conspiratione inter tribunos facta, ut iidem tribuni reficerentur. & quo sua minus cupiditas emineret, consulibus quoque continuarent magistratum. Consensum Patrum cauillabantur, quo per contumeliam consulum jura plebis labefacta essent. *Quia futurum, nondum firmatis legibus ji novos tribunos per factiones suas consules adorti essent? non enim semper Valerios Horatiosque consules fore, qui libertati plebis suas opes postferrent.* Forte quadam [1] utili ad tempus, ut comitiis præesset, potissimum M. Duilio forte evenit, viro prudenti, & ex continuatione magistratus invidiam imminentem cernenti. qui quum ex veteribus tribunis negaret ullius se rationem habiturum, pugnarentque collegæ ut liberas tribus in suffragium mitteret, aut concederet sortem comitiorum collegis, habituris è lege potius comitia, quam ex voluntate Patrum; injecta contentione Duilius consules ad subsellia accitos, quum interrogasset, quid de comitiis consularibus in animo haberent, respondissentque, se novos consules creaturos; auctores popularis sententiæ, haud populares nactus, in concionem cum iis processit. Ubi quum consules producti ad populum, interrogatique; si eos populus Romanus memor libertatis per illos receptæ domi, [2] memor militiæ rerumque gestarum consules iterum faceret, quidnam facturi essent, nihil sententiæ suæ mutassent: collaudatis consulibus, quod perseverarent ad ultimum dissimiles decemvirorum esse, comitia habuit: & quinque tribunis plebis creatis, quum præ studiis aperte petentium novem tribunorum [3] alii candi-

1 *Utili ad tempus*] Vet. lib. *Ad id temporis*. Sigonius.

2 *Memor militiæ rerumque gestarum*] Deleo copulativam post *rerum*. *Rerum militiæ gestarum*, ut 5, 12. *Resque militiæ ita prospere gererentur*. 7, 5. *Nulla domi militiæque ad conciliandam gratiam meritis*. Nam & in nostro hoc loco præcedit *domi*. *Res gerere* proprium temporibus belli. *Jac. Gron.*

3 *Alii candidati tribus non explerent*] Quid sit *tribus explere*, etiam atque etiam secum consideret Lector, cum hoc tempore haud minus 25 tribus essent.

candidati tribus non explerent, concilium dimisit: nec deinde comitiorum causa habuit. Satisfactum legi ajebat, quæ numero nusquam præfinito tribunis, modo ut relinquerentur, sanciret: & ab iis qui creati essent, cooptari collegas juberet. Recitabatque rogationis carmen, in quo, [1] *Si tribunos plebei decem rogabo, si quos minus hodie decem tribunos plebei fecerint: hi tum uti quos sibi collegas cooptassint, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint, ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis.* Duilius quum ad ultimum perseveraret, negando quindecim tribunos plebi rempubl. habere posse, victa collegarum cupiditate, pariter Patribus plebique acceptus, magistratu abiit. Novi tribuni plebis in cooptandis collegis Patrum vo- 65
luntatem foverunt. duos etiam patricios consularesque, Sp. Tarpeium & [2] A. Aterium cooptavere. Consules creati,

sent. Utrum *tribus* pro classe accepit? An tributa intelligemus comitia, quibus aberant patres? *Glareanus.*

Alii candidati trib. non explerent] *Tribus non explere*, est non posse legitimum, ac necessarium suffragiorum numerum ferre. Hoc dixi, quia Glareanus *tribum* pro *classe* accipiendum ait: cum tribuni plebis tributis comitiis fierent. Alibi *legitima suffragia non conficere* dixit. *Sigonius.*

1 *Si trib. pl. d. r. si qui vos minus hodie d. tribunos pl. fec. hi tum utique quos sibi collegas cooptassent, ut illi legitimi*] Vetus lectio: *Si quos minus hodie decem tribunis*, &c. Deinde veteres libri, *Hi tum, quos sibi*, & pro, *ut illi legitimi, ita illi legitimi.* Porro autem pro *cooptassent*, apparet legendum esse, *cooptassint*, antique dictum, pro *cooptaverint.* Idem.

Si tribunos plebis decem rogabo] Carmen hoc rogationis olim de tribunis decem latæ tentaverunt varie & vetusti editores, & Rhenanus, Sigonius, Schottus. E quibus hi tres ut singuli aliquid boni attulerunt, ita & in paribus defecerunt. MSS. lectio est: *Si tribunos plebei decem rogabo, si qui nos minus hodie decem tribunos plebis fecerint, hii tum uti quos sibi collegas cooptassent.* Sit igitur universum tale: *Si tribunos plebei decem rogabo, si qui vos minus hodie decem tribunos feceritis, hi tum uti quos sibi collegas cooptassint, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint, ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis.* Principium cur mutet Schottus, causa nulla est. Recte autem ille, *Si qui*, id est, si qua ratione, si quo numero. Male Sigonius, *si quos*, cum illa non modo scriptorum, sed & veterum editionum lectio sit. Construendum: *si qui tribunos plebei feceritis minus decem.* id est, τοὺς δέκα. Repetitio ℣ *uti*, quod abesse posset, elegans & alibi quoque nobis adserenda. Male hoc delet Rhenanus. Recte autem idem & Sigonius, *cooptassint.* Sed male alter offensus repetitione ℣ *ut*, substituit, *ita illi legitimi.* Vide quæ ad lib. 28, 9 & lib. 36, 1. *J. F. Gron.*

2 *A. Æternium*] *A. Aterium*, ut supra. *Sigonius.*

1 *Sp. Her-*

creati, [1] Lar. Herminius, T. Virginius [2] Cœlimontanus, nihil magnopere ad Patrum aut plebis causam inclinati, otium domi ac foris habuere. L. Trebonius tribunus plebis infestus Patribus, quod se ab iis in cooptandis tribunis fraude captum, proditum à collegis, ajebat; rogationem tulit, *ut qui plebem Romanam* [3] *tribunos plebi rogaret, is usque eo rogaret, dum decem tribunos plebei faceret*, infectandisque Patribus, unde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit. Inde [4] M. Geganius Macerinus, & C. Julius consules facti, [5] coitiones tribunorum adversus nobilium juventutem ortas, sine infectatione potestatis ejus, conservata majestate Patrum, [6] sedavere. plebem decreto ad bellum Volscorum & Æquorum delectu, sustinendo rem, ab seditionibus continuere: urbano quoque otio foris omnia tranquilla esse affirmantes, per discordias civiles externos tollere animos. Cura pacis, concordiæ quoque intestinæ causa fuit. sed alter semper ordo gravis alterius modestiæ erat. quiescenti plebi ab junioribus Patrum injuriæ fieri cœptæ. ubi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde [7] ne ipsi quidem invio-

1 *Sp. Herminius, T. Virginius*] *Sp. Herminnius* consulem, Dionysius Ἀρχέν Ἐρμίνιον vocat. Diodorus Ἀρχέλαον Ἐρμίνιον, Valerius in prænominib. *Lartem Herminnium*. Ergo non *Sp.* sed *Lar. Herminnius* hoc loco restituendum est, ut etiam dixi in prænominibus à me editis multo latius. *Sigonius.*

2 *Cœlimontanus*] *Cœlimontanus*, quia *Cœlius*, non *Cœlius* scribitur. *Idem.*

3 *Tribunos plebi faceret*] Vet. lib. *Plebis*. Idem.

4 *M. Geganius Macerinus*] Graci, & Capitolini scriptores *Macerinum* cognomen addunt *Geganio*: non *Macrinum*. Idem.

5 *Coitiones trib. a. n. juv. ortas sedavere*] Quid est *sedare coitiones ortas*? Quando antiquam alias dixit, *Orti coitiones*? Quis est qui non videat, aut *coitiones*, aut *contentiones* esse legendum? vel reponi partibus antiquis exemplaribus. *Idem.*

6 *Sedavere plebem decreto*] In prioribus edd. fade laboravit hic locus à distinctione prava, quam nunc ita digessimus. *Pius. Crom.*

7 *Ne ipsi quidem inviolati erant, utique postremis mensibus*, &c.] Hic sensus miscre laceratur ab iis qui ejus ignari, verba inscite distinxerunt, facile restituetur in integrum, si ita interpunxeris, ut, *utique postremis mensibus*, cum, *inviolati erant*, jungas sic, *Ne inviolati quidem erant utique postremis mensibus*, id est, *præsertim postremis mensibus*, cui orationi causas subnectit statim duas. *Sigonius.*

1 *Malle*

inviolati erant; utique postremis mensibus, quum & per coitiones potentiorum injuria fieret, & vis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior fere esset: jamque plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomine tantum se biennio habuisse. Seniores contra Patrum, ut nimis feroces suos credere juvenes esse; ita [1] malle, si modus excedendus esset, suis quam adversariis superesse animos. adeo moderatio tuendæ libertatis, dum æquari velle simulando ita se quisque extollit, ut deprimat alium, in difficili est; cavendoque ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt: & injuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis. [2] T. Quintius Capitolinus quartum, & Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum acceperunt: sed imminebat utrumque. Jam non ultra discordia civium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in Patres, quum dies alicui nobilium dicta novis semper certaminibus conciones turbaret. ad quarum primum strepitum, velut signo accepto, arma cepere Æqui ac Volsci: simul quod persuaserant iis duces cupidi prædarum, biennio ante delectum indictum haberi non potuisse, abnuente jam plebe imperium. *eo adversus se non esse missos exercitus. dissolvi licentia militandi morem, nec pro communi jam patria Romam esse. quicquid irarum simultatumque cum externis fuerit, in ipsos verti. occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse.* Conjunctis exercitibus Latinum primum agrum populati sunt: deinde, postquam ibi nemo vindex occurrebat, tum vero exultantibus belli auctoribus, ad mœnia ipsa Romæ populabundi regioni portæ Esquilinæ accessere; vasta- 66

1. *Malle si modus*] Terentius Adelphis: *Non innueram, verum in istam partem potius peccato tamen.* J. F. Gron.

2. *T. Quintius Capitolinus* IV *& A. Furius Cess.*] Hoc loco satis diligenter Livius Capitolini Consulis annos numeravit, quod libro secundo omissum bis, ante testati sumus. *Glareanus.*

1 *Satis*

vastationem agrorum urbi per contumeliam ostentantes. unde postquam inulti prædam præ se agentes, retro ad Corbionem agmine iere, Quintius consul ad concionem populum vocavit. Ibi in hanc sententiam locutum acci-
7 pio: *Etsi mihi nullius noxæ conscius, Quirites, sum, tamen cum pudore summo in concionem vestram processi. Hoc vos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri, Æquos & Volscos vix Hernicis modo pares, T. Quintio quartum consule ad mœnia urbis Romæ impune armatos venisse. Hanc ego ignominiam (quamquam jam diu ita vivitur, is status rerum est, ut nihil boni divinet animus) si huic potissimum imminere anno scissem, vel exilio, vel morte, si alia fuga honoris non esset, vitassem. Ergo, si viri arma illa habuissent, quæ in portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit?* [1] *satis honorum, satis superque vitæ erat. mori consulem tertium oportuit. Quem tandem ignavissimi hostium contempsere? nos consules? an vos Quirites? Si culpa in nobis est, auferte imperium indignis: & si id parum est, insuper pœnas expetite. Si in vobis, nemo Deorum nec hominum sit, qui vestra puniat peccata Quirites,* [2] *vosmet tantum eorum pœniteat. Non illi vestram ignaviam contempsere, nec suæ virtuti confisi sunt; quippe toties fusi fugatique, castris exuti, agro multati, sub jugum missi, & se & vos novere. Discordia ordinum est venenum urbis hujus; Patrum ac plebis certamina: dum nec nobis imperii, nec vobis libertatis est modus, dum tædet vos patriciorum, nos plebeiorum magistratuum; sustulere illi animos. Pro Deum fidem, quid vobis vultis? Tribunos plebis concupistis. concordiæ causa concessimus. Decemviros desideraftis. creari passi sumus. Decemvirorum vos pertæsum est. coëgimus abire magistratu. Manente in eosdem privatos ira vestra, mori atque exulare nobilissimos viros honoratissimosque passi sumus. Tribunos plebis creari iterum voluistis. creastis. Consules facere vestra-*

1 *Satis honorum, satis superque vitæ erat*] In tribus codd. non reperio posterius *satis*. Si cui placet delere, poterit confirmare loco Taciti 4 Annal. *Nam sibi multum superque vitæ fore, quod tali cum principe expleviſſet.* J. F. Gron.

2 *Vosmet tantum pœniteat*] Rott. Voss. uterque Flor. & vett. edd. *Vosmet tantum eorum pœniteat.* Idem.

1 *Æqui-*

vestrarum partium, etsi Patribus videbamus iniquum; patricium quoque magistratum plebi donum fieri vidimus: auxilium tribunicium, provocationem ad populum, scita plebis injuncta patribus. sub titulo æquandarum legum nostra jura oppressa tulimus & ferimus. Qui finis erit discordiarum? Ecquando unam urbem habere, ecquando communem hanc esse patriam licebit? Victi nos æquiore animo quiescimus, quam vos victores. satisne est, nobis vos metuendos esse? Adversus nos Aventinum capitur, adversus nos Sacer occupatur mons. [1] *Esquilias quidem ab hoste prope captas, & scandentem in aggerem Volscum hostem nemo submovit. in nos viri, in nos armati estis. Agite dum, ubi hic curiam circumsederitis, & forum infestum feceritis, & carcerem impleveritis principibus; iisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam: aut si ne hoc quidem audetis, ex muris visite agros vestros, ferro ignique vastatos, prædam abigi, fumare incensa passim tecta. At enim communis vesper hæc loco est pejore: ager uritur, urbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem* [2] *privatæ res vestræ quo statu sunt? Jam unicuique ex agris sua damna nunciabuntur. quid est tandem domi, unde ea expleatis?* [3] *Tribuni vobis amissa reddent ac restituent?* 68

1 *Æsquilias quidem ab hoste captas*] Observatio Mureti: Nota insigne exemplum verbi, quod in utrumque non convenit. Certe enim Exquiliæ *summoveri* non poterant. Apponit quasi locum similem ex lib. 42. *Cum ille vobis bellum, vos ei securam pacem præstaretis.* Sic ille. Mihi aliter agendum videtur. Duo Pall. & Voss. alter ignorant τὸ *Volscum*. Male hi: sed tamen aliquid superest, *hostem* nimirum: & scribendum: *Æsquiliæ quidem ab hoste propè captæ, & scandentem in aggerem Volscum nemo summovit.* Eandem rem dicit, sed mutatis verbis, ut invidiam augeat. Æsquilinus collis ab illa parte aditur per aggerem Tarquinii Superbi. Idem hostis Volscus quum scandere conatus est in aggerem, propemodum cepit Æsquilias. Itaque quemadmodum ubi *Æsquilias* memorat, nihil addit de *aggere*, nec ubi *aggerem*, ibi de *Æsquiliis*: sic etiam ubi *hostem* appellavit, non adstruxit *Volscum*, nec ubi *Volscum* nominavit, adjecit *hostem*. J. F. Gron.

2 *Privatæ res vestræ quo in statu sunt*] Præpositionem non habent boni libri, ut jam monuit Rhenanus. Sic lib. 22. *In secretum abductum, velut ignorantem, monet, quo statu sit res.* Lib. 23. *Ut ex iis præsentibus noscere Patres possent, quo statu esset respublica.* Cicero in paradox. *Consecutus sum, ut eo statu essem, quem neque fortuna temeritas, neque inimicorum labefactaret invidia.* Idem.

3 *Tribuni vobis amissa reddent ac restituent*] Duo MSS. per fictam responsionem: *expleatis? sunt tribuni. vobis amissa reddent ac rest.* Quasi diceret: nempe tantorum damnorum pretium habetis tribunos. rem præ-

tuent? vocis verborumque quantum voletis, ingerent, & crimi-
num in principes & legum aliarum super alias, & concionum.
Sed ex illis concionibus numquam vestrum quisquam re, for-
tuna, domum auctior redit. Ecquis retulit aliquid ad conjugem
& liberos, præter odia, offensiones, simultates publicas priva-
tasque? à quibus semper non vestra virtute innocentiaque, sed
auxilio alieno tuti sitis. At Hercules, quum stipendia, nobis con-
sulibus, non tribunis ducibus, & in castris, non in foro faciebatis,
& [1] in acie vestrum clamorem hostes, non in concione Patres Ro-
mani horrebant, præda parta, agro ex hoste capto, pleni for-
tunarum gloriæque simul publicæ, simul privatæ, triumphantes
domum ad penates redibatis. nunc oneratum vestris fortunis ho-
stem abire finitis. Hærete affixi concionibus, & in foro vivite.
sequitur vos necessitas militandi quam fugitis. Grave erat in Æ-
quos & Volscos proficisci? Ante portas est bellum. si inde non pel-
litur, jam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium scandet,
& in domos vestras vos persequetur. Biennio ante senatus dele-
ctum haberi, & educi exercitum in Algidum jussit. sedemus de-
sides domi, mulierum ritu inter nos altercantes; præsenti pace
læti, nec cernentes ex otio illo brevi multiplex bellum redditurum.
His ego gratiora dictu alia esse scio: sed me vera pro gratis loqui,
etsi meum ingenium non moneret, necessitas cogit. Vellem equi-
dem vobis placere, Quirites, sed multo malo vos salvos esse;
qualicunque erga me animo futuri estis. Natura hoc ita compa-
ratum est, ut qui apud multitudinem sua causa loquitur, gra-
tior eo sit, cujus mens nihil præter publicum commodum videt.
nisi forte assentatores publicos, plebicolas istos, qui vos nec in ar-
mis, nec in otio esse sinunt, vestra vos causa incitare & stimula-
re putatis. Cometari, aut honori aut quæstui illis estis: & quia
in concordia ordinum nullos se usquam esse vident, malæ rei se
quam

clanam! sed an illi detrimenta rei familiaris fariant & pensabunt? *J. F. Gron.*

[1] *in acie vestrum clamorem hostes*] Sumpsit à Demosthene de Chersoneso: ἐχλιῶ, πάντιον ἢ νιῶ, ἅπαντας σὲ παιδεύσω; ἐν μὲν γὰρ ἐκκλησίαις πολὺν, καὶ φιλανθρώπως ὑμᾶς ἐδέξατ' εἶναι, ἐν δὲ ταῖς στρατειαῖς ταῖς δ' πολλὰ φοβερὸς καὶ χαλεπὸς ὁ πόλεμος. *Idem.*

quam nullius, turbarum ac seditionum, duces esse volunt. Quarum rerum si vos tædium tandem capere potest, & patrum vestrosque antiquos mores vultis pro his novis sumere, nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorum nostrorum fusos fugatosque castris exuero. & à portis nostris mœnibusque ad illorum urbes hunc belli terrorem, quo nunc vos attoniti estis, transtulero. Raro alias tribuni popularis oratio ac- 69
ceptior plebi, quam tunc severissimi consulis fuit. Juventus quoque quæ inter tales metus detrectationem militiæ, telum acerrimum adversus Patres habere solita erat, bellum & arma spectabat, & agrestium fuga, spoliatique in agris & vulnerati, fœdiora iis, quæ subjiciebantur oculis, nunciantes, totam urbem ira implevere. In senatum ubi ventum est, ibi vero in Quintium omnes versi, ut unum vindicem majestatis Romanæ intueri, & primores Patrum *dignam* dicere *concionem imperio consulari, dignam tot consulatibus antecactis, dignam vita omni plena honorum sæpe gestorum, sæpius meritorum. Alios consules aut per proditionem dignitatis Patrum plebi adulatos, aut acerbe tuendo jura ordinis asperiorem domando multitudinem fecisse*: T. *Quintium orationem memorem majestatis Patrum, concordiæque ordinum, & temporum inprimis habuisse. Orare cum collegamque, ut capesserent rempubl. orare tribunos, ut uno animo cum consulibus bellum ab urbe ac mœnibus propulsari vellent, plebemque obedientem in re tam trepida Patribus præberent: appellare tribunos communem patriam, auxiliumque eorum implorare, vastatis agris, urbe prope oppugnata.* Consensu omnium delectus decernitur habeturque. Quum consules in concione pronunciassent, *Tempus non esse caussas cognoscendi: omnes juniores postero die prima luce in campo Martio adessent: cognoscendis causis eorum qui nomina non dedissent, bello perfecto se daturos tempus; pro desertore futurum, cujus non probassent caussam*; omnis juventus affuit postero die. Cohortes sibi quæque centuriones legerunt: bini senatores singulis cohortibus præpositi. Hæc omnia adeo

mature perfecta accepimus, ut [1] signa eo ipso die à quæstoribus ex ærario prompta delataque in campum, quarta dici hora mota ex campo sint: exercitusque novus, paucis cohortibus veterum militum voluntate sequentibus, manserit ad decimum lapidem. Insequens dies hostem in conspectum dedit: castraque ad Corbionem castris sunt conjuncta. Tertio die quum ira Romanos; illos, quum toties rebellassent, conscientia culpæ ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est fa-
70 cta. In exercitu Romano quum duo consules essent potestate pari; quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summa imperii, concedente Agrippa, penes collegam erat: & prælatus ille facilitati summittentis se comiter respondebat; communicando consilia laudesque, & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Postumio Albo legato datur media acies tuenda: [2] legatum alterum Ser. Sulpicium equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnavere; haud segniter resistentibus Volscis. Ser. Sulpicius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. unde quum eadem reverti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines reficeret,

1 *Signa à quæstoribus ex ærario prompta*] Nota morem. Dionysius lib. 10 pag. 645. ἐκκόψαν τὰ ἱερὰ τὰ σημεῖα καὶ ἀπῆραν. hoc est, *ex templo*. Gelenius *ex ærario* vertit. Idem est. ærarium enim populi R. erat in æde Saturni, teste Plutarcho in Poplicola. Hinc ἱερὰ σημεῖα vocantur à Dionysio non semel, quæ magna religione observata magnoque in cultu habita fuisse à militibus Romanis idem docet, ut lib. 11 pag. 723 & lib. 6 pag. 375 non minori religione culta fuisse, quam simulacra Deorum immortalium. Sub Impp. etiam Rom. semper ædicula erat in castris, in qua signa posita erant, quæ adorabantur etiam ab Impp. teste Herodiano in Caracalla. Similiter & Labarum Francorum, quod Auriflammeum dicebatur, olim in æde D. Dionysii ad Lutetiam servabatur, & cum Rex copias movebat, proferre mos erat, nec nisi nobili viro ferendum dabatur; sed puditum est, cum illud auriflammeum amisimus, seu Auriflammulum mavis. Livius lib. 4 pag. 119. Sed & Galli Insubres signa quædam aurea quæ Immobilia vocabant, habebant in templo Minervæ condita, unde nonnisi ad gravissima bella promebantur, teste Polybio lib. 2 pag. 119. *Henr. Valesius.*

2 *Legat. alter. P. Sulpicium*] *Ser. Sulpicium*, ut supra dixi. *Sigonius.*

1 *Qua*

ceret, terga impugnare hostium satius visum est. momentoque temporis in aversam incursando aciem anciputi terrore dissipaset hostes, ni suo proprio eum prœlio equites Volscorum & Æquorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi vero Sulpicius, *Negare cunctandi tempus esse, circumventos intercluso sque ab suis* vociferans, *ni equestre prœlium conniſi omni vi perficerent. Nec fugare equitem integrum satis esse, conficerent equos viroſque, ne quis reveheretur inde ad prœlium, aut integraret pugnam. non posse illos resistere sibi, quibus conferta peditum acies cessisset.* Haud surdis auribus dicta: impressione una totum equitatum fudere, magnam vim ex equis præcipitavere: ipsos, equosque spiculis confodere. is finis pugnæ equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuncios ad consules rei gestæ mittunt, ubi jam inclinabatur hostium acies. nuncius deinde & vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Æquos. In media primum acie vinci cœpti, [1] qua permissus equitatus turbaverat ordines. Sinistrum deinde cornu ab Quintio consule pelli cœptum; in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa, ætate viribusque ferox, quum omni parte pugnæ melius rem geri, quam apud se videret; accepta signa ab signiferis ipse inferre, quædam jacere etiam in confertos hostes cœpit. Cujus ignominiæ metu concitati milites, invasere hostem. ita æquata ex omni parte victoria est. Nuncius tum à Quintio venit, victorem jam se imminere hostium castris, nolle irrumpere, antequam sciat debellatum & in sinistro cornu esse. Si jam fudisset hostes, conferret ad se signa, ut simul omnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad victorem collegam, castraque hostium venit,

1 *Qua præmissus equitatus*] Scribendum est, *permissus*, id est, effuso cursu immissus. Et sic præter MSS. Voss. utrumque, ac Rott. Romana Andreæ: sed proximæ statim mutarunt præter Aldinam. Supra: *Concitant equos permittuntque in hostem.* Restituimus & alibi Livio. *J. F. Gron.*

nit, ibi paucis defendentibus momentoque fusis, sine certamine in munitiones irrumpunt: prædaque ingenti compotem exercitum, suis etiam rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amissæ erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum iis ab senatu, accipio: nec traditur causa spreti aut non sperati honoris. Ego quantum in tanto intervallo temporum conjicio, quum Valerio atque Horatio consulibus, qui præter Volscos & Æquos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, negatus ab senatu triumphus esset, verecundiæ fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum. ne etiam si impetrassent, magis hominum ratio, quam meritorum habita videretur. Victoriam honestam ex hostibus partam, turpe domi de finibus sociorum judicium populi deformavit. Aricini atque Ardeates de ambiguo agro quum sæpe bello certassent, multis invicem cladibus fessi, judicem populum Romanum cepere. Quum ad causam orandam venissent, concilio populi à magistratibus dato, magna contentione actum. jamque editis testibus quum tribus vocari & populum inire suffragium oporteret, [1] consurgit P. Scaptius de plebe, magno natu: &, *Si licet*, inquit, *consules, de republica dicere; errare ego populum in hac causa non patiar.* Quum, ut vanum, cum negarent consules audiendum esse, vociferantemque prodi publicam causam, summoveri jussissent, tribunos appellat. Tribuni, ut fere semper reguntur à multitudine magis quam regunt, dedere cupidæ audiendi plebi, ut quæ vellet, Scaptius diceret. Ibi infit, [2] *Annum se tertium & octogesimum*

71

1 *Consurgit P. Scaptius de pl. m. natu. Et si licet, inquit, Consules*] Inconsequens oratio videatur, si ita legas, neque enim vox subsequitur, quæ illi præcedenti, *Etsi*, reddatur. Intelligendum est autem orationem incipere à voce, *Si licet*: Vocem autem *Et*, esse Historici, qui ait: P. Scaptius consurgit, & inquit, *Si licet consules*, &c. quare ita dispunge, *magno natu, &, Si licet inquit, consules.* Sigonius.

2 *Annum se tertium, & octogesimum agere*] Nescio cur in mentem venerit Glareano probare; *tertium & nonagesimum*, potius, quam *tertium, & octogesimum*: præsertim vero cum hunc nume-

mum agere, & in eo agro de quo agitur, militasse, [1] *non juvenem, vicesima jam stipendia merentem,* [2] *quum ad Coriolos sit bellatum. Eo se rem vetustate obliteratam, cæterum suæ memoriæ infixam afferre. Agrum, de quo ambigitur, finium Coriolanorum fuisse, captisque Coriolis jure belli publicum populi Romani factum. Mirari se, quonam more Ardeates Arcinique, cujus agri jus nunquam usurpaverint incolumi Coriolana re, eum se à populo Romano, quem pro domino judicem fecerint, intercepturos sperent. Sibi exiguum vitæ tempus superesse: non potuisse se tamen inducere in animum, quin quem agrum miles pro virili parte manu cepisset, eum senex quoque voce, qua una posset, vindicaret. Magnopere se suadere populo, ne inutili pudore suam ipse causam damnaret.* Consules, quum Scaptium, non 72
silentio modo, sed cum assensu etiam audiri animadvertissent; Deos hominesque testantes flagitium ingens fieri, Patrum primores arcessunt. [3] cum his circumire tribunos,

numerum & libri veteres habeant, & diligens annorum summa eum postulet. Nam ab hoc anno, qui est ab Urbe condita CCCVIII, ad annum CCLXI, quo Corioli capti sunt, numerantur anni XLVII. Quibus si addantur anni XX, quos se ante militasse Scaptius ait, erunt anni LXVII. à quo anno usque ad annum LXXXIII numerantur anni XVI, quo anno ætatis tyrocinium de more deposuit Scaptius. Ita ut anno ætatis XVI militare cœperit, post annos XX ad Coriolos fuerit anno ab Urbe condita CCLXI. anno vero CCCVIII hæc loquatur, annos natus LXXXIII. *Sigonius.*

1 *Non juvenem, sed vicesima jam stipendia*] Sic inter meos primus Frobenius. Andreas & cæteri Juntam usque, qui proxime Aldum secutus est: *non juvenem, vicesima jam stipendia merentem.* Ita ut particula, quam insulserunt isti, subaudiatur. Magis hoc intelligitur in pronuntiando & si auribus percipiatur, quam dum legimus. Sed sic sæpe solere Livium notavimus ad lib. 28, 39. & 36, 19. & 39, 8. Vide etiam notas ad M. & L. Senecas. *J. F. Gron.*

2 *Cum ad Coriolos sit bellatum*] Vet. lib. *debellatum*, quod placet: quia tum Corioli in potestatem populi Romani venerunt. *Sigonius.*

3 *Cum his circumire*, &c. *judices in suam rem litem vertendo*] Lego, *Judicis in suam rem litem vertentis:* ita ut id pendeat ab *exemplo*, & cum ea voce conjungatur. Alioqui enim tollenda erit distinctio. Probatur autem emendatio his verbis, quæ mox sequuntur: *Cum præsertim*, &c. *judici*, &c. *Tan. Faber.*

Cum his circumire tribunos, orare, Ne pessimum facinus pejore exemplo admitterent; judicei in suam rem litem vertendo] Distinguendum, ut jam olim factum à Moguntinis, post *judices.* Sed neque sic integer est locus. Nec enim tribunos rei controversæ disceptatores sumpserant socii. Tantum illi in gratiam plebis Scaptio potestatem dicendi dederant. At patres non ad alios nisi ipsos judices hanc habuerunt orationem. Quod ex sequentibus clarissime

bunos, orarè, *Ne peſſimum facinus pejore exemplo admitterent; judices in ſuam rem litem vertendo; quum præſertim etiamſi fas ſit, curam emolumenti ſui judici eſſe; nequaquam tantum agro intercipiendo acquiratur, quantum amittatur alienandis injuria ſociorum animis. Nam famæ quidem ac fidei damna majora eſſe, quam quæ æſtimari poſſent. Hoc legatos referre domum? hoc vulgari? hoc ſocios audire? hoc hoſtes? Quo cum dolore hos? quo cum gaudio illos?* [1] *Scaptio ne hoc concionali ſeni aſſignaturos putarent finitimos populos? Clarum hac fore imagine Scaptium nomen. populum Romanum quadruplatoris & interceptoris litis alienæ perſonam laturum. quem enim hoc privatæ rei judicem feciſſe, ut ſibi* [2] *controverſioſam adjudicaret rem? Scaptium ipſum id quidem, etſi præmortui jam ſit pudoris, non facturum.* Hæc conſules, hæc Patres vociferantur. ſed plus cupiditas, & auctor cupiditatis Scaptius valet. Vocatæ tribus judicaverunt agrum publicum populi Romani eſſe. Nec abnuitur ita fuiſſe, ſi ad judices alios itum foret: nunc haud ſane quicquam [3] bona cauſſa eleva-

patet, & vel maxime ex ea ipſa, ſi directam ex obliqua fecerimus. Dixerunt enim: *Ne quæſo, ne peſſimum facinus pejore exemplo admittite, dum eſtis judices, litem in rem veſtram vertendo.* Certus itaque ſum ſcripſiſſe Livium. *Cum his circuire tribus, orare*, &c. ſupra cap. 17. *Patres circuire plebem, admonere, ut viderent in quod diſcrimen rempubl. adducerent.* Populus Romanus captus erat à ſociis judex, de quo inter eos ambigebatur agro, eumque ut tali modo orarent patres atque circumirent, infra ſuam dignitatem non eſſe in hoc negotio exiſtimabant. Apud eundem plus tamen *valuit cupiditas*, quam rei æquitas, patrumque preces; adeoque *vocatæ tribus judicaverunt agrum publicum populi Romani eſſe.* Jac. Perizonius.

1 *Scaptio ne hoc concionali ſeni*] Senem concionalem ad contumeliam dixit. quomodo autem *concionalis*, ignominiam adferre poſſit, nemo tradit. puto *coëmtionali ſene*, legendum. cæterum ſenes, ut inquit Cicero, in ſecundo de legibus, qui filios ſuſcipere non poterant, coëmptiones faciebant, ne ſacra privata interirent. ex quo Curius ad Ciceronem, *ſenes coëmptionales* ſcripſit. habet autem ignominiam quandam, adeo decrepita ætate eſſe, ut ſuſcipere liberos non poſſet. *Sigonius.*

Scaptio ne hoc concionali ſeni] Scribo: *Scaptio ne hic concionali ſeni adſignaturos finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium nomen? populum Romanum quadruplatoris & interceptoris litis alienæ perſonam laturum?* Rationem dedimus in commentario de Seſtertiis. *J. F. Gron.*

2 *Controverſiam adjud. rem*] Vet. lib. *controverſam.* Sigonius.

3 *Bona cauſa elevatur dedecus*] Andreas & alii uſque ad Aſcenſium: *cauſæ bonæ levatur.* Hujus ex margine adoptaverunt *cauſa bona* primi Moguntini.

elevatur dedecus judicii. idque non Aricinis Ardeatibusque, quam Patribus Romanis, fœdius atque acerbius visum. Reliquum anni quietum ab urbanis motibus & ab externis mansit.

tini. Juntas & Frobenius, *causæ bono.* Gryphius primum, *causa bene elevatur.* At Modianus, Voss. Helm. Pall. unus, Chiflet. Busb. Rott. *bono causa levatur,* Et id revocavimus. Vide ad Senecæ Philosophica. *J. F. Gron.*

EPITOME
LIBRI IV.

Lex de connubio Patrum [1] *& plebis à tribunis plebis, contentione magna, Patribus repugnantibus,* [2] *perlata est. Tribuni militares. Aliquot annis res populi Romani domi militiæque per hoc genus magistratus administratæ. Item Censores tunc primum creati. Ager* [3] *Ardeatinus populi Romani judicio ablatus, missis in eum colonis, restitutus est. Cum fame populus Romanus laboraret,* [4] *Sp. Mælius eques Romanus frumentum populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans,* [5] *à C. Servilio Ahala magistro equitum, jussu Quintii Cincinnati dictatoris, occisus est: L. Minucius index bove aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniam ob rempublicam occubuerant, statuæ in Rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus*

1 *Et plebis contentione magna*] Lege ex vet. lib. *à tribunis contentione magna.* Tribunorum autem princeps fuit C. Canuleius. *Sigonius.*

2 *Perlata est à tribunis plebis aliquot annis res populi R. d. m. p. h. g. m. adm. sunt*] Veteres libri ita: *Perlata est. Tribuni aliquot annos.* Est autem locus mancus, cujus hæc erat sententia: Tribuni militum consulari potestate creati, aliquot annos res populi Romani, &c. Rem autem ita habere docet Livius: Quare stellula addenda est. *Idem.*

3 *Ardeatinus Romani populi*] Vetustiores edd. *Ardeatinis.* Scribe: *Ager Ardeatibus populi judicio ablatus.* J. F. Gron.

4 *Sp. Melius*] *Mælius* scribe, addita diphthongo ex Capitolinis tabulis, & Græcis monumentis. *Sigonius.*

5 *C. Servilio Hala*] *Ahala* ubique scribendum est. Documento sunt hujus scripturæ libri aliquot manuscripti, lapides Capitolini, & nummi argentei. *Idem.*

bunus militum, occiso Tolumnio rege Veientium, opima spolia secunda Feretrio retulit. Mamercus Æmilius dictator, censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni & sex mensium spatio finito, ob eam rem a censoribus notatus est. Fidenæ in potestatem redactæ [1] eoque coloni missi sunt. quibus occisis Fidenates quum defecissent a populo Romano; a Mamerco Æmilio dictatore victi sunt, & Fidenæ captæ. Conjuratio servorum oppressa. Postumius tribunus militum, propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primum militibus datum. Res præterea gestas adversum [2] Volscos & Veientes, Fidenates, & Faliscos, continet.

1 HOS secuti [3] M. Genucius & C. Curtius consules. Fuit annus domi forisque infestus. nam anni principio & de connubio Patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgavit; qua contaminari sanguinem suum Patres, [4] confundique jura gentium rebantur: & mentio primo sensim

1 *Eoque coloni missi sunt*] Addendum *Novi*: Nam Livius *nunquam* eos vocat, & alio loco numerum additum colonorum auctor est: primum eorum deducta colonia est a Romulo rege. *Sigonius.*

2 *Volscos & Veientes*] Adde ex vet. lib. & ex ipso Livio: *Volscos & Veientes, Fidenates & Faliscos.* Idem.

3 *M. Genucius, & P. Curiatius consulebant*] Livius paulo post *C. Curiatium* vocat. Dionysius Λεύκιον Κούριον. Diodorus Δεύτερον Κούριον. Ergo *C. Curtius*, non *P. Curiatius* legendum. Accedit etiam Varro, qui lacum Curtium ab hoc condito Curtio dictum esse ait. Verba ejus hæc sunt libro quarto, de lingua Latina; *Comitium & Lucus Furinæ curiosum est fulguratum, & ex S. C. (quum &c. itaque falsum esse a Curtio conditore. M. Genucius fuit collega, Curtium lacum appellarunt.* Idem.

4 *Confundique jura gentium rebantur*] Paulo post, *Celandam gentium* ait: *Gentem* autem gens, ac gentilitatem intelligit, quam se solos habere patricii ipsi gloriabantur, ut scribit libro decimo. Quid autem sit *gens*, ac *familia*, quoniam non idem sunt, verum magno inter se intervallo disjuncta sunt, contra atque summi hujus memoria viri, qui utroque nomine promiscue utuntur, sentire videntur, paucis ostendam. Illud igitur interest, quod *Gens*, ad *Nomen*, *Familia* ad *Cognomen* refertur. Itaque illa tamquam totum continere videtur, hæc quodammodo partem: exempli causa: Cornelii omnes unius gentis esse dicuntur; quia uno nomine continentur omnes, at vero partes gentis hujus sunt plures, quæ ex cognominum varietate distinctæ sunt, eæque Familiæ dicuntur. ut Cornelii Dolabellæ, Cornelii Cethegi, Cornelii Scipiones, Cornelii Lentuli: itemque in cæteris. At vero Cornelii omnes unius existunt gentis. Itaque recte Festus libro 7 *Gentem* definit, *quæ ex multis*

senſim illata [1] à tribunis, ut alterum ex plebe conſulem liceret fieri, eo proceſſit deinde, [2] ut rogationem novem tri-

multis familiis conficiatur. Quod autem dixi de *gente* & *familia*, idem judicandum eſt de *genere*, & *ſtirpe*, quorum item alterum ad *Nomen*, alterum ad *Cognomen* pertinet. Id autem ita eſſe ex his ſcriptorum verbis apparet. Suetonius in Galba, *Imagines*, inquit, *& elogia univerſi generis exequi longum eſt, familiæ breviter attingam. Qui primus Sulpiciorum cognomen Galbæ tulit, cur, aut unde traxerit, ambigitur.* Hoc loco Suetonius *genus* appellat *omnes Sulpicios*, familiam vero, *Sulpicios Galbas.* Livius libro trigeſimo octavo, *Scipio Naſica orationem habuit plenam decoribus non communiter Cornelii gentis, ſed propriæ familiæ ſuæ.* Et libro ſeptimo ſic loquitur Valerius Corvus: *Non ſi mihi novum hoc Corvi cognomen diis auctoribus homines dediſtis, Poplicolarum vetuſtum noſtræ familiæ cognomen memoria exceſſit.* Et libro primo: *Julia gens Julum auctorem nominis ſui nuncupat.* Et libro 40. *Inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appellarentur.* Rurſus apud Suetonium ſic loquitur Julius Cæſar: *Ab Anco Marcio ſunt Marcii reges, quo nomine fuit mater: à Venere Julii, cujus gentis familia eſt noſtra.* & in Auguſto: *Gens Octavia à Tarquinio Priſco rege inter Romanas gentes allecta, mox à Ser. Tullio inter patricias traducta. Primus ex hac magiſtratum cepit C. Rufus: is quæſtorius Gnaum, & Caium procreavit, à quibus duplex Octaviorum familia defluxit conditione diverſa.* Et Cicero de Bruto: *Funebres orationes ipſæ familiæ quaſi ornamenta ſervabant ad uſum, ſi quis ejuſdem generis occidiſſet.* Et Livius libro nono: *Duodecim familiæ Potitiorum fuerunt, cum gens Potitia tota interiit.* Quæ adhuc protuli exempla, ea ſatis valere arbitror ad explicandam vim *gentis, generis*, & *familiæ.* Nunc de ſtirpe dicam. Loquitur Cicero pro Rabirio ſic: *Qua in familia laus aliqua forte floruerit, hanc fere qui ſunt ejus ſtirpis cupidiſſime perſequuntur.* Et de Legib. primo: *Hic orti ſtirpe antiquiſſima ſumus.* Et in Lælio: *Qui aliquamdiu propter ignorantiam ſtirpis, & generis in famulatu fuerunt.* Et Suetonius in Claudio: *Claudius Cn. Pompeio antiquiſſimæ ſtirpis Magni cognomen ademit.* Quæ ſi ita ſunt, jam apparet, qui ſit ſenſus loci illius apud Ciceronem lib. de Oratore primo; *Quid? quâ de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumviri judicarunt? cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudii patricii ejuſdem hominis hæreditatem gente ad ſe rediſſe dicerent, nonne in ea cauſa fuit de toto ſtirpis, & gentilitatis jure dicendum?* Senſus enim eſt: Claudios patricios gente pugnaſſe, quia ille Claudiorum liberti filius fuit, Marcellos, ſtirpe, quia Marcellorum Claudiorum. Itaque illi generis, hi familiæ jure contendebant. Hinc *gentilitia ſacra* dicta, quæ erant communia *toti genti* ac *generi.* Et Suetonius Cæſarem *gentiliciis hæreditatibus multatum* ſcribit, id eſt, *bonis, quæ gentis Julia ante fuerant.* Atque hæc quidem hactenus. Jam vero an alius ſit *Gentis* ipſius uſus, infra alio loco dicemus. *Sigonius.*

1 *A tribunis*] Lege, *A tribuno*, cum ex vet. lib. auctoritate, tum quia ſtatim infertur, *ut rogationem novam tribuni promulgarent.* Tribunum autem intelligit *C. Canuleium.* Idem.

2 *Ut rogationem novem tribuni promulgarent*] Quamquam ſenſus optimus eſt, ſi legatur, *Novem*, tamen placet magis, *Novam*, quæ vox eſt in vet. libris, hoc ſenſu: Mentio illata primo ſenſim à C. Canuleio, ut alterum ex plebe conſulem liceret fieri, eo deinde proceſſit, ut tribuni reliqui novam rogationem promulgarent, ut promiſcue conſules ſeu de plebe, ſeu de patribus poſſent pro populi arbitrio creari. *Novem* autem ſi legamus, omnes accipiamus tribunos præter C. Furnium, quem excipit Dionyſius. *Idem.*

1 *Volſcos*

tribuni promulgarent, *ut populo potestas esset, seu de plebe, seu de Patribus vellet, consules faciendi.* Id vero si fieret, non vulgari modo cum infimis, sed prorsus auferri a primoribus ad plebem, summum imperium credebant. Læti ergo audiere Patres, Ardeatium populum ob injuriam agri abjudicati defciisse, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & [1] Volscos Æquosque, ob communitam Verruginem, fremere. adeo vel infelix bellum ignominiosæ paci præferebant. His itaque in majus etiam acceptis, ut inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribuniciæ, delectus haberi, bellum armaque vi summa apparari jubent; si quo intentius possit, quam T. Quintio consule apparatum sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu vociferatus, nequicquam territando consules avertere plebem à cura novarum legum; nunquam eos se vivo delectum habituros, antequam ea, quæ promulgata ab se collegisque essent, ple-
2 bes sciviſſet; confestim ad concionem advocavit. Eodem tempore & consules senatum in tribunum, & tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules *jam ultra ferri posse furores tribunicios. ventum jam ad finem esse; domi plus belli concitari, quam foris. Id adeo non plebis, quam Patrum; neque tribunorum magis, quam consulum culpa accidere. cujus rei præmium sit in civitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. Maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis universisque* [2] *semper honori fuisse. Reminiscerentur quam majestatem senatus ipsi à patribus accepissent, quam liberis tradituri essent;* [3] *ut quem-*

1 *Volscos Æquosque ob comm. Verruginem*] Ubi Romani Volcis Æquique Verruginem ademerint, ac postea nusquam invenitur usquam Livius dixit, nec nominavit quidem usquam. Veientibus autem ante triginta annos Coss. L. Furio & C. Manlio, data erant inducia in annos XL. quas non servasse [illegible]

2 *Semper honori fuisse*] Video in Vossianis membr. *tò honori* desiderari. Unde timide suspicor: *Maximum Romæ præmium seditionum esse, & singulis universisque semper fuisse.* J. F. Gron.

3 *Et quemadmodum pl. gl. posset, auctiorem*] Vetus lectio: *Se auctiorem.* Sigonius.

Ut quemadmodum plebs gloriari] Hiat oratio.

quemadmodum plebs gloriari posset, auctiorem amplioremque esse. [1] *finem ergo non fieri, nec futuram, donec quam felices seditiones, tam honorati seditionum auctores essent. Quas, quantasque res C. Canuleium aggressum? colluvionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum privatorumque afferre; ne quid sinceri, ne quid incontaminati sit: ut discrimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos noverit. Quam enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi ut ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis, Patrumque? ut qui natus sit, ignoret cujus sanguinis, quorum sacrorum sit; dimidius Patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. Parum id videri, quod omnia divina humanaque turbentur: jam ad consulatum vulgi turbatores accingi; & primo, ut alter consul ex plebe fieret, id modo sermonibus tentasse. nunc rogari, ut seu ex patribus, seu ex plebe velit, populus consules creet: & creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quemque. Canuleios igitur Icilioque*

oratio. aliquid excidit. Vigenerius legerat *Et*, non *ut*. Tan. Faber.

Ut quemadmodum plebs gloriari posset, auctiorem amplioremque esse] Sic legebatur in primis editionibus, Andreæ & Campani, secutisque eas, Bechanii, Veneta, Moguntina, Ascensii. Aldus, Juntas & Frobenius dederunt: *& quemadmodum*. Itaque Rhenano monendum fuit in MS. esse, *Ut*, quod tamen ille commutat in *tum*. Sed & Glareanus rejicit τὸ *Ut*, quia foret ἀναπόδοτον, & supplendum: *ita etiam senatui annitendum*: quod tamen non placere: videndum etiam, num desideretur *Se*. Vix hoc pronuntiarat: ecce Sigonius: Vetus Lectio, *se auctiorem*. Atqui fideles libri non habent illud *se*, &, si salvum volumus Livium, detrahendum vulgatis, haud addendum est. tolle τὸ *esse*, & sincerum erit: *Reminiscerentur quam majestatem senatus ipsi a patribus accepissent, quam liberis tradituri essent, ut (quemadmodum plebs gloriari posset) auctiorem amplioremque.* Nimirum eam majestatem liberis traderent vel tradituri essent. *Ut*, id est, quibus modis & rationibus. Plebs suam majestatem vimque in republica tribunis & sacratis & Valeriis Horatiisque legibus intenderat: idque jure poterat gloriari. Jubent igitur consules senatum adiri, ut Patribus patriciisque jus æque sit gloriari, amplissimi ordinis majestatem ab se factam traditamque liberis augustiorem. Infra: *memorque generu, quod amplissimum acceptum, majus auctiusque reliquit posteris.* Lib. 6. *In plebem ventura omnia, quibus patricii excellant, imperium atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda, majora liberis relinquenda.* Particulas illas duas similiter conjungit lib. 21 in orat. Alorci: *Si eam quemadmodum ut victor fert Hannibal, sic vos ut victi audiatis.* J. F. Gron.

1 *Finem ergo non fieri nec futurum*] *Futuram* ex o. MSS. & Campani atque Aldina editis scripsimus. Lib. 9. *Sine fine ulla quæstionis fuisse jus esse.* Lib. 22. *Quem ut futurum finis tantis cladibus foret.* Idem.

1 Fi-

lioſque conſules fore. ne id Jupiter optimus maximus ſineret, regiæ majeſtatis imperium eo recidere: & ſe millies morituros potius, quam ut tantum dedecoris admitti patiantur. Certum habere, majores quoque ſi divinaſſent, concedendo omnia non mitiorem in ſe plebem, ſed aſperiorem, alia ex aliis iniquiora poſtulando, quum prima impetraſſet, futuram; primo quamlibet dimicationem ſubituros fuiſſe potius, quam eas leges ſibi imponi paterentur. quia tum conceſſum ſit de tribunis, iterum conceſſum eſſe. [1] *Finem non fieri poſſe. in eadem civitate tribunos plebis, & Patres eſſe: aut hunc ordinem, aut illum magiſtratum tollendum eſſe: potiuſque ſero, quam nunquam obviam eundum audaciæ temeritatique.* [2] *Illine ut impune primo diſcordias ſerentes concitent finitima bella, deinde adverſus ea, quæ concitaverint, armari civitatem defendique prohibeant?* [3] *& quum hoſtes tantum*

1 *Finem non poſſe fieri in eadem civitate tribunos plebis & patres eſſe*] Quamquam Rhenanus ita legerit in vetuſtis libris. miror tamen hanc lectionem ei probari potuiſſe. Quid eſt enim hoc loco, *Finem fieri non poſſe*? &c. Locus eſt igitur adhuc depravatus: Quos ego libros veteres legi, ii ita habent: *Finem fieri non poſſe.* Quamobrem partim ex vulgata, partim ex antiqua lectione legendum puto: *Finem ergo non fieri. Non poſſe in eadem*, &c. Nam ſunt etiam quidam libri, qui habent, *Sinere non poſſe.* Ex quo conjicio legendum, *Finem ergo:* præſertim vero cum ſupra dixerit Livius, *Finem ergo non fieri, nec futurum umquam.* Sigonius.

Finem non fieri poſſe. in eadem civitate Tr. pl. & p. e.] Totum hunc locum ſic lego, ſic diſtinguo: *finem non fieri; nec poſſe in eadem civitate*, &c. quod ſequentia probant. lege modo. *Tan. Faber.* Lege: *finem non fieri, non poſſe in ead.* Henr. Valeſius.

Finem non fieri poſſe] Sic MSS. & Campanus & Veneti Zanenſis & Juntas. Andreas & Bechar. Aſc. Mog. *Sinere non fieri.* Pejus. Supereſt tamen aliquid incommodi, quod ſuſtulerat Sigonius, ni particulam interjeciſſet, *ergo*, non neceſſariam. Lege: *quia tum conceſſum ſit de tribunis, iterum conceſſum eſſe.* Nempe poſt decemviros depreſſos. *Finem non fieri. Non poſſe in eadem civitate tribunos plebis & Patres eſſe.* Niſi malis: *Item conceſſum eſſe finem non fieri.* J. F. Gron.

2 *Illine ut impune*] Tolle *ut*, ex vet. lib. fide. *Sigonius.*

Illine ut impune primo diſcordias ſerentes] Mala fides libri Sigoniani tollit τὸ *ut*, quod eleganter additum meliores defendunt, Terentius Phorm. *Egone illam cum illo ut patiar nuptam unum diem?* Horatius: *Inultus ut tu riſeris Cotyttia?* J. F. Gron.

3 *Et cum hoſtes tantum non accerſierint, c. c. a. h. n. patiantur? ſed*] Lege ut legitur in MSS. libris, *& cum hoſtium tantum acceſſerit, exercitus conſcribi adverſus hoſtes non patiantur? ſed audeat Canuleius*, & tolle interrogationis notam affixam voci *patiantur.* Sigonius.

Et cum hoſtes tantum non arceſſierint] Nihilo probius idem liber: *cum hoſtium tantum acceſſerit:* quod non debuit ampleƈti Sigonius, memor hanc particulam, quæ Græcis μονονχὶ, & ſignificat, parum abeſt quin, propemodum,

tum non arcessierint, exercitus conscribi adversus hostes non patiantur? Sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam victoris Patres accipi sinant, delectum haberi prohibiturum. quid esse aliud, quam minari se proditurum [1] patriam? oppugnari atque capi passurum? quid eam vocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Æquis & Veientibus allaturam? Nonne Canuleio duce se speraturos Capitolium atque arcem scandere posse, si Patribus tribuni [2] cum jure ac majestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius adversus scelus civium, quam adversus hostium arma. Quum maxime hæc in senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis & adversus consules ita disseruit: *Quantopere vos, Quirites, contemnerent Patres, quam indignos ducerent, qui una secum urbe intra eadem mœnia viveretis, sæpe equidem & ante videor animadvertisse: nunc tamen maxime, quod adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt, quibus quid aliud quam admonemus cives nos eorum esse, & si non easdem*

modum, passim à librariis esse vexatam. Sic apud Cornelium Nepotem in Datame: *ea quæ prospere ei cesserunt, non magnitudine copiarum, sed consilii, quo tantum non omnes superabat, acciderunt.* Sane quidam veteres: *quo tam omnes:* sed haudquaquam audiendi. Satis magnum illud quoque est, propemodum omnes superavisse. Valerius Maximus 9, 3, 3. *Annulos aureos sibimetipsi & phaleras equis detractas abjecerunt, doloris impatientiam tantum non luctum profecto testati.* Et hic labes ab non intellecta particula illa. Lege: *doloris impatientiam tantum non luctu professo testati.* Pars enim luctus erat deponere annulos. Idem lib. 9, 14. *Hybrean Mylasenum copiosæ & concitatæ facundiæ oratorem, Cymæorum servo, strigmenta Gymnasii colligenti, tam similem ferunt, ut tanquam germanum fratrem totius Asiæ oculi adsignarent.* Pighius recidit *ferunt* & *tanquam*, facitque: *tam similem ut germanum fratrem t. A. o. adsignarent.* Colerus è Dan. *tam simile ut tantum non germanum.* Sed non percurant morbum. Totum illud, *tam similem ferunt ut*, demendum est, eique nil nisi *tantum non* sufficiendum. Sic plane Fanovictorienſis codex; juvat & alter chartaceus, in quo, quæ dixi omittenda, desunt. Scripsit Valerius: *Hybrean Mylasenum*, &c. *Cymæorum servo strigmata Gymnasii colligenti, tantum non germanum fratrem totius Asiæ oculi assignarunt.* Eadem particula mendi occasio apud Suetonium Claudio cap. 38 & in Rhetoribus cap. 6. *J. F. Gron.*

1 *Patriam o. a. capi passurum*] Venustior antiqua lectio: *Se proditurum patriam? oppugnari atque capi passurum?* Sigonius.

2 *Cum jure majestate adempta*] Rott. Flor. Voss. duo & editi. *Cum jure ac majest.* Forte etiam distinguendum: *scandere posse? Si Patribus tribuni cum jure ac majestate adempta, animos etiam eripuerint, consules paratos.* J. F. Gron.

1 *Adipi-*

eaſdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera connubium petimus quod finitimis externiſque dari ſolet. nos quidem civitatem, quæ plus quam connubium eſt, hoſtibus etiam victis, dedimus. Altera nihil novi ferimus, ſed id, quod populi eſt, repetimus atque uſurpamus: ut quibus velit, populus Romanus honores mandet. Quid tandem eſt, cur cœlum ac terras miſceant, cur in me impetus modo penè in ſenatu ſit factus? negent ſe manibus temperaturos violaturoſque denuncient ſacroſanctam poteſtatem? Si populo Romano liberum ſuffragium datur, ut quibus velit conſulatum mandet, & non præciditur ſpes plebeio quoque, ſi dignus ſummo honore erit, [1] *apiſcendi ſummi honoris, ſtare urbs hæc non poterit? de imperio actum eſt? & perinde hoc valet, plebeius ne conſul fiat, tanquam ſervum aut libertinum aliquis conſulem futurum dicat? Ecquid ſentitis in quanto contemptu vivatis? Lucis vobis hujus partem, ſi liceat, adimant. quod ſpiratis, quod vocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. Quin etiam (ſi Diis placet) nefas ajunt eſſe, conſulem plebeium fieri. Obſecro vos; ſi non ad faſtos, non ad commentarios pontificum admittimur; ne ea quidem ſcimus, quæ omnes peregrini etiam ſciunt: conſules in locum regum ſucceſſiſſe: nec aut juris aut majeſtatis quicquam habere, quod non in regibus ante fuerit? En unquam creditis fando auditum eſſe, Numam Pompilium, non modo non patricium, ſed ne civem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi juſſu, Patribus auctoribus Romæ regnaſſe? L. deinde Tarquinium non modo Romanæ, ſed ne Italicæ quidem gentis,* [2] *Damarati Corinthii filium, incolam ab Tarquiniis, vivis liberis Anci, regem factum? Servium Tullium poſt hunc captiva Corniculana natum, patre nullo, matre ſerva,* [3] *ingenio*

1 *Adipiſcendi ſummi honoris*] Et hic & cap. 6 licet obſequaris Fr. Modio, & ſine religione ſcribas *apiſcendi*. Inveniuntur & nos tandem in membranis, ſed non niſi optimis & antiquiſſimis. Mox ſcribe: *Plebeius ne conſul fiat* eſt enim quaſi lex. Dein: *ne Italicæ quidem*. non *nec*. J. F. Gron.

2 *Damarati*] *Damarati*, ut ſupra. *Sigonius.*

3 *Ingenio & virtute regnum tenuiſſe*] Sic quidem & Andreas. Flor. tamen Rott. Helm. uterque Voſſianus: *ingenio, virtute, regnum tenuiſſe*. Sic lib. 3, 68. *Numquam veſtrum quiſquam re, ſortuna, domum auctior redit*: non modo

nio, virtute regnum tenuisse? Quid enim de T. Tatio Sabino dicam, quem ipse Romulus parens urbis in societatem regni accepit. Ergo dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret virtus, crevit imperium Romanum. Pœniteat nunc vos plebeii consulis, quum majores nostri advenas reges non fastidierint: & ne regibus quidem exactis clausa urbs fuerit peregrinæ virtuti. Claudiam certe gentem, post reges exactos, ex Sabinis non in civitatem modo accepimus, sed etiam in patriciorum numerum. Ex peregrinone patricius, deinde consul fiat; civis Rom. si sit ex plebe, præcisa consulatus spes erit? Utrum tandem non credimus fieri posse, ut vir fortis ac strenuus, pace belloque bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Servio Tullio similis? An, ne si sit quidem, ad gubernacula reipubl. accedere eum patiemur? potiusque decemviris, deterrimis mortalium, qui tum omnes ex Patribus erant, quam optimis regum, novis hominibus similes consules sumus habituri? At enim nemo post reges exactos de ple- 4
be consul fuit. Quid postea? Nullane res nova instituí debet? & quod nondum est factum (multa enim nondum sunt facta in novo populo) ea, ne si utilia quidem sint, fieri oportet? Pontifices, augures, Romulo regnante nulli erant: [1] *ab Numa Pompilio creati sunt. census in civitate, & descriptio centuriarum classumque non erat: ab Servio Tullio est facta. Consules numquam fuerant: regibus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat: apud Patres esse cœpit. Tribuni plebis, ædiles, quæstores, nulli erant: institutum est ut fierent. Decemviros legibus scribendis intra decem hos annos & creavimus, & è republ. sustulimus. Quis dubitat, quin in æternum urbe condita, in immensum crescente, nova imperia, sacerdotia, jura gentium, hominumque, instituantur? Hoc ipsum, ne connubium patribus*

do scripti, sed omnes etiam impressi ante Aldum. Hoc libro cap. sequenti: *in æternum urbe condita, in immensum crescente.* Sic illi quos modo nominavi. At jam Andreas, *& in immensum.* Etiam cap. 8 reficies tuto: *publicorum jus privatorumque locorum, vectigalia populi Romani.* Nam τὸ *&* quod interponitur, unius Sigoniani est. Sic libro 5, 48. *Capitolinus exercitus stationibus, vigiliis, fessus,* Flor. Rott. Helm. Voss. non *vigiliisque.* J. F. Gron.

1 *Ab Numa Pompilio creati*] Rott. Voss. duo. Flor. *creati sunt.* Idem.

patribus cum plebe esset, non decemviri tulerunt paucis his annis [1] *pessimo exemplo publico, cum summa injuria plebis? An esse ulla major, aut insignior contumelia potest, quam partem civitatis velut contaminatam, indignam connubio haberi? Quid est aliud, quam exilium intra eadem mœnia, quam relegationem pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur, cavent; ne jungatur sanguis.* [2] *Quid? hoc si pollui nobilitatem istam vestram, quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere nec sanguine, sed per cooptationem in Patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos jussu populi; sinceram servare privatis consiliis non poteratis, nec ducendo ex plebe, neque vestras filias sororesque enubere sinendo e Patribus? Nemo plebeius patriciæ virgini vim afferret:* [3] *patriciorum ista libido est. nemo invitum pactionem nuptialem quemquam facere coegisset. Verum enimvero lege id prohiberi, & connubium tolli Patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. cur enim non confertis, ne sit connubium divitibus ac pauperibus? Quod privatorum consiliorum ubique semper fuit, ut in quam cuique fœminæ convenisset domum, nuberet; ex qua pactus esset vir domo, in*

1 *Pessimo exemplo publico*] Addit Rhenanus ex Boibe magensi haud contemnendo in plurimis libro vocem *publico*: quæ prorsus in libris non reperitur: habet tamen & Campani editio. Itaque ex adjectione potius esse *to exemplo*, quam *to publico* suspicer: etsi nihil vulgatius illo, *pessimo exemplo*. Quis ignorat? Valde blanditur: *non decemviri tulerunt paucis his annis tot pessimo publico cum summa injuria plebis?* Nempe malum publicum erat, & duorum ordinum quidem civitatis utrumque honestos viros non posse inter se connubiis affinitatibusque sociari, & non licere patribus tam ex virtute quam genere generos legere. Sed præcipua injuria plebis erat, quæ tanquam indigna contactu patriciorum arcebatur. Sic inferius hos libro: *ut impudendo uni malum publicum fiat.* Lib. 2. *Quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit, pessimo publico ad tallarios fecit, si libertatis immoderatæ cupidine plotum regum aliquis regnum extorsisset.* J. F. Gron.

2 *Quid? hoc si pollui nobilitatem istam vestram, quam plerique.* &c.] Hunc locum, atque adeo etiam hanc sententiam vitiaverat Glareanus, quæ ornatissima atque apertissima est, si ita intelligatur: Si connubia plebis contaminant vestram nobilitatem, nonne poteratis privatis potius consiliis eam sinceram servare, aut nullam plebeiam ducendo, aut nullam è patribus enubere sinendo, quam legem cavere, ne connubia inter plebem, & patres essent, quam legem decemviri tulerunt? *Sigonius.*

3 *Patriciorum libido est*] Rott. Voss. duo. Flor. Helm. *patriciorum ista libido est.* J. F. Gron.

1 *Ita-*

in matrimonium duceret; id vos sub legis superbissimæ vincula conjicitis, qua dirimatis societatem civilem, duasque ex una civitate faciatis. Cur non sancitis, ne vicinus patricio sit plebleius? ne eodem itinere eat? ne idem convivium ineat? ne in foro eodem consistat? Quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit, si patriciam plebeius? quid juris tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. nec quod nos ex connubio vestro petamus, quicquam est; præterquam ut hominum, ut civium numero simus. nec vos (nisi in contumeliam ignominiamque nostram certare juvat) quod contendatis, quicquam est. Denique, utrum tandem populi Romani an vestrum summum imperium est? Regibus exactis, utrum vobis dominatio, an omnibus æqua libertas parta est? Oportet licere populo Romano, si velit, jubere legem. an ut quæque rogatio promulgata erit, vos delectum pro pœna decernetis? & simul ego tribunus vocare tribus in suffragium cœpero, tu statim consul sacramento juniores adiges & in castra educes: & minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid, si non quantum istæ minæ adversus plebis consensum valerent, bis jam experti essetis? scilicet quia nobis consultum volebatis, certamine abstinuistis. an ideo non est dimicatum, quod quæ pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamen, Quirites. animos vestros illi tentabunt semper, vires non experientur. [1] *Itaque ad bella ista, seu falsa seu vera sunt, consules, parata vobis plebes est, si connubiis redditis, unam hanc civitatem tandem facitis, si coalescere, si jungi, miscerique vobis privatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ad honores viris strenuis & fortibus datur: si in consortio, si in societate reipubl. esse, si, quod æquæ libertatis est, invicem annuis magistratibus parere, atque imperitare licet.* [2] *Si hæc impediet aliquis; ferte sermonibus, & multiplicate fama bella; nemo est nomen daturus, nemo arma capturus: nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum quibus nec in re publica honorum, nec in privata connubii societas est.* Quum in concionem & consules pro- 6 cessis-

1 *Itaque ad*] Lege ex vet. lib. *Ita ad bella ista*. Sigonius.

2 *Si hæc*] Legendum, *Sin hæc impediet aliquis*. Idem.

cessissent, & res à perpetuis orationibus in altercationem vertisset; interroganti tribuno, cur plebeium consulem fieri non oporteret? ut fortasse vere, sic parum utiliter in præsens certamen respondit, [1] quod nemo plebeius auspicia haberet ideoque decemviros connubium diremisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maxime indignatione exarsit, quod auspicari, tamquam invisi Diis immortalibus negarentur posse. nec ante finis contentionum fuit, (quum & tribunum acerrimum auctorem plebs nacta esset: & ipsa cum eo pertinacia certaret) quam victi tandem Patres, ut de connubio ferretur, consensere: ita maxime rati contentionem de plebeiis consulibus tribunos, aut totam deposituros, aut post bellum dilaturos esse, contentamque interim connubio plebem, paratam delectui fore. Quum Canuleius, victoria de Patribus & plebis favore ingens esset; accensi alii tribuni ad certamen pro rogatione sua summa vi pugnant. & crescente in dies fama belli, delectum impediunt. Consules, quum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant. [2] apparebat, aut hostibus, aut civibus, de victoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atque Horatius non intererant consiliis. C. Clau-

1 *Quod nemo plebeius auspicia haberet*] Hoc ait, quod lege Romuli regis sacra solis patriciis erant commissa, auctore Dionys. lib. 2. ὁμοδέτῳ τοῦ μὴ δὶς πατρείδας ἱερᾶσθαί τε καὶ ἄρχειν, καὶ δικάζειν, καὶ τἆλλα κοινὰ πρᾶττειν, οὓς ἂν δημοτικὸς πάντων μὴ ἀποκλῦσθαι τῶν πραγμάτων. Et Livius lib. 6. *Penes quos sunt auspicia more majorum? nempe penes patres: nam plebeius quidem magistratus nullus auspicato creatur. nobu adeo propria sunt auspicia, ut non solum, quos populus creat patricios magistratus, non aliter quam auspicato creet; sed nos quoque ipsi sine suffragio populi auspicato interregem prodamus, & privatim auspicia habeamus, quæ isti ne in magistratibus quidem habent.* Sigonius.

2 *Apparebat aut hostibus*] Lege ex vet. lib. *Apparebat autem aut.* Idem.

Apparebat autem aut hostibus] Particulam *autem* ab Sigonio insertam, quia nusquam inventa nobis in vett. scriptis editisve, nec ad rem faciebat, ejecimus. Juxta enim constat oratio atque lib. 3, 17. *Vim ultimam apparebat futuram.* Lib. 21. 9. *Apparebat, non admissos protinus Carthaginem ituros.* Lib. 27, 4. *Apparebat, quo nihil iniquius est, ex eventu famam habiturum.* Lib. 35, 32. *Apparebat, quid ea oratio in concilio motura esset.* J. F. Gron.

1 *Quam*

Claudii sententia consules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatique & Capitolini sententiæ abhorrebant à cæde, violandisque quos fœdere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eo deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate promiscue ex Patribus ac plebe creari sinerent: de consulibus creandis nihil mutaretur. eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis, extemplo quicunque aliquid seditiose dixerat aut fecerat, [1] quam maxime tribunicii, & prensare homines, & concursare toto foro candidati cœpere: ut patricios desperatio primo irritata plebe adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. postremo coacti tamen à primoribus petiere, ne cessisse possessione reipubl. viderentur. Eventus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisque, alios secundum deposita certamina incorrupto judicio esse: tribunos enim omnes patricios creavit populus; contentus eo, quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam æquitatemque & altitudinem animi, ubi nunc in uno inveneris, quæ tunc populi universi fuit? Anno trecentesimo decimo, quam urbs Roma condita 7
erat, primum tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, [2] L. Atilius, T. Cæcilius, quorum in magistratu concordia domi, pacem etiam foris præbuit. Sunt qui propter adjectum Æquorum Volscorumque bello, & Ardeatium defectioni Veiens

1 *Quam maxime tribunicii & prehensare*] Vet. libri, pro *quam maxime*, habent, *hunc quam maxime*, ex quo intelligi potest legendum esse, *hinc quam maxime*, id est, inter eos, qui seditiose dixerant, aut fecerant quam maxime tribunicii prensabant. *Sigonius.*

2 *L. Atilius, T. Cæcilius*] *Cæcilia* gens plebeia fuit: itaque *Cæcilius* tribunus militaris patricius esse nequit. Dionysius hunc Τίτον Κλούσιον Σικελὸν vocat. Cognomen *Siculi* facit ut mendose esse Κλούσιον pro Κλοίλιον putem. *T.* autem *Clælium Siculum* paulo post commemorat etiam Livius triumvirum coloniæ ducendæ: in quibusdam manuscriptis libris est, *T. Cælius.* Idem.

Vciens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe: & imperio, & insignibus consularibus usos. Non tamen pro firmato jam stetit magistratus ejus jus: quia tertio mense quam inierunt, augurum decreto, perinde ac vitio creati honore abiere: quod [1] C. Curtius, qui comitiis eorum præfuerat, [2] parum recte tabernaculum cepisset. [3] Legati ab Ardea Romam venerunt: ita de injuria querentes, ut si demeretur ea, in fœdere atque amicitia mansuros restituto agro apparerent. Ab senatu responsum est, *judicium populi rescindi ab senatu non posse, præterquam quod nullo nec exemplo, nec jure fieret, concordiæ etiam ordinum caussa. Si Ardeates sua tempora exspectare velint, arbitriumque senatui levandæ injuriæ suæ permittant, fore, ut postmodum gaudeant se iræ moderatos: scirent que Patribus æque curæ fuisse, ne qua injuria in eos oriretur, ac ne orta diuturna esset.* Ita legati, quum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi. Patricii, quum sine curuli magistratu respubl. esset, coiere, & interregem creavere. contentio, consulesne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex ac senatus, consulum comitia; tribuni plebis & plebs tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicerunt Patres, quia & plebs patriciis seu hunc seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quam quibus ut indigni præterirentur. tribuni quoque ple-

1 *C. Curiatius*] *C. Curtius*, ut ante dictum. *Sigonius.*

2 *Parum recte tabernaculum cepisset*] Quid sit *vitio tabernaculum capere* eum, qui comitia habeat, declarat Plutarchus in Marcello. ubi tabernaculo vitio capto à T. Sempronio Nasicam & Marcium consules abdicasse scribit. *Id.*

Parum recte tabernaculum] Melius forte *Rite tab.* Sic Valerius Max lib. 1 initio, *Vitio tabernaculum captum comitiis consul.* Vide Servium in lib. 2 Æn. ubi *tabernaculum* pro auguraculo dici innuit. Valerius Max. & historiam & verba ea sumpsit à Cicerone 2 de nat. Deorum. *Hen. Valesius.*

3 *Legati ab Ardeatibus*] Lege ex vet. lib. *ab Ardea.* Sigonius.

1 *L. Pa-*

plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores Patrum reliquere. T. Quintius Barbatus interrex consules creat [1] L. Papirium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus renovatum est. idque monumenti est, consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis, neque in libris magistratuum inveniuntur. credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his consulibus, prætermissa nomina consulum horum. Licinius Macer auctor est, & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris [2] ad Monetæ inventa. Et foris, quum tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi otium fuit. Hunc annum, (seu 8 tribunos modo, seu tribunis suffectos consules quoque habuit,) sequitur annus haud dubiis consulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quintio [3] Capitolino quintum consulibus. Idem hic annus censuræ initium fuit; rei à parva origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen, senatus, equitumque centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magistratus, publicorum jus privatorumque [4] locorum, & vectigalia populi Romani, sub nutu atque arbitrio essent. Ortum autem initium rei est, quod in populo per multos annos incenso neque differri census poterat, neque consulibus, quum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab senatu est, *Rem operosam ac minime consularem suo proprio magistratu egere: cui scriba-*

1 *L. Papirium Mugilanum*] Ex Capit. lap. *L. Papirium Mugillanum*: menda est fœda apud Dionysium: Τ. Ὄπατοι Μενήνιος καὶ Ποστούμιος Μουγιλλάνος, pro, Ὕπατοι μὴν Λεύκιος Παπίριος. Sigonius.

2 *Ad Monetæ inventos*] Vet. lib. *Inventa*, ut referatur ad *nomina consulum*, quæ prætermissa dixit. *Idem.*

3 *Capitolino quintum consulibus*] Voss. Rott. & Helm. *consule*. Sed utrumque est à mala manu. Suffecerat Livio: *Sequitur annus haud dubiis consulibus M. Geganio Macerino iterum, T. Quinctio Capitolino quintum. Idem hic annus.* J. F. Gron.

4 *Locorum, vectigalia*] Lego ex vet. lib. *& vectigalia.* Sigonius.

scribarum ministerium, custodiæque & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subjiceretur. Et patres, quamquam rem parvam, tamen quo plures patricii magistratus in republica essent, læti accepere: id quod evenit, futurum credo etiam rati, ut mox opes eorum qui præessent, ipsi honori jus majestatemque adjicerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quam speciosi ministerii procurationem intuentes, ne in parvis quoque rebus incommode adversarentur; haud sane tetendere. Quum à primoribus civitatis spretus honor esset, Papirium Semproniumque, quorum de consulatu dubitabatur, ut eo magistratu parum solidum consulatum explerent, censui agendo populus suffragiis præfe-
9 cit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc Romæ geruntur, legati ab Ardea veniunt, pro veterrima societate, renovatoque fœdere recenti auxilium propè everſæ urbi implorantes. frui namque pace optimo consilio cum populo Romano servata, per intestina arma non licuit, quorum causa atque initium traditur ex certamine factionum ortum. quæ fuere eruntque pluribus populis magis exitio, quam bella externa, quam fames, morbive, quæque alia in Deum iras, velut ultima publicorum malorum vertunt. [1] Virginem plebeii generis maxime forma notam petiere juvenes: alter virgini genere par, tutoribus fretus; qui & ipsi ejusdem corporis erant; nobilis alter, nulla re, præterquam forma captus. adjuvabant eum optimatium studia, per quæ in [2] domum quoque puellæ certamen partium penetravit. nobilis superior judicio matris esse, quæ quam splendidissimis nuptiis jungi puellam volebat. tutores, in ea quoque re partium memores, ad suum tendere. Quum res peragi intra

1 *Virginem plebeii*] Similes seditionum causas vide apud Aristotelem Lib. v. Polit. cap. 4. *J. F. Gron.*

2 *Domum quoque puellæ certamen partium penetravit.* Virum recentium nescio unde ortum: nam & scripti & editi veteres omnes: *per quæ in domum.* Lib. 2. *Tumultus & e castris in urbem penetrat.* Lib. 10. *In eam spelunam penetratum esse.* Idem.

intra parietes nequisset, ventum in jus est. postulatu audito matris tutorumque, magistratus secundum parentis arbitrium dant jus nuptiarum. sed vis potentior fuit. namque tutores inter suæ partis homines, de injuria decreti palam in foro concionati, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. adversus quos infestior coorta optimatium acies sequitur accensum injuria juvenem. fit prælium atrox. Pulsa plebs, nihil Romanæ plebi similis, armata ex urbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatium cum ferro ignique excursiones facit. urbem quoque, omnis etiam expertem ante certaminis, multitudine opificum ad spem prædæ evocata, obsidere parat. nec ulla species, cladesque belli abest; velut contacta civitate rabie duorum juvenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petentium. Parum parti utrique domi armorum bellique est visum. optimates Romanos ad auxilium urbis obsessæ; plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos excitavere. Priores Volsci duce [1] Æquo Cluilio Ardeam venerant, & mœnibus hostium vallum objecere. Quod ubi Romam est nunciatum, extemplo M. Geganius consul cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cepit, præcipitique jam die curare corpora milites jubet. quarta deinde vigilia signa profert: cœptumque opus adeo approperatum est, ut sole orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumvallatos, quam à se urbem viderent. [2] & alia parte consul muro Ardeæ brachium injunxerat; qua ex oppido sui commeare possent. Volscus imperator,

1 *Æquo Cluilio*] *Cœlio*, ut ante sæpe dixi de *Cluilio*. Sigonius.

2 *Et alia parte --- injunxerat*] Vet. lib. *Ex alia parte c. m. A. b. immiserat.* Idem

Et alia parte consul muro Ardeæ brachium injunxerat] Recte probatum Modio contra Sigonium, qui de suo, *immiserat.* Lib. 5. *Vineaque tantum non injunctæ mœnibus essent.* Lib. 10. *Opere ac vineis demum injunctis muro.* Lib. 27, 43. *Grumenti mœnibus prope injunctum videbatur Pœnorum vallum.* Sic ex optimis restituimus. Lib. 37. *Utrimque vineas & aggerem muro injunxit.* Lib. 43. *Ubi primum agger injunctus muro est.* Forsan autem legendum: *Ex alia parte.* J. F. Gron.

tor, qui ad eam diem, non commeatu præparato, sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento, aluisset militem; postquam septus vallo repente inopem omnium rerum videt, ad colloquium consule evocato, si solvendæ obsidionis causa venerit Romanus, abducturum se inde Volscos ait. Adversus ea consul; victis conditiones accipiendas esse, non ferendas, respondit; neque ut venerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse. Dedi imperatorem, arma poni jubet, fatentes victos se esse, & imperio parere. aliter tam abeuntibus, quam manentibus se hostem infensum, victoriam potius ex Volscis, quam pacem infidam Romam relaturum. [2] Volsci exiguam spem in armis, alia undique abscisa, quum tentassent; præter cætera adversa, loco quoque iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, quum ab omni parte cæderentur,

1 *Repente inops omnium rerum erat*] Pall. duo meliores & Voss. alter: *repente inopem omnium rerum videt.* militem scilicet, de quo præcesserat. *J. F. Gron.*

2 *Volsci exig. spem in armis, alia undique abscisa cum tentass.*] Vox deest, quæ est in manuscriptis, *Volsci exiguam spem in armis ponentes*, id est, Volsci exigua spe in armis posita, cum alia tentassent, id est, an per colloquium res componere possent, nec quicquam profecissent, hoc est enim, *undique abscissa.* Sigonius.

Volsci exiguam spem in armis ponentes] Vocem, *ponentes*, ex codice suo, aliis MSS. & vett. ed. præter Campani ignoratam interserit Sigonius, & ita dein explicat: Volsci exigua spe in armis posita, cum alia tentassent (hoc est, an per colloquium rem componere possent) nec quicquam profecissent. De colloquio, somnium. Sed non stetit hac fini error: nam cum & Modius eam in Col. non reperisset, oggessit nobis ex eodem: *exigua spe*: invenitque cui mirifice placeret. Quid ergo *tentassent*? cui verbo nihil potest adjungi præter *spem.* nam *tentare abscissa alia* prorsus est ineptum. Livius ait omnem undique spem fuisse Volscis abscissam, nisi quod exigua in armis & perrumpendo desperatis animis supereesset, eam quoque fefellisse, ut tentarunt exsequi. cæsos itaque sine modo, & quum ne fugæ quidem restaret copia, ad preces conversos. Lege igitur: *Volsci exiguam spem* (quam habebant) *in armis, alia* (spe) *undique abscissa, quum tentassent.* Frequens Livio utrumque dicendi genus. Lib. 24. *Unum spe undique abscissa consilium esse rati.* Lib. 26. *Inde alia spes ab eo tentata est, si adesse in judicio Q. Fulvius frater posset.* Lib. 28. *Tentata est triumphi spes.* Lib. 37. *Tentata interim spe auxilii ab Antiocho.* Polybius lib. 2. Οἱ δ' ἀποτυχόντες καὶ κειναντες ἐξαναγκάζουσι τὰς τελευταίας ἐλπίδας. Lib. 14. Ἐπί τε τὴ Ἀνίβαν πέμπειν κέλευσι, καὶ μηδεμίαν ὑπεξαιρεῖσθαι ποιησαμένους ἐξελέγχειν καὶ ταύτην τὴν ἐλπίδα. *J. F. Gron.*

1 *Nun-*

rentur, ad preces à certamine versi, dedito imperatore, traditisque armis sub jugum missi; cum singulis vestimentis ignominiæ cladisque pleni dimittuntur. & quum haud procul urbe Tusculo consedissent, vetere Tusculanorum odio inermes oppressi dederunt pœnas, vix [1] nunciis cædis relictis. [2] Romanus consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus ejus motus securi percussis, bonisque eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit: demptamque injuriam judicii tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ avaritiæ monumentum videbatur. Consul triumphans in urbem rediit, Cluilio Volscorum duce ante currum ducto, prælatisque spoliis, quibus dearmatum exercitum hostium sub jugum miserat. Æquavit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: [3] quia concordiæ pacisque domesticam curam, jura infimis summisque moderando ita tenuit, ut eum & Patres severum consulem, & plebs satis comem crediderint. Et adversus tribunos auctoritate plura quam certamine tenuit. quinque consulatus eodem tenore gesti, vitaque omnis consulariter acta, verendum penè ipsum magis, quam honorem faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Consules creant M. Fabium Vibulanum 11

1 *Nunciis cædis*] Vet. lib. *Cladis*. Sigonius.

2 *Romanus consul Ard.*] *Consul* non est in veter. lib. *Idem*.

Romanus consul Ardeæ] Tò *consul* spretum MSS. nostris Rhenanique & Sigonii, exulatque editione Campani. Recte. Lib. 24. *Postero die Romanus in aciem descendit*. Quis? Consul Marcellus. Lib. 27. *Postero die Pœnus quievit, Romanus in aciem copias eduxit*, &c. Etiam Consul Claudius Nero. Lib. 32. *Inde ubi de conditionibus amicitiæ cœptum agi est, Romanus duos postulare res*. Loquitur de Flaminini Quinctii proconsulis congressu cum Nabide. Et hoc libro paulo ante: *si solvendæ obsidionis caussa veniisset Romanus, abductarum se inde Volscos ait*. J. F. Gron.

3 *Qua concordiæ pacisque*] Vet. lib. *Qui*, nam ad *Quintium* refertur. *Sigonius*.

Concordiæ pacisque domesticam curam] Lego *Domesticæ*. Livius ipse dictat 22, 10. *Non urbana multitudo tantum, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publicæ quoque contingebat cura*. Jac. Gron.

1 *Postu-*

bulanum, [1] Postumum Æbutium Cornicinem. Fabius & Æbutius consules, quo majori gloriæ rerum domi forisque gestarum succedere se cernebant (maxime autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesque esse, quod Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subventum) eo impensius, ut delerent prorsus ex animis hominum infamiam judicii, senatusconsultum fecerunt; ut quoniam civitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo præsidii causa adversus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum in tabulas, ut plebem tribunosque falleret judicii rescindendi consilium initum. Consenserant autem, ut multo majore parte Rutulorum colonorum quam Romanorum scripta; nec ager ullus divideretur, nisi is qui interceptus judicio infami erat; nec ulli prius Romano ibi, quam omnibus Rutulis divisus esset, gleba ulla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates rediit. Triumviri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Cloelius Siculus, M. Æbucius Elva, [2] qui per minime populare ministerium agro assignando sociis, quem populus Romanus suum judicasset, quum plebem offendissent, ne primoribus quidem Patrum satis accepti, quod nihil gratiæ cujusquam dederant; vexationes, ad populum jam die dicta ab tribunis, [3] colonis asscripti remanendo in colonia, quam testem integritatis justitiæque
12 habebant, vitavere. Pax domi forisque fuit, & hoc & insequenti anno, [4] C. Furio Pacilo, & [5] M. Papirio Crasso,

1 *Postumium Elatrem*] *Postumum Flavium*, hoc loco quidam habent libri quemadmodum ante docui etiam scribendum esse. Idem docet Valerius in prænominibus. *Sigonius.*

2 *Qui præter minime pop. min.*] Vetus lectio: *Per minime populare*, recte. Hæc enim causa est, cur plebem offenderint, quia minime populare munus susceperint. *Idem.*

3 *Colonis asscripti*] Voss. 1. *ascisti*, & in margine *ascita*. Voss. 2 cum duobus Pal. *colonia scripti*. Rott. *eidem asscripti*. J. F. Gron.

4 *C. Furio Pacilio*] *Pacilum* esse cognomen *Furiorum*, qui Capitolinos consules legerit, facile invenerit. Quare, *Pacilo* legendum. *Sigonius.*

5 *M. Papirio Crasso*] Diodorus Siculus hunc consulem Μάνιον Παπίριον vocat. Fuisse autem *Papiriis* familiare prænomen *Manii*, Dionys. ostendit,

Crasso, consulibus. Ludi ab decemviris, per secessionem plebis à Patribus, ex senatusconsulto voti, eo anno facti sunt. Causa seditionum [1] nequicquam à Petillio quæsita. qui tribunus plebis iterum ea ipsa denunciando factus, neque ut de agris dividendis plebi referrent consules ad senatum, pervincere potuit: & quum magno certamine obtinuisset, ut consulerentur Patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi; consules creari jussi sunt. Iudibrioque erant minæ tribuni denunciantis se delectum impediturum, quum, quietis finitimis, neque bello, neque belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus, Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato consulibus, multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame; regno prope per largitionis dulcedinem in cervices accepto. Unum afuit bellum externum: quo si aggravatæ res essent, [2] vix ope Deorum omnium sisti potuissent. Cœpere

tendit, qui primum Regem Sacriculum *Manium Papirium* nominat lib. 5. *Sigonius.*

1 *Nequiquam à Petilio --- ea ipsa*] *Pœtelio*, ut ante, lege. Cum autem de priore ejus tribunatu ne verbum quidem ante fecerit, hoc loco, ut alibi sæpe, tribunum etiam ante fuisse tacite intelligendum est. *Ea* vero *ipsa*, intelligit legem agrariam, & delectus impedimentum. *Idem.*

2 *Vix ope deorum omnium restisti potuisset*] Propagata est hæc lectio à Modio & Grutero, cum antea haberetur: *omnium res stetit potuisset.* Et habent illi quidem adsentientes fere codices, ut & veteres editiones: nihilominus certum est mihi libros omnes esse corruptos ex ignorantia purissimæ loquendi formulæ, Livio peramatæ. Scribe: *quo si aggravatæ res essent, vix ope deorum omnium sisti potuissent.* Et *res* & *re*, quibus aggravati sunt libri, importuna sunt. Lib. 2. *Totam plebem ære alieno demersam esse, nec sisti posse, nisi omnibus consulatur.* id est, nec rem salvam esse posse. Iterum: *qualicumque urbis statu, manente disciplina militari, sisti potuisse.* Catonis phrasi, *rem servari quiviss.* Lib. 3. *Si quem similem ejus priore anno inter morbum bellumque irati dii tribunum dedissent, non potuisse sisti.* Actum fuisse, pereundum fuisse. Eodem libro; *Vixque concordia sisti videbatur posse: tantum superantibus aliis atque emergentibus malis, nemo tribunos aut plebem timebat.* Iterumque: *non ita civitatem ægram esse, ut consuetis remediis sisti posset.* Quod imitatus Tacitus 3 Ann. 52. *Sperni sumptuariam legem vetitaque utensilium pretia augeri indies, nec mediocribus remediis sisti posse.* Non *resisti.* Quod dederunt, qui illud non caperent. Trogo Pompeio vel Justino eadem labes oblata, lib. 11, 1. *Qui omnes populi si pariter deficiant, sisti nullo modo posse.* Ita enim MSS. servarunt: sed in editis ubique legitur, *resisti.* Livius rursum lib. 29, 19. *Se exercitumque suum gravi morbo adflictari, nec sisti potuisse,*

re à fame mala, seu adversus annus frugibus fuit, seu dulcedine concionum & urbis, deserto agrorum cultu. nam utrumque traditur. & Patres plebem desidem, & tribuni plebis, nunc fraudem nunc negligentiam consulum accusabant. Postremo [1] perpulere plebeii, haud adversante senatu, ut L. Minucius præfectus annonæ crearetur; felicior in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus, quam ad curationem ministerii sui: quamquam postremo annonæ quoque levatæ, haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui quum multis circa finitimos populos legationibus terra marique nequicquam missis (nisi quod ex Etruria haud ita multum frumenti advectum est) [2] nullum momentum annonæ fecisset, & revolutus ad dispensationem inopiæ, profiteri cogendo frumentum, & vendere quod usui menstruo superesset, fraudandoque parte diurni cibi servitia, criminando inde & objiciendo iræ populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis quam levaret inopiam, multi ex plebe spe amissa, potius quam ut cruciarentur trahendo

potuisse, nisi eadem vis mali aut gratior etiam in fuga fuisset. Hoc omnes scripti edidique ante Rhenanum, qui suppositi, *subsisti*, haud congruenter aliis meritis suis. Lib. 45. *Si vero ad externum bellum domestica seditio adjiciatur, sisti non posse.* Utitur & Plautus Trinummo a. 3 sc. 2. *Stasime, restas solus. quid ego nunc agam? Nisi uti sarcinam constringam, & clipeum ad dorsum accommodem, Fulmentas jubeam suppingi soccis.* Non *sisti potest.* hoc est, ἐξίστασθαι τὰ καλὰ, funditus periimus, res vergit ad interitum, neque potest ultra sustineri, actum est de nobis. At boni interpretes de Lesbonico intelligunt, quasi dicat illum non posse retineri, retrahi à fuga. Formula est de summa re animum despondentium. Curtius 4, 16. *ni mature subveniretur, non posse sisti.* Sic enim Flor. & optimi MSS. Quod qui parum intelligerent, addiderunt *fugam* vel *fugæ*. Ex eodem genere est illud Ciceronis lib. 3 in Verr. cap. 96. *Qui quotidie templum tenet, qui rempubl. sistere negat posse, ni ad equestrem ordinem judicia referantur.* id est, sisti, salvam & incolumem esse. Nam *sistere* interdum est sisti, ut apud Plautum Curcul. 2, 3. *Quin cadat, quin capite sistat.* Propertius 4 el. 11. *Plano sistit uterque gradu.* Tacitus 4 Ann. *Vis tu quidem intra istum locum sistere.* Male suppositum *subsistere*. P. Manucius retinet veterem scripturam, sed annotat: *stare* malim, quam *sistere*, ex consuetudine Latini sermonis. Non ego. *J. F. Gron.*

1 *Perpulere plebem*] Lege, *perpulere plebeii.* nam id & sensus postulat, & veteres libri habent. *Sigonius.*

2 *Et nullum mom.*] Dele particulam: *Et*, ex vet. libris. *Idem.*

1 *Sp. Me-*

hendo animam, capitibus obvolutis se in Tiberim præcipitaverunt. Tum [1] Sp. Mælius ex equestri ordine, ut illis temporibus, prædives, rem utilem pessimo exemplo, pejore consilio est aggressus. frumento namque ex Etruria, privata pecunia per hospitum clientiumque ministeria coëmpto (quæ credo ipsa res ad levandam publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit: plebemque hoc munere delinitam, [2] quacunque incederet conspectus elatusque supra modum hominis privati, secum trahere; haud dubium [3] consulatum 13

1 *Sp. Melius*] *Mælius* scribe ex fragmentis Capitolinis, Græcorum libris, & quibusdam etiam manuscriptis Latinis. *Sigonius.*

2 *Quacumque incederet, conspectus*] Fœda insidet menda in voce *Conspectus*. Si quibusdam veteribus libris credimus, in quib. est, *Consulis pectus gerens*. Error ex compendiosa scriptura natus est: *Cons. pectus*, quas voces cum quidam conjunxisset, tertiam, *gerens*, alius ut supervacaneam prætermisit. Est autem *consulis pectus gerens*, consularem spiritum habens, aut ad consulatum aspirans, qui ipsi à plebe despondetur, ut supra lib. 2. *Velut omnes dictaturas consulatusque gerens in voce, ac viribus suis.* Et alibi: *Tribunatum spirans.* Ego tamen, *Conspectus* etiam probo. *Idem.*

Quacunque incederet, conspectus elatusque] Sigonianus: *consulis pectus gerens.* Quod turpissimum mangonium domino suo probavit. Mihi tanto vilior est. *Conspectus* est ingerens & venditans se oculis hominum. Cornelius Nepos in vita Attici: *Supellex modica, non multa, ut in neutram partem conspici posset.* Ita scripsisse illum ex præcedentibus apparet: nam omnes antitheses ita sunt conceptæ, ut quid fuerit adfirmet, quid non fuerit neget. Elegans, non magnificus; splendidus, non sumptuosus; adfectans munditiem, non adfluentiam; sic etiam *supellex* ei *modica*, *non multa*, hoc est, modo, non copia æstimanda; instrumentum modice, non abundanter sufficiens: ut in neutram partem notari posset, neque sordium, quia aderat modus, neque luxus, quia aberat superfluum. Huic sensui verba mihi satis esse videntur exprimendo: neque aut τὸ *multa* ad defectum referendum, aut alia negatio adjicienda. *Multus* interdum nimius est: nam qui habet multa, habet & supervacua, quia natura paucis contenta est. Petronius de potentia pecuniæ: *Multa loquor: quid vis nummis præsentibus opta.* Hoc est, nimis multis verbis utor. Et *homo multus* pro satageo, ardelione. Plaut. Menæch. 2, 2. *Heu hercle hominem multum & odiosum mihi.* Afranius apud Nonium: *Multa atque molesta es: potin ut hinc facessas.* Conspectum vero tam Irum reddit egestas, quam opes Crœsum. Ovidius lib. 2 Trist. de domo sua: *Et neque divitiis neque paupertate notanda, Unde sis in neutrum conspiciendus eques.* Augustus apud Suetonium in Claudio cap. 4. *Ne quid faciat quod conspici & derideri possit.* Ubi frustra Torrentius, *despui.* Livius lib. 34. *Sic æquato omnium cultu, quid unaquæque vestrum veretur, ne in se conspiciatur.* Adde ad Tacitum 12 Annal. 49. *J. F. Gron.*

3 *Consulatum favore*] Vet. lib. *Consulatum ei favore.* Sigonius.

1 *Nec*

tum favore ac spe despondentem. Ipse, ut est humanus animus insatiabilis eo quod fortuna spondet, ad altiora & non concessa tendere. & quoniam consulatus quoque eripiendus invitis Patribus esset, de regno agitare: id unum dignum tanto apparatu consiliorum & certamine, quod ingens exsudandum esset, præmium fore. Jam comitia consularia instabant. quæ res cum [1] nec dum compositis maturisve satis consiliis, oppressit. Consul sextum creatus T. Quintius Capitolinus, minime opportunus vir novanti res: collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen, & L. Minucius præfectus annonæ; seu refectus, seu quoad res posceret, in incertum creatus. nihil enim constat, nisi in libros linteos utroque anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minucius [2] eandem publice curationem agens, quam Mælius privatim agendam susceperat, quum in utraque domo genus idem hominum versaretur, rem compertam ad senatum refert, *Tela in domum Mælii conferri,*

1 *Nec dum compositis, &c.*] Pura loquutio est, *Compositis consiliis.* Itaque sequamur auctoritatem veterum librorum, qui habent *Nec dum compositis rebus, maturisve satis consiliis.* Sigonius.

Nec tum compositis maturisve satis consiliis] Pura loquutio Sigonio, *compositis consiliis*: itaque suffragatur vett. libris, qui habeant, *compositis rebus*. Sed meliores tuentur vulgatum. Qui concoxit id locutionis supra lib. 3. *Quæ rentutus legatis, quæ publicis præsidiis essent, compositis jam ante adventum legatorum consilio, ea pervolgavit.* Et cur non diceretur quod alioqui *formare* Trogus de Zopyro: *formatæque in patria conjuræ, tranquillitatis Babyloniam præsciverit.* J. F. Gron.

2 *Eandem Reip. curam agens, quam Mælius*] Vet. lib. *Quam Sp. Mælius.* Caterum Antonius Florebellus, Episcopus Lavellinus, vir doctrinæ atque ingenii laude præstantissimus, legit, *eandem publicæ curationem agens*; ut *publice* sit adverbium, cui respondeat *privatim*, erat autem curatio frumentaria. *Sigonius.*

Eandem reipublicæ curationem agens] Scribendum, quod & aliis fuisse in mentem audio: *eandem publicæ curationis agens*. id est, publica auctoritate, publico nomine & mandato. Ut hoc libro infra: *quod vomicæ adsignatum ne publice esset.* Lib. 5. *Hostium cum eo Senatusconsulto est factum, denaque publice data.* Eodemque. *Cum Cæretibus publice hospitium fieret.* Et. *Tarquinii publice prolata est.* Liv. 22, 60. *Et alii commendo de publico, alii ut jam publice impensam faciendam.* Sic scribendum, non *publicam*, ut vulgo: nam liber optimus: *publicæ.* Terent. Lucrecio: *nam ibi vestis publice est nata.* Nisi malis: *eandem rei publicæ.* J. F. Gron.

1 *Eum*

ferri, [1] *eumque conciones domi habere: ac non dubia regni consilia esse. tempus agendæ rei nondum stare; cætera jam convenisse, & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem, & partita ducibus multitudinis ministeria esse. Serius se penè, quam tutum fuerit, ne cujus incerti vanique auctor esset, ea deferre.* Quæ postquam sunt audita, & undique primores Patrum & prioris anni consules increparent, quod eas largitiones, cœtusque plebis in privata domo passi essent fieri, & novos consules, quod exspectassent, donec à præfecto annonæ tanta res ad senatum deferretur, quæ consulem non auctorem solum desideraret, [2] sed etiam vindicem; tum T. Quintius, consules immerito increpari, ait, qui constricti legibus de provocatione [3] ad dissolvendum imperium latis, nequaquam tantum virium in magistratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quantum animi haberent. opus esse non forti solum viro, sed etiam libero, exsolutoque legum vinculis. Itaque se dictatorem L. Quintium dicturum. ibi animum parem tantæ potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere: &, quid sibi vellent, rogitare, qui se ætate exacta tantæ dimicationi objicerent. Deinquum undique plus in illo senili animo non consilii modo, sed etiam virtutis esse, quam in omnibus aliis dicerent, laudibusque haud immeritis onerarent, & consul nihil remitteret; precatus tandem Deos immortales Cin-

1 *Eumque conciones domi habere*] Non placent hæ domesticæ conciones. Livius quoties eo applicat verbum, modificat. Lib. 6. *Domi concionantis in modum, sermones pleni criminum in Patres.* Non dicit, *Domi conciones plenæ.* Lib. 21. *Hæc assidens ægro collegæ, hæc in prætorio prope concionabundus agere.* Nimirum hic quoque legendum, *coitiones*, quod verbum utiliter alibi Rhenanus, alibi Sigonius Livio restituere. Cœtus clandestinos intelligit. Mox: *Quod eas largitiones cœtusque plebis in privata domo passi essent fieri.* Lib. 2. *Ne, si dimissus exercitus foret, rursus occulti cœtus conjurationesque fierent.* Iterum: *Absterrendo singulos à coitionibus conciliisque.* Lib. 4. *Cœtus indicere in domos tribunorum plebis, ibi secreta consilia agitare.* J. F. Gron.

2 *Sed etiam vindicem. Tum T. Quintius*] Vigenerius legerat, *indicem.* Tan. Faber.

3 *Ad dissolvendum imperium latis*] Quid si *natu*? Lib. 29. *Natum eum ad corrumpendam disciplinam militarem arguere.* J. F. Gron.

Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecorive reipubl. esset, dictator à consule dicitur. ipse deinde C. Servilium Ahalam magistrum equi-
14 tum dicit. Postero die, dispositis præsidiis quum in forum descendisset, conversaque in eum plebs novitate rei ac miraculo esset, & Mæliani, atque ipse dux eorum in se intentam vim tanti imperii cernerent; expertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens, aut dictatoriam majestatem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem reipub. quæsisset, rogitarent; missus ab dictatore Servilius magister equitum ad Mælium, *Vocat te*, inquit, *dictator*. quum pavidus ille, quid vellet, quæreret; Serviliusque causam dicendam esse proponeret, crimenque à Minucio delatum ad senatum diluendum; tunc Mælius recipere se in catervam suorum. & primum circumspectans tergiversari: postremo quum apparitor jussu magistri equitum duceret; ereptus à circumstantibus, fugiensque, fidem plebis Romanæ implorare: & opprimi se consensu Patrum dicere, quod plebi benigne fecisset. orare, ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent, neve ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc cum vociferantem assecutus Ahala Servilius obtruncat: respersusque cruore obtruncati, stipatus caterva patriciorum juvenum, dictatori renunciat, Vocatum ad eum Mælium, repulso apparitore concitantem multitudinem, pœnam meritam habere. Tum dictator, *Male virtute*, inquit, C. *Servili*, *esto*, *liberata*
15 *republica*. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad concionem vocari jussit; & *Mælium jure cæsum* pronunciavit, *etiam si regni crimine insons fuerit*; *qui vocatus à magistro equitum ad dictatorem non venisset*. *Se ad causam cognoscendam consedisse*; *qua cognita*, *habiturum fuisse Mælium similem causæ fortunam*. *Vim parantem*, *ne judicio se committeret*, *vi coërcitum esse*. *nec cum eo tanquam cum cive agendum fuisse*; *qui natus in libero populo*, *inter*

jur.

jura legesque, ex qua urbe reges exactos sciret, [1] *eodemque anno sororis filios regis, & liberos consulis liberatoris patriæ, propter pactionem indicatam recipiendorum in urbem regum, à patre securi esse percussos, ex qua Collatinum Tarquinium consulem, nominis odio abdicare se magistratu atque exulare jussum, in qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter consilia inita de regno, supplicium sumptum, in qua nuper decemviros bonis, exilio, capite mulctatos ob superbiam regiam, in ea Sp. Mælius spem regni conceperit. Et quis homo? quamquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere viam; sed tamen Claudios, Cassios, consulatibus, decemviratibus, suis majorumque honoribus, splendore familiarum sustulisse animos, quo nefas fuerit: Sp. Mælium, cui tribunatus plebis magis optandus, quam sperandus fuerit,* [2] *frumentarium divitem bilibris farris speraſſe libertatem se civium suorum emisse,*

1 *Eodemque anno sororis filios regis, & liberos consulis*] Vox, *Regis*, inducenda est, quia abest à quibusdam vet. libris, & quia historiæ veritatem pervertit, non enim Collatinus, de quo intelligit, Rex fuit: Intelligit enim Vitellios, Aquiliosque, natos ex duabus sororibus Collatini consulis, & Junios liberos Bruti consulis, ita, ut *consulis*, bis accipiendum sit. Cur enim Collatinum regem appellet, quem sequenti versu consulem nominat? *Sigonius.*

2 *Frumentarium divitem bilibris farris speraſſe libertatem se suorum civium emisse*] Iterum lib. 6. *Selibrisne farris gratiam servatori relatam.* Veteres frumentum non solum metiri, sed & appendere solebant, quod nunc quoque in panificio observamus. Farris autem nomine etiam farina intelligitur. Vide Turneb. lib. 2 cap. 3 Adverſ.

Vilibus farris libris speraſſe libertatem emisse] In omnibus antiquis libris legitur, *Bilibre farris.* Quam lectionem immutavit Rhenanus. Est autem optima sententia, si binas libras pro vili pretio ponat, quippe cum sic etiam locutus sit in VI. *Selibris ne farris gratiam servatori relaturum. Bilibrem* autem & *Trilibrem*, dici docet Prisicianus de Mensuris. *Sigonius.*

Bilibre farris speraſſe libertatem] Scriptus Rhenani habuit, *bilibris*, ex quo facit ille, *vilibus libris.* Sigonius tuetur alterum; ut *bilibrem* & *trilibrem* adjective dicimus. Malit ergo Glareanus *bilibri* aut *bilibra.* Scio *bilibres offas* Plinii 18, 11: sed salva sit optimi libri editio, *bilibris.* quod utique est à *bilibra* substantivo sic formato, ut *selibra*, ut *bimensis*, *bilanx.* Nec opus singulari, quia in multos intelligendum datas singulas bilibras. Sic lib. 6. *Selibrisne farris gratiam servatori patriæ relatam?* quia multi contulerant Manlio singulas selibras. Dixerat lib. 5. *Cui universi selibras farris & quartarios vini ad ædes ejus, quæ in arce erant, contulerunt.* Lex duodecim tabb. *libras farris in dies dato.* Frustra criminatur G. Fornerius infinitum esse, atque eo auget nexorum demensum scribendo: *Libra S.* quod sit, *selibram.* Finitum utique est, *libras in dies*, & significat quot diebus unam libram. Plautus

se, ciboque objiciendo ratum victorem finitimorum omnium populum in servitutem perlici posse. Ut quem senatorem concoquere civitas vix posset, regem ferret: Romuli conditoris, ab Diis orti, recepti ad Deos, insignia atque imperium habentem. Non pro scelere id magis, quam pro monstro habendum. Nec satis esse sanguine ejus expiatum, nisi tecta parietesque intra quæ tantum amentiæ conceptum esset, dissiparentur: [1] *bonaque contacta pretiis regni mercandi, publicarentur. Jubere itaque quæstores,* 16 *vendere ea bona, atque in publicum redigere.* Domum deinde, ut monumento area esset oppressæ nefariæ spei, dirui extemplo jussit. id [2] Æquimælium appellatum est. [3] L. Minucius bove aurato extra portam Trigeminam est donatus, ne plebe quidem invita, quia frumentum Mælianum assibus in modios æstimatum plebi divisit. Hunc Minucium apud quosdam auctores transisse à Patribus ad plebem, undecimumque tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex Mæliana cæde sedasse, invenio. Cæterum vix credibile est, numerum tribunorum Patres augeri passos. idque potissimum exemplum à patricio homine introductum: nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse, aut certe tentasse. sed [4] ante omnia

Aulular. *Nostræ qui est magister curiæ, dividere argenti dixit nummos in viros.* Cato de re rust. c. 59. *Loram bibunt omenses tres. mense quarto heminas in dies. mense quinto, sexto, septimo, octavo in dies sextarios,* &c. *Hoc amplius Saturnalibus & Compitalibus in singulos homines congios.* Sic mox Livius: *frumentum Mælianum assibus in modios æstimatum.* J. F. Gron.

1 *Bonaque contacta pretiis regni mercandi publicarentur*] Nescio an legendum *contracta*. id est, quæ contracta ab eo fuerant, ut pretio sibi regnum pararet. *Tan. Faber.*

2 *Æquimelium*] Vet. lib. *Æquimælium*. Sigonius.

3 *L. Minuc. bove aurato*] Lipsianus codex: *bnauro*: unde conjicit dominus: *bove & agro*, lib. 1 Elect. 8. Vossianus sane *aurato*, sed in margine antiqua manu, *arvo*. Forsitan igitur, *bove & arvo*. J. F. Gron.

L. Minucius bove aurato extra portam Tergem. est donatus, &c.] Eadem tradit Plinius lib. 18 cap. 3. *Minucius Augurinus, qui Sp. Mælium coarguerat, fari pretium in trinis nundinis ad assem redegit, undecimus plebei tribunus. Qua de causa statua ei extra portam Tergeminam à populo stipe collata statuta est.* Sigonius.

4 *Ante omnia refellit falsum imaginis titulum*] Imagini domesticæ L. Minucii falso tribuni plebis nomen affixum fuisse significat ab iis, qui laudem familiæ ex eo magistratu titulo que quærebant. Sic lib. 8. *Vitiatam memoriam falsis imaginum titulis reor dum familia ad se quæque famam rerum gestarum honorumque, fallente mendacio trahunt.*

omnia refellit falsum imaginis titulum paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Junius, [1] Sext. Titinnius, soli ex collegio tribunorum, neque tulerant de honoribus Minucii legem: & criminari nunc Minucium, nunc Servilium apud plebem, querique indignam necem Mælii non desiterant. Pervicerunt igitur, ut tribunorum militum potius quam consulum comitia haberentur: [2] haud dubii, [3] quin sex locis (tot enim jam creari licebat) & plebeii aliqui, profitendo se ultores fore Mælianæ cædis, crearentur. Plebs, quamquam agitata multis eo anno & variis motibus erat, nec plures quam tres tribunos consulari potestate creavit, & in iis L. Quintium Cincinnati filium: ex cujus dictaturæ invidia tumultus quærebatur: Prælatus suffragiis Quintio [4] Mamercus Æmilius vir summæ dignitatis. L. Julium tertium creant. In horum magistratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecere. Majus additum defectioni scelus. C. Fulcinium, [5] Clœlium Tullum 17

trahunt. Sic lib. 3. *Ap. Claudium decemvirum virum honoratissima imaginis futurum ad posteros legum latorem, conditoremque Romani juris.* Sigonius.

1 *Sext. Titinnius*] *Titinius* scribe ex Græcis & manuscriptis Latinis libris, itemque nummis argenteis. *Idem.*

2 *Haud dubie quin*] Vet. lib. *Haud dubia spe, quin.* Idem.

3 *Quin sex locis*] In antiquis hoc non invenio, præterquam in Aldina, Juntæ & Frobeniana: cæteræ omnes, etiam Curionis & Gryphii, *locis*, quæ Borbet. etiam Voss. Rott. & meliorum Pall. scripturæ est. Infra: *primoribus Patrum splendere gratiaque ad petendum præparatis, omnia loca obtinuere.* Lib. 5. *Comitiis tribunorum plebis numerus expleri nequivit. Pugnatum inde, in vacua loca ut patricii cooptarentur.* Lib. 7. *Qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint.* Lib. 9. *Quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum ferme fuerant beneficia.* Lib. 10. *Ut patricii recuperarent duo consularia loca.* J. F. Gron.

4 *Mamercus Æmilius*] *Mamerci* prænomen tribus literis notatur in lapidibus Capitolinis, *Mam. Æmilius.* Sigonius.

5 *C. Julium Tullum, Sp. Nautium*] Horum legatorum meminit etiam Cicero Philip. 9. *Tulli Clinii, Sp. Ancii*, neque manuscripti libri à vulgatis dissident. Veteres libri Liviani habent, *Clœlium Tullum, Sp. Ancium.* Itaque satis mirari non possum, cur antiqua lectio immutata sit, & *C. Julium Tullum, Sp. Nautium*, factum sit. *Tullus* autem in *Clœlio* prænomen est, ut in *Tullo Hostilio*, & *Tullo Attio*: *Ancia* vero gens Romæ fuit, ex qua *Ancius Brisso* tribunus plebis, de quo Cicero in Bruto, ab *Anco* prænomine deducta. *Idem.*

Clœlium Tullum, Spurium Ancium]

Tullum, Sp. Ancium, L. Roscium legatos Romanos, causſam novi consilii quærentes, jussu Tolumnii interfecerunt. Levant quidam regis facinus. in tesserarum prospero jactu vocem ejus ambiguam, ut occidi jussisse videretur, ab Fidenatibus exceptam, causſam mortis legatis fuisse. [1] Rem incredibilem: interventu Fidenatium novorum sociorum, consulentium de cæde ruptura jus gentium, non aversum ab intentione lusus animum: nec deinde in horrorem versum facinus. propius est fidem, obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset conscientia tanti sceleris, voluisse. [2] Legatorum qui Fidenis cæsi erant, statuæ

Sane & Sigonianum hoc probant MSS. Voss. Rott. alique. Sed tamen Plinius 34, 6 hos legatos ita nominat: *Inter antiquissimas* (Cn. statuas) *sunt & Tulli Cicerii, Lucii Roscii, Spurii Nautii, C. Fulvii in Rostris, a Fidenatibus in legatione interfectorum.* J. F. Gron.

1 *Rem incredibilem --- lusus animum: nec deinde in horrorem versum facinus*] Vet. lib. *Ac deinde in errorem versum facinus.* Cujus lectionis hic est sensus. Ambiguam regis vocem a Fidenatibus exceptam, merito attulisse legatis, post autem causſam facinoris in errorem esse conjectam. Qui sensus optimus cum sit, idem admonet reliqua omnia a *Rem incredibilem*, ad, *Lusus animum*, parenthesi esse includenda. *Sigonius.*

Nec deinde in horrorem versum facinus] In libris nonnullis est: *ac deinde in errorem versum facinus.* quod placet Sigonio. Sed meliores pro altero stant, & hoc minus convenire consilio Livii videtur. Nihil enim præter factum ex aliorum sententia narrat, cum rationem ex sententia auctoris, cur verisimile non sit ita factum, dare deberet. Jam ante narraverat, esse qui scribant non jussu Lartis interfectos legatos, sed exceptam vocem ejus, sane pertinentem ad ludum, male interpretatos Fidenates, qui adstarent, & veniſſe expostulatum secum Roma legatos commemorarent, quasi jussi essent, quod fecerunt, postea eos occidisse. Id incredibile sibi videri addit ob duas causas, sumptas ex momentis temporum, quod præcesſit, quodque secutum est eadem. Aderant Fidenates, novi soci, quibuscum tam secure quam cum suis agere minime ipsum decebat, quos admittere promptius, nec exspectare commodum suum, utique nulla gravi re distinctus, jubere debebat: hi consulebant de magna re atque atroci, quid responderent legatis, & numquid in eos gravius statuerent. Cum tales rogarent de tanto negotio, quis credat nihil hominem commotum in alveo ac tesseris animum habuisse, illos sine responso prætermisisse, cum colludoribus jocatum esse, quod male intellectum in legatorum capita expeteret? Quid, postquam satiatus ludo ad seria rediit, audivitque quam crudelis interpretatio joci sui fuisset? quis credat ne tum quidem ipsum piguisse sui, ne tum quidem horruisse facinus, quo jus gentium violatum, & sibi hominis nefarii & exsecrabilis infamiam impositam videret, nec id vel hosti excusatum voluisse? *J. F. Gron.*

2 *Legatorum*, &c.] Nota morem statuas

tuæ publice in Roſtris poſitæ ſunt. Cum Veientibus Fidenatibuſque, præterquam finitimis populis, ab cauſſa etiam tam nefanda bellum exorſis atrox dimicatio inſtabat. Itaque ad curam ſummæ rerum quieta plebe, tribuniſque ejus, nihil controverſiæ fuit, quin conſules crearentur M. Geganius Macerinus tertium, & L. Sergius Fidenas; à bello credo, quod deinde geſſit, appellatus. Hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium ſecundo prœlio conflixit: nec incruentam victoriam retulit. Major itaque ex civibus amiſſis dolor, quam lætitia fuſis hoſtibus fuit. & ſenatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Æmilium juſſit. Is magiſtrum equitum ex collegio prioris anni, quo ſimul tribuni militum conſulari poteſtate fuerant, [1] L. Quintium Cincinnatum, dignum parente juvenem, dixit. Ad delectum ab conſulibus habitum [2] centuriones veteres belli periti adjecti: & numerus amiſſorum proxima pugna expletus. Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum ſequi ſe dictator juſſit. [3] Quum poteſtas major, tum vir quoque poteſtati par, hoſtes ex agro Romano trans Anienem ſubmovere, [4] colleſque inter Fidenas atque Anienem ceperunt, referentes

ſtatuas publice in Roſtris ponendi legatis, qui in legatione obiiſſet. ut & Cicero teſtatur Philipp. 9, & Plinius lib. 34 cap. 6. *Henr. Valeſius.*

1 *L. Quintium*] Quidam, ut dixi, manuſcripti libri ſemper *Quinctium* habent una cum tabulis Capit. & Diodoro. *Sigonius.*

2 *Centuriones veteres belli periti adjecti*] Præfert Gruterus, *adlecti.* Me vox iſta non offendit, vel propter ea, quæ infra de verbo *conjicere* notabimus. Exſpectabam potius, ut *τὸ periti* deleret, ac *veteres belli centuriones* dictos putaret, ut apud Tacitum, *vetus militiæ, vetus operis ac laboris.* Quod tamen nemini obtrudimus. *J. F. Gron.*

3 *Cum poteſtas major, tum vir quoque poteſtati par hoſtes*] Ego ſalvo aliorum judicio, malim diſtinguere ante *hoſtes*, in hunc ſenſum: Cum eſſet jam in armis poteſtas major, tum vir quoque poteſtati par, hoſtes qui id non ignorabant, ſubmovere ex agro Romano trans Anienem, colleſque inter Fidenas atque Anienem ceperunt, referentes caſtra. *Glareanus.*

4 *Colleſque inter Fidenas atque Anienem cep. r. c.*] Non eſt dubium, quin ita intelligendus hic locus ſit, Dictator trans Anienem ſubmovit hoſtes, qui cum caſtra referrent, colles inter Fidenas atque Anienem ceperunt. *Sigonius.*

rentes castra: [1] nec ante in campos degressi sunt, [2] quam legiones auxilio Falisco rum venerunt. Tum demum castra Etruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. & dictator Romanus haud procul inde ad confluentes consedit in utriusque ripis amnis, qua sequi munimento poterat, vallo interposito. postero die in aciem eduxit. In-
18 ter hostes fuere variæ sententiæ. Falisc us procul ab domo militiam ægre patiens, satisque fidens sibi, poscere pugnam. Veienti Fidenatique plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius, quamquam suorum magis placebant consilia, [3] ne longinquam militiam non paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis, quod detrectasset pugnam hostis, animi accessere: posteroque die jam militibus castra urbemque se oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat; utrimque acies inter bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem castra Romana aggrederentur, post montes circumm sit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus, ut dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent,

1 *Nec ante in c. digressi sunt*] *Degressi*: loquitur enim de descensu ex collibus in campos, ut & ante dixi, & post dicam. nam sæpius hoc mendum est apud Livium. *Sigonius.*

2 *Quam legiones, auxilio Faliscorum venerunt*] Hæ legiones non veniebant auxilio Faliscis, sed Veientibus & Fidenatibus, atque ex ipsis Faliscis constabant. Lego proinde; *auxilia Faliscorum*, id est, legiones, quæ erant auxiliariæ Faliscorum copiæ. Hinc cap. 18. *Trium populorum exercitus ita stetit instructus, ut dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent, medii Fidenates essent.* Nisi tamen ita construendus locus; *quam legiones Faliscorum venerunt auxilio*, & distinctio post *legiones* tollenda sit. *Gisb. Cuperus.*

3 *Ne longinq. milit. non paterentur F.*] Vet. lib. non habent, *Non.* Sigonius.

Ne longinquam militiam non paterentur] Negationem alteram exturbavit Sigonius, nos volentibus MSS. & vett. edd. ipsaque sententia restituimus. Lib. 10. *Secundum vota militum, qui vim frigoris jam in Samnio non patiebantur.* Lib. 35. *Sed metuens ne dilationem res non pateretur.* Petronius: *desiderium exstincti non posse fœminam pati.* Sen. ad Helv. cap. 14. *Quod desiderium ipsum per se pati non potes.* Noster libro præcedenti: *Novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti ferant desiderium.* Ergo, *ne non paterentur*, id est, ne gravarentur, ne recusarent, & ab signis discederent. Hic erat metus ad compellendum Tolumnium potens: non, ne aliquid duri & molesti Faliscis eveniret, quam facit mentem lectio Sigonii. *J. F. Gron.*

1 *Veli-*

nerent, medii Fidenates essent. Dictator dextro cornu adversus Falisços, sinistro contra Veientem Capitolinus Quintius intulit signa. ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium & quies fuit; nec Etruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris; & dictatore arcem Romanam respectante, ut ab auguribus, simul aves rite admisissent, ex composito tolleretur signum. Quod ubi conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit. secuta peditum acies ingenti vi conflixit. Nulla parte legiones Etruscæ sustinuere impetum Romanorum. eques maxime resistebat, equitumque longe fortissimus ipse rex ab omni parte effuse sequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. 19
Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac viribus par, memorque generis, quod amplissimum acceptum, majus auctiusque reliquit posteris. is quum ad impetum Tolumnii, quacunque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemque eum regio habitu [1] volitantem tota acie cognosset, *Hiccine est*, inquit, *ruptor fœderis humani violatorque gentium juris? Jam ego hanc mactatam victimam, (si modo sancti quicquam in terris esse Dii volunt) legatorum manibus dabo.* Calcaribus subditis infesta cuspide in unum fertur hostem. quem quum ictum equo dejecisset; confestim & ipse hasta innixus, se in pedes excepit. Assurgentem ibi regem umbone resupinat, repetitumque sæpius cuspide ad terram affixit. tum exsangui detracta spolia, caputque abscissum victor spiculo gerens, terrore cæsi regis, hostes fundit. ita equitum quoque fusa acies, quæ una fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus instat, & ad castra compulsos cædit. Fidenatium plurimi loco-

1 *Volitantem tota acie cognovisset*] Scribe: *cognosset*. Sic enim Florentinus. Et hoc satis erat: sed subscribunt & Rott. Helm. Mureti codices. Vossianus, *cognoscet*. J. F. Gron.

locorum notitia effugere in montes. Cossus Tiberim cum equitatu transvectus, ex agro Veientano ingentem detulit prædam ad urbem. Inter prœlium & ad castra Romana pugnatum est adversus partem copiarum, ab Tolumnio, ut ante dictum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum vallum defendit: intentos deinde hostes in vallum, egressus dextra principali cum triariis repente invadit. quo pavore injecto, cædes minor, quia pauciores erant; fuga non minus trepida, quam in acie fuit. Omnibus locis re bene gesta, dictator senatusconsulto jussuque populi triumphans in urbem rediit. Longe maximum triumphi spectaculum fuit, Cossus spolia opima regis interfecti gerens. in eum milites carmina incondita, æquantes cum Romulo, canere. Spolia in æde Jovis Feretrii, prope [1] Romuli spolia, quæ prima Opima appellata sola ea tempestate erant, cum solenni dedicatione dono fixit. averteratque in se à curru dictatoris civium ora, & celebritatis ejus diei fructum prope solus tulerat. Dictator coronam auream libram pondo ex publica pecunia, populi jussu in Capitolio Jovi donum posuit. Omnes ante me auctores secutus, A. Cornelium Cossum tribunum militum, secunda spolia opima Jovis Feretrii templo intulisse, exposui. cæterum, præterquam quod ea rite opima spolia habentur, quæ dux duci detraxit; nec ducem novimus, nisi cujus auspicio bellum geritur; titulus ipse spoliis inscriptus, illos meque arguit, consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego quum Augustum Cæsarem, templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum ædem Feretrii Jovis, quam vetustate dilapsam refecit, seipsum

1 *Romuli spolia, quæ prima opima, &c.*] Vox, *Prima*, redundat. neque enim tum prima appellari poterant, cum adhuc secunda non essent relata: abest certe ab antiquis libris. *Sigonius.*

Quæ prima, Opima appellata] Vocem *prima* abundare censet Sigonius. Non ego. Vide lib. 1 Observ. 7. *J. F. Gron.*

ipsum in thorace linteo scriptum [1] legisse audissem; prope sacrilegium ratus sum, [2] Cosso spoliorum suorum Cæsarem ipsius templi auctorem subtrahere testem. [3] qui si ea in re sit error, quod tam veteres annales, quodque magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ Macer Licinius citat identidem auctores, [4] nono post demum anno cum [5] T. Quintio Penno, A. Cornelium Cossum consulem habeant; existimatio communis omnibus est. [6] nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod imbelle triennium ferme pestilentia inopiaque frugum [7] circa A. Cornelium consulem fuit: adeo, ut quidam annales velut funesti, nihil præter nomina consulum suggerant. Tertius ab consulatu Cossi annus, tribunum eum militum consulari potestate habet: eodem anno magistrum equitum. quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. ea libera conjectura est. Sed (ut ego arbitror) vana versare in omnes opiniones licet: quum auctor pugnæ recentibus spoliis in sacra sede posi-

tis,

1 *Legisse audissem*] Videtur excidisse *dicentem*: aut scribendum: *resecit, ipsum*. J. F. Gron.

Legisse audissem] Quum in hanc lectionem consentiant omnes veteres libri, persuadeor esse aposiopesin satis opportunam, nec Livio indecoram. Sic enim & lib. 1 cap. 16. *Romana pubes, etsi satis credebat patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella.* Ubi pari sane modo subaudiendum, nunciantibus, affirmantibus, aut simile quid. Lib. 5 cap. 39. *noctemque veriti consedere, exploratoribus missis circa mœnia, quænam hostibus in perdita re consilia essent.* Omnino hic etiam reticetur, scisitatum, quæsitum, &c. aut simile quid. Quæ quidem omnia mirifice probant sententiam patris ad lib. 4 cap. 45, in his verbis: *Legati ab Tusculo venerunt Lavicanos arma cepisse, ejectis tois Nunciabant legati.* Jac. Gron.

2 *Cossum spoliorum suorum, Cæsaremque ipsius templi auct. s. t.*] Probo magis antiquam lectionem: *Cosso spoliorum suorum Cæsarem ipsius templi auctorem subtrahere testem.* Nam quæ dixi omnia Cæsaris testimonio nituntur. *Sigonius.*

3 *Qui si ea in re sit error*] Lege: *quis ea in re sit error.* Vel *tò si* intellige pro *an* positum. *J. F. Gron.*

4 *Septimo post demum anno*] *Nono* legendum, habita diligenti annorum omnium ratione: error ex notis manavit, IX & VII. *Sigonius.*

5 *T. Quintio Pœno*] *Quinctiorum* cognomen est *Pennus*, non *Pœnus*: si antiquis & librorum, & lapidum monumentis credimus. *Idem.*

6 *Nam etiam illud*] Vet. lib. *Nam & illud.* Idem.

7 *Circa A. Cornelium Consulem fuit*] Nec pejus *fecit.* J. F. Gron.

tis, [1]Jovem prope ipsum, cui vota erant, Romulumque intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A.
21 Cornelium Cossum consulem scripserit. M. Cornelio Maluginense, L. Papirio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem ac Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum pecorumque: hostis in agris nusquam inventus, neque pugnandi copia facta. urbes tamen non oppugnatæ: quia pestilentia populum invasit. Et seditiones domi quæsitæ sunt, nec motæ tamen, ab Sp. Mælio tribuno plebis, qui favore nominis moturum se aliquid ratus & Minucio diem dixerat: & rogationem de publicandis bonis Servilii Ahalæ tulerat: falsis criminibus à Minucio circumventum Mælium arguens, Servilio cædem civis indemnati objiciens: quæ vaniora ad populum ipso auctore fuere. Cæterum magis vis morbi ingravescens curæ erat, terroresque ac prodigia: maxime quod crebris motibus terræ ruere in agris nunciabantur tecta. Obsecratio itaque à populo duumviris præeuntibus est facta. Pestilentior inde annus C. Julio iterum, & L. Virginio consulibus, [2]tantum metum vastitatis in urbe agrisque fecit, ut non modo prædandi caussa quisquam ex agro Romano non exiret, bellive inferendi memoria Patribus aut plebi esset; sed ultro Fidenates, qui se primo aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum. deinde Veientium exercitu accito (nam Falisci perpelli ad instaurandum bellum, neque clade Romanorum, neque sociorum precibus potuere) duo populi transiere Anienem; atque haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaque non in agris magis, quam in urbe est. Julius consul in aggere murisque expli-

1 *Jovem prope*, &c. *Romulumque intuens, haud spernendos falsi tituli testes*] Ad locum illum, ubi Polybius *non contemnendus* dicitur. itaque hæc μείωσις mirifice ὠξυπνεῖ. *Tanaq. Faber.*

2 *Tantum metum vastitatu*] Istud *metum* expungi debet. *Idem.*

1 *Dicta-*

explicat copias. à Virginio senatus in æde Quirini consulitur. [1] Dictatorem dici A. Servilium placet: [2] cui Prisco alii, alii Structo fuisse cognomen tradunt. Virginius dum collegam consuleret, moratus; permittente eo, nocte dictatorem dixit. is sibi magistrum equitum [3] Postumum Æbutium Eluam dicit. Dictator omnes luce 22
prima extra portam Collinam adesse jubet. quibuscunque vires suppetebant ad arma ferenda, præsto fuere: signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem. Quæ quum agerentur, hostes in loca altiora concessere. eo dictator agmine infesto subit: nec procul Numento signis collatis fudit Etruscas legiones. compulit inde in urbem Fidenas, valloque circumdedit. Sed neque scalis capi poterat urbs alta, & munita: neque in obsidione vis ulla erat: quia frumentum non necessitati modo satis, sed copiæ quoque abunde ex ante convecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter cogendique ad deditionem spe amissa; dictator in locis, propter propinquitatem notis, ab aversa parte urbis maxime neglecta, quia suapte natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. ipse diversissimis locis subeundo ad mœnia quadrifariam diviso exercitu, qui alii aliis succederent ad pugnam, continenti die ac nocte prœlio, ab sensu operis hostes avertebat: donec perfosso à castris monte, erecta in arcem via est, intentisque Etruscis ad vanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit. Eo anno [4] C. Furius Pacilus, & M. Geganius Macerinus, [5] censores, villam publicam in cam-

1 *Dictatorem dici A. Servilium*] Hic in secunda dictatura, quam cepit anno CCCXXXV, & apud Livium, & in Capitolinis tabulis, *Q. Servilius* dicitur. *Sigonius.*

2 *Cuique Prisco*] Vet. lib. non habent *Que.* Idem.

3 *Postumium Ebutium*] *Postumum Æbutium*, ut ante. *Idem.*

4 *C. Furius Pacilius*] *Pacilus*, ut dixi. *Idem.*

5 *Censores villam publicam in campo Martio probaverunt*] Quærit Glareanus, quid sit, *Probaverunt*, &, *Primum*, cum census in campo Martio à Ser. Tullio rege primum sit actus, non ab his censoribus. Respondeo, *Probaverunt*, ex vetere Romano more dictum esse,

campo Martio probaverunt: ibique primum census populi est actus. Eosdem consules insequenti anno refectos, Julium tertium, Virginium iterum, apud Macrum Licinium invenio. Valerius Antias, & Q. Tubero, Marcum Manlium, & Q. Sulpicium consules in eum annum edunt. cæterum in tam discrepanti editione, & Tubero & Macer libros linteos auctores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuisse, traditum à scriptoribus antiquis, dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet: [1] & Tubero incertus veri est. sed inter cætera vetustate incomperta, hoc quoque in incerto positum. Trepidatum in Etruria est post Fidenas captas, non Veientibus solum exterritis metu similis excidii, sed etiam Falisci memoria initi primo cum iis belli: quamquam rebellantibus non affuerant. Igitur quum duæ civitates legatis [2] circa duodecim populos missis impetrasient, ut ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Etruriæ concilium; velut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercum Æmilium dictatorem iterum dici jussit. ab eo A. Postumius Tubertus magister equitum est dictus; [3] bellumque tanto majore quam proximo

23

esse, quomodo adhuc in antiquis lapidibus Romæ visitur. L. FABRICIUS C. F. CUR. VIAR. FACIUNDUM COERAVIT. Q. LEPI. M. F. M. LOLIUS M. F. COS. PROBAVERUNT. Item, P. LENTULUS CN. F. SCIPIO. T. QUINTIUS CRISPINUS VALERIANUS COS. EX S. C. FACIUNDUM CURAVERE. IIDEMQUE COMPROBAVERE. Sin autem census actus est alias in campo Martio, at non in villa publica, quæ hoc primum anno probata est. Qua de Re sic Varro lib. 3 de re rust. *Villa publica ad remp. administrandam est utilis, ubi cohortes ad delectum consuli adductæ considant, ubi arma ostendant, id est, ubi censores censu admittant populum.* Sigonius.

1 *Et Tubero incertus veri est. sed inter*] *Licinio libros haud dubie sequi linteos placet: Tubero incertus veri est. sit inter cætera.* Muretus.

2 *Circa viginti duos populos*] Leg. *circa XII populos.* Ex Livio alibi, & mox. *Tan. Faber.*

3 *Bellumque tanto majore quam proximo*] Etsi nihil varient libri veteres, scribe *tanto majore, quam proxime conatu.* Mox infra: *majore tamen conatu, quam alias unquam.* Lib. 35, 21. *Tiberu infestiore, quam priore impetu, illatus urbi.* Scribe: *quam prius.* Paullo ante: *Sed inter cætera vetustate incomperta, hoc quoque in incerto positum.* Non inepte scribas: *sit inter cætera.* Ut videatur hoc non interposito suo judicio ambiguum relinquere. *J. F. Gron.*

mo conatu apparatum est, quanto plus erat ab omni Etruria periculi, quam ab duobus populis fuerat. Ea 24
res aliquanto exspectatione omnium tranquillior fuit. Itaque quum renunciatum à mercatoribus esset; negata Veientibus auxilia, jussosque suo consilio bellum initum, suis viribus exequi, nec adversarum rerum quærere socios, cum quibus [1] spem integram communicati non sint; tum dictator, ne nequicquam creatus esset, materia quærendæ bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis edere, quod monumentum esset dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat: seu nimiam potestatem ratus; seu non tam magnitudine honoris, quam diuturnitate offensus. Concione itaque advocata, *rempubl. foris gerendam*, ait, *tutaque omnia præstanda, Deos immortales suscepisse: se, quod intra muros agendum esset, libertati pop. Rom. consulturum. maximam autem ejus custodiam esse, si magna imperia diuturna non essent: & temporis modus imponeretur, quibus juris imponi non posset. Alios magistratus annuos esse, [2] quinquennalem censuram: grave esse iisdem per tot annos magna parte vitæ obnoxios vivere. se legem laturum, ne plus quam annua ac semestris censura esset.* Consensu ingenti populi legem postero die pertulit. *Et ut reipsa*, inquit, *sciatis Quirites, quam mihi diuturna non placeant imperia, dictatura*

1 *Spem integram communicati non sint*] Utrum hæc loquutio, Livianis temporibus vel facilitati potius conveniat, judicium singulorum esto. Interim levem corruptelam concipere possumus, pro, *communicari non sirint*, ut nos credimus à Livio fuisse scriptum. *Jac. Gron.*

2 *Quinquennalem censuram gravem esse*] Distingue & corrige: *Alios magistratus annuos esse, quinquennalem censuram: grave esse iisdem magna parte vitæ obnoxios vivere.* Cicero famil. 16, 21. *Deinde illud etiam mihi succurrebat, grave esse me de judicio patru judicare.* Utinam tam facile liceret redintegrare, quod sequitur: *Deposito suo magistratu, modo aliorum magistratui imposito, fine alteri, cum gratulatione ac favore ingenti populi domum est reductus.* Quid est, *fine alteri*? Delet libro suo auctore Sigonius, nec habet Campanus: plures tamen servant. An ex margine irrepsit, corruptum ex *fine aiet m. vi*: quo significabat ejus auctor modum aliorum magistratui, id est, censuræ impositum fine anni & mensium sex. Lib. 9. *Qui quinquennalem ante censuram & longinquitate potestatem dominantem intra sex mensium & anni coëgisset spatium.* An fuit *fine anni*: ut indicet Livius extremo anni hæc acta? Deleatur potius tanquam interpretatio *modo aliorum*. J. F. Gron.

1 *Depo-*

tura me abdico. [1] Depositu suo magistratu, modo aliorum magistratui imposito, sine alteri; cum gratulatione ac favore ingenti populi domum est reductus. Censores ægre passi, Mamercum, quod magistratum populi Romani minuisset, tribu moverunt, [2] octuplicatoque censu ærarium fecerunt. quam rem ipsum ingenti animo tulisse ferunt: causam potius ignominiæ intuentem, quam ignominiam: primores Patrum, [3] quamquam deminutum censuræ jus noluissent, exemplo acerbitatis censoriæ offensos. quippe quum se quisque diutius ac sapius subjectum censoribus fore cerneret, quam censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur, ut vis à censoribus nullius auctoritate præterquam ipsius Mamerci, deterreri quiverit. Tribuni plebis assiduis concionibus prohibendo consularia comitia, quum res prope ad interregnum perducta esset, evicere tandem, ut tribuni militum consulari potestate crearentur: victoriæ præmium quod petebatur, ut plebeius crearetur, nullum fuit. omnes patricii creati sunt, M. Fabius Vibulanus, [4] M. Fossius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo

1 *Depositu suo magistratu --- sine alteri*] Voces duæ, *sine alteri*, non sunt in veterib. multis libris, nec videntur necessariæ. neque enim quis ille sit magistratus, apparet. Siquidem depositu dictaturam, censuræ modum imposuit. Nisi magisterium equitum intelligere velimus. at in *suo*, id est, in Dictatura includitur. *Sigonius.*

2 *Octuplicatoque censu*] Hæc explicamus lib. 4 de Pec. vet. cap. 1. *J. F. Gron.*

3 *Quamquam deminutum censuræ jus voluissent*] Florebellus, de quo dixi, Episcopus, eodem ingenio usus, legit *noluissent*, hoc sensu: Mamercus, qui dictator censuram ex quinquennio annuam & semestrem fecerat, ærarius factus à proximis censoribus, ingenti animo tulit eam rem; causam potius ignominiæ respiciens, quam ipsam ignominiam. Patres, quamquam Mamerco inimici erant, quod noluissent censuræ jus ab eo imminutum; quia facta annua & semestri censura, sapius se quisque censoribus subjectum fore videbat, quam censuram gesturum; tamen exemplo acerbitatis censoriæ offensi sunt, id est, quod Mamercus ea de causa ærarius à Censoribus factus sit. *Sigonius.*

Deminutum censuræ jus voluissent] Scribe cum Vossiano, Rottend. Campano & Aldo *noluissent*. Sentit enim, non placuisse quidem Patribus, censuræ jus à Mamerco contractum esse, eoque paullulum supplicii meritum illos credidisse, sed tamen acerbitate tanta censorum offensos, quod exemplum quisque vereretur. *J. F. Gron.*

4 *M. Folius*] Capitolini lapides, *M. Foslius*

eo anno aliarum rerum otium præbuit. ædes Apollini pro valetudine populi vota est. multa duumviri ex libris placandæ Deum iræ, avertendæque à populo pestis causſa, fecere: [1] magna tamen clades in urbe agrisque promiscue hominum pecorumque pernicie accepta famem cultoribus agrorum timentes in Etruriam, Pomtinumque agrum, & Cumas, postremo in Siciliam quoque frumenti causſa misere. Consularium comitiorum nulla mentio habita est. Tribuni militum consulari potestate omnes patricii creati sunt, L. Pinarius Mamercinus, L. Furius Medullinus, Sp. Postumius Albus. Eo anno vis morbi levata, neque à penuria frumenti, quia ante provisum erat, periculum fuit. Consilia ad movenda bella in Volscorum Æquorumque conciliis, & in Etruria ad fanum Voltumnæ agitata. Ibi prolatæ in annum res: decretoque cautum, ne quod ante concilium fieret; nequicquam Veiente populo querente, eandem, qua Fidenæ deletæ sint, imminere Veiis fortunam. Interim Romæ principes plebis jam diu nequicquam imminentes spei majoris honoris, [2] dum foris otium esset, cœtus indicere in domos tribunorum plebi. ibi secreta consilia agitare: queri, *se a plebe ad eos spreros, ut quum per tot annos tribuni militum consulari potestate creentur, nulli unquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit. multum providisse suos majores, qui caverint, ne cui patricio plebeii magistratus pate-*

M. Fostius habent. Quorum auctoritas summa mihi semper visa est. *Sigonius.*

1 *Magna tamen clades*] Scopæ dissolutæ, ni sic refingas: *Magna tamen clade in urbe agrisque, promiscua hominum pecorumque pernicie, accepta; famem cultoribus agrorum timentes.* Sed & de postremis his merito dubites. Cur enim his potius, quam toti urbi? nam si horum sterilis proventus, necessario sequitur & omnium, qui ab illis emunt, inopia. Videtur potius id voluisse, quod ait lib. 2. *Caritas primum annona ex incultu per secessionem plebis agri, fames deinde, qualis clausis solet.* Et quod omnino simile est, hoc ipso libro cap. 52. *Defuncta civitate plurimorum morbis, perpaucu funeribus, pestilentem annum inopia frugum, neglecta cultu agrorum, ut plerumque fit, excepit.* Forte scribendum: *famem incultu agrorum timentes.* J. F. Gron.

2 *Dum foris otium esset*] *Dum foris otium est*: aut, *cum foris otium esset*. Idem.

paterent: [1] *aut patricios habendos fuisse tribunos plebei. adeo se suis etiam sordere;* [2] *nec à plebe minus, quam à Patribus contemni.* Alii purgare plebem, culpam in Patres vertere, *eorum ambitione artibusque fieri, ut obseptum plebi sit ad honorem iter. si plebi respirare ab eorum mistis precibus minisque liceat, memorem eam suorum inituram suffragia esse, & parto auxilio imperium quoque asciturum.* Placet tollendæ ambitionis caussa tribunos legem promulgare, [3] ne cui album in vestimentum addere, petitionis caussa liceret. Parva nunc res, & vix serio agenda videri possit, quæ tunc ingenti certamine Patres ac plebem accendit. Vicere tamen tribuni, ut legem perferrent: apparebatque irritatis animis plebem ad suos studia inclinaturam. quæ ne libera essent, senatusconsultum factum est, ut consularia
26 comitia haberentur. Tumultus caussa fuit, quem ab Æquis & Volscis, Latini atque Hernici nunciarant. T. Quintius Lucii filius, Cincinnatus (eidem & Penno cognomen additur) & [4] C. Julius Mento, consules facti: nec ultra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos vis cogendæ militiæ erat, delectu habito, utrimque validi exercitus profecti in Algidum convenere.

1 *Aut patricios h. f. t. plebis*] Vet. lib. *alioquin patricios habendos fuisse tribunos plebi.* Quod placet. *Sigonius.*

2 *Nec à plebe minus quam*] In Rotendorffiano invenio: *nec ad plebem minus quam à Patribus contemni.* Quod valde blanditur. *J. F. Gron.*

3 *Ne cui album investimentum*] Quicquid dicant Gifanius & Hotmannus, nugæ. illud *investimentum*, & dispescenda vox, ut Lipsius voluit, & olim edidit Andreas. *Album addere in vestimentum* est togam creta candidiorem reddere, ut solebant petitores: unde *cretata ambitio. Album* sic Ovidio lib. 3 Met. *Et nigram medio frontem distinctus ab albo.* Festus: *Insignes appellantur boves, qui in femine & in pede album habent.* Altera phrasis frequens Plinio: Lib. 23, 1. *Qua de causa in faccos vinarios additur polenta.* Cap. 7. *Additur in malagmata ad discutiendas collectiones.* Cap. 9. *Additur in malagmata nervorum & pedagras.* L. 9 ad l. Corneliam de falsis: *Lege Cornelia cavetur & qui in aurum vitii quid addiderit, quique argenteos nummos adulterinos flaverit, falsi crimine teneri.* Ita lego: non *ut qui.* Vide ad Senecæ Thyesten versu 994. Perperam Scaliger ad Festum: *clavum in vestimentum addere.* Idem.

4 *Cn. Julius Mento*] Diod. Γάϊον Ἰούλιον vocat. Itemque in quibusdam vet. lib. *C. Julius*, quod probo. Nam *Cnæi* prænomen numquam alias in *Julia* gente reperi, *Caii* vero sæpissime. *Sigonius.*

1 *Re-*

nere. ibique seorsum Æqui, seorsum Volsci, castra communivere, intentiorque quam unquam ante, muniendi exercendique militem cura ducibus erat. eo plus nuncii terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia etsi sæpe victi populi, majore tamen conatu quam alias unquam [1] rebellarent: & aliquantum Romanæ juventutis morbo absumptum erat. ante omnia [2] pravitas consulum discordiaque inter ipsos, & certamina

1 *Rebellarent*] Vet. lib. *Rebellarant*. Sigonius.

2 *Pravitas coss. discordiaque int. ipsos*] Longe secus, & melius veteres libri: *Ante omnia privata consulum discordia, quæ inter ipsos erat*. Idem.

Privata coss. discordia, quæ inter ipsos erat] Faveo gloriæ Caroli Sigonii, ut quisquam popularium ejus, & amplius: doctissimum virum & de antiquitate literisque optime meritum fuisse non modo fateor, sed ultro prædico. Sed siquidem Livium salvum volo, ut velle sanequam præ me fero, quin sæpe scholia ejus castigem, defugere non possum: hæc invidia mihi sustinenda est ingratiis. Vel hic quam lectionem longe secus & melius olim vulgata, *ante omnia pravitas consulum discordiaque inter ipsos*, habere pronuntiat, qui possim non longe deteriorem existimare? Quis credet ab Livio profectum, *consulum discordia, quæ inter ipsos erat*? Mihi quidem hic sermo Neronianas posse refrigerare thermas videtur, & fabrorum prandia betas juxta fatuas non esse. Hoc naris emunctæ Gruterum non fugit: ideoque has voces, *quæ inter ipsos erat*, tinnire aliquid minime Livianum censet. Tendendum ulterius, & totum illud quod mutavit Sigonius, restituendum est. Hoc ipso libro de M. Postumio Regillensi, *pravæ mentis homini, quod tamen victoria magis quam bellum ostendit*. Quare autem *pravæ*? Nimirum cum feliciter rem gessisset, *ab hostibus*, inquit Livius, *in cives certamen vertit*. Ergo invidia, malignitas, amor litium & pertinacia in certando maxime est *pravitas*, Julius Scaliger, *Pravus*, inquit, est vox militaris, inventa ab exprobratione lenitatis, quam in milite detestabantur: interposita Æolica litera πρᾶος. *pravus*: exercit. 300. Placetque Becmanno, cum prisca ætas omnia in fortitudine sita esse putaverit, eamque solam duxerit virtutem. Sed frustra origo vocis quæritur, si ratio non habeatur primæ & propriæ significationis. *Pravus* proprie signat vitium corporis, quodque in eo est perversum, male distortum. Horatius ad Pisones; *pravo vivere naso spectandum*. Lib. 1 Sat. 3. *Illum Balbutit scaurum pravis fultum male talis*. Lib. 1 epist. *Prave sectum stomacheris ob unguem*. Hinc Cicero 2 de Orat. *Tertium* (genus, quod risum movet) *oris depravatio, non digna nobis*. Eodemque & tertio libro, *pravitas oris*. Lib. 5 de finib. *Si peccetur distortione & depravatione quadam*. Lib. 2 de Divin. *Quin muti, cum ita nati essent, ut quædam contra naturam depravata haberent, restituerentur & corrigerentur*. Varro lib. 8 de L. L. *Qui pueros in geniculis alligent serperastra, ut eorum depravata corrigant crura*. Cæsar lib. 4 Gall. *Quæ sunt apud eos nata* (jumenta) *prava atque deformia*. Seneca lib. 1 de Ira: *Fœda visu & horrenda facies depravantium se*. De constant. sap. c. 4. *Puerorum, quibus metus incutit umbra & personarum deformitas & depravata facies*. Epist. 24. *Libidines adferunt pedum, manuum, articulorum omnium depravationes*. Epist. 101. *Depraves lineas*

mina in consiliis omnibus terrebant. Sunt qui male pugnatum ab his consulibus in Algido auctores sint, eamque caussam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat, ad alia discordes, in uno adversus Patrum voluntatem consensisse, ne dicerent dictatorem: donec, quum alia aliis terribiliora afferrentur, nec in auctoritate senatus consules essent, Q. Servilius Priscus summis honoribus egregie usus; *Vos*, inquit, *tribuni plebis, quoniam ad extrema ventum est,*

cet, dum monstroso & distorto temporis aliquid accedat. Tacitus lib. 4 histor. *Elapsos in pravum artus.* Plinius lib. 11, 37. *Unum animalium homini deprecantur oculi, unde convenere Strabonum & Paetorum.* Quod vitii notans Cicero in Roscio Catuli delicatis lib. 1 de nat. Deor. *Hic pulchrior deo? at erat, sicut hodie est, perversissimus oculis.* Hinc & Lucretius lib. 4. *Pravas distendit naribus Ephe in deliciis.* Ab corpore felicet. Habemus genuinam primamque vim vocabuli, qua est adversum recto, bene apto ac locato, intra lineam tuam & filum manenti. Unde igitur *pravus*? Δέσποινα λέπυμον τὸ; *Pravus a* πρᾶξις. Aeoles, ut & Attici, multis in vocabulis hoc sibi juris sumebant, ut mutarent τὸ A in τὸ O. ut πόλω pro πέλω, ὄστις pro ἅστις, ποτὲ & πὸρ pro πρός dicebant, sic πρᾶξος pro πρᾶξις. Una litera extrita quemadmodum βαλανεῖον gignit balneum, γάλως pro βάλανος glans, γάλως glos, sic πρᾶξὸς pravos & *pravus.* Sic quod transgreditur lineas filumque corporis, extortumque est, (Galli vocant *disloqué*, ut Itali *slocuta*, Polluci ἐκχωρῆσαι ἄρθρον,) id *pravum* & *depravatum.* A vitio corporis ad vitium animi transtulerunt, adeo frequentato usu, ut propriam pœne significationem exstinxerit. Apparet tamen origo cum translatione in illo Horatii lib. 2 Sat. 2. *Frustra vitium vitaveris illud, Si te alio pravum detorseris.* Et Columellæ 3, 10. *Prave detorta & inveterata rusticorum opinio.* Et Ciceronis 3 de Off. *Si in deformitate corporis habet aliquid offensionis, quanta illa depravatio & fœditas turpificati animi debet videri?* Etiam *pravum* de re pessima videas compositum. Nunc illud addendum rei, de qua Livius agit, idem vocabulum à veteribus dictum additumque esse. Sic lib. 9. *Consensus tenebrae, nunc pravitas impedimenta aut diversa juvat.* Lib. 10. *Pravis artibus Volumnio obsistere, atque ultro tari, ne pravo cum exemplo certamine compulsam praeat* Tacit. 3 Ann. *Invidia M. Lollio, quem auctorem C. Caesari pravitatis & discordiarum arguebat.* Eodem libro M. Piso ferò dolens ob æmulationem & odia cum Germanico exercita: *eo impensius precor, ne me pravitatis poenas removisse putet.* Sic educatorum Britannici, qui cum ad æmulandum Neronem incitare credebantur, apud eundem lib. 12 appellatur *pravitatis tam infensa docentium.* Denique idem alibi, *aemulatione prava.* Tam fœdum vitium ac male decens hominem, divinum animal & fine suo ab insectatione generis sui longissime remotum, putabant invidiam & malignitatem, ut inter tot corruptelas labesque animi eam præcipue *pravitatis*, & *pravæ mentis* elogio invidam & malignam & τὸ φιλόνεικον infamarent. Sic & *obliquam invidiam* dixit Virgilius, & Horatius: *obliquo oculo mea commoda quisquam Limat.* Quare maneat *privata* illa *discordia* Sigonio, Livio restituatur *pravitas consulum discordiaque inter ipsos.* J. F. Gron.

1 *Si-*

est, senatus appellat, ut in tanto discrimine reipubl. dictatorem dicere consules pro potestate vestra cogatis. Qua voce audita, occasionem oblatam rati tribuni augendæ potestatis, secedunt: proque collegio pronunciant, *placere consules senatui dicto audientes esse: si adversus consensum amplissimi ordinis ultra tendant, in vincula se duci eos jussuros.* Consules ab tribunis, quam ab senatu vinci maluerunt: proditum à Patribus summi imperii jus, datumque sub jugum tribuniciæ potestati consulatum, memorantes. [1] siquidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules, & (quo quid ulterius privato timendum foret?) in vincula etiam duci possent. Sors ut dictatorem diceret, (nam ne id quidem inter collegas convenerat) T. Quintio evenit. is A. Postumium Tubertum, socerum suum severissimi imperii virum, dictatorem dixit: ab eo L. Julius magister equitum est dictus. Simul edicitur & justitium: [2] neque aliud tota urbe agi, quam bellum apparari: cognitio vacantium militiæ munere post bellum differtur. Ita dubii quoque inclinant ad nomina danda, & Hernicis Latinisque milites imperati. [3] utrimque enixe obeditum dictatori est. Hæc 27
omnia celeritate ingenti acta: relictoque [4] C. Julio consule ad præsidium urbis, & L. Julio magistro equitum ad

1 *Siquidem cogi aliquid*] Vet. lib. *Cogi aliquando*: quod placet. *Sigonius.*

Siquidem cogi aliquid pro potestate] Quicquid est paullo exquisitius, attentatur à Sigoniano. Igitur & hic oportuit fieri, *aliquando*. Sed istud meliorum. Sic Terentius Phorm. a. 5 sc. 7. *Hoc qui cogam, reipsa repperi.* Plinius 25, 2. *Durat tamen tradita persuasio veneficiis & herbis id cogi.* Alter Plinius in Paneg. *Ereptumque Principi illud in Principatu beatissimum, quod nihil cogitur.* Gellius 12, 5. *Stoicus homo cogi aliquid potest.* J. F. Gron.

2 *Neque aliud tota urbe agi, quam bellum apparari*] Valde suspectum mihi τὸ *agi*, quod in talibus adhibere non solet Livius. Et deest in uno Voss. inter versus post à secunda manu interpositum. Lib. 2. *Et hostes quidem nihil aliud quam perfusis vano timore Romanis citato agmine abeunt.* Lib. 9. *Quem mulierum ac spadonum agmen trahentem, &c. nihil aliud quam bene ausus vana contemnere incruentus devicit.* Lib. 34. *Per biduum nihil aliud quam fleterunt parati ad pugnam.* Idem.

3 *Utrimque enixe obeditum dictatori est*] In Curione & Gryphio primis hoc reperio. MSS. & quicquid adest mihi ante illos editionum, *obnixe.* Terentii est in prima Andria: *Quem ego credo manibus pedibusque obnixe omnia Facturum.* Seneca epist. 95. *Interdum enim obnixe petimus id, quod recusaremus, si quis offerret.* Idem.

4 *C. Julio*] *C. Julio*, ut dixi. *Sigon.*

ad subita belli ministeria, ne qua res, qua eguissent in castris, moraretur; dictator, præeunte A. Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus caussa vovit: profectusque ab urbe, diviso cum Quintio consule exercitu, ad hostes pervenit. Sicut bina castra hostium parvo inter se spatio distantia viderant, ipsi quoque mille ferme passus ab hoste, dictator Tusculo, consul Lanuvio propiorem locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta, planitiem in medio non parvis modo excursionibus ad prœlia, sed vel ad explicandas utrimque acies satis patentem habebant. nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à levibus prœliis est: facile patiente dictatore, conferendo vires spem universæ victoriæ, tentato paullatim eventu certaminum, suos præcipere. Itaque hostes nulla in prœlio justo relicta spe, noctu adorti castra consulis, rem in casum ancipitis eventus committunt. Clamor subito ortus, non consulis modo vigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoque ex somno excivit. Ubi præsenti ope res egebant, consul nec animo deficit, nec consilio: pars militum portarum stationes firmant: pars corona vallum cingunt. In alteris apud dictatorem castris, quo minus tumultus est, eo plus animadvertitur quid opus facto sit. [1] missio extemplo ad castra subsidio, cui Sp. Postumius Albus legatus præficitur, ipse parte copiarum parvo circuitu, locum maxime secretum ab tumultu petit: unde ex nec opinato aversum hostem invadat. Q. Sulpicium legatum præficit castris: M. Fabio legato assignat equites. nec ante lucem movere jubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quæ vel alius imperator prudens & impiger in tali re præci-

1 *Missum extemplo ad castra*] Hic quoque dissolutæ hiat oratio, sed minus animadvertendo errore, cujus MSS. nos admonent, referentes: *Missio extemplo ad castra subsidio, cui Sp. Postumius Albus legatus præficitur, ipse parte copiarum*, &c. *J. F. Gron.*

2 *Inde*

præciperet ageretque, præcipit ordine atque agit. illud eximium consilii animique specimen, & neutiquam vulgatæ laudis, quod ultro ad oppugnanda castra hostium, unde majore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis misit. qui postquam intentos homines in eventum periculi alieni, pro se incautos neglectis vigiliis stationibusque est adortus; prius penè cepit castra, quam oppugnari hostes satis scirent. [1] inde fumo, ut convenerat, datum signum, ubi conspectum ab dictatore est, exclamat, capta hostium castra: nunciarique passim jubet. Et jam lucescebat, omniaque 28
sub oculis erant: & Fabius cum equitatu impetum dederat, & consul eruptionem è castris in trepidos jam hostes fecerat. Dictator autem parte altera, subsidia & secundam aciem adortus, [2] circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus hosti, undique objecerat victorem peditem equitemque. Circumventi igitur jam in medio ad unum omnes, pœnas rebellionis dedissent, ni [3] Vectius Messius ex Volscis nobilior vir factis quam genere, jam orbem volventes suos increpans clara voce, *Hic præbituri*, inquit, *vos telis hostium estis indefensi, inulti? Quid igitur arma habetis? aut quid ultro bellum intulistis; in otio tumultuosi, in bello segnes? Quid hic stantibus spei est?*

an

1 *Inde fumo*] Nescio an *flamma*. Est enim nocturnum signum; fumus diurnum. *Tan. Faber.*

2 *Circumagenti se ad dissonos clamores & subitos tumultus hosti*] Scriptor Borber. omissum ab initio τὸ *circum*, ne tamen abesset, postea interjecit. Inde, *agentes*, &c. *subitos circumtumultus*. Itaque frustra laborat Rhenanus cum *satagenti* & *cogenti se*, & inepta voce *circumtumultus*. Lib. 26. *Abscedi à Capua, terrerique & circumagi ad nutus comminationesque Hannibalis*. Lib. 22. *Turbatos ordines, vertente se quoque ad dissonos clamores, instruit*. J. F. Gron.

3 *Vectius Messius*] Utrumque nomen vitium continere suspicor, scribendumque *Vettius Metius*. Est autem *Metius* prænomen, ut in *Fusetio*, & *Curtio*, & aliis. *Vettius* autem non *Vectius* scribendum, ut *Attius* non *Actius*. Cujus scripturæ extat Mutinæ in Monumento marmoreo pervetusto insigne testimonium ejusmodi: P. VETTIO. P. FIL. CAM. SABINO. EQ. P. IIII VIR. AED. POT. ET MAG. MUN. RAVEN. CORNELIA MAXIMINA. MARITO INCOMPARABILI ET SIBI VIVA POSUIT. Item apud Appianum lib. 1. Οὐέττιος Κάτων. *Sigonius.*

an Deum aliquem protecturum vos, rapturumque hinc putatis? Ferro via facienda est. Hac, qua me pragressum videritis, agite, qui visuri domos, parentes, conjuges, liberos estis, ite mecum. Non murus, nec vallum, sed armati armatis obstant. virtute pares, necessitate, quæ ultimum ac maximum telum est, superiores estis. Hæc locutum, exsequentemque dicta redintegrato clamore secuti, dant impressionem, qua Postumius Albus cohortes objecerat: & moverunt victorem, donec dictator pedem jam referentibus suis advenit. eoque omne prælium versum est. Uni viro Messio fortuna hostium innititur, multa utrimque vulnera, multa passim cædes est. Jam ne duces quidem Romani incruenti pugnant. Unus Postumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. non dictatorem humerus vulneratus, non Fabium prope annixum equo femur, non brachium abscissum consulem ex tam ancipiti prælio submovit. Messium impetus per stratos cæde hostes
29 cum globo fortissimorum juvenum extulit ad castra Volscorum, quæ nondum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Consul effusos usque ad vallum persecutus, ipsa castra valliumque aggreditur: eodem & dictator alia parte copias admovet. non segnior oppugnatio est, quam pugna fuerat. Consulem signum quoque intra vallum injecisse ferunt, quo milites acrius subirent: repetendoque signo primam impressionem factam. Et dicta-

1 *Uni viro Messio*] Lego, *uni Vectio Messio*. Tan. Faber.

Uni viro Messio] Τῷ *Messio* delet Freinshem. ad Florum 1, 13, 21 f. At sic & Lucianus in Scytha: ὡς γὰρ ἐπῆρε τὸ ἄντρον ὁ Τόξαρις, ἐξ ἑνὸς ἀνδρὸς ἅπαντα Σόλων ἀπώλετο. Vide 2, 43. *J. F. Gron.* Cicero 3 Orat. 34. *Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Græcia.* Jac. Gron.

2 *Perfamus ictus saxo, perfracto capite acie excessit*] Scripserat Livius, *ictu saxi perfracto capite*. Tan. Faber.

3 *Et dictator perrupto vallo*] In primo hoc Curione invenio. Frobenius & Glyph. *prorupto*. Sed MSS. & veteres edd. omnes, *prorupto*. Sic lib. 9. *Succedunt hostium munimentis, & simul undique adorti, quum pars fossas explerent, pars vellerent vallum atque in fossas proruerent.* Rursusque eodem: *prorupto vallo erupit acies.* Apud Tacitum 1 Annal. 68. *Proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant*: censeo aut legendum *obruunt fossas*, aut illud hoc sensu accipiendum. Nam *prorumpere*, ἀντὶ τοῦ erumpere, ut in sua emendatione Turne-

dictator proruto vallo, jam in castra prœlium intulerat. Tum abjici arma passim, ac dedi hostes cœpti. castrisque & his captis, hostes præter senatores, omnes venundati sunt. Prædæ pars, sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita; partem sub hasta dictator vendidit: præpositoque consule castris, ipse triumphans invectus urbem, dictatura se abdicavit. Egregiæ dictaturæ tristem memoriam faciunt, qui filium ab A. Postumio, quod occasione bene pugnandi captus, [1] injussu decesserit præsidio; victorem securi percussum tradunt. [2] Nec libet credere: & licet, in variis opinionibus. & argumento est, quod imperia Manliana, non Postumiana appellata sint: quum qui prior auctor tam sævi exempli foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit. Imperioso quoque Manlio cognomen inditum: Postumius nulla tristi nota est insignitus. C. Julius consul ædem Apollinis absente collega sine sorte dedicavit: ægre id passus Quintius, quum dimisso exercitu in urbem rediisset, nequicquam in senatu est conquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere visum, quod [3] Carthaginienses tanti hostes futuri, tum primum per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum trajecere. Agitatum in urbe ab tribunis plebis, ut tribuni militum consulari potestate crearentur: nec obtineri

Turnebus accipit, quæro quis veterum dixerit? *J. F. Gron.*

1 *Injussu discesserit præsidio*] Lege *decesserit*. Lib. 5. *Fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit.* Lib. 24. *Præsidio decedere apud Romanos capital esse.* Lib. 32, 35. *Arcem regium tenebat præsidium; neque ut decederet inde, &c. perpelli potuere.* Vulgo, *discederent.* MSS. fere *descenderent.* Id.

2 *Nec libet credere*] Distinguenda & legenda verba hæc aliter videntur; *Nec libet credere, nec licet in variis opinionibus.* id est, cum variæ hac super re sint opiniones, nec libet credere, neque etiam licet; ne quis scilicet injuste traducatur, quod sibi ut diligenti historico cavendum esse Livius haud obscure indicat: hinc addit, quo minus credat, *argumento esse*, &c. *Gisb. Cuperus.*

3 *Carthaginienses tum primum*] Nota, Carthaginienses quando primum in Siciliam transierint. Vide Diodorum Siculum & Xenophontem. Sed tamen prius in Siciliam venerunt regnante Gelone. Testis Herodotus. *Hen. Valesius.*

tineri potuit. Cōsules fiunt L. Papirius Crassus, L. Julius. Æquorum legati fœdus ab senatu cum petissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorum octo impetraverunt. Volscorum res, super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis bellique auctores, in jurgia & seditiones versa. Undique otium fuit Romanis. Legem de mulctarum æstimatione pergratam populo, quum ab tribunis parari consules unius ex collegio proditione excepissent, ipsi præoccupaverunt ferre. Consules L. Sergius Fidenas iterum, [1] Hostus Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pennus iterum. Veientes in agrum Romanum excursiones fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium juventute participes ejus populationis fuisse: cognitioque ejus rei L. Sergio & Q. Servilio, & Mamerco Æmilio permissa. Quidam Ostiam relegati, quod, cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parum constabat. colonorum additus numerus, agerque iis bello interemptorum assignatus. [2] Siccitate eo anno plurimum laboratum est: nec cœlestes modo defuerunt aquæ, sed terra quoque [3] ingenito humore egens, vix ad perennes sufficit amnes. defectus alibi aquarum circa torridos fontes rivosque, stragem siti pecorum morientium dedit: scabie alia absumpta. vulgarique contactu in homines morbi, & primo in agrestes ingruerant, servitiaque. urbs deinde impletur. Nec corpora modo affecta tabo, sed animos quoque multiplex religio, & pleraque externa, invasit; [4] novos ritus sacrificando, vaticinando inferen-

1 *Hostus Lucretius Tricipitinus*] *Hostus* huic prænomen est. Quare *Hostus* scribendum, quemadmodum etiam ante diximus. *Sigonius.*

2 *Siccitate laboratum*] Vet. lib. *Et siccitas*. Idem.

3 *Ingenito humore egens*] *Ingenio.* Ovid. Lucret. *Tum. Faber.*

4 *Novos ritus sacrificando, vaticinando in fer. in dem.*] Vet. lib. *Novos ritus sacrificandi vaticinando.* Hac de re sic Livius lib. 39. *Quoties hoc patrum, majorumque ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent? sacrificulos, vatesque, foro, circo, urbe prohiberent? vaticinos libros conquirerent, combure-*

ferentibus in domos, quibus quæstui sunt capti superstitione animi: donec publicus jam pudor ad primores civitatis pervenit; cernentes in omnibus vicis sacelliſque peregrina atque insolita piacula pacis Deum exposcendæ. Datum inde negotium ædilibus, ut animadverterent, ne qui, nisi Romani Dii, neu quo alio more quam patrio, colerentur. Iræ adversus Veientes [1] in insequentem annum, C. Servilium Ahalam, L. Papirium Mugilanum consules dilatæ sunt. Tunc quoque ne confestim bellum indiceretur, neve exercitus mitterentur, religio obstitit. feciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat. induciæque inde, non pax, facta: quarum & dies exierat, & ante diem rebellaverant. Missi tamen feciales: nec eorum quum more patrum jurati repeterent res, verba sunt audita. Controversia inde fuit, utrum populi jussu indiceretur bellum, [2] an satis esset senatusconsultum. Pervicere tribuni, denunciando impedituros se delectum, [3] ut consules de bel-

comburerentque? *omnem disciplinam sacrificandi præterquam more Romano abolerent*? Sigonius.

1 *In sequentem annum C. Servilio Ahala, L. Papirio Mugilano consulibus*] Tres Pall. Rott. & Helm. *In insequentem annum per Gaium Servilium Ahalam, L. Papirium Mugilanum consules.* Alius MS. *Circa Gaium Servilium Ahalam, L. Papirum Mugilanum consules.* Scribendum: *In insequentem annum, C. Servilium Ahalam, L. Papirium Mugilanum consules:* Ut Florentinus & Vossianus, nisi quod *Gaium.* Nam *annum, consules* dixit eleganti epexegesi, quam appositionem vocant. Infra quoque cap. 43 MSS. & vett. edd. *pars major insequentis anni.* J. F. Gron.

2 *An satis esset senatusconsultum*] Placet, ut legatur, *senatusconsulto*, ut est in antiquis quibusdam libris. *Sigonius.*

An satis esset senatusconsultum] Nihilo pejus hoc quam Sigonianum, *senatusconsulto.* Utrum comitia habenda essent, an sufficeret senatus auctoritas. Lib. 6. *Ut semper vobis auxilium adversus inimicos satis sit.* Lib. 21. *Sempronius missus in Siciliam, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis esset.* Lib. 26. *Classem satis esse ad arcendum Italia regem.* J. F. Gron.

3 *Ut Quintius consul de bello ad populum ferret*] *Quintius* habet mendum: non enim hoc anno consul erat, sed priore. In vet. certe libris multis abest. Quare non dubito quin legendum sit, *Ut consules de bello ad populum ferrent.* Sigonius.

Ut consules de bello ad populum ferrent] MSS. & veteres editi magno consensu: *Ut Quintius consul de bello ad populum ferret.* Audiendus tamen Sigonius, quia non hoc, sed priore anno consul fuit. In Vossiano quum similiter

bello ad populum ferrent. omnes centuriæ jussere. In eo quoque plebs superior fuit, quod tenuit, ne consules in
31 proximum annum crearentur. Tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt, [1]T. Quintius Pennus ex consulatu, C. Furius, M. Postumius, A. Cornelius Cossus: ex iis Cossus præfuit urbi. tres delectu habito profecti sunt Veios, documentoque fuere, quam plurium imperium bello inutile esset. tendendo ad sua quisque consilia, quum aliud alii videretur, aperuerunt ad occasionem locum hosti. incertam namque aciem, signum aliis dari receptui, aliis cani jubentibus, invasere opportune Veientes: castra propinqua turbatos, ac terga dantes accepere. plus itaque ignominiæ quam cladis est acceptum. Mœsta civitas, vinci insueta, odisse tribunos, poscere dictatorem: in eo verti spes civitatis. & quum ibi quoque [2]religio obstaret, ne non posset nisi ab consule dici dictator, augures consulti, eam religionem exemere. A. Cornelius dictatorem Mamercum Æmilium dixit: & ipse ab eo magister equitum est dictus. adeo simul fortuna civitatis virtute vera [3]eguit, nihil

liter sit, *ut Quintius*, ad marginem notatur *m* pro *ut*. Et sic haud dubie legendum [illegible] *lectum, ni consules de bello ad populum ferrent*. J. F. Gron.

1 *T. Quintius Pennus ex consulatu*] In quibusdam libris aliena manu notatum est super, *ex consulatu ter consul*, sed temere. Jam enim non nisi bis consul fuerat. Intelligendum autem anno postquam consul fuit, factum esse tribunum militum consulari potestate, habetque rationem ejus anni, quo Quintius petivit, non quo gessit. *Sigonius.*

2 *Religio obstaret, ne posset*] Vet. lib. *ne non posset*. Idem.

Religio obstaret, ne non posset] Quod glaucoma obstitit oculis Sigonii, ut *non* hic putaret adjiciendum? Deleatur immo. *Religio obstat, ne possit dici dictator nisi ab consule*, est, vetat religio dictatorem dici ab alio quam consule. At *religio obstat, ne quid non fiat*, est, religio cogit fieri. Foret itaque illud, cogit dici dictatorem præterquam a consule. Neque enim ubique licet Latinis duplicare negationem, ut Græcis. Lib. 5. *Jus postulare barbari videbantur, sed ne id, quod placebat, decernerent in tantæ nobilitatis viris, ambitio obstabat*. Cur non & hic ponit, *Ne non decernerent*? J. F. Gron.

3 *Eguit: nihil censoria animadversio effecit*] Legendum ut in manuscriptis: *ut nihil censoria animadversio effecerit*. Sigonius.

Nihil censoria animadversio effecit, quominus] Turpe mendum arbitror. lego *offecit*. id est, obstitit, impedivit. lege modo. *Tan. Faber.*

Nihil censoria animadversio effecit] Sic scripti

hil censoria animadversio effecit, quo minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur. Veientes re secunda elati, missis circum Etruriæ populos legatis jactando tres duces Romanos ab se uno prælio fusos, quum tamen nullam publici consilii societatem movissent, voluntarios undique ad spem prædæ [1] adsciverunt. Uni Fidenatium populo rebellare placuit: [2] &, tanquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum antea, ita tum novorum colonorum cæde imbutis armis, Veientibus sese conjungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Veios an Fidenas sedem belli caperent. Fidenæ visæ opportuniores. itaque trajecto Tiberi, Veientes Fidenas transtulerunt bellum. Romæ terror ingens erat. [3] accito exercitu ab Veiis, eoque ipso ab re male gesta perculso, castra locantur ante portam Collinam; & in muris armati dispositi, & justitium in foro, tabernæque clausæ, fiuntque omnia castris quam urbi similiora. Tum trepidam civitatem præconibus per 32
vicos dimissis dictator ad concionem advocatam increpuit, *quod animos ex tam levibus fortunæ momentis suspensos gererent, ut parva jactura accepta, quæ ipsa non virtute hostium,*

scripti sani, sic veteres editiones, plane & expedite. Sigonius scabre nimis: *Ut nihil censoria animadversio effecerit.* Videlicet *tò simul* valere idem quod *simulatque* non recordabatur. Nam eadem res eum errare compulit libro sequente cap. 25. *Simul extrahi rem ex eo anno viderunt.* Ubi inculcat ex interpolato suo codice, *simul ut.* Est tamen alia macula hic in omnibus libris, quam huc usque transiluimus. Scripserat enim Livius: *Nihil censoria animadversio effecit.* id est, obstitit, impedimento fuit. Verbum sequens auctori. lib. 1. *Ni degeneratum in aliis huic quoque decori officisset.* Hinc *offectus oculique venena maligni*, impedimenta fascinorum dixit Gratius. Vide ad lib. 1. *J. F. Gron.*

1 *Adsciverunt*] Repone, *adsciverant*, ex vet. lib. *Sigonius.*

2 *Et tamquam*] Vet. lib. plerique habent, *Et qui tamquam.* Suspicor igitur legendum, *Itaque tamquam*, ut ex *it* & *qui*, fiat *itaque*, Idem.

3 *Accito exercitu ab Veiis, hostib. positis ad Fidenas, eoque ipso ab re male gesta perculsa castra*] Ex his verbis alia luxata sunt, alia temere inculcata. Germana lectio in veterib. libris reperitur. *Accito exercitu ab Veiis, eoque ipso ab re male gesta perculso, castra locantur ante portam Collinam.* Neque vero verba illa, *Hostibus positis ad Fidenas* necessaria sunt, cum præsertim dixerit: *Trajecto Tiberi Veientes Fidenas transtulerunt bellum.* Idem.

ſtium, nec ignavia Romani exercitus, ſed diſcordia imperatorum accepta ſit, [1] *Veientem hoſtem ſexies victum pertimeſcant, Fidenaſque prope ſæpius captas quam oppugnatas. Eoſdem & Romanos & hoſtes eſſe, qui per tot ſæcula fuerint: coſdem animos, eaſdem corporis vires, eadem arma gerere. ſe quoque eundem dictatorem Mamercum Æmilium eſſe, qui antea Veientium Fidenatiumque adjunctis Faliſcis ad Nomentum exercitus fuderit. & magiſtrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Veientium in conſpectu duorum exercituum occiſo, ſpolia opima Jovis Feretrii templo intulerit.* [2] *Proin memores, ſecum triumphos, ſecum ſpolia, ſecum victoriam eſſe; cum hoſtibus, ſcelus legatorum contra jus gentium interfectorum, cædem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, ſeptimam infelicem* [3] *defectionem, arma caperent. Simul caſtra caſtris conjunxiſſent, ſatis conſidere, nec ſceleratiſſimis hoſtibus diuturnum ex ignominia exercitus Romani gaudium fore: & populum Romanum intellecturum, quanto melius de republica meriti ſint, qui ſe dictatorem tertium dixerint,* [4] *quam eos, qui, ob ereptum cenſuræ regnum, labem ſecundæ dictaturæ ſuæ impoſuerint.* Votis deinde nuncupatis profectus, mille & quingentos paſſus citra Fidenas caſtra locat: dextra montibus, læva Tiberi amne ſeptus. T. Quintium Pennum legatum occupare montes jubet, occultumque id jugum capere, quod ab tergo hoſtibus foret. Ipſe poſtero die, quum [5] Etruſci pleni

1 *Veientem hoſtem ſexies victum*] Quid ſi legatur *toties*, ut in pleriſque antiquis libris legitur, præſertim cum ſæpius, quam ſexies victi Veientes ſint? *Sigonius.*

2 *Proinde memores, ſecum triumphos*] Libri meliores: *Proin memores.* Ita ſæpe eorundem auctoritate *dein* pro *deinde* reſtituimus. *J. F. Gron.*

3 *Defectionem. Arma caperent: ſimul*] Ita perperam diſtinctus circumferebatur hic locus, quem nunc ex æquo adjuvare non deſtiti. *Jac. Gron.*

4 *Quam eos, qui*] Dele iſtud *eos.* ſin minus, ſolœciſmus fuerit *melius meriti ſint quam eos.* itaque lege, *quam qui ob.* Tan. Faber.

5 *Etruſci pleni animorum, ac priſtini diri m. c. q. pugna*] Lege vel repugnantibus omnibus teſtimoniis veteribus *ab, priſtini*, ut ſit dictum: *pleni animorum ab priſtini diei occaſione meliore, quam pugna.* quomodo dictum eſt etiam: *exercitum perculſum ab male re geſta*, & *mœſtam civitatem ab male re geſta*, & ejuſmodi alia multa. *Sigonius.*

1 *Equo-*

pleni animorum ab priſtini diei meliore occaſione quam pugna in aciem proceſſiſſent, cunctatus parumper, dum ſpeculatores referrent, Quintium evaſiſſe in jugum propinquum arci Fidenarum, ſigna profert: peditumque aciem inſtructam pleno gradu in hoſtem inducit: magiſtro equitum præcipit, ne injuſſu pugnam incipiat: ſe, quum opus ſit, [1] equeſtri auxilio ſignum daturum. tum ut memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Romulique ac Jovis Feretrii, rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Romanus odio accenſus, impium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorum infanda cæde, reſperſos ſanguine colonorum ſuorum, perfidos ſocios, imbelles hoſtes compellans, factis ſimul dictiſque odium explet. Conc. 33
cuſſerat primo ſtatim congreſſu hoſtem: quum repente patefactis Fidenarum portis, nova erumpit acies, [2] inaudita ante id tempus inuſitataque. ignibus armata ingens multitudo, facibuſque ardentibus tota collucens, velut fanatico inſtincta curſu in hoſtem ruit: formaque inſolitæ pugnæ Romanos parumper exterruit. Tum dictator magiſtro equitum, equitibuſque, tum ex montibus Quintio accito prœlium ciens, ipſe in ſiniſtrum cornu, [3] quod incendio ſimilius quam prœlio territum ceſſerat flammis accurrit: claraque voce, *Fumone victi*, inquit, *velut examen apum loco veſtro exacti, inermi cedetis hoſti?*

1 *Equeſtri auxilio*] Legendum *equeſtri vexillo*. nil verius arbitror. nam tunc temporis, & multo citerius, vexilla equitum erant res nota. *Tan. Faber.*

2 *Inaudita ante id tempus inuſitataque*] Voſſianæ membranæ: *inviſitataque*. Ut & lib. 5 cap. 18. *Gentem inviſitatam, novos accolas.* J. F. Gron.

3 *Quod incendio ſimilius, quam pr.*] *Similius* dictum videtur, pro *veriſimilius* Sigonius.

Quod incendio ſimilius quam prœlio] Sigonio dictum videtur pro veriſimilius. Lipſius & Gruterus delent. MS. Pal. *melius*. Cogitabam: *incendio verius quam prœlio*. Sic lib. 2. *Tumultus fuit verius bellum*. Lib. 3. *Tanta vis amentiæ verius quam amoris mentem turbaverat*. Sed videtur defendi poſſe vulgata, hoc ſenſu: quod cum magis inſtar incendii eſſet quam prœlii, & ignibus potius quam ſignis & armis fulgeret, ceſſerat nonnihil territum flammis. *J. F. Gron.*

1 *Effre-*

hosti? Non ferro extinguetis ignes? non faces has ipsas pro se quisque, si igni non telis pugnandum est, ereptas ultro inferetis? Agite, nominis Romani ac virtutis patrum vestraque memores, vertite incendium hoc in hostium urbem: & jus flammis delete Fidenas, quas vestris beneficiis placare non potuistis. Legatorum hoc vos vestrorum colonorumque sanguis, vastatique fines monent. Ad imperium dictatoris mota cuncta acies: faces partim emissæ excipiuntur, partim vi eripiuntur. utraque acies armatur igni. Magister equitum & ipse novat pugnam equestrem. frenos ut detrahant equis, imperat: & ipse princeps calcaribus subditis evectus, [1] effreno equo in medios ignes infertur: & alii concitati equi libero cursu ferunt equitem in hostem. Pulvis elatus misturque fumo, lucem ex oculis virorum equorumque aufert. ea quæ militem terruerat species, nihil terruit equos. ruinæ igitur similem stragem eques [2] quacunque pervaserat, dedit. Clamor deinde accidit novus, qui quum utramque mirabundam in se aciem vertisset, dictator exclamat, Quintium legatum & suos ab tergo hostem adortos: ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Quum duæ acies, duo diversa prœlia, circumventos Etruscos & à fronte & ab tergo urgerent, neque in castra retro, neque in montes, unde se novus hostis objecerat, iter fugæ esset, & equitem passim [3] liberi frenis dispulissent equi, Veientium maxima pars Tiberim effusi petunt. Fidenatium qui supersunt, ad urbem Fidenas tendunt. [4] Infert pavidos fuga in mediam cædem: obtruncantur in

1 *Effreno eq.*] Vet. lib. *Effreni equo.* Sigonius.

2 *Quacunque pervaserat*] Placet magis, *Pervasit*, quod est in antiquis libris. *Idem.*

3 *Liberi frenis dispulissent equi*] Loquitur non de hostium, sed Romanorum vincentium equitatu, qui fugientibus ubique occurrebat. Scribe igitur, *dispulissent*. Sic lib. 3. *Fretum legatos longius extulit cursus.* Lib. 6. *Quod passim eos simul pavor terrorque dissiparent.* Lib. 35. *Velut quos impotentes regendi equi inviti efferent.* Velleius lib. 2. *Maiorem partem classis aestus Africi laceravit ac dispulit.* J. F. Gron.

4 *Infert pavidos f. in m. cædem, obtruncantur in ripis*] Nescio quomodo placet magis prisca quorundam librorum lectio, *Restant pavidi fugæ in mediam cædem obtruncantur in ripis*, & reste. nam inquit: *Veientium maxima*

pars

in ripis: alios in aquam compulsos gurgites ferunt: etiam peritos nandi lassitudo & vulnera & pavor degravant; pauci ex multis tranant. alterum agmen fertur per castra in urbem: eodem & Romanos sequentes impetus rapit. Quintium maxime, & cum eo degressos modo de montibus, recentissimum ad laborem militem, quia ultimo prœlio advenerat. Hi postquam misti hostibus portam intravere, in muros evadunt: suisque capti oppidi signum ex muro tollunt. Quod ubi dictator conspexit, (jam enim & ipse in deserta hostium castra penetraverat) cupientem militem discurrere ad prædam, spe injecta majoris in urbe prædæ, ad portam ducit; receptusque intra muros in arcem, quo ruere fugientium turbam videbat, pergit. Nec minor [1] cædes in urbe, quam in prœlio fuit, donec abjectis armis, nihil præter vitam petentes, dictatori deduntur. Urbs castraque diripiuntur. Postero die singulis captivis ab equite ad centurionem sorte ductis, & quorum eximia virtus fuerat, binis; aliis sub corona venundatis, exercitum victorem opulentumque præda triumphans dictator Romam reduxit; jussoque magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo: reddito in pace imperio, quod in bello trepidisque rebus acceperat. [2] Classibus quoque ad Fidenas pugnatum cum Veientibus; 34

pars Tiberim effusi petunt, Fidenatium, qui superstant ad urbem Fidenas tendunt. Reliqui cum pavidi in mediam cædem fugerent, obtruncantur in ripis. Sigonius.

1 *Cædes in urbe quam in prœlio fuit*] Quatuor supremas voces non norant duo meliores Pall. non Andreas, Tarv. Ven. Bechar. Asc. Mog. Savet. Halec. Habet Aldus, & exstant in Vossiano ac Rottendorfiano. Non carent tamen suspicione, quum nihil addant sensui, nec minus intelligatur, si solum legas: *Nec minor cædes in urbe, donec abjectis armis.* Continua enim utriusque narratio est. *J. F. Gron.*

2 *Classib. pugnatum*] Vet. libri alii *Classi*. alii *Classe* habent. *Classi* autem pro *Classe* usus est etiam Virg. lib. 8. *Advectum Æneam classi*. Prisc. lib. 7. *Sigonius.*

Classibus quoque ad Fidenas pugn.] *Classes* in numero plurativo, ut vocant, pro equitibus, seu equestribus copiis usurpabant. Sic Virgilius 2 Æneidos: *Classibus hic locus.* Et in tertio: *scio me Danau è classibus unum.* Et in septimo: *Hortinæ classes.* Quæ res si Livio, dum ea transscribebat, quæ de expugnatione & direptione Fidenarum à priscis prodita scriptoribus fuerant,

bus, [1] quidam annales retulere: rem æque difficilem atque incredibilem; nec nunc lato satis ad hoc amne; & tum aliquanto, ut à veteribus accepimus, arctiore. nisi in trajectu forte fluminis prohibendo aliquarum navium concursum in majus (ut fit) celebrantes, navalis victo-
35 riæ vanum titulum appetivere. Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, [2] A. Sempronium Atratinum, L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. Horatium Barbatum. Vcientibus annorum viginti induciæ datæ, & Æquis triennii, quum plurium annorum petissent. Et ab seditionibus urbanis otium fuit. Annum insequentem neque bello foris, neque domi seditione insignem, ludi bello voti celebrem & tribunorum militum apparatu, & finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erant, [3] Ap. Claudius Crassus, [4] Sp. Nautius Rutilus, [5] L. Sergius Fidenas, [6] Sextus Julius Iulus. spectaculum [7] comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu vene-

rant, in mentem venisset, næ ille desisticet mirari tantopere *classibus* ad Fidenas pugnatum. *Tan. Faber.*

1 *Quidam in annales retulere*] Ante Curionem & Gryphium in omnibus reperio meis: *quidam annales retulere.* Neque aliter scripti. Lib. 22. *Omnium prope annales Fabium dictatorem adversus Hannibalem rem gessisse tradunt.* Lib. 23. *Huic pugnæ equestri rem miraculem adjiciunt quidam annales.* Plinius 34, 6. *Non omittendum, quod annotavere annales.* J. F. Gron.

2 *A. Sempronium Atratinum, L. Quint. Cincinnatum*] Utrique addendum, *iterum.* Nam Cincinnatus antea fuit trib. mil. conf. pot. anno ab Urbe condita 317. Sempronius autem anno 311 inter primos tribunos mil. conf. potestate. Cincinnatus item anno 335 tertium dicitur tribunus mil. conf. pot. *Glareanus.*

3 *Cl. Crassus*] Lege *Ap. Claudius Crassus:* Neque enim Livius præterm ittere solet prænomen in iis nominandis, quorum tunc primum mentionem facit: deinde vero alio loco id ipsum afferre, ut infra, cum ait: *Ap. Claudium filium decemviri præfectum urbi reliquunt.* Sigonius.

4 *Sp. Nautius Rutilius*] Lege *Rutilus*, ex tabulis Capitolinis. *Idem.*

5 *T. Sergius*] Legendum est *L. Sergius.* Nam in priore tribunatu, & in tertio, quem cepit ann. CCCXXXVII, *L.* appellatur à Livio, itemque ab iis, qui Capitolinos tribunatus descripserunt. Accedit quod Diodorus etiam in hujus anni magistratibus exponendis Λεύκιον Σέργιον nominat, corrupte tamen pro Σέργιον. *Idem.*

6 *Sex. Julius Tullus*] Ex Capitolinis lapidibus, itemque ex Dionysio, & Diodoro intelligi aperte potest, Juliorum cognomen esse *Julum*, non *Tullum.* Idem.

7 *Comitate etiam hospitum ad quod*] Solus hic editorum Rhenanus vigil.

Elicit

venerant, advenis gratius fuit. Post ludos, conciones seditiosæ tribunorum plebi fuerunt, objurgantium multitudinem, *quod admiratione eorum quos odisset, stupens, in æterno seipsa teneret servitio: & non modo ad spem consulatus in partem revocandam adspirare non auderet, sed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ communia essent comitia Patrum ac plebis) aut sui aut suorum meminisset. Desineret ergo mirari, cur nemo de commodis plebis ageret: eo impendi laborem ac periculum, unde emolumentum atque honos speretur. Nihil non aggressuros homines, si magna conatis magna præmia proponantur. Ut quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu nullo, ex quibus pro certo habeat, Patres, adversus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos; apud plebem, pro qua dimicaverit, nihilo se honoratiorem fore, neque sperandum neque postulandum esse. Magnos animos, magnis honoribus fieri.* [1] *neminem se plebeium contempturum, ubi contemni desissent. Experiendum rem denique in uno aut altero esse, sitne aliquis plebeius ferendo magno honori: an portento simile miraculoque sit, fortem ac strenuum virum aliquem exsistere ortum ex plebe. Summa vi expugnatum esse, ut tribuni militum consulari potestate & ex plebe crearentur. Petisse viros domi militiæque spectatos: primis annis sugillatos, repulsos, risui Patribus fuisse: desisse postremo præbere ad contumeliam os. Nec se videre cur non lex quoque abrogetur, qua id liceat quod nunc*

Elicit autem ex codice hic, ut queriar, lituris deformato: *hospitii, in quam consilio publico consenserant.* Et in ensu quidem haud fallitur conjectur, sed intrudere τὸ *consilio* incivile st. Pudentius igitur: *Spectaculum comitate etiam hospitii, in quam publice onsenserant, advenis gratius fuit.* Sic in ontrarium in re tristi lib. 9. *Extemloque sine ulla publica auctoritate consenum in omnem formam luctus est.* Lib. 26. *hæc tanto animo consensum est, ut grala ultro consulibus agerentur.* Justinus b. 13. *Tum equites in concordiam revoati, in Aridæum regem consentiunt.* Lib. 40. *Omnes in Tigranem regem Armeniæ consenserc.* Asconius in Verrinam de prat. urb. *Ad summum Græcorum otium. Dixit hæc secundum illam sententiam de Græcia habitam, quos otiosos & lèves esse consensum est.* A. Gellius 5, 26 in definitione Syllogismi: *Consensis quibusdam & concessis.* J. F. Gron.

1 *Neminem se plebeium contempturum, ubi contemni desissent*] Ridicule, opinor. dein omnia confusa. lego: *neminem plebeium contemptum iri, ubi se contemnere desissent.* Vide omnino superiora. Plane enim mentem nostram firmant. *Tan. Faber.*

nunquam futurum sit. minorem quippe vulgorem fore in juris iniquitate, quam si per indignitatem ipsorum prætereantur.

36 Hujus generis orationes cum assensu audita, incitavere quosdam ad petendum tribunatum militum, alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri publici dividendi, coloniarumque deducendarum ostentatæ spes: & vectigali possessoribus agrorum imposito, in stipendium militum erogandi æris. Captatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per discessum hominum ab urbe, quum Patres clandestina denunciatione revocati ad diem certam essent, senatusconsultum fieret absentibus tribunis plebis: ut quoniam Volscos in Hernicorum agros prædatum exisse, fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum proficiscerentur, consulariaque comitia haberentur. Profecti Appium Claudium, filium decemviri, præfectum urbis relinquunt; impigrum juvenem, & jam inde ab incunabulis imbutum odio tribunorum plebisque. tribunis plebis nec cum absentibus iis, qui senatusconsultum fecerant, nec cum Appio transacta re, quod contenderent, fuit.

37 Creati consules, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta: Vulturnum Etruscorum urbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam: Capuamque ab duce eorum Capye, vel (quod propius vero est) à campestri agro appellatam. Cepere autem, prius bello fatigatis Etruscis, in societatem urbis agrorumque accepti deinde festo die [1] graveis somno epulisque incolas veteres novi coloni nocturna cæde adorti. [2] His rebus actis

con

1 *Gravatos somno*] Vet. lib. *graves somno, epulisque*. Sigonius.

2 *His rebus actis, consules ii*] Quibus *rebus actis*? utrum præcise, quas proxime narravit de Capua ab Samnitibus occupata, ut inter designationem consulum & initum ab iis magistratum hæc intervenerint? an quas & ante ea ex totius anni negotiis retulit? Utrumque mihi frigidum schema videtur, & trigam illam verborum immissam ab illis, qui Livium meliu connectere orationem suam docere voluerunt. *J. F. Gron.*

1 *Tan*

consules ii, quos diximus, Idibus Decembribus magistratum occœpere. Jam non solum qui ad id missi erant, retulerant imminere Volscum bellum; sed legati quoque ab Latinis & Hernicis nunciabant, Non ante unquam Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo intentiores fuisse. Vulgo fremere, aut in perpetuum arma bellumque oblivioni danda, jugumque accipiendum: aut iis cum quibus de imperio certetur, nec virtute, nec patientia, nec disciplina rei militaris cedendum esse. Haud vana attulere: sed nec perinde Patres moti sunt, & C. Sempronius, cui ea provincia sorte evenit, [1] tanquam constantissima re, fortuna fretus, quod [2] victoris populi exercitum adversum victos duxisset, omnia temere ac negligenter egit. adeo ut disciplinæ Romanæ plus in Volsco exercitu, quam in Romano esset. Ergo fortuna, ut sæpe alias, virtutem est secuta. Primo prœlio quod ab Sempronio incaute inconsulteque commissum est, non subsidiis firmata acie, non equite apte locato, concursum est. [3] clamor indicium primum fuit, quo

1 *Tanquam constantissimæ rei fortunæ fretus.*] Quod alios fecisse queritur Rhenanus, vereor ne fecerit ipse, id est, locum hunc interpolarit. MSS. o. & editiones vett. *fortuna*. Repone igitur: *tanquam constantissima re, fortuna fretus*. Necdum persuasus sum id verbum veteres cum dandi casu junxisse. Quare & emendandum existimo lib. 6, 13. *Multitudo hostium nulla re præterquam numero freta*. Ubi editur: *nulli rei*. Nec moror Modium, qui lib. 39, 51 novo plane, ut ipse ait, modo profert: *Fidei regum nihil sane fretus*. Nam nostri omnes, ut vulgati, *confisus*. Livius autem ipse lib. 7. *Apparuitque occasione magis quam virtute fretos venisse*. Lib. 8, 2. *Samnitium infida adversus Romanos societate freta*. Sic enim Sigonius è suo, nec dissentiunt ulli nostri. Lib. 10. *Pecunia deinde, qua multum poterant, freti*. Et alibi sæpissime. *J. F. Gron.*

2 *Victoris populi exercitum adversus victos duxisset.*] Lorb. Vos. Camer. legerant *victorem exercitum*. Helm. *Quod victoris populi adversus victos dux esset*. Portius, ut conjecerat Rhenanus. Hoc igitur recipiendum. *Idem.*

3 *Clamor --- dissonus --- incerto clamore prodidit pavorem animi.*] Suspectum habeo hanc dicendi formam: *Clamor dissonus incerto clamore prodidit pavorem*. Malimque legi, *incerto tenore*. ut supra, *Quinque consulatus eodem tenore gesti*. Et lib. 8. *Fremitus æqualis, tenorque idem pugnæ*. Sigonius.

Clamor sublatus dissonus incerto clamore] Non potest non esse suspectum: etsi nihil scripti juvent. Sigonius, *incerto tenore*. Lipsius, *incerto clangore*. Gruterus duo vocabula delet, ut & ante, *sublatus*: sed ille hac re nimius. Lipsianum si cui placeat, non repugno. Veniebat tamen in mentem: *incerto languore*. Non enim incommode *languidum*

quo res inclinatura esset. excitatior crebriorque ab hoste sublatus, ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incerto clamore prodidit pavorem animorum. Eo ferocior illatus hostis, urgere scutis, micare gladiis: altera ex parte nutant circumspectantibus galeæ, & incerti trepidant, applicantque se turbæ. Signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, nunc inter suos manipulos recipiuntur. nondum fuga certa, nondum victoria erat. tegi magis Romanus quam pugnare. Volscus inferre signa, urgere aciem, plus cædis hostium vi-
38 dere, quam fugæ. Jam omnibus locis ceditur, neque icquam Sempronio consule objurgante atque hortante; nihil nec imperium, nec majestas valebat: datæque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius, decurio equitum, labente jam re, præsenti animo subvenisset. qui quum magna voce exclamasset, ut equites, qui salvam rempublicam vellent esse, ex equis desilirent; omnium turmarum equitibus, velut ad consulis imperium motis, 'Nisi hæc, inquit, *armata cohors pro imperium hostium, adium de imperio est. Sequamur pro vexillo cuspidem meam. ejiciatur Romanis pedibus ipse equitibus vestris alios equites, nec pedestibus ipse pedites pares.* Quum clamore comprobata adhortatio esset, vedit alte cuspidem gerens. quacunque incedunt, vi viam faciunt: eo se inferunt objectis parmis, ubi suorum plurimum laborem vident. restituitur omnibus locis pugna, in quam eos impetus tulit: nec dubium erat, quin si tam pauci simul obire omnia
39 possent, terga daturi hostes fuerint. Et quum jam parte nulla

excitatio componitur. Lib. 10. *Segnis pars clamoris excitato atque inquieto erupit.* Forte. *Dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incerto, prodidit.* J. F. Gron.

Incerto clamore. An non inter tot divinationes & hostia aliquod latet? caret, *incerti.* Tan. Faber. Ita literæ videntur dictare, *incerto etiam ore.* Jac. Gron.

1 *Nisi hæc, inquit, armata?* Cur hæc magis quam alia, armata? Scribe cum Rabodo Hermanno Schelio, cujus morte nuper irreparabile damnum literæ fecerunt: *parmata cohors.* Sequitur enim: *ut parmata, non esse consuli agitum, locus detur.* J. F. Gron.

1 *Dat*

nulla sustinerentur, [1] dat signum Volscis imperator, ut parmatis, novæ cohorti hostium locus detur, donec impetu illati ab suis excludantur. Quod ubi est factum, intercluſi equites, nec perrumpere eadem, qua transierant, posse; ibi maxime confertis hostibus, qua viam fecerant: & consul legionesque Romanæ, [2] quum, quod tegumen modo omnis exercitus fuerat, nusquam viderent; ne tot fortissimos viros intercluſos opprimeret hostis, tendunt in quemcunque casum. Diversi Volsci, hinc consulem ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio atque equitibus. qui quum sæpe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulo quodam occupato, in orbem se tutabantur; nequaquam inulti. Nec pugnæ finis ante noctem fuit. consul quoque nusquam remisso certamine, dum quicquam superfuit lucis, hostem tenuit. nox incertos diremit: tantusque ab imprudentia eventus utraque castra tenuit pavor, ut relictis sauciis, & magna parte impedimentorum, ambo pro victis exercitus se in montes proximos reciperent. Tumulus tamen circumsessus ultra mediam noctem est. [3] quum circumsedentibus nunciatum esset, castra deserta esse, victos rati suos, & ipsi qua quemque in tenebris pavor tulit, fugerunt. Tempanius, metu insidiarum, suos ad lucem tenuit. digressus deinde ipse cum paucis speculatum, quum ab sauciis hostibus sciscitando comperisset castra Volscorum deserta esse, lætus ab tumulo suos devocat, & in castra Romana penetrat. ubi quum vasta desertaque omnia, atque eandem quam apud hostes fœditatem invenisset, priusquam Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat sauciis ductis secum, ignarus

1 *Dat signum Volscis imperator*] An *Volscus*? Sic Helm. & Voss. uterque, & Rottend. *J. F. Gron.*

2 *Cum quo tegumen modo*] Malim ut in vet. libris est: *Cum quod tegumen modo*, &c. Sigonius.

3 *Quum circumsedentibus nuntiatum*] A sexaginta annis sic editum reperio: cæterum & MSS. omnes & typis expressi usque ad Gryphium & Curionem: *quo cum circumsedentibus*. J. F. Gron.

rus quam regionem consul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit. Jam eo fama pugnæ adversæ castrorumque desertorum perlata erat: & ante omnia deplorati erant equites, non privato magis quam publico luctu. Fabiusque consul terrore urbi quoque injecto, stationem ante portas agebat: quum equites procul visi, non sine terrore ab dubiis, quinam essent; mox cogniti, tantam ex metu lætitiam fecere, ut clamor urbem pervaderet, gratulantium, salvos victoresque redisse equites: & ex mœstis paulo ante domibus, quæ conclamaverant suos, procurreretur in vias, pavidæque matres ac conjuges, oblitæ præ gaudio decoris, obviam agmini occurrerent; in suos quæque simul 'corpore atque animo vix præ gaudio compotes effusæ. Tribunis plebi, qui M. Postumio & T. Quintio diem dixerant, quod ad Veios eorum opera male pugnatum esset, occasio visa est per recens odium Sempronii consulis renovandæ in eos invidiæ. Itaque, advocata concione, quum proditam Veis rempublicam esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitum, traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra, vociferati essent; C. Julius unus ex tribunis Tempanium equitem vocari jussit coramque eis, *Sexte Tempani*, inquit, *quæro de te, arbitrerisne* C. *Sempronium consulem, aut in tempore pugnam inisse, aut firmasse sidus aciem, aut ullo bono consulis functum officio? &, tunc ipse victis legionibus Romanis, tuo consilio equitem ad pedes dedaxeris, restituerisque pugnam? exclaso deinde ab acie nostra tibi atque equitibus, num aut consul ipse subvenerit, aut miserit præsidium? postero denique die ecquid præsidii usquam habueris? an tu cohorsque in castra vestra virtute perrupertis? ecquem*

1 *Corpore atque animo vix præ gaudio compotes*] P. Ilenanus, *compos*. Frustra: aut illigitur enim corpore & animo effusos vix compotes fuit. Sed & tolli *compos animo* quam *animi* bene dicitur. Auctus Clytamnestra: *Cur me miseram arcadas magnis compotem & multis malis.* J. F. Gron.

1 *Non*

quem in castris consulem, ecquem exercitum inveneritis? an deserta castra, relictos saucios milites? Hæc pro virtute tua fideque, qua una hoc bello respubl. stetit; dicenda tibi sunt hodie. Denique, ubi C. Sempronius, ubi legiones nostræ sint? desertus sis, an deserueris consulem exercitumque? victi denique simus, an vicerimus? Adversus hæc Tempanii oratio incompta fuisse dicitur: cæterum militariter gravis, non suis vana laudibus, non crimine alieno læta: *Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset,* [1] *non militis de imperatore æstimationem esse, sed populi Romani fuisse, quum eum comitiis consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquirerent,* [2] *quæ pensitanda quoque magnis animis atque ingenius essent; sed quod viderit, referre posse. Vidisse autem se prius quam ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa Romana telaque hostium versantem: postea ab conspectu suorum ablatum. Ex strepitu tamen & clamore sensisse usque ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum, quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari velut ipse in re trepida loci præsidio se suosque sit tutatus, sic consulem servandi exercitus caussa loca tutiora castris cepisse.* [3] *Nec Volscorum meliores res esse credere, quam populi Romani* 41

1 *Non militis de imperatore æstimationem*] Tres MSS. membranæ, *existimationem.* Nam ea vox interdum significat judicium, censionem, sententiam. Cicero lib. 3 in Verrem: *In hoc genere facilior est existimatio, quam reprehensio: ideo quod eum, qui hoc facit, avarum possumus existimare; crimen in eo constituere non tam facile possumus.* De provinciis: *quo minus sæpe interpeller à nonnullis, aut tacitorum existimatione reprehendar.* Seneca de Vita beata: *Existimatione vestra non meo nomine, sed vestro moveor: odisse aut lacessere virtutem bonæ spei ejuratio est.* Suetonius in Tiberio: *Dictum ullum factumque ejus existimatione lasisse.* Nec sane commodum *æstimare de aliquo*, ut *judicare* vel *existimare.* Livius lib. 9. *De qua causa vos existimare, quam me pro magistratu quicquam incompertum dicere melius est.* Cicero 1 de Legibus: *Nisi qui forte non ediderunt, de quibus existimare non possemus.* J. F. Gron.

2 *Quæ pensitanda quoque magnis*] Ni fallor, sententia postulat: *quæ pensitare quoque magni animi atque ingenii esset.* hoc est, cogitando assequi. *Idem.*

3 *Nec Volscorum meliores res esse credere*] Non potest esse Livii. Primum inanis est abundantia in illis, *res fortuna:* dein *populi Romani fortuna*, est aliquid amplius augustiusque, quam ut huc conveniat. Lege cum splendidissimo Schelio nostro: *Nec Volscorum meliores res esse credere quam populi Romani.*

Romani fortunam. noctemque omnia erroris mutui impleſſe. precantemque deinde, ne ſe feſſum labore ac vulneribus tenerent; cum ingenti laude non virtutis magis quam moderationis, dimiſſum. Quum hæc agerentur, jam conſul via Lavicana ad fanum Quietis erat. eo miſſa plauſtra jumentaque alia ab urbe, exercitum affectum prœlio ac via nocturna excepere. Paulo poſt in urbem eſt ingreſſus conſul, non ab ſe magis enixe amovens culpam, quam Tempanium meritis laudibus ferens. Mœſtæ civitati ab re male geſta, & iratæ ducibus, M. Poſtumius reus objectus, qui tribunus militum pro conſule ad Veios fuerat, decem millibus æris gravis damnatur. 'T. Quintium collegam ejus, quia & in Volſcis conſul auſpicio dictatoris Poſtumii Tuberti & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Æmilii, res proſpere geſſerat, totam culpam ejus temporis in prædamnatum collegam transferentem, omnes tribus abſolverunt. profuiſſe ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri, & exactæ jam ætatis Capitolinus Quintius, ſuppliciter orans, ne ſe brevi reliquo vitæ ſpatio tam tri-
42 ſtem nuncium ferre ad Cincinnatum paterentur. Plebs tribunos plebis abſentes, ²Sex. Tempanium, A. Sellium, L. Antiſtium, Sex. Pompilium, fecit. quos & pro centurio-

vi. Fortunam noctemque omnia erroris mutui impleſſe. J. F. Gron.

1 *T. Quintium collegam ejus*] Tres apud Veios tribuni milit. pugnarunt, M. Poſtumius, C. Furius & T. Quintius, ait enim. *Decem millibus aeris quia ſpretum imperium a tribunis exiſtimabatur.* Duobus dies dicta narratur. C. Furius ita illa memorabat etiam minum, quanto demum animo reos factos, cum tricenno ante magiſtratu abiiſſent. *Glareanus.*

2 *Sex. Tempan. A. Sell. & Antiſtium, ex Spurilius ſcit*] In duobus poſtremis tribunis puto eſſe mendum, nec vetet enim me nova nominandi ratio, quod *Tempanium*, de quo ante locutus eſt, prænomine ſuo afficiat, ignotos homines. *Antiſtium*, & *Spurilium*, ſcilicet. Suſpicor autem præterea latere in illis duabus vocibus, *Et*, *Et*. legendumque eſſe, *Sex. Tempanium*, *A. Sellium*, *Sex. Antiſtium*, & *Sex. Pompilium*: Num *Sex. Pompilium* hocanno cum *Antiſtio* tribunam poſt tradit Livius, cum inciit: *Peractis his inter aliquot plebeios pro Antiſtio tribuno plebis, & fratre altero Sex. Pompilio.* Noſtram porro conjecturam adjuvat etiam vetus lectio, quæ pro *Spurilio*, *Sex. Potium* habet. Errorem inde ortum puto, quod qui *Sex. Pompilium* ſcripturus erat, *S. Pompilium* ſcripſit: inde alius *Spurilium*. Sigonius.

1 *L. Pa-*

turionibus sibi præfecerant Tempanio auctore equites. Senatus, quum odio Sempronii, consulare nomen offenderet; tribunos militum consulari potestate creari jussit. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, [1] L. Papirius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit. quem quum quatuor collegæ inspectante populo Romano orarent; ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, vexaret; ægre Hortensius pati, tentationem eam credens esse perseverantiæ suæ; nec precibus tribunorum, quæ in speciem modo jactentur, sed auxilio confidere reum. itaque modo ad eum conversus, *Ubi illi patricii spiritus, ubi fabricius & fidens innocentiæ animus esset*, quærebat. *sub tribunicia umbra consularem virum delituisse.* modo ad collegas: *Vos autem si reum perago, quid acturi estis? an erepturi jus populo,* [2] *& eversuri tribuniciam potestatem?* Quum illi, & de Sempronio, & de omnibus summam populi Romani potestatem esse dicerent; nec se judicium populi tollere aut velle aut posse: sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non valuissent, se vestem cum eo mutaturos: tum Hortensius, *Non videbit*, inquit, *plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror, quando hoc est in imperio consecutus, ut tam carus esset militibus.* Nec pietas quatuor tribunorum, quam Hortensii tam placabile ad justas preces ingenium, pariter plebi Patribusque gratior fuit. Non diutius fortuna Æquis indulsit, qui ambiguam victoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant. Proximo anno

1 *L. Papirius Mugillanus*] Hic deest nomen quarti tribuni: is est *L. Servilius Structus*, quem Livius anno CCCXXXVIII iterum fuisse tradit: nec tamen apparet quo anno primum fuerit, nisi hoc anno fuisse dicamus, quo tres tantum videmus tribunos militum nominari, cum jam quatuor quotannis cœpissent fieri. Multos autem etiam alios in vulgatis libris desiderari insita ostendam. *Sigonius.*

2 *Et eversuri tribuniciam potestatem plebi*] Vox ultima & insolentem reddit orationem, & reperta nusquam in excerptis nostris. Rhenanus adlevit, nos abrasimus. *J. F. Gron.*

43 anno [1] Numerio Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolini filio Capitolino consulibus, ductu Fabii, cui sorte ea provincia evenerat, nihil dignum memoratu actum. quum trepidam tantum ostendissent aciem Æqui, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore. itaque triumphus negatur. Cæterum, ob Semproniane cladis levatam ignominiam, ut ovans urbem intraret, concessum est. Quemadmodum bellum minore quam timuerant, dimicatione erat perfectum, sic in urbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac Patres exorta est; cœpta ab duplicando quæstorum numero. quam rem, [2] ut præter duos urbanos quæstores, duo consulibus ad ministeria belli præsto essent; à consulibus relatam, quum & Patres summa ope approbassent; consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quæstorum (nam ad id tempus patricii creati erant) ex plebe fieret. Adversus quam actionem primo & consules & Patres summa ope adnisi sunt: concedendo deinde, ut quemadmodum tribunis consulari potestate creandis usi sunt, adæque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi; quum parum proficerent, totam rem de augendo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni, alaque subinde, inter quas & agrariæ legis, seditiosæ actiones exsistunt: propter quos motus quum senatus consules quam tribunos creari mallet, neque posset per intercessiones tribunicias senatusconsultum fieri; respublica à consulibus ad interregnum, neque id ipsum

1 *Cn. Fabio Vibulano*] *Numerius*, quod prænomen litera *N.* notatur, erat *Fabio* familiare, ut ostendi in Prænominibus ex Festi sententia. Hic autem *Lucius Numerius* dictus est, auctoribus scriptoribus Capitolinis. Nota autem *Numerii*, *N.* ubique fere est per mendum in *Cn.* conversa. *Sigonius.*

2 *Ut præter duos urbanos quæstores duo consulibus*] MSS. & quicquid est mihi antiquitus præsidium, Andr. Tarvis. Ve. utraque, Bechar. Asc. Mog. Junt. Frob. *rem præter duos urbanos quæstores duo qui consulibus*. Primus apud me alterum habet Cœlius Curio. Nec magni momenti res est: sed tamen videntur dictare tot priores: *quam rem (præter duos urbanos quæstores, duo ut consulibus ad ministeria belli præsto essent) a consulibus relatam.* J. F. Gron.

1 *Cum*

ipsum (nam coire patricios tribuni prohibebant) sine certamine ingenti, redit. [1] Quum pars major insequentis anni per novos tribunos plebis, & aliquot interreges certaminibus extracta esset, modo prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellantibus, ne senatusconsultum de comitiis consularibus faceret; postremo L. Papirius Mugillanus proditus interrex, castigando nunc Patres, nunc tribunos plebis: *desertam omissamque ab hominibus rempublicam Deorum providentia curaque exceptam* memorabat [2] *Veientibus induciis, & cunctatione Æquorum stare. Unde si quid increpet terroris, sine patricio magistratu placere rempublicam opprimi. non exercitum, non ducem scribendo exercitui esse. an bello intestino bellum externum propulsaturos? Quæ si in unum conveniant, vix Deorum opibus quin obruatur Romana res, resisti posse. quin illi remittendo de summa quisque juris,* [3] *mediis copularent concordiam: Patres patiendo tribunos militum*

1 *Cum pars major insequentis anni per novos trib.*] Si major anni pars jam exacta erat, & verisimile est non in aliquot menses creatos sequentes tribunos mil. sed in integrum annum, ante quem credo non facile abiisse magistratu, certe hic annus nobis perditur. Quare mirari desino, quod Veientibus datæ induciæ in annos xx, ut habes anno ab Urbe condita 330, res tamen ab eis repetantur anno 348. Neque enim verisimile est anno 18 res repetitas, sed ad finem anni decimi noni. Essent autem decem & octo duntaxat anni, si annum hoc in loco non numeraverimus: & Camilli supputatio ad finem libri quinti eandem opinionem juvat. & qui eo anno, quo Decemviri sunt aboliti, creatos Coss. putant L. Valerium & M. Horatium, hic annum invenient ad Camilli supputationem congruentem. *Glareanus.*

2 *Veientium induciis*] Hoc quoque ante Curionem non reperio in meis. Omnis eadem manus, quam modo invocavimus, *Veientibus induciis.* Id quod mutandum non fuit, neque enim durius sonat quam infra, *Veiens bellum.* Lib. 5. *Edictum itaque est ad prædam Veientem, quibus videretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur.* J. F. Gron.

3 *Mediis copularent concordiam*] Andreas Romæ edidit *remediis.* Campanus, Zan. Vercel. Bec. Asc. Mog. Juntas, Savet. *mediis diis*: quod etiam de sua conjectura mihi commendavit vir omni doctrina ornatus, quem nominabo, ubi sequar. Et possum ego quoque illud probare, si Mercurius aut aliquis alius de machina deus interventu suo rem composuit. Sin nullum hic apparet singulare deorum ministerium, verum dante Romanis, utalias, bonam mentem Deo, suasit interrex, ut utrimque aliquid concedendo, eo temperamento deciderent, quo concordia inveniretur; Patres non urgendo ut crearentur consules; tribuni non instando ut novi quæstores utique aliqui fierent de plebe: medius

tum pro consulibus fieri: tribum plebis non intercedendo, quo minus quatuor quæstores promiscue de plebe ac Patribus libero fus-
44 *fragio populi fierent.* Tribunicia primum comitia sunt habita. creati tribuni consulari potestate omnes patricii, L. Quintius Cincinnatus tertium, [1] L. Furius Medullinus iterum, M. Manlius, [2] A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæstorum habente, petentibusque inter aliquot plebeios filio Antistii tribuni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompila, nec potestas, nec

lius profecto *medii*, quod ita plane & solum habent duo Pall. (tertius, *medii copularent*) & inter editos in primo invenio Frobenio. Lib. 7. *nihil medium, aut imperium atque honorem, aut ubi restitaret, mortem, ni sequeretur, denunciantes.* Lib. 8. *Jam Latio is status erat, ut neque bellum neque pacem pati possent. Medium consiliis standum videbatur.* Lib. 9 Samnites ad senem Pontium: *Quid si media via consilii caperetur.* Et iidem sera pœnitentia, *Laudare senis Pontii utraque consilia, inter quæ se media lapsos.* Lib. 10. *Fabius silentio facto media oratione studia hominum sedavit.* Lib. 28 Marcello ex Sicilia petente triumphum: *Medium visum, ut ovans urbem iniret.* Lib. 31. *Quum & privati æquum postularent, nec tamen solvendo ari alieno respublica esset, quod medium inter æquum & utile erat, decreverunt.* J. F. Gron.

1 *Sex. Furius Medullinus iterum*] Legendum est, *L. Furius Medullinus iterum.* Neque enim aut ante, aut post fit mentio *Sexti* cujusquam *Furii* tribuni militum, ut nunc iterum, aut primum esse possit. Favent etiam conjecturæ nostræ libri manuscripti, qui *L. Sex. Furius Medullinus*, habent. Sed quoniam tres per hos annos *L. Furii Medullini* tribunatum ceperunt, de quibus Livio cum Capitolinis scriptoribus non convenit, ne quis in errorem inducatur, omnes eos ordine explicabo, ut quisque causam errandi agnoscat, de qua Glareanus desperavit.

An. 322. L. Furius Medullinus.
326. L. Furius Medullinus.
335. L. Furius Medullinus II. is qui vulgo Sex. dicitur.
348. L. Furius Medullin. II.
350. L. Furius Medullin. III.
355. L. Furius Medullinus.
357. L. Furius Medullin. III.
358. L. Furius Medullin. IIII.
360. L. Furius Medullin. V.
361. L. Furius Medullin. VI.
364. L. Furius Medullin. VII.

Sigonius.

2 *A. Sempronius Atratinus*] Glareanus legendum esse docet, *L. Papirius.* Movet eum, quod Livius in anno CCCXXXIX *A. Sempronium Atratinum tertium*, scribit fuisse, cum tamen, *quartum* fuerit scribendum, si idem hic nunc esset, *tertium.* Verum errat. Nam qui fuit anno trecentesimo decim. non est idem cum hoc. Id quod ex sequenti stemmate Atratinorum intelligitur.

A. Sempronius Atratinus
Cos. an. 257 & 263.

A. Sempronius Atratinus. Tr. mil. ann. 310.	L. Sempronius Atratinus frater Auli Cos. 310. Dionys.
C. Sempronius Atratinus. ex Dionys. patruelis Auli. Cos. ann. 331. male re in Volscis gesta damnatus.	A. Sempronius L. F. A. N. Atratinus Tr. mil. ann. 329, 335. 339. *Idem.*

1 *Quid-*

nec suffragatio horum valuit: quin quorum patres avosque consules viderant: eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusque, repulsa suorum accensi, [1] *Quidnam id rei esset? non satis beneficii, non patrum injuriis, non denique usurpandi libidine, quum liceat quod antea non licuerit, si non tribunum militarem, ne quæstorem quidem quemquam ex plebe factum. non valuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxilium libertatis creatæ. Fraudem profecto in re esse, & A. Sempronium comitiis plus artis adhibuisse, quam fidei. Ejus injuria queri suos honore dejectos.* Itaque quum in ipsum & innocentia tutum, & magistratu, in quo tunc erat, impetus fieri non posset, [2] flexere iras in C. Sempronium patruelem Atratini: eique ob ignominiam Volsci belli adjutore collega M. Canuleio diem dixere. Subinde ab eisdem tribunis mentio in senatu de agris dividendis illata est: cui actioni semper acerrime C. Sempronius restiterat: [3] ratis id quod

1 *Quidnam id rei esset*] Fortasse, *esse*: ea forma de qua copiose in Observationibus. *J. F. Gron.*

2 *Flexere iras in C. Sempronium*, &c.] Mirum quod hic rursus damnetur, qui paulo ante ab Hortensio die dicta absolutus sit precibus quatuor tribunorum. Neque vero hic alius esse Sempronius potest, quod hic de belli Volsci ignominia fiat mentio, in quo Sempronius idem fuit dux: quare hoc loco ego L. Sempronium hujus anni tribunum mil. cons. potestate puto, cujus mentio est anno 311. fuit enim Aulifrater. *Glareanus.*

3 *Ratus id quod erat, aut deposita causa* &c. *aut perseverante*] Si Livius ipsum Sempronium ista opinatum vel arbitratum voluisset scribere, non profecto *reum*, sed *sese*, scripsisset: nam illud simpliciter prolatum de alia persona intelligitur. Tribunis illa spes, illa præsumptio erat: si accusabimus hominem, alterutrum faciet; aut, ut effugiat reatum judiciumve, desistet impedire legem agrariam, & sic levior erit apud Patres auctor; aut si non desistet, iratam plebem judicem habebit. Hæc eo spectant, ut agnoscas scribendum esse, *ratu* (ut est in edit. Francofurtensi A. 1587) & referendum ad *tribunis*. Dein *perseverante* infelix est correctio Rhenani, cum scriptis & editis prius omnibus adsit *perseverantem*. quod præterquam quod magis sit Latinum, rei quoque aptius est. Poterat enim durare causa per se, quamvis à Sempronio deserta, cæteris eam Patribus sustinentibus: at *perseverantem* dicit ipsum Sempronium persistentem in ea tuenda. Mox: *nec tum agrum*. Malim, si liceat: *nec enim agrum plebi, sed sibi invidiam quæri.* Sensus similis isti Martialis 3, 2. *Proscriptum famulus servavit fronte notatus. Non fuit hæc domini vita, sed invidia.* Sed & mutanda distinctio, omnisque locus ita concipiendus: *subinde ab iisdem*

quod erat, aut depoſita cauſſa leviorem futurum apud Patres reum, aut perſeverantem ſub judicii tempus plebem offenſurum. Adverſæ invidiæ objici maluit, & ſuæ nocere cauſſæ quam publicæ deeſſe: ſtetitque in eadem ſententia, *Ne qua largitio ceſſura in trium gratiam tribunorum fieret. nec tum agrum plebi, ſed ſibi invidiam quæri. Se quoque ſubiturum eam tempeſtatem forti animo. nec ſenatui tanti ſe civem aut quemquam alium debere eſſe, ut in parendo uni malum publicum fiat.* Nihilo demiſſiore animo, quum dies venit, cauſſa ipſe pro ſe dicta, nequicquam omnia expertis Patribus ut mitigarent plebem, quindecim millibus æris damnatur. Eodem anno Poſtumia virgo Veſtalis de inceſtu cauſſam dixit; crimine innoxia; ob ſuſpicionem propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius quam virginem decet, [1] parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde abſolutam pro collegii ſententia [2] pontifex maximus, abſtinere jocis, colique ſancte potius quam ſcite juſſit. Eodem anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum urbem tenebant, capiuntur. Inſequens annus tribunos militum conſulari poteſtate habuit, Agrippam Menenium Lanatum, [3] P. Lu-

dem tribunis mentio in ſenatu de agris dividendis illata eſt, (cui actioni ſemper acerrime C. Sempronius reſtiterat) ratus id quod erat, aut depoſita cauſſa leviorem futurum apud Patres reum, aut perſeverantem ſub judicii tempus plebem offenſurum. Adverſæ invidiæ objici maluit, &c. *J. F. Gron.*

1 *Parum abhorrens famam*] Non offendor hoc genere loquendi. Nam ſic & lib. 40. *Facile Baſtarnis Scordiſcos iteraturos. nec enim lingua aut moribus æquales abhorrere.* Sed univerſa oratio habet neſcio quid pingue & ſupervacuum. Itaque Gruterus τὸ *ob ſuſpicionem* delenda cenſuit. Nec juvant alii, ſed optimus omnium hujus partis librorum Florentinus pro *famam* habet *eam*. Vide, numquid ſatis Livianum videatur: *crimine innoxia; ab ſuſpicione propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius, quam virginem deceret, parum abhorrens. Eam ampliatam, deinde abſolutam*, &c. *Idem.*

2 *Pontifex Max. jocis abſtinere juſſit*] Nomen hujus Pont. Maximi fuit *Sp. Minucius*, ut ait Plut. de Utilitate ex inimico capienda. *Sigonius.*

3 *P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium, C. Servilium*] Poſtremum in libris omnibus neglectum è tabb. Capitolinis addidit Sigonius. Florent. *Sp. Nautium Rutilium.* Legendum: *Sp. Nautium Rutilum.* Et finis hujus cognominis corrupti prima videtur occaſio librariis fuiſſe omittendi *C. Servilium.* J. F. Gron.

1 *Sp.*

Lucretium Tricipitinum, [1] Sp. Nautium, C. Servilium. [2] Annus felicitate populi Romani periculo potius ingenti, quam clade insignis. Servitia urbem ut incenderent distantibus locis, conjurarunt; populoque ad opem passim ferendam tectis intento, ut arcem Capitoliumque armati occuparent. Avertit nefanda consilia Jupiter: indicioque duorum comprehensi fontes, pœnas dederunt. indicibus dena millia gravis æris, quæ tum divitiæ habebantur, ex ærario numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab Æquis reparari cœptum: & novos hostes Lavicanos consilia cum veteribus jungere, haud incertis auctoribus Romam est allatum. Æquorum jam velut anniversariis armis [3] assuerat civitas. Lavicos legati missi quum responsa inde retulissent dubia, quibus [4] necdum bellum parari, nec diuturnam pacem fore appareret: Tusculanis negotium datum *adverterent animos, ne quid novi tumultus Lavicis oriretur.* Ad insequentis anni tribunos militum consulari potestate, inito magistratu, legati ab Tusculo venerunt, [5] L. Sergium Fidenatem, M. Papirium Mugillanum, [6] C. Servilium Prisci filium, quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. 45

1 *Sp. Nautium. annus*] Lego *Sp. Nautium*, & *C. Servilium*. Desideratur enim nomen quarti tribuni militum *C. Servilii*, qui est in tabulis Capitolinis. *Sigonius.*

2 *Annus felicitate*] *Tò annus* suspicor inserviisse, quibus arduum fuit à tribus superioribus versibus mente repetere *τὸ insequens annus.* Scripserat Livius: *Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit Agrippam Menenium Lanatum, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium, C. Servilium, felicitate populi Romani, periculo potius ingenti quam clade insigni.* J. F. Gron.

3 *Assuerat civitas*] Ut sic edi jubetem, putavi satis momentosam esse auctoritatem primi Voss. cæteri servant vulgatum *assueverat.* Jac. Gron.

4 *Nec tunc bellum p,*] Vet. lib. *Necdum bellum parari.* Sigonius.

5 *L. Sergium Fidenatem, M. Pap.*] Hic Sergius etiam tribunus mil. fuit, anno ab Urbe cond. 322. quare hic adjiciendum *iterum*: nisi quis putet alium. Fuit item hic Sergius bis Cos. *Glareanus.*

6 *C. Servilium Q. Servilii Prisci filium*] Lege, *C. Servilium Prisci filium*: nam ubi patris cognomen illustre est, solet Livius fere à cognomine patris filium indicare, ut supra, *T. Quintius Capitolini filius.* Item, *T. Quintius Cincinnati filius.* & infra, *Q. Fabius Maximi filius.* Huic etiam observationi favet hoc loco vetus lectio, quæ ita, ut dixi, habet. *Sigonius.*

rant. [1] Nunciabant legati Lavicanos arma cepisse, & cum Æquorum exercitu depopulatos agrum Tusculanum, castra in Algido posuisse. tum Lavicanis bellum indictum: factoque senatusconsulto, ut duo ex tribunis ad bellum proficiscerentur, unus res Romæ curaret; certamen subito inter tribunos exortum, se quisque belli ducem potiorem ferre, curam urbis ut ingratam ignobilemque aspernari. Quum parum decorum inter collegas certamen mirabundi Patres conspicerent, Q. Servilius; *Quando nec ordinis hujus ulla*, inquit, *nec reip. est verecundia, patria majestas altercationem istam dirimet. filius meus extra sortem urbi præerit. Bellum utinam qui appe-*
46 *tunt, consideratius concordiusque quam cupiunt, gerant.* Delectum haberi non ex toto passim populo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt, ex his scriptos juniores duo tribuni ad bellum duxere. Cœpta inter eos in urbe certamina, cupiditate eadem imperii, multo impensius in castris accendi: nihil sentire idem, pro sententia pugnare: sua consilia velle, sua imperia sola rata esse. contemnere invicem & contemni, donec castigantibus legatis tandem ita comparatum est, ut alternis diebus summam imperii haberent. Quæ quum allata Romam essent, dicitur Q. Servilius, ætate & usu doctus, precatus ab Diis immortalibus, ne discordia tribunorum damnosior Reipubl. esset, quam ad Veios fuisset: & velut haud dubia clade imminente, instituisse filio, ut milites scriberet, & arma pararet. Nec fallus vates fuit. nam ductu L. Sergii, cujus dies imperii erat, loco iniquo sub hostium castris, quum, quia simulato metu receperat se hostis ad vallum, spes vana expugnandi castra eo traxisset, repentino impetu Æquorum per supinam vallem fusi sunt, multi-

1 *Nunciabant legati*] Et his difficulter, *retinent, Lavicanos arma cepisse.* Sic certe auctorem sequens membrum consequens solent intellectui relinquere *nuntiatis* præcedenti aut suspendisse *nuntiantes.* J. F. Gron.

1 *Halam*

multique in ruina majore quam fuga oppressi obtruncatique: castraque eo die ægre retenta, postero die circumfusis jam magna ex parte hostibus, per aversam portam fuga turpi deseruntur. duces legatique & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Tusculum petiere. Palati alii per agros passim multis itineribus, majoris quam accepta erat cladis nuncii Romam contenderunt. Minus trepidationis fuit, quod eventus timori hominum congruens fuerat: & quod subsidia, quæ respicerent in re trepida, præparata erant ab tribuno militum: jussuque ejusdem per minores magistratus, sedato in urbe tumultu, speculatores propere missi nunciavere, Tusculi duces exercitumque esse; hostem castra loco non movisse. & quod plurimum animorum fecit, dictator ex senatusconsulto dictus Q. Servilius Priscus; vir, cujus providentiam in repub. quum multis aliis tempestatibus ante experta civitas erat, tum eventu ejus belli, quod uni certamen tribunorum suspectum ante rem male gestam fuerat; magistro equitum creato, à quo ipse tribuno militum dictator erat dictus, filio suo, ut tradidere quidam, (nam alii [1] Ahalam Servilium magistrum equitum eo anno fuisse scribunt) novo exercitu profectus ad bellum, accitis qui Tusculi erant, duo millia passuum ab hoste locum castris cepit. Transierat ex re bene gesta superbia negligentiaque ad Æquos, quæ in Romanis ducibus fuerat. itaque primo statim prœlio quum dictator equitatu immisso antesignanos hostium turbasset, legionum inde signa inferri propere jussit, signiferumque ex suis unum cunctantem occidit. Tantus ardor ad dimicandum fuit, ut impetum Æqui non tulerint: victique acie quum fuga effusa petissent castra, brevior tempore & certamine minor castrorum oppugnatio fuit, quam prœlium fuerat. Captis direptisque castris, quum 47

præ-

1 *Halam Servilium*] Ex veteribus pid. nummis, itemque ex aliquot manuscriptis libris, *Ahalam* scribendum. *Sigonius.*

prædam dictator militi concessisset, secutique fugientem ex castris hostem equites, renunciassent omnes Lavicanos victos, magnam partem Æquorum Lavicos confugisse; postero die ad Lavicos ductus exercitus: oppidumque corona circumdatum, scalis captum ac direptum est. Dictator exercitu victore Romam reducto, die octavo quam creatus erat, magistratu se abdicavit; & opportune senatus, prius quam ab tribunis plebi agrariæ seditiones mentione illata de agro Lavicano dividendo fierent, censuit frequens, *coloniam Lavicos deducendam.* coloni ab urbe mille & quingenti missi bina jugera acceperunt. Captis Lavicis, [1] ac deinde tribunis militum consulari potestate, Agrippa Menenio Lanato, & [2] L. Servilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, [3] & Sp. Rutilio Crasso, & insequenti anno A. Sempronio Atratino tertium, & duobus iterum M. Papirio Mugillano, & [4] Sp. Nautio Rutilo, biennium tranquillæ externæ res, discordia domi ex agrariis legi-

1 *Ac deinde trib. mil. cons. potestate Agrippa*] Veteres plerique libri: *Ac deinde tribunis militum consulari potestate creatis, Agrippa*, &c. *Sigonius.*

Ac deinde tribunis militum creatis consulari] Veniam des ineet & comm ea tum *creatis*, quod in vetustioribus libris Livioque traxit haec Sigonius. Quasi non esset satis integra oratio, cum dicitur: *his & tribunis militum*: nisi adderetur *creatis*. Sufficit participium verbi substantivi intelligi. *J. F. Gron.*

2 *L. Servilio Structo, P. Lucret. Tricipitino iterum.*] Servilios tres esse oportuit; neque enim de duobus Livius dixisset *omnibus*. At in prioribus L. Servilium inter Tribunos mil. cons. potestate non reperias, sed prioris anni Tribunus C. Servilius Prisci filius fuit, qui etiam *Structus* dictus est. Quamquam hoc fortasse lectorem moratur, quod nulla causa referatur continuati honoris: at Livius aliquando causas recitat, aliquando omittit. *C. Servilius* legatur. *Glareanus.*

3 *Et Sp. Rutilio Crasso*] Lege *Sp. Veturio*, ex Diodoro, qui Σπορίῳ Οὐετουρίῳ habet, non Ῥουτιλίῳ, & recte. Nam *Rutilia* gens plebeia est: hic patricium tribunum mil. quærimus. Ille vero *Crassi* cognomen *Veturiorum*, non *Rutiliorum*. Sigonius.

4 *Sp. Nautio Rutilo biennium.*] Hoc item anno desideratur nomen quarti tribuni mil. Itaque lege *Sp. Nautio Rutilio, & Q. Fabio Vibulano, biennium.* Hic enim ab auctoribus Capitolinis & a Diodoro in hunc annum editur. Intercidit autem, utali superiores librariorum vitio, non Livii: quod ex eo intelligi potest, quod Livius biennio post Q. Fabium Vibulanum iterum tribunatum ait cepisse, cum tamen, quando primum ceperit, nunquam tradiderit, nisi hoc anno dicimus. Hæc autem quæstio quantopere torserit Glareanum, ex scriptis ejus intelligi potest. *Idem.*

1 *Sp. M*

legibus fuit. Turbatores vulgi erant [1] Sp. Mæcilius quartum, & Metilius tertium, tribuni plebis [2] ambo absentes creati. & quum rogationem promulgassent, ut ager ex hostibus captus viritim divideretur, magnæque partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunæ (nec enim ferme quicquam agri, ut in urbe alieno solo posita, non armis partum erat: nec quod venisset assignatumve publice esset, præterquam plebs habebat) atrox plebi Patribusque propositum videbatur certamen: nec tribuni militum nunc in senatu, nunc in conciliis privatis principum cogendis viam consilii inveniebant, quum [3] Ap. Claudius, 48

1 *Sp. Mecilius quartum, & Metilius tertium*] Puto legendum esse, *Spurii Mecilius*, ut intelligatur ambos eos prænomine *Spurii* præditos. *Sigonius.*

2 *Ambo absentes*] Quia in Aldino *præsentes* invenit, *prensantes* corrigit Pighius in Annalibus ad hunc annum. Si soli hi *prensantes* facti, patior: sin id plerorumque omnium, cur de his solis dicatur, causa nulla est. Sic supra cap. 42. *Plebs tribunos absentes Sex. Tempanium*, &c. Sed, inquit, prensabant ut prorogaretur illis magistratus propter rogationem promulgatam. Immo ex Livio nihil amplius colligas, quam promulgasse, postquam erant creati. *J. F. Gron.*

3 *Ap. Claudius nepos ejus, qui decemvir legibus scribendis fuit*] Hoc loco nihil eram dicturus, nisi me ad hanc orationem suscipiendam Glareanus impulisset, qui inquit, legendum esse: *Ap. Claudius filius ejus, qui decemvir.* Movetur autem Glareanus, quod proavum suum hic memoret Ap. Claudium illum, qui primus ex Sabinis venit, quem abavum fuisset dicturus: si hic vere nepos decemviri fuisset. Errat autem, quia non intelligit *proavum* sæpe improprie poni, & Ciceronem ad Ap. Pulchrū, cum scriberet, Ap. Claudium Cæcum proavum ejus vocasse, qui ne atavus quidem proprie dici posset. Quoniam autem is multos alios Livii locos in his Claudiis male habere putat, & sine ratione, ut uno loco occurram omnibus, Claudiorum gentem hic usque ad Ap. Claudium Cæcum exponam.

Actius Clausus.
Qui post Ap. Claudius, ex Sabinis venit: auctor intercessionis per tribunos pl. cos. ann. 259.

Ap. Claudius Sabinus cos. ann. 181.
Ap. Claudius Ap. F. Ap. N. Crassinus Xvir an. 301, 302, 303 mortuus.
Ap. Claudius Crassus Tr. mil. 330. Idemque Xviri filius & juvenis à Livio dicitur.

C. Claudius Sabinus Ap. F. Xviri patruus, cos. an. 292.

Ap. Claudius Crassus Sabinus Regillensis. Tr. mil. 332. Dictat. 393. Idem à Livio dicitur an. 339 minimus natu ex patrum concilio, & Xviri nepos. Itemque in an. 352 & 387.
C. Claudius Regillensis Dictator ann. 418.

P. Claudius Crassus, de quo nihil accepimus.
P. Claudius P. F. Crassus. cos. an. 406.

Ap. Claudius C. F. Ap. N. Cæcus, censor an. 442. cos. an. 446, 456.

Ap. Claudius C. F. Ap. N. Caudex. cos. 486, Cæci frater. Gell. *Sigon.*

dius, nepos ejus, qui decemvir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex Patrum concilio, dicitur dixisse, *Vetus se ac familiare consilium domo afferre. proavum enim suum Appium Claudium ostendisse Patribus viam unam dirimendæ tribunitiæ potestatis per collegarum intercessionem. Facile homines novos auctoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quam majestatis memor adhibeatur oratio. Pro fortuna illis animos esse. ubi videant collegas principes agendæ rei gratiam omnem ad plebem præoccupasse, nec locum ullum relictum sibi; haud gravate acclamaturos se ad cassam senatus, [1] per quam universo ordini cum primoribus se Patrum concilient.* Approbantibus cunctis, & ante omnes Q. Servilio Prisco, quod non degenerasset ab stirpe Claudia, collaudante juvenem, negotium datur, ut, quos quisque posset ex collegio tribunorum ad intercessionem perlicerent. Misso senatu [2] præsantur à principibus tribuni: suadendo, monendo, pollicendoque gratum id singulis privatim, gratum universo senatui fore, sex ad intercessionem comparavere. Posteroque die quum ex composito relatum ad senatum esset de seditione; quam Mæcilius Metiliusque largitione pessimi exempli concirent; ex orationes à primoribus Patrum habitæ sunt, ut pro se quisque jam nec consilium sibi suppetere diceret, nec se ullam opem cernere alium usquam, præterquam in tribunicio auxilio. in ejus potestatis fidem circumventam remp. tamquam privatum inopem confugere. Præclarum ipsis potestatique esse, non ad vexandum senatum, discordiamque ordinum movendam, plus in tribunatu virium esse, quam ad resistendum improbis collegis. Fremitus deinde universi senatus ortus, quum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarentur. tum silentio facto, ii qui præparati erant gratia principum, quam rogatio-

1 *Per quam universo ordini cum primoribus se patrum concilient.*] Lego, *per quam universo ordini, tum primoribus se patrum concilient.* Tanaq. Faber.

2 *Præsantur à primor.*] Vet. lib. *Præsantur.* Sigonius.

gationem à collegis promulgatam senatus censeat dissolvendæ reipubl. esse, ei se intercessuros ostendunt. Gratiæ intercessoribus ab senatu actæ. Latores rogationis concione advocata, proditores plebis commodorum, ac servos consularium appellantes, aliaque truci oratione in collegas invecti, actionem deposuere. [1] Duo assidua 49
bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus, [2] Quintius Cincinnatus, Numerius Fabius Vibulanus, tribuni militum consulari potestate fuerunt: ni Veiens bellum religio principum distuliſſet; quorum agros Tiberis super ripas effusus maxime ruinis villarum vastavit. Simul Æquos triennio ante accepta clades prohibuit [3] Volanis, suæ gentis populo, præsidium ferre. Excursiones inde in confinem agrum Lavicanum factæ erant, novisque colonis bellum illatum. quam noxam quum se consensu omnium Æquorum defensuros speraſſent; deserti ab suis, ne memorabili quidem bello, per obsidionem levemque unam

1 *Duo bella inseq.*] Vet. libri aliquot: *Duo assidua bella.* Sigonius.

2 *Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus*] Intercidit prænomen *Quinctii* culpa librariorum. neque enim probare possum id ipsum à Livio fuisse omissum, cum reliquorum tribunorum prænomina non prætermiserit. Porro autem *N. Fabius* ex tabulis Capitolinis legendum est. *Idem.*

3 *Volanus suæ gentis populo*] Quod docui ante de *Lavicis*, idem dico de *Volis.* Nam modo *Bolas*, modo *Volas*, apud auctorem hunc, cæterosque scribi invenio. Virgilius illud præterea affert, quod singulari numero hoc nomen prodidit, cum dixit: *Coramque Bolamque.* Fuerunt autem oppida duo non admodum, ut videtur, inter se distantia, *Bola* & *Bovilla*, quibus in nominandis mirum in modum depravati Græcorum libri sunt, ut Dionysii & Plutarchi. Uterque enim eorum in bello Coriolani explicando, duo ab eo oppida Latinorum eversa scribit, quorum prius Βωλανῶν πόλιν, alterum Βῶλας vocant, non longe à Lavicis, & ipsi capti ab eo sunt. Est autem mendum in voce Βῶλας, pro Βοΐλας· siquidem Stephanus ait, Βοΐλαι oppidum Latinorum. Gentile nomen est, Βοϊλανὸς, ut tradit Dionys. lib. 8 Romanæ antiquitatis. Quod ipsum in eo libro non est, nisi Βοΐλας non Βῶλας legamus. Idem mendum est etiam lib. 5, ubi populos nominat Latinos, qui in populum Rom. conjuraverant; inquit, enim Ἀρικινῶν, Βοιλανῶν pro Βοϊλανῶν. Quod ex Floro intelligi potest, qui in ejus belli expositione ait, *De Bovillis etiam triumphatum.* Eandem vicinitatem agnoscit etiam Cicero pro Plancio, cum ait: *Lavicana, aut Bovillana vicinitas.* De *Bola* autem sic Stephan, Βῶλα πόλις Ἰταλίας. τὸ ἐθνικὸν, Βωλανός. *Idem.*

nam pugnam, & oppidum & fines amisere. Tentatum ab L. Sextio tribuno plebis, ut rogationem ferret, qua Volas quoque, sicut Lavicos, coloni mitterentur, per intercessionem collegarum, qui nullum plebiscitum, nisi ex auctoritate senatus passuros se perferri ostenderunt, discussum est. [1] Volis insequente anno receptis, Æqui coloniaque eo deducta, novis viribus oppidum firmarunt, tribunis militum Romæ consulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, [2] M. Postumio Regillensi. Huic bellum adversus Æquos permissum est, [3] pravæ mentis homini; quam tamen victoria magis, quam bellum ostendit. Nam exercitu impigre scripto, ductoque ad Volas, quum levibus prœliis Æquorum animos fregisset, postremo in oppidum irrupit. deinde ab hostibus in cives certamen vertit: [4] & quum inter oppugnationem prædam militis fore edixisset, capto oppido, fidem mutavit. Eam magis adducor ut credam iræ caussam exercitui fuisse, quam quod in urbe nuper direpta, coloniaque nova, minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram, postquam ab collegis arcessitus propter seditiones tribunicias, in urbem revertit. Audita vox ejus in concione stolida, ac prope vecors: qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quoque

1 *Volis insequente anno receptis Æqui, coloniaque eo deducta novis viribus oppidum firmarunt*, tribunis militum Romæ consulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Postumio Regillensi. Huic bellum adversus Æquos permissum est, pravæ mentis homini; quam tamen victoria magis, quam bellum ostendit. Nam exercitu impigre scripto, ductoque ad Volas, quum levibus prœliis Æquorum animos fregisset, postremo in oppidum irrupit. deinde ab hostibus in cives certamen vertit: & quum inter oppugnationem prædam militis fore edixisset, capto oppido, fidem mutavit. Eam magis adducor ut credam iræ caussam exercitui fuisse, quam quod in urbe nuper direpta, coloniaque nova, minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram, postquam ab collegis arcessitus propter seditiones tribunicias, in urbem revertit. Audita vox ejus in concione stolida, ac prope vecors: qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quoque] Vox *Æqui* non fuum videtur tenere locum, si plerisque manuscriptis libris credimus, verum hoc ordine legenda: *Volis insequente anno receptis, coloniaque eo deducta Æqui novis*, &c. *Sigonius.*

2 *M. Postumio Regill.*] Capitolina monumenta una cum veteribus libris, *P. Postumio* edunt. *Idem.*

3 *Pravæ mentis homini, quantum*] Vet. lib. *Quam tum*, divisis vocibus habent. *Idem.*

Pravæ mentis homini, quam tum victoria] Ab Sigonio est. Sed excerpta nostra & vett. edd. *quam tamen.* Poterat enim quis præsumere, audito aut lecto pravæ mentis hominem fuisse, nihil quoque boni bello eum gessisse. Itaque erat ille quidem, inquit, moribus talis, non tamen id bello durante, sed jam parta victoria, nudavit: nam secundæ res acrius, quam dubiæ, hominum animos explorant. *J. F. Gron.*

4 *Et quum inter oppugnationem*] Legendum omnino, *nam quum*: Est enim ætiologia horum verborum *ab hostibus in cives certamen vertit.* Quare, ô Livi! *Nam quum.* Tan. Faber.

1 *Digna*

que ut mitterentur coloni laturum se dicenti, [1] dignos enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumque Volanum esse; *Malum quidem militibus meis*, inquit, *nisi quieverint.* quod auditum, non concionem magis, quam mox Patres offendit: & tribunus plebis, vir acer nec infacundus, nactus inter adversarios superbum ingenium immodicamque linguam, quam irritando agitandoque in eas impelleret voces, quæ invidiæ non ipsi tantum, sed caussæ atque universo ordini essent, neminem ex collegio tribunorum militum sæpius quam Postumium in disceptationem trahebat. Tum vero secundum tam sævum atque inhumanum dictum, *Auditis*, inquit, *Quirites, sicut servis malum minantem militibus? tamen hæc bellua dignior vobis tanto honore videbitur, quam qui vos urbe agrisque donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti vestræ prospiciunt, qui pro vestris commodis adversus tam crudeles superbosque adversarios depugnant.* [2] *Incipite deinde mirari, cur pauci jam vestram suscipiant caussam. quid ut à vobis sperent? an honores, quos adversariis vestris potius quam populi Romani propugnatoribus datis. Ingemuistis modo voce hujus audita. quid id refert? Jam si suffragium detur, hunc qui malum vobis minatur, iis qui agros sedesque ac fortunas stabilire volunt, præferetis.* Perlata hæc vox Postumii ad milites, multo 59
in castris majorem indignationem movit. Prædæne interceptorem fraudatoremque etiam malum minitari militibus? Itaque quum fremitus aperte esset, & quæstor

1 *Dignos enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumque Volanum esse*] Quid hoc? *Dignos esse Volanum agrum esse illorum?* Quare ne dubita quin legendum sit, *dignum*, id est, æquum, ut infra & alibi passim. Sic Græce, ἄξιον γὰρ, εἶναι τῶν ἢ τῶν Βολανῶν πόλιν, οἵπερ ἂν μὴ καθέλοιντο. *Tan. Faber.*

2 *Incipite deinde mirari*] Venustior antiqua lectio: *Incipite demum mirari.* Sigonius.

Incipite deinde mirari] Sigonius *demum.* Male: particula *deinde* ponitur eleganter, ut significet, post talia. Plinius pro omnibus in Paneg. *Ut vero ad te fortunæ tuæ nuntius venit: malebas quidem hoc esse, quod fueras, sed non erat liberum. An non obsequeris Principi civis, legatus Imperatori, filius patri? Ubi deinde disciplina? ubi mos a majoribus traditus?* J. F. Gron.

ſtor [1] P. Seſtius eadem violentia coërceri putaret ſeditionem poſſe qua mota erat; miſſo ad vociferantem quendam militem lictore, quum inde clamor & jurgium oriretur, ſaxo ictus turba excedit: inſuper increpante qui vulneraverat, *habere quæſtorem, quod imperator ejus militibus minatus.* Ad hunc tumultum accitus Poſtumius, aſperiora omnia fecit acerbis quæſitionibus, crudelibus ſuppliciis. poſtremo quum modum iræ nullum faceret, ad vociferationem eorum, quos necari ſub crate juſſerat, concurſu facto, ipſe ad interpellantes pœnam vecors de tribunali decurrit. Ibi quum ſummoventes paſſim lictores centurionesque vexarent turbam, eo indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu ſuo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus poſtquam eſt Romam nunciatum, tribunis militum de morte collegæ per ſenatum quæſtiones decernentibus, tribuni plebis intercedebant. ſed ea contentio ex certamine alio pendebat: quod cura inceſſerat Patres, [2] ne metu quæſtionum plebs irata, tricenos militum ex plebe crearet: tendebantque ſummis opibus, ut conſules crearentur. Quum ſenatuſconſultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem intercederent conſularibus comitiis, res ad interregnum redit. victoria deinde penes Patres fuit. Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente, [3] conſules creati

51

ſunt

1 *P. Seſtius*] *P. Seſtius* legendum eſt etiam paſſim, *Seſtii* autem poſteri, ut diximus. *Segnius.*

2 *Ne metu quæſtionum plebs irata*] Fig. Rom. Vett. alter: *metu quæſtionum plebs magis.* Immo quicquid eſt cæteroquin ante Sigonium. Nec mutari debuit: nam *metus* eſt illorum, qui peccaverant ipſi; *ira* eorum, quibus communem cauſam plebis tuebantur, aut propinquos vel amicos aſſines culpa labefecit. Eſt autem genus loquendi frequens Livio, *ob quæſtionem*, id eſt, ob quæſtionem. Sic infra: *Fabium militum mentes mutavit, ut comitiorum conſularium habita (creati de tam illuſtri creati) tribunorum militum comitia edixerint.* Lib. 5. *Armorum Cujacium ira corripuit.* Lib. 8. *Jugum avertere militum aut vulnerum ira.* Voſſianus prior *irata*, ſed in locum veteris lectionis cruſæ. *J. F. Gron.*

3 *Conſ. creati ſunt A. Cornelius Coſſus, L. Furius*] Quidam codices ſuffulerunt L. in ſequente cos. Sed hic fit primum cos. quinto deinde anno fit iterum cos. Cum antea ſapius Tribunus mil. conſ. poteſtate fuerit. Auli autem numerus omittitur, quod anno

sunt M. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, ut de quæstione Postumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent : plebesque præficeret quæstioni quem vellet. A plebe consensu populi consulibus negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimetipsos conscisse mortem satis creditum est, transacta re; nequivere tamen consequi, ut non ægerrime id plebs ferret. [1] jacere tamdiu irritas sanctiones quæ de suis commodis ferrentur : [2] quum interim de sanguine ac supplicio suo latam legem confestim exerceri, & tantam vim habere. Aptissimum tempus erat, vindicatis seditionibus delinimentum animis Volani agri divisionem objici : quo facto minuissent desiderium agrariæ legis, quæ possesso per injuriam agro publico Patres pellebat. Tum hæc ipsa indignitas angebat animos : non in retinendis modo publicis agris, [3] quos vi teneret, pertinacem nobilitatem esse : sed ne vacuum quidem agrum nuper ex hostibus captum

no 318 dubius cos. fuerit, certus autem anno 327. *Glareanus.*

1 *Jacere tam diu irritas actiones.*] Placet magis vox, *sanctiones*, quæ reprobata est à Rhenano. dictum est enim fere *sanctionem*, ut *legem*, non *actionem*. Sigonius.

2 *Quum interim de sang.*] Grutero abesse poterat illud *quum*: animo paullo post illud totum, *& tantam vim habere*, frustum videtur non Livii, sed ineptientis pædagogi. Sane & alibi potuit abesse *τὸ quum*, ubi tamen veteres id abesse debere non judicarunt. Abduxit eum Glareanus, conquestus & ipse aliquos mutasse *tamen* in *cum* : (ego nusquam reperio *tamen* præterquam apud Asconium : Andreas Romæ dedit *cum interim*, & similiter Bec. Zan. Tarv. Mog. Juntas) nec minus planum sensum existimavit, si neutrum legatur : at si adesse alterum debet, malit *tamen*, quam *cum*. Sed simillimum est lib. 6. *Fugere senatum tectos, tabulas publicas, census cujusque*, &c. *quum interim obseratam plebem objectari alio atque alio hostibus.* Desumptum ex orationibus finitis, in quibus has duas particulas jungere solent. Eodem libro : *M. Furium tantum jam eminere, quum interim, si quis vere æstimare velit, à M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi à se prius Capitolium atque arx servata esset.* Sallustius Jugurth. *Clausa effringere, strepitu & tumultu omnia miscere, cum interim Hiempsal reperitur.* Sed nec alterum illud nihil addit orationi, aut Livio indignum est. Quædam enim exercentur & usurpantur *vi adempta*, ut ipse locutus lib. 1. *J. F. Gron.*

3 *Quos vi teneret.*] Placet etiam magis hujus loci prisca lectio : *Quos ut teneret.* Sigonius.

1 *Oppi-*

captum plebi dividere: mox paucis, ut cætera, futurum prædæ. Eodem anno adversus Volscos, populantes Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio consule, quum hostem ibi non invenissent, Ferentinum, quo magna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. Minus prædæ quam speraverant, fuit: quod Volsci postquam spes tuendi exigua erat, sublatis rebus nocte, [1] oppidum reliquerunt. postero die prope desertum capitur. Her-
52 nicis ipse ager dono datus. Annum modestia tribunorum quietum excepit trib. pleb. L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, [2] C. Furio Pacilo consulibus. Is tum principio statim anni, velut pensum nominis familiæque seditiones agrariis legibus promulgandis cieret; pestilentia coorta, minacior tamen quam perniciosior, cogitationes hominum à foro certaminibusque publicis [3] ad domum curamque corporum nutriendorum avertit. minusque eam damnosam fuisse quam seditio futura fuerit, credunt. Defuncta civitate plurimorum morbis, per paucis funeribus, pestilentem annum, inopia frugum neglecto cultu agrorum (ut plerumque fit) excepit, [4] M. Papirio Atratino, C. Nautio Rutilo consulibus.

Jam

1 *Oppidum reliquerunt*] Lege *reliquerunt*, ex vet. lib. *reposuere*.

2 *C. Furio Pacilo*] *Pacilo*, ut dixi. *Idem.*

3 *Ad domum curamque corporum nutr.*] Est hic aliquid scelerum. Quare enim *ad domum*? Tum diverunt scripti. Flor. *ad domumque curamque*. Helm. *ad domum cura corporum*. Censeo scribas: *domum ad curam*. De verbo *nutrire*, ut medicorum proprium est, diximus ad lib. 7. *J. F. Gron.*

Ad curam corporum nutriendorum] Tolle glossema, *nutriendorum*. Tan. Faber.

4 *M. Papirio Atratino, C. Nautio Rutilo consulibus*] Legendum est, *M. Papirio, C. Nautio Rutilo*. Diodorus enim in hunc annum Μ/ρκον Παπίριον, Cassiodorus *M. Papirium* edit. Quod autem cognomen *Atratino* delendum sit, intelligi potest partim ex eo, quod *Atratinus* non *Papiorum*, sed *Semproniorum* cognomen est: partim ex eo, quod in veteribus libris *P. Atratinus* pro *M. Papirio* legitur, vitiose. fuit autem hæc causa vitii. Qui enim *M. Papirius* erat scripturus, *M. Patratinus* scripsit, quomodo apud Dionysium est etiam Παπρατίνος pro Παπιρίος: quem errorem cum alii tollere vellent, *M. P. Atratinus* scripserunt. Ne autem duo prænomina uni tribuerentur, demum *P. Atratinus* mansit. Fuisse autem hujus consulis cognomen *Mugillanum*, non *Atratinum*, ostendit etiam tabula quædam antiqua, in qua bini consules in singulos annos suis tantum cognominibus nominati sunt: cujus sæpe testimonium

Jam fames quam peſtilentia triſtior erat: ni dimiſſis circa omnes populos legatis, qui Etruſcum mare, quique Tiberim accolunt, ad frumentum mercandum, annonæ foret ſubventum. Superbe ab Samnitibus, quī Capuam habebant Cumaſque, legati prohibiti commercio ſunt: contra ea benigne ab Siculorum tyrannis adjuti. maximos commeatus ſummo Etruriæ ſtudio Tiberis devexit. Solitudinem in civitate ægra experti conſules ſunt: quum in legationes non plus ſingulis [1] ſenatoribus invenientes, coacti ſunt binos equites adjicere. Præterquam ab morbo annonaque, nihil eo biennio inteſtini externive incommodi fuit. at [2] ubi hæ ſollicitudines diſceſſere, omnia quibus turbari ſolita erat civitas, domi diſcordia, foris bellum exortum. [3] Mamerco Æmilio, C. Valerio Potito, conſulibus, bellum Æqui parabant: Volſcis, quanquam non publico conſilio capeſſentibus arma, voluntariis mercede ſecutis militiam. Ad quorum famam hoſtium (jam enim in Latinum Hernicumque tranſcenderant agrum) delectum habentem Valerium conſulem [4] M. Mænius tribunus plebis legis agrariæ lator, quum impediret, auxilioque tribuni nemo invitus ſacramento diceret; repente nunciatur, 53

monium profert Cuſpinianus. Ea enim ita hos conſules edit, *Mugillano & Rutilio.* Quorum illud eſt *Papirii*, hoc *Nautii* conſulis, *M.* autem *Papirius Mugillanus* ante trib. mil. fuit. *Sigonius.*

1 *Senatoribus invenientes*] Veteres aliquot libri; *non plus ſingulis ſenatoribus miſſis invenientes*, recte: nam paulo ante dixit, *Dimiſſis circa omnes populos legatis.* Idem.

2 *Ubi hæ ſollicitudines diſceſſere*] Lege: *deceſſere.* ut lib. 9. *Priuſquam ea cura decederet Patribus Romanis.* Salluſtius Jugurth. cap. 41. *Ubi illa formidamentibus deceſſit.* Quod tamen mutavere nuper. At ego contra mutandum exiſtimo apud Cæſarem 2 Gall. 7. *Et Rhemis cum ſpe defenſionis ſtudium propugnandi acceſſit, & hoſtibus eadem de cauſa ſpes potiundi oppidi deceſſit.* Ubi editur, *diſceſſit.* J. F. Gron.

3 *M. Æmilio, C. Valerio*] Scribe *M' Æmilio*, ex Capitolinis tabulis, & Diodoro, qui Μάνιον Αἰμίλιον nominat. *Sigonius.*

4 *M. Menenius tribunus pleb.*] Scribe *M. Mænius.* Gens enim *Menenia* patricia eſt, *Mænia plebeia.* Infra autem apertius oſtendam pro *Mænio Menenium* in plebeio Dictatore eſſe mendoſe. Hæc cum ita emendaſſem, inſpexi librum etiam veterem ita habentem. *Idem.*

ciatur, [1] arcem Carventanam ab hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta, quum apud Patres invidiæ Mænio fuit, tum cæteris tribunis jam ante præparatis intercessoribus legis agrariæ, præbuit justiorem causam resistendi collegæ. Itaque quum res diu ducta per altercationem esset; consulibus Deos hominesque testantibus, quicquid ab hostibus cladis ignominiæque aut jam acceptum esset aut immineret, culpam penes Mænium fore, qui delectum impediret: Mænio contra vociferante, si injusti domini possessione agri publici cederent, se moram delectui non facere; decreto interposito novem tribuni sustulerunt certamen, pronunciaveruntque ex collegii sententia, *C. Valerio consuli se, damnum aliamque coercitionem, adversus intercessionem collegæ delectus causa* [2] *detrectantibus militiam inhibenti, auxilio futuros esse.* Hoc decreto consul armatus, quum paucis appellantibus tribunum, [3] collum torsisset; metu cæteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Carventanam arcem, quamquam invisus intestusque consuli erat, impigre primo statim adventu, dejectis qui in præsidio erant, arcem recepit. prædatores ex præsidio per negligentiam dilapsi, occasionem aperuere ad invadendum. Prædæ ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum. venditum sub hasta consul [4] in ærarium redigere quæstores jussit; tum prædi-

1 *Arcem Carventanam*] Steph. Καρβεντία πόλις Λατίνων. ἐν τοῖς, Καρβεντανός. *Sigonius.*

2 *Detrectantibus militiam inhibenti*] Pro *inhibenti*, quidam libri habent, *fieri*, & recte. Verba autem ita ordinantur: Novem tribuni ex collegii sententia pronunciaverunt se auxilio futuros adversus intercessionem collegæ C. Valerio consuli damnum aliamque coercitionem ferenti detrectantibus, dejectis causâ militiam. *Id.*

3 *Collum torsisset*] Magistratus enim si quem aliquando parum obedientem viderent imperio suo, manum ipsi injiciebant, in collumque invadebant et torquebant: quod tantaquem genus pœnæ ex coercitionis erat. *Turnèb.* lib. 28 cap. 34 Adv.

4 *In ærarium cogere quæstores*] Recte. Sed quia duo MSS. *ad quæstores*, suspicio mihi nata, fieri posse, ut *in ærarium* sint ab interprete, scripseritque Livius: *Venditum sub hasta consuli redigere ad quæstores jussit.* Ut lib. 5. *Inventique prædæ ejus plurimus, cujus pars maxima ad quæstores redacta esset, haud ita multum militi datum.* Et iterum:

prædicans participem prædæ fore exercitum, quum militiam non abnuisset. Auctæ inde plebis ac militum in consulem iræ. itaque quum ex senatusconsulto urbem ovans introiret, alternis inconditi versus militari licentia jactati: quibus consul increpitus, Mænii celebre nomen laudibus fuit, quum ad omnem mentionem tribuni, favor circumstantis populi plausuque & assensu cum vocibus militum certaret. Plusque ea res, quam prope solennis militum lascivia in consulem, curæ Patribus injecit. & tamquam haud dubius inter tribunos militum honos Mænii, si peteret, consularibus comitiis est exclusus. Creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. 54
Furius Medullinus iterum. Non alias ægrius plebs tulit, tribunicia sibi comitia non commissa. cum dolorem quæstoriis comitiis simul ostendit & ulta est; tunc primum plebeiis quæstoribus creatis: ita, ut in quatuor creandis, [1] uni patricio Cæsoni Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebeii, Q. Silius, P. Ælius, P. Pupius, clarissimarum familiarum juvenibus præferrentur. Auctores fuisse tam liberi populo suffragii Icilios accipio, ex familia infestissima patribus tres in eum annum [2] tribunos plebis creatos, multarum magnarumque rerum molem avidissimo adeo populo ostentantes: cum affirmassent nihil se moturos, si ne quæstoriis quidem comitiis, quæ sola promiscua plebi Patribusque reliquisset senatus,

castra capta, præda ad quæstores redacta, magna militum ira. Fortassis & malles: *Prædam (ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum) venditam.* Ut lib. 28, 1. Vel, *quod omnis in locum tutum congesta erat.* J. F. Gron.

1 *Uni patricio C. Fabio Ambusto*] Ex Capitolino hujus tribunatu *N. Fabio* est scribendum. *Sigonius.*

2 *Trib. pl. creatos. Hi multar.*] Aut oratio inconsequens est, aut tollenda est vox, *Hi*, quæ non est in quibusdam libris. *Idem.*

Tr. plebis creatos. Hi multarum] Ab Rhenano est τὸ *hi*, & habent sane & scripti & editi quidam veteres. Vere tamen Sigonius statuit tollendum, dummodo mutetur distinctio hoc modo: *Auctores fuisse tam liberi populo suffragii Icilios accipio, ex familia infestissima Patribus tres in eum annum tribunos plebis creatos, multarum magnarumque rerum molem avidissimo adeo populo ostentantes: cum affirmassent nihil se moturos.* In vulgato ἀναπόδοτον est inexcusabile. *J. F. Gron.*

tus, satis animi populo esset ad id, quod tamdiu vellent, & per leges liceret. Pro ingenti itaque victoria id fuit plebi. [1] quæsturamque eam non honoris ipsius fine æstimabant: sed patefactus ad consulatum ac triumphos locus novis hominibus videbatur. Patres contra, non pro communicatis, sed pro amissis honoribus fremere: negare, Si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui pulsi majorum loco, cernentesque alios in possessione dignitatis suæ, Salii, Flamines que nusquam alio, quam ad sacrificandum pro populo sine imperiis ac potestatibus relinquantur. Irritatis utriusque partis animis, quum & spiritus plebes sumpsisset, & tres ad popularem caussam celeberrimi nominis haberet duces; Patres omnia quæstoriis comitiis, ubi utrumque plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad consulum comitia, quæ nondum promiscua essent. Icilii contra tribunos militum creandos dicere, & tandem aliquando impartiendos
55 plebi honores. [2] Sed nulla erat consularis actio, quam impediendo, id quod petebant exprimerent: quum mira opportunitate Volscos & Æquos prædatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicumque, affertur. ad quod bellum ubi ex senatusconsulto consules delectum habere occipiunt: obstare tunc enixe tribuni, sibi plebique eam fortunam oblatam memorantes. Tres erant, & omnes acerrimi viri, [3] generosique etiam ut inter ple-

1 *Quæsturamque non honoris*] Melior antiqua lectio, *Quæsturam namque non honoris*. Sigonius.

Quæsturamque non honoris ipsius finem æstimabant] Incassum Sigonius: *quæsturam namque*. Bene Rhenanus, *eam*, addit, quod & MSS. nostri faciunt & Campanus. Sed & litera tollenda una: *quæsturamque eam non honoris ipsius fine æstimabant*. id est, supra quam erat taxabant, ultra illum modum dignitatis & finem quem habebat, æstimando extendebant & producebant. *Finis* sæpe ponitur pro certo modo ac mensura. De quo alibi. Sensus Livii est: non tanti modo æstimabant quæsturam plebeius mandatam, quanti erat ipse quæsturæ honos, sed etiam quanti via ad consulatus & triumphos sui ordinis hominibus aperta poterat æstimari. *J. F. Gron.*

2 *Sed nulla erat consularis actio, quam*, &c.] *Consularem actionem* vocat: ut delectum, bellum & similia, quæ Consules absque plebis auxilio perficere nequibant. *Glareanus.*

3 *Generosique etiam ut inter plebeios*] Aldus primus dedit: *generosique & jam*.

Hunc

plebeios, duo singuli singulos sibi consules asservandos assidua opera desumunt. uni concionibus data nunc detinenda, nunc concienda plebs. Nec delectum consules, nec comitia quæ petebant, tribuni expediebant. inclinante deinde fortuna ad caussam plebis nuncii veniunt, arcem Carventanam, dilapsis ad prædam militibus qui in præsidio erant, Æquos interfectis paucis custodibus arcis invasisse, alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris cæsos. Ea adversa civitati res, vires tribuniciæ actioni adjecit. nequicquam enim tentati, ut tum denique desisterent impediendo bello, postquam non cessere nec publicæ tempestati, nec suæ invidiæ; pervincunt, ut senatusconsultum fiat de tribunis militum creandis: certo tamen pacto, ne cujus ratio haberetur qui eo anno tribunus plebis esset: neve quis [1] reficeretur in annum tribunus plebis: haud dubie Icilios denotante senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus petere consulatum insimulabant. Tum delectus haberi, bellumque omnium ordinum consensu apparari cœptum. [2] Consules ambo profecti sint ad arcem Carventanam, an alter ad comitia habenda substiterit, incertum diversi auctores faciunt: illa pro certo habenda, in quibus non dissentiunt, ab arce Carventana quum diu nequicquam oppugnata esset, recessum: [3] Verruginem in Volscis

Hunc secuti vulgatum fecere. Priores: *generosique jam, ut inter plebeios.* Et ita scripti omnes. Eoque contenti esse debuerunt. Sic lib. 22. *Duobus nobilibus jam, familiarum plebei, C. Atilio Serrano, Q. Ælio Pæto.* J. F. Gron.

1 *Reficeretur in annum tribunus pleb.*] Vet. aliquot lib. *reficeretur in annum sequentem.* Sigonius.

Reficeretur in annum tribunus plebis] Nec boni libri est indicium immittere τὸ *sequentem*: nec res ipsa hoc indiget adminiculo. Sic lib. 5, 25. *Tribunos plebi in annum eosdem reficiunt.* Ubi ne dissentiret ab se, Sigonianus idem: *in eum annum.* Quoties apud Livium: *prorogatum in annum imperium est*? nec intelligitur alius, quam sequens. Lib. 27. *Magistratibus in annum creatis, Q. Fulvius dictatura se abdicavit.* Lib. 41. *Creatisque in annum magistratibus, in provinciam redire.* J. F. Gron.

2 *Consules ambo*] Vet. libri quidam, *Cæterum consulum ambo.* Sigonius.

3 *Verruginem in Volscis eod. exercitu receptam*] *Verrugo* Volscorum arx, *Carventana* Æquorum fuit. Cæterum non apparet, quando amissa *Verrugo* sit, cum tamen receptam esse eam hoc anno

scis eodem exercitu receptam, populationesque &
56 das & in Æquis & in Volsco agro ingentes factas. Romæ
sicut plebis victoria fuit in eo, ut quæ mallent, comitia
haberent: ita eventu comitiorum Patres vicere. namque tribuni militum consulari potestate contra spem omnium tres patricii creati sunt, [1] C. Julius Iulus, [2] P. Cornelius Cossus, C. Servilius Ahala. Artem adhibitam ferunt à patriciis (cujus eos Icilii tum quoque insimulabant) quod turbam indignorum candidatorum intermiscendo dignis, tædio sordium [3] in quibusdam insignium, populum à plebeiis avertissent. [4] Volscos deinde & Æquos seu Carventana arx retenta, in spem, seu Verrugine amissum præsidium, ad iram compulisse, fama affertur, summa vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse. eorum legatos utriusque gentis populos circumisse, castigantes ignaviam, Quod abditi intra muros populabundos in agris vagari Romanos priore anno,

scribat. Valerius Maximus C. Sempronium consulem male rem gessisse in Volscis apud *Verruginem*, scribit, de qua clade etiam loquitur supra Livius. *Sigonius.*

1 *C. Julius Iulus*] *Julius Iulus*, ut dixi. *Idem.*

2 *Cn. Cornelius Cossus*] Libri omnes veteres, praterea Diodorus *P. Cornelium* edunt, non *Cn. Cornelium*. Idem.

3 *In quibusdam insignium populum*] Alii libri ita habent, alii pro *insignium* habent *insciam*. Ego autem utramque vocem retinendam esse puto, ut legatur, *Tædio sordium in quibusdam insignium insciam populum a plebeiis avertissent*. Idem.

4 *Volscos deinde* &c, *ad iram eum impulisset*] MSS. *Compulisset*, una voce pro duabus. Legendum igitur: *Volscos deinde & Æquos seu Carventana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidium ad iram compulisse fama affertur: summa vi ad bellum coortos*, &c. Memineris *vi fama* accipere ablativo casu. Sic Lib. 1. *Vi Servium conditorem omnu in civitate disposuit*, &c. *peperi fama fervem*. Lib. 34. *Hæc cognoscere, quamquam ipse in secreto voluntatum cum amicis, vulgo tamen omnes fama percipiant.* J. F. Gron.

Volscos deinde & Æquos, seu Carventana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidium ad iram compulisset, fama affertur, summa vi ad bellum coortos] Est perfectus & absolutus hic sensus; quem optime, ut recte me submonebat meus Perizonius, sic constituunt MSS. in quo mihi prorsus est mutandum. Auctoritatem enim horum causam belli fama ferebat. Et, eodem admonente, solent veteres his particulis ita uti, siquidem cautè rei, quam narrant, duplex reddi possit. 5, 9, *Primores patrum, sive culpa, sive infelicitate imperatorum, tam ignominiosa clades accepta esset, consilium*, &c. Deest hic iterum *quod*, alias locis sæpe non neglectum. Cæsar 1 Bell. Gall. 23. *Helvetii, seu quod timore perterritos discedere existimarent, sive quadre frumentaria interclusi posse confiderent, nostros insequi ac lacessere coeperunt.* Jac. Gron.

1 *Nec*

no, & opprimi Verruginis præsidium, passi essent. jam non exercitus modo armatos, sed colonias etiam in suos fines mitti: [1] nec ipsos modo Romanos sua divisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hæc quum inflammarentur animi, ut ad quosque ventum erat, numerus juniorum conscribebatur. Ita omnium populorum juventus Antium contracta, ibi castris positis hostem opperiebantur. Quæ ubi tumultu majore etiam quam res erat, nunciantur Romam, senatus extemplo (quod in rebus trepidis ultimum consilium erat) dictatorem dici jussit. quam rem ægre passos, Julium Corneliumque ferunt: magnoque certamine animorum rem actam: quum primores Patrum nequicquam conquesti, non esse in auctoritate senatus tribunos militum, postremo etiam tribunos plebi appellarent, & consulibus quoque ab ea potestate vim super tali re inhibitam referrent; tribuni plebi læti discordia Patrum, [2] nihil esse in his auxilii dicerent, qui non civium, non denique hominum numero essent. si quando promiscui honores, communicata respubl. esset; tum se animadversuros, ne qua superbia magistratuum irrita senatusconsulta essent. Interim patricii soluti legum magistratuumque verecundia, per se quoque tribuniciam potestatem agerent. Hæc contentio minime idoneo tempore, quum tantum belli in manibus esset, occupaverat 57

cogita-

1 *Nec ipsos modo Romanos sua divisa habere*] Potest utcunque tolerari: sed si Livium loquentem ore suo volumus, scribamus: *sua divisui habere*. Sic lib. 33. *Vectigalia publica partim negligentia dilabebantur, partim prædæ ac divisui principibus, quibusdam & magistratibus erant*. Lib. 45. *Quanta Macedonia esset, quam divisui facilis*. A. Gellius lib. 20, 1. *Neque pejus ullum facinus existimatum est quam si cui probaretur clientem divisui habuisse*. Sed & Livii lib. 1, 54. *Absentiumque bona juxta atque interemptorum divisa fuere*. Non sine suspicione sum, scriptum auctori: *divisui fuere*. J. F. Gron.

2 *Nihil esse in his auxilii dicerent, qui non civium*] E Fulvii & Cujacii libris notaverat Puteanus: *quibus non civium*. Videntur voluisse & superius legi: *nihil esse in se hu*. Sed vulgatæ sententia eadem est: Patribus nihil auxilii in his, qui eorum studio ac fastidio non civium, immo ne hominum quidem numero essent vel haberentur. *Idem*.

cogitationes hominum : donec ubi diu alternis Julius Corneliusque, quum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum, mandatum sibi à populo eripi honorem, disseruere; tum Ahala Servilius tribunus militum, *Tacuisse se tamdiu*, ait, *non quia incertus sententiæ fuerit: (quem enim bonum civem secernere sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua sponte cedere auctoritati senatus, quam tribuniciam potestatem adversus se implorari paterentur. Tum quoque, si res sineret, libenter se daturum tempus iis fuisse ad receptum nimis pertinacis sententiæ. sed quum belli necessitates non exspectent humana consilia, potiorem sibi collegarum gratia rempubl. fore.* [1] *& si maneat in sententia senatus, dicta-*

1 *Et si maneat in sententia senatus* &c. *ac si quis intercedat, Senatusconsulti auctoritate*, &c.] Nescio an locus alius aut pulchrior sit aut obscurior, cujus quæ sit sententia, ire se ignorare Glareanus profitetur. Quis enim sensus ex tam mendosis & male interpunctis verbis elici possit? Sic igitur lege: *Et si quis intercedat Senatusconsulto, auctoritate se fore contentum.* Particulam *At*, habent veteres libri: reliqua Romani moris observatione sunt comparata. Nam inter *senatus consultum* & *senatus auctoritatem*, illud intercesse comperio; quod *consultum decretum* sit ratum magis, quam *auctoritas*. Nam si forte senatores omnes, qui vocati erant, non convenissent, habebatur senatus ille quidem, & quod decretum erat scribebatur, at scitum tamen id pro imperfecto, nec rato habebatur: verum auctoritas scribebatur tantummodo, ut senatorum voluntas, atque judicium de re extaret. Quoties autem nec legitimo in loco, nec die idoneo, nec edicto legitimo, sed ambitiose convocatus senatus esset, aut tribunus pleb. interdixisset, tum vero consultum senatus non poterat fieri, sed ea auctoritas dicebatur. Quæ vero dico, ea ex Dionis sententia dico, lib. 55. Εἰ δ' ἄν ποτε ἐν συντυχίᾳ τινὶ μὴ συλλεχθεῖεν, ὅσους ἡ χρεία ἐκάστοτε ἐκάλει, ἐξελθόντες εὐθύς, ἢ ὀλίγοι γε ὄντες, ἐβουλεύοντο, ἀλλ' οὐκ ἐψηφίζοντο, ἵνα μὴ ἀτελὲς τὸ βούλευμα ᾖ· τοῦτο γὰρ τὸ ἀψήφιστον καλοῦσιν. τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἐπὶ ποσὸν ἐν τῷ δήμῳ γίγνεται· ἢν γὰρ μὴ πλείους τῶν μυρίων ὦσι, τὸ δόγμα οὐ κύριον εἶναι νομίζουσιν· ἢν δὲ πλείους τούτων ὦσιν, οὐκ ἐξαρκεῖ ἐκεῖνο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιψηφίζεσθαι δεῖ αὐτοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τὰς ψήφους ἐν γραμματείοις ἀναγράφεσθαι. Hic idem mos explicatur etiam in epistola Cœlii: *Quod M. Marcellus* V. F. *de provinciis*, D. E. R. I. C. *Senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habent intercedendi, impediendi, moram afferre oportere, quo minus de rep. quam primum ad senatum referri*, S. Q. C. *fieri possit. Qui impedierit, eum senatum existimare contra remp. fecisse. Si quis huic S. C. intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum populumque referri.* De senatus autem consulto faciendo, idem ita: *Senatusconsultum factum est, auctoritateque perscripta prid. Kal. Octob. in ade Apollinis, scribendo affuerunt L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus, Q. Cæcilius Q. F. Metellus*

dictatorem nocte proxima dicturum: ac si quis intercedat senatusconsulto, auctoritate se fore contentum. Quo facto, quum haud immeritam laudem gratiamque apud omnes tulisset, dictatore P. Cornelio dicto, ipse ab eo [1] magister equitum creatus exemplo fuit collegas eumque intuentibus, quam gratia atque honos opportuniora interdum non cupientibus essent. Bellum haud memorabile fuit. uno atque eo facili prœlio cæsi ad Antium hostes. victor exercitus depopulatus Volscum agrum. castellum [2] ad lacum Fucinum vi expugnatum: atque in eo tria millia hominum capta, cæteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentibus agros. Dictator bello ita gesto, ut tantum non defuisse fortunæ videretur, felicitate quam [3] gloria major in urbem rediit, magistratuque se abdicavit. Tribuni militum mentione nulla comitiorum consularium habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum vero gravior cura Patribus incessit; quippe quum prodi causam ab suis cernerent. Itaque sicut priore anno, per indignissimos ex plebeiis candidatos omnium etiam dignorum tædium fecerant; sic tum primoribus Patrum splendore gratiaque ad petendum præparatis, omnia loca

lus Pius Scipio, &c. Et ad Lentulum Cicero lib. 1. *De his rebus senatus auctoritas gravissima intercesserat, cui cum Cato & Caninius intercessissent, tamen est perscripta.* Hinc legimus etiam apud Livium, dictatorem modo factum ex Senatusconsulto, modo ex auctoritate senatus: cum tamen non sit idem. His verbis satis & Livii locum emendatum, & quid sit *senatus* cum *auctoritas*, tum *consultum*, declaratum puto. *Sigonius.*

1 *Magister equitum creatus est. Exemplo*] *Tò est* MSS. omnibus ignorabile. Distingue & emenda: *ipse ab eo magister equitum creatus, exemplo fuit collegas eumque intuentibus.* Non enim ipsis *collegis* haud dubie malignis, sed illis qui remoti à causa utrosque compararent, & ex utrorumque facto documentum caperent. Lib. 22. *Nunc & collegam tuum & te talem virum intuenti mihi tecum omnis oratio est.* Hoc quum notassem, accepi ab Rubenio in Chiflet. quoque legi *Collegas.* J. F. Gron.

2 *Ad lacum Fucinum*] Hujus lacus aliquoties meminit Plin. Virgilius lib. 7. *Vitrea te Fucinus unda.* Plinius in Marsis, Livius in Volscis ponit. Sed haud scio potuerintne hi duo populi alicubi esse confines. *Glareanus.*

3 *Gloria major*] Vet. lib. *Felicitate, quam gloria majore*, Quæ locutio venusta est, & bonis scriptoribus usitata. *Sigonius.*

ca obtinuere; ne cui plebeio aditus esset. Quatuor creati sunt, omnes jam functi eo honore, [1] L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, [2] Numerius Fabius Vibulanus, C. Servilius Ahala. hic refectus continuato honore, quum ob alias virtutes, tum ob recentem favorem unica moderatione partum. Eo anno, quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat, per legatos fecialesque res repeti cœptæ. quibus venientibus ad finem, legatio Veientium obviam fuit. Petiere, ne prius quam ipsi senatum Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne res ab iis repeterentur. tantum abfuit ut ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso Verrugine præsidio. ubi tantum in tempore fuit momenti, ut quum, precantibus opem militibus qui ibi à Volscis obsidebantur, succurri, si maturatum esset, potuisset; ad id venerit exercitus subsidio missus, ut ab recenti cæde palati ad prædandum hostes, opprimerentur. Tarditatis causa, in senatu magis fuit [3] quam in tribunis. [4] qui, quia summa

58

1 *L. Curtius Medullinus tertium*] Anno ab Urbe cond. 357 rursus tertium fit hic Lucius tribunus mil. conf. potestate, quare necesse est, ut alterutro in loco *Sex. Furius* legatur: neque enim idem bis potest tertium fuisse tribunus. Eadem de causa anno 355 *Sextum Furium Medullinum quartum* legam. Omnino in his prænominibus tantus est error, & tam nulla propemodum via ad veritatem, ut de eis desperarim. Furium enim Medullinum ab anno 323 ad annum 364 decies ter habebis in magistratibus. *Glareanus.*

2 *Cn. Fabius Vibulanus*] Lege N. *Fabius Vibulanus* ex monumentis Capitolinis, & ex Diodoro, qui Νομίσιον Φάβιον edit. *Sigonius.*

3 *Quam tribunis.*] Vet. lib. *quam in tribunis.* Idem.

4 *Qui quia summa vi resistere nuntiabantur*] Duplex hic mendum: *Qui* non potest respicere nisi *τὸ tribunis:* at *cogitaverunt* respicit senatum seu patres, non tribunos, qui ab hac culpa excusantur. Cancellandum igitur, quippe sine illo oratio constat, nihilque habet ambigui. Deinde tres Pall. & Rhenani codex & Romana editio Andreæ, *restare*, non *resistere*, quod ex Campano, omnes adoptarunt. Sic lib. 6. *Ibi dum iniquo loco sola virtute militum restantes cæduntur cæduntque.* Ibidem: *æqua virtute fortunaque Latina maxime legiones, longa societate militiam Romanam edoctæ, restabant.* Lib. 8. *Pedes restantes circumventos cecidit, ab equite fugientium strages est facta.* Lib. 23. *Qui pauci plures vincere soliti estis, nunc paucis plures vix restatis.* Vera igitur Livii manus hæc fuit: *Tarditatis causa*

ma vi reſtare nunciabantur, parum cogitaverunt, [1] nulla virtute ſuperari humanarum virium modum. Fortiſſimi milites, non tamen nec vivi, nec poſt mortem inulti fuere. Inſequenti anno, P. & Cn. Corneliis Coſſis, [2] Numerio Fabio Ambuſto, L. Valerio Potito, tribunis militum conſulari poteſtate, Veiens bellum motum, ob ſuperbum reſponſum Veientis ſenatus, qui legatis repetentibus res, ni faceſſerent propere urbe finibuſque daturos quod [3] Lars Tolumnius dediſſet, reſponderi juſſit.

cauſa in ſenatu magis fuit quam tribunis. Quia ſumma vi reſtare nuntiabantur (milites qui Verrugine in præſidio erant) *parum cogitaverunt* (Patres,) *nulla virtute ſuperari humanarum virium modum.* Conceptum ſimiliter lib. 38. *Samii deſciverunt. Quia opportuno loco urbs poſita eſſet, timuiſſe ſe ajebant, ne demigrare cogerentur.* J. F. Gron.

1 *Nulla virtute ſuperari humanarum virium modum*] Lego, *nimiarum virium.* Tan. Faber.

2 *Cn. Fabio Ambuſto*] Scribe item *N. Fabio Ambuſto*, ſequutus & marmora Capitolina, & Diodorum. Vixerunt autem hoc tempore duo Numerii Fabii, alter Vibulanus Q. F. alter Ambuſtus M. F. Quod ut omnes ita eſſe intelligant, Fabiorum ſtemma ſubjungam, ex Livii, Dionyſii, Diodori, auctorumque Capitolinorum ſententia uſque ad Q. Fabium Maximum Rullianum:

K. Fabius Vibulanus.

K. Fabius K. F. Vibulan. Cos. 268, 271, 273.

M. Fabius K. F. Vibulan. Cos. 269, 272.

Q. Fabius K. Vibulan. Cos. 267, 270.

Q. Fabius M. F. K. N. Vibulan. qui puer ad Cremeram ſuperfuit CCCVI Fabiis interfectis. Cos. 285, 287, 294. Xvir 302, 303.

Q. Fabius Q. F. M. N. Vibulan. Cos. 331. Tr. mil. 339, 341.

M. Fabius Vibulanus Cos. 312. Tr. mil. 321.

N. Fabius Q. F. M. N. Vibulan. Cos. 333. Tr. mil. 340, 348.

M. Fabius Ambuſtus. de quo nihil.

Q. Fabius Ambuſtus Cos. 343.

N. Fabius M. F. Q. N. Ambuſtus. quæſt. 346. Tr. mil. 349.

K. Fabius M. F. Q. N. Ambuſtus. Tr. m. 351, 354, 360.

Q. Fabius cũ duobus Fabiis fratribus M. Ambuſti F. Legati ad Gallos. Tr. mil. 365.

M. Fabius N. F. M. N. Ambuſtus Cos. 395, 399, 401. Dict. 405.

M. Fab. K. F. M. N. Ambuſtus. Tr. m. 375, 386. Pont. Max. ſocer Stolonis.

Q. Fabius M. F. N. N. Maximus Rullianus Cos. 432.

M. Fabius Ambuſtus mag. eq. 432. *Sigonius.*

3 *Lars Tolumnius*] *Lar Tolumnius* eſt in veteribus libris, atque ita ſcriben-

sit. Id Patres ægre passi, decrevere, ut tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoque die ad populum ferrent. Quod ubi primo promulgatum est, fremere juventus, *Nondum debellatum cum Volscis esse: modo duo præsidia occidione occisa, & cum periculo retineri. Nullum annum esse, quo non acie dimicetur. & tanquam pœniteat laboris, novum bellum cum finitimo populo & potentissimo parari, qui omnem Etruriam sit concitaturus.* Hæc sua sponte agitata, insuper tribuni plebis accendunt. *Maximum bellum patribus cum plebe esse* dictitant: *eam de industria vexandam militia, trucidandamque hostibus objici: eam procul urbe haberi atque ablegari, ne domi per otium memor libertatis coloniarumque, aut agri publici aut suffragii libere ferendi consilia agitet:* [1] prensantesque veteranos stipendia cujusque, & vulnera ac cicatrices numerabant: quid jam integri esse in corpore loci ad nova vulnera accipienda, [2] quid super sanguinis qui dari pro republica posset? rogitantes. Hæc quum in sermonibus, concionibusque interdum agitantes, avertissent plebem ab suscipiendo bello, [3] profertur tempus ferendæ legis: quam, si subjecta invidiæ esset, 59 antiquari apparebat. Interim tribunos militum in Volscum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius unus Romæ relictus. Tres tribuni, postquam nullo loco castra Volscorum esse, nec commissuros se prœlio apparuit, tripartito ad devastandos fines discessere: Valerius

dum esse ex Charisii, Prisciani & Servii nobilium Grammaticorum auctoritate docui, in Prænominibus. *Sigonius.*

1 *Prehensantesque veteranos.*] Vet. lib. *Prensantesque.* Idem.

2 *Quid super sanguinis.*] Ut Rhenani, sic & Florent. Voss. Rott. Gud. *quid super sanguine.* Quare id reddere Livio non dubitavi. Virgilius: *O mihi so'amen super Asyanactis imago.* Hoc tamen mollius, quia in vicinia *to esse* apparet. *J. F. Gron.*

3 *Profertur tempus ferundæ legis.*] *Legem* intelligit, non de consule ex plebe creando, quæ post tribunos mil. creatos refrixit, relataque postea est à L. Sextio, & C. Licinio tribunis pl. verum legem de bello Veientibus indicendo. *Sigonius.*

Profertur tempus ferendæ legis.] Nam decreta de bellis indicendis dicuntur quoque *leges.* Justinus lib. 2. *Capital esse apud Athenienses cœpit, si quis legem de vindicanda insula tulisset.* J. F. Gron.

1 *Et*

lerius Antium petit, Cornelius Ecetras. quacumque inceſſere, late populati ſunt tecta agroſque, ut diſtinerent Volſcos. Fabius, quod maxime petebatur, ad Anxur oppugnandum ſine ulla populatione acceſſit. Anxur fuit quæ nunc Tarracinæ ſunt; urbs prona in paludes. ab ea parte Fabius oppugnationem oſtendit. Circummiſſæ quatuor cohortes cum C. Servilio Ahala, quum imminentem urbi collem cepiſſent: ex loco altiore, qua nullum erat præſidium, ingenti clamore ac tumultu mœnia invaſere. ad quem tumultum obſtupefacti, qui adverſus Fabium urbem infimam tuebantur, locum dedere ſcalas admovendi, plenaque hoſtium cuncta erant, [1] & in muris diu cædes pariter fugientium ac reſiſtentium armatorum atque inermium fuit. Cogebantur itaque victi, quia cedentibus ſpei nihil erat, pugnam inire: quum pronunciatum repente, ne quis præter armatos violaretur, reliquam omnem multitudinem voluntariam exuit armis: quorum [2] ad duo millia & quingenti vivi capiuntur. à cætera præda Fabius militem abſtinuit, donec collegæ venirent: ab illis quoque exercitibus captum Anxur dictitans eſſe, qui cæteros Volſcos à præſidio ejus loci avertiſſent. Qui ubi venerunt, oppidum vetere fortuna opulentum, tres exercitus diripuere: eaque primum benignitas imperatorum, plebem Patribus conciliavit. Additum deinde [3] omnium maxime tempe-

1 *Et in muris diu cædes*] Emenda: *& immitis diu cædes.* Sic Flor. Rott. Helm. Voſſiani duo, Mureti codices: *inmitis* ſcilicet vel *immitis*. Sine miſericordia aut parcendi diſcrimine. Sic reſtituimus nuper Plauto Bacchid. 3,4. *Immitiorem nunc utrum credam magis, Sodalemne eſſe, an Bacchidem, incertum admodum eſt.* J. F. Gron.

2 *Ad duo millia & quingenti vivi capiuntur*] Legend. *ad duo millia & quingentos, vivi capiuntur.* Tan. Faber.

3 *Omnium maxime tempeſtivo principum in m. munere*] Ita legendum putavit Rhenanus, cum antea legeretur, *Additum deinde omnium maxime tempeſtive præcipuum in multitudinem munus.* Quæ utraque lectio non ſatis probatur. probatur autem ea quæ eſt in libris vett. quos ipſe inſpexi: *Additum deinde omnium maxime tempeſtive principium in multitudinem munerum.* Principium autem donandæ multitudinis ſtipendium fuiſſe ait tum primum de publico militibus datum. *Sigonius.*

Maxime tempeſtivo principum] Quod ait Sigonius lectum ante Rhenanum: *tempeſtive præcipuum in multitudinem munus;*

tempestivo principum in multitudinem munere, ut ante mentionem ullam plebis tribunorumve decerneret senatus, ut stipendium miles de publico acciperet, quum ante id tempus de suo quisque functus eo munere esset.
60 Nihil acceptum unquam à plebe tanto gaudio traditur. Concursum itaque ad curiam esse, prensatasque exeuntium manus, & Patres vere appellatos: effectum esse fatentibus, ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquam virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret. [1] Quum commoditas juvaret, rem familiarem saltem

[9] *munus*: id non nisi apud Moguntinos & Frobenium repeno. Andreas & Junius *principium muneris*. A quo duabus literis distat, quod ille ex suis veteribus probat: *Additum deinde omnium maxime tempestive principium in multitudinem munerum*. At minime omnium id probat mihi. Quis quæso mortalium, præter ipsum interpretetur *principium munerum in multitudinem*, stipendium tum primum de publico datum. Nam extra illud fallum est nullam ante in multitudinem esse liberalitatem exercitam. Quo illa blandimenta plebi post reges exactos data? toties levata annona? toties agri divisi? toties & cum maxime præda concessa? Perpulchra sane oratio: *additum est principium munerum in multitudinem*, hoc est, præter illa quæ dicta sunt, factum est initium stipendiorum. Sic scribere Livium? Et hæc posse probare quemquam contra scripturam tam Latinam, tam apertam & planam, tam aptam: *tempestivo principum in multitudinem munere*: quam non modo MSS. sed Bechurius, sed Veneta Zanensis, sed Tarvisina Vercellensis, sed Ascensii, & Saveterii Parisiensis dudum prodierunt? Non enim fuit *principum munus*, qui ultro decreverunt ex ærario? qui ut censum habebant maximum, ita plurimum contulerunt; qui aliis conferendi pigritiam exemplo excusserunt. Non fuit *omnium maxime tempestivum*? instante gravissimo bello, tergiversante & fremente juventute, tribunis incendentibus plebem, erogatum, quo, præter hos solos, omnes homines, non tantum omnes ordines, Patribus sunt mire conciliati. Vir præstantissimus præter solitum hic dormitavit. *J. F. Gron.*

1 *Cum commoda ita juvarent, rem familiarem saltem acquiescere eo tempore*] Lego, *cum commodis suis ita servirent, ut res familiaris saltem acquiesceret*. Tan. Faber.

Quum commoditas juvaret rem famil. &c.] Jam dudum hoc pro desperato. Lipsius: *cum commoda ita juvaret: rem familiarem saltem accrescere*. Equidem *τὸ accrescere* nequam puto, vel ob id quod sequitur *operatum*: nam ante data stipendia non modo manus & corpora, sed & patrimonium militantium reipublicæ serviebat & fatigabatur, quum suo cibo castra sequerentur: quod acquievit nec perinde attritum est, ex quo æra meruerunt. Alterum non placet magno viro, etsi cubare locum in mendo fateatur: non enim juvabant, inquit, commoda jam data: nec hoc si vellet, sic loqueretur Livius. Quid ni ille? quum Suetonius Calig. 41. *Quasi adjuvantium Cæsaris reditus*. Nam quod ait *jam data*, hæc captio est. *Commoda* sunt militum: sed non solorum sunt *commoda* militum. Sunt uniuscujusque fructus, reditus, vectigalia, salaria, honora-

tem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atque operatum reipubl. esset; tum quod ultro sibi oblatum esset, non à tribunis plebis umquam agitatum, non suis sermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudium, [1] cumulatioremque gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concordiæque soli expertes, negare, *Tam id lætum Patribus universis, nec prosperum fore quam ipsi crederent. consilium specie prima melius fuisse quam usu appariturum. Unde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur aliis largitos. neque*

noraria, propter quæ vivit facilius. Sic *sacerdotum commoda auxisse* dicitur Augustus cap. 31, & Claudius *magna commoda constituisse naves fabricantibus* cap. 18. Sic igitur civium *commoda*, id est, quas quisque rationes haberet commode vivendi, decreto stipendio, *juvisse* belle patria vel Patres dicerentur. Mavult ille, *cum commodis juvaret*: vel, *Quum commodis datis juvet. rem familiarem saltem*: & quum Lipsius hanc faciat partem membri præcedentis, ille sequenti adjudicat. Quorum ego facile optionem cuivis relinquo, si modo satis acceptum habeat vitium subesse: de quo incipio dubitare. Video enim duas ponere causas Livium, quæ huic muneri mirificum lenocinium addiderunt: alteram ipsius rei fructum, quæ molesta quemque impensa levabat, quo tempore minime attendere domesticis rationibus possent; alteram promptam largientium voluntatem, quæ ante cujusquam spem aut desiderium munifica fuerat. Sic Justinus de Alexandro solvente militum æs alienum: *Insignis hac munificentia non summa tantum, verum etiam titulo muneris fuit.* Fausta omina & laudes, quas donati congerunt in donantes, finiuntur cum periodo illa in verbo *parceret*. *Quum commoditas* (pergit hinc auctor, suo, non tenuium civium ore) *commoditas*, id est, utilitas, opportunitasque hujus muneris, in eo sita, quod permittebatur *rem familiarem* cujusque *saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atque operatum reipublicæ esset*; ista igitur quum commoditas *juvaret*, delectaret accipientes, grata accideret accipientibus: *tum quod ultro oblatum*, &c. Commoditas sic Ciceroni, l. 2 de Offic. *Qui ex bestiis fructus, quæ commoditas percipi posset?* Malles forte, *juvabat*. Sed sic quoque lib. 3. *Quum promptum hoc jus velut ex oraculo incorruptum pariter ab his summi infimique ferrent; tum legibus condendis opera dabatur.* Lib. 8. *Quum ipsa per se res anceps esset, prout cujusque ingenium erat, atrocius mitiusve suadentibus; tum incertiora omnia unus ex Privernatibus legatis fecit.* J. F. Gron.

Rem familiarem, saltem acquiescere] Suspectum habet verbum, *Acquiescere*, Glareanus, quasi vero non lib. 5 ita locutus sit Livius: *Ut fessa diutino bello acquiesceret civitas*, id est: *quiesceret*. Sigonius.

1 *Cumulatioremque gratiam rei*] Hoc in primo video Junta. Voss. Rott. & Helm. MS. Andreas, Tarvis. Beccar. Ven. utraque, Ascens. Mogunt. & post Juntam etiam Saveter. ignorant vocabulum *rei*. Tollaturque: nemo enim tam fatuus qui non facile id intelligat: certe multo facilius, quam supra in τῷ *commoditas*: ubi si additum fuisset, nulla istius loci summos viros percepisset obscuritas: & tamen Livio addere non placuit. *J. F. Gron.*

1 *Ne-*

[1] *neque id etiam si cæteri ferant, passuros eos, quibus jam emerita stipendia essent, meliore conditione alios militare quam ipsi militassent. & eosdem in sua stipendia impensas fecisse, & in aliorum facere.* His vocibus moverunt partem plebis. postremo indicto jam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene cœptam rem perseveranter tueri: conferre ipsi primi: [2] & quia nondum argentum signatum erat, æs grave plaustris quidam ad ærarium convehentes, speciosam etiam collationem faciebant. Quum senatus summa fide ex censu contulisset, primores plebis, nobilium amici, ex composito conferre incipiunt. quos quum & à Patribus collaudari, & à militari ætate tamquam bonos cives conspici vulgus hominum vidit, repente spreto tribunicio auxilio, certamen conferendi est ortum. & lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte voluntarium novi tribuni militum consulari potestate Veios du-
61 xere. [3] Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, P. Quintius Cincinnatus, [4] C Julius Iulus iterum, [5] A. Manlius, L. Furius Medullinus iterum, [6] Manius Æmilius Mamercinus. Ab his primum circumsessi Veii sunt, sub cujus initium obsidionis quum Etruscorum concilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum esset, parum

1 *Neque id etiam*] Vet. lib. *Neque enim id.* Quod placet. *Sigonius.*

2 *Et quia nondum argentum signatum erat, æs grave*, &c.] Ex his Livii verbis colligimus, de *ære gravi*, minime hæc esse intelligenda de rudi & informi, quum tunc temporis ære signato uterentur Romani. Sed æs grave appellatum, quia penderetur, non numeraretur in solutionibus. Namque si parva summa erat solvenda, numerabantur nummi ærei; si magna, appendebantur. Vide & Cassiodor. l. Variar. 7 Epist. 32. *Marcell. Donatus.*

3 *Fuere autem tribuni*] Et hic sarcinatorum cento est meo quidem judicio. Dederat Livius: *novi tribuni militum consulari potestate Veios duxere, T. Quintius Capitolinus*, &c. *J. F. Gron.*

4 *C. Julius Tullus*] *Julius Iulus*, ut dixi. *Sigonius.*

5 *A. Manlius*] *A. Manlius* ex tribunatu hujus Capitolino: præterea *Manlii* plebeii, hic patricium quærimus. Item *Aulus* prænomen est *Manliorum*, non *Manliorum*. Idem.

6 *M. Æmylius Mamercus*] *M' Æmilius Mamercinus* ex tribunatu hujus Capitolino. *Idem.*

parum constitit, bellone publico gentis universæ tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusque ad Volscum avocata bellum. Tribunos militum consulari potestate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, [1] Manium Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginensem, Cn. Cornelium Cossum, [2] Cæsonem Fabium Ambustum, Sp. Nautium Rutilum iterum. Cum Volscis inter Ferentinum atque Ecetram signis collatis dimicatum. Romanis secunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde Volscorum oppidum ab tribunis obsideri cœpta. inde inter eruptionem tentatam compulso in urbem hoste, occasio data est Romanis irrumpendi, præterque arcem cætera capta. [3] in arcem munitam natura globus armatorum concessit. Infra arcem cæsi captique multi mortales. arx deinde obsidebatur: nec aut vi capi poterat, quia pro spatio loci satis præsidii habebat; aut spem dabat deditionis, omni publico frumento, priusquam urbs caperetur, in arcem convecto. tædioque recessum inde foret, ni servus arcem Romanis prodidisset. ab eo milites per locum arduum accepti, cepere. à quibus quum custodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pavore oppressa, in deditionem venit. Diruta & arce & urbe Artena, reductæ legiones ex Volscis; omnisque vis Romana Veios conversa est. Proditori, præter libertatem,

1 *M. Sergium Fidenatem*] Scribe *M' Sergium* ex tribunatu ejus Capitol. & ex Diodoro, qui Μάνιον Σέργιον nunc vocat: præterea ex veteribus libris, qui *Manlium Sergium* habent. Fuisse autem *Sergiorum* prænomen *Manium*, argentei nummi indicant, qui multi cum apud alios, tum apud clarissimum patrem tuum sunt, cum his literis, *M' Sergi. Silus.* Sigonius.

2 *C. Fabium Ambustum*] Diodorus nunc Καίσωνα Φάβιον vocat, id est, *Cæsonem Fabium*, itemque Capitolini scriptores, apud quos est hoc anno *K. Fabius.* Quare ita legendum est. *Idem.*

3 *In arcem munitam*] Valde molestum est, sexies tam propinquis locis *arcem* nominari: nec feciſſe Livium puto. Quis enim hæsitaret, si sic legeretur? *præterque arcem cætera capta. in eam munitam natura globus armatorum concessit. Infra arcem cæsi captique multi mortales. Ipsa deinde obsidebatur*, &c. *tædioque recessum inde foret, ni servus prodidisset.* Sed quia scripti nihil mutant, feramus oportet. *J. F. Gron.*

1 *Ser-*

tem, duarum familiarum bona in præmium data. [1] Servius Romanus vocitatus. Sunt, qui Artenam Veientium, non Volscorum fuisse credant. Præbet errorem, quod ejusdem nominis urbs inter Cære atque Veios fuit: sed [2] eam reges Romani delevere, Cæretumque non Veientium fuerat. Altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit, cujus excidium est dictum.

1 *Serviius Romanus vocit.*] Vet. lib. *Servus.* Sigonius.

2 *Eam reges Rom. delevere*] Vet. lib. *Diruere* ut lib. 7. *Restitutaque urbs quam Latini diruerant.* Idem.

EPITOME LIBRI V.

IN obsidione Veiorum hibernacula militibus facta sunt. ea res quum esset nova, indignationem tribunorum plebis movit, querentium non dari plebi nec per hiemem militiæ requiem. Equites tum primum equis suis merere cœperunt. Quum inundatio [1] *ex lacu Albano facta esset, vates qui eam rem interpretaretur,* [2] *de hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit: simulacrum Junonis Romam transtulit: decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum, quum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit: placatumque deditione facta, Faliscorum victoriam justitia consecutus est. Quum alter* [3] *ex censoribus, C. Julius decessisset, in locum ejus M. Cornelius suffectus est. nec id postea factum est: quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, quum ei dies à* [4] *L. Appuleio tribuno plebis dicta esset, in exilium abiit. Quum Senones Galli*

1 *IN lacu Albano*] Vet. lib. *Ex lacu Albano.* Sigon.

2 *Ab hostibus capt.*] Vet. lib. *de hostibus*, præclare: erat enim vates ille unus ex hostibus. *Idem.*

3 *Ex censoribus Julius*] Vet. lib. *C. Julius.* itemque Livius. *Idem.*

4 *L. Apuleo*] *Appuleius*, duobus *pp* scribi debet, si sequimur nummos argenteos, & lapides Capitolinos. *Idem.*

Galli Clusium obsiderent, & legati à Senatu missi ad componendam inter eos & Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent; hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt, fusisque [1] *ad Alliam flumen Romanis, cepere urbem, præter Capitolium,* [2] *in quod se juventus contulerat: majores natu cum insignibus honorum, quos quisque gesserat, in vestibulis ædium sedentes occiderunt. & quum per aversam partem Capitolii jam in summum evasissent, proditi clangore anserum, M. Manlii præcipue opera dejecti sunt.* [3] *coactis deinde propter famem Romanis descendere, ut mille pondo auri darent, & hoc pretio finem obsidionis emerent; Furius Camillus dictator absens creatus,* [4] *inter pendendum aurum cum exercitu venit: & Gallos post sextum mensem urbe expulit, ceciditque.* [5] *Ædes Aio Loquutio facta, quo loco ante urbem captam vox audita erat, adventare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam & dirutam urbem. quod consilium Camillo auctore discussum est. Movit populum vocis quoque*

1 *Ad Alliam*] *Aliam* scribendum uno *l*, & *Dies Aliensis*. Hanc enim habent scripturam plerique veteres libri, item Græci scriptores: περὶς Ἀλίαν ποταμὸν, & Ἀλιάδα ἡμέραν, ut Plutarchus. Servius etiam in 7 Æneidos docet à Poëtis *Alliam* duobus *ll* dici metri causa, ut *Relliquiæ*. Sigonius.

2 *In quod se juvenes contulerant*] Veteres libri, *In quod se juventus contulerat*. Idem.

3 *Coactis deinde propter famem Romanis descendere*] Alii *despondere*. Male quidem, sed & illud juvandum videtur. *propter famem Romanis eo descendere*. Dicuntur *aliquo descendere*, qui ad gravem aliquam conditionem iniqui necessitate veniunt. Cicero pro Quinctio: *Viri boni cum palam fraudantur, cum experiundi potestas non est, tamen & pedetentim istuc descendunt, necessitate coacti, inviti*. Pro Fonteio: *Videte, quo descendam, judices: quam longe videar à consuetudine mea & cautione ac diligentia discedere*. Lib. 2 de Invent. *Quæ in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud tempus exspectare oportebit*. Cæsar 1 Civ. *Sed tamen ad omnia descendere se paratum atque omnia pati reipubl. causa*. J. F. Gron.

4 *Inter pendendum aurum*] Vet. lib. *Inter ipsum colloquium, quo de pacis conditionibus agebatur*. Sigonius.

5 *Ædes Loquutio facta*] Liviani libri veteres *Alloquutio* habent. Hunc Deum Gellius lib. 16 cap. 17 *Aium* vocat. Cicero de Divin. *Aium loquentem*. ex quo ego suspicatus sum, *Aio loquuto* & hic, & apud Livium esse legendum. Verba Ciceronis sunt hæc, lib. 2. *At paulo post audita vox est monentis, ut providerent ne à Gallu Roma caperetur, ex eo Aio Loquenti aram in nova via consecratam. quid ergo? Aius iste Loquens, quando eum nemo norat, ajebat, & loquebatur, & ex eo nomen invenit, postquam & sedem, & aram, & nomen invenit, obmutuit?* Plutarchus in Camillo φήμην τῆς κλησόνος vertit. *Idem*.

1 *M. Æ-*

que omen ex centurione auditæ, qui, quum in forum venisset, manipularibus suis dixerat, Sta miles, hic optime manebimus.

1 PACE alibi parta, Romani Veiique in armis erant, tanta ira odioque, ut victis finem adesse appareret. Comitia utriusque populi longe diversa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorum militum consulari potestate numerum. octo, quot nunquam antea, creati, [1] Manius Æmilius Mamercinus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, [2] L. Julius Iulus, M. Postumius, [3] M. Furius Camillus, M. Postumius Albi-

1 *M. Æmilius Mamercus iterum*] Lege *M' Æmilius Mamercinus iterum*: sic enim scriptum est in primo & tertio hujus tribunatu Capitolino, & apud Diodorum. *Sigonius.*

2 *M. Julius Iulus*] Scriptores Capitolinorum tribunatuum *L. Julium Iulum* vocant. Diodorus item Ἀσκάνιον Ἴουλον. *Idem.*

3 *M. Furius Camillus, M. Postumius Albinus*] Nemo est, qui non *M. Furium Camillum* tribunum militum hunc esse putet, qui post Dictator Gallos urbe expulit. Ita eos fentre, argumento est, quod & tertium, & septimum tribunum hunc potthac contra auctoritatem veterum librorum scriptere, hunc annum numerantes. Errare autem eos ostendam, si primus tribunatus Camilli, prout in vulgatis habent libris, appoluero.

An. 352. M. Furius Camillus cum M. Postumio Albino unus ex octo.
354. M. Furius Camillus iterum.
357. M. Furius Camillus tertium.
361. M. Furius Camillus *sine nota numeri*, Falisios vicit.
370. M. Furius Camillus, *sine nota numeri*, Sutrium recepit.
372. M. Furius Camillus quintum.
375. M. Furius Camillus septimum.

Quæ, malum, est ista emendatorum insania, qui, si septem tribunatus Camilli numerarunt, non anno CCCLXXII *sextum* conexerunt, pro *quintum*? Itaque quoniam Camillus in libris veteribus invenitur esse trium. mil. anno CCCLVII *iterum*, non *tertium*, & CCCLXXV *sextum*, non *septimum*: quoniam item Plutarchus, CCCLVII cum Capenatibus cum pugnasse tribunum mil. τὸ δεύτερον, non τὸ τρίτον, ait, quo anno uterque prodigium Albani lacus exponit. & anno CCCLXXV eundem Camillum *sextum* tribunatum gessisse narrat, non *septimum*: quo anno L. Furium coliegam infestum habuisse utrique tradit. praterea vero quoniam inter Capitolinos hujus anni tribunos non *M. Furius Camillus* numeratur, sed *M. Furius Fusus. Camilus* autem cum *M. Postumio Albino* consuram hoc anno gessisse scribitur, propterea non videtur esse dubitandum, quin principium tribunatuum Camilli non ab hoc anno, sed ab an. CCCLIIII ducamus, quo anno aperte apparet, insignem illum Camillum in magistratu fuisse, hoc autem anno non illum, sed alium *M. Camillum* minus strenuum tribunatum gessisse dicamus, quippe qui nihil in magistratu gessisse

gradatus

Albinus. Veientes contra tædio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum causſa erat, regem creavere. Offendit ea res populorum Etruriæ animos, non majore odio regni quam ipſius regis. gravis jam is antea genti fuerat opibus ſuperbiaque, quia ſolennia ludorum, quos intermitti nefas eſt, violenter diremiſſet: quum ob iram repulſæ, quod ſuffragio duodecim populorum alius ſacerdos ei prælatus eſſet, artifices, quorum magna pars ipſius ſervi erant, ex medio ludicro repente abduxit. Gens itaque ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandum, donec ſub rege eſſent, decrevit. cujus decreti [1] ſuppreſſa fama Veiis propter metum regis; quī à quo tale quid dictum referretur, [2] pro ſeditionis eum principe, non vani ſermonis auctorem habebat. Romanis etſi quietæ res ex Etruria nunciabantur, tamen, quia omnibus conciliis eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, ut ancipitia munimenta eſſent. alia in urbem & contra oppidanorum eruptiones verſa: [3] aliis frons in

tradatur. Quare ita diſpone & corrige:

An. 352. M. Furius Camillus alius à Dictatore.
354. M. Furius Camillus, qui poſt Dictat.
357. M. Furius Camillus II.
361. M. Furius Camillus, *ſine nota numeri.*
370. M. Furius Camillus *ſine nota numeri.*
372. M. Furius Camillus V.
375. M. Furius Camillus VI. *Sig.*

1 *Suppreſſa fama Veiis*] MSS. o. *ſuppreſſa fama eſt Veiis.* J. F. Gron.

2 *Pro ſeditionis eum principe, non vani ſermonis auctorem*] Scribe, *auctore*: pendet enim à præpoſitione. Lib. 4. *Patres contra, non pro communicatis, ſed pro amiſſis honoribus fremere.* Eſt vero *auctor* hic idem qui nuntius. Ut lib. 10 *Ab Sutrio legati, auctores, concilia Etruriæ populorum de petenda pace haberi.*

Cæterum omnes viſæ nobis edd. vett. And. Bec. Ven. Tar. Mog. uſque ad Curionem *novi ſermonis.* quod haud ſcio an non retineri debuerit. Neque enim tam vanus ac falſus quam novus iſte rumor foret. Alterum eſt à Rhenano & Campanum edidiſſe audio: &, ſi placet, memineris, *vanum*, non pro falſo, ſed pro irrito, quem tyrannus iſte nihil ad ſe pertinere, nihil ſibi nocere poſſe putaret, quem tanquam verba ventis data acciperet, intelligendum. *Idem.*

3 *Aliis frons in Etruriam ſpectans*] Glareanus notat hunc locum, ut vitioſum, ſine cauſa: Nihil enim habet mendi, quamquam obſcuritatis non parum. Romanis, inquit, cum ad Veios caſtra haberent, etſi nunciabantur quietæ res ex Etruria, ita ut ſubſidio eos ab Etruſcis adjutum iri non timerent, tamen muniebant ita, ut una munimenti fronte Veientium

in Etruriam spectans auxiliis, si qua forte inde veni-
2 rent, obstruebatur. Quum spes major imperatoribus Romanis in obsidione quam in oppugnatione esset, hibernacula etiam, res nova militi Romano, ædificari cœpta: consiliumque erat, hiemando continuare bellum. quod postquam tribunis plebis, jamdiu nullam novandi res causam invenientibus, Romam est allatum, in concionem prosiliunt, sollicitant plebis animos, *Hoc illud esse* dictitantes, *quod æra militibus sint constituta. nec se fefellisse, id donum inimicorum veneno illitum fore. Venisse libertatem plebis: remotam in perpetuum & ablegatam ab urbe & ab republ. juventutem, jam ne hiemi quidem aut tempori anni cedere, ac domos & res invisere suas. Quam putarent continuatæ militiæ causam esse? nullam profecto aliam inventuros, quam ne quid per frequentiam juvenum eorum, in quibus vires omnes plebis essent, agi de commodis eorum posset. Vexari præterea & subigi multo acrius, quam Veientes. quippe illos hiemem sub tectis suis agere, [1] egregiis muris situque naturali urbem tutantes: murem Romanum in opere ac labore, nivibus pruinisque obrutum [2] sub pellibus durare, ne hiemis quidem spatio, quæ omnium bellorum terra marique sit quies, arma deponentem. Hoc neque reges, neque ante tribuniciam potestatem creatam superbos illos consules, neque triste dictatoris imperium, neque*

eruptionem ex urbe impedirent, altera auxiliis, si qua ab Etruscis forte venirent, aditum obstruerent, sic enim post Appius loquitur: *Munitiones non in urbem modo, sed in Etruriam etiam spectantes, si qua inde auxilia veniant, opposuere.* Ergo recte ait: *ancipitia munimenta erant, alia erant in urbem versa, aliu frons spectans in Etruriam opponebatur auxiliu, si qua forte inde venirent.* Sigonius.

1 *Egregiis muris situque naturali urbem tutantes*] At non cives ita tutantur urbem, sed ipse situs: & sic voluit Livius. Scribe *tutante*. cap. 6. *Urbium pletaque munitionibus ac naturali situ inexpugnabiles.* Jac. Gron.

2 *Sub pellibus durare, ne hyemis quidem spatio --- arma deponentem*] Livius libro trigesimo septimo: *Aut sub pellibus habendos milites esse, aut si concedere in hyberna vellent, differendum esse in æstatem bellum.* Et Cicero in Lucullo: *Ut non multum imperatori sub ipsis pelibus otii relinquatur.* His hybernacula vel tabernacula pellibus contecta significantur. Siquidem tecta castrensia *Tabernacula* vocantur, licet tentoriis aut pellibus contegantur aut fiant. Unde *contubernales* vocati sunt, auctore Festo. Ex hoc loco *Hyberna*, & *hybernacula* inter se differre, & quid differant, intelligitur. *Sigonius.*

neque importunos decemviros injunxisse servitutis, ut perennem militiam facerent, quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. Quidnam illi consules dictatoresve facturi essent, qui proconsularem imaginem tam sævam ac trucem fecerint? Sed id accidere haud immerito. non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum ulli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos: nunc jam octojuges ad imperia obtinenda ire: [1] *& ne in turba quidem hærere plebeium quemquam: qui, si nihil aliud, admoneat collegas; liberos, & cives eorum, non servos militare, quos hieme saltem in domos ac tecta reduci oporteat: & aliquo tempore anni parentes liberosque ac conjuges invisere, & usurpare libertatem, & creare magistratus.* Hæc, taliaque vociferantes, adversarium haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium, relictum à collegis ad tribunicias seditiones comprimendas; virum imbutum jam ab juventa certaminibus plebeiis: quem auctorem aliquot annis ante fuisse, memoratum est per collegarum intercessionem tribuniciæ potestatis dissolvendæ. Is tum jam, non promptus ingenio tantum, 3
sed usu etiam exercitatus, talem orationem habuit: *Si umquam dubitatum est, Quirites, utrum tribuni plebis, vestra an sua caussa seditionum semper auctores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari, certum habeo. & quum lætor tandem longi erroris vobis finem factum esse, tum quod secundis potissimum vestris rebus hic error est sublatus, & vobis, & propter vos reipublicæ*

1 *Et ne in turba quidem hærere plebeium*] *Hærere* quid sibi hoc loco velit, ipse propemodum hæreo, inquit Glareanus. Cicero ostendet in Vatinium 5. *Quæro abs te, teneasne memoria, cum P. Sextius quæstor sit cunctis suffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, sed consilio, extremum adhæsisse.* Valerius Maximus libro 6 cap. 9 de Mario: *Prætura candidatus supremo in loco adhæsit, quem tamen non sine periculo obtinuit.* Ita legendum: nam MSS. *supremo in loco ita hæsit, quam.* Vulgo, *supremo loco hæsit, quam.* Ovid. 9 Met. *Talia ne juicquam perarantem plena reliquit Cera manum, summoque in margine versus adhæsit.* Sed ad sententiam Terentius Eunucho: *perfice hoc precibus, precio, ut hæream in parte aliqua tandem apud Thaidem.* M. Seneca controv. 28. *Non potest filia tam angustæ paternus tabulis adhærere, quas aut totas possidere debet aut totas perdere.* Martialis 9, 49. *Conviva nec ultimus hæsi.* J. F. Gron.

publicæ gratulor. An est quisquam qui dubitet, [1] *nullis injuriis vestris, si quæ forte aliquando fuerunt, unquam æque quam munere Patrum in plebem, quum ea militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac conciliatos esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare velle, nisi concordiam ordinum,* [2] *quam dissolvendæ maxime tribuniciæ potestatis rentur esse? Sic, hercule, tamquam artifices improbi, opus quærunt.* [3] *qui & semper ægri aliquid esse in republ. volunt, ut sit ad cujus curationem à vobis adhibeantur. Utrum enim defenditis, an impugnatis plebem? utrum militantium adversarii estis, an causam agitis? Nisi forte hoc dicitis, Quicquid patres faciunt, displicet; sive illud pro plebe, sive contra plebem est. Et quemadmodum servis suis vetant domini quicquam rei cum aliena hominibus esse, pariterque in iis beneficio ac maleficio abstineri, æquum censent;* [4] *sic vos interdicitis Patribus commercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra provocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atque obediens sit. Quanto tandem, si quicquam in vobis, non dico civilis, sed humani esset, favere vos magis, & quantum in vobis esset, indulgere potius*

1 *Nullis injuriis vestris*] Legendum omnino est, *ullis*, quod & vis τὸ λεγόμενον & hæc verba ostendunt, *si quæ unquam*. Ridendus vero hoc loco Gallicus interpres vetus. *Tan. Faber.*

2 *Quam dissolvendæ maxime tribuniciæ potestati rentur esse*] In vetustis plerisque libris legitur, *potestatis*, in casu gignendi, non *potestati*. Quam lectionem probat Rhenanus, non intelligens usitatam hanc lectionem Historicis esse, ut dicant: *Esse alicujus rei faciendæ*, pro pertinere ad rem illam faciendam. Sic loquitur Livius lib. 3. *Quod unum exæquandæ libertati esset.* Et lib. 39. *Nihil æque dissolvendæ religionis esse.* Et Salustius in concione Lepidi: *Et omnia retinendæ dominationis honesta æstimet.* Et Livius lib. 27. *Ea prodendi imperii Romani, tradendæ Annibali victoriæ esse.* Ergo *potestatis* retinendum. *Sigonius.*

Dissolvendæ maxime tribuniciæ potestatis rentur esse] Eleganter hic quidem Sigonius, & subservit alter Vossianus, quo nunc primum incipio uti. Alter tamen, Helm. Busslid. Rott. Chiffletianus subscribunt Borbetomagensi, & habent *potestati*. J. F. Gron.

3 *Qui & semper ægri*] Muretus delet *τὸ qui*: ut sit: *tamquam artifices improbi, opus quærunt: & semper ægri.* Idem.

4 *Sic vos interdicitis Patribus commercio plebis*] Placet satis: neque tamen valde improbo, quod Rhenanus adnotat ex Borbet. *interdicto.* Subaudi, non quod ille vult *facitis*: id enim durum: sed ex præcedenti commate, *æquum censetis, ne* (scilicet quod sequitur) *nos munificentia nostra provocemus plebem.* Idem.

tius comitati Patrum atque obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua concordia sit, quis non spondere ausit, maximum hoc imperium inter finitimos brevi futurum esse? Atque ego, quam hoc 4
consilium collegarum meorum, [1] *quo abducere infecta re à Veiis exercitum noluerunt, non utile solum, sed etiam necessarium fuerit, postea edisseram: nunc de ipsa conditione militantium dicere libet. Quam orationem, non apud vos solum, sed etiam in castris si habeatur, ipso exercitu disceptante, æquam arbitror videri posse. in qua si mihi ipsi nihil quod dicerem, in mentem venire posset, adversariorum certe orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia numquam data essent. quonam modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid novi adjectum commodi sit, eis laborem etiam novum pro portione injungi? Nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumentum ferme sine impensa opera est. labor voluptasque dissimillima natura, societate quadam inter se naturali sunt juncta. Molestè antea ferebat miles, se suo sumptu operam reipubl. præbere: gaudebat idem partem anni se agrum suum colere, quærere unde domi militiæque se ac suos tueri posset. Gaudet nunc fructui sibi rempublicam esse, & lætus stipendium accipit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re familiari, cui gravis impensa non est, paulo diutius abesse. An si ad calculos eum respubl. vocet, non merito dicat, annua æra habes, annuam operam ede? An tu æquum censes militiæ semestri solidum te stipendium accipere?* [2] *Invitus in hac parte orationis, Quirites, moror: sic enim agere debent qui mercenario milite utuntur.* [3] *at nos tamquam cum civibus agere volumus: agique tamquam cum patria nobiscum, æquum censemus. Aut non suscipi bellum oportuit; aut geri pro dignitate populi Romani, & perfici quam primum oportet. Perficietur autem, si urgemus obsessos: si non ante abscedimus, quam spei nostræ finem captis Veiis imposuerimus.*

1 *Quo abducere infecta re*] Muretus è v. l. *quod*. Ego malim *qui*. J. F. Gron.

2 *Invitus in hac parte orationis. Quirites*] Quidam libri: *invitus, Quirites*, quæ repetitio vocis non insulsa videtur. & auget vim sententiæ. *Idem.*

3 *Nos tamquam*] Vet. lib. *At nos tamquam cum*. Sigonius.

mus. Si, hercule, nulla alia cauſſa, ipſa indignitas perſeverantiam imponere debuit. Decem quondam annos urbs oppugnata eſt ob unam mulierem ab univerſa Græcia: quam procul ab domo? quot terras, quot maria diſtans? Nos intra vicefimum lapidem, in conſpectu prope urbis noſtræ annuam oppugnationem perferre piget. ſcilicet, quia levis cauſſa belli eſt, nec ſatis quicquam juſti doloris eſt, quod nos ad perſeverandum ſtimulet. Septies rebellarunt, [1] *in pace numquam fidi fuerunt. agros noſtros millies depopulati ſunt: Fidenates deficere a nobis coëgerunt: colonos noſtros ibi interfecerunt: auctores fuere contra jus gentium cædis impiæ legatorum noſtrorum: Etruriam omnem adverſus nos concitare voluerunt, hodieque id moliuntur: res repe-*
5 *tentes legatos noſtros haud procul abfuit quin violarent. Cum his moliter & per dilationes bellum geri oportet? Si nos tam juſtum odium nihil movet, ne illa quidem, oro vos, movent? Operibus ingentibus ſepta urbs eſt, quibus intra muros coërcetur hoſtis. agrum non colui, & culta evaſtata ſunt bello. Si reducimus exercitum, quis eſt qui dubitet illos, non a cupiditate ſolum ulciſcendi, ſed etiam neceſſitate impoſita ex alieno prædandi, quam ſua amiſerint, agrum noſtrum invaſuros? non differimus igitur bellum iſto conſilio, ſed intra fines noſtros accipimus. Quid? illud quod proprie ad milites pertinet, quibus boni tribuni plebis quam ſtipendium extorquere voluerunt, nunc conſultum repente volunt, quale eſt? Vallum foſſamque, ingentis utramque rem operis, per tantum ſpatii duxerunt: caſtella primo pauca, poſtea exercitu auctо creberrima fecerunt: munitiones non in urbem modo, ſed in Etruriam etiam ſpectantes, ſi qua inde auxilia veniant, oppoſuere. Quid turres, quid vineas teſtudinesque, & alium oppugnandarum urbium apparatum, loquar? Quum tantum laboris exhauſtum ſit, & ad finem jam operis tandem perventum; relinquendane hæc cenſetis, ut ad æſtatem rurſus novus*

1 *In pace numquam fidi fuerunt*] Voſſianus, *fidei*. Morcenus, *in fide*. Flor. Helm. Rott. Voſſianus alter: *in pace numquam fidei fuerunt*. Et ſatis placet. Infra: *cum eadem nec pax ſatis fida, nec bellum pro certo ſit*. Lib. 40. *Nulli alii quam conſulatui creditum eſt bellum, ſincere ſane et pace Ligures egit*. J. F. Gron.

1 *Et*

vus de integro his instituendis exsudetur labor? Quanto est minus opera tueri facta, & instare, [1] *& perseverare, defungique cura? Brevis enim profecto res est, si uno tenore peragitur, nec ipsi per intermissiones has intervallaque lentiorem spem nostram facimus. loquor de opere, & de temporis jactura. Quid? periculi, quod differendo bello adimus, num oblivisci nos hæc tam crebra Etruriæ concilia de mittendis Veios auxilus patiuntur? Ut nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant missuros: quantum in illis est, capere Veios licet: quis est, qui spondeat, eundem, si differtur bellum, animum postea fore? quum, si laxamentum dederis, major frequentiorque legatio itura sit: quum, id quod nunc offendit Etruscos, rex creatus Veus, spatio mutari interposito possit, vel consensu civitatis, ut eo reconcilient Etruriæ animos, vel ipsius voluntate regis, qui obstare regnum suum saluti civium nolit. Videte quot res, quam inutiles, sequantur illam viam consilii: jactura operum tanto labore factorum: vastatio imminens finium nostrorum: Etruscum bellum pro Veiente concitatum. Hæc sunt, tribuni, consilia vestra, non, hercule, dissimilia, ac si quis ægro, qui curari se fortiter passus, extemplo convalescere possit, cibi gratia præsentis aut potionis, longinquum & forsitan insanabilem morbum efficiat. Si medius fi-* 6
dius ad hoc bellum nihil pertineret, ad disciplinam certe militiæ plurimum intererat, insuescere militem nostrum, non solum parta victoria frui; sed, si res etiam lentior sit, pati tædium, & quamvis seræ spei exitum exspectare: &, si non sit æstate perfectum bellum, hiemem opperiri. [2] *nec, sicut æstivas aves, statim autumno tecta ac recessum circumspicere. Obsecro vos, venandi studium ac voluptas homines per nives ac pruinas in montes silvasque rapit: belli necessitatibus eam patientiam non adhibebimus,*

1 *Et perseverare defungique*] Haud scio, ut postremis aliquot editionibus exciderit vox, quam prisci omnes libri scripti editique agnoscunt, *defungique cura*? Sic mox factum est *differendo bellum* pro *differendo bello*. Et capite præcedenti, *justi coloris* ἀντὶ τοῦ *justi doloris*. J. F. Gron.

2 *Nec sicut æstivas aves, statim autumno tecta ac recessum circumspicere*] Æstivæ aves sunt, quas videmus æstate, hieme non videmus, cum vel lateant, vel autumno hinc avolent in diversas plagas. *Turneb.* lib. 24 cap. 38 Advers.

mus, quam vel luſus ac voluptas elicere ſolet? Adeone effœminata corpora militum noſtrorum eſſe putamus, adeo molles animos, ut hiemem unam durare in caſtris, abeſſe ab domo non poſſint? ut tanquam navale bellum, tempeſtatibus captandis & obſervando tempore anni, gerant, non æſtus, non frigora pati poſſint? Erubeſcant profecto, ſi quis eis hæc objiciat: commendantque, & animis, & corporibus ſuis virilem patientiam ineſſe, & ſe juxta hieme atque æſtate bella gerere poſſe: nec ſe patrocinium mollitiæ inertiæque mandaſſe tribunis. & memminiſſe, hanc ipſam poteſtatem non in umbra nec in tectis majores ſuos creaſſe. Hæc virtute militum veſtrorum, hæc Romano nomine ſunt digna: non Veios tantum, nec hoc bellum intueri, quod inſtat: ſed [1] famam & ad alia bella & ad cæteros populos in poſterum quærere. An mediocre diſcrimen opinionis ſcitis rum ex hac re putatis? utrum tandem finitimi populi Romanum eum eſſe putent, cujus ſi qua urbs primum ictum brevissimi temporis ſuſtinuerit impetum, nihil deinde timeat? an hoc ſit terror omnis noſtri, ut exercitum Romanum non tadium longinquæ oppugnationis, non vis hiemis ab urbe circumſeſſa ſemel amovere poſſit, nec finem ullum alium belli quam victoriam noverit, nec impetu potius bella quam perſeverantia gerat? Quæ in omni quidem genere militiæ, maxime tamen in obſidendis urbibus neceſſaria eſt: quarum pleraſque munitionibus, ac naturali ſitu inexpugnabiles, fame, ſitique tempus ipſum vincit atque expugnat; ſicut Veios expugnabit: niſi auxilio hoſtibus tribum plebis fuerint, & Romæ invenerint præſidia Veientes, quæ nequicquam in Etruria quærunt. An eſt quicquam quod Veientibus optatum æque contingere poſſit, quam ut ſeditionibus primum urbs Romana, deinde velut ex contagione caſtra impleantur? At, hercule,

1 *Famam & ad alia bella*] Lib. 24. *Fabius emittendos non partem exercitus magis dubitabat, quin omnes copias haberet, ne quid motus ab Hannibale fieret. Mercedius multa maxime diuturnis ſecuti non aggrediendum, ita ſemel aggreſſis non deſerendum eſſe docebat. quia maxima fama momenta in utramque partem fierent, tenuit, ne incepto abiretur.* Cæſar lib. 6. *Maximi intereſſe etiam in reliquum tempus ad opinionem Galliæ exiſtimans, tantas videri Italiæ facultates, ut ſi quid eſſet in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore ſarciri, ſed etiam majoribus adaugeri copiis poſſet.* J. F. Gron.

1 *Fu-*

cule, apud hostes tanta modestia est, ut non obsidionis tædio, non denique regni, quicquam apud eos novatum sit: non negata auxilia ab Etruscis irritaverint animos. morietur enim extemplo, quicunque erit seditionis auctor. nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud vos impune dicuntur. [1] *Fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit. Auctores signa relinquendi, & deserendi castra, non uni aut alteri militi, sed universis exercitibus, palam in concione audiuntur. adeo quicquid tribunus plebi loquitur; etsi prodendæ patriæ, dissolvendæque reipublicæ est,* [2] *assuetis æqui audire: & dulcedine potestatis ejus capti, quælibet sub ea scelera latere finitis. Reliquum est, ut quæ hic vociferantur, eadem in castris & apud milites agant: & exercitus corrumpant ducibusque parere non patiantur. quoniam ea demum Romæ libertas est, non senatum, non magistratus, non leges, non mores majorum, non instituta Patrum, non disciplinam vereri militiæ.* Par jam etiam in concioni- 7
bus erat Appius tribunis plebis, quum subito, unde minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorem Appium in caussa, & [3] concordiam ordinum majorem ardoremque ad obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam quum agger promotus ad urbem, vineæque tantum non jam injunctæ mœnibus essent; dum opera interdiu fiunt intentius, quam nocte custodiuntur; patefacta repente porta, ingens multitudo, facibus maxime armata, ignes conjecit. horæque momento simul aggerem ac vineas, tam longi temporis opus, incendium hausit: multique ibi mortales nequicquam opem ferentes,

1 *Fustuarium meretur, qui signa relinquit aut præsidio decedit*] *Fustuarium* enim pœna fuit militaris, qua milites, qui deliquerant, fuste feriebantur. *Turneb.* lib. 28 cap. 34 Advers.

2 *Assuetis audire, & dulc.*] Veteres libri alii habent, *assuetis qui audire, & dulcedine.* Alii, *assuetis quippe audire, dulcedine.* Ex quo intellexi legendum esse, *assuetis audire quippe dulcedine potestatis ejus capti.* Quod enim dixit: *Et si prodendæ patriæ*, pro *quamvis* accipiendum est. *Sigonius.*

3 *Concordiam ordinum majorem ardoremque*] Voss. alter & Pall. o. *majoremque ardorem.* Muretus è v. l. *concordia ordinum majorem ardorem.* 7, 27. *Quum & foris pax & domi concordia ordinum otium esset.* J. F. Gron.

tes, ferro ignique absumpti sunt. Quod ubi Romam est nunciatum, mœstitiam omnibus, senatui curam metumque injecit, ne tum vero sustineri nec in urbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis velut ab se victæ reip. insultarent: quum repente, quibus census equester erat, equi publici non erant assignati, consilio prius inter sese habito, senatum adeunt; factaque dicendi potestate, *equis se suis stipendia facturos* promittunt. Quibus quum amplissimis verbis gratiæ ab senatu actæ essent, famaque ea forum atque urbem pervasisset, subito ad curiam concursus fit plebis. ' *Pedestris ordinis se* ajunt *nunc esse, operamque reipublicæ extra ordinem polliceri; seu Veios, seu quo alio ducere velint. si Veios ducti sint* negant, *se inde prius quam capta urbe hostium, redituros esse.* Tum vero jam superfundenti se lætitiæ vix temperatum est. non enim sicut equites, dato magistratibus negotio, laudari jussi; neque aut in curiam vocati, quibus responsum daretur, aut limine curiæ continebatur senatus: sed pro se quisque ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem, voce manibusque significare publicam lætitiam. Beatam urbem Romanam & invictam, & æternam illa concordia dicere: laudare equites, laudare plebem: diem ipsum laudibus fere: victam esse fateri comitatem benignitatemque senatus. Certatim Patribus plebique manare gaudio lacrimæ; donec revocatis in curiam Patribus, senatusconsultum factum est, *Ut tribuni militares contione advocata peditibus equitibusque gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore. placere autem omnibus his voluntariam extra ordinem professis militiam ea procedere.* [2] & equiti certus numerus æris est assignatus.

1 *Pedestris ordinis se aiunt nunc esse*] Cur quæso necesse habuerint dicere se esse pedestris ordinis, & quidem *nunc*, quod nemo Senatorum atque adeo civium ignorabat? Pro Livium scripsit; *pedestris ordinis ajunt nunc esse operam reipublicæ extra ordinem polliceri*, quia scilicet equester ordo ante promiserat senatui, equis se suis stipendia facturum. *Grub. Cuperus.*

2 *Et equis certus numerus*] Veteres Libri *Equitis*. Sigonius.

1 *Tum*

tus. [1] Tum primum equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios, non amissa modo restituit opera, sed nova etiam instituit. ab urbe commeatus intentiore quam antea subvehi cura; ne quid tam bene merito exercitui ad usum deesset. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit, [2] C. Servilium Ahalam tertium, [3] Q. Servilium, L. Virginium, Q. Sulpicium, A. Manlium iterum, [4] Manium Sergium iterum. his tribunis dum cura omnium in Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidium vacationibus militum, & Volscos mercatores vulgo receptando, [5] proditis repente portarum custodibus oppressum est. minus militum periit, quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros vicinasque urbes negotiabantur. Nec Veiis melius gesta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter se irarum, quam adversus hostes animi habuerunt: & auctum

1 *Tum primum equis merere equites cœperunt*] Epitome: *Equites tum primum equis suis merere cœperunt.* Non tamen hinc Livio inferendum τὸ *suis*: qui sub illius ante negat equites *equo meruisse*, id est, accepisse stipendium militiæ caussa, ut nec pedites accipiebant. Equum liberalitate reipublicæ habebant atque alebant, sed eo gratis militabant: equum publicum habebant, sed non stipendium militiæ: id nunc, ut & pediti, adjectum. Livius proprie designat, qui equestris essent ordinis: & sub illis comprehendit alios, qui suo equo merebant, ac tantummodo militiæ anno accipiebant & sumptum alendi equi & stipendium. Auctor epitomes appellat, quibus non erat assignatus publicus equus, & sub illis dat intelligendum, quid etiam contigerit illis, qui equum publicum habebant. Livius ait tum primum *equis equites*, puta & illos, qui publicum haberent, & qui suo militabant, *meruisse*, id est, stipendium accepisse. Florus *equis suis meruisse*, id est, stipendio accepto militasse, qui suum haberent. *J. F. Gron.*

2 *C. Servilium Halam*] *Ahalam*, ut dixi. *Sigonius.*

3 *Q. Servilium, P. Virginium*] Veteres libri aliquot habent, *P. L. Virginium.* Diodorus Λούκιον Οὐεργίνιον. Ex quo *L. Virginium* puto legendum, præsertim vero, cum nusquam alias *Publii* prænomen in *Virginia* gente reperiatur, *Lucii* autem frequentissime. Accedit, quod sequenti anno inquit Livius: *Fortunasque L. Virginii, ac M' Sergii sit execratus*, cum de hoc loquatur. *Idem.*

4 *M. Sergium iterum*] *M' Sergium iterum*, ut supra. *Idem.*

5 *Proditis repente portarum custodibus*] Non capio hos custodes *repente proditos.* Utrum τὸ *repente* conjungendum cum illis, *oppressum est*: an mavis: *oppressis repente portarum custodibus proditum est.* Puta hostibus Volscis. Ut l. 4 D. ad leg. Jul. Majest. *Cujusve dolo malo exercitus populi Romani in insidias deductus hostibusve proditus erit.* J. F. Gron.

1 *Ar-*

auctum est bellum adventu repentino Capenatium atque Falisco-rum. Hi duo Etruriæ populi, quia proximi regione erant, devictis Veiis, bello quoque Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam causa infesti, quod Fidenati bello se jam antea immiscuerant, per legatos ultro citroque missos jurejurando inter se obligati, cum exercitibus nec opinato ad Veios accessere. Forte ea regione, qua Manius Sergius tribunus militum præerat, castra adorti sunt: ingentemque terrorem intulere: quia Etruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadem opinio Veientes in urbe concitavit. Ita ancipiti prœlio castra oppugnabantur, concursantesque, quum huc atque illuc signa transferrent, nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis [1] arcere vim, ac tueri se ab exteriore poterant hoste. una spes erat, si ex majoribus castris subveniretur, ut diversæ legiones, aliæ adversus Capenatem ac Falisco-um, aliæ contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius, privatim Sergio invisus infestusque. is quum pleraque castella oppugnata, superatas munitiones, utrimque invehi hostem nunciaretur, in armis milites tenuit: si opus foret auxilio, collegam dictitans ad se missurum. Hujus arrogantiam pertinacia alterius æquabat; qui ne quam opem ab inimico videretur petisse, vinci ab hoste quam vincere per civem maluit. Diu in medio cæsi milites, postremo, desertis munitionibus perpauci in majora castra, pars maxima atque ipse Sergius Romam pertenderunt. ubi quum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Virginium ex castris, interea præesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est, certatumque inter collegas maledictis. pauci reipublicæ, huic atque illi, ut quos-

1 *Arcere jam vim*] Vox, *jam*, non est neque in iis, quos ego legi libris, neque in iis, quos se legisse Rhenanus profitetur. *Sigonius.*

1 *Occu-*

quoſque ſtudium privatim aut gratia [1] occupaverunt, adſunt. Primores Patrum, ſive culpa, ſive infelicitate imperatorum tam ignominioſa clades accepta eſſet, cenſuere, Non exſpectandum juſtum tempus comitiorum; ſed extemplo novos tribunos militum creandos eſſe, qui Kalendis Octob. magiſtratum occiperent. In quam ſententiam quum pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil contradicere. at enimvero Sergius Virginiuſque, propter quos pœnitere magiſtratuum ejus anni ſenatum apparebat; primo deprecari ignominiam, deinde intercedere ſenatuſconſulto: negare, Se ante Idus Decembres, ſolennem ineundis magiſtratibus diem, honore abituros eſſe. Inter hæc tribuni plebis, quum in concordia hominum ſecundiſque rebus civitatis inviti ſilentium tenuiſſent, feroces repente, minari tribunis militum, niſi in auctoritate ſenatus eſſent, ſe in vincula eos duci juſſuros eſſe. Tum C. Servilius Ahala tribunus militum: *Quod ad vos attinet, tribuni plebis, minaſque veſtras, næ ego libenter experirer quam non plus in his juris* [2] *quam in vobis animi eſſet. Sed nefas eſt tendere adverſus auctoritatem ſenatus. proinde & vos deſinite inter noſtra certamina locum injuriæ quærere: & collegæ aut facient quod cenſet ſenatus, aut, ſi pertinacius tendent, dictatorem extemplo dicam, qui eos abire magiſtratu cogat.* Quum omnium aſſenſu comprobata oratio eſſet, gauderentque Patres, ſine tribuniciæ poteſtatis terriculis inventam eſſe aliam vim majorem ad coërcendos magiſtratus, victi conſenſu omnium comitia

1 *Occupaverunt*] Vet. lib. *occupaverat*. Sigonius.

2 *Quam in vobis animi eſſet*] Non ſe plane percipere horum ſenſum fatetur Glareanus. nam *in his* refert ad tribunos militum, Sergium Virginiumque: quod mihi videtur ad *minas* referendum. Cum vos, inquit, reſpicio & minas veſtras, cupio magiſtratum non deponere & palam facere, nec jus vobis eſſe talia minandi, nec animum aut audaciam faciendi quod minamini. Quidam libri, *nobis*. Et hoc forte commodius. Oſtenderem in nobis eſſe plus aut tantundem animi ad contemnendas veſtras minas quam in ipſis illis veſtris minis eſt juris & æquitatis: tam nos conſtantes & imperterritos eſſe ad obtinendum magiſtratum à populo Romano mandatum, quam veſtræ minæ ac denuntiationes injuſtæ ſunt. *J. F. Gron.*

M. Fa-

tia tribunorum militum habuere, qui Kalendis Octob. magistratum occiperent: seque eam ante diem magi-
10 stratu abdicavere. L. Valerio Potito quartum, [1] M. Furio Camillo, [2] Manio Æmilio Mamercino tertium, Cn. Cornelio Cossio iterum, [3] Cæsone Fabio Ambusto, [4] L. Julio Iulo, tribunis militum consulari potestate, multa domi militiæque gesta. nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, [5] & ad Veios, & ad Capenam, & ad Falerios, & in Volscis, ut Anxur ab hostibus reciperaretur. & Romæ [6] simul delectu, simul tributo conferendo, laboratum est: & de tribunis plebi cooptandis contentio fuit: & haud parvum motum duo judicia eorum, qui paulo ante consulari potestate fuerant, excivere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum habere; nec juniores modo conscripti, sed seniores etiam coacti nomina dare, ut urbis custodiam agerent. Quantum autem augebatur militum numerus, tanto majore pecunia in stipendium opus erat: eaque tributo conferebatur, invitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus urbem opera quoque militari laborandum serviendumque reipublicæ erat. Hæc per se gravia, indigniora ut viderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant; ideo æra militibus constituta esse arguendo, ut plebis partem militia, partem tributo conficerent. *Unum bellum* [7] *annum jam tertium trahi, & consulto male*

1 *M. Furio Camillo iterum*] Tolle vocem *iterum*: nam, ut dixi ante, hic est primus tribunatus Camilli Dictatoris. *Sigonius.*

2 *M. Æmilio Mamercino tertium*] Lege *M. Æmilio Mamercino tertium*, ex tertio hujus tribunatu Capitolino. *Idem.*

3 *C. Fabio Ambusto*] Diodorus Καισωνα Φαβιον. Capitolini auctores *K. Fabium* tenent. Legitur sequius *K. Fabio Ambusto*: corrigimus. *Idem.*

4 *L. Julio Iulo*] *L. Julio Iulo*, ex Capitolinis tabulis. *Idem.*

5 *Et ad Veios*] Rect. Voss. utique. Helm. Fler. ignorant copulativam. *J. F. Gron.*

6 *Simul delectu*] Lege ex vet. lib. *Simul ad delectu*. Sigonius.

7 *Annum jam tertium trahi*] *Annum quintum* emendandum esse confert Glareanus, quia *quinto* ante *anno* Veii obsideri cœpti sint. Non intelligit autem tribunos plebis, quorum hæc oratio est, non habere rationem ejus anni, verum anni ante tertii quo primum Veientium obsidendorum causa hibernacula facta sunt, quod plebs magnifice

nale geri, ut diutius gerant. in quatuor deinde bella uno delectu exercitus scriptos, & pueros quoque ac senes extractos. Jam non aestatis nec hiemis discrimen esse, ne ulla quies umquam miseræ plebi sit: quæ nunc etiam vectigalis ad ultimum facta sit, ut quum confecta labore, vulneribus, postremo ætate corpora retulerint, inculta quæque omnia diutino dominorum desiderio domi invenerint, tributum ex affecta re familiari pendant: æraque militaria, velut fœnore accepta, multiplicia reipubl. reddant. Inter delectum tributumque & occupatos animos majorum rerum curis, comitiis tribunorum plebis numerus expleri nequivit. Pugnatum inde, in loca vacua ut patricii cooptarentur. postquam obtineri non poterat, [1] tamen labefactandæ legis Treboniæ causa effectum est, ut cooptarentur [2] tribuni plebis C. Lacerius & M. Acutius, haud dubie patriciorum opibus. Fors ita tulit, ut eo anno trib. pleb. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitum præstare videretur Treboniæ legis patrocinium. [3] is quod petissent Patres quidam, primo incepto repulsi, [4] tamen tribunos militum expugnasse vociferans, *legem Treboniam sublatam, & cooptatos tribunos plebis non suffragiis populi, sed imperio patriciorum: & eo devolvi rem, ut aut patricii, aut patriciorum affectæ habendi tribuni plebis sint. Eripi sacratas leges, extorqueri tribuniciam potestatem. id fraude patriciorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere.* Quum arderent invidia, non Patres modo, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptaverant; tum ex collegio tres, [5] P. Curatius, M. Metilius, & M. Minucius, trepidi rerum suarum, in Sergium Virginiumque 11

nissime tulit. Itaque ab eo anno trai bellum inquiunt. *Sigonius.*

1 *Tamen labefact.*] Veteres libri: *Tum labefactandæ.* Idem.

2 *Tribuni pl. C. Lacerius*] Plerique libri habent *C. Lacerius*: aliquot etiam *C. Lucretius. Lucretius* autem conflat & patricios, & plebeios fuisse. *Idem.*

3 *Is quod petissent patres*] Tenet oratio à *Vociferans*, usque ad *Arguere*: est autem *Vociferans arguebat.* Idem.

4 *Tamen tribunos mil.*] Vet. lib. *Tum tamen tribunos militum.* Idem.

5 *P. Curiatius*] Vet. lib. omnes, *Curatius.* Fuit autem *Curatia* gens & patricia & plebeia. Itaque & hic & Tullus *P. Curatius*, Natica & Bruto consulibus tribuni pl. fuerunt. Epit. lib. 55. *Idem.*

que prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram plebis invidiamque die dicta avertunt. Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasque belli sit gravis, qui clade accepta ad Veios doleant, qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus, lugubres domos habeant; iis publici privatique doloris exequendi, jus potestatemque ex duobus noxiis capitibus datam, ab se memorant. *Omnium namque malorum in Sergio Virginioque causas esse: nec id accusatorem magis arguere, quam fateri reos: qui noxii ambo, alter in alterum causam conferant, fugam Sergii Virginius, Sergius proditionem increpans Virginii. Quorum adeo incredibilem amentiam fuisse, ut multo verisimilius sit* [1] *compacto eam rem & communi fraude patriciorum actam. Ab his & prius datum locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi causa: & nunc proditum exercitum; tradita Falisca Romana castra. Omnia fieri, ut consenescat ad Veios juventus: nec de agris, nec de aliis commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaque urbana celebrare actiones & resistere conspirationi patriciorum possint. Praejudicium jam de reis & ab senatu, & a populo Romano, & ab ipsorum collegis factum esse. nam &* [2] *senatusconsulto eos ab repu-*

1 *Compacto eam rem*] Aliquot libri, *Conspecto*. Alii, quibus assentior, *ex composito* habent, pro *compacto*, sic infra: *Clarissimis viris ex composito praeparatis ad petendum*. Sigonius.

Compacto eam rem] Sic jam Andreas & omnes, donec Sigonius *ex composito*. Muretus *consulto*. At Florentinus: *conpecto*. Ex quo intelligis, quemadmodum in quibusdam Sigonianis & duobus Vossianis natum fuerit, *conspecto*. Hinc discis etiam, quid sentiendum sit de Suetonii loco in Octavio cap. 15. *Conspecto eum ad arma isse*. Ubi Lipsius *compecto*. Id Casaubonus non probat: esse enim ἐν συνθέσει τῶν, quod huic loco non conveniat. At convenit, ὦ τὰν, & ita quidem, ut nihil aliud. Sensus enim inter Octavium & L. Antonium clam convenisse, ut simularent inimicitias, & sic, qui praesentem statum gravarentur, Antonio velut duce vel capite oblato, voluntates nudarent. Sic apud Plautum Pseudolo 1, 5, 126. *De compecto faciunt consutis dolu*, alter Camerarianus. *J. F. Gron.*

2 *Senatusconsulto eos ab republica removisse*] Caesar 3 Civ. *De quibus rebus Servilius consul ad senatum retulit, senatusque Caelium ab republica removendum censuit. Hoc decreto cum consul senatu prohibuit, & concionari conantem de Rostris deduxit.* Velleius de eodem: *in urbe seditionem movens, primo summotus a republica, mox consularibus armis, auctore senatu, circa Thurios oppressus est.* Suetonius Julio: *Caesar Prator Caecilio Metello trib. pl. turbulentissimas leges adversus collegarum intercessionem ferenti auctoren-*

republ. remotos esse, & recusantes abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coërcitos esse: & populum Romanum tribunos creasse, qui non Idibus Decembribus die solenni, sed extemplo Kalend. Octob. magistratum occiperent: quia stare diutius reſpubl. his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot judiciis confossos prædamnatosque venire ad populi judicium: & existimare defunctos se esse; satisque pœnarum dedisse, quod duobus mensibus citius privati facti sint. Neque intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non pœnam irrogatam; quippe & collegis abrogatum imperium, qui certe nihil deliquissent. Illos repeterent animos Quirites, quos recenti clade acceptæ habuissent, quum fuga trepidum, plenum vulnerum [1] ac pavore incidentem portis exercitum viderint; non fortunam, aut quemquam Deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere, neminem in concione stare, qui illo die non caput, domum, fortunasque [2] L. Virginii ac M' Sergii sit execratus, detestatusque. Minime convenire, quibus iratos quisque Deos precatus sit, [3] in iis sua potestate, quum liceat & oporteat, non uti. Nunquam Deos ipsos admovere nocentibus manus. satis esse, si occasione ulciscendi læsos arment. His orationibus incitata 12
plebs denis millibus æris gravis reos condemnat; nequicquam Sergio Martem communem belli fortunamque accusante: Virginio deprecante, Ne infelicior domi, quam militiæ esset. In hos versa ira populi, cooptationis tribunorum, fraudisque contra legem Treboniam factæ, memoriam

em propugnatoremque se pertinacissime præstitit, donec ambo administratione reipubl. decreto Patrum summoverentur. Hoc ipsum est, quod Suetonius in eodem Julio sic describit: *Bello vindicaturus, si quid de tribunis plebis intercedentibus pro se gravius à senatu constitutum esset.* Et, *Cum ergo sublatam tribunorum intercessionem, ipsosque urbe cessisse nuntiatum.* Ex hoc more interpretantur invidiose tribunii sc. de comitiis maturius habendis. *J. F. Gron.*

1 *Ac pavore incedentem portis*] Sic quidem libri: sed suspicari possis: *plenum vulneris ac pavoris incidentem portis.* Idem.

2 *L. Virginii, ac M. Sergii*] *M' Sergii*, ut dixi. *Sigonius.*

3 *In iis sua potestate, non uti*] Veteres libri habent, *Summa potestate*, atque ita sine dubio legendum est. *Idem.*

In iis sua potestate, quum liceat & oporteat, non uti] Sine dubio improbum quod adfert Sigonius, *summa potestate*: ut monuimus Observat. in Eccles. cap. 10. Livius lib. 38. *Prætori non intercedere tribunos, quo minus sua potestate utatur.* J. F. Gron.

moriam obscuram fecit. Victores tribuni ut præsentem mercedem judicii plebes haberet, legem agrariam promulgant, tributumque conferri prohibent: quum tot exercitibus stipendio opus esset, [1] reique militiæ ita prospere gererentur, ut nullo bello veniretur ad exitum spei. namque Veiis castra, quæ amissa erant, recuperata castellis præsidiisque firmantur. Præerant tribuni militum [2] M' Æmilius, & Cæso Fabius. A M. Furio in Falisci, & Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inventi: prædæ actæ incendiisque villarum ac frugum vastati fines: oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto situm, & postquam vis irrita erat, vallo fossaque obsideri cœptum. Valerio Potito Volsci provincia evenerat. Hoc statu militarium rerum, seditio intestina majore mole coorta, quam bella tractabantur. & quum tributum conferri per tribunos non posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, æraque militaria flagitaret miles; haud procul erat, quin castra quoque urbanæ seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in Patres, quum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, & ab Sergiis Virginiisque ad plebeios viros fortes ac strenuos transferendi summi honoris: non tamen ultra processum est, quam ut unus ex plebe, usurpandi juris caussa, P. Licinius Calvus tribunus militum consulari potestate crearetur: cæteri patricii creati [3] P. Mænius, L. Titinius,

1 *Reſque militia ita proſpere*] Scribe: *militiæ*. Statimque: *veniretur ad exitum ſpei*, non *rei*, quod moleſta ſatis vocabuli repetitione in tam vicino Rhenanus fecit. Vindicat alterum Livius ipſe ſupra: *Quamvis ſera ſpei exitum exſpectare*. Lib. 9. *Brevi ad ſpem exitus reſpondit*. Lib. 21. *Annibal quum plurimum in celando incepto ad effectum ſpei habuiſſet*. J. F. Gron.

2 *M' Æmilius & Q. Fabius*] Lege, *M' Æmilius, & K. Fabius*. Hic eſt enim qui in comitiis hujus anni deſcribendis à Livio *C. Fabius* vulgo dictus eſt; itaque ſatis mirari non poſſum, cur hos locos emendatores iſti non concordarint. Nos autem ſupra hujus correctionis rationem reddidimus. *Sigonius*.

3 *P. Manlius, & P. Titinius, P. Melius, L. Furius Medullinus, L. Popilius Volſcus*] Nomina horum tribunorum ple-

ius, P. Mælius, L. Furius Medullinus, L. Publilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur se tantam rem obtinuisse, non is modo qui creatus erat; vir nullis ante honoribus usus, [1] vetus tantum senator, & ætate jam gravis. Nec satis constat, cur primus ac potissimus ad novum delibandum honorem sit habitus. [2] Alii Cn. Cornelii fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexque stipendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt. alii orationem ipsum tempestivam de concordia ordinum, Patribus plebique gratam habuisse. Hac victoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime rempubl. impediebat, de tributo

leraque vitiose, habent. Quod ex iodoro, & ex Capitolinis tribunatius intelligi potest. Nam veteres libri ulla in re alia dissentiunt à vulgatis, isi quod quidam habent *P. Manlius*, . *Titinius*, sine particula, *Et*, quod iam placet. Diodorus autem ita habet: Πόπλιος Μαίλιος, Μαίνιος πόμπιος, Φάβιος Λάβιος, καὶ ἕτεροι ρεῖς. in secundo horum tribunatu: δίκιος Τίτιος, Πόπλιος Λίκινιος, όπλιος Μαίλιος, Κοίντος Μαίνιος, ούλλος Γενούλιος, Λάβιος Α'τίλιος. Ergo gendum est *P. Manius*, *L. Titinius*, . *Mælius*, *L. Furius Medullinus*. Cum item Diodori liber Μαίνιον, modo πόμπιον, modo Κοίντον nominet, nos men *P.* retinendum esse putamus, iod prænomen *Manio* familiare esse perimus. Porro autem *L. Publilius* on *Popilius* legendum est: Quod & bunatus ejus Capitolinus ostendit, *Vulsci* cognomen, qui *Publiliorum* t, non *Popilliorum*. Cum autem Livius cat uno *P. Licinio* excepto, reliquos his tribunos militum patricios esse, *inium* etiam, & *Manium*, & *Mælium*, *Publilium* patricios esse intelligamus cesse est, cum tamen nusquam as patricios eos esse apparet. *Sigonius.*

1 *Vetus tantum senator*] Non memi: Livius ubi primum plebes ex plebe accepti fuerint: at meminit Dionys. lib. 7, qui anno ab Urbe condita 263 primum ex plebe factos scribit. Cornelio autem fratrem non alio modo intelligimus Licinium, quam quod patrum ac plebis post Decemviros connubia promiscua sunt facta. *Glareanus.*

2 *Alii Cn. Cornelii fratris*] *P. Licinius* ex plebe vir, non erat frater *Cn. Cornelii* patricii ex eadem matre, quod eadem nupsisset primum plebeio, post patricio post communicata plebis & patrum connubia, ut tradit Glareanus. Qui enim potuit *P. Licinius* jam extrema senectute vir ex eadem matre nasci, qua *Cn. Cornelius*, postquam plebi patriciorum sunt impertita connubia, cum hoc nisi annos ante XLV concessum sit. Verum frater erat *P. Licinii Cn. Cornelius*, ita ut non ex iisdem parentibus natus esset ille quidem, sed in *Corneliam* gentem esset adoptatus, adeo ut modo *Cn. Cornelius Cossus*, modo *Licinius Cossus* diceretur, perinde atque *M. Brutus*, *M.* etiam *Brutus Capio* dicebatur, quod à *Capione* adoptatus esset. Hoc autem ita esse, ex Plutarcho didici, qui in Camillo legatos tres Delphos missos ait, *Licinium Cossum, Valerium Potitum, & Fabium Ambustum*, eosdem prope qui collegæ etiam in tribunatu mil. fuisse à Livio traduntur. *Sigonius.*

buto remiserunt. collatum obedienter missumque ad
13 exercitum est. Anxur in Volscis brevi receptum est, ne
glectis die festo custodiis urbis. Insignis annus hieme ge
lida ac nivosa fuit: adeo ut viæ clausæ, Tiberis innavi
gabilis fuerit. Annona ex ante convecta copia nihil mu
tavit. Et quia [1]P. Licinius, ut ceperat haud tumultuo
se magistratum majore gaudio plebis, quam indignatio
ne Patrum, ita etiam gessit; dulcedo invasit proximi
comitiis tribunorum militum plebeios creandi. Unu
M. Veturius ex patriciis candidatis locum tenuit. ple
beios alios tribunos militum consulari potestate omne
fere centuriæ dixere, [2]M. Pomponium, C. Duilium
Volc

1 *P. Licinius ut ceperat, haud.* &c.] *Ceperat*, à *capio*, non à *cæpi* legendum est: & *ceperat haud tumultuose magistratum*. scribendum est sublato commate. *Sigonius.*

2 *L. Titinium, P. Menenium Racilium, Cn. Genutium, L. Attilium*] Hoc anno *M. Veturium* patricium reliquos ex plebe tribunos militum creatos esse scribit Livius, *L. Titinium, P. Menenium Racilium, Cn. Genutium, L. Attilium.* Pro his autem nominibus in omnibus vetustis libris hæc invenio: *M. Veturius, M. Pomponius, C. Duilius, Volero Publilius, Cn. Genucius, L. Attilius.* Itemque apud Diodorum: Τρεῖς Γενούκιος, Λούκιος Λ'τίλιος, Μάρκος Πομπόνιος, Γάϊος Δουίλιος, Μᾶρκος Οὐετούριος, Οὐολέρων Πούβλιλλος. Quapropter ego satis mirari non possum, cur hic locus contra auctoritatem omnium monumentorum sit vitiatus, & alii tribuni sint invecti, qui numquam fuerunt. Sequamur igitur antiquam lectionem, vulgatam autem, in qua ne omnium quidem tribunorum nomina exprimuntur, rejiciamus. *De Volerone Publilio* extat etiam fragmenti Capitolini testimonium. Porro autem *Atilios* unos, scribi oportere docent & veteres libri, & Græci scriptores, & Capitolini lapides, & etymologia vocis. Ab *Attio* enim orti sunt. *Atii* autem ab *A* Unde Virgilius: *Alter Atii, genus u de Atii duxere Latini.* Idem.

L. Titinium, P. Menenium, P. Ac lium, Cn. Genucium, L. Racilium] I tereit lectoris scire hujus loci fatum ut dubitare desinat. Andreas edid rat Romæ: *M. Pomponium, Cn. Du ium, Voleronem Publilium, Cn. Genuciu L. Atilium.* Phil. Lavagnia Mediol ni: *L. Titinium, P. Menenium, G. G nutium, L. Racilium*, omisso, *P. A lio*, haud dubie petitos ex cap. 18, bi olim sic prorsus legebatur: & h expresserunt etiam Tarvisina, duæ V netæ, Ascensius, Saveterius, Mogu tini. Bechar. *L. Tici. P. Menenium, Genut. L. Racilium.* Aldus restitui quod habuerat Andreas: sed nesc cujus admonitu inter corrigenda p his ponit *L. Titinium. P. Menenium Cn. Genutium.* Itaque, qui cum sec tus, Juntas: *L. Titinium, P. Me nium, Cn. Genutium, L. Atilium.* Frobenius: *L. Titinium, P. Menenium Racilium, Cn. Genutium, L. Atilium* Ubi vides *Racilium*, qui surroga prius fuerat L. Atilio, propriam fa re personam. Sic Curio quoque Gryphius: nisi quod hi sublata int punctione *P. Menenium Racilium* c derunt, quasi *Racilius* esset Mene cognomen. Hoc Glareano & Rher

Voleronem Publilium, Cn. Genucium, L. Atilium. Triſtem hiemem, ſive ex intemperie cœli, raptim mutatione in contrarium facta, ſive alia qua de cauſſa, [1] gravis peſtilenſque omnibus animalibus æſtas excepit. cujus inſanabili pernicie quando [2] nec cauſſa nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex ſenatuſconſulto aditi ſunt. Duumviri ſacris faciundis, lectiſternio tunc primum in urbe Romana facto, per dies octo Apollinem, Latonamque et Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum, quibus, quam ampliſſime tum apparari poterat, ſtratis lectis placavere. Privatim quoque id ſacrum celebratum eſt. tota urbe patentibus januis, promiſcuoque uſu rerum omnium in propatulo poſito, notos ignotoſque paſſim advenas in hoſpitium ductos ferunt: & cum inimicis quoque benigne ac comiter ſermones habitos, jurgiis ac litibus temperatum. Vinctis quoque dempta in eos dies vincula: religioni deinde fuiſſe, quibus eam opem Dii tuliſſent, vinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit; tribus in unum bellis collatis. namque eodem quo

o diſſimulatum repericbat Sigonius, quum ex vett. libris & Diodoro Siculo reponeret, quod Andreas derat, niſi quod *C. Duilium* appellt. Nondum tamen pax facta loco: d revocavit Curionis & Gryphianum lodius, retinuitque in prima ſua ruterus: quid poſtea, & unde, comentus ſit, palam eſt. At tu ſcito, uod Sigonius voluit, verum eſſe, & affirmare, quos vidimus & quom non ſocordes excerptores habuius, ſcriptos. Sic Flor. Rott. Helm. ɔſſiani duo, parvis diſcriminibus, æ nec piget annotare: nam Flor. . *Duilium*. Rott. & Helm. *M. Poraium*, *C. Duilium*. Voſſ. prior *M. Duim*, & deinde *L. Atilmum*. Voſſ. al- *M. Pompinium Cn. Genutium L. Aium*. Hæc ſi cui putida & inanis digentia videbitur, fruatur ingenio o: nos non pœnitet ſuſcepti laboris, quo Livium ludibriis & ſtudioſos dubitatione liberavimus. *J. F. Gron.*

1 *Gravis peſtilenſque omnibus animalib. æſtas*] Sub Licinii magiſtratu priore anno gelidam hiemem deſcripſerat Livius: nunc hoc anno ſequente, quo quatuor plebeii tribuni cum uno patricio fuere; triſtem hiemem ac gravem fuiſſe ait; quæ deſcriptio hiemis ac æſtatis duorum annorum bene perpendenda eſt, propter ſequentia. *Glareanus.*

2 *Nec cauſſa nec finis inveniebatur*] Vox *cauſſa* ex linea ſuperiore per incuriam huc delata eſt. Legendum: *nec curatio nec finis.* Vel, *nec remedium nec finis.* Quæ verba hinc ſumpſiſſe videtur epitomiſtes in re alia: *Cujus remedium & finis per novas religiones quæreretur.* Ut ut ſit, ejiciendum hinc *το cauſſa*. Tan. Faber.

quo antea modo, circa munimenta, quum repente Capenates Falisque subsidio venissent, adversus tres exercitus ancipiti prœlio pugnatum est. Ante omnia adjuvit memoria damnationis Sergii & Virginii. itaque majoribus castris, unde antea cessatum fuerat, brevi spatio circumductæ copiæ, Capenates in vallum Romanum versos ab tergo aggrediuntur. Inde pugna cœpta & Falisci intulit terrorem, trepidantesque eruptio ex castris opportune facta avertit. repulsos deinde insecuti victores, ingentem ediderunt cædem. Nec ita multo post jam palantes, veluti forte oblati, populatores Capenatis agri, reliquias pugnæ abstumpsere: & Veientium refugientes in urbem, multi ante portas cæsi, dum præ metu, ne simul Romanus irrumperet, objectis foribus extremos suorum exclusere. Hæc eo anno acta. 14 Et jam comitia tribunorum militum aderant, quorum prope major Patribus quam belli cura erat: quippe non communicatum modo cum plebe, sed prope amissum cernentibus summum imperium. Itaque clarissimis viris ex composito præparatis ad petendum, quos prætereundi verecundiam crederent fore; nihilominus ipsi, perinde ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, non homines modo, sed Deos etiam excipiebant; in religionem vertentes comitia biennio habita: priore anno intolerandam hiemem, prodigiisque divinis similem coortam: proximo non prodigia, sed jam eventus, pestilentiam agris urbique illatam, haud dubia ira Deum. quos pestis ejus arcendæ causa placandos esse, in libris Fatalibus inventum sit. Comitiis, auspicato quæ fierent, indignum Diis visum honores vulgari, discriminaque gentium confundi. Præterquam majestate potentium, religione etiam attoniti homines, patricios omnes, partem magnam honoratissimum quemque, tribunos militum consulari potestate creavere, L. Valerium Potitum quintum, M. Valerium Maximum,

ximum, [1] M. Furium Camillum iterum, L. Furium Medullinum tertium, Q. Servilium Fidenatem iterum, Q. Sulpicium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est. tota vis in populationibus fuit. Duo summi imperatores, Potitus à Faleriis, Camillus à Capena prædas ingentes egere; nulla incolumi relicta re, cui ferro aut igni noceri posset. Prodigia interim [2] multa nunciari; quorum pleraque, & quia singuli auctores erant, parum credita spretaque: & quia hostibus Etruscis, per quos ea procurarent, aruspices non erant. in unum omnium curæ versæ sunt, quod lacus in Albano nemore sine ullis cœlestibus aquis caussave qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam crevit. Quidnam eo Dii portenderent prodigio, missi scisitatum oratores ad Delphicum oraculum: sed propior interpres fatis oblatus senior quidam Veiens, qui inter cavillantes in stationibus ac custodiis milites Romanos Etruscosque, vaticinantis in modum cecinit, *Priusquam ex lacu Albano aqua emissa foret, numquam potiturum Veios Romanum.* Quod primo velut temere jactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est; donec unus ex statione Romana percunctatus proximum oppidanorum (jam per longinquitatem belli commercio sermonum facto) quisnam is esset, qui per ambages de lacu Albano jaceret; postquam audivit aruspicem esse, vir haud intacti religione animi, caussatus, de privati portenti procuratione, si operæ illi esset, consulere velle, ad colloquium vatem elicuit. Quumque progressi ambo à suis longius essent inermes, sine ullo metu; prævalens juvenis Romanus senem infirmum in conspectu omnium raptum, nequicquam tumultuanti-

1 *M. Furium Camillum tertium*] Vet. lib. *Iterum*. Plutarchus etiam hoc anno, quo lacus Albanus inundavit agros, Camillum fuisse ait, ut supra ostendi. *Sigonius.*

2 *Multa nunciari*] Plerique libr veteres *Nunciata*. Idem.

tuantibus Etruſcis, ad ſuos tranſtulit. qui quum perductus ad imperatorem, inde Romam ad ſenatum miſſus eſſet, ſciſcitantibus quidnam id eſſet, quod de lacu Albano docuiſſet; reſpondit, *Profecto iratos Deos Veienti populo illo fuiſſe die, quo ſibi eam mentem objecissent, ut excidium patriæ fatale proderet. Itaque quæ tum cecinerit divino ſpiritu inſtinctus, ea ſe nec, ut indicta ſint, revocare poſſe; & tacendo forſitan quæ Dii immortales vulgari velint, haud minus quam celanda effando, nefas contrahi. Sic igitur libris fatalibus, ſic diſciplina Etruſca traditum eſſe, ut quando aqua Albana abundaſſet, tum, ſi eam Romanus rite emiſſet, victoriam de Veientibus dari. antequam id fiat, Deos mœnia Veientium deſerturos non eſſe.* Exſequebatur inde quæ ſolennis derivatio eſſet. Sed auctorem levem, nec ſatis fidum ſuper tanta re Patres rati, decrevere legatos forteſque oraculi Pythici exſpe-
16 ctandas. Priuſquam à Delphis oratores redirent, Albanive prodigii piacula invenirentur, novi tribuni militum conſulari poteſtate, [1] L. Julius Iulus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Poſtumius Regillenſis, P. Cornelius Maluginenſis, [2] A. Manlius, magiſtratum [3] inierunt. Eo anno Tarquinienſes, novi hoſtes exorti. quia multis ſimul bellis, Volſcorum ad Anxur, ubi præſidium obſidebatur, Æquorum ad Lavicos, qui Romanam ibi coloniam oppugnabant, ad hoc Veienti quoque & Faliſco, & Capenati bello occupatos videbant Romanos, nec intra muros quietiora negotia eſſe certaminibus Patrum ac plebis; inter hæc locum injuriæ rati eſſe; prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt. aut enim paſſuros inultam eam injuriam Romanos, ne novo bello ſe onerarent: aut exiguo, eoque parum valido exercitu, perſecuturos. Romanis indignitas major quam cura populationis Tarquinien-

1 *L. Julius Iulus*] *Iulus*, ut ante. *Sigonius.*

2 *A. Manlius*] *A. Manlius*, ex Capitolinis tribunatibus. *Idem.*

3 *Inierunt*] *Ineunt.* Vet. lib. *Idem.*

nienſium fuit. eo nec magno conatu ſuſcepta, nec in longum dilata res eſt. A. Poſtumius, & L. Julius non juſto delectu (etenim ab tribunis tribus plebis impediebantur) ſed prope voluntariorum, quos adhortando incitaverant, coacta manu per agrum Cæretem obliquis tramitibus egreſſi, redeuntes à populationibus graveſque præda Tarquinienſes oppreſſere. multos mortales obtruncant, omnes exuunt impedimentis: & receptis agrorum ſuorum ſpoliis, Romam revertuntur. Biduum ad recognoſcendas res datum dominis: tertio incognita (erant autem ea pleraque hoſtium ipſorum) ſub haſta veniere; quodque inde redactum, militibus eſt diviſum. [1] Cætera bella, maximeque Veiens, incerti exitus erant. Jamque Romani, deſperata ope humana, fata & Deos ſpectabant, quum legati ab Delphis venerunt; ſortem oraculi afferentes, congruentem reſponſo captivi vatis. *Romane, aquam Albanam cave lacu contineri, cave in mare manare ſuo flumine ſinas.* [2] *emiſſam per agros rigabis, diſſipatamque rivis extingues. Tum tu inſiſte audax hoſtium mœnia; memor quam per tot annos obſides urbem, ex ea tibi his, quæ nunc panduntur, fatis victoriam datam. Bello perfecto, donum amplum victor ad mea templa portato: ſacraque patria, quorum omiſſa cura eſt, inſtaurata, ut aſſolet, facito.* Ingens in- 17
de haberi captivus vates cœptus, eumque adhibere tribuni militum Cornelius Poſtumiuſque ad prodigii Albani procurationem ac Deos rite placandos cœpere. Inventumque tandem eſt, ubi neglectas cærimonias, inter-

1 *Cetera bella*] Vet. lib. *In cetera bella*. Sigonius.

2 *Emiſſam per agros rigab.*] Γ'σως derivabis, aut *emiſſa agros rigabis*. ſed vet. lib. *manu miſſam per agros rigabis*. Muretus.

Emiſſ. per agros rigabis] Sic loquuntur. Hyginus fab. 164. *At Neptunus iratus in eam terram mare cœpit irrigare velle*. Et cum plerumque terras dicamus fontibus irriguas, prætulit tamen Juſtinus 44, 1, *curſus amnium non torrentes rapidique, ut nocent, ſed lenes & vineis campiſque irrigui*. Virgilius 4 Georg. *Amicos irriget imbres*. Claudianus: *Largos hæc nectaris imbres Irrigat*. Ad quæ Joſ. Scaliger: Imbres non irrigantur, ſed irrigant. Cato de re Ruſt. cap. 151. *Si quando non pluet, ubi terra ſitiat, aquam irrigato leniter in areas*. Jac. Gron.

termissumve solenne Dii arguerent, nihil profecto aliud esse, quam magistratus vitio creatos, Latinas, sacrumque in Albano monte non rite concepisse. Unam expiationem eorum esse, ut tribuni militum abdicarent se magistratu: auspicia de integro repeterentur, & interregnum iniretur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Servilius Fidenas, M. Furius Camillus. Numquam desitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec convenisset prius, *ut major pars tribunorum militum ex plebe crearetur.* Quæ dum aguntur, concilia Etruriæ [1] ad fanum Voltumnæ habita. postulantibusque Capenatibus ac Falisci, ut Veios communi animo consilioque omnes Etruriæ populi ex obsidione eriperent, responsum est: *antea se id Veientibus negasse, quia unde consilium non petissent super tanta re, auxilium petere non deberent. nunc jam pro se fortunam suam illis* [2] *negare. maxime in ea parte Etruriæ gentem invisitatam, novos accolas Gallos esse, cum quibus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit: sanguinem tamen nominique & præsentibus periculis consanguineorum id dari, ut si qui juventutis suæ* [3] *voluntate ad id bellum eant, non impediant.* Eum magnum advenisse hostium numerum, fama Romæ erat. eoque mitescere discordiæ intestinæ metu com-
18 muni, ut fit, cœptæ. Haud invitis Patribus P. Licinium

1 *Ad fanum Volumnæ*] Sic postremum editi. Olim lectum *Vulturnæ*. sed quum jam Rhenanus ex Vormaciensi MS. monuerit restituendum *Voltumnæ*, habeantque MSS. Rottend. *Veltumpnæ*, Voss. 2. *Voltunæ*, Voss. 1. *Vultumnæ*, causa nulla videbatur, cur non ederetur, prout oportuit. *Jac. Gron.*

2 *Negare. Maxime in ea parte Etruriæ gentem*] Puto distinguendum: *nunc jam pro se fortunam suam illis negare; maxime in ea parte Etruriæ. Gentem invisitatam*, &c. *Idem.*

3 *Voluntarii ad id bellum eant*] Ex MSS. & ed. Campani restituimus: *voluntate.* Et sic sæpe Livius. Lib. 2. *Per metum potius quam postmodum voluntate consuluisse.* Hoc lib. 5. *Si non voluntate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis.* Lib. 7. *Parum spei erat voluntate quicquam facturum.* Lib. 35. *Castella multa expugnavit, alia voluntate ad eum defecerunt.* Eodem: *Multa homines voluntate remittere.* Lib. 37. *Duo millia mistorum Macedonum Thracumque, qui voluntate secuti erant.* Lib. 39. *Si voluntate, non vi atque armis coacti, cum Ætolis essent.* Terentius Adelphis: *Quod vos jus cogit, ut voluntate impetret.* J. F. Gron.

1 *Præ-*

nium Calvum [1] prærogativa tribunum militum non petentem creant, moderationis expertæ in priore magistratu virum, cæterum jam tum exactæ ætatis: omnesque deinceps ex collegio ejusdem anni [2] refici apparebat, L. Titinium, P. Mænium, P. Mælium, Cn. Genucium, L. Atilium, [3] qui, priusquam renunciarentur, jure vocatis

1 *Prærogativa tribunum militum non petentem creant*] Vet. lib. habent, *Tribunum militum consulari potestate non petentem*. Cæterum *prærogativæ*, non *prærogativa* legendum est. Nam quæ primæ tribus suffragium inibant, *prærogativæ* dicebantur, quod primæ *rogarentur* quos vellent consules fieri; secundæ Jure vocatæ, quod in his sequente populo, ut sæpe contigit, prærogativarum voluntatem, jure omnia complerentur, ut scribit Pædianus in secundam Verrinam. sic lib. 10. *Eumque prærogativæ, & primo vocatæ omnes centuriæ consulem dicebant*. Erat autem una juniorum prærogativa, altera seniorum. Quod ex aliis locis intelligi potest. Prætogativæ autem sorte educebantur. *Sigonius*.

Prærogativa creant] Nota. mox cæteræ tribus *jure vocatæ*. Dubium mihi est, quid causæ sit, cur Livius non & centurias jure vocatas dixerit. Nam hæc comitia centuriata. *Hen. Valesius*.

2 *Refici apparebat, L. Titinium, P. Menenium, Cn. Genucium, L. Attilium*] Veteres libri nihil dissentiunt à vulgatis, nisi quod non *P. Menenium* sed *P. Mænium* habent. Diodorus autem, ut ante dixi, hæc edit nomina: Λεύκιον Τιτίνιον, Πόπλιον Λικίνιον, Πόπλιον Μαίλιον, Κόιντον Μαίνιον, Γναῖον Γενούκιον, Λεύκιον Ἀτίλιον. Quare cum quinque tantum tribunorum nomina sint in libris Livii: pro *P. Menenio*, *P. Mænium*, *P. Malium* reponendum est, præsertim vero cum scribat: *Omnesque deinceps ex collegio ejusdem anni refici apparebat*. Sunt enim *omnes ex eodem collegio* præter *Cn. Genucium*, & *L. Atilium*, & recte: non enim ait *omnes refectos esse ejus collegii*, sed *apparebat omnes refici*. Atque hic locus causam dedit Glareano, ut in Livium acerbe inveheretur. *Sigonius*.

3 *Qui priusq. renunciarentur, jure vocatis trib. p. i. P. L. Calvus, ita v. f.*] Si sensum explicavero quemadmodum interpungi verba oportet, apparebit. P. Licinium, inquit, non petentem prærogativæ tribunum militum creant, omnesque deinceps ex collegio ejusdem anni refici apparebat, qui priusquam renunciarentur à jure vocatis tribubus, P. Licinius permissu interregis ita loquutus est. *Idem*.

Renuntiarentur, jure vocatis tribubus] Interpunctio Sigonii potest admitti: *Priusquam renunciarentur jure vocatis tribubus*: hac interpretatione: priusquam per interregem præconis voce pronunciarentur atque ederentur illorum nomina ad jure vocatas tribus. Cicero pro Muræna: *illo die, quo, auspicato, comitiis centuriatis, L. Murænam consulem renuntiavi*. Pro domo: *posse se, interversa ædilitate à L. Pisone consule prætorem renuntiari*. Lib. 5 in Verr. *Cum esses prætor renunciatus, non ipsa præconis voce excitatus es, qui te toties seniorum juniorumque centuriis illo honore affici pronuntiavit, ut hoc putares aliquam reipub. partem tibi creditam*. Hunc & tot alios similiter loquentes (habes apud Brissonium) potius debuisset sequi Sigonius, quam renunciatos à jure vocatis tribubus dicere, auctore uno Pisone, qui ambigue apud A. Gellium 6, 9. *Eumque pro tribu ædilem curulem renunciaverunt*. Pro quo *dicere* mavult Livius. Etsi autem & quæ sequuntur, *verba fecit*, possint conjungi, *jure vocatis tribubus*: (nam

ita

catis tribubus, permissu interregis, P. Licinius Calvus ita verba fecit: [1] *Omen concordiæ, Quirites, rei maxime in hoc tempus utili, memoria nostri magistratus vos his comitiis petere* [2] *in insequentem annum video, si collegas eosdem reficietis, etiam usu meliores factos. Me jam non eundem, sed umbram nomenque P. Licinii relictum videtis. vires corporis affectæ: sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtusus. En vobis,* inquit, *juvenem,* filium tenens, *effigiem atque imaginem ejus, quem vos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis. Hunc ego militiæ disciplina mea, vicarium pro me Reipub. do dicoque. Vosque quæso, Quirites, date hunc mihi ultro honorem huic petenti, meisque pro eo adjectis precibus mandetis.* Datum id petenti patri, filiusque ejus P. Licinius tribunus militum consulari potestate, cum iis quos supra scripsimus, declaratus. Titinius Genuciusque tribuni militum, profecti adversus Falisios Capenatesque: dum bellum majore animo gerunt, quam consilio, [3] præcipitavere in insidias. Genucius morte honesta temeritatem luens, ante signa inter primores cecidit. Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione

ita Cicero act. 1 in Verrem: *Ipsi Hortensio, propinquus meo, forique hic vere Lucius noster fuit*) tamen illam distinctionem magis probo, quia firmo Licinii Calvi non tantum ad jure vocatas, sed ejus etiam prærogativas est directus: quas oportuit utique in suffragium revocari de filio, quem suo loco commendavit. Postrema verba Licinii: *dictatum mihi ultro honorem huic petenti, meisque pro eo adjectis precibus mandatis:* emendo: *meis quoque pro eo adjectis precibus.* J. F. Gron.

1 *Omen concordiæ Quirites rei maxime in hoc tempus utilis*] Vet. aliquot libri habent, *utili*, ita ut *concordiæ* sit casus dandi non gignendi. Cæterum obscurissimum loci hic sensus est. Vos video, Quirites, dum me, collegasque meos tribunos reficitis memoria prioris magistratus nostri in insequentem annum, omen concordiæ petere rei maxime in hoc tempus utili, id est, ominari concordiam aut facere. Quod si collegas eosdem reficitis, me certe præter re debetis. *Sigonius.* Per locutionem sive typorum, sive ipsius Sigonii vox *publice* (ce te in tribus ed. nostris, quas hodie, Scholiorum ejus) irrepserat, quum patent satis non de tribunis plebis sed militum consulari potestate sermonem esse. Id in gratiam viri optime meriti inducendum putavi. *Jac. Gron.*

2 *In sequentem annum*] Chiffl. Voss. uterque, Rott. Flor. *in insequentem annum* Rottovitæ ad 4, 30. *J. F. Gron.*

3 *Præcipitavere in insidias*] Vox, *se*, abest a veteribus libris. Ita autem locutus est etiam in textu: *Ipsi præcipitavere in insidias.* Sigonius.

1 *Vejos*

ne militibus collectis aciem restituit: nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus ignominiæ erat quam cladis acceptum; quæ prope in cladem ingentem vertit; tantum inde terroris non Romæ modo, quo multiplex fama pervenerat, sed in castris quoque fuit ad Veios. Ægre ibi miles retentus à fuga est, quum pervasisset castra rumor, ducibus exercituque cæso victorem Capenatem ac Falisсum, Etruriæque omnem juventutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ, jam castra ad Veios oppugnari, jam partem hostium tendere ad urbem agmine infesto crediderant: concursumque in muros est, & matronarum, quas ex domo conciverat publicus pavor, obsecrationes in templis factæ: precibusque ab Diis petitum, ut exitium ab urbis tectis templisque ac Romanis mœnibus arcerent, Veiosque eum averterent terrorem, si sacra renovata rite, si procurata prodigia essent. Jam ludi Latinæque instauratæ erant: jam 19
ex lacu Albano aqua emissa in agros, [1] Veiosque fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius urbis servandæque patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutaverat imperator mutatus. alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia urbis videri. Omnium primum in eos qui à Veiis in illo pavore fugerant, more militari animadvertit, [2] effecitque ne hostis maxime timendus militi esset. deinde indicto delectu in diem certam, ipse interim Veios ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ad scribendum novum exercitum redit; nullo detrectante militiam. Peregrina etiam juventus Latini Hernicique, operam suam pollicentes, ad id bellum venere: quibus quum gra-

1 *Veiosque fata appetebant*] Fuit, qui redderet, *Vejorum*. Sed scribendum, *Vejisque*. Plautus Aulular. a. 1 sc. 1. *Neque jam quo pacto celem heri filia Pro-brum, propinqua partitudo cui appetit, Quo commiscet*. J. F. Gron.

2 *Effecitque ne h.*] Vet. lib. *Effecitque*. Sigonius.

1 *Con-*

gratias in senatu egisset dictator, satis jam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatusconsulto vovit Veiis captis se facturum: ædemque Matutæ matris refectam dedicaturum, jam ante ab rege Servio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab urbe exspectatione hominum majore quam spe, in agro primum Nepesino cum Falisci & Capenatibus signa confert. Omnia ibi summa ratione consilioque acta, fortuna etiam, ut fit, secuta est. non prœlio tantum fudit hostes, sed castris quoque exuit, ingentique præda est potitus: cujus pars maxima ad quæstorem redacta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraque castella facta: & à procursationibus, quæ multæ temere inter murum ac vallum fiebant, edicto, ne quis injussu pugnaret, ad opus milites traducti. Operum fuit omnium longe maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum divisit: senæ horæ in orbem operi attributæ sunt: nocte ac die numquam ante omissum, quam in arcem viam facerent. Dictator quum jam in manibus videret victoriam esse, urbem opulentissimam capi, tantumque prædæ fore quantum non omnibus in unum collatis ante bellis fuisset, ne quam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut invidiam apud Patres ex prodiga largitione caperet, literas ad senatum misit. *Deum immortalium benignitate, suis [1] consiliis, patientia militum, Veios jam fore in potestate populi Romani. quid de præda faciendum censerent?* [2] Duæ senatum distinebant sententiæ: senis P. Licinii, quem primum dixisse à filio interrogatum ferunt, edici palam

1 *Consiliis, patientia*] Vet. lib. *Et patientia militum.* Sigonius.

2 *Duæ Senatum distinebant sententiæ, senis P. Licinii*, &c.] Quis est qui non sentiat huic sententiæ explicandæ vocem unam maxime necessariam deesse? quæ est in veteribus libris: *Duæ senatum distinebant sententiæ, una senis P. Licinii.* Idem.

palam placere populo, ut qui particeps esse prædæ vellet, in castra Veios iret: altera Ap. Claudii, qui largitionem novam, prodigam, inæqualem, inconsultam arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse, auctor erat stipendii ex ea pecunia militi numerandi, ut eo minus tributi plebes conferret. Ejus enim doni societatem sensuras æqualiter omnium domos: non avidas in direptiones manus otiosorum urbanorum prærepturas fortium bellatorum præmia esse. quum ita ferme eveniat, [1] ut segnior sit prædator, ut quisque laboris periculique præcipuam petere partem soleat. Licinius contra, suspectam & invisam semper eam pecuniam fore ajebat: caussasque criminum ad plebem [2] seditionum inde ac legum novarum præbiturum.

1 *Ut segnior sit prædator, ut fortissimus quisque*, &c.] Refellit Ap. Claudius sententiam P. Licinii, quæ fuerat, ut qui particeps esse prædæ vellet, in castra Veios iret, cujus rei causam affert his verbis. Quod ita ferme eveniat, ut qui segnior sit prædæ, fortissimus quisque laboris, periculique præcipuam petere partem soleat. quæ lectio ex conjectura antiquæ lectionis eruitur, quæ est, *ubi segnior sit prædator, fortissimus quisque*, &c. Quorum verborum sententiam elicere nequivit Rhenanus. *Sigonius.*

Ut qui segnior sit prædæ, fortissimus] Prisca lectio: *ut segnior sit prædator, ut quisque laboris periculique præcipuam petere partem soleat.* Rhenanus quum deesset in Borbet. posterius, *Ut*, conjecit: *prædator, fortissimus quisque.* At Sigonius: *ut qui segnior sit prædæ, fortissimus quisque:* & id ex antiqua lectione: *ubi segnior sit prædator, fortissimus quisque.* Miram socordiam. Nusquam nos aliam quam prius editam. Sic duo Voss. Helm. duo Pall. Rott. Unus ex his solitus alioqui subscribere Sigoniano: *Ubi segnior sit prædator, ut quisque laboris.* Campanus: *ut segnior sit prædator, quisquis laboris.* Quod si τὸ *fortissimus*, mera conjectura Rhenani, è codicibus esset, quid juvat nova Sigonii divinatio? Lib. 24. *Fortissimus quisque pugnator esse desierat.* Tamen & viri magni: *ut qui segnior sit, prædetur, at fortissimus quisque.* Nihil est mutandum. Quæ difficultatem pariant, duo sunt: primum diversæ significationes τοῦ *Ut* repetiti: prius, finem vel eventum denotat; posterius est comparationis 10, 27. *Ut subinde ut quæque res nova decreta esset, exploratam perferrent.* Deinde quod posteriorem enunciationis partem priori loco ponit Livius. Est enim sententia, ita fere evenire, ut quo magis aliquis (hoc enim est, *Ut quisque*) præcipuam laboris & periculi partem petere soleat, eo idem sit segnior prædator, minus intentus prædæ capiendæ. Lib. 7. *Quum & abnuere certamen verentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent.* Xenophon Κυρ. παιδ. 7. Ἀφροπάσῃ μὲν ἐν αὐτοῖς ἐφέλκεται ἡ πόλις ἐὰν βούλωμαι· πλούτῳ δὲ πόλιν νομίζω ἅμα ἀφθαρήσεσθαι, ἔνθα τῷ ἁρπαγῇ οἱ πονηροὶ πλεονεκτήσειεν ἄν. *J. F. Gron.*

2 *Seditionum inde, ac leg.*] Veteres libri, *Seditionumque inde, ac legum.* Sigonius.

tiam. *Satius igitur esse reconciliari eo dono plebis animos, exhaustis atque exinanitis tributo tot annorum succurri: & sentire prædæ fructum ex eo bello, in quo prope consenuerint. gratius id fore, latiusque, quod quisque sua manu ex hoste captum domum retulerit, quam si multiplex alterius arbitrio acciperet. Ipsum dictatorem fugere invidiam ex eo criminaque. eo delegasse ad senatum. Senatum quoque debere rejectam rem ad se permittere plebi, ac pati habere quod cuique sors belli dederit.* Hæc tutior visa sententia est, quæ popularem senatum faceret. Edictum itaque est, ad prædam Veientem, quibus videretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. In-
21 gens profecta multitudo replevit castra. Tum dictator auspicato egressus, quum edixisset ut arma milites caperent, *Tuo ductu*, inquit, *Pythice Apollo, tuoque numine instinctus pergo ad delendam urbem Veios: tibique hinc decimam partem prædæ voveo. Teque simul, Juno Regina, quæ nunc Veios colis, precor, ut nos victores in nostram tuamque mox futuram urbem sequare: ubi te, dignum amplitudine tua, templum accipiat.* Hæc precatus, superante multitudine, ab omnibus locis urbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari, se jam ab suis vatibus, jam ab externis oraculis proditos, jam in partem prædæ suæ vocatos Deos, alios votis ex urbe sua evocatos hostium templa novasque sedes spectare, seque ultimum illum diem agere; nihil minus timentes, quam subrutis cuniculo mœnibus arcem jam plenam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrunt. mirantes quidnam id esset, quod quum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis movisset, tum velut repentino icti furore improvidi currerent ad muros. Inseritur huic loco fabula: immolante rege Veientium, vocem aruspicis dicentis, qui ejus hostiæ exta prosecuisset, ei victoriam dari, exauditam in cuniculo, movisse Romanos milites, ut adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, si, quæ

simi-

imilia veri sunt, pro veris accipiantur, satis habeam. Hæc ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora, quam ad fidem, neque affirmare, neque refellere operæ pretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in æde Junonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repente edidit. & pars aversos in muris invadunt hostes, pars claustra portarum revellunt: pars, quum ex tectis saxa tegulæque à mulieribus ac servitiis jacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia variis terrentium ac paventium vocibus, misto mulierum ac puerorum ploratu, complet. Momento temporis dejectis ex muro undique armatis, patefactisque portis, quum alii agmine irruerent; alii desertos scanderent muros, urbs hostibus impletur, omnibus locis pugnatur. Deinde, multa jam edita cæde, senescit pugna: & dictator prælones edicere jubet, ut ab inermi abstineatur. is finis sanguinis fuit. Dedi inde inermes cœpti: & ad prædam missis permissu dictatoris discurrit. quæ quum ante oculos jus aliquantum spe atque opinione major, majorisque pretii rerum ferretur, dicitur manus ad cœlum tollens precatus esse, *ut si cui Deorum hominumque nimia* [1] *sua fortuna populique Romani videretur, ut eam invidiam* [2] *lenire suo privato*

1 *Sua fortuna populi Romani*] Quicquid hic congerat ὁ πάνυ Gruterus de suo *suus*, non probabit hanc lectionem el Grammatices convenire præceptis. cio l. 1. D. de popul. act. haberi: *am populares actionem dicimus, quæ um jus populi tuetur.* Sed ibi haud dubie scribendum *populo*. Hallucinatur, um à Sigonio Modioque hoc ex Alo receptum autumat, Non est ulla mnium veterum nobis visarum, quæ ou habeat: *sua fortuna populique Romani.* Est quidem apud Sigonium: ct. *populi Romani*: sed hoc non erat irectum ab illo ad hæc verba, verum ad proxima, ubi legitur, *Romani populi.* Par illud lib. 7. *Deum benitate, felicitate tua populique Romani & res & gloria est integra.* J. F. Gron.

2 *Leniri quam minimo suo pr. incommodo, publicoque Rom. populi lic.*] Vet. lib. *Populi Romani*, habent. Cæterum quod Glareanus contra omnium librorum fidem legendum putat, *Lenire suo privato incommodo, quam minimo Romani populi liceret*, non procedit: Nam Plutarchus hanc sententiam ita vertit in Camillo: Εἰ δ' τις ἢ μικρὸν ὠφέλησεν τὴν παροῦσαν νέμεσιν διαφεύξας, οὐχωμαι ταύτην ὑπὲρ τε πόλεως ἢ στρατὸν Ῥωμαίων εἰς ἐμαυτὸν ἐλαχίστῳ κακῷ τελοῦσαν. Et Valerius libro primo: *Si cui deorum nimia felicitas populi Rom. videretur, ejus invidia suo aliquo incommodo satiaretur.* Sigonius.

privato incommodo, quam minimo publico populi Romani liceret. Convertentem se inter hanc venerationem traditur memoriæ, prolapsum cecidisse: idque omen pertinuisse postea eventu rem conjectantibus visum ad damnationem ipsius Camilli; captæ deinde urbis Romanæ, quod post paucos accidit annos, cladem. [1] Atque ille dies cæde

Lenire suo privato in commodo, quam minimo publico] Ambiguæ scripturæ & sententia locus. Valerius Maximus: *ut si cui decorum nimis feliciter populi Romani videretur, ejus invidiam suo atque incommodo sustineretur.* Eadem formula veti, quod L. Æmilius Paullus confecto Macedonico bello concepit: *deos immortales precatus est, ut si quis eorum invideret operibus ac fortunæ suæ, in ipsum potius sævirent quam in rempublicam*, ut narrat Vellejus. Simile Cippi apud Nasonem lib. 15 Metam. *Seu lætum est, patriæ lætum populoque Quirini; Sive minax, mihi sit.* Hanc sententiam si admittimus, invenire possumus in verbis sic, ut vulgo, conceptis, τῷ quam pro potius quam vel magis quam accepto. Ut lib. 3. *C. Claudii oratio fuit precibus quam jurgio similis.* Lib. 7. *Quicquid hinc vel illinc mars communu belli auferet, multiplex quam pro numero damnum est.* id est, gravius re quam numero. Lib. 10, 26. *Ut præciperetur victoria animis, triumphusque quam bellum consulibus decretum videretur.* Sic duo meliores Pall. Vulgo, *non bellum.* Lib. 23, 43. *Ipsorum quam Hannibalis interesse, capta an tradita Nola potiretur.* Sic Put. Pet. melior Men. tres Pall. Lib. 28, 44. *Et Carthago præmium victoriæ erit, quam semiruta Bruttiorum castella.* Ita Lipsius ex suo v. c. cui accedunt Put. instar omnium, Regius, Men. Pall. unus. Eodem modo particula *quam* hic abutitur Livius, haud difficili jam sententia: ut eam invidiam suo privato incommodo potius quam vel minimo etiam publico lenire & luere Furium Camillum sinerent: ut eam ipsum à republica totam privatis suis & domesticis incommodis redimere paterentur. Plutarchus tamen, ne quid dissitear, aliam accepit Livii sententiam, quam ita reddidit: ὥστε τοὺς πολίτας ἐκ τῆς Ρώμης εἰς ἑαυτὸν ἐλαύνειν καὶ πόλεμον. Ea potest reperiri in verbis Livii, si aliter distinguantur, & construantur, nimirum. *ut eam invidiam publico populi Romani liceret lenire privato suo incommodo quam minimo.* ut publicum populi Romani apud ejusmodi offensum & iniquum numen defungeretur quantilla calamitate ipsius Furii. Paullo clarius foret hac sententia: *ut eam invidiam lenire suo privato incommodo quam minimo reipublicæ populi Romani liceret.* At Voss. Helm. cum tertio: *lenire quam minimo suo privato incommodo publicoque p. R.* quod etiam ex Aldo (nisi quod ille *Romani populi*) ceu corruptum advocat Glareanus. Nec aliter Juntas imitator Aldi. Chifl. membranæ: *quam minimo suo privato incommodo publico p. R.* Busidianæ & Voss. posteriot *quam minimo suo privato incommodo publicoque populi Romani.* Andreas quoque ac Tarvisina *publicoque.* Jam & privati simul publicique incommodi quibus citra exitium defuncti sunt & Camillus & Roma, meminit continenter Livius. Quare placet maxime *ut eam invidiam lenire, quam minimo suo privato incommodo publicoque, populi Romano liceret.* Meliori omine *publico populi Romani* dicuntur, quam ut hu congruant. *J. F. Gron.*

1 *Atque ille dies*] Vet. lib. *Itaque ille dies.* Sigonius.

de hostium ac direptione urbis opulentissimæ est con-
sumptus. Postero die libera corpora dictator sub corona 22
vendidit. ea sola pecunia in publicum redigitur, haud
sine ira plebis, & quod retulere secum prædæ, nec duci,
qui ad senatum malignitatis auctores quærendo, rem ar-
bitrii sui rejecisset; nec senatui, sed Liciniæ familiæ, ex
qua filius ad senatum retulisset, pater tam popularis sen-
tentiæ auctor fuisset, acceptum referebant. Quum jam
humanæ opes egestæ à Veiis essent, amoliri tum Deum
dona ipsosque Deos, sed colentium magis quam rapien-
tium modo, cœpere; namque delecti ex omni exercitu
juvenes, [1] pure lotis corporibus, candida veste, quibus
deportanda Romam Regina Juno assignata erat, vene-
rabundi templum iniere, primo religiose admoventes
manus: quod id signum more Etrusco nisi certæ gentis
sacerdos attrectare non esset solitus. dein quum quidam
seu spiritu divino tactus, seu juvenili joco, *Visne Romam*
re Juno? dixisset, annuisse cæteri Deam conclamave-
runt: inde fabulæ adjectum est, vocem quoque dicen-
tis, Velle, auditam. motam certe sede sua parvi moli-
menti adminiculis, sequentis modo accepimus levem ac
facilem translatu fuisse: integramque in Aventinum æ-
ternam sedem suam, quo vota Romani dictatoris voca-
verant, perlatam, ubi templum ei postea idem, qui vo-
verat, Camillus dedicavit. Hic Veiorum occasus fuit,
urbis opulentissimæ Etrusci nominis; magnitudinem
iam vel ultima clade indicantis: quod decem æstates
iemesque continuas circumsessa, quum plus aliquanto
ladium intulisset quam accepisset, [2] postremo jam, fa-
o tum denique urgente, operibus tamen, non vi, ex-
ugnata est. Romam ut nunciatum est Veios captos, 23
quam-

1 *Pure lautis corp.*] Vet. lib. *Pure lo-* Sigonius.

2 *Postremo jam fato quoque*] Scripta tio: *fato tum demique urgente.* Plenius uberiusque vulgato videtur. Lib. 4. *Nequidquam enim tentati, ut tum denique desisterent impediendo bello.* J. F. Gron.

quamquam & prodigia procurata fuerant, & vatum responsa, & Pythicæ sortes notæ, & quantum humanis adjuvari consiliis potuerat res, ducem M. Furium maximum imperatorum omnium legerant; tamen quia tot annis varie ibi bellatum erat, multæque clades acceptæ; velut ex insperato immensum gaudium fuit. & priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum [1]grates Diis agentium erant. Senatus in quatriduum, quot dierum nullo ante bello, supplicationes decernit. Adventus quoque dictatoris omnibus ordinibus obviam effusis celebratior, quam ullius unquam antea fuit: triumphusque omnem consuetum honorandi ilius dici modum aliquantum excessit. Maxime conspectus ipse est, curru equis albis juncto urbem invectus: parumque id non civile modo, sed humanum etiam visum. Jovis Solisque equis æquiparari dictatorem in religionem etiam trahebant: triumphusque ob eam unam maxime rem clarior quam gratior fuit. Tum Junoni reginæ templum in Aventino locavit, dedicavitque Matutæ matri. atque his divinis humanisque rebus gestis, dictatura se abdicavit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui se decimam vovisse prædæ partem quum diceret Camillus, pontifices solvendum religione populum censerent; haud facile inibatur ratio jubendo referre prædam populum, ut ex ea pars debita in sacrum secerneretur. tandem eo, quod levissimum videbatur, decursum est, ut qui se domumque religione exsolvere vellet, quum sibimetipse prædam æstimasset suam, decimæ pretium partis in publicum deferret: ut ex eo donum aureum, dignum amplitudine templi, ac numine Dei ex dignitate populi Romani fieret. Ea quoque collatio plebis animos à Camillo alienavit. Inter hæc pacificatum legati à Volscis & Æquis venerunt: impetrata

qu

1 *Gratias dis ag.*] Vet. lib. *Grates dis agentium*. Sigonius.

que pax, magis ut fessa tam diutino bello acquiesceret civitas, quam quod digni peterent. Veiis captis, sex tri- 24
bunos militum consulari potestate insequens annus habuit, duos Publios Cornelios, Cossum & Scipionem, M. Valerium Maximum iterum, [1] Cæsonem Fabium Ambustum tertium, L. Furium Medullinum quintum, Q. Servilium tertium. Corneliis Falisco bellum, Valerio ac Servilio Capenas sorte evenit. ab iis non urbes vi aut operibus tentatæ, sed ager est depopulatus, prædæque rerum agrestium actæ. nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem populum subegit. pax petentibus data. In Falisci bellum retrahabat. Romæ interim multiplex seditio erat, cujus leniendæ caussa coloniam in Volscos, quo tria millia civium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant: triumvirique ad id creati, terna jugera & septunces viritim diviserant. Ea largitio sperni cœpta; quia spei majoris avertendæ solatium objectum censebant. Cur enim relegari plebem in Volscos, quum pulcherrima urbs Veii agerque Veientanus in conspectu sit, uberior ampliorque Romano agro? Urbem quoque urbi Romæ, vel situ, vel magnificentia publicorum privatorumque tectorum ac locorum, præponebant. [2] quin illa quoque actio movebatur, quæ post captam utique Romam à Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios.

Cæte-

1 *C. Fabium Ambustum iterum*] Vet. b. *Cæsonem Fabium Ambustum iterum* habet. Diodorus item Καίσωνα Φάβιον nominat. Quoniam autem *Cæso Fabius Ambustus* bis ante tribunus militum fuit, Livio ipso & Capitolinis scriptoribus, & Diodoro testibus, proinde hoc anno *tertium* sit necesse est, non *iterum*. Sigonius.

Cæsonem Fabium Ambustum] Fabii Ambusti quater ante hunc locum in fastis tribunatus mentio est. Anno enim 343 Cos. *Q. Fabius* dicitur: anno item 349, item 351 & 354 *C. Fabius*. Hic denique *Cæso* dicitur plerisque in codicibus; in quibusdam etiam *C. Fabius*. *M.* quoque *Fabii* in sequentibus mentio est, qui pater dicitur legatorum Fabiorum ad Clusium, ac contra Gallos pugnantium. *Glareanus*.

2 *Quin illa quoque actio movebatur*] Quid est, *movebatur actio transmigrandi Veios*? Nescio an ita alias loqui soleat Livius. Legerem: *Quin illa quoque mentio movebatur*. Ut alibi: *agitata est mentio*. Et, *movit mentionem*. Tan. Faber.

Cæterum, partim plebi, partim senatui destinabant habitandos Veios; [1] duasque urbes communis reipublicæ incoli à populo Romano posse. Adversus quæ quum optimates ita tenderent, ut morituros se citius dicerent in conspectu populi Romani, quam quicquam earum rerum rogaretur. *quippe nunc in una urbe tantum dissensionum esse,* [2] *quid in duabus fore? Victamne ut quisquam victrici patriæ præferret, sineretque majorem fortunam captis esse Veis, quam incolumibus fuerit? Postremo, se relinqui a civibus in patria posse.* [3] *ut relinquant patriam atque cives, nullam vim umquam subacturam*: & T. *Stenium* (is enim ex tribunis plebis rogationis ejus lator erat) *conditorem Veios sequantur, relicto Deo Romulo, Dei filio, parente & auctore urbis Romæ.* 25 Hæc quum fœdis certaminibus agerentur, (nam partem tribunorum plebis Patres in suam sententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat, quam quod ubi rixæ committendæ caussa clamor ortus esset, principes senatus primi turbæ offerentes se, peti, feriri, atque occidi jubebant. ab horum ætatibus dignitatibusque & honoribus violandis dum abstinebatur, & ad reliquos similes conatus verecundia iræ obstabat. Camillus identidem omnibus locis concionabatur, *Haud mirum id quidem esse: furere civitatem, quæ* [4] *damnata voti omnium rerum priorem curam, quam religione se exsolvendi, habeat. Nihil de collatione dicere, stipis verius, quam decimæ: quando*

1 *Duasque urbes communes reipub.*] Si vacabit operam sumere videndi, quæ scripsimus lib. 1 Observ. 12, facile decernes legendum esse *communis reipublicæ*. J. F. Gron.

2 *Quid in duabus urbibus fore*] Delevimus τὸ *urbibus* auctoritate trium Pall. & alterius Vossiani. Sic & infra cap. 31. *Fusis hostibus prius pæne quam manus conserrent. Valerio quod perseverantior cædendis hostibus in fuga fuit*: sustulimus τὸ *hostibus*, quod Sigonius ex suo codice superfluis abundanti inseruerat. Scripti fidelio-

res ac prius editi eo carent. *Idem.*

3 *Ut relinquant patriam atque cives*] Δικαιοσύνης ratio postulat ut legatur: *ut relinquant patriam ipsi.* Delendum illud *cives.* Quo enim pacto cives relinquent, si à civibus relinquuntur? Omnino hæc mihi haud placent. *Tan. Faber.*

4 *Damnata voti*] Verba propria sacrorum. *Damnatus* autem *voti* est, cui promissa vota solvenda sunt. Sic & Virgil. *Damnabis tu quoque votis.* id est, obnoxios tibi facies ad vota solvenda. *Servius.*

1 *Cra-*

do ea se quisque privatim obligaverit, liberatus sit populus. Enimvero illud se tacere, suam conscientiam non pati: quod ex ea tantum præda, quæ rerum moventium sit, decima designetur. urbis atque agri capti, quæ & ipsa voto contineatur, mentionem nullam fieri. Quum ea disceptatio anceps senatui visa, delegata ad pontifices esset, adhibito Camillo, visum collegio, quod ejus ante conceptum votum Veientium fuisset, & post votum in potestatem populi Romani venisset, ejus partem decimam Apollini sacram esse. Ita in æstimationem urbs agerque venit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis militum consularibus ut aurum ex ea coëmerent, negotium datum. cujus quum copia non esset, matronæ cœtibus ad eam rem consultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum, aurum & omnia ornamenta sua, in ærarium detulerunt. Grata ea res, ut quæ maxime senatui unquam fuit: honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, ut pilento ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque uterentur. Pondere ab singulis auri accepto, æstimatoque ut pecuniæ solverentur, [1] crateram auream fieri placuit; quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiserunt, integrant seditionem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes; ante alios in Camillum. Eum prædam Veientanam publicando sacrandoque ad nihilum redegisse absentes ferociter increpant: præsentium, quum se ultro iratis offerrent, verecundiam habent. [2] Simul extrahi rem eo anno viderunt; tribunos plebis [3] latores legis in annum eosdem reficiunt, & Patres hoc idem de intercessoribus legis annisi. ita tribuni plebis magna ex parte iidem

1 *Craterem auream*] Vet. lib. *Crateram.* Sigonius.

2 *Simul extrahi rem ex eo anno vid.*] Vet. lib. *Simul ut extrahi.* Idem.

3 *Latores legis in annum eosd. ref.*] Hic rogationem vocat *legem*: tertio statim versu rursus *rogationem.* Hoc idem facit anno 362, cum Juriſperiti ea distinguant, ut est apud Festum. *Glareanus.*

In annum eosdem] Vet. lib. *In eum annum eosdem.* Sigonius.

26 iidem refecti. Comitiis tribunorum militum Patres summa ope evicerunt, ut M. Furius Camillus crearetur. propter bella simulabant parari ducem, [1]sed largitioni tribuniciæ adversarius quærebatur. Cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextum, C. Æmilius, L. Valerius Poplicola, Sp. Postumius, P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil moverunt: donec M. Furius Camillus in Falisços, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur. differendo deinde elanguit res: & Camillo, quem adversarium maxime metuerant, gloria in Falisçis crevit. Nam quum primo mœnibus se hostes tenerent, tutissimum id rati, populatione agrorum atque incendiis villarum coëgit eos egredi urbe; [2]sed timor longius progredi prohibuit. Mille fere passuum ab oppido castra locant; nulla re alia fidentes ea satis tuta esse, quam difficultate aditus, asperis confragosisque circa, & partim arctis, partim arduis viis. Cæterum Camillus captivum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit. Trifariam Romani muniebant. alius exercitus prœlio intentus stabat. Ibi impedire opus conatos hostes fundit, fugatque: tantumque inde pavoris Falisçis injectum est, ut effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, urbem peterent. Multi cæsi vulneratique, priusquam paventes portis inciderent. castra capta, præda ad quæstores redacta, cum magna militum ira: sed severitate

1 *Sed rogationi tribuniciæ adversarius*] Borbet. *largitioni*. cui duo meliores Pall. & Vossiani, Rott. Flor. & Helm. faciunt secundas, nos quoque licet obmurmurante Glareano. Lib. 2 de Cassio captum ex Herdicis agrum divisuro: *largitione consulem perniciosa libertati opes fingere*. Item, *consul alter largitioni resistebat*. Lib. 3 de Æmilio consule legis agrariæ suasore: *tribunitia, & largiendo de alieno populares fieri*. Lib. 4. *Stetitque in eadem sententia, ne qua largitio esset in rem gratiam tribunorum fieret: nec eum agrum plebi, sed sibi inimicum putet*. J. F. Gron.

2 *Sed timor longius progredi prohibuit*] Vet. lib. *Sed timore longius progredi prohibente, mille fere passuum*, &c. Sigonius.

1 *Simul*

tate imperii victi, eandem virtutem & oderant, & mirabantur. Obsidio inde urbis, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes prœliaque parva fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe; quum frumentum, copiæque aliæ ex ante convecto largius obsessis quam obsidentibus suppeterent. Videbaturque æque diuturnus futurus labor, ac Veiis fuisset; ni fortuna imperatori Romano, [1] simul & cognitæ rebus bellicis virtutis specimen, & maturam victoriam

1 *Simul & cognita rebus bellicis virtutis specimen & maturam*] Particulam *&* ante *maturam* ex Borbet. interposuit Rhenanus, & habetur in Vossianis: quæ tamen hic dissociabilia copulat. Victoriam dare fortuna potest: at, ut dicerent Romani *fortunam* viris præstantibus *dedisse specimen virtutis*, nunquam cuiquam in mentem venit. Occasiones & eventa fortunæ, facta & opera & consulta præclara animis & viris datas à fortuna occasiones intelligentibus adsignabant. Hinc Scipio ad legatos Antiochi: *Romani ex iis, quæ in Deum immortalium potestate erant, ea habemus, quæ dii dederunt. Animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus gerimusque.* Metellus Numidicus apud Gell. 1, 6. *Dii immortales virtutem approbare, non adhibere debent.* Horatius 1 epist. 18. *Æquum mi animum ipse parabam.* Cicero lib. 3 de Nat. deor. *Atque hoc quidem omnes mortales sic habent, externas commoditates, vineta, segetes, oliveta, ubertatem frugum & fructuum, omnem denique commoditatem prosperitatemque vitæ ex dii se habere: virtutem autem nemo unquam acceptam deo retulit. Nimirum recte: propter virtutem enim jure laudamur, & in virtute recte gloriamur; quod non contingeret, si id donum à Deo, non à nobis haberemus.* Superbe, ne dicam stulte. sed sic sentiebant meliorum nescii. Sic mox: *judicium hoc omnium mortalium est, fortunam à Deo petendam, à se ipso sumendam esse sapientiam.* Isocrates ad Demonicum: ἡγοῦ κράτιστον εἶναι σαυτῷ μὴ θεὸς δύνηται, σαυτὸν δ' ἡμῶν αὐτῶν βέλτιον. Præterea specimen virtutis, quod hic editum est, non fuit ad cognoscendam & probandam Camilli bellicam artem: non enim acie, non corona, non operibus, non legitimo furto aut strategemate, sed admiratione fidei justitiæque Falerios cepit. Hæc duo vitia vulgatæ scripturæ nullis fomentis possunt leniri. Sensum Livii teneo. duas res Camillo victoriam dedisse. primam, quod modeste res humanas æstimantem decebat, fortunam nominat. alteram, quod honestum imperatori, specimen virtutis ipsius spectatæ & probatæ alia re quam proprie militari. hoc & verum & novum atque mirum (nam militarem plerumque laudem sequitur victoria) & unice huc congruens. Ad eam sententiam verba sic aptabamus: *ni fortuna imperatoris Romani simul, & cognita re non bellica virtutis specimen, ei maturam victoriam dedisset.* Est autem figura loquendi veteribus frequens, ut exprimendo quid non fuerit, subjiciant cogitandum lectori, quid fuerit. Vir eruditissimus, postquam hanc cum eo conjecturam communicassem, subjiciebat se malle legere: *incognita rebus bellicis.* quod in hoc seculum & Romam corruptam belle congruit; non eam quam hactenus enarrat Livius. *J. F. Gron.*

27 ctoriam dedisset. Mos erat Falisci, eodem magistro liberorum & comite uti: simulque plures pueri, [1] quod hodie quoque in Græcia manet, unius curæ demandabantur. principum liberos, sicut fere fit, qui scientia videbatur præcellere, erudiebat. Is quum in pace instituisset pueros ante urbem lusus exercendique causia producere; nihil eo more per belli tempus intermisso, [2] tum modo brevioribus, modo longioribus spatiis trahendo eos à porta lusu sermonibusque variatis longius solito; ubi res dedit, [3] progressus, inter stationes eos hostium castraque inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addidit: Falerios se in manus Romanis tradidisse: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit. Quæ ubi Camillus audivit, *Non ad similem*, inquit, *tui nec populum, nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto munere venisti. Nobis cum Falisci, quæ pacto sit humano, societas non est. quam ingeneravit natura, utrisque est, eritque. Sunt & belli, sicut pacis jura: justeque ea non minus quam fortiter didicimus gerere. Arma habemus, non adversum eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur: sed adversus armatos, & ipsos, qui nec læsi, nec lacessiti à nobis, castra Romana ad Veios oppugnarunt. Eos tu, quantum in te fuit, novo scelere vicisti: ego Romanis artibus, virtute, opere, armis, sicut Veios, vincam.* Denudatum deinde eum, [4] manibus

1 *Quod hodie quoque in Græcia manet*] Scribo, *hodieque in Græcia*. non hic modo, sed & lib. 1, 26. *Id hodieque publice semper refectum manet*. Ut Suetonius Tito: *Statuam ex ebore equestrem, quæ Circensi pompa hodieque præfertur*. Ubi etiam vulgo fecerant, *hodie quoque*. Nec video rationem, quare illud aurea ætate neminem dicere potuisse contendat Scioppius. *J. F. Gron.*

2 *Dum modo brevioribus*] Parva res est, sed ad integritatem Livii & percipiendam hujus loci sententiam necessaria, legendum esse: *tum modo brevioribus*, id est, postquam id scelerati consilii cepit. *Dum* non potest ferri, nisi *trahendo* mutes in *trahit*: nec enim verbum, quod ei respondeat, ullum adest. *Idem.*

3 *Progressus inter stationes hostium castraque inde Romana*] Utique *intra*: præsertim cum eadem præpositio & τὸ *castra* regat. De differentia horum vide ad lib. 35, 11. *Idem.*

4 *Manibus post tergum illigatis*] Forte, *alligatu*. Solent enim hoc uti pro simplici. Florus 2, 11. *Sed alligati miraculo*

nibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit : virgasque eis, quibus proditorem agerent in urbem verberantes, dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primum facto, deinde à magistratibus de re nova vocato senatu; tanta mutatio animis est injecta, ut qui modo efferati odio iraque, [1] Veientium exitum, penè quam Capenatium pacem mallent, apud eos pacem universa posceret civitas. Fides Romana, justitia imperatoris, in foro & curia celebrantur : consensuque omnium legati ad Camillum in castra, atque inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, proficiscuntur. Introducti ad senatum ita locuti traduntur : *Patres conscripti, victoria, cui nec Deus, nec homo quisquam invideat, victi à vobis & imperatore vestro dedimus nos vobis : rati, quo nihil victori pulchrius est, melius nos sub imperio vestro, quam legibus nostris victuros. Eventu hujus belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. Vos fidem in bello, quam præsentem victoriam maluistis : nos fide provocati, victoriam ultro detulimus. Sub ditione vestra sumus. Mittite, qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiant. Nec vos fidei nostræ, nec nos imperii vestri pœnitebit.* Camillo, & ab hostibus, & à civibus gratiæ actæ. Falisci in stipendium militum ejus anni, ut populus Romanus tributo vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus. Camillus meliore multo laude, 28
quam quum triumphantem albi per urbem vexerant equi, insignis justitia fideque, hostibus victis quum in urbem

raculo fuere, quum catenas morsibus & ore tentassent vide ad lib. 7, 24. J. F. Gron.

1 *Veientium exitum penè*] Vet. lib. *Exitium*. Sigonius.

Veientium exitum pœne quam Capenatium pacem mallent] Valeant libri Sigoniani, qui ingerunt *exitium*. Hoc libro Camillus ad Ardeates : *non recuso eundem Ardeæ rerum mearum exitum, quem Romæ habui*. Lib. 6 Manlius : *An exitum Cassii Maliique exspectem ?* Cicero Phil. 2. *Te miror, quorum factis imitere, eorum exitus non perhorrescere*. Famil. 15, 11. *Tibi velim hi sint exitus quos mereris, & quos fore confido*. Ubi vides etiam in bonam partem dici. Justinus 14. *Talesque vobis exitus dent quales vos ducibus vestris dedistis*. Suetonius Nerone : *daturos pœnas sceleratos ac brevi dignum exitum facturos*. J. F. Gron.

1 *Ta-*

urbem rediſſet, [1] tacite ejus verecundiam non tulit ſenatus, quin ſine mora voti liberaretur: crateramque auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius miſſi longa una nave, haud procul freto Siculo à piratis Liparenſium excepti devehuntur Liparas. Mos erat civitatis, velut publico latrocinio partam prædam dividere. forte eo anno in ſummo magiſtratu erat Timaſitheus quidam, Romanis vir ſimilior quam ſuis. qui legatorum nomen donumque, & Deum, cui mitteretur, [2] & doni cauſſam veritus ipſe, multitudinem quoque quæ ſemper ferme regenti eſt ſimilis, religionis juſtæ implevit: adductoſque in publicum hoſpitium legatos, cum præſidio etiam navium Delphos proſecutus, Romam inde ſoſpites reſtituit. Hoſpitium cum eo ſenatuſconſulto eſt factum: donaque publice data. Eodem anno in Æquis varie bellatum. adeo ut in incerto fuerit, & apud ipſos exercitus & Romæ, viciſſent victine eſſent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Æmilius, Spurius Poſtumius. Primo rem communiter geſſerunt: fuſis inde acie hoſtibus, Æmilium præſidio Verruginem obtinere placuit, Poſtumium fines vaſtare. Ibi cum incompoſito agmine negligentius, ab re bene geſta, euntem adorti Æqui, terrore injecto in proximos compulere tumulos: pavorque inde Verruginem etiam ad præſidium alterum eſt perlatus. Poſtumius ſuis in tutum receptis, quum concione advocata terrorem increparet ac fugam; fuſos eſſe ab ignaviſſimo & fugaciſſimo hoſte; conclamat univerſus exercitus, merito ſe ea audire, & fateri admiſſum

1 *Tacite ejus verecundiam non tulit ſenatus*] Lego, *taciti*. quamvis tacentis ipſo adſpectu admoniti nihil prius habuerunt, quam ut voto fungerentur. Non ſuſtinuerunt vel tacentem videre. Cic. act. 1. *Id enim conſilii mihi profecto taciti dabitis*. J. F. Gron.

2 *Et doni cauſſam veritus ipſe*] Poſt tertiam vocem deſiderari, *intelligens*, vel quid ſimile, monet Pighius. Quid igitur, *veritus*? An obſcurum eſt dici Timaſitheum legatorum nominis donique & Pythii & cauſæ doni, hoc eſt, victoriæ & religionis populi Romani, reverentiam ipſum habuiſſe & habere ſuos docuiſſe? *Idem*.

1 *In*

ſum flagitium: ſed eoſdem correcturos eſſe, neque diuturnum id gaudium hoſtibus fore. Poſcentes ut confeſtim inde ad caſtra hoſtium duceret (' in conſpectu erant poſita in plano) nihil pœnæ recuſabant, ni ea ante noctem expugnaſſent. Collaudatos, corpora curare paratoſque eſſe quarta vigilia jubet, & hoſtes, nocturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea via, quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere obvii. prœliumque ante lucem (ſed luna pernox erat) commiſſum eſt: & haud incertius diurno prœlio fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, quum caſtra Romana crederent oppugnari, tantum injecit pavoris, ut, nequicquam retinente atque obſecrante Æmilio, Tuſculum palati fugerent. Inde fama Romam perlata eſt, Poſtumium exercitumque occiſum. Qui, ubi prima lux metum inſidiarum effuſe ſequentibus ſuſtulit, quum perequitaſſet aciem promiſſa repetens, tantum injecit ardoris, ut non ultra ſuſtinuerint impetum Æqui. cædes inde fugientium, qualis ubi ira magis quam virtute res geritur, ad perniciem hoſtium facta eſt, triſtemque ab Tuſculo nuncium, nequicquam exterrita civitate, literæ à Poſtumio laureatæ ſequuntur: victoriam populi Romani eſſe; Æquorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum invenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & Patres reficere interceſſores legis anniſi ſunt. ſed plus ſuis comitiis plebs valuit. quem dolorem ulti Patres ſunt, ſenatuſconſulto facto, ut conſules, inviſus plebi magiſtratus, crearentur. Annum poſt quintum decimum creati conſules L. Lucretius Flavus, Servius Sulpicius Camerinus. Principio hujus anni ferociter, quia nemo ex collegio interceſſurus erat, coortis ad perferendam legem tribunis plebis, nec ſegnius ob id ipſum conſulibus reſiſtentibus, omnique civitate in unam eam curam converſa, Vitelliam coloniam 29

1 *In conſpectu*] Vet. lib. *Et in conſpectu erant poſita in plano.* Sigonius.

loniam Romanam in suo agro Æqui expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum, liberam per aversa urbis fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea provincia evenit. is cum exercitu profectus, acie hostes vicit: victorque Romam ad majus aliquanto certamen rediit. Dies dicta erat tribunis plebis biennii superioris A. Virginio, & Q. Pomponio: quos defendi Patrum consensu, ad fidem senatus pertinebat. neque enim eos aut vitæ ullo crimine alio aut gesti magistratus quisquam arguebat; præterquam quod gratificantes Patribus rogationi tribuniciæ intercessissent. Vicit tamen gratiam senatus plebis ira: & pessimo exemplo innoxii, denis millibus gravis æris condemnati sunt. id ægre passi Patres. Camillus palam sceleris plebem arguere: quæ jam in suos versa, non intelligeret se pravo judicio de tribunis intercessionem sustulisse. intercessione sublata, tribuniciam potestatem evertisse. Nam quod illi sperarent effrænatam licentiam ejus magistratus Patres laturos, falli eos. Si tribunicia vis tribunicio auxilio repelli nequeat, aliud telum Patres inventuros esse. Consulesque increpabat, quod fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus auctoritatem secuti essent. Hæc propalam concionabundus indies magis augebat iras hominum. Senatum vero incitare adversus legem haud desistebat: *ne aliter descenderent in forum, quam dies ferendæ legis veniisset, quam ut qui meminissent sibi pro aris, focisque & Deum templis, ac solo in quo nati essent, dimicandum fore. Nam quod ad se privatim attineat; si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoque esse; urbem ab se captam frequentari, quotidie se frui monimento gloriæ suæ, & ante oculos habere urbem latam in triumpho suo, insistere omnes vestigiis laudum suarum. sed nefas ducere desertam ac relictam ab Diis immortalibus incoli urbem: & in captivo solo habitare populum Romanum, & victrice patria victam mutari.*

His

[1] His adhortationibus principis concitati Patres senes juvenesque, quum ferretur lex, agmine facto in forum venerunt: dissipatique per tribus, suos quisque tribules [2] prensantes, orare cum lacrimis cœpere, Ne eam patriam, pro qua fortissime felicissimeque ipsi ac patres eorum dimicassent, desererent: Capitolium, ædem Vestæ cætera circa templa Deorum ostentantes. Ne exulem, extorrem populum Romanum ab solo patrio, ac diis penatibus, in hostium urbem agerent: eoque rem adducerent, ut melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur. Quia non vi agebant, sed precibus, & inter preces multa Deorum mentio erat, religiosum parti maximæ fuit. [3] & legem una plures tribus antiquarunt, quam jusserunt. Adeoque ea victoria læta patribus fuit, ut postero die referentibus consulibus senatusconsultum fieret

1 *His adhortationib. principis conc. patres, senes, juvenesque*] Scribe ex auctoritate veterum librorum: *His adhortationibus patres concitati, principes, senes, juvenesque.* Sigonius.

Patres concitati, principes, senes juvenesque] Et hic male Sigonius è fatuis libris Livio consuluit. Quid est enim illud, *patres principes, senes juvenesque*? quæ ista? gradatio? Nostri meliores & quicquid est vetustiorum: *principes concitati Patres senes.* Unde scribendum unica litera mutata, ut Curio & Gryphius ediderant: *His adhortationibus principis concitati Patres, senes, juvenesque.* Cujus *principis*? Furii Camilli. Lib. 6. *Cæterum quo primo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit.* Similiter lib. 7. *Fuit enim vir vere unicus in omni fortuna, princeps pace belloque.* J. F. Gron.

2 *Prehensantes*] Vet. lib. *preusantes.* Sigonius.

3 *Et legem unam plures tribus antiquarunt*] Cur unam? quasi vero multæ leges promulgatæ, una tantum antiquata esset, reliquæ latæ. Lex hæc est promulgata de commigrando Veios. Quare legendum est, *Et legem una plures tribus*, id est, uno consensu. Sic supra de hac lege: *Senatum vero incitare adversus legem haud desistebat.* Item *cum dies ferendæ legis venisset.* Idem.

Et legem una plures tribus antiquarunt] Bene sic Sigonius, cum haberetur *unam*, sed perperam interpretatur: *una*, id est, uno consensu. Nam *una* non adverbii more usurpatur, ut cum ponitur pro *simul*, sed significat unius tribus numero viciisse antiquantes. Quare enim, *religiosum maximæ parti fuit*, si omnium fuit consensus? Sic lib. 2. *Silvani vocem eam creditam; hac dicta, uno plus Etruscorum cecidisse in acie, vincere bello Romanum.* Valerius Maximus in eadem narratione: *uno plus Etrusci cadent, Romanus exercitus victor abibit*, lib. 1 cap. 8. Tale est apud Plautum Amph. *mihi quidem uno te plus etiam est quam volo.* J. F. Gron.

Una plures] Laberius apud Macrobium: *Nimirum hoc die uno plus vixi, mihi quam vivendum fuit.* Cicero 4 Acad. 25. *in columba plures videri colores, nec esse plus uno.* Jac. Gron.

fieret, ut agri Veientani septena jugera plebi dividerentur: nec patribus familiæ tantum, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur: vellentque
31 in eam spem liberos tollere. Eo munere delinita plebe, nihil certatum est, quo minus consularia comitia haberentur. creati consules L. Valerius Potitus, M. [1] Manlius, cui Capitolino postea etiam fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator voverat Veienti bello. Eodem anno ædes Junonis Reginæ ab eodem dictatore eodemque bello vota dedicatur: celebratamque dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido cum Æquis gestum est; fusis hostibus prius penè quam manus consererent. Valerio, quod perseverantior [2] cædendis in fuga fuit, triumphus; Manlio, ut ovans ingrederetur urbem, decretum est. Eodem anno novum bellum [3] cum Volsinientibus exortum: quo propter famem, pestilentiamque in agro Romano, ex siccitate caloribusque nimiis ortam, exercitus duci nequivit. [4] ob quæ Volsinienses Salpinatibus adjunctis superbia elati, ultro agros Romanos incursavere. Bellum inde duobus populis indictum. C. Julius censor decessit: in ejus locum M. Cornelius suffectus. quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta. Nec deinde umquam in demortui locum censor sufficitur: consulibusque morbo implicitis placuit per interregnum renovari auspi-

1 *Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen*] Duo Pall. meliores & Voss. alter: *postea etiam fuit cognomen.* Nempe alterius Capitolini Quinctii dudum multa mentio facta fuerat. *J. F. Gron.*

2 *Cædendis in fuga fuit*] Vet. lib. *Cædendis hostibus in fuga.* Sigonius.

3 *Cum Volsiniensibus*] *Vulsinii*, & *Vulsinienses* scribendum est, ex lapidibus Capitolinis. Porro autem *Salpinatium*, de quibus ambigit Glareanus, meminit Fabius Pictor in vulgatis ejus fragmentis. *Idem.*

4 *Ob quæ Volsinienses Salpinatibus adjunctis*] Volsiniensium meminit Plin. in descriptione Hetruriæ, Volsinii oppidi Ptol. Salpinates qui sint, mihi nondum compertum. Cum C. vero Julio censore collega fuit L. Papirius, ut lib. 9 P. Sempronius tribunus pleb. recitat adversus App. Claudium censorem. *Glareanus.*

uſpicia. Itaque quum ex ſenatuſconſulto conſules magiſtratu ſe abdicaſſent, interrex creatur M. Furius Camillus, qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit: ab eo creati ſex tribuni militum [1] conſulari poteſtate. Ut etiam ſi cui eorum incommoda valetudo fuiſſet, copia magiſtratuum reipubl. eſſet. Kalendis Quintilibus magiſtratum occœpere L. Lucretius, Servius Sulpicius, M. Æmilius, L. Furius Medullinus ſeptimum, Agrippa Furius, C. Æmilius iterum. Ex his L. Lucretio & C. Æmilio Volſinienſes provincia evenit: Salpinates Agrippæ Furio, & Servio Sulpicio. Prius cum Volſinienſibus pugnatum eſt: bellum numero hoſtium ingens, certamine haud æque aſperum fuit. Fuſa concurſu primo acies in fugam, millia octo armatorum ab equitibus intercluſa, poſitis armis, in deditionem venerunt. Ejus belli fama effecit, ne ſe pugnæ committerent Salpinates. mœnibus armati ſe tutabantur. Romani prædas paſſim & ex Salpinati agro, & ex Volſinienſi, nullo eam vim arcente, egerunt: donec Volſinienſibus feſſis bello, ea conditione ut res populo Romano redderent, ſtipendiumque ejus anni exercitui præſtarent, in viginti annos induciæ datæ. Eodem anno [2] M. Cædicius de plebe nunciavit tribunis, Se in nova via, ubi nunc facellum eſt, ſupra ædem Veſtæ, vocem noctis ſilentio audiſſe clariorem humana, quæ magiſtratibus dici juberet, Gallos adventare. Id, ut fit, propter auctoris humilitatem ſpretum: & quod longinqua, eoque ignotior, gens erat. Neque deorum modo monita ingruente fato ſpreta: ſed humanam quo- 32

1 *Conſulari poteſtate. Ut etiamſi*, &c.] Rotundiſſima eſt oratio, quam ſic diſtinguas oportet: *Ab eo creati ſex tribuni militum conſulari poteſtate (ut etiamſi cui eorum incommoda valetudo fuiſſet, copia magiſtratuum reipublicæ eſſet) Calendis Quintilibus magiſtratum occœpere*, &c. *Jac. Gron.*

2 *M. Ceditius* | *Cædicius* ex Capitolinis tabulis, & Græcorum monumentis ſcribendum. Plutarchus de Fortuna Romanorum Μάρκιον Καιδίκιον vocat, ubi de hac re agit. *Sigonius.*

quoque opem, quæ una erat, M. Furium ab urbe amovere. qui die dicta ab [1] L. Appulcio tribuno plebis, propter prædam Veientanam, filio quoque adolescente per idem tempus orbatus, quum accitis domum [2] tribulibus & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorum, responsum tulisset se collaturos quanti damnatus esset; absolvere eum non posse, in exilium abiit: [3] precatus ab Diis immortalibus; *Si innoxio sibi ea injuria fieret, primo quoque tempore desiderium sui civitati ingratæ facerent.* absens quindecim millibus gravis æris da-
33 mnatur. Expulso cive, quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat; adventante fatali urbi clade, legati ab Clusinis veniunt, auxilium adversus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama, dulcedine frugum, maximeque vini nova tum voluptate captam, Alpes transisse, agrosque ab Etruscis ante cultos possedisse: & invexisse in Galliam vinum illiciendæ gentis causa [4] Aruntem Clusinum, ira corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, præpotente

1 *L. Apulcio*] *Appulcio*, ut dixi. *Sigonius.*

2 *Tribulibus & clientibus quæ magna*] In optimis MSS. & antiquissimis edd. *tribulibus quæ m.* Sed scribendum: *accitis domum tribulibus clientibusque* (*magna pars plebis erat*) *percunctatus.* Ut prudenti Meguntini ediderunt. Frequens Livio ita abruptas, certe connexione defectas, parentheses facere. Hoc Lib. 5, 28. *Postentes ut confestim inde ad castra hostium ducerent*: (*in conspectu erant posita in plano*) *nihil pœnæ recusabant*, &c. Etsi Sigonianus: *& in consp.* Andreas: *& ea in consp.* Lib. 9. *Flectit paullulum in clivos agmen*, (*aspecta erant strata saxis*) *inde signa in hostem obvertit.* Lib. 10. *Inde esse ostium fluminis præalti.* (*Meduacus amnis erat*) *eo invectam classem subire*, &c. Palladius Februar. c. 17. *Hispanus quidam mihi hoc genus novæ insitionis ostendit*: (*ex Persico se adserebat ex-*

portum) *salicis ramum*, &c. Ita MSS. Vulgo *quod ex Persico.* J. F. Gron.

3 *Precatus ab dis immortalibus*, *si*, &c.] Has preces sic expressit Suidas: ὁ Κάμιλλος εὔξατο τὰ χαλεπώτερα δόμῳ, δόντος θεοῦ Ῥωμαίοις Κάμιλλον ἐκπεσεῖν. ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν πολιτῶν. *Sigonius.*

4 *Aruntem Clus. ira corruptæ uxoris ab Lucumone cui tutor is fuerat ipse*] Glareanus intelligit Lucumonem aut Aruntis, aut uxoris Aruntis ab se corruptæ tutorem fuisse, cum tamen intelligendum sit, Lucumoni Aruntem tutorem puero fuisse. Id enim aperte scribit Plutarchus in Camillo his verbis: Ἄρρων Τυῤῥηνὸς ἀνὴρ ὀλφανὸς ὢν ὑπὸ θείου παιδὸς ὀφρανῆ, πλήττων τε τοὺς ὁμηλίκους τῶν πολιτῶν, καὶ θαυμαζόμενος κατ' εἶδος, ὄνομα Λευκόμων. Et paulo post: ἔτος πολὺ χρόνον ἐλάνθανε διαφθαρκὼς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα, καὶ διεφθαρμένος ὑπ' ἐκείνης. *Idem.*

1 *Ne*

te juvene, & à quo expeti pœnæ, nisi externa vis quæsita esset, nequirent. hunc transeuntibus Alpes ducem, auctoremque Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino, adductos: sed eos qui oppugnaverint Clusium, non fuisse qui primi Alpes transierint, satis constat. ducentis quippe annis ante, quam Clusium oppugnarent, urbemque Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt: [1] nec cum his primum Etruscorum, sed multo ante cum iis, qui inter Apenninum Alpesque incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnavere. Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere. mari supero inferoque, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Tuscum communi vocabulo gentis, alterum Adriaticum mare, ab Adria Tuscorum colonia, vocavere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum atque Adriaticum vocant. Ii in utrumque mare vergentes incoluere urbibus duodenis terras: prius cis Apenninum, ad inferum mare, postea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant, coloniis missis. quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, usque ad Alpes tenuere. Alpinis quoque ea gentibus haud dubie origo est, maxime Rhetis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc accepimus: Prisco 34
Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaque quum sua tum publica præpollens, [2] quod imperio ejus

1 *Nec cum his primum Hetruscorum*, &c.] Vide & hoc genus sermonis. ubium enim non est, quin dicere lit, non cum his Hetruscorum, qui c tempore Clusium, aliaque circa Tusciæ loca possidebant, Gallos pugnasse, sed cum iis Hetruscis, qui inter Appenninum Alpesque incolebant. *Glareanus.*

2 *Quod in imperio ejus*] MSS. Andreas.

ejus Gallia adeo frugum hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse jam, exonerare prægravante turba regnum cupiens, Bellovesum ac Sigovesum, sororis filios, impigros juvenes, missurum se esse in quas Dii dedissent auguriis sedes, ostendit. Quantum ipsi vellent numerum hominum, excirent, ne qua gens arcere advenientes posset. Tum Sigoveso sortibus dati Hercinii saltus: Belloveso haud paulo lætiorem in Italiam viam Dii dabant. [1] Is, quod eis ex populis abundabat, Bituriges, Arvernos,

dreas, Bec. aliique: *quod imperio ejus.* Cur mutarunt? quasi non sit, imperante illo. Plin. lib. 7 cap. 3. *Nobu diligentior notitia principatu Claudii contigit.* Lib. 29, 1. *Eadem ætas Neronis principatu ad Thessalum transiluit.* Suetonius Julio cap. 5. *Tribunatu militum, qui primus Romam reverso per suffragia populi honor obtigit.* Et Vespasiano cap. 2. *Tribunatu militum in Thracia meruit.* Non opus refingere utrobique cum Torrentio: *Tribunus mil.* est enim alterius sensus æque bene expressus. Augusto: *Id opus sexto suo consulatu exstruxerat.* Vespasiano: *Consulatu suo nono tentatus in Campania motiunculis levibus.* Tacitus lib. 1 histor. *Vinius proconsulatu Galliam Narbonensem severe integreque rexit* J. F. Gron.

[1] *Is quod eis ex populis abundabat*] Quis umquam Latine dixit: *Abundare ex populis*, nisi Livius hoc in loco? imo vero ne Livius quidem, si emendate locus legatur, prout in veteribus libris legitur, sic: *is, quod ea gens populis abundabat.* Sigonius.

Is quod eis ex populis abundabat] Andreas & MSS. *Is quod ejus:* ut ex Borb. quoque profert Rhenanus. Juntas: *quod ei ex populis abundabat.* Me delinivit olim codicum Sigonii: *quod ea gens populis abundabat.* Intelligebam *gentem* ipsam Italiam, quam quia notum erat jam tum populis frequentem esse & cultoribus abundare, ille quoque multitudine suorum succinctus ire voluit, & ex Celtarum populis compluribus delectum egit. Sic Florus 2, 7. *Sequuntur sunt statim Africanæ gentes, Macedonia, Græcia, Syria.* Eadem vero delicias facit Virgilius lib. 10 Æneid. *Mantua dives avis. sed non genus omnibus unum. Gens illi triplex, populi sub gente quaterni. Ipsa caput populis.* Ubi non modo Servius deerrat ipse, tribus & curias interpretando, sed & doctissimum Cluverium induxit in errorem, lib. 1 antiq. Ital. cap. 26, ausum dicere eam orationem lecum non congruere, & miris constructam fabulis, quasi Mantua diceretur caput Mantuæ. Ego vero *gentem* tripliçem intelligo tres regiones, ut lib. 45 habes à Paullo in quatuor regiones distributam Macedoniam: *populos*, urbes, oppida, conventus in singulis regionibus: quorum omnium Mantua caput. Sic Strabo de Sybari lib. 6. [illegible] Ovidius lib. 2. *Cumque sua totas populis incendia gentes In cinerem vertunt.* Noster lib. 4. *Simul Æquos triennio ante accepta clades prohibuit Volanis sua gentu populo, præsidium ferre.* Ibidem inferius: *Caput rerum Antiates esse: eorum legatos utriusque gentis populos circumisse.* Volscorum & Æquorum puta. Lib. 6. *Aut non ex iisdem semper populis exercitus scriptos, quamquam eadem semper gens bellum intulerit.*

Lib.

nos, [1] Senones, Æduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, excivit. Profectus ingentibus peditum equitumque copiis, in Tricastinos venit. Alpes inde oppositæ erant, quas inexsuperabiles visas, haud equidem miror,

Lib. 7. *Cujus populi autem cujusque gentis classis fuerit, nihil certi est.* Pomponius Mela 1, 21. *Una gens, aliquot populi & aliquot nomina.* Justinus 7, 1. *Adunatis gentibus variorum populorum.* Hinc scias summum poëtam, qui nihil est molitus inepte, non τῶν τολέων dixisse in sexto: *Innumeræ gentes populique volabant.* Livius lib. 42. *In liberis gentibus populisque plebs utique omnis fere.* Lib. 45. *In omnibus Græciæ gentibus populisque.* Notandum quoque Servium nonnunquam citare libros Varronis *de gente populi Romani.* Ad lib. 7. *Ut Varro docet in libris de gente populi Romani, in quibus dicit, quid à quaque traxerint gente per imitationem.* Ad lib. 9. *Italiæ disciplina & vita laudatur: quam & Cato in Originibus & Varro in gente pop. Rom. commemorat.* Facit & Arnobius lib. 5 & Augustinus de civ. Dei lib. 18, 2 & 13 & lib. 22, 28. & Sosipater. Valerius Maximus 9. *Gentis Ægyptiæ populus.* Hinc revincitur & conjectura Lipsii, lib. 25, 16. *Omnium populorum prætoribus, qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu defecissent, persuasisse.* Sic omnes scripti & impressi. Quomodo *omnium populorum*, inquit Lipsius? certe de solis Lucanis sermo: itaque lego, *omnium popularium*, 4 epist. qu. 16. At nos intelligimus prætores omnium populorum Lucanæ gentis. sic *Latini populi*, lib. 1, 51. & *populi Latinorum*, c. 31. Sic lib. 2, cum clades *gentis Volscorum* dixisset, mox addit: *instigandoque suos quisque populos effecere, ut omne Volscorum nomen deficeret.* Quemadmodum &, de quo quærimus, loco, lib. 25. *Ut omne nomen Lucanum in fide ac societate Romana sit.* Lib. 9. *Id ægre passi Hernici, concilium omnium populorum habentibus Anagninis, omnes Hernici nominis populo Rom. bellum indixerunt.* Ergo & lib. 2, 64. *Ingens vis hominum ex omnibus Volscis Æquisque populis in castra venit*: perperam & ex malorum libb. suasu τὸ *populis* delet Sigonius. Sic *Samnitium populi*, lib. 10, 14. *Etruscorum*, 29, 36. *Istriæ*, 41, 11. De Achæis, lib. 32. *Et jam non singuli tantum, sed populi universi inter se altercabantur: tamen inter magistratus gentis certamen nihilo segnius.* Hæc omnia mihi videbantur confirmare scripturam licet improbatorum sæpe codicum: nam & eruditione captum istorum correctorum superat, & negari non debet multa etiam ex iisdem utiliter monuisse Sigonium. Amico tamen nostro, viro nobili & eruditissimo tam suspecta erat Sigoniani codicis fides, ut ne hic quidem ei credere auderet. Retinebatque vulgatam, quæ esset tanquam temperamentum verborum sequentium, excivisse Bellovesum, Bituriges, Arvernos, Senones, &c. non scilicet omnes, sed *quod iis ex populis abundabat*: nam hanc & his populis Livius dixit & aliis plurimis scimus fuisse novarum sedium quærendarum & coloniarum deducendarum causam. Neque hanc sententiam vulgatæ dari posse olim me fugerat: ideo in contextu eam abolere veritus sum: & si cui magis placet, per me fruatur. Possis etiam conjicere: *quod septem ex populis abundabat.* Septem populi sunt, quorum nomina apponit. *J. F. Gron.*

1 *Senones, Æduos*] Vox *Senones*, ollet mendum: ita enim fiet, ut Senones & primi, & ultimi Alpes transcenderint, si quidem subjicit: *Tum Senones recentissimi advenarum.* forte, *Santones*, reponendi pro *Senonibus* sunt. *Sigonius.*

ror, [1] nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi quum velut septos montium altitudo teneret Gallos, circumspectarentque quanam per juncta cœlo juga in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit: quod allatum est, advenas quærentes agrum ab Salyum gente oppugnari. [2] Massilienses erant hi, navibus à Phocæa profecti. Id Galli fortunæ suæ omen rati adjuvere, ut quem primum in terram egressi occupaverant locum, patentibus silvis communirent.

ipsi

1 *Nulla dum via quod quid. cont. memoria sit, nisi de Herc. fab. credere libet, superatas*] Ego germanam hujus loci lectionem eam esse existimo, quæ in priscis aliquot exemplaribus est, hujusmodi: *Nulla dum via (quod quidem continens nulla memoria sit) nisi ab Hercule (si fabulis credere libet) superatas*: ita ut hanc totam sententiam duæ parentheses includant. Præterea malim etiam, *Quod de quidem continens*, quam, *Quod quidem*, ut sit elegans & usitata verborum transgressio. *Sigonius.*

Nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas] Et totum illud quod hic affert è priscis exemplaribus Sigonius, spernendum, & imprimis conjectura: *quo de quidem*. Non adsecutus est vir doctissimus figuram illam loquendi: *quod memoria sit*: pro eo, quod factum esse memoria sit. Ut lib. 3. *Premebat reum prater vulgatam invidiam crimen unum, quod M. Volscius Victor testis exstiterat.* Quod admissum esse testis fuerat Volscius. Eodem libro: *quia id fides abierit* id est, id factum esse. Lib. 21. *Et id de quo verbis ambigebatur, uter populus fœdus rupisset, eventus belli, velut aquus judex, unde jus stabat, ei victoriam dedit.* Lib. 23. *Vix equidem ausim affirmare, quod quidam auctores sunt.* Lib. 30, *Augurem duos & sexaginta annos fuisse, quod quidam auctores sunt.* Vel etiam, *Memoria id, testis id, fides id, judex id, auctor id,* est ejus rei. Plautus Captivis a. 3 sc. 4. *Garrit, quod neque pes unquam neque caput comparet.* Ubi perperam Lambinus *quo*, Acidalius *quas*, voluere. Ellipsis est prapositionis *Ad*, vel *In*. Terentius Andr. 3, 2. *Et id ipse eo adjutore dedit.* J. F. Gron.

2 *Massilienses erant hi, navibus à Phocæa profecti*] A *Phocæa* legendum ex lib. 1 Herodot. atque adeo ex ipso Livio lib. 4 Decad. 4. ubi de Emporiis Hispaniæ urbe disserit. *Jam tum Emporiæ*, inquit, *duo oppida erant muro divisa. Unum Græci habebant à Phocæa, unde Massilienses oriundi*, &c. Notandum ergo Phocæam esse Ioniæ urbem in Asia, unde denominativum *Phocæus*, Græce Φωκαιεύς apud Herodot. Latine *Phocæensis*. Porro de Phocæensibus his est adagium, Φωκαΐζειν ἀρχή, id est, Phocæensium execratio. *Phocis* autem regio, non civitas est Græciæ, proxime Bœotiam, in qua Delphi oppidum, Apollinis oraculo clarum. *Glareanus.*

Navibus à Phocide profecti] *Phocæa* legendum est, non solum propter rationes, quas alii afferunt, qui ita emendandum duxerunt, sed etiam quia ita est in exemplaribus priscis. *Sigonius.*

Navibus à Phocide profecti] Recte Sigonius è priscis *Phocæa*. nam & MSS. Pall. *Phoce*, Voss. *Phoca*. Helm. prorsus *Phocea*. Et Andreas olim edidit. Ne vulgatam quis Livii errorem putet. *J. F. Gron.*

1 *Ipsi*

[1] ipsi Taurino saltu invias Alpeis transcenderunt: fusisque acie Tuscis, haud procul Ticino flumine, quum in quo confederant, agrum Insubrium appellari audissent, [2] cognomine Insubribus pago Heduorum: ibi, omen sequentes loci, condidere urbem: Mediolanum appellarunt. Alia subinde manus Cænomanorum Elitovio duce vestigia priorum secuta, eodem saltu, favente Bellovesо, [3] quum transcendissет Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt (locos tenuere Libui) considunt. [4] post hos Salluvii, prope antiquam gentem Lævos, Ligures,

1 *Ipsi per Taurinos saltusque Juliæ Alpis transcenderunt*] Itaque assentior Rhenano acutissimo viro, qui locum hunc ita legit: *Ipsi Taurino saltu invias Alpis transcenderunt*: Si quidem subjicit Livius: *Alia subinde manus Cænomanorum vestigia primorum sequuta eodem saltu cum transcendisset Alpes. Juliæ* autem *Alpes* aut nullæ umquam aut per ea certe tempora non fuerunt. *Sigonius.*

2 *Cognomine Insubribus pago Æduorum*] Subauditur, *existente*, inquit Rhenanus. Scribe potius, *cognominem*. Virgilius 6 Æneid. *Gaudet cognomine terra.* Ubi addit Plautum in Bacchid. Servius. *J. F. Gron.*

3 *Cum transcendissет Alpes*] Vet. lib. *Transcendissent*, quod probo, quia sequitur etiam, *Consident*. Cænomani, inquit, cum transcendissent Alpes, ubi nunc Brixia & Verona sunt (eos locos ante Lebui tenuere) consident. *Sigonius.*

4 *Post hos Saluvii, qui prope antiquam gentem Levos Ligures, inc. c. T. amnem, petiere Appenninum: deinde Boii, Lingonesque transgressi*] Dici non potest, quam hic locus mendose legatur, ita ut nec sententiæ sanitas extet, neque verborum. His autem incommodis ope unius veteris libri, longe omnium quos legi, optimi subvenimus, in quo ita est: *Post hos Salvii, qui præter antiquam gentem Lævos, Ligures incolentes citra Ticinum amnem expulere, Pœnino deinde Boii, Lingonesque transgressi.* Sensus est. Post Cænomanos Salvii Alpes transgressi sunt, qui omnes citra Ticinum amnem incolentes præter antiquam gentem Lævos Ligures expulere. Post hos Boii, Lingonesque Alpes Pœnino transgressi, &c. Est enim propositum auctori ostendere, qui Galli qua parte Alpium transgressi sint, & quibus populis pulsis, qua in parte Italiæ consederint. Itaque Bituriges, inquit, & Averni Taurino saltu Alpes transgressi agrum Insubrium tenuerunt. Eodemque saltu Cænomani cum transcendissent Alpes, Lebuorum loca occuparunt. Post hos Salvii transgressi præter Lævos, Ligures reliquos, qui citra Ticinum amnem incolunt, expulerunt. Deinde Boii, Lingonesque Pœnino transgressi Etruscos, Umbrosque agro pellunt, ita tamen, ut se intra Apenninum continerent. Quod ad singulas voces pertinet, in vet. lib. est modo *Saluvii*, modo *Salvii*, qui idem à Plinio *Salyi*, ab aliis *Salyes* nominantur. *Lævi Ligures* etiam cum diphthongo sunt in veteribus libris, de quibus Plin. lib. 3 cap. 17. *Ex Liguribus Lævi, ac Marici condidere Ticinum non procul à Pado, sicut Boii trans Alpes profecti Laudem Pompeiam.* Porro autem alii habent *Pœninon*, alii *Pœnino*, quas voces inducendas esse censet Rhenanus. Ego autem probo magis *Pœnino*, ut duas vias, quibus Galli in Italiam venerint,

gures, incolentes circa Ticinum amnem. Pœnino [1] deinde

rint, ostendat, *Taurino saltu & Pœnino jugo*. De quo Livius lib. 21 sic: *Miror ambigi quanam Annibal Alpes transierit, & vulgo credere Pœnino, atque inde nomen & jugo Alpium inditum, transgressum*: Et post: *Neque certe montibus his ab transitu Pœnorum ullo Veragri incolæ jugi ejus norunt nomen inditum, sed ab eo quem in summo sacratum vertice Penninum montani appellant. Lævos Lebuosque* Polybius Λαίους & Λεβεκίους vocat libro 2. *Sigonius.*

Post hos Salluvii prope antiquam] Locus olim vexatus. Legebatur in editis: *Salluvii qui prope antiquam, &c. amnem petunt Agrionium. Deinde Boii.* Sed τὸ *qui* & *petunt* boni scripti omnes respuunt, habentque etiam *Penino*, nec non *præter antiquam*, ut indicavit Rhenanus. Qui male, *alii Libui*, pro *Salluvii*: nam Gallici populi nomen requiritur, qui vicinos Libuis Lævos Ligures ad Ticinum habitantes sit adortus. Jam *Pennino* inducendum non esse subscribo Sigonio. Nec vero recte ex præcedenti periodo hujus sententiam integrat Rhenanus, subaudito verbo *transcendunt*: nam & propius aliud intervenit, *consident*, nec Livius modo præter hos Lævos Liguresque transcendisse vult Gallorum gentem, sed eorum etiam pulsorum sedes occupasse. At quem librum veterem longe optimum commendat Sigonius, unde & profert, *Salluvii qui*, moxque, *Ticinum amnem expulere*: is meo judicio debet hic inter pessimos censeri. *expulere* Livii non est, qui voluit ex sequenti membro post τὸ *amnem* subaudiri *agro pellunt*, quemadmodum & *transcessit*: quod ut minus animadverteretur, interjecta in causa fuere, quæ orationem obscurant. Ita ergo scripsit ille: *Post hos Salluvii, præter antiquam gentem Lævos, Ligures incolentes circa Ticinum amnem, Pennino deinde Boii Lingonesque transgressi, quum jam inter Padum atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus trajecto, non Etruscos modo, sed etiam Umbros, agro pellunt.* Ut videas nihil deesse, nisi quod commode κατ' ἔλλειψιν ad intellectum refertur, omissis iis, quibus producitur ambitus orationis, ipsa, ut cohærent, considera: *Post hos Salluvis* (eodem Taurino saltu transgressi) *Lævos & Ligures circa Ticinum; deinde Boii Lingonesque Pennino transgressi, Etruscos & Umbros agro pellunt.* Adde Sigonium. Libuorum Lævorumque & Ligurum meminit etiam nolter lib. 33. *Quos non* [illegible] *Pado repetito ratibus trajecto, Lævos Ligures, quum jam per Alpes omnia tenerentur, retinentes inde [illegible]*, &c. Neque offendat quenquam, quod hic appellantur iisdem nominibus illa loca incolentes, quum istic pulsi dicantur. Nam Galli etsi homines bonam partem expulissent, nomen ejectæ gentis subiere. Quod in multis accidit coloniis Romanis. Sic Carthaginem Capuamque transcripti, atque ex illis, etsi origine Romanis, postea nati, Carthaginienses & Campani vocabantur; non Romani. Unde Strabo lib. 5. οἱ ὑπὸ Ῥωμαίοις φρουρηθέντες καὶ [illegible] πολλὰ, συμφύλαξαν καὶ τὰ ἔθνη ἐπικοσμήσαντων γένη. καὶ νῦν Ῥωμαῖοι μᾶλλόν εἰσιν ἅπαντες, εἰδὲν δ' ἧττον Ὀμβρικοί τέ τινες λέγονται καὶ Τυρρηνικοί, καθάπερ Ἐνετοὶ καὶ Λίγυες καὶ Γαισάται. Cluverius ita corrigebat: *ubi nunc Brixia & Verona urbes sunt, loco tenuere. Post hos Livici ex Salviis orti, prope antiquam gentem Lævos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem consident.* J. F. Gron.

1 *Deinde Boii, Lingonesque transgressi*] Boii haud dubie priscus populus Galliæ, quippe qui cum Lingonibus in Italiam hic tot ante sæcula venisse traditur, ubi in immensam potentiam creverunt, ita ut cum Romanis exercitibus sæpe conflixerint. Postremo à Romanis ejecti supra Tauriscos ad Danubium habitarunt. *Glareanus.*

1 *Tum*

de Boii, Lingonesque transgressi, quum jam inter Padum atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus trajecto, non Etruscos modo, sed etiam Umbros agro pellunt: intra Apenninum tamen sese tenuere. [1] Tum Senones, recentissimi advenarum, ab Utente flumine usque ad Æsim fines habuere. Hanc gentem Clusium, Romamque inde venisse comperio. id parum certum est, solamne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adjutam. Clusini novo bello exterriti, [2] quum multitudinem, quum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armorum, audirentque sæpe ab iis cis Padum ultraque, legiones Etruscorum fusas, quamquam adversus Romanos nullum eis jus societatis amicitiæve erat, nisi quod Veientes consanguineos adversus populum Romanum non defendissent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil impetratum. legati tres M. Fabii Ambusti filii missi, qui senatus, populique Romani nomine agerent cum Gallis, Ne à quibus nullam injuriam accepissent, socios populi Romani atque amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque, si res cogat, tuendos esse. sed melius visum bel-

1 *Tum Senones rec. adv. ab Utente flumine usque ad Atheſim fines habuere*] De Senonum finibus loquitur. Est autem mendum in nomine utriusque fluminis. Nam *Vfens* est in ora Campaniæ ad Tarracinam, ut ait Plinius, *Atheſis* ad Veronam, quæ nihil ad Senonum fines attinent. Mihi autem dubium non est, quin sit legendum, pro *Atheſim*, *Aeſim*. Etenim lib. 5 Strabo sic ait: *Antea Aeſim flumen Gallia terminum faciebant, rursus Rubiconem. Aeſis inter Anconem labitur, & Senogalliam, at Rubicon inter Ariminum, & Ravennam: uterque in Adriaticum influit pelagus.* Idem fere Plinius, & Ptolemæus. De *Vfente* in iis locis flumine nihil adhuc comperi. Veteres libri habent, *Vtente*, mira inter se consensione. Videndum est autem quid sit, quod Mela ait: *A Truento flumine Senogallia maritima est ad Aterni fluminis ostia.* Sigonius.

Ab Vfente flumine] De alio loquatur flumine oportet, quam quod Plin. lib. 3 cap. 5 ad Anxur describit: hic enim de Venetorum regione loqui videtur. *Glareanus.*

Ab Vfente] Legendum est, *Vtente*; qui amnis Ravennam urbem ab Septemtrionibus alluit. Vulgo nunc vocatur *Montone*. Æsis, qui duodecim millibus passuum ab Ancona in mare influens vulgo appellatur *Fiume Esine*. Cluverius.

2 *Cum multitudinem, tum formas hom.*] Lege ex veterum librorum fide: *Cum multitudinem, cum formas.* Sigon.

bellum ipsum amoveri, si posset: & Gallos, novam gen-
36 tem, pace potius cognosci, quam armis. Mitis legatio ni præferoces legatos, Gallisque magis quam Romanis similes, habuisset. quibus postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur responsum: *Etsi novum nomen audiant Romanorum, tamen credere viros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis, in re trepida sit imploratum. & quoniam legatione adversus se maluerint quam armis tueri socios, ne se quidem pacem quam illi afferant, aspernari, si Gallis egentibus agro, quem Latius possideant quam colant Clusini, partem finium concedant. aliter pacem impetrari non posse. Et responsum coram Romanis se accipere velle: & si negetur ager, coram iisdem Romanis dimicaturos, ut nunciare domum possent, quantum Galli virtute cæteros mortales præstarent. Quodnam id jus esset, agrum à possessoribus petere, aut minari arma?* Romanis quærentibus, [1] &, *quid in Etruria rei Gallis esset?* quum illi *se in armis jus ferre, & omnia fortium virorum esse*, ferociter dicerent, accensis utrimque animis ad arma discurritur, & prælium conseritur. Ibi, jam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra jus gentium arma capiunt. nec id clam esse potuit, quum ante signa Etruscorum tres nobilissimi fortissimique Romanæ juventutis pugnarent: tantum eminebat peregrina virtus. Quin etiam Q. Fabius evectus extra aciem equo, ducem Gallorum ferociter in ipsa signa Etruscorum incursantem, latus transfixum hasta occidit, spoliaque ejus legentem Galli agnovere, perque totam aciem, Romanum legatum esse, signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira, receptui canunt, minantes Romanis. Erant, qui extemplo Romam eundum censerent. vicere seniores, ut legati prius mitterentur questum injurias, postulatumque, ut pro jure gentium violato Fabii dederentur. Legati Gallorum quum ea, sicut erant mandata, exposuissent,

1 *Ecquid in Etruria*] Vet. lib. *Et quid*, quod probo. *Sigonius.*

1 *Sed*

sent, senatui nec factum placebat Fabiorum, & jus postulare barbari videbantur. [1] sed ne id, quod placebat, decerneret in tantæ nobilitatis viris, ambitio obstabat. Itaque ne penes ipsos culpa esset [2] cladis forte Gallico bello acceptæ, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum rejiciunt. ubi tanto plus gratia atque opes valuere, ut quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in insequentem annum crearentur. Quo facto, haud secus quam dignum erat, infensi Galli, bellum propalam minantes, ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabiis creati [3] Q. Sulpicius Longus, Q. Servilius quartum, [4] Ser. Cornelius Maluginensis. Quum tanta moles mali instaret (adeo occæcat 37
animos fortuna, ubi vim suam ingruentem refringi non vult) civitas, quæ adversus Fidenatem & Veientem hostem, aliosque finitimos populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset; ea tunc inu-

1 *Sed ne id quod placebat decerneret*] Non muto: valde malim tamen *decernerent*, ut referatur ad Patres. *J. F. Gron.*

2 *Cladi forte Gallico bello acceptæ.*] Legendum omnino *accipiendæ*: quomodo enim *acceptæ* de re futura? *Tan. Faber.*

3 *P. Sulpicius Longus*] Lege, *Q. Sulpicius Longus*: ita enim hic vocatur tum in veteribus libris, tum apud Diodorum, tum etiam apud Macrobium lib. 1 Satur. tum apud Gellium lib. 5 cap. 17. *Sigonius.*

4 *P. Servilius Maluginensis*] In vobis *P. Servilius* fœde erratum est, neque enim *Maluginensis* est *Servilius* cognomen, sed *Corneliorum*. Erravit autem librarius, quia cum *Servius Cornelius* esset scripturus, *Servilius* scripsit. Quo errore nihil est in libris manuscriptis frequentius. Emendandum est autem, *Ser. Cornelius Maluginensis*: primum quia Diodorus in hunc annum nominat tribunum militum Σέρκιον Κορνήλιον Μαλουγίνσιν, deinde quia *Ser. Cornelium Maluginensem* per hæc tempora tribunum militum septies fuisse invenio in tabulis Capitolinis: qui numerus ex Livio colligi non potest, nisi hunc annum numeremus. Id autem ex sequenti descriptione cognosci poterit:

An. 385. *Ser. Cornelius*, lapides Capitolini addunt, *Maluginens.* VII.
385. *Ser. Cornelius*, lapides Capitolini addunt, *Maluginens.* VI.
376. *Ser. Cornelius Maluginensis.*
374. *Ser. Cornelius Maluginens.* IIII.
372. *Cornelius Maluginensis* III. mendose tamen II legitur.
370. *Ser. Cornelius.*
365. *Ser. Cornelius Maluginensis*, qui mendose P. Servilius Maluginensis dicitur. Quando igitur nullus alius annus invenitur, quo *Serv. Cornelius Maluginensis* primum tribunatum gesserit, eum hoc anno gessisse dicendum est. *Idem.*

inusitato atque inaudito hoste, ab Oceano terrarumque ultimis oris bellum ciente, nihil extraordinarii imperii aut auxilii quæsivit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, summæ rerum præerant: delectumque nihilo accuratiorem quam ad media bella haberi solitus erat, (extenuantes etiam famam belli) habebant. Interim Galli, postquam accepere, ultro honorem habitum violatoribus juris humani, elusamque suam legationem esse, flagrantes [1] ira, cujus impotens est gens, confestim signis convulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntium raptim tumultum quum exterritæ urbes ad arma concurrerent, fugaque agrestium fieret, Romam se ire, magno clamore significabant. quacunque ibant, equis virisque longe ac late fuso agmine immensum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nunciisque Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum, plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit. quippe quibus velut tumultuario exercitu raptim ducto, ægre ad undecimum lapidem occursum est, qua [2] flumen Allia Crustuminis montibus prælto defluens alveo, haud multum infra viam Tiberino amni miscetur. Jam omnia contra circaque hostium plena erant, & nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamoribusque
38 variis, horrendo cuncta compleverant sono. Ibi tribuni militum, non loco castris ante capto, non præmunito vallo, quo receptus esset, non Deorum saltem, si non hominum memores, nec auspicato, nec litato, instruunt [3] aciem

1 *Ira cujus impotens est gens*] Sic Aldus & Juntas & Cario, posteaque omnes: & confirmat non solum Borber. Rhenani: sed & alii complures locupl. Et sic Livius lib. 29. *Plenumque impotentis iræ.* Lib. 30. *Ex insolentia, quibus nova fortuna sit, impotentes lætitiæ animi.* At Andreas Romæ dedit, *impatiens*, secutique Mediol. Ven. Tarv. Ferrar. Mog. Aken. Savet. Ovidius de Ponto lib. 13. *Utque erat impatiens iræ.* Quem locum opportune mihi subjecit Nic. Heinsius unicum nostrum & Musarum delicium. Appuleius lib. 4 Met. *& impatiens indignationis, caput quassanti fremens.* J. F. Gron.

2 *Flumen Allia*] *Alia* scribe, ut dixi. *Sigonius.*

3 *Aciem deductam in cornua*] Lege *deductam*: ut & est in Vossianis. Hoc est parum densam: longiorem quam latiorem. Frontinus lib. 1 cap. 6. *Iphicrate*

ciem diductam in cornua, ne circumveniri multitudine hostium possent. nec tamen æquari frontes poterant, quum extenuando, infirmam & vix cohærentem mediam aciem haberent. Paulum erat ab dextera editi loci: quem subsidiariis repleri placuit: eaque res ut initium pavoris ac fugæ, sic una salus fugientibus fuit. Nam Brennus regulus Gallorum, in paucitate hostium artem maxime timens, ratus ad id captum superiorem locum, ut ubi Galli cum acie legionum recta fronte concurrissent, subsidia in aversos transversosque impetum darent, ad subsidiarios signa convertit: si eos loco depulisset, haud dubius facilem in æquo campi tantum superanti multitudine victoriam fore. adeo non fortuna modo, sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non apud duces, non apud milites erat. pavor fugaque occupaverat animos, [1] & tanta hominum oblivio, ut multo major pars Veios in hostium urbem, quum Tiberis arceret, quam recto itinere Romam ad conjuges ac liberos fugerent. Parumper subsidiarios tutatus est locus. in reliqua acie, simul est clamor proximis ab latere, ultimis ab tergo auditus, ignotum hostem prius penè quam viderent, non modo non tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito integri intactique fugerunt. Nec ulla cædes pugnantium fuit. terga cæsa suomet ipsorum certamine in turba impedientium fugam. Circa ripam Tiberis, quo armis abjectis totum [2] sinistrum cornu defugit, magna strages facta est: multosque imperitos nandi, aut invalidos, graves loricis aliisque tegminibus hausere gurgites. maxima tamen pars incolumis Veios perfugit; unde non

erates in Thracia cum propter conditionem locorum longum agmen deduceret. J. F. Gron.

1 *Et tanta hominum*] Haud dubie *omnium*. Vide ad lib. 9, 8. *Idem.*

2 *Sinistrum cornu defugit*] Lege, *di-fugit*. nam *defugere* est vitare aut recusare: ut *defugere auctoritatem, munus, sermonem*. Cicero 3 de Officiis: *Octo millia hominum tenebat Annibal, non quæ acie cepisset, aut qui periculo mortis defugissent*. Idem.

non modo præsidii quicquam, sed ne nuncius quidem cladis Romam est missus. Ab dextro cornu, quod procul à flumine, & magis sub monte steterat; Romam omnes petiere, & ne clausis quidem portis urbis in arcem
39 confugerunt. Gallos quoque velut obstupefactos, miraculum victoriæ tam repentinæ tenuit. & ipsi pavore defixi primum steterunt, velut ignari quid accidisset. deinde insidias vereri, postremo cæsorum spolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis est, coacervare. Tum demum postquam nihil usquam hostile cernebatur, viam ingressi, haud multo ante Solis occasum ad urbem Romam perveniunt. ubi quum prægressi equites, non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris, retulissent; aliud priori simile miraculum eos sustinuit; noctemque veriti, & ignotæ situm urbis, inter Romam atque Anienem consedere; exploratoribus missis circa mœnia aliasque portas, quænam hostibus in perdita re consilia essent. [1] Romani, quum

1 *Romani, cum pars major ex acie Veios petisset, quam Romam, nemo superesse quemquam, præter eos, qui Romam refugerant, crederent, comploratu omnibus pariter vivis mortuisque totam prope urbem lamentis repleverunt*] Quamquam ferri hæc lectio potest, nescio tamen, cur non antiqua, quæ multo rectior est, restituatur, quæ est: *Romani, cum pars major ex acie Veios petisset, nec superesse quemquam, præter eos, qui Romam refugerant, crederent, comploratu omnibus pariter vivis mortuisque totam prope urbem lamentis repleverunt.* Sigonius.

Romani quum pars major ex acie Veios petisset quam Romam] Unum hic præclare gessit Sigonius, quod removit additamentum impudentissimū *quam Romam.* Cætera non ejusdem fortunæ. MSS. bonæ notæ & Andreas: *nemo superesse quemquam præter eos, qui Romam refugerant, crederent.* etsi statim post Andream sit mutatum: *nec superesse.* Mihi, si nihil aliud, id commendaret locus lib. 34. *Nunc quum duo prætores, quum consul, quum tres exercitus Romani ibi jam obtinerent, Carthaginiensem propius ab urbe nemo in vis provenisse.* Nec displicet *to nemo crederent.* non magis quam lib. 9. *Quum alterum quisque magis mentis compotem ac consilii ducerent.* Lib. 24. *Quum eorum nemo, qui ad lacum Averni adissent, aut ipsi venirent, aut nuntium literasve mitterent.* Si mavis *crederet*, non impedio. At illud crimen librarii Sigoniani non condonandum: *comploratis omnibus pariter vivis mortuisque:* cum omnes ab Andrea ad postremum usque Curionem editi servarent: *comploratis omnes pariter vivi mortuique totam prope urbem lamentis impleverunt.* Quis non videt hoc esse oppido elegantius? adscribi mortuis & absentibus vivis, qui mortui credebantur, quod in urbe vivi fecerunt, quia in causa erant illi, cur hi facerent. Romanos, ait, qui fuerant in Alliensi acie (cum multis paucis plures ex fuga se Veios contulissent,

quum pars major ex acie Veios petiisset, nemo superesse quemquam præter eos, qui Romam refugerant, crederet, complorati omnes pariter vivi mortuique, totam prope urbem lamentis impleverunt. Privatos deinde luctus stupefecit publicus pavor, postquam hostes adesse nunciatum est. mox ululatus cantusque dissonos, vagantibus circa mœnia turmatim barbaris, audiebant. Omne inde tempus suspensos ita tenuit animos usque ad lucem alteram, ut identidem jam in urbem futurus videretur [1] impetus primo adventu, quo accesserant ad urbem. mansuros enim ad Alliam fuisse, nisi hoc consilii foret. Deinde sub occasum Solis, quia haud multum diei supererat, ante noctem rati se invasuros; tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pavoris inferrent. Postremo lux appropinquans exanimare: timorique perpetuo ipsum malum continens fuit, quum signa infesta portis sunt illata. Nequaquam tamen ea nocte, neque insequenti die [2] similis illi, quæ ad Alliam tam pavide fugerat, civitas fuit. Nam quum defendi urbem posse, tam parva relicta manu spes nulla esset, placuit cum conjugibus ac liberis juventutem militarem, senatusque robur, [3] in arcem Capitoliumque conscendere: armisque & frumento collatis, [4] ex loco inde munito Deos hominesque

lissent, Romam rediisset exigua manus, & præter hanc, quicquid erat cæterorum, periisse urbani crederent) dum absentes mortui pariter & vivi pro mortuis complorantur, omnia lamentorum compleviſſe. Quippeni? dum quisque suos desideratus mœrore adficit & in luctum compellit? An soli *complere luctu locum* dicuntur qui lugent? non & qui lugentur, quorum clades & amissio luctum facit? non & quorum crudelitas? Sed hunc non hic modo errorem errat Sigonius. Vide ad lib. 34, 6. *J. F. Gron.*

1 *Impetus primo adventu*] Videtur addenda præpositio: *à primo adventu*: ut significet ex illo tempore singula momenta sollicita hoc metu Romanis fuisse. *Idem.*

2 *Similis illi, quæ ad Alliam tam pavide fugerat*] Sordet illud *civitatem fugisse* ad Alliam. Forsan: *similis illis, qui ad Alliam tam pavide fugerant, cevitas fuit.* Idem.

3 *In arcem Cap.que concedere*] Veteres libri, *Conscendere.* Sigonius.

4 *Ex loco inde munito deos hominesque*, &c.] Scripserim, *endomunito.* Lipsius in Tacit.

Ex loco inde munito] Si proximus Enniana tempora vixisset Livius, aliqua species dari posset Lipsiano *endomunito.* Nunc aliter placuit fatis, & Livio etiam vulgatum placuisse credimus. 9,4.

Hoste

nesque & Romanum nomen defendere. Flaminem, sacerdotesque Vestales, sacra publica à cæde, ab incendiis procul auferre: nec ante deseri cultum eorum, quam non supereſſent qui colerent. Si arx, Capitoliumque sedes Deorum, si Senatus caput publici consilii, si militaris juventus superfuerit imminenti ruinæ urbis, facilem jacturam esse seniorum, relictæ in urbe utique perituræ turbæ. &, quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales consulareſque simul se cum illis palam dicere obituros: nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, one-
40 raturos inopiam armatorum. Hæc inter seniores morti destinatos jactata solatia. Verse inde adhortationes ad agmen juvenum; quos in Capitolium atque in arcem prosequebantur, *commendantes virtuti eorum juventæque* [1] *urbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis victricis, quascunque reliqua esset, fortunam.* Digredientibus qui spem omnem atque opem secum ferebant, ab iis qui captæ urbis non superesse statuerant exitio; quum ipsa res speciesque miserabilis erat, tum muliebris fletus & concursatio incerta, nunc hos nunc illos sequentium, rogitantiumque vires natosque, cui se fato darent, nihil, quod huma-

Hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Sic alibi. *Jac. Gron.*

1 *Urbis per trecentos sexaginta annos*] Non admodum rotunda est hæc annorum supputatio; sed ea potius quæ postea in Camilli oratione ad finem hujus libri exhibetur: erat enim hic annus ab Urbe cond. 365. *Glareanus.*

Urbis per trecentos sexaginta annes omnibus bellis victricis] Hunc numerum Glareanus putat esse mendose, quod hic annus non sit ab urbe condita CCCLX, verum CCCLXV, ut Livius ait paulo post in Oratione Camilli; neque intelligit Romam dici hoc anno per CCCLX *annos omnibus bellis victricem fuisse*, & recte dici. Nam à primo bello, quod anno quarto ab Urbe condita gessit Romulus, ut ait Dionysius, cum Sabinis ad hunc anni numerantur CCCLX. post autem Camillum, cum Romam captam anno CCCLXV ait, annos ab origine urbis, non à prima victoria numerare: quamquam lib. 7 rhetorice ait, *conditæ urbi æqualem victoriam esse.* Sigonius.

Trecentos sexaginta] Minorem numerum neglexit Livius. certum enim est anno U. C. 364 urbem à Gallis captam esse, ut demonstrat Dionysius Hal. lib. 1 pag. 61, & quidem σὺν τοῖς ἑξηκοντα ἔτεσι, ut ait Plutarchus in Camillo post plenilunium. Gellius cap. 17 lib. 5. Livius lib. 6 initio. *Hen. Valesius.*

humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem suos prosecutæ sunt, nec prohibente ullo, nec vocante: quia quod utile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec [1] alere in tanta inopia frumenti poterat, ex urbe effusa velut agmine jam uno petiit Janiculum. inde pars per agros dilapsi, pars urbes petunt finitimas; sine ullo duce, aut consensu, suam quisque spem, sua consilia, communibus deploratis, exsequentes. Flamen interim Quirinalis, virgineſque Vestales, omissa rerum suarum cura, [2] quæ sacrorum secum ferenda, quæ (quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda essent consultantes, quisve ea locus fideli asservaturus custodia esset; optimum ducunt, condita in doliolis sacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, ubi nunc despui religio est, defodere: cætera inter se onere partito ferunt, via quæ sublicio ponte ducit ad Janiculum. In eo clivo eas quum [3] L. Albinius de plebe Romana homo conspexisset, plaustro conjugem ac liberos vehens inter cæteram turbam, quæ inutilis bello urbe excedebat; salvo etiam tum discrimine divinarum humanarumque rerum; [4] irreligiosum ratus sacerdotes publicos sacraque populi Romani pedibus ire, ferrique; se ac suos in vehiculo conspici; descendere uxorem ac pueros jussit, virgines sacraque in plaustrum imposuit: & Cære, quo iter sacerdotibus erat, pervexit. Romæ interim, satis 41

jam

1 *Alere in tanta inopia*] Dele *to in. Tanta inopia* nominandi casus est, quanquam suum cuique judicium reinquitur. *Tan. Faber.*

2 *Quæ sacrorum ferenda*] MSS. *quæ sacrorum secum ferenda.* Nescio quis deverit: nam omnes habent vetustiones editi, nulla differentia, nisi quod quidam loco mutant: *quæ secum sacrorum ferenda.* J. F. Gron.

3 *L. Albinius de plebe*] Vet. lib. *L. Albinius.* Valerius item Maximus, ut est in manuscriptis, *Albinius* recte. Est enim nomen gentis plebeiæ, non cognomen patriciæ *Postumiæ.* Sigonius.

4 *Irreligiosum r. sacerdotes p. sacraque p. R. pedibus ire, ferrique se ac suos in v. c.*] Distinguenda verba ita: *Pedibus ire, ferrique*, inde, *se, ac suos in vehiculo conspici.* Nam *ire* ad *sacerdotes, ferri* ad *sacra* refertur. *Idem.*

jam omnibus, ut in tali re, ad tuendam arcem compositis, turba seniorum domos regressa, adventum hostium obstinato ad mortem animo exspectabat. qui eorum curules gesserant magistratus, ut in fortunæ pristinæ honorumque aut virtutis insignibus morerentur, quæ augustissima vestis est thensas ducentibus, triumphantibusve, ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Sunt, qui, M. Fabio Pontifice maximo præfante carmen, devovisse eos se pro patria, Quiritibusque Romanis tradant. Galli, & quia interposita nocte à contentione pugnæ remiserant animos, & quod nec in acie ancipiti usquam certaverant prœlio, nec tum impetu aut vi [1] capiebant urbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem, patente Collina porta in forum perveniunt; circumferentes oculos ad templa Deum, arcemque solam belli speciem tenentem. Inde modico relicto præsidio (ne quis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret) dilapsi ad prædam [2] vacuis occursu hominum viis, pars in proxima quæque tectorum agmine ruunt: pars, ultima, velut ea demum intacta & referta præda, petunt. inde rursus ipsa solitudine absterriti, ne qua fraus hostilis vagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibant: ubi eos, plebis ædificiis obseratis, patentibus atriis principum, major prope cunctatio tenebat, aperta quam clausa invadendi. adeo haud secus quam venerabundi intuebantur in ædium vestibulis sedentes viros, præter ornatum habitumque humano augustiorem; majestate etiam, quam vultus gravitasque oris præ se ferebat, simillimos

1 *Capiebant urbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem*] Voss. *postero die urbe.* Sed ea tota vox haud dubie resecanda est, quam, causa non fuit Livio, cur in tam propinquo iteraret. *J. F. Gron.*

Postero die urbem] *Urbem*, dele. Glossema enim est aut παράφραμα libratii, natum ex ea linea sup. *capiebant urbem.* Tan. Faber.

2 *Vacuis occursu hominum viis*] Quid hoc? *Vias vacuas* sunt *occursu hominum?* lego, *occursu hostium*, vera emendatione ut arbitror. *Idem.*

1 *M. Pa-*

millimos Diis. Ad eos veluti simulacra versi quum starent, [1] M. Papirius unus ex his dicitur Gallo barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti, scipione eburneo in caput incusso iram movisse: atque ab eo initium cædis ortum, cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principum cædem, nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhaustis injici ignes. Cæterum, seu 42
[2] non omnibus delendæ urbis libido erat, seu ita placuerat principibus Gallorum, & ostentari quædam incendia, terroris causa, si compelli ad deditionem [3] caritate sedium suarum obsessi possent, & non omnia concremari tecta, ut quodcunque superesset urbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent; nequaquam perinde atque in capta urbe prima die aut passim aut late vagatus est ignis. Romani ex arce plenam hostium urbem cernentes, vagosque per vias omnes cursus, quum alia atque alia parte nova aliqua clades oriretur, non mentibus solum consipere, sed ne auribus quidem atque oculis satis constare poterant. [4] Quocunque clamor hostium, mulie-

1 *M. Papirius unus ex his*] Hunc vocat in Camillo Μάρκιον Παπίριον Plutarch. credo vitiose pro Μάνιον Παπίριον, ut sit *M' Papirius Crassus*, qui consul & tribunus mil. fuit ante annos triginta, ex quo merito eum vocat senem honoribus perfunctum. *Sigonius.*

2 *Non omnibus delendi urbem*] Supervacuum τὸ *omnibus*. neque enim opus erat omnibus eam voluntatem esse: fieri poterat permultis conjicientibus ignem & vastantibus: denique paucæ manus ad hoc sufficiebant. Rhenanus, quia in Borbet. *delendæ*, suspicatur *delendæ urbis* legendum. Voss. *deinde urbem*. & in margine *delende*. Sed ipsum quod Rhenanus suspicatur, in Vossiano altero est & binis Pall. melioribus. Sic quoque tamen adjumento est opus. Scribe: *seu non omnis delendæ urbis libido erat*. Seu temere factum, ut non utique totam urbem subversam vellent. Sic lib. 6. *Quod prope omnem deletam à Gallis Romanam juventutem crederent*. Lib. 7. *Cum eo hostes res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam usus non sit*. J. F. Gron.

3 *Caritate sedium suarum*] Vet. lib. *Sedum*, quo pacto veteres locutos esse docet Priscianus lib. 6 *Frequentius*, inquit, *in Es terminantia absque I inveniuntur, ut vatum pro vatium. Virgilius in 4. Multaque præterea vatum prædicta priorum. Cicero pro Sextio: Vestrarum sedum templorumque causa.* Est autem locus pro Sextio mendosissimus. Nam vulgo legitur: *Te patria obtestor, & vos penates patriique dii, me vestrarum sedium, templorumque causa*, &c. cum & *Testor*, & *Sedum*, & *Templorum* legendum sit. *Sigonius.*

4 *Quocunque clamor, sonitus hostium, mul. puer. ploratus, sonitus flammæ*] Vox prior, *Sonitus*, redundat; neque enim

mulierum puerorumque ploratus, sonitus flammæ, & [1] fragor ruentium tectorum avertisset, paventes ad omnia, animos oraque & oculos flectebant; velut ad spectaculum à fortuna positi occidentis patriæ: nec ullius rerum suarum relicti, præterquam corporum, vindices. tanto ante alios miserandi magis, qui umquam obsessi sunt, quod intercluſi à patria obtidebantur; omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam fœde actum excepit: [2] lux deinde noctem inquietam insecuta est, nec ullum erat tempus, quod à novæ semper cladis alicujus spectaculo cessaret. Nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos: quin, etsi omnia flammis ac ruinis [3] æquata vidissent, quamvis inopem parvumque, quem tenebant, collem, libertati relictum, virtute defenderent; & jam, quum eadem quotidie acciderent, velut assueti malis, abalienaverant ab sensu rerum suarum animos; arma tantum ferrumque in dextris, velut solas reliquias spei suæ, in-
43 tuentes. Galli quoque per aliquot dies in tecta modo urbis nequicquam bello gesto, quum inter incendia ac ruinas captæ urbis nihil superesse præter armatos hostes viderent, nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem animos, ni vis adhiberetur; experiri ultima & impetum facere in arcem statuunt. Prima luce signo dato, multitudo omnis in foro instruitur. inde clamore sublato ac testudine facta, subeunt. adversus

propriæ *sonitus hostium* dicerur. sed *flammæ*. Recte autem noluerit res sua cuique tradi tutior, *quam* [illegible] Quod etiam veteres corruptos [illegible] *Sigon.*

1 *Fragor ruentium tectorum avertisset*] Malim *advertisset*, ut lib. 1. *Advertebatque ea res etiam Sabinos tanti periculi.* J. F. Gron.

2 *Lux deinde noctem inquietam insecuta est*] Puto legendum, *nec lux deinde noctem.* Tan. Faber.

Lux deinde noctem inquietam insecuta est] Audeas: *in quietam.* Quod facile probarem, si quidem sensus aliquid adjuvaret *nil lux*, nec proxime dixisset, *nec tranquillior nox.* Cur idem ita tam vicino bis diceret? Forte: *Lux deinde noctem inquieta insecuta est.* J. F. Gron.

3 *æquata vidissent*] Lego *videbant*, quod ipsum probabis. *Tan. Faber.*

1 Ex

sus quos Romani nihil temere nec trepide, ad omnes aditus stationibus firmatis, qua signa ferri videbant, ea robore virorum oppositio scandere hostem sinunt: quo successerit magis in arduum, eo pelli posse per proclive facilius rati. Medio fere clivo restitere: atque inde ex loco superiore, qui prope sua sponte in hostem inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudere Gallos: ut numquam postea nec pars nec universi tentaverint tale pugnæ genus. Omissa itaque spe per vim atque arma subeundi, obsidionem parant. cujus ad id tempus immemores, & quod in urbe fuerat frumentum, incendiis urbis absumpserant, & [1] ex agris per ipsos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diviso, partim per finitimos populos prædari placuit, partim obsideri arcem; ut obsidentibus frumentum populatores agrorum præberent. Proficiscentes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam virtutem, fortuna ipsa Ardeam, ubi Camillus exulabat, duxit. qui mœstior ibi fortuna publica quam sua, quum Diis hominibusque accusandis senesceret, indignando mirandoque ubi illi viri essent, qui secum Veios Falerioque cepissent, qui alia bella fortius semper quam felicius gessissent; repente audit Gallorum exercitum adventare atque de eo pavidos Ardeates consultare. nec secus quam divino spiritu tactus, quum se in mediam concionem intulisset, abstinere suetus ante talibus conciliis; *Ardeates*, inquit, *veteres amici, novi etiam* 44
cives mei, quando & vestrum beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo vestrum conditionis meæ oblitum me huc processisse

1 *Ex agris per ipsos dies*] Plenius foret: *per eos ipsos dies.* An tamen interdum ita dixere, *ipse*, pro *is ipse*? Cicero lib. 10 ad Att. 14. *Nos autem ad hæc, & ipsum certo fore, & quæ jam fiant, non esse leviora.* nimirum ut restituerentur damnati, de quo præcesserat. Lib. 12 ep. 14. *Nam, pro malis, recte habebat, quamquam ipsum doleo.* Livius Lib. 33, 16. *Eone quo cuncti convenere Acarnanum populi, nec ipsis qui convenerant, idem placuit.* Curtius lib. 5 de Syssigambi pro Madathe deprecante: *ita deprecata est, ut ipsum excusaret, quod deprecaretur.* Florus 4, 10. *Quum fidem ipse feciisset.* An potius hæc omnia corrupta? Videtur etiam Livio satis fuisse: *incendiis absumpserant.* J. F. Gron.

ceſſiſſe putet: ſed res, ac periculum commune cogit, quod quiſque poſſit in re trepida præſidii, in medium conferre. Et quando ego vobis pro tantis veſtris in me meritis gratiam referam, ſi nunc ceſſavero? aut ubi uſus erit mei vobis ſi in bello non fuerit? Hac arte in patria ſteti: & invictus bello, in pace ab ingratis civibus pulſus ſum. Vobis autem, Ardeates, fortuna oblata eſt, & pro tantis priſtinis populi Romani beneficiis, quanta ipſi memimiſtis (nec enim exprobranda apud memores ſunt) gratiæ referendæ; & huic urbi decus ingens belli ex hoſte communi pariendi. Quæ effuſo agmine adventat, gens eſt, cui natura corpora animoſque magna magis quam firma dederit. eo in certamen omne plus terroris quam virium ferunt. Argumento ſit clades Romana. patentem cepere urbem; ex arce Capitolioque his exigua reſiſtitur manu. Jam obſidionis tædio victi abſcedunt, vagique per agros palantur; cibo, vinoque raptim hauſto repleti. Ubi nox appetit, prope rivos aquarum, ſine munimento, ſine ſtationibus ac cuſtodiis paſſim ferarum ritu ſternuntur: nunc ab ſecundis rebus magis etiam ſolito incauti. Si vobis in animo eſt, tueri mœnia veſtra, nec pati hæc omnia Galliam fieri; prima vigilia capite arma frequentes. Me ſequimini ad cædem, non ad pugnam. niſi victos ſomno, veluti pecudes trucidandos tradidero; non recuſo eundem Ardeæ rerum mearum exitum, quem Romæ habui. Æquis iniquiſque perſuaſum erat, tantum bello virum neminem uſquam ea tempeſtate eſſe. Concione dimiſſa, corpora curant, intenti quam mox ſignum daretur. quo dato, primæ noctis ſilentio ad portas Camillo præſto fuere. Egreſſi haud procul urbe, ſicuti prædictum erat, caſtra Gallorum intuta neglectaque ab omni parte nacti, clamore invadunt. Nuſquam prœlium, omnibus locis cædes eſt: nuda corpora, & ſoluta ſomno trucidantur. extremos tamen pavor cubilibus ſuis excitos, quæ aut unde vis eſſet ignaros in fugam, & quoſdam in hoſtem ipſum improvidos tulit. magna pars in agrum Antiatem delati, incurſione ab oppidanis in palatos facta, circumveniuntur. Similis in agro

gro Veienti Tuscorum facta strages est: qui urbis jam prope quadringentesimum annum vicinæ, oppressæ ab hoste inusitato inauditoque, adeo nihil miserti sunt, ut in agrum Romanum eo tempore incursiones facerent, plenique prædæ Veios etiam præsidiumque, & spem ultimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderant eos milites Romani vagantes per agros, & congregatos agmine prædam præ se agentes, & castra cernebant haud procul Veiis posita. inde primum miseratio sui, deinde indignitas, atque ex ea ira animos cepit, *Etruscisne etiam, à quibus bellum Gallicum in se avertissent, ludibrio esse clades suas?* Vix temperavere animis, quin extemplo impetum facerent: compressique [1] à Cædicio Centurione, quem sibimetipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere. Tantum par Camillo defuit auctor, cætera eodem ordine eodemque fortunæ eventu gesta. quin etiam ducibus captivis, qui cædi nocturnæ superfuerant, ad aliam manum Tuscorum [2] ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improviso majorem cædem edidere: duplicique victoria ovantes Veios redeunt. Romæ interim plerumque obsidio segnis, & utrimque silentium esse; ad id tantum intentis Gallis, ne quis hostium evadere inter stationes posset: quum repente juvenis Romanus admiratione in se cives hostesque convertit. Sacrificium erat statum in Quirinali colle genti Fabiæ. ad id faciendum [3] C. Fabius Dorso, [4] Gabino cinctu, sacra 46

1 *A Ceditio*] Vet. lib. *Ab Q. Cædicio.* Sigonius.

2 *Ad Salinas*] *Romanas Salinas* vocat lib. 7. *Idem.*

3 *C. Fabius Dorsuo*] *Dorso*, ut *Menso*, ut *Labeo*, scribendum, ex veteribus libris, & Valerio Maximo, & Velleio libro primo, qui inquit, *Fabio Dorsone consule Pæstum colonia deducta.* Idem.

4 *Gabino cinctu, sacra manibus gerens*] Libri quidam scripti habent, *Gabinorum ritu cinctus:* Quam lectionem habet etiam Valerius Maximus libro primo, *C. Fabius Dorso*, inquit, *Gabino ritu cinctus manibus, humerisque sacra gerens.* Et Livius libro decimo: *Incinctum Gabino cultu super telum stantem.* Ego tamen nihil mutandum censeo. Nam idem Livius libro octavo de Decio ait: *Ipse incinctus cinctu Gabino.* Et Virgilius: *Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino Insignis.* Et Festus: *Procincta classis dicebatur,*

cra manibus gerens, quum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus, nihil ad vocem cujusquam terroremve motus, in Quirinalem collem pervenit. ibique, omnibus solenniter peractis, eadem revertens similiter constanti vultu graduque, satis sperans, propitios esse Deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos rediit: seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiam motis, cujus haudquaquam [1] negligens est gens. Veiis interim, non animi tantum indies, sed etiam vires crescebant: nec Romanis solum eo convenientibus ex agris, [2] qui aut prœlio adverso aut clade captæ urbis palati fuerant, sed etiam ex Latio voluntariis confluentibus, ut in parte prædæ essent. Maturum jam videbatur, repeti patriam, eripique ex hostium manibus: sed corpori valido caput deerat. Locus ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspicioque ejus res prospere gesserant: & [3] Cadicius negare, se commissurum, cur sibi aut Deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius, quam ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit, ab Ardea Camillum acciri; sed antea consulto Senatu, qui Romæ esset. adeo regebat omnia pudor, discriminaque rerum prope perditis rebus servabant. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem [4] Pontius Cominius, impiger juvenis, operam pollicitus, incubans cortici, secundo Tiberi ad urbem defertur.

tur, cum exercitus cinctus erat Gabino cinctu. Sigonius.

1 *Negligens est.*] Veteres libri, *Ejus gens.* Idem.

2 *Qui aut prœlio adverso*] Repone: *qui aut prœlio adverso aut clade captæ urbis.* J. F. Gron.

3 *Cadicius negare se commissurum*] Valer. Max. scripsit: *Caedicius, finis mei deinceps imperii apud ego haud committam, ut mihi aut Deorum, aut hominum quisquam imperium finiat potius, quam ipse memor ordinis mei deposcam imperatorem.* Post, quod sequitur, *Militesque habebant imperatorem quem vellent*: de Camillo intelligendum; quem volebant milites, non alium. *Glareanus.*

4 *Pontius Cominius*] *Cominus*: vet. lib. & Front. lib. 3 cap. 13. quod probo. Plutarchus de Fortuna Romanorum, Γάϊον Ἱέρνιον vocat. *Sigonius.*

1 *Comi-*

tur. inde qua proximum fuit à ripa, per præruptum eoque neglectum hostium custodiæ saxum, in Capitolium evadit: &, ad magistratus ductus, mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, ut & [1] comitiis curiatis revocatus de exilio, jussu populi Camillus dictator extemplo diceretur, militesque haberent imperatorem quem vellent, [2] eadem degressus, nuncius Veios contendit: missique Ardeam legati ad Camillum, Veios eum perduxere: seu, (quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quam comperit legem latam: quod nec injussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere;) lex curiata lata est, dictatorque absens dictus. Dum hæc Veiis agebantur, interim [3] arx Romæ Capitoliumque in ingenti periculo fuit. namque Galli, seu vestigio notato humano, qua nuncius à Veiis pervenerat, seu sua sponte animadverso [4] ad Carmentis saxum ascensu æquo, nocte sublustri, 47

1 *Comitiis curiatis*] Nota curiatis comitiis latam esse legem de reditu ac restitutione Camilli. 5, 52. comitia curiata, quæ rem militarem continent. nempe, quia populus bellum jubebat, senatus auctor erat. In pag. 178 omnes tribus bellum jussisse dicit. at p. 123 omnes centuriæ bellum jussere. Sic & pag. 820. *Henr. Valesius.*

2 *Eadem degressus nuncius Veios contendit*] Eandem sententiam de eodem loquens expressit his verbis Quadrigarius, ut est apud Gellium lib. 17 cap. 2. *Cominius*, inquit, *qua ascenderat, descendit, atque verba Gallis dedit*, id est, latuit Gallos. Itaque *degressus*, non *digressus*, legendum. Quam vocem sæpe depravatam apud Livium sæpe ostendam. Est autem *Degredi*, *Descendere*. Item legendum paulo post, *degressus ex arce*. Sigonius.

3 *Arx Romæ Capitoliumque in ingenti periculo fuit*] Præpositionem ignorant Vossianus & bini meliores Pall. Cornelius Nepos Datame: *cum magno fore periculo, si quid illo imperante in Ægypto adversi accidisset.* Qui sic compluries, ut primus observavit Schoppius in Verisimilibus. Adde quæ ad lib. 2, 22 notavimus. *J. F. Gron.*

4 *Ad Carmentis saxum*] Id est, quod Carmentali portæ imminet, ut Plutarchus in Camillo ait, & Dionysius libro decimo, ubi de Capitolio ab App. Herdonio capto tradit. *Sigonius.*

Ad Carmentis saxum] Fanum vel aram Carmentis aut Carmentæ, matris Euandri, fuisse sub Capitolio, vel in imo Tarpeii montis, tradunt antiqui. Dionysius lib. 1. ἡ βωμὸς ἱδρυμένος ὑπαιθρίου ἱδρυμένος, Καρμέντης μὲν ὑπὸ τῷ καπιτωλίῳ Καπιτωλίου αἰεὶ τοῦ Καρμέντης πόλεως. Solinus: *Pars infima Capitolini montis habitaculum Carmentis fuit, ubi Carmentis nunc fanum est.* Sed *saxum Carmentis* haud facile reperias. Turbant aliquid MSS. Voss. alter *saxo in ascensu*. Chiflet. *saxos ascensu*. Lege *saxorum* vel *saxi*. hoc est, ipsius montis. *Animadverso, ad Carmentis*, (puta aram vel fanum) *saxi ascensu æquo.* J. F. Gron.

Ad Carmentis fanum] In relatione

ſtri, quum primo inermem, qui tentaret viam, præmiſiſſent, tradentes inde arma, ubi quid iniqui eſſet, alterni innixi, ſublevanteſque invicem & trahentes alii alios, prout poſtularet locus; tanto ſilentio in ſummum evaſere, ut non cuſtodes ſolum fallerent: ſed ne canes quidem, ſollicitum animal ad nocturnos ſtrepitus, excitarent. Anſeres non fefellere, quibus ſacris Junoni, in ſumma inopia cibi, tamen abſtinebatur. quæ res ſaluti fuit. Namque clangore eorum, alarumque crepitu excitus M. Manlius, qui triennio ante conſul fuerat, vir bello egregius, armis arreptis ſimul ad arma cæteros ciens vadit. & dum cæteri trepidant, Gallum, qui jam in ſummo conſtiterat, umbone ictum deturbat. Cujus caſus prolapſi [1] quum proximos ſterneret, trepidantes alios, armiſque omiſſis, ſaxa, quibus adhærebant, manibus amplexos, trucidat. jamque & alii congregati telis miſſilibuſque ſaxis proturbare hoſtes, ruinaque tota prolapſa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu, reliquum noctis (quantum in turbatis mentibus poterat, quum præteritum quoque periculum ſollicitaret) quieti datum eſt. Luce orta, vocatis claſſico ad concilium militibus, ad tribunos, quum & recte & perperam facto pretium deberetur; Manlius primum ob virtutem laudatus donatuſque, non ab tribunis ſolum militum, ſed conſenſu etiam militari: cui univerſi [2] ſelibras farris,

hujus Gallorum incepti, quo fatale illud imperium penè confectum fuit, omnia ſine dolis & hactenus aperte, niſi quod Galli nocte uſi dicuntur, geſta fuiſſe Livius tradit. Idem facit in Camillo Plutarchus. Idem quod ſcio, ſequuntur alii hiſtorici. Quid igitur eſt, quod Cicero pro Cæcina cap. 30 Gallos circa cuniculum aggreſſos refert? *Ut ſi Galli à majoribus noſtris poſtularent, ut eo reſtituerentur, unde dejecti eſſent; non, opinor, eos in cuniculum, qua aggreſſi erant, ſed in Capitolium reſtitui oporteret.* Proculdubio illic aberravit ſcribentis attentio, quum Cicero ſcripſerit *in colliculum.* Et palam eſt, quod intelligatur. *Jac. Gron.*

1 *Cum primos ſtern.*] Veteres libri, *Cum proximos ſterneret.* Sigonius.

2 *Selibras farris, & quartarios vini*] Repudianda eſt antiqua quorundam librorum lectio, qui habent: *Sex libras farris, ſex quartarios vini.* Etenim Plutarchus in Camillo ita vertit: οἱ δὲ μᾶλλον, οἷον ἕ κοτύλας Ἑλληνικὰς

ris, & quartarios vini, ad ædes ejus, quæ in arce erant, contulerunt. rem dictu parvam, cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis, cum se quisque victu suo fraudans, detractum corpori atque usibus necessariis ad honorem unius viri conferret. Tum vigiles ejus loci, qua fefellerat ascendens hostis, citati: & quum in omnes more militari se animadversurum [1] Q. Sulpicius tribunus militum pronunciasset; consentiente clamore militum, in unum vigilem conjicientium culpam, deterritus, à cæteris abstinuit: reum haud dubium ejus noxæ approbantibus cunctis de saxo dejecit. Inde intentiores utrimque custodiæ esse; & apud Gallos, quia vulgatum erat inter Veios Romamque nuncios commeare: & apud Romanos [2] ab nocturni periculi memoria. Sed 48
ante omnia obsidionis bellique mala, fames utrimque exercitum urgebat: Gallos pestilentia etiam, quum loco jacente inter tumulos castra habentes, tum ab incendiis torrido & vaporis pleno, cineremque, non pulverem modo ferente, quum quid venti motum esset. quorum intolerantissima gens [3] humorique ac frigori assueta; quum æstu

τριῶν τέτρτον. Eodem modo lib. 7 Livius: *Libras farris, sextarios vini contulerunt.* Sigonius.

1 *P. Sulpicius trib. mil.*] *Q. Sulpicius*, ut ante dixi. *Idem.*

2 *Ob nocturni periculi memoriam*] Vet. lib. *Nocturni periculi memoria.* Idem.

3 *Humorique ac fr. ass. tum æstu, & angore vexati, v. v. in pecora m. moreretur*] Vet. lib. *Humori ac frigori assueta.* Vet. item lib. *Cum æstu, & algore vexata vulgatis velut in pecua morbis moreretur.* Hæc enim omnia referuntur ad vocem illam, *Gens.* Alii libri, *languore*, non *algore* habent. *Idem.*

Humori & frigori assueta, tum æstu] Primum Sigonius *humori*, pro *humorique*, quod edebatur & MSS. alii servant. perinde ut cap. 49. *Sed dique & homines*, ingerit, *sed dii & homines*, quasi operæ pretium sit. Deinde, *cum æstu & algore vexata*, &c. *moreretur*, pro eo quod erat, *tum æstu & angore vexati*, &c. *morerentur.* Addit alios *languore*, non, *algore*, habere. Hinc admissis quibusdam, aliis repudiatis, finxere vulgatum. *Et vexata* quidem omnes apud me olim editi ante Curionem: omnes tamen, ut & MSS. *morerentur*: quatuor quoque membranacei ignorant τὸ *est*. Sic enim referunt: *intolerantissima gens humorique & frigori assueta cum æstu & angore.* Hinc nobis spes evadendi ex tam molesta longaque periodo, quæ & adscivit aliena, & sequentem capite mulctavit. Finire possumus superiorem orationem & ponere τελείαν στιγμὴν post τὸ *adsueta*. Et dixerit hactenus, accidisse, ut utrumque exercitum fames, Gallos etiam pestilentia urgeret, castra habentes loco cum inter tumulos jacente,

æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecua morbis, morerentur; jam pigritia singulos sepeliendi, promiscue acervatos cumulos hominum urebant: bustorumque inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita: in quibus quum identidem Galli famem objicerent; eaque necessitate ad deditionem vocarent; dicitur avertendæ ejus opinionis caussa multis locis panis de Capitolio jactatus esse in hostium stationes. Sed jam neque dissimulari, neque ferri ultra fames poterat. Itaque dum dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrum equitum L. Valerium à Veiis abducere exercitum jubet, parat instruitque quibus haud impar adoriatur hostes: interim Capitolinus exercitus stationibus vigiliisque fessus, superatis tamen humanis omnibus malis, quum famem unam natura vinci non sineret: diem de die prospectans, ecquod auxilium ab dictatore appareret; postremo spe quoque jam, non solum cibo, deficiente, '&, quum stationes procederent, prope ob-

ruen-

te, tum pleno vaporis & incendiis torrido, sed & cinerem, non modo pulverem, simul ventus incubuisset, erigente & ferente: quæ omnia nulli minus ferenda quam Gallis, & humori & frigori adsuetis. *Quum*, pergit, *æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecua morbis, morerentur, jam pigritia singulos sepeliendi promiscue acervatos cumulos hominum urebant.* Quid autem commeruit, cur mutaretur *in angore*? Suetonius Tiberio: *Cn. Lentulum augurem metu & angore ad fastidium vitæ ab eo actum.* Notter lib. 3. *Ea colluvio mistorum omnis generis animantium & odore insolito urbanos, & agrestem confertum in arcta tecta æstu ac vigiliis angebat, ministeriaque invicem & contagio ipsa vulgabant morbos.* Volebam aliquando: *motum esset. Quorum intolerantissima gens, humori ac frigori assueta, quum æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecua morbis, morerentur:*

jam pigritia. Ut Statius in 7 Thebaidos, *subeunt Tegeæa juventus Auxilio tardi.* Quod si quis malit, sequatur. *J. F. Gron.*

1 *Et cum stationes procederent*] Vet. lib. aliquot, *Et cum in stationes procederent.* Sigonius.

Et quum stationes procederent] Sic egregie Rhenanus ex Borbet. cum esset in editis, *stationibus.* Profert Sigonius ex aliquot vett. libris: *Et cum in stationes procederent.* Quod probare cavebimus. Nam *stationes procedere* dicuntur, quæ usque & usque continuantur, hic quidem ab iisdem, propter paucitatem propugnantium. Auctores illius scripturæ non meminerant, ut *procedere* dicatur eleganter continuari, addi, connumerari, computari. Columella lib. 8, 7. *Si fastidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot jam fartura processerint.* Sic in militaribus, *ara* vel *stipendia procedere.*

Hoc

ruentibus infirmum corpus armis ; vel dedi, vel redimi se, quacumque pactione possent, jussit: jactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse, ut obsidionem relinquant. Tum senatus habitus, tribunisque militum negotium datum, ut paciscerentur. Inde [1] inter Q. Sulpicium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorum colloquio transacta res est, & mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei fœdissimæ per se, adjecta indignitas est. pondera ab Gallis allata iniqua, &, tribuno recusante, additus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditaque

Hoc ipso libro: *placere autem omnibus ku voluntariam extra ordinem professis militiam ære procedere.* id est, hanc extraordinariam operam valere ad implenda justa stipendia, quæ juniores ex instituto debebant, perinde ac si delectu conscripti æstiva integra in castris egissent: continuari cum aliis, quæ fecissent, aut facturi essent, stipendiis ad contrahendum tempus emeriti. Lib. 25. *Qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, iis perinde stipendia procederent, ac si septem & decem annorum aut majores milites facti essent.* Lib. 27. *Ne præterita stipendia procederent iis, qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis privatis facerent.* Ne continuarenturillis, neque computarentur, quæ jam fecissent, stipendia ad numerum complendum, sed tanquam tirones de integro inciperent merere. Frontinus 4 Strateg. 1. *A Patribus deinde obtinuit, ne iis præterita ære procederent.* Hoc est, ut in annis militiæ æstimandis nihil eis prodessent præteritæ expeditiones: sed præstare omnes cogerentur, tanquam ex hoc tempore primum auspicati militiam, tantoque serius vacationem haberent. Non enim, finirentur stipendia, eorumque tempus finitum esset, ut interpretantur: hoc enim præmium foret, non pœna. Sic & *stipendium* unius *anni non procedere* dicitur, quo quis censetur non militasse. Valerius Maximus l. 2 cap. 7. *Legioni enim neque stipendium anni procedere, neque ære dari voluit.* Hinc ad alia quoque adhibetur non minus eleganter. Cato de re Rust. cap. 148. *Quot dies per dominum mora fuerit, quo minus degustet, totidem dies emptori procedent.* id est, ei computabuntur, & utiles erunt, ne citius incipiat debere. P. Scipio apud Gellium lib. 5, 19. *Filium adoptivum procedere, quam si ex se natum habeat.* Sic enim libri veteres: non *prodesse*, ut nunc editur. Hoc est, æque duci & computari in utilitatem patris adoptivi ad præmia patrum promerenda. Apud eundem 15, 8 Favorinus: *Is nunc flos cœnæ habetur inter istos, quibus sumptus & fastidium profacetiis procedit.* Varro 2 de re Rust. 2. *Ut agni chordi duo pro una ove annumerentur, & si cui vetustate dentes absunt, item bina pro singulis ut procedant.* Ubi offendit Victorius, qui *procedere* pro numerari positum censet, quia greges ovium magni non bene numerari possunt, si eodem loco maneant: ideo solere pastores claudere gregem, & dum emittunt numerare: aliter enim fore ut rursus confunderentur. Lepidum commentum. Immo *procedant* est valeant, computentur, ducantur, augeant numerum. *J. F. Gron.*

1 *Inter P. Sulpicium*] Legendum *inter Q. Sulpicium*, ut dixi. *Sigonius.*

1 *Inter-*

49 ditaque [1] intoleranda Romanis vox, *Væ victis esse.* [2] Sed Diique & homines prohibuere redemtos vivere Romanos. nam forte quadam, prius quam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator intervenit: auferrique aurum de medio, & Gallos submoveri jubet. Quum illi renitentes, pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse, quæ postquam ipse dictator creatus esset, injussu suo ab inferioris juris magistratu facta esset: denunciatque Gallis, ut se ad prœlium expediant. Suos in acervum conjicere sarcinas, & arma aptare, ferroque non auro recuperare patriam jubet; in conspectu habentes fana Deum, & conjuges, & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetique & ulcisci fas sit. Instruit deinde aciem, ut loci natura patiebatur, in semirutæ solo urbis, & natura inæquali: & omnia quæ arte belli secunda suis eligi præpararive poterant, providit. Galli novare trepidi arma capiunt, iraque magis quam consilio in Romanos incurrunt. Jam verterat fortuna, jam Deorum opes humanaque consilia rem Romanam adjuvabant. igitur primo concursu haud majore momento fusi Galli sunt, quam ad Alliam vicerant. Justiore altero deinde prœlio ad octavum lapidem Gabina via, quo se ex fuga contulerant, ejusdem ductu auspicioque Camilli vincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit. castra capiuntur, & ne nuncius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in urbem redit: interque jocos militares, quos inconditos jaciunt, Romulus ac parens patriæ conditorque alter urbis, haud vanis

1 *Intoleranda Romanis vox, Væ victis esse*] Festus hunc locum sic expressit: *Væ victis in proverbium venisse existimatur, cum Roma capta Senonibus Gallis aurum ex conventione, & pacto pensum, ut recederent, quod de iniquo ponderibus uno ex tribunis querente, Brennus dux Gallorum ad pondera adjecit gladium, & dixit, Væ victis: quem postea Furius Camillus cum insidiis circumventum consideret, & quereretur contra fœdus fieri, cadem voce remuneratsse dicitur.* Sigonius.

2 *Sed diique homines*] Veteres plerique libri, *Sed dii, & homines.* Idem.

vanis laudibus appellatur. Servatam deinde bello patriam, iterum in pace haud dubie servavit, quum prohibuit migrari Veios: & tribunis rem intentius agentibus post incensam urbem, & per se inclinata magis plebe ad id consilium. eaque causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ, senatu obsecrante, ne rempublicam in incerto relinqueret statu. Omnium primum, 50
ut erat diligentissimus religionum cultor, quæ ad Deos immortales pertinebant, [1] retulit: & senatusconsultum facit; *Fana omnia, quod ea hostes possedissent,* [2] *restituerentur, terminarentur, expiarenturque: expiatioque eorum in libris per duumviros quæreretur.* [3] *Cum Cæretibus publice hospitium fieret, quod sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent, beneficioque ejus populi non intermissus honos Deum immortalium esset: ludi Capitolini fierent, quod Jupiter optimus maximus suam sedem atque arcem populi Romani in re trepida tutatus esset:* [4] *collegiumque ad eam rem M. Furius dictator constitueret, ex iis, qui in Capitolio atque arce habitarent.* Expiandæ etiam vocis nocturnæ,

1 *Retulit, & Senatusconf. facit*] Vet. lib. *Retulit, Senatusconsultum fit.* Sigonius.

Et senatusconsultum facit] Sic plures & meliores. Sigonius: *senatusconsultum fit.* Sed consul quoque aut dictator SC. facit, quum dat operam efficitque, ut fiat. Cicero lib. 9 ad Attic. *Primas ejus actiones horreo: volet enim senatusconsultum facere, volet augurum deceretum.* J. F. Gron.

2 *Restituerentur expiarenturque*] Andreas: *restaurarentur terminarenturque expiarenturque.* Omnes alii ante Gruterum 3 *restituerentur, terminarentur, expiarenturque.* Consultone is omiserit, an sit operarum error, haud scio: in binis certe, quas habeo, deest: atque inde in tot aliis, quæ ex istis propagatæ. Injuria profecto. Conceptis enim verbis finiebantur templa non modo augurii aut auspicii causa, ut loquitur Varro in sexto, sed etiam quæ perpetua constituebantur ædificabanturque religionis causa. Lib. 1 Romulus: *Templumque iis regionibus, quas modo animo metatus sum, dedico.* Hinc & *fines templares* apud Agrimensores antiquos. Notus lapis Claudii: *auctis. populi. Romani. finibus. pomœrium. ampliavit. terminavitque.* Idem.

3 *Cum Cæretibus publice hospitium fieret*] Gellius libro decimosexto, capite decimotertio, Cæretibus hoc tempore civitatem datam sine suffragio ait, ob conservatorum sacrorum meritum. *Sigonius.*

4 *Collegiumque ad eam rem M. Furius dictator constitueret ex his qui in Capitolio atque arce habitarent*] Romæ collegia quædam erant, in his *Mercurialium* & *Capitolinorum*, ut ex epistolis Cic. ad Q. Fratrem cognoscimus. Erant ergo *Capitolini* collegium hominum Capitolium & arcem incolentium, ludosque Capitolinos celebrantium. *Turneb.* l. 5 c. 28.

1 *Le-*

cturnæ, quæ nuncia cladis ante bellum Gallicum audita neglectaque esset, mentio illata, jussumque templum in Nova via [1] Aio Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat, quodque ex aliis templis inter trepidationem [2] in Jovis cellam collatum, quum in quæ referri oporteret, confusa memoria esset, sacrum omne judicatum, & sub Jovis sella poni jussum. Jam ante in eo religio civitatis apparuerat, quod quum in publico deesset aurum, eo quo summa pactæ mercedis Gallis conficeret, à matronis collatum acceperant, ut sacro auro abstineretur. Matronis gratiæ actæ, honosque additus, ut earum sicut virorum, post mortem solennis laudatio esset. Iis peractis quæ ad Deos pertinebant, quæque per senatum agi poterant; tum demum, agitantibus tribunis plebem assiduis concionibus, ut relictis ruinis in urbem paratam Veios transmigrarent; in concionem, universo senatu prosequente, ascendit, atque ita verba fecit:

51 *Adeo mihi acerba fuit, Quirites, contentiones cum tribunis plebis, ut nec tristissimi exilii solatium aliud habuerim, quoad Ardeæ vixi, quam quod procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc, [3] non, nisi me senatusconsulto populique jussu revocaretis, redditurus unquam fuerim. Nec nunc me, ut redirem, mea voluntas mutata, sed vestra fortuna perpulit. quippe ut in sua*

1 *Locutio*] *Aio Locuto*, ut ante dxi. *Sigonius.*

2 *In Jovis sellam coll.*] Repone, *cellam*, ut lib. 6. *In Jovis cella constat ante pedes Junonis positas fuisse.* Idem.

3 *Non nisi me senatusconsulto*] Argumenti vis insipida est. Non enim id agit, ut ostendat voluntatem sibi fuisse, nonnisi senatusconsulto populique jussu revocaretur, redeundi; quum stulta hæc voluntatis professio esset, ac alio modo redire non posset. Deinde si hæc ei voluntas fuit, cur deinde negat voluntatem suam mutatam, quum utique redierit senatusconsulto revocatus? quæ mutata esse non potuit, si fecit, quod volebat. Itaque exosculor indicium Perizonii mei existimantis Livium scripsisse: *& ob eadem hæc, non si me senatusconsulto*, &c. sic nervosa est oratio, docetque, nullo modo Camillum ab exilio redire voluisse ob odium contentionum, etiamsi senatusconsulto revocaretur. Hunc in modum rursus à Livio vim argumentandi video proferri 7, 10. *Injussu tuo, Imperator, extra ordinem nunquam pugnaverim, non si certam victoriam videam.* 38, 57. *Quum illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia secum consultatum, adjeciisset, non si Ti. Graccho daret, expertem consilii debuisse matrem esse.* Jac. Gron.

sua sede maneret patria, id agebatur: non ut ego utique in patria essem: & nunc quiescerem ac tacerem libenter, nisi hæc quoque pro patria dimicatio esset, cui deesse quoad vita suppetat, aliis turpe, Camillo etiam nefas est. Quid enim repetiimus? quid obsessam ex hostium manibus eripuimus, si recuperatam ipsi deserimus? & cum victoribus Gallis capta tota urbe, Capitolium tamen atque arcem Diique & homines Romani tenuerint, habitaverint; victoribus Romanis recuperata urbe, arx quoque & Capitolium deseritur: & plus vastitatis huic urbi secunda nostra fortuna faciet, quam adversa fecit. Equidem si nobis cum urbe simul positæ traditæque per manus religiones nullæ essent; tamen tam evidens numen hac tempestate rebus affuit Romanis, ut omnem negligentiam divini cultus exemtam hominibus putem. Intuemini enim horum deinceps annorum vel secundas res vel adversas: invenietis omnia prospere evenisse sequentibus Deos, adversa spernentibus. Jam omnium primum Veiens bellum (per quot annos, quanto labore gestum!) non ante cepit finem, quam monitu Deorum aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hæc tandem urbis nostræ clades nova? num ante exorta est, quam [1] *spreta vox cœlo emissa de adventu Gallorum, quam gentium jus ab legatis nostris violatum, quam à nobis, quum vindicari deberet, eadem negligentia Deorum prætermissum? Igitur victi captique ac redemti tantum pœnarum Diis hominibusque dedimus, ut terrarum orbi documento essemus. Adversæ deinde res admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad Deos, ad sedem Jovis optimi maximi: sacra in ruina rerum nostrarum alia* [2] *terræ celavimus, alia avecta in finitimas urbes amovimus*

1 *Spreta vox cœlo emissa*] Malim, *cœlo missa*: vel quia proxime præcessit alterum. Et sic malunt passim veteres. Lib. 1. *Prodigia fulminibus aliove quo viso missa.* Lib. 7. *Ut augurium cœlo missum latus accepit tribunus.* Lib. 26. *Imperia consiliaque velut sorte oraculi missa.* Lib. 34. *Ut eas voces velut oraculo missas in pectora animosque demitterent.* Idem vitium apud Senecam ad Polybium cap. 33. *Aliud habebunt hoc dicente pondus verba velut ab oraculo missa.* Sic enim MSS. omnes Grutero teste: at vulgati, *emissa.* Ad Marciam: *& implevit oculos & aliquot voces flebiles misit.* Lib. 2 de Ira: *Si missa esset vox publicè adfectus.* Horatius: *Nescit vox missa reverti.* Nec oblitus sum infia quoque legi, *rem dubiam decrevit opportune vox emissa.* J. F. Gron.

2 *Terræ celavimus*] Malim *terra*, quod & est in margine Vossiani. *Idem.*

vimus ab hostium oculis. Deorum cultum, deserti ab Diis hominibusque tamen non intermisimus. Reddidere igitur patriam, & victoriam, & antiquum belli decus amissum: & in hostes, qui cæci avaritia in pondere auri fœdus ac fidem fefellerunt, verterunt terrorem, fugamque & cædem. Hæc culti neglectique numinis tanta monimenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis, Quirites, quantum vixdum ex naufragiis prioris culpæ cladisque emergentes, paremus nefas? Urbem auspicato inauguratoque conditam habemus: nullus locus in ea non religionum Deorumque est plenus: sacrificiis solemnibus non dies magis fasti quam loca sunt, in quibus fiant. Hos omnes Deos, publicos privatosque, Quirites, deserturi estis? [1] Quam par vestrum factum est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente C. Fabio, non minore hostium admiratione quam vestra, conspectum est; quum inter Gallica tela degressus ex arce solenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obit? An gentilicia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos Deos etiam in pace deseri placet? & pontifices flaminesque negligentiores publicarum religionum esse, quam privatus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veios ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant: quorum neutrum fieri salvis cærimoniis potest. & ne omnia generatim sacra, omnesque percensoam Deos; in Jovis epulo, num alibi, quam in Capitolio pulvinar sustineri potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoque, quod imperii pignus custodia ejus templi tenetur, loquar? quid de ancilibus vestris, Mars Gradive, tuque Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra, æqualia urbi, quædam vetustiora origine urbis? Et videte quid inter nos ac majores interfit. illi sacra quædam [2] in monte Albano Lavinioque nobis facienda tradiderunt. [3] An ex hostium urbibus Romam ad nos

1 *Quam par vestrum factum est, quod?* Scribe: *vestra*. Lib. 28. *Quam compar vestrum patrum istud fuit, restitit.* Alii, *quam par vestrum factum fuit, quod.* J. F. Gron.

2 *In monte Albano Lavinioque*] Equidem ἀπὸ κοινοῦ *Lavinium* statuit Dorvilius. Videtur tamen Livius scripsisse: *in monte Albano Lavinique.* Voss. prior, Andreas & priscæ edd. *Lavinoque.* Idem.

3 *An ex hostium urbibus*] Sic scripti & edi-

nos transferri sacra religiosum fuit: hinc sine piaculo in hostium urbem Veios transferemus? Recordamini agitedum, quoties sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio ritu negligentia casuve prætermissum est. Modo quæ res, post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sacrorum auspiciorumque renovatio, affectæ Veienti bello reipublicæ remedio fuit? At etiam, tamquam veterum religionum memores, & peregrinos Deos transtulimus Romam, & instituimus novos. Juno Regina transvecta à Veiis nuper, in Aventino, quam insigni ob excellens matronarum studium, celebrique dedicata est die? Aio Locutio templum propter cœlestem vocem exauditam in Nova via jussimus fieri: Capitolinos ludos solennibus altis addidimus; collegiumque ad id novum, auctore senatu, condidimus. Quid horum opus fuit suscipi, si una cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus? si non voluntate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retenti sumus? De sacris loquimur, & de templis: quid tandem de sacerdotibus? Nonne in mentem venit, quantum piaculi committatur? Vestalibus nempe una illa sedes est, ex qua eas nihil umquam præterquam urbs capta movit. Flamini diali noctem unam manere extra urbem nefas est. Hos Veientes pro Romanis facturi estis sacerdotes, & Vestales tuæ te deserent Vesta? & Flamen peregre habitando, in singulas noctes tantum sibi reique publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quæ auspicato agimus omnia fere intra pomœrium, cui oblivioni, aut cui negligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent; comitia centuriata, quibus consules tribunosque militares creamus, ubi auspicato, nisi ubi adsolent, fieri possunt? Veiosne hæc transferemus? an comitiorum caussa populus tanto incommodo in desertam hanc ab Diis hominibusque urbem conveniet? Sed [1] *res ipsa*

c editi. Sed hiat oratio. Scribo: *Quæ hostium urbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit, hinc sine piaculo in hostium urbem Veios transferemus?* F. Gron.

[1] *Res ipsa cegit vastatam incendiis*] quicquid scriptorum veterum est cum plerisque editis: *vastam.* idque reposuimus. Ut & lib. 23, 30. *Itaque urbe à defensoribus vasta facile potiti sunt hostes.* Ita antiquissimus codex à manu prima, & conjecerat Lipsius ex *vastata*, quod habent vulgares calamo exarati; habebantque editi ante Sigonium,

ipsa cogit vastam incendiis ruinisque relinquere urbem, & ad integra omnia Veios migrare, nec hic ædificando inopem plebem vexare. Hanc autem jactari magis causam, quam veram esse, ut ego non dicam, apparere vobis, Quirites, puto, qui meministis ante Gallorum adventum, salvis tectis publicis privatisque, stante incolumi urbe, hanc eandem rem actam esse, ut Veios transmigraremus. Et videte, quantum inter meam sententiam vestramque intersit, tribuni. Vos etiam si tunc faciendum non fuerit, nunc utique faciendum putatis: ego contra (nec id mirati sitis, prius quam, quale sit, audieritis) etiamsi tunc migrandum fuisset incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas non censerem. Quippe tum causa nobis in urbem captam migrandi victoria esset, gloriosa nobis ac posteris nostris; nunc hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa est. non enim reliquisse victores, sed amisisse victi patriam videbimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta urbs, hoc circumsessum Capitolium necessitatis imposuisse, ut desereremus penates nostros, exiliumque ac fugam nobis ex eo loco conscisceremus, quem tueri non possemus. & Galli evertere potuerunt Romam, quam Romani restituere non videbuntur potuisse? Quid restat, nisi ut jam novis copiis veniant, (constat enim vix credibilem multitudinem esse) & habitare in capta ab se, deserta à vobis, hac urbe velint, finatis? Quid si non Galli hoc, sed veteres hostes vestri, Æqui Volscive faciant, uti commigrent Romam? [1] Velitisne illos Romanos,

nium, ex improbo libro suo *vacua* cum præfatione reponentem. Sallustius: *mons & ab natura & ab humano cultu vastus.* Livius 10. *Nec solum modo vastum hosti relictum.* Curtius lib. 4. *Per loca jam inania & ingenti solitudine vasta fugiebat.* J. F. Gron.

1 *Velitisne illos Romanos, vos Veientes esse? non malitis*] Glareanus fatetur, se non intelligere, quid Livius sibi per *solitudinem* velit, nec quæ sequuntur admodum clara esse. Sigonius hunc esse sensum ait: nonne malitis Romæ solitudinem hanc vestram esse, quam urbem hostium Veios? Cui merito respondet Glareanus, æque nunc sibi lucere atque antea, & vix credere, ipsum Sigonium, quid diceret, intellexisse. MSS. Andreas, Ven. Tarv. Mog. Asc. Savet. *an malitis*: & sic legendum ratio evincit. Duo proponit pariter absurda & detestanda: ideo subjicitur, *non equidem video, quid magis nefas sit.* Ergo & nefas est illud quod non intellexerunt, *malle hanc solitudinem quam urbem hostium esse*: nec potest ferri, *non malitis*, ut Sigonio probatum. Neutrum enim debere illos malle vult Camillus. Si, inquit, posteaquam vos ruderibus his

& pa-

tios, vos Veientes esse? an malitis hanc solitudinem vestram, quam urbem hostium esse? non equidem video quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget reædificare, hæc dedecora, pati parati estis? Si tota urbe nullum melius ampliusve tectum fieri possit, quam casa illa conditoris est nostri, non in casis ritu pastorum agrestiumque habitare est satius inter sacra penatesque vestros, quam exulatum publice ire? Majores nostri convenæ pastoresque, quum in his locis nihil præter silvas paludesque esset, novam urbem tam brevi ædificaverunt: nos capitolio, arce incolumi, stantibus templis Deorum, ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrassent, hoc in publico incendio universi recusamus facere? Quid tandem, si fraude, si casu Veiis incendium ortum sit, ventoque (ut fieri potest) diffusa flamma magnam partem urbis absumat; Fidenas inde aut Gabios, aliamve quam urbem quæsituri sumus, quo transmigremus? Adeo nihil tenet solum patriæ? nec hæc terra quam matrem appellamus? sed in superficie tigniisque caritas nobis patriæ pendet? [1] Equidem, fatebor vobis, etsi minus [2] injuriæ vestræ quam meæ calamitatis meminisse juvat; quum 54

& parietinis decesseritis Veiosque migraveritis, tum non quidem Galli, sed alii Italiæ populi, imprimis Æqui & Volsci, perpetui hostes, solum derelictum condendæ urbis causa occupent, quid estis facturi? Utrum patiemini illos habitare, & inde adsciscere nomen Romanorum, cum vos Veientes dicemini; an placebit potius locum hunc, ubi nunc est Roma, desertum vacare & manere vastitatem ac solitudinem vestræ ditionis, quam frequentari ab hostibus illorumque urbem & habitationem reddi? Quorum utrumque cum sit abominandum, colligit inde debere illos consilium de migrando Veios abicere & urbem incensam ac vastatam reædificare. *J. F. Gron.*

Non malitis hanc solitudinem vestram, quam urbem hostium esse] Sensus. Quem se percipere non posse Glareanus ex his verbis fatetur, hic est: Si Æqui, Volscique Romam commigrent à vobis relictam, nonne malitis Romæ solitudinem hanc vestram esse, quam urbem hostium Veios? Solitudinem autem iccirco ait, quia vastatam à Gallis Romam plebs deserere cupiebat, & Veios transmigrare. Hoc autem vult is: *Nonne relictus tum Veiis ad Romam occupandam recurretis?* Sigonius.

1 *Et quidem fat.*] Veteres libri, *Equidem fatebor vobis.* Idem.

2 *Injuriæ vestræ quam meæ calamitatis*] Hæc sic pronunciantur, quasi duæ sint res diversorum generum, altera cujus juvet meminisse, altera cujus minus juvet. At revera non differunt, nisi quod priorem posterior necessario consecuta est: & utramque ex animo delere optimum civem Camillum voluisse putandum. Flagitat sen-

quum abessem, quotiescunque patria in mentem veniret, hæc omnia occurrebant, colles, campique, & Tiberis, & assueta oculis regio, & hoc cœlum, sub quo natus educatusque essem. quæ vos, Quirites, nunc moveant potius caritate sua, ut maneatis in sede vestra, quam postea quum reliqueritis ea, macerent desiderio. Non sine causa Dii hominesque hunc urbi condendæ locum elegerunt; saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges devehantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum: regionum Italiæ medium, ad incrementum urbis natum unice locum. Argumento est ipsa magnitudo tam novæ urbis. trecentesimus sexagesimus quintus annus urbis, Quirites, agitur: inter tot veterrimos populos tamdiu bella geritis, quum interea, ne singulas loquar urbes, non conjuncti cum Æquis Volsci, tot tam valida oppida, non universa Etruria tantum terra marique pollens, atque inter duo maria latitudinem obtinens Italiæ, bello vobis par est. Quod quum ita sit, quæ (malum) [1] *ratio est expertis alia experiri, quum jam, ut virtus vestra transire alio possit, fortuna certe loci hujus* [2] *transferri non possit? Hic Capitolium est, ubi quondam capite humano invento responsum est, eo loco caput rerum summamque imperii fore. hic, quum augurato liberaretur Capitolium, Juventas Terminusque maximo gaudio patrum nostrorum moveri se non passi. hic Vestæ ignes, hic Ancilia cœlo demissa, hic omnes propitii manentibus vobis Dii.*

55 Movisse eos Camillus tum alia oratione, tum ea quæ ad religiones pertinebat, maxime dicitur. sed rem dubiam decre-

sus: *etsi minus tam injuria vestra quam mea.* Aut *etsi minus qua injuria vestra qua mea calamitatis meminisse juvat.* J. F. Gron.

1 *Ratio est expertis alia experiri*] Hic subesse ulcus præter ipsum genus loquendi ostendunt MSS. codices. nam & Voss. & Helm. & Rott. *expertis latos alia experiri.* Margo autem Vossiani pro *latos* satis antiqua manu exhibet *lares.* Fortassis: *qua, malum, ratio est expertis lares alios experiri.* Tentare sedes alias, quam quas tam diu feliciter expertæ sumus. *Alios expertus*, ut Horatio, *aut alius Lysippo duceret æra*: ut Phædrus: *Quod si accusator alius Sejano foret.* Idem.

2 *Transferri non possit*] Vet. lib. *Transferri hinc non possit.* Sigonius.

decrevit opportune vox emissa, quod quum senatus post paullo de his rebus in curia Hostilia haberetur, cohortesque ex præsidiis revertentes, forte agmine forum transirent, centurio in comitio exclamavit: *Signifer, statue signum: hic manebimus optime.* qua voce audita, & senatus, *accipere se omen*, ex curia egressus, conclamavit, & plebes circumfusa, approbavit. Antiquata deinde lege, promiscue urbs ædificari cœpta. Tegula publice præbita est: saxi materiæque cædendæ, unde quisque vellet, jus factum: prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso sui alienique discrimine, in vacuo ædificant. Ea est causa, ut veteres cloacæ, primo per publicum ductæ, nunc privata passim subeant tecta: formaque urbis sit occupatæ magis, quam divisæ similis.

EPITOME

LIBRI VI.

RES adversus Æquos [1] & Volscos & Prænestinos prospere gestas continet. Quatuor tribus additæ, Stellatina, [2] Sabatina, [3] Tromentina, Narniensis. M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat, quum obstrictos ære alieno liberaret, nexos exsolveret, crimine affectati regni damnatus; de saxo Tarpeio dejectus est: [4] in cujus notam Sena-

1 ET *Volscos, & Hetruscos*] Pro *Hetruscos* repone *Prænestinos*. Nam hæc vox in vet. lib. Et de Prænestinis subactis agit hoc in libro pluribus Livius. *Sigon.*

2 *Sabbatina*] *Sabatina* uno *b*, scribendum. *Est enim*, ut ait Festus, *à Sabate lacu appellata.* Idem.

3 *Promentina, Arnienſis*] *Tromentina, Arnienſis*, scribendum ex Festo, qui *à campo Tromento tribum Tromentinam inveniſſe nomen* ait. Item ex veteribus libris, oratione prima contra Rullum, & lib. 29 Livii. *Idem.*

4 *In cujus notam Senatusconsultum factum est*] Vel vitiosa est hæc periodus, & delendum τὸ *Senatus*. vel defecta est, ac tum verba ipsa senatusconsulti, tum quæ de gentili decreto Livius memorat, exciderunt. Vide ipsum Livium. *Jac. Gron.*

Senatusconsultum factum, [1] *ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius, & L. Sestius trib. pleb. legem promulgarunt*, [2] *ut consules etiam ex plebe fierent, qui ex Patribus creabantur.* [3] *eamque legem cum magna contentione repugnantibus Patribus, quum eidem trib. plebis per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt; &* [4] *primus ex plebe consul L. Sestius creatus est. Lata est altera lex,* [5] *ne cui plus quingentis jugeribus agri liceret possidere.*

1 QUæ ab condita urbe Roma [6] ad captam eandem urbem Romani sub regibus primum, consulibus deinde ac dictatoribus, decemvirisque ac tribunis consularibus gessere, foris bella, domi seditiones, quinque libris expositi; res quum vetustate nimia obscuras, veluti quæ magno ex intervallo loci vix cernuntur: [7] tum quod & raræ per eadem tempora

1 *Ne cui de Manl. gente Marco cognomen esset*] Perperam mendosum, *Marco cognomen. Prænomen* enim potius scribendum esset, ut ait Quintilianus lib. 3. *M. Manlii prænomen e familia in posterum exemptum est.* At legendum tamen puto *nomen*. Erasit autem librarius, quia *Marco cognomen* scripsit syllaba, ut fit, repetita, sine causa. Itaque recte Plutarchus in lib. ♆ Κεφαλλήνων. ἐπὶ Μάνλιον ἀπορρήτων φασίν εἶναι τὸν νόμον, ὡς μὴ Μάνλιο γένος Μάρκος γίγνοιτο. *Sigonius.*

2 *Ut consules etiam*] Vet. libri, non habent. *etiam*. Idem.

3 *Eam legem*] Vet. lib. *Eamque legem*. Idem.

4 *Primus omnium ex plebe factus est*] Induc vocem *Omnium* ex vet. lib. *Idem.*

5 *Ne cui quam*] Vet. lib. *Ne cui*. Idem.

6 *Ad captam eandem urbem*] Delendum *ad urbem*. Muretus. Etsi fortasse hoc videatur mereri plausum; vide tamen, si velit quoque Livius, qui 44, 37. *Ab hora secunda ad quartam horam ac fere*, 1, 23. *Ictum utrinque summa ope apparabatur civili simillimum bello*. Et 56. *Saxum vi ingenti correctum ad id baculo*. Et sæpe. *J. G. Gron.*

7 *Tum quod raræ*] Vet. lib. *Tum quod & raræ per eadem*. Nam sequitur pars altera: *& quod etiam*. Sigonius.

Quod & raræ per eadem tempora litteræ] Rhenanus: *quod & paucæ & raræ per eadem t. litteræ fuere: literasque* interpretatur inscriptiones. Sed illud melioribus codicibus. *Litteræ* autem quævis sunt scripturæ & ingenii monumenta conscripta literisque tradita; hic historiæ. Lib. 25. *Quicumque libros vaticinos precationesve aut autem sacrificandi conscriptam habebant, eos libros omnes literasque ad se ante Kal. Apriles deferret.* Cæsar Gall. 6, ubi tradit, cui Druides carmina sua scribi nolint, sed memoriæ mandari: *neque eos qui discunt, literis confisos minus memoriæ studere: quod fere plerisque accidit, ut præsidio literarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant.* Plinius præfat. Histor. naturalis: *Hoc ante me fecit in literis nostris Valerius Soranus.* id est, inter scriptores nostros, seu Latinos.

pora literæ fuere; una cuſtodia fidelis memoriæ rerum geſtarum: &, quod etiam [1] ſi quæ in commentariis pontificum, aliiſque publicis privatiſque erant monumentis, incenſa urbe pleræque interiere. Clariora deinceps certioraque ab ſecunda origine, velut ab ſtirpibus lætius feraciuſque renatæ urbis, geſta domi militiæque, exponentur. [2] Cæterum quo primo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe ſtetit. neque eum abdicare ſe dictatura, niſi anno circumacto paſſi ſunt. Comitia in inſequentem annum tribunos habere, quorum in magiſtratu capta urbs eſſet, non placuit: res ad interregnum rediit. Quum civitas in opere ac labore aſſiduo reficiendæ urbis teneretur, interim Q. Fabio, [3] ſimul primum magiſtratu abiit, ab C. Marcio tribuno plebis dicta dies eſt, quod legatus in Gallos, ad quos miſſus erat orator, contra jus gentium pugnaſſet. cui judicio eum mors, adeo opportuna, ut voluntariam magna pars crederet, ſubtraxit. [4] Interregnum initum. P. Cornelius

tinos. Quod ſi recordatus eſſet Andreas Schottus, non correxiſſet *fecit inter noſtros*. Idem Plinius 2, 52. *Tuſcorum literæ novem deos emittere fulmina exiſtimant*. Servius ad ſeptimum Æneidos: *Ut Graji perhibent*] *ut veſtræ continent literæ*. Denique noſter libro ſequenti: *Eum clavum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuiſſe ferunt*. J. F. Gron.

1 *Si quæ in commentariis pontificum, aliiſque monumentis, incenſa urbe pleræque interiere, clariora deinceps* &c.] Plutarchus de fortuna Romanorum hæc verba ex Livio vertit, citato ejus nomine. Ita, Ἀλλὰ τί δεῖ περὶ ταῦτα λέγειν; σανίδες μὲν γὰρ καὶ ὑφάσματα λέγεται φθαρῆναι τῶν Ῥωμαϊκῶν, καὶ συγχωρῆναι τὸν ἐπ' αὐτῶν ὑπόμνημα πᾶσιν, ὡς Λίβιος ἱστόρηκε. τὰ δὲ ὕστερον μᾶλλον ὄντα δῆλα καὶ φανερὰ, δείκνυσι τὴ τύχης βιβλία. *Sigonius*.

2 *Cæterum primo quo adm.*] Lege ex veteribus libris: *Cæterum quo primo adminiculo*. Idem.

3 *Simul primum magiſtratu abiit*] Secundam vocem a Livio non veniſſe exiſtimo & abolendam. 9, 26. *Intellecturoſque id ita eſſe, ſimul magiſtratu abiſſent*. 23, 29. *Simul inclinatam aciem viderunt*. 10, 17. *Simul admota ſunt ſigna*. Et abeſſe nunc comperior a Rottendorffiano. Ita 4, 18, ubi nunc editur, *quod ubi conſpexit*, MSS. Pall. & Rhen. item Voſſ. uterque, Rottendorff. exhibent, *quod ſimul ubi conſpexit*, nos pro varia lectione non dubitamus Livium ſcripſiſſe, *quod ſimul conſpexit*, ut habetur in MS. Helmæſtad. Adde patrem ad 4, 31. Itaque & apud Ciceronem 4 Tuſc. Quæſt. 2 ſemper ſolitus ſum legere: *facile ut appareat, noſtros omnia conſequi potuiſſe, ſimul velle cæpiſſent*, non *ſimul ut velle*, quod editiones obſident. *Jac. Gron.*

4 *Interregnum iniit tum*] Particulam addidit Sigonius, & conſentiunt ſcripti noſtri. Sed iidem *Scipio interrex*: pro quo ſubjecit ille, *Scipio iterum*.

nelius Scipio interrex, & post eum M. Furius Camillus iterum. Is tribunos militum consulari potestate creat, [1]L. Valerium Poplicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Manlium, L. Æmilium, L. Postumium. [2]Hi ex interregno quum extemplo magistratum iniissent, nulla de re prius quam de religionibus Senatum consuluere. In primis fœdera ac leges ([3]erant autem eæ duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges) [4]conquiri quæ comparerent, jusserunt: [5]alia ex eis edita etiam in vul-

Postea mutavit sententiam scripsitque: *Interregnum initum. P. Cornelius Scipio interrex.* At Gruterus: *Interregnum initit tum P. Cornelius Scipio. Interrex & post.* Placet Sigonianum posterius, ut *tò iterum* ad utrumque referatur. Vide lib. 5, 31. Sic lib. 8. *Itaque interregnum initum. duo interreges fuerunt, M. Valerius ac M. Fabius. is creavit consules.* Lib. 10. *Eo anno (nec traditur causa) interregnum initum. interreges fuere Ap. Claudius,* &c. J. F. Gron.

1 *A. Valerium Publicolam iterum*] Ex quatuor reliquis ejus tribunatibus mil. apparet non *A.* sed *L. Valerium Publicolam* legendum. *Auli* etiam prænomen non tulerunt, quod memoriæ traditum sit, *Valerii*, nisi in mendosis perspicue libris. *Sigonius.*

2 *Ii ex interr.*] Vet. lib. *Hi ex interregno.* Idem.

3 *Erant autem ea duod. tab.*] Vet. lib. *Erant autem aræ duodecim tabulæ.* Idem.

Erant autem eæ duodecim tabulæ] Confero me ad priscam lectionem, & quod notat Sigonius ex vet. lib. *aræ*, quod etiam habent omnes alii MSS. vel *aneæ*, non puto rejiciendum. Addit quippe materiem, ut sciamus, cur illa ignis retinerit. Et fœderis in ære mentio est supra 2, 33. Sed & præterea considerandum, an non istud posterius *leges* sit spurium, ut intellexerit Livius tabulas regias, hoc est, sub regibus perfectas, non modo legum, sed etiam fœderum, aliorumque monumentorum. *Jac. Gron.*

4 *Conquiri, quæ comparerent, jusserunt*] Male Sigonius: *& Comparari.* Unde enim *comparari*? At illud est superesse. Ut Cicero Bruto: *Nobis quidem pueris hæc oratio omnium optima putabatur, quæ vix jam comparet.* Lib. 1 in Verrem: *Signa & dona comparere omnia.* J. F. Gron.

5 *Alia ex eis edita*] *Ex eis*, id est, præter ea, ut in principio lib. 29. *Sigonius.*

Alia ex eis edita] Sigonius: *Ex eis*, id est, præterea, ut in principio lib. 29. Nec opus est hac subtilitate, nec sermo eam fert. Alia puta capita ex legibus, quas appellavit, publicarum: at quæ de sacris, celavere ac sibi reservavere pontifices. Glareanus etiam quærit quæ *alia*, cum possit referri tam ad *fœdera* quam ad *leges*. Immo, *alia*, uti diximus, legum capita, vel condita & statuta legibus, ex iisdem sunt in vulgus edita quæ ad religionem spectabant, ab Numa & Anco aliisve antehac publicata, suppresserunt & domi continuerunt pontifices, ut ea sui beneficii facerent; ut ab se peterentur, non promiscue noscerentur. Exemplum est in illis, quæ de Cn. Flavio in libro nono extremo referuntur. Nimis curiosus est Glareanus, qui putat ea Livio exponenda fuisse, & de nescio quibus Baccheis suspicatur sacris. Erant patria & publica, ad quæ cives religione obligati essent: eorum è propatulo sumendorum copiam plebi negarunt pontifices;

vulgus; quæ autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maxime, ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. Tum de diebus religiosis agitari cœptum, [1] diemque a. d. xv Kalendas Sextiles duplici clade insignem (quo die ad Cremeram Fabii cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum) à posteriore clade Allienſem appellarunt, [2] insignemque rei nulli publice privatimque agendæ fecerunt. Quidam, quod postridie Idus Quintiles [3] non litasset Sulpicius tribunus militum, neque inventa pace Deum post diem tertium objectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie Idus rebus divinis supersederi jussum: [4] inde ut postridie Kalendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum, putant. Nec diu licuit quietis consilia erigendæ ex tam gravi casu reip. secum agitare. Hinc Volsci veteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant, hinc Etruriæ principum ex omnibus populis conjurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. [5] novus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumque, [6] qui post pugnam

fices: interim edocendorum per partes & opportuna tempora jus auctoritatis suæ firmandæ gratia sibi reservarunt. *J. F. Gron.*

1 *Diemque ad* xv *Cal. Sextiles*] Legendum puto. *Diemque a. d.* xv *Kal. Sex.* Qua de re infra dicam. *Sigonius.*

2 *Insignemque rei nulli*] An ita usquam loquitur Livius? Ratio certe Latinitatis vellet: *insignemque re nulla publice privatimque agenda.* Tan. Faber.

3 *Non litasset Sulpicius*] Vet. lib. *Non litasset P. Sulpicius*; at ego supra ostendi, *Q. Sulpicius* legendum. *Sigonius.*

4 *Inde ut postridie Cal. quoque ac Non. ead. religio esset traditum putant*] Miratur Glareanus Livium dixisse, *Traditum putant*, pro *Tradunt*, eumque quasi parum Latine loquutum arguit: verum immerito. non enim interpuncta scite hæc verba sunt, verum ita debent distingui: *Inde, ut postridie Kal. quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum, putant*, hoc sensu; Inde putant traditum atque institutum esse, ut postridie Kal. & Nonas ater dies haberetur. Id enim ita esse docet Macrobius lib. 1 Saturnalium: *Tum patres jussisse, ut ad collegium Pontificum de his religionibus referretur, pontificesque statuisse, postridie omnes Kal. Nonas, Idus atros dies habendos.* Idem tradit etiam Gellius lib. 5 cap. 17 & Plutarchus in libro περὶ Κεφαλαίων, citato etiam Livii testimonio. *Idem.*

5 *Novus quoque terror accesserat defectione Latinorum*] Nisi Livius ediderit *defectio Lat.* epexegesi satis grata. Plane ut 6, 6. *Nova cura Latini Hernicique.* Jac. Gron.

6 *Qui post pugnam ad lacum Regillum fact.*] A pugna Regillensi ad hunc annum,

gnam ad lacum Regillum factam, per annos prope centum numquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque quum tanti undique terrores circumstarent, appareretque omnibus, non odio solum apud hostes, sed contemtu etiam inter socios nomen Romanum laborare; placuit [1] eisdem auspiciis defendi rempublicam, quibus recuperata esset, dictatoremque dici M. Furium Camillum. Is dictator C. Servilium Ahalam magistrum equitum dixit: justitioque indicto, delectum juniorum habuit; ita ut seniores quoque, quibus aliquid roboris supereresset, in verba sua juratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatumque trifariam divisit. partem unam in agro Veiente Etruriæ oppositi: alteram ante urbem castra locare jussit. [2] tribunus militum his A. Manlius, illis qui adversus Etruscos mittebantur, L. Æmilius, præpositus: tertiam partem ipse ad Volscos duxit. nec procul ab Lanuvio ([3] *ad Marcium* is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. Quibus ab contemtu (quod prope omnem deletam à Gallis Romanam juven-

annum, in Livio sunt plures quam centum ac decem anni: at a pace Hernicis data prorsus certum. Add. *ad* 11. 22. Itaque hoc loco anni referendi. *Glareanus.*

1 *Eisdem auspiciis defendi rempub. cujus*] Voss. antiquior, *quibus*. Haud dubie scripserat, *eisdem auspiciis d. r. quibus*. Et sic edebant Andreas & omnes usque ad Moguntinos. Aldus mutavit. Quasi non alterum eodem sensu & elegantius dicatur. Curtius lib. 5. *Deus adversi belum mimus, & perennem fortunæ Persis negare non desinet. Novus rursus & omnibus ejus est. Auspicium & imperium alia trahe interim.* J. F. Gron.

2 *Tribunus militum his A. Manlius*] Plerique libri per notas, *tr. mil.* Sed Vossianus alter & Mureti, *tribus*. Unde fuspicor Livium scripsisse: *tribus militum his, A. Manlius, suis, qui adversus Etruscos mittebantur, L. Æmilius præpositi.* Idem.

3 *Ad Marcium: is locus dicitur*] Plutarchus in Camillo in expositione hujus belli bis ait: πρὸς τὸ Μάρκιον ὄρος, id est, *ad Marcium montem*, ut intelligi ex eo possit hoc etiam in loco legendum esse divisis vocibus, *ad Marcium*. Ejusmodi loquendi forma est apud Festum lib. 4. *Capralia appellatur ager, qui vulgo ad Capræ paludem dici solet.* Item scribit Diodorus lib. 14. τὸ προσταγθέντες τὴ δύναμιν εἰς ὑπαντὴν, ἐν τῷ καὶ κώμῃ Μαρκίῳ κατεστρατοπέδευσαν, quo loco legendum est Μαρκίῳ, ex vet. lapidibus, & hoc loco legendum, *ad Marcium*: unde *tribus Marcia*. Sigonius. Ita hic πρὸς τὸ δια scite corrigit, idemque agit de jure civium Rom. p. 9. & in Plutarcho & Diodoro Μαρκίον legendum censens. Quin etiã Mss. vel *Martium* vel *Mecium*. Jac. G.

1 *Cum*

juventutem crederent) ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat, ut vallo se ipsi, vallum congestis arboribus sepirent, ne qua intrare ad munimenta hostis posset. Quod ubi animadvertit Camillus, ignem in objectam sepem conjici jussit: & forte erat vis magna venti versa in hostem. itaque non aperuit solum incendio viam, sed flammis in castra tendentibus, vapore etiam ac fumo, crepituque viridis materiæ flagrantis ita consternavit hostes; ut minor moles superantibus vallum in castra Volscorum Romanis fuerit, quam transcendentibus sepem incendio absumptam fuerat. Fusis hostibus cæsisque, [1] quum castra impetu cepisset dictator, [2] prædam militi dedit; quo minus speratam à minime largitore duce, eo militi gratiorem. persecutus deinde fugientes, quum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditionem [3] Volscos LXX demum anno subegit. [4] Victor ex Volscis in Æquos transiit, & ipsos bellum molientes: exercitum eorum, ad Bolas oppressit; nec castra modo, sed urbem etiam aggressus, impetu primo cepit. Quum in ea parte, in qua 3 caput

1 *Cum castra impetu cepisset dictator*] Sine dubio deest vox *primo*; ut sit, *primo impetu cepisset*. Sic de eodem loquens infra: *Qui adveniens castra urbesque primo impetu capere sit solitus*. Sigonius.

2 *Prædam mil. d. quominus speratam minime largitore duce*] Vet. lib. *Speratam à minime largitore duce*. Idem.

Præd. m. d. quominus sperat. à min. larg. d.] Præpositionem ab Sigonio adscitam abdicant meliores. Non speratam, inquit, tali imperatore, quum imperatorem haberent minime largitorem, quum sub tali duce militia esset. *J. F. Gron.*

Prædam militi dedit; quo minus speratam à minime largitore duce, eo militi gratiorem] Posterius *militi* pro spurio habendum & eradendum. Certe non repetit in simili periocha 10, 46. *Militibus ex præda centenos binos asses & alterum tantum centurionibus atque equitibus (malignitate collegæ gratius accipientibus munus) divisit.* Jac. Gron.

3 *Volscos septuagesimo demum anno subegit*] Movet me numerus *septuagesimo*. Etenim Volsci bellum renovarunt Livio auctore anno CCLIX. hoc autem demum anno, qui est CCCLXVII. ad deditionem subacti sunt. Quæ summa annos continet *centum ac septem*, ut mendose locus esse videatur, ac pro *septuagesimo*, *septimo ac centesimo* sit reponendum. *Sigonius.*

4 *Victor ex Volscis in Æquos transiit*, &c.] Hanc rem his verbis complexus est Diodorus lib. 13. μετὰ δὲ μάχην νικήσας αὐτοκράτωρ πορθεῖ τὴν πόλιν Βώλας ὑπὸ Αἰκων τῶν καὶ Αἰκύλλων καλουμένων, &c. *Idem.*

1 *Suttiores*

caput rei Romanæ Camillus erat, ea fortuna esset, aliam in partem terror ingens ingruerat. Etruria prope omnis armata [1] Sutrium socios populi Romani obsidebat: quorum legati opem rebus affectis orantes, quum senatum adissent, decretum tulere, ut dictator primo quoque tempore auxilium Sutrinis ferret. Cujus spei moram quum [2] pati fortuna obsessorum non potuisset, confectaque paucitas oppidanorum, opere, vigiliis, [3] vulneribus, quæ semper eosdem urgebant, per pactionem urbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissi vestimentis, miserabili agmine penates relinquerent; eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano intervenit. cui quum se mœsta turba ad pedes provolvisset, principumque orationem necessitate ultima expressam, fletus mulierum ac puerorum, qui exilii comites trahebantur, excepisset; parcere lamentis Sutrinos jussit: Etruscis se luctum lacrimasque ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinosque ibi considere modico præsidio relicto, arma secum militem ferre jubet. Ita expedito exercitu, profectus ad Sutrium, id quod rebatur, soluta omnia rebus (ut fit) secundis invenit: nullam stationem ante mœnia, patentes portas, victorem vagum prædam ex hostium tectis egerentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: victores Etrusci passim trucidantur ab novo hoste, neque se conglobandi coëundique in unum, aut arma capiendi datur spatium. quum pro se quisque tenderent ad portas, si qua forte se in agros ejicere possent, clausas (id enim primum dictator imperaverat) portas inveniunt. Inde alii arma capere, alii quos forte armatos tumultus occupaverat, convocare suos ut præ-

1 *Sutrium socios populi Rom.*] Quos hic *socios Sutrinos* vocat Livius, *colonos* nominat Diodorus eodem libro: ὀκτὼ δὲ ἀπὸ Ῥώμης ἐτεσὶ Σουτρίαν Ἔτρυσκοι, τὴν Τρῳλοῦ μὲν κατοικηθεῖσαν. *Sigonius.*

2 *Pati f. e. non potuisset*] *Posset*, requirit sensus, & manuscripti habent. *Idem.*

3 *Vulneribusque, quæ semper*] MSS. ignorant copulativam *quæ*. J. F. Gron.

5 Ma-

prœlium inirent. quod accensum ab desperatione hostium fuisset, ni præcones per urbem dimissi, poni arma, & parci inermi jussissent, nec præter armatos quenquam violari. Tum etiam, quibus animi in spe ultima obstinati ad decertandum fuerant, postquam data spes vitæ est, jactare passim arma; inermesque, quod tutius fortuna fecerat, se hosti offerre. [1] Magna multitudo in custodias divisa: oppidum ante noctem redditum Sutrinis inviolatum, integrumque ab omni clade belli. quia non vi captum, sed traditum per conditiones fuerat. Camillus in urbem triumphans rediit, trium simul bellorum victor. Longe plurimos captivos ex Etruscis ante currum duxit. quibus sub hasta venundatis, tantum æris redactum est, ut pretio pro auro matronis persoluto, ex eo quod supererat, tres pateræ aureæ factæ sint: quas cum titulo nominis Camilli ante Capitolium incensum, in Jovis cella constat ante pedes Junonis positas fuisse. Eo anno in civitatem accepti, qui Veientium Capenatiumque ac Falisorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerque iis novis civibus assignatus. revocati quoque in urbem [2] senatusconsulto à Veiis, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi vacuis tectis, Veios se contulerant. & primo fremitus fuit aspernantium imperium: dies deinde præstituta, [3] capitalisque pœna, qui 4

1 *Magna multitudo in custodias divisa*] Vet. lib. *Dimissa*. Sigonius.

Magna mult. in cust. divisa] Prave Sigonianus, *dimissa*. Cicero de sociis Catilinæ orat. 4. *Itaque municipiis dispertiri jubet*. Suetonius Julio: *solus municipatim dividendos custodiendosque publicatis bonis censuit*. Justinus lib. 14. *Igitur Antigonus domitores illos orbis exercitui suo dividit*. ne scilicet propriam ac sinceram cohortem aut centuriam haberent. *J. F. Gron.*

2 *Senatusconsulto à Veiis*] Aut *à Veiis* supervacaneum aut *Veios*, quod mox sequitur. Sed hoc requirit proxima oratio, aut aliquid loco ejus; illud abesse potest salvo sensu, & videtur esse scholiastæ. Quid enim desideres, sic si legatur: *Revocati quoque in urbem Senatusconsulto, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi vacuis tectis, Veios se contulerant*. Idem.

3 *Capitalisque pœna, qui non remigrasset*] Vet. lib. *Nisi remigrassent Romam*. placet. *Sigonius.*

Capit. pœna, qui non remigrasset] Placet Sigonio: *nisi remigrassent*. Nobis alterum antiquius. Sic enim & lib. 7. *Gravemque edixerat pœnam, si quis injussu in hostem pugnasset*. Lex apud declama-

qui non remigrasset Romam, ex ferocibus universis singulos metu suo quemque obedientes fecit. Et Roma cum frequentia crescere, tum tota simul exsurgere ædificiis: & republica impensas adjuvante, & ædilibus velut publicum exigentibus opus, & ipsis privatis (admonebat enim desiderium usus) festinantibus ad effectum operis. intraque annum nova urbs stetit. Exitu anni [1] comitia tribunorum militum consulari potestate habita. creati T. Quintius Cincinnatus, Q. Servilius Fidenas quintum, [2] L. Julius Iulus, L. Aquilius Corvus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. [3] Sulpicius Rufus. Exercitum alterum in Æquos, non ad bellum (victos namque se fatebantur) sed ab odio ad pervastandos fines, [4] ne quid ad nova consilia relinquerent virium, duxere: alterum in agrum Tarquiniensem. Ibi oppida Etruscorum Cortuosa & Contenebra [5] vi capta dirutaque. [6] Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. improviso adorti, primo clamore atque impetu cepere: direptum oppidum atque incensum est. [7] Contenebra paucos dies oppugnationem sustinuit: laborque continuus, non die non nocte remissus, subegit eos; quum in sex partes divisus exercitus Romanus, senis horis in orbem succedere prœlio, oppi-

clamatores: *Qui cœtum & concursum fecerit, capital esto.* Noster libro 10. *Quarum rerum non exstitit dominus, militi concessa.* Lib. 24. *Cavete quisquam superstit, a quibus vis aut fraus timeri possit.* Nam defectus relativi mutationem illam in Sigoniano genuit. Intelligis, *in eum*, vel *in quemcunque*. J. F. Gron.

1 *Comitia tribunorum*] Parum fastidirem, sicubi reperirem in membranis: *Exitu anni comitiis tribunorum militum consulari potestate habitis, creati T. Quinctius Cincinnatus, Q. Servilius Fidenas quintum, L. Julius Iulus, L. Aquilius Corvus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. Sulpicius Rufus, exercitum alterum in Æquos.* Idem.

2 *Julius Tullus*] Lege, *L. Julius Iulus*, ex Diodoro. *Sigonius.*

3 *Sulpic. Ruffus*] *Sulpicius Rufus*, ex vet. lib. & argenteis nummis. *Idem.*

4 *Ne quid ad nova consilia relinquerent*] Malim *relinqueretur*. Tanaq. Faber.

5 *Vi capta dirutaque*] Video Muretum è V. L. annotasse *direptaque*. Vix videtur alterutrum ferendum; & quum eventus istarum urbium tam plene infra describantur, sequor auctoritatem Rott. & Voss. 1 qui ultimum non agnoscunt. Nec iste Livii mos est. *Jac. Gron.*

6 *Ad Cortuosam*] *Cort Nossam* legendum ex fragmentis originum Catonis. *Sigonius.*

7 *Contenebra*] *Cort Enebra*, ex iisdem. *Idem.*

oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas sessos objiceret. cessere tandem, locusque invadendi urbem Romanis datus est. Publicari prædam tribunis placebat: sed imperium quam consilium segnius fuit. dum cunctantur, jam militum præda erat; nec nisi per invidiam adimi poterat. Eodem anno, ne privatis tantum operibus cresceret urbs, Capitolium quoque saxo quadrato substructum est: opus vel in hac magnificentia urbis conspiciendum. Jam & tribuni plebis civitate ædificando occupata, conciones suas frequentare legibus agrariis conabantur. ostentabatur in spem Pomptinus ager, tum primum post accisas à Camilio Volscorum res, possessionis haud ambiguæ. Criminabantur, *multo eum infestiorem agrum ab nobilitate esse, quam à Volscis fuerit: ab illis enim tantum, quoad vires & arma habuerunt, incursiones eo factas. nobiles homines in possessionem agri publici grassari: nec nisi, antequam omnia præciptant, divisus sit, locum ibi plebi fore.* Haud magnopere plebem moverant, & infrequentem in foro, propter ædificandi curam, & eodem exhaustam impensis: eoque agri immemorem; ad quem instruendum vires non essent. In civitate plena religionum, tum etiam ab recenti clade superstitiosis principibus, ut renovarentur auspicia, res ad interregnum rediit. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpicius Camerinus, L. Valerius Potitus. Hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. [1] L. Papirium, C. Cornelium, C. Sergium, L. Æmilium

[1] *L. Papirium, Cn. Serg. L. Æmil. it. L. Licinium, M. Menenium, L. Valer. Publ. t.*] Ita prope etiam veteres libri, præterquam quod pro *L. Licinium, M. Menenium*, habent *Licinium Menenium*. Nam cum animadvertissent quidam non nisi quinque tribunos militum memorari, *Licinium, Meneniumque* duos fecerunt; quam inconsulto autem id egerint, unus Diodorus ostendere potest, apud quem hujus anni tribuni his nominibus eduntur: Λούκιος Παπίριος, Γάϊος Κορνήλιος, Λούκιος Μενήλιος, Γάϊος Σερούλιος, Οὐαλέριος Αὖλος, Κόϊντος Φάβιος. Ita pro *Cn. Sergio* est, *C. Servilius*, pro *L. Æmilio*, *Q. Fabius*. Additur postremo sextus tribunus, vitio librariorum apud Livium omissus, *C. Cornelius*. Erroris causam præbuit librariis, quod cum scripturi essent, *C. Cornelius, C. Sergius, C. Sergium* tantum

lium iterum, L. Menenium, L. Valerium Poplicolam tertium creat. hi ex interregno magistratum occœpere. Eo anno ædes Martis Gallico bello vota, dedicata est à T. Quintio duumviro sacris faciundis. Tribus quatuor ex novis civibus additæ; Stellatina, [1]Tromentina, Sabatina, Narniensis: [2]eæque viginti quinque tribuum
6 numerum explevere. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem jam populum, mobilioremque ad cupiditatem agri quam fuerat. Et de Latino Hernicoque bello mentio facta in senatu, majoris belli cura, quod Etruria in armis erat, dilata est. Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate rediit. collegæ additi quinque, Ser. Cornelius Maluginensis, Q. Servilius Fidenas sextum, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Pulvillus, P. Valerius. Principio anni aversæ curæ hominum sunt à bello Etrusco: quod fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in urbem attulit, Antiates in armis esse, Latinorumque populos [3]juventutem submisisse ad id bellum. eo abnuentes publicum fuisse consilium; quod non prohibitos tantummodo voluntarios dicerent militare ubi vellent. Defierant jam ulla contemni bella. itaque senatus Diis agere gratias, quod Camillus in magistratu esset. Dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si privatus esset: & collegæ fateri, *regimen omnium rerum, ubi quid belli terroris ingruat, in viro uno esse: sibique destinatum in animo esse, Camillo submittere imperium. nec quicquam de majestate sua*

tum scripserunt, alterum reliquerunt. Puto autem legendum esse, *C. Sergius*: nam Livius post eum *C. Sergium* III tribunum edit. Non ergo *Livius Menenius*, sed *L. Menenius* legendum, ut Diodorus ait: Nam prænomen huic quærimus. *Livius* autem gentis nomen est. *Sigonius.*

L. Papirium, &c. *Poplicolam tertium creat: hi ex int.*] Rott. Voss. 1. Hor. *creati. hi.* Forte, *L. Papirius, C. Cornelius, C. Sergius, L. Sicinius iterum, L. Menenius, L. Valerius Poplicola tertium creati, ex interregno* &c. *J. F. Gron.*

1 *Tromentina, Sabatina, Tromentina, Sabatina*, ex vet. lib. ut ante dixi. *Sigonius.*

2 *Eæque viginti quinque*] Lege *viginti quinque*, ex vet. lib. ut ante. *Idem.*

3 *Juventutem suam misisse*] Vet. lib. *Juventutem suam misisse.* Idem.

1 *Quod*

sua detractum credere, [1] *quod majestati ejus viri concessissent.* Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo, gratias egit. *Ingens*, inde ait, *onus à populo Romano sibi, qui se dictatorem jam quartum creasset, magnum à senatu talibus de se judiciis ejus ordinis, maximum* [2] *tam honoratorum collegarum obsequio injungi. Itaque si quid laboris vigiliarumque adjici possit, certantem secum ipsum, annisurum, ut tanto de se consensu civitatis opinionem, quæ maxima est, etiam constantem efficiat. Quod ad bellum atque Antiates attineat; plus ibi minarum, quam periculi esse. se tamen, ut nihil timendi, sic nihil contemnendi auctorem esse. Circumsederi urbem Romanam ab invidia & odio finitimorum:* [3] *itaque & duobus pluribus & exercitibus administrandam rempubl. esse. Te*, inquit, *P. Valeri, socium imperii consiliique legiones mecum adversus Antiatem hostem ducere placet: te, Q. Servili, altero exercitu instructo paratoque in urbe castra habere; intentum, sive Etruria se interim, ut nuper, sive nova hæc cura, Latini atque Hernici, moverint. Pro certo habeo ita rem gesturum, ut patre, avo, teque ipso ac sex tribunatibus dignum est. Tertius exercitus ex cautissariis senioribusque à L. Quintio scribatur, qui urbi mœnibusque præsidio sit. L. Horatius, arma,* [4] *tela, frumentum,*

1 *Quod majestati ejus viri concessissent*] Lego *ultro* pro *viri*. Tan. Faber.

2 *Tam honoratorum*] Vet. lib. *Tam honorato collegarum obsequio*. Sigonius.

3 *Itaque & duc. pl. & exercitibus administrand. remp. esse*] Veteres libri, *administrandam remp. opus esse*. Ex quo intellexi legendum *ad administrandam rempublicam opus esse*. Idem.

Itaque ducibus pluribus & exercitibus ad administrandam remp. opus esse] Vulet Sigonii codex, qui hanc manonum scripturam ei subjecit. Livii c sanorum librorum est: *itaque & duibus pluribus & exercitibus administranam rempublicam esse*. Eamque firmat uctor lib. 23. *Utroque impetrato conuerunt, privataque pecunia respublica dministrata est*. Lib. 30. *Ut quatuordim legionibus eo anno, centum navibus longis, respublica administraretur*. Lib. 40. *Ego jam hinc prædico, P. C. me exercitu eo, qui nunc est, rempubl. administraturum*. J. F. Gron.

4 *Tela, frumentum, quæque belli alia tempora p.*] Vet. lib. *Arma, tela, frumentumque, quæ bellica tempora posc ent*. Sigonius.

Tela, frumentum, quæque belli alia tempora posc ent] Sic lib. 9. *Arma quæque alia res posc it*. Quid est tamen, quod scripti, *bellitia* vel *bellica tempora*? Verumne est hoc posterius? quando & lib. 4. *Quod imbelle triennium ferme pestilentia inopiaque frugum fuit*. Lib. 10. *Tamen ne prorsus imbellem agerent annum*. Silius Italicus lib. 11. *Discatque Lyæo Imbellem donare diem*. Rursus *bellicosum annum* noster lib. 10. *Differendi sibi consulatus in bellicosiorem annum*. Qua-

mentum, quaeque belli alia tempora poscent, provideat. [1] *Te, Servi Corneli, praesidem hujus publici consilii, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, collegae facimus.* Cunctis in partes muneris sui benigne pollicentibus operam, Valerius socius imperii lectus, adjecit, *M. Furium sibi pro dictatore, seque ei pro magistro equitum futurum. Proinde quam opinionem de unico imperatore, eam spem de bello haberent.* [2] *Se vero bene sperare, patres, & de bello, & de pace universaque republica,* erecti gaudio fremunt: *nec dictatore unquam opus fore reipublicae, si tales viros in magistratu habeat, tam concordibus junctos animis; parere atque imperare juxta paratos: laudemque conferentes potius in medium, quam ex communi ad se trahentes.* Justitio indicto, delectuque habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti; quo non Volscorum modo juventutem Antiates ex nova subole lectam, sed ingentem Latinorum Hernicorumque conciverant ex integerrimis diutina pace populis. itaque novus hostis veteri adjunctus commovit animos militis Romani. Quod ubi aciem jam instruenti Camillo centuriones renunciaverunt, *turbatas militum mentes esse, segniter arma capta,* [3] *cunctabundosque & resistentes egressos castris esse, quin voces quoque minantes, cum centenis hostibus singulos pugnaturos, & aegre mermem tantam multitudinem, nedum armatam sustinere posse;* in equum insilit, & ante signa obversus in aciem, ordines interequitans, *Quae tristitia, milites, haec, quae insolita cunctatio est? Hostem, an me, an vos ignoratis? Hostis est quid aliud quam perpetua mate-*

re nec dubitabam olim conjicere apud Silium eodem libro vers. 599. *Tot longa imperia atque armatos prorogat annos Horatius.* Quod postea invenimus Ovidii Fastorum primo. Vulgo autem *armata.* Closs. *minacia.* Mazo Vell. *minantia.* Vorte *comminantium.* J. F. Gron.

1 *Te Servi Corn.* J. Vet. lib. *Te Servi Cornei* Sigonius.

2 *Se vero bene sperare, & de bello* Rott. Voss. duo cum edd. *Se vero bene sperare, Patres, & de bello.* Pro tius ut 28, 9. *Se vero ea, quae postularent, decernere Patres.* Jac. Gron.

3 *Cunctabundosque & resistentes* Forte, *restantes.* Hoc est enim, identidem subsistere, non progredi. Plautus Capt. *ita me misera retinendo retinaculum lingua cunctabundo.* Lib. 10. *Haec moroudo olit frontoque properestantes consistere in conspectu perduxerunt.* J. F. Gron.

1 *Emi-*

materia virtutis gloriæque vestræ? Vos contra, me duce, (ut Falerios Veiosque captos, & in capta patria Gallorum legiones cæsas taceam) modo trigeminæ victoriæ triplicem triumphum ex his ipsis Volscis & Æquis, & ex Etruria egistis. An me, quod non dictator vobis sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem? neque ego maxima imperia in vos desidero: & vos in me nihil præter me ipsum intueri decet. neque enim dictatura mihi unquam animos fecit, ut ne exilium quidem ademit. Iidem igitur omnes sumus: & quum eadem omnia in hoc bellum asseramus quæ in priora attulimus, eundem eventum belli exspectemus. Simul concurreritis, quod quisque didicit ac consuevit, faciet. Vos vincetis, illi fugient. Dato deinde signo, ex equo desilit, 8
& proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit; *infer miles*, clamitans, *signum*. quod ubi videre ipsum Camillum, jam ad munera corporis, senecta invalidum, vadentem in hostes, procurrunt pariter omnes, clamore sublato: *Sequere imperatorem*, pro se quisque clamantes. [1] Emissum etiam signum Camilli jussu in hostium aciem ferunt: idque ut repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primum pulsum Antiatem, terroremque non in primam tantum aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. nec vis tantum militum movebat excitata præsentia ducis, sed quod Volscorum animis nihil terribilius erat, quam ipsius Camilli forte oblata species. Ita quocumque se intulisset, victoriam secum haud dubiam trahebat. maxime id evidens fuit, quum in lævum cornu prope jam pulsum, arrepto repente equo cum scuto pedestri advectus, conspectu suo prælium restituit; ostentans vincentem cæteram aciem. Jam inclinata res erat, [2] sed turba hostium & fuga impediebatur,

1 *Emissum etiam signum*] Nec displiceret: *Missum etiam*. Vult enim conjectum & rotatum manu. *J. F. Cron.*

2 *Sed turba hostium & fuga impediebat*] Sic Rhenanus & ante illum Andreas in Romana, Bechariusque & Moguntina cum Badio. Quid autem *impediebat*? an rem? ut multitudo dicatur & per fugam, inter fugam, morata victoriam esse. Placet magis aut *fugam*, ut Mediolanensis, aut *impedie-*

batur, & longa cæde conficienda multitudo tanta fessomiliti erat: quum repente ingentibus procellis fusus imber, certam magis victoriam quam prœlium diremit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta, quietis Romanis, perfecit bellum. Latini namque & Hernici, relictis Volscis, domos profecti sunt; malis consiliis pares adepti eventus. Volsci ubi se desertos ab eis videre, quorum fiducia rebellaverant; relictis castris, mœnibus Satrici se includunt. quos primo Camillus vallo circumdare & aggere atque operibus oppugnare est adortus. Quæ postquam nulla eruptione impediri videt; minus esse animi ratus in hoste, quam ut in eo tam lentæ spei victoriam exspectaret; cohortatus milites, ne tanquam Veios oppugnantes in opere longinquo sese tererent, victoriam in manibus esse; ingenti militum alacritate mœnia undique aggressus scalis, oppidum cepit.
9 Volsci abjectis armis sese dediderunt. Cæterum animus ducis rei majori, Antio, imminebat. id caput Volscorum, eam fuisse originem proximi belli. Sed quia nisi magno apparatu, tormentis machinisque, tam valida urbs capi non poterat; relicto ad exercitum collega, Romam est profectus, ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem ejus (credo rem Antiatem diutiorem manere Diis cordi fuisse) legati ab Nepete ac Sutrio auxilium adversus Etruscos petente

dicebatur, quod in Aldino & Junta & scriptis obviam nobis fuit: ut *turba* sit auferendi casus. Lib. 5. *Turba ea sua met ipsorum certamina in turba impedimentum jungam.* Lib. 9. *Ingens vis tudo in unum metu congesta, ac simul ipsa turba impediens, in medio cæsa.* Eodem: *Loca difficilia hosti quæsita, ipsos tum sua fraude impediebant.* J. F. Gron.

1 *Sed quia nisi magno apparatu, tormentis*] Mirum hoc videri potest, cum ad finem libri secundi tam facile capta fuerit. *Glareanus.*

2 *Ab Nepete ac Sutrio*] Reprehendit Livium Glareanus, quod *Nepete* dixerit in casu auferendi, cum *Nepe* fuerit dicendum, quippe cum in recto casu *Nepete* dicatur: sed facit injuste, non enim Livius scripsit ullo loco *Nepete*, sed *Nepe*, ut est in vetustis libris. Docent autem Grammatici, Charisius & Priscianus, *Git*, & *Nepet*, oppidi Italici nomen, e litera terminari, eaque flecti non posse. Quamquam ne si *Nepete* quidem in recto casu diceretur, *Nepeti* tamen esset ei in ablativo edendum. Nam propria in e desinentia ejusdem termina-

tion

tentes veniunt; brevem occasionem esse ferendi auxilii memorantes. eo vim Camilli ab Antio fortuna avertit. Namque quum ea loca opposita Etruriæ, & velut claustra inde portæque essent; & illis occupandi ea, quum quid novi molirentur, & Romanis recuperandi tuendique cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, ut omisso Antio bellum Etruscum susciperet. Legiones urbanæ, [1] quibus Quintius præfuerat, ei decernuntur. quamquam expertum exercitum, assuetumque imperio, qui in Volscis erat, mallet, nihil recusavit: Valerium tantummodo imperii socium depoposcit. Quintius Horatiusque [2] successores Valerio in Volscis missi. Profecti ab urbe Sutrium Furius & Valerius, partem oppidi jam captam ab Etruscis invenere: ex parte altera interseptis itineribus ægre oppidanos vim hostium ab se arcentes. Cum Romani auxilii adventus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes sociosque, & in præ-

tionis habent nominativum cum ablativo, ut *Præneste*. Dixit enim Virgilius: *Quique altum Præneste viri*. Et: *Qualu eram cum primum aciem Præneste sub ipsa*. Hæc Priscianus. Sic etiam infra corrigendum est, *Nepet exercitus ductus*, pro *Nepete*. Sigonius.

1 *Quibus Quinctius præfuerat*] Jussit superius Camillus Q. Servilium exercitu instructo paratoque in urbe castra habere, intentum sive Etruria, sive Latini Hernicique se moverent: L. autem Quinctium ex causariis senibusque scribere, qui urbi mœnibusque præsidio essent. Hos credibile non est eductos, quum alterius haud dubie ex militari juventute scriptæ manus copia foret. Itaque commodius scriberetur: *quibus Q. Servilius præfuerat*. Sed hoc vidit quoque Glareanus. Nam quod mox Quinctius Horatiusque appellentur, licet cogitare, quia periculum minus exspectatione erat, senem Servilium, cum exercitus ejus Camillo datus esset, ad urbem retentum præsuisse, qui supererant armati, urbanis; Quinctium Horatiumque juniores missos in Volscos. *J. F. Gron.*

Quibus Quintius præfuerat] Dubitationi, quam hic locus affert, nec penitus videtur injusta, sic fortasse rectius occurretur, ut causarii interea convaluerint (ita si maxima pars causarii fuerunt, jam validæ erunt legiones) & seniores cogitemus non illos prorsus decrepitos, sed stipendiis tantum quod confectis, & tales quibus etiamnum aliquid roboris superesset, ut loquitur Livius hoc lib. c. 2. *Jac. Gron.*

2 *Successores Valerio in Volsciis missi*] Constat sermo, si ceperis, prout ad oram annotavit pater (Recte: qui erant in Volscis, vel ad gerendas res in Volscis.) Nec video mutare MSS. Si qua fides tamen, potius credam à Livio veniisse *in Volscos*. 9,20. *Præfecti Capuam* Ubi vide paterna. *Idem.*

præsentia rem inclinatam sustinuit, & spatium ad opem ferendam dedit. [1] Itaque diviso exercitu Camillus, collegam, eam in partem circumductis copiis quam hostes tenebant, mœnia aggredi jubet: non tanta spe facilis capi urbem posse, quam ut aversis eo hostibus, & oppidanis [2] jam pugnando fessis, laxaretur labor, & ipse spatium intrandi sine certamine mœnia haberet. Quod quum simul utrimque factum esset, anceps terror Etruscos circumstaret, & mœnia summa vi oppugnari, & intra mœnia esse hostem viderent; porta se, quæ una forte non obsidebatur, trepidi uno agmine ejecere. Magna cædes fugientium, & in urbe & per agros est facta. plures à Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani expeditiores ad persequendos fuere: nec ante noctem, quæ conspectum ademit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto, restitutoque sociis, Nepete exercitus ductus, quod per deditionem acceptum jam totum Etrusci habebant. Videbatur plus in ea urbe recipienda laboris fore; [3] non in eo solum quod tota hostium erat; sed etiam quod parte Nepesinorum prodente civitatem, facta erat deditio. Mitti tamen ad principes eorum placuit, ut secernerent se ab Etruscis: fidemque quam implorassent ab Romanis, ipsi præstarent. Unde quum responsum allatum esset, nihil suæ potestatis esse, Etruscos, mœnia custodiasque portarum tenere; primo populationibus agri terror est oppidanis admotus: deinde postquam deditionis quam societatis fides sanctior erat; fascibus sarmentorum ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus, completisque fossis scalæ admotæ, & clamore primo impetuque oppidum capitur. Nepesinis inde edictum, ut arma ponant, parcique jussum inermi. Etrusci pariter armati atque inermes cæsi. Nepesinorum quoque

1 *Itaque diviso*] Vet. lib. *Ita diviso exercitu* Sigonius.

2 *Jam pugnando fessis*] Veteres libri, *Pugnando*. Idem.

3 *Non in eo solum*] Videtur abundare *non* J. F. Gron.

1 *A Man-*

que auctores deditionis securi percussi: innoxiæ multitudini redditæ res, oppidumque cum præsidio relictum. Ita duabus sociis urbibus ex hoste receptis, victorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno, ab Latinis Hernicisque res repetitæ, quæsitumque, cur per eos annos militem ex instituto non dedissent? Responsum frequenti utriusque gentis concilio est, *nec culpam in eo publicam, nec consilium fuisse, quod suæ juventutis aliqui apud Volscos militaverint. eos tamen ipsos pravi consilii pœnam habere, nec quemquam ex his reducem esse. Militis autem non dati caussam, terrorem assiduum à Volscis, fuisse, quam pestem adhærentem lateri suo tot super alia aliis bellis exhauriri nequisse.* Quæ relata Patribus, magis tempus, quam caussam, non visa belli habere. Insequenti anno [1] A. Manlio, P. Cornelio, [2] T. & L. Quintiis Capitolinis, L. Papirio Cursore iterum, C. Sergio iterum tribunis consulari potestate, grave bellum foris, gravior domi seditio exorta: bellum à Volscis adjuncta Latinorum atque Hernicorum defectione: seditio, unde minime timeri potuit, à patriciæ gentis viro, & inclitæ famæ, M. Manlio Capitolino: [3] qui nimius animi, quum alios principes sperneret, uni invideret, eximio simul honoribus atque virtutibus M. Furio; ægre ferebat solum eum in magistratibus, solum apud exercitus esse; *tantum jam eminere, ut iisdem auspiciis creatos, non pro* 11

1 *A Manlio, P. Cornelio*] Utrique addendum *ter iterum*: nam ante quadriennium etiam collegæ fuerunt. *Glareanus & Pighius.*

2 *T. & L. Quint. Capitolinis, L. Papirio Cursore tribunis cons. pot.*] Hoc habent boni veteres libri, quod in iis est, *L. Papirio Cursore II tribunis militum consulari potestate.* Quoniam autem non nisi quinque tribunorum nomina eduntur, *C.* autem *Sergius*, & ante semel, & post tertium tribunus militum fuisse à Livio traditur, quo autem anno iterum fuerit, nisi hoc dicamus, ne colligi quidem conjectura potest, propterea videtur esse legendum, *L. Papirio Cursore II, C. Sergio II tribunis militum consulari potestate.* Sigonius.

3 *Qui nimius animis quum alios*] Auctoribus optimis deleri literam. *Nimius animi*, ut nostro, *ager animi*, Virgilio *præstans animi*, *egregius animi*. Tacitus 3 Hist. *innocentiam justitiamque ejus non arguere: sermonis nimius erat.* Et sic Muretus. *J. F. Gron.*

pro collegis, sed pro ministris habeat. quum interim, si quis vere æstimare velit, a M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi à se prius Capitolium atque arx servata esset. & ille, inter aurum accipiendum, & spem pacis solutis animis, Gallos aggressus sit: ipse armatos capientesque arcem depulerit. illius gloriæ pars virtus apud omnes milites sit, qui simul vicerint; suæ victoriæ neminem omnium mortalium jactum esse. His opinionibus inflato animo, ad hoc vitio quoque ingenii vehemens, & impotens, postquam inter Patres, non quantum æquum censebat, excellere suas opes animadvertit; [1] primum omnium ex Patribus popularis factus, cum plebis magistratibus consilia communicare; criminando Patres, alliciendo ad se plebem, jam aura non consilio ferri, famæque magnæ malle quam bonæ esse; [2] & non contentus agrarus legibus, quæ materia sem-

1 *Primum omnium ex Patribus popularis factus*] Necessario legendum *primus*. Infra: *quod primus a Patribus ad plebem defecisset*. Tan. Faber. Et perspicue Rott. *primus*. Si tamen necessarium, fatentur verba libri 8 cap. 15. *Q. Publilius Philo primum primus plebei fecit*. Ubi tacent, quam tamen 1. 8. *L. Sextius primus de plebe consul factus*, &c. *Jac. Gron.*

2 *Et non contentus agrarus legibus, quæ m. s. tr. p. s. f. s. f. t. r. c. Acriores q. s. a. [illegible]*] Hujus loci obscuritatem cum tentaret Glareanus, ita de eo tradidit. *Cum primum a patribus factum Sextium: Quæ vero deinde sequuntur, verba sunt Manlii se questi conquerentis de patribus, proventuque fœnoris ortum.* Qua in re laudandum Glareani ingenium, quod difficultatem sensit: irridendum, quod portenta dixit, neque quæ verba verum continerent, intellexit. Vitio se autem habent illa, *Idem moliri*. Neque enim intelligi potest, quid velit Livius, cum ait: *Non contentus agrarus legibus idem moliri capit*. Neque enim Manlius, de quo nunc loquitur, agris dandis, ut Sp. Cassius, neque frumento, ut Sp. Mælius, sed pecunia condonanda, ut nemo ante, plebem ad se alliciebat. Cum autem eos, qui res alienam fecerant, quia solvere non erant adducti, duci agis potest. [illegible] pecunia [illegible] possent, [illegible] capi, se recte dici potest *idem moliri capisse*: Ita ut legatur non, *Idem moliri*, sed *idem moliri capit*. Et autem fidem mutuam prohibere ne, qui debent, ea quæ debent, solvant. Sic autem impia accepit Festus lib. 3. *Manus fallere dicebantur impudenter pudenter, qui fidem tollebant*. Et Cicero pro lege Manilia: *Scimus Romæ fidem impedita fide concidisse*. Et paulo post: *Hæc fides atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ aut in foro versatur, implicata est cum illa pecuniæ Asiatica, vacare illa non potest: ut hæc non eadem labefactata motu concidat*. Et Cæsar lib. 3 Bellorum civilium: *Cum fides tota Italia esset in dubio, neque credita pecunia solveretur*. Et Livius hoc libro haud ita multo post: *Spem facium a te civitati fide medium ex fœnore Galeos, quos primores eorum occidunt, exercitum solvi*

semper tribunis plebi seditionum fuisset: fidem moliri cœpit: *acriores quippe æris alieni stimulos esse, qui non egestatem modo atque ignominiam minentur, sed nervo ac vinculis corpus liberum territent.* & erat æris alieni magna vis, [1] re damnosissima etiam divitibus, ædificando contracta. Bellum itaque Volscum, grave per se, oneratum Latinorum atque Hernicorum defectione, in speciem caussæ jactatum, ut major potestas quæreretur. Sed nova consilia Manlii magis compulere senatum ad dictatorem creandum. Creatus A. Cornelius Cossus magistrum equitum dixit T. Quintium Capitolinum. Dictator, etsi 12
majorem dimicationem propositam domi quam foris cernebat; tamen, seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu victoria triumphoque dictaturæ ipsi vires se additurum ratus, delectu habito in agrum Pomptinum, quo à Volscis exercitum indictum audierat, pergit. Non dubito præter satietatem tot jam libris assidua bella cum Volscis gesta legentibus, illud quoque succursurum (quod mihi percensenti propiores temporibus harum rerum auctores miraculo fuit) unde toties victis Volscis & Æquis suffecerint milites. quod quum ab antiquis tacitum

solvi posse. Sic lib. 9. *Montes sua sede moliri*, pro *demoliri*. Et alio loco, *Fores moliri*. Sigonius.

Fidem moliri cœpit] Scripti & editiones antiquæ: *idem*. Unde magnus vir interponi voluit: *ex ære alieno idem moliri cœpit*. Sed recte Sigonius: *fidem moliri*. Nam *moliri* est labefactare, ut *moliri fores*, & hoc ipso libro, *moliri obices portarum*. Iterumque: *parvam ingentem moliundi causa intervenit*. Labefactatur autem fides, cum pecuniæ creditæ condonantur debitoribus. Quis enim credere velet, hoc si exspectet fore, ut non recipiat suum? Ad illa, quæ attulit Sigonius, addo locum Ciceronis ex 2 de Officiis: *Quamobrem, ne sit æs alienum, quod reipub. noceat, providendum est: quod multis rationibus provideri potest: non si fuerit, ut locupletes suum perdant, debitores lucrentur alienum. nec enim ulla res vehementius rempublicam continet quam fides: quæ nulla esse potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum.* Inde & queritur infra Appius, *altera* rogatione Sextii *fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur.* Ipsam Livii phrasin, quamquam in alia re, usurpat Ovidius lib. 4 Fast. *Pro magna teste vetustas Creditur. acceptam parce movere fidem.* J. F. Gron.

1 *Res damnosissima etiam divitibus*] Scribe cum Freinshemio: *vu, re damnosissima etiam divitibus, ædificando.* Notum est illud Græcorum: Σώματι πολλὰ πρέπειν καὶ δόματα πολλ' ἀναγείρειν Λητοΐδης ἐς πενίλιον ὄζιν ἐτοιμοτάτην. *Idem.*

1 Qua

citum prætermissumque sit, cujus tandem ego rei præter opinionem, quæ sua cuique conjectanti esse potest, auctor sim? Simile veri est, aut intervallis bellorum, sicut nunc in delectibus fit Romanis, alia atque alia subole juniorum ad bella instauranda toties usos esse: aut non ex iisdem semper populis exercitus scriptos; quanquam eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilem multitudinem liberorum capitum in eis fuisse locis, [1] quæ nunc vix seminario exiguo militum relicto, servitia Romana ab solitudine vindicant. Ingens certe (quod inter omnes auctores convenit) quamquam nuper Camilli ductu atque auspicio accisæ res erant, Volscorum exercitus fuit. [2] ad hoc Latini Hernicique accesserant, & Circeiensium quidam, & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator castris eo die positis, postero cum auspicato prodisset, hostiaque cæsa pacem Deum adorasset; latus ad milites, jam arma ad propositum pugnæ signum, sicut edictum erat, luce prima capientes processit: *Nostra victoria est, milites*, inquit, *si quid Dii vatesque eorum in futurum vident. itaque, ut decet certæ spei plenos, & cum imparibus manus conserturos, pilis ante pedes positis, gladius tantum* [3] *dextras armemus: ne procurri quidem ab acie velim, sed obnixos vos stabili gradu impetum hostium excipere.* [4] *Ubi illi vana injecerint missilia, & effusi stantibus vobis se intulerint, tum micent gladii, & veniat in mentem unicuique, Deos esse, qui Romanum adjuvent: Deos, qui secundis avibus in*

1 *Quæ nunc vix seminario minuit relicto servitia Rom. ab solitudine vindicat.*] Hujus loci, quod se non intelligere Glareanus fatetur, hic est sensus. Tantum loca frequentissima fuisse, quæ nunc prope deserta cernunt, nisi a servis Romanis, qui ea a solitudine vindicant, coleterentur, præsertim cum ibi pauci admodum sint, qui militent, vix mille tum exiguo seminario relicto. *Sigonius.* Sic Plinius alicubi dixit ergastula maximam partem Italiæ ab solitudine vindicare. *Heins. Vossius.*

2 *Ad hæc Latini Hernicique*] Forte: *Ad hos.* J. F. Gron.

3 *Dextras armemus*] Veteres libri, *Dextras.* Sigonius.

4 *Ubi illa vana injecerint missilia*] Recide præpositionem: sufficit enim, *vana jecerint.* Tacitus: *telisque non in vanum jactis.* J. F. Gron.

in prælium miserint. [1] *Tu, T. Quinti, equitem intentus ad primum initium moti certaminis teneas: ubi hærere jam aciem collato pede videris, tum terrorem equestrem occupatis alio pavore infer: invectusque ordines pugnantium dissipa.* Sic eques, sic pedes, ut præceperat, pugnant: nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducem. Multitudo hostium [2] nulli 13
rei præterquam numero freta, & oculis utramque metiens aciem temere prælium iniit, temere omisit: clamore tantum missilibusque telis, & primo pugnæ impetu ferox; gladios & coilatum pedem, & vultum hostis ardore animi micantem ferre non potuit. Impulsa frons prima, & trepidatio subsidiis illata, & suum terrorem intulit eques: rupti inde multis locis ordines, motaque omnia, & [3] fluctuanti similis acies erat. deinde, postquam cadentibus primis, jam ad se quisque perventuram cædem cernebat, terga vertunt. Instare Romanus; & donec armati confertique abibant, peditum labor in persequendo fuit: postquam jactari arma passim, fugaque per agros spargi aciem hostium animadversum est; tum equitum turmæ emissæ, dato signo, ne in singulorum morando cæde spatium ad evadendum interim multitudini darent. satis esse missilibus ac terrore impediri cursum, obequitandoque agmen teneri, dum assequi pedes & justa cæde conficere hostem posset. Fugæ sequendique non ante noctem finis fuit: capta quoque ac direpta eodem die castra Volscorum, prædaque omnis, præter libera corpora, militi concessa est. Pars maxima captivorum ex Latinis atque Hernicis fuit: nec hominum de plebe, ut credi posset mercede militasse, sed principes quidam juventutis inventi; manifesta fides publica ope Volscos hostes adjutos. Circeiensium quoque

1 *Tu Quinti*] Vet. lib. *Tu T. Quinti.* Sigonius.

2 *Nulli rei præterquam*] Scribe, *nulla re.* Ut lib. 9. *Etrusci omnium, præterquam multitudinis suæ, qua sola freti erant, immemores.* J. F. Gron.

3 *Fluctuanti sim.*] Veteres libri, *fluctuanti simile.* Sigonius.

que quidam cogniti, & colonia Velitris: Romamque omnes missi, percunctantibus primoribus Patrum, eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisque populi
14 haud perplexe indicavere. Dictator exercitum in stativis tenebat; minime dubius bellum cum his populis Patres jussuros: quum major domi exorta moles coëgit acciri Romam eum; glisscente indies seditione, quam solito magis metuendam auctor faciebat. non enim jam orationes modo Manlii, sed facta popularia in speciem, tumultuosa eadem, [1] qua mente fierent, intuenda erant. Centurionem, nobilem militaribus factis, judicatum pecuniæ quum duci vidisset; medio foro cum caterva sua accurrit, & manum injecit: vociferatusque de superbia Patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miseriis plebis, virtutibus ejus viri fortunaque; *Tum vero ego*, inquit, *nequicquam hac dextra Capitolium arcemque servaverim, si civem commilitonemque meum, tamquam Gallis victoribus captum, in servitutem ac vincula duci videam.* Inde rem creditori palam populo solvit, libraque & ære liberatum emittit; Deos atque homines obtestantem, *ut M. Manlio, liberatori suo, parenti plebis Romanæ, gratiam referant.* Acceptus extemplo in tumultuosam turbam, & ipse tumultum augebat; cicatrices acceptas Veienti, Gallico aliisque deinceps bellis ostentans. *Se militantem, se restituentem eversos penates,* [2] *multiplici jam sorte exsolutæ mergentibus semper sortem usuris, obruium fœnore esse. Videre lucem, forum, civium ora, M. Manlii opera: omnia parentum beneficia ab illo se habere:* [3] *illi devovere corporis vitæque ac sanguinis*

1 *Qua mente fierent, intuenda*] Sic quidem omnes libri. Sed scribendum videtur, *meuenda*. Manlii non modo orationes, sed & actiones erant prima fronte populares, sed considerantibus, quo consilio fierent, omnino seditiosæ. *J. F. Gron.*

2 *Multiplici jam sorte exsol. merg. semper sortem*] Quidam pro *semper*, legunt *semper*, ut intelligamus usuras ita multiplicatas, ac ab ipso solutas, sortem jam aliquoties æquasse: ut sit sensus, civium totiès suppullulascentes meruisse sortem, atque ita se fœnore obrutum. *Clavarius.*

3 *Illi devovere*] Vet. lib. *Illi se devovere*. Sigonius.

1 *Ju-*

guinis quod superſit. quodcunque ſibi cum patria, penatibus publicis ac privatis juris fuerit; id cum uno homine eſſe. His vocibus inſtincta plebes quum jam unius hominis eſſet; addita alia commotioris ad omnia turbanda conſilii res. Fundum in Veienti, caput patrimonii, ſubjecit præconi: *Ne quem veſtrum*, inquit, *Quirites, donec quicquam in re mea ſupererit,* [1] *judicatum addictumve duci patiar.* Id vero ita accendit animos, ut per omne fas ac nefas ſecuturi vindicem libertatis viderentur. Ad hoc domi, concionantis in modum, ſermones pleni criminum in Patres: inter quos, cum omiſſo diſcrimine, [2] vera an vana jaceret, theſauros Gallici auri occultari à Patribus jecit: nec jam poſſidendis publicis agris contentos eſſe, niſi pecuniam quoque publicam avertant. Ea res ſi palam fiat, exſolvi plebem ære alieno poſſe. Quæ ubi objecta ſpes eſt, enimvero indignum facinus videri, quum conferendum ad redimendam civitatem à Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam: idem aurum ex hoſtibus captum in paucorum prædam ceſſiſſe. Itaque exſequebantur quærendo [3] ubi tantæ rei furtum occultaretur: differenteque, & tempore ſuo ſe indicaturum dicente; cæteris omiſſis eo verſæ erant omnium curæ: apparebatque nec veri indicii gratiam mediam, nec falſi offenſionem fore. Ita ſuſpenſis rebus dictator accitus ab exercitu, in urbem venit. poſtero die ſenatu habito, quum ſatis periclitatus voluntates hominum, diſcedere ſenatum ab ſe vetuiſſet; ſtipatus ea multitudine, ſella in comi-

1 *Judicatum addictumve duci patiar.*] Non enim *adjudicatum.* Infra: *fama & corpore judicati atque addicti creditoribus ſatisfaciebant.* Diximus alibi. *J. F. Gron.*

2 *Vera an vana jaceret, theſauros Gallici auri occultari à Patribus jecit*] Vox ultima mihi ſuſpecta eſſe incipit: nam & inſuavis eſt auribus ob præcedens *jaceret*, & abſque illa conſtat oratio, ſi cogites τὸ *inter quos*, dici per intellectum verbi, *erat.* Ovidius lib. 13. *Et deceperat omnes, In quibus Ajacem, ſumptæ fallacia veſtis.* Cornelius Nepos: *Creati decem prætores, qui exercitui præeſſent: in his Miltiades.* Cui ſic ſæpius. Ut & noſter. Hoc libro cap. 20. *Idem.*

3 *Ubi tantæ rei furtum occultaretur*] Duo meliores Pall. & alter Voſſ. *perocultaretur.* Forte fuit: *ubi tantæ rei furtum, per quos occultaretur.* Idem.

I *Sive*

comitio posita, viatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris jussu vocatus, quum signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal venit. Hinc senatus, hinc plebs suum quisque intuentes ducem, velut in acie constiterant. Tum dictator, silentio facto, *Utinam*, inquit, *mihi Patribusque Romanis ita de caeteris rebus cum plebe conveniat, quemadmodum quod ad te attinet, eamque rem, quam de te sum quaesiturus, conventurum satis confido. Spem factam a te civitati video, fide incolumi ex thesauris Gallicis, quos primores Patrum occultent, creditum solvi posse. Cui ego rei tantum abest ut impedimento sim, ut contra, te, M. Manli, adhorter, liberes faenore plebem Romanam: & istos incubantes publicis thesauris ex praeda clandestina evolvas. Quod nisi facis,* [1] *sive ut & ipse in parte praedae sis, sive quia vanum indicium est; in vincula te duci jubebo: nec diutius pati a te multitudinem fallaci spe concitari.* Ad ea Manlius, *nec se fefellisse*, ait, *non adversus Volscos toties hostes, quoties Patribus expediat, nec adversus Latinos Hernicosque, quos falsis criminibus in arma agant; sed adversus ipsos plebem Romanam dictatorem creatum esse. Jam, omisso bello, quod simulatum sit, in se impetum fieri: jam dictatorem prositeri patrocinium faeneratorum adversus plebem: jam sibi ex favore multitudinis crimen & perniciem quaeri. Offendit*, inquit, *te, A. Cornelii, vosque Patres conscripti, circumfusa turba lateri meo? Quin eam deducitis a me singuli vestris beneficiis, intercedendo, eximendo de nervo cives vestros, prohibendo judicatos addictosque duci; ex eo, quod affluit opibus vestris, sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego vos, de vestro impendatis, hortor?* [2] *Sortem aliam ferte, de capite deducite quod usuris permumeratum est: jam nihilo mea turba, quam ullius, conspectior erit. At enim, quid ita solus ego civium curam ago? nihilo magis quod respondeam, habeo*

quam

1 *Sive ut & ipse in p. p. C. sive quia vanum*] Vet. libri, *Sive quod & ipse in parte praedae sis, sive quid vanum indicium est.* Sigonius.

2 *Sortem aliam ferte*] MSS. & veteres editiones, *sortem aliquam ferte*. An est forte tandem aliqua contentiosior, nec eam renovare sempiternam? *J. F. Gron.*

quam si quæras, quid ita solus Capitolium [1] *arcemque servaverim. Et tum universis, quam potui, opem tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros Gallicos attinet, rem suapte natura facilem, difficilem interrogatio facit. cur enim quæritis quod scitis? cur quod in sinu vestro est, excuti jubetis potius, quam ponatis? nisi aliqua fraus subest. quo magis argui præstigias jubetis vestras, eo plus* [2] *vereor ne abstuleritis observantibus etiam oculos. Itaque non ego vobis, ut indicem prædas vestras, sed vos id cogendi estis, ut in medium proferatis.* Quum 16 mittere ambages, dictator juberet, & aut [3] peragere verum indicium cogeret, aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus, oblatæque vani furti invidiæ; negantem arbitrio inimicorum se locuturum, in vincula duci jussit. Arreptus à viatore, *Jupiter*, inquit, *optime maxime,*

1 *Arcemque servarim*] MSS. omnes *servaverim*, & hi potius audiendi. *J. F. Gron.*

2 *Vereor ne abstul. observ. et. oculos*] Vet. lib. *Oculis*. Sigonius.

Ne abstuleritis etiam observantibus oculis] Glareanus notat, si *oculis* legamus, ut habeant plerique libri, simpliciorem fore enuntiationem; si *oculos*, ut quidam, speciosam hyperbolen. Haud scio unde acceperit *oculos*: nam id ego in solo reperio Sigoniano; sensum autem ejus nullum exputare possum. Itaque Freinshemius conjecit *occulti*. Sed MSS. & editiones apud me omnes ab Andrea usque ad Frobenium, *oculos*. Dicuntur autem fures *abstulisse oculos etiam observantibus*, qui arte tanta egerunt in furando, ut etiam Argus aliquis in illis perderet usum luminum, & utcumque intentus, quid ageretur, non animadverteret. Quintilianus 12, 1: *Verum & illud, quod prima propositione durum videtur, potest afferre ratio, ut vir bonus in defensione causæ velit auferre aliquando judici veritatem.* Manetque in cœpta translatione: nam præstigiatorum proprie est *auferre oculos* spectantibus, hoc est, fallere oculos spectantium. Sex. Empiricus lib. 2 adversus Mathematicos: Καθάπερ οἱ ψηφοπαίκται τὰς τῶν θεωμένων ὄψεις δι' ὀξυχειρίαν κλέπτουσι. Gregorius Nazianzenus in Athanasium: Ἀλλὰ παντὸν ὧν ψηφοις τε παίζειν τὰ ὄμματα κλεπτόσαις τὴν τάχιν τῆς μεταθέσεως. Idem secunda in Julianum: Πολλὰς τῶν αὐτοῦ συμπολιτῶν καὶ γνωρίμων ἐκβολὴ, ὡς ὁράσαν θαυμάσιόν οἷα· ἐπεὶ τὸ παρεῖναι, τοῦτο ἐκεῖνο αἱ τῶν ψήφων κλοπαὶ καὶ τὰ ὄμματα ἀπάτη. Suidas in Ψηφολόγοι. Οἱ παρ' οἱ ψηφολόγοι οὐδ' ὀφθαλμὸς τὴν τάχιν τῆς μεταθέσεως τῶν ψήφων ἀπατῶντες συναρπάζει. Ψηφοπαικτῆσι τὸ δίκαιον Lysias apud Pollucem 7, 33. De hoc monuerunt me eodem fere tempore, & in eandem sententiam, coram alter, alter per literas, Rabodus Hermannus Schelius & Albertus Rubenius, ambo pectoris amicitiæ, ambo summa literarum decora, ambo fato breves & in medio honorum cursu cum luctu omnium bonorum defuncti. *J. F. Gron.*

3 *Peragere verum indicium*] Dele istud *verum*. Tan. Faber.

Peragere verum indicium cogeret] Suspectum mihi τὸ *cogeret*: sufficit enim ad omnia, quod præcessit, *juberet*. J. F. Gron.

maxime, Junoque Regina, ac Minerva, cæterique Dii Deæque, qui Capitolium arcemque incolitis; ſicine veſtrum militem ac præſidem ſinitis vexari ab mimicis? Hæc dextra, qua Gallos ſudi a delubris veſtris, jam in vinculis & catenis erit? Nullius nec oculi nec aures indignitatem ferebant: ſed invicta ſibi quædam patientiſſima juſti imperii civitas fecerat. nec adverſus dictatoriam vim aut tribuni plebis, aut ipſa plebs, attollere oculos aut hiſcere audebant. Conjecto in carcerem Manlio, ſatis conſtat, magnam partem plebis veſtem mutaſſe, multos mortales capillum ac barbam promiſiſſe, obverſatamque veſtibulo carceris mœſtam turbam. Dictator de Volſcis triumphavit: invidiæque magis triumphus quam gloriæ fuit. Quippe domi, non militiæ, partum eum; actumque de cive, non de hoſte, fremebant: unum defuiſſe tantum ſuperbiæ, quod non M. Manlius ante currum ſit ductus. Jamque haud procul ſeditione res erat: cujus leniendæ cauſſa, poſtulante nullo, largitor voluntarius repente ſenatus factus, [1] Satricum coloniam duo millia civium Romanorum deduci juſſit: bina jugera & ſemiſſes agri aſſignati. Quod quum & parvum & paucis datum, & mercedem eſſe prodendi M. Manlii interpretarentur; remedio irritatur ſeditio: & jam magis inſignis ſordibus & facie reorum turba Manliana erat. amotuſque poſt triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguam & animos libe-
17 raverat hominum. Audiebantur itaque propalam voces exprobrantium multitudini, *quod defenſores ſuos in præcipitem ſemper locum favore tollat, deinde in ipſo diſcrimine periculi deſtituat. Sic Sp. Caſſium in agros plebem vocantem, ſic Sp. Mælium ab ore civium famem ſuis impenſis propulſantem, oppreſſos: ſic M. Manlium, merſam & obrutam fœnore partem*

civi

1 *Satricum coloniam duo millia*] Non dubito quin apud Velleium lib. 1, ubi ait *Satrium poſt annos* VII, *quam capta Roma eſt, deductam eſſe coloniam*, legendum ſit ex hujus loci auctorita- te, *Satricum*. *Satrici* etiam *coloniæ* meminit lib. 9 Livius. Nam *coloniæ Satri* meminit Diodorus anno poſt Romam captam. *Sigonius*.

tivitatis in libertatem ac lucem extrahentem, proditum inimicis. Saginare plebem populares suos, ut jugulentur. Hoccine patiendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderet vir consularis? [1] *Fingerent mentitum ante, atque ideo non habuisse quod tum responderet: cui servo unquam vicendacii pœnam vincula fuisse? Non obversatam esse memoriam noctis illius, quæ penè ultima atque æterna nomini Romano fuerit? non speciem aginis Gallorum, per Tarpeiam rupem scandentis? non ipsius M. Manlii, qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso pene Jove erepto ex hostium manibus vidisse?* Selibrisne farris gratiam servatori patriæ relatam? *& quem prope cœlestem, cognomine certe Capitolino Jovi parem fecerint, eum pati vinctum in carcere, in tenebris, obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? Adeo in uno omnibus satis auxilii fuisse, nullam opem in tam multis uni esse?* Jam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur, refracturosque carcerem minabantur: quum remisso, id quod erepturi erant, ex senatusconsulto Manlius vinculis liberatur. quo facto non seditio finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul [2] colonis Circeiensibus, & à Velitris purgantibus se Volsci crimine belli, captivosque repetentibus, ut suis legibus in eos animadverterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quod cives Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia iniissent. Non negatum itaque tantum de captivis; sed in quo ab sociis tamen temperaverant, denunciatum senatus verbis, facesserent propere ex urbe, ab ore atque oculis populi Romani, ne nihil eos legationis jus, externo non civi comparatum, tegeret. Recrudescente Manliana seditione, sub exitu anni comitia habita, [3] creatique 18

1 *Fingerent mentitum ante*] Leg. *mentitum autem*. Plautus & Terentius ita transponunt τὸ *autem* ἐν πρώτῃ ὑποθέσει. *Tan. Faber.*

2 *Colonis Circ. & Velitris*] *A Velitris* dixit, ut primo lib. *Turnus ab Aricia.* Et Virgilius in Georgicis: *Pastor ab Amphryso.* Sigonius.

3 *Creatique tribuni mil. cons. pot. state, Sergius Cornelius Mal. secundum*] Antiqui libri ita: *Creatique tribuni militum consulari potestate ex patribus Ser-*

que tribuni militum consulari potestate ex Patribus Ser. Cornelius Maluginensis tertium, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus quintum, Ser. Sulpicius Rufus iterum, C. Papirius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundum. Cujus principio anni, & Patribus & plebi peropportune externa pax data: plebi, quod non avocata delectu spem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnandi: Patribus, ne quo externo terrore avocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur quum pars utraque acrior aliquanto coorta esset; [1] jam in propinquum certamen aderat: & Manlius, advocata domum plebe, cum principibus novandarum rerum interdiu noctuque consilia agitat; plenior aliquanto animorum irarumque, quam antea fuerat. Iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto. Spiritus dabat, quod nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Mælio Cincinnatus Quintius fecisset: & vinculorum suorum invidiam non dictator modo abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidem sustinere potuisset. His simul inflatus, exacerbatusque, jam per se accensos incitabat plebis animos: *Quousque tandem ignorabitis vires vestras, quas natura ne belluis quidem ignorare voluit? numerate saltem quot ipsi sitis, quot adversarios habetis. Si singuli singulos aggressuri essetis, tamen acrius crederem vos pro libertate, quam illos pro dominatione certaturos. Quot enim clientes circa singulos justi patro-*

vius Cornelius Maluginensis II. *Ex patribus* autem iccirco dictum est, quia aliquando per hæc tempora fiebant etiam ex plebe. Cæterum non *Maluginensis* II sed III scribe. Nam proxime infra IIII. fuisse dicitur, & jam bis ante fuisse eundem docuimus. *Sigon.*

1 *Jam in propinquum certamen aderat*] Quidam editi veteres, *in propinquo.* Rectius delebitur præpositio. Sic lib. 7. *Quum robore juventutis suæ accisa, nulla propinqua spes esset.* Lib. 21. *Quum ob hæc talaque fierent propinquum certamen.* Tacitus 2 Annal. *Igitur propinqua summa rei discrimine.* Th. Helm. duo Voss. Rott. *esset in propinquum*, sine re *jam.* Nec secus Romæ Andreas. Venio in suspicionem non hanc modo vocem inculcatam esse Livio, sed & *aderat &*, quum scripsisset: *Igitur quum pars utraque acrior aliquanto coorta esset in propinquum certamen; Manlius advocata demum plebe.* J. F. Gron.

1 *Ad*

patronos, tot nunc adversus unum hostem eritis. Ostendite modo bellum, pacem habebitis. Videant vos paratos ad vim, jus ipsi remittent. Audendum est aliquid universis, aut omnia singulis patienda. Quousque me circumspectabitis? Ego quidem nulli vestrum deero. ne fortuna mea desit, videte. Ipse vindex vester, ubi visum inimicis est, nullus repente fui: & vidistis in vincula duci universi eum, qui à singulis vobis vincula depuleram. Quid sperem, si plus in me audeant inimici? an exitum Cassii Mæliique exspectem? Bene facitis, quod abominamini: Dii prohibebunt hæc: sed nunquam propter me de cœlo descendent. Vobis dent mentem oportet, ut prohibeatis: sicut mihi dederunt armato togatoque, ut vos à barbaris hostibus, à superbis defenderem civibus. Tam parvus animus tanti populi est, ut semper vobis auxilium adversus inimicos satis sit, nec ullum, nisi quatenus imperari vobis sinatis, certamen [1] adversus Patres noritis? Nec hoc natura insitum vobis est, sed usu possidemini. Cur enim adversus externos tantum animorum geritis, ut imperare illis æquum censeatis? quia consuestis cum eis pro imperio certare, adversus hos tentare magis quam tueri libertatem. Tamen qualescunque duces habuistis, qualescunque ipsi fuistis, omnia adhuc quantacunque petistis, obtinuistis; seu vi, seu fortuna vestra. [2] tempus est jam majora conari. Experimini modo & vestram felicitatem, & me (ut spero) feliciter expertum: minore negotio, qui imperet Patribus, imponetis, quam qui resisterent imperantibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt dictaturæ consulatusque, ut caput attollere Romana plebes possit. Proinde adeste, prohibete jus de pecuniis dici. ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomen induit. Vos si quo insigni

1 *Adversus Patres noveritis*] Hoc loco MSS. o. *noritis*, quod sequimur. *J. F. Gron.*

2 *Tempus est etiam*] Vet. lib. *Unde tempus est etiam majora conari.* Sigonius, *Unde tempus est etiam majora conari*] Locum leviter corruptum Sigonii cura longe corruptiorem reddidit, adjecto τῷ *unde*: quod & sensum magis impedit, nec in aliis scriptis alicujus pretii aut vetustis edd. reperitur. Illo ergo ejecto & resecta copulativa, quæ ex proximo verbo substantivo redundabat, scribe: *Tempus est jam majora conari.* Lib. 21. *Tempus est jam opulenta vos & ditia stipendia facere.* Lib. 25. *Tempus esse id jam agi, ut bellum in Hispania finiretur.* J. F. Gron.

signi magis imperii honorisve nomine vestrum appellabitis ducem, eo utemini potentiore ad obtinenda ea quæ vultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec quem ad finem consilia pervenerint, sat planum tra-
19 ditur. At in parte altera senatus de secessione, in domum privatam, plebis, forte etiam in arce positam, [1] & imminenti mole libertati, agitat. Magna pars vociferantur, Servilio Ahala opus esse, qui non in vincula duci jubendo irritet publicum hostem, sed unius jactura civis, finiat intestinum bellum. Decurritur ad leniorem verbis sententiam; vim tamen eandem habentem, Ut videant magistratus, ne quid ex perniciosis consiliis M. Manlii respublica detrimenti capiat. Tum [2] tribuni consulari potestate, tribunique plebi (nam & quia eundem & suæ potestatis quem libertatis omnium finem cernebant, Patrum auctoritati se dediderant) hi tum omnes quid opus facto sit, consultant. Quum præter vim & cædem nihil cuiquam occurreret; eam autem ingentis dimicationis fore appareret; tum [3] M. Mænius & Q. Publilius tribuni plebis, *Quid Patrum & plebis certamen facimus, quod civitatis esse adversus unum pestiferum civem debet? [4] Quid cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est, ut suis ipse oneratus viribus ruat? Diem dicere ei, nobis in animo est. nihil minus populare quam regnum est. Simul multitudo illa non secum certari viderint, & ex advocatis judices facti erunt, & accusatores de plebe, patricium reum intuebimur, & regni crimen in medio; nulli ma-*
20 *gis quam libertati favebunt suæ.* Approbantibus cunctis, diem Manlio dicunt. quod ubi est factum, primo commota plebs est, utique postquam sordidatum reum viderunt:

1 *Et imminente mole libertat.*] Leg. *& imminentem publicæ libertati.* Tan. Faber.

2 *Tribuni consulari potestate*] Vet. lib. *Tribuni militum consulari potestate.* Sigon.

3 *M. Menenius, & Q. Publius trib. pl.*] Lege, *M. Manius, & Q. Publius. Manius*, quia *Menenii* patricii, & sæpe in hoc nomine erratum est. *Publilius*, ne duo prænomina coëant. Quod in hac gente fit ubique, ut ante etiam admonui. *Idem.*

4 *Quid cum plebe aggred.*] Videtur legendum, *Quin cum plebe.* Idem.

runt: nec cum eo non modo patrum quemquam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremo ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam usu veniſſet, ut in tanto discrimine non & proximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse. consensu opprimi popularem virum: quod primus à Patribus ad plebem defeciſſet. Quum dies venit, quæ præter cœtus multitudinis seditiosasque voces, & largitionem & fallax indicium, pertinentia proprie ad regni crimen, ab accusatoribus objecta sint reo, apud neminem auctorem invenio. nec dubito haud parva fuisse, quum damnandi mora plebi non in caussa, sed in loco fuerit. Illud notandum videtur, ut sciant homines, quæ & quanta decora fœda cupiditas regni, non ingrata solum, sed invisa etiam reddiderit. Homines prope quadringentos produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona venire, quos duci addictos prohibuisset. Ad hæc, decora quoque belli non commemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda; spolia hostium cæsorum ad triginta, dona imperatorum ad quadraginta: in quibus insignes duas murales coronas, civicas octo. [1] Ad hæc servatos ex hostibus [2] cives produxisse; inter quos C. Servilium magistrum equitum absentem nominatum. & quum ea quoque, quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica facta dictis æquando memorasset; nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis; & identidem Capitolium spectans, Jovem Deosque alios devocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatusque esse, ut quam mentem sibi Capitolinam

1 *Ad hæc servatos*] Vet. lib. *Ad hæc.* Sigonius.

2 *Cives produxit*] Suspicor verbum *produxit* ab exponente postea additum. Quod tamen subaudiri potest aptius quam *protulisse*, quod inanimatis rebus convenit. Alioqui melius legatur *produxisse* cohærente oratione. *Rhenanus.*

nam arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos universosque, ut Capitolium atque arcem intuentes, ut ad Deos immortales versi, de se judicarent. In Campo Martio quum centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitolium manus tendens, ab hominibus ad Deos preces avertisset; apparuit tribunis, nisi oculos quoque hominum liberassent ab tanti memoria decoris, numquam fore in præoccupatis beneficio animis vero crimini locum. Ita prodicta die, in Petelinum lucum extra portam Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi indictum est. ibi crimen valuit, & obstinatis animis triste judicium invisumque etiam judicibus factum. [1] Sunt qui per duumviros, qui de perduellione anquirerent, creatos, auctores sint. damnatum tribuni de saxo Tarpeio dejecerunt: locusque idem in uno homine & eximiæ gloriæ monimentum, & pœnæ ultimæ fuit. Adjectæ mortuo notæ sunt: publica una; quod, quum domus ejus fuisset, ubi nunc ædes atque officina Monetæ est; latum ad populum est, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret: gentilicia altera; quod gentis Manliæ decreto cautum est, ne quis deinde M. Manlius vocaretur. Hunc exitum habuit vir, nisi in libera civitate natus esset, memorabilis. Populum brevi, postquam periculum ab eo nullum erat, per se ipsas recordantem virtutes desiderium ejus tenuit. pestilentia etiam brevi consecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis caussis, ex Manliano supplicio magnæ parti videri orta: *Violatum Capitolium esse sanguine servatoris. nec Dus cordi fuisse pœnam ejus oblatam prope oculis suis, à quo sua templa erepta e manibus hostium essent.*

Pesti

1 *Sunt qui duumviros*] Duo Pall. Th. duo Voss. Helm. *Sunt qui per duumviros*. Ex quo apparet recte Rhenanum *damnatum* à sequenti periodo ad hanc retraxisse. Nisi intelligas per duumviros *judicium factum*. J. F. Gron.

1 Pe

[1] Pestilentiam inopia frugum, & vulgatam utriusque ma- 21
li famam, anno insequente multiplex bellum excepit, L. Valerio quartum, A Manlio tertium, Ser. Sulpicio tertium, L. Lucretio, L. Æmilio tertium, M. Trebonio, tribunis militum consulari potestate. Hostes novi, præter Volscos, velut sorte quadam prope in æternum exercendo Romano militi datos, Circeiosque & Velitras colonias; jamdiu molientes defectionem, & suspectum Latium, Lanuvini etiam, quæ fidelissima urbs fuerat, subito exorti. Id Patres rati contemptu accidere, quod Veliternis civibus suis tamdiu impunita defectio esset; decreverunt, ut primo quoque tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam militiam quo paratior plebes esset, quinque viros Pomptino agro dividendo, & triumviros [2] Nepete coloniæ deducendæ creaverunt. Tum ut bellum juberent, latum ad populum est: & nequicquam dissuadentibus tribunis plebis, omnes tribus bellum jusserunt. Apparatum eo anno bellum est: exercitus propter pestilentiam non eductus. eaque cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum: & magna hominum pars eo, ut legatio supplex Romam mitteretur, inclinabat. ni privato (ut fit) periculo publicum implicitum esset, auctoresque defectionis ab Romanis, metu ne soli crimini subjecti, piacula iræ Romanorum dederentur, avertissent colonias à consiliis pacis. Neque in senatu solum per eos legatio impedita est, sed magna pars plebis incitata, ut prædatum in agrum Romanum exirent. hæc nova injuria exturbavit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoque defectione eo anno

1 *Pestilentiam, inopiam frugum*] MSS. *Pestilentiam inopia frugum*; subaudi, *excepit*. & recte. *Sigonius*.

Pestilentiam, inopiam frugum] Leve omnium jam ab Andrea librorum vitium. Scribe: *Pestilentiam inopia frugum, & vulgatam*. Nam & prorsus ita lib. 4. *Pestilentem annum inopia frugum, neglecto cultu agrorum, ut plerumque fit, excepit*. Notavimus olim: nunc video confirmatum ab utraque membrana Vossiana & Rottend. *J. F. Giron*.

2 *Nepete coloniæ deducendæ*] Vet. lib. & ratio, quam ante attuli docent, *Nepet*, legendum esse. *Sigonius*.

anno primum fama exorta: arguentibusque eos Tusculanis, & Gabinis, & [1] Lavicanis, quorum in fines incursatum erat, ita placide ab senatu responsum est, ut minus credi de criminibus, quia nollent ea vera esse, appareret.
22 Insequenti anno Sp. & L. Papirii, novi tribuni militum consulari potestate, Velitras legiones duxere; [2] quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginense quartum, Q. Servilio, Ser. Sulpicio, L. Æmilio quartum, tribunis ad præsidium urbis, & si qui ex Etruria novi motus nunciarentur (omnia enim inde suspecta erant) relictis. Ad Velitras adversus majora penè auxilia Prænestinorum, quam ipsam colonorum multitudinem secundo prœlio pugnatum est; ita ut propinquitas urbis hosti & causa maturioris fugæ, & unum ex fuga receptaculum esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstinuere; quia & anceps erat, nec in perniciem coloniæ pugnandum censebant. Literæ Romam ad senatum cum victoriæ nunciis acriores in Prænestinum quam in Veliternum hostem, missæ. Itaque ex senatusconsulto, populique jussu, bellum Prænestinis indictum: qui conjuncti Volscis anno insequente Satricum coloniam populi Romani pertinaciter à colonis defensam vi expugnarunt, [3] fœdeque in captis exercuere victoriam. Eam rem ægre passi Romani, [4] M. Furium Camillum septimum tribunum militum creavere. additi collegæ, A. & L. Postumii Regillenses, ac

1 *Labicanis*] Vet. lib. *Lavicanis*. Sigonius.

2 *Quatuor collegis*, &c. *tribunis ad præsid.*] Muretus inducit τὸ *tribunis*. J. F. Gron.

3 *Fœdeque in captis exerc. victor.*] Vet. lib. *Fœdamque in captivis exercuere victoriam*. Sigonius.

Fœdeque in captis exercuere victoriam] Non modo nihil habet vulgata vitii: sed etiam vitiosa est, quam supponit Sigonius: *fœdamque in captivis*. Etenim *fœdam victoriam exercere* foret uti victoria, quæ turpiter parta est: & ponit hoc genus loquendi crimen in acquirenda victoria, de usu ejus indifferenter sonat. Quod abhorret à Livii mente: is enim paratam quidem significat vi & optima ratione belli, deformatam autem crudelitate, dum exercetur. Sallustius Jugur. de L. Opimio, *acerrume victoriam nobilitatis in plebem exercuerat*. Vide 4 Observ. 5. *J. F. Gron.*

4 *M. Furium Camill. VII tribunum militum*] Vet. lib. VI, ut ante ostendi, & recte. *Sigonius.*

1 *Ve-*

ac L. Furius, cum L. Lucretio, & M. Fabio Ambusto. Volscum bellum M. Furio extra ordinem decretum. adjutor ex tribunis sorte L. Furius datur; non tam è republica quam ut collegæ materia ad omnem laudem esset: & publice, quod rem temeritate ejus prolapsam restituit: & privatim, quod ex errore gratiam potius ejus sibi quam suam gloriam petiit. Exactæ jam ætatis Camillus erat, comitiisque jurare parato in verba excusandæ valetudini solita, consensus populi reiterat: sed [1] vegetum ingenium in vivido pectore vigebat, virebatque integris sensibus, & civiles jam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternum millium scriptis, exercitu indicto ad portam Esquilinam in posteram diem, ad Satricum profectus; ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perculsi, fidentes militum numero, quo aliquantum præstabant, opperiebantur. postquam appropinquare Romanos senserunt, extemplo in aciem procedunt; nihil dilaturi quin periculum summæ rerum facerent: ita paucitati hostium, nihil artes imperatoris unici, quibus solis confiderent, profuturas esse. Idem ardor & in Romano 23
exercitu erat, & in altero duce: nec præsentis dimicationis fortunam ulla res, præterquam unius viri consilium atque imperium, morabatur: qui occasionem juvandarum ratione virium trahendo bello quærebat. Eo magis hostis instare: nec jam pro castris tantum suis explicare aciem, sed procedere in medium campi, & vallo prope hostium signa inferendo, superbam fiduciam virium ostentare. Id ægre patiebatur Romanus miles: multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius ferox quum ætate & ingenio, tum multitudinis, ex incertissimo fumentis animos, spe inflatus. Hic per se jam milites

1 *Vegetum ingenium in vivido pectore virebat vigebatque*] Ita duo verba transpono. Quid enim? Livione dignum est: *vegetum ingenium viget*? Deinde, *virebat sensibus integris*, non ita placebat. *Tan. Faber.*

1 *Ca-*

lites incitatos insuper instigabat, elevando, qua una poterat, ætate auctoritatem collegæ: *Juvenibus bella data* dictitans, *& cum corporibus vigere & deflorescere animos; Cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui adveniens* [1] *castra urbesque primo impetu rapere sit solitus: eum residem intra vallum tempus terere: quid accessurum suis, decessurumve hostium viribus sperantem? quam occasionem, quod tempus,* [2] *quem insidiis instruendis locum? frigere ac torpere senis consilia. Sed Camillo, tum vitæ satis, tum gloriæ esse. quid attinere cum mortali corpore uno, civitatis, quam immortalem esse deceat, pati consenescere vires?* His sermonibus tota in se averterat castra. & quum omnibus locis poscceretur pugna, *Sustinere*, inquit, *M. Furi, non possumus militum impetum: & hostis, cujus animos cunctando auximus, jam minime toleranda superbia insultat. Cede unus omnibus, & patere te vinci consilio, ut maturius bello vincas.* Ad ea Camillus, *Quæ bella suo unius auspicio gesta ad eam diem essent, negare in eis neque se, neque populum Romanum, aut consilii sui, aut fortunæ pœnituisse. nunc scire se collegam habere jure imperioque parem, vigore ætatis præstantem. Itaque se quod ad exercitum attineat, regere consuesse, non regi. collega imperium se non posse impedire. Dius bene juvantibus ageret, quod e republica duceret.* [3] *Ætati suæ se veniam etiam petere, ne in prima acie esset. quæ senis munia in bello sint, iis se non defuturum. Id à Diis immortalibus precari, ne qui casus suum consilium laudabile efficiat.*

1 *Castra urbesque primo impetu capere*] Non Barbet. modo, sed & duo Voss. Helm. Tall. Chiflet. Butlid. Rott. *rapere*. Florus lib. 3 cap. 20. *Nihil tale expectantes duces subito impetu castra rapuere.* Idem 4. 12, de Arminio & Germanis: *undique invadunt, castra rapiunt.* J. F. Gron.

2 *Quem insidiis instruentem locum*] Manuscripti, *ingruentem*. ex quo legendum videtur, *congruentem*, id est, aptum insidiis locum. *Sigonius.*

Quem insidiis instruentem locum] Videtur fore rectius, *instruendis*. Pendent enim hæc omnia a verbo *sperantem*, nempe Camillum: quam sperantem occasionem, quod sperantem tempus, quem locum instruendis insidiis? 23, 35, *In sacrificio apparando & inter id instruendæ fraudi aliquanto intentior.* J. F. Gron.

3 *Ætati suæ se veniam etiam petere*] Tò *etiam* hoc loco fiare posse haud putem. Lege: *Veniam eam petere.* Quasi dixerit: *Hanc mihi veniam dabis.* Tan. Faber.

efficiat. Nec ab hominibus salutaris sententia, nec ab Diis tam piæ preces auditæ sunt. primam aciem auctor pugnæ instruit, subsidia Camillus firmat, validamque stationem pro castris opponit. ipse edito loco spectator intentus in eventu alieni consilii constitit. Simul primo 24
concursu concrepuere arma, hostis dolo, non metu, pedem retulit. lenis ab tergo clivus erat inter aciem & castra: &, quod multitudo suppeditabat, aliquot validas cohortes in castris armatas instructasque reliquerant, quæ inter commissum jam certamen, ubi vallo appropinquasset hostis, erumperent. Romanus cedentem hostem effuse sequendo, in locum iniquum pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. versus itaque in victorem terror, & [1] novo hoste, & supina valle Romanam inclinavit aciem. Instant Volsci recentes, qui è castris impetum fecerant, integrant & illi pugnam, qui simulata cesserant fuga. Jam non recipiebat se Romanus miles, sed immemor recentis ferociæ veteriseque decoris, terga passim dabat, atque effuso cursu castra repetebat, quum [2] Camillus, subjectus à circumstantibus in equum, & raptim subsidiis oppositis, *Hæc est*, inquit, *milites, pugna quam poposcitis? Quis homo, quis Deus est, quem accusare possitis? vestra illa temeritas, vestra ignavia hæc est. Secuti alium ducem, sequimini nunc Camillum, & quod*

1 *Novo hoste, & supina valle Rom.*] Duas causas affert, quibus Romana acies exterrita inclinata est. Novum hostem & supinam vallem, quam paulo ante lenem à tergo clivum appellavit. Itaque locum integrum esse censeo, contra atque censet Glareanus. *Sigonius.*

Et supinæ valle Romanam] Si cogites præcedentia, *lenis ab tergo clivus erat inter aciem & castra*, non obscurus est locus, multo minus suspectus esse debet, ut Glareano visum. Ait enim Romanos territos & inclinatos, quod & loco subiissent acclivi & ab recente hoste desuper incumbente exciperentur. *Supina vallis* est, quibus est à tergo, qui ex valle in collem succedunt. Lib. 7. *Pepulistis à castris, supina valle præcipites egistis.* J. F. Gron.

2 *Camillus sublatus à circumstantibus in equum*] Scribe cum Thuaneo & Chiflet. *subjectus.* Quo aurigantur tres Pall. duo Voss. Helm. qui habent *subvectus.* Virgilius lib. 12. *Et corpora saltu Subjiciunt in equos.* Nosterque Livius lib. 31. *Saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pavidumque regem in equum subjecit.* Statius 11 Thebaid. *Correptumque injecit equo.* Idem.

[1] *& quod ductu meo soletis, vincite. Quid vallum & castra spectatis? neminem vestrum illa, nisi victorem,* [2] *receptura sunt.* Pudor primo tenuit effusos: inde, ut circumagi signa obvertique aciem [3] viderunt in hostem, & dux, præterquam quod tot insignis triumphis, etiam ætate venerabilis, inter prima signa (ubi plurimus labor periculumque erat) se offerebat; increpare singuli se quisque & alios, & adhortatio invicem totam alacri clamore pervasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit: sed missus à collega restituente peditum aciem ad equites, non castigando (ad quam rem leviorem auctorem eum culpæ societas fecerat) sed ab imperio totus ad preces versus, orare singulos universosque, *ut se reum fortunæ ejus diei crimine eximerent. Abnuente ac prohibente collega, temeritatis me omnium potius socium, quam unius prudentiæ dedi. Camillus in utraque vestra fortuna suam gloriam videt: ego, ni restituitur pugna (quod miserrimum est) fortunam cum omnibus, infamiam solus sentiam.* [4] Optimum visum est in fluctuantem

1 *Et, quod ductu meo*] Vet. lib. *Et ut ductu meo soletis, vincite.* Sigonius.

2 *Receptura sunt.*] Veteres libri *Receptura.* Idem.

3 *Viderunt in hostem.*] Deest vox una ad sententiam complendam, quæ est in veteribus libris, in quibus ita legitur: *Ut circumagi signa, obvertique aciem viderunt, ruunt in hostem.* Idem.

Ruunt in hostem] Verbum, *ruunt*, est Sigoniani, hoc est, stigmatis spleniisque nimis interstincti codicis. Tu vero restitue lectionem antiquam: *indent circumagi signa obvertique aciem viderunt in hostem, & dux*, &c. *inter prima signa se offerebat, increpare singuli se quisque & alios.* Jam dabant terga, sed castigatio Camilli pudorem meuit, ut starent: mox ut signa quoque circumagi, & versus hostem reflectere se jam primos ordines videre, ut videre venerabilem tot meritis imperatorem inter primos discrimini sese offerentem; ultro se invicem sunt hortati & animos resumpsere. Quod Sigonius addidit, intelligi Livius voluit à prudenti lectore, cum ipse properet ad alterius ducis equiti signi-fem exeuntis cuiam: de qua postquam explicuit, tum conjunctim de utrisque: *nihil neque apud duces neque apud milites remittitur à summo certamine animi.* Vides illud *ruere in hostem*, quod supra putaverunt desiderari. *J. F. Gron.*

4 *Optimum visum est in fluctuantem aciem*, &c.] Hæc obscure dicta sunt, nam de qua acie intelligendum sit ignoratur. Verum cum ipsi pedites in certamen ibant, non equites, fortasis equos fortunæ commisisse commode quis exponat. *Glareanus.*

In fluctuantem aciem tradi equos] Non tantum obscure dicta sunt hæc, sed etiam omnino male. Nam equos fortunæ commisisse equitem, ut exponi commode censet Glareanus, quid quæso ipsum est? Scribe: *inter fluctuantem*

tem aciem tradi equos, & pedestri pugna invadere hostem. Eunt insignes armis animisque, qua premi parte maxime peditum copias vident. nihil neque apud duces, neque apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo eventus virtutis enixæ opem: & Volsci, qua modo simulato metu cesserant, ea in veram fugam effusi, magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi: cæteri in castris, quæ capta eodem impetu sunt, plures tamen capti quam occisi. Ubi in recensendis captivis quum Tusculani aliquot noscitarentur, secreti ab aliis ad tribunos adducuntur: percunctantibusque fassi, publico consilio se militasse. cujus tam vicini belli metu Camillus motus; extemplo se Romam captivos ducturum ait, ne Patres ignari sint Tusculanos ab societate desciisse. castris exercituique interim, si videatur, præsit collega. Documento unus dies fuerat, ne sua consilia melioribus præferret. nec tamen aut ipsi, aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpam ejus videbatur, qua data in tam præcipitem casum respublica esset; & tum in exercitu, tum Romæ constans omnium fama erat, quum varia fortuna in Volscis gesta res esset, adversæ pugnæ fugæque in L. Furio culpam, secundæ decus omne penes M. Furium esse. Introductis in senatum captivis, quum bello persequendos Tusculanos Patres censuissent, Camilloque id bellum mandassent; adjutorem sibi ad eam rem unum petit: permisitque, ut ex collegis optaret, quem vellet, contra spem omnium L. Furium optavit. qua moderatione animi quum collegæ levavit infamiam, tum sibi gloriam ingentem

fluantem aciem. Interea, dum hæret fluctuantque ambigua utrimque acies equitem descendere ad pedes, equos tradere lixis puta vel calonibus custodiendos. Lib. 8. *Dictator ubi respectantes hostium antesigna ios, turbataque signa, & fluctuantem aciem vidit, tum adhortari: Tradi equos* est *relictis equis*, Lib. 7. *Consulto prius dictatore equites, permissu denique ejus, relictis equis, clamore provolant ante signa. Omissis equis*, lib. 9. Virgilius 11 Æn. *At illa furens acrique incensa dolore Tradit equum comiti, paribusque adsistit in armis.* J. F. Gron.

tem peperit. Nec fuit cum Tusculanis bellum: [1] pace constanti vim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: patentibus portis urbis, togati obviam frequentes imperatoribus processere: commeatus exercitui comiter in castra ex urbe & ex agris devehitur. Camillus castris ante portas positis, eademne forma pacis, quæ in agris ostentaretur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens, ingressus urbem, ubi patentes januas, & tabernis apertis proposita omnia in medio vidit, intentosque opifices suo quemque operi, & ludos literarum strepere discentium vocibus, ac repletas semitas, inter vulgus aliud puerorum & mulierum huc atque illuc euntium, qua quemque suorum usuum cautiæ ferrent: nihil usquam, non pavidis modo, sed ne mirantibus quidem simile; circumspiciebat omnia, inquirens oculis, ubinam bellum fuisset: adeo nec amotæ rei usquam, nec oblatæ ad tempus vestigium ullum erat: [2] sed ita omnia constante tranquilla pace, ut eo vix fama belli perlata videri pos-
26 set. Victus igitur patientia hostium, senatum eorum vocari jussit. *Soli adhuc*, inquit, *Tusculani vera arma, verasque vires, quibus ab ira Romanorum vestra tutaremini, invenistis. ite Romam ad senatum. æstimabunt Patres, utrum plus ante pœnæ, an nunc veniæ meriti sitis. non præcipiam gratiam publici beneficii. deprecandi potestatem à me habueritis,* [3] *precibus eventum vestris senatus, quem videbitur, dabit.* Postquam Romam

1 *Pace constanti vim Romanor. arcuerunt*] Valer. Maxim. lib. 7 cap. 3 manifeste fatetur consilii acumen fuisse in Tusculanis. Sed mirum Romanos tam facile ignovisse, imo civitatem eis dedisse. An vicinitas terruit? *Glareanus.*

2 *Sed ita omnia constante tranquilla pace*] Lege, *constabant*. Virgilius: *Postquam cuncta videt cœlo constare sereno.* Tan. Faber. At τὸ *tranquilla* hic positum est pro plurali neutro, ut cap. 34. *prosperis eo anno bellis tranquilla omnia fuisse ait.* Jac. Gron.

3 *Precib. eventum vest. Senatus quem videbitur*] Et id genus oratio notanda, num *quem videbitur* dixerit, pro *qui videbitur*: quod apud Græcos est frequens, & Latini non omnino fugerunt. *Glareanus.*

1 *Nihil*

Romam Tusculani venerunt, senatusque paulo ante fidelium sociorum mœstus in vestibulo curiæ est conspectus, moti extemplo Patres, vocari eos jam tum hospitaliter magis, quam hostiliter jussere. Dictator Tusculanus ita verba fecit: *Quibus bellum indixistis, intulistisque, Patres conscripti, sicut nunc videtis nos stantes in vestibulo curiæ vestræ, ita armati paratique obviam imperatoribus legionibusque vestris processimus. Hic noster, hic plebis nostræ habitus fuit, eritque semper, nisi si quando à vobis proque vobis, arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris & exercitibus, quod oculis magis quam auribus crediderunt: & ubi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt. Pacem quam nos præstitimus, eam à vobis petimus: bellum eo, sicubi est, avertatis precamur. In nos quid arma polleant vestra, si patiendo experiundum est, inermes experiemur. Hæc mens nostra est; Dii immortales facient, tam felix quam pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixistis; etsi revicta rebus, verbis confutare* [1] *nihil attinet; tamen etiamsi vera sint, vel fateri nobis ea, quum tam evidenter pœnituerit, tutum censemus. Peccetur in vos, dum digni sitis, quibus ita satisfiat.* Tantum fere verborum ab Tusculanis factum. Pacem in præsentia, nec ita multo post civitatem etiam impetraverunt. ab Tusculo [2] legiones reductæ. Camillus consilio & virtute in Volsco bel- 27
lo, felicitate in Tusculana expeditione, utrobique singulari adversus collegam patientia & moderatione insignis, magistratu abiit; [3] creatis tribunis militaribus in insequentem annum, L. & P. Valeriis, Lucio quintum, Publio tertium, & C. Sergio tertium, [4] L. Menenio secun-

1 *Nihil attin.*] Vet. lib. *Nil attinet.* Sigonius.

2 *Legiones reductæ*] Vet. lib. *deductæ.* Idem.

3 *Creatis militar. trib.*] Vet. lib. *Creatis tribunis militaribus.* Idem.

4 *Licinio Menenio* II.] Miror eos, qui supra *Licinium Menenium* in *L. Licinium & M. Menenium* commutarunt, hujus loci rationem non habuisse. Alioquin frustra quæras, quo primum anno *Licinius* hic *Menenius* tribunus militum fuerit. Opus est igitur in emendando diligentia summa, ut omnes omnibus locis certissima ratione respondeant. *L.* autem *Menenio* II, esse legendum, apparet ex priore tribunatu, ut docui ex Diodoro. *Idem.*

cundum, Sp. Papirio, Ser. Cornelio Maluginenſe. Cenſoribus quoque eguit annus: maxime propter incertam famam æris alieni; aggravantibus ſummam etiam invidiæ ejus tribunis plebis, quum ab iis elevaretur, quibus fide magis quam fortuna debentium laborare creditum videri expediebat. Creati cenſores, C. Sulpicius Camerinus, Sp. Poſtumius Regillenſis. cœptaque jam res morte Poſtumii, quia collegam ſuffici cenſori religio erat, interpellata eſt. Igitur quum Sulpicius abdicaſſet ſe magiſtratu, cenſores alii vitio creati non geſſerunt magiſtratum. tertios creari (velut Diis non accipientibus in eum annum cenſuram) religioſum fuit. Eam vero ludificationem plebis tribuni ferendam negabant. *Fugere ſenatum teſtes, tabulas publicas, cenſus cujuſque, quia nolint conſpici ſummam æris alieni, quæ indicatura ſit demerſam partem a parte civitatis: quum interim obæratam plebem objectari aliis atque aliis hoſtibus. Paſſim jam ſine ullo diſcrimine bella quæri. ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras, inde Tuſculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænæſtinis jam intentari arma; civium magis quam hoſtium odio, ut in armis teneant plebem, nec reſpirare in urbe, aut per otium licentiæ meminiſſe ſinant, aut conſiſtere in concione, ubi aliquando audiant vocem tribunitiam de levando fœnore, & ſine aliarum injuriarum agentem. Quod ſi ſit animus plebi memor patrum libertatis, ſe nec addici quemquam civem Romanum ob creditam pecuniam paſſuros; neque delectum haberi, donec inſpecto ære alieno, initaque ratione minuendi ejus, ſciat unuſquiſque quid ſui, quid alieni ſit: ſuperſit ſibi liberum corpus, an id quoque nexo debeatur.* Merces ſeditionis propoſita conſeſtim ſeditionem excitavit: nam & addicebantur multi, & ad Prænæſtini famam belli novas legiones ſcribendas Patres cenſuerant. quæ utraque ſimul auxilio tribunicio, & conſenſu plebis impediri cœpta. Nam neque duci addictos tribuni ſinebant, neque juniores [1] nomina

1 *Nomina dabant, quum Patres*] quæri a conſidores. apparebit *ni quum tamen*] Sive antecedentia ſive conſe- ſint lectionem nullam eſſe. Neque enim ratio

na dabant, quum Patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ juris exsequendi, quam delectus esset: quippe jam à Prænestе profectos hostes in agro Sabino consedisse nunciabatur. Interim tribunos plebis fama ea ipsa irritaverat magis ad susceptum certamen quam deterruerat. neque aliud ad seditionem exstinguendam in urbe, quam prope illatum mœnibus ipsis bellum valuit. Nam 28
quum esset Prænestinis nunciatum nullum exercitum conscriptum Romæ, nullum ducem certum esse, Patres ac plebem in semetipsos versos; occasionem rati duces eorum, 'raptim agmine acto, pervastatis protinus agris,

ratio datur, cur detrectaverint juniores militiam, quæ si ad hanc quæstionem applicaretur, contrarium potius efficeret; neque si ab eo novam incipias periodum, plena est oratio aut decenter præcisa. Flagitium ingens oblatum huic loco sic abolendum videtur: *Quæ utraque simul auxilio tribunicio & consensu plebis impediri capta: nam neque duci addictos tribuni sinebant, neque juniores nomina dabant. Patribus minus præsens cura credita pecuniæ juris exsequendi quam delectus esse: quippe jam à Prænestе profectus hostis in agro Sabino consedisse nuntiabatur.* A MSS. est *profectus hostis.* Sic lib. 8. *Pestilentia, quæ Romanam urbem adorta nuntiabatur.* Lib. 22. *Cum duobus consulibus consulares exercitus amissi nuntiabantur.* Cæsar lib. 7. *Jam Cæsar à Gergovia discessisse audiebatur.* Præterea scripsimus, *minus præsens*, pro *minor.* Non tam urgens. Lib. 8. *Injuriæ Samnitium quam beneficii Romanorum memoria præsentior erat.* Cætera vides quam bene sibi constent: & ne quid temere nos adfirmasse putes, hujus generis alia quædam subjungemus. Par omnino vitium sustulit Rhenanus lib. 4, 39. *Quod ubi est factum, intercluso equites nec perrumpere eadem, qua transierant, posse.* Ubi ante pessime, *cum possent.* Prorsus ita simile nos, ubi dissimilis sibi Rhenanus, lib. 26, 50. *Quum adolescens simul pudore gaudioque perfusus, dextram Scipionis tenens, Deos omnes invocaret ad gratiam illi referendam.* Sic ille è suo libro hic certe corrupto: nam Put. & omnes nobis visi: *Adolescens*, &c. *Deos omnes invocare.* Proxima vero nova periodus ibi incipit: *Parentes inde.* itaque & distinctionem mutabis. Lib. 5, 15. *Prodigia interim multa nuntiari.* Ubi male Rhenani liber, *nuntiavere*: male ipse, *nuntiata fuere.* Lib. 22, 15. *Numidæ alii atque alii occurrantes refugientesque, ad castra prope ipsum cum fatigatione equorum atque hominum pertrahere.* Sic Put. Petav. Reg. Men. Vulgo: *pertraxere*: Lib. 23, 47. *Dein libero spatio inter se ludificantes, sine vulnere pugnam extrahebant.* Put. *Extraherebant.* Dele augmentum librarii hæsitantis, & habebis verum: *pugnam extrahere.* Lib. 27, 52. *Matronæ*, &c. *per omnia delubra vagæ supplicia votisque fatigare Deos.* Ita iidem omnesque alii, non *fatigavere.* J. F. Gron.

1 *Raptim agmine facto*] *Acto*, videtur legendum, quo genere loquendi sæpe utitur Livius. *Sigonius.*

Raptim agmine facto] Scripsimus è MSS. *acto.* Ut apud Virgilium: *Agmen agens equitum.* Lib. 7. *Relictisque impedimentis castrorum raptim agitur agmen.* Auctor lib. 8 de Gall. cap. 7. *Sin majores copias ageret, in eo loco permanere.* Ita optimæ membra

gris, ad portam Collinam signa intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. conclamatum *ad arma*, [1] concursumque in muros atque portas est: tandemque ab seditione ad bellum versi, dictatorem T. Quintium Cincinnatum creavere. Is magistrum equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod ubi auditum est, (tantus ejus magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessere, [2] & juniores Romani ad edictum sine detrectatione convenere. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra interim hostium haud procul Allia flumine posita, inde agrum late populantes fatalem se urbi Romanæ locum cepisse, inter se jactabant: *similem pavorem inde ac fugam fore, ac bello Gallico fuerit. Etenim, si diem contactum religione, insignemque nomine ejus loci timeant Romani,* [3] *quanto magis Allienſi die Alliam ipſam, monumentum tantæ cladis, reformidaturos? Species profecto his ibi truces Gallorum, ſonumque vocis, in oculis atque in auribus fore.* Has inanium rerum inanes ipsas volventes cogitationes, fortunæ loci delegaverant spes suas. Romani contra, *Ubicunque esset Latinus hostis, satis scire eum esse, quem ad Regillum lacum devictum, centum annorum pace obnoxia tenuerint. Locum insignem memoria cladis, irritaturum se potius ad delendam memoriam dedecoris, quam ut timorem faciat, ne qua terra sit nefasta victoriæ suæ.* [4] *Quin ipsi Galli si offerantur, illo loco se ita pugna-*

bran. Vulgo, *adduceret*. J. F. Gron.

1 *Concurſum in muros atque portas eſt*] Voſſ. 1. *& portas*. Forte: *in muros adque portas eſt*. Idem.

2 *Et juniores Romani ad edictum*] Freinshemius, *Romam*. Non sine magna specie. Sic enim lib. 43. *Hoc edicto literisque cenſorum per fora & conciliabula dimiſſis, tanta multitudo juniorum Romam convenit, ut gravis urbi turba inſolita eſſet*. Sed tum latius patebat Romana civitas. Hunc ex plebe præsente conscriptum exercitum verisimilius est. Itaque potest vetus scriptura tolerari. *Idem*.

3 *Quanto magis Allienſi die Alliam*] Tollendum omnino istud, *Allienſi die*: quod quasi glossema adscriptum fuerat *τοῦ contactum religione diem*. Est autem ineptum. Nam per *contactum religione diem* intelligebant Prænestini isti omnes omnino dies, qui clade aliqua nobilitati fuerant; non autem particulariter de die Allienſi. *Tan. Faber*.

4 *Quin ipſi Galli ſi offerantur*] Vetusta lectio vestigia certa continet germanæ lectionis: in veteribus enim libris aliquot est: *Quin ipſi ſibi Galli ſe offerant*. Puto autem legendum: *Quin ipſi*

pugnaturos, ut Romæ pugnaverint in repetenda patria, ut postero die ad Gabios; tunc, quum effecerint, ne quis hostis, qui mœnia Romana intrasset, nuncium secundæ adversæque fortunæ domum perferret. His utrimque animis ad Alliam ventum est. Dictator Romanus, postquam in conspectu hostes erant instructi intentique, *Videsne tu*, inquit, *A. Semproni, loci fortuna illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis Dii immortales certioris quicquam fiduciæ majorisve quod sit auxilii dederint. At tu, fretus armis animisque, concitatis equis invade mediam aciem: ego cum legionibus, in turbatos trepidantesque inferam signa. Adeste Dii testes fœderis: & expetite pœnas debitas simul vobis violatis, nobisque per vestrum numen deceptis.* Non equitem, non peditem sustinuere Prænestini. primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt. Dein: postquam nullo loco constabat acies, terga vertunt: consternatique, & [1] præter castra etiam sua pavore prælati, non prius se ab effuso cursu sistunt, quam in conspectu Prænestæ fuit. Ibi ex fuga dissipati, locum, quem tumultuario opere communirent, capiunt: ne, si intra mœnia se recepissent, extemplo ureretur ager, depopulatisque omnibus obsidio urbi inferretur. Sed postquam direptis ad Alliam castris victor Romanus aderat, id quoque munimentum relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido se Prænestæ includunt. [2] Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorum. ad ea circumlatum bellum: deincepsque haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. Eæ quoque expugnatæ. tum ad caput belli Prænestæ ventum. Id non vi, sed per deditio- 29

ipsi si ibi Galli se offerant. Ibi autem intelligit *ad Alliam.* Sigonius.

Quin ipsi Galli si offerantur] Invenio in scriptis & primis edit. *ipsi sibi Galli.* Sigonianus amplius *offerant.* Unde ille: *Quin ipsi si ibi Galli se offerant.* Forte interpunctio tantum mutanda, hoc modo: *Quin ipsi sibi Galli si offerantur illo loco, se ita pugnaturos, ut Romæ pugnaverint.* J. F. Gron.

1 *Præter castra prælati*] *Perlati* legendum est potius: alioquin *præter* vacat, ut in libro 5. *Effusa fuga castra sua prælati.* Sigonius.

2 *Octo præterea oppida erant*] Conjicio scripsisse Livium non *præterea*, sed *per ea tempora.* Tan. Faber.

ditionem receptum est. T. Quintius semel acie victor, binis castris hostium, novem oppidis vi captis, Prænestе in deditionem accepto, Romam revertit: triumphansque signum Prænestе devectum Jovis Imperatoris in Capitolium tulit. Dedicatum est inter cellam Jovis ac Minervæ: tabulaque sub eo fixa, monumentum rerum gestarum, [1] his ferme incisa literis fuit: *Jupiter atque divi omnes hoc dederunt, ut T. Quintius dictator oppida novem caperet.* [2] Die vigesima quam creatus erat, dictatura se abdi-

1 *His ferme incisa literis*] *Ferme* ait Livius, non igitur necesse, ut totum illum titulum verbis omnibus, quibus conceptus fuit, retulerit. Certe nullis in libris antiquis reperitur præterquam: *Jupiter atque divi omnes hoc dederunt, ut T. Quinctius dictator oppida novem caperet.* Quæ mutila esse atque in iis desiderari, *novem* vel *totidem diebus*, forte & aliquid de Prænestе, non iverim inficias. Meminit ejusdem tituli Festus. *Trientem*, inquit, *tertium pondo coronam auream dedisse Jovi donum scripsit T. Quinctius dictator, cum per novem dies totidem urbes & decimo Prænestе cepisset.* Itaque Pighius monumentum T. Quinctii tam ex Livio quam ex Festo ita instaurari posse censuit: *Jupiter atque divi omnes hoc dederunt, ut T. Quinctius dictator oppida novem diebus novem caperet, decimo Prænestе in deditionem acciperet. Earum rerum ergo trientem tertium pondo coronam auream Jovi donum dedit.* Non improbo conatum. Sed hoc totum in exemplaria Livii contra omnes veteres libros à Grutero relatum esse, id vero probare non possum, inque eo tanti viri providentiam vehementer desidero. Hæc enim vis est, quæ ad quidvis audendum fenestram patefaciat. Quid autem indignius, quam ut princeps civis, instar exoleti è pædagogio, pannis & coloribus & fascis alienis male conspectus incedat? Ille quidem paupertate sua involvi, & quod attulit vetustas, magno animo ferre liber ac suus multis partibus mavult. Itaque nos ea delevimus, facile concedentes aliquid ingenio ad emendandam veterum scripturam, dummodo ad sententiam ea, ut aqua in usum, molliter ducatur, non trahatur aut trudatur. Adfuere, & versus integros, nec necessarios, ob verbum elegans interponere, aut ab aliis interpositos, ubi prohibere possumus, pati, nec pudoris est nec sæculi nostri. *J. F. Gron.*

2 *Die* XX *quam creatus erat dictatura se abdicavit*] Nihil emendatius hac esse oratione videtur, cum tamen si veteres libros attendamus, turpissime depravata sit, in quibus ita est: *Duodevicesimo quam creatus fuerat dictatura se abdicavit.* Item: *duodevicesimo quam creatus fuerat die dictatura se abdicavit.* Quod magis probatur: prior enim syllaba vocis, *Dictatura*, in errorem impulisse librarium videtur, ut vocem *Die*, omiserit. Hæc autem si germana lectio est, accipiendum est dictum esse, *duodevicesimo die*, pro XXII *die*: sic enim antiquos locutos esse docet Nonius his verbis, *Duodevicesimo, ita ut, Duodecimo. Varro Humanarum rerum libro 16. Mortuus est anno duodevicesimo, rex fuit* XXI. *Cato quarto Originum: Deinde duodevicesimo anno post dimissum bellum, quod* IIII *&* XX *annos fuit.* Quamquam Gellius libro quinto, capite quarto, superius exemplum ex Fabii Annalibus prosert ita: *Mortuus est anno duo & vicesimo.*

abdicavit. Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate : quibus æquatus patriciorum plebeiorumque numerus. Ex patribus creati, P. & C. Manlii, cum L. Julio : plebes C. Sextilium, [1] M. Albinium, L. Antistium dedit. Manliis, quod genere plebeios, gratia Julium anteibant, Volsci provincia, sine sorte, sine comparatione extra ordinem data : [2] cujus & ipsos postmodo, & Patres, qui dederant, pœnituit. Inexplorato, pabulatum cohortes misere. quibus velut circumventis, quum id falso nunciatum esset; dum, præsidio ut essent, citati feruntur, ne auctore quidem asservato, qui eos, hostis Latinus pro milite Romano, frustratus erat; ipsi in insidias præcipitavere. Ibi dum iniquo loco sola virtute militum restantes cæduntur cæduntque, castra interim Romana jacentia in campo, ab altera parte hostes invasere. Ab ducibus utrobique [3] proditæ temeritate atque insciti res. [4] quicquid superfuit fortu-

simo. Rex fuit annos viz. & unum. Sigonius.

Die vicesima quam creatus] Pall. *Duo de vicesimo die.* Perinde ut Sigoniani, nisi quod vox *die* transposita est. Sed miror id eum interpretari, vicesimo secundo, contra quam fert ratio sermonis, auctoritate Nonii, quæ & ipsa jamdudum à viris doctis spreta est : præsertim cum afferat ex Fabii annalibus : *mortuus est anno duo & vicesimo.* Aut igitur intelligendus octavus decimus dies, aut scribendum : *Duo & vicesimo, quam creatus erat, die, dictatura se abdicavit.* Viginti diebus hæc omnia ab illo gesta narrat Eutropius : sed potest ille rotundum numerum videri secutus. Chiflet. *Duo vicesimo.* J. F. Gron.

1 *M. Albinum*] Vet. lib. *M. Albinium*, optime : est enim è plebe. *Sigonius.*

2 *Cujus & ipsos postmodo*] Vet. lib. *Postmodum.* Idem.

3 *Proditæ temeritate, atque insciti res*] Vet. lib. *prodita.* Idem.

4 *Quicquid superfuit fortunæ pop. Romani, id militum*] Nimis elate inflateque : *quicquid superfuit fortunæ pop. Romani?* Alliam aut Cannas cogites. Multum sane supererat, idque non horum militum virtus (hactenus utilis, ut se ipsi loco iniquo non sine aliqua clade expedirent) sed prudentia Patrum & ipsa fortuna servavit, quæ hostibus eripuit mentem victoria utendi. Scribe: *quicquid superfuit*, (nempe de his exercitibus) *fortuna pop. Romani & militum etiam sine rectore stabilis virtus tutata est.* Mos est Romanis scriptoribus, atque imprimis Livio, quæ insperatam salutem in magno periculo attulerunt, ea fortunæ populi Romani delegare. Ut lib. 1. *Forte ita inciderat, ne duo violenta ingenia matrimonio jungerentur, fortuna credo populi Romani, quo diuturnius Servii regnum esset, constituique civitatis mores possent.* Lib. 2. *Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus pernicioso quam pertinaci certamine confecit.* Lib. 7. *Nos deinde aut fortuna populi Romani aut nostra*

fortunæ populi Romani, id militum etiam sine rectore stabilis virtus tutata est. Quæ ubi Romam sunt relata, primum dictatorem dici placebat: deinde, postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos victoria & tempore uti, revocati etiam inde exercitus ac duces: otiumque inde, quantum à Volscis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum, quod Prænestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. [1] Eodem anno, Setiam ipsis querentibus penuriam hominum, novi coloni ascripti. Rebusque haud prosperis bello, domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia
31 majestasque inter suos obtinuit, solatium fuit. Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere; tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, [2] Q. Servilio secun-

ra virtus expediet. Et, quod prorsus simile est præsenti dicto, lib. 35. *M. Claudius scripserat, fortunæ populi Romani & militum virtuti gratiam habendam, quod res bene gesta esset: consulu opera & militum aliquantum amissum, & hostium exercitum, cujus delendi oblata fortuna fuerit, elapsum.* J. F. Gron.

1 *Eodem anno etiam ipsis querentib. penuriam*] Omissum est hoc loco coloniæ nomen. Nam de Prænestinis intelligi non potest, qui jam rebellarunt. Quidam de Satrico hoc intelligunt; at hoc statim post fit hostium receptaculum. Ego de Veliternis intelligere malim. Nam illi otio gestientes, in agrum Romanum incursionem fecisse, post dicentur. *Glareanus.*

Eodem anno etiam ipsis querentibus pen. homin. novi coloni adscr.] Desideratur coloniæ nomen. Nam de Prænestinis ipsis rebellantibus intelligi non potest, nec de Satrico quidem, & Velitris, neque enim syllabas habent, quæ erroris causam tribuere librario potuerint. Itaque ego sine dubio legendum puto, *Eodem anno Setiam ipsis querentibus.* Setiæ enim coloniæ post Satricum deductæ meminit Velleius lib. 1. Et Livius lib. 7 extremo Norham, & Setiam finitimas colonias vocat, cum tamen quo anno deducta Setia sit, nusquam apud eum extet. Quod autem *Novi coloni* dicat de iis, qui tum primum deducti sint, non est mirum. Etenim sic loquutus est supra: *Norba in montes novam coloniam miserunt.* Et Fædian. in Pison. *Pompeius non novus incolis eas constituit, sed veteribus incolis manentibus jus dedit Latii.* Item; *Placentiam novi coloni deducti sunt.* Sigonius.

2 *Q. Servilio* 11, *Licinio Menenio* 111.] Pro *Licinio Menenio* 111 legendum puto, *C. Licinio.* me in hanc sententiam ducit Diodorus, qui quatuor hujus anni tribunos militum his nominibus edit: Λεύκιος Φάβιος, Κόιντος Σερουίλιος, Γάϊος Λικίνιος, Πόπλιος Κλοίλιος. Item Livius, qui postea *C. Licinium* eum, qui primus è plebe magister equitum fuit, tribunum militum scribit fuisse, neque tamen quo anno fuerit, extat, nisi hoc anno dicamus. Item quod idem sequenti anno tribunos militum patricios omnes à plebe invita factos scribit: quasi vero hoc ipso non omnes fuerint, siquidem *C. Licinius* è plebe fuit. Quod vero in veteribus etiam libris

secundum, C. Licinio, P. Cloelio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem & materia & causſa seditionis æs alienum: cujus noscendi gratia, Sp. Servilius Priscus, Q. Cloelius Siculus censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt. namque trepidi nuncii primo, fuga deinde ex agris legiones Volscorum ingressas fines popularique passim Romanum agrum, attulere. In qua trepidatione tantum abfuit, ut civilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo violentior potestas tribunicia impediendo delectui esset: donec conditiones impositæ Patribus, ne quis quoad bellatum esset, tributum daret, aut jus de pecunia credita diceret. Eo laxamento plebi sumpto, mora delectui non est facta. Legionibus novis scriptis, placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus divisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atque Antium, Q. Servilius, & L. Geganius læva ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis obvius fuit. Populatio itaque non illi vagæ similis, quam Volscus latrocinii more, discordia hostium fretus, & virtutem metuens, per trepidationem raptim fecerat: sed ab justo exercitu justa ira facta; spatio quoque temporis gravior. Quippe à Volscis timentibus, ne interim exercitus ab Roma exiret, incursiones in extrema finium factæ erant: Romano contra etiam in hostico morandi erat causſa, ut hostem ad certamen eliceret. Itaque omnibus passim tectis agrorum, vicisque etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumque præda abacta, Romam utrimque exercitus reducti. Parvo intervallo ad respirandum 32
debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant,

libris legatur, *Licinio Menenio* III, causam attulerunt imperiti illi emendatores veteres Nicomachus & Victorianus, qui quia scripserant, bis Licinium Menenium ante tribunum, hoc etiam loco inscite scripserunt, ubi in *Licinium* inciderunt, & de suo III addiderunt, itemque *Menenium*. Sigonius.

rant, celebrari de integro jurisdictio: & tantum abesse spes veteris levandi fœnoris, ut tributo novum fœnus contraheretur, in murum à censoribus locatum saxo quadrato faciundum. cui succumbere oneri coacta plebes; quia quem delectum impedirent, non habebant tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricios omneis coacta principum opibus fecit, L. Æmilium, P. Valerium quartum, C. Veturium, Ser. Sulpicium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere, ut adversus Latinos, Volscosque, qui conjunctis legionibus ad Satricum castra habebant, nullo impediente omnibus junioribus sacramento adactis, tres exercitus scriberent: unum, ad præsidium urbis; alterum, qui si qui alibi motus exstitisset, [1] ad subita belli mitti posset; tertium longe validissimum P. Valerius & L. Æmilius ad Satricum duxere. ubi quum aciem instructam hostium, loco æquo invenissent, extemplo pugnatum: & [2] ut nondum satis claram victoriam, sic prosperæ spei pugnam imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero die iterata pugna: & aliquamdiu æqua virtute fortunaque Latinæ maxime legiones, longa societate militiam Romanam edoctæ, restabant. eques immissus ordines turbavit; turbatis signa peditum illata: quantumque Romana se invexit acies, tantum hostes [3] gradu demoti. & ut semel inclinavit pugna, jam intolerabilis Romana vis erat. Fusi hostes, quum Satricum, quod [4] duo millia

1 *Ad subita bella*] Voss. Busl. Chiff. *ad subita bella*. Sic Tacitus 3 Histor. *quando impetus & subita belli locum abnuerent*. In Agricola: *quatuor equitum alas ad subita belli retentas*. Florus lib. 1 cap. 1. *Juventus divisa per tribus in equum & arma ad subita belli excubaret*. J. F. Gron.

2 *Ut nondum satis claram victoriam*] Forte, *gnaram*, id est, certam. *Tan. Faber*.

3 *Gradu demoti*] Rott. *gradu moti*. 7, 8. *Inferunt pedem, & primum gradu moventem hostem*. Jac. Gron.

4 *Duobus millibus inde aberat*] Vet. lib. *Duo millia passuum inde aberat*. Sigonius.

Duobus millibus inde aberat ab equite] Sigonianus: *duo millia passuum inde*. Nostri: *duo millia inde aberat, non castra peterent, ab equitatu*. Hoc postremum & veteres habent editiones. *J. F. Gron.*

1 *Hinc*

millia inde aberat, non castra peterent, ab equitatu maxime cæsi. castra capta, direptaque. Ab Satrico nocte, quæ prœlio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: & quum Romanus exercitus prope vestigiis sequeretur, plus tamen timor, quam ira celeritatis habuit. Prius itaque mœnia intravere hostes, quam Romanus extrema agminis carpere aut morari posset. inde aliquot dies vastando agro absumpti; nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeundum pugnæ casum. Seditio tum inter Antiates 33
Latinosque coorta; quum Antiates victi malis subactique bello, in quo & nati erant & consenuerant, deditionem spectarent: Latinos ex diutina pace nova defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perseverandum in bello faceret. finis certaminis fuit, postquam utrisque apparuit, nihil per alteros stare, quo minus incœpta persequerentur. Latini profecti, à societate pacis, ut rebantur, inhonestæ, sese vindicaverunt. Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorum remotis, urbem agrosque Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant, eo erupit, ut Satricum urbem, quæ receptaculum primum eis adversæ pugnæ fuerat, igni concremarent: nec aliud tectum ejus superfuit urbis (quum faces pariter sacris profanisque injicerent) quam matris Matutæ templum. Inde eos nec sua religio, nec verecundia Deum arcuisse dicitur, sed vox horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amovissent. Incensos ea rabie, impetus Tusculum tulit; ob iram, quod deserto communi concilio Latinorum, non in societatem modo Romanam, sed etiam in civitatem se dedissent. Patentibus portis quum improviso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est, in arcem oppidani refugere cum conjugibus ac liberis: nuncioque Romam, qui certiorem

tiorem de suo casu senatum facerent, misere. Haud segnius, quam fide populi Romani dignum fuit, exercitus Tusculum ductus. L. Quintius, & Servius Sulpicius tribuni militum duxere. clausas portas Tusculi, Latinosque simul obsidentium atque obsessorum animo [1] hinc mœnia tueri vident, illinc arcem oppugnare; terrere una ac pavere. Adventus Romanorum mutaverat utriusque partis animos. Tusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem; Latinos ex prope certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, [2] in exiguam de seipsis spem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Tusculanis: [3] excipitur aliquanto majore ab exercitu Romano. Utrimque urgentur Latini: nec impetus Tusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinent: nec Romanos subeuntes mœnia, molientesque obices portarum, arcere possunt. Scalis prius mœnia capta; inde effracta claustra portarum. & quum anceps hostis & à fronte & à tergo urgeret; nec ad pugnam ulla vis, nec ad fugam loci quicquam superesset; in medio cæsi ad unum omnes. Recuperato ab hostibus Tusculo, exercitus Romam est reductus. 34 Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in urbe vis Patrum indies miseriæque plebis crescebant; quum eo ipso, quod necesse erat solvi, facultas solvendi impediretur. Itaque quum jam ex re nihil dari posset, fama & corpore judicati atque addicti creditoribus satisfaciebant, pœnaque in vicem fidei cesserat. Adeo ergo obnoxios summiserant animos, non infimi solum, sed principes etiam plebis, ut non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta vi, ut liceret, tetenderant;

1 *Hinc mœnia tueri*] Helmstad. Rott. Vossianus uterque: *Hinc mœnia Tusculi tueri.* J. F. Gron.

2 *In exiguam de seipsis spem verterat*] Suspectum mihi ultimum verbum, quod sententia minime requirit: quippe cui sufficiat ex superioribus in utroque intelligi τὸ *mutaverat*. Idem.

3 *Excipitur aliquanto majore*] Rott. Voss. uterque *major*. Idem.

rant; sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos petendosque ulli viro acri experientique animus esset: possessionemque honoris usurpati modo à plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuum Patres viderentur. Ne id nimis lætum parti alteri esset, parva (ut plerumque solet) rem ingentem moliundi caussa intervenit. M. Fabii Ambusti potentis viri, quum inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus contemptor ejus habebatur, filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpicio majori, minori C. Licinio Stoloni erat; illustri quidem viro, tamen plebeio: eaque ipsa affinitas haud spreta gratiam Fabio ad vulgum quæsierat. Forte ita incidit, [1] ut in Ser. Sulpicii tribuni militum domo sorores Fabiæ, quum inter se (ut fit) sermonibus tempus tererent, lictor Sulpicii, quum is de foro se domum reciperet, forem (ut mos est) virga percuteret. quum ad id, moris ejus insueta, expaviscet minor Fabia, risui sorori fuit; miranti ignorare id sororem. Cæterum is risus stimulos parvis mobili rebus animo muliebri subdidit: frequentia quoque prosequentium rogantiumque, numquid vellet, credo fortunatum matrimonium ei sororis visum: suique ipsam malo arbitrio, quo à proximis quisque minime anteiri vult, pœnituisse. Confusam eam ex recenti morsu animi, quum pater forte vidisset, percunctatus, *satin' salvæ*, avertentem, caussam doloris (quippe nec satis piam adversus sororem, nec admodum in virum honorificam) elicuit, comiter sciscitando, ut fateretur, eam esse caussam doloris, quod juncta impari esset; nupta in domo, [2] quam nec honos nec gratia intrare posset. Consolans inde filiam Ambustus, bonum animum habere jussit. eosdem propediem domi

1 *Ut in Ser. Sulpicii trib. mil. domo sorores Fabiæ, quum*] Miror, quibus ita potius visum est distinguere, quam ut aliæ edd. *Ut, in Ser. Sulpicii trib. mil. domo sorores Fabiæ quum*, &c. *Jac. Gron.*

2 *Quam nec honos*] Vet. lib. *In quam nec.* Sigonius.

domi visuram honores, [1] quos apud sororem videat. Inde consilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio, strenuo adolescente, & cujus spei nihil præter genus patricium deesset. Occasio videbatur rerum novandarum propter ingentem vim æris alieni, cujus levamen mali plebes, nisi suis in summo imperio locatis nullum sperare. [2] Accingendum ad eam cogitationem esse. conando agendoque jam eo gradum fecisse plebeios, unde si porro annitantur, pervenire ad summam, & Patribus æquari tam honore quam virtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magistratu sibimetipsi viam ad cæteros honores aperirent. creatique tribuni C. Licinius & L. Sextius, promulgavere leges omnes adversus opes patriciorum, & pro commodis plebis: unam de ære alieno, ut deducto eo de capite quod usuris pernumeratum esset, id quod supereset, triennio æquis portionibus persolveretur. alteram de modo agrorum, [3] ne quis plus quingenta jugera agri possideret: tertiam, ne tribunorum militum comitia [4] fierent, consulumque utique alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia & quæ sine certamine maximo obtineri non possent. Omnium igitur simul rerum, quarum immodica cupido inter mortales est, agri, pecuniæ, honorum, discrimine proposito, [5] conterriti Patres quum trepidassent, publicis priva-

1 *Quos apud sororem videat*] Rott. Vost. ut. Flor. Helm. *videat*. J. F. Gron.

2 *Accingendum ad eam cogitationem esse*] Forte melius: *Accingendum ad ea cogitationem esse*. Et consilia, quæ retulit, vel ausa, vel conata. lib. 2. *Proinde in hoc discrimen, si juvat, accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo*. Lib. 4. *Jam ad consulatum vulgi turbatores accingi*. Lib. 28. *Quin igitur ad hoc accingeris, nec per istos circuitus potius quam recto hinc itinere, ubi Annibal est, ea bellum intendis?* Idem.

3 *Ne quis plus quingenta jugera agri possideret*] Hujus legis meminit his verbis Varro lib. 1 de re Rust. *Nam Stolonis illa lex, quæ vetat plus quingenta jugera habere civem Romanum*. Sigonius.

4 *Fierent, consulumque utique alter*] Repone, ut est in veteribus libris, *Ne tribunorum militum comitia fierent, sed consulum, & ut utique alter ex plebe crearetur*. Ita enim fit, ut hujus legis duo capita essent: unum quo tribunis militares abrogarentur: alterum, quo consulatus plebeius constitueretur. Idem.

5 *Conterriti patres cum trepidassent*] Lege, *trepidarent*. Tan. Faber.

privatisque consiliis nullo remedio alio præter expertam multis jam ante certaminibus intercessionem invento; collegas adversus tribunicias rogationes comparaverunt. qui ubi tribus ad suffragium ineundum citari à Licinio Sextioque viderunt; stipati Patrum præsidiis, nec recitari rogationes, nec solenne quicquam aliud ad sciscendum plebi fieri, passi sunt. Jamque frustra sæpe concilio advocato, quum pro antiquatis rogationes essent; *Bene habet*, inquit Sextius, *quandoquidem tantum intercessionem pollere placet, isto ipso telo tutabimur plebem. Agitedum, comitia indicite Patres tribunis militum creandis. faxo ne juvet vox ista*, VETO, *qua nunc concinentes collegas nostros tam læti auditis.* Haud irritæ cecidere minæ: comitia, præter ædilium tribunorumque plebis, nulla sunt habita. Licinius Sextiusque tribuni plebis refecti, nullos curules magistratus creari passi sunt, eaque solitudo magistratuum, & plebe reficiente duos tribunos, & his comitia tribunorum militum tollentibus, per quinquennium urbem tenuit. Alia bella opportune quievere: Ve- 36
literni coloni, gestientes otio, quod nullus exercitus Romanus esset, & agrum Romanum aliquoties incursavere, & Tusculum oppugnare adorti sunt. eaque res Tusculanis, veteribus sociis, novis civibus, opem orantibus, verecundia maxime non Patres modo, sed etiam plebem movit. Remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita: creatique tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, Ser. Cornelius, [1] P. & C. Valerii, haudquaquam tam obedientem in delectu, quam in comitiis plebem habuere: ingentique contentione exercitu scripto profecti, non ab Tusculo modo submovere hostem, sed intra suamet ipsum mœnia

1 *A. & C. Valerii*] Legendum est, *P. & C. Valerii*. Id docent Capitolina fragmenta, in quibus est POPLICOLA V. Ex quo apparet, *P. Valerium Poplicolam* esse, qui *quater* ante tribunus militum fuit, & post etiam VI traditur esse à Livio. Quæ res in magnum errorem Glareanum induxit, ut annum ibi sine causa interjiciendum esse putarit. *Sigonius.*

1 C. Ve-

nia compulere. obsidebanturque haud paulo vi majore Velitræ quam Tusculum obsessum fuerat: nec tamen ab eis, à quibus obsideri cœptæ erant, expugnari potuere. Ante novi creati sunt tribuni militum, Q. Servilius, [1] C. Viturius iterum, A. & M. Cornelii, Q. Quintius, M. Fabius. nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. In majore discrimine domi res vertebantur: nam præter Sextium Licinium-que latores legum, jam octavum tribunos plebis refectos, Fabius quoque tribunus militum Stolonis socer, quarum legum auctor fuerat, earum suaforem se haud dubium ferebat. & quum octo ex collegio tribunorum plebis primo intercessores legum fuissent, quinque soli erant: & (ut ferme solent, qui à suis desciscunt) capti, & stupentes animi, vocibus alienis id modo quod domi præceptum erat, intercessioni suæ prætendebant: Velitris in exercitu plebis magnam partem abesse: in adventum militum comitia differri debere, ut universa plebes de suis commodis suffragium ferret. Sextius Licinius-que, cum parte collegarum, & uno ex tribunis militum Fabio, artifices jam tot annorum usu tractandi animos plebis, primores Patrum productos, interrogando de singulis quæ ferebantur ad populum, fatigabant: *Auderemne postulare, ut quum bina jugera agri plebi dividerentur, ipsis plus quingenta jugera habere liceret? Ut singuli prope trecentorum civium possiderent agros, plebeio homini vix ad tectum necessarium, aut* [2] *locum sepulturæ, suus pateret ager? An placeret fœnore circumventam plebem,* [3] *ni potius quam sortem creditum solvat, corpus in nervum ac suppli-*

1 *C. Veturius A. & M. Cornelii*] Quia antea legebatur *C. Veturius, M. Autius, & M. Cornelius*: propterea probo conjecturam Glareani, quæ est ut legatur, *C. Veturius* II, *A. & M. Cornelii*. Nam *C. Veturius* semel ante fuit, *A.* autem & *M. Cornelii* infra iterum esse dicuntur, quorum alter *Cossus* est, alter *Maluginensis*. Sigonius.

2 *Locum sepulturæ*] Mos enim veterum fuit, ut in suis agris plerumque busta sibi facerent. Vide Victorium lib. 14 Var. lect. cap. 21.

3 *Ni potius quam sortem creditum solvat*]

supplicia dare: & gregatim quotidie de foro addictos duci, & [1] repleri vinctis nobiles domos? & ubicunque patricius habitet, ibi carcerem privatum esse? Hæc indigna miserandaque 37
auditu, quum apud timentes sibimetipsos majore audientium indignatione quam sua increpuissent: *atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem alium Patribus unquam fore* affirmabant; *nisi alterum ex plebe consulem, custodem suæ libertatis, plebs feciſſet. Contemni jam tribunos plebi, quippe quæ potestas jam suam ipsa vim frangat intercedendo. Non posse æquo jure agi, ubi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit. nisi imperio communicato, nunquam plebem in parte pari reipublicæ fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitiis consularibus habeatur. nisi alterum consulem utique ex plebe fieri necesse sit, neminem fore.* [2] *An jam memoria exisse, quum tribunos militum idcirco potius quam consules creari placuisset, ut & plebeiis pateret summus honos,* [3] *quatuor & quadraginta annis neminem ex plebe*

vat] Glareanus tollendam vocem putat illam, *Ni*, & immerito: sensus enim est, Placeretne plebem ni prius usuram quam sortem solvat, vinculis astringi? *Sigonius.*

Ni potius quam sortem creditum solvat] Vexatus merito conjecturis locus. Glareanus τὸ *Ni* tollit. Repugnat Sigonius, & explicat: placeretne plebem ni prius usuram quam sortem solvat, vinculis adstringi. Faërnus: *ni plus quam sortem.* Salmasius: *ni totius sortem crediti solvat.* Duo MSS. Pall. & Voss. *Ni potius quam sorte creditum.* Unus: *Plebem potius quam sortem creditam.* Quid si legamus: *An placeret fœnore circumventam plebem potius, quam sorte creditum solvat, corpus in nervum ac supplicia dare?* Creditum fœnus non solvitur sola sorte restituta: usuræ accedant oportet. Id autem volebat lex, quam illi ferebant, ut fœneratores sorte contenti essent: si nempe de capite deducto eo, quod usuris pernumeratum esset, reliquum triennio æquis portionibus redderetur. Hæc scripseram pridem, quum monuit me humanissimus Henricus Nesselrodius S. I. prorsus, ut conjeceram, in membranis quibusdam collegii scriptum reperiri. *J. F. Gron.*

1 *Repl. vinctis nobiles domos*] Vet. lib. *Nobilium domos.* Sigonius.

2 *An jam memoria exisse*] Hic locus, quem alii aliter interpungunt, sic mihi videtur legendus, atque interpungendus: *An jam memoria exisse, cum tribunos militum idcirco potius, quam consules creari placuisset, ut & plebeiis pateret summus honos,* IIII & XL *annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse? Quis crederet duobusne in locu sua voluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint?* Idem.

3 IV *ac* XL *annis neminem ex plebe trib. mil.*] Hic annus est 385 ab urbe cond. At ille quo primi tribuni mil. cons. potest. creati sunt, fuit annus 311. hos si ab illis subtraxeris, relin-

plebe tribunum militum creatum esse? [1] Qui crederent, duobus ne in locis sua voluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint? & ad consulatum, viam fieri passuros, qui tribunatum septum tam diu habuerint? Lege obtinendum esse, quod comitiis per gratiam nequeat: & seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus. quoniam in certamine relictus, præmium semper potentioris futurus sit. Nec jam posse dici id, quod antea jactare soliti sint, non esse in plebeiis idoneos viros ad curules magistratus. Numquid enim socordius, aut segnius rempublicam administrari post P. Licinii Calvi tribunatum, qui primus ex plebe creatus sit, quam per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin contra patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebeium. Quæstores quoque, sicut tribunos militum, paucis ante annis

quentur anni 74. tot enim annis licuit tribunos mil. conf. pot. creare, ac ex plebeiis etiam. *Glareanus.*

IIII & XL *annu neminem ex plebe tribunum mil. creat.*] Reprehendit hunc numerum Glareanus, ut alios multos, quod à primis tribunis militum usque ad hunc annum multo plures numerenturanni, quam XLIIII. itemque, quod sæpius quam quater & quadragies fieri ex plebe tribuni militum potuerint. Verum injusta accusatio est. Mens enim auctoris est hæc: Quater & quadragies tribunos militum ex patriciis solis factos esse nullo admisso plebeio. Hinc error natus est Sex. Rufi, qui scribit Romam sub tribunis militum consulari potestate fuisse annos XLIIII. Quamquam re diligenter inspecta, ne patricios quidem solos in hoc magistratu fuisse, reperire possum, nisi annos duos & quadraginta. *Sigonius.*

1 *Qui crederent, duobusne in locis*] Sic lego: *Quid? crederentne duobus in locis.* Tan. Faber.

Qui crederent, duobusne in locis] Sigonius: *Quis crederet.* Sed non tollit difficultatem. Potius deleret *ne.* Hoc si inducat, integra sententia est: qua credulitate persuadere sibi possent, ex duobus locis unum gratificaturos plebeio, qui octo loca tam avide occuparint? Ego tamen huc magis inclino, ut gravius ulcus hic sedere putem, & *ne* quidem genuinum, *nè qui crederent*, insitícia esse. Quid enim rotundius hac oratione, ut integram proponamus: *An jam memoria exisse, quum tribunos militum idcirco potius quam consules creari placuisset, ut & plebeiis pateret summus honos, quatuor & quadraginta annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse? duobusne in locis sua voluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint?* Confirmat me quod simile additamentum maculavit veteres libros lib. 4, 35. *An portento simile miraculoque sit, fortem & strenuum virum aliquem existere ortum de plebe?* nam hic excerpta duum Pall. *miraculoque si fortem*, &c. *de plebe crederetur.* Tertius: *miraculoque sit fortem*, &c. *credatur.* Editiones primæ: *si crederent.* Quæ à corruptoribus esse nemini potest esse ambiguum. Adde quæ lib. 2 Observat. notavimus. *J. F. Gron.*

annis [1] *ex plebe cœptos creari: nec ullius eorum populum Romanum pœnituisse. Consulatum supereſſe plebeiis: eam esse arcem libertatis, id columen. Si eo perventum sit, tum populum Romanum vere exactos ex urbe reges, & stabilem libertatem suam existimaturum. Quippe ex illa die in plebem ventura omnia, quibus patricii excellant; imperium atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda, majora liberis relinquenda.* Hujus generis orationes ubi accipi videre; novam rogationem promulgant, ut pro duumviris ſacris faciundis decemviri creentur: ita ut pars ex plebe, pars ex Patribus fiat: omniumque earum rogationum comitia in adventum ejus exercitus differunt, qui Velitras obſidebat. Prius circumactus eſt annus quam à Velitris reducerentur legiones, ita ſuſpenſa de legibus res, ad novos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eoſdem, duos utique qui legum latores erant, plebes reficiebat. Tribuni militum creati T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpicius, Sp. Servilius, L. Papirius, L. Veturius. Principio ſtatim anni, ad ultimam dimicationem de legibus ventum: & quum tribus vocarentur, nec interceſſio collegarum latoribus obſtaret; trepidi Patres ad duo ultima auxilia, ſummum imperium ſummumque ad civem decurrunt. Dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magiſtrum equitum L. Æmilium cooptat. Legum quoque latores, adverſus tantum apparatum adverſariorum, & ipſi cauſſam plebis ingentibus animis armant: concilioque plebis indicto, tribus ad ſuffragium vocant. Quum dictator ſtipatus agmine patriciorum, plenus iræ minarumque conſediſſet, atque ageretur res ſolito primum certamine inter ſe tribunorum plebi, ferentium legem intercedentiumque, & quanto jure potentior interceſſio erat, tantum vinceretur favore legum ipſarum, latorumque, [2] & *Uti rogas*, primæ tribus dicerent; 38

1 *Ex plebe cœptos creari?*] Tolle notam interrogationis. *Sigonius.*

2 *Et ut rogaſſent, primæ tribus dicerent*] Veteres libri habent, *Uti rogas*, non

cerent; tum Camillus, *Quandoquidem*, inquit, *Quirites, jam vos tribunicia libido, non potestas, regit, & intercessionem secessione quondam plebis partam,* [1] *vobis eadem vi facitis irritam, qua peperistis; non reipublicæ magis universæ, quam vestra causa* [2] *dictator intercessioni adero: eversumque vestrum auxilium imperio tutabor. Itaque si C. Licinius & L. Sextius intercessioni collegarum cedunt, nihil patricium magistratum inferam concilio plebis. si adversus intercessionem, tamquam captæ civitati, leges imponere tendent, vim tribuniciam a scipsa dissolvi non patiar.* Adversus ea quum contemptim tribuni plebis rem nihilo segnius peragerent: tum percitus ira Camillus, lictores, qui de medio plebem emoverent, misit. & addit minas: si pergerent, sacramento omnes juniores adacturum, [3] exercitumque extemplo ex urbe eductum. Terrorem ingentem incusserat plebi: ducibus plebis accendit magis certamine animos, quam minuit. sed re neutro inclinata, magistratu se abdicavit: seu quia vitio creatus erat, ut scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idque plebes scivit, ut si M. Furius pro dictatore quid egisset, [4] quingentum millium ei

non solum hoc in loco, sed etiam libro 10 ubi ait Livius: *Hanc legem uti rogastis jubendum censeo*, & recte: fuit enim *Uti rogas*, vox, aut tabella, qua populus rogatus in jubendo scisscendoque aliquid, utebatur, de qua Cicero libro secundo de Legibus: *Suade igitur istam ipsam legem, ut ego, Uti rogas possim dicere* (sic enim legendum est, non ut legitur *dicere*). Idem ad Atticum, libro, *Tabellæ ministrabantur ita, ut nulla daretur, Uti rogas.* Itaque apud Livium libro trigesimo, *De pace uti rogassent omnes tribus jusserunt*: legendum est, *Uti rogas.* Et libro trigesimo primo, *In suffragium missi, uti rogarat, bellum jusserunt. Uti rogas.* Has autem voces cum mendose esse animadverterent ii, qui ante me Livium emendarunt, *Uti rogata est, Uti rogatum sint, Uti rogatio esset*, corrigendum sine ratione putarunt. *Sigon.*

1 *Nobis eadem vi*] *Vobis* habent MSS. & recte. *Idem.*

2 *Dict. intercessioni adero*] Veteres libri, *Intercessioni vestræ adero.* Idem.

Dictator intercessioni vestræ adero] Sigonius immisit *vestræ*, nos expulimus, quod nec in bonis libris reperiretur & inconveniens esset. Quirites alloquitur Camillus, non tribunos: intercessio autem proprie non erat Quiritium nec plebis, sed tribunorum plebis in usum & commodum ejus. Hac de causa statim ante: *vobis eadem vi facitis irritam*: scripsimus è MSS. & vett. edd. non *nobis*, quod habent novitiæ. *J. F. Gron.*

3 *Exercitum extemplo, ex urbe deductum*] Vet. lib. *Exercitumque extemplo eductum.* Sigonius.

4 *Quingentum millium æris*] Vox ultima

ei mulcta esset. Sed auspiciis magis quam novi exempli rogatione deterritum ut potius credam, quum ipsius viri facit ingenium, tum quod ei suffectus est extemplo P. Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius victus esset? & quod eundem M. Furium dictatorem insequens annus habuit; haud sine pudore certe fractum priore anno in se imperium repetiturum: simul quod eo tempore, quo promulgatum de mulcta ejus traditur, aut & huic rogationi, qua se in ordinem cogi videbat, obsistere potuit: aut ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedire: [1] & quoad usque ad memoriam nostram tribuniciis consularibusque certatum viribus est, dictaturæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam, 39
novamque à Manlio initam, ab tribunis velut per interregnum concilio plebis habito, apparuit, quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de fœnore atque agro rogationes jubebant, [2] de plebeio consulatu antiquabant. & perfecta utraque res esset, [3] ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinavit; [4] C. Licinio, qui tribunus militum fuerat, magistro equitum

tima ignoratur à Flor. Rott. Voss. ut. Helm. *J. F. Gron.*

1 *Et quod usque ad memor. nostram tribun. --- fuit*] Desideratur vox una, sine qua stare hæc sententia non potest, quam diu à me quæsitam vix in uno tandem manuscripto libro reperi: *Et quod quotiens usque ad*: at malim illam postponi, sic: *Et quod usque ad memoriam nostram quoties tribuniciis*. Sigonius.

2 *De plebeio consulatu*] Vet. lib. *De plebeio consule*. Idem.

De plebeio consulatu antiq.] Helm. & Sig. *de plebeio consule antiquabant*. Voss. alter: *de plebeio cons. antiq.* Alter: *de plebeio consules antiq.* Videtur scripsisse: *de plebe consules antiquabant*: eleganter mutata oratione. *J. F. Gron.*

3 *Ni tribuni se*] Vet. lib. *Ni tribuni plebus se*. Sigonius.

4 *C. Licinio, qui tribunus militum fuerat, magistro equitum de plebe*] Hic non est C. Licinius, qui tribunatus plebis novem per hos annos gessit cum L. Sextio, ut tradit Plutarchus in Camillo. Nam de eo vel hoc etiam anno tribuno plebis ita suggerit Livius: *Licinius, Sextiusque cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia essent, ita se gerere, ut negando jam sibi velle continuari honorem acerrime accenderent ad id, quod dissimulando petebant, plebem*. Pauloque post iidem loquuntur: *Jam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare, quippe qui etiam omen plebeio consuli magistro equitum ex plebe dicendo*

quitum de plebe dicto. Id ægre Patres passos accipio: dictatorem propinqua cognatione Licinii se apud Patres excusare solitum; simul negantem magistri equitum majus, quam tribuni consularis imperium esse. Licinius Sextiusque, quum tribunorum plebi creandorum indicta comitia essent, ita se gerere, ut, negando jam sibi velle continuari honorem, acerrime accederent ad id, quod dissimulando petebant, plebem. *Nonum se annum jam velut in acie adversus optimates maximo privatim periculo, nullo publice emolumento stare. consensisse jam secum, & rogationes promulgatas, & vim omnem tribuniciæ potestatis. Primo intercessione collegarum in leges suas pugnatum esse: deinde ablegatione juventutis ad Veliternum bellum: postremo dictatorium fulmen in se intentatum. Jam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare; quippe qui etiam omen plebeio consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit. scipsam plebem, & commoda morari sua. Liberam urbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab injustis possessoribus extemplo, si velit, habere posse. Quæ munera quando tandem satis grato animo æstimaturos, si inter accipiendas de suis commodis rogationes, spem honoris latoribus earum incidant? non esse modestiæ populi Romani id postulare, ut ipse fœnore levetur; & in agrum injuria possessum à potentibus inducatur; per quos ea consecutus sit, senes tribunicios, non sine honore tantum, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde, ipsi primum statuerent apud animos quid vellent: [1] deinde comitiis tribuniciis declararent voluntatem. Si conjunctim ferri ab se promulgatas rogationes vellent, esse quod eosdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgaverint. sin quod cuique privatim opus sit, id modo accipi velint;*

dederit. Cum autem non extaret annus apud Livium, quo tribunatum hic militum cepisset, eum ipsum supra ex Diodori auctoritate tradidi. Est autem verisimile, si Livius Licinium tribunum plebis intellexisset, non *qui tribunus militum fuerat*, sed qui tribunus plebis erat, dictarum fuisse. Quod ne animadvertit quidem etiam Glareanus. *Sigonius.*

1 *Deinde comitiis tribuniciis decl. vol.*] Tribunicia vocat comitia, quibus plebs mandare tribunatum plebis Licinio, Sextioque cupiebat. Quare non est, cur *Tributis* legamus, ut placet Glareano. *Idem.*

1 *Quo-*

liut; opus esse nihil invidiosa continuatione honoris; nec se tribunatum, nec illos ea quæ promulgata sint, habituros. Adversus tam obstinatam orationem tribunorum, quum, præ indignitate rerum, stupor, silentiumque inde cæteros Patrum defixisset; App. Claudius Crassus, nepos decemviri, dicitur odio magis iraque, quam spe, ad dissuadendum processisse; & locutus in hanc fere sententiam esse: *Neque novum, neque inopinatum mihi sit, Quirites, si quod unum familiæ nostræ semper objectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoque audiam: Claudiæ genti jam inde ab initio nil antiquius in republica Patrum majestate fuisse: semper plebis commodis adversatos esse.* [1] *Quorum alterum neque nego, neque inficias eo: nos, ex quo asciti sumus simul in civitatem & Patres, enixe operam dedisse, ut per nos aucta potius quam imminuta majestas earum gentium, inter quas nos esse voluistis, dici vere posset. Illud alterum pro me majoribusque meis contendere ausim, Quirites, (nisi quæ pro universa republ. fiant, ea plebi tamquam aliam incolenti urbem adversa quis putet) nihil nos neque privatos, neque in magistratibus, quod incommodum plebi esset, scientes fecisse: nec ullum factum dictumve nostrum contra utilitatem vestram (etsi quædam contra voluntatem fuerint) vere referri posse. An hoc, si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus, sed unus Quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & vivere in libera civitate sciam, reticere possim? L. illum Sextium & C. Licinium perpetuos (si Diis placet) tribunos, tantum licentiæ novem annis, quibus regnant, sumpsisse, ut vobis negent potesta-* 40

1 *Quorum alterum neque nego, neque inficias eo*] Quasi vero diversa pronunciatio esset in τῷ *nego*, diversa in τοῖς *inficias eo*. Sed etiam id ipsum alterum, quod se ait non negare, est plane id ipsum, de quo ait se inficias non ire, nempe de aucta patriciorum majestate. Vix dubito scripsisse Livium: *quorum alterum neque ego inficias eo*. Adjectæ sunt voces ab illis, qui τὸ *neque* sine antapodosi non concoquebant. 9, 9. *Neque ego inficias eo, tam sponsiones quam fœdera sancta esse.* Vel si placet mitius consulere, legendum erit: *quorum alterum neque nescio neque inficias eo.* Is enim ordo est, ut rem, de qua consuleris, vel nescire te dicas, vel deinde si concedas te scire, probes ita quoque fieri debere. Sic Frontinus in præfatione jungit: *neque ignoro neque inficior.* Jac. Gron.

testatem liberam suffragii, non in comitiis, non in legibus jubendis, se permissuros esse? Sub conditione, inquit, nos reficietis decimum tribunos. Quid est aliud dicere, quod petunt alii, nos adeo fastidimus, ut sine mercede magna non accipiamus. Sed quæ tandem ista merces est, qua vos semper tribunos plebis habeamus? ut rogationes, inquit, nostras, seu placent, seu displicent, seu utiles, seu inutiles sunt, omnes conjunctim accipiatis. Obsecro vos, Tarquinii tribuni plebis, putate me ex media concione unum civem [1] *succlamare: Bona venia vestra liceat ex his rogationibus legere, quas salubres nobis censemus esse; antiquare alias.* [2] *Non, inquit, licebit. Tu de fœnore atque agris, quod ad*

1 *Succlamare bona venia vestra liceat*] Hæc verba ita interpungenda, ut appareat: *Bona venia vestra*, &c. esse Appii succlamantis, sic: *succlamare, Bona venia.* Sigonius.

2 *Non, inquit, licebit tu de fœn. atq. ag.*] Fœdata pulcherrima sententia est ab iis, qui eam non percipientes, non recte distinxerunt: sic enim accipiendum est, ut illæ voces. *Non, inquit, licebit*: sint Licinii respondentis Appio succlamanti. *Idem.*

Non, inquit, licebit, tu de fœnore] Sigonius notat, *Non licebit*, esse Licinii respondentis Appio succlamanti; *Tu de fœnore*, esse Appii Licinium ex ejus responso arguentis: contra atque senserit Glareanus. Immo Glareanus recte sensit: sunt enim utraque unius, non necessario Licinii, sed ex tribunis pl. reliquorum nomine, aut omnium tribunorum simul μιμητικῶς prolata, sed ita concepta, ut Appium ea dixisse appareat. Refert verba tribuni Appius, non qualia illi pronuntiarant, aut qua sententia illi accipi ea voluerant, sed qualia ea populo videri, quamque sententiam ex iis educi atque elici cupiebant Appius & patricii. Tribunorum hæc verba fuerant: *non esse modestiæ pop. Romani id postulare, ut ipse fœnore levetur & in agrum possessum à potentibus inducatur*; (hæc ita durius reddit Appius: *Non licebit ex rogationibus illis legere, quas salubres tibi esse? antiquare alias. Tu de fœnore atque agris, quod ad hæc omnes pertinet, quid es?*) *per quos ea consentus sit, senes imminutis, non sine mœrore tantum, sed etiam sine sepultura relinqui?* Non tamen scripsit Livius, *relinquere.* Hæc invidiosissime nec verissime reddit Appius, non contentus dicere: *& tu tacem*, nempe quicumque civis, *ex multitudine civili creare consules?* quod ipsum quoque ingratum fuisset: sed multo atrocius: *& hoc portenti non fiat in urbe Romana, ut illum L. Sextium in publicum (L. Sextium consulem, quod mihi ignoro, quod abominamur, videor. Hoc portenti* deinceps in Livio ex illo in Ventidium: *Portentum insuetum conflatum est recens, nam qui fricabat malos, consul factus est.* Verba *jubeas*, *indignaris*, *abominaris*, *videas*, intelligunt, tu quicumque civis Romane de plebe: & proferuntur tanquam ex ore Licinii per Appium narratorem vitiata: non tanquam Appii contra Licinium, ut vult Sigonius, qui artificium hoc oratorium, adversarii sensus invidiose exponendi, tantus orator non pervidit. Sic Cicero lib. 3 in Verrem: *De coherte mea rejicies*, inquit. (puta, Verres) *Quid? ista cohors quorum hominum est? Voluisti hanc spem & Cornelii medici, & horum canum quos tribunal meum vides lambere.* Sic ille passim. Valerius Max. 2, 9. *Quam enim imprudenter Duronius Rostra consendit*

ad vos omnes pertinet, jubeas: & hoc portenti non fiat in urbe Romana, [1] *uti L. Sextium atque hunc C. Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris,* [2] *videas? Aut omnia accipe: aut nihil fero. Ut si quis ei, quem urgeat fames, venenum ponat cum cibo, & aut abstinere eo quod vitale sit, jubeat, aut mortiferum vitali admisceat. Ergo si esset libera hæc civitas, non tibi frequentes succlamassent, Abi hinc cum tribunatibus ac* [3] *rogationibus tuis? quid si non tuleris, quod commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Si quis patricius, si quis (quod illi volunt invidiosius esse) Claudius diceret, Aut omnia accipite, aut nihil fero; quis vestrum, Quirites, ferret? Nunquamne vos respotius quam auctores spectabitis, sed omnia semper, quæ magistratus ille dicet, secundis auribus, quæ ab nostrum quo dicentur, adversis accipietis? At hercule, sermo est minime civilis. Quid? Rogatio qualis est, quam à vobis antiquatam indignantur? sermoni, Quirites, similima. Consules, inquit, rogo, ne vobis, quos velitis, facere liceat. An aliter rogat, qui utique alterum ex plebe fieri consulem jubet: nec duos patricios creandi potestatem vobis permittit? Si hodie bella sint, quale Etruscum fuit, quum Porsena Janiculum insedit, quale Gallicum modo, quum præter Capitolium atque arcem omnia hæc hostium erant, & consulatum cum hoc M. Furio aut quolibet alio ex Patribus L. ille Sextius peteret; possetisne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare?* [4] *Hoccine est in commune honores vocare, ut duos plebeios fieri*

dit, illa dicturus: Freni sunt injecti vobis, Quirites, nullo modo perpetiendi: alligati & adstricti estis amaro vinculo servitutis: lex enim lata est, quæ vos esse frugi jubet. &c. Sic ridicule Saturnum inducit Prudentius 1 adversus Symmach. *Sum Deus, advenio fugiens, præbete latebras*, &c. *Uti illum* habent veteres Andreæ, Becharii, Mogunt. Ascensii, & aliæ. Haud scio cur mutarint. *J. F. Gron.*

1 *Ut Sextium*] Vet. lib. *Uti Sextium*: ex quo colligi potest legendum: *ut L. Sextium*. Sigonius.

2 *Videas, aut omnia accipe, aut nihil fero. ut si quis ei, quem urgeat fames*] Adde notam interrogationis voci, *Videas?* Quæ sequuntur verba: *aut omnia accipe, aut nihil fero*, verba sunt Licinii tribuni pl. ab Appio recitata per μίμησιν, perinde atque illa: *Non, inquit, licebit.* Jam vero illa, *Ut si quis ei, quem urgeat fames:* sunt Appii coarguentis Licinii sententiam illam: *Aut omnia accipe, aut nihil fero.* Idem.

3 *Rogationibus tuis*] Adde notam interrogationis. *Idem.*

4 *Hoccine est in commune honores voc.*]

fieri consules liceat, duos patricios non liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, utrumque ex Patribus praterire liceat? Quænam ista societas, quænam consortio est? Parum est, si cujus pars tua nulla adhuc fuit, in partem ejus venis, nisi partem petendo, totum traxeris? Timeo, inquit, ne si duos licebit creari patricios, neminem creetis plebeium. [1] *Quid est dicere aliud, nisi, quia indignos vestra voluntate creaturi non estis, necessitatem vobis creandi quos non vultis, imponam? quid sequitur, nisi ut ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patriciis unus petierit plebeius, & lege se, non suffragio, creatum*
41 *dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo petant honores, quærunt: & ita maxima sunt adepturi,* [2] *ut nihil ne pro minimis quidem debeant; & occasionibus potius quam virtute petere honores malint.* [3] *Est aliquis qui se inspici, æstimari fastidiat? qui certos sibi uni honores inter dimicantes competitores æquum censeat esse? qui se arbitrio vestro eximat? qui vestra necessaria suffragia pro voluntariis & serva pro liberis faciat? Omitto Licinium Sextiumque,* [4] *quorum annos in perpetua potestate, tanquam*

Si hic atque sequens versus absque interrogatione legantur, cum quadam dicentis admiratione, plus gratiæ habebunt. *Glareanus.*

1 *Quid est dicere aliud, quia*] Vet. lib. *Quid est dicere aliud, nisi quia indignos, &c. Sigonius.*

2 *Ut nihil ne pro minimis quidem debeant*] Ifthæc non placent. Leg. *ut nihil pro iis nec minimum quidem debeant.* Is enim sensus Livii fuisse videtur. Sed quanto magis arrideat: *ut nihil populo Romano Quiritium debeant.* Hanc ego veram esse lectionem arbitror. *Tan. Faber.*

Ut nihil ne pro minimis debeant] Fortasis: *& ita maxima sunt adepturi, ut nihil quasi pro minimis debeant.* J. F. Gron.

3 *Est aliquis qui se inspici, qui æstimari fastidiat*] Et hæc, & quæ sequuntur verba sine interrogatione legenda sunt. *Sigonius.*

Qui se inspici, qui æstimari] Campanus: *inspici æstimarique.* Tres Pall. & Thuan. *qui se inspici, æstimari, fastidiat.* Placet omnino, & nescio quid ponderis est in asyndeto. Lib. 8. *Si quando unquam consociandi imperii, usurpandæ libertatis, tempus optastis.* Lib. 10, 24. *Quum periculum, dimicatio proposita sit.* Sic enim scripti. *J. F. Gron.*

4 *Quorum annos in perpetua potestate*] Respicit Livius Regum statuas, quæ erant positæ in Capitolio, quarumque basibus numerus annorum, quibus regnaverant, erat inscriptus. Cum autem C. Licinius Stolo & L. Sextius per aliquot annos, continui tribuni plebis fuissent, eorum annos ait Claudius numerari in perpetua potestate vel continuos, non secus ac in titulis, qui additi erant Regum statuis. Nam cum ii qui honores diversis vicibus gessissent, dicebantur tertium, quartum, quintum, &c. Coss. vel Tribuni plebis, hi è diverso poterant inscribi Tribuni pl. v. c. decem vel plurium annorum. Statuas autem Romuli

quam regum in Capitolio numeratis: quis est hodie in civitate tam humilis, cui non via ad consulatum facilior per istius legis occasionem, quam nobis ac liberis nostris fiat? si quidem nos, ne quum volueritis quidem, creare interdum poteritis, istos etiam si nolueritis, necesse sit. De indignitate satis dictum est (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atque auspiciis, quæ propria Deorum immortalium contemptio atque injuria est, loquar? auspiciis hanc urbem conditam esse, auspiciis bello ac pace, domi militiæque omnia geri, quis est qui ignoret? Penes quos igitur sunt auspicia more majorum? nempe penes Patres. nam plebeius quidem magistratus nullus auspicato creatur. Nobis adeo propria sunt auspicia, ut non solum quos populus creat patricios magistratus, non aliter quam auspicato creet; sed nos quoque ipsi sine suffragio populi auspicato interregem prodamus, & privatim auspicia habeamus, quæ isti ne in magistratibus quidem habent. Quid igitur aliud quam tollit ex civitate auspi-

muli & reliquorum regum fuisse in Capitolio nos docent veteres. Asconius in orat. pro M. Scauro extremam: *Cato prætor judiciuna, quia æstate agebatur, sine tunica exercuit, campestri sub toga cinctus. In forum quoque sic descenderat, jusque dicebat, idque reperierat* (alii *repetierat*) *ex vetere consuetudine, secundum quam & Romuli ætatis statuæ in Capitolio & in Rostris Camilli fuerunt, togatæ sine tunicis.* Plinius lib. 33 cap. 1 statuarum Romuli, Servii Tullii, Numæ, Tarquinii Prisci in Capitolio positarum meminit. Julio Cæsari *statuam inter Reges*, id est, Regum statuas decretam tradit Suetonius cap. 76, & Cicero oratione pro Deiotaro; nec alibi quam in Capitolio fuisse auctor locuples Dion Cassius lib. 43. ex quo insuper constat omnium Regum cum Bruti Tarquiniorum eversoris statuas ibi positas & Cæsaris juxta Bruti, illudque postea in omen tractum esse. Cum autem Bruti statua inter Reges posita fuerit ex ære, teste Plutarcho in vita Bruti, ipso initio, videntur & Regum ex eodem metallo fuisse, & scribi apud Asconium debere; *Romuli ærata statuæ*. Nam vulgatum *ætatis* nullum sensum recipit. *Gisb. Cuperus.*

Tanquam regum in Capitolio numeratis] Quid est, *regum in Capitolio*? An fignatorum in Capitolinis fastis? Quasi nusquam alibi numerari regum anni potuerint. An tribunorum? at illorum in fastis, quatenus supersunt, vestigium nullum. Acta urbana, vel si qua fuerunt collegii, his sufficiebant. An inseritur mentio Capitolii, tanquam loci, ubi tum temporis plerumque comitia tribunicia haberentur? nam in area Capitolina nonnunquam habita esse constat. An potius legendum, *in Campo*; vel *in comitio*? hic enim sæpius. Nisi resecta utraque voce Livius reliquit: *quorum annos in perpetua potestate, tanquam regum numeratis.* Adjecerunt autem *in Capitolio*, qui semiplenam periodum putarent, nisi apponeretur aliquid regibus, ut adest tribunis, *in perpetua potestate*: quasi non hoc quoque pertineret ad reges. *J. F. Gron.*

auſpicia, qui plebcios conſules creando, à Patribus, qui ſoli ea habere poſſunt, auſert? Eludant nunc licet religiones. Quid enim eſt, ſi pulli non paſcentur? ſi ex cavea tardius exierint? ſi occinuerit avis? Parva ſunt hæc: ſed parva iſta non contemnendo, majores noſtri, maximam hanc rem fecerunt. Nunc nos, tamquam jam nihil pace Deorum opus ſit, omnes cærimonias polluimus. Vulgo ergo pontifices, augures, ſacrificuli reges creantur: cuilibet apicem dialem, dummodo homo ſit, imponamus: tradamus ancilia, penetralia, Deos Deorumque curam, quibus nefas eſt. non leges auſpicato ferantur, non magiſtratus creentur: nec centuriatis comitiis Patres auctores fiant. Sextius & Licinius, tamquam Romulus ac Tatius, in urbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. Tanta dulcedo eſt ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem venit, altera lege ſolitudines vaſtas in agris fieri pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana ſocietas tollitur. [1] *Omnium rerum cauſſa vobis antiquandas cenſeo iſtas ro-*
42 *gationes. Quod ſaxitis, Deos velim fortunare.* Oratio Appii ad id modo valuit, ut tempus rogationum jubendarum proferretur. Refecti decimum iidem tribuni Sextius & [2] Licinius, de decemviris ſacrorum ex parte de plebe creandis legem pertulere. creati quinque Patrum, quinque plebis: graduque eo jam via facta ad conſulatum videbatur. Hac victoria contenta plebes ceſſit Patribus, u

i

1 *Omnium rerum cauſſa*] Librariorum oſcitantia. Leg. *Quarum rerum cauſa*. Eſt enim orationis concluſio. *Tan. Faber.* Et ſic tamen 8, 13. *Nobis cum ſua ſponte efficere, ut omnium rerum vobis ad conſulendum poteſtas eſſet.* Quum illic tantummodo agatur de ſtatu ac futura conditione Latii. Et lib. 10 cap. 26. *Omnium rerum arbitrium & a populo & ab ſenatu habito permiſſum*, ubi ſolum quæritur de collega. *Jac. Gron.*

2 *Licinius. De decemviris ſacr. e. p. d. p. creandis pertulere*] Vet. lib. *Legem pertulere.* Sigonius.

Licinius. De decemviris] Mutem diſtinctionem, & ſcribam: *Refecti decimum iidem tribuni, Sextius & Licinius, de decemviris ſacrorum ex parte de plebe creandis legem pertulere.* Inferendum eſſe *de legem* monuit prior Sigonius, cui tres Pall. & Campani edd. adſtipulantur. In diſtinctione conſentiunt etiam veteres quædam non biſcum. mox: *Cum præter Veiitranum obſidionem, tardi magis rerum exitus quam dubii, quieta externa res Romana eſſent.* Sic jam à Curione: ſed MSS. & priſcæ edd. *magis rem exitus.* Utrum tota vox abolenda, an ſcribendum *quieta externa Romanis.* J. F. Gron.

1 V

in præsentia consulum mentione omissa, tribuni militum crearentur. creati A. & M. Cornelii iterum: M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius sextum. Quum præter [1] Velitrarum obsidionem, tardi magis rem exitus quam dubii, quietæ externæ res Romanis essent; fama repens belli Gallici allata, perpulit civitatem, ut M. Furius dictator quintum diceretur. is [2] T. Quintium Pennum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen, auctor est Claudius: inclitamque in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo provocatus [3] manus conseruit, in conspectu duorum exercituum cæsum torque spoliavit, tum pugnatam. Pluribus auctoribus magis adducor, ut credam, decem haud minus post annos ea acta: [4] hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa collata. Nec dubia, nec difficilis Romanis (quamquam ingentem Galli terrorem memoria pristinæ cladis attulerant) victoria fuit. multa millia Barbarorum in acie, multa captis castris cæsa: palati alii Apuliam maxime petentes, [5] quum fuga se longinqua, tum quod passim eos simul pavor terrorque distulerant, ab hoste sese tutati sunt. Dictatori, consensu Patrum plebisque, triumphus decretus. Vix dum perfunctum eum bello, atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator senatusque victus, ut rogationes tribuniciæ acciperentur: & comitia consulum adversa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus Cos. factus. Et ne

1 *Velitrarum obsidionem, tardi magis rem exitus quam dubii*] Ea haud dubie vera lectio. 24, 17. *Omissa spe Nola potiunda, rei nunquam prospere tentatæ.* 6, 9. *Animus ducis rei major, Antio, imminebat.* Jac. Gron.

2 *T. Quint. Pœnum*] *Pennum*, ex Capitolinis lapidibus. *Sigonius.*

3 *Manus conseruit*] Vet. lib. *manum.* Idem.

4 *Hoc autem anno in Albano agro cum Gallis*, &c.] Hac de re sic Polybius lib. 2. Διαχωμάσαν ὕστερον τὴν πάλιν τῶν Κελτῶν εἰς Ἄλβα τραπόμενοι μεγάλῳ μέρει τῆς πόλεως κατάληψιν ἔτει τεσσαρεσκαιδεκάτῳ. Hoc tamen à Livio discrepat. nam à Roma capta ad hunc annum non xxx sed xxiii apud Livium numerantur. *Idem.*

5 *Quum fuga se longinqua*] Dele τὰ *se*, quod superfluum est. *J. F. Gron.*

1 *Pro-*

ne is quidem finis certaminum fuit. quia patricii se auctores futuros negabant, [1] prope secessionem plebis res terribilesque alias minas civilium certaminum venit: cum tamen per dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt, concessumque ab nobilitate plebi de consule plebeio: à plebe nobilitati de prætore uno, qui jus in urbe diceret, ex Patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, quum dignam eam rem senatus censeret esse, meritoque id, [2] si quando unquam alias, Deum immortalium caussa libenter facturos fore, ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum adjiceretur; recusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum à patriciis est juvenibus, se id honoris Deum immortalium caussa libenter acturos, ut ædiles fierent. Quibus quum ab universis gratiæ actæ essent factum senatusconsultum, ut duo viros ædiles ex Patribus dictator populum rogaret: Patres auctores omnibus ejus anni comitiis fierent.

EPI

1 *Prope secessionem plebis*] Veteres libri, *Prope ad secessionem*. Probo. Nam libro octavo ait: *Prope ad ultimum dissensionis ventum est*. Et libro 10. *Quum prope ad ultimum dissensionis ventum foret*. Sigonius.

Prope ad secessionem plebis res] Ante Sigonium legebatur: *prope secessionem*. & recte puto. Lib. 29, 48. *Ea tempestate quum prope seditionem ventret*. Ubi *ad* simpliciter novitia quædam male adoptarunt. Epitome lib. 49. *Quum prope ad ultimum finem ultimum esset*. Hic iterum præsto est cum suo *ad* Sigonius. Tacitus lib. 2 Histor. *Id ægre tolerante multitudine prope seditionem ventum*. Idem lib. 6 Ann. *Iidem consulibus gravitate annonæ juxta seditionem ventum*. Sic lib. 7, 10. *Inter carminum prope modum incondita quædam joculantes Torquati nomen auditum*. Quod ita explicabamus: inter joculantes militariter incondita quædam dicta prope modum carminum vel proxime modulos versuum. *J. F. Gron.*

2 *Si quando unquam alias, Deum immortal.* &c.] Sigonius emendat: *quando unquam aliud, hoc maxime tempore faciendum, factum SC. feriæ ut Latinæ fierent, & dies*, &c. Quod non probo. Neque enim Ædiles ferias Latinas curabant. *Henr. Valesius.*

Deum immortalium caussa libenter facturos fore] De hoc loco vide quæ scripsimus 4 Observat. 25. *J. F. Gron.*

1 D

EPITOME

LIBRI VII.

[1] DUo novi magistratus adjecti sunt; prætura & ædilitas curulis. Pestilentia civitas laboravit, eamque insignem fecit mors Furii Camilli. cujus remedium & finis quum per novas religiones quæreretur, ludi scenici tunc primum facti sunt. Quum dies L. Manlio dicta esset [2] à M. Pomponio tribuno plebis, propter delectum [3] acerbe actum, & T. Manlium [4] filium, relegatum sine ullo crimine; adolescens ipse, cujus relegatio patri objiciebatur, venit in cubiculum tribuni, strictoque gladio coëgit eum in verba sua jurare, Non perseveraturum se in accusatione. Cum telluris hiatu tota ad ultimum patria territa foret, [5] tunc omnia pretiosa missa sunt in patentem voraginem urbis Romanæ. in eam Curtius armatus sedens equo se præcipitavit, eaque expleta est. [6] T. Manlius adolescens, qui patrem à tribunicia vexatione vindicaverat, contra Gallum provocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit, eique occiso, torquem aureum

[1] DUo novi magistrat.] In vet. lib. non est vox, novi, & sine ea sensus stare potest. *Sigonius.*

2 *A M. Pompeio trib. pl.*] Lege *M. Pomponio*, ex Livio & Cicerone. *Idem.*

3 *Acerbe factum*] Vet. lib. *Actum.* Idem.

4 *Filium relegatum*] Vet. lib. *Filium vus relegatum*, recte: sic enim Livius. *Idem.*

5 *Tunc omnia pernicioſa omiſſa ſunt. In pat. vor. u Romæ Curtius armatus equo*, &c.] Hic locus ita legendus: *Tunc omnia pretiosa missa sunt in patentem voraginem urbis Romæ. In eam Curtius arm.* Sic. quam lectionem veteribus in libris se reperisse mihi affirmavit juvenis eruditissimus Claudius Puteanus; & Livius ipse comprobat, cum scribit: *Donaque ac fruges super eum à multitudine virorum ac mulierum congestas.* Idem.

Tum omnia pretiosa missa sunt] Deesse hic aliquid videre cuivis licet. Supplet membranaceus Barberinus hoc modo: *Cum telluris hiatu tota ad ultimum territa patria foret, tunc omnia pretiosa missa sunt in præaltam voraginem urbis Romanæ.* Idem: *armatus sedens equo se præcipitavit, & expleta est.* Tum: *à tribunicia vexatione vindicaverat.* Denique *singulare certamen feliciter iniit.* J.F. Gron.

6 *Manlius adolescens*] Vet. lib. *T. Manlius.* Sigonius.

neum detraxit: quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pomtina & Publilia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est, quod [1] *plus quingentis jugeribus agri possideret. M. Valerius tribunus militum Gallum, à quo provocatus erat, insidente galeæ corvo, & unguibus rostroque hostem infestante, interemit, & ex eo* [2] *Corvi nomen accepit; consulque proximo anno creatus est ob virtutem, quum vigesimum tertium ageret annum. Amicitia cum Carthaginensibus juncta. Campani, quum urgerentur à Samnitibus bello, auxilio adversus eos à senatu petito; quum id non impetrarent, urbem atque agros populo Romano dediderunt. ob quam causam ea, quæ populi Romani facta essent, defendi bello adversus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus, in magno discrimine esset,* [3] *P. Decii Muris tribuni militum opera servatus est. qui occupato colle super id jugum,* [4] *in quo Samnites consederant, occasionem consuli in æquiorem locum evadendi dedit: ipse ab hostibus circumsessus erupit.* [5] *Milites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti, quum de ea occupanda urbe conspirassent, & detecto consilio, metu supplicii à populo Romano defecissent; per M. Valerium* [6] *Corvum dictatorem, qui consilio suo eos à furore revocaverat,* [7] *patriæ restituti sunt. Res præterea contra Hernicos, & Gallos, & Tiburtes, & Privernates, & Tarquinienses, & Samnites, & Volscos prospere gestas continet.*

ANNO

1 *Plus quingentorum jugerum*] Aut lege, *plus quingenta jugera*, ut Livius: aut *Plus quingentis jugeribus*, ut in epit. lib. 6. *Sigonius.*

2 *Corvini nomen*] *Corvi nomen*, ut post dicam. *Idem.*

3 *P. Decii tribuni*] Vet. lib. *P. Decii Muris tribuni.* Idem.

4 *In quo Samn. federant*] Vet. lib. *consederant.* Idem.

5 *Milites, qui Capuæ in præsidio erant relicti, cum de ea*] Vet. lib. *Cum milites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti, de ea occupanda urbe conspirassent.* Idem.

6 *Corvinum dictatorem*] *Corvum*, ut dicam. *Idem.*

7 *Patriæ restituti sunt*] Præter hæc adde: *Res præterea contra Hernicos, & Gallos, & Tiburtes, & Privernates, & Tarquinienses, & Samnites, & Volscos prospere gestas continet*: sic enim est in veteribus libris, atque ita est apud Livium. *Idem.*

ANNUS hic erit insignis novi hominis consulatu, insignis novis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. Hos sibi patricii quæsivere honores, pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cujus lege partus erat, dedit: [2] Patres præturam Sp. Furio M. filio

1 *Annus insignis novi hominis consulatu*] *Novus homo* apud Livium dicitur, & is, qui magistratum cepit, quem non antea gessit, & qui primus ex familia sua curulem magistratum cepit. Priore modo locutus est lib. 22. *Nec cuiquam eorum prætet Terentium consulem, erat mandatus honos, quem jam non antea gessisset. prætertim aliquot fortibus ac strenuis viris, quia in tali tempore nullus novus magistratus videretur mandandus.* Posteriore hoc loco: Hominem eum novum L. Sextium plebeium vocat, qui primus è gente sua curulem magistratum consulatum ceperit. *Novis* autem *hominibus*, *Nobiles* opponuntur, & *Novitati Nobilitas*. *Nobiles* autem ii dicti, qui majorum suorum habent imagines. *Imagines* autem sui ponere, ac posteris tradere non possunt, nisi qui curulem magistratum gesserunt, quorum primus erat ædilitas. Qui magistratus quoniam solis patriciis primum patuerunt, iccirco soli patricii nobiles primum appellati. Ubi vero plebi honores etiam curules sunt communicati, tum plebeii etiam nobiles nominati ii, qui majorum suorum imagines haberent. Est autem *imago*, auctore Polybio lib. 6, *simulacrum oris similitudinem affabre, mitoque artificio effictam coloribus, pigmentisque adumbratam referens, quam in insigniori ac celebriati domus parte collocabant.* De jure autem ponendarum imaginum sic Cicero in Verrem: *Ego me ob ædilitatem mihi delatam adeptum esse intelligo antiquiorem in senatu sententia dicendæ locum; togam prætextam, sellam curulem, jus, imagines ad memoriam, posteritatemque prodendam.* Et contra Rullum, *Est hoc in more positum, Quirites, ut ii qui beneficio vestro imagines familiæ suæ consecuti sunt, eam primam habeant concionem, quæ gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant. Est autem consequi imagines familiæ, magistratus curules a majoribus suis item gestos capere.* Et post: *Me hominem novum consulem fecistis.* Item: *Mihi apud vos de mea majoribus dicendi facultas non datur, non quod non tales fuerint, quales nobilium sanguine creati, disciplinisque instituti videtis; sed quod laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt.* Item: *Quemadmodum cum petebam nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: sic si quid deliquero, nulla sunt imagines, quæ me a vobis deprecentur.* Et in Pisonem: *Commendatio fumosarum imaginum.* Et Livius lib. 1. *Ancus Marcius nobilis una imagine Numæ.* Et Pædianus in oration. in Toga: *Cicero competitores quatuor plebeios habuit, ex quibus duo nobiles, duos qui tantum non primi ex familiis suis magistratum adepti erant.* Et Livius lib. 22. *Nec finem ante belli habiturus, quam consulem vere plebeium, id est, hominem novum sensissent. Nam plebeios nobiles jam iisdem initiatos esse sacris & contemnere plebem, ex quo contemni desierint a patribus.* Sigonius.

2 *Patres præturam Sp. Furio M. F. Camillo dederunt*] Hic M. Camilli quinquies Dictatoris filius fuit auctore Suida, qui ita scribit in voce Πρόκλος: Πρόκλος ὁ γραμματεὺς ἀπεδείχθη Φερεκλῆς Καμίλλου παῖς Καμίλλα τὸ πολλάκις μοναρχήσαντος, ὃν πρεσβυτέρα τῆς ἰδίας γλώσσης οἱ Ῥωμαῖοι ἀνόμασαν. Idem.

filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni, [1] suarum gentium viris, gratia campestri ceperunt. L. Sextio collega ex Patribus datus Lucius Æmilius Mamercinus. Principio anni, & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari jam fama erat, & de Hernicorum defectione, agitata mentio. Quum de industria omnia, ne quid per plebeium consulem ageretur, proferrentur, silentium omnium rerum, ac justitio simile otium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule uno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tamquam consules sedentes nobilitas sibi sumsisset; prætorem quidem etiam jura reddentem, & [2] collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum; verecundia inde imposita est senatui, ex Patribus jubendi ædiles curules creari. primo ut alternis annis ex plebe fierent, convenerat: postea promiscuum fuit. Inde L. Genucio & Q. Servilio consulibus, & ab seditione & à bello quietis rebus, ne quando à metu ac periculis vacarent, pestilentia ingens orta. [3] Censorem, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt: pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeque eam pesti-

len-

1 *Suarum gentium viris gratia campestri ceperunt*] Vet. lib. omnes, *Dederunt*. Sic post: *ab patribus L. Cornelius Scipio consul datus*. Sigonius.

Suarum gentium viris gratia campestri dederunt] Ita quidem Sigonius. Et sic lib. 2. *Ea igitur pars Reipublicæ vicit; nec in præsens modo, sed in venientem etiam annum M. Fabium & L. Valerium consules dedit*. Libroque 6. *Plebes C. Sextilium, M. Albinium, L. Antisium dedit*. Sed quod ait veteres libros omnes sic habere, nollem dictum, aut certe de illis tantum, quibus ipse usus, intelligemus. nam Thuaneus, duo Voss. Helm. Busl. Chifl. clare, *ceperunt*, ut priores editiones. Cumque sequatur statim: *L. Sextio collega ex Patribus datus*: non video cur Livio hanc varietatem invideamus? Nam, ut *dederunt*, est, effecerunt, ut creaturetur: ita *ceperunt*, est effecerunt, ut ille caperet. Lib. 5. *Licinius ut ceperat haud tumultuose magistratum*. Hoc libro infra: *qui legis Licinia spreta merendem consulatum cepisset*. J. F. Gron.

2 *Collegam consulibus*] *Prator collega consulum* dicebatur, quod iisdem auspiciis crearetur, auctore Messala apud Gellium lib. 13 cap. 14. *Sigonius*.

3 *Censorem, &c. mortuos ferunt*] Nomina censorum per hos annos ed nulla Livius: in Capitolinis tabul est, *Postumius Albinus Regillensis*, *C. Sulpicius Peticus*. *Albinus* procul du bio mortuus. Nam de *Petico* post ma gna mentio fit. *Idem*.

1 P

lentiam insignem mors quam matura, tam acerba, M. Furii fecit. Fuit enim vere vir unicus in omni fortuna; princeps pace belloque, prius quam exulatum iret: clarior in exilio; vel desiderio civitatis, quæ capta absentis imploravit opem, vel felicitate, qua restitutus in patriam, secum patriam ipsam restituit. [1] Par deinde per quinque & viginti annos (tot enim postea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit, dignusque habitus, quem secundum à Romulo conditorem urbis Romanæ ferrent. Et hoc 2
& insequenti anno [2] C. Sulpicio Pætico, C. Licinio Stolone, consulibus, pestilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum; nisi quod pacis Deum exposcendæ causa tertio tum post conditam urbem lectisternium fuit. & quum vis morbi, nec humanis consiliis nec ope divina levaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scenici, nova res bellicoso populo (nam [3] circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parva quoque (ut ferme principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Etruria acciti, ad tibicinis modos saltantes haud indecoros motus, more Tusco dabant. imitari deinde eos juventus, simul inconditis inter se jocularia fundentes versibus, cœpere; nec absoni à voce motus erant. Accepta itaque res, sæpiusque usurpando excitata, vernaculis artificibus; [4] quia hister Tusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante, Fescen-

1 *Par deinde per quinque & triginta annos*] Libri veteres, *viginti quinque*, egregie: tot enim à Roma capta ad hunc usque annum numerantur, id est, ab anno CCCLXV ad annum CCCXC. *Sigonius.*

2 *T. Sulpicio Petico*] Lege, *C. Sulpicio Petico*, ex lapidibus Capitolinis, ex Diodoro, Cassiodoro, omnibus. *Idem.*

3 *Circi modo spectaculum fuerat*] Hoc quidem declarat Valerius lib. II cum ait: *Itaque placandi cœlestis numinis gratia compositus carminibus vacuas aures præbuit, ad id tempus Circensi spectaculo contenta, quod primus Romulus raptis virginibus Sabinis Consualium nomine celebravit.* Idem.

4 *Quia hister Tusco verbo ludio vocab.*] Quidam libri *Histrio* habent: at Plutarchus etiam in Problematis à Tuscis ἱστρὸν vocatum scribit, ut recte *Hister* legatur. *Idem.*

[1] Fescennino versu similem incompositum temere] Hic locus partim Interpretum vitio, partim antiquitatis ignoratione obscurissimus est. Habent tamen libri veteres impressa antiqua vestigia veræ lectionis. Nam in quibusdam est *Fescennino similem versu incompositum temere*. Quibus additus fuit, ut eædem literæ essent: *Fescennino similem versum, compositum temere*. ita ut prima syllaba vocis, *incompositum*, ut ultima literæ vocis *Versum*. Quid enim significat *versu incompositum temere*? Fas autem fuit: primum ludiones ex Etruria acciti sine carmine ad tibicinis modos saltarent, post versus sed incondite, & motus voci non absoni accesserunt, tum diligentia quoque major adhibita est. Non enim Fescennino simili versu temere composito ac rudi, ut ante actatus est, verum descripto ad tibicinem cantu, saltuque congruenti satyras peregerunt. Quo fit, ut mos ille explicetur, qui ab Aristotele in Poëticis recitatur. Veteres nimirum histriones imitatos esse ῥυθμῷ, αἱμιλίᾳ καὶ λόγῳ. id est, *saltu, concentu & versu*. Sigonius.

Fescennino versu similem incompositum] Vossianus quoque & Helm. *versum*. Hoc igitur accipe ab Sigonio. At non transpono voces, non fero *compositum*: abnuunt enim scripti. Quærit, quid sit *incompositus temere*? Sed jungit difficilibus. Livius vult versus incompositos ac rudes, fescenninis versibus similes, alterum temere ac sine arte actitasse. *J. F. Gron.*

[2] *Qui ab saturis ausus est primus argumento fabulam serere*] Hanc lectionem his verbis tradidit Valer. Max. lib. 2. *Tamdiu itaque ludicra res ad histrionum mercedem pervenit, a quibus coactus primus carmen Livius ad tibicinis modos pronuntiavit, quam ipse compositum actitavisset & animos recreasset. Ipse jam quæ aliis, cum jocum a populo petere cœpisset, ad arbitrium suum componere, & gesticulationem tacitus peragere.* Sigonius.

[3] *Inde ad manum cantare histriones coepit*] Salmasius ad Flavii Vopisci Carinum *jubent*: & hanc emendationem dubitatione prorsus caret scribat. Sed illud habent omnes codices: accipiebantque, non ut ipsi histriones *cantare* [illegible] *cantare* cœpisse, sed alii, illi gestum sine voce a gentibus. Id enim *cantare* alicui *ad manum*, non, ut Turnebus voluit, cantare in promptu & in præsentia, coramque, sed gesticulationi ejus, quæ saltando fiebat & loquaci manu, cantando respondere, & pronuntiare modulate, quæ histrio agat. Suetonius Caligula cap. 54. *Canendi ac saltandi voluptate ita efferebatur, ut ne publicis quidem spectaculis temperaret, quo minus tragœdo pronuntianti concineret, & gestum histrionis quasi laudans vel corrigens palam effingeret.* Et hinc intelligendum apud eundem in Nerone cap. XXIV. *Atque in quodam tragico actu cum ela-*

sset

num cantari hiſtrionibus cœptum, [1] diverbiaque tantum ipſorum voci relicta. Poſtquam lege hac fabularum ab riſu ac ſoluto joco res avocabatur; & ludus in artem paulatim verterat; juventus hiſtrionibus fabellarum actu

ipſum baculum cito reſumſiſſet, pavidus & metuens, ne ob delictum certamine ſummoveretur, non aliter confirmatus eſt, quam adjurante hypocrita, non animadverſum id inter exſultationes ſucclamationeſque populi. Ubi fatetur Torrentius, ſe non intelligere, quis hic ſit *hypocrita*: & ſuſpicatur aliquem qui adſtiterit canenti, ut phonaſcus verba facienti, monendi cauſa vel ſubjiciendi, ſi quid fugeret memoriam. Alii *hypocritam* conjiciunt fuiſſe ex illis, qui cum principe tragœdiæ partem cantaverint; aut denique ſimplicius, ut ajunt, hypocritam pro adulatore Cæſaris accipiunt. Nimium illi quidem ſimpliciter ſe. Nec cantabat ille cum principe, ſed principe cantante ſaltabat. Nimirum Nero hic, quod in Caligulæ verbis *tragœdus*, agit; *hypocrita*, quod *hiſtrio*. Tragœdus canebat, id eſt, modulate pronuntiabat: hiſtrio vel hypocrita vel pantomimus ſaltabat & geſticulabatur: & præter hos aderat tibicen. Ut hic *puer ad canendum* pro tragœdo; tibicen, ante quem ſtatutus puer; Livius Andronicus, *actor ſuorum carminum*. Sic *cantare ad tibias*, ſicubi, non utique ſemper, ut vult ὁ πάνυ, eſt ſolummodo tibias inflare, ſed alio tibias animante, carmen voce accinere: *cantare ad fides*, Ovidio *ad Citharam ora vocalia movere*, & *ſubjungere* vel *ſociare carmina nervis*, ſimul pulſare citharam, ſimul canere. Varro apud Nonium: *ibi à muliere, quæ optuma voce eſſet, præfica laudari, dein neniam cantari ſolitam ad tibias & fides.* Sic conjicimus pro *per quam*. Cicero lib. 4 Tuſcul. cap. 2. *Graviſſimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuiſſe, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes: ex quo perſpicuum eſt & cantus tum fuiſſe deſcriptos vocum ſonis & carmina.* Sic autem legendum, non *reſcriptos*, vel docent verba hic apud Livium: *deſcripto ad tibicinem cantu.* Idem lib. 1 ejuſdem operis: *Non intelligo quid metuat, cum tam bonos verſus fundat ad tibiam.* Et ſecunda Agraria: *hoſtiæ majores ad præconem & ad tibicinem immolabantur.* Lib. 2 de Legibus: *Honoratorum Virorum laudes in concione memorantor, eaſque etiam ad cantus ad tibicinem proſequuntor.* Varro lib. 2 de re Ruſt. ult. *Sacrificanti tibi, Varro, ad tibicinem Græcum.* Donatus de tragœd. & com. *Hujuſmodi adeo carmina ad tibias fiebant, ut his auditis multi ex populo ante diſcerent quam fabulam acturi ſcenici eſſent. Cantabat* igitur puer *ad manum* Livio Andronico, ipſe ad tibicinis modos ſaltabat agens canticum. Lucianus de Saltatione: Πάλαι γὰρ αὐτοὶ μὲν ἦδον καὶ ὠρχοῦντο· εἶτ' ἐπειδὴ κινημάτων τὸ ἆθλημα ἦν ὠδῆς ἐπετάχυνεν, ἀμείνων ἐδόξεν ἄλλος αὐτοῖς ὑπᾴδειν. Feſtus in *Salva reſtes: inventum eſſe ibi C. Pomponium libertinum, mimum magno natu, qui ad tibicinem ſaltaret.* Idem: *Nenia, quod in funere laudandi gratia cantatur ad tibiam.* J. F. Gron.

1 *Diverbiaque tantum ipſorum voci relicta*] Hinc eſt, quod ait Donatus in Andr. *Diverbia* à ſolis hiſtrionibus fuiſſe pronunciata. *Hiſtriones* enim videtur vocare eos tantum, qui canerent, non qui item ſaltarent, aut tibias inflarent. Quaſi vero intelligendum ſit, in Canticis rem actam eſſe tibiis, ſaltu & verſu in diverbiis autem verſu tantummodo, id quod veteres Latini, *aſſa voce* dixerunt. *Diverbia partes comœdiarum ſunt* auctore Diomede, *in quibus plures perſonæ verſantur. Cantica, in quibus una tantum.* Sigonius.

ctu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cœpit : [1] quæ inde exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt. Quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit juventus : nec ab histrionibus pollui passa est. Eo institutum manet, ut actores Atellanarum, nec tribu moveantur, & stipendia, tanquam expertes artis ludicræ, faciant. Inter aliarum parva principia rerum, ludorum quoque primo origo ponenda visa est : ut appareret : quam ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis
3 tolerabilem insaniam venerit. Nec tamen ludorum primum initium, procurandis religionibus datum, aut religione animos, aut corpora morbis levavit. quin etiam quum medios forte ludos circus Tiberi superfuso irrigatus impediisset ; id vero, velut aversis jam Diis, aspernantibusque placamina iræ, terrorem ingentem fecit. Itaque [2] Cn. Genucio, L. Æmilio Mamercino secundum, consulibus, quum piaculorum magis conquisitio animos quam corpora morbi afficerent, [3] repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondam clavo ab dictatore fixo sedatam. Ea religione adductus senatus, dictatorem clavi figendi caussa dici jussit. dictus L. Manlius Imperiosus, L. Pinarium magistrum equitum dixit. Lex vetusta est priscis literis, verbisque scripta, ut qui prætor maximus sit, Idibus Septembribus clavum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Jovis optimi

1 *Quæ inde exodia postea appellata*] Exodia idem sunt atque apud Aristotelem in Poeticis, ἔξοδια ; hæc quod extra rem sint, illa quod rei inserantur, appellata. Etenim Suidas ait : Ἔξοδιον τὸ εἰς τὰ δράματα εἰσαγόμενον κατὰ παρέκβασιν πρᾶγμα, καὶ ἔξω τοῦ δράματος. Item Ἔξοδία τὰ ἐπὶ τέλει τοῦ δράματος γελοῖα μέρη, ἅτινα ἐπιτίθεσθαι ἐν καταχρήσει ὁ τῶν ἐξαγώνων ἄπιστος ὄχλος. Sic Livius vocat : *Ridicula intexta versibus : Consertaque fabellis potissimum Atellanis.* Nonius Marcellus exempla hæc profert ex fabula Nonii poetæ comici, *Exodio.* Sigonius.

2 *Cn. Genutio*] *Cn. Genucio*, ex tabulis Capitolinis, & Diodoro, qui Γενούκιον Fasorum edit. *Idem.*

3 *Repetitum ex seniorum memoria dicitur*] Hæc de re nihil ante tradidit. *Idem.*

optimi maximi, [1] ea ex parte qua Minervæ templum est. Eum clavum, quia raræ per ea tempora literæ erant, [2] notam numeri annorum fuisse ferunt: eoque Minervæ templo dicatam legem, [3] quia numerus Minervæ inventum sit. [4] Volsiniis quoque clavos indices numeri annorum, fixos in templo Nortiæ Etruscæ Deæ, comparere, diligens talium monimentorum auctor Cincius affirmat. [5] M. Horatius consul, ex lege templum Jovis optimi

1 *Ea ex parte qua Minervæ*] Membranæ Thuani, & Voss. Andreas, Beccarius: *maximi ea qua parte.* Voss. alter: *eaque parte.* Moguntini mutarunt. Sed fuit scribendum: *Fixus fuit dextro lateri ædis Jovis optimi maximi, ex qua parte Minervæ templum est.* Ut infra: *Fines Romanos, qua ex parte Etruriam adjacent, peragravere.* De vicissitudine elementorum A & X diximus lib. 4 Observationum. Sed & alia hujus loci obscura & ambigua. Libri MSS. fere omnes, *fixa fuit:* tanquam de lege loquatur, non de clavo. Video etiam in Vossiano post *vetusta τὸ est* inter versus demum manu sequiore adscriptum. Quasi fuerit: *Lex vetusta, priscis literis verbisque scripta, ut qui prætor maximus sit, Idibus Septembribus clavum pangat, fixa fuit dextro lateri.* De clavo ipso si quæras, verisimile in eodem pariete sub ea lege depactum. Et istud videtur confirmare, quod subnectit: *eoque Minervæ templo dicatam legem.* Nam si de clavo loqui voluisset, dixisset potius, *dicatum lege.* Ne vero censeas hoc verbi magis convenire clavo quam legi, dicamus licet, *dicatam* nihil aliud esse quam fixam, suspensam. Sic Tiberius Parthasii tabulam, satis indecoram, *in cubiculo dedicasse* dicitur Suetonio cap. 44. *J. F. Gron.*

2 *Notam numeri fuisse ferunt*] Scilicet, ut quot anni, tot clavi numerarentur. Quod Glareano obscurum videtur, cum tamen scribat Festus: *Clavus annalis appellatur, qui figebatur in parietibus sacrarum ædium per annos singulos, ut per eos colligeretur numerus annorum.* Sigonius.

3 *Quia numerus Minervæ invent. sit*] Vet. lib. *A. Minerva inventus sit.* Idem. *Numerus à Minerva inventus sit*] Ab Sigonio est. Priores & duo Pall. Chiflet. Thuan. Voss. *Quia numerus Minervæ inventum sit.* Vel Ovidio dandum fuit, ne mutaretur, qui lib. 1 Met. *Inventum medicina meum est.* quæ adduxit Modius. Gratius: *priscas artes inventaque simplicis ævi.* Cicero 5 Tusc. *Maximisque doloribus adfectus eos ipsos inventorum suorum memoria & recordatione conjutat.* Voss. alter. & Bull. *Numerus Minervæ inventus sit.* Helm. *Numerus Minervæ inventus fuit.* J. F. Gron.

4 *Volsiniis*] *Vulsiniis*, ex veteribus lib. & Capitolinis lapidibus. *Sigonius.*

5 *M. Horatius Cos. ex lege templum Jovis*] Dedicatio templi Jovis Opt. Max. lib. 2 quid attinebat ad solenne clavi figendi? Neque enim Livius eo in loco quicquam de clavo pangendo scripsit. *Glareanus.*

Consul ex lege templum Jovis optimi] Quid hujus loci interest, Pulvillus ex lege, an ex Senatusconsulto, an absque & hoc & illa, jure magistratus dedicaverit? Quid igitur hic, *ex lege templum Jovis optimi maximi dedicavit?* Nullius hic legis tempestiva mentio, nisi de clavo pangendo. Utrum igitur scribendum *eam legem templo Jovis opt. max. dedicavit?* an sufficit, *ea lege*, ut significet, dicationis quoddam caput fuisse, ut in ea clavus annalis

mi maximi dedicavit; anno post reges exactos, à consulibus postea ad dictatores, quia majus imperium erat, solenne clavi figendi translatum est. Intermisso deinde more, digna etiam per se visa est res, propter quam dictator crearetur. qua de caussa creatus L. Manlius, perinde ac ' reipublicæ gerendæ, ac non solvendæ religione

nalis pongeretur. De Minerva Jovis & Junonis σωτηρίᾳ Rycquius in Capitolio suo cap. 13. *J. F. Gron.*

1 *Reipublicæ gerendæ, ac non solvendæ religione gratia creatus esset*] Non possum non vehementer dissentire a Sigismundo Gelenio, qui cum antea legeretur, *Rei gerendæ, ac non solvendæ religionis gratia*, & recte legeretur, emendavit, *Reipub. gerendæ, ac non solvendæ religione gratia.* Dissentio autem ab eo non solum, quod à veterum auctoritate librorum, sed etiam quod ab ipsa ratione alienam attulit lectionem. Neque enim dictatorem umquam traditum est creatum esse *Reipub. gerendæ causa*, sed *Rei. Rem* autem *gerere* est bellum Reip. causa gerere. Itaque cum aliis multis de causis dictator creari solitus fuerit, hæ tamen duæ præcipuæ semper habitæ sunt, pacis & foris, & domi præstandæ. Quorum illud *Rei gerendæ*, dixerunt, hoc *Seditionis sedandæ*, quemadmodum ex Capitolinis dictaturis intelligi potest. Neque vero solum *Rei*, sed etiam *belli gerendi causa* inquit Livius, ut lib. 8 extremo: *Id ambigitur belli ne gerendi causa creatus sit.* Et lib. 34. *Novumque Imperatorem rei gerendæ causa ex Italia venisse. Solvere autem religione, & religionem*, non sunt idem: Nam illud est liberare eo officio, quo per religionem tenemur, hoc præstare illud, quod ipsi ut faciamus nostra nos religio admonet. *Sigonius.*

Rei gerendæ ac non solvendæ religionis] Præclare scriptus apud Sigism. Gelenium: *reipublicæ gerendæ ac non solvendæ religione gratia.* nisi quod posterius *ac* superfluum videtur. Firmat ipse Livius lib. 5. *Fuere civitatem, quæ damnata voti omnium rerum priorem curam, quam religione se exsolvendi habeat.* Lib. 9. *Exsolvamus religione populum, si qua obligavimus.* Lib. 29. *Et vos audire & exsolvere rempublicam vestram religione, si ita vobis videbitur, velimus.* Lib. 40. *Q. Fulvius consul, priusquam ullam rempublicam ageret, liberare & se & rem publicam religione votis solvendis dixit velle.* Quam vehementer agitur Sigonius à Gelenio hic dissentit, tam vehementer errat. Causatur nunquam dictatorem dictum esse *reipublicæ gerendæ* causa, sed *rei. rem* autem *gerere* esse bellum reipublicæ causa gerere. At qui bellum gerit, is etiam *rempublicam gerere* dicitur: & non modo dictator, sed ipsi etiam milites: ut monuimus ad lib. 8, 31. ubi ostendit ad eundem lapidem Sigonius. Causatur deinde, *solvere religione & religionem*, non esse idem: cum sit illud liberare eo officio, quo per religionem tenemur; hoc, præstare, quod ipsi ut faciamus, nostra nos religio admonet. Atqui optima ratio liberandi se illo officio, quo per religionem tenemur, est exsequi religionis officia, seu præstare illud, quod ut faciamus, religione admonemur. Et ita accipere perpetuo Livium tot locis demonstratum est. Sic & *solutos religione animos* dicit lib. 36 postquam litatum, & secunda responderunt aruspices. Nec me fugit tamen, quod est lib. 2. *Nullam scelere religionem exsolvi.* Quantum autem Gelenianus liber Sigonianis præstet, nihil attinet dicere. *J. F. Gron.*

1 *San-*

ne, gratia creatus esset, bellum Hernicum affectans, delectu acerbo juventutem agitavit; tandemque omnibus in eum tribunis plebis coortis, seu vi seu verecundia victus, dictatura abiit. Neque eo minus principio insequentis anni, Q. Servilio Ahala, L. Genucio secundum consulibus dies Manlio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. Acerbitas in delectu, non damno modo civium, sed etiam laceratione corporum lata, partim virgis cæsis, qui ad nomina non respondissent, partim in vincula ductis, invisa erat: & ante omnia invisum ipsum ingenium atrox, cognomenque Imperiosi grave liberæ civitati, ab ostentatione sævitiæ adscitum; quam non magis in alienis, quam in proximis, ac [1] sanguine ipse suo exerceret. [2] criminique ei tribunus inter cætera dabat, *Quod filium juvenem nullius probri compertum, extorrem, urbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitum, in opus servile, prope in carcerem atque in ergastulum dederit: ubi summo loco natus dictatorius juvenis quotidiana miseria discreet, vere imperioso patre se natum esse. At quam ob noxam? quia insacundior sit, & lingua impromptus.* [3] *Quod naturæ damnum* 4

1 *Sanguine ipso s.*] Veteres libri, *Sanguine ipse suo.* Sigonius.

2 *Crimimique ei tribunus inter cæt. dabat*] Voss. 1. *criminique rei.* Sed Rottend. *criminique tribunus* absque τῷ *ei.* Nec puto id à Livio insertum fuisse. 1, 5. *Crimini maxime dabant in Numitoru agros ab hu impetus fieri.* Jac. Gron.

3 *Quod naturæ damnum utr. nutriendum patri, si quicq. in eo hum. esset, an castig. ac vex. inf. faciendum*] Glareanus sine veterum librorum auctoritate ita legendum putat: *utrum nutriendum patri, ac vexatione insigne faciendum, an castigandum potius, si in eo quicquam humani fuisset?* Quæ lectio alienam edit sententiam ab ea quæ vulgata continetur, quæque germana videtur. Induxit autem eum in hunc errorem, quod ignoravit, quemadmodum filiorum vitia à patribus nutrirentur. Qua de re Horat. lib. 1 Satyr. 3.

At pater ut gnati, sic nos debemus amici
Si quod sit vitium, non fastidire. strabonem
Appellat pætum pater, & pullum male parvus
Si cui filius est: ut abortivus fuit olim
Sisyphus. hunc varum distortis cruribus, illum
Balbutit scaurum, pravis fultum male talis.

Est igitur sensus: Nutriendum potius fuisse patri vitium filii pro humanitate ejus, quam relegatione castigandum, atque insigne faciendum. *Nutrire* autem dixit Livius, quod Horatius *non fastidire*, Sigonius.

Utrum nutriendum patri] Sic lego: *utrumne nutriendum patri*, &c. *an castigandum ac vexatione.* Tan. Faber.

Naturæ damnum utrum nutriendum

damnum utrum nutriendum patri (si quicquam in eo humani esset) an castigandum, ac vexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere, ac fovere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. At, hercle. L. Manlium, malum malo augere filii; & tarditatem ingenii insuper premere: & si quid in eo exiguum naturalis vigoris sit, id extinguere vita agresti, & rustico cultu, inter pecudes habendo.

Omnium potius his criminationibus, quam ipsius juvenis irritatus est animus: quin contra se quoque parenti causam invidiæ atque criminum esse ægre passus; ut omnes Dii hominesque scirent, se parenti opem latam quam inimicis ejus malle; capit consilium, rudis quidem atque agrestis animi, & quamquam non civilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus, mane in urbem, atque à porta domum confestim ad M. Pomponium tribunum pergit: janitori, opus esse sibi domino ejus convento extemplo, ait, nunciaret T. Manlium Lucii filium esse.

patri] Non ineleganter hic Sigonius contra Glareanum: vim tamen [illegible] non satis percepit, quod non modo est non satiare, sed alio quo modo remediis & fomentis adhibitis curare. Ut lib. 4. *Pertinacia coacta, pertinacior tamen quam perniciosior, cogitationes hominum à foro certaminibusque publicis ad domum curamque nutriendorum corporum avertit.* Rutilius Lupus lib. 1. *Fer fortiter laborem: jam brevi domum venies exspectatus: excipiet te defatigatum diligens atque amans uxor: ea sedulo ac blande præministrando detrahet languorem, & simul seniles nutriendo recuperabis vires.* Seneca ad Helviam cap. 17. *Illius pio materneque nutricio per longum tempus æger convalui.* Sic Græcis medici ἀναβιβάζειν dicuntur. Unde scite Cicero ad Atticum 6 Ep. 1. *Appius cum ἐξ ἀκαρίστου provinciam curaret, sanguinem misit: quicquid potuit detraxerit, mihi tradiderit enectam: ἀναπαραβιβάζομαι eam à me non liben-ter videt.* Nec abeunt longe ista no[illegible] lib. 1. *Promde materiam curæ ejus pu[illegible] hanc primamque decoris exuvi[illegible] nostra nutrivere.* Lib. 2. *Dispare re[illegible] non tam adultæ distortia sorent: quæ jovi[illegible] vitamque in moderatione positi[illegible] do perduxit*, &c. Quintilianus decl 306. *Nobis tollendus infans & adversi[illegible] frigora nutriendus.* Columella 4, 3. *Li[illegible] beros suos nonnulli nuptiis votisque quæsito avare nutriunt, nec disciplinis aut ceteri corporis excolunt instrumentis.* Intellig igitur, utrum fovendum & indulgen tia leniendum medicandumque, a plectendum & acerba coërcitione irri tandum. Quod posterius etiam Postu mo Agrippæ novercæ artibus nocuit & Claudio, pædagogum *barbarum & [illegible] lum superjumentarium ex industria sibi ap positum, ut se quibuscumque de causis quas sevissime coërceret*, jure conquesto, u refert Suetonius. *J. F. Gron.*

1 *Ad M. Pomp. tribunum* p.] Ve lib. *Tribunum plebis pergit.* Sigonius.

1 *M[illegible]*

se. [1] Mox introductus (etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid novi, aut consilii ad rem agendam deferre) salute accepta redditaque, esse ait, quæ cum eo agere arbitris remotis velit. Procul inde omnibus abire jussis, cultrum stringit: & super lectum stans ferro intento, [2] nisi in quæ ipse concepisset verba, juraret, *se patris ejus accusandi caussa concilium plebis numquam habiturum*, se eum extemplo transfixurum minatur. Pavidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum, inermem, illum prævalidum juvenem, & quod haud minus timendum erat, stolide ferocem viribus suis cerneret) adjurat in quæ adactus est verba; & præ se deinde tulit, ea vi subactum se incepto destitisse. Nec perinde, ut maluisset plebes, sibi suffragii ferendi de tam crudeli & superbo reo potestatem fieri; [3] ita ægre habuit filium id pro parente ausum. eoque id laudabilius erat, quod animum ejus tanta acerbitas patria nihil à pietate avertisset. Itaque non patri modo remissa caussæ dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit. & quum eo anno primum placuisset [4] tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam & antea sicut nunc, [5] quos Ruffulos vocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæ-

1 *Mox introductus (etenim percitum ira*] Scripti duo Fall. & Vossianus carent particula, *etenim*: Et potest abesse. Revise ad lib. 3, 52. *J. F. Gron.*

2 *Nisi quæ ipse concepisset, verba juraret*] A Curione hoc acceperunt: nam anno ante Gryphius etiam dederat: *nisi in quæ ipse concepisset*. Ut in prioribus editis & scriptis constanter habetur. Idque Latinum magis esse scias vel ex illo: *jurare in verba magistri*. Moxque ipse Livius: *adjurat in quæ adactus est verba*. Idem.

3 *Ita ægre habuit filium*] Quidam libri, *tulit* vel *abstulit*: sed Vossianus ut editur. Plautus Bacchidibus 5, 1. *Si alibi plus perdiderim, minus ægre habeam, minusque id damni ducam*. Sallustius in orat. Cæsaris: *Neque cuiquam mortalium injuriæ suæ parvæ videntur: multi eas gravius æquo habuere*. Plebes non ægre habuit filium pro parente hoc ausum. *Idem*.

4 *Tribunos militum ad legiones*] Eo modo dixit *tribunos militum ad legiones*, quo Cicero, *Cum in Africam venissem tribunus militum ad quartam legionem*, lib. 6 de Republica. *Sigonius*.

5 *Quos Rufulos vocant*] Festus item, *Rufuli appellabantur tribuni militum à consule facti, non à populo, de quorum jure, quod Rutilius Rufus legem tulerit, Rufuli ac post Rutuli sunt appellati*. Idem.

litiæque [1] ad conciliandam gratiam meritis; ut qui ru-
6 re, & procul cœtu hominum juventam egisset. Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia, forum medium ferme specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neque eam voraginem [2] conjectu terræ, quum pro se quisque gereret, expleri potuisse prius, quam Deum monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Romanus posset? Id enim illi loco dicandum vates canebant, si rempublicam Romanam perpetuam esse vellent. Tum M. Curtium juvenem bello egregium, castigasse ferunt dubitantes, an ullum magis Romanum bonum, quam arma virtusque esset. Silentio facto, templa Deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad Deos manes porrigentem, se devovisse. equo deinde quam poterat maxime exornato insidentem, armatum se in specum immisisse, donaque ac fruges super eum à multitudine virorum ac mulierum congestas: lacumque Curtium, non ab antiquo illo T. Tatii milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. Cura non deesset, si qua ad verum via inquirentem ferret: [3] nunc famæ rerum standum est, ubi certam derogat vetustas fidem. & lacus nomen [4] ab hac recentiore insignitius fabula est. Post tanti prodigii procura-

1 . *Ad conciliandam grat.*] Vet. lib. *ad conciliandam gratiam*. Sigonius.

2 *Conjectu terræ, quum pro se quisque gereret*] Privatertum. Nisi malis *quum*. Plautus Pseudolo: *Non jubeo tibi, quum si mavelim in crucem ferre*. Cato de re Rust. cap. 152. *Si non habebis unde struges, gerito inditoque leniter*. Livius lib. 28. *Saxa in muros munientibus gerunt*. Lib. 37. *Fœmineæ telæ omnis generis saxaque in muros gererent*. J. F. Gron.

3 *Nunc famæ rerum standum est*] Corrige *Fama*. Etenim cum dicimus, *stare pactis*, *stare promissis*, & ejusmodi, casum auferendi usurpamus, non dandi. Sic Livius in extremo octavi: *Nec quicquam æquabilis temporibus illis Curiatii erat, quo fatis concedere fama*. Sigonius.

4 . *Ab hac recentiore insignitius*] Thuan. Chiffet. duo Fall. Vossianus & Campanus, *insignitius*: quod reponendum. Lib. 4, 4. *An esse ulla major aut insignitior contumelia potest?* Lib. 8, 13. *Quæ insignitius omissa res Æmilio superioris anni consuli exprobraretur*. Ubi perperam mutat Sigonius. Hoc libro: *quæ fœditate supplicii aliquanto ignominia populo Romani insignitior fuit*. Voss. *insignitus*. J. F. Gron.

1 *Deins-*

curationem, eodem anno de Hernicis consultus senatus, quum feciales ad res repetendas nequicquam misisset, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusque id bellum frequens jussit. L. Genucio consuli ea provincia sorte evenit. In exspectatione civitas erat, quod primus ille de plebe consul bellum suis auspiciis gesturus esset; [1] perinde ut eveniret res, ita communicatos honores pro bene aut secus consulto habitura. Forte ita tulit casus ut Genucius ad hostes magno conatu profectus, in insidias præcipitaretur; legionibus nec opinato pavore fusis, consul circumventus [2] ab insciis, quem interfecissent, occideretur. Quod ubi Romam nunciatum, nequaquam tantum publica calamitate mœsti Patres, quantum feroces infelici consulis plebeii ductu, fremunt omnibus locis, *irent*, [3] *crearent consules ex plebe, transferrent auspicia quo nefas esset. Potuisse Patres plebiscito pelli honoribus suis: num*

1 *Deinde ut even. res, ita commun. hon. pro bene aut secus consulto habitura*] Vet. lib. *Perinde ut eveniret.* Item: *Probo aut secus.* Sigonius.

Honores probe aut secus consulto habitura] Sic à Sigonio: nam paullo ante illum, *deinde*, pridem *prospere* cœptum erat legi. Mogunt. *consultos*; puerè, *consulta* facere. Quæ omnia magis aggravant quam levant morbum. Nos olim viso in excerptis unius Pall. *probent* (nec aliter Vossianus) conjeceramus: *ita communicatos honores pro bene aut secus consulto habitura.* Quod nunc attestamur & in Chis. Vossianoque altero legi & olim Romæ Andream dedisse, ut mirer quis in exemplaribus illum secutis *prospere* subjecerit. Lib. 8. *Debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitum sit.* Lib. 9. *Et geri posse bellum Romani pro certa victoria habuerint.* Lib. 10. *Ut omnis rei bene aut secus gesta decus dedecusque ad L. Volumnium sit delegatum.* Neque illud novum *ad secus* in malam partem accipi etiam extra viciniam *ad bene.* Cicero 3 Famil. *Iniquis secus existimandi videris nonnihil loci dedisse.* Lib. 6. *Etiamsi secus acciderit, te tamen recte verequè sensisse.* Tacit. 2 Ann. *Quæ de matre ejus locuta secus arguerentur.* Plinius Paneg. cap. 33. *Meminerintque sic maxime laudari incolumem imperatorem, si priores secus meriti reprehendantur.* Vir doctus ibi: forte, *sequius.* Sed etsi alicubi sic scripti libri, ubi vulgo, *secus*, non ideo tamen hoc passim exterminari velim. *J. F. Gron.*

2 *Ab insciis quem interfecissent*] Vet. lib. *Quem interficerent.* Sigonius.

Ab insciis, quem interfecissent, occideretur] Ita libri. Sigonius, *interficerent.* Ego malim: *in quem incidissent.* Ibidem Flor. *in insidias præcipitaret.* J. F. Gron.

3 *Crear. consules ex plebe*] Vet. lib. *Consulem:* Siquidem lata lex erat, ut alter utique ex plebe consul crearetur. *Sigonius.*

num etiam in Deos immortales inauſpicatam legem valuiſſe? Vindicaſſe ipſos ſuum numen, ſua auſpicia. quæ ut primum contacta ſint ab eo, a quo nec jus nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuiſſe, ne deinde, turbato gentium jure, comitia haberentur. His vocibus curia & forum perſonat. [1] Appium Claudium, quia diſſuaſerat legem, majore nunc auctoritate eventum reprehenſi ab ſe conſilii incuſantem, dictatorem conſenſu patriciorum Servilius con-
7 ſul dicit, delectuſque & juſtitium indictum. Priuſquam dictator legioneſque novæ in Hernicos venirent, ductu C. Sulpicii legati res per occaſionem geſta egregie eſt. In Hernicos morte conſulis contemptim ad caſtra Romana cum haud dubia expugnandi ſpe ſuccedentes, hortante legato, & plenis iræ atque indignitatis militum animis, eruptio eſt facta. Multum ab ſpe adeundi valli res Hernicis abſuit; adeo turbatis inde ordinibus abſceſſere. Dictatoris deinde adventu novus veteri exercitus jungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati militumque, quorum virtute caſtra defenſa erant, ſimul audientibus laudes meritas, tollit animus: ſimul cæteros ad æmulandas virtutes acuit. [2] Neque ſegnius ad hoſtes bellum apparatur, qui & par-

1 *App. Claudium quia diſſuaſerat legem*, &c. *dictat orem dicit.*] Dictatorem abſque magiſtro equitum hoc loco exhibet Livius, ſicut libro ſecundo M. Valerium: quod idem admonuimus, cum ſatis conſtet Romæ nunquam hoc factum. *Glareanus.*

Quia diſſuaſerat legem] Vet. lib. *Legem retinendam.* Sigonius.

2 *Neque ſegn. ad hoſtes bell. apparatur*] Vet. lib. alii habent: *Neque ſegnius apud hoſtes bellum apparatur*: alii, *Neque ſegnius & hoſtes bellum apparant.* Utrumque probe magis, quam quod vulgo legitur. *Idem.*

Neque ſegnius & hoſtes bellum apparant] Legebatur hic antea: *Neque ſegnius ad hoſtes bellum apparatur.* Sigonius quum produxiſſet ex malis libris id quod editur, & præterea: *apud hoſtes bellum apparatur*: utrumque, ait, probe magis quam quod vulgo legitur. Immo utrumque pejus: quin & neutrum inventum nobis, qui pluſculo veteres de hoc loco conſuluimus, ſed ubique illud quod loco movit Sigonius. Adfirmatque Livius lib. 10 *Furiarum ac formidinis plena omnia ad hoſtes eſſe.* Iteramque: *Minus cladis, cæterum non plus animorum ad hoſtes erat.* Lib. 24,32. *Ad militare genus omne partem quamque magnam plebis inviſum eſſe nomen Romanum.* Eodem cap. 48. *Q. Statorio nomen fuit, qui ad regem remanſit.* Lib. 27, 1: *Iiſque gratiæ & in ſenatu & ad populum fuerunt.* Sic tribus his locis MSS. *J. F. Gro*

& parti ante decoris memores, [1] neque ignari auctarum virium hostis, suas quoque vires augent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringenariæ octo cohortes, lecta robora virorum scribuntur. Hunc eximium florem juventutis, eo etiam, quod ut duplex acciperent stipendium, decreverant, spei animorumque implevere. Immunes quoque operum militarium erant; ut in unum pugnæ laborem reservati, plus sibi, quam pro virili parte annitendum scirent. Extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior virtus esset. Duum millium planicies castra Romana ab Hernicis dirimebat: ibi pari ferme utrimque spatio in medio pugnatum est. Primo stetit ambigua spe pugna; nequicquam sæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. Postquam equestris pugna effectu quam conatibus vanior erat; consulto prius dictatore equites, permissu deinde ejus, relictis equis, [2] clamore provolant ante signa, & novam integrant pugnam. neque sustineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum animorumque robore se objecissent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. 8 quicquid hinc aut illinc [3] communis Mars belli aufert, mul-

1 *Neque ignari auctarum virium hostis*] Potest tolerari: sed hic si, qua figura plurimum, usus est, scripsit *hosti*. Infra: *ipsa contatio & his animos minuisset, & auxisset hosti*. Lib. 2. *Et Velitris auxere numerum colonorum*. Lib. 3. *Nuntius deinde vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Æquos*. Lib. 21. *Et Romanis multitudo sua auxit animum & pauciras illis minuit*. Lib. 28. *Aliquantum & Romanis aucti & deminuti hostibus animi erant*. Lib. 37. *Ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi transire cernentibus in Asiam*. Lib. 38. *Præter animos & victoribus ab re secunda auctos & hostibus fractos*. J. F. Gron.

2 *Clamore provolant*] Scribe ex veteribus libris: *Clamore ingenti provolant ante signa*. Sigonius.

Clamore ingenti provolant ante signa] Sigonii emblema, *ingenti*, procul habendum esse monuimus ad lib. 2, 56. J. F. Gron.

3 *Communis Mars bello aufert*] Quamquam veteres omnes libri habent, *bello*, corrigo tamen, *belli*. Est enim hæc locutio Livio familiarissima, cujus ex plurimis pauca exempla subjiciam: lib. 8. *Affirmando, communem vere Martem belli, utramque aciem pari cæde prostravisse*. Et lib. 10. *Quamquam communis adhuc Mars belli erat*. Et lib. 28. *Quid quod in Africa quoque Mars communis belli erit?* Et lib. 30. *Martem belli communem propone animo*. Et lib. 42.

Quam

multiplex quam pro numero damnum est: vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, eventum suum in virtute aliena ponit. multi utrinque cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, *quid deinde restaret*, quærendo, *si neque equis pepulissent hostem, neque pedites quicquam momenti facerent. Quam tertiam exspectarent pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent, & alieno pugnarent loco?* His inter se vocibus concitati, clamore renovato, inferunt pedem: & primum gradu moverunt hostem, deinde pepulerunt; postremo jam haud dubie avertunt: [1] neque tam vires pares quæ superaverit res, facile dictu est, nisi quod perpetua fortuna utriusque populi, & extollere animos, & minuere potuit. Usque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. Diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset: ce in noctem tractum erat certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorum, & sauci relicti quidam inventi [2] agmenque fugientium ab signis, quum præter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum, ac pe agros trepida fuga palatum est. Nec Romanis incruenta victoria fuit: quarta pars militum amissa. & ubi haud minus jacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere.

9 Insequenti anno [3] quum C. Sulpicius & C. Licinius Calvus consules in Hernicos exercitum duxissent, neque inventis in agro hostibus, Terentinum urbem eorum vi ce

pissent

Quam inceptas certent exercitus, communisque Mars belli sit. Sigonius.

1 *Neque tam vires pares*] Utrum, *vires tam pares*, an *tam pares vires*? quo ordo est in Rottend. *J. F. Gron.*

2 *Agmenque fugientium — infrequentia signa — palatum est*] Nullum habet vitium hic locus, contra atque censet Glareanus: sensus est, cum signa Hernicorum prope mœnia oppidi conspecta essent deserta ab suis, agmen eorum, qui ab signis fugerant, fusum, fugatumque est. *Signa* autem *infrequentia* vocat, quæ militum frequentia non essent stipata, sic lib. locutus est. *Sigonius.*

3 *Cum L. Sulpicius*] *C. Sulpicius* legendum, ex priore hujus consulatu partim Liviano, partim Capitolino item ex Diodoro, & Cassiodoro, cæteris. *Idem.*

pissent, revertentibus inde eis, [1] Tiburtes portas clausere. Ea ultima fuit causa, quum multæ antea querimoniæ ultro citroque jactatæ essent, cur per feciales rebus repetitis bellum Tiburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pennum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum [2] Servium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius, comitiorum habendorum caussa, & ab Licinio consule dictum scribit, quia collega comitia bello præferre festinante, ut continuaret consulatum, obviam eundum pravæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus, leviorem auctorem Licinium facit. quum mentionem ejus rei in vetustioribus annalibus nullam inveniam, magis ut belli Gallici caussa dictatorem creatum arbitrer, inclinat animus. eo certe anno [3] Galli ad tertium lapidem Salaria via trans pontem Anienis castra habuere. Dictator, quum tumultus Gallici caussa justitium edixisset, omnes juniores sacramento adegit, ingentique exercitu ab urbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat; neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset. Prœlia de occupando ponte crebra erant; nec quī potirentur, incertis viribus [4] satis discerni poterat. Tum eximia

1 *Tyburtes*] *Tibur* & *Tiburtes*, scribendum litera *i*, ex veteribus libris, & lapidibus Capitolinis, & Græcorum monumentis. *Sigonius.*

2 *Sergium Cornelium*] *Ser. Cornelium* perspicue. *Idem.*

3 *Galli ad tert. lapid. Salaria via*] Glareanus *Falaria* legit, his verbis: *Falariensium meminit Plinius lib. 3 cap. 13 in Piceno, quod melius quadrat, quam Salaria via, ut quidam habent codices.* Quæ autem affert Glareanus, portenti similia sunt: Nam de *Salaria via* ita Festus lib. 17. *Salaria via Romæ est appellata, quia per eam Sabini sal a mari deferebant.* Et lib. 10. *Lucaria festa in luco colebant Romani, qui magnus inter viam Salariam & Tiberim fuit, pro eo, quod victi à Gallis fugientes è prælio ibi se occultaverunt.* Hunc tertium Gallorum motum nominat Appianus in Celtico T. Quintio duce compressum. *Idem.*

4 *Satis discerni poterat*] Legendum est, *decerni*, contra omnes libros. Puta, certamen uter ponte potiretur. Lib. 5. *Sed rem dubiam decrevit opportune vox emissa.* Lib. 10. *Postremo conditionem ferre, quæ decretura sit, non orator, sed imperator uter sit melior.* Lib. 28. *Equitum jam diu anceps pugna erat, nec ipsa per se decerni poterat.* Iterumque: *emissis levibus telis, qua irritare magis quam decernere pugnam poterant.* Ut *certamen cernere* Plautus, *cernere bellum* Lucretius Enniusque pro committere,

eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit: & quantum maxima voce potuit, *Quem nunc*, inquit, *Roma fortissimum virum habet, procedat agedum ad pugnam, ut noster duorum eventus ostendat, utra gens bello sit melior.* Diu inter primores juvenum Romanorum silentium fuit, quum & abnuere certamen verentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem à vexatione tribunicia vindicaverat, ex statione ad dictatorem pergit: *Iniussu tuo*, inquit, *imperator, extra ordinem unquam pugnaverim, non si certam victoriam videam. Si tu permittis, volo ego illi belluæ ostendere, quando adeo fera præsultat hostium ignis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia dejecit.* Tum dictator, [1] *Macte virtute*, inquit, *ac pietate in patrem patriamque, T. Manli, esto. Perge, & nomen Romanum invictum, juvantibus Dis, præsta.* Armant inde juvenem æquales. pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. Armatum adornatumque adversus Gallum sonide lætum, & (quoniam id quoque [2] memoria dignum antiquis visum est)

lin-

dixerunt, ita *dicere se*, cum pars ejus alteri vitium. Sic apud Cæsarem. *Dimicare* Civil. Tacitus 3 finitor. *Dimicare* spasianum ac Vitellium prælia legionum, captivitatibus urbium, deditionibus cohortium judicatur. Ita Græcis κρίνειν. Diodorus lib. 17. μὴ συγκαταβαίνειν εἰς τὸ μὴ μάχης κρίνειν τὸν πόλεμον. Sic Libanius Paneg. in consulatum Juliani: βουλευομένῳ τοίνυν ἐν Παιονίᾳ περὶ τῶν Θρᾴκης, εἴτ' ἐμβολῆς εἴτε καθέδρας ὁ καιρὸς, πῶς πεκρίκει; τάττει, συμβαζόντων ὑπλων φρίττον ἐξουρᾶσα τῇ συμμαχείᾳ πέρας. Ita scribendum, non Παιονίᾳ. Sed hic dupliciter peccavit interpres: primum vertendo: *sive impressionem faciendæ sive residentiæ opportunitas occurreret*: dein, *fortuna quadam opus expendebat.* Debuit autem: *utrum ultro aggrediendi an belli trahendi tempus*

esset: tum, *fortuna rem decrevit.* Pe mortem Constantii minimum, qua prohibunt, ne cognata anima nasce rent. Sic ipse Julianus in epistol quodam, εἰ ᾔ μάχῃ κρίθειν, τῇ τυχ ἅπαντα κῆ τοῖς θεοῖς ὑπεβάλομ. Liba nius declamat. sub persona Ulyssis εἰ τὸ φρόνημα εἰς πόλεμον προβαίη, κ τοῖς ὅπλοις τὸ κρίσιν ὑπεβάλαμβ. J. F Gron.

1 *Macte virtute, inquit, hac pieta te*] Rott. Flor. Voss. uterque, *ac pie tate.* 10, 40. *Tu quidem macte virtute di ligentiaque esto.* Jac. Gron.

2 *Memoria dignum antiquis visum est linguam*, &c.] Inter antiquos fuit etian Q. Claudius Quadrigarius, qui in pri mo Annalium, teste Gellio, hanc pu gnam describens ita ait: *Deinde Ga lus irridere cœpit, atque linguam exertat* Sigonius.

1 *Recip*

linguam etiam ab irriſu exerentem, producunt. [1] Recipiunt inde ſe ad ſtationem, & duo in medio armati, ſpectaculi magis more, quam lege belli deſtituuntur; nequaquam viſu ac ſpecie æſtimantibus pares. Corpus alteri magnitudine eximium, verſicolori veſte, pictiſque & auro cælatis refulgens armis: media in altero militaris ſtatura, modicaque in armis habilibus magis quam decoris ſpecies. non cantus, non exultatio, armorumque agitatio vana, ſed pectus animorum iræque tacitæ plenum, omnem ferociam in diſcrimen ipſum certaminis diſtulerat. Ubi conſtitere inter duas acies, [2] tot circa mortalium animis ſpe metuque pendentibus; Gallus, velut moles ſuperne imminens, projecto læva ſcuto in advenientis arma hoſtis, vanum cæſim cum ingenti ſonitu enſem dejecit. Romanus, mucrone ſurrecto, [3] quum ſcutum ſcuto imum perculiſſet, totoque corpore interior periculo vulneris factus, inſinuaſſet ſe inter corpus armaque, uno alteroque ſubinde ictu ventrem atque inguina hauſit, & in ſpatium ingens ruentem porrexit hoſtem jacentis inde corpus, ab omni alia vexatione intactum, uno torque ſpoliavit: quem reſperſum cruore, collo circumdedit ſuo. Defixerat pavor cum admiratione

1 *Recip. ſe inde ad ſtationem*] Melius in vet. lib. *recipiunt ſe inde ad ſtationem ceteri.* Sigonius.

Recipiunt inde ſe ad ſtationem ceteri] Nec Thuan. nec duo vel Voſſiani vel meliores Pall. nec vett. ed. ull. *τὸ cæteri* agnoſcunt ab Sigonio inſertum, idque nos ab ſcholiaſte mutuatos eſſe, qui addiderunt, librarios non dubitamus. *J. F. Gron.*

2 *Tot circa mortalium animis ſpe, metuque pendentibus*] *Animi* non *animis* legi oportere, exiſtimat idem quem ingenio dixi excellere, Florebellus: ut ſit, *Tot mortalibus pendentibus animi ſpe metuque*: & illud exprimatur, quod eſt libro 8. *Tot populos inter ſpem metumque ſuſpenſos animi habetis.* Sigonius.

3 *Cum ſcuto ſcutum imum perculiſſet --- uno alterove ſubinde ictu ventrem a. i. hauſit*] Obſcurum quia cenſet eſſe hunc locum Glareanus, ejus ſenſum exponam. Manlium ait, cum ſcuto ſcutum imum Galli percuſſiſſet, toto corpore, ne à Gallo vulneraretur, Gallum ipſum ſubiiſſe, & proxime ad eum acceſſiſſe, ita ut ſe inter corpus Galli & ſcutum ejus implicaret. Sic enim Q. etiam Quadrigarius in primo Annalium, auctore Gellio, à quo hujus pugnæ deſcriptio ſumpta à Livio eſt: *Manlius iterum ſcuto ſcutum percutit, atque de loco hominem iterum dejecit: eo pacto ei ſub Gallicum gladium ſucceſſit, atque Hiſtanico pectus hauſit.* Idem.

ne Gallos. Romani alacres ab statione obviam militi suo progressi, gratulantes laudantesque ad dictatorem perducunt. [1] Inter carminum prope modum incondita quædam militariter joculantes, [2] Torquati cognomen auditum; celebratum deinde [3] posteris etiam, familiæque honori fuit. Dictator coronam auream addidit donum, mirisque pro concione eam pugnam laudibus tu-
11 lit. Et, Hercle, tanti ea ad universi belli eventum momenti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte, relictis trepide castris, in Tiburtem agrum, atque inde societate belli facta, [4] commeatuque benigne ab Tiburtibus adjutus, mox in Campaniam transierit. Ea fuit causa cur proximo anno [5] C. Pœtelius Balbus consul, quum collegæ ejus M. Fabio Ambusto Hernici provincia evenisset, adversus Tiburtes jussu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium quum Galli ex Campania rediissent, fœdæ populationes in Lavicano, Tusculanoque, & Albano agro, haud dubie Tiburtibus ducibus, sunt factæ. Et quum adversus Tiburtem hostem duce consule contenta respublica esset, Gallicus tumultus dictatorem creari coëgit. creatus Q. Servilius Ahala, T. Quintium magistrum equitum dixit: & ex auctoritate Patrum, si prospere id bellum evenisset, ludos magnos vovit. Dictator ad continendos proprio bello Tiburtes consulari exercitu jusso manere, omnes juniores nullo

1 *Inter carminum properandum*] Ego hæc corruptissima arbitror. Sensus & Latinitas satis placerent, si legeretur: *Inter carminum licentiam inconditosque ac militares jocos.* Tan. Faber.

Inter carminum properandum] Muretus, *in carminum*. Ego sic explico: *Cognomen Torquati auditum inter joculantes militariter inconditaquædam prope carminum modum, celebratum deinde.* Nam quod Sigonius *additum*, nusquam in meis reperio. *J. F. Gron.*

2 *Torquati nomen auditum*] Lege, *Additum* ex veteribus libris. *Sigonius.*

3 *Posteris etiam, familiisque hon. f.*] Vet. lib. *Posteris, & familiæ honori fuit.* Idem.

Posteris etiam familiaque] Sigonius: *posteris & familiæ.* Ego in duobus Voss. duobusque Pall. video: *posteris etiam familiæ honori fuit.* J. F. Gron.

4 *Commeatu jam benigne adjutus*] Ita Rott. & alii, non *benigne* 9, 6. *Commeatus nobilibus benigne mittunt.* Et passim. *Idem.*

5 *C. Petilius Balbus*] Capitolini lapides hunc *C. Pœtelium Libonem* vocant. *Sigonius.*

1 *Fuga*

nullo detrectante militiam, sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus urbis, in conspectu parentum conjugumque ac liberorum. quæ magna, etiam absentibus, hortamenta animi, tum subjecta oculis, simul verecundia misericordiaque militem accendebant. Magna utrimque edita cæde, avertitur tandem acies Gallorum. [1] fuga Tibur, sicut arcem belli Gallici, petunt: palati à consule Pœtelio haud procul Tibure excepti, egressis ad opem ferendam Tiburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. [2] Egregie quum ab dictatore, tum ab consule res gesta est. Et consul alter Fabius prœliis primum parvis, postremo una insigni pugna quum hostes totis adorti copiis essent, [3] Hernicos devicit. Dictator consulibus in senatu & apud populum magnifice collaudatis, & suarum quoque rerum illis remisso honore, dictatura se abdicavit. Pœtelius de Gallis Tiburtibusque geminum triumphum egit. Fabio satis visum, ut ovans urbem iniret. Irridere Pœtelii triumphum Tiburtes: *Ubi enim eum secum acie conflixisse, spectatores paucos fugæ trepidationisque Gallorum, extra portas egressos, postquam in se quoque fieri impetum viderint, & sine discrimine obvios cædi,* [4] *recepisse se intra urbem. Eam rem triumpho dignam visam Romanis? ne nimis mirum magnumque censerent,* [5] *tumultum exciere in hostium portis, majorem ipsos*

1 *Fuga Tibur sicut arcem belli Gallici petunt: palati*] Suspicor legendum esse, *Fugati Tibur:* nam subsequitur *palati*. Syllaba quidem prima vocis *Tibur* errorem probabiliorem mihi reddit. *Sigonius.*

Fugati Tibur, sicut arcem belli Gallici petunt] Nec Sigonius sic conjicere, nec ferre debuerunt editores, cum in omnibus MSS. & vett. ed. esset: *Fuga Tibur.* Hoc ipso libro: *certamine victi fuga effusa Satrici mœnia petunt.* Virgilius 12 Æneid. *Diversa fuga petit æquora Turnus.* Tacitus lib. 5 Histor. *pulsique Germani Rhenum fuga petebant.* Justinus lib. 16, 4. *Sexaginta senatores comprehensos (nam cæteri fuga dilapsi erant) in vincula compingit.* Sic enim MSS. ubi fecerunt, *in fugam.* J. F. Gron.

2 *Egregie cum ab dictat. tum ab cons. gesta est res*] Vet. lib. *Egregie tum ab Dictatore, tum ab consule res gesta est.* Sigonius.

3 *Hernicos devincit*] Vet. lib. *Devicit.* Idem.

4 *Recep. se in urbem*] Vet. lib. *Intra urbem.* Idem.

5 *Tumultum exciere*] Quidam legunt, *excire:* at *Exciere* infinitivus verbi *Excico*, est in vet. lib. *Idem.*

12 *ipsos trepidationem ante mœnia sua visuros.* Itaque insequenti anno [1] M. Popillio Lænate, Cn. Manlio consulibus primo silentio noctis ab Tibure agmine infesto profecti ad urbem Romam venerunt. terrorem repente ex somno excitatis subita res & nocturnus pavor præbuit: [2] ad hoc multorum insciția, qui aut unde, hostes advenirent. Conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus murique præsidiis firmati. & ubi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium quam Tiburtem hostem ostendit, duabus portis egressi consules, utrimque aciem subeuntium jam muros aggrediuntur. Apparuitque occasione magis, quam virtute fretos venisse. adeo vix primum impetum Romanorum sustinuere. Quin etiam bono fuisse Romanis adventum eorum constabat, orientemque jam seditionem inter Patres & plebem, metu tam propinqui belli compressam. [3] Alius adventus hostium fuit proximo bello, agris quam urbi terribilior. Populabundi Tarquinienses, fines Romanos, maxime [4] qua ex parte Etruriam adjacent, peragravere: rebusque nequicquam repetitis, novi [5] consules, C. Fabius, & C. Plautius jussu populi bellum indixere; Fabioque ea provincia, Plautio Hernici evenere. Gal-

1 *M. Popilio Lænate*] Ex Capitolinis tabulis *M. Popilio Lænate* legendum est. Diodorus item Μάρκον Ποπίλιον Λαινατῆν consulem vocat. Dicit autem cognomen a *lana*, ut ait Cicero in Bruto. *M. Popilius Lænas consul cum esset, eodemque tempore sacrificium publicum cum lana faceret, quod erat sacrum Carmentale, plebi contra patres concitatæ & seditione nuncupata, ut erat lana amictus, ita venit in contionem, fecitque contionem cum auctoritate, tum oratione gravi.* Livius item hoc anno orientem seditionem inter patres, & plebem meu Tiburtini belli compressam scribit. *Sigonius.*

2 *Ad hoc multorum insci.*] Vet. lib. *Ad hæc.* Idem.

Ad hoc multorum insciția] Voss. ut scripsique, Rott. *ad hæc*. J. Lect.

3 *Alius adventus hostium fuit proximo bello*] Legendum, *anno*. Id patet ex mutatis consulibus. Illud *bello* natum ex versu superiori. Deinde quia esset *proximus belli* & mox *proximo bello*. Tan. Faber.

Adventus hostium fuit proximo bello] Recte *bello*, non *anno*, nam eodem fuit adventus, etsi sequentis anni consules bellum gesserint. *J. F. Gron.*

4 *Qua ex parte Etruriam adjacent*] Veteres libri. *Qua ex parte Etruria adjacet*, probo. *Sigonius.*

5 *Consules C. Fabius, & C. Plautius*] Diodorus Μάρκιος Φάβιος, & Γάϊος Πλαύτιος edit. *Idem.*

Gallici quoque belli fama increbrescebat. sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab iis, [1] ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio, quum fulta res Romana esset, levius fuit, quod [2] Gallos mox Prænestе venisse, atque inde circa Pedum consedisse, auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit. consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum, ex duobus consularibus exercitibus electa, adversus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quam parti utrique placebat, fuit. quum primo Galli tantum avidi certaminis fuissent, deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam vinceret; dictatori neutiquam placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere adversus hostem, quem tempus deteriorem indies & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine firmo munimento morantem. ad hoc iis animis corporibusque, quorum omnis in impetu vis esset, parva eadem langueſceret mora. His consiliis dictator bellum trahebat, gravemque edixerat pœnam, [3] si quis injussu in hostem pugnasset. Milites ægre id patientes, primo in stationibus vigiliisque inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum patres communiter increpare, quod non jussissent per consules geri bellum. Electum esse eximium imperatorem, unicum ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo devolaturam in sinum victoriam censeat. Eadem deinde hæc interdiu propalam, ac ferociora his jactare; se injussu imperatoris,

aut

1 *Ex fœdere vetusto*] Quod ictum cum Latinis erat victis ad lacum Regillum. Livius lib. 2. *Sigonius.*

2 *Gallos mox Prænestе venisse, & dictatorem,* &c.] Hic est quartus Gallorum in Romanos impetus C. Sulpicio Dictatore repressus: de quo sic Appian. in Celtica: μ῀ ὃ Βοιοὶ Κελτικὸν ἔθνος ἐπὶ Ῥωμαίους, ἡγ ἐπὶ τοῖς Γαλάταις Σαλλίνῳ διακόσιοι μ῀ στρατὸς ἐπήντα. *Idem.*

3 *Si quis injussu pugnasset*] Vet. lib. *Injussu.* Probe. sic enim & lib. 3. *Populus injussu & altero die frequens supplicatum iit.* Idem.

aut dimicaturos aut agmine Romam ituros. Immiscerique militibus centuriones: [1]nec in circulis modo fremere, sed jam in principiis ac prætorio in unum sermones confundi; atque in concionis magnitudinem crescere turba, & vociferari ex omnibus locis, ut extemplo ad dictatorem iretur: verba pro exercitu faceret Sex.
13 Tullius, ut virtute ejus dignum esset. Septimum primum pilum jam Tullius ducebat, neque erat in exercitu, qui quidem pedestria stipendia fecisset, vir factis nobilior. is præcedens militum agmen, ad tribunal pergit, mirantique Sulpicio, non turbam magis quam turbæ principem Tullium, imperiis [2]obedientissimum militem: *Scilicet dictator*, inquit, *condemnatum se universus exercitus à te ignaviæ ratus, & prope ignominiæ causa destitutum sine armis, oravit me, ut suam causam apud te agerem. Equidem sicubi loco cessum, si terga data hosti, si signa fœde amissa objici nobis possent, tamen hoc à te impetrari æquum censerem, ut nos virtute culpam nostram corrigere, & abolere fugitivi memoriam nova gloria pateretis. Etiam ad Alliam fusæ legiones, eandem quam per pavorem amiserant patriam, profectæ postea ab Veis virtute recuperavere. nobis Deum benignitate, felicitate tua, populique Romani, & res & gloria est integra. Quamquam de gloria vix dicere ausim, si nos & hostes haud secus quam fœminas abditos intra vallum omnibus contumeliis eludunt: & tu imperator noster, quod ægrius patimur, exercitum tuum, sine animis, sine armis, sine manibus, judicas esse: & prius quam expertus nos esses, de nobis ita desperasti, ut te mancorum ac debilium ducem judicares esse. Quid enim aliud esse causæ credemus, cur veteranus dux, fortissimus bello, compressis, quod ajunt, manibus sedeas? utcumque enim se habeat res, te de nostra virtute dubitasse videri, quam nos de tua ve-*

rius

1 *Nec in circulis modo fremere sed jam*] *aquiliferi.* Hoc loco *in principiis*, est in *in principiis*] Veget. libro 2. *Principia* | *cœtu principalium militum.* Sigonius.
principales milites ait fuisse, *qui præsidiis* | 2 *Obedientissimum militem*] Vet. lib.
vigiliisque præerant, ut videri, ordinarii, | *Militem.* Idem.

1 *Quæso*

rius est. Sin autem non tuum istuc, sed publicum est consilium, & consensus aliquis Patrum, non Gallicum bellum, nos ab urbe, à penatibus nostris, ablegatos tenet; [1] *quæso ut ea quæ dicam, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe Patribus, quæ, sicut vos vestra habeatis consilia, sic se sua habituram dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non servos vestros? ad bellum, non in exilium, missos? si quis det signum, in aciem educat, ut viris ac Romanis dignum sit, pugnaturos: si nihil armis opus sit, otium Romæ potius quam in castris acturos. hæc dicta sint Patribus. Te, imperator, milites tui* [2] *oramus, ut nobis pugnandi copiam facias. tum vincere cupimus, tum duce te vincere, tibi lauream insignem deferre, tecum triumphantes urbem inire. tuum sequentes currum Jovis Opt. Max. templum gratantes ovanteque adire.* Orationem Tullii exceperunt preces multitudinis: & undique ut signum daret, ut capere arma juberet, clamabant. Dictator, 14
quamquam rem bonam [3] exemplo haud probabili actam cernebat, tamen facturum quod milites vellent, se recepit: Tulliumque secreto, quænam hæc res sit, aut quo acta more, percunctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neve imperatoriæ majestatis, crederet: *Multitudini concitatæ, quæ ferme auctoribus similis esset, non subtraxisse se ducem: ne quis alius, quales mota creare multitudo soleret, existeret. nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris acturum. illi*

1 *Quæso ut quæ dicam*] Rott. Voss. uterque, Flor. Helm. *ut ea quæ.* J. F. Gron.

2 *Oramus, ut nobis copiam pugnandi faciat*] Elegantius duo scripti Pall. & Voss. in quibus particula *ut* ignoratur. Catullus: *Oramus, tibi forte ni molestum est, Demonstres ubi sint tua latebræ.* Sic enim legendum priorem versum censemus. *Idem.*

3 *Exemplo haud probabili actam censebat*] Thuan. & Voss. *actam cernebat.* Pall. duo, Aldusque & Juntas habent utrumque: *actam cernebat, censebat tamen.* Voss. alter *censeret actam censebat.* Tertius Pall. *haud probabili cerneret actam, censeretque se facturum.* Scribe: *actam cernebat, tamen facturum, quod milites vellent, se recepit.* Alia ab interpolatrice manu. Lib. 6. *Dictator etsi majorem dimicationem propositam domi quam foris cernebat.* Lib. 42, de Perseo: *Quem per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant.* Talia sunt Ciceronis ad Atticum: *quid videret, quod exemplum.* Quæ contra Malaspinam defendebamus ad Statium. *Idem.*

li quoque tamen videndum magnopere esse, ut exercitum in potestate haberet. Differri non posse adeo concitatos animos, ipsos sibi locum ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dum hæc loquuntur, jumenta forte pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. In eos saxa conjecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus, ac procursum utrimque est. Jamque haud procul justo prœlio res erant, ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullii apud dictatorem fides est. nec recipiente jam dilationem re, in posterum diem edicitur, acie pugnaturos. Dictator tamen, ut qui magis animis quam viribus fretus ad certamen descenderet, omnia circumspicere atque agitare cœpit, ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. Solerti animo rem novam excogitat, qua deinde multi nostri atque externi imperatores, [1] nostra quoque quidam ætate usi sunt. [2] Mulis strata detrahi jubet: binisque tantum centunculis relictis, agasones, partim captivis, partim ægrorum armis ornatos imponit. His fere mille effectis, centum admiscet equites. & nocte super castra in montes evadere, ac silvis se occultare jubet: [3] neque inde ante moveri, quam ab se acciperent signum. Ipse ubi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulo, ut adversus montes conversi siste-

1 *Nostra quoque quidam ætate usi sunt.*] Inter cæteros C. Marium nominat Frontinus lib. 2. qui contra Cimbros dimicaturus, jumentorum magnam partem instruxit, eoque agasones, hastasque conscendere jussit ut per id facies equitatus objiceretur. Idem eodem in loco C. Sulpicii etiam meminit. *Sigonius.*

2 *Mulis strata detrahi jubet, binisque tantum centunculis relictis agasones — armis ornatos imponi.*] Sic Frontinus lib. 2. de Mario. *Agasones binosque armatos simul ire jubet, jumentorumque magnam partem instructorum cum centunculis, ut per hoc equitatus species obiiciatur.* Ex his locis centunculos videtur fuisse pannos, quos equi insternebantur. Nam mulis & Sulpicius, & Marius *centunculos* addiderunt, ut speciem equorum præberent. *Lips.*

3 *Neque inde ante moveri.*] Rott. *movere.* quod accipio, sive *ut se* ex præcedenti intelligas, sive neutrale sit, de quo 10. 4. Ex videtur gemina loquutio per distinctionem restituenda Livio 10. 20. *Cognoscit ad Vulturnum sedere inde tertia vigilia moturum: iter in Samnium esse.* Jac. Gron.

1 I-

sisteret hostis. [1] Instructo jam vani terroris apparatu, qui quidem terror plus penè veris viribus profuit; primo credere duces Gallorum non descensuros in æquum Romanos; deinde [2] ubi degressos repente viderunt, & ipsi avidi certaminis in prœlium ruunt: priusque pugna cœpit, quam signum ab ducibus daretur. Acrius invasere 15
Galli dextrum cornu: neque sustineri potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpans rogitansque: *Siccine pugnaturos milites spopondisset? Ubi illi clamores sint arma poscentium? ubi minæ injussu imperatoris prœlium inituros? En ipsum imperatorem clara voce vocare ad prœlium, & ire armatum ante prima signa. Ecquis sequeretur eorum, qui modo ducturi fuerint; in castris feroces, in acie pavidi?* Vera audiebant. itaque tantos pudor stimulos admovit, ut ruerent in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. Hic primo impetus prope vecors turbavit hostes: eques deinde emissus turbatos avertit. Ipse dictator, postquam labantem una parte vidit aciem, signa in lævum cornu confert, quo turbam hostium congregari cernebat; & iis, qui in monte erant, signum quod convenerat, dedit. Ubi inde quoque novus clamor ortus, & tendere obliquo monte ad castra Gallorum visi sunt; tum metu, ne excluderentur, omissa pugna est, cursuque effuso ad castra ferebantur. ubi quum occurrisset eis M. Valerius, magister equitum (qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimentis) ad montes silvasque vertunt fugam: plurimique ibi [3] à fallaci equitum specie, agasonibusque excepti sunt: & eorum, quos pavor pertulerat in silvas, atrox cædes post

1 *Instructo jam vani terroris app.*] Illud *jam* in nullo MSS. apparet. *J. F. Gron.*

2 *Ubi digressos rep. vid.*] *Degressos* nam paulo ante dixit: *Evadere in montes jubet.* Item, *non descensuros in æquum Romanos.* Sigonius.

3 *A fallaci equitum specie, agasonibusque*] Vet. lib. non habent vocem, *que*: ita ut *Agasonibus*, appositive dictum sit. Fallax enim equitum species, nihil aliud erat, quam agasones multis impositi. *Idem.*

1 In-

post sedatum prœlium fuit. Nec alius post M. Furium, quam C. Sulpicius, justiorem de Gallis egit triumphum. auri quoque ex Gallicis spoliis satis magnum pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacravit. Eodem anno & à COSS. vario eventu bellatum. nam Hernici à C. Plautio devicti subactique sunt. Fabius collega ejus incaute atque inconsulte advérsus Tarquinienses pugnavit. nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quam quod trecentos septem milites Romanos captos Tarquinienses immolarunt: qua fœditate supplicii aliquanto ignominia populi Romani [1] insignitior fuit. Accessit ad eam cladem & vastatio Romani agri, quam Privernates, Veliterni deinde, incursione repentina fecerunt. Eodem anno duæ tribus, Pomptina & Publilia additæ. Ludi votivi, quos M. Furius dictator voverat, facti: & de ambitu [2] ab C. Pœtelio, tribuno plebis, auctoribus Patribus, tum primum ad populum latum est. eaque rogatione novorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressam
16 credebant. Haud æque læta Patribus insequenti anno C. Marcio, Cn. Manlio consulibus, de unciario fœnore [3] à M. Duilio, L. Mænio tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius scivit, accepitque. [4] Ad bella nova, priore anno destinata, Falisci quoque hostes exorti, duplici crimine: quod & cum Tarquiniensibus juventus eorum militaverat: & cos, qui Falerios perfugerant, quum male pugnatum est, repetentibus fecialibus Romanis non reddiderant. Ea provincia

1 *Insignitior fuit*] Vet. lib. *Insignior.* Sigonius.

2 *A C. Petilio trib. pl.*] *Pœtelio*, ex Capitolinis lapidibus. *Idem.*

3 *A M. Duilio, L. Menenio trib. pl.*] *M. Duilio, L. Mænio*, ut ante. *Idem.*

4 *Ad bella nova ap. a. d. Falisci quoque hostes exorti*] Veteres quidam libri habent, *Falisci quoque novi hostes exorti.* Verum non sine menda. Non enim *novi hostes* Falisci erant, quos ante domuerat Camillus. Suspicor legendum, *Noti hostes*, ita ut vox *Noti* respondeat vocibus illis, *Ad bella nova.* De hoc bello Faliscorum sic Diodorus lib. 16. Γ' ωμαίοις δὲ πρὸς Φαλίσκους συνέστη πόλεμος, ἡμέρα μὲν ἀξίν, οὐδ' ἀξιόν μνήμης ἐπιτελεσθέν. *Idem.*

vincia Cn. Manlio obvenit, Marcius exercitum in agrum Privernatem, integrum pace longinqua, induxit: militemque præda implevit. Ad copiam rerum addidit munificentiam, quod nihil in publicum secernendo, augenti rem privatam militi favit. Privernates, quum ante mœnia sua castris permunitis consedissent; vocatis ad concionem militibus, *Castra nunc*, inquit, *vobis hostium, urbemque prædæ do; si mihi pollicemini vos fortiter in acie operam navaturos; nec prædæ magis, quam pugnæ paratos esse.* Signum poscunt ingenti clamore: celsique & spe haud dubia feroces in prœlium vadunt. Ibi ante signa Sex. Tullius, de quo ante dictum est, exclamat: *Aspice imperator*, inquit, *quemadmodum exercitus tuus tibi promissa præstet:* piloque posito, stricto gladio in hostem impetum facit. Sequuntur Tullium antesignani omnes: primoque impetu avertere hostem: fusum inde ad oppidum persecuti, quum jam scalas mœnibus admoverent, in deditionem urbem acceperunt. triumphus de Privernatibus actus. Ab altero consule nihil memorabile gestum: nisi quod legem, novo exemplo, ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum, qui manumitterentur, tulit. Patres, quia ea lege haud parvum vectigal inopi ærario additum esset, auctores fuerunt. Cæterum tribuni plebis, non tam lege quam exemplo moti, ne quis postea populum sevocaret, capite sanxerunt. nihil enim non per milites juratos in consulis verba, quamvis pernicioſum populo, [1] si id liceret, ferri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo, à M. Popillio Lænate sua lege decem millibus æris est damnatus, quod mille jugerum agri cum filio possideret, emancipandoque filium fraudem legi feciſſet. Novi consules inde, M. Fabius Ambustus secundum, & M. [2] Popillius Lænas iterum, duo 17

bella

1 *Si id liceret, fieri posse*] Lego, *Ferri esse*, quia de militibus, qui legem novo exemplo in castris tulerant, loquitur. *Sigon.*

2 *Popillius Lænas iterum, duo bella*] Nihil minus credibile est, quam a Livio voculam *secundum* adjectam fuisse

bella habuere. Facile alterum cum Tiburtibus quod Lænas gessit: qui hoste in urbem compulso, agros vastavit. Falisci Tarquiniensesque alterum consulem prima pugna fuderunt. [1] inde terror maximus fuit, quod sacerdotes eorum facibus ardentibus anguibusque præditis incessu furiali militem Romanum insueta turbaverunt specie: & tunc quidem velut limphati & attoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt; [2] deinde ubi consules legatique ac tribuni, puerorum ritu vana miracula paventes irridebant increpabantque; vertit animos repente pudor: & in ea ipsa, quæ fugerant, velut cæci ruebant. Discusso itaque vano apparatu hostium, quum in ipsos armatos se intulissent, everterunt totam aciem: castrisque etiam eo die potiti, præda ingenti parta victores reverterunt; militaribus jocis, quum apparatum hostium, tum suum increpantes pavorem. [3] Concitatur deinde omne nomen Etruscum, & Tarquiniensibus Falisciisque ducibus ad Salinas perveniunt. Adversus eum terrorem dictator C. Marcius Rutilus primus de plebe dictus, magistrum equitum, item de plebe C. Plautium dixit. Id vero Patribus indignum videri, etiam dictaturam jam in

fuisse Ambusto, *iterum* Lænati. Quæ illæ deliciæ? Sed & plane Rott. *Lænas* II *duo*. Id rursus erat pronunciandum *secundum*. Quod si vox *iterum* in aliis locis non exposita, operæ Livianæ tribuatur, *bis* Lænati, *iterum* duo fuse. Nam & præcedenti anno tot fuerunt. *Jac. Gron.*

1 *Inde terror maximus fuit, quod sacerdotes --- insueta turbaverunt specie*] Obscure hoc a Livio dictum esse, ait Glareanus: at Frontinus lib 2 cap. 4 iisdem fere utitur verbis: *Falisci & Tarquinienses compluribus suorum in habitu sacerdotum subornatis faces & angues furiali habitu præferentibus aciem Romanorum turbaverunt. Idem Veientes & Fidenates facilius arreptis fecerunt.* De his autem sic scribit Florus, quasi rem exponens: *Fidenæ, quia impares erant ferro ad terrorem movendum facibus armatæ, & discoloribus serpentum in modum vittis furiali more præcesserunt.* Quod autem ait Florus de virginibus Fidenatum, id nonnisi apud Livium, quæcunque postea lib. 4. *Ignibus armata virgo, ut titubo facibusque ardentibus tota colluceas, velut phanatico instincta cursu, in hostem ruit.* Sigonius.

2 *Deinde ubi consules*] Lege: *Consul.* Muretus.

3 *Concitatur deinde nomen Etruscum*] Sic Diodorus lib. 16. Τυῤῥηνοὶ δ' ἀγεπολεμήντες Ῥωμαίοις ἐπόρθησαν πολλὰς τῶν προσαμίας χώρας, καὶ μέχρι τῆς Τιβέρεως ποταμοῦ προελθόντες ἐστρατοπεδεύσαντο πλησίον τῆς Ῥώμης. *Sigonius.*

in promiscuo esse: omnique ope impediebant, ne quid dictatori ad id bellum decerneretur, parareturve. eo promptius cuncta, ferente dictatore, populus jussit. Profectus ab urbe, utraque parte Tiberis, ratibus exercitu, quocumque fama hostium ducebat, trajecto; multos populatores agrorum vagos palantes oppressit. Castra quoque, necopinato aggressus, cepit. & octo millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine auctoritate Patrum, populi jussu, triumphavit. [1] Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi volebant, & alter consul Fabius bello retinebatur; res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Servilius Ahala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpicius, L. Æmilius, Q. Servilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est, quod duo patricii consules creabantur: [2] intercedentibusque tribunis, interrex Fabius ajebat in duodecim tabulis legem esse, ut quodcumque postremum populus jussisset, id jus ratumque esset, jussum populi & suffragia esse. Quumque intercedendo tribuni nihil aliud, quam ut differrent comitia, valuissent; duo patricii consules [3] creati sunt, C. Sulpicius Pæticus tertium, M. Valerius Publicola: eodemque die magistratum inierunt. Quadringentesimo anno, quam urbs 18
Romana condita erat, [4] quinto tricesimo [5] quam à Gallis reciperata, [6] ablato post undecimum annum à plebe con-

1 *Quia nec per dictat.*] Vet. lib. *Et quia nec per dictatorem.* Sigonius.

2 *Intercedentibusque tribunis*] Vet. lib. *Tribunu plebu.* Idem.

3 *Creati sunt C. Sulpicius Paticus*] Videtur ab Livio fuisse rotundius: *duo patricii consules creati, C. Sulpicius Paticus, M. Valerius Poplicola, eodem die magistratum inierunt.* J. F. Gron.

4 *Quinto tricesimo*] Vet. lib. *Quinto & tricesimo.* Sigonius.

5 *Quam à Gallis recepta*] Membr. Thuan. *reciperata.* Cujus in vicem ni satis constaret illud esse subjectum, deprehendi posset ex lib. 30, 21. *Sibi quidem, dicere, nihil esse in præsentia pulchrius, quam victorem, reciperatum tanto post intervallo patrium invisere regnum.* Ita omnimodo MSS. Vulgo interpositum est etiam τὸ *receptum.* Vosl. & Chisl. *reciperet.* J. F. Gron.

6 *Ablato post nonum annum*, &c.] XI corrigendum est, id est, *undecimum*

consulatu, patricii consules ambo ex interregno magistratum iniere, C. Sulpicius Præticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tiburtibus haud memorando certamine captum; sive duorum consulum auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidam; seu per idem tempus Tarquiniensium quoque sunt vastati agri ab Sulpicio consule, quo Valerius adversus Tiburtes legiones duxit. Domi majus certamen consulibus cum plebe ac tribunis erat. Fidei jam suæ, non solum virtutis, ducebant esse, ut accepissent duo patricii consulatum, ita ambobus patriciis mandare. quin aut toto cedendum esse, [1] si plebeius jam magistratus consulatus fiat, aut totum possidendum, quam possessionem integram à Patribus accepissent. Plebes contra fremit: *Quid se vivere, quid in parte civium censeri: si quod duorum hominum virtute, L. Sexti, ac C. Licini, partum sit, id obtinere universi non possint? Vel reges, vel decemviros, vel si quod tristius sit imperii nomen patiendum esse potius: quam ambos patricios consules videant: nec invicem pareatur atque imperetur, sed pars altera in æterno imperio locata plebem usquam alio natam quam ad serviendum putet.* Non desunt tribuni auctores turbarum: sed inter concitatos per se omnes, vix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum quum esset, multique per seditiones acti comitiales dies; postremo victæ perseverantia consulum plebis, eo dolor erupit, ut tribunos actum esse de libertate vociferantes, relinquendumque non campum jam solum, sed etiam urbem captam atque oppressam regno patriciorum, mœsta plebs sequeretur. Consules relicti à parte populi, per infrequentiam comitia nihilo segnius perficiunt. creati consules ambo patricii, M. Fabius

mum: tot enim anni sunt, ex quo plebeius primus consulatus. Brut. ex notis natus est, 1x & x1. *Sigonius*

1 *Si pleb. jam mag. fiat consulatus, aut possid. tot.*] Vet. lib. *Si plebeius jam magistratus consulatus fiat, aut totum possidendum.* Idem.

1 *pr*

ius Ambustus tertium, T. Quintius. In quibusdam
nnalibus [1] pro T. Quintio, M. Popillium consulem in-
renio. Duo bella eo anno prospere gesta: cum Tiburti- 15
busque ad deditionem pugnatum. Sassula ex his urbs ca-
ta. cæteraque oppida eandem fortunam habuissent, ni
universa gens positis armis in fidem consulis venisset.
Triumphatum de Tiburtibus: alioquin mitis victoria
fuit. In Tarquinienses acerbe sævitum; multis mortali-
bus in acie cæsis. ex ingenti captivorum numero, trecen-
i quinquaginta octo [2] delecti nobilissimus quisque, qui
Romam mitterentur: vulgus aliud trucidatum. Nec po-
pulus in eos, qui missi Romam erant, mitior fuit. me-
lio in foro omnes [3] virgis cæsi ac securi percussi. id pro
mmolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ ho-
tibus redditum. Res bello bene gestæ, [4] ut Samnites
quoque amicitiam peterent, effecerunt. Legatis eorum
omiter ab senatu responsum: fœdere in societatem ac-
epti. Non eadem domi quæ militiæ fortuna erat plebi
Romanæ. nam etsi unciario fœnore facto levata usura e-
at, sorte ipsa obruebantur inopes, [5] nexumque inibant.
o nec patricios ambo consules, nec comitiorum curam,
ublicave studia præ privatis incommodis plebs ad ani-
mum

1 *Pro T. Quintio M. Popill. cos. i.*] Diodorus etiam *T. Quintium* edit consulem. *Sigonius.*

2 *Delecti nobilissimus quisque, qui Romam mitteretur*] Repone cum MSS. *mitterentur.* Nec aliter velim cap. 6. *injectu terræ, quum pro se quisque gerent*: tum cap. 32. *Hoc spectaculo accendebantur dextra lævaque ante se quisque memorandum prælium cient.* Ut hoc libro: *virtute sua quemque fretos*: &, *pro se quisque obviam effusi laudant.* Et alibi: *pro se quisque revocare jubebant*: *pro se quisque conferebant.* Lib. 9, 6 ex melioribus MSS. legimus: *Senatus populusque obviam egressi justis omnibus hospitantur privatisque & publicis funguntur officiis.* non *egressus* & *fungitur*, ut vulgo. Eodem libro cap. 36 iterum scripti: *eam intrare haud fere quisquam præter ducem ipsum audebant.* Vulgo, *audebat.* J. F. Gron.

3 *Virgis cæsi ac sec. perc.*] CCCLVIII Tarquinienses in foro Romæ cæsos scribit: at Diodorus CCCLX. sic enim lib 16. Ταρκυνίους ὃ ἄνδρας τ κὴ ξ δημοσίᾳ ἐθανάτωσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ. *Sigonius.*

4 *Ut Samnites quoque amicit. pet.*] Diodorus his item consulib. fœdus inter Samnites & Romanos factum scribit. *idem.*

5 *Nexumque inibant*] Id est, operas in servitute pro pecunia, quam debebant, præbebant, auctore Varrone. *idem.*

mum admittebat. Consulatus uterque apud patricios manet. Consules creati C. Sulpicius Præticus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Etruscum intentam civitatem, quia Cæritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adjunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos convertere, nunciantes, exercitum conscriptum armatumque jam suis finibus imminere. deinde populabundos in agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus, neutram negligendam rem esse: utroque legiones scribi, consulesque sortiri provincias jussit. Inclinavit deinde pars major curæ in Etruscum bellum: postquam literis Sulpicii consulis, cui Tarquinii provincia evenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas Salinas, prædæque partem in Cæritum fines avectam: & haud dubie juventutem ejus populi inter prædatores fuisse. Itaque Valerium consulem, Volscis oppositum, castraque ad finem Tusculanum habentem, revocatum inde senatus dictatorem dicere jussit. [1] T. Manlium Lucii filium dixit. Is, quum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum dixisset, consulari exercitu contentus, ex auctoritate Patrum ac populi jussu, Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites, tanquam in verbis hostium vis major ad bellum significandum, quam in suis factis, qui per populationem Romanos lacessierant, [2] esset, verus belli terror invasit: & quam non suarum virium ea dimicatio esset, cernebant. Pœnitebatque populationis, & Tarqui

1 *T. Manlium Lucii filium*] Mirum cur non addiderit *Torquatum*. Deinde aut exemplum est, posse fieri dictatorem cum qui antea non fuerit Cos. ut de L. Manlio parente ante posuit: nisi quis eum partem tribunum mil. cons. potestate fuisse existimet, anno 387, quod equidem conjicio; aut anno 398 pro *Cn. Manlio* legendum esse *T. Manlio*. Id quoque mirum, quæ causa coëgerit dictatorem creari, cum tam eximium Consulum par in magistratu esset; quorum alter etiam dictator fuit bello Gallico, unde exiit iam popererat gloriam. Alter præterea generis nobilitatem Cos. etiam eo anno fuit, quando e plebeiorum manu consulatus rursus creptus videbatur. *Glareanus*

2 *Esset, verus b.*] Vet. lib. *Etiam verus belli terror invasit*. Sigonius.

1 *Eam*

quinienſes execrabantur defectionis auctores. nec arma, aut bellum quiſquam apparare, ſed pro ſe quiſque legatos mitti jubebat ad petendam erroris veniam. Legati ſenatum quum adiſſent; ab ſenatu rejecti ad populum, Deos rogaverunt, quorum ſacra bello Gallico accepta rite procuraſſent, ut Romanos florentes ea ſui miſericordia caperet, quæ ſe rebus adfectis quondam populi Romani cepiſſet, converſique ad delubra Veſtæ, hoſpitium Flaminum Veſtaliumque ab ſe caſte ac religioſe cultum invocabant. [1] *Eane meritos crederet quiſquam, hoſtes repente ſine cauſſa factos? aut ſi quid hoſtiliter feciſſent, conſilio id magis, quam furore lapſos feciſſe, ut ſua vetera beneficia, locata præſertim apud tam gratos, novis corrumperent maleficiis, florentemque populum Romanum ac feliciſſimum bello ſibi deſumerent hoſtem, cujus afflicti amicitiam cepiſſent? ne appellarent conſilium, quæ vis ac neceſſitas appellanda eſſet. Tranſeuntes agmine infeſto per agrum ſuum Tarquinienſes, quum præter viam nihil petiſſent, traxiſſe quoſdam agreſtium populationis ejus, quæ ſibi crimini detur, comites. Eos, ſeu dedi placeat, dedere ſe paratos eſſe: ſeu ſupplicio affici, daturos pœnas. Cære, ſacrarium populi Romani, diverſorium ſacerdotum ac receptaculum Romanorum ſacrorum, intactum inviolatumque crimine belli, hoſpitio Veſtalium cultiſque diis darent.* Movit populum non tam cauſſa præſens, quam vetus meritum, ut maleficii quam beneficii potius immemores eſſent. Itaque pax populo Cæriti data, induciaſque in centum annos factas, in ſenatuſconſultum referri placuit. In Faliſcos eodem noxios crimine vis belli converſa eſt: ſed hoſtes nuſquam inventi. Quum populatione peragrati fines eſſent, ab oppugnatione urbium temperatum: legionibuſque Romam reductis, reliquum anni muris turri-

1 *Eane meritos c. q. hoſtes r. ſine cauſſa factos?*] Sententia, quæ obſcuriſſima Glareano viſa eſt, hæc eſt: Credibilene eſſet, eos qui tam magna beneficia populo Rom. dediſſent, hoſtes ejus repente ſine cauſa factos? Inde transfertur culpa aut in temeritatem eorum, qui feciſſent, aut in neceſſitatem. *Sigonius.*

turribusque reficiendis consumptum, & ædes Apollinis
21 dedicata est. Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac plebis diremit; tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Liciniam legem haberentur; dictatore obstinato tollere potius totum è republ. consulatum, quam promiscuum Patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitiis, quum dictator magistratu abisset, res ad interregnum rediit. Infestam inde Patribus plebem interreges quum accepissent, ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni jactabant. Propior dolor plebi fœnoris ingravescentis erat: curæque privatæ in certaminibus publicis erumpebant. Quorum tædio Patres L. Cornelium Scipionem interregem, concordiæ causa observare legem Liciniam, comitiis consularibus jussere. P. Valerio Publicolæ datus è plebe collega C. Marcius Rutilus. Inclinatis semel in concordiam animis, novi consules fœnebrem quoque rem quæ distinere unanimos videbatur, levare aggressi; solutionem alieni æris in publicam curam verterunt: quinqueviris creatis, quos mensarios ab dispensatione pecuniæ appellarunt. Meriti æquitate curaque sunt, ut per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. Fuere autem C. Duilius, P. Decius Mus, M. Papirius, [1] Q. Publilius, & Ti. Æmilius, qui rem difficilimam tractatu, & plerumque parti utrique, semper certe alteri, gravem, quum alia moderatione, tum impendio magis publico, quam jactura sustinuerunt. [2] tarda enim nomina, & impedi-

1 *Q. Publius, & T. Æmilius*] *Q. Publilius, & Ti. Æmilius.* De *Publilio* supra dictum est. De *Æmilio* dicam haud ita multo post. *Sigonius.*

2 *Tarda enim nomina & impeditiora*] Duo MSS. Pall. *Tarda enim nominum.* Quod non temere ausim damnare. Infra: *quoties in extrema periculorum ventum.* Curtius lib. 5, 9. *Tentabat Persas adducere, Bactra & intacta regionis opulenta, simulque qua manentibus instarent pericula, ostentans.* Ita MSS. & ex illis Modius, ubi retulere corruptum, *opulentiam.* Justinus 41. *Ut non immensa tantum ac profunda camporum, verum etiam prærupta collium montiumque ardua occupaverint.* J. F. Gron.

peditiora inertia debitorum quam facultatibus; aut ærarium mensis cum ære in foro positis, dissolvit, ut populo prius caveretur: aut æstimatio æquis rerum pretiis liberavit: ut non modo sine injuria, sed etiam sine querimoniis partis utriusque exhausta vis ingens æris alieni sit. Terror inde vanus belli Etrusci, quum conjurasse duodecim populos fama esset, dictatorem dici coëgit. dictus in castris (eo enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Julius, [1] cui magister equitum adjectus L. Æmilius. Cæterum foris tranquilla omnia fuere. [2] Tentatum domi per dictatorem, ut ambo patricii consules crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpicius, & M. Fabius, interpositi obtinuere, quod dictator frustra tetenderat, mitiore jam plebe ob recens meritum levati æris alieni, ut ambo patricii consules crearentur. creati ipse C. Sulpicius Pæticus, qui prior interregno abiit, & T. Quintius Pennus. [3] quidam Cæsonem, alii Caium nomen Quintio adjiciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quintius, Sulpicius Tarquiniense, nusquam acie congresso hoste, cum agris magis quam cum hominibus urendo populandoque gesserunt bella: cujus lentæ velut tabis senio victa utriusque pertinacia populi est, ut primum à consulibus, dein permissu eorum ab senatu inducias peterent. in quadraginta annos impetraverunt. Ita posita duorum bellorum quæ imminebant cura, dum aliqua ab armis quies esset; quia 27

1 *Cui Magister equitum adjectus L. Æm.*] Vet. lib. *Magister equitum ei adjectus est L. Æmilius.* Sigonius.

2 *Tentatum domi, &c. perduxit*] Rectus hujus orationis casus est, *tentatum*. Ejusmodi forma dicendi usus est supra. *Diu non perlitatum tenuerat dictatorem.* Idem.

3 *Quidam Cæsonem, alii C. cognomen Quintio adjiciunt*] *Cæso*, & *Cajus* prænomina sunt, non cognomina. Neque quisquam qui Latine locutus sit, alio unquam modo loquutus est, nisi fortasse vitiatæ voces sint, ut hoc loco. In antiquis enim libris legitur: *Quidam Cæsonem, alii cognomen Quintio adjiciunt.* Quæ lectio vestigia germanæ lectionis ostendit; quæ est, *alii C. nomen Quintio adjiciunt.* Depravatum est enim *C. nomen*, mutatumque primum in *conomen*, post in *cognomen*. *Nomen* autem & prænomini, & cognomini congruit. *Idem.*

quia solutio æris alieni multarum rerum mutaverat dominos; censum agi placuit. cæterum quum censoribus creandis indicta comitia essent; professus censuram se petere C. Marcius Rutilus, qui primus dictator de plebe fuerat, concordiam ordinum turbavit. quod videbatur quidem tempore alieno fecisse: quia ambo tum forte patricii consules erant, qui rationem ejus se habituros negabant. Sed & ipse constantia inceptum obtinuit, & tribuni omni vi recuperando jus consularibus comitiis amissum, adjuverunt; & quum ipsius viri majestas nullius honoris fastigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset viam, [1] censuram quoque in partem vocari plebes volebat. Nec variatum comitiis est, [2] quin cum Manlio Cnæo censor Marcius crearetur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium; [3] nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitiis consularibus observaretur. Magister equitum dictatori additus Q. Servilius. nec tamen dictatura potentiorem eum consensum Patrum consularibus comitiis fecit, quam censoriis fuerat.

23 [4] M. Popillius Lænas, à plebe consul: à Patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. Nam quum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nunciatum esset; Sci-

1 *Censuram quoque in partem vocari plebs volebat*] Lege: *census quoque in partem vocari plebes volebat*. Alterum à Florentino codice, alterum ab conjectura nostra est, quam video & in mentem venisse Mureto. Justinus: *vocandos etiam in portionem muneris Iovios*. J. F. Gron.

2 *Quin cum Manlio Nævio censor Marcius esset.*] Si *Marcius* hic è plebe primus censor factus est, ut ait Livius, profecto *Manlius Nævius* hic patricius fuit necesse est. Nam ambo ex plebe censores sero admodum fieri cœpti sunt; cum autem censores nisi ex consularibus fere crearentur, non est dubium, quin hic *Manlius Cnaus Imperiosus fuit*, qui consul ante fuit. Errorem autem causam attulit prænomen *Cnæus*, quod antiqui *Naum* dixerunt. *Sigonius*.

3 *Nullo terrore belli, sed ne Licin. lex e. c. observar.*] M. Fabium non rei gerendæ, sed comitiorum habendorum causa creatum esse significat, ne consul alter ex plebe ex lege Licinia fieret, sed uterque patricius. Qua de lege lib. priore tradidit. *Idem*.

4 *M. Popillius Lænas à plebe Cos.*] Adjiciendum *tertium*, quippe, qui bis antea fuerit Cos. Nisi quis putet à Livio hæc consulto neglecta, quod mihi non fit verisimile. *Glareanus*.

1 *Gal-*

Scipione gravi morbo implicito, [1] Gallicum bellum Popillio extra ordinem datum. Is impigre exercitu scripto, quum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem convenire armatos juniores jussisset, signaque eodem quæstores ex ærario deferre, quatuor expletis legionibus, quod superfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: auctor Patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli eventus subsidium reipublicæ esset. Ipse jam satis omnibus instructis comparatisque, ad hostem pergit: cujus ut prius nosceret vires quam periculo ultimo tentaret; in tumulo, quem proximum castris Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit. Gens ferox, & ingenii avidi ad pugnam, quum, procul visis Romanorum signis, ut extemplo prœlium initura explicuisset aciem; postquam neque [2] in æquum demitti agmen vidit, & quum loci altitudine, tum vallo etiam tegi Romanos; perculsos pavore rata simul opportuniores, quod intenti tum maxime operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum, ([3] triarii erant, qui muniebant) & ab hastatis principibusque qui pro munitoribus intenti armatique steterant, prœlium initum. Præter virtutem locus quoque superior adjuvit, ut pila omnia hastæque, non tanquam ex æquo missa, vana (quod plerumque fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur, oneratique telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægravata inhærentibus gerebant scuta, quum cursu penè in adversum subissent, primo incerti restitere: dein quum ipsa cunctatio & his animos minuisset & auxisset hosti,

1 *Gallic. bellum Popillio e. o. datum*] *Popillium* item Appianus in Celtica egregie rem post Sulpicium gessisse cum Gallis auctor est. *Sigonius.*

2 *In æquum dimitti*] *Demitti* legendum est, ut lib. 27. *In inferiorem campum equites. Numidas Asdrubal demisit.* Et hoc libro paulo post: *Quod totum in vallem infimam demitteret agmen.* Idem error est, qui est in *digredi.* Nam ubi de *descensu* verba fiunt, *degredi*: sic non *dimitti*, sed *demitti.* Idem.

3 *Triarii erant*] De *Triariis, Principibus & Hastatis*, Polybius lib. 6, Livius lib. 8, Suidas in voce Πεζέταιροι. nos etiam infra. *Idem.*

hosti, impulsi retro ruere alii super alios, stragemque inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeo præcipiti turba
24 obtriti plures, quam ferro necati. Necdum certa Romanis victoria erat. alia [1] in campum degressis supererat moles. Namque multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exsuperans, velut nova rursus exoriente acie, integrum militem adversus victorem hostem ciebat. stetitque suppresso impetu Romanus; & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quod consul, dum inter primores incautus agitat, [2] lævo humero matari prope trajecto, cesserat parumper ex acie. Jamque omissa cunctando victoria erat, quum [3] consul vulnere alligato revectus ad prima signa: *Quid stas miles?* inquit. *Non cum Latino Sabinoque hoste res est, quem victum armis socium ex hoste facias. In belluas strinximus ferrum. hauriendus aut dandus est sanguis.* [4] *Propulistis à castris, supina valle precipites egistis, stratis corporibus hostium superstatis. Complete eadem strage campos, qua montes replestis. Nolite exspectare dum stantes vos fugiant, inferenda sunt signa, & vadendum in hostem.* His adhortationibus iterum coorti, pellunt loco primos mani-

1 *In c. digressis*] *Degressis*, ut ante dixi. *Sigonius.*

2 *Lævo humero matari prope trajecto*] Mendum in textu esse non dubitamus, & loco *matari*, reponendum *materi*. Nam ῥάτεραι πάλαι πεδίῳ, hoc est, *materis jaculi seu teli* species est, sic scribente Strabone lib. Geogr. & Nonius Marcellus, *materim* teli genus post lanceam longius dixit. Silenna, *Galli materibus*, inquit, *Suevi lanceis configunt.* Et alibi, *Lanceis & materibus medium perturbant agmen.* Marcell. Don.

3 *Consul vulnere alligato*] Non hodie quidem ita tritum, ut *obligare*: non minus tamen elegans. Cicero de Divinat. lib. 1, 54. *Scriptum est item, quum Croto sui familiaris oculum alligatum vidisset, quæsivisse, quid esset: cum autem ille respondisset, in agro ambulanti ramum adductum, ut remissus esset, in oculum recidisse.* Ubi perperam Lambinus conjicit, *obligatum.* Lib. 2 Tuscul. quæst. *Quiesce igitur, & vulnus alliga.* M. Seneca contr. 18 ex Montano Votieno: *Et medici alligant & corporibus nostris, ut medeantur, vim adferunt.* Justinus lib. 15. *Ut sanguis aliter cludi non posset, quam diadema sibi demptum Rex, alligandi vulneris causa, capiti ejus imponeret.* Plinius lib. 28, 7. *Fascia mulieris alligato capite dolores minuit.* Inane est discrimen Plutarchi in Quæst. Rom. τὸ δὲ ἀναμέλγειν alligare λέγουσιν οἱ πολλοὶ Ῥωμαίων· οἱ δὲ καθαρεύοντες αὐτοῦ ἀλλαλίγειν ligare. Auctor de bello Africano *deligatos* dicit eodem sensu: *sauciosque suos jubet in plostris deligatos Adrumetum deportari.* J. F. Gron.

4 *Propulistis à castris*] Rott. Voss. uterque, Flor. & editt. *Propulistis.* Idem.

1 *Pu-*

manipulos Gallorum : cuneis deinde in medium agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati, quibus nec certa imperia, nec duces essent, vertunt impetum in suos : fusique per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul non ultra castra insecutus, quia & vulnus degravabat, & subjicere exercitum [1] pugna fessum novo labori nolebat, à persequendo hoste continuit ; tumulis ab hoste occupatis. Præda omni castrorum, militi data, victorem exercitum, opulentumque Gallicis spoliis, Romam reduxit. Moram triumpho vulnus consulis attulit. eademque causa dictatoris desiderium senatui fecit, ut esset qui ægris consulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitum P. Cornelio Scipione,

1 *Pugna fessum novo labori nolebat, à persequendo hoste continuit*] Nimis metuo, ne pessime sit affectus hic locus: nam ex omnibus verbis propositis, præter unum *nolebat*, nihil vidi in Thuaneo, nihil in Helm. visum Langermanno meo, nihil video in Vossiano antiquiore, in Rottendorfiano, apud Andream, cui ipse editioni Romæ præfuit. Mediolani post septimum annum inserta sunt : inde Tarvisinæ & cæteris. Florent. & Vossianus alter defecti : tantummodo enim præbent, *subjicere exercitum opulentumque* (Voss. *opulentum quod*) *Gallicis spoliis Romam reduxit.* Nempe quia bis in hac periodo posita est vox *exercitum*, à priori ad posteriorem locum oculus librarii, qui primus sic corrupit, aberravit transmissis mediis. At integri, quos nominavi : continenter & concordissime : *Consul non ultra castra insecutus (quia & vulnus degravabat & subjicere exercitum tumulis ab hoste occupatis nolebat) præda omni castrorum militi data, victorem exercitum opulentumque Gallorum spoliis Romam reduxit.* Interpunctio nostra est ; ipsa verba veterum librorum, in quibus nihil desidero, nisi forsan *opulentum* mavis *cum* & *opulentumque.* Quum autem omnia me vehementer capiant, tum maxime illud, *subjicere exercitum tumulis ab hoste occupatis* : quo credibile est offensos inani garrulitate nos huc usque lactasse: *a persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occupatis.* Hoc Livii esse parum probabile: at illud censeo docte dictum, ut sit, exponere exercitum hosti locum superiorem nacto : aut eo ducere, ubi hostis montibus occupatis ex inferiore loco aggressum exercitum subjectum & obnoxium telis haberet, Qualia sunt apud Ovidium lib. 4 Met. *Veritus se credere nocti* : Lib. 13. *Cur audet Ulysses Ire per excubias, & se committere nocti.* Suetonius Nerone : *Quare nunquam postea se publico illud horæ sine tribunis commisit.* Sic ipsum *subjicere* Livio lib. 26. *Id vero minime committendum esse, ut sollicitarentur sociorum fidelium animi, & subjicerentur indicibus, quis neque quid facerent, neque quid dicerent, quicquam unquam pensi fuisset.* Lib. 31. *Quum campestribus locis subjicientes eos castra Phecado urbi viderent.* J. F. Gron.

pione, [1] reddidit Patribus possessionem pristinam consulatus. ipse ob id meritum ingenti Patrum studio creatus consul, [2] collegam Ap. Claudium Crassum dixit.
25 Priusquam inirent novi consules magistratum, triumphus à Popillio de Gallis actus magno favore plebis: mussantesque inter se rogitabant, num quem plebeii consulis pœniteret? Simul dictatorem increpabant, qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum privata cupiditate, quam publica injuria fœdiorem, cepisset, ut se ipse consulem dictator crearet. Annus multis variisque motibus fuit insignis. Galli ex Albanis montibus, quia hiemis vim pati nequiverant, per campos maritimaque loca vagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat: oraque littoris Antiatis, Laurensque tractus, & Tiberis ostia: ut prædones maritimi cum terrestribus congressi, ancipiti semel prœlio decertarint, dubiique discesserint in castra Galli, Græci retro ad naves, victos se an victores putarent. [3] Inter hæc longe maximus extitit terror, concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita: responsumque haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare iis, quorum auxilio egerent. Latinos pro sua libertate potius, quam pro alieno imperio laturos arma. Inter duo simul bella externa, defectione etiam sociorum senatus anxius, quum cerneret metu tenendos quos fides non tenuisset; extendere omnes imperii vires consules delectu habendo jussit. civili quippe standum exer-

1 *Reddidit patribus possess. pristinam consulatus*] Id est, nomen nullius plebeii comitiis consularibus accessit, ac neminem plebeium consulem fieri passus est, contra quam M. Fabius dictator fecerat. *Sigonius.*

2 *Collegam Ap. Claud. Crass. dixit*] *I. Camillus* est qui collegam Ap. Claudium dixit. Est autem legendum, *P. Claudium*, ex veteribus libris Ciceronis de Senectute, ubi ait: *Platonem venisse Tarentum L. Æmilio, Ap. Claudio* Coss. cum in veteribus libris legatur: *L. Camillo, ac Pu. Claudio.* Confirmant hanc lectionem Capitolinique fragmenta, in quibus hic *Claudius P. F.* vocatur. Maximus enim natu filius ferme patris prænomen ferebat. *Idem.*

3 *Inter hæc longe m.*] Vet. lib. *Inhæc.* Idem.

1 *Quam*

xercitu esse, [1] quando socialis cœtus desereret. Undique, non urbana tantum, sed etiam agresti juventute, decem legiones scriptæ dicuntur, quaternum millium & ducenorum peditum, equitumque trecenorum. quem nunc novum exercitum, si qua externa vis ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractæ in unum haud facile efficiant: adeo in quæ laboramus sola crevimus, divitias, luxuriamque. Inter cætera tristia ejus anni, [2] consul alter Ap. Claudius in ipso belli apparatu moritur. redierantque res ad Camillum: cui unico consuli, vel ob aliam dignationem haud subjiciendam dictaturæ, [3] vel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis, [4] dictatorem arrogari haud satis decorum visum est Patribus. Consul duabus legionibus urbi præpositis, octo cum L. Pinario prætore divisis, memor paternæ virtutis, Gallicum sibi bellum

1 *Quando socialis cœtus desereret*] Sic quidem libri omnes, fateor tamen me non concoquere *cœtum* illum *socialem*. Non enim, si *cœtus* est *multitudinis magnæ nomen coëuntis ex consensu quodam*, ut est apud M. Senecam, aut *auxilia coire* apud Justinum dicuntur; ideo permisisse usus videtur, ut *socialis cœtus* deserere, ubi socii officio desunt, aut exercitus eorum ad condictum non venit, diceretur. Non magis quam vocabulum *concursus* aut *congressus* aut *conventus* aut *populi* eodem loco repudiares. *Exercitum socialem* soret dicere Livius: Lib. 3. *T. Quinctium subsidio castris cum sociali exercitu mitti.* Lib. 8. *Unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaque sæpe usi estis.* Satis commode possis legere: *civili quippe standum exercitu esse, quando socialis fœdus desereret.* Lib. 5. *Qui cæci avaritia non pondere auri fœdus ac fidem fefellerunt.* J. F. Gron.

2 *Cos. alter Ap. Claudius*] *P. Claudius*, ut ante. De ejus obitu scriptum est & in fragmento Capitolino. *Egnomini.*

3 *Vel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis*] Hoc ait, quia pater ejus Camillus Gallos prœlio victos urbe exegerat: patrem autem L. Furii M. Camillum fuisse docet ipse post, cum ait: *Paternæ virtutis memor.* Itemque Appianus in Celtica, ubi post Popillium à L. Furio Camilli filio Gallos devictos esse scribit. *Idem.*

Vel ob omen faustum ad Gall. tumul. cognominis] An *Furius* minus faustum præbet omen adversus Gallos quam *Camillus*? Mallem, si quis adjutaret codex; *vel ob nomen fausti ad Gallicum tumultum ominis*, Vel, *ob omen faustum ad Gallicum tumultum nominis.* J. F. Gron.

4 *Dictatorem arrogari*] Non tam adjungebatur, quam imponebatur consuli dictator. Itaque fortasse *irrogari* scripsit Livius. Sed hæc ita, ut facile suum cuique arbitrium relinquamus. nam & lib. 2 de dictatore: *moderatorem & magistrum coss. appositum.* Idem.

lum extra sortem sumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcosque arcere littoribus jussit. & quum [1] in agrum Pomptinum descendisset, quia neque in campis congredi nulla cogente re volebat, & prohibendo populationibus, quos rapto vivere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem; locum idoneum stativis delegit. Ubi quum stationibus quieti tempus tererent, Gallus processit magnitudine atque armis insignis: [2] quatiensque scutum hasta, quum silentium fecisset, provocat per interpretem unum ex Romanis, qui secum ferro decernat. M. erat Valerius tribunus militum, adolescens, qui haud indigniorem eo decore se quam T. Manlium ratus, prius scisitatus consulis voluntatem, in medium armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine interposito Deorum factum. namque conferenti jam manum Romano corvus repente in galea consedit, in hostem versus; quod primo ut augurium cœlo missum, lætus accepit tribunus. precatus deinde; *Si divus, si diva esset, qui sibi præpetem misisset, volens propitius adesset.* Dictu mirabile, tenuit non solum ales captam semel sedem, sed quotiescumque certamen initum est, levans se alis, os oculosque hostis rostro & unguibus appetiit: donec territum prodigii talis visu, oculisque simul ac mente turbatum, Valerius obtruncat. [3] corvus è conspectu elatus orientem petit. Hactenus quietæ utrimque stationes fuere. postquam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit; nec Galli se statione tenuerunt, & Romanorum cursus ad victorem etiam ocior fuit. Ib circa jacentis Galli corpus contracto certamine, pugna atrox concitatur. Jam non manipulis proximarum stationum

1 *In agrum Pomptinum*] Gallos item in agro *Pomptino* consedisse his consulibus tradit Gellius libro 9 cap. 11. *Sigonius.*

2 *Quatiensque scutum hasta*] Gellius eodem in loco dixit *manu telum recipocans*; nimirum ex antiquo aliquo Annali totam hanc Galli, & Valerii pugnam sumens. *Idem.*

3 *Corvus è conspectu elatus*] Forte *ab latus.* J. F. Gron.

1 *Utra*

tionum, sed legionibus utrimque effusis res geritur. Camillus lætum militem victoria tribuni, lætum tam præsentibus ac secundis Diis, ire in prœlium jubet: ostentansque insignem spoliis tribunum, *Hunc imitare miles*, ajebat: *& circa jacentem ducem sterne Gallorum catervas.* Dii hominesque illi affuere pugnæ; depugnatumque haudquaquam certamine ambiguo cum Gallis est. adeo suorum militum eventum, inter quos pugnatum erat, utraque acies animis perceperat. Inter primos, quorum concursus alios exciverat, atrox prœlium fuit: alia multitudo, priusquam ad conjectum teli veniret, terga vertit. Primo per Volscos Falernumque agrum dissipati sunt: inde Apuliam ac [2] mare inferum petierunt. Consul, concione advocata, laudatum tribunum, decem bobus aureaque corona donat. ipse jussus ab senatu bellum maritimum curare, cum prætore junxit castra. ibi, quia res trahi segnitia Græcorum non committentium se in aciem videbatur, dictatorem comitiorum caussa T. Manlium Torquatum ex auctoritate senatus dixit. Dictator, magistro equitum A. Cornelio Cosso dicto, consularia comitia habuit, [3] æmulumque decoris sui absentem [4] M Valerium Corvum (id enim illi deinde cognomi-

1 *Utraque acies animis præceperat*] Si ante duorum pugnam Romanorum quidem erecti, Gallorum vero jacentes animi fuissent, verum esset. Hæc enim vis est ℣ *præcipere* pro ante capere, præsumere. Sed loquitur de prœlio inter exercitus commisso post Gallum à M. Valerio Corvo prostratum. Ergo repone, *perceperat*. Ut apud Plautum Amphitruone: *mihi horror membra misero percipit dictis tuis*. Æschmis: *priusquam percipit insania*. Terentius Eun. *Neque agri neque urbis illium me umquam percipit*. Lucretius lib. 3. *His ibi me rebus quædam divina voluptas Percipit atque horror*. Sic legendum pro *ubi*, quod habent MSS. estque *ibi* eo sensu quo *tum*. Etiam elegantèr *percipitur*, quod penitus capitur: *animis percipitur*, quod animos penetrat, totos occupat, nec alii affectui aut cogitationi locum relinquit. Nec aliter Aldina & Juntæ editiones. *J. F. Gron.*

2 *Mare inferum*] Malim & ipse, *superum*, ut Glareanus: Volsci enim ad inferum, Apuli ad superum mare sunt. *Sigonius.*

3 *Æmulumque decoris sui*] Quia *T. Manlius*, qui comitia habebat, Gallum & ipse singulari in certamine obtruncarat. *Idem.*

4 *M. Valerium Corvinum, id enim*, &c.] Scribe *Corvum*, non *Corvinum*: sic enim est in Capitolinis tabulis, & veteribus plerisque libris. Egregie. Ut enim,

gnominis fuit) summo favore populi tres & vigesimum natum annos consulem renunciavit. collega Corvo de plebe, M. Popillius Lænas quartum consul futurus datus est. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis gesta res: nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Postremo quum littoribus arcerentur, aqua etiam præter cætera necessaria usui deficiente, Italiam reliquere. [1] Cujus populi ea, cujusque gentis classis fuerit, nihil certi est. maxime Siciliæ fuisse tyrannos crediderim. nam ulterior Græcia ea tempestate intestino fessa bello, jam
27 Macedonum opes horrebat. Exercitibus dimissis, quum & foris pax & domi concordia ordinum otium esset, ne nimis lætæ res essent, pestilentia civitatem adorta coëgit senatum imperare decemviris, ut libros Sibyllinos inspicerent: eorumque monitu lectisternium fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatibus colonia deducta, restitutaque urbs, quam Latini diruerant. & cum Carthaginiensibus legatis Romæ fœdus ictum, quum amicitiam ac societatem petentes venissent. Idem otium domi foris que mansit [2] T. Manlio Torquato, C. Plautio consulibus: semunciarium tantum ex unciario fœnus factum

& in

enim *Albus*, *Rufus*, *Crassus*, *Luscus*, *Longus*, cognomina primum inventa sunt, post autem *Albinus*, *Rufinus*, *Crassinus*, *Luscinus*, *Longinus* subtequuta sunt: sic qui primus cognomen hoc tulit, *Corvus*, posteri *Corvini* appellati sunt. *Sigonius.*

1 *Cujus populi ea, cujusque gentis classis fuerit*, &c.] Vereor ne classis ea Timoleontis Corinthii fuerit, qui prior anno Dionysium tyrannum Syracusanum vicit, & regno exegit, legesque Siciliæ victor dedit, ut scribit lib. 16 Diodorus; qui idem fortasse Italiæ quoque oram tanta elatus victoria classe tentaverit. Idem tamen post Postumii tyranni prædonis, aliorumque quorundam, quos idem Timoleon sustulit, meminit. *Idem.*

2 *T. Manlio Torquato, C. Plautio secundum consulibus*] In veteribus libris, nota iterati honoris est adjuncta *Torquato*: at abesse tamen ab utroque debet. Nam nec Cassiodorus eam affert, & Torquatus in Capitolinis tabulis ea caret; quia num quam ante consulatum cepit, cui tamen bis dictaturam gesserit. Post *iterum*, *tertiumque consul esse* non *tertium*, *quartumque traditur*. Neque vero Plautius ea nota affici debet, quia non est idem cum eo qui paulo ante consul fuit; ille enim *Proculi* cognomen tulit, hic ut opinor, *Hypsæi*. qua de re dicam in secundo hujus consulatu. *Idem.*

2 *Æqui*

& impensiones [1] æquas triennii, ita ut quarta præsens esset; solutio æris alieni dispensata est. & sic quoque parte plebis affecta, fides tamen publica privatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit. Levatæ maxime res, quia tributo ac delectu supersessum. Tertio anno post Satricum restitutum à Volscis, M. Valerius Corvus secundum consul cum C. Pœtelio factus, quum ex Latio nunciatum esset, legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad concitandum bellum; priusquam plus hostium fieret, Volscis arma inferre jussus, ad Satricum exercitu infesto pergit. quo quum Antiates aliique Volsci præparatis jam ante, si quid ab Roma moveretur, copiis occurrissent, nulla mora inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci, ferocior ad rebellandum quam ad bellandum gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia petunt. & ne in muris quidem satis firma spe, quum corona militum cincta jam scalis caperetur urbs, ad quatuor millia militum præter multitudinem imbellem, sese dedidere. Oppidum dirutum atque incensum: ab æde tantum Matris Matutæ abstinuere ignem. Præda omnis militi data. Extra prædam quatuor millia deditorum habita. eos vinctos consul ante currum triumphans egit: venditis deinde magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captivam servorum fuisse scribant: idque magis verisimile est, quam deditos veniisse. Hos consules secuti 28
sunt [2] M. Fabius Dorso, Ser. Sulpicius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repentina populatione cœptum. metuque ne id factum populi unius consilium omnis nominis Latini esset, dictator velut adversus armatum jam Latium L. Furius creatus, magistrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & quum (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) justitio indicto, delectus sine

1 *Æquas triennii*] Vet. lib. *In triennium*. Sigonius.

2 *M. Fabius Dorsuo*] *Dorso*, ut supra dixi. *Idem*.

sine vacationibus habitus esset; legiones, quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ. ibi prædonum magis, quam hostium animi inventi. Prima itaque acie debellatum. Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant, & sine detrectatione se certamini offerebant; Deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem, ædem Junoni Monetæ vovit: cujus damnatus voti quum victor Romam revertisset, dictatura se abdicavit. Senatus duumviros [1] ad eam ædem pro amplitudine populi Romani faciendam creari jussit. locus in arce destinatus, quæ area ædium M. Manlii Capitolini fuerat. Consules dictatoris exercitu ad bellum Volscum usi, Soram ex hostibus, incautos adorti, ceperunt. Anno postquam vota erat, ædes Monetæ dedicatur, C. Marcio Rutilo tertium, T. Manlio Torquato secundum consulibus. Prodigium extemplo dedicationem secutum, [2] simile vetusto montis Albani prodigio. namque & lapidibus pluit, & nox interdiu visa intendi: libriisque inspectis, quum plena religione civitas esset, senatui placuit, dictatorem feriarum constituendarum causa dici. Dictus P. Valerius Publicola. magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos: ordoque iis, quo quisque die supplicarent, statutus. [3] Judicia eo anno populi tristia in fœneratores facta, quibus ab ædilibus dicta dies esset, traduntur. Et res, haud ulla insigni ad memoriam causa, ad interregnum rediit. Ex interregno, ut id actum videri posset, [4] ambo patricii consules creati sunt, M. Valerius Corvus

1 *Ad eandem ædem*] Vet. lib. *ad eam ædem*. Sigonius.

Ad eand. æd.] Flor. Voss. uterque, Rott. *ad eam ædem*. J. F. Gron.

2 *Simile vet. montis Albani prodigio*] Hoc prodigium factum est Tullo Hostilio regnante, ut scripsit lib. 1. *Sigonius.*

3 *Judicia eo anno populi Romani*] Abest à MSS. *to Romani*. J. F. Gron.

4 *Ambo patricii consules creati*] Priore etiam anno ambo patricii consules fuerunt, cujus tamen rei non meminit, Fabius inquam & Sulpicius *Sigonius.*

vus tertium, A. Cornelius Cossus. Majora jam hinc bella, & viribus hostium, & [1] longinquitate, vel regionum, vel temporum spatio, quibus bellatum est, dicentur. namque eo anno adversus Samnites, gentem opibus armisque validam, mota arma. Samnitium bellum, ancipiti Marte gestum, Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. [2] Quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum ventum, ut in hanc magnitudinem, quæ vix sustinetur, erigi imperium posset? Belli autem caussa cum Samnitibus, Romanis, quum societate amicitiaque junĉti essent, extrinsecus venit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis injusta arma, quia viribus plus poterant, quum intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis sese conjungunt. Campani magis nomen ad præsidium sociorum quam vires quum attulissent, fluentes luxu, ab duratis usu armorum in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt. namque Samnites, omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum Campanos adorti; unde æque facilis victoria, prædæ atque gloriæ plus esset; Tifata imminentes Capuæ colles, quum præsidio firmo occupassent; descendunt inde quadrato agmine in planitiem, quæ Capuam Tifataque interjacet. ibi rursus acie dimicatum: adversoque prœlio [3] Campani intra mœnia compulsi. Quum robore juventutis suæ accisso, nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium. Legati introducti in 30
senatum, maxime in hanc sententiam locuti sunt: [4] *Populus*

29

1 *Longinquitate vel regionum vel temporum spatio*] Suspectum est ultimum vocabulum, tanquam incertum ab aliquo, qui *longinquitas* de tempore dici non putabat. Vide lib. 4 Observat. cap. 11. Lib. 9. *Et aut tempore longinqua aut præceps periculo victoria esset.* J. F. Gron.

2 *Quanta rerum moles*] Sic MSS. non *mole*. Idem.

3 *Campani intra mœnia compulsi*] Tò *suæ* significat aliter scripsisse Livium, & quidem hoc modo: *ibi rursus acie dimicatum, adversoque prœlio Campanis intra mœnia compulsis quum, robore juventutis suæ accisso, nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium.* Idem.

4 *Populus nos Campanus legatos*] Hæc petitio Campanorum expressa est ex

pulus nos Campanus legatos ad vos, Patres conscripti, misit: amicitiam in perpetuum, auxilium præsens à vobis petitum. quam si jecundus rebus nostris petissemus, sicut cœpta celerius, ita infirmiore vinculo contracta esset. tunc enim, ut qui ex æquo nos veniisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan parter ac nunc, subjecti atque obnoxii vobis minus essemus. nunc misericordia vestra conciliati, auxiloque in dubiis rebus defensi, beneficium quoque acceptum colamus oportet, ne ingrati, atque omni ope divina humanaque indigni videamur. Neque Hercule, quod Samnites priores amici fœdusque vobis facti sunt, ad id valere arbitror, [1] ne nos in amicitiam accipiamur: sed ut vestrate & gradu honoris nos præstent. neque enim fœdere Samnitium, ne qua nova jungeretis fœdera, cautum est. Fuit quidem apud vos semper satis justa caussa amicitiæ, velle eum vobis amicum esse, qui vos appeteret. Campani, etsi fortuna præsens magnifice loqui prohibet, non urbis amplitudine, non agri ubertate, ulli populo præterquam vobis cedentes, haud parva (ut arbitror) accessio bonis rebus vestris, in amicitiam venimus vestram. Æquus Volscusque æternis hostibus hujus urbis, quandocunque se moverint, ab tergo erimus: & quod vos pro salute nostra priores feceritis; id nos pro imperio vestro & gloria semper faciemus. Subactis iis gentibus, quæ inter nos vosque sunt, quod propediem futurum spondet & virtus & fortuna vestra, continens imperium usque ad nos habebitis. Acerbum ac miserum est, quod fateri nos fortuna nostra cogit. Eo ventum est, Patres conscripti, ut aut amicorum aut inimicorum Campani simus. Si defenditis, vestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo, & Campaniam

lib. 1 Thucydidis, quo in loco Corcyræi auxilium ab Athenensibus petunt. Quod quisque intelligeret, qui utrasque orationes comparabit. *Sigonius.*

[1] *Ne vos in amicitiam suscipiamur*] Pall tres, Voss. uterque, editio Campani: *accipiamur*. Nam & sic interdum utitur Livius. Lib. 8, de Lucanis & Apulis: *fœdere ergo in amicitiam accepti*. Ubi tentarunt etiam nonnulli codices, offerentes *recepti*. Lib. 9. *Oetæorum legiones in amicitiam accepit*. Lib. 26, 32. *Veniam impetraret, & in fidem clientelamque se urbemque Syracusas accipere*. Sic vett. ed. cum optimis. Frustra conatus est Sigonius lacinam sui codicis: *recipere*. Cicero 2 ad Attic. 22. *Numerium libenter accepi in amicitiam*. J. F. Gron.

2 Non

paniam omnem vestris an Samnitium viribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem, Romani, vestram misericordiam, vestrumque auxilium æquum est patere; iis tamen maxime, qui eam implorantibus aliis, auxilium dum supra vires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem venerunt. quanquam pugnavimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis, quum videremus finitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti: & ubi conflagrassent Sidicini, ad nos trajecturum illud incendium esse. Nec enim nunc, quia dolent injuriam acceptam Samnites, sed quia gaudent oblatam sibi esse causam, oppugnatum nos veniunt. An si ultio iræ hæc, & non occasio cupiditatis explendæ esset, parum fuit, quod semel in Sidicino agro, iterum in Campania ipsa legiones nostras cecidere? Quæ est ista tam infesta ira, quam per duas acies fusus sanguis explere non potuerit? Adde huc populationem agrorum, prædas hominum atque pecudum actas, incendia villarum ac ruinas, omnia ferro ignique vastata. Hiscene ira expleri non potuit? Sed cupiditas explenda est. ea ad oppugnandam Capuam rapit. aut delere urbem pulcherrimam, aut ipsi possidere volunt. Sed vos potius, Romani, beneficio vestro occupate eam, quam illos habere per maleficium sinatis. [1] *Non loquor apud recusantem justa bella populum: sed tamen si ostenderitis auxilia vestra, ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Usque ad nos contemtus Samnitium pervenit, supra non escendit. Itaque umbra vestri auxilii, Romani, tegi possumus: quicquid deinde habuerimus; quicquid ipsi fuerimus; vestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, vobis Capua urbs frequentabitur: conditorum, parentum, Deorum immortalium numero nobis eritis. Nulla colonia vestra erit, quæ nos obsequio erga vos fideque superet. Annuite, Patres Conscripti,* [2] *nutum numenque vestrum invictum Campanis, & jubete sperare*

1 *Non loquor --- Sed tamen si o. a. v. ne b. q. a, v. opus fore*] Glarean. mendose habere putat illas voces, *sed tamen*, legendumque, *sed tantum*: neque intelligit correctionem hanc esse oratoriam, ita; quamquam quid dixi bella? neque enim si ostenderitis auxilia vestra, bello ullo opus fore arbitror. *Sigonius.*

2 *Nutum numenque vestrum invictum*] Sic primus apud me Curio. Priores scripti & editi, *numen*. Cicero

rare incolumem Capuam futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quam omnia votorum lacrimarumque plena reliquisse? in qua nunc exspectatione senatum populumque Campanum, conjuges, liberosque nostros esse? stare omnem multitudinem ad portas, viam hinc ferentem prospectantes, certum habeo, quid illis nos, Patres Conscripti, sollicitis [1] *ac pendentibus animi renunciare jubeatis. Alterum responsum salutem, victoriam, lucem ac libertatem: alterum ominari horreo, quæ ferat. Proinde ut aut de vestris futuris sociis atque amicis aut nusquam ullis futuris nobis, consulite.* 31 Summotis deinde legatis, quum consultus senatus esset, etsi magnæ parti urbs maxima opulentissimaque Italiæ, uberrimus ager marique propinquus ad varietates annonæ horreum populi Romani fore videbatur; tamen tanta utilitate fides antiquior fuit, responditque ita ex auctoritate senatus Consul: *Auxilio vos, Campani, dignos censet senatus: sed ita vobiscum amicitiam*

post reditum ad Quirites: *qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent; eadem me erga populum Romanum semper fore: numenque vestrum æque mihi grave & sanctum, ac deorum immortalium in omni vita futurum.* Et in extrema: *vobis, qui apud me deorum immortalium vim & numen tenetis.* An vero *invictum numen* pejus dicitur quam *invictus Jupiter*? J. F. Gron.

1 *Ac pendentibus animis, ren. jub.*] Et hoc etiam in loco *animi*, recte reponit Florebellus. *Sigonius.*

Ac pendentibus animis renuntiare jubeatis] Omnino, *animi*: quicquid in alterum conjurent librarii. Plautus Merc. *Obsecro, dissolve jam me, nimis diu animi pendeo.* Cicero 1 de Leg. *Ego animi pendere soleo, cum semel quid orsus traducor alio.* Cœlius ad Ciceronem: *Quæ cura sit, nescio: ego quidem vehementer animi pendeo.* Livius hoc 7. *Itaque consul territo animi, videsne tu, inquit.* Vix est ut aliter quoque scripserit Cicero lib. 1 Tusc. 40. *Quod si exspectando pendemus animi, cruciamur, angimur.* Ubi *animi* tuentur magni auctores, & differentiam nobis constituunt, ut *pendere animo* dicatur, si de pluribus sermo sit, *animi* si de uno. Quod tamen confutat Livius lib. 6. *Quinque soli erant, & (ut ferme solent qui à suis desciscunt) capti & stupentes animi.* Sed & lib. 8. *Tot populos inter spem metumque suspensos animi habetu.* Et sane ut unius *animos*, sic & multorum *animum* & dicimus frequenter & dictum legimus. Eadem medicina censeo indigere Curtium lib. 4, 5, de Græcis: *Iidem paullo ante incerta fama captaverant auram, ut quocunque pendentes animos tulisset fortuna, sequerentur.* Flor. *animus*, Pall. *animis*, quod possis tenere una cum Ciceronis loco in Tusculanis. Me tamen capit: *quocumque pendentes animi tulisset fortuna.* Lib. 4 Tuscul. *Qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatusque pendet animi.* J. F. Gron.

1 *Sic*

tiam instituti par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere juncti sunt, itaque arma, Deos prius quam homines violatura, adversus Samnites vobis negamus. Legatos, sicut fas jusque est, ad socios atque amicos precatum mittemus, ne qua vobis vis fiat. Ad ea princeps legationis (1 sic enim domo mandatum attulerant) *Quandoquidem*, inquit, *nostra tueri adversus vim atque injuriam justa vi non vultis;* 2 *vestra certe defendetis. Itaque populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deum, divina humanaque omnia in vestram, Patres Conscripti, populique Romani ditionem dedimus; quicquid deinde patiemur, dediticii vestri passuri.* Sub hæc dicta, omnes manus ad Coss. tendentes, pleni lacrimarum in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti Patres vice fortunarum humanarum: si ille præpotens opibus populus, luxuria superbiaque clarus, à quo paulo ante auxilium finitimi petissent, adeo infractos gereret animos, ut se ipse suaque omnia potestatis alienæ faceret; tum jam fides agi visa, deditos non prodi, nec facturum æqua Samnitium populum censebant, si agrum urbemque per deditionem factam populi Romani, oppugnarent. Legatos itaque extemplo mitti ad Samnites placuit. data mandata, *ut preces Campanorum,* 3 *responsum senatus amicitiæ Samnitium memor, deditionem postremo factam, Samnitibus exponerent. Peterent pro societate amicitiaque, ut dediticiis suis parcerent: neque in eum agrum, qui populi Romani factus esset, hostilia arma inferrent. Si leniter agendo parum proficerent, denunciarent Samniti-*

1 *Sic enim domo mandatum attulerat*] Scripti, *attulerant:* ut referatur ad omnes legatos. Melius. nec aliter editio prima. *J. F. Gron.*

2 *Vestra certe defendetis*] Theophylactus in Lucam 12. Ἢ ἀλλ' οὐ ἡμεῖς τοῖς οἰκείοις ἅπτω πολεμῶ, μᾶλλον ἐκείνων φροντίζοντες ἢ ὅλως ἑαυτῶν ὀλιγωροῦντων τὴν ἡμετέραν θεραπείαν, οὐ τῶν παρ' αὐτοῖς ὑβριζομένων, ὡς μὴ παρ' ἡμῶν ὑβριζομένων αὐτῶν; *Idem.*

3 *Responsum senatus amicitiæ Samnitium memor*] Voss. *memorum.* Buslid. & Vossiani alterius margo antiqua manu, *memoris:* ut referatur ad *senatus.* Et non parum mollius videtur. Responsum senatus tale, ut appareret, eum memorem amicitiæ cum Samnitibus fuisse. Quinimo illud *memor* ab Curione est. Omnes priores ab Andrea usque ad Frobenium *memoris.* Idem.

mnitibus populi Romani senatusque verbis, ut Capua urbe Campanoque agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in concilio Samnitium, adeo est ferociter responsum, ut non solum gesturos se esse dicerent id bellum, sed magistratus eorum è curia egressi, stantibus legatis præfectos cohortium vocarent: iisque clara voce imperarent, ut prædatum in agrum Campanum extemplo proficiscerentur. Hac legatione Romam relata, positis omnium aliarum rerum curis, Patres fecialibus ad res repetendas missis, belloque, quia non redderentur, solenni more indicto, decreverunt, ut primo quoque tempore de ea re ad populum ferretur: jussuque populi consules ambo cum duobus ab urbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniam, Cornelius in Samnium; ille ad [1] montem Gaurum, hic [2] ad Saticulam castra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eo namque omnem belli molem inclinaturam censebant) occurrunt. simul in Campanos, stimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad arcessenda adversus se auxilia. Ut vero castra Romana viderunt, ferociter pro se quisque signum duces poscere, affirmare, eadem fortuna Romanum Campano laturum opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius levibus certaminibus, tentandi hostis caussa haud ita multos moratus dies, signum pugnæ proposuit; paucis suos adhortatus: *Ne novum bellum cos, novasque hostis terreret.* [3] *quidquid ab urbe longius proferrent arma, magis magisque in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumque cladibus Samnitium æstimarent virtutem. qualescun-*

32

1 *Montem Gaurum*] Hujus montis meminit Florus, Cicero contra Rullum, Plin. lib. 3 cap. 5. *Sigonius.*

2 *Ad Saticulam*] *Saticulam*, sic enim libri veteres, sic Velleius libro primo, sic Diodorus, sic Stephanus, uterque enim Σατίκολας edit. *Idem.*

3 *Quicquid ab Urbe longius proferrent arma*] Notandum & id genus sermonis; *quicquid longius*, pro quanto longius. *Glareanus.*

Quicquid longius proferrent arma] Sic libro 8. *Et quicquid progrediebantur, magis magisque turbatos hostes cernebant.* Lib. 34. *Quicquid Byrsam sedem suam excesserint, vi atque injuria partum habere.* Gellius 12, 1. *Quicquid videntur amare.* J. F. Gron.

lescunque inter se certaverint, necesse fuisse alteram partem vinci. Campanos quidem haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus, mollitiaque sua, [1] *quam vi hostium victos esse. Quid autem esse, duo prospera in tot seculis bella Samnitium, adversus tot decora populi Romani, qui triumphos penè plures quam annos ab urbe condita numeret? qui omnia circa se, Sabinos, Etruriam, Latinos, Hernicos, Æquos, Volscos, Auruncos, domita armis habeat? qui Gallos tot prœliis cæsos, postremo in mare ac naves, fuga compulerit? Quum gloria belli ac virtute sua quemque fretos ire in aciem debere; tum etiam intueri, cujus ductu auspicioque incunda pugna sit.* [2] *utrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator sit, verbis tantum ferox, operum militarium expers; an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, versari media in mole pugnæ sciat? Facta mea, non dicta vos, milites,* inquit, *sequi volo: nec disciplinam modo, sed exemplum etiam à me petere.* [3] *Non factionibus modo, nec per coitiones*

1 *Quam vi hostium victos*] Vet. lib. *Quam virtute hostium.* Sigonius.

Quam virtute hostium victos esse] Potior apud me, quam Sigonius sustulit, & plurium & meliorum codicum scriptura: *quam vi hostium.* Plautus Amphit. *vicimus vi feroces.* Noster hoc libro infra: *bis legiones Samnitium fudistis, bis castra vi cepistis.* Lib. 8 in formula devotionis: *uti pop. Romano Quiritium vim victoriamque prosperetis.* Item: *nec ultrà Samnis tolerare terrorem equitum peditumque vim potuit.* Lib. 9. *Luceriam omnibus copiis circumsedere, nec procul abesse quin vi capiant.* Et rursum: *Seu virium vi seu exercitatione multa.* Perinde ut Comicus: *cadunt vulneris vi & virium.* Lib. 21. *Qualis nostra vis virtusque fuerit, talem deinde fortunam illius urbis ac Romani imperii fore.* Justinus lib. 5, 1, de Athenienſibus: *Consumpti magis fortuna varietate, quam vi victi sunt.* Sic enim olim legebatur, nec debuit, opinor, mutare Bongarsius. *J. F. Gron.*

2 *Utrum qui audiendus, magnificus duntaxat adhortator sit*] Glareanus legendum putat, *Utrum audiendus, qui magnificus duntaxat adhortator sit.* quasi vero non optimus sensus eliciatur ex hac lectione, id est, utrum, qui imperat, & cui obediendum est, sit tantum magnificus adhortator. sic paulo post: *Hoc silentium in me audiendo servandum est.* Sigonius.

Utrum qui audiendus duntax. magnif. adh. sit] Adsentior Freinshemio emendanti, *audendi duntaxat.* Ammianus lib. 15. *Fixo gradu consiste inter signiferos ipsos audendi in tempore considerātus hortator.* Helm. *audientibus.* alius, *audiendum.* J. F. Gron.

3 *Non factionibus modo, nec per coitiones usitatas*] Glareanus tollendam vocem, *modo*, putat: quia eadem quoque præcesserit, *Nec disciplinam modo, sed exemplum etiam à me petere*; neque videt illam, *solum*, significare, hanc vero *nuper*, atque ita utrumque locum habere. Cæterum legendum est *per coitiones*, non *conciones.* Quid autem sit in petendo magistratu *coitio*, supra ostendi, cum alia loca emendavi. *Sigonius.*

tiones usitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus summamque laudem peperit. Fuit, quum hoc dici poterat: Patricius enim eras, & a liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia ista consulatum, quo urbs hæc consulem habuit. Nunc jam nobis Patribus, vobisque plebeiis promiscuus consulatus patet; nec generis, ut ante, sed virtutis est præmium. proinde summum quodque spectate, milites, decus. Non si mihi novum hoc Corvi cognomen Dis auctoribus homines dedistis, Publicolarum vetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. Semper ego plebem Romanam militiæ domique, privatus, in magistratibus parvis magnisque, æque tribunus ac consul, eodem tenore per omnes deinceps consulatus, colo atque colui. nunc quod instat, Diis bene juvantibus, novum atque integrum de Samnitibus triumphum meum petite. Non alias militi familiarior
33 dux fuit; omnia inter infimos militum haud gravate munia obeundo. In ludo præterea militari, quum velocitatis viriumque inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis, vincere ac vinci vultu eodem; nec quemquam aspernari parem qui se offerret; [1] factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ quam suæ dignitatis memor: &, quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, iisdem gerebat. Itaque universus exercitus, incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Prœlium, ut quod maxime umquam, pari spe, utrimque æquis viribus cum fiducia sui, sine contemptu hostium, commissum est. Samnitibus ferociam augebant novæ res gestæ, & paucos ante dies geminata victoria. Romanis contra, [2] quadringentorum annorum decora, & conditæ urbi æqualis victoria.

1 *Factis benignus — dignitatis memor.*] Sensus hujus loci, quem se ignorare Glareanus fatetur, est, Factis, inquit, habito personæ, & temporis ratione liberalis erat, dictis ita cautus, ut non minus aliorum libertatis, quam suæ dignitatis rationem haberet. *Dicta* autem Latini vocant, quæ Græci Σπουδὴ ἐμφατικὰ. *Sigonius.*

2 *Quadringentorum annor. decora.*] Hic annus est CDXII ab urbe condita, non enim ubique rotundi postulantur numeri. *Lipsius.*

1 *Utrisq-*

ctoria. [1] Utrisque tamen novus hostis curam addebat: pugna indicio fuit, quos gesserint animos. namque ita conflixerunt, ut aliquamdiu [2] in neutram partem inclinarent acies. Tum consul, trepidationem injiciendam ratus, quando vi pelli non poterant; equitibus immissis turbare prima signa hostium conatur. quos ubi nequicquam tumultuantes in spatio exiguo volvere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viam; revectus ad antesignanos legionum, quum desiluisset ex equo: *Nostrum*, inquit, *peditum illud, milites, est opus: agitedum, ut me videritis quacumque incessero, in aciem hostium ferro viam facientem, sic pro se quisque obvios sternite.* [3] *Illa omnia, qua nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis.* Hæc dicta dederat, quum equites consulis jussu discurrunt in cornua, [4] legionibus in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium consul invadit hostem: & cum quo forte contulit gradum, obtruncat. Hoc spectaculo accensi, dextra lævaque ante se [5] quisque memorandum prœlium ciet. Stant obnixi Samnites, quamquam plura accipiunt quam inferunt vulnera. Aliquamdiu jam pugnatum erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulla dum parte erat. adeo morte sola vinci destinaverant animis. Itaque [6] Romani quum effluere jam lassitudine vires sentirent & diei haud multum superesse, accensi ira concitant se in hostem. Tum primum referri pedem

1 *Utrisque tamen novus hostis*] Pergit Livius in eodem sensu, & aliud momentum narrat, quod pugnam fecerit vehementiorem; sic ut, quum ante narrati stimuli fuerint singulis proprii, hic unus communis fuerit idemque ambobus. Non vero ad diversa quædam discedit auctor, ut necessarium illi fuerit *τὸ tamen*. Lego ex Rott. *utrisque tam novus*. Jac. Gron.

2 *In neutram partem inclinaret acies*] Scripti, *inclinarent*. J. F. Gron.

3 *Illa nunc omnia, qua nunc*] Thuan. Voss. uterque, Helm. ignorant priori loco positam particulam. *Idem.*

4 *Legionibusque in mediam*] Thuan. & Voss. ambo per *ἀσύνδετον legionibus in mediam*. Idem.

5 *Quisque memorandum prœlium ciet*] Forte, *cient*, Voss. alter *ejecit*. Idem.

6 *Romani cum effluere*] Lege ex Flor. & sex aliis codicibus: *Itaque Romani, quum & fluere jam lassitudine vires sentirent, & diei haud multum superesset, accensi ira concitant se in hostem.* De verbo *fluere* vide ad lib. 27, 17. *Idem.*

pedem atque inclinari rem in fugam apparuit; tum capi, occidi Samnis. nec superfuissent multi, ni nox victoriam magis quam prælium diremisset. Et Romani fatebantur, numquam cum pertinaciore hoste conflictum. & Samnites, quum quæreretur quænam prima causa tam obstinatos movisset in fugam? *oculos sibi Romanorum ardere visos*, ajebant, *vesanosque vultus & furentia ora: inde plusquam ex alia ulla re terroris ortum.* quem terrorem non pugnæ solum eventu, sed nocturna profectione confecti sunt. Postero die vacuis hostium castris, Romanus potitur: quo se omnis Campanorum multitudo
34 gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna prope clade in Samnio fœdatum est. nam ab Saticula profectus Cornelius consul exercitum incaute in saltum cava valle pervium, circaque insessum ab hoste induxit: nec prius quam recipi tuto signa non poterant, imminentem capiti hostem vidit. Dum id moræ Samnitibus est, [1] quoad totum in vallem infimam demitterent agmen, P. Decius tribunus militum, conspicit unum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilem. Itaque consuli territo animi, *Videsne tu*, inquit, *A Corneli, [2] cacumen illud supra hostem? Arx ea est spei salutisque nostræ, quam cæci relinquere Samnites, impigre capimus. Nec tu mihi plus quam unus legionis primipes hastatosque dederis. cum quibus ubi evasero in summum; perge hinc omni liber metu: teque & exercitum serva. neque enim moveri hostis, subjectus nobis ad omnes ictus, sine sua pernicie poterit. Nos deinde aut fortuna populi Romani, aut nostra virtus expediet.* Col-

1 *Quoad totum in vallem infimam demitterent agmen*] Sic jam Andreas, sic Aldus: sic omnes, quotquot utor: quum scribendum sit: *demitterent*. nempe Samnites. Et ita uterque Vossianus. *J. F. Gron.*

2 *Cacumen illud supra hostes*] Aspe-rum editumque locum intelligit quem *arcem* appellat Cato, ubi de simili facto Calpurni Flammæ tribuni mil. bello Punico primo agebat in Origimbus, auctore Gellio lib. cap. 7. *Sigonius.*

1 *Di*

collaudatus ab consule, accepto præsidio vadit occultus per saltum: nec prius ab hoste est visus, quam loco quem petebat appropinquavit. Inde admiratione pavenibus cunctis, quum omnium in se vertisset oculos; & patium consuli dedit ad subducendum agmen in æquiorem locum, & ipse in summo constitit vertice. Samnites dum huc illuc signa vertunt, utriusque rei amissa occasione, neque insequi consulem, nisi per eandem vallem, in qua paulo ante subjectum eum telis suis habuerant, possunt: nec erigere agmen in captum super se ab Decio tumulum. Sed quum ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripuerant, tum propinquitas loci, atque ipsa paucitas incitat: & nunc circumdare undique collem armatis volunt, ut à consule Decium intercludant: nunc viam patefacere, ut [1] degressos in vallem adoriantur. incertos quid agerent, nox oppressit. Decium primum spes tenuit, cum subeuntibus in adversum collem ex superiore loco se pugnaturum: deinde admiratio incessit, quod nec pugnam inirent, nec si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se valloque circumdarent. Tum centurionibus ad se vocatis, *Quænam illa inscitia belli ac pigritia [2] est? aut quonam modo isti ex Sidicinis Campanisque victoriam pepererunt? Huc atque illuc signa moveri, ac modo in unum conferri, modo educi videtis. opus quidem incipit nemo; cum jam circumdati vallo potuerimus esse. Tum vero nos similes istorum simus, si diutius hic moremur, quam commodum sit. Agitedum, ite mecum, ut dum lucis aliquid supereſt, quibus locis præsidia ponant, qua pateat hinc exitus, exploremus.* Hæc omnia sagulo gregali amictus, centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustravit. Vigiliis deinde dispositis, cæteris omnibus tesseram dari jubet: ubi secundæ vigiliæ buccina datum signum esset,

1 *Digressos in vall.*] *Degressos*, ut ante. *Sigonius.*

2 *Est, quonam mod.*] Vet. lib. *Aut quonam modo.* Idem.

1 *Hoc*

esset, armati cum silentio ad se venirent. Quo ubi, sicut edictum erat, taciti convenerunt, [1] *Hoc silentium, milites*, inquit, *omisso militari assensu, in me audiendo servandum est. ubi sententiam meam vobis peregero, tum quibus eadem placebunt, in dextram partem taciti transibitis:* [2] *quae pars major erit, eo stabitur consilio. Nunc quae mente agitem, audite. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic vos circumvenit hostis. virtute cepistis locum, virtute hinc oportet evadatis. Veniendo huc, exercitum egregium populi Romani servastis: erumpendo hinc, vosmet ipsos servate. digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam usus non sit, hunc tam opportunum collem imminentem capiti suo non ante viderit, quam captum à nobis:* [3] *nos tam*

1 *Hoc silentium, milites, inquit, omisso*] Duo Tall. meliores cum Vossiano: *Hoc silentium, miles, inquit.* Satis commode. Sic lib. 3. *Consulares exercitum ipsumque consilium meipsum, carole, inquit, prudentia parte, miles, ex eo hostes, cui prope prima fuerit.* Supra hoc libro: *Obtentaeque injectum ejus tribunum, huic imitare, miles, agebat, & circa principem ducem hunc, G. rum cateruas.* Lib. 45. *cetera, centurio, milites, quod de corporatore Paulo senatus decreuit, petius audi.* Neque impedit quod mox ut plures appellat. Sic in hac ipsa oratione, cum dixisset: *Cum eo hoste res est*, &c. mox addit: *Non tam paucos tot ipsi militibus hominum nec assensu arcuerint, nec tenentes locum, quam dies tantum superfuit, vallo circumdederint.* Sic enim MSS. & Campanus: non *ipse*, nec *arcuerit*, nec *circumdederit. Ipse* habet & Andreas. Sic lib. 25. *Cuncusque in hostium, qui in confertos ea ducem impetum fecerat, ut examinem labentem ipse ex equo & ipsum vidit, alacres gaudio cum clamore per totam aciem nec tantes discurrunt.* Sed de his pluribus infra. *J. F. Gron.*

2 *Quae pars major erit, eo stabitur consilio*] Vet. lib. *Ejus stabitur consilio.* Sig. *Quae pars major erit, eo stab. consilio* Sigonius cum, applaudente Jureto ad Symmachum. At alterum mihi & pragnans & vernustissimum. Sensus enim, quae major pars erit, quod illa fecerit futurum, eo habitum consilium. Talia veteribus quia quotidiana erant, & obvium, quod supplerent, quamvis carta, minil prabebant obscuritatis. rebus cum occurrunt, potius feruntanda quam corrigenda sunt. Facile alteque: posses: *qui major pars erit.* Sed vetus ki ptura hoc vult; qua major pars erit, quod dabit vel sequetur, eo stabitur consilio. Tale est Hauti in Curcul. 2, 1, 38. *Quod ea res erit, ea omnes stant sente tua.* Quod similiter integrum: Quod eis respondi, quae ejus responsi sententia est, ea omnes stant. *J. F. Gron.*

3 *Non tam paucos tot ipsi militibus hominum*] Sexta vox mutilam passa est, quum per notas scriptisset Livius; quae non ita erat exprimenda, ut vulgo fecium, sed *res ipsi militia hominum.* Non aliter loquitur 28, 28. *Propter quod fecimus tota legio, militia hominum quatuor in foro securi percussi sunt.* Ibidemque *vos ollo militia hominum.* Ita 30, 7 vide variatum inter *militum* & *militia.* Ne

qu

am paucos tot ipsi millibus hominum nec ascensu arcuerint; nec enentes locum, quum diei tantum superesset, vallo circumdederint. quem videntem ac vigilantem sic eluseritis, sopitum oportet fallatis. immo necesse est. [1] *In eo enim loco res sunt nostræ, ut vobis ego magis necessitatis vestræ index, quam consilii auctor im. neque enim maneatis, an abeatis hinc, deliberari potest; quum, præter arma & animos armorum memores, nihil vobis ortuna reliqui fecerit. fameque & siti moriendum sit si plus, quam viros ac Romanos decet, ferrum timeamus. Ergo una est alus, erumpere hinc atque abire. id aut interdiu aut nocte faiamus oportet.* [2] *Ecce autem aliud minus dubium. quippe si lux exspectetur, quæ spes est, non vallo perpetuo fossaque nos septum hostem?* [3] *qui nunc corporibus suis subjectis undique cinxerit, ut videtis, collem. Atqui si nox opportuna est eruptioni, icut est, hæc profecto noctis aptissima hora est. Signo secundæ vigiliæ convenistis, quod tempus mortales somno altissimo premit. per corpora sopita vadetis; vel silentio incautos fallentes, vel entientibus clamore subito pavorem injecturi. Me modo sequimini, quem secuti estis. ego eandem, quæ duxit huc, sequar fortunam. Quibus hæc salutaria videntur, agitedum, in dextram partem*

que ego dubito, quin à Livio scriptum fuerit 35, 3. *Nec in Italia segnius Ligurum bellum crescebat. Pisas jam quadraginta millia hominum affluente quotidie multitudine ad famam belli spemque prædæ circumsedebant.* Vulgo etiam *millibus.* sac. Gron.

1 *In eo enim loco res sunt nostræ*] Duo meliores Pall. & Vossianus: recisis duabus vocibus, *in eo res sunt nostræ*: quæ auctoritas vehementer illas mihi suspectas facit. Lib. 2, 17. *Et quum meus refectus aliaque mole belli jam in eo esset, ut in muros evaderet miles.* Inserit quidem Sigonius *vires*: sed meliores eo carent, & verbum *esset* respicit militem. Cornelius Nepos in Miltiade: *Cum jam in eo esset, ut oppido potiretur.* Idem Paulania: *Cum jam in eo esset, ut comprehenderetur.* Servius ad 3 Æneid. *Testamen Abantis*] *Cumque in eo essent, ut jam civitatis potirentur.* J. F. Gron.

2 *Ecce hoc aliud minus dubium*] Vet. lib. *Ecce autem aliud.* Sigonius.

Ecce hoc aliud min. dub.] Sigonii liber, Thuan. duo Pall. duoque Voss. editt. Campanus, Aldus, Juntas: *Ecce autem aliud.* Alludit Pal. tertius: *Ecce haud aliud.* Quid moramur? Plautus Menæch. 5, 2. *Ecce autem litigium.* Cicero ad Attic. 14, 3. *Ecce autem structores nostri ad frumentum profecti.* Eodemque epist. 13. *Ecce autem Antonius, accepta grandi pecunia fixit legem.* Lib. 2 de Oratore: *Ecce autem cum te nihil aliud profecisse arbitrarer.* Act. 1 in Verrem: *Ecce autem repente, his diebus paucis, comitiis consularibus factis.* J. F. Gron.

3 *Qui nunc corporibus suis subjectis*] Malim, *objectis.* Idem.

1 *Pra-*

36 *partem pedibus transite.* Omnes transierunt, vadentemque per intermissa custodiis loca, Decium secuti sunt. Jam evaserant media castra, quum superscandens vigilum strata somno corpora miles, offenso scuto [1] præbuit sonitum: quo excitatus vigil, quum proximum movisset, erectique alios concitarent, ignari cives an hostes essent, præsidium erumperet, an consul castra cepisset; Decius, [2] quum non fallerent, clamorem tollere jussis militibus, torpidos somno, insuper pavore exanimat; quo præpediti, nec arma impigre capere, nec obsistere, nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultumque Samnitium, præsidium Romanum, obviis custodibus cæsis, ad castra consulis pervadit. Aliquantum supererat noctis: [3] jamque in tuto videbantur esse, quum Decius, *Macti virtute*, inquit, *milites Romani estis. vestrum iter ac reditum omnia secula laudibus ferent. Sed ad conspiciendam tantam virtutem, luce ac die opus est. nec vos digni estis, quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat. hic lucem quieti opperiamur.* Dictis obtemperatum. atque ubi primum illuxit, præmisso nuncio [4] ad consulem in castra

ingent

1 *Præbuit sonitum: quo excitatus vigil.* Duo mei codices Pall. & Voss. *Quo excitatus vigil.* Num tum *quo expergitus?* Non quod Plautus *expergiscum* ait dicit, qui sensatus somnio sponte evigilat, *expergitus* autem a quiete impeditum, *expergefactum* denique, qui per alium a somno excitatur; id equidem tale esse arbitror, qualia multa sunt nomina. Festus contra: *Expergitus, ab alio excitatus, quem solemus dicere expergefactum. Experrectus a porrigendo* (ita scribendum) *sevocatus, quod facimus recentes a somno.* Censorinus de die Natali cap. 12. *Pythagoras, priusquam se somno daret, & cum esset expergitus, citharæ, ut ferunt, cantare consuevisse.* ex MS. Modii epist. 89. Arnobius lib. 5. *Expergitosque illos sensus prudentiæ regem.* Chiliet. *excitatus.* Voss. *exitatus*: sed in marg. eadem fere manu, *excitus*: quod etiam ne incommodum. Minime vero & cod dem duos Pall. pro *excitus* habere ex *cursus.* Lib. 4. *Clamor pavoris, re concitus modo erectus, excursum dare cursum, sed Dukerus quoque somnos citus.* Lib. 24 *Ipse ex, sicut somno ex citus erat, prope semiadus in tem.* Sa Justius Jugurth. *Interdum somno exc tus de vita animi tumultum facere.* T citus 3 Histor. *Vitellius ut è somno exc tus.* J. F. Gron.

2 *Cum non fallerent*] Vet. lib. *Quan non fallerent.* alii, *quoniam non fallere* Sigonius.

3 *Jamque in tuto videbantur esse*] Rott. Voss. duo. Flor. editique. ne *videbantur.* J. F. Gron.

4 *Ad consulem in castra ingenti ga dio*] Forte: *Præmisso nuncio ad consul castra ingenti gaudio concitantur.* Idem

1 E

ingenti gaudio concitantur: & tessera data, incolumes reverti, qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo objecissent, pro se quisque obviam effusi laudant, gratulantur, singulos universosque servatores suos vocant: Diis laudes gratesque agunt, Decium in cœlum ferunt. Hic Decii castrensis triumphus fuit, incedentis per media castra cum armato præsidio, conjectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum consuli æquantibus. Ubi ad prætorium ventum est, consul classico ad concionem convocat: orsusque meritas Decii laudes, interfante ipso Decio, distulit concionem: qui auctor omnia posthabendi, dum occasio in manibus esset, perpulit consulem, ut hostes, & nocturno pavore attonitos, & circa collem casteilatim dissipatos, aggrederetur. credere etiam aliquos ad se sequendum emissos, per saltum vagari. Jussæ legiones arma capere: egressæque castris, quum per exploratores notior jam saltus esset, via patentiore ad hostem ducuntur. quem incautum improviso adortæ, quum palati passim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in unum, nec arma capere, nec recipere intra vallum se possent, paventem primum in castra compellunt: deinde castra ipsa turbatis stationibus capiunt. Perfertur circa collem clamor: fugatque ex suis quemque præsidiis. ita magna pars absenti hosti cessit. quos intra vallum egerat pavor (fuere autem ad triginta millia) omnes cæsi. castra direpta. Ita rebus gestis, consul, advocata concione, 37
P. Decii non cœptas solum ante, sed cumulatas nova virtute laudes peragit: & præter militaria alia dona, aurea corona eum, & centum bobus, [1] eximioque uno albo opimo auratis cornibus donat. Milites, qui in præsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præsentia singulis bobus, binisque privis tunicis donati. Secun-

1 *Eximioque uno albo*] *Eximium* sacrificale verbum, *de hostia dictum, quæ ad sacrificium delinata eximuntur è grege*, auctor Macrob. lib. 3. *Saturn.*

1 *Gra-*

cundum consulis donationem, legiones [1] gramineam coronam obsidionalem, clamore donum approbantes, Decio imponunt. altera corona ejusdem honoris index à præsidio suo imposita est. His decoratus insignibus, bovem eximium Marti immolavit, centum boves militibus dono dedit, qui secum in expeditione fuerant. iisdem militibus legiones libras farris & sextarios vini contulerunt, omniaque ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem omnium assensus, gerebantur. Tertia pugna [2] ad Suessulam commissa est, qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore juventutis domo accito, certamine ultimo fortunam experiri statuit. Ab Suessula nuncii trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium consulem, opem oratum veniunt. Confestim signa mota: relictisque impedimentis castrorum valido præsidio, raptim agitur agmen: [3] nec procul ab hoste locum perexiguum (ut quibus præter equos cæterorum jumentorum calonumque turba abesset) castris cepit. Samnitium exercitus, velut haud ulla mora pugnæ futura esset aciem instruit; deinde postquam nemo obvius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit. ibi ut militem in vallo vidit, missique ab omni parte exploratum, [4] quam in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostium colligentes, retulerunt; fremere omnis acies, complendas esse fossas, scin-

1 *Gramineam coronam ob obsidionalem*] De hac corona Gell. lib. 5 cap. 6, itemque de cæteris. *Sigonius.*

2. *Ad Suessulam*] *Suessulani*, ut ex hoc loco apparet, *Campani* erant. *Idem.*

3 *Nec procul ab hoste locum exiguum*] Quicquid est bonorum codd. *perexiguum*. Cicero act. 1 in Verrem: *cum ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam postulavi.* Nostet lib. 2. *Pars perexigua duce amisso, Romam inermes & fortuna & specie supplicum delati sunt.* J. F. Gron.

4 *Quam in exiguum orb. contr.*] Vet. lib. *Quod in exiguum.* probo. *Sigonius.*

Quod in exiguum] Lege & distingue: *quam in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostium colligentes, retulerunt: fremere omnis acies*, &c. Tu *quam*, lectum etiam in vetustis edd. Sigonius mutavit in *quod*, non bene perpensa sententia. Ita enim evolvenda oratio: Ut missi exploratum retulerunt, in quam exiguum orbem essent contracta castra, paucitatem inde hostium colligentes; tum, scilicet fremere omnis acies. *J. F. Gron.*

scindendumque vallum, & in castra irrumpendum. transactumque ea temeritate bellum foret, ni duces continuissent impetum militum. Cæterum, quia multitudo sua commeatibus gravis, & prius sedendo ad Suessulam, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia esset; placuit dum inclusus paveret hostis, frumentatum per agros militem duci. interim & Romano, qui expeditus, quantum humeris inter arma geri posset, frumenti secum attulisset, defutura omnia. Consul palatos per agros quum vidisset hostes, stationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus, ad castra oppugnanda ducit. quæ quum primo clamore atque impetu cepisset, pluribus hostium in tentoriis suis, quam in portis valloque cæsis, signa captiva in unum locum conferri jussit; [1] relictisque duabus legionibus, custodiæ & præsidii causa, gravi edicto monitis, ut donec ipse revertisset, præda abstinerent; profectus agmine instructo, quum præmissus eques velut indagine dissipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit. nam neque quo signo coirent inter se, neque utrum castra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis constare poterat. Tantumque fugæ ac formidinis fuit, ut ad quadraginta millia scutorum, nequaquam tot cæsis, & signa

1 *Relictisque duabus legionibus custodiæ & præsidii causa*] Quis unquam audivit castris præsidio relictas integras suas legiones, hoc est, integrum consularem exercitum, ut ostendit 8, 8, ubique appellat? Ergo Valerius sous abiit nudatus omni suo exercitu? Profecto vitiosum. Supra cap. 25 in tumultu Gallico ipsi urbi Romanæ tantum duæ legiones præponuntur. Et lib. 22 in tanto rerum tumore tamque abundanti exercitu in castris miloribus ad Geronium tantum dicuntur fuisse una legio & duo millia soldorum. Immo toti Hispaniæ cis Iberum, Scipio aggressurus Novam Carthaginem reliquit ad præsidium regionis ejus M. Silanum cum tribus millibus peditum & trecentis equitibus 26, 42. Nec hic itaque nec uspiam de duabus legionibus somniatum: ut omnino corrupta hæc sint, proque iis substituendum censeam vel *relictisque duabus cohortibus*. Ut lib. 6 cap. 24. *Aliquot validas cohortes in castris reliquerant*. Vel *relictisque duobus millibus*. Ut 37, 39. *Et duo millia missorum Macedonum Thracumque, qui voluntate secuti erant, præsidio relicti sunt castris*. 24, 19. *Marcellus duobus militum millibus Nolæ in præsidio relictis*. Jac. Gron.

signa militaria cum iis, quæ in castris capta erant, ad centum septuaginta ad consulem deferrentur. Tum in castra hostium reditum: ibique omnis præda militi data.
38 Hujus certaminis fortuna, & [1] Falisços, quum in induciis essent, fœdus petere ab senatu coëgit: & Latinos jam exercitibus comparatis, ab Romano in Pelignum vertit bellum. Neque ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginienses quoque legatos gratulatum Romam misere, cum coronæ aureæ dono, quæ in Capitolio in Jovis cella poneretur. fuit pondo viginti quinque. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt; sequente Decio insigni cum laude, donisque: quum incondito militari joco, haud minus tribuni celebre nomen, quam consulum esset. [2] Campanorum deinde Suessanorumque auditæ legationes: precantibusque datum, ut præsidium eo in hiberna mitteretur, quo Samnitium excursiones arcerentur. [3] Jam tum minime salubris militari disciplinæ Capua, instrumento omnium voluptatum delinitos militum animos avertit à memoria patriæ: inibanturque consilia in hibernis [4] eodem scelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent: *neque immerito suum ipsorum exemplum in eos versurum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ uber-*

1 *Falisços quum in induciis essent, fœdus petere ab senatu coëgit*] Duo Pall. & Voss. uterque omittunt præpositionem *in*. Ambigo an fuerit: *quum inducia exissent*. Ut lib. 1. *Bellum cum Veientibus (jam enim inducia exierant) aliisque Etruscu est sumptum*. Nec ignoro ilto modo loqui Livium lib. 9. *Intrea in induciis res fuisset*. Et potuit vocis insequentis prima syllaba particulam haurire. Meliores, codices aliquando forte nos explicabunt. Qui si constanter illud servent, me libenter hæc conjectura in spongiam incumbet. *J. F. Gron.*

2 *Campan. deinde Suessanorumque*] Legendum, *Sucssulanorum*, à *Sucssula*, ad quam pugnatum est: non à *Sueſſa*, quod alia quam *Sueſſula* sit. *Sigonius.*

3 *Jam tum min. salubru mil. disc. Capua*] Hoc dictum est propter hyberna Annibalis, cujus Capuæ corruptus exercitus est. *Idem.*

4 *Eodem scelere adimendæ C. Capuæ, per*, &c.] Hæc de re libro quarto: *Capuam Etruscorum urbem Samnites cepere, prius bello fatigatu Etruscis in societatem urbis agrorumque accepti: deinde feste die gravatos somno epulisque incolas veteres novi coloni nocturna cade adorti.* Idem Strabo lib. 5. *Idem.*

1 *In-*

berrimum, dignam agro urbem, qui nec se, nec sua tutari possint, quam victor exercitus haberet, qui suo sudore ac sanguine inde Samnites depulisset? An æquum esse, deditícios suos illa fertilitate atque amœnitate perfrui; se, militando fessos, in pestilenti atque arido circa urbem solo luctari, aut in urbe [1] *insidentem tabem crescentis indies fœnoris pati?* Hæc agitata occultis conjurationibus, nec dum vulgata in omnes consilia, invenit novus consul [2] C. Marcius Rutilus: cui Campania sorte provincia evenerat; Q. Servilio collega ad urbem relicto. Itaque quum omnia ea, sicut gesta erant, per tribunos [3] comperta haberet, & ætate & usu doctus (quippe qui jam quartum consul esset, dictatorque & censor fuisset) optimum ratus, differendo ipsem quandocumque vellent consilii exsequendi, militarem impetum frustrari; rumorem dissipat, in iisdem oppidis & anno post præsidia hibernatura. divisa enim erant per Campaniæ urbes, manaverantque à Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus lato; quievit in præsentia seditio. Consul, educto in 39
æstiva milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorum hominum instituit; aliis emerita dicendo stipendia esse; alios graves am ætate, aut viribus parum validos. quidam in commeatus mittebantur, singuli primo, deinde & cohortes quædam, quia procul ab domo ac rebus suis hibernasent. Per speciem etiam militarium usuum quum alii alio mitterentur, magna pars ablegati. quam multitudinem consul alter Romæ, prætorque, alias ex aliis finendo moras, retinebat. Et primo quidem ignari ludificatio-

1 *Insidentem labem*] Vet. lib. *tabem*. Sigonius.

2 *C. Marcius Rutilus*] Adjiciendum *quartum*: fuit enim Cos. annis 398, 403, 411, atque hoc anno. Quare tenere hic quidam pro *quartum* posuerunt *tertium*. Q. item Servilio adjiciendum III, quippe qui prius bis fuit, anno 393. nisi quis intra tam paucos annos alium esse contendat, aut prænominibus variatum. *Glarean.*

3 *Comperta & at. hab. & usis doct.*] Vet. lib. *Comperta haberet, & ætate, & usis doctus*. Sigonius.

ficationis, minime inviti domos revisebant. postquam neque reverti ad signa primos, nec ferme alium quam qui in Campania hibernassent, præcipueque ex iis seditionis auctores mitti viderunt; primum admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos, consilia sua emanasse: [1] *jam quæstiones, jam judicia, jam occulta singulorum supplicia, impotensque & crudele consulum ac Patrum in se regnum passuros.* Hæc qui in castris erant, occultis sermonibus ferunt; [2] nervos conjurationis ejectos arte consulis cernentes. Cohors una, quum haud procul Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes consedit, ad excipiendos, quos consul aliis atque aliis (ut ante dictum est) caussis mittebat. [3] Jam valida admodum numero manus erat, nec quicquam ad justi exercitus formam, præter ducem, deerat. incompositi itaque prædantes in agrum Albanum perveniunt, & sub jugo Albæ longæ castra vallo cingunt. Perfecto inde opere, reliquum diei, de imperatore sumendo, sententiis decertant; nulli ex præsentibus satis fidentes. [4] *Quem autem ab Roma posse exciri? quem Patrum aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat, aut cui ex injuria insanientis exerci-*

1 *Jam quæstiones, jam judicia*] Quid aliud quæstio quam capitis judicium? Recte Flor. & optimi quique: *jam indicia.* Intellige & insontium, qui aliquid comperissent, & magis proprie illorum qui ejusdem culpæ conscii, fide publica data, alios protraherent. Ut *indicium postulare, indicium profiteri.* Vide Asconium in Divinationem. *J. F. Gron.*

2 *Nervos conjurationis ejectos*] Claud. Puteanus conjicit, *exsectos*: ut Cicero secunda agraria: *Nervis omnibus exsectis urbem ipsam solutam ac debilitatam reliquerunt*: & Livius alibi, *nervos incidere.* Gebhardus, *electos*, ut Lucilius: *Corrumpat prorsus & nervos omnes elegat.* Cicero & *elisos* admittit lib. 2 Tusc. *Cum accesserunt etiam poëta, nervos omnes virtutis elidunt.* Est & tertia Tusculana extrema: *Atqui stirpes sunt agritudinis quam multæ? quam amaræ? quæ ipso trunco everso omnes elidendæ sunt.* Et secundo de Divinatione pariter extremo: *Superstitionis stirpes omnes ejiciendæ*: Sed utrobique corrigunt *eligendæ.* Idem.

3 *Jam valido adm.*] Vet. lib. *Valida.* Sigonius.

4 *Quem autem ab Roma posse acciri?*] A Gelenio est, neque hactenus abeunt nostri, cum prius ederetur *ab domo.* Sed Pall. tres & Voss. uterque ac Campanus *exciri.* Lib. 3. *Indignitas rei magis quam periculum consulem alterum ab urbe excivit.* Lib. 27. *Fama ejus rei Philippum ab ludis excivit.* J. F. Gron.

ercitus cauſſa recte committatur? Poſtero die quum eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis quidam compertum attulerunt, T. Quintium in Tuſculano agrum colere; urbis honorumque immemorem. Patriciæ hic vir gentis erat, cui quum militiæ magna cum gloria actæ finem pes alter ex vulnere claudus feciſſet, ruri agere vitam procul ambitione ac foro conſtituit. Nomine audito, extemplo agnovere virum: &, quod bene verteret, acciri juſſerunt. Sed parum ſpei erat, voluntate quicquam facturum. vim adhiberi ac metum placuit. Itaque ſilentio noctis, quum tectum villæ, qui ad id miſſi erant, intraſſent; ſomno gravi Quintium oppreſſum, nihil medium, aut imperium [1] atque honorem, aut ubi reſtitaret, mortem, ni ſequeretur, denunciantes, in caſtra pertraxerunt. Imperator extemplo adveniens appellatus: inſigniaque honoris exterrito ſubitæ rei miraculo deferunt, & ad urbem ducere jubent. Suo magis inde impetu, quam conſilio ducis, convulſis ſignis infeſto agmine, [2] ad lapidem octavum viæ, quæ nunc Appia eſt, perveniunt: iſſentque confeſtim ad urbem, ni venire contra exercitum, dictatoremque adverſus ſe M. Valerium Corvum dictum, audiſſent, & magiſtrum equitum L. Æmilium Mamercinum. Ubi primum [3] in conſpectum ventum eſt, arma, ſignaque agnovere; extemplo omnibus memoria patriæ iras permulſit. Nondum erant tam fortes ad ſanguinem civilem, nec præter externa noverant bella: ultimaque rabies ſeceſſio ab ſuis habebatur. itaque

1 *Atque honorem, aut ubi reſtitaret, mortem, ni ſequeretur*] In altero membro aliquid deeſt, in altero ſupereſt: nam *ni ſequeretur* quid aliud eſt, quam *ubi reſtitaret*? Fortaſſe: *Nihil medium, imperium atque honorem, ſi ſequeretur, aut, ubi reſtitaret, mortem denuntiantes.* J. F. Gron.

2 *Ad lapidem octavum viæ, quæ nunc Ap.*] Rott. *via*; idque haud dubie ab Livii manu venit. 2, 11. T. *Herminium ad ſecundum lapidem Gabina via occultum conſidere.* 3, 6. *Pervenere ad tertium lapidem Gabina via.* 5, 49. *Ad octavum lapidem Gabina via vincuntur.* 7, 9. *Galli ad tertium lapidem Salaria via trans pontem Anienis caſtra habuere.* Jac. Gron.

3 *In conſpectum ventum eſt*] Lege: *in conſpectum ventum, & arma ſignaque.* J. F. Gron.

itaque jam duces, jam milites utrimque, congressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorum etiam pro patria fatietas teneret, nedum adversus patriam; Corvus omnes caritate cives, præcipue milites: & ante alios suum exercitum complexus; ad colloquium processit. Cognito ei extemplo haud minor ab adversariis verecundia, quam ab suis silentium datum: *Deos*, inquit, *immortales, milites, vestros, publicos, meosque, ab urbe proficiscens ita adoravi, veniamque supplex popposci, ut mihi de vobis concordiæ partæ gloriam, non victoriam, darent. Satis fuit eritque, unde belli decus pariatur: hinc pax petenda est. Quod Deos immortales inter nuncupanda vota expopposci, ejus me compotem voti vos facere potestis; si meminisse vultis, non vos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere. si illos colles, quos cernitis, patriæ vestræ esse, si hunc exercitum civium vestrorum: si me consulem vestrum, cujus ductu auspicioque priore anno bis legiones Samnitium fudistis, bis castra vi cepistis. Ego sum M. Valerius Corvus, milites, cujus vos nobilitatem beneficiis erga vos, non injuriis, sensistis; nullius superbæ in vos legis, nullius crudelis Senatusconsulti auctor: in omnibus meis imperiis in me severior, quam in vos. Ac si cui genus, si cui sua virtus, si cui etiam majestas, si cui honores subdere spiritus potuerunt: iis eram natus, id specimen mei dederam, ea ætate consulatum adeptus eram, ut potuerim, tres & viginti annos natus, consul Patribus quoque ferox esse, non solum plebi. Quod meum factum dictumve consulis gravius quam tribuni audistis? eodem tenore duo insequentes consulatus gessi, eodem hæc imperiosa dictatura geretur: ut neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quam in vos, horreo dicere, hostes. Ergo vos prius in me strinxeritis ferrum, quam in vos ego. istinc signa canent, istinc clamor prius incipiet atque impetus, si dimicandum est. Inducite in animum, quod non induxerunt patres avique vestri: non illi, qui* [1] *in Sacrum montem secessserunt, non hi, qui postea Aven-*

1 *In Sacrum montem*] In sacrum montem secessio facta, pro libertate plebis, & in Aventinum pro pudicitia. Livius lib. 2 & 3. *Sigonius.*

1 *Quam-*

Aventinum insederunt. Exspectate dum vobis singulis, ut olim Coriolano, matres, conjugesque crinibus passis obviæ ab urbe veniant. Tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieverunt: vos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? T. Quinti, quocunque istic loco, seu volens seu invitus, constitisti, si dimicandum erit, tum tu in novissimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergumque civi dederis, quam pugnaveris contra patriam. Nunc ad pacificandum bene atque honeste inter primos stabis, & colloquii hujus salutaris interpres fueris. Postulate æqua, & ferte. [1] *quamquam vel iniquis standum est potius, quam impias inter nos conseramus manus.* T. Quintius plenus lacrimarum, ad suos versus, *Me quoque*, inquit, *milites, si quis usus mei est, meliorem pacis quam belli habetis ducem. Non enim illa modo Volscus aut Samnis, sed Romanus verba fecit: vester consul, vester imperator, milites: cujus auspicia pro vobis experti nolite adversus vos velle experiri. Qui pugnarent vobiscum infestius, & alios duces senatus habuit: qui maxime vobis suis militibus parceret, cui plurimum vos imperatori vestro crederetis, eum elegit. Pacem, etiam qui vincere possunt, volunt. quid nos velle oportet? quin, omissis ira & spe fallacibus auctoribus, nos ipsos nostraque omnia cognitæ permittimus fidei?* Approbantibus clamore cunctis, T. Quintius 41
ante signa progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit: [2] oravitque, ut caussam miserorum civium susciperet: susceptamque eadem fide, qua rempublicam administrare solitus esset, tueretur. *Sibi se privatim nihil cavere. nolle alibi, quam in innocentia spem habere. Militibus cavendum, quod apud Patres semel plebi, iterum legionibus cautum sit, ne fraudi secessio esset.* Quintio collaudato, cæteris bonum animum habere jussis, dictator equo citato ad urbem revectus, auctoribus Patribus tulit ad populum

1 *Quamqu. vel iniquis stand. est pot.*] Id est, vel quantumvis iniqua conditio accipienda est. *Sigonius.*

2 *Oravit, ut c.*] Vet. lib. *Oravitque ut caussam.* Idem.

Oravitque ut caussam] Sic Sigonius. Nostri, ut prius vulgabatur, *oravit ut caussam.* Videtur legendum: *orare, ut caussam.* Nempe eosdem milites. *J. F. Gron.*

lum [1] in luco Petelino, ne cui militum fraudi seceſſio eſſet. [2] oravit etiam bona venia Quirites, ne quis eam rem joco seriove cuiquam exprobraret. Lex quoque sacrata militaris lata est, ne cujus militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleretur. additumque legi, ne quis, ubi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. Id propter P. Salonium postulatum est ab conjuratis: qui alternis prope annis, & tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primipili appellant. Huic infensi milites erant, quod semper adversatus novis consiliis fuisset, [3] nec particeps eorum esset, qui ab Lautulis fugissent. Itaque quum hoc unum propter Salonium ab senatu non impetraretur; tum Salonius, obtestatus Patres Conscriptos, ne suum honorem pluris quam concordiam civitatis æstimarent, perpulit, ut id quoque ferretur. Æque impotens postulatum fuit, ut stipendio equitum (merebant autem triplex ea tempestate) æra
42 demerentur, quod adversati conjurationi fuissent. Præter hæc invenio apud quosdam, L. Genucium, tribunum plebis, tuliſſe ad populum, ne fœnerare liceret. item aliis plebiscitis cautum, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet: neu duos magistratus uno anno gereret. utique liceret consules ambos plebeios

crea-

1 *In luco Petelino*] Lib. 6 *Petelinum lucum* appellavit. Plutarchus etiam in Camillo Πετηλίνου ἄλσους. apud Varronem de lingua Latina libro 4 est *Petilius*, pro *Petelinus*, per mendum. *Sigonius*.

2 *Oravit etiam bona venia Quirites*] Sic supra lib. 6. *Puta me ex media concione unum civem succlamare: Bona venia vestra liceat ex his rogationibus legere, quæ salubres nobis censemus esse*. Idem.

3 *Et ne particeps e.*] Vet. lib. *Nec particeps eorum esset*. placet. *Idem*.

Nec particeps eorum esset] Ab Sigonio est, qui vulnus vulnere aggravavit. 2188. & prius editi: *& ne particeps*. Qui sunt autem qui fugerunt ab Lautulis? Adoleviſſe & prorupiſſe conjurationem per illos, qui subsistissent ibi alioſque ab consule missos excepissent, cognovimus. Si qui autfugerant indè, recte fecerant: quorum consilii ac fugæ, qui participes esse noluerunt, videntur sensisse cum conspiratis, neque illis odio esse posse. Licet opinari Salonium ipsum exceptum cum aliis, quod sum quoque flagitium illud improbaret, ab tumultuantibus fuga se subduxisse, eosque habuisse offensos. scripsit Livius: *Quod semper adversatus novis consiliis fuisset, &, ne particeps eorum esset, ab Lautulis fugisset*. Hoc etiam me monuit Alb. Rubenius. *J. F. Gron.*

1 *Ad*

creari. quæ si omnia concessa sunt plebi, apparet haud parvas vires defectionem habuisse. Aliis annalibus proditum est, neque dictatorem Valerium dictum, sed per consules omnem rem actam: neque antequam Romam veniretur, sed Romæ, eam multitudinem conjuratorum[1] ad arma consternatam esse, nec in T. Quintii villam, sed in ædes C. Manlii nocte impetum factum: eumque à conjuratis comprehensum, ut dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito consedisse: nec ab ducibus mentionem concordiæ ortam, sed repente, quum in aciem armati exercitus processissent, salutationem factam: & permistos dextras jungere, ac complecti inter se lacrimantes milites cœpisse, coactosque consules, quum viderent aversos à dimicatione militum animos, retulisse ad Patres de concordia reconcilianda. adeo nihil, præterquam seditionem fuisse, eamque compositam, inter antiquos rerum auctores constat. Et hujus fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus grave bellum, aliquot populos ab Romana societate avertit, & præter Latinorum infidum jam diu fœdus, Privernates etiam Norbam atque Setiam, finitimas colonias Romanas, incursione subita depopulati sunt.

EPI-

1 *Ad arma consternatam esse*] *Consternari* excitari & concitari, hoc loco, ut libro octavo, *Tumultu sanos etiam consternante animos.* Et libro trigesimoquarto, *Consternatio muliebris*, pro *seditione mulierum.* Sic Marcellus. *Sigon.*

EPITOME

LIBRI VIII.

LAtini cum Campanis defecerunt, & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt, ut, si pacem habere vellent, alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, ut exanimaretur. T. Manlius consul filium, quod contra edictum adversum Latinos, quamvis prospere, pugnasset, securi percussit. Laborantibus in acie Romanis, [1] P. Decius tunc consul cum Manlio, devovit se pro exercitu: & concitato equo quum in medios hostes se intulisset, interfectus, morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in urbem reverso, nemo ex juventute obviam processit. Minucia virgo Vestalis, incesti damnata est. Ausonibus victis, [2] in oppidum ex iis captum Cales [3] colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deductæ sunt. Veneficium complurium matronarum deprehensum: quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de veneficio tunc primum constituta. Privernatibus, quum rebellassent, victis civitas data est. Palæpolitani, [4] bello & obsidione victi, in deditionem venerunt. [5] Q. Publilio, qui eos obsederat, primo & imperium prolatum, & pro consule decretus triumphus. Plebs nexu liberata est, propter

L. Pa-

1 P. Decius tunc cum Manlio devovit se] Vet. lib. P. Decius devovit se. Manlium P. Decius tunc cum Manlio consul devovit se. Sigonius.

2 In oppidum Cales] Vet. lib. In oppidum ex iis captum Cales. Idem.

3 Colonia deducta est. Item Fregellæ] Suspicor ab interprete verba illa esse, colonia deducta est: & reliquisse auctorem: Cales, item Fregellæ coloniæ deductæ sunt. J. F. Gron.

4 Victi bello, & obsid.] Vet. lib. Bello & obsidione victi. Sigonius.

5 Q. Publio, qui eos obsed. primum imper. prolatum, & per consules ei decr. triumphus] Ex Capit. Triumphis & ipsius Livii verbis legendum est: Q. Publilio, qui eos obsederat, primo & imperium prolatum est, & pro consule decretus triumphus. Sensus est: Q. Publilius primus fuit, cui in insequentem annum prorogaretur imperium, & qui non consul, sed pro consule triumpharet. Idem.

1 C. Pu-

L. Papirii creditoris libidinem, qui [1] *C. Publilio debitori suo stuprum inferre voluerat. Quum L. Papirius dictator reversus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda, Q. Fabius magister equitum, occasione rei bene gerendæ invitatus,* [2] *contra edictum ejus prospere adversus Samnites pugnavit. Ob eam causam quum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur, Fabius Romam profugit: &, quum causa parum proficeret, populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prospere gestas continet.*

TAM [3] consules erant C. Plautius secundum, L. Æmilius Mamercinus, quum Setini Norbanique Romam, nuncii defectionis Privernatium cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. utrumque bellum Plautio sorte evenit. [4] Prius ad Privernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine devicti hostes: oppidum captum, redditumque Privernatibus, præsidio valido impositio: agri partes duæ ademptæ. Inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. Ibi magna utrimque cæde atrox prælium fuit, & quum tem- 1

1 *C. Publio*] *C. Publilio.* Sigonius.

2 *Contra edict. ejus prætiatus est, qui prosp. adv. Samn. pugn.*] Vet. lib. *Contra edictum ejus prospere adversus Samnites pugnavit.* Idem.

3 *Consules erant C. Plautius* II.] Glareanus *C. Plautium tertium* legit, atque hunc *C. Plautium Venocem* esse censet, in quo multiplex error est. Primum quod *C. Plautii Proculi* consulatum, quem ille gessit anno CCCXCVII, huic *C. Plautio* tribuit: deinde quod hunc *Venocis* cognomine afficit; cum *Hypsæus*, potius appellandus sit. De *Proculo* scriptum est in Capitolinis tabulis. De *Hypsæo* in nummis argenteis. Hic enim *C. Plautius* Privernum in hoc consulatu cepit, auctore Livio. Itaque est apud And. Lauredanum nummus cum his literis

Ab una parte,	Ab altera parte,
C. YPSÆUS COS.	P. YPSÆUS S. C.
PRIV. CEPIT.	

Videtur autem *P. Hypsæus* is fuisse, qui nummum cudendum curarit, qui nobilitandæ familiæ causa unum ex suis majoribus clarissimi tituli virum ab altera, ut fiebat, parte nummi inciderit. *Idem.*

4 *Prius ad Privernum profectus*] Vet. lib. *Prius Privernum.* Idem.

Prius Privernum prof.] Sigonius delet præpositionem, quam vindicant omnes nostri. Helm. etiam ac Rott. *ad Privernum bellum profectus.* Unde suspicor fuisse quondam. *Utrumque bellum*

tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes, diremisset, Romani, nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prœlium parant. Volscis recensentibus [1] quos viros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro victis Antium agmine trepido, fauciis ac parte impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inventa est. *Ea Luæ matri dare se* consul dixit; finesque hostium usque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Æmilio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones usquam oppositæ, ferro ignique vastantem agros legati Samnitium pacem orantes adeunt, à quo rejecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis, pacem sibi ab Romanis, bellique jus adversus Sidicinos petierunt. *quæ se eo justius petere,* [2] *quod in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non adversis, ut Campani, venissent: & adversus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani numquam amicos. qui nec, ut Samnites, in pace amicitiam, nec, ut Campani, auxilium in bello petissent, nec in fide populi Romani nec ditione essent.* Quum de postulatis Samnitium [3] Ti. Æmilius prætor senatum consuluisset, reddendumque his fœdus Patres censuissent, prætor Samnitibus respondit: *Nec, quo minus* [4] *perpetua cum eis amicitia esset, per populum Romanum stetisse: nec contradici, quin quoniam ipsos belli culpa sua contracti tædium coperit, amicitia de integro reconcilietur.* [5] *Quod ad Sidicinos attinet*

lum Plautio sorte evenit. Priusad Privernas profectus. Cui superponit aliquis explicandi gratia *ut bellum:* quod dein alius cum voce corrupta inserit contextui. Infra: *Eodem anno Privernas cellam mutum.* J. F. Gron.

1 *Quos viros in*] Vet. lib. *Quot viros.* Sigonius.

2 *Quod in amicitiam*] Flor. Rott. Helm. Voss. satis mihi persuadent scripsisse Livium: *quod & in amicitiam.* Mox malim: *nec in fide populi Romani aut ditione essent.* J. F. Gron.

3 *T. Æmilius prætor*] *Ti. Æmilius.* Nam Diodorus hunc in consulatu *Tiberium* nominat, supra etiam alius *Ti. Æmilii* meminimus ex Dionysio. *Sigonius.*

4 *Perpetua amicitia*] Vet. lib. *Perpetua cum eis amicitia.* Idem.

5 *Quod ad Sidicinos attinet*] In sola ex editis apud me Sigoniana reperio, *attinet:*

attinet, nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis belli-que liberum arbitrium sit. Fœdere icto quum domum re-vertissent, extemplo [1] inde exercitus Romanus deductus; annuo stipendio, & trium mensium frumento ac-cepto; quod pepigerat consul ut tempus induciis daret, quoad legati redissent. Samnites, copiis iisdem, quibus usi adversus Romanum bellum fuerant, contra Sidici-nos profecti, haud in dubia spe erant mature urbis ho-stium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Ro-manos cœpta fieri est, dein, postquam Patres, ut seram eam, ultimaque tandem necessitate expressam, aspernabantur, ad Latinos jam sua sponte in arma motos facta est. ne Campani quidem (adeo injuriæ Samnitium, quam beneficii Romanorum memoria præsentior erat) his se armis abstinuere. Ex his tot populis, [2] unus ingens exercitus, duce Latino, fines Samnitium ingressus, plus populationibus quam prœliis cladium fecit. & quam-quam superiores certaminibus Latini erant, haud inviti, ne sæpius dimicandum foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi, qui quum adiissent senatum, conquesti eadem se fœde-ratos pati, quæ hostes essent passi, precibus infimis pe-tiere, *ut satis ducerent Romani victoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent: ne vinci etiam se ab ignavissimis populis sinerent. Latinos Campanosque si sub ditione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro; sin imperium abnuerent, armis coërcerent.* Adversus hæc respon-sum anceps datum. quia fateri pigebat, in potestate sua Latinos jam non esse, timebantque ne arguendo abalie-narent, *Campanorum aliam conditionem esse, qui non fœdere, sed per deditionem in fidem venissent. itaque Campanos, seu velint,*

attinet: postea spreverunt. At ita Flor. Rott. Helm. Voltani duo. *J. F. Gron.*

1 *Inde exercit. Rom. ductus*] Vet. lib. *Deductus*: sic paulo post, *Reductæ Ro-mam legiones.* ut fortasse recte, *Romam deductus*, legi possit. *Sigonius.*

2 *Ingens exercit.*] Vet. lib. *Unus in-gens exercitus.* Idem.

1 *Quod*

velint, seu nolint, quieturos: in fœdere Latino nihil esse, [1] *quo*
3 *bellare cum quibus ipsi velint, prohibeantur.* Quod responsum, sicut dubios Samnites, quidnam facturum Romanum censerent, dimisit, ita Campanos metu abalienavit: Latinos, velut nihil jam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaque per speciem adversus Samnites belli parandi, crebra concilia indicentes, omnibus consultationibus inter se principes occulte Romanum coquebant bellum. huic quoque adversus servatores suos bello Campanus aderat. Sed quamquam omnia de industria celabantur, priusque quam moverentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hostem volebant; tamen per quosdam, privatis hospitiis necessitudinibusque conjunctos, indicia conjurationis ejus Romam emanarunt. jussisque ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius novi consules adversus tantam molem belli crearentur; religio incessit ab eis quorum imminutum imperium esset, comitia haberi. Itaque interregnum initum. duo interreges fuerunt, [2] M. Valerius ac M. Fabius. Is creavit consules, T. Manlium Torquatum tertium, P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum, Epiri regem, [3] in Italiam classem appulisse constat. quod bellum, si prima satis prospera fuissent, haud dubie ad Romanos pervenisset. Eadem ætas rerum Magni Alexandri est, quem, sorore hujus ortum, in

1 *Quod bellare cum quibus*] Perspicuum est legi debere: *in fœdere Latino nihil esse, quo bellare, cum quibus ipsi velint, prohibeantur.* Et sic alter Vossianus. Antiquior tamen *quod*, ut forte fuerit etiam *prohibeat*. J. F. Gron.

2 *M. Val. ac M. Fabius creavere consules*] Vet. lib. *Is creavit consules.* Recte, ut de posteriore interrege Fabio intelligatur. *Sigonius.*

Is creavit consules] Sic solus Sigonianus: quod Gelenius, *creavit*, ut apud me Vossianus: olim edebant *creavere*, quod habuerunt & duo Pall. Helm. *creant consules.* Suspicor scribendum: *Creati consules T. Manlius Torquatus III, P. Decius Mus.* Et sic tertius Palatinorum. *J. F. Gron.*

3 *In Ital. classe appulisse*] Vet. lib. *Classem.* probo. non enim *appellere navi*, sed *navim*, Latine dicitur. sic libro decimo, *Classis Romana cum appulsa Pompeios esset.* Hunc Alexandrum Molossum vocat Gell. lib. 17 ubi de hoc ejus in Italiam adventu ait. *Sigonius.*

[1]in alio tractu orbis invictum bellis juvenem fortuna morbo extinxit. Cæterum Romani, etsi defectio sociorum nominisque Latini haud dubia erat; tamen, tamquam de Samnitibus, non de se, curam agerent; decem principes Latinorum Romam evocaverunt, quibus imperarent quæ vellent. [2]Prætores tum duos Latini habebant, L. Annium Setinum, & [3]L. Numicium Circeiensem; ambo ex coloniis Romanis: per quos præter Signiam Velitrasque, & ipsas colonias Romanas, Volsci etiam exciti ad arma erant. eos nominatim evocari placuit. Haud cuiquam dubium erat super qua re accirentur. itaque concilio prius habito prætores, quam Romam proficiscerentur, evocatos se ab senatu docent [4]Romano, & quæ actum iri secum credant, quidnam ad ea responderi placeat, referunt. Quum aliud alii cen- 4
serent, tum Annius: *Quamquam ipse ego retuli quid responderi placeret, tamen magis ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror, quid agendum nobis, quam quid loquendum sit. facile erit, explicatis consiliis, accommodare rebus verba. Nam si etiam nunc sub umbra fœderis æqui servitutem pati possumus; quid abest, quin proditis Sidicinis, [5]non Romanorum solum, sed Samnitium quoque dicto pareamus, respondeamusque Romanis, nos, ubi innuerint, posituros arma? Sin autem tandem libertatis desiderium remordet animos, si fœdus est,*

1 *In alio tractu orbis*] In Asia ad Orientem. Adhuc tamen Philippus Alexandri pater vivebat, nec in Asia res gerebantur, sed in Græcia; auctor Diodorus. *Sigonius.*

2 *Prætores tum duos Latini habebant*] *Duo* Vossianus alter. *Latium habebat* Flor. Rott. Helm. Vossianus prior. *Ambo* omnes, & editi ab Andrea ad Moguntinos: *ambos* primus Aldus: in Modiana video reductum *ambo*. Scribas igitur censeo: *Prætores tum duo Latium habebat, L. Annium Setinum & .. Numicium Circeiensem, ambo ex coloniis Romanis.* Sic lib. 10, 37. *J. F. Gron.*

3 *L. Numitium*] *Numicium.* Græci enim Νομίκιον. *Sigonius.*

4 *Romano*] Quid si *Romam* legas? *Idem.*

5 *Non Romanorum solum, sed Samnitium*] Quamvis omnes sic scripti, non ambigo tamen, quin ex perpetua veterum consuetudine dictarit Livius: *quin proditis Sidicinis, non Romanis solum, sed Samnitibus quoque dicto pareamus.* Est enim *alicui parere dicto*, ut *alicui audientem* vel *obedientem esse dicto*. Vide ad lib. 29, 21. *J. F. Gron.*

est, [1] *si societas æquatio juris est, si consanguineos nos Romanorum esse, quod olim pudebat, nunc gloriari licet, si socialis illis exercitus is est, quo adjuncto duplicent vires suas, quem secernere ab se* COSS. *bellis propriis ponendis sumendisque nolint; cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis consul datur? ubi pars virium, ibi & imperii pars est? Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum: quippe concedentibus Romam caput Latio esse. sed ut amplum videri posset, diuturna patientia fecimus. Atqui si quando unquam consociandi imperii, usurpandæ libertatis tempus optastis; en hoc tempus adest, & virtute vestra, & Deum benignitate vobis datum. Tentastis patientiam negando militem. quis dubitat exarsisse eos, [2] quum plus ducentorum annorum morem solveremus? pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellum nostro nomine cum Pelignis gessimus: qui ne nostrorum quidem finium nobis per nos tuendorum jus antea dabant, nihil intercesserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos desciisse, exercitus nos parare adversus Samnites fœderatos suos audierunt, nec moverunt se ab urbe. Unde hæc illis tanta modestia, nisi à conscientia virium & nostrarum & suarum? Idoneos auctores habeo, quærentibus de nobis Samnitibus, ita responsum ab senatu Romano esse, ut facile appareret, ne ipsos quidem jam postulare, ut Latium sub Romano imperio sit. Usurpate modo postulando eo, quod illi vobis taciti concedunt. Si quem hoc dicere metus prohibet, ego ipse, audiente, non populo Romano modo senatuque, sed Jove ipso qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum, ut si nos in fœdere ac societate esse velint,*

1 *Si societas æquatio juris est*.] Falsa definitio societatis: multi enim obnoxia pace & impari fœdere in societatem veniebant. Putem non de quavis societate, sed proprie de illa, quæ Latinis erat data, extulisse hæc verba Livium, scripsisseque: *si societas æquati juris est*. nempe nobis cum Romanis. Lib. 24. *Societas eo jure staret, ut Pœnus Locrensem, Locrensisque Pœnum pace ac bello juvaret*. Lib. 39. *Si fœdus ratum est, si societas & amicitia ex æquo observatur*. Justinus lib. 23. *Auctores quoque suos Lucanos bello vicerant, & pacem cum his æquis legibus fecerant*. Mox: *cum pacem æquo jure fecissent*. J. F. Gron.

2 *Cum plus ducentorum annor. morem solv.*] Elatorie loquuntur Latini: non enim nisi CLX anni numerantur à pugna ad lacum Regillum, qua victi à Romanis leges acceperunt, ad hunc annum, nisi à fœdere cum L. Tarquinio icto initium sumas. *Sigonius*.

1 *Si*

elint, consulem alterum ab nobis senatusque partem accipiant. Hæc ferociter non suadenti solum, sed pollicenti, clamore & assensu omnes permiserunt, ut ageret diceretque, quæ è republica nominis Latini fideque sua viderentur. Ubi est Romam ventum, [1]in Capitolio ei senatus datus est. Ibi quum T. Manlius consul egisset cum is ex auctoritate Patrum, ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent; Annius, tamquam victor armis Capitolium cepisset, non legatus, jure gentium tutus loqueretur, *Tempus erat*, inquit, *T. Manli, vosque Patres Conscripti, tandem jam vos nobiscum nihil pro imperio agere, quum clementissimum Deum benignitate nunc Latium armis virisque, Samnitibus bello victis, Sidicinis Campanisque sociis, nunc etiam Volscis adjunctis, videretis: colonias quoque vestras Latinum Romano prætulisse imperium. Sed quoniam vos regno impotenti finem ut imponatis, non inducitis in animum; nos, quamquam armis possumus asserere Latium in libertatem, consanguinitati tamen hoc dabimus, ut conditiones pacis feramus æquas utrisque: quoniam vires quoque æquari Diis immortalibus placuit. Consulem alterum Roma, alterum ex Latio creari oportet: senatus partem æquam ex utraque gente esse: unum populum, unam rempublicam fieri: & ut imperii eadem sedes sit idemque omnibus nomen, quoniam ab alterutra parte concedi necesse est, quod utrisque bene vertat, sit hæc sane patria potior, & Romani omnes vocemur.* Forte ita accidit, ut parem ferociæ hujus & Romani Consulem T. Manlium haberent: qui adeo non tenuit iram, ut si tanta dementia Patres Conscriptos cepisset, ut ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctum in senatum venturum se esse palam diceret, & quemcunque in curia Latinum vidisset, sua manu interempturum, & conversus ad simulacrum Jovis, *Audi Jupiter hæc scelera*, inquit, *Audite jus fasque! Peregrinos*

1 *In Capitolio ei senatus datus est*] dor. Rott. Helm. Voss. uterque *eis*. oc est, Annio & Numicio: ut mox, *egisset cum eis*. J. F. Gron.

2 *Quoniam vires*] Vet. lib. *Quando vires*. Sigonius.

nos Consules & peregrinum senatum in tuo, Jupiter, augurato templo, captus, atque ipse oppressus, visurus es? Haeccine fœdera Tullus Romanus rex cum Albanis Patribus vestris, Latini, hac L. Tarquinius vobiscum postea fecit? [1] Non venit in mentem pugna apud Regillum lacum? adeo & cladium veterum vestrarum, & beneficiorum nostrorum erga vos obliti estis?

6 Quum consulis vocem subsecuta Patrum indignatio esset, proditur memoriæ, adversus crebram implorationem Deum, quos testes fœderum sæpius invocabant Consules, vocem Annii spernentis numina Jovis Romani auditam. certe quum commotus ira se ab vestibulo templi citato gradu proriperet, lapsus per gradus, capite graviter offenso, impactus imo ita est saxo, ut sopiretur. Exanimatum auctores quoniam non omnes sunt, mihi quoque in incerto relictum sit: sicut inter fœderum ruptorum testationem ingenti fragore cœli procellam effusam. nam & vera esse, & apte ad repræsentandam iram Deum ficta possunt. Torquatus, missus ab senatu ad dimittendos legatos, quum jacentem Annium vidisset, exclamat, ita, ut populo Patribusque audita vox pariter sit, *Bene habet. Dii, puium morete bellum.* [2] *Est cœleste numen! es magne Jupiter! haud frustra te patrem Deum hominumque hac sede sacravimus. Quid cessatis, Quirites, vosque Patres Conscripti, arma capere dis ducibus? Sternatas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum jacentem videtis.* Assensu populi excepta vox consulis, tantum ardoris animis fecit, ut legatos proficiscentes cura magistratuum magis,

1 *Non venit in mentem pugna apud Regillum*] Annon *pugnæ*? Ut apud Ciceronem pro Sulla: *Cum mihi patria, cum vestrorum periculorum, cum hujus urbis, cum illorum delubrorum, atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum ac virginum venebat in mentem.* Lib. 7 Fam. 3. *Solet in mentem venire illius temporis, quo proxime fuimus una.* In Verrem: *Non dubito, quin in tanto tuo periculo tuorum tibi scelerum veniat in mentem.* Sed & ad Atticum 15, 11. *Dicebam ea, quæ tibi profecto in mentem veniunt.* Et sic ipse Livius lib. 5. *quotiescumque patria in mentem veniret.* Tamen optimus Flor. *pugnam*, quas literas pro *A E* redditas sæpius observavimus. *J. F. Gron.*

2 *Est cœleste numen, es m. Jup.*] Sic lib. 3. *Dum pro se quisque deos esse, & non negligere humana ficmunt.* Sigonius.

nagis, qui jussu consulis prosequebantur, quam jus gentium ab ira impetuque hominum tegeret. Consenit & senatus bellum: consulesque duobus scriptis exercitibus per Marsos Pelignosque profecti, adjuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quo jam Latini sociique convenerant, castra locant. Ibi in quiete utrique consuli eadem dicitur visa species viri majoris, quam pro humano habitu, augustioriſque; dicentis: *Ex una acie imperatorem, ex altera exercitum diis manibus matrique Terræ deberi: utrius exercitus imperator legiones hostium, superque eas se devovisset, ejus populi partisque victoriam fore.* Hos ubi nocturnos visus inter se consules contulerunt; placuit averruncandæ Deum iræ victimas cædi: simul, ut, si extis eadem quæ somno visa fuerant, portenderentur, alteruter consulum fata impleret. Ubi responsa rusticum insidenti jam animo tacitæ religioni conruerunt; tum adhibitis legatis tribunisque, & imperiis Deum propalam expositis, ne mors voluntaria consulis exercitum in acie terreret; comparant inter se, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus cœpisset, inde se consul devoveret pro populo Romano, Quiritibusque. Agitatum etiam in consilio est, [1] ut si quando umquam vero ullum imperio bellum administratum esset, tunc iti [2] disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Curam acuebat, quod adversus Latinos bellandum erat; lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus congruentes, milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares, collegæque iisdem præsidiis, sæpe iisdem manipulis permixti fuerant. per hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt

1 *Ut si quando — tunc uti disciplina*] Salmasius, *tunc utique*, quod est, *tunc omnino*, *tunc maxime*, alioquin vacet esse est aut *Ut*, aut *Uti*. Sigonius.

2 *Disciplina militaris ad priscos redigeretur*] Nec pejus foret: *exigeretur*. Suetonius Julio cap. 65. *Non enim ubique ac semper, sed cum hostis in proximo esset, coërcebat, tum maxime exactor gravissimus disciplinæ.* Tiberio 19. *Disciplinam acerrime exegit.* J. F. Gron.

edicunt consules, ne quis extra ordinem in hostem pu-
7 gnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius Consulis filius super castra hostium cum suis turmalibus [1] evasit, ita ut vix teli jactu ab statione proxima abesset. ibi Tusculani erant equites, [2] præerat Geminius Metius, vir tum genere inter suos, tum factis, clarus. Is ubi Romanos equites insignemque inter eos præcedentem consulis filium (nam omnes inter se, utique illustres viri, noti erant) cognovit, *Unane*, ait, *turma Romani cum Latinis sociisque bellum gesturi estis? quid interea consules, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in tempore*, Manlius inquit, *& cum illis aderit Jupiter ipse fœderum a vobis violatorum testis, qui plus potest polletque. Si ad Regillum lacum, ad satietatem vestram pugnavimus; hic quoque efficiemus profecto*, [3] *ne nimis acies vobis & collata signa nobiscum cordi sint.* Ad ea Geminius paululum ab suis eo provectus, *Visne igitur dum dies ista venit, qua magno conatu exercitus moveatis, interea tu ipse congredi mecum, ut nostro duorum jam hinc eventu cernatur, quantum eques Latinus Romano præstet?* Movet ferocem animum juvenis, seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexsuperabilis vis fati. oblitus itaque imperii patrii, consulumque edicti, præceps ad id certamen agitur; quo vinceret an vinceretur, haud multum interesset. equitibus cæteris velut ad spectacu-

lum

2 *Evasit, ut vix teli jactu*] Particulam addidimus ex Thuan. trib. Pall. duobus Voss. Helm. *evasit ita, ut vix.* J. F. Gron.

1 *Præer. Geminius Metius*] Meminit hujus etiam Valerius: sic vet. lib. *Sigonius.*

Geminius Metius] Flor. *Geminus Marius.* Rott. & Helm. *Geminus Mettius.* Voss. uterque *Geminus Metius.* In quo consentiunt, id non videtur insuper habendum: etsi apud Valerium Maximum quoque, *Geminio Metio.* J. F. Gron.

3 *Ne nimis acies vobis*] Vet. lib. *Ne quid minus, quam acies vobis*, &c. *Sigonius.*

Nequid minus quam acies] Quicquid bonorum codicum videre licuit: *ne nimis acies vobis & collata signa nobiscum cordi sint.* Quod quidem longè ante fero vulgato commento libri Sigoniani. Cicero l. 7 Famil. 16. *Quod in Britannia non nimis φιλοθέωρον te præbuisti, plane non reprehendo.* Lib. 2 In Verrem: *monet hominem, ne nimis judici Sacerdotis & causa confidat.* J. F. Gron.

1 *Ign*

um summotis, spatio, quod vacui interjacebat campi, dversos concitant equos : & quum infestis cuspidibus oncurrissent, Manlii cuspis super galeam hostis, Meii trans cervicem equi elapsa est. Circumactis deinde quis, quum prior ad iterandum ictum Manlius conurrexisset ; spiculum inter aures equi fixit. ad cujus vulneris sensum quum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excussit equitem : quem cuspide armaque innixum, attollentem se ab gravi casu, Manius ab jugulo, ita ut per costas ferrum emineret, terræ ffixit, spoliisque lectis ad suos revectus, cum ovante audio turma in castra, atque inde ad prætorium ad parem tendit ; [1] ignarus fati futurique, laus an pœna meita esset, *Ut me omnes*, inquit, *pater tuo sanguine ortum ere ferrent, provocatus equestria hæc spolia capta ex hoste cæso orto.* Quod ubi audivit consul, extemplo filium averatus, concionem classico advocari jussit. quæ ubi frequens convenit, [2] *Quandoquidem*, inquit, *tu T. Manli, neue imperium consulare, neque majestatem patriam veritus, dversus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti : & uantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc iem Romana res, solvisti, meque in eam necessitatem adduxili, ut aut reipubl. mihi, aut mei meorumque oblivisccndum sit ; os potius nostro delicto plectemur, quam respublica tanto suo lamno nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterum salubre juventuti erimus. Me quidem quum ingenita caritas liberum, tum specimen istud virtutis deceptum vana imagine decois in te movet. Sed quum aut morte tua sancienda sint consulum imperia, aut impunitate in perpetuum abroganda ; ne te quidem,*

1 *Ignarus facti, futurique*] Sic vet. lb. At *Fati* malim, hoc sensu : Ignarus fatalis futuri supplicii, sive laus, ive pœna a se merita esset. sic etiam nte : *Præceps ad id certamen agitur, uo vinceret, an vinceretur, haud multum interesset.* Et, *Movet juvenis animum inexsuperabilis vis fati.* Sigonius.

2 *Quandoquidem inquit*] Voss. recentior, *quando inquit.* Sed Flor. Rott. Voss. prior, *quandoque, inquit.* Id haud dubie Livianum. Vide 9, 10. *J. F. Gron.*

quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam, pœna restituas. I lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio, nec aliter quam in se quisque districtam cernentes securim; metu magis quam modestia quievere. Itaque, velut emerso ab admiratione animo, quum silentio defixi stetissent, repente postquam cervice cæsa fusus est cruor, tum libero conquestu coortæ voces sunt, ut neque lamentis, neque execrationibus parceretur: spoliisque contectum juvenis corpus, quantum militaribus studiis funus ullum concelebrari potest, structo extra vallum rogo cremaretur: Manlianaque imperia non in præsentia modo horrenda, sed exempli etiam tristis in poste-
8 rum essent. Fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: & præterquam quod custodiæ vigiliæque & ordo stationum intentioris ubique curæ erant, in ultimo etiam certamine, quum descensum in aciem est, ea severitas profuit. [1] Fuit enim civili maxime bello pugna similis. adeo nihil apud Latinos dissonum ab Romana re, præter animos, erat. [2] Clypeis antea Romani usi sunt. deinde postquam stipendiarii facti sunt, [3] scuta pro

1 *Fuit enim*] Vet. lib. *Fuit autem civili*, & recte. Est enim novæ narrationis initium. *Sigonius.*

Fuit enim civili] Quasi vero nunc Livius causam ederet, cur ista severitas profuerit. Helm. Rott. Voss. duo *fuit autem civili*. J. F. Gron.

2 *Clypeis Romanis usi*] Quales Romani *clypei* fuerint exponit pluribus lib. 6 Polybius. Eum enim credo esse *clypeum*, quem πάρμαν vocat, *scutum* vero quod θυρεὸν. *Sigonius.*

3 *Scuta pro clypeis fecere*] Livius lib. 1 primæ classi imperatum dicit esse *clypeum cum galea, ocreis, lorica: secunda pro clypeo scutum, & præter loricam eadem omnia.* ubi Dionysius pro *clypeo* ἀσπίδα Græce scribit, pro *scuto* θυρεόν. Igitur *clypeus* rotundus erat, ut ex Virg. lib. 2 Æneid. intelligitur; qui præterea Cyclopis oculum, comparat clypeo Argolico, oculi autem figura rotunda est. *Scutum* vero formæ oblongæ, majusque clypeo. Itaque pro *clypeo* secundæ classi datum *scutum* est, quod sine lorica essent; ut scutum & clypei & loricæ loco esset, & totum corpus protegeret. hinc & θυρεὸν Græci vocant, quod referat similitudinem forium, quæ longiores quam latiores esse solent. Dicit autem Romanos scutis usos esse, ex quo stipendium militibus constitutum fuit: antea enim sine stipendio militabant. Mox idem appellat quosdam milites antepilanos: *hæc*, inquit, 30 *manipulorum agmen antepilanos appellabant.* Sic autem vocabant *hastatos & principes*

in

pro clypeis fecere: [1] & quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. Postremo in plures ordines instruebantur. [2] ordo sexagenos milites, duos centuriones, vexillarium unum habebat. prima acies hastati erant, manipuli quindecim,

in legione, quod essent ante triarios, qui pilani vocabantur. Vide Varr. IV de Ling. Lat. Turneb. lib. XI Adv. cap. 27.

1 *Et quod antea phalanges*] Nisi fuit: *& quæ antea phalanges similes Macedonicis, hæc postea.* Vide in Senecam ad Marciam cap. 19. *J. F. Gron.*

2 *Ordo sexagen. milites, duos centurion. --- prima* &c.] Locus intricatus & corruptus in omnibus libris, quam tamen magna parte reparavit Lipsius. Igitur, ne nihil dicam, illius sententiam paucis proponam. Legendum est: *Ordo milites sexagenos duos, centurionem & vexillarium unum habebat.* nam cuique centuriæ vexillum suum. Dein extra aleam est: *Prima acies hastati erant, manipuli decem.* non *quindecim*, quod inauditum. Ovidio jam Romulus *Hastatos instituit que decem: Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat Corpora.* Quia ergo totidem manipulorum princeps, sine dubio mox legendum: *Hoc viginti manipulorum agmen.* non *triginta.* Consentiunt veteres in omni legione, numeratis simul triariis, tantum fuisse triginta manipulos. Magis ambigua quæ sequuntur. De triariis Lipsius: *quia sub signis jam alii decem ordine locabantur.* Sed retineri videntur posse *ordines* pro manipulis: utcumque superius aliter acceperit: neque enim novum veteres eandem vocem in propinquo diversa vi satis usitata adhibere. Sic nec opus ejicere τὸ ordo in illis quæ subjunguntur: *ex quibus ordo unusquisque tres partes habebat.* Pergit Lipsius: *earum unamquamque primam, Pilum vocabant.* Tres enim partes in quoque facit ordine sive manipulo, triarios, rorarios, accensos. Pilum autem proprie triariorum, primæ partis. Sed sunt qui omnes triariorum ordines *Primospilos* putent vocitatos: ita ut primus ordo centuriaque κατ' ἐξοχὴν *primuspilus* & *centurio primipili* diceretur, quemadmodum *Hastatus* & *Princeps* simpliciter κατ' ἐξοχὴν primus hastatus & primus princeps: proximus, *secundus primuspilus*, inde *tertius primuspilus*, & sic deinceps. Quod si mavis, licet legere: *earum primam quamque primumpilum vocabant.* Denique legit Lipsius: *tribus ex vexillis constabat, centum octoginta sex homines erant.* nempe unusquisque ordo sive manipulus. non enim vexillum, quæ singula singulis generibus attribuit, unum triariis, alterum rorariis, tertium accensis. Sic fuerint hastati mille ducenti quadraginta, ex quibus ducenti leviter armati: principes mille ducenti quadraginta: sexcenti viginti triarii, totidem rorarii, totidemque accensi: in universum omnis legio quatuor millium trecentorum quadraginta. Eoque inferius legendum: *quatuor fere legiones quaternis millibus peditum.* non *quinis.* Idem.

Prima acies hastati erant, &c.] Secus de Romana militia Polybius, quam hoc loco Livius agit: ita tamen, ut quid ille sentiat facilius, quam quid Livius, intelligi possit. Legionem enim quatuor millium peditum fuisse scribit. Eam vero in quatuor partes dividit: *Velites* quos γυμνομάχους appellat, *Hastatos*, *Principes*, & *Triarios*, primos natu minimos, extremos maximos, medios inter utrosque interjectos fuisse: præterea *Triarios* sexcentos, *Principes*, itemque *Hastatos*, singulos mille & ducentos, *Velites* inde mille. Sin autem legio major fuit, tum præter *hastatos* reliquarum trium partium numerum pro portione auctum fuis-

cim, distantes inter se modicum spatium : manipulus leves vicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. leves autem qui hastam tantum gæsaque gererent, vocabantur. Hæc prima frons in acie florem juvenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas, totidem manipulorum, quibus principibus est nomen, hos sequebantur, scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc triginta manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis jam alii quindecim ordines locabantur : ex quibus ordo unusquisque tres partes habebat. earum unamquamque primum pilum vocabant. Tribus ex vexillis constabat. vexillum centum octoginta sex homines erant. Primum vexillum triarios ducebat; veteranum militem spectatæ virtutis : secundum rorarios; minus roboris ætate factisque : tertium accensos; minimæ fiduciæ manum. eo & in postremam aciem rejiciebantur. Ubi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnam inibant. si hastati profligare hostem non possent, pede presso eos retrocedentes in intervalla ordinum principes recipiebant. tum principum pugna erat; hastati sequebantur. triarii sub vexillis confidebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas subrecta cuspide

se. *Hastatos* præterea in x partes distributos, ac singulis earum *Centuriones duos* præfuisse, itemque in *Principibus* ac *Triariis*. *Velites* porro in partes æquales divisisse : iisque separatim *centuriones duos* præfecisse, partes has [illegible], præfectos [illegible], nominat. Hæc ille. Livius autem primam aciem *Hastatos* facit, id est leves milites, ac [illegible], in eamque pubescentes ad militiam omnes conjicit; alteram *Principes* una cum scutatis, quos *antepilanos* vocabant. Tertiam ex xv ordinibus constituit, quorum unusquisque tres partes haberet, earum unamquamque *primum pilum* vocabant : ex tribus vexillis constabat, *Triariorum*, *Rorariorum & Accensorum*. In nominibus autem *Ordo* & *Manipulus*, atque in summa militum ex verbis ejus concipienda mira obscuritas est. *Sigonius.*

1 *Hastas sub erecta cuspide*] Lege : *subrecta cuspide*. Ut apud alios *surrecto tergore*, *surrecto signo*. Festus : *surrexit & stellas antiqui ponebant pro surrexit, & eum partem pro surrecta*. Et sic Vossianus. Quin etiam : *hastas subrecta cuspide in terra fixas, ut haud secus quam vallo septa inhorreret acies, tenentes.* J. F. Gron.

1 *In*

e [1] in terra fixas, haud secus quam vallo septa inhorre-
et acies, tenentes. Si apud principes quoque haud satis
rospere esset pugnatum, à prima acie ad triarios sensim
eferebantur. inde rem ad triarios rediisse, quum labora-
ur, proverbio increbuit. Triarii consurgentes, ubi in
ntervalla ordinum suorum principes & hastatos rece-
iissent, extemplo compressis ordinibus velut claudebant
ias: unoque continente agmine, jam nulla spe post re-
icta, in hostem incidebant: id erat formidolosissimum
ıosti, quum velut victos insecuti, novam repente aciem
xsurgentem, auctam numero cernebant. Scribeban-
ur autem [2] quatuor fere legiones quinis millibus pedi-
um, equitibus in singulas legiones trecenis. alterum
antum ex Latino delectu adjiciebatur, qui ea tempe-
state hostes erant Romanis, eodemque ordine instruxe-
ant aciem: nec vexilla cum vexillis tantum, universi
hastati cum hastatis, principes cum principibus; [3] sed
enturio quoque cum centurione, si ordines turbati non
essent, concurrendum sibi esse sciebat. [4] Duo primipi-
i ex utraque acie inter triarios erant: Romanus, cor-
ore haudquaquam satis validus, cæterum strenuus
ir perituque militiæ: Latinus, viribus ingens, bella-
torque

1 *In terra fixas*] An non *In terram* naluit? 2,65. *Fixis in terram pilis.* 9, 7. *Fixoque in terram oculos.* 10, 29. *Verutis n corpora ipsa fixis.* Jac. Gron.

2 *Quatuor fere legiones quinis mill. ed.*] Mallem legi, *legiones fere quinis.* non enim de numero legionum am-igit, sed de numero militum cujus-que legionis. Libro autem priore, *uaternum millium & ducenorum peditum* uisse legionem scribit. Et lib. 22 au-tam esse usque ad *quina millia.* sic e-im ait: *Numero quoque peditum equi-umque legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adjectis, t quina millia peditum, trecenti equites ssent.* Quo ex loco apparet ante tem-us illud, non nisi *quaternum millium* eam fuisse, quemadmodum aperte quoque ibi Polybius ait. Eadem du-bitatio de *equitibus* incidit, quos hoc tempore *trecenos* vocat, cum secundo bello Punico centum adjectis *primum trecenos* factos esse scribat. Fortasse au-tem hæc non ad hoc, sed ad illud tem-pus accommodavit. *Sigonius.*

3 *Sed centurio quoque cum centurione*] Illud, *si ordines turbati non essent*, vide-tur significare aliquid definitius dixis-se Livium: nimirum, *sed & centurio, quo cum centurione, si ordines turbati non essent, concurrendum sibi esset sciebant.* J. F. Gron.

4 *Duo primipili*] Nomina horum centurionum omisit, Romani & La-tini. *Sigonius.*

torque primus: notissimi inter se, quia semper [1] pares ordines duxerant. Romano haud satis fidenti viribus, jam Romæ permissum erat ab consulibus, ut subcenturionem sibi, quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab uno destinato hoste. isque juvenis in acie oblatus, ex centurione Latino victoriam tulit. Pugnatum est haud procul [2] radicibus Vesuvii montis, qua via ad Veserim
9 ferebat. Romani consules prius quam educerent in aciem, immolaverunt. Decio [3] caput jecinoris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam Diis hostiam esse: Manlium egregie litasse. *Atqui bene habet*, inquit Decius, [4] *si ab collega litatum est.* Instructis, sicut ante dictum est, ordinibus, processere in aciem. Manlius dextro, Decius lævo cornu præerat. primo utrimque æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab lævo cornu hastati Romani, non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes recepere. In hac trepidatione Decius consul M. Valerium magna voce inclamat: *Deorum*, inquit, *ope, Valeri, opus est. agedum pontifex publicus populi Romani prai verba,*

1 *Pares ord. duxerant*] Malim, *duxerant*. Sigonius.

2 *Radicibus Vesuvii m.*] Ad easdem radices vastia porta fuisse scribit Valerius lib. 1 cap. 5. *Idem.*

3 *Caput jecoris à familiari parte cæsum*] Festus *Defixum* antiqua fuisse ait, *ubi caput ei jecoris non affuit.* Fuisse autem & fissum, & caput jecoris apparet ex lib. 2 Ciceronis de Divinatione. *Fissum*, inquit, *familiare traditum, & valde caput jecoris ex omni parte diligentissime considerant.* Unde Lucanus in primo Pharsaliæ:

Ecce videt capiti fictarum insistere molem; (pondet,
Alterius capitis pars ægra, & monstrifida
Pars micat.

Quod autem Cicero *familiare fissum*, & Livius *caput à familiari parte cæsum* adjunt, eo pertinet, quod pars una *hostia*, altera *familiaris* dicebatur. Unde Lucanus: *Venasque minaces Hostili de parte videt.* Idem.

4 *Si ab collega litatum est*] Vet. lib. *Si ab collega prospere litatum est.* Idem.

Si ab collega projecte litatum est] Delevi adultum ab Sigonio, *projecte*, auctoritate meliorum codicum, qui ipsemet illud egregiantque. Quis autem ignorat *litare* esse proprie καλλιερεῖν; lib. 38. *Sacrificio facto cum primis hostiis litasset.* Plautus Pœnulo: *Quæ litare ne juveo aiunt rumo rumo rato.* Justinus lib. 10. *Facto sacrificio auxilium Deorum implorant: litatis hostiis, obtentoque ut relucantur, quod petebant.* Unde & illa Plauti Pseudolo 1, 3. *Ut hodie ad litationem huic suppetat satias Jovi.* Livius lib. 41. *Senatus mactandis hostiis usum ad litationem sacrificii fecit.* J. Gron.

1 *Prece*

verba, quibus me pro legionibus devoveam. Pontifex eum togam prætextam sumere jussit, & velato capite manu subter togam ad mentum exerta, super telum subjectum pedibus stantem sic dicere: *Jane, Jupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, Divi Novensiles, Dii indigetes, Divi, quorum est potestas nostrorum, hostiumque, Diique Manes, vos* [1] *precor, veneror, veniam peto feroque, uti populo Romano Quiritium vim victoriamque prosperetis: hostesque populi Romani Quiritium, terrore, formidine, morteque afficiatis. Sicut verbis nuncupavi,* [2] *ita pro republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium, legiones auxiliaque hostium, mecum, Diis manibus Tellurique devoveo.* Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium jubet: matureque collegæ se devotum pro exercitu nunciare. [3] Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab utraque acie [4] aliquanto augustior humano visu, sicut cœlo missus piaculum omnis Deorum iræ, qui pestem ab suis averterent. Lucan. lib. 1. *Turba minor sequitur ritu succincta Gabino.* Turneb. lib. 22 cap. 20 Adverſ.

1 *Precor, veneror, veniam peto*] Solennia in ejusmodi devotionibus verba. Quæ adhibet etiam Macrobius lib. 3 ubi de ratione urbium, & exercituum devovendorum agit. *Sigonius.*

2 *Ita pro republica Quiritium, exercitu*] Videtur excidisse aliquid, ut integrum sit: *ita pro republica populi Romani Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium.* Nam τὸ *Quiritium*, in hujusmodi formulis appendix propria est τῶ *populi Romani.* Vitiatum quoque in vulgatis erat lib. 22, 10 illud *Respublica populi Romani Quiritium*, in veris sacri carmine. *J. F. Gron.*

3 *Ipse incinctus cinctu Gabino*] Romani magistratus & pontifices eo cinctu uti solent, cum belli causa operabantur; sacris se devovebant pro exercitu: portas Jani aperiebant: aut amburbia faciebant: denique cum rei sacræ operam dabant belli causa, & cærimonia quadam sacra defungebantur.

4 *Aliquanto augustior humano visu*] Si vox ultima bonæ fidei libris exesset, non eam desiderarem. Varro Atacinus: *clarissima longe Nomina vix ullo condita sunt tumulo, Magnus, & humano major Cato.* Ovidius lib. 2 Fast. *Pulcher & humano major, trabeaque decorus Romulus in media visus adesse via.* Justinus vel Trogus lib. 42. *Primusque humanorum post Herculem & Liberum, qui reges Orientis fuisse traduntur, eam cœli plagam domuisse dicitur.* Cicero lib. 13 ad Attic. ep. 21. *Ego autem tibi confirmo (possum falli ut humanus) à me non habere.* Video quidem conjurasse viros doctos ut hæc mutent, sed quiesse melius erat. Vel scribe, *visus.* Sensus, ut conspectus est ab utraque acie, aliquanto augustior humano visus est vel apparuit: ne alterutrum superfluum putes. *J. F. Gron.*

versam [1] in hostes ferret. Ita omnis terror, pavorque cum illo latus, signa primo Latinorum turbavit: deinde in totam penitus aciem pervasit. Evidentissimum id fuit, quod quacumque equo invectus est, ibi haud secus quam pestifero sidere icti pavebant: ubi vero corruit obrutus telis, inde jam haud dubie consternatæ cohortes Latinorum, fugam ac vastitatem late fecerunt. Simul & Romani exsolutis religione animis, velut tum primum signo dato coorti pugnam integram ediderunt. nam & rorarii procurrebant inter antepilanos, addiderantque vires hastatis ac principibus: & triarii genu dextero innixi, nutum consulis ad consurgendum exspectabant. Procedente deinde certamine, quum aliis partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius consul, audito eventu collegæ, quum, ut jus fasque erat, lacrimis non minus quam laudibus debitis prosecutus tam memorabilem mortem esset; paullisper addubitavit, an consurgendi jam triariis tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad ultimum discrimen servari, accensos ab novissima acie ante signa procedere jubet. Qui ubi subiere, extemplo Latini, tanquam idem adversarii fecissent, triarios suos excitaverunt: qui aliquandiu pugna atroci quum & semetipsi fatigassent, & hastas aut præfregissent, aut hebetassent, pellerent vi tamen hostem, debellatum jam rati, perventumque ad extremam aciem; tum consul triariis, *Consurgite nunc*, inquit, *integri adversus fessos, memores patriæ parentumque & con-*

1 *In hostes ferret. Ita omnis terror*, &c.] Prava penitus distinctio, & sic potius formanda: *Conspectus aliquanto augustior humano visu, sicut cælo missus paulo ante Dionysius, qui pestem ab suis averteret in hostes ferret; ita omnis terror*, &c. Quæ ad voces *augustior humano visu* eruditius quam verius notantur, vix animi Livio attribuere; ne quidem si *to visu* in MSS. quoque desideraretur, quippe eam vocem, vel similem omnino credere-

mus hic quoque à Livio subauditi, ut 3, 32. *Vocem nocte silentio audisse clariorem humana*; ubi etiam subintelligi voluit *voce*. 5, 47. *Solentes viros, præter ornatum habitumque humano augustiorem.* Hoc libro cap. 6. *Visa species viri majoris, quam pro humano habitu, augustiorisque.* Seneca lib. 1 Controv. 2. *Altior humana visa est circa me species eminere.* Jac. Gron.

1 *Signum*

& conjugum ac liberorum: memores consulis pro vestra victoria morte occumbentis. Ubi triarii consurrexerunt integri, efulgentibus armis, nova ex improviso exorta acies, ceptis in intervalla ordinum antepilanis, clamore subato principia Latinorum perturbant: hastisque ora folientes, primo robore virorum cæso per alios manulos velut inermes prope intacti evasere: tantaque cæde perrupere cuneos, ut vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoque sub radicibus montis procul instructi præbuere terrorem Latinis. Cæterum nter omnes cives sociosque præcipua laus ejus belli penes consules fuit: quorum alter omnes minas periculaque ab Diis superis inferisque in se unum vertit: alter ea virtute eoque consilio in prœlio fuit, ut facile convenerit inter Romanos Latinosque, qui ejus pugnæ memoriam posteris tradiderunt, utrius partis T. Manlius dux fuisset, ejus futuram haud dubie fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundum prœlium capta, multique mortales ibi vivi oppressi, maxime Campani. Decii corpus ne eo die inveniretur, nox quærentes oppressit. postero die inventum inter maximam hostium stragem coopertum telis: funusque ei par morti, celebrante collega, factum est. Illud adjiciendum videtur, licere consuli, dictatorique, & prætori, quum legiones hostium devoveant, non utique se, sed quem velint ex legione Romana scripta civem devovere, *si is homo qui devotus est, moritur, probe factum videri: ni moritur, tum* [1] *signum septem pedes altum, aut majus in terram defodi, &* [2] *piaculum hostia cædi. Ubi illud signum defossum erit,*

1 *Signum septem pedes altum*] *Signum* opinor vocare imaginem ejus hominis, qui devotus non est mortuus: mortem enim ejus defossione imaginis & hostiæ cæde repræsentari voluerunt. *Sigonius.*

2 *Piaculum hostia cædi*] Nisi quid vitii inest, *Piaculum cædi*, dixit pro *fieri*. Nam paulo post ait: *Marti Suove taurilibus piaculum fieri* Idem.

Piaculum hostia cædi] Nisi quid vitii inest, inquit Sigonius. Volunt certe id Rott. Helm. Voss. alter, Mureti libri, qui *piaculum hostiam cædi*, elegantius ἐπεξηγητικ. *J. F. Gron.*

1 *Suove*

erit, eo magistratum Romanum escendere fas non esse. Sin autem sese devovere volet, sicuti Decius devovit: *ni moritur, neque suum, neque publicum divinum pure faciet, qui sese devoverit. Vulcano arma, sive cui alii divo devovere volet, sive hostia, sive quo alio volet, jus est. Telo, super quod stans consul precatus est, hostem potiri, fas non est: si potiatur, Marti* [1] *suovetaurilibus piaculum fieri.* Hæc (etsi omnis divini humanique [2] moris memoria abolevit, nova peregrinaque omnia priscis ac patriis præferendo) haud ab re duxi verbis quoque ipsis, ut tradita nuncupataque sunt, referre. Romanis post prœlium demum factum Samnites venisse subsidio, exspectato eventu pugnæ, apud quosdam auctores invenio. Latinis quoque ab Lavinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri cœptum. & cum jam portis prima signa, & pars agminis esset egressa, nuncio allato de clade Latinorum, quum conversis signis retro in urbem rediretur; prætorem eorum nomine Millionium dixisse ferunt, *propaullula via magnam meretedem Romanis esse solvendam.* Qui Latinorum pugnæ superfuerant, multis itineribus dissipati, quum se in unum conglobassent, [3] Vescia urbs eis receptacu-

11

1 *Suovetaurilibus*] Olim *Solitaurilibus*. legebatur. At Festus docet rationem, cur & *Solitaurilia*, & *Suovetaurilia* defendi possint. *Sigonius.*

2 *Moris memoria abolevit*] Locus corruptus & contra sensum. Legendum autem, *incuria abolevit. τὸ memoria* natum ἐκ τοῦ *moris*. Nil ego certius puto. *Tan. Faber.* Immo sanum est τὸ *memoria* & verbum boni coloris: quippe memoria abolescens parit incuriam: ac Livius voce *memoria* sic utitur, ut aliquid proximum curæ & sollicitudinis speciem quandam denotet. 27, 3. *Ne Tarentina quidem arcu excidit memoria*, hoc est, cura & ad eam recipiendam intentio. 4, 21. *Pessilentior inde annus tantum vastitatis fecit, ut non modo prædandi causa quisquam ex agro Romano non exiret, bellive inferendi memoria patribus aut plebi esset.* hoc est, cupiditas & propositum: Sic *miles prædæ aut vivos capiendi non memor*, dicitur 28, 20, qui cædi tantum & sanguini fundendo animum adjicit. Ipsa phrasis est 9, 36. *Aliis omnibus clades Caudinæ nondum memoria aboleverat.* Jac. Gron.

3 *Vescia urbs eis rec. f.*] Stephanus Βεσκία πόλις Αὐσόνων. Hoc dixi, quia Glareanus se nusquam alibi legisse hoc nomen ait. *Sigonius.*

Vescia urbs eis receptaculum fuit] Suspectum mihi τὸ *eis*: nec pejus erit si deleas, scribasque: *multis itineribus dissipatus.* quod tanquam ambiguum videntur mutasse. Nihil tamen ausim, antequam vetus aliqua accedat auctoritas. *J. F. Gron.*

ptaculum fuit. Ibi in conciliis Numisius imperator eorum, affirmando *communem vere Martem belli utramque aciem pari cæde prostravisse; victoriæque nomen tantum penes Romanos esse, cæteram pro victis fortunam & illos gerere: funesta duo consulum prætoria, alterum parricidio filii, alterum consulis devoti cæde: trucidatum exercitum omnem: cæsos hastatos principesque; stragem & ante signa & post signa factam: triarios postremo rem restituisse. Latinorum etsi pariter acciscæ copiæ sint, tamen supplemento vel Latium propius esse, vel Volscos, quam Romam. Itaque, si videatur eis, se ex Latinis & ex Volscis populis juventute propere excita, rediturum infesto exercitu Capuam esse: Romanosque nihil tum minus quam prælium exspectantes, nec opinato adventu perculsurum.* Fallacibus literis circa Latium nomenque Volscum missis, quia qui non interfuerant pugnæ, ad credendum temere faciliores erant, tumultuarius undique exercitus raptim conscriptus convenit. Huic agmini Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuessam Minturnasque is locus est) occurrit, prius quam castris locus caperetur, sarcinis utrimque in acervum conjectis, pugnatum debellatumque est. adeo enim acciscæ res sunt, ut consuli victorem exercitum ad depopulandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini: deditionemque eam Campani sequerentur. [2] Latium Capuaque agro mulctati. Latinus ager

1 *Inter Sinuessam*, &c.] Hinc Diodorus lib. 16 ait Latinos, Campanosque ad Sueſſam hoc anno victos: vitiose pro ad Sinuessam. Ῥωμαῖοι δ' ἐπὶ τοὺς Λατίνους καὶ Καμπανοὺς, συντεταγμένους περὶ Σινόεσσαν πόλιν ἐνίκησαν, καὶ τὴν ἀπαθέντων μέγα τι χώρας ἀφείλοντο. ὁ καταρθωκὼς δὲ μάλιστα Μάλλιος ὁ ὑπατος ἐδεδώκει. Sigonius.

2 *Latium, Capuaque*] Vet. lib. *Latini Capuaque.* Idem.

Latium Capuaque agro mulctati] Alienum, non Livii est, quod venditat Sigonianus: *Latini.* nam *Latium Capuaque* sensu est Latini Campanique: itaque his conveniens verbum illis apponitur. Sic lib. 6. *Etruria prope omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat.* Rursus: *Eodem anno Setiam, ipsis querentibus penuriam hominum, novi coloni adscripti.* Quasi dixisset, *in Setinos.* Lib. 9. *Plistiam ipsi socios Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent, circumsidunt.* Eodem cap. 41. *Is profectus ad Nuceriam Alfaternum, jam pacem petentes, quod uti ea quum daretur noluissent, adspernatus oppugnando ad deditionem subegit.* Quasi esset Nucerinos petentes adspernatus subegit. Itaque Sigonius, bene alioquin hic versa-

ager Privernati addito agro : & Falernus , qui populi Campani fuerat, usque ad Vulturnum flumen, plebi Romanæ dividitur. bina in Latino jugera, ita ut dodrantem ex Privernati complerent, data: terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adjectis. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumque equites, quia non desciverant. Cum Laurentibus renovari fœdus jussum. renovaturque ex eo quotannis [1] post diem decimum Latinarum. Equitibus Campanis civitas data: monumentoque ut esset, æneam tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt. vectigal quoque eis Campanus populus jussus pendere in singulos quotannis ([2] fuere autem mille, & sexcenti) denarios nummos quadringe-
12 nos quinquagenos. Ita bello gesto, præmiis pœnaque pro cujusque merito persolutis, T. Manlius Romam rediit: cui venienti seniores tantum obviam exisse constat: juventutem, & tunc, & omni vita deinde, aversatam eum execratamque. Antiates in agrum Ostiensem, Ardeatem, Solonium incursiones fecerunt. Manlius consul, quia ipse per valetudinem id bellum exsequi nequierat, dictatorem L. Papirium Crassum, qui tum forte erat prætor, dixit: ab eo magister equitum L. Papirius Cursor dictus. Nihil memorabile adversus Antiates ab dictatore gestum est, quum aliquot menses stativa in agro Antiati habuisset. Anno insigni victoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc consulum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita claro ad memoriam, imperio, successere consules [3] Ti. Æmilius Mamercinus, & [4] Q. Publilius Philo : neque in similem mate-

versatus, male addit, *eam oppugnando.* Adde quæ ad lib. 29, 12 & lib. 38, 29. *J. F. Gron.*

1 *Post diem decimum Latinarum*] Vet. lib. *Decimam.* Latinæ feriæ per quatuor dies agebantur, post x diem, quam actæ erant renovabatur hoc fœdus. *Sigonius.*

2 *Fuere a. mille, & sexcenti*] Ne quis de hac lectione dubitet, ita etiam in lib. vet. esse scito. *Idem.*

3 *T. Æmil. Mamercus*] *Ti. Æmilius Mamercinus:* Diodorus & vet. lib. *Idem.*

4 *Q. Publius Ph.*] *Publilius*, ut ante. *Idem.*

materiam rerum, & ipsi aut suarum rerum, aut partium in republica magis quam patriæ memores. Latinos ob iram agri amissi rebellantes [1] in campis Fenectanis fuderunt, castrisque exuerunt. Ibi Publilio, cujus ductu auspicioque res gestæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi juventus cæsa erat; Æmilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebantur Tiburs, Prænestinus, Veliternusque populus: venerant & [2] ab Lavinio Antioque auxilia. Ubi quum prœliis quidem superior Romanus esset, ad urbem ipsam Pedum, castraque sociorum populorum, quæ urbi adjuncta erant, integer labor restaret; bello infecto repente omisso, consul, quia collegæ decretum triumphum audivit, ipse quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam rediit. Qua cupiditate [3] offensis Patribus, negantibusque, nisi Pedo capto aut dedito, triumphum, hinc alienatus ab senatu Æmilius, seditiosis tribunatibus, similem deinde consulatum gessit. Nam neque quoad fuit consul, criminari apud populum Patres destitit, collega haudquaquam adversante, quia & ipse de plebe erat: (materiam autem præbebat criminibus [4] ager in Latino Falernoque agro maligne plebei divisus.) & postquam senatus finire imperium consulibus cupiens, dictatorem adversus rebellantes Latinos dici jussit: [5] Æmilius,

1 *In campis Fenectanis*] Cluverius lib. 3 Ital. ant. legit *Pedanis*. Jac. Gron.

2 *Ab Lanuvio, Ant.*] *Lavinio*, ex vet. lib. ut post dicam. *Sigonius.*

3 *Offensis patribus, negantibusque*] Procul dubio legendum est, *offensis patribus*: præsertim cum subsequatur, *Negantibusque*. Idem.

4 *Ager in Latino Falernoque agro*] Dele *το agro*. Sic supra: *Bina in Latino jugera, ita ut dodrantem ex Privernati complerent, data*. Tan. Faber.

Ager in Latino Falernoque agro maligne plebi divisus] Scio posse excusari, quum priore loco partem proprie illam designet, quæ sub sortem & pertricam venit, posteriore omne territorium eorum populorum. Si tamen *τῷ agro* vetus aliquis liber excluderet, facile intelligerem illud ipsum vel *τῷ solo*: ut cum dicimus, *in hostico, in pacato*. Lib. 3. *Non diutius se in Hernico hostio continuit*. Lib. 8. *Sine commeatu vagi milites, in pacato, in hostico, errent*. J. F. Gron.

5 *Æmilius cujus tum fasces erat*] Vet. lib. *Cui*, ut lib. 1. *Brutus prior concedente collega fasces habuit*. Et alibi de eadem re: *Penes quem summa imperii erat*. Sigonius.

lius, cujus tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo [1] magister equitum Junius Brutus dictus. [2] Dictatura popularis, & orationibus in Patres criminosis fuit, & quod tres leges secundissimas plebei, adversas nobilitati tulit: unam, [3] ut plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium Patres auctores fierent: tertiam, ut alter utique ex plebe, [4] quum eo ventum sit ut utrumque plebeium consulem fieri liceret, censor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus, ac dictatore, quam ex victoria eorum bellicis-
13 que rebus foris auctum imperium Patres credebant. Anno insequenti [5] L. Furio Camillo, C. Mænio consulibus,

1 *Magister equitum Junius Brutus*] Hic est *D. Junius Brutus Scæva*, qui post consul erit. *Sigonius.*

2 *Dictatura popularis*] Lego *Dictator popularis*. nam sequitur, *leges tulit*, alioquin fiet, ut dicamus: *Dictatura leges tulit*, sic vet. lib. *Idem.*

Dictatura popularis] Sigonius *Dictator*: sed vide notas ad lib. 34, 6. *J. F. Gron.*

3 *Ut plebiscita omnes Quirites tenerent*] Contra alii, ut Plinius, Gellius, & Jurisconsulti, qui hanc legem primum latam esse à Q. Hortensio Dictatore scribunt, ut post dicam in epitoma lib. 11. *Sigonius.*

4 *Cum eo ventum sit, ut utrumque plebeium fieri liceret*] Miror non hoc loco notatum esse à Glareano Livium, qui scripserit *eo ventum* esse, *ut utrumque plebeium* censorem *fieri liceret*, cujus rei nihil ante meminerit. Nam de altero tantum occupato à plebe censuræ loco agit. Hoc tamen si quis fecerit, injuste faciet. legitur enim mendose in vulgatis libris, recte autem in manuscriptis, sic: *cum eo ventum sit, ut utrumque plebeium consulem fieri liceret*: sensus est, Ut, quoniam quod gravius erat, concessum est à patribus, utrumque consulem ex plebe fieri, concedant id etiam, quod levius esse videtur, ut alter utique censor ex plebe fiat. De utroque autem consule plebeio lata lex anno CDXIII, ut ait Livius lib. 7 extremo. *idem.*

5 *L. Furio Camillo, C. Mænio consulibus*] Plinius lib. 34 cap. 5 *C. Manium* cum Livio consules edit. Diodorus Λεύκιον Φούριον, Γάϊον Μάλιον. *C. Manius* P. F. P. N. in Censura, & Dictatura ejus Capitolina dicitur: At collega *L. Furius, Sp. F. M. N. Camillus.* Ex quo apparet errare Glareanum, qui hunc *iterum* consulem esse scribendum putat, quasi vero idem sit, atque ille qui ante & consul & dictator fuit, cum ille *M. F.* hic *Sp. F. M. N. sit, hoc modo*

M. Furius Camillus. Tr.mil.an.352.

M. Furius Camillus Tr.mil.an.354, 357, 361, 370, 372, 375. Dictator, 359, 365, 367, 387, 388.

M. Furius Camillus mortuus in damnatione patris. Livius, Plutarchus.

Sp. Furius Camilli dictat. F. prætor primus. 389.

L. Furius Sp. F. M. N. Camillus Cos. 417, 430.

L. Furius Camillus Dictatoris F. Dict. 405, 410. Cos. 406. *Idem.*

1 *Ita*

bus, quo [1] insignitius omissa res Æmilio superioris anni consuli exprobraretur, Pedum armis, virisque, & omni vi expugnandum ac delendum, senatus fremit: coactique novi consules omnibus eam rem præverti, proficiscuntur. Jam Latio is status erat rerum, ut neque bellum neque pacem pati possent. ad bellum opes deerant: pacem ob agri adempti dolorem aspernabantur. Mediis consiliis standum videbatur, ut oppidis se tenerent: ne lacessitus Romanus caussam belli haberet: & si cujus oppidi obsidio nunciata esset, undique ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur. Neque tamen nisi admodum à paucis populis Pedani adjuti sunt. Tiburtes, Prænestinique, quorum ager propior erat, Pedum pervenere. [2] Aricinos, Lavinioque, & Veliternos Antiatibus Volscis

1 *Insignitius om. r.*] Vet. lib. *Insignius.* Sigonius.

2 *Aricinos, Lanuvinoque*] Quemadmodum paulo ante *ab Antio, Lavinioque* dixit, sic hoc loco, *Aricinos, Lavinioque* legendum puto. Me in hanc sententiam adducunt cum libri veteres, tum maxime Capitolini lapides, in quibus hic *C. Mænii* triumphus his verbis descriptus est:

C. MÆNIUS P. F. P. N. COS. DE ANTIATIBUS AN. CDXV.

LAVINIEIS, VELITERNEIS PRIDIE K. OCT.

Quoniam autem in his duorum oppidorum nominib. tanti erroris implicant non Latinorum, sed etiam Græcorum auctorum, ut vix *Lavinium* à *Lanuvio* distinguere, vel diuturna attentione queas, non alienum ab hoc instituto esse duxi, notas quasdam afferre, quibus alterum ab altero prudens lector internoscere possit. Est autem illa una, quod *Lavinium* ab Ænea, ut omnes, *Lanuvium* à Diomede, ut Appianus lib. 2 ait, conditum est. Altera quod *Lavinium* colonia, *Lanuvium*, municipium fuisse traditur. De *Lavinio* scriptum est in Epitome libro septuagesimo, *Marsi, Antium, & Ariciam, & Lavinium colonias devastavit.* De Lanuvio in oratione pro Milone, pro Murena, & apud Pædianum. Tertia, quod *Lavinii* consules Vestæ & penatibus sacra peregerint, *Lanuvii* vero Sospitæ Junoni. Illius historiæ auctor est Dionysius libro 1, & Macrobius lib. 3 cum ait: *Consules & prætores, & dictatores cum ineunt magistratum, Lavinii rem divinam faciunt penatibus pariter, & Vestæ.* Hujus Cicero pro Murena: *Nolite*, inquit, *à sacris patriis Junonis Sospitæ, cui omnes consules facere necesse est, domesticum & suum consulem potissimum avellere.* Erat autem Murena è municipio, ut ipse paulo ante ait. Quarta, quod *Lavinium* longius abest à Roma, quam *Lanuvium.* Distat enim à mari quatuor stadia, ut ait Dionysius lib. 1. situm inter Ostiam & Antium, auctore Strabone lib. 5. At *Lanuvium* abest à Roma stadia CL, ut ait Appian. lib. 2. ita ut auctore Strabone ab eo mare & Antium prospici possit, haud procul ab Aricia, quæ CLX stadia abest in Appia via sita. Ipsa tamen inter se non admodum distantia videntur fuisse. Quæ res majorem etiam erroris causam præbuisse videtur. Horum etiam

scis se conjungentes [1] ad Asturæ flumen, Mænius improviso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tiburtibus, maxime valido exercitu, [2] majore mole, quamquam æque prospero eventu, pugnat. Tumultum maxime repentina inter prœlium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus conversa Camillus, non compulit solum eos intra mœnia, sed eodem etiam die, quum ipsos auxiliaque eorum perculisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde jam majore conatu animoque ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium victorem circumducere exercitum: nec quievere ante, quam expugnando, aut in deditionem accipiendo singulas urbes, Latium omne subegere. Præsidiis inde dispositis, per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. additus triumpho honos, ut statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Prius quam comitiis in insequentem annum consules rogarent, Camillus de Latinis populis ad senatum retulit, atque ita disseruit: *Patres Conscripti, quod bello armisque in Latio agendum fuit, id jam Deum benignitate ac virtute militum ad finem venit. ecsi ad Pedum Asturamque sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia,* [3] *& Antium*

oppidorum populos commemorat Dionysius lib. 5 Λαυρεντίνες, Λανουϊνες, Λαβινιάτας; id est, *Laurentes, Lanuvinos, & Lavinios.* Ac Stephanus quidem etiam Λαβίνιον, κτίσμα Αἰνείου, populos edere Λαβινιάτας ait. Ubi vero ait, Λαύινον μιᾶς πόλις Λατίνων. τὸ ἐθνικὸν, Λαυινιεὺς, Διονύσιος ἐν Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας, dubitationem affert, quia Dionysii ex 5 lib. testimonium profert, ne mendose pro *Laurento*, aut pro *Lanuvio* sit. Apud Dionys. etiam vox illa λαυίνας vitiose videtur esse, pro Λαυίνας. Verum ut dixi mira horum nominum depravatio est. *Sigonius.*

1 *Ad Asturæ flumen*] Plin. lib. 3 cap. 5 ait & flumen & insulam in Latio esse Asturam. Sabellicus *Assura* legisse videtur. *Glareanus.*

Ad Asturæ flumen] Vet. lib. *Ad Saturam flumen.* Ego tamen legendum puto: *Ad Sturam flumen.* Nam Festus in vocib. incipientibus à litera S, ait: *Stura fluvius est in agro Laurenti.* Item Strabo lib. 5 eundem in his locis fluvium Στόρα vocat. *Sigonius.*

2 *Majore mole*] *Majore mole*, quod Glareanus ait nescire ut intelligatur, est *majore apparatu.* Nam quia de Mœnio dixit: *Aricinos improviso adortus fudit*: hinc opponit, *at Camillus Tiburtes, majore mole, quamquam æque prospero eventu.* Idem.

3 *Et Antium ex Volscis*] Hoc καὶ σιωπᾷ intelligo. nam ipse antea nusquam

tium ex Volscis, aut vi capta, aut recepta in deditionem, præsidiis tenentur vestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebellando sæpius nos sollicitant, quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. Dii immortales ita vos potentes hujus consilii fecerunt, ut sit Latium deinde, an non sit, in vestra manu posuerunt. Itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum, vel sæviendo, vel ignoscendo, potestis. Vultis crudeliter consulere in deditos, victosque? licet delere omne Latium: vastas inde solitudines facere, unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaque sæpe usi estis. Vultis exemplo majorum augere rem Romanam, victos in civitatem accipiendo? materia crescendi per summam gloriam suppeditat. certe id firmissimum longe imperium est, quo obedientes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet. tot populos inter spem metumque suspensos animi habetis: [1] *& vestram itaque de eis curam quam primum absolvi, & illorum animos, dum exspectatione stupent, seu pœna, seu beneficio, præoccupari oportet.* [2] *Nostrum enim fuit efficere, ut omnium rerum vobis ad consulendum potestas esset. vestrum est decernere quod optimum vobis reique*

quam dixit: quamquam memoriæ lapsus videri poterat, in tanta cum scriptorum, tum rerum confusione. *Glareanus.*

Et Antium ex Volsci] Quamquam Volsci Latini erant, tamen Latinorum numero haud habiti esse videntur. Captum ergo ait Antium Camillus, quod tamen nomen nominatim supra non est expressum à Livio, nisi cum dixit: *Nec quievere ante, quam expugnando, aut in deditionem accipiendo singulas urbes Latium omne subegere.* Sigonius.

1 *Et vestram itaque de eis*] Placet antiqua quorundam librorum lectio, *& vestram utique.* Quæ lectio desiderare videtur, ut verba illa: *Tot populos*, &c. parenthesi includantur, atque hoc modo tota sententia colligatur: *Sed maturato opus est, quicquid statuere placet (tot populos inter spem, metumque suspensos animi habetis) & vestram utique de eis curam quamprimum absolvi, & illorum animos dum expectatione stupent, seu pœna, seu beneficio præoccupari oportet.* Idem.

Et vestr. utique de eis] Illud *utique* ab Sigonio est, præcedentia verba includentis parenthesi. Sed nostri, ut edebatur, *itaque:* longeque melius sic procedit oratio. Dixerat maturato opus esse. Id confirmat quasi syllogismo: tot populos suspensos animi tenetis. ergo & vestra & illorum interest rem confieri: vestra, ut absolvamini tanta cura; illorum, ut vel pœna vel beneficio præveniantur, priusquam se colligere, & ipsi aliquid consilii capere possint. *J. F. Gron.*

2 *Nostrum enim fuit efficere*] Flor. Rott. Helm. uterque Vossianus & Mureti libri expungunt *to enim.* Nec facit ad sententiam. *Idem.*

14 *reique publicæ sit.* Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare. sed quum aliorum causa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, ut pro merito cujusque statueretur, si de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singulis, decretumque. [1] Lanuvinis civitas data: sacraque sua reddita cum eo, ut ædes lucusque Sospitæ Junonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini, Nomentanique, & Pedani, eodem jure, quo Lanuvini in civitatem accepti. [2] Tusculanis servata civitas, quam habebant: crimenque rebellionis à publica fraude in paucos auctores versum. In [3] Veliternos, veteres cives Romanos, quod toties rebellassent graviter sævitum: & muri dejecti, & senatus inde abductus: jussique trans Tiberim habitare: ut ejus, qui cis Tiberim deprehensus esset,[4] usque ad mille pondo clarigatio esset: nec priusquam

1 *Lanuvinis civitas --- Rem. esset.*] Quamquam in quibusdam libris sit *Lanuvio*, tamen *Lanuvinis* legendum est. Nam de *Municipio*, deque sacris *Junonis Sospitæ* mentio fit. Hoc autem primum tempore *Lanuvini municipes* facti sunt una cum aliis Latinis muris, quos numerat Livius. Hac de re Cicero pro Cornelio, sic: *Itaque ex Latio multi & Tusculani, & Lanuvini, & ex cæteris generib. gentes universæ in civitatem sunt receptæ; ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum.* Neque vero moveat quemquam, quod *Lanuvinis* civitatem datam scribat, quos ne victos quidem ante tradiderit. Nam, ut dixi, satis habuit dicere: *Neque ante quievere, quam expugnando, aut in deditionem accipiendo singulas urbes, Latium omne subegere.* Sigonius.

2 *Tusculanis servata civitas, quam hab.*] Data est civitas Tusculanis auctore Livio an. ab urbe cond. CCCLXXV. ut merito Cic. pro Plancio municipium antiquissimum vocet Tusculum. *Idem.*

3 *Veliternos veteres cives Rem.*] Velitræ colonia deducta est anno ab urb. cond. CCCLX lib. 2. *Idem.*

4 *Usque ad mille pondo clarigatio esset*] Budæus, *Clarigationem* esse voluit, quam Græci κλαρίγησιν dixere: vide Pollucem lib. 8 cap. 1. *Pignoratio* etiam vocatur: interpretes barbari, *repræsaliam* dicere maluerunt. Vet. Gloss. ἀνταγωγὴν, & Novell. 52 ἐμπρῆσιν, & ἁρπαγὴν, nam reddere nolentibus, vi pignoratio seu repræsalia fiebat. Ego sane *Clarigationem* pignorationem dici Latine posse censerem, nisi *pignoratio* res potius, quam personam respiceret. *Clarigatio* vero, sicut Androlepsia, potius personas quam res. At *Clarigationem* fuisse personarum potius quam rerum prehensionem, ex ipsius Livii verbis clare percipimus; quæ tamen prehensio cessabat, soluta pœnæ loco pecunia determinata: sicque respectu prehensionis personarum *Androlepsiam*; respectu vero redemptionis & solutæ pecuniæ *pignerationem* dici posse censemus. *Marcell. Donatus.*

quam ære persoluto, is qui cepisset, extra vincula captum haberet. In agrum senatorum coloni missi: quibus adscriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. [1] Et Antium nova colonia missa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi adscribi coloni vellent. naves inde longæ abactæ: interdictumque mari Antiati populo est, & civitas data. Tiburtes, Prænestinique agro mulctati: neque ob recens tantum rebellionis, commune cum aliis Latinis crimen, sed quod, tædio imperii Romani, cum Gallis, gente efferata, [2] arma quondam consociassent. Cæteris Latinis populis connubia commerciaque & concilia inter se ademerunt. [3] Campanis equitum honoris caussa, qui cum Latinis rebellare noluissent, Fundanisque, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataque semper fuisset via, civitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanosque ejusdem juris conditionisque [4] cujus Capuam esse placuit. Naves Antiatium, partim in navalia Romæ subductæ, partim incensæ, rostrisque earum suggestum, in foro exstructum,

1 *Et Antium nova colonia missa*] Ea primum deducta fuit anno ab urb. cond. CCLXXXV. *Sigonius.*

2 *Arma quondam*] Hac de re libro priore dictum est. *Idem.*

3 *Campanu equitibus honoris causa, qui a cum Lat.*] Nihil in his quod ad intellectum potest pertinere. Et jam ante cap. 11 dixit Campanis equitibus civitatem datam. MS. Rott. & alter Voss. *equitum.* Lege: *Campanis, equitum honoris causa, qui cum Latinis*, &c. Quod enim ante diximus de equitibus, iis civitatem datam esse, id de pleno civitatis jure intelligendum: nunc vero omnibus Campanis civitas datur, sed sine suffragio. Id utrumque ita factum esse, sed diversis temporibus, clarum est ex Livio 23, 5, in verbis Varronis: *Adjicite ad hæc, quod fœdus æquum deditis, quod leges vestras, quod ad extremum civitatem nostram magnæ parti vestrum dedimus communicavimusque vobiscum.* 26, 33, de Campanis: *Cives Romanos, affinitatibus plerosque & propinquis jam cognationibus, connubio vetusto junctos.* 31, 31, de iisdem: *Hi homines, quum ipsos fœdere primum, deinde connubio atque inde cognationibus, postremo civitate nobis conjunxissemus.* Ad hoc tempus, quo omnibus Campanis civitas absque suffragio data est, pertinet fragmentum vetus apud Censorinum: *Cives Romani tunc facti sunt Campani.* Στεδιονίκ. apud Scaligerum ad Eusebium pag. 329 Olymp. PIA. κ΄ Ἰταλίων τὸ πολίτευμα Ῥωμαίοις Καμπανοῖς ἐδόθη. *Equitum honoris causa*, ut 10, 24. *Honoris ejus causa.* Cicero l. 16 ad Atticum, epist ad Plancum: *Ut hoc, quod te tua sponte facturum certo scio, honoris nostri causa libenter facias.* Jac. Gron.

4 *Cujus Capuam*] *Capuam* agro mulctatam tantum dixit supra. *Latinis Capuaque agro multatis.* Sigonius.

ctum, adornari placuit: [1] Rostraque id templum appel-
15 latum. C. Sulpicio Longo, [2] P. Ælio Pæto, consulibus, quum omnia non opes magis Romanæ, quam beneficiis parta gratia bona pace obtineret, inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum. Aurunci à T. Manlio consule in deditionem accepti; nihil deinde moverant: eo petendi auxilii ab Romanis causa justior fuit. Sed prius quam consules ab urbe (jusserat enim senatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur: Auruncos metu oppidum deseruisse, profugosque cum conjugibus ac liberis, [3] Suessam communisse (quæ nunc Aurunca appellata) mœnia antiqua eorum, urbemque ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus consulibus senatus, quorum cunctatione proditi socii essent, dictatorem dici jussit. dictus C. Claudius Regillensis, magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde injecta de dictatore: & quum augures vitio creatum videri dixissent, dictator magisterque equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minucia Vestalis, suspecta primo propter mundiorem justo cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice servo; quum decreto eorum jussa esset sacris abstinere, [4] familiamque in potestate habere; facto judicio, viva [5] sub terram, ad portam Col-

1 *Rostraque id templum appellatum*] Hinc Plin. lib. 16 cap. 4. *Statua vel a tutorum tribunali prospiciens foro decora erat, velut puppis Rom. ipsa corona rostrata.* Et Cic. in Vatin. *In rostris, in eo templo quam augusto templo, ac loco.* Et pro lege Manilia: *In eum ipsum locum descendere, quem majores exuviis navalibus, & classium spoliis ornatum reliquis jam.* Sigonius.

2 *P. Ælio Pæto*] Pæto ex Capitolinis lapidibus, & nummis argenteis. *Idem.*

3 *Suessam communisse*] Vet. lib. *Comminisse.* Recte. Nam, inquit, Auruncos oppidum antiquum suum deseruisse ac profugisse. Nomen autem ejus oppidi Aurunca fuisse fuit, quo deinde nomine Suessa ipsa etiam affecta est. Sic Aulonium fuisse oppidum Aulona. *Idem.*

4 *Jussa familiam suam in potestate habere*] Id est, prohibita manumittere servos, ut essent, ex quibus quæstiones haberi possent. Sic pag. 749, 750, Sigon. 2 de Iud. *Hem. Vanssias.*

5 *Sub terram dextra via stratam*] Cur *sub terram stratam* dicat, exponit Plutarch. in Numa, ubi de pœna Vestalium agit: ὀνταῦθα κατασκευάζεται κατάγειον οἴκημα μέγας κλίμαξι κάτω ὁ εἰς αὐτὸ κλίνη τε στρώσασθαι. id est, *Eo in loco*, ad portam Collinam, *præparatur*

Collinam dextra via ſtrata defoſſa [1] Scelerato campo. credo ab inceſto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publilius Philo prætor primum de plebe, adverſante Sulpicio conſule, [2] qui negabat, rationem ejus ſe habiturum, eſt factus; ſenatu, quum in ſummis imperiis id non obtinuiſſet, [3] minus in prætura tendente. Inſequens 16
annus, L. Papirio Craſſo, [4] Cæſone Duilio conſulibus, Auſonum magis novo quam magno bello fuit inſignis. ea gens Cales urbem incolebat. Sidicinis finitimis arma conjunxerat: unoque prœlio haud ſane memorabili duorum populorum exercitus fuſus, propinquitate urbium & ad fugam pronior, & in fuga ipſa tutior fuit. nec tamen omiſſa ejus belli cura Patribus, quia toties jam Sidicini, aut ipſi moverant bellum, aut moventibus auxilium tulerant, aut cauſſa armorum fuerant. Itaque omni ope annixi ſunt, ut maximum ea tempeſtate imperatorem T. Valerium Corvum conſulem quartum facerent: collega additus Corvo M. Atilius Regulus. & ne forte caſu erraretur, petitum ab conſulibus, ut extra ſortem Corvi ea provincia eſſet. Exercitu victore à ſuperioribus conſulibus accepto ad Cales, unde bellum ortum

tur ſub terram domus haud admodum magna, in ea vero lectus eſt ſtratus. Sigonius.

Dextra via ſtrata] Sic priſcæ editiones. Sigonius *ſtratam*: & cur *terram ſtratam* dicat Livius, ait docere Plutarchum: apud quem eſt in hypogæo, quo defodiebantur virgines Veſtales, lectum ſtratum fuiſſe. Ego *trielinium ſtratum* facile admitto, in quo lecti ſunt ſtrati: *terram ſtratam*, ſub qua lectus ſtratus ſit, accipere non poſſum. Niſi & *ſtratum mare* in quo lecti ſternuntur. Thuan. *Dextra viam ſtrata.* Pall. *Dextra via ſtatim.* Voſſ. *Dextra viam ſtratam.* Helm. *Extra viam ſtratam.* Quod aliquem commovere poſſit. Sed *dextra via ſtrata*, eſt ad ſiniſtram munitæ viæ: in campo, ubi à dextra eſt via ſtrata. Sic lib. 2, 49. *Infelici via dextro Janoportæ Carmentalis.* J. F. Gron.

1 *Scelerato campo, credo ab inceſto*] Vet. lib. *Ab inceſto.* Ac Feſtus, *Sceleratus campus appellatur proximè portam Collinam, in quo Virgines Veſtales, quæ inceſtum fecerunt, defoſſæ ſunt.* Sigonius.

2 *Qui negabat rationem ejus ſe habiturum*] Id eſt, nomen ejus candidati non recepturum; conſules enim prætoria comitia habebant. *Idem.*

3 *Min. in pr. intendente*] Vet. lib. *Tendente*, quod ſæpe uſurpat Livius. *Idem.*

4 *Cæſone Duellio*] K. *Duilio*, ut ſupra, nota hujus prænominis mendum perpetuum in epiſt. Cic. ad Pætum, cum ait: *L. Papirius Craſſus quadriennio poſtquam Dictator fuit, conſul factus eſt cum C. Duilio*, cum ſit legendum K. *Duilio*. Idem.

tum erat, profectus, quum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pavidos clamore atque impetu primo fudisset; mœnia ipsa oppugnare est aggressus. & militum quidem is erat ardor, ut jam inde cum scalis succedere ad muros vellent, evasurosque contenderent. Corvus, quia id arduum factu erat, labore militum potius quam periculo, peragere incœptum voluit. itaque aggerem & vineas egit, turresque muro admovit: quarum usum forte oblata opportunitas prævertit. namque M. Fabius, captivus Romanus, quum per negligentiam custodum festo die vinculis ruptis, per murum inter opera Romanorum, religata ad pinnam muri reste suspensus, manibus se demisisset; perpulit imperatorem ut vino epulisque sopitos hostes aggrederetur. nec majore certamine capti cum urbe Ausones sunt, quam acie fusi erant. Præda capta ingens est. præsidioque imposito Calibus reductæ Romam legiones. Consul ex Senatusconsulto triumphavit: &, ne Atilius expers gloriæ esset, jussi ambo consules adversus Sidicinos ducere exercitum. Dictatorem ante ex senatusconsulto comitiorum habendorum caussa dixerunt [1] L. Æmilium Mamercinum. is magistrum equitum Q. Publilium Philonem dixit. Dictatore comitia habente, [2] consules creati sunt T. Veturius, Sp. Postumus. Etsi belli pars cum Sidicinis restabat; tamen ut beneficio prævenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoque senatusconsulto, ut duo millia quingenti homines eo scriberentur, triumviros coloniæ deducendæ, agroque divi-

1 *L. Æmil. Mamercum*] *Mamercinum*, ex vet. lib. Quo prænomine multi Æmilii usi sunt. *Sigonius.*

2 *Consules creati sunt T. Veturius*] Ne hic quidem nihil ab aliena manu esse cum quoquam pignus dare ausim. Video enim fecisse Livius: *Dictatore comitia habente, consules creati T. Veturius, Sp. Postumius, etsi belli pars cum Sidicinis restabat, tamen ut beneficio prævenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt.* Multo id quidem rotundius. Vide ad lib. 3 cap. 22. *J. F. Gron.*

T. Veturius, Sp. Postumius] *Calvinus* ille, hic *Albinus*, vocatus est; Livius auctor lib. 9. Plutarch. in Parallelis. *Sigonius.*

1 *In-*

dividundo creaverunt Cæsonem Duilium, T. Quintium, M. Fabium. Novi deinde consules, à veteribus 17
exercitu accepto, ingressi hostium fines, populando usque ad mœnia atque urbem pervenerunt. Ibi, quia [1] ingenti exercitu comparato Sidicini, & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixe videbantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum; dictator ab consulibus ex auctoritate senatus dictus P. Cornelius Rufinus: magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit, vitio cos creatos: magistratuque se abdicaverunt. & quia pestilentia insecuta est, velut omnibus eo vitio contactis auspiciis, res ad interregnum rediit. ab interregno inito per quintum demum interregem M. Valerium Corvum [2] creati consules A. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus, [3] fama Gallici belli pro tumultu valuit, ut dictatorem dici placeret. Dictus M. Papirius Crassus, & magister equitum P. Valerius Publicola. à quibus [4] dum delectus intentius quam adversus finitima bella haberetur, exploratores missi attulerunt, quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoque jam alterum annum turbari novis consiliis suspectum erat. eo ex agro Sidicino exercitus Romanus non est deductus. Cæterum Samnites bellum Alexandri Epirensis in Lucanos traxit, qui duo populi [5] adversus regem exscensionem à Pæsto

1 *Ingenti exercitu comparato*] Audeo asserere Livio, quod in unico est Florentino: *ingenti exercitu comparando.* Est enim quale lib. 1, 84. *Officio obeundo*, & cap. 53. *Præda dividenda*, & hujusmodi Ciceroni & Livio frequentissima. *J. F. Gron.*

2 *Creati consules A. Cornelius*] Hic par consulum L. Papirium Cursorem, C. Pœtelium Libonem Visolum desiderari anno U. C. 420 disputat Steph. Vinandus Pighius.

L. Cornelius iterum] *A. Cornelius* est scribendum, Cassiodoro, Diodoro, & vet. lib. attestantibus. Est autem is, qui consul ante fuit anno CDXII. *Sigonius.*

3 *Fama Gallici belli pro tumultu valuit*] Illud *pro tumultu* glossema puto: nam vulgo dicebant *tumultus Gallicus.* Et res notissima est. Itaque ejiciendum arbitror totum illud *pro tumultu.* Tan. Faber.

4 *Dum delectus*] Sic quidem jam & Modiana editio. Sed vetustiores & scripti, *cum delectus.* Alioqui *dum haberetur* fuisset dicendum. *J. F. Gron.*

5 *Adversus regem exscensionem à Pæsto facientem*] Vet. lib. omnes *Exscensionem* habent, quomodo alio loco locutus

Pæſto facientem ſignis collatis pugnaverunt. eo certamine ſuperior Alexander, incertum qua fide culturus, ſi perinde cætera proceſſiſſent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno cenſus actus novique cives cenſi: tribus propter eos additæ, Mæcia & Scaptia: cenſores addiderunt, Q. Publilius Philo, Sp. Poſtumius. Romani facti Acerrani lege ab L. Papirio prætore lata, qua civitas ſine ſuffragio data. hæc eo anno domi militiæque
28 geſta. Fœdus inſequens annus, ſeu intemperie cœli, ſeu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, [1] C. Valerio conſulibus. Flaccum Potitumque, varie in annalibus cognomen conſulis invenio: cæterum in eo parvi refert quid veri ſit: illud pervelim (nec omnes auctores ſunt) proditum falſo eſſe, venenis abſumptos, quorum mors inſamem annum peſtilentia fecerit. ſicut proditur tamen res, ne cui auctorum fidem abrogaverim, exponenda eſt. Quum primores civitatis ſimilibus morbis, eodemque ferme omnes eventu morerentur; ancilla quædam ad [2] Q. Fabium Maximum ædilem curulem,

cutus eſt Livius, ut lib. 22. *Exſcenſa è navib. in terram mitt.* Et lib. 28. *Ad Erythræ exſcenſionem ſteit*: Quæ lectio placet, ſi *ad Pæſtum*, legantur. At placet alios *excenſionem* legi. Quod etiam probatur, cum paucis ante annis idem Alexander appulſus claſſem in Italiam ſupra dicatur. *Sigonius.*

Exſcenſionem à Pæſto facientem] Nugæ, quid enim eſt *exſcendere à Pæſto*? Lego, *ad Pæſtum*. Tan. Faber.

Adverſ. reg. exſcenſionem à Pæſto facientem] Sic omnes veteres libri, fatente & Sigonio. Quibus placet *excurſionem*, ex eorum genere ſunt, qui eandem vocem ter corruperunt apud Livium, correpti Lipſio lib. 2 Epiſt. quæſt. 20. Adjungas licet lib. 22, 20. *Claſſe profecti exſcenſu è navibus in terram facto, cum urbem vi cepiſſent.* nam & ibi legendum, *exſcenſione facta*, ſignificant optimi codices. Nollem iſtis iterum ſe aggregaſſe Sigonium lib. 29, 28. *Prædatorias claſſes, quibus exſcenſiones in agro maritimo ſiebant.* Exceptiones, quod illic inculeat, nos in uno tantum libro, nec eo antiquo aut optimo invenimus. Memineris autem diſtinguere inter *eſcendere* & *exſcendere*: illud eſt ſurſum niti ſcandendo; hoc è navi deſcendere. Nec vero opus, quod hic requirit Sigonius, ſi veterem ſcripturam retineamus, *ad Pæſtum*. Intelligimus exſcenſionem in Lucaniam ab ea parte, ubi eſt Pæſtum. Vide quæ ad lib. 31, 24. *J. F. Gron.*

1 *T. Valerio conſulibus*] Nuſquam alias *Titi* prænomen in gente *Valeria* comperi. Quare aſſentior Diodoro & Caſſiodoro, qui hunc conſulem *C. Valerium* vocant. *Sigonius.*

2 *Q. Fab. Maximum ædilem*] Adhuc *Maximus* non dicebatur. nam poſt in cenſura id cognomen invenit. *Idem.*

1 *Medi-*

rulem, indicaturam se causſam publicæ pestis professa est; si ab eo fides sibi data esset, haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt: consensuque ordinis fides indici data. Tum patefactum, muliebri fraude civitatem premi: matronasque ea venena coquere; & si sequi extemplo velint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicem, & coquentes quasdam [1] medicamenta, & recondita alia, invenerunt. quibus in forum delatis, [2] & ad viginti matronis apud quas deprehensa erant, per viatorem accitis, duæ ex eis, Cornelia ac Sergia, patriciæ utraque gentis, quum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante indice, bibere jussæ, ut se falsum commentam arguerent; spatio ad colloquendum sumpto, quum summoto populo in conspectu omnium rem ad cæteras retulissent: haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento, suamet ipsæ fraude omnes interierunt. comprehensæ extemplo earum comites, magnum numerum matronarum indicaverunt: ex quibus ad centum septuaginta damnatæ. Neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæsitum est. prodigii ea res loco habita; captisque magis mentibus quam conscelleratis, similis visa. Itaque memoria ex annalibus repetita, [3] in secessionibus quondam plebis, clavum ab dictatore fixum, alienatasque discordia mentes hominum eo piaculo

1 *Medicamenta & recondita*] Lego *conditanea*. quid enim est *coquere recondita*? Tan. Faber.

2 *Et viginti matronis*] *Et à* XXX *matr.* Pott. sed primum x deletum. Voss. 1 & Helm. *& à viginti*. alter, *& ad viginti matronis*. Sic & Flor. immo & veteres editi. Recte. Suetonius Julio c. 20. *Agrum Campanum divisit extra sortem ad viginti millibus civium*. J. F. Gron.

3 *In secessionibus quondam plebis clavum ab dict.*] Lib. 7, non ita longe ab initio, de fixo causa sedandæ pestis clavo mentio est: at de secessione plebis nulla prorsus: quamquam hujusmodi apud Livium multa. *Glareanus*.

In secessione quondam plebis] Hac de re ante nihil Livius. Secessit primum plebs in montem sacrum, ejus sedandæ causa Dictator M. Valer. creatus est; iterum in Aventinum, per consules reducta est: denique secessit exercitus, per M. Valer. Corvum Dictat. res composita est, Liv. lib. 2, 3 & 7. nusquam autem clavi figendi mentio facta est. *Sigonius*.

1 *L. Plau-*

culo compotes sui fecisse, dictatorem clavi figendi caussa creari placuit. creatus Cn. Quintilius magistrum equitum L. Valerium dixit: qui fixo clavo magistratu se
19 abdicarunt. Creati consules L. Papirius Crassus iterum, [1]L. Plautius Venno. cujus principio anni [2] legati ex Volscis Fabraterni & Lucani Romam venerunt; orantes ut in fidem reciperentur. si à Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atque obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati denunciatumque Samnitibus, eorum populorum finibus vim abstinerent. valuitque ea legatio, non tam quia pacem volebant Samnites, quam quia nondum parati erant ad bellum. Eodem anno Privernas bellum initum: cujus socii Fundani, dux etiam Fundanus fuit, Vitruvius Vaccus; vir non domi solum, sed etiam Romæ clarus. ædes fuere in Palatio ejus, quæ [3] Vacciprata, diruto ædifi-

1 *L. Plautius Venox*] *Venno* scribendum est ex secundo hujus consulatu Cap. Nam qui *Venox* est dictus, is & *Cæci* prænomen tulit, & multis post annis in censura illud cognomen invenit: sunt autem cognomina duo *Venno* & *Venox*, utrumque *Plautiorum*: verum librariorum incuria alterutra prope ex hominum memoria evulsum est, & à scriptoribus Capit. modo restitutum. *Sigonius.*

2 *Legati ex Volscis Fabraterni, & Lucani Romam venerunt orantes*] Vox, *Lucani*, mendum habet. Neque n. *Lucani* aut *Volsci* sunt, aut *Volscis* vicini, neque ita per se invalidi, ut à Samnitibus quicquam timere possent, quibus paulo ante erant amici. præsertim vero cum dicat haud ita multo post, *Lucani atque Apuli, quib. gentib. nihil ad eam diem cum populo Rom. fuerat, in fidem venerunt.* Idem.

Leg. ex Volscis Fabraterni & Lucani] Vox ultima mendosa Sigonio videtur. Neque enim Lucanos ex Volscis esse aut Volscis vicinos, neque ita per se invalidos ut à Samnitibus quicquam timere possent. Erat componendo, quæ dividenda sunt. Livius ait legatos Lucanos venisse Romam & ex Volscis Fabraternos: non simul ex Volscis & Fabraternos & Lucanos. Fortunæ autem gentium parvis momentis mutantur, & modo invalidi sunt, qui paullo ante formidabiles. Quod autem non multo post ait Livius, cum Appulis eos in fidem venisse, quibus gentibus nihil ad eam diem cum populo Romano fuerit: id quidem confirmat hujus loci scripturam. Accepto enim beneficio per legatos in Samnium a Romanis missos hanc gratiam retulerunt. Nec celabo lectorem, si cui forte id magis placeat, Albertum Rubenium conjecisse, *Velascam*, quum Ἑλικαναὶ χώραν in Volscis commoret Dionysius lib. VIII. Cluverius lib. 3 Ital. antiq. suspicatur *Fabraterni & Arcani.* J. F. Gron.

3 *Vacciprata*] Hinc Cicero pro domo: *In Vacci pratis domus fuit M. Vacci quæ publicata est, & eversa.* Sigonius.

1 *Sane*

dificio publicatoque solo appellata. Adversus hunc, vastantem effuse Setinum Norbanumque & Coranum agrum, L. Papirius profectus; haud procul castris ejus consedit. Vitruvio, nec ut vallo se teneret adversus validiorem hostem, [1] sana constare mens, nec ut longius à castris dimicaret, animus suppetere. vix tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis retro quam prœlium aut hostem spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat, & ut levi momento, nec ambigue est victus, ita brevitate ipsa loci, facilique receptu in tam propinqua castra, haud ægre militem à multa cæde est tutatus: nec fere quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, quum in castra ruerent, cæsi, primisque tenebris Privernum inde Petitum agmine trepido, ut muris potius quam vallo sese tutarentur. A Priverno Plautius, alter consul, pervastatis passim agris prædaque abacta, in agrum Fundanum exercitum inducit. Ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit, *negant se pro Vitruvio sectamque ejus secutis precatum venisse, sed pro Fundano populo,* [2] *quem extra culpam belli esse ipsum Vitru-*

1 *Sana constare mens.*] Vet. lib. *Sane.* Sigonius.

Sana const. mens] Sigonius cum maculoso suo libro, *sane.* Putaverat enim *sana esse*, aut *constare* solum dicendum. Ut lib. 9. *An si sana mens fuisset.* Lib. 39. *Ut non color, non vultus ei constaret.* Seneca epist. 22. *Non animus nobis, non color constat.* Sed vulgatum, quod nusquam non nobis occurrit, firmat Plautus Trinummo: *Satin tu sanus mentis aut animi tui, Qui conditionem hanc repudies?* Ovidius lib. VIII. *Vix sua, vix sana virgo Nisëia compos Mentis erat.* Et Cicero, qui Philip. 2. *Nec vero te unquam neque vigilantem neque in somnis credo mente posse consistere:* idem lib. 1 in Verrem: *Religiones vero cærimoniaque omnium sacrorum sanorumque violatæ consistere ejus animum sine furore atque amentia non sinunt.* J. F. Gron.

2 *Quem extra culpam belli esse ipsum Vitruvium indicasse*] Scio illud lib. 9. *violentos illos censores, C. Furium & M. Geganium, qui quid iste magistratus in republica male facere posset, indicarunt.* Hic tamen vereor, ne scripserit Livius, *judicasse.* Sic enim dicuntur eleganter, qui facto aliquo suo præjudicium de re faciunt, & ex eo aliis dant æstimandi copiam. Cicero lib. 15 Famil. 1. *Et quod genus hoc militum sit, judicavit vir fortissimus M. Bibulus in Asia, qui, cum ei permisissetis, delectum habere noluerit.* Pro Quinctio: *Clamabat porro ipse Quinctius, se se idcirco nolle satisdare, ne videretur judicasse bona sua ex edicto possessa esse.* Et sic *statuere* in eadem oratione: *Quid si tu ipse, Sex. Nævi, statuisti bona P. Quinctii ex edicto possessa non esse? opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id*

in

Vitruvium judicasse, quum receptaculum fugæ Privernum habuerit, non patriam Fundos. Priverni igitur hostes populi Romani quærendos persequendosque esse, qui simul à Fundanis ac Romanis utriusque patriæ immemores defecerint. [1] *Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptæ civitatis. Orare se consulem, ut bellum ab innoxio populo abstineat: agros, urbem corpora ipsorum conjugumque ac liberorum suorum, in potestate populi Romani esse, futuraque.* Collaudatis Fundanis consul, literisque Romam missis, in officio Fundanos esse, ad Privernum flexit iter. Prius animadversum in eos, qui capita conjurationis fuerant, à consule scribit Claudius: ad trecentos quinquaginta ex conjuratis vinctos Romam missos: eamque deditionem ab senatu non acceptam; quod egentium atque humilium pœna defungi velle Fundanum populum censuerint. Privernum duobus consularibus exercitibus quum obsideretur, alter consul comitiorum causa Romam revocatus. [2] *Carceres eo anno in circo primum stati*uti. Nondum perfunctos cura Privernatis belli, tumultus Gallici fama atrox invasit; haud ferme unquam neglecta Patribus. Extemplo igitur consules novi, [3] L. Æmilius Mamercinus, & C. Plautius, eo ipso die Kalen-

in tua, quoniam contra te est, gratissimum debet esse. Emisti coma Sex. Aquilii, L. Sulla dictatore vendente: scimus tibi in hujus bonis edictis Quinctium. Suspicor ita fuisse etiam lib. 28 19. *Ipsos claudendas portas judicasse Hispanos, quid ut timerent meriti essent.* Et apud auctorem de bello Alexandrino cap. 54. *Secundani veriti, ne soli relinquerentur, atque ex eo, quid sensissent, judicaretur, secuti sunt factum superiorum.* Noster lib. 9 in verbis Postumii: *Et hoc ipsi etiam Samnites judicaverunt, quibus non satisfuit consules spondere,* &c. Hic autem, ut conjeceram, Helm. & duo Vossiani. *J. F. Gron.*

1 *Fundanis pacem esse*] Vet. lib. *Fundis*, quod placet: dixit enim *Priverni hostes esse*. Sigonius.

Fundanis pacem esse & animos] Illud *pacem* nihil est. Lege: *Fundanis autem esse & animos* (sine interpunctione omni) *& gratam.* Prius illud *E T* more solenni συμπλεκτικὸν est, & figuram facit. *Tan. Faber.*

2 *Carceres eo anno in circo*] Varro lib. 4 de lingua Latina: *In circo primo, unde mittuntur equi, Carceres dicuntur dicti, quod coërcentur equi, ne inde exeant ante, quam magistratus signum misit.* Sigonius.

3 *L. Æmilius Mamercus, & Cn. Plautius*] Scribe *L. Æmilius Mamercinus, & C. Plautius.* De *Mamercino* testantur & vetera, & Capitolina monumenta. De *C. Plautio* triumphus ejus Capitolinus, in quo ipse ita describi-

Kalendis Quintilibus, quo magistratus inierunt, comparare inter se provincias jussi: & Mamercinus, cui Gallicum bellum evenerat, scribere exercitum sine ulla vacationis venia. quin opificum quoque vulgus, & sellularii, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur. Veiosque ingens exercitus contractus, ut inde obviam Gallis iretur. longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde post dies, satis explorata temporis ejus quiete, à Gallis Privernum omnis conversa vis. Duplex inde fama est, alii vi captam urbem, Vitruviumque vivum in potestatem venisse: alii, priusquam ultima adhiberetur vis, ipsos se in deditionem consulis caduceum præferentes permisisse, auctores sunt, Vitruviumque ab suis traditum. Senatus, de Vitruvio Privernatibusque consultus, consulem Plautium, dirutis Priverni muris, præsidioque valido impositio, ad triumphum arcessit; Vitruvium in carcerem asservari jussit, quoad consul redisset; tum verberatum necari. ædes ejus quæ essent in Palatio, diruendas, bona [2] Semoni Sanco censuerunt consecranda: quodque æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes facti; positi in sacello [3] Sanci versus ædem Quirini. De senatu Privernate ita decretum, ut qui senator Priverni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tiberim, lege eadem qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, usque ad triumphum Plautii silentium de Privernatibus fuit: post triumphum consul necato Vitruvio,

scribitur: C. PLAUTIUS P. F. P. N. DECIANUS. Sant enim multi per hæc tempora illustres Plautii, sed diversis cognominibus præditi, *Proculo, Hypsæo, Vennone, Venoce, Decciano.* Hunc tamen adoptionis cognomine uti censeo, non familiæ. *Sigonius.*

1 *Ipsos se in deditionem consulis permisisse*] Malim, *in ditionem.* id est, in potestatem. Solent enim hæc duo vocabula sæpe confundi. Cicero pro Fonteio: *videtis positum in vestra fide ac potestate: atque ita ut commissus sit fidei, permissus potestati.* Cæsar 2 Gall. *Se sitaque omnia in fidem atque potestatem pop. Romani permittere.* J. F. Gron.

2 *Semoni Sanco censuerunt*] Dio Fidio vel Herculi Sabino. Vide Jos. Castalionem Observ. dec. 3 cap. 10.

3 *Sanci versus ædem Quirini*] Vet. lib. *Adversus ædem.* Sigonius.

vio, sociisque ejus noxæ, apud satiatos jam suppliciis nocentium, tutam mentionem de Privernatibus ratus; *Quoniam auctores defectionis*, inquit, *meritas pœnas, & ab Dis immortalibus & a vobis habent, Patres Conscripti, quid placet de innoxia multitudine fieri? Equidem etsi meæ partes exquirendæ magis sententiæ, quam dandæ sunt; tamen, quum videam Privernates vicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis incertissima pax est; quam minimum irarum inter nos illosque relinqui velim.* Quum ipsa per se res anceps esset; prout cujusque ingenium erat, atrocius mitiusve suadentibus; tum incertiora omnia unus ex Privernatibus legatis fecit; magis conditionis in qua natus esset, quam præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ auctore, *quam pœnam meritos Privernates censeret? eam*, inquit, *quam merentur qui se libertate dignos censent.* cujus quum feroci responso infestiores factos videret consul eos, qui ante Privernatium caussam impugnabant; ut ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret, *Quid, si pœnam*, inquit, *remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus?* [1] *Si bonam dederitis*, inquit, *& fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam.* Tum vero minari, nec id ambigue, Privernatem quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos. [2] Pars melior senatus ad meliora responsa trahere, & dicere, *Viri, & liberi, vocem auditam. an credi posse ullum populum, aut hominem denique, in ea conditione, cujus eum pœniteat, diutius quam necesse sit, mansurum? Ibi pacem esse fidam, ubi voluntate pacati sint: neque eo loco, ubi servitutem esse velint, fidem sperandam esse.* In hanc sententiam maxime consul ipse inclinavit animos, identidem ad principes sententiarum consulares, uti exaudiri posset à pluribus, dicendo, *Eos demum, qui nihil præterquam de liber-*

21

1 *Si bonam dederitis*] Idem tradit Valerius Flo. 6 cap. 2. *Sigonius.*

2 *Pars melior Senatus ad meliora*] Forte, *ad meliora responsum*, aut *ad melius responsa trahere.* J. F. Gron.

1 *P. Plau-*

libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaque & in senatu causſam obtinuere, & ex auctoritate Patrum latum ad populum est, ut Privernatibus civitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt: bina jugera agri acceperunt. Secutus est annus nulla re belli domive insignis, [1] P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula consulibus; præterquam quod [2] Fregellas (Sidicinorum is ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo visceratio data à M. Flavio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis, meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quod eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ matrisfamiliæ absolvisset. Data visceratio in præteritam judicii gratiam, honoris etiam ei causſa fuit: [3] tribunatumque plebei, proximis comitiis, absens petentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est. duabus urbibus populus idem habitabat. Cumis erant oriundi. [4] Cumani ab Chalcide Euboica origi-

22

1 *P. Plautio Proculo, P. Corn.*] Pro *Plautio* Diodorus edit *A. Postumium: sic enim est apud eum*, Αὖλον Ποστούμιον, Πόπλιον Κορνήλιον. *Sigonius.*

2 *Fregellas, Signinorum is ager*] Satis apparet ex locorum descriptione, *Sidicinorum* legendum, qui populi fuerunt inter Volscos & Campanos, non *Signinorum*, quæ urbs fuit in Latio. *Idem.*

3 *Trib. pl. pr. com. absens præsentib. præfertur*] Vet. lib. omnes, *absens petentibus.* Glareanus *præsentibus* mavult, quasi vero non alio loco Livius opponat, *absentes petentibus*, quippe cum absens non solum dicatur is, qui non adest in urbe, sed etiam qui ne in campo quidem, ut alio loco ostendam. *Idem.*

Tribunatuque plebis proximis comitiis] Qui dicitur *tribunatu plebis* aliquid fecisse, aut cui dicitur *tribunatu plebis* aliquid evenisse, is intelligitur eum jam adeptus, non nunc primum petere. Vide lib. 5, 34. At hic reficiendum est, *tribunatumque plebei*, quorum illud duo Pall. meliores & Voss. alter habent, exigitque verbum *petentibus*, à quo dependet; hoc evidenter membr. Voss. prior, Helm. Thuaneus, ex eisdem alibi sæpius ab nobis Livio restitutum. Proximis comitiis, inquit, tribunatum plebei petentibus ipse absens præfertur. Hic cum coactum nescio quid videtur Glareano, homo bonus ultro clausis oculis errat. Gelenii *præsentibus*, & recte & docte hic & ad lib. 10 rejecit Sigonius: nisi lateat sub eo *prensantibus*: sed tum & *tribunatusque* faciendum putares, patrio casu, ut ad *comitia* referatur. *J. F. Gron.*

4 *Cumani ab Chalcide Euboica*] Idem Strabo lib. 5. *Sigonius.*

Cumani ab Chalcide] Præpositionem non agnoscunt Th. Voss. Helm. Rott. *J. F. Gron.*

originem trahunt. Classe, qua advecti ab domo fuerant, multum in ora maris ejus, quod accolunt, potuere. [1] Primo in insulas Ænariam & Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Hæc civitas, quum suis viribus, tum Samnitium [2] infida adversus Romanos societate freta, sive pestilentiæ, quæ Romanam urbem adorta nunciabatur, fidens, multa hostilia adversus Romanos, agrum Campanum Falernumque incolentes, fecit. Igitur, L. Cornelio Lentulo, Q. Publilio Philone iterum consulibus, fecialibus Palæpolim ad res repetendas missis, quum relatum esset à Græcis, gente lingua magis strenua, quam factis, ferox responsum; ex auctoritate Patrum populus Palæpolitanis bellum fieri jussit. Inter consules provinciis comparatis, bello Græci persequendi Publilio evenerunt, Cornelius altero exercitu Samnitibus, si qua se moverent, oppositus. Fama autem erat, defectioni Campanorum imminentes admoturos castra. ibi optimum visum Cornelio stativa habere. Ab utroque consule exiguam spem pacis cum
23 Samnitibus esse, certior fit senatus. Publilius duo millia Nolanorum militum & quatuor Samnitium, magis Nolanis cogentibus quam voluntate Græcorum, [3] recepta Palæ-

1 *Primo in insulas Ænariam & Pithecusas*] Livius Ænariam hic à Pithecusis separat, quas Plin. lib. 3 cap. 6 unam facit insulam, ab Homero *Inarimen* dictam: sequitur enim Plinius errorem illius quo Latini Poëtæ ex duabus unam fecere dictionem, ex Αἰμοις. *Glareanus.*

In insulas Ænariam, & Pithecusas egressi] Plin. has duas insulas unam facit, at Mela duas, cum inquit; *Pithecusæ, Leucothea, Ænaria, Sinonia*, &c. *Italico lateri citra Tiberina ostia objacent.* Hoc torsit valde Glareanum. *Sigonius.*

2 *Infida adversus Romanos societati freta*] Vet. lib. *Infida societate.* Quod Latina locutio etiam postulat. *Idem.*

Infida adv. Rom. societate freta] Sic Sigonius, quia id postulet Latinus sermo. Quid est igitur, quod omnes scripti, ut prius edebatur, *infidæ societati?* Vereor ne sit subditum τὸ *freta*, & Livius scripserit: *quum suis viribus, tum Samnitium infida adversus Romanos societati, sive pestilentia, quæ Romanam urbem adorta nuntiabatur, fidens.* J. F. Gron.

Infida adversus Romanos] Cavillatur Camillus Peregrinus dif. 4 cap. 15 pag. 725. *Idem.*

3 *Recepta Palæpoli miserat. Roma compertum est delectum*] Vet. lib. *Recepta Palæpolim miserat.* Utrumque recte. Dixit enim Cicero pro Archia: *Luculli eum domum suam receperunt.* Et Livius: *Oppido, ac tectis receperunt:* est enim

Palæpoli miserat: Cornelius, delectum indictum à magistratibus; universum Samnium erectum: ac vicinos populos, Privernatem Fundanumque & Formianum, haud ambigue sollicitari. Ob hæc quum legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quam bellum fieret; responsum redditur ab Samnitibus ferox. Ultro incusabant injuenim sensus: Publilius ad senatum miserat, duo millia Nolanorum, & quatuor millia Samnitium Palæpolim hostium oppidum esse recepta. Pro *Romæ compertum est*, *delectum*, vet. lib. alii habent: *Romæ compertum est*, *Cornelius delectum*. alii omnino vacant vocib. his *Romæ compertum est*, habent vero vocem, *Cornelius*: Quorum lectionem valde probo. Nam cum ab utroque consule de Samnitium bello certiorem senatum factum dixisset, post subdidit, quid Publilius nunciasset: hoc vero loco, quid Cornelius, ita: *Ab utroque consule exiguam spem pacis cum Samnitibus esse, certior fit senatus. Publilius duo millia Nolanorum militum, & quatuor Samnitium, magis Nolanu cogentibus, quam voluntate Græcorum recepta Palæpolim miserat. Cornelius, delectum indictum à magistratibus, universum Samnium erectum, ac vicinos populos Privernatem, Fundanumque & Formianum haud ambigue sollicitari.* egregie. Nam Publilius in Græcos ierat, Cornelius in Samnites. *Sigonius.*

Recepta Palæpoli, miserat. Romæ compertum est delectum] Fulvius Ursinus: *miserat Romam. Compertum Cornelius delectum.* Sed hæc inania: nam & quod Publilius miserat, habebat compertum: & quod nuntiabat Cornelius, nuntiabat Romam. Turpissimo additamento deformata est hæc ἀφέλεια, quam Sigonius egregie restituit, quamvis adhuc nemini auditus. MSS. *Romæ compertum est Cornelius delectum:* alii, quos inter unus è Pall. verba illa, *Romæ compertum est*, omnino inficiantur. Unde optime censuit ille, à sarcinatore quodam nolenti Livio supposita esse scribendumque: *recepta Palæpoli, miserat: Cornelius, delectum indictum.* Sensus est planus: nam cum parum ab utroque consule spei de pace datum esse dixisset, mox subjungit distincte, quid à Publilio, quid à Cornelio delatum fuerit. Publilio autem Græci persequendi provincia evenerat, Cornelio Samnium. *Miserat* ad utrumque refertur consulem, estque, miserat nuntios vel nuntiatum vel literas hoc nuntio: qui frustra Glareano durus videtur sermo. Sic lib. 25. *Consulibus literæ à prætore missæ, ut priusquam clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent*, &c. Lib. 29. *Scaphas circummisit, ut ex omnibus navibus gubernatoresque & magistri navium & bini milites in forum convenirent ad imperia accipienda.* Lib. 33. *Literas ad Zeuxippum mittit, servum consicium tolleret.* Ut intelligat, hoc argumento, vel cum his mandatis. Auctor de bello Hispaniensi: *tabellarius est missus, ut ea nocte turres aggeremque incenderet.* Sophocles Antigona: ὑμᾶς δ' ἐγὼ πομποῦσιν ἐκ πάντων δίχα Ἔσειλ' ἑκόντ', Quodque omnium simillimum est præsenti loco, Livius lib. 36. *Is extemplo ad M. Bæbium propratorem misit, Antiochum in Thessaliam impetum fecisse.* Nec Cicero refugit id compendium sermonis. Lib. 5 Famil. 20. *Ita existimes velim, me antelaturum fuisse, si ad me misisset, voluntatem tuam commodo meo*, id est, si me certiorem feciſſet. Lib. 11 ep. 8. *Eo tempore Polla misit ut ad te, si quid vellem, darem literarum.* Utrobique ab eadem ignorantia vitium erat ante Victorium, quem vide. *J. F. Grön.*

injurias Romanorum : neque eo negligentius ea quæ ipsis objicerentur, purgabant. *Haud ullo publico consilio auxiliove juvari Græcos : nec Fundanum Formianumve a se sollicitatos, quippe minime pœnitere se virium suarum, si bellum placeat. Cæterum non posse dissimulare, agre pati civitatem Samnitium, quod Fregellas, ex Volscis captas dirutasque ab se, restituerit Romanus populus, coloniamque in Samnitium agro imposuerit, quam coloni eorum Fregellas appellent. Eam se contumeliam injuriamque, ni sibi ab iis qui fecerint, dematur, ipsos omni vi depulsuros esse.* Quum Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios atque amicos vocaret : [1] *Quid perplexe agimus?* inquit, *nostra certamina, Romani, non verba legatorum, nec hominum quisquam disceptator, sed campus Campanus, in quo concurrendum est, & arma, & communis Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Suessulamque castra castris conferamus : & Samnis Romanusne imperio Italiam regat, decernamus.* Legati Romanorum quum se non quo hostis vocasset, sed quo imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent ; jam Publilius inter Palæpolim Neapolimque loco opportune capto, diremerat hostibus societatem auxilii mutui : qua ut quisque locus premeretur, inter se usi fuerant. Itaque quum & comitiorum dies instaret, & Publilium imminentem hostium muris, avocari ab spe capiendæ indies urbis, haud è republica esset ; actum cum tribunis est, ad populum ferrent, ut quum Publilius Philo consulatu abisset, [2] pro consule rem gereret, quoad debellatum cum Græcis esset. L. Cornelio (quia ne eum quidem in Samnium jam ingressum revocari ab impetu belli placebat) literæ missæ, ut dictatorem comitiorum causa diceret. dixit M. Claudium Marcellum. ab eo magister equitum dictus Sp. Postumius. Nec tamen ab dicta-

1 *Quid perplexe agimus, inquit*] Subaudiendum est, *Samnis*. Sequitur enim : *Et Samnis, Romanusne imperio Italiam regat, decernamus.* Sigon.

2 *Proconsul rem ger.*] Vet. lib. *Pro consule.* Idem.

ctatore comitia sunt habita, quia vitione creatus esset, in disquisitionem venit. consulti augures, vitiosum videri dictatorem, pronunciaverunt. Eam rem tribuni suspectam infamemque criminando fecerunt. *Nam neque facile fuisse id vitium nosci,* [1] *quum consul oriente nocte silentio diceret dictatorem: neque ab consule cuiquam publice privatimve de ea re scriptum esse: nec quemquam mortalium exstare,* [2] *qui se vidisse aut audisse quid dicat, quod auspicium dirimeret: neque augures divinare Romæ sedentes potuisse, quid in castris consuli vitii obvenisset. Cui non apparere, quod plebeius dictator sit, id vitium auguribus visum?* Hæc, aliaque ab tribunis nequicquam jactata: tamen ad interregnum res redit: dilatisque alia atque alia de caussa comitiis, quartusdecimus demum interrex Lucius Æmilius [3] consules creat, C. Pœtelium, [4] L. Papirium Mugillanum. Cursorem in aliis annalibus invenio. [5] Eodem anno Alexandriam in 24 Ægy-

1 *Quum cos. oriente nocte*] Vet. lib. *Ineunte.* Sigonius.

Ineunte nocte] Ita Sigonius: sed editt. antiquæ, & omnes scripti, *oriente nocte.* Nox quidem perinde oritur, ut dies. Ovidius 6 Fast. *Delphina videbimus, inquit, Humida cum pulso nox erit orta die.* Sed non principio noctis, verum post mediam, silentio, surgere moris erat auspicantibus: ut Festus docet in *Silentio* & *Solida sella.* Scribendum: *Cum consul oriens nocte silentio diceret dictatorem.* Velius Longus de Orthographia: *Oriri apud antiquos surgere frequenter significabat, ut apparet in eo quod dicitur: CONSUL ORIENS MAGISTRUM POPULI DICAT.* Hæc elegantissima observatio est Alberti Rubenii. *J. F. Gron.*

2 *Qui se vidisse aut audivisse*] Flor. Rott. Helm. Voss. uterque, *audisse.* Idem.

3 *Consules creat C. Pœtelium*] *C. Pœtelium tertium* scribendum esse censet Glareanus. putat enim eundem esse cum eo, qui consul fuit an. CCCXCV. in quo decipitur: ille enim pater, hic filius est. Quod ex consulatu ejus, & ex dictatura hujus Capitolina cognoscitur, in quibus ille *C. Pœtelius, C. F. Q. N. Libo Visolus,* hic *C. Pœtelius C. F. C. N. Libo Visolus* appellatur. Est igitur *C.* hic *Pœtelius* consul II, non III. nam *primum* fuit anno CDIX. *Sigonius.*

4 *L. Papirium Mugillan. Cursorem*, &c.] Quamquam ambigere de cognomine *Papirii* consulis videtur, *Cursorem* tamen probat magis, quod ex eo intelligi potest, quod eum II post consulem profitetur, hunc annum enumerans. Idem faciunt Capitolini scriptores. *Idem.*

5 *Eodem anno Alexandriam in Ægypto*] Hoc loco Alexander ædificat Alexandreiam, qui non longe ab initio hujus libri, in alio tractu orbis à fortuna morbo extinctus est. Diodorus Siculus ait; Alexandrum extinctum anno primo Olympiados centesimæ quartæ decimæ. Cassiodorus autem ait Coss. C. Pœtelio III, & L. Papirio Mugillano Alexandriam conditam. *Glar. Eod.*

Ægypto proditum conditam : Alexandrumique Epiri regem, ab exule Lucano interfectum, sortes Dodonæi Jovis eventu affirmasse. [1] Accito ab Tarentinis in Italiam, data dictio erat, [2] caveret Acherusiam aquam, Pandosiamque urbem : ibi fatis ejus terminum dari. Eoque ocius transmisit in Italiam, ut quam maxime procul abesset urbe Pandosia in Epiro & Acheronte amni, quem ex Molosside fluentem in stagna inferna accipit Thesprotinus sinus. Cæterum (ut ferme fugiendo in media fata ruitur) quum sæpe Bruttias Lucanasque legiones fudisset; Heracleam Tarentinorum coloniam, Consentiam ex Lucanis Sipontumque, [3] Bruttiorum Terinam, alias inde Messapiorum ac Lucanorum cepisset urbes, & trecentas familias illustres in Epirum, quas obsidum numero haberet, misisset; [4] haud procul Pandosia

Eod. anno Alexandriam in Æg. conditam] Sic Solinus cap. 35. *L. Papirio Sp. f. C. Pætelio C. f. Cos. Alexandria condita est* : Idem Cathodorus. *Sigonius.*

1 *Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat*] Id est, *oraculum* : ex eo credo, quod oracula a Græcis interdum χρησμοὶ dicuntur. Facivius in Perusina : *Vocati, non fati, autumni Auctio Delphi fuit.* Aut enim oracula Delphica tortuosa & obliqua esse : ut ex eo Apollo Λοξίας vocari soleat, ad cujus hoc cognomen tum respexit, non tamen esse unquam fallax. *Turneb.* lib. 30 cap. 1.

2 *Caveret Acherusiam aquam, Pandos. urb.*] Oraculum hoc his duobus Græcis verbibus expressum est :

Αἰειδὴν φεύγοντα μολεῖν Ἀχέρουσιον ὕδωρ
Παῦσόν τ' ἠμάτιον βίοτον καὶ πεῖρας ἐμοῖο.

Eandem rem tradit etiam Strab. lib. 6 his verbis : περὶ Πανδοσίαν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μολοττοῦ διεφθαρμένου ὑπὸ Λευκανῶν καὶ Βρεττίων, ἐξηπατημένου ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ, φυλάττοντος τὸν Ἀχέροντα καὶ τὴν Πανδοσίαν· ἐπὶ γὰρ τῇ Θεσπρωτίᾳ ὁμωνύμων τόπων, ἐν ταύτῃ καὶ κατέφυγε τέλος. *Sigonius.*

3 *Bruttiorum coloniam Acerinam*] Merito suspectam habet vocem *Acerinam* Glareanus. neque enim ejus oppidi apud quemquam ulla mentio est. Quo fit ut suspicer, pro *Acerinam, Terinam* esse legendum, quod oppidum Bruttiorum fuisse scribit aperte Strabo lib. 6. Τευσανὸς δ' οὐκέτι ἐστὶ κώμη, ὡς Λύκιός φησιν ἐξωνυμωκὼς ἐν δυσμαῖς φυλάττειν, ὅτε δὴ εἰς αὐτὸν καταδύεται ἡ Βρεττία, εἶτα Κωνσεντία μεγαλόπολις Βρεττίων. Eandem Stephanus vocat κτίσμα Κροτωνιατῶν. Itaque subdit, *aliis inde Messapiorum ac Lucanorum urbes. Terinæ* Plinius etiam & Mela meminerunt. *Idem.*

Bruttiorum coloniam Acerinam] De consilio Glareani & Sigonii reposui, *Terinam.* Vocem autem *coloniam* auctore Thuaneo, duobus Voss. Helm. delevi : nam ad τὸ *Bruttiorum* subaudiendum ex sequentibus *urbem*. Cluverius : *Heracleam Tarentinorum coloniam, Metapontumque, Consentiam Bruttiorum, ex Lucanis coloniam Acerinam.* lib. 4 Italiæ antiq. 15. *J. F. Gron.*

4 *Haud procul Pandosia tres tumulos invisit*]

dosia urbe imminentes Lucanis ac Bruttiis finibus treis tumulos aliquantum inter se distantes insedit, ex quibus incursiones in omnem partem agri hostilis faceret. & ducentos ferme Lucanorum exsules circa se pro fidis habebat; ut pleraque ejus generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. Imbres continui campis omnibus inundantes, quum intercluſissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio; duo præsidia, quæ sine rege erant, improviso hostium adventu opprimuntur: deletisque eis, ad ipsius obsidionem omnes conversi. Inde ab Lucanis exulibus ad suos nuncii missi sunt: pactoque reditu, promissum est, regem, aut vivum, aut mortuum, in potestatem daturos. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes, & ducem Lucanorum cominus congressum obtruncat: contrahensque suos ex fuga palatos, pervenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, [1] indicantem iter. quem quum incerto vado transiret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis, Jure Acheros vocaris, inquit. quod ubi ad aures accidit regis; adjecit extemplo animum fatis suis: substititque dubius, an transiret. Tum Sotimus minister ex regiis pueris, quid in tanto discrimine periculi cunctaretur interrogans; indicat Lucanos insidiis quærere locum. Quos ubi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium, & per medium amnem transmittit equum. Jamque in vadum egressum, eminus veruto Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio

sedit] Eorundem tumulorum meminit etiam Strabo, & alterius oraculi, à quo Alexander deceptus sit, ait enim: Τεκμήριον δ' ὅτι τὸ φρέαρ, ἐν ᾧ ἐμβρέει ποταμὸς Ἀχέρων. πᾶσι πάντα τὸ ἐν ἅλμῃ λέγειν, Παυδοσία τειχίλωνε, πολιὸ ποτε λαὸν ὀλέσεις. ἔδοξε γὰρ πολεμίων φθορὰν ἐκ οἰκείων δηλοῦν. *Sigonius.*

1 *Indicantem iter*] Immo *negantem* aut *denegantem*. Sic lege. *Tan. Faber.*

tio corporis facta. namque, præciso medio, partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium. quæ, quum jaculis saxisque procul incesseretur; mulier una, [1] ultra humanarum irarum fidem sævienti turbæ immista, ut parumper sustinerent precata, flens ait, virum sibi liberosque captas apud hostes esse. sperare, [2] corpore regio utcumque mulcato, se suos redempturam. Is finis lacerationi fuit. sepultumque Consentiæ, quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris unius: ossaque Metapontum ad hostes remissa: inde Epirum devecta ad Cleopatram uxorem, sororemque Olympiadem: quarum mater Magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epirensis tristi eventu, quamquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romæ quinto post conditam urbem, iisdem, quibus ante, placandis habitum est Diis. Novi deinde consules jussu populi quum misissent, qui indicerent Samnitibus bellum; & ipsi majore conatu quam adversus Græcos cuncta parabant; & alia nova nihil tum animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atque Apuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt: arma virosque ad bellum pollicentes. [3] fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res prospere gesta. tria oppida in potestatem venerunt; Allifæ, Callifæ, Ruffrium: aliusque ager primo adventu consulum longe

1 *Ultra humanarum irarum fidem*] Potest explicari, ultra quam credi potest humanam iram progredi. Malim tamen *finem*. Justinus lib. 17. *Non solum patrium, verum etiam humanum ultra morem perosus*. Lib. 24. *Ultra vere affectionis modum*. J. F. Gron.

2 *Corpore r. utcumque multato*] Glareanus Erasmo præceptori suo placuisse ait: hoc in loco pro *multato*, legendum esse *mutilato*. At Cicero ita quoque locutus est pro Milone: *Qua in turba C. Vibienus ita est multatus, ut vitam amiserit*. Sigonius.

3 *Fœdere e. in amicitiam accep.*] Recte. Nam aut fœdere, aut deditione in amicitiam veniebant. Sic enim supra: *Campanorum aliam conditionem esse qui non fœdere, sed per deditionem in fidem venissent*. Idem.

1 *Qui-*

longe lateque est pervastatus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoque bello, quo Græci obsidebantur, jam finis aderat. nam præterquam quod interseptis munimentis hostium pars parti abscissa erat, fœdiora aliquanto intra muros iis, [1] quibus hostis territabat, patiebantur: & velut capti à suismetipsis præsidiis, [2] indigna jam liberis quoque ac conjugibus, & quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur. Itaque, quum & à Tarento & à Samnitibus fama esset nova auxilia ventura, Samnitium plus quam vellent, intra mœnia esse rebantur: [3] Tarentinorum juventutem Græci Græcos, haud minus per quos Samniti Nolanoque, quam ut Romanis hostibus resisterent, exspectabant. Postremo, levissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus & Nymphius principes civitatis, communicato inter se consilio, partes ad rem agendam divisere, ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret, alter subsisteret ad præbendam opportunam consilio urbem. Charilaus fuit, qui [4] ad Publilium Philonem venit: &, *quod bonum,* [5] *fastum, felixque Palæpolitanis, populoque Romano esset, tradere se* ait *mœnia statuisse. Eo facto, utrum ab se prodita an servata patria videatur; in fide Romana positum esse. sibi privatim nec paciscí quicquam, nec petere: publice petere quam paciscí magis,* [6] *ut si successisset incœptum, cogitaret popu-*

1 *Quibus hostis territabat, patiebantur*] Videtur superesse verbum, *patiebantur*, quum idem mox sequatur, & satis commode hic intelligi possit. Scribe: *fœdiora aliquanto intra muros iis, quibus hostis territabat, &, velut capti a suismet ipsi præsidiis, indigna in liberis quoque ac conjugibus, & quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur.* J. F. Gron.

2 *Indigna jam liberis quoque ac conjugibus*] Corruptus locus. Sensus Livii fuerat: *indigna jam liberis* (non intelligo παῖδας, sed libera capita) *& quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur, filiis ac conjugibus stupratis.* Hæc, opinor, sunt à mente non prorsus læva. *Tan. Faber.*

3 *Tarentinorum juvent. Græci Græcos*] Tarentinos Græcos Palæpolitani Græci expectabant. Tarentum enim Lacedæmoniorum colonia fuit, Justin. lib. 3. *Sigonius.*

4 *Ad Philonem venit*] Vet. lib. *ad Publilium Philonem.* Idem.

5 *Faustum, felix*] Vet. lib. *Felixque.* Idem.

6 *Ut si successisset inceptum*] Flor. *inceptumis cogitaret.* Quod ego sic accipio, ut censeam librarium invenisse in alio exemplari *inceptum*, in alio *inceptis*, & dubium, utram lectionem proba-

populus Romanus, potius cum quanto studio periculoque reditum in amicitiam suam esset, quam qua stultitia & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore, tria millia militum ad occupandam eam partem urbis, quam Samnites insidebant, accepit: præsidio ei L. Quintius tribu-
26 nus militum præpositus. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitium arte aggressus perpulerat, ut quoniam omnis Romanus exercitus, aut circa Palæpolim aut in Samnio esset, sineret se classe circumvehi ad Romanum agrum; non oram modo maris, sed ipsi urbi propinqua loca depopulaturum. Sed ut falleret, nocte proficiscendum esse, extemploque naves deducendas. quod quo maturius fieret, omnis juventus Samnitium, præter necessarium urbis præsidium, ad littus missa. ubi dum Nymphius, in tenebris & multitudine semetipsa impediente, sedulo aliis alia imperia turbans, terit tempus, Charilaus ex composito ab sociis, in urbem receptus; quum summa urbis Romano milite implesset, tolli clamorem jussit. ad quem Græci, signo accepto à principibus, quievere. Nolani per aversam partem urbis via Nolam ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab urbe, ut expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postquam periculo evaserunt, visa: quippe qui inermes nulla rerum suarum non relicta inter hostes; ludibrium non externis modo, sed etiam popularibus, spoliati atque egentes domos rediere. [1] Haud ignarus opinionis alterius,

probaret, utriusque copiam lectori jecisse. Quod & aliis locis in bonæ fidei libris & in hujus excerptis sapius notavimus. Placet autem *successisset inceptis.* Sic lib. 21. *Ita haudquaquam prospere, postquam ad effectum operis ventum est, cæptis succedebat.* Lib. 40. *Si facinori eorum successerit.* J. F. Gron.

1 *Haud ignarus opinionis alterius*, &c.] Sensus est, proditionem Palæpolis ab aliis Palæpolitanis auctorib. ab aliis Samnitib. auctorib. factam esse traditum est, me, ut Palæpolitanis ducibus factam esse credam, cum scriptorum auctoritas movet, qui id tradiderunt, tum fœdus Neapolitanum. Nam Græcorum rei summa à Palæpoli Neapolim deinde translata est. Videtur autem fœdus Neapolitanum vocare id, quod Græci cum Romanis victorib. Neapoli icerunt. nam si cum Samnitib. ictum esset, non Neapoli fœdus, quæ Græcorum erat, sed in Samnio factum esset. *Sigonius.*

Haud

rius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur; quum auctoribus hoc dedi, quibus dignius credi est, tum fœdus Neapolitanum (eo enim deinde [1] summa rei Græcorum venit) similius vero facit, ipsos in amicitiam rediisse. Publilio triumphus decretus: [2] quod satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem venisse. [3] Duo singularia hæc ei viro primum contigere: prorogatio imperii non ante in ullo facta, & acto honore triumphus. Aliud subinde bellum cum alterius oræ Græcis exor- 27
tum. namque Tarentini quum rem Palæpolitanam vana spe auxilii aliquamdiu sustinuissent, postquam Romanos urbe potitos accepere, velut destituti, ac non qui ipsi destituissent, increpare Palæpolitanos, ira atque invidia in Romanos furere: eo etiam quod Lucanos & Apulos (nam utraque eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani venisse allatum est. *quippe propemodum perventum ad se esse: jamque in eo rem fore, ut Romani aut hostes, aut domini habendi sint. Discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium eventuque ejus verti. eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis validam, quando Lucanus defecerit. quem revocari adhuc, impellique ad abolendam societatem Romanam posse, si qua ars serendis discordiis adhibeatur.* Hæc consilia quum apud cupidos rerum novandarum valuissent; ex juventute quidam Lucanorum pretio

Haud ignarus opinionis ait.] Cavillatur Camillus Peregrinus dis. 4 cap. 15. *J. F. Gron.*

1 *Summa rei Græcorum*] Forte: *summa res Græcorum.* Idem.

2 *Quod satis videbatur*] Forte, *cui satis.* nimirum triumpho. Et forte *quoi* ab Livio scriptum. *Idem.*

3 *Duo singularia hæc ei viro primum contigerunt*] Suspicor *ei viro primo.* Idem.

Duo singularia hæc ei, &c. *& acto honore triumphus*] Glareanus legendum censet, *Auctо honore.* Quid tamen sit aut, *Acto*, aut *Auctо honore*, se ignorare profitetur. Mihi vero hæc esse videtur mens auctoris. Duo hæc singularia Publilio contigisse, & quod primus prorogato ultra consulatum imperio pro consule rem gesserit, & quod primus exacto consulatu pro consule triumpharit. Est enim *acto honore*, pro eo, quod est, *postquam honore abiit*: sic lib. 3. *Ea actate iisque honorib. actis.* Et Epitome lib. 61. *Gracchus seditiosse tribunatu acto interemptus est*: sic in Capitolinis lapidib.

Q. PUBLILIUS Q. F. Q. N. PHILO
II. PRIMUS PRO COS.
DE SAMNITIBUS PALÆPOLITANEIS. *Sigonius.*

1 *Cer-*

tio asciti, clari magis inter populares quam honesti, inter se mulcati ipsi virgis, quum [1] corpora nuda intulissent in civium cœtum, vociferati sunt, se, quod castra Romana ingredi ausi essent, à consule virgis cæsos, ac prope securi percussos esse. Deformis suapte natura res, quum speciem injuriæ magis quam doli præ se ferret; concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum vocare: & alii circumstantes concilium, bellum in Romanos poscunt: alii ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuque, etiam sanos consternante animos, decernitur, ut societas cum Samnitibus renovaretur, legatique ad eam rem mittantur. Repentina res, quia quam caussam nullam, tam ne fidem quidem habebat; coacti à Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere. cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde brevi fraus cœpit, postquam criminum falsorum auctores Tarentum commigravere: sed [2] amissa omni de se potestate, nihil
28 ultra quam ut pœniteret frustra, restabat. Eo anno plebi Romanæ, velut aliud initium libertatis factum est, [3] quod ligari nexi desierunt: mutatum autem jus ob unius fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. [4] L. Papirius is fuit. cui quum se C. Publilius ob

1 *Corpora nuda*] Vet. lib. *Nudata*. Sigonius.

2 *Amissa omni de se potestate*] Latinum non est. Sensus Livii erat ut videtur: *sed amissa omni spe rei perficiendæ*. Tan. Faber.

Amissa omni de se potestate] Videtur subintelligi, *statuendi*; adeo ut sensus sit, omnia ipsis integra non fuisse, nec potuisse pro libitu statuere. *Gisb. Cuperus.*

3 *Quod necti desierunt*] Vet. lib. *Quod ligari nexi desierunt*. Recte. Nam paulo post subdit, *ita nexi soluti*: *cautumque in posterum ne necterentur*. Et Epit. lib. 6. *Cum obstrictos ære alieno liberaret, nexos exolveret*. Et Varro lib. 1 de lingua Latina: *Liber, qui suas operas in servitute pro pecunia, quam debebat, præbet, nexus vocatur, ut ab ære liberatus. Hoc C. Petelio Libone Dictatore institutum ne fieret.* Quæ verba quamquam mendosa sunt, tamen ad hunc locum pertinere perspicuum est. Et Suidas in voce Ταρ. Καὶ δ' ἐκεῖνο τὸ παθ' ἅπαντες οἱ ἀλαθέντες πρὸς τὰ χρία Ρ'ωμαῖοι νόμῳ κωλυθῆναι τ' ἀρχαίαν ἐλευθερίαν ἐνομίσαντο. *Sigonius.*

4 *L. Papirius is fuit*] Cognomen omittit multum ad rem pertinens: sed ipsemet Livius de his dubitat, ut anno 428 & postea anno 435. Porro hactenus tres L. Papirii à Livio numerati sunt, Cursor, Crassus ac Mugillanus.

ob æs alienum paternum nexum dediſſet; quæ ætas formaque miſericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis ejus fructum adventicium crediti ratus, primo perlicere adoleſcentem ſermone inceſto eſt conatus: dein poſtquam aſpernabantur flagitium aures, minis territare, atque identidem admonere fortunæ: poſtremo, quum ingenuitatis magis, quam præſentis conditionis memorem videret, nudari jubet, verberaque afferri. Quibus laceratus juvenis, quum ſe in publicum proripuiſſet, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris; ingens vis hominum, quum ætatis miſeratione atque indignitate injuriæ accenſa, tum ſuæ conditionis, liberumque ſuorum reſpectu, in forum, atque inde, agmine facto, ad curiam concurrit. & quum conſules tumultu repentino coacti ſenatum vocarent, introeuntibus in Curiam Patribus, laceratum juvenis tergum, procumbentes ad ſingulorum pedes oſtentabant. [1] Victum eo die ob impotentem injuriam unius ingens vinculum fidei: juſſique conſules ferre ad populum, ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus aut in nervo teneretur. Pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet. Ita nexi ſoluti: cautumque in poſterum, ne necterentur. Eodem anno 29
quum ſatis per ſeipſum Samnitium bellum, [2] & defectio

nus. Curſor cum Craſſo dictatore magiſter equitum fuit anno 415, quo P. Decius pater perierat. Craſſus ipſe Cos. fuit anno 424. Mugillani autem ab initio, anno 428 & 435. Forte & in prænominibus & cognominibus Papiriorum erratum. *Glareanus.*

1 *Victum eo die ob impotentem*] Imo *ruptum*, non *victum*; neque enim Latinum eſt. *Tan. Faber.*

2 *Et defectio recens Lucanorum*] MSS. & veteſtæ edd. *repens.* Vere. Sic lib. 6. *Fama repens belli Gallici allata perpulit civitatem.* Lib. 9. *Repens adventus conſulis ita exterruit Umbros.* Lib. 21. *Qui tumultus repens poſtquam eſt Romam perlatus.* Scimus, inquis, & quid exemplis opus? Scilicet tibi contingere non poteſt, quod accidit doctiſſimo viro lib. 2 Ital. antiq. qui cum adduceret ex Livii lib. 22, 8. *Priuſquam ſatis certa concilia eſſent, repens alia nuntiatur clades:* apponebat, Lego *repente.* Lucretius lib. 5. *Phaëthontea repenti fulminis ictu Deturbavit equis.* J. F. Gron.

1 *L. Fur.*

ctio repens Lucanorum, auctoresque defectionis Tarentini sollicitos haberent Patres; accessit, ut & Vestinus populus Samnitibus sese conjungeret. quæ res, sicut eo anno sermonibus magis passim hominum jactata, quam in publico ullo concilio est: ita insequentis anni consulibus [1] L. Furio Camillo iterum, Junio Bruto Scævæ, nulla prior potiorque visa est, de qua ad senatum referrent. & quamquam nova res erat, tamen tanta cura Patres incessit, ut pariter eam susceptam neglectamque timerent: ne aut impunitas eorum lascivia superbiaque, aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo atque ira, concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi Peligniique & Marrucini: quos, si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia videri potuit majoris animi, quam consilii: sed eventus docuit, [2] fortes fortunam juvare. Bellum ex auctoritate Patrum populus adversus Vestinos jussit. Provincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte evenit. Exercitus utroque ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti conjungere arma. Cæterum alterum consulem L. Furium, cui major moles rerum imposita erat, morbo gravi implicitum fortuna bello subtraxit: jussusque dictatorem dicere rei gerendæ causa, longe clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papirium Cursorem, à quo [3] Q. Fabius Maximus Rullianus magister equitum est dictus; par nobile rebus in eo magistratu gestis: discordia tamen, qua prope ad ultimum dimicationis ventum est,

1 *L. Fur. Cam. iterum*] Quam vehementer erret Glareanus, qui *L. Furio Camillo tertium* legit, supra ostendi. *Sigonius.*

2 *Fortes fortunam juvare*] Eodem proverbio utitur lib. 34, & Cicero Tusc. 2. *Fortes non modo fortuna adjuvat, id est in veteri proverbio, sed multo magis ratio.* Idem.

3 *Q. Fab. Max. Rutilianus*] Ex Capit. tabulis apparet *Rullianum*, non *Rutilianum* esse legendum. Mendose etiam apud Valerium lib. 2 cap. 2. At apud Plinium recte: *Q. Fabius Rullianus.* Livius eundem post Rullium nominat. Plutarchus in Pompeio Ῥοῦλλον in Fabio Ῥύλλιον appellat, ut puto vitiose. *Idem.*

est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec usquam vario eventu gestum est. nam & pervastavit agros, & populando atque urendo tecta hostium, sataque, in aciem invitos extraxit: & ita prœlio uno accidit Vestinorum res, (haudquaquam tamen incruento milite suo) ut non in castra solum refugerent hostes, sed jam ne vallo quidem ac fossis freti, dilaberentur in oppida, situ urbium mœnibusque se defensuri. Postremo, oppida quoque vi oppugnare adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum aut vulnerum ira, quod haud fere quisquam integer prœlio excesserat, scalis cepit: deinde Cingiliam. utriusque urbis prædam militibus, quod eos neque portæ, neque muri hostium arcuerant, concessit. In Samnium, incertis itum auspiciis est: cujus rei vitium non in belli eventum, quod prospere gestum est, sed in rabiem atque iras imperatorum vertit. namque Papirius dictator à pullario monitus, quum [1] ad auspicium repetendum Romam proficisceretur, magistro equitum denunciavit, ut sese loco teneret, neu absente se cum hoste manum consereret. Fabius quum post profectionem dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset; seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in dictatore viderentur reposita esse; seu occasione bene gerendæ rei inductus; exercitu instructo paratoque profectus [2] ad Imbrinium (ita vocant

[1] *Ad auspicium repetendum*] Idem habet Valerius Max. lib. 3 cap. 2, ubi eandem narrat historiam, & lib. 2 cap. 2 de Cotta. Servius Fuldensis in 2 Æn. docte hunc morem enarrat. *Sed hoc*, inquit, *servatam à ducibus Rom. donec ab his in Italia pugnatum est propter vicinitatem. Postquam vero imperium latius prolatum est, ne dux ab exercitu diutius abesset, si Romam ad renovanda auspicia revertisset, constitutum, ut unus locus de captivo agro Romanus fieret in ea provincia, in qua bellabatur, in quem, si renovari opus esset auspicia, dux rediret.* Repetere auspicia dicit Livius 9, 39 & 10, 3. Cicero post reditum ad Quir. *Henr. Valesius.*

Ad auspic. rep. Romam proficisceretur] Sæpe legimus, duces è provincia & exercitu auspiciorum repetendorum causa Romam advolasse. *Turneb.* lib. 6 cap. 21. Adversi.

[2] *Ad Imbrinium*] Hermol. Barbarus in 3 lib. Plinii, meminit hujus

vocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. ea fortuna pugnæ fuit, ut nihil relictum sit, quo si affuisset dictator, res melius geri potuerit: non dux militi, non miles duci defuit. Eques etiam, auctore L. Cominio tribuno militum, qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frenos equis; atque ita concitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla vis posset. per arma, per viros late stragem dedere. Secutus pedes impetum equitum, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia hostium cæsa eo die traduntur. Auctores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente, bis rem egregie gestam. Apud antiquissimos scriptores, una hæc pugna invenitur: in quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, ut ex tanta cæde multis potitus spoliis, congesta in ingentem acervum hostilia arma subdito igne concremavit: seu votum id Deorum cuipiam fuit; [1] seu credere libet Fabio auctori, eo factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenque ibi scriberet, aut spolia [2] in triumpho ferret. Literæ quoque de re prospere gesta ad senatum, non ad dictatorem missæ; argumentum fuere minime cum eo communicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit, ut lætis aliis victoria parta, præ se ferret iram tristitiamque. Misso itaque repente senatu, se ex curia proripuit: tum vero, non Samnitium

magis

loci, idque etiam *Simpivium* dictum scribit. Unde Tacitus *ad fragra Simpriana*. Et Silius: *Cœlumque rigantur Simpriana*. Et iterum Tac. *Fontem ipsi lucrinis colub. deductos urbi intuit*. Sigonius.

1 *Seu credere libet Fabio auctore factum ne*] Vet. lib. *Seu, si credere libet, Fabio*, &c. *Idem*.

Seu credere libet, Fabio auctore factum] Sigonius ex suo, *seu si credere libet*. Ignotam notam, & nullius pretii est. Gravius hic nucleus curandum MSS. & primæ editiones: *seu credere libet Fabio auctori, eo factum*, id est, vel scriptori vel consenti aut edenti. Nec Fabius intelligitur equitum magister, sed Pictor, scriptor antiquus rerum Romanarum, sæpe nostro memoratus. Lib. 1. *Eo magis Fabio, præterquam quod antiquior esset, crediderim, quadringenta ea sola talenta fuisse*. Idem, ne quid dissimulem, notaverat ex Pulvii codice Claudius Puteanus *J. F. Gron.*

2 *In triumpho*] Vet. lib. *in triumphum*. Sigonius.

1 *T. Man-*

magis legiones quam majestatem dictatoriam & disciplinam militarem à magistro equitum victam & eversam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset. Itaque plenus minarum iræque, profectus in castra quum maximis itineribus isset; non tamen prævenire famam adventus sui potuit. Præcucurrerant enim ab urbe, qui nunciarent dictatorem avidum pœnæ venire, alternis penè verbis [1] T. Manlii factum laudantem. Fabius con- 31
cione extemplo advocata, obtestatus milites est, *ut qua virtute rempubl. ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se cujus ductu auspicioque vicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem invidia, iratum virtuti alienæ felicitatique, furere,* [2] *quod se absente res publica egregie gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites, quam Romanos victoriam esse. Imperium dictitare spretum, tanquam non eadem mente pugnari vetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc invidia impedire virtutem alienam voluisse, cupidissimisque arma ablaturum fuisse militibus, ne se absente moveri possent: & nunc id furere, id ægre pati, quod sine L. Papirio, non inermes, non manci milites fuerint, quod se Q. Fabius magistrum equitum duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si quod belli casus ferunt, Marsque communis,*

1 *T. Manlii facta laud.*] Vet. lib. *Factum*, probo. Severitatem n. in ejus filium, qui injussu imperatoris pugnaverat, intelligit. *Sigonius.*

2 *Quod se absente respub. egregie gesta esset*] Vet. lib. *Res egregie*, ut ante: sic paulo post, *Ad rem gerendam.* Idem.

Res egregie gesta esset] Hic perperam auscultatum Sigonio, qui mutavit omnium scriptorum & vett. editorum: *quod se absente respublica egregie gesta esset.* Sæpe ita loquuntur optimi quique de illis, qui quamcunque partem ad summam rerum pertinentem administrant. Sallustius Jugurth. *nisi tamen respublica pariter ac sævissimo imperio, bene ac decore gesta.* Cæsar ad milites lib. 1 Civil. *hortatur, cujus imperatoris ductu novem annis rempublicam gessissent.* Noster lib. 3. *Tum hercle illo die, quo ego consul creatus sum, male gesta respublica est.* Possem dare exempla innumera, ex his & Cicerone, Seneca, Tacito, quo non? Neque aliter legendum lib. 2, 64. *Et in Volscis respublica egregie gesta, tum ducis tum militum opera.* Sic meliores etiam scripti: ubi adest item cum ferro Sigonius. Et lib. 28, 9. *Ut quemadmodum uno animo rempublicam gessissent, ita quamquam ex diversis regionibus convenirent.* Sic enim MSS. non tantum, *rem gessissent.* Cur autem reliquit statim infra Sigonius: *devictis hostibus, respublica bene gesta?* J. F. Gron.

munis, adversa pugna evenisset: qui sibi devictis hostibus, republica bene gesta, ita ut non ab illo unico duce melius geri potuerit, supplicium [1] *magistro equitum minetur? Neque illum magistro equitum infestiorem, quam tribunis militum, quam centurionibus, quam militibus esse. si possit, in omnes saeviturum fuisse: quia id nequeat, in unum saevire. Etiam invidiam tamquam ignem summa petere, in caput consilii, in ducem incurrere. si se simul cum gloria rei gestae extinxisset, tunc victorem velut in capto exercitu dominantem, quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua caussa omnium libertati. Si consensum exercitus eundem, qui in proelio fuerit, in tuenda victoria videat, & salutem unius omnibus curae esse; inclinaturum ad clementiorem sententiam animum. Postremo se vitam, fortunasque suas illorum fidei virtutique per-*
32 *mittere.* Clamor è tota concione ortus, uti bonum animum haberet: neminem illi vim allaturum salvis legionibus Romanis. Haud multo post dictator advenit: classicoque extemplo ad concionem advocavit. Tum silentio facto, praeco Q. Fabium magistrum equitum citavit. qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator: *Quaero*, inquit, *de te, Q. Fabi, quum summum imperium dictatoris sit, pareantque ei* [2] *Consules, regia potestas, praetores iisdem auspiciis quibus Consules creati: aequum censeas, necne, magistrum equitum dicto audientem esse? Itemque illud interrogo, quum me incertis auspiciis profectum ab domo scirem, utrum mihi turbatis religionibus respubl. in discrimen committenda fuerit, an auspicia repetenda, ne quid dubiis Diis agerem? Simul illud, quae dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego haec interrogo, quum si ego tacitus*

1 *Magistro equitum & tunc victori, minetur*] Verba, *& tunc victori*, à tribus Pall. Thuan. utroque Voss. Vaticano & Cujaciano codd. absunt. & sane superflua esse revincunt antecedentia. Quare cancellare ea pudori non habui. *J. F. Gron.*

2 *Consules, regia potestas*] Recte, quod pro Rege, duo consules creati sint iisdem insignibus & eadem fere potestate; praeterquam quod annua haec, illa perpetua erat. lib. 2. *Sigonius.*

1 Quo

tus abiſſem, tamen tibi ad voluntatis interpretationem meæ dirigenda tua ſententia fuerit. Quin tu reſpondes, vetuerimne te quicquam rei me abſente agere? vetuerimne ſigna cum hoſtibus conferre? [1] *Quo tu imperio meo ſpreto, incertis auſpiciis, turbatis religionibus, adverſus morem militarem, diſciplinamque majorum, & numen Deorum, auſus es cum hoſte confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, reſponde. extra ea cave vocem mittas. Accede lictor.* [2] Adverſus quæ ſingula Q. Fabio quum reſpondere haud facile eſſet, & nunc quereretur, eundem accuſatorem capitis ſui, ac judicem eſſe; modo, vitam ſibi eripi citius, quam gloriam rerum geſtarum poſſe, vociferaretur; purgaretque ſe invicem, atque ultro accuſaret; tunc Papirius, redintegrata ira, ſpoliari magiſtrum equitum, ac virgas & ſecures expediri juſſit. Fabius fidem militum implorans, [3] lacerantibus veſtem lictoribus, ad triarios, [4] tumultum jam in concione miſcentes, ſeſe recepit. Inde clamor in totam concionem eſt perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. [5] qui proximi forte tribunal ſteterant, quia ſubjecti oculis impera-

1 *Quo tu imperio meo ſpreto*] *Quo*, eſt pro eo, quod Græci, dicunt, ἐφ' ᾧ & ἐπὶ τῷ, ut Cicero ad Fabium: *Martio vero ſignum quo mihi pacis auctori?* Sigonius.

Quo tu imperio meo] Sigonius, quaſi operæ pretium ſit, monet *quo* *Quo* eſſe pro eo, quod Græci dicunt Πρὸς τί, vel τί δή; ut apud Ciceronem: *Martio ſignum quo mihi pacis auctori?* Tu vero ſi ſapis, tolle interrogationis notam à fine hujus periodi: non enim rogat, ſed adfirmat: quaſi diceret: *Quod tu meum imperium ſprevisti, & auſus es confligere.* Plautus Aſinaria 2,4. *Tu, verbero, imperium meum contempſiſti.* J. F. Gron.

2 *Adverſus quæ ſingula Q. Fabio*] Τὰ *Q. Fabio* abſunt à Flor. Rott. Helm. Voſſ. duobus. *Idem.*

3 *Lacerantibus veſtem lictoribus*] Vet. quidam lib. *Lacerantibus fœde lictoribus.* Sigonius.

4 *Tumultum jam in concionem miſcentes*] Hem! quæ Latinitas? Lego: *tumultu jam concionem miſcentes.* Tan. Faber.

Tumultum jam in concionem miſcentes] Duo Voſſ. Rott. *in concione.* J. F. Gron.

5 *Qui proximi forte tribunali ſteterant*] Duo meliores Pall. cum altero Voſſ. *proximi forte tribunal*: ut monuimus olim 3 Obſerv. 2. Cæſar 3 Gall. 7. *P. Craſſus adoleſcens cum legione ſeptima proximus mare Oceanum in Andegavis hiemabat.* Idem 7, 31. *Pars in continentes paludes profugit, qui proximi Oceanum fuerant.* Sic utrobique optimæ membranæ: & priore loco jam admiſerunt. Livius lib. 28. *Vincente verecundiam metu, cum proximus quiſque hoſtem cederet.* Lib. 29. *Scorpione icto, qui proximus eum forte ſteterat.* Idem.

peratoris noscitari poterant, orabant ut parceret magistro equitum, neu cum eo exercitum damnaret. Extrema concio, & circa Fabium globus, increpabant inclementem dictatorem. nec procul seditione aberant: ne tribunal quidem satis quietum erat. Legati circumstantes sellam orabant, ut rem in posterum diem differret, & iræ suæ spatium, & consilio tempus daret: *Satis castigatam adolescentiam Fabii esse: satis deformatam victoriam: ne ad extremum finem supplicii tenderet: neu unico juveni, neu patri ejus clarissimo viro,* [1] *neu Fabiæ genti eam injungeret ignominiam.* Quum parum precibus, parum caussa proficerent, *intueri furentem concionem jubebant. ita irritatis militum animis subdere ignem, ac materiam seditioni, non esse ætatis, non prudentiæ ejus. neminem id Q. Fabio pœnam deprecanti suam vitio versurum, sed dictatori, si occæcatus ira infestam multitudinem in se pravo certamine movisset. Postremo, ne id se gratiæ dare Q. Fabii crederet, se jusjurandum dare paratos esse; non videri e republica in Q. Fabium eo tempore animadverti.* His vocibus quum in se magis incitarent dictatorem, [2] quam in magistrum equitum placarent, jussi de tribunali

1 *Neu Fabiæ genti eam inureret ignominiam*] Valde faveo huic scripturæ, & ex libris fide dignissimis propagatam esse cupio: quod tamen adhuc tantum suspicari mihi contigit. Apud primum tam reperio Ascensium, altera quam mox memorabo, in margine notata, inde Moguntini acceperunt, mox Frobenius, post omnes. At in tribus Pall. Thuan. utroque Voss. Helm. Fulvii Cujaciique MSS. in prima Romana Andreæ, Mediol. Ven. Tarv. Juntæ, *injungeret.* Nec videtur incommodum loquendi genus. Lib. 3. *Injuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, injungimus alii.* Lib. 28. *Nec tam large gratiam relatam sibi, nec nunc immodice pœnam injungi debere.* Valerius maximus *adulationis injungentem notam* Themistocli patrem dicit. Cæsar Civil. 1, 4. *Cum communibus inimicis in gratiam redierat, quorum ille maximam partem illo affinitatis tempore injunxerat Cæsari.* Ita non modo Fulvii codex: sed & Flor. pervetustus, Longobardicis exaratus literis, sed & Torrentianus, quem Lipsii manu collatum vidimus. *Injungere detrimentum* dixit Brutus ad Ciceronem 11 Famil. 13. *Injungere legem, laborem, servitutem, munus, onus*, hæc omnia Livius. Ut ergo *onerare contumeliis, maledictis*, ita & *injungere ignominiam* non male pronuntiari videtur. Sed alterum tamen dedignari non possumus. Vide ad sequentem librum, *J. F. Gron.*

2 *Quam magistro equitum placarent*] Tres Pall. & alter Voss. *Quam in magistrum equitum placarent.* Exquisitius. Cicero 11 ad Attic. 9. *Si me non offendes, satis tamen habeto commendatam,*

pecuniam-

nali descendere legati: & silentio nequicquam per præconem tentato, quum præ strepitu ac tumultu nec ipsius dictatoris, nec apparitorum ejus vox audiretur; nox, velut in prœlio, certamini finem fecit. Magister equitum, jussus postero die adesse; quum omnes affirmarent infestius Papirium exarsurum, agitatum contentione ipsa, exacerbatumque; clam ex castris Romam profugit: &, [1] patre auctore M. Fabio, qui ter jam consul dictatorque fuerat, vocato extemplo senatu, quum maxime conquereretur apud Patres vim atque injuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam lictorum submoventium auditur. & ipse infensus aderat; postquam comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. [2] Iterata deinde contentio est: & prendi Papirius Fabium jussit. Ubi quum deprecantibus primoribus Patrum, atque universo senatu [3] perstaret in incepto immitis animus; tum pater M. Fabius, *Quandoquidem*, inquit, *apud te nec auctoritas senatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras; nec virtus nobilitasque magistri equitum à te ipso nominati valet, nec preces, quæ sæpe hostem mitigavere, quæ Deorum iras placant;* [4] *tribunos plebis appello, & provoco ad populum. eum-*

patruumque in eam, quantum poteris, mitigato. Quamvis vulgo legatur, *in ea*, & hoc quoque recte. Epistola 12. *Etsi non dubito, quin is lenis in eum futurus sit.* Cornelius Nepos in Pelopida: *Post id factum nunquam is animo placari potuit in eum, á quo erat violatus.* Suetonius Aug. 27. *Illis in multorum sæpe personam per gratiam & preces exorabilibus.* Tib. 13. *Facilis exorabilisque in vitricum fuit.* J. F. Gron.

1 *Patre auct. M. Fabio, qui ter cos. dict.que*] M. Fabius Ambustus pater fuit cos. an. CCCXCV, CCCXCIX. CDI, Dictator an. CDV. Livius & Plin. auctores. *Sigonius.*

2 *Iterata d. contentio*] Vet. lib. *Contentio est.* Idem.

3 *Perstaret incepto*] Miror sic editum, quum & Rott. & duo Voss. & vulgg. habeant *perstaret in incepto*, quomodo cap. seq. *Se tamen perstaturum in incepto*: 10, 13. *Ille quidem in recusando perstabat.* Jac. Gron.

4 *Tribunos plebis appello, & provoco ad populum*] Hinc intelligi potest à Dictatore ad populum provocationem fuisse. Qua de re sic Festus: *Optima lege cum dicebatur in magistro populi faciendo, qui vulgo Dictator appellatur, quam plenissimum posset jus esse significabatur, ut fuit M. Valerii M. F. Voluси N. qui primus magister populi creatus est: postquam vero provocatio ab eo magistratu ad populum data est, quæ ante non erat, desitum est dici, Ut optima lege, utpote imminuto jure posteriorum magistrorum.* Sigonius.

eumque tibi fugienti exercitus tui, fugienti senatus judicium, judicem fero, qui certe unus plus quam tua dictatura potest polletque. Videro cessuruſne provocationi ſis, cui Rex Romanus Tullus Hoſtilius ceſſit. Ex curia in concionem itur. quo cum paucis dictator, cum omni agmine principum magiſter equitum quum eſcendiſſet; deduci eum de roſtris Papirius in partem inferiorem juſſit. Secutus pater, [1] *Bene agis*, inquit, *quum eo nos deduci juſſiſti, unde & privati vocem mittere poſſemus.* In primo, [2] non tam perpetuæ orationes, quam altercatio exaudiebantur. Vicit deinde ſtrepitum vox & indignatio Fabii ſenis, increpantis ſuperbiam crudelitatemque Papirii, *Se quoque dictatorem Romæ fuiſſe, nec à ſe quemquam, ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem, violatum; Papirium tamquam ex hoſtium ducibus, ſic ex Romano imperatore victoriam & triumphum petere.* [3] *Quantum intereſſet inter moderationem antiquorum, & novam ſuperbiam crudelitatemque.* [4] *Dictatorem Quintium Cincinnatum, in L. Minucium conſulem, ex obſidione à ſe ereptum, non ultra ſeviſſe, quam ut legatum eum ad exercitum pro conſule relinqueret.* [5] *M. Furium Camillum, in L. Furio, qui contempta ſua ſenectute & auctoritate, ſordidiſſimo cum eventu pugnaſſet; non ſolum in præſentia moderatum iræ eſſe, ne quid de collega ſecus populo, aut ſenatui ſcriberet; ſed quum revertiſſet, potiſſimum ex tribunis conſularibus habuiſſe, quem ex collegis, optione ab ſenatu data, ſortem ſibi imperii delegerit.*

1 *Bene agis, cum eo nos deduci juſſiſti,* &c.] Hoc ait, quia M. Fabius in concione pro Roſtris ad populum loqui non potuiſſet, quod eſſet privatus, ex inferiore autem loco, quo eum deduci Dictator juſſerat, licebat. Non enim niſi magiſtratus, & qui à magiſtratibus producti erant, in concionem aſcendere poterant. *Sigonius.*

2 *Non tam perp. orationes, quam altercatio exaudiebantur*] Quidam libri, *altercationes audiebantur*, quod non probo. Nam lib. 4 inquit: *Cum res à petitis orationib. in altercationem vertiſſet.* Idem.

Quam altercatio exaudiebantur] Meis auribus ſatisfaceret magis *exaudiebatur.* J. F. Gron.

3 *Quantum intereſſet inter moderationem*] Malim, *intereſſe*, ob dicta lib. 3 Obſerv. cap. 9. *Idem.*

4 *Dictatorem Quint. Cincinnat. in L. Minuc.*] Hac de re lib. 3. *Sigonius.*

5 *M. Furium Camillum in L. Furio*] Hoc fecit Camillus trib. VI, anno CCCLXXV. Livius lib. 6. *Idem.*

rit. Nam populi quidem, penes quem potestas omnium rerum esset, [1] *ne iram quidem umquam atrociorem fuisse in eos, qui temeritate atque insciția exercitus amisissent, quam ut pecunia eos mulctaret. capite anquisitum ob rem bello male gestam, de imperatore* [2] *nullo ad eam diem esse. Nunc ducibus populi Romani, quæ ne victis quidem bello fas fuerit, virgas & secures victoribus, & justissimos meritis triumphos intentari. Quid enim tandem passurum fuisse filium suum, si exercitum amisisset, si fusus, fugatus, castris exutus fuisset? quo ultra iram violentiamque ejus excessuram fuisse, quam ut verberaret necaretque? Quam conveniens esse,* [3] *propter Q. Fabium civitatem in lætitia, victoria, supplicationibus, ac gratulationibus esse: eum, propter quem Deum delubra pateant, aræ sacrificiis fument, honore, donis cumulentur, nudatum virgis lacerari in conspectu populi Romani; intuentem Capitolium atque arcem, Deosque ab se duobus prœliis haud frustra advocatos? Quo id animo exercitum, qui ejus ductu auspiciisque vicisset, laturum? quem luctum in castris Romanis, quam lætitiam inter hostes fore?* Hæc simul jurgans, querens, Deum hominumque fidem

1 *Ne iram quidem fuisse atrociorem --- quam ut pecunia eos multaret*] Lib. 4. *Mœstæ civitati ab re male gestâ, & iratæ ducibus M. Postumius reus objectus, qui tribunus mil. procos. ad Veios fuerat & millibus æris gravis damnatur.* Sigonius.

2 *Nullum ad eum diem esse*] Jam reperio apud Juntam sic editum: nec ei desunt scripti codices. Numquid excidit vox, *exemplum.* Ut lib. 38. *Auctoritas seniorum valuit, negantium exemplum proditum memoriæ esse, ut imperator,* &c. Lib. 41. *Res triumpho dignas esse, censebat senatus, sed exemplum à majoribus non accepisse, ut qui neque,* &c. An medicina mitior, quam adhibent prima Romana, & eam secutæ, tum Ascensiana, Moguntina: *de imperatore nullo ad eam diem esse.* An denique, τὸ *capite anquisitum* pro oratione, cui substantivum inest, ponitur; quasi sit, *Capitale factum judicium, vel quæstionem habitam.* Sic alibi: *Diu non litatum tenuit dictatorem.* J. F. Gron.

3 *Propter Q. Fabium c. in l. v. s. ac g. esse*] Vet. lib. *Propter Q. Fabii victoriam civitatem in lætitia, supplicationibus, ac gratulationibus esse.* Sigonius.

Propter Q. Fabii victoriam civitatem in lætitia, in supplicationibus] A mala manu est quod finxit hic Sigonius. Vett. ed. & meliores scripti: *propter Q. Fabium civitatem in lætitia, victoria, supplicationibus, & gratulationibus esse.* Scilicet insolens visum *in victoria esse.* Num insolentius illo apud Sallustium Jugurth. *Semperne in sanguine, ferro, fuga, versabimur?* Plinius nat. Hist. 7, 7. *Tu qui fortunæ munera amplexaris, & te ne alumnum quidem ejus existimas, sed partum; tu cujus semper in victoria mens; tu qui te Deum credis aliquo successu tumens.* J. F. Gron.

dem obtestans, & complexus filium, plurimis cum la-
34 crimis agebat. Stabat cum eo senatus majestas, favor populi, tribunicium auxilium, memoria absentis exercitus. Ex parte altera, *imperium invictum populi Romani, & disciplina rei militaris, & dictatoris edictum pro numine semper observatum, & Manliana imperia, & posthabita filii carnas publicæ utilitati*, jactabantur. *Hoc etiam L. Brutum, conditorem Romanæ libertatis, antea in duobus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles,* [1] *de alieno imperio spreto, tamquam rei parvæ, disciplinæ militaris eversæ juventuti gratiam facere. Se tamen perstaturum in incepto: nec ei, qui adversus dictum suum turbatis religionibus, ac dubiis auspicus pugnasset, quicquam ex justa pœna remissurum. Majestas imperii perpetua ne esset, non esse in sua potestate. L. Papirium mihi de ejus jure deminuturum. optare, ne potestas tribunicia, inviolata, ipsa violet intercessione sua Romanum imperium, non populus Romanus in se potissimum dictatorem & jus dictaturæ extinguat. Quod si fecisset, non L. Papirium, sed tribunos, sed pravum populi judicium nequicquam posteros accusaturos: quum pollutæ semel militari disciplina, non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus consulis, non magister equitum, dictatoris pareat imperio: nemo hominum, nemo Deorum vel coundam habeat: non edicta imperatorum, non auspicia observentur. sine commeatu vagi milites in pacato* [2] *in hostico*

1 *De alieno imperio spreto*] Lege, *dictatorio imperio spreto*. Cætera ut mittam, quæ illhæc Latinitas *corrupta disciplinæ gratiam tibi facto de imperio alieno spreto*? Tan. Faber. Locus revera obscurus, qui nescio an parva transpositione clarior fieri possit. *senes faciles de alieno, tamquam rei parvæ, disciplinæ militaris spreto imperio eversæ, juventuti gratiam facere.* Neque enim video, quare dici non possit *gratiam facere de alieno*, cum *largiri de alieno* usitatum sit. Addit autem *de alieno*, quia res solum Dictatorem L. Papirium spectabat: & *spreto imperio*, quia & alias vix sunt, quibus disciplina militaris tolli potest. Putabam nonnunquam tolli posse τὸ *de*; ita ut *alieno imperio spreto* referatur ad *patres* & *senes*, qui spreto dictatoris imperio L. Manlio gratiam faciebant eversæ disciplinæ. *Guil. Cuperus.*

2 *In hostico errent*] Voss. *In hostice errarent*: sed supra scriptum *ultima* voci *co*, quasi vellet: *coerrent*. Quod verbum legas apud Paullum l. 2 π. 3 D. de officio Præfecti vigilum: *per totam noctem vigilare debere & coerrare calcatum.* J. F. Gron.

1 *Li-*

stico errent; immemores sacramenti, [1] *licentia sola se, ubi velint, exauctorent;* [2] *infrequentia deserantur signa. neque conveniatur ad edictum, nec discernatur interdiu nocte, æquo iniquo loco, jussu injussu imperatoris pugnent: & non signa, non ordines servent. latrocinii modo caca, & fortuita, pro solenni & sacrata militia sit. Horum criminum vos reos in omnia secula offerte tribuni plebi. vestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabio objicite.* Stupentes tribunos, & suam jam vicem magis anxios, quam ejus cui auxilium ab se petebatur; liberavit onere [3] consensus populi Romani ad preces & obtestationem versus, ut sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. Tribuni quoque inclinatam rem in preces subsecuti, orare dictatorem insistunt, ut veniam errori humano, veniam adolescentiæ Q. Fabii daret. satis eum pœnarum dedisse. Jam ipse adolescens, jam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator silentio facto: *Bene habet*, inquit, *Quirites, vicit disciplina militaris: vicit imperii majestas. quæ in discrimine fuerunt, an ulla post hanc diem essent. Non noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnavit; sed, noxæ damnatus, donatur populo Romano, donatur tribuniciæ potestati; precarium non justum auxilium ferenti. Vive, Q. Fabi, felicior hoc consensu*

1 *Licentia sola se*] Thuan. & Chifl. *sola ua se.* Unde Rubenius: *licentia sola duce se.* Video & in margine Vossiani alterius: *uai.* Alter: *sola qua se ubi.* Numquid *licentia sola vagi se exauctorent*? J. F. Gron.

2 *Infrequentia deserant signa, neque conveniant*] A nimia Curionis est cura. Gryphius anno ante cum prioribus editis & scriptis ediderat: *Deserantur, conveniatur, discernatur:* non sine lepore per ipsam illam varietatem, quæ displicuit. Sed & medii verbi eandem formam sæpius aboleviſſe corruptores librorum observavi. Sic apud Cæsarem Gall. 6, 35. *Tribus horis Atvatucam veniri potest: Huc omnes suas fortunas exercitus Romanus contulit.* Sic inculpatæ membranæ Claud. Menardi. At vulgo: *venire potestis.* De Civ. 1. *Posse prius ad angustias veniri quam sentirentur.* Idem.

3 *Consensus populi Romani ad preces & obtestationem versus*] Ita lib. 3. *Eas leges habiturum pop. Romanum, quas consensus omnium, non jussisse latas magis, quam tulisse videri posset.* Lib. 6. *Comitiisque jurare parata in verba excusanda valetudini solita, consensus populi restiterat.* Velleius lib. 2. *Tum expostulante consensu populi, cum Pompeio pax init.* Idem.

1 *Me-*

sensu civitatis ad tuendum te, quam qua paulo ante exultabas victoria. vive, id facimus ausus, cujus tibi ne parens quidem, si eodem loco fuisset, quo fuit L. Papirius, veniam dedisset. [1] *Mecum ut voles, reverteris in gratiam: populo Romano, cui vitam debes, nihil majus præstiteris, quam si hic tibi dies satis documenti dederit, ut bello ac pace pati legitima imperia possis.* [2] Quum se nihil morari magistrum equitum pronunciasset, [3] degressum cum templo lætus senatus, lætior populus, circumfusi, ac gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori, prosecuti sunt: firmatumque imperium militare haud minus periculo Q. Fabii, quam supplicio miserabili [4] adolescentis Manlii videbatur. Forte ita eo anno evenit, ut [5] quotiescunque dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio moverentur. cæterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat, ne quam vim hostium magis, quam trucem dictatoris iram timeret. Itaque frumentatores; quum circumventi ex insidiis, cæsi loco iniquo essent, creditum vulgo est, subveniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. ea quoque ira alienavit à dictatore militum animos, jam ante infensos, quod implacabilis Q. Fabio fuisset: & quod suis precibus negasset, ejus populo Romano veniam dedisset. Postquam dictator præposito in urbe L. Papirio Crasso magistro equitum, Q. Fabio vetito quicquam pro magistratu agere, in

1 *Mecum ut voles, reverteris in gratiam*] Cicero Phil. 2 extr. *mecum, ut voles; cum republica reds in gratiam.* J. F. Gron.

2 *Cum se nihil morari magistrum equitum pron.*] Genus dicendi, quo utebantur in absolvendo: sic supra lib. 4 Tribunus plebis: *Sempronium nihil moror.* Et Philip. 13 in epist. Antonii: *Nihil moror eos salvos esse, & ire quo lubet.* Sigonius.

3 *Degressum cum templo*] *Templum*, non curiam Hostiliam intelligendum esse puto, ut ait Glareanus quibusdam placere, sed *Rostra*, quæ summoto magistro equitum Dictator ascenderat, & ex eis verba ad populum fecerat: supra autem *Rostra templum* dici monuimus. *Idem.*

4 *Adolescentis Manlii*] Vet. lib. *T. Manlii*, recte. præcesserit enim *Q. Fabii.* Idem.

5 *Quotiescunque dictator ab exercitu recessit*] Voss. alter & Mureti liber: *recessisset.* J. F. Gron.

1 *Se-*

in castra rediit; neque civibus satis lætus adventus ejus fuit, nec hostibus quicquam attulit terroris. namque postero die, seu ignari venisse dictatorem, seu, adesset an abesset, parvi facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantum momenti in uno viro L. Papirio fuit, ut si ducis consilia favor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse, pro haud dubio habitum sit. ita instruxit aciem loco, ac subsidiis: ita omni arte bellica firmavit. cessatum à milite, ac de industria, ut obtrectaretur laudibus ducis, impedita victoria est. Plures Samnitium cecidere: plures Romani vulnerati sunt. Sensit peritus dux, quæ res victoriæ obstaret: temperandum ingenium suum esse, & [1] severitatem miscendam comitati. Itaque adhibitis legatis ipse circum saucios milites inferens in tentoria caput, [2] singulos ut sese haberent rogitans, curam eorum nominatim legatis, tribunisque, & præfectis demandabat: rem per se popularem ita dexter egit, ut medendis corporibus, animi multo prius militum imperatori reconciliarentur: nec quicquam ad salubritatem efficacius fuerit, quam quod grato animo ea cura accepta est. Refecto exercitu, cum hoste congressus, haud dubia spe sua militumque; ita fudit fugavitque Samnites, ut ille ultimus eis dies conferendi signa cum dictatore fuerit. Incessit deinde, qua duxit prædæ spes, victor exercitus: perlustravitque hostium agros; nulla arma, nullam vim nec apertam, [3] nec insidiis expertus. Addebat alacritatem, quod dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quam privatum compendium in hostem

1 *Severitatem miscendam comitati*] Ferri potest, si intelligas tam id misceri quod adfunditur, quam id cui adfunditur. Melius tamen erit, opinor, *comitate*. Lib. 40. *Quum pavorem mistum admiratione patri injecisset.* J. F. Gron.

2 *Singulos, ut sese haberent*] Flor. *inferens in tentoria caput, singulosque sese haberent, rogitans.* Sed & Rottendorff. *Ipse circumiens saucios.* Tacitus 1 Annal. 71. *Utque cladis memoriam comitate leniret, circumire saucios, facta singulorum extollere, vulnera intuens.* Id.

3 *Nec insidiis expertus*] Flor. *Nec ex insidiis.* Idem.

hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites, pacem ab dictatore petiere: cum quo pacti, ut singula vestimenta militibus, & annuum stipendium darent; quum ire ad senatum jussi essent, secuturos se dictatorem responderunt, unius ejus fidei virtutique causam suam commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus.
37 Dictator triumphans urbem est ingressus: & quum se dictatura abdicare vellet, jussu Patrum prius quam abdicaret, consules creavit C. Sulpicium Longum iterum, [1] Q. Æmilium Cerretanum. Samnites, infecta pace, [2] quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retulerunt. nec earum ipsarum sancta fides fuit: adeo postquam Papirium abisse magistratu nunciatum est, arrecti ad bellandum animi sunt. C. Sulpicio, [3] Quinto Æmilio (Aulium quidam annales habent) consulibus, ad defectionem Samnitium, Apulum novum bellum accessit. Utroque exercitus missi: Sulpicio Samnites, Apuli [4] Æmilio sorte evenerunt. Sunt qui non ipsis Apulis bellum illatum, sed [5] socios ejus gentis populos ab Samnitium vi atque injuriis defensos scribant. Cæterum fortuna Samnitium vix à seipsis eo tempore propulsantium

1 *Q. Æmilium Caretanum*] *Cerretanum* ex Cap. consulibus & vet. lib. *Sigonius.*

Q. Æmilium Cerret.] Immo *Aulium*, ut recte Sigonius & Pighius, qui & interpositionem istam, *Aulium quidam annales habent*, putat esse ab studioso: qui tamen scripserit, *Æmilium quidam*, tanquam notius nomen. Certe lib. 9 cap. 22 MSS. ubique *Aulius*, non *Æmilius.* J. F. Gron.

2 *Quia de conditionibus agebatur*] Id est, res hærebat, non conveniebat. Ut lib. 10. *De societate haud abnuunt barbari; de mercede agitur, qua pacta acceptaque* &c. Posses alioqui legere, *ambigebatur.* Terent. Heaut. *Simus & Crito, Vicini nostri, hic ambigunt de finibus.* Justinus lib. 1. *Cum de regno ambigerent.* Festus in Silvii: *Cum inter eos de regno ambigeretur.* Idem.

3 *Q. Æmilio*] *Aulium* quidam Annales habent. Quæstio est an alter Cos. *Q. Æmilius*, an *Q. Aulius Cerretanus* fuerit? *Aulium* vocandum esse, & Livius & Capitolini scriptores consentiunt: est enim is qui post magister equitum in prœlio occisus est: Livius lib. 9, & Capitolinæ tabulæ. *Sigonius.*

4 *Æmilio sorte even.*] Malim, *Aulio*, ut dixi. Accedit quod pro *Æmilio* Diodorus Αὐλίῳ, Cassiodorus *Ælium* vocant, mendose. *Idem.*

5 *Socios ejus gentis populos*] Id est, socios populi Romani Apuliæ populos: in amicitiam enim paulo ante venerant una cum Lucanis. *Idem.*

tium bellum, propius ut sit vero facit; non Apulis ab Samnitibus arma illata, sed cum utraque simul gente bellum Romanis fuisse. nec tamen res ulla memorabilis acta: [1] ager Apulus, Samniumque evastatum: hostes nec hic nec illic inventi. Romæ nocturnus terror ita ex somno trepidam repente civitatem excivit, ut Capitolium atque arx, mœniaque & portæ, plena armatorum fuerint. & quum [2] concursatum conclamatumque ad arma omnibus locis esset, prima luce nec auctor, nec causa terroris comparuit. Eodem anno de Tusculanis Flavia rogatione populi fuit judicium. M. Flavius Tribunus plebis tulit ad populum, [3] ut in Tusculanos animadverteretur: quorum eorum ope ac consilio Veliterni Privernatesque populo Rom. bellum fecissent. Populus Tusculanus cum conjugibus ac liberis Romam venit: ea multitudo veste mutata, & specie reorum tribus circuit, genibus se omnium advolvens. plus itaque misericordia ad pœnæ veniam impetrandam, quam causa ad crimen purgandum valuit. Tribus omnes, præter Polliam, antiqua-

1 *Ager Apulus Samniumque evastatum*] Voss. Helm. Pall. *Samnitiumque evastatur*. Commodius, ut videtur. Adde tamen quæ dicimus lib. 10 cap. 26. *J. F. Gron.*

2 *Conc. clamatumque ad ar.*] Vet. lib. *Conclamatumque ad arma*. Sigonius.

Concursatum conclamatumque] Flor. Rott. Voss. prior *concursatum clamatumque*. J. F. Gron.

3 *Ut in Tusculanos animadverteretur, quorum ope ac cons. Veliterni*, &c.] De Tusculanis nihil ante libr. 7, ubi de Privernatibus & Velitern is ita ait: *Accessit ad eam cladem vastatio Romani agri, quam Privernates, Veliterni deinde incursione repentina fecerunt*. Sigonius.

Quorum ope ac consilio Veliterni] Eleganter & magis ex formula memb. Thuan. Voss. Helm. Chifl. *Quorum eorum ope ac consilio*. Ducunt eodem duo alii: *quod eorum*. Putaverunt supervacuum esse: non est. nam *Quorum eorum*, est, quorum ex iis Tusculanis. Etsi enim publico consilio id factum suspicio erat, quæstionem tamen in auctores ejus consilii adjutoresque male alacres potius decernere justæ severitatis erat, quam in universos & singulos; quum vix unquam etiam in maxime populari republica res ejusmodi cunctorum pari consensu & studio fiat. Lib. 23, 25. *De exercitu Marcelli, qui eorum ex fuga Cannensi essent*. Sic nos ex MSS. Lib. 26. *Extra quam qui eorum aut ipsi aut parentes eorum apud hostes essent*. Lib. 38. *Aliorum qui non comparebant, quando quisque eorum inventus fuerit*. Ibidemque: *Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt, qui eorum L. Quinctio, Cn. Domitio coss. postve eos coss. subacti*, &c. Ipsum est apud Plautum Trinum. 4, 3. *Quorum eorum unus surripuit currenti cursori solum*. J. F. Gron.

1 *Neo*

tiquarunt legem. Polliæ ſententia fuit, puberes verberatos necari; conjuges liberoſque ſub corona lege belli venire: memoriamque ejus iræ Tuſculanis in pœnæ tam atrocis auctores manſiſſe ad patrum ætatem conſtat: [1] nec quemquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papi-
38 riam ferre ſolitum. Inſequenti anno [2] Q. Fabio, [3] L. Fulvio Conſulibus, A. Cornelius Arvina dictator, & [4] M. Fabius Ambuſtus magiſter equitum, metu gravioris in Samnio belli (conducta enim pretio à finitimis juventus dicebatur) intentiore delectu habito, egregium exercitum adverſus Samnites duxerunt. Caſtra in hoſtico incurioſe ita poſita, tamquam procul abeſſet hoſtis: quum ſubito advenere Samnitium legiones; tanta ferocia, ut vallum uſque ad ſtationem Romanam inferrent. Nox jam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri. nec diſſimulabant orta luce poſtero die facturos. Dictator ubi propiorem ſpe dimicationem vidit, ne militum virtuti damno locus eſſet, ignibus crebris relictis, qui conſpectum hoſtium fruſtrarentur, ſilentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatem caſtrorum potuit. Eques extemplo inſecutus; ita inſtitit agmini, ut donec luceſceret, prœlio abſtineret. [5] ne pedeſtres quidem copiæ ante lucem caſtris egreſſæ. Eques luce demum auſus incurſare in hoſtem, carpendo noviſſimos,

1 *Nec quemquam ferme ex Pollia tribu candid. Papiriam ferre ſol.*] Locus non eſt, ut cenſet Glareanus, mancus ac debilis. Quod ipſum ſenſus oſtendit, qui eſt hic: Cum Pollia tribus una Tuſculanos condemnaſſet, memoriam iræ Tuſculani in Polliam tribum uſque ad patrum memoriam conſervarunt: neque enim quiſquam ex tribu Pollia candidatus Papiriam ferre ſolitus erat, in quam præſertim conjecti Tuſculani cives fuerant, & in qua ſuffragia ferebant. Auctor Valerius lib. 9. quamquam ibi *Popillia* eſt, pro *Papiria*. Sigonius.

Papiriam ferre] Credo eſſe, ſuffragium à Papiria tribu ferre. *Glareanus*.

2 *Q. Fabio*] *Rullianum* intelligit, ex triumpho Capit. hoc anno acto. *Sigonius*.

3 *L. Fulvio*] Fulvii cognomen *Curvus*, ex Capitol. ejus triumpho. *Idem*.

4 *M. Fabius Ambuſtus*] Magiſter equit. erat *Ambuſtus*, *Rullianus* conſul. *Ambuſtum Rulliani* patruelem fuiſſe reor *M. Ambuſti Pont. Max. F.* Idem.

5 *Nec pedeſtres q.*] Vet. lib. *Ne pedeſtres quidem*. Samnitium autem copias intelligit. *Idem*.

1 *Lo-*

mos, premendoque iniquis ad transitum locis, agmen detinuit. interim pedes equitem assecutus, & totis jam copiis Samnis urgebat. Tum dictator. postquam sine magno incommodo progredi non poterat, eum ipsum, in quo constiterat, [1] locum, castris dimetari jussit. [2] id vero circumfuso undique equitatu, ut vallum peteretur, opusque inciperet, fieri non poterat. Itaque, ubi neque eundi neque manendi copiam esse videt, instruit aciem, impedimentis ex agmine remotis. instruunt contra & hostes; & animis & viribus pares. auxerat id maxime animos, quod [3] ignari loco iniquo non hosti cessum, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquamdiu æquavit pugnam; jam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. [4] At hercule illo die [5] ab hora diei tertia ad octavam ita anceps

1 *Locum castris dimetari jussit*] Vet. lib. *communiri jussit*. Sigonius.

Locum cast. communiri jussit] Ita quidem Sigonius ex suo: sed potiores apud me, quibus vir nec ingenio nec doctrina vulgari Gelenius usus, exhibentes *dimetari*: cum præsertim invenissemus ipsi *dimicari*. Lib. 44. *Imperat, metarentur frontem castrorum*. Ibidemque: *Postquam metata castra impedimentaque collocata animadvertit*. Cæsar 2 Gall. *Opere dimenso castra munire cœperunt*. Cicero 2 de nat. Deor. *Atque ita dimetata signa sunt, ut in tantis descriptionibus divina solertia appareat*. J. F. Gron.

2 *Id vero, circumfuso undique equitatu, ut vallum peteretur, o. i. f. n. poterat*] Sensus est: Dictator, ubi ultra progredi se non sine summo incommodo posse vidit, locum castris communiri jussit: cum autem hostium equitatus circumfusus esset, ne id quidem fieri poterat, ut vallum poneretur, & opus inciperet. In quibusdam enim libris est pro *peteretur*, *poneretur*. Sigonius.

Ut vallum peteretur] Sigonius, *poneretur*. Id quod nobis occurrit nusquam. Sed scribendum, *ut vallus peteretur*: vel, *ut vallum peterent, opusque inciperent*. Ut lignatum irent, vallos cæderent ac pararent, quemadmodum alibi loquitur. *J. F. Gron.*

3 *Ignari, loco iniquo, non hosti cessum*] Sigonius malit *gnari*, aut *non ignari*, hoc sensu: auxerat Samnitium animos, quod non ignari se loco iniquo non cessisse Romano hosti, nunc Romanos velut territos ipsi terribiles erant persequuti. Perperam me judice. Nihil mutandum, nec *hostu* intelligitur Romanus, sed Samnis. Id, ait, superbos & plenos fiduciæ Samnites fecerat, quod Romanis nuper nocte vasa colligentibus profectisque ab tergo institerant quasi fugientibus & territis ipsi terrentes. At Romani loco iniquo decesserant hoc regressu, non cesserant hosti Samniti, qui veræ causæ ignarus, tanquam ignavia aut rerum desperatione id factum fuisset, interpretabatur. Lib. 7. *Sicubi loco cessum, si terga data hosti*. Idem.

4 *At Hercule illo d.*] Vet. lib. *Et hercule*. Sigonius.

5 *Ab hora diei tertia ad octavam*]

ceps dicitur certamen ſtetiſſe, ut neque clamor, ut primo ſemel concurſu eſt ſublatus, iteratus ſit, neque ſigna promota loco retrove recepta, neque recurſum ab ulla ſit parte. In ſuo quiſque gradu obnixi, urgentes ſcutis ſine reſpiratione ac reſpectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorque idem pugnæ [1] in defatigationem ultimam aut noctem ſpectabat. Jam viris vires, jam ferro ſua vis, jam conſilia ducibus deerant, quum ſubito Samnitium equites, cum, turma una longius provecta, accepiſſent impedimenta Romanorum procul ab armatis ſine præſidio ſine munimento ſtare, aviditate prædæ impetum faciunt. Quod ubi dictatori trepidus nuncius attulit; *Sine modo*, inquit, *ſeſe præda præpediant.* alii deinde ſuper alios, diripi paſſim ferrique fortunas militum vociferabantur. Tum magiſtro equitum accito, *Vides tu*, inquit, *M. Fabi, ab hoſtium equite omiſſam pugnam? hærent impediti impedimentis noſtris. Aggredere: quod inter prædandum omni multitudini evenit, diſſipatos, raros equis inſidentes, raros quibus ferrum in manu ſit, invenies: equoſque dum præda onerant, cæde inermes, cruentamque illis prædam redde. Mihi legiones, peditumque pugna curæ erunt: penes te*
39 *equeſtre ſit decus.* Equitum acies, qualis quæ eſſe inſtructiſſima poteſt, invecta in diſſipatos impeditoſque hoſtes, cæde omnia replet. inter ſarcinas omiſſas repente objacentes pedibus fugientium, conſternatorumque equorum, neque pugnæ, neque fugæ ſatis potentes cæduntur. Tum, deleto prope equitatu hoſtium, M. Fabius, circumductis paullulum alis, ab tergo pedeſtrem aciem adoritur. clamor inde novus accidens, & Samnitium terrifit animos, & dictator, ubi reſpectantes hoſtium

Numquid ad hunc locum exigenda ſunt illa 10, 34 *Ab hora quarta diei ad* (*ſolem ferme horam pugnatum* & 44, 35? *Nulla proxima, ab hora ſecunda uſque ad meridiem pugnando?* An & hæc dicta credemus, ut lib. 6, cap. 1 *Ab condita vale Roma ad eaptam eandem urbem?* Jac. Gron.

1 *In defatigationem ultimam aut noctem ſpectabat?* Forte: *ad noctem ſpectabat.* J. F. Gron.

1 *Pedes*

ſtium anteſignanos, turbataque ſigna, & fluctuantem aciem vidit, tum appellare, tum adhortari milites, tribunos principeſque ordinum nominatim ad iterandam ſecum pugnam vocare. Novato clamore ſigna inferuntur: & quicquid progrediebantur, magis magiſque turbatos hoſtes cernebant. Eques ipſe jam primis erat in conſpectu: & Cornelius, reſpiciens ad manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monſtrabat, vexilla ſe ſuorum parmaſque cernere equitum. Quod ubi auditum ſimulque viſum eſt, adeo repente laboris per diem penè totum tolerati vulnerumque obliti ſunt, ut haud ſecus quam ſi tum integri è caſtris ſignum pugnæ accepiſſent, concitaverint ſe in hoſtem. nec ultra Samnis tolerare terrorem equitum peditumque vim potuit: partim in medio cæſi, partim in fugam diſſipati ſunt. [1] Pedes reſtantes, ac circumventos cecidit: ab equite fugientium ſtrages eſt facta: inter quos & ipſe imperator cecidit. Hoc demum prœlium Samnitium res ita infregit, ut omnibus conciliis fremerent, *minime id quidem mirum eſſe, ſi* [2] *impio bello, & contra fœdus ſuſcepto, infeſtioribus merito Diis quam hominibus, nihil proſpere agerent. expiandum id bellum magna mercede, luendumque eſſe. Id referre tantum, utrum ſupplicia noxia paucorum, an omnium innoxio præbeant ſanguine*: audebantque jam quidam nominare auctores armorum. Unum maxime nomen per conſenſum clamantium Brutuli Papii exaudiebatur. vir nobilis, potenſque erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. De eo coacti referre prætores decretum fecerunt, *Ut* [3] *Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo præda*

1 *Pedes reſtantes ac circumventos cecidit*] Vix credo *τὸ ac* eſſe Livii, qui ſcripſerat, *Pedes reſtantes circumventos cecidit*. Vide quæ dicemus ad lib. 10 cap. 35. Lib. 9. *Jacet inter eos ſatis patens clauſus in medio campus herbidus aquoſuſque*. J. F. Gron.

2 *Impio bello, & contra fœdus ſuſceptо*] Hoc ait, quia paulo ante dixerat: *Samnites inducias annuas ab urbe retulerunt, nec earum ipſarum ſancta fides fuit*, &c. Itaque ſubdit: *Brutulus Papius haud dubie erat proximarum induciarum ruptor*. Sigonius.

3 *Brutulus Papius*] *Papia* gens Italica fuit. Itaque bello Italico *Papius*

præda omnis Romana, captivique ut Romam mitterentur, quæque res per feciales ex fœdere repetitæ essent, secundum jus fasque restituerentur. Feciales Romam, ut censuerunt, missi, & corpus Brutuli exanime: ipse morte voluntaria, ignominiæ se ac supplicio subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque ejus dedi: nihil tamen earum rerum præter captivos ac siqua cognita ex præda sunt, acceptum est: [1] cæterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex Senatusconsulto triumphavit. Hoc bellum à Coss. bellatum [2] quidam auctores sunt, eosque de Samnitibus triumphasse: [3] Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas prædas egisse. Nec discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, belline gerendi caussa creatus sit, an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor gravi morbo forte implicitus erat, [4] signum mittendis quadrigis daret, functusque eo [5] haud sane memorandi imperii ministerio, se dictatura abdicaret, nec facile est aut rem rei, aut auctorem auctori præferre. [6] Vitiatam memoriam funebribus laudibus

Mutilus inter ejus belli duces insignis] est. Appianus, alii. *Sigonius.*

1 *Cæter. rerum irrita fuit deditio.*] Id est, non acceptæ res cæteræ, quæ debebantur, nec ex eo pax comis quinta est. *Id.*

2 *Quidam auctores sunt.*] Inter cæteros sunt Capitolini scriptores, qui: *Q. Fabium, L. Fulvium* hujus anni consules de Samnitibus triumphasse, non *Dictatorem A. Cornelium*, tradiderunt. *Id.*

3 *Fabium etiam in Apuliam processisse.*] Hunc apud eum qui scripsit de viris Illustribus scriptum est, *Q. Fabium* Cos. primum de Apulis & Lucernis triumphasse. Quod idem extat etiam in Capitolino triumpho. *Idem.*

4 *Signum mittendis quadrigis daret.*] Inter cæteras causas Dictatoris creandi hæc etiam fuit, ludorum Rom. causa, quod est, ut signum mittendis quadrigis daret. *Signum* autem dedisse *Dictatorem & prætorem*, hic locus docet, *Consulem*, lib. 45. *Idem.*

5 *Haud sane memorandi imperii ministerio.*] Legerem *magisterio*. Vide interpretes Suetonii. *Tan. Faber.*

6 *Vitiatam memoriam funebribus laudibus - etiam publica monumenta rerum corrupta.*] Hunc locum à Ciceronе accepisse videtur in Bruto: *Nisi quem nonnulla mortuorum laudationes falso delectant, & hominibus quidem extant, ipsa enim familiis sua quasi ornamenta, ac monumenta servabant, & ad usum, si quis ejusdem generis oriretur, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam. quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum facta est mendosior: multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & à plebe transitiones, cum homines humiliores in alienum ejusdem nominis infunderentur genus.* Sigonius.

1 *Dedi-*

dibus reor, falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quæque famam rerum gestarum, honorumque fallente mendacio trahunt. Inde certe & singulorum gesta, & publica monimenta rerum confusa. nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo auctore stetur.

EPITOME
LIBRI IX.

TItus Veturius & Sp. Postumius apud Caudinas Furcas, [1] *deducto in locum arctum exercitu, quum nulla spes evadendi esset, fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt, ut omnes sub jugum mitterentur. iidemque, auctore Sp. Postumio consule, qui in senatu suaserat, ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat, publica fides liberaretur, cum duobus tribunis plebis, & omnibus* [2] *qui fœdus sponderant, dediti Samnitibus, non sunt recepti.* [3] *nec multo post fusis à Papirio Cursore Samnitibus, & sub jugum missis, receptisque sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant, pudor prioris flagitii abolitus. Tribus duæ adjectæ sunt, Ufentina & Falerina. Suessa & Pontia coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit: viam stravit, quæ Appia vocata est: libertinorum filios* [4] *in senatum legit.*

1 *Deducto in locum iniquum exercitu*] Barber. *In locum arctum.* Recte, nam propter hoc ipsum iniquus erat. Justinus lib. 1. *Cyrum ad angustias usque perduxit. ibi compositis in montibus insidiis, ducenta millia Persarum cum ipso rege trucidavit.* Idem lib. 11, de Alexandro: *Itaque timens angustias magna celeritate Taurum transcendit.* Noster hoc libro: *Locis angustis, milites, deprehensi, nisi quam victoria patefecerimus, viam nullam habemus.* J. F. Gron.

2 *Qui per fœdus spop.*] Vet. lib. *Qui fœdus sponderant.* Sigonius.

3 *Nec etiam multo p.*] Vet. lib. *Nec multo post.* Idem.

4 *In senatu legit*] Vet. lib. *In senatum.* Idem.

legit. Ideoque quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis, sequentis anni consules in senatu legendo observaverunt, quemadmodum ante per proximos censores observatum fuerat. Res praeterea contra Apulos, Etruscos, Umbros, Marsos, Pelignos, Æquos & Samnites, quibus fœdus erat restitutum, prospere gestas continet. Flavius Scriba, libertino patre natus, ædilis curulis fuit; per forensem factionem creatus: quæ quum comitia & campum turbaret, & in iis propter nimias vires dominaretur, a Q. Fabio censore in quatuor tribus [1] *redacta est, quas urbanas appellavit.* [2] *Eaque res Fabio Max. nomen dedit. In hoc libro mentio Alexandri Magni, qui temporibus his fuit, & æstimatis populi Romani viribus quæ tunc erant, colligit, si Alexander in Italiam trajecisset, non tam facilem ei victoriam de populo Romano fore, quam de iis gentibus quas ad Orientem imperio suo subjecerat.*

1 SEQUITUR hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax, [3] T. Veturio Calvino, Sp. Postumio consulibus. Samnites eo anno imperatorem Caium Pontium Herennii filium habuerunt, patre longe prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem ducemque. Is, ubi legati, [4] qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redierunt, *Ne nihil actum*, inquit, *hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto iratum in nos cœlestium fuit. Satis scio,* [5] *quibuscumque Diis cordi fuit, subigi nos ad necessitatem dedendi*

1 *Redacta est. Eaque res*] MS. autius: *Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est, quas urbanas appellavit.* J. F. Gron.

2 *Eaque res Fabio Maximo nomen dedit*] Vet. lib. *Maximi.* id est, ex ea re Maximus appellatus est, sic Livius. Porro autem adde hæc verba ex manuscriptis libris. *In hoc libro mentionem habet Alexandri, qui temporibus his fuit, & æstimatis populi Rom. viribus, quæ tunc erant, colligit: si Alexander in Italiam trajecisset, non tam facilem ei victoriam de populo Rom. fore, quam de gentibus, quas ad Orientem imperio suo subjecerat.* Sigonius.

3 *Tito Veturio Calvino, Sp. Postumio Coss.*] Utroque iterum. Fuere antea hi Coss. anno 419 ab urbe condita. *Pighius.*

4 *Qui ad dedendas res missi erant*] Duo MSS. addunt *Romam.* J. F. Gron.

5 *Quibuscumque diis cordi*] Thucydidem imitatur lib. 7 in oratione Niciæ;

dedendi res, quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerant; iis non fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationem spretam. Quid enim ultra fieri ad placandos Deos mitigandosque homines potuit, quam quod nos fecimus? Res hostium in præda captas, quæ belli jure nostræ videbantur, remisimus: [1] *auctores belli, quia vivos non potuimus, perfunctos jam fato dedidimus: bona eorum, ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romam portavimus. Quid ultra tibi, Romane, quid fœderi, quid Diis arbitris fœderis debeo? quem tibi tuarum irarum, quem meorum* [2] *suppliciorum judicem feram? Neminem neque populum, neque privatum fugio. Quod si nihil cum potentiore juris humani relinquitur inopi, at ego ad Deos vindices intolerandæ superbiæ confugiam: & precabor, ut iras suas vertant in eos, quibus non suæ redditæ res, non alienæ accumulatæ satis sint: quorum sævitiam non mors noxiorum, non deditio exanimatorum corporum, non bona sequentia domini deditionem exsatient:* [3] *placari nequeant, nisi hauriendum sanguinem laniandaque viscera nostra præbuerimus. Justum est bellum, Samnites, quibus necessarium: & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde, quum rerum humanarum maximum momentum sit,* [4] *quam propitiis rem, quam adversis agant Diis; pro certo habete, priora bella adversus Deos magis, quam homines gessisse:*

ciæ: ἱκανὰ γὰρ τοῖς τε πολεμίοις δι' ὑπερτιμὴν καὶ εἰ τῳ θεῶν δόξειεν ἐγκλίσαιμεν, ἀποχρώντως ἤδη τετιμωρήμεθα. &c. *J. F. Gron.*

1 *Auctores belli, quia vivos non pot.*] *Brutulum Papium* intelligit, cujus exanime corpus deditum erat. *Sigonius.*

2 *Suppliciorum judicem feram? Neminem*] Distinctione mutata scribendum: *Quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum judicem feram, neminem neque populum neque privatum fugio.* Nam interrogatio, quæ vulgo habetur, hanc vim habet, ut ostendat vix inveniri quemquam, quem judicem cupere possit. At contrarium vult mens dicentis, nimirum tam liquidam esse Samnitium causam, ut quovis judice vincere facile possint. *J. F. Gron.*

3 *Placari nequeant, nisi*] Videtur indecore hiare oratio, & aut præponendum à fronte *qui*, aut finienda periodos in verbo *exsatient*. Deinde: *Placari nequeunt, nisi hauriendum sanguinem, lacerandaque viscera nostra præbuerimus.* Nam & sic per ἀσυνδετον primæ editiones. *Idem.*

4 *Quam propitiis rem, quam adversis agant diis*] Possunt intelligi ipsi homines, sed mallem aliquis vetus liber haberet: *quam propitiis quam adversis agantur diis.* Id ipsum, quod conjeci, non è 1. v. sed è LL. VV. notat Muretus. *Idem.*

2 *gessisse: hoc, quod instat, ducibus ipsis Diis gesturos.* Hæc non læta magis quam vera vaticinatus, exercitu educto circa Caudium castra, quam potest occultissime locat: inde ad Calatiam, ubi jam consules Romanos, castraque esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit, pecoraque diversos alium alibi haud procul Romanis pascere jubet præsidiis: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet, [1] legiones Samnitium in Apulia esse: Luceriam omnibus copiis circumsedere. nec procul abesse, quin vi capiant. [2] Jam is etiam rumor ante de industria vulgatus venerat ad Romanos, sed fidem auxere captivi; eo maxime, quod sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret; bonis ac fidelibus sociis; simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. ea modo, qua irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ, altera præter oram superi maris patens apertaque; sed quanto tutior, tanto fere longior: altera per Furculas Caudinas brevior. Sed ita natus locus est: saltus duo alti angusti silvosique sunt; [3] montibus circa per-

1 *Legiones Samnitium in Apulia esse, Luceriam*, &c.] Apuli quadriennio ante societate juncta in fidem populi Romani venerant. Ea de causa Romani hoc tempore Luceriæ, quam à Samnitibus circumsederi nunciabatur, opem ferunt. ait enim: *Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus sociis.* iidem tamen post cladem Caudinam ad Samnites defeciisse videntur. Itaque Lucceria post à Romanis recipitur, iterumque cum defecisset, capta, colonia deducitur. Neque enim probare videtur Livius eorum auctoritatem, qui Q. Fabium prioris anni consulem de Apulis & Lucerinis triumphasse scripserunt. *Sigonius.*

2 *Jam & is etiam rumor*] Particulam ignorant Thuan. Voss. cum tribus Pall. Helm. Rott. *Jam & is rumor.* J. F. Cron.

3 *Montib. circa se perpet. inter se juncti*] Vet. lib. *Montibus perpetuis inter se juncti.* Sigonius.

Montibus circa se perp. int. se juncti] Lectiones Pall. retulit Gebhardus 1 antiq. Lect. 22, & de illis pronuntiat non liquere. Cæterum ex illis facile animadvertere est, nihil aliud velle quam prius *se* deleri: quod etiam non conspicitur in Thuaneo, Voss. Buss. Clarl. Helm. Rott. nec sententiam juvat. Soletque Livius eam particulam sine casu ponere locis similibus, vel hoc libro infra: *An altero exercitu & duce Appuli circa, gens dubiæ ad id voluntatis, tentarentur.* Si Cæsaris Augusti scriptum hoc esset, τὸ *se* non expungerem. Is enim, teste Suetonio cap. 86, quo mentem apertius exprimeret, *neque præpositiones verbis addere, neque conjunctiones sæpe iterare dubitavit,*

quæ

perpetuis inter se juncti. jacet inter eos satis patens clausus in medio campus herbidus, aquosusque, per quem medium iter est. sed ante quam venias ad eùm, intrandæ primæ angustiæ sunt, & aut eadem, [1] qua te insinuaveris, retro via repetenda: aut si ire porro pergas, per alium [2] saltum arctiorem impeditioremque evadendum. In eum campum via alia per cavam rupem Romani demisso agmine, quum ad alias angustias protinus pergerent, [3] septas dejectu arborum saxorumque ingentium objacente mole invenere. quum fraus hostilis apparuisset, prælidium etiam in summo saltu conspicitur. Citati inde retro qua venerant, pergunt repetere viam. eam quoque clausam sua obice armisque inveniunt. sistunt inde gradum sine ullius imperio, stuporque omnium animos, ac velut torpor quidam insolitus membra tenet: intuen-

quæ detractæ adferunt aliquid obscuritatis, et gratiam augent. Cujûs consuetudinis exemplum est in verbis ipsius cap. 71. *Si vellent inter se inter cœnam vel talis vel par impar ludere.* Quod non meminerat Torrentius, cum τὸ *inter se*, tamquam supervacanea, rejiceret. Crederem vero eandem facilitatem in aliis quoque particulis sequutum Cæsarem. Sed Livii non est hæc religio. Sigonianum, *montibus perpetuis int. se junctis*, speciem ingenii habet, genuinum tamen non putaverim. *J. F. Gron.*

1 *Qua te insinuaveris*] Valde suspectum τὸ *te*. Gellius lib. 3, 6. *Milites Romani, uti res nata est, in locum insinuant fraudi & perniciei obnoxium.* Et sic Plautus, Cicero, Virgilius. *Idem.*

2 *Saltum arctiorem, impedit.*] Vet. lib. *Altiorem impeditioremque.* Recte. Nam paulo ante dixit: *Saltus duo alti, angusti.* Sigonius.

3 *Septas dejectu arborum saxorumque ingentium objacentem molem invenerunt*] Malim, *objacente mole.* ut sit, *septas dejectu arborum, & saxorum objacente mole.* Idem.

Septas dejectu arborum saxorumque ingentium objacente mole] A conjectura Sigonii est. Sane pars sepimenti istius lapidum moles erant, nec eo tamen prohibendus Livius, ne proprietate oratio ejus enitescat. Ea vero magis exprimitur in scriptura omnium veterum: *objacentem molem.* Sepes agrestes quia fiunt ex palis truncisque & virgultis implexis, ideo *dejectus arborum* dicit *sepire*: non enim *saxa*, quæ quoniam in aggeribus & obicibus aquarum præcipue cum alia materia adhibentur, *moles*, & *objacere* dixit. Ovid. lib. 3 Met. de torrente: *quacumque trabes obstructaque saxa tenebant, Spumeus & fervens & ab objice saxior ibat.* Statius 4 Theb. *Magnumque objectus detinet amnem.* Tacitus 14 Annal. *Hi molium objectus, hi proximas scaphas scandere.* Ut non offenderet igitur, *angustias sepiri dejectu arborum, & objacere illis saxorum molem*: ita nec offendere debuit, *septas dejectu arborum saxorumque ingentium objacentem molem invenere.* Tacitus 4 Histor. *Quem locum Valentinus insederat, montibus & Mosella amne septum. & addiderat fossas obiectosque saxorum.* J. F. Gron.

intuentesque alii alios (quum alterum quisque magis mentis compotem ac consilii ducerent) diu immobiles silent. Deinde, ubi prætoria consulum erigi videre, & expedire quosdam utilia operi, quamquam ludibrio fore munientes perditis rebus ac spe omni adempta cernebant; tamen ne culpam malis adderent, pro se quisque, nec hortante ullo nec imperante, ad muniendum versi, castra propter aquam vallo circumdant: sua ipsi opera, laboremque irritum (præterquam quod hostes superbe increpabant) cum miserabili confessione eludentes. Ad consules mœstos, ne advocantes quidem in consilium (quando nec consilio nec auxilio locus esset) sua sponte legati, ac tribuni conveniunt: militesque [1] in prætorium versi, opem, quam vix Dii immortales [3] ferre poterant, ab ducibus exposcunt. Querentes magis quam consultantes nox oppressit. quum pro ingenio quisque fremerent: [2] alius *per obices viarum*; alius *per adversa montium, per silvas*, [3] *qua ferri arma poterunt, eamus. Modo ad hostem pervenire liceat*, [4] *quem per annos jam prope triginta vicimus; omnia æqua ac plana erunt Romano, imperfidum Samnitem pugnanti.* alius, *Quo, aut qua eamus? Num montes moliri sede sua paramus? Dum hæc immurmurabunt juga, qua tu ad hostem venies? Armati, inermes, fortes, ignavi, pariter omnes capti atque victi sumus. Ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus est hostis: sedens bellum conficiet.* His

1 *In prætorium versi*] Duo Pall. cum Thuan. Uterque Vatt. Helm. *Militesque ad prætorium versi.* J. F. Gron.

2 *Al. per obi. viar. al. per diversa ment.*] Vet. lib. *Per adversa montium.* Sigonius.

Alius per obices viarum, alius per adversa] Alterum *alius* è suis delet Muretus, ut sit: *alius, per obices viarum, per adversa montium, per silvas.* Quibus facile subscribo. *J. F. Gron.*

3 *Qua ferri arma poterant*] Haud dubie *poterunt.* nam ex militis, non sua persona, hoc Livius. *Idem.*

4 *Quem annos jam prope* XXX *vicimus.*] De Samnite loquitur, qui vinci cœptus est anno urb. cond. CDXII. Quoniam autem ab eo ad hunc annum nisi XXIII anni numerantur, Glareanus hunc numerum reprehendit, & XX, non XXX, legendum censet. Ego contra: Nam si XX dixisset, particulam *prope*, non addidisset, quæ solet addi, cum numerus re vera minor est, quam dicitur. *Sigonius.*

1 *Gra-*

His invicem sermonibus, qua cibi qua quietis immemor, nox traducta est. Ne Samnitibus quidem consilium in tam lætis suppetebat rebus. itaque universi Herennium Pontium patrem imperatoris per literas consulendum censent. Jam is [1] gravis annis, non militaribus solum sed civilibus quoque abscesserat muneribus: in corpore tamen affecto vigebat vis animi, consiliique. Is ubi accepit, ad Furculas Caudinas inter duos saltus clausos esse exercitus Romanos, consultus ab nuncio filii, censuit omnes inde quam primum inviolatos dimittendos. quæ ubi spreta sententia est, iterumque eodem remeante nuncio consulebatur, censuit ad unum omnes interficiendos. Quæ ubi tam discordia inter se, velut ex ancipiti oraculo, responsa data sunt; quamquam filius ipse in primis jam animum quoque patris consenuisse in affecto corpore rebatur; tamen consensu omnium victus est, ut ipsum in concilium acciret. Nec gravatus senex, plaustro in castra dicitur advectus: vocatusque in concilium, ita ferme locutus esse, ut nihil sententiæ suæ mutaret; causas tantum adjiceret: *Priore se consilio, quod optimum duceret, cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem, amicitiamque: altero consilio, in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus haud facile recepturæ vires Romana res esset, bellum differre, tertium nullum consilium esse.* Quum filius aliique principes [2] percunctando

1 *Gravior annis*] Vet. lib. *Gravis annis.* Sigonius.

2 *Percunctando exquirerent, quid si media via consilium caperetur*] Sic Tacitus 3 Annal. *Crebrisque interrogationibus exquirit.* Sed Thuan. à manu prima, *exequirent*: unde conjeci statim, quod post in duobus fuisse melioribus Pall. Voss. altero & Chiflet. deprehendi, *percunctando exsequerentur.* Est enim ea propria Livii phrasis. Lib. 3. *Quum tribuni pl. velut eludentes vana dicta persequi quærendo, quonam modo exercitum educturi consules essent.* Lib. 6. *Itaque exsequebantur quærendo, ubi tanta rei furtum occultaretur.* Hoc lib. 9. *Itaque subinde exsequentes à consule legati, quonam se pacto paucos & infirmos præsidio tam valido & armato vim allaturos?* Lib. 22. *Et cætera, quæ cognosse in rem erat, summa omnia cum cura inquirendo exsequebatur.* Lib. 25, 29. *Exsequentibus scisitando, quæ acta cum Romanis essent, dilucere id quod erat cœpit,* &c. Sic optimi codices. Ludibrium Lipsiani, *acquirentibus*; unde frustra divinat ille *anquirentibus.* Lib. 35 in Scipionis & Hannibalis colloquio: *Exse-*

do exsequerentur, *Quid si media via consilii caperetur? ut & dimitterentur incolumes, & leges iis jure belli victis imponerentur? Ista quidem sententia*, inquit, *ea est; quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit. Servate modo, quos ignominia irritaverit. ea est Romana gens, quæ victa quiescere nesciat.* [1] *Vivet semper in pectoribus illorum quicquid istuc præsens necessitas insserit: neque eos ante multiplices pœnas expe-*
4 *titas a vobis quiescere sinet.* Neutra sententia accepta. [2] Herennius domum è castris est avectus. Et in castris Romanis quum frustra multi conatus ad crumpendum capti essent, & jam omnium rerum inopia esset; victi necessitate legatos mittunt, qui primum pacem æquam peterent, si pacem non impetrarent, uti provocarent ad pugnam. Tum Pontius, *debellatum esse* respondit: *& quoniam ne victi quidem ac capti fortunam fatari scirent, inermes*

Exsequerentur quem tertium, haud dubie si-
mul i, sicut alii. Eodemque de Hannibale Annibalis amene: *Quum hanc captam ab eo*
esse, ut milites sua quisque ferrent. Liv. 41. *Ea sine*
ratione quidem ita facta, ut Numa fecerat,
nemo reprehendit. Tortus idem loquendi genius repetivit, ut lectoribus illud suus familiare redderet, cavendumque ne ut plura noverim videar: quæ Asconius multum ab librariis mutata vocabulo longe doctissimo vir, cui acuta pro tartum debet, non imperare quivisse. Cæterum nec Pall. Flor. neque Vossi. Helm. Fulv. Cujacianique consulse. J. F. Gron.

1 *Vivet semper in pectoribus illorum, quicquid istuc præsens necessitas insserit*] Est à Gelenio magno inter se consensu vetustos codices sic habere testato. Et nobis in Thuaneo Vossianoque obvium fuit. nec aliter Helm. & Chiflet. Alludit Vossianus alter, qui *jussserit*. Durabit imposita à necessitate nota, nec desinet admonere vindictæ. Cicero 2 Catil. *Tantus illorum tem-*
perum dolor insustus est civitati, ut jam ista non modo bonorum, sed ne pecudes quidem mutam [illegible] contineant. Pro domo: *Tantum tamen impio ex vetere illa conjuratione virulum notatis mentibus hæserat sinum etiam circulat.* Ad Att. 1, 16. *Domus, quam impendio meo cumulare insustum fecerunt contionatores mei.* Orosius 1. 16. *Quantes populos implevisset, altos cruentasse rapuisset, sibi hæredes destinasse, quæque memoriæ insustum est.* Vide Sueton. Claud. 25. *Insustum est.* Nicetas de Alexio Comneno lib. 3. ἐφ' ἁλώσει καὶ ἀνηκουστήσει τῶν πλείστων αἰ πικρότεραι, καὶ εἰς τὰ ἀνατόπωτα. Tamen hæc dedo Pall. & Campanus *immisserit*: tertius & Andreas aliique olim editi, *injunxerint*. Quibus adducor, ut retineam quoque lib. 3, 58. *Ne Claudiæ genti eam insustam maculam vellent.* & lib. 8, 32. *Neu Fabiæ genti eam inurerent ignominiam*: & jubeam plorare librarios cum suis *ingesta* & *injungerent*. Cicero 1 Catil. *Quæ nota domestica turpitudinis non insusta vita tua est?* J. F. Gron.

2 *Her. domum è castris avectus*] Vet. lib. *Revectus*. Egregie. Inde enim in castra vectus fuerat. *Sigonius.*

1 *Suis*

mes cum singulis vestimentis sub jugum missurum: alias conditiones pacis æquas victis ac victoribus fore; agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur, [1] *suis deinde legibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere victurum. His conditionibus paratum se esse fœdus cum Consulibus ferire: si quid eorum displiceat,* [2] *legatos redire ad se vetuit.* Hæc quum legatio renunciaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est, tantaque mœstitia incessit, ut non gravius accepturi viderentur, si nunciaretur omnibus eo loco mortem oppetendam esse. Quum diu silentium fuisset, nec consules aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam necessarium hiscere possent; tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum virtute atque honoribus erat: *Patrem meum*, inquit, *Consules, sæpe audivi memorantem, se in Capitolio unum non fuisse auctorem senatui redimendæ auro à Gallis civitatis, quando nec fossa valloque ab ignaviſſimo ad opera ac muniendum hoste clausi essent: & erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si ut illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem licuit (quo sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt) ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset, non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor: & me vel devovere pro populo Romano legionibusque,* [3] *vel in medios me immittere hostes paratus sum. Sed hic patriam video: hic quicquid Romanarum legionum est.*

1 *Suis deinde leg.*] Vet. lib. *Suis inde legibus.* Sigonius.

2 *Legatos jam redire ad se vetuit*] Si esset *jam tum*, facilius ferres, sed delendum est τὸ *jam* jussu Flor. Thuan. Rott. Helm. utriusque Vossiani & Mureti codicum. *J. F. Gron.*

3 *Vel in medios me mittere hostes p. s.*] Vet. lib. *Immittere.* Sigonius.

In medios me mittere hostes] Aliquid hic superest, aliquid deest. Nam τὸ *me* satis est semel conspici: deinde volunt MSS. ut Sigonianus: *immittere.* Cicero primo Parad. *Quæ patrem Decium, quæ filium devovit, atque immisit in armatas hostium copias.* Tuscul. 1. *Codrum, qui se in medios immisit hostes famulari veste.* Noster lib. 8. *Armatus equum insiluit, ac se in medios hostes immisit.* Curtius de Hypside lib. 7. *Itaque subditis calcaribus equo, in medios hostes se immisit.* Scribe: *Et me vel devovere pro populo Romano legionibusque, vel in medios immittere hostes paratus sum.* J. F. Gron.

1 *Pre-*

est. quæ nisi pro se ipsis ad mortem ruere volunt, quid habent quod morte sua servent? Tecta urbis dicat aliquis, & mœnia & eam turbam, a qua urbs incolitur. imo hercule [1] *produntur ea omnia deleto hoc exercitu, non servantur. Quis enim ea tuebitur? Imbellis videlicet atque inermis multitudo. tam hercule, quam a Gallorum impetu defendit. An a Veiis exercitum, Camillumque ducem implorabunt? Hic omnes spes opesque sunt: quas servando, patriam servamus: dedendo ad necem, patriam dejerimus, ac prodimus. At fœda atque ignominiosa deditio est. sed ea caritas patriæ est, ut tam ignominia eam quam morte nostra, si opus sit, servemus. Subeatur ergo ista quantacumque est indignitas: & parcatur necessitati, quam ne Dii quidem superant. Ite Consules, redimite armis civitatem, quam auro majores vestri redemerunt.* Consules profecti ad Pontium in colloquium, quum de fœdere victor agitaret, negarunt, injussu populi fœdus fieri posse: nec sine fecialibus cæremoniaque alia solenni. Itaque, non, ut vulgo credunt, Claudiusque etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. Quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset aut obsidibus, ubi precatione res transigitur? *per quem populum fiat, quo minus legibus dictis stetur, ut cum ita Jupiter feriat, quemadmodum a fecialibus porcus feriatur?* Spoponderunt consules, legati, quæstores, tribuni militum: nominaque omnium, qui spoponderunt, extant: ubi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fecialium non extarent, & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam sexcenti equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur. Tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituque inermi mittendo. Redintegravit luctum in castris consulum adventus, ut vix ab iis abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent:

1 *Producuntur magis omnia*] Vet lib. Ea omnia. Sigonius.
Prod. magis omnia] Tres Pall. duo Vess. Helm. ut Sigonius: *Produntur ea omnia.* J. F. Gron.

1 *Bel-*

sent: quorum ignavia fœdius inde quam veniſſent abituri. illis non ducem locorum, non exploratorem fuiſſe: [1] belluarum modo cæcos in foveam miſſos. Alii alios intueri, contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaque corpora hoſti. proponere ſibimetipſi ante oculos jugum hoſtile, & ludibria victoris, & vultus ſuperbos, & per armatos inermium iter. Inde fœdi agminis miſerabilem viam, per ſociorum urbes [2] reditum in patriam, ac parentes, quo ſæpe ipſi majoreſque eorum triumphantes veniſſent. Se ſolos ſine vulnere, ſine ferro, ſine acie victos: ſibi non ſtringere licuiſſe gladios, non manum cum hoſte conferre: ſibi nequicquam arma, nequicquam vires, nequicquam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ advenit; omnia triſtiora experiundo factura, quam quæ præceperant animis. Jam primum cum ſingulis veſtimentis inermes extra vallum exire juſſi: & primi traditi obſides, atque in cuſtodiam abducti. Tum à conſulibus abire lictores juſſi, paludamentaque detracta; tantam inter ipſos, qui paulo ante eos execrantes, dedendos lacerandoſque cenſuerant, [3] miſerationem fecit, ut ſuæ quiſque conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ majeſtatis, velut ab nefando ſpectaculo, averteret oculos. Primi conſules prope ſeminudi ſub jugum miſſi: 6
tum ut quiſque gradu proximus erat, ita ignominiæ objectus: tum deinceps ſingulæ legiones. circumſtabant armati hoſtes exprobrantes, eludenteſque: gladii etiam ple-

1 *Belluarum modo cæcos*] Imo, *cæcam in foveam*. Virgilius, alii. *Tan. Faber.*

2 *Reditum in patriam ac parentes*] Haud dubie, *in patriam ad parentes*. Ut eſt lib. 2, de Cloelia: *Soſpiteſque omnes Romam ad propinquos reſtituit*. Eodem: *Soſpites brevi in patriam ad parentes reſtituunt*. Lib. 22. *Reduces in patriam ad parentes, ad conjuges & liberos facit*. Plautus Captivorum prologo: *Reducemque faciet liberum in patriam ad patrem*. Et ſic Helmſtadienſis. *J. F. Gron.*

3 *Miſerationem fecit*] Quis aut quæ res miſerationem fecit? Non utique alia quam denudatio conſulum. Scribe & concipe uno ſpiritu: *Tum à conſulibus abire lictores juſſi paludamentaque detracta tantam inter ipſos, qui paullo ante eos exſecrantes dedendos lacerandoſque cenſuerant, miſerationem fecerunt, ut ſuæ*. Idem.

1 *Omnium*

plerisque intentati: & vulnerati quidam, necatique, si vultus eorum indignitate rerum acrior victorem offendisset. ita traducti sub jugum, &, quod penè gravius erat, per hostium oculos, quum ex saltu evasissent; etsi velut ab inferis extracti tum primum lucem aspicere visi sunt; tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaque quum ante noctem Capuam pervenire possent, incerti de fide sociorum, &, quod pudor præpedichat, circa viam haud procul Capua [1] omnium egeni corpora humi prostraverunt. Quod ubi est Capuam nunciatum, evicit miseratio justa sociorum superbiam ingenitam Campanis. confestim insignia sua consulibus, fasces, lictores, arma, equos, vestimenta, commeatus militibus benigne mittunt: & venientibus Capuam cunctus senatus populusque obviam [2] egressi, justis omnibus hospitalibus privatisque & publicis funguntur officiis: neque illis sociorum comitas, vultusque benigni, & alloquia non modo sermonem elicere, sed ne ut oculos quidem attollerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. [3] adeo super mœrorem pudor quidam fugere colloquia & cœtus hominum, cogebat. Postero die quum juvenes nobiles, missi à Capua, ut proficiscentes [4] ad finem Campanum

1 *Omnium egena corpora*] Vet. lib. *Egeni*. Sigonius.

Omnium egena corpora humi] Id est, nulla iis cura adhibita, omnibus quibus corpora curantur & veteres diligentius quam nos curare solebant, destituta & fraudata, voluntaria quadam dedignatione propriorum membrorum, quæ affligere in rebus tristibus solenne antiquis. Sic videtur eruditior hæc lectio, nobis & in Thuan. Vossianoque inventa, quam *egeni*, quod in Sigoniano est tribusque Pall. Virgilius: *exhaustos jam casibus omnium egenos*. Tacitus 5 Histor. de Judæis: *Jamque haud procul exitio totis campis proruerant*. Sed hi tantum necessitate & fortuna; illi quodammodo consilio & dolore, cum & puderet & dedignarentur quærere aut sumere, quæ usui essent. *J. F. Gron.*

2 *Egressus jussis, &c. fungitur*] MSS. ex melioribus, *egressi funguntur*, ut dictum ad lib. 7, 19. *Idem.*

3 *Ad. super mœrorem pudor quid. effug. coll. &c. cogebant*] Vet. lib. *cogebat*. Sigonius.

Pudor quidam effugere] Scripti omnes: *fugere colloquia*. nam illud eventus, hoc voluntatis, de qua voluit exponere. *J. F. Gron.*

4 *Ad finem Campanum*] Vet. lib. *Ad finem usque Campani agri*. Dixit tamen alibi: *Finem Picentum*. Sigonius.

1 *Mæ-*

panum prosequerentur, revertissent; vocatique in curiam, percunctantibus majoribus natu, multo sibi [1] mœstiores & abjectioris animi visos referrent; adeo silens, ac prope mutum agmen incessisse: [2] *tacere indolem illam Romanam, ablatosque cum armis animos. non reddere salutem, non salutantibus dare responsum, non hiscere quemquam præ metu potuisse; tamquam ferentibus adhuc cervicibus jugum,* [3] *sub quo emissi essent. Habere Samnites victoriam, non præclaram solum, sed etiam perpetuam.* [4] *cepisse enim eos non Romam, sicut ante Gallos, sed, quod multo bellicosius fuerit, Romanam virtutem, ferociamque.* Quum hæc dicerentur, 7
audirenturque, & deploratum penè Romanum nomen in concilio sociorum fidelium esset; dicitur [5] Ofilius Calavius Ovii filius, clarus genere factisque, tum etiam ætate verendus, longe aliter se habere rem dixisse, *Silentium illud obstinatum fixosque in terram oculos, & surdas ad omnia solatia aures, & pudorem intuendæ lucis,* [6] *ingentem molem*

1 *Mœstiores & abjectiores animi visos*] Vet. lib. *Mœstioris & abjectioris animi.* Sigonius.

Mœstiores & abjectiores animi visos] Corruptum vidit Sigonius: sed nimis mutat: *mœstioris & abjectioris animi.* Fuerat enim, ut est in plerisque nostris: *mœstiores & abjectioris animi visos.* Prima forma, *mœstum & abjecti animi hominem* diceret: sit igitur secunda collatione, *mœstiorem & abjectioris animi.* J. F. Gron.

2 *Tacere indolem illam Romanam*] Usurpant interdum eo sensu, quo ignorari, non apparere, non nosci. Seneca ad Marciam cap. 1. *At illorum carnificum cito scelera quoque quibus solis memoriam meruerunt, tacebunt.* Ita MSS. ubi Erasmus *jacebunt*, Pincianus & Muretus *tacebuntur.* Cicero lib. 2 de Offic. *Quum autem respublica nulla esset omnino, illa scilicet literæ conticuerunt forenses & senatoriæ.* id est, celebratæ & frequentatæ non sunt. Noster hoc libro inferius: *Absit invidia vero & civilia bella sileant.* Sic *mutum* & *surdum* nomen dicunt Poëtæ pro ignobili & obscuro. Sic potest defendi omnium librorum lectio: cæterum non incommode Gruterus, *jacere*: ut *erectam indolem* alioqui dicimus, & *altæ indoles* Hasdrubalis apud nostrum lib. 21. Lib. 10. *Se quidem omnia expertos, sed militum jacere animos.* Quintilianus Instit. 6, 5. *Nam est res animi jacentis & mollis supra modum frontis, fallitque plerumque, quod probitas vocatur, quæ est imbecillitas.* Placet tamen *tacere* propter vicinitatem ✠ *abjectioris.* Idem.

3 *Sub quod emissi essent*] Potius, *sub quo.* Lib. 3. *Sub quo jugo dictator Æquos emisit.* Idem.

4 *Cepisse enim non Romam*] Rott. Flor. Voss. uterque & editi *cepisse enim eos non R.* Idem.

5 *Offil. Cal. Ovii filius*] Vet. lib. *Ovi.* Sigonius.

6 *Ingentem molem irarum ex alto animo cientis*] Tres Pall. & margo Voss. *minarum.* Sed quid *alto animo*? quid autem *cientis*? An cujusvis hominis?

molem irarum ex alto animi cientis, indicia esse; aut se Romana ignorare ingenia, aut silentium illud Samnitibus flebiles brevi clamores gemitusque excitaturum: Caudinaque pacis aliquanto Samnitibus quam Romanis tristiorem memoriam fore. Quippe suos quemque coram animos habituros, ubicumque congressuri sint; saltus Caudinos non ubique Samnitibus fore. Jam & Romæ sua infamis clades erat. Obsessos primum audierunt: tristior deinde ignominiosæ pacis magis, quam periculi nuncius fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi cœptus erat: dimissus deinde auxiliorum apparatus, postquam deditionem tam fœde factam acceperunt. extemploque [1] sine ulla publica auctoritate consensum in omnem formam luctus est. Tabernæ circa forum clausæ, justitiumque in foro sua sponte coeptum, prius quam indictum: [2] lati clavi, annuli aurei positi; penè mœstior exercitu ipso civitas esse: nec ducibus solum atque auctoribus sponsoribusque pacis iratsci, sed innoxios etiam milites odisse, & negare urbe tectisve accipiendos. Quam concitationem animorum fregit adventus exercitus, etiam iratis miserabilis. non enim tanquam in patriam revertentes ex insperato incolumes, sed capto-

Sic videtur cognatis Gelenius: cujus tamen hic actamen derideo. Verum omnino est, quod habent imprimis editiones, *aucta*: nec mihi a priori verborum ulla obscuritas. Vulgo enim Calavius illum habitum, quem male interpretantur Campani juvenes, in Romanis judicium esse animi cientis ac velut ignantis ex alto & quasi profundo (ut aiunt namque in pectus descenderat illata contumelia) ingentem molem sive irarum sive minarum. Seneca de Ira 3, 4. *Anhelitus crebros tractosque altius gemitus.* J. F. Gron.

1 *Sine ulla publ. auct. concessum in omnem formam luctus est*] Vet. lib. *Sine ulla publica auctoritate consensuve in omnem formam luctus populus versus est.* Ego tamen nihil muto. *Sigonius.*

Sine ulla publica auctoritate consensum in omnem formam luctus est] Thuan. duo Pall. Voss. Heins. & Campanus. Adde ad librum 4, 56. Sed ultro citroque ineptiendo ob incredibilem audaciam Sigonii codices corrector, qui exhibent: *auctoritate consensuve in omnem formam luctus populus versus est.* Cogites licet, quid adjici possit, qui ex hujusmodi libris emendare tentat editos. *J. L. Crev.*

2 *Lati clavi, annuli aurei positi*] Plin. lib. 33 cap. 1 Romæ longo tempore inter privatos, nullos fuisse annulos scribit aureos: publice quidem legatis datos; triumphantesque autem ferreis usos; atque ita triumphatum à C. Mario, nec ab eo sumptum aureum annulum ante tertium Consulatum. *Grævius.*

1 M. & E.

raptorum habitu vultuque ingressi sero in urbem, ita se in suis quisque tectis abdiderunt, ut postero atque insequentibus diebus, nemo eorum forum aut publicum adspicere vellet. Consules in privato abditi, nihil pro magistratu agere nisi quod expressum senatusconsulto est, ut dictatorem dicerent comitiorum caussa. Q. Fabium Ambustum dixerunt, & P. Ælium Pætum, magistrum equitum. quibus vitio creatis, suffecti [1] M. Æmilius Papus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitum. Nec per eos comitia habita. & quia tædebat populum omnium magistratuum ejus anni, res ad interregnum rediit. Interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Corvus. is consules creavit Q. Publilium Philonem, & L. Papirium Cursorem iterum: haud dubio consensu civitatis, quod nulli ea tempestate duces clariores essent. [2] Quo creati sunt die, eo (sic enim placuerat Patribus) magistratum inierunt, [3] solennibusque SC. perfectis, de pace Caudina retulerunt, & Publilius, penes quem fasces erant, *Dic Spuri Postumi*, inquit. Qui ubi surrexit, eodem illo vultu, quo sub jugum missus erat, *Haud sum ignarus*, inquit, *Consules, ignominiæ, non honoris caussa me primum excitatum, jussumque dicere, non tanquam senatorem, sed tamquam reum, qua infelicis belli, qua ignominiosæ pacis. Ego tamen, quando neque de noxa nostra neque de pœna retulistis, omissa defensione, quæ non difficillima esset apud haud ignaros*

1 *M. Æmilius Papus*] Scribe, *M. Æmilius Papus*, auctorib. Capitolinis lapidibus & libris vet. *Sigonius.*

2 *Quo die creati sunt, eo --- magistratum inierunt*] Ante solennem ineundi consulatus diem iniisse significat, qui per bellum Punicum II & reliqua insequentia fuit Idus Mart. His autem x primis libris res hæc tota inconstantissima est. Nam modo K. Sept. modo K. Sext. modo Idibus Maiis, modo Id. Decemb. modo K. Octob. modo K. Quintilis iniisse Consules à Dionysio Livioque traduntur. *Idem.*

3 *Solennibusque Senatusconsultis*] Vet. lib. *solennibusque sacris.* Probo tamen magis *Senatusconsultis.* Erant enim quædam *solennia Senatusconsulta*, quæ ad religionem & cærimonias pertinebant. Nam quemadmodum scriptum est apud Gellium, ante de rebus divinis quam de humanis referebatur. Itaque Cicero ait ad Quirites post reditum: *P. Lentulus consul simulatque de solenni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me agendum existimavit.* Idem.

ignaros fortunarum humanarum necessitatumque; sententiam de eo, de quo retulistis, paucis peragam. quæ sententia testis erit, mihine, an legionibus vestris pepercerim, quum me seu turpi seu necessaria sponsione obstrinxi. Qua tamen, quando injussu populi facta est, non tenetur populus Romanus: nec quicquam ex ea, præterquam corpora nostra, debentur Samnitibus. Dedamur per fetiales nudi vinctique. exsolvamus religione populum, si qua obligavimus; ne quid divini humanive obstet, quo minus justum piumque de integro ineatur bellum. Interea consules exercitum scribere, armare, educere placet: nec prius ingredi hostium fines, quam omnia justa in deditionem nostram perfecta erunt. Vos, Dii immortales, precor quæsoque, si vobis non fuit cordi Sp. Postumium, T. Veturium consules, cum Samnitibus prospere bellum gerere; at vos satis habeatis, vidisse nos sub jugum missos, vidisse sponsione infami obligatos, videre nudos vinctosque hostibus deditos; omnem iram hostium nostris capitibus excipientes. Novos consules legionesque Romanas ita cum Samnite gerere bellum velitis, ut omnia ante nos consules bella gesta sunt. Quæ ubi dixit, tanta [1] simul admiratio miseratioque viri incessit homines, ut modo vix crederent illum eundem esse Sp. Postumium, qui auctor tam fœdæ pacis fuisset: modo miserarentur, quod vir talis, etiam præcipuum apud hostes supplicium passurus esset, ob iram diremptæ pacis. Quum omnes [2] laudibus modo prosequentes virum in sententiam ejus pedibus irent; tentata paulisper intercessio est ab [3] L. Livio, & Q. Mælio,

1 *Simul admiratio miseratioque viri incessit homines*] Scribo: *incessit omnes*. Cujus rei causa intelligi magis potest quam explicari. Non erat ibi, nisi unum genus hominum vel civium, qui nempe senatui interesse poterant. Similis corruptio lib. 5, 38. *Tanta hominum oblivio, ut multo major pars Veios &c. quam Romam fugerent.* Lege: *omnium.* nempe rerum. Lib. 23, 23. *Ita CLXXVII cum ingenti approbatione omnium in senatum lectis.* Put. Petav. melior, Men. tres Pall. *hominum.* cujusvis quippe generis aut ordinis. Sed hæc erudita auris, ut dixi, magis sibi potest probare, quam non eruditæ approbare. *J. F. Gron.*

2 *Laudibus modo prosequentes*] Dele istud *modo*. huc enim translatum ex superiori periodo, in qua bis, uti debuit, positum fuit. Utcumque sit, tolli hinc debet. *Tan. Faber.*

3 *L. Livio, & Q. Melio trib. pl.*] *Melio* scribe. Mendose autem sunt apud

lio, tribunis plebis: qui *neque exsolvi religione populum*, ajebant, *deditione sua, nisi omnia Samnitibus, qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neque se pro eo, quod spondendo pacem, servassent exercitum populi Romani, pœnam ullam meritos esse: neque ad extremum, quum sacrosancti essent: dedi hostibus violarive posse.* Tum Postumius: [1] *Interea de-* 9
dite, inquit, *profanos nos, quos salva religione potestis. Dedetis deinde & istos sacrosanctos, quum primum magistratu abierint. Sed, si me audiatis, prius quam dedantur, hic in comitio virgis cæsos, hanc jam ut intercalatæ pœnæ usuram habeant. Nam quod deditione nostra negant exsolvi religione populum, id istos magis ne dedantur, quam quia ita se res habeat, dicere, quis adeo juris fecialium expers est, qui ignoret? Neque ego inficias eo, Patres Conscripti, tam sponsiones quam fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur: sed injussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia, qua sponsionem istam expressserunt nobis Samnites, coëgissent nos verba legitima dedentium urbes nuncupare, deditum populum Romanum vos tribuni diceretis, & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas, Samnitium esse? Omitto deditionem, quoniam de sponsione agitur. quid tandem, si spopondissemus urbem hanc relicturum populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dii meliora, inquis! atqui non indignitas rerum sponsionis*

pud Ciceronem hæc nomina, *Numicio*, & *Æmilio*, in Catone. Cæterum tribunatum pl. ceperunt, postquam sub jugum ad Caudium missi fuerant. Neque enim tribunos pleb. in castris fuisse consentaneum est, & si fuissent, & spopondissent, eorum supra meminisset Livius, cum dixit: *Spoponderunt consules, legati, quæstores, tribuni militum.* Sigonius.

1 *Interea dedite, inquit*] Mirifice placet, quod in Rottendorff. legitur *Dedite interea, dedite, inquit*; repetitione ista constantiam Postumii in adhortanda deditione impense exprimente. Nec videtur aliena à Livio 2, 40, mater Coriolano, *Sine, sine, priusquam complexum accipio, sciam, inquit.* ut video illic ex secundo MS. Palatino annotatum. 30, 14. *Non est, non, mihi crede, tantum ab hostibus armatis ætati nostræ periculum.* 5, 4. *Invitus in hac parte orationis, invitus, Quirites, moror*, ut ex quibusdam libris illic admonuit pater. *Jac. Gron.*

nis vinculum levat. Si quid est, in quod obligari populus possit, in omnia potest. & ne illud quidem, quod quosdam forsitan moveat, refert, consul an dictator, an prætor spoponderit. Et hoc ipsi etiam Samnites judicaverunt, quibus non fuit satis Consules spondere, sed legatos, quæstores, tribunos militum spondere coëgerunt. Nec à me nunc quisquam quæsiverit, quid ita spoponderim: quum id nec consulis jus esset, nec illis spondere pacem, quæ mei non erat arbitrii, nec pro vobis, qui nihil mandaveratis, possem. Nihil ad Caudium, Patres Conscripti, humanis consiliis gestum est. Dii immortales & vestris & hostium imperatoribus mentem ademerunt. nec nos in bello satis cavimus; & illi male partam victoriam male perdiderunt: dum vix locis, quibus vicerant, credunt, dum quacunque conditione arma viris in arma natis auferre festinant. An si jam mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consultandum arcessant, mittere Romam legatos, cum senatu, cum populo, [1] de pace ac fœdere, agere? Tridui iter expeditis erat. interea in indutiis res fuisset, donec ab Roma legati aut victoriam illis certam, aut pacem afferrent. ea demum sponsio esset, quam populi jussu spopondissemus. Sed neque vos tulissetis, nec nos spopondissemus: nec fas fuit alium rerum exitum esse, quam ut illi velut somnio lætiore, quam quod mentes eorum capere possent, nequicquam eluderentur: & nostrum exercitum eadem quæ impedierat fortuna, expediret: vanam victoriam vanior irritam faceret pax: sponsio interponeretur, quæ nemmem præter sponsorem obligaret. Quid enim vobiscum, Patres Conscripti, quid cum populo Romano actum est? quis vos appellare potest? quis se à vobis dicere deceptum? hostis? an civis? Hosti nihil spopondistis: civem neminem spondere pro vobis jussistis. Nihil ergo vobis, nec nobiscum est, quibus nihil mandastis: nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus, rei satis locupletes in id, quod nostrum est: in id, quod præstare possumus, corpora nostra, & animos. in hæc sæviant, in hæc ferrum, in hæc iras

[1] *De pace, fœdere agat.* Recc. Flor. Vpsl. duo & edit. *pace ac fœdere.* In | *sia iisdem ignoiant copulativam in illis, quamvis & ita.* J. F. Gron

iras acuant. Quod ad tribunos attinet, consulite, utrum præsens deditio eorum fieri possit, an in diem differatur. nos interim, T. Veturi, vosque cæteri, vilia hæc capita luendæ sponsionis feramus, & nostro supplicio liberemus Romana arma. Movit Patres Conscriptos, tum causa, tum auctor: nec cæteros solum, sed tribunos etiam plebei, ut se [1] in senatus dicerent fore potestate. Magistratu inde se extemplo abdicaverunt: traditique fecialibus cum cæteris Caudium ducendi. Hoc facto senatusconsulto, lux quædam affulsisse civitati visa est. Postumius [2] in ore erat: eum laudibus ad cœlum ferebant: devotioni P. Decii Consulis, aliis claris facinoribus æquabant. Emersisse civitatem ex obnoxia pace, illius consilio & opera. ipsum se cruciatibus & hostium iræ offerre, piaculaque pro populo [3] dare Romano. Arma cuncti spectant, & bellum. En unquam futurum, ut congredi armatis cum Samnite liceat? In civitate, ira odioque ardente, delectus prope omnium voluntariorum fuit. rescriptæ ex eodem milite novæ legiones, ductusque ad Caudium exercitus. Prægressi feciales, ubi ad portam venere, vestem detrahi pacis sponsoribus jubent, manus post tergum vinciri. Quum apparitor verecundia majestatis Postumium laxe vinciret, *Quin tu*, inquit, *adducis lorum, ut justa fiat deditio?* Tum ubi in cœtum Samnitium, & ad tribunal ventum Pontii est, A. Cornelius Arvina fecialis ita verba fecit: [4] *Quandoque hice homines injussu populi Romani Quiritium fœdus ictum iri sponderunt, atque ob eam rem* [5] *noxam nocuerunt; ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homines vobis dedo.* Hæc dicenti fecialis, Postumius

1 *In senatus dicerent fore potestate*] Flor. Helm. Voss. Rott. *potestatem*. J. F. Gron.

2 *In ore erat*] Vet. lib. *In ore omnium erat*. Sigonius.

3 *Dare Romano*] Vet. lib. *Romano dare*. Idem.

4 *Quandoquidem hice homines*] Scribe: *Quandoque*. Dictum ad lib. 1. 24. Suetonius Claudio c. 1. *Nec dissimulasse unquam, pristinum se reipub. statum quandoque posset, restituturum*. Sic optime Salmasii codex. *J. F. Gron.*

5 *Noxam nocuer.*] Vet. lib. *Noxa nocuerunt*. Sigonius.

ſtumius genu femur, quanta maxime poterat vi percu-
lit, & clara voce ait, *ſe Sammitem civem eſſe, illum lega-*
tum, ſecialem à ſe contra jus gentium violatum: [1] *eo juſtius bel-*
¶ 1 *lum geſturos.* Tum Pontius, *Nec ego iſtam deditionem accipiam*, inquit, *nec Samnites ratam habebunt. Quin tu, Spuri Poſtumi, ſi Deos eſſe cenſes, aut omnia irrita facis, aut pacto ſtas? Samniti populo omnes, quos in poteſtate habuit, aut pro eis, pax debetur. Sed quid ego te appello,* [2] *qui te captum victori cum qua potes fide reſtituis? Populum Romanum appello, quem ſi ſponſionis ad Furculas Caudinas factæ pœnitet, reſtituat legiones intra ſaltum, quo ſeptæ fuerunt. Nemo quemquam deceperit, omnia pro infecto ſint: recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt: redeant in caſtra ſua. quicquid pridie habuerunt quam in colloquium eſt ventum, habeant. tum bellum & fortia conſilia placeant, tunc ſponſio & pax repudietur.* [3] *Ea fortuna, iis locis, quæ ante pacis mentionem habuimus, geramus bellum. nec populus Romanus conſulum ſponſionem, nec nos fidem populi Romani accuſemus.* [4] *Nunquamne cauſſa deſiet, cur victi pacto non ſtetis? Obſides Poſſennæ dediſtis; furto eos ſubduxiſtis: auro civitatem à Gallis redemiſtis; inter accipiendum au-*

rum

1 *Eo juſtius bellum geſturos*] Vet. lib. *Romanos eo juſtius bellum geſturos*, quod placet. *Sigonius.*

2 *Qui te captum victori reſtituis*] Vet. lib. *Qui te nunc captum victori.* Idem.

3 *Ea vero fortuna, iis locis, quæ ante pacis*] In nullo ſcriptorum aut editorum ante Gryphium inveni τὸ *vero*: quare delevi. Poteſt autem intelligi vel per ἓν ἀφ' ἑνὸς, quaſi eſſet fortuna locorum: nam æquis locis æqui dii, ut Tacitus, & contra. Lib. 5. *Fortuna certe loci hujus transferri hinc non poſſit.* Lib. 6. *Fortuna loci delegaverant ſpes ſuas.* Ovidius: 4 Met. 565. *Tanquam fortuna locorum, Non ſua ſe premeret.* Vel diviſum: reſtituatur eadem fortuna & ſtatus exercituum, eadem conditio, eædem ſpes metuſque: reddamus iiſdem locis, quibus conſtiteramus utrique quum colloquium iniretur: ſic deerit cauſa, cur ſenatus pactione conſulum, nos pactis irritis doleamus. Supra: *noſtrum exercitum eadem, quæ impedierat fortuna, expediret.* 10, 19. *Neminem quæſiturum, qua verba Appii, ſed qua fortuna exercitus fuerit.* Quare non autumem aptiore ſenſu fore: *ea forma:* quod viro docto viſum. *J. F. Gron.*

4 *Numquam ne cauſa deſiet*] Vet. lib. *Deficiet.* Sigonius.

Nunq. ne cauſa deficiet] Sigonii eſt, nec aliter legitur in utroque Voſſ. Præplacet tamen quod in Helmſtad. Rott. & primis edd. habetur, *nunquamne cauſa deſiet.* Plautus Menæchm. 1, 4. *tribus vide quod ſit ſatis, Neque deſiat, neque ſuperſit.* Milite 4, 6. *Ita animus per oculos meos deſit.* Rud. 4, 4. *Omnia iterum viu memorari, ut deſiat dies.* J. F. Gron.

3 *Pacem*

rum casi sunt: pacem nobiscum pepigistis, ut legiones vobis captas restitueremus; eam pacem irritam facitis, & semper aliquam fraudi speciem juris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones servatas? [1] pacem sibi habeat, legiones captas victori restituat: hoc fide, hoc fœderibus, hoc fecialibus cærimoniis dignum erat. Ut tu quidem, quod petisti, per pactionem habeas, tot cives incolumes, ego pacem, quam hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? hoc tu, A. Corneli, hoc vos feciales juris gentibus dicitis? Ego vero istos, quos dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbitror, nec moror, quo minus [2] in civitatem obligatam sponsione commissa iratis omnibus Diis, quorum eluditur numen, redeant. Gerite bellum, quando Sp. Postumius modo legatum fecialem genu perculit. Ita Dii credent Samnitem civem Postumium, non civem Romanum esse, & à Samnite legatum Romanum violatum. eo vobis justum in nos factum esse bellum. Hæc ludibria religionum non pudere in lucem proferre, & vix pueris dignas ambages senes ac consulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme vincla Romanis. moratus sit nemo, quo minus ubi visum fuerit, abeant. Et illi quidem, forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Caudio in castra Romana inviolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus renatum 12

1 *Pacem sibi habeat*] Hac formula, *sibi habeat*, utitur, qui quod non habet ipse, cum habeant alii teneantque, eo se facile carere testatur. Hic utrisque simul aut habenda pax aut non habenda erat: neutri poterant habere vel aspernari sine alteris. Sensus poscere videtur: *Non probat pop. Romanus ignominiosa pace legiones servatas? pacem ne habeat, legiones captas victori restituat. Hoc fide, hoc fœderibus, hoc fecialibus cærimoniis dignum erat. Ut tu quidem, quod petisti per pactionem, habeas, tot cives incolumes, ego pacem, quam hos tibi remittendo pactus sum, non habeam? Hoc tu, A. Corneli, hoc vos feciales juris gentibus dicitis?* Nam & ita ponenda interpunctio, ab qua vulgo laborat locus. *Ut tu*, quemadmodum notavimus ad lib. 4, 1. Plautus Asinar. 5, 2. *Egon' ut non domo furripiam in deliciis pallam quam habet, atque ad te deferam?* J. F. Gron.

2 *In civitatem obligatam*] Quid causæ cur in verbo vulgatissimo omnes MSS. discordent? Thuan. uterque Voss. duo Pall. *obluctam*. Helm. *oblitam*: alter, *obrutam*. Andreas quoque *oblitam*. Forte, *pollutam sponsione commissa*. Idem.

In civitatem obligatam] Ex Varia MSS^torum lectione apparet scripsisse Livium, *in civitatem obstrictam*, uti solet alias. 9, 35. *Nisi universam rempublicam eo nefario obstrinxerit*. 10, 38. *Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis*. Jac. Gron.

natum bellum, omnia, quæ deinde venerunt, non in animis solum sed prope in oculis esse: & fero ac nequicquam laudare senis Pontii utraque consilia, inter quæ se media lapsos, victoriæ possessionem pace incerta mutasse, & beneficii & maleficii occasione amissa, pugnaturos cum eis, quos potuerint in perpetuum vel inimicos tollere, vel amicos facere: adeoque nullo dum certamine inclinatis viribus post Caudinam pacem animi mutaverant, ut clariorem inter Romanos deditio Pustumium, quam Pontium incruenta victoria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro victoria certa haberent: Samnites simul rebellasse & vicisse crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia necopinato adventu Samnitium (fuisse & Satricanos cum iis satis constat) nocte occupata est. timor inde mutuus utrosque usque ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit. quam aliquandiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adjuvabat inbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinavit, quod vocem audiri præconis passi sunt; incolumem abiturum qui arma posuisset. ea spes remisit à certamine animos, & passim arma jactari cœpta. Pertinacior pars armata per aversam portam erupit, tutiorque eis audacia fuit, quam incautus ad credendum cæteris pavor: quos circumdatos igni, nequicquam Deos fidemque invocantes, Samnites concremaverunt. Consules inter se partiti provincias, Papirius in Apuliam ad Luceriam pergit,

1 *Omnia quæ deinde venerunt*] Sic & lib. 10, 45. *Quæcunque prodenda Livius fuisset, si quid in Samnio adversi evenisset*, &c. Vide tamen an non hic legendum sit, *evenissent*, & ibi sic, *quæcunque evenerunt*. J. F. Gron.

2 *Partiti provincias. Papirius*] Legendum: *Consules inter se partiti provincias, Papirius in Apuliam*, &c. Et sic uterque Vossianus. Sic & cap. 31. *Consulatus inter se provincias partiti, Samnio Samnites, extrahito novum bellum Etruria erat decreta*, non *consules partiti*. Et cap. 41. *Consulibus partitis provinciis, Etruria Decio, Samnium Fabio evenit*. Regredere ad quæ lib. 8, 16. *Idem*.

1 Ad-

pergit, ubi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publilius in Samnio substitit [1] adversus Caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos, [2] quod nec ad Luceriam ire, ne ab tergo instaret hostis, nec manere ne Luceria interim amitteretur, satis audebant. Optimum visum est committere rem fortunæ, & transigere cum Publilio certamen. Itaque [3] in aciem copias educunt. Adversus quos Publilius consul quum 13
dimicaturus esset, prius alloquendos milites ratus, concionem advocari jussit. cæterum sicut ingenti alacritate ad prætorium concursum est, ita præ clamore poscentium pugnam nulla adhortatio imperatoris audita est. Suus cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prœlium urgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emittendis stringendisque inde gladiis esset; pila velut dato ad id signo abjiciunt, strictisque gladiis cursu in hostem feruntur. Nihil illic imperatoriæ artis ordinibus aut subsidiis locandis fuit: omnia ira militaris prope vesano impetu egit. Itaque, non fusi modo hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamen coacto rursus in unum agmine est perventum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quam in acie sanguinis ac cædis factum, prædæque pars major ira corrupta.

1 *Adversus Caudinas legiones*] Si, *adversus*, legas, Caudinas legiones Samnitium exercitum ad Caudium victorem intelligas: si (ut malim, & est in quibusdam libris veter.) *Adducens Caudinas*, Romanorum exercitum ad Caudium sub jugum missum, accipias necesse est. Ita vero accipiendum esse, docet Livius lib. 25. *Caudinæ legiones, quæ sine armis redierant Romam, armatæ remissæ in Samnium, eundem illum hostem sub jugum miserunt, qui hac sua ignominia lætatus fuerat.* Idem autem tradit hoc loco Livius. Ex quo intelligi debet, Publilium cum Caudino exercitu in Samnium esse profectum, Papirium cum novo in Apuliam. *Sigonius.*

2 *Quod nec ad Luceriam ire*] Hoc loco *Luceria* Samnitium est, quod forte ad eos, ut dixi, post Caudinam cladem defecerit, quemadmodum tacite intelligi vult Livius. *Idem.*

3. *In aciem copias ducunt*] *Educunt*, consensu veteres. Lib. 7. *Si quis ad signa, in aciem educat*, J. F. Gron.

1 *Samni-*

rupta. Exercitus alter cum Papirio consule locis maritimis pervenerat Arpos, per omnia pacata; Samnitium magis injuriis & odio, quam beneficio ullo populi Romani. Nam [1] Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitantes, campestria & maritima loca, contempto cultorum molliore, atque, ut evenit fere, loci simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut pervenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut [2] interjecta inter Romam & Arpos, penuria rerum omnium, exclusos à commeatibus absumpsissent. [3] Tum quoque profectos inde ad Luceriam juxta obsidentes obsessosque inopia vexa-

1 *Samnites ea tempestate — contempto cultorum molliore — loci simili genere — depopulabantur*] Glareanus merito obscuritatem hujus loci jactat, non enim solum obscurus est, sed etiam vitiosus. Lege autem ex veterum librorum fide. *Contempto cultu molliore*, ut fit: Samnites montani campestria loca depopulabantur contempto cultu molliore, & locis ejusmodi, ut fieri solet. *Sigonius.*

Contempto cultu molliore] Sic Sigonius ex vett. ut ait, librorum fide; non immerito hujus loci obscuritatem jactasse Glareanum præfatus. Sed editiones antiquæ & meliores scripti: *contemptu cultorum molliore.* Ubi unica modo litera mutanda est, & omnia sic concipienda: *Nam Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitantes, campestria & maritima loca, contempto cultorum molliore, atque, ut evenit, loci simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur.* Particula *nam* & scriptorum veterumque editt. est & sensui convenientior. Duo Pall. *loci cultores*, ut lib. 10. *Ne agrum Etruscum vastarent armisque lacessirent cultores.* Lib. 24. *Cultoribusque antiquis, quos vis reliquerat belli, restituerunt.* Campestria igitur & maritima incolentes, genus mollius, & simile locis, in quibus degebat, quia contemptui Samnitibus erat ob imbelliam, subinde in prædam petebatur. Lib. 21. *Inde ad planum descensum est, & jam locu mollioribus & accolarum ingeniis.* Lib. 29. *Fertilissimus ager, eoque abundans omni copia rerum est regio, & imbelles (quod plerumque in uberre agro evenit) barbari sunt.* Lib. 45. *Frigida hæc omnia duraque cultu & aspera plaga est: cultorum quoque ingenia terræ similia habet.* J. F. Gron.

2 *Interjecta inter Romam & Arpos*] Istud *Romam* vitiosum reor: sed quid substituendum sit, non video. Arbitror fluvii alicujus aut urbis nomen. *Tan. Faber.*

Interjecta inter Romam & Arpos, &c. *absumpsissent*] Miratur Glareanus penuriam interjacentem Romæ & Arpis. Immo *regio interjecta penuria.* Vel, quod malo, legendum est, *absumpsissent.* Sic apparet τὸ *interjecta* non applicandum esse voci *penuria*, sed πληθωτικῶς accipiendum, subaudito *loca*, pro interjectis regionibus. Lib. 21. *In locis Alpibus Appenninoque interjectis, propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis.* Lib. 34. *Perpopulatus omnia circumjecta urbi frequentis & amœni agri loca.* J. F. Gron.

3 *Tum quoque profect.*] Veteres libri *Tum vero profectos.* Sigonius.

1 Et

vexavit. omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur: cæterum adeo exigue, ut militi occupato stationibus vigiliisque & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum veheret; interdum occursu hostium cogeretur abjecto ex equo frumento, pugnare. [1] & obsessis, prius quam alter Consul victore exercitu advenit, & commeatus ex montibus Samnitium invecti erant, & auxilia intromissa. Arctiora omnia adventus Publilii fecit, qui obsidione delegata in curam collegæ, vacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaque quum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos; coacti Samnites, qui ad Luceriam castra habebant, undique contractis viribus signa cum Papirio conferre. Per id tempus parantibus utrisque se ad prœlium, legati Tarentini interveniunt, denunciantes Samnitibus Romanisque, ut bellum omitterent. per utros stetisset, quo minus discederetur ab armis, adversus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papirius audita, perinde ac motus dictis eorum, cum collega se communicaturum respondit: accitoque eo quum tempus omne in apparatu consumpsisset, collocutus de re haud dubia, signum pugnæ proposuit. Agentibus divina humanaque, quæ assolent quum acie dimicandum est, Consulibus, Tarentini legati occursare, responsum exspectantes, quibus Papirius ait: *Auspicia secunda esse, Tarentini, pullarius nunciat. litatum præterea est egregie. auctoribus Diis, ut videtis,* [2] *ad rem gerendam proficiscimur.* Signa inde ferri jussit, & copias eduxit vanissimam increpans gentem, 14

1 *Et obsessis priusquam alter*] Copulativam ignorat Florentinus, & haud dubie etiam ignoravit Livius, Dixerat & obsidentes & obsessos inopiam vexasse. Hoc ita exponit, ut ostendat prius, unde copiam commeatuum habuerint; deinde quid illos angustiores reddiderit. Et primo de Romanis: jam de Lucerinis: *Obsessis, priusquam alter consul victore exercitu advenit, & commeatu ex montibus Samnitium invecti erant & auxilia intromissa: arctiora deinde omnia adventus Publilii fecit.* nempe iisdem obsessis. *J. F. Gron.*

2 *Ad rem agendam*] Vet. lib. *Rem gerendam.* Sigonius.

tem, quæ suarum impotens rerum, præ domesticis seditionibus discordiisque, aliis modum pacis ac belli facere æquum censeret. Samnites, ex parte altera, quum omnem curam belli remisissent, quia aut pacem vere cupiebant, aut expediebat simulare, ut Tarentinos sibi conciliarent, quum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent, vociferari *se in auctoritate Tarentinorum manere, nec descendere in aciem, nec extra vallum arma ferre. Deceptos potius quodcumque casu ferat passuros, quam ut spreviss pacis auctores Tarentinos videantur.* Accipere se omen, Consules ajunt, & eam precari mentem hostibus, ut ne vallum quidem defendant. ipsi inter se partitis copiis, succedunt hostium munimentis, & simul undique adorti, quum pars fossas explerent, pars vellerent vallum, atque in fossas proruerent, nec virtus modo insita, sed ira etiam exulceratos ignominia stimularet animos; castra invasere: & pro se quisque, non hæc Furculas, nec Caudium, nec saltus invios esse, ubi errorem fraus superbe vicisset, sed Romanam virtutem, quam nec vallum, nec fossæ arcerent, memorantes; cadunt pariter resistentes, fusosque, inermes atque armatos, servos, liberos, puberes, impuberes, homines, jumentaque. nec ullum superfuisset animal, ni consules receptui signum dedissent, avidosque cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaque apud infensos, ob interpellatam dulcedinem iræ, confestim oratio habita est, ut doceretur miles, *minime cuiquam militum consules odio in hostes cess sse, aut cessaros, quin duces, sicut belli, ita insatiabilis supplicii futuros fuisse, ni respectus equitum sexcentorum, qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos: ne desperata venia hostes cæcos in supplicia eorum ageret;* [1] *perdere prius quam perire, optantes.* Laudare ea milites, lætarique obviam itum iræ suæ esse. ac fateri

[1] *Perdere prius quam perire*] Forte: *perirent.* J. F. Gron.

[a] Com-

teri omnia patienda potius, quam proderetur salus tot principum Romanæ juventutis. Dimissa concione consilium habitum, omnibusne copiis Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli circa, gens dubiæ ad id voluntatis, tentarentur. Publilius consul ad peragrandam profectus Apuliam, aliquot expeditione una populos aut vi subegit, aut conditionibus in societatem accepit. Papirio quoque, qui obsessor Luceriæ restiterat, brevi ad spem eventus respondit. nam insessis omnibus viis, per quas [1] commeatus ex Samnio subvehebantur, fame domiti Samnites qui Luceriæ in præsidio erant, legatos misere ad consulem Romanum, ut receptis equitibus, qui causa belli essent, absisteret obsidione. His Papirius ita respondit: [2] *Debuisse eos Pontium Herennii filium, quo auctore Romanos sub jugum misissent, consulere,* [3] *quid victis patiendum censeret. cæterum, quoniam ab hostibus in se æquatum, quam in se ipsi ferre maluerint; nunciare Luceriam jussit, arma, sarcinas, jumenta, multitudinem omnem imbellem, intra mœnia relinquerent. militem se cum singulis vestimentis sub jugum missurum; ulciscentem illatam, non novam inferentem ignominiam.* Nihil recusatum. septem millia militum sub jugum missa, prædaque ingens Luceriæ capta; receptis omnibus signis, armisque [4] quæ ad Caudium amiserant: &, quod omnia superabat gaudia, equiti-

1 *Commeatus ex Samnio subvehebatur*] Mutarunt numerum sine causa. nam scripti, *subvehebantur*. Ut frequenter Livius. Vel hoc libro: *unde subvehi commeatus poterant*. Et inferius: *Sutrini commeatus benigne in castra advexere*. Sic lib. 23, 12. *Commeatum* editur pro *commeatum*. Sic lib. 1, 4 ediderunt: *In latrones præda onustos impetum facere*. Quasi non sit Livii *impetus facere*, quod est in vett. libris. Lib. 3, 10. *Ne qui in loca summa urbis impetus cædesque inde fierent*. Ubi frustra Rhenanus, *fieret*. Eodem libro: *multi per eos dies metus multique impetus hinc atque illinc facti*. Alibi: *tum maximè impetus facientes recessere à muro*. J. F. Gron.

2 *Debuisse eos Pontium Herennii filium*] Duo Pall. *docuisse*. ut fortasse verum sit: *decuisse eos*. Sed parum interest. *Idem*.

3 *Quid victis patiendum*] Vet. lib. *Paciscendum*. probe. agitur enim de conditionibus pacis. *Sigonius*.

4 *Quæ ad Caudium amiserant*] Potius quod in Flor. Voss. Mureti *amissa erant*. nam qui amiserant, erant cum Publilio digresso in Apuliam. is acceperat Caudinas legiones. *J. F. Gron*.

1 *In*

equitibus recuperatis, quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud ferme alia mutatione subita rerum clarior victoria populi Romani est: siquidem etiam (quod quibusdam [1] in annalibus invenio) Pontius Herennii filius Samnitium imperator, ut expiaret Consulum ignominiam, sub jugum cum cæteris est missus. Cæterum id minus miror, obscurum esse de hostium duce dedito missoque sub jugum. id magis mirabile est ambigi, [2] Luciusne Cornelius dictator cum L. Papirio Cursore, magistro equitum, eas res ad Caudium, atque inde Luceriam gesserit, ultorque unicus Romanæ ignominiæ, haud sciam an justissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum triumphaverit, [3] an consulum Papiriique præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error, [4] Cursorne Papirius proximis comitiis cum Q. Aulio Cerretano iterum ob rem bene gestam, Luceriæ continuato magistratu consul tertium creatus sit; an L. Papirius Mugillanus; & in co-
16 gnomine erratum sit. Convenit jam inde per consules reliqua belli perfecta. [5] Aulius cum Ferentanis uno secundo

1 *In annalibus invenio*] Sic MSS. non *invenitur*. J. F. Gron.

2 *Luciusne Cornelius Dictator*] Duorum L. Corneliorum antea meminit Livius, Scipionis ac Lentuli. Dubium igitur hic de utro loquatur. *Glareanus.*

Luciusne Cornelius Dictator cum M. Papirio] Scriptores Capitolini *L. Cornelium Dictat.* cum *L. Papirio mag. equit.* ascribentes has res ab eo gestas esse sentire videntur. Puto autem hunc esse *L. Cornelium Lentulum*, qui ante consul fuit, qui ob res bene gestas ad Caudium *Caudinus* appellatus sit: siquidem *Caudinus* post fuit *Lentulorum* cognomen. *Sigonius.*

3 *An consulum Papirii præcipuum*] Scribendum: *an consulum Papiriique præcipuum id decus sit?* monuimus ad librum tertium. *J. F. Gron.*

4 *Cursorne Papirius p. c. cum Q. Æmilio Cæretano — consul tertium*] *L. Papirium Cursorem* Cos. III & Capitolini triumphi ejus scriptores & Livius ipse, qui post hunc eundem IV *consulem* nominat, sentiunt. Quod autem ad *Q. Æmilium Cæretanum* attinet, cum ne de hoc quidem nomine inter auctores conveniat, an *Æmilius*, an *Aulius* sit, ut ait Livius, intelligendum est *Aulium* à Livio, & scriptoribus Capitolinis magis probari. nam in vet. lib. apud Livium & hoc loco, & infra, *Aulius* est, non *Æmilius*. Cæterum *Cæretano* ex Capitolinis lapidibus & veterib. aliquot libris legendum est, non *Cæretano*. Sigonius.

5 *Aul. cum Ferentanis uno secundo prælio debellavit, urbemque accepit*] Oppidum intelligit nomine *Ferentum*: de quo Horatius Oda 4 lib. 3. *Et arvum pingue tenent Humilis Ferenti*, quo

loco

cundo prœlio debellavit: urbemque ipsam, quo se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis in deditionem accepit. Pari fortuna consulum alter cum Satricanis, qui cives Romani post Caudinam cladem ad Samnites defecerant, præsidiumque eorum in urbem acceperant, rem gessit. nam quum ‘ad mœnia Satrici admotus esset exercitus, legatisque missis ad pacem cum precibus petendam, triste responsum ab Consule redditum esset, nisi præsidio Samnitium interfecto aut tradito, ne ad se remearent; plus ea voce, quam armis illatis terroris colonis

loco ait Acro: *Ferentum oppidum est Apuliæ Venusinæ civitati vicinum in valle situm.* Itaque Diodorus lib. 20 hanc victoriam sic describit, Ῥωμαῖοι ὄλιγα πολεμήσαντες Σαμνίταις Φερέντιον πόλιν τῆς Ἀπουλίας κράτιστον εἷλον. Fuit autem Ferentium, quod & Ferentinum est dictum, in Samnitibus, de quo sic Stephanus, Φερεντῖνον, λέγεται καὶ Φερέντιον, πόλις Σαμνίτων ἐν Ἰταλίᾳ, τὸ ἐθνικὸν Φερεντῖνος. Hujus meminit Livius libr. 10. idque oppugnatum esse una cum Romulea scribit anno urb. cond. CDLVI. Porro autem Ferentinum alterum in Volscis, sive in Latio fuisse satis constat. Quod ipsum Volscis ademptum, Hernicis donatum esse à Romanis Livius scribit lib. 4. Itaque lib. 7 Ferentinum Hernicorum urbem vi captam esse ab iisdem ait, & Ptolemæus Ferentinum inter mediterraneas urbes Latinorum statuit. Ab hoc cives Ferentinates appellati sunt, ut hoc libro Livius: *Præter Aletrinatem, Ferentinatemque & Verulanum omnes Hernici nominis populi populo Romano bellum indixerunt.* Et Plinius lib. 4 cap. 5. *Ex agro Falerno Ferentinates.* Hinc concilia Latinorum ad lucum Ferentinæ habita esse scribit Livius libr. 1 & 8. Quod, ut supra dixi, concilium Dionysius ἐν Φερεντίνῃ ἀγορᾷ vocat. Hinc etiam idem Livius lib. 1 meminit aquæ Ferentinæ, & 2, capitis Ferentini. Postremo Ferentiam oppidum collocat in Tuscis Ptolemæus, quam Ferentinum etiam nominat Plinius lib. 3 cap. 5 cum ait: *Fesulæ, Ferentinum.* Præter hæc sunt etiam populi quidam nomine Frentani Apulis finitimi. De quibus Mela, *Picentes, Frentani, Apuli.* Et Plin. *Peligni, Frentani, Marrucini, Vestini.* Et post: *In ora Frentanorum.* Item, *Anxani, Frentani.* Ptolemæus item post Apulos statuit Frentanos, Pelignos, & Marrucinos. Et Polybius lib. 3. Μαρρουίνων, καὶ Φρεντάνων χώρας. Quæ cum ita sint, non est dubium, quin libro hoc extremo sit legendum, *Frentani*, ubi vulgo legitur, *Marrucini, Marsi, Peligni, Frentini.* Hæc dixi, ut intelligerent omnes quanto cum studio atque judicio in veterum auctorum lectione versandum esset. *Sigonius.*

Aulius cum Ferentanis] Multa quidem hic Sigonius, sed parum ad Dionysium. *Ferentinum* oppidum novimus & *Frentanos* gentem in Italia: *Ferentanos* nullos. Scribendum, *Forentanos.* Stephanus: Φόρεντον, πόλις Ἰταλίας· τὸ ἐθνικὸν Φορεντανός· Σράβων πέμπτῃ. Adde Cluverium lib. 4 Ital. Antiq. cap. 12. *J. F. Gron.*

1 *Ad mœnia Satrici*] Vet. lib. *Satricæ*, per mendum. Intelligit enim Satricum coloniam Romanam in Latio, quippe cum subjiciat: *Plus ea voce, quam armis illatis terroris colonis injectum.* Sigonius.

nis injectum. [1] Itaque subinde exsequentes quærendo à consule legati, quonam se pacto paucos & infirmos crederet præsidio tam valido & armato vim allaturos; ab iisdem consilium petere jussi, quibus auctoribus præsidium in urbem accepissent, discedunt: ægreque impetrato, ut de ea re consuli senatum responsaque ad se referri sineret, ad suos redeunt. Duæ factiones senatum distinebant: una, cujus principes erant defectionis à populo Romano auctores; altera, fidelium civium. certatum ab utrisque tamen est, ut ad reconciliandam pacem consuli opera navaretur. [2] Pars altera (quum præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ad obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset) enunciare consuli satis habuit, qua noctis hora, [3] quaque porta, & quam in viam egressurus hostis foret. altera, quibus invitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam Consuli aperuerunt. [4] armatosque

1 *Subinde quum exsequerentur*] Th. duo Pall. uterque Voss. Helm. *subinde exsequuntur*. Tertius: *summae exiguntur, exsequuntur*. Lege: *Itaque subinde exsequentes quærendo*. Sed & *τὸ crederet* mire mihi suspectum ob dicta ad lib. 6,37. *J. F. Gron.*

2 *Pars altera*, &c. *nuntiare consuli satis habuit*] Malumus è Thuan. & Chiflet. *enuntiare*. Quod est signatum verbum de iis, qui arcana produnt. Lib. 33. *Custodibus ad portas positis, ne quis enuntiare posset cœpta*. Lib. 39. *Veniam precata deorum, si silenda enuntiasset*. Cicero pro Roscio: *cæterorum legatorum consilia & voluntatem Chrysogono enuntiat*. Tusc. 2. *Ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente consscios*. Idem.

3 *Quamque per portam*] Vet. lib. *Quaque porta*. Sigonius.

Quamque per portam] *Quaque porta*, & Sigonii & omnium vett. librorum nec non primæ editionis est. Tacitus 1 Ann. *Ut porta triumphali duceretur supra*. Sed ne sic quidem omnia sana credere me patitur varietas scripturæ veteris. Prima editio ignorat *τὸ esset*, habetque *aggressuros hostes*. Deest & *to esset* in Vossiano. Vix me contineo, quin jubeam legi refectis quæ allita videntur: *Pars altera, præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ad obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte, enuntiare consuli satis habuit, qua noctis hora, quaque porta, & quam in viam, fore*. Sed nimii sumus, nec talia nisi majoribus præsidiis succincti debemus audere. *J. F. Gron.*

4 *Armatos clam hostes in urbem acceperunt*] Pall. Thuan. Voss. Helm. *clam nocte*. sed scribendum: *clam hoste*, nempe ipsis Samnitibus. *Armatos* autem intellige Romanos. Sic voluit & Gelenius, qui primus hanc clausulam vulgatis adjecit. *Idem.*

Clam nocte in urbem acceperunt] Sic sane scripti: sed sententia videtur exigere, *clam suis*. reliquis civibus non earum partium. *Idem.*

1 Quæ

rosque clam hostes in urbem acceperunt. Ita duplici proditione & præsidium Samnitium infessis circa viam silvestribus locis, necopinato oppressum est: & ab urbe plena hostium clamor sublatus, momentoque unius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus, & omnia in potestate Consulis erant. Qui, quæstione habita, quorum opera defectio esset facta; quos fontes comperit, virgis cæsos securi percussit: præsidioque valido impositio, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papirium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesque sub jugum missos, auctores sunt. Et fuit vir haud dubie dignus omni bellica laude; non animi solum vigore, sed etiam corporis viribus excellens. Præcipua pedum pernicitas inerat, [1] quæ cognomen etiam dedit: victoremque cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt. & seu virium vi, seu exercitatione multa, cibi vinique eundem capacissimum: nec cum ullo asperiorem (quia ipse invicti ad laborem corporis esset) fuisse militiam pediti pariter equitique. Equites etiam aliquando ausos ab eo petere, ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris, quibus ille, *Ne nihil remissum dicatis, remitto*, inquit, *ne utique dorsum demulceatis, quum ex equis descendetis.* & vis erat in eo viro imperii ingens pariter in socios civesque. Prænestinus prætor per timorem segnius ex subsidiis suos duxerat in primam aciem. quem quum inambulans ante tabernaculum vocari jussisset; lictorem expedire securim jussit. ad quam vocem exanimi stante Prænestino, *Agedum lictor, excide radicem hanc*, inquit, *incommodam ambulantibus:* perfusum-

1 *Quæ cognomen etiam dedit*] Vet. ib. alii, *Quæ cognomen via dederat.* ii, *Quæ cognomini viam dedit.* Hinc go suspicor legendum, *Quæ cognomen avo jam dedit.* Ut intelligamus, quemadmodum necessario intelligendum est, non hunc primum inenisse hoc Cursoris cognomen, sed avum ejus ante. Avus autem ejus fuit *L. Papirius Cursor*, qui Censor fuit anno urb. cond. CCCLXI, & post etiam tribunus militum consulari potestate. Hic enim, de quo non loquitur Livius, in lapidibus Capitolinis *L. Papirius Sp. F. L. N. Cursor* dicitur. *Sigonius.*

fusumque ultimi supplicii metu, mulcta dicta dimisit. Haud dubie illa ætate, qua nulla virtutum feracior fuit, nemo unus erat vir quo magis innixa res Romana staret. [1] quin eum parem destinant animis Magno Alexandro ducem, si arma Asia perdomita in Europam vertis-
17 set. Nihil minus quæsitum à principio hujus operis videri potest, quam ut plus justo ab rerum ordine declinarem, varietatibusque distinguendo opere, & legentibus velut diverticula amœna & requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus sæpe tacitis cogitationibus volutavit animum, eas evocat in medium: ut quærere libeat, quinam eventus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere videntur, militum copiæ & virtus, ingenia imperatorum, fortuna, per omnia humana, maxime in res bellicas, potens. Ea & singula intuenti, & universa, sicut ab aliis regibus gentibusque ita ab hoc quoque facile præstant invictum Romanum imperium. Jam primum, ut ordiar ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum; sed clariorem tamen eum facit, quod unus fuit, [2] quod adolescens, in incremento rerum, nondum alteram fortunam expertus, decessit. Ut alios reges claros ducesque omittam, magna exemplа casuum humanorum; Cyrum, quem maxime Græci laudibus cele

1 *Quin eum parem destinarant animis*] Repugnat his verbis, quod cap. 18. *Quem ne fama quidem illi notum arbitror fuisse.* Si namque incognitus Romanis, dum viveret, Alexander, quomodo destinare potuerunt ei parem è suis ducem? Non ita immemor sui Livius, ut existimat Muretus 15 Var. 14. Scribebam: *destinarunt.* Scilicet judicia scriptorum & hominum, qui postea fuere, & nunc sunt. Lib. 28. *Scipionem, nisi Hannibal, prius inde Carthaginem, destinavisset animus.* Sed Voss. duo & Helm. & omnes editi veteres ab Andrea ad Gryphium, *destinant.* Quo magis etiam apparet, quæ dixi. Cœlius Curio primus mutavit. *J. F. Gron.*

2 *Quod adolescens in incremento rer.* Scribe ex vet. lib. *Quod adolescens, qui in incremento rerum*, ut tertia esse cau videatur. *Sigonius.*

Quod in incremento] Hoc postremum *quod* est Sigonii. nec necesse est gravitatem Livii in minutias co cidi. *J. F. Gron.*

1 *M. C*

celebrant, quid nisi longa vita, sicut Magnum modo Pompeium, vertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos cum quibus consulibus aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Corvum, C. Marcium Rutilum, C. Sulpicium, T. Manlium Torquatum, Q. Publilium Philonem, L. Papirium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, [1] Manium Curium. Deinceps ingentes sequuntur viri; [2] si Punicum Romano prævertisset bellum, seniorque in Italiam trajecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem quæ in Alexandro erat animi ingeniique; tum disciplina militaris jam inde ab initiis urbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum venerat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regum Junii Valeriique: ita deinceps Fabii, Quintii, Cornelii: ita Furius Camillus, [3] quem juvenes duo, quibus cum Alexandro dimicandum erat, senem viderant. Militaria opera

1 *M. Curium*] *M' Curium*, Capitolini lapides: item alii. *Sigonius.*

2 *Si Punicum Romano prævertisset bellum, seniorque*, &c.] Sensus: Si Alexander ante intulisset Romano bellum, quam Pœni: Quod futurum erat, si senior in Italiam trajecisset: nisi malimus legere pro *Punicum*, *Indicum*, nam sequitur: *Longe alius Italia, quam India visus illi habitus fuisset.* Idem.

Si Punicum Romano prævertisset bellum] Non admodum clarum, præsertim illud *Romano*, inquit Glareanus. At Sigonius: si Alexander ante intulisset Romano bellum, quam Pœni, quod futurum erat, si senior in Italiam trajecisset. Nihil minus sensit auctor. Et senior potius venisset in Italiam, si Pœni prius bellum cum Romanis habuissent quam ipse Alexander: ita enim necessario tempora quædam intercedere oportuisset: sin prius Alexander, cur senior? potuisset enim proxime illa tempora, quibus juvenis fatis cessit. Prorsus hic cæcutivit vir doctissimus. Alexander paullo ante mortem agitabat animo Punicum bellum, adversus Tyri ab se devictæ colonos Carthaginienses, mari tum potentes. Justinus lib. 21. Ideo Livius, si Africam, inquit, bello subjugare maluisset, antequam Italiam & Romanos aggrederetur: atque ita, quoniam haud dubie aliquot anni elapsuri erant, dum ea provincia conficitur, senior in Italiam trajecisset. *Prævertere* alias aliter, sed ut hic, & lib. 2. *Nec posse, quum hostes ad portas essent, bello prævertisse quicquam.* Cicero 1 de Divin. *Si vacas animo, neque habes aliquid, quod huic sermoni prævertendum putes.* Sed vidit hoc postea Glareanus in additionibus ad Sigonii notas. *J. F. Gron.*

3 *Quem juvenes duo*] *T. Manlius Torquatus & M. Valerius Corvus.* de quibus paulo post: *Cessisset videlicet in acie oblatus*

pera pugnando obeunti Alexandro, (nam ea quoque haud minus clarum eum faciunt) cessisset videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Corvus; insignes ante milites, quam duces: cessissent Decii, devotis corporibus in hostem ruentes: cessisset Papirius Cursor, illo corporis robore, illo animi: victus esset consiliis juvenis unius, ne singulos nominem, senatus ille, [1] quem qui ex regibus constare dixit, unus veram speciem Romani senatus cepit? Id vero erat periculum, [2] ne solertius quam quilibet unus, ex iis quos nominavi, castris locum caperet, commeatus expediret, ab insidiis præcaveret, tempus pugnæ deligeret, aciem instrueret, subsidiis firmaret. [3] Non cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum ac spadonum agmen trahentem, [4] inter purpuram atque aurum oneratum fortu-

latus par Manlius Torquatus, aut Valerius Corvus? Sigonius.

Quem juvenes duo] T. Manlium Torquatum & M. Valerium Corvum intelligunt Glareanus & Sigonius. M. Valerius Corvus annorum trium & viginti, raro exemplo, consul creatus anno U. C. 405. Septem igitur annos habebat, quum decederet Camillus, anno U. C. 388. Itaque hic si senem Camillum vidisse juvenis commode dicitur, quanto magis C. Marcius Rutilus consul primum an. 396, hoc est octo annis post mortem Camilli. Ne Decium, Philonem, Sulpicium commemorem, qui omnes ut plerique Corvo majores, juvenes senem videre potuerant Camillum. Quare igitur præcise *duo*? Membr. Vossianæ, &, ut me monuit Alb. Rubenius, Bullialdianæ: *juvenes hii quibus.* Quod consentiebamus esse *hi*, vel *ii*: quorum loco sic MSS. passim. Omissa forte alicubi aspiratione notam numeri se videre putarunt, reddiderunt*que duo*. J. F. Gron.

1 *Quem qui ex regib. constare dixit*] Cyneas hic fuit legatus Pyrrhi bello Tarentino. Plut. in Pyrrho. *Sigonius.*

2 *Ne solertius, quam quivis unus ex iis*] Tres Pall. Thuan. Voss. Helm. *quilibet unus.* ut lib. 42, 42. *Queratur unusquilibet militis mei injuriam.* Plinius lib. 2 Epist. 4. *Si pluribus pater tuus vel unicuilibet alii plus quam mihi debuisset.* Vide ad M. Senecam. *J. F. Gron.*

3 *Non jam cum Dario rem esse*] Dele *jam.* Sic volunt Flor. Rott. Helm. Thuan. Vossiani duo. *Idem.*

4 *Inter purpuram atque aurum enervatum*] Vet. lib. *Oneratum.* Quod placet: subdit enim *prædam veriis quam hostem*, & præcessit, *Mulierum, ac spadonum agmen trahentem.* Sigonius.

Inter purpur. atq. aur. enervatum] Sigoniani, uterque Voss. Helm. tres Pall. Thuan. Campanus: *oneratum* & alludens eodem Andreas, *ornatum* Terentius Heautont. *jam ancillas secum adduxit plus decem oneratas veste atque auro.* Auctor ad Herennium, lib. 4. *Sicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam, depressus & oneratus auro.* Quod quæ maxime huc facit, Seneca de Benef. 6, 31. *Demaratus Lacedæmonius filius* (Xerxi) *dixit, ipsam illam, qua sibi placeret, multitudinem, indigestam & gravem, metuendam esse ducenti: non e*

nix

fortunæ ſuæ apparatibus, prædam verius quam hoſtem, nihil aliud quam bene auſus vana contemnere, incruentus devicit. Longe alius Italiæ, quam Indiæ, per quam temulento agmine comiſſabundus inceſſit, viſus illi habitus eſſet; ſaltus Apuliæ ac montes Lucanos cernenti. & veſtigia recentia domeſticæ cladis, ubi avunculus ejus nuper Epiri rex Alexander abſumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondum merſo ſecundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. qui ſi ex habitu novæ fortunæ, novique, ut ita dicam, ingenii, quod ſibi victor induerat, ſpectetur; Dario magis ſimilis quam Alexandro in Italiam veniſſet, & exercitum Macedoniæ oblitum degenerantemque jam in Perſarum mores adduxiſſet. Referre in tanto rege piget ſuperbam mutationem veſtis & [1] deſideratas humi jacentium adulationes, [2] etiam victis Macedonibus graves, nedum victoribus: & fœ- 18

nim vires ſed pondus habere. Tacitus 15 Annalium, de Nerone ventitante ad villam Piſonis, *omiſſis excubiis & fortunæ ſuæ mole.* Sic & aliæ veteres edd. *Enervatum* in primo invenio Aſcenſio. *J. F. Gron.*

1 *Deſ. humi jacentium adulationes*] Bene. nam *adulari* proprium eſt canum: atque adeo inde eſt προσκυνέιν quamvis alii aliter. *Tan. Faber.*

Deſideratas humi jacentium adulationes] Sic omnes editi ſcriptique. Atque adeo adorationem regum, tantopere Græcis & Romanis liberis reprehenſam vitamque, κατ' ἐξοχὴν *adulationem* Latinos dixiſſe veriſimile eſt. Livius noſter lib. 30, 16. *Qui ubi in caſtra Romana, & prætorium pervenerunt: more adulantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conveniens oratio tam humili adulationi fuit.* Ita enim MSS. omnes, omnes dico, utrobique: quod nec Sigonius diſſimulavit priore loco, quamvis diſplicere ſibi fateatur. Valerius Maximus lib. 4, 7. *Hephæſtionemque, quia ei & ſtatura & forma præſtabat, more Perſarum adulata, tanquam Alexandrum ſalutavit.* Idem 6, 3. *Athenienſes autem Timagoran, inter officium ſalutationis Darium regem more gentis illius adulatum, capitali ſupplicio adfecerunt.* Ita & hic conſenſu omnes ſcripti & editi, nobiſque mutare quidquam religioni eſt. Salmaſius ad Solinum *adorata, & adoratum.* Sed hoc ex mera conjectura & ſine ullo alio auctore recipere non auſim. Tertullianus de Jejunio: *unde & qui in idolis comendis, & in aris ornandis, & ad ſingulas horas ſalutandis adulantur, curationem facere dicuntur.* Similiter de ſuperſtitioſo cultu Xenophon α Κυρ. παιδ. ὅτι εἰκότως ἂν ἡδὺ προσκυνεῖν τὸν θεῶν θεραπικώτερον εἴη, ὅτις μὴ, ὁπότε ἐν χορείοις εἴη, τότε κολακεύοι, ἀλλ' ὅτε ἀρίστη θεραπεία, τότε μάλιστα τῶν θεῶν μεμνῆτο. *J. F. Gron.*

3 *Etiam victis Macedonibus graves, nedum victoribus*] Hoc eſt, etiamſi victi fuiſſent & ab externo hoſte domiti, ut ad Senecam notovimus de Benef. 1, 10. Nec mutandum: *etiam victis graves, nedum Macedonibus victoribus.* Sic lib. 5. *Itaque ne penes ipſos culpa*

& fœda ſupplicia, & inter vinum & epulas cædes amicorum, & vanitatem ementiendæ ſtirpis. Quid ſi vini amor indies fieret acrior, quid ſi trux ac præfervida ira (nec quicquam dubium inter ſcriptores refero) nullane hæc damna imperatoriis virtutibus ducimus? Id vero periculum erat, quod leviſſimi ex Græcis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ favent, dictitare ſolent, ne majeſtatem nominis Alexandri (quem ne fama quidem illis notum arbitror fuiſſe) ſuſtinere non potuerit populus Romanus, & adverſus quem Athenis, in civitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime prope fumantes Thebarum ruinas, concionari libere auſi ſint homines ('id quod ex monumentis orationum patet) adverſus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam miſſurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, unius tamen ea magnitudo hominis erit; collecta paulo [2] plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quod populus Romanus etſi nullo bello, multis tamen prœliis victus ſit, Alexandro nullius pugnæ non ſecunda fortuna fuerit; non intelligunt, [3] ſe hominis res

eſſet cladis forte Gallico bello acceptæ, cognitionem de poſtulatis Gallorum ad populum rejiciunt. id eſt, ſi acciperetur, vel ſi accepta fuiſſet. Cicero pro Quinctio cap. 23. *Contenderet, ut per ſe adflictum atque everſum propinquum ſuum, non modo honeſte partis bonis, verum etiam communi luce privaret.* Ubi laborat Manucius, quomodo jam tum dicatur *adflictus atque everſus*: diu, inquit, vexatum litibus: & poteſt etiam referri ad fundum Gallicanum, in quem nondum videtur Quinctius fuiſſe reſtitutus. Immo ad futurum reſpicit, ſi mala Nævii conata proceſſiſſent: adflictum atque everſum, ſi potuiſſet. Juſtinus lib. 8. *Adverſus quem Thebani ſæpe ſæpe alique non ex civibus ſuis, ne victoris potentiam ferre non poſſent, ſed Philippum Macedoniæ regem ducem eligunt.* id eſt, ſi victor is fuiſſet. *J. F. Gron.*

1 *Id quod ex monumentis orationum patet*] Unicus Flor. *orationum meritis patet.* Scribe, *id quod ex monumentis orationum editis patet.* Idem.

2 *Plus decem annorum*] Immo *plus XII.* nam mox XIII ponet. quorum ultimo periit. *Tan. Faber.*

3 *Se hominis res geſtas, & ejus juvenem populi jam octingenteſ.* &c.] Scribe ex vet. lib. *Se unius hominis.* Opponuntur enim hæc inter ſe, *Unus homo*, idemque *juvenis*, & *populus* idemque *jam octingenteſimum annum bellans.* Paulo ante dixit: *quod unus fuit, quod adoleſcens.* Elatorie autem dixit, *Octingenteſimum.* Sigonius.

Se unius hominis] Non agnoſcitur media vox à MSS. *J. F. Gron.*

Populi jam octingenteſimum bellantis annum]

res gestas, & ejus juvenis, cum populi jam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. [1] Miremur, si quum ex hac parte secula plura numerentur, quam ex illa anni, plus in tam longo spatio quam in ætate tredecim annorum fortuna variaverit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers. Quot Romanos duces nominem, quibus nunquam adversa fortuna pugnæ fuit. paginas in annalibus magistratuum, fastisque percurrere licet, consulum, dictatorumque, quorum nec virtutis, nec fortunæ ullo die populum Romanum pœnituit. Et quo sint mirabiliores, quam Alexander, [2] aut quisquam rex; denos, vicenosque dies quidam dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit: ab tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum causa revocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc pravitas, impedimento aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At, Hercule, reges, non liberi solum impedimentis omnibus, sed

annum] Leg. *quingentesimum*. Numerus perfectus pro imperfecto est. Quod sequitur, *secula*, accipe non pro centum annis, ut Festus; sed pro hominis ætate, quam Græci χρεὼν dicunt, quæ 33 annos efficit. Sic *secularis possessio* dicitur à Symmacho, & Nestor *trisecliſenex* à quodam poëta. *Henr. Valesius.*

1 *Miremur si cum ex hac parte secula plura*] Videtur Livius accepisse *seculum* pro ætate. Nam pro centum annis non erit hoc verum quod ait: sed ætates populi Romani sunt duplo plures quam anni Alexandri ab Urbe cond. usque ad Livii tempora. *Octingentesimum* autem per auxesim dixit; neque enim ipse Livius tam diu vixit. *Glareanus.*

Secula plura numerentur] Quomodo? *paulo plus decem* annis (sic enim scripsisse concedo, quanquam 12 dicere debuerat) Alexandro tribuit. Mox *tredecim* numerat. tum à parte Romanorum *plura secula* esse ait: & tamen, *octingentesimum annum*, &c. Quid? non sunt hæc ἀσύστατα? Hoc unum video qui excusem, *secula* esse χρεών. Sed tunc scribendum esset, non *octingentesimum annum*, sed *quadringentesimum annum*: ita ut populum Romanum cum Alexandro comparaverit, sed veterem illum populum Romanum, non qui sub Augusto sene, sed (quod in primis notandum) sub iis ducibus, quos superius nominat. *Tan. Faber.*

2 *Aut quisquam alius rex*] Hinc quoque MSS. τὸ *alius* expellunt. *J. F. Gr.*

sed [1] domini rerum temporumque, trahunt consiliis cuncta, non sequuntur. Invictus ergo Alexander cum invictis ducibus bella gessisset, & eadem fortunæ pignora [2] in discrimen detulisset. imo etiam eo plus periculi subiissent, quod Macedones unum Alexandrum habuissent; multis casibus non solum obnoxium, sed etiam offerentem se: Romanis multi fuissent Alexandro, vel gloria vel rerum magnitudine pares; quorum suo quisque fato,
19 sine publico discrimine viveret, morereturque. Restat, ut copiæ copiis comparentur, vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Censebantur ejus ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaque in omni defectione sociorum Latini nominis, urbano prope delectu decem scribebantur legiones. quaterni, quinique exercitus sæpe per eos annos, in Etruria, in Umbria Gallis hostibus adjunctis; in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, & Volscis, & Æquis, & omni Campania, & parte Umbriæ Etruriæque, & Picentibus & Marsis, Peligniisque, ac Vestinis, atque Apulis, [3] adjunctaque omni ora

1 *Domini rerum temporumque*] Demosthenes Olynthiaca prima: τὰ γὰρ ἐῶν παίπαλα ἐκείνοις, ἐν τούτοις, πρὸς οὓς ἡμῖν ὁ πόλεμός ἐστιν, ἀκμὴ χρημάτων καὶ ἀνδρῶν καὶ ἄλλα χρήσιμα καὶ διαστήσαι καὶ ταμίαν καὶ πανταχοῦ αὐτὸν παρεῖναι τῷ στρατεύματι, οὐχ ὡς τὰ πολλὰ καὶ τὰ ἄλλα καιρὸν ἀφαιρεῖσθαι πολλῷ προέχει. *Jo. F. Gron.*

2 *In discrimen detulisset*] Xenophon Κυρ. παιδ. lib. 2. ὅπου τὰ μὲν ἆθλα τῆς ἀρετῆς ἴσα προύκειτο, τοῖς δὲ κινδύνοις ὁμοίως ἔμελλον ἴσα εἰς τὸ κίνδυνον ἰόντες. *Idem.*

3 *Adjunctaque omni ora*] Th. Helm. Voss. *adjuncta omnis ora*. Sed non placet τὸ *Thurii*s. Neque enim Thurii pertinent ad inferum mare, sed ad sinum Tarentinum; & inter Thurios Græcosque inferi maris Romanorum socios multi erant tum populi interjecti, quibus nihil cum Romanis. Scribe: *à Bruttiis*. Hi enim excipiunturab iis populis inferi maris, quos aut socios Romanis aut armis eorum fractos inventurus erat Alexander: nondum enim perdomiti Bruttii. *Neapolim* & *Cumas* appellat, cum jam nominaverit Campaniam. quia etiam Neapolitani & Cumani Græca origine. Dein iidem scripti codices cum Chiflet. & Busslid. *Ostiis tenus*. Sic enim usus ferebat, *Ostia Ostiæ* & *Ostia Ostiorum*. Juvenalis Sat. 10. *mitte Ostia Cæsar*. Et Sat. 11. *Bajas & ad Ostia currunt*. Quare apud Dionem lib. 38 de piratis, εἰς αὐτὰ τὰ Ὤστια ἐσέπλευσαν, frustra corrigit vir doctus ad Florum: εἰς αὐτῷ τῷ Ὤστίαν. Solipater: *Ostia exitus fluminum in mare, neutro genere semper pluraliter dicuntur, sed si urbem significare velis, singularem potius numerum observabis, uti Sallustius, quamvis etiam frequen-*

ora Græcorum inferi maris à Thuriis Neapolin & Cumas, & inde Antio atque Ostiis tenus Samnites, aut socios validos Romanis, aut fractos bello inveniſſet hoſtes. Ipſe trajeciſſet mare cum veteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, maxime Theſſalorum: hoc enim roboris erat. Perſas, Indos, aliaſque ſi adjunxiſſet gentes, [1] impedimentum majus quam auxilium traheret. Adde quod Romanis ad manum domi ſupplementum eſſet. Alexandro (quod poſtea Annibali accidit) alieno in agro bellanti, exercitus conſenuiſſet. Arma, clypeus, fariſſæque illis: Romano ſcutum, majus corpori tegumentum, & pilum, haud paulo quam haſta vehementius ictu miſſuque telum. Statarius uterque miles, ordines ſervans: ſed illa phalanx immobilis, & unius generis: Romana acies diſtinctior, ex pluribus partibus conſtans: facilis partienti quacunque opus eſſet, facilis jungenti. Jam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Uno prœlio victus Alexander, bello victus eſſet. Romanum, quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quæ fregiſſet acies? Næ ille ſæpe, etiamſi prima proſpere eveniſſent, Perſas & Indos, & imbellem Aſiam quæſiſſet, & cum fœminis ſibi bellum fuiſſe dixiſſet: quod Epiri regem Alexandrum mortifero vulnere ictum dixiſſe ferunt: ſortem bellorum in Aſia geſtorum ab hoc ipſo juvene cum ſua conferentem. Equidem quum per annos quatuor & viginti, primo

frequenter plurali numero urbem ſignificet. Sic *Megara, Gadira, Clupea.* Cæſar lib. 2 de civil. 23. *Hic locus abeſt à Clupeis: paſſuum vigintiduo millia.* Ubi Ciacconius male ſollicitat. Auctor de Africano bello: *A Clupeis ſecundum oram maritimam Adrumeti Cn. Piſo apparuit.* Quum dicitur: *& inde Antio atque Oſtiis tenus:* intellige, junctis qui ſunt vel porriguntur inde à Cumis ſine Antii & Oſtiæ: ut erant Aurunci vel Auſones, Rutuli, aliquando à vetere Latio diviſi. Non enim Samnites, quibus hic locus non eſt. Sic autem oratio procedit: *Latium deinde omne cum Sabinis*, &c. *atque Appulis, & Samnites, adjuncta omni ora Græcorum*, &c. *Oſtiis tenus*, hos omnes *aut ſocios validos Romanis aut fractos bello inveniſſet hoſtes.* J. F. Gron.

1 *Impedimentum majus*] Vet. lib. *Impedimentum magis.* Sigonius.

1 *Fœde-*

primo Punico bello classibus certatum cum Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri suffecturam fuisse reor ad unum bellum. & forsitan quum & [1] fœderibus vetustis juncta Punica res Romanæ esset, & timor par adversus communem hostem, duas potentissimas armis virisque urbes armaret, simul Punico Romanoque obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus; [2] sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem adversus Antiochum, Philippum, Persen, non modo cum clade ulla, sed ne cum periculo quidem suo. [3] Absit invidia vero, & civilia bella fileant, nunquam ab equite hoste, numquam à pedite, numquam aperta acie, numquam æquis, [4] utique numquam nostris locis laboravimus. Equitem, sagittas, saltus impeditos, avia commeatibus loca, gravis armis miles timere potest. Mille acies graviores quam Macedonum atque Alexandri, avertit, avertetque; modo sit perpetuus hujus, qua vivimus, pacis amor, & civilis cura concordiæ. [5] M. Follius Flaccinator inde, & [6] L. Plautius Venno consules facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renovando legati quum senatum humi strati movissent, rejecti ad populum, haudquaquam

1 *Fœderibus v. juncta Punica res Romanæ*] Fœdera hæc renovata iterum atque iterum, & quo tempore, late tradit Polybius lib. 3. *Sigonius.*

2 *Sed experti tamen sunt*] Florent. manus prima nescit *tamen sed*: quod sæpius inculcatum invito auctore monuimus. Deinde omnes scripti relegant copulativam, quæ Philippum conjungit cum Perse. Scribendum: *Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, experti tamen sunt Romani Macedonem hostem adversus Antiochum, Philippum, Persem, non modo cum clade ulla, sed ne cum periculo quidem suo.* Possis etiam suspicari: *adversis Antiocho, Philippo, Perse.* J. F. Gron.

3 *Absit invidia verbo*] Vet. lib. *Verro.* Sigonius.

4 *Utique nunquam iniquis laboravimus*] Persæpe immo. Sed scribendum, *nunquam nostris locis*, confirmavimus 4 Observat. 17. Andreas Romæ dederat: *nunquam iniquis nostris locis.* Proximæ, etiam ex ipso expressæ, meliore omisso pejus elegerunt. Dixerat Romanos pari loco nunquam cessisse hostibus: quod si, ait, hoc magnum est, illud certe concedetur, ubi loco prævaluissent, semper ejus commoditate usos. J. F. Gron.

5 *M. Follius Flaccina*] *M. Fostius Flaccinator*, ex consulatu Capitolino. *Sigon.*

6 *L. Plautius Venox*] *Venno*, ex consul. Capitol. ut dixi. *Idem.*

1 *Ita*

quam tam efficaces habebant preces. [1] Itaque de fœdere negatum: induciæ biennii, quum per aliquot dies [2] fatigassent singulos precibus, impetratæ. [3] Et ex Apulia Theanenses Canusinique populationibus fessi, obsidibus L. Plautio Consuli datis, in deditionem venerunt. [4] Eodem anno primum præfecti Capuæ creari cœpti; legibus ab L. Furio prætore datis: quum utrumque ipsi pro remedio ægris rebus discordia intestina petissent. [5] Et duæ Romæ additæ tribus, Usentina ac Falerina. Inclinatis semel in Apulia rebus, [6] Theates quoque Apuli ad novos

1 *Itaque de fœdere negatum: induciæ*] Duo Pall. & alter Voss. *Itaque fœdere negato inducia.* J. F. Gron.

2 *Fatigassent singulos, precibus imp.*] Dispunge ita, ut sit, *fatigassent singulos precibus*, non autem, *precibus impetratæ.* Nihil est enim tam familiare Livio, quam *fatigare precibus*, ut lib. 1. *Precibus raptorum fatigata.* Sigonius.

3 *Et ex Apulia Theanenses, Canusinique populationibus fessi, obsidib. datis in dedit. ven.*] *Teanenses* sine aspiratione, ex vet. lib. & Græcis Τέανον. hac de re sic Diodorus lib. 20. ἐπόρθησαν ὅ τε τῆς Ἀπουλίας τὴν Δαυνίαν πᾶσαν, καὶ προσεπολέμουν Καυκάσις ὁμήρους παρ' αὐτῶν ἐλάβον. *Idem.*

Et ex Apul. Theanenses Canusinique] Recte Sigonius in seqq. neque *Theate* facere *Theanenses*, neque pertinere ad Apuliam. Teanum autem Appulum si hic intelligitur, quomodo post pauca subjicitur *Theates quoque Appuli ad novos Coss. C. Junium Bubulcum, Q. Æmilium Barbulam fœdus petitum venerunt*? Qui fœdus petunt dediti obsidibus datis? Et tamen hic quoque mirum ab Teano, fieri *Theates.* Vide an priore loco scriptum fuerit: *Et ex Apulia Cannenses Canusinique.* A Cannis, postea ignobili vico, quem victoria Hannibalis nobilitavit, (sed *urbis vestigia priscæ* dicit Silius) hi Cannenses, Canusinis vicini. Atque inde fugatus Terentius Varro cum reliquiis cladis Canusium se contulit, lib. 22. Posteriore autem loco legendum *Teanitæ*, hoc enim ἐθνικὸν à Teano, ut ex Polybio observat Sigonius, aut *Teanates*, ut ab *Arpino Arpinates*, ab *Antio, Casino, Priverno, Antiates, Casinates, Privernates.* J. F. Gron.

4 *Eodem anno primum præfecti Capuæ*] Rott. & Helm. *Capuani.* Alius *Capua.* Sed Flor. Thuan. duo Vossiani *Capuam.* Nec aliter Romæ dedit Andreas. Mediolani mutatum est. Ego reduci velim, *Præfecti Capuam.* Et videtur elegantiæ exquisitæ, ut sit creatos præfectos, qui Capuam mitterentur. Ut *Proconsuli in Hispaniam*, 26, 18. 24, 12. *Luceriam succedere Gracco.* Idem.

5 *Et duæ Romæ additæ tribus Usent. ac Faler.*] Earundem meminit Diodorus: προσέθηκαν ὅ τε δύο φυλὰς ταῖς πρεσπαρχούσαις τὴν τε Φαλερίαν, καὶ τὴ Ὀυεντιναν. *Sigonius.*

6 *Theates quoque Apuli ad novos coss.---petitum fœdus venerunt*] Parum constat, qui sint *Theates Apuli.* Nam *Theate Theatinos* edit, ut *Reate Reatinos*, quos tamen non inter Apulos, sed inter Marrucinos collocat Plinius. De *Teanensibus* autem dixit paucis ante versibus, *Teanenses, Canusinique populationibus fessi obsidibus L. Plautio consuli datis in deditionem venerunt*, ut supervacaneum fuisse videatur, eosdem ad novos consules fœdus petitum venisse, nisi si, quia pacis per omnem Apuliam præstandæ auctores venerant, audacter id petentes impetraverint.

Cæte-

novos Consules, C. Junium Bubulcum, Q. Æmilium Barbulam fœdus petitum venere, pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Romano auctores. id audacter spondendo impetravere, ut fœdus daretur: [1] neque ut æquo tamen fœdere, sed ut in ditione populi Rom. essent. Apulia perdomita ([2] nam Forento quoque valido oppido Junius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde repentino adventu Æmilii Consulis, Nerulum vi captum. Et postquam res Capuæ stabilitas Romana disciplina, fama per socios vulgavit, Antiatibus quoque, qui se [3] sine legibus certis, sine magistratibus agere quereban-

Cæterum *Teana* duo fuisse, auctor est Strabo, unum cognomine *Sidicinum*, alterum *Apulum*. Et Plinius lib. 3 cap. 11. *Apulorum*, inquit, *tria genera sunt, Teani à duce Gares, Lucani subacti à Calchante, & Daunii*. Vet. lib. *Teates habent*. Stephanus populos, & cives *Teani* vocat Τεανούς. Polybius tamen lib. 3 nominat *Calenos, Teanitas, Daunios, Nolanos*, ut Campaniæ mediterraneæ incolentes, Καλήνους, Τεανίτας, Δαυνίους, Νωλανούς. *Sigonius*.

1 *Neque ut*, &c. *sed in ditione populi Rom. essent*.] Vet. lib. *Sed ut in ditione*. Est autem hoc unum è tribus generibus societatis ineundæ, de quibus Livius lib. 35. *Aut enim victis leges dantur, aut pares bello pacisciuntur, aut cum numquam hostes fuerint, fœdere junguntur*. Idem.

Neque ut æquo tamen fœdere, sed ut in dit.] Nihil sollicitarem, si haberetur: *ut fœdus daretur: non æquum tamen: sed ut in ditione populi Romani essent*. Aut hoc modo: *impetravere, ut fœdus daretur; nec æquo tamen jure, sed ut in ditione populi Romani essent*. nam τὸ *Ut* inter *neque ut æquo* non agnoscit Florentinus; *impetravere* autem, etsi parum interest, omnes scripti, non *impetraverunt*. Justinus lib. 23. *Qua victoria erecti cum pacem æquo jure fecissent*. J. F. Gron.

2 *Nam Tarento quoque val. opp.*] Quid sit hoc loco *Tarentum* ambigitur, neque enim Tarentum Apuliæ est, neque à Romanis hoc tempore captum est. Neque vero *Ferentum* habere locum potest, quod quibusdam placuit, est enim biennio ante captum. Vet. lib. alii *Acronto* alii *Acerronto* cum habeant, me in hanc sententiam trahunt, ut putem legendum esse *Acheronto*, quod oppidum erat in Apulia, ut ait Horatius, & ejus interpres Acro: quamquam Horatius *Achorontiam* vocat Oda 4 lib. 3.

——— *mirum quod foret omnibus,*
Quicumque celsæ nidum Acherontiæ,
Saltusque Batinos, & arvum
Pingue tenent humilu Ferenti. Sigon.

Nam Acheronto quoque valido oppido] Sic Sigonius, cum inveniret *Tarento*, ex Aldo, opinor, aut Junta propagatum: nam Romæ Andreas, Bechatius, Ascensius, Moguntini, *Florento*. In membranis Thuaneis, *torento* manu priori, sed secunda *florento* subjecerat. Voss. *à torento*. Helm. *Florente*. Ergo hic quoque, opinor, scribendum *Forento*: unde supra cap. 15. *Forentani*. Nihil enim vetat credere, quam urbem Cerretanus Aulius in deditionem acceperat, eam triennio post aliquid novantem vi captam à Junio Bubulco. *J. F. Gron.*

3 *Sine legibus certis, sine magist.*] Vet. lib. *Sine legibus certisque magistratibus*. Sigonius.

1 *Non*

rebantur, dati ab senatu ad jura statuenda ipsius coloniæ patroni: nec arma modo, sed jura etiam Romana late pollebant. C. Junius Bubulcus, & Q. Æmilius Barbu- 21
la consules, exitu anni [1] non Consulibus ab se creatis, Sp. Nautio, & M. Popillio, cæterum dictatori L. Æmilio, legiones tradiderunt. Is cum L. Fulvio magistro equitum [2] Saticulam oppugnare adortus, rebellandi caussam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios, haud procul castris Romanorum castra posuit. hinc [3] Saticulani magno cum tumultu, patefactis repente portis, in stationes hostium incurrerunt. Inde pars utraque spe alieni magis auxilii, quam viribus freta suis, justo mox prælio inito Romanos urgent. & quamquam anceps dimicatio erat: tamen utrimque tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad circumveniendum cepit, & diversa statuit signa. Infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia compulit. Tum totam aciem in Samnites obvertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria sicut sera, ita nec dubia, nec varia fuit. Fusi in castra Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito agmine abeunt: & spe abjecta Saticulæ tuendæ, [4] Plistiam ipsi socios Romanorum,

1 *Non consulibus ab se creatis*] Unicus ille Florent. *novis consulibus*. Promitterem utramque manum, si abessent τὰ ἀφ' ἑαυτοῦ. Sensus foret, creasse quidem consules, non tamen, ut solebat fieri, eos successores habuisse ad exercitus. *J. F. Gron.*

2 *Saticulam opp.*] *Saticulam*, ut ante. *Sigonius.*

3 *Saticani magno c. t.*] De *Saticulæ* civibus cum agatur, *Saticulani* certe scribendum est. Nam Stephanus Σατικόλα πόλις. τὸ ἐθνικὸν Σατικολανός. Et Diodorus lib. 19, ubi *Saticulæ* meminit à Romanis obsessæ, ait: Ρ'ωμαίων Σατικόλαν πολιορκούντων Σαμνῖται ἐπιφάνησαν μὴ δυνάμενοι ἀφρᾶς, ἀποδόντες λύσιν τῷ πολιορκίαν. *Idem.*

4 *Pliſtiam ipſi ſocios Rom.*] Diodorus lib. 19 *Pliſticam* vocat, cum ait hac de re ita: Πλιστικὸν ἔχεται φρουρὸν Ρ'ωμαϊκὸν ἐξεπολιόρκησαν. *Idem.*

Pliſtiam ipſi ſocios] *Pliſtiam* Samnitium, *Pleſtinam* Marsorum, cujus mentio lib. 10, 3, vult Sigonius: ptiorem esse, de qua Diodorus lib. 9. Πλιστικὸν μὲν ἔχεται Φρουρὸν Ρ'ωμαϊκὸν ἐξεπολιόρκησαν. Cluverius unam eandemque urbem vult esse, & quasi verius hoc nomen sit, apud Diodorum corrigit Πλειστίλιον. Sane hic loci & mox, *Samnites ad Pliſtiam manſerant*, nihil divortunt à vulgatis, nanu exarati. At in fine capitis sequentis,

norum, ut parem dolorem hosti redderent, circumsi-
22 dunt. Anno circumacto bellum deinceps [1] ab dictatore Q. Fabio gestum est. [2] Consules novi, sicut superiores Romæ manserunt: Fabius ad accipiendum ab Æmilio exercitum, ad Saticulam cum supplemento venit. neque enim Samnites ad Pliſtiam manserant: sed accitis ab domo novis militibus, multitudine freti, castra eodem quo antea loco posuerunt: lacessentesque prœlio Romanos avertere ab obsidione conabantur. [3] Eo intentius dictator in mœnia hostium versus,

tis, *ad Publicæ obsidionem redeunt*, tum *Plistica per vina Samnis potatur*, Florent. Thuan. Vossianus codices. Quod mihi non temere esse videtur. Nam quod ait Cluverius sociam in Samnio Romanis urbem tum nullam fuisse; mirum vero, si post tot expeditiones & excursiones in Samnium obtinuerint ibi præsidium aliquod, aut oppidum φρουρὰν ἔχον Ρωμαϊκὸν. *F. F. Gr.*

1 *Ab Q. Fabio dictatore*] Glareanus hunc dictatorem hoc anno fuisse sine consulibus existimat, verum errat. Fuit enim *Q. Publilio, & L. Papirio quartum consulibus*, teste Diodoro, qui in horum consulatu ait: εἰωθότες ὄντες τοῖς κατὰ μέρος αὐτοκράτορας τοὺς πολέμους καθιστᾶν τοὺς ἀξιολόγους ἀνδρῶν, ἀφορτεῖσαντο τότε Κόϊντον Φάβιον καὶ μετ' αὐτοῦ Κόϊντον Ὦλιον ὕπαρχον. ὅτι τὰς δυνάμεις ἀναλαβόντες παρετάξαντο πρὸς τοὺς Σαμνίτας περὶ τὰς καλουμένας Λαυρέλας. Norrat deinde Romanorum item, ut Livius, fugam, & *Q. Aulii* magist. equit. necem. est enim apud Diodorum Ὦλιον, pro *Aulium*, ut cum dicimus *Clodius*, pro *Claudius*. Sigonius.

2 *Consules novi sicut superiores Romæ manserunt*] Desunt nomina novorum consulum, sine dubio librariorum vitio, neque enim alias unquam ea studiose Livius prætermisit. Sunt autem apud Cassiodorum *L. Papirius, Q. Publilius*. Itemque in Capitolinis tabulis, *L. Papirius Cursor* IIII *& Q. Publilius Philo* IIII. Et apud Diodorum libro 19. Λεύκιος Παπίριος, τὸ τέταρτον, καὶ Κόϊντος Πουβλίλιος, τὸ δεύτερον. Atque ita restituendum esse apud Livium puto, ut est in Capitolinis lapidibus. Nam in horum temporum consulibus nominandis mire diligens est, ita ut neque cognomina, neque multiplicatorum honorum notas ullas prætereat, & *L. Papirium* biennio post *consulem quintum* tradit. Quod non faceret, nisi hoc anno eum consulem quartum nominasset. Hoc ipsum, ut dixi, cum Glareanus non intelligeret, annum unum sine consulibus interseruit: *L.* autem *Papirium* & *Q. Publilium* in insequentem annum transtulit, ita ut uno anno Livium antecedat contra omnium monumentorum auctoritatem. *Sigonius.* Desiderantur nomina consulum negligentia potius librariorum, ni fallor, quam auctoris, qui scripserat: *Consules novi, L. Papirius Cursor IV & Q. Publilius Philo IV, sicut superiores, Romæ manserunt.* Pighius.

3 *Eo intentius Dictator in mœnia hostium versus, id bellum tanti ducere. --- Eo ferocius adequitare S. v. n. otium pati*] Hujus loci sensus, quem sibi ignotum esse Glareanus ait, hic est: Dictator ad oppugnationem urbis conversus, id opus tantum pro bello habebat, quatenus oppugnabat, ac cæteris in rebus nulla belli species erat. Nam à Samnitibus securus, stationibus

sus, id bellum tantum ducere quod urbem oppugnabat : securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppositis, ne qua in castra vis fieret. Eo ferocius obequitare Samnites vallo, neque otium pati. & quum jam prope in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum Q. Aulius Cerretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum evectus, summovit hostem. tum in minime pertinaci genere pugnæ, sic fortuna exercuit opes, ut insignis utrimque clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. Prior Samnitium imperator, ægre patiens [1] quo tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandoque equites prœlium integravit. in quem insignem inter suos cientem pugnam, magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum, ut uno ictu exanimem equo præcipitaret : nec, ut fit, ad ducis casum perculsa magis, quam irritata est [2] multitudo. Omnes, qui circa erant, in Aulium temere invectum per hostium turmas tela conjecerunt. [3] Fratri præcipuum decus ulti Samnitium imperatoris dederunt. is victorem detractum ex equo magistrum equitum : plenus mœroris atque iræ tru-

bus tantum, ne qua vis in castra fieret, oppositis erat. Quo fiebat, ut Samnites, cum se contemni putarent, ferocius obequitarent vallo castrorum, neque quietem agere possent. In veteribus enim libris *obequitare* legitur, non *adequitare*. Post hæc novæ orationis principium fieri debet. *Et cum jam prope*. Sigonius.

Id bellum tanti ducere] Sensum, quem ignorare se fatetur Glareanus recte eruit Sigonius, Sed hic ipse sensus admonere illum poterat scribendum esse, *tantum ducere*, non *tanti*. Id tantummodo pro bello habebat. Lib. 28. *Immemorem esse rerum suarum gestarum, qui id bellum ducat*. J. F. Gron.

Eo ferocius obequitare] Veteres libri, unde hoc Sigonius, haud scio qui sint; nostris certe, in quibus constanter *adequitare*, meliores non sunt. *Id.*

1 *Quod tam ferociter*] Lege : *quo tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugarique*. ratione evidenti : etsi non varient scripti. *Idem*.

2 *Multitudo omnis, qui circa er.*] Vet. lib. *Omnes qui circa erant*. Sigonius.

3 *Fratrique præcipuum decus*] Membranæ Thuaneæ, uterque Voss. Helm. carent copulativa : optime, est enim adversativa, quæ intelligitur, *sed*, non copulativa. Vide ἀντίθετον. *Omnes, qui circa erant, in Aulium temere invectum per hostium turmas, tela conjecerunt : fratri præcipuum decus ulti*, &c Omnes quidem petierunt, sed frater defuncti tetigit scopum. Ita autem legendum & distinguendum : non, *multitudo omnis. Qui circa erant*. Quod & Sigonius vidit. *Idem*.

trucidavit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hoſtiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. Sed extemplo ad pedes deſcenſum ab Romanis eſt, coactique idem Samnites facere. & repentina acies circa corpora ducum pedeſtre prœlium iniit, quo haud dubie ſuperat Romanus: recuperatumque Aulii corpus miſta cum dolore lætitia victores in caſtra referunt. Samnites, duce amiſſo, & per equeſtre certamen tentatis viribus, omiſſa Saticula, quam nequicquam defendi rebantur, ad Pliſtiæ obſidionem redeunt: intraque paucos dies Saticula Romanus per deditionem, Pliſtia per vim
23 Samnis potitur. Mutata inde belli ſedes eſt. ad Soram ex Samnio Apuliaque traductæ legiones. [1] Sora ad Samnites defecerat; interfectis colonis Romanorum. quo quum prior Romanus exercitus ad ulciſcendam civium necem recuperandamque coloniam [2] magnis itineribus prævenisſet, & ſparſi per vias ſpeculatores, ſequi legiones Samnitium, nec jam procul abeſſe, alii ſuper alios nunciarent; obviam itum hoſti, atque [3] ad Lautulas ancipiti prœlio dimicatum eſt. non cædes, non fuga alterius partis, ſed nox incertos victi victoreſne eſſent, diremit. Invenio apud quoſdam, adverſam eam pugnam Romanis fuiſſe, atque in ea cecidiſſe Q. Aulium, magiſtrum equitum. Suffectus in locum Aulii C. Fabius magiſter equitum, cum exercitu novo ab Roma advenit; & per præmiſſos nuncios conſulto dictatore, ubi ſubſiſteret, quove tempore, & qua ex parte hoſtem aggrederetur, ſubſtitit occultus, ad omnia ſatis exploratis conſiliis. Dictator quum per aliquot dies poſt pugnam continuiſſet ſuos intra vallum, obſeſſi magis quam obſidentis modo; ſignum repente pugnæ propoſuit, & efficacius ratus

1 *Sora ad Samnit. defic. interf. col. Rom. non*] Sic Dionysius Libro 19. Σωρανοὶς τε ἀποστᾶσι καταπροδοῦσι τοὺς αὐτόθι Ῥωμαίους, συμμαχεῖν ἔδοξε τοῖς Σαμνίταις ἀνωθεν. *Sigonius.*

2 *Magnis itineribus prævenisſet*] Sic MSS. non *pervenisſet*. J. F. Gron.

3 *Ad Lautulas*, &c.] Παρὰ ταῖς καλαμῶσι τοὺς τῶν Σαμνιτῶν ἐπὶ ταῖς καλαμῶσι Λαυτόλας. *Sigonius.*

tus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi, quam in semetipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum, novoque exercitu militem celavit. & tanquam nulla, nisi in eruptione spes esset; *Locis*, inquit, *angustis, milites, deprehensi, nisi quam victoria patefecerimus, viam nullam habemus. Stativa nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. nam & circa omnia defecerunt, unde subvehi commeatus poterant:* [1] *& si homines juvare velint, iniqua loca sunt. Itaque non frustrabor ego vos, castra hic relinquendo, in quæ infecta victoria, sicut pristino die, vos recipiatis. armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. Castra habeant repetantque, quibus opera est trahere bellum: nos omnium rerum respectum, præterquam victoriæ, nobis abscindamus. Ferte signa in hostem: ubi extra vallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est, incendant: damna vestra, milites, omnium circa, qui defecerunt, populorum præda sarcientur.* [2] Ea oratione dictatoris, quæ necessitatis ultimæ index erat, milites accensi, vadunt in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum, quamquam proximis tantum (ita enim jusserat dictator) ignis est subditus, haud parvum fuit irritamentum. Itaque velut vecordes illati signa primo impetu hostium turbant, & in tempore postquam ardentia procul vidit castra magister equitum (id convenerat signum) hostium terga invadit. ita circumventi Samnites, qua potest quisque fugam per diversa petunt. Ingens multitudo in unum metu conglobata ac semetipsam turba impediens, in medio cæsa. Capta hostium castra direptaque; quorum præda onustum militem in Romana castra dictator reducit; haudquaquam tam victoria lætum, quam quod præter exiguam deformatam incendio partem, cætera contra spem salva invenit. Ad Soram inde reditum, novique 24 Con-

1 *Et si homines*] Vet. lib. *Omnes*. Sigonius.

2 *Ea oratione dictatoris*] Rott. & Helm. *Et ea oratione*. Flor. & Vossianus: *Et oratione*. Et ita legendum. *J. F. Grov.*

Consules M. Pœtelius, C. Sulpicius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt; magna parte veterum militum dimissa, novisque cohortibus in supplementum adductis. Cæterum quum propter difficilem urbis situm nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut præceps periculo victoria esset; Soranus transfuga clam ex oppido profectus, quum ad vigiles Romanos penetrasset, duci se extemplo ad consules jubet, deductusque, traditurum urbem promittit. Visus inde (quum quonam modo id præstaturus esset, percunctantes doceret) haud vana afferre, perpulit, prope adjuncta mœnibus Romana castra ut sex millia ab oppido removerentur: fore ut minus intentæ in custodiam urbis diurnæ stationes ac nocturnæ vigiliæ essent. ipse insequenti nocte sub oppido silvestribus locis cohortibus insidere jussis, decem milites delectos secum per ardua ac prope invia, in arcem ducit; pluribus quam pro numero virorum missilibus telis eo collatis. Ad hæc saxa erant, & temere jacentia (ut fit) in aspretis, & de industria etiam, quo locus tutior esset, ab oppidanis congesta. Ubi quum constituisset Romanos, semitamque angustam & arduam erectam ex oppido in arcem ostendisset: *Hoc quidem ajebat*, inquit, *vel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint. Vos & decem numero, & quod plus est, Romani, Romanorumque fortissimi virique estis. & locus pro vobis, & nox erit, quæ omnia ex incerto majora territis ostentat. Ego jam terrore omnia implebo: vos arcem intenti tenete.* Decurrit inde quanto maxime poterat cum tumultu, *ad arma, & pro vestram fidem cives!* clamitans. *Anx ab hostibus*

1 *Cæt. M. Pœt. & C. Sulpic.*] Pœtelius ex Consulare Capitolino. Diodorus, Μ[illegible] Π[illegible], Παπίριος Σουλπίκιος· at Π[illegible] mendose. Sigonius.

2 *Quanto maxime poterat cum tumultu*] Forte: *maximo*. Gellius 10, 3. *Per injuriam casos, quanta maxima indignatione potest, commoverat.* Est tamen lib. 10 cap. 40. *Quanto maxime posset motu pulverem ejiciere*, Vel, ut volunt MSS. *Quanto maxime posset motu pulverem* (al. *pulverem*) *ejiciere*. J. F. Gron.

1 *Capta*

stibus [1] *capta est, ite, defendite.* Hæc incidens principum foribus, hæc obviis, hæc excurrentibus in publicum pavidis increpat. Acceptum ab uno pavorem plures per urbem ferunt. Trepidi magistratus, missis ad arcem exploratoribus, quum tela & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, avertunt animos à spe recuperandæ arcis. Fuga cuncta complentur, portæque ab semisomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per unam præsidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & concursantes [2] per viam pavidos cædit. Jam Sora capta erat; quum consules prima luce advenere; & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. [3] Ex his ducentos viginti quinque, qui omnium consensu destinabantur, & infandæ colonorum cædis & defectionis auctores, vinctos Romam deducunt. cæteram multitudinem incolumem præsidio impositio Soræ relinquunt. Omnes, qui Romam deducti erant, virgis in foro cæsi, ac securi percussi summo gaudio plebis: cujus maxime intererat, tutam ubique, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse. Consules ab Sora profecti, in agros atque urbes Ausonum bellum intulerunt. mota namque omnia adventu Samnitium, quum apud Lautulas dimicatum est, fuerant, conjurationesque circa Campaniam passim factæ, nec Capua ipsa crimine caruit: quin Romam quoque & ad principum quosdam inquirendos ventum est. cæterum Ausonum gens proditione urbium, sicut Sora, in potestatem venit. [4] Ausona, & Minturnæ,

1 *Capta est, defendite, ite*] Vet. lib. *Ite, defendite*: sic supra, *Ite consules, redimite civitatem.* Et lib. 7. *Irent, crearent consulem ex plebe.* Sigonius.

2 *Per viam*] Vet. lib. *Per vias.* Idem.

3 *Ex his* CCXXV.] Vet. lib. CCXXXV. Idem.

4 *Ausona, Minturnæ & Vestina urbes erant*] Anno ab Urbe 419 hic noster Livius ait, Cales urbem Ausonum fuisse, quæ proximo deinde anno à M. Valerio Corvino expugnata, colonia Romana facta est: Plin. autem lib. 3 cap. 5, ubi de Latio, Ausonas habuisse sedem inter Circeios ac Lirim amnem scriptum reliquit, *Glareanus.*

næ, & Vescia, urbes erant: ex quibus principes juventutis duodecim numero in proditionem urbium suarum conjurati ad consules veniunt: docent, *suos jampridem, exoptantes Samnitium adventum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro victis Romanos habuisse, juventute & armis Samnites juvisse. fugatis inde Samnitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanus, ne arcessant bellum, & obstinatos claudere, si exercitus admoveatur. In ea fluctuatione animorum, opprimi incautos posse.* His auctoribus mota propius castra: missique eodem tempore circa tria oppida milites; partim armati, qui occulti propinqua mœnibus insiderent loca; partim togati, tectis veste gladiis, qui sub lucem apertis portis urbes ingrederentur. Ab iis simul custodes trucidari cœpti, simul datum signum armatis, ut ex insidiis concurrerent. ita portæ occupatæ, triaque oppida eadem hora, eodemque consilio, capta. Sed quia absentibus ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit; deletaque Ausonum gens vix certo defectionis crimine, perinde ac si internecino bello cer-
26 tasset. Eodem anno, prodito hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitium facta. nec diu proditoribus impunita res fuit. Haud procul inde exercitus Romanus erat: cujus primo impetu urbs, sita in plano, capitur. Lucerini ac Samnites, ad internecionem cæsi. eoque ira processit, ut Romæ quoque quum de colonis mittendis Lucerinum consuleretur senatus, multi delendam urbem conferent. Præter odium, quod execrabile in his captos erat, longinquitas, quoque abhorrere à relegandis tam procul ab domo civibus inter tam infestas gentes

Et Vescia.] Vet. lib. alii *Vestina*, alii *Vestia*. Legendum puto Nam *Vescia*, ut lib. 8 dixi, Ausonum erat, Auctore Stephano. *Sigonius.*

1 *Pro victis Romanos habuisse, juventute & armis Samnites juvisse.*] Thuan. *Juventute armis Samnitem juvisse.* Et-iam Palatini, Voss. copula deficiebant. Satis placet Thuanei lectio. *J. F. Gron.*

2 *Ut Romæ, quum de colonis*] Thuan. tres Fabl. Voss. Helm. Campanus: *ut Romæ quoque, cum de colonis.* Idem.

1 Ut

tes cogebat. Vicit tamen ſententia, [1] ut mitterentur coloni. duo millia & quingenti miſſi. Eodem anno, quum omnia infida Romanis eſſent, Capuæ quoque occultæ [2] principum conjurationes factæ. De quibus quum ad ſenatum relatum eſſet, haudquaquam neglecta res eſt. quæſtiones decretæ: [3] dictatoremque quæſtionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus. is M. Foſlium magiſtrum equitum dixit. Ingens erat magiſtratus ejus terror. [4] itaque ſive timore ejus, ſeu conſcientia Calavios, Ovium Noviumque (ea capita conjurationis fuerant) prius quam nominarentur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipſis conſcita, judicio ſubtraxit. Deinde ut quæſtioni Campanæ materia deceſſit, verſa Romam interpretando res: non nominatim qui Capuæ, ſed in univerſum, qui uſquam coiſſent [5] conjuraſſentve adverſus

1 *Ut mitterentur coloni*] De Luceria colonia deducta in Apulia loquitur, De qua ſic Diodorus in conſulatu priore: οἱ δ' Ρωμαῖοι φοβηθέντες μὴ κ) τὴν Ἀπουλίαν παφάγματα πολέως ἀποστάλωσιν, ἀποικίαν ἐξέπεμψαν εἰς Λυκερίαν πόλιν ὀπαρχεσάτην τ ἐν τοῖς τόποις. *Sigonius.*

2 *Principum conjurationes pateſactæ*] Cum Gelenio ſcripſimus: *occultæ principum conjurationes factæ*: nec aliter Andreas, Becharius, Aſcenſius, Moguntini, præter ſcriptos noſtros. Lib. 24. *Conjuratio in tyranni caput facta indicatur per calonem.* Alterum video in primo Junta. *J. F. Gron.*

3 *Dictatoremque quæſtionibus exercendis d. pl. C. Manius dictus, is M. Fulvium mag. eq. d.*] Hos iterum ambos factos eſſe ſcriptum eſt in tabulis Capitolinis. De quibus ſic Diodorus libro 19. ὁ δ' δῆμος δίθυς διώκμίν τε ἰκανὴν ἐξέπεμψεν ἐπ' αὐτὰς, κ) στρατηγὸν αὐτοκράτορα Γάϊον Μάνιον, κ) μετ' αὐτὸν, κ) τὸ πάτριον ἔθος, Μάνιον Φάλτιον ὕπαρχον. τούτων δ' τὰ πλησίον Καπύης κατεστρατοπεδευκότων, οἱ Καμπανοὶ τὸ μ) πρῶτον ἐπεχείρουν ἀγωνίζεσθαι. Ergo Diodorus Dictatorem creatum rei in Campanos gerendæ, non quæſtionis in eos exercendæ cauſa ait. *Sigonius.*

4 *Itaque ſive*, &c. *Calavios Ovium, Noviumque*] Vet. lib. *Ovum, Novumque*: ſunt autem hæc Calaviæ gentis pronomina. *Idem.*

Itaque ſive timore ejus ſeu conſcientia Calavios] Becharius & Aldina: *ſive timore ſeu conſcientia ejus.* Aſcenſius & Mogunt. *Sive timore ſeu conſcientia vi.* Fuld. memb. Thuan. duo Pall. uterque Voſſ. Helm. Andreaſque & Campanus, *Sive timor ſeu conſcientiæ vis*: Proba lectio, ſi *morte* ſcribas, hoc modo, *Ingens erat magiſtratus ejus terror. itaque ſive timor ſive conſcientiæ vis Calavios Ovium Noviumque (ea capita conjurationis fuerant) morte haud dubie ab ipſis conſcita judicio ſubtraxit.* Veteres etiam omnes editi & ſcripti *appellantibuſque tribunos.* J. F. Gron.

5 *Conjuraſſentve adverſ. Romanum populum*] Pro certo habeo legendum eſſe, *adverſus remp.* nam ſubdit, *coitiones honorum adipiſcendorum cauſa factas, adverſus remp. eſſe.* Et hæc eſt tri-

sus rempublicam quæri senatum jussisse: & coitiones honorum adipiscendorum causa factas, adversus rempublicam esse: latiorque & re & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine ulla quæstionis suæ jus esse. Postulabantur ergo nobiles homines. appellantibusque tribunos nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec ii modo in quos crimen intendebatur, sed universi simul negare nobilium id crimen esse, quibus si nulla obstetur fraude, pateat via ad honorem, sed hominum novorum. ipsos adeo dictatorem magistrumque equitum, reos magis quam [1] quæsitores idoneos ejus criminis esse. intellecturosque ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enimvero Mænius jam famæ magis quam imperii memor, progressus in concionem, ita verba fecit: *Et omnes antehac vitæ vos conscios habeo, Quirites, & hic ipse hinos delatus ad me, testis est innocentiæ meæ. neque enim quod sæpe aiias, quia ita tempora postulabant reipublicæ, qui bello clarissimus esset, sed qui maxime procul ab his coitionibus vitam egisset, dictator delegendus exercendus quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua de caussa vos existimare, quam me pro magistratu quicquam incompertum dicere melius est) primum ipsas expugnare quæstiones omni ope amisi sunt: dein, postquam ad id parum potentes erant, ne causssam dicerent, in præsidia adversariorum, appellationem & tribunicium auxilium, patrem confugerunt, postremo repulsi inde (adeo omnia tutiora, quam ut innocentiam suam purgarent, visa) in nos irruerunt, & privatis dictatorem poscere reum verecundiæ non fuit: ut omnes Dii hominesque sciant, ab iis, etiam quæ non possint, tentari, ne rationem vitæ reddam; me obviam ire crimini, & offerre me inimicis reum, dictatura me abdico. Vos quæso, Consules, si vobis datum ab senatu negotium fuerit, in me primum & hunc M. Fo-*

stium

ta lequenda forma. Error ex notis ortus, R. P. *Sigonius.*

1 *Quæstores idoneos*] Vet. lib. *Quæsitores.* ut Virgil. *Quæsitor Minos urnam movet.* Idem.

1 *Tutos*

stium quæstiones exerceatis, ut appareat innocentia nostra nos, non majestate honoris, [1] *tutos à criminationibus istis esse.* Abdicat inde se dictatura, & post eum confestim Fosslius magisterio equitum: primique apud consules (iis enim ab senatu [2] mandata res est) rei facti adversus nobilium testimonia egregie absolvuntur. Publilius etiam Philo multiplicatis summis honoribus post res tot domi belloque gestas, cæterum invisus nobilitati, caussam dixit, absolutusque est. Nec diutius, ut fit, quam dum recens erat, quæstio, per clara nomina reorum viguit. inde labi cœpit ad viliora capita, donec coitionibus factionibusque adversus quas comparata erat, oppressa est. Earum fama rerum magis tamen spe Campanæ defectionis, in quam conjuratum erat, Samnites in Apuliam versos rursus ad Caudium revocavit: ut inde ex propinquo, si qui motus occasionem aperirent, Capuam Romanis eriperent. Eo consules cum valido exercitu venerunt. & primo circa saltus, quum utrimque ad hostem iniqua via esset, cunctati sunt: deinde Samnites per aperta loca brevi circuitu in loca plana, [3] Campanos campos, agmen demittunt, ibique primum [4] castra in conspectu hostibus data: deinde levibus prœliis, equitum sæpius quam peditum utrimque periculum factum: nec aut eventus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi parvis quotidie damnis, & senescere dilatione belli vires suæ videbantur. itaque in aciem procedunt; equitibus in cornua divisis: quibus præceptum erat; intentiores ad respectum castrorum, ne qua eo vis fieret, quam 27

1 *Tutos à criminibus*] Vet. lib. *Criminationibus*. Sigonius.

2 *Mandata res est*] Vet. lib. *Erat*. Idem.

3 *Campanos campos*] Hæc verba ὑπωρείμαια censet Camillus Peregrinus. Loca enim plana esse, in quibus sita erat Suessula, ubi Samnites prius ad prœlium provocaverant Romanos. Differt. 2 de Capua. *J. F. Gron.*

4 *Castra in conspectu hostibus data*] Opinor, *in conspectum*. Idem.

quam ad prœlium starent. [1] aciem peditum tutam fore. Consules Sulpicius in dextro, Pœtelius in lævo cornu consistunt. Dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circumirentur, constiterant, latius patefacta stetit. Sinistris, præterquam quod confertiores steterant, repentino consilio Pœtelii consulis additæ vires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ casus reservabantur, in primam aciem extemplo emisit: universisque hostem primo impetu viribus impulit. Commota pedestri acie Samnitium, eques in pugnam succedit. in hunc transverso agmine inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaque & ordines peditum atque equitum confundit, donec universam ab ea parte avertit aciem. In eo cornu non Pœtelius solus, sed Sulpicius etiam hortator affuerat; avectus ab suis nondum conferentibus manus, ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. unde haud dubiam victoriam cernens, quum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis viris, dissimilem ibi fortunam invenit: Romanos loco pulsos, victorem hostem signa in perculsos inferentem. Cæterum omnia mutavit repente consulis adventus. nam & conspectu ducis refectus militum est animus: & [2] majus quam pro numero auxilium advenerat, fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam, prœlium restituit. Tota deinde jam vincere acie Romanus, & omisso certamine, cædi capique Samnites: nisi qui Male-

1 *Aciem peditum tutam fore*] Sic Gelenius, cum haberetur *peditum*. Romæ tamen Andreas quoque dedit *pediti*: sed mox mutatum est. Nempe hæret in ea voce scrupulus. Scribo: *aciem pedite tutam fore*. Pedes ipse solus per se satis tutam præstabit aciem ex sese constantem. Lib. 22. *Media acies peditibus firmata*. Et sic postea accepi Helmstadiensibus in membranis legi. Statim Chifl. uterque Voss. Busl. *Consulum Sulpitius in dextro*. non *Consules*. J. F. Gron.

2 *Majus quam pro numero auxilium advenerat*] Flor. *advenerant*. Et placet ita interpunctum: *&, majus quam pro numero auxilium, advenerant fortes viri*. nam τὸ *majus quam pro numero auxilium*, sunt titulus & ἐπεξήγησις τῶν *fortes viri*. Idem.

1 *Is*

Maleventum, cui nunc urbi Beneventum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitium, proditum memoriæ est. Consules egregia victo- 28
ria parta, protinus inde ad Bovianum oppugnandum legiones ducunt. ibique hiberna egerunt, donec ab novis consulibus L. Papirio Cursore quintum, C. Junio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Pœtelius cum M. Foslio magistro equitum, exercitum accepit. [1] Is quum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso Boviano ad Fregellas pergit. [2] unde nocturna Samnitium fuga, sine certamine receptis Fregellis, præsidioque valido imposito, in Campaniam reditum, maxime ad Nolam armis repetendam. eo se intra mœnia sub adventum dictatoris & [3] Samnitium omnis multitudo & Nolani agrestes, contulerant. Dictator urbis situ circumspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia ([4] & frequenter ibi habitabatur) circumjecta muris incendit; nec ita multo post, sive à Pœtelio dictatore, sive ab C. Junio Consule, (nam utrumque traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad Consulem trahunt, adjiciunt, Atinam & Calatiam, ab eodem captas: Pœtelium autem pestilentia orta clavi figendi

1 *Is cum audisset arcem Fregellanam à S. c.*] *Q. Fabium Dictatorem bis* Coss. ad arcem Fregellanam rem gessisse, non *C. Pœtelium*, scribit Diodorus. De *C.* tamen *Pœtelio* auctores sunt scriptores Capitolini, Diodorus sic libro 19. τὸ δ' λοιπὸν στρατόπεδον ἀναλαβὼν Κάϊνσιος Φάβιος, ὃς ἐπὶ αὐτοκράτορι ἡγεμονίᾳ, τήν τε Φρεγελλανῶν πόλιν εἷλε, καὶ τῶν ἀλλοτρίως διακειμένων πρὸς τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ὑπηνεστάτους ἐζώγρησε. *Sigonius.*

2 *Unde post nocturnam Samnitium fugam receptis*] Ab Aldo est. Scripti omnes & Andreas, Bec. Asc. Mog. *Unde nocturna Samnitium fuga receptis.* Quod minime mutandum fuit. Cæsar 1 Gall. *Propter linguæ Gallicæ scientiam, quæ multa jam Arioviſtus, longinqua consuetudine, utebatur.* Lib. 2. *Qui minus facile eam rem imperio nostro consequi poterant.* Lib. 3. *Ubi diligentia nostrorum, nihil his robur profici posse intellexerunt.* Lib. 5. *Hæ celeriter ignem comprehenderunt, & venti magnitudine in omnem castrorum locum distulerunt.* Quasi intelligeretur, *interveniente.* J.F.Gron.

3 *Samnitium omnis multitudo & Nolana agrestis*] Ab Gelenio est. Nos reduximus omnium veterum à nobis visorum scripturam: *& Nolani agrestes.* Est enim variatio talis, qualem defendimus à Sigonio lib. 3, 17. *Ne Sabini, ne Vejens hostis.* Idem.

4 *Et freq. ibi habitatur*] Vet. lib. *Habitabatur.* Sigonius.

1 *Sueſſa,*

di causſa dictatorem dictum. [1] Sueſſa, & Pontiæ, eodem anno coloniæ deductæ ſunt. Sueſſa, Auruncorum fuerat: Volſci Pontias inſulam ſitam in conſpectu littoris ſui incoluerant. [2] & Interamna & Caſinum ut deducerentur coloniæ, ſenatuſconſultum factum eſt. ſed triumviros creavere, ac miſere colonorum [3] quatuor millia inſequentes [4] conſules, M. Valerius, P. Decius.

29 Profligato fere Samnitium bello, prius quam ea cura decederet Patribus Romanis, Etruſci belli fama exorta eſt: nec erat ea tempeſtate gens alia, cujus, ſecundum Gallicos tumultus, arma terribiliora eſſent; quum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaque altero conſulum in Samnio reliquias belli perſequente, P. Decius, qui graviter æger Romæ reſtiterat, auctore ſenatu

1 *Sueſſa, & Pontia coloniæ d. ſ.*] Vet. lib. *Sueſſani*, &c. [illegible]: ſic lib. 1. *Sora atque Alba coloniæ deductæ.* Sic Diodorus, ὁ δὲ [illegible] ἐν τῇ [illegible] ἀποικίας εἰς [illegible] πόλεις. Hemſterh. ad Lucian. Timon. Sigonius.

2 *Et in tertiam Caſinum ut deducerentur coloni*] Vet. lib. alii habent, *Et Minturna, & Caſinum ut deducerentur coloni*, alii *Veternam & Caſinum*, alii *Internam, & Caſinum*. Quæ voces in eam Gelenium traxerunt ſuſpicionem, ut, *Et in tertiam Caſſinum*, affirmarit eſſe legendum, & pro *deducerentur coloniæ, Deducerentur coloni*, ſubjecerit. Ego autem reſtituendum puto ita: *Et ut Interamnam, & Caſinum deducerentur coloniæ*. Etenim Velleius libr. 1 poſt Sueſſam Aruncam coloniam deductam, cujus hoc loco meminit Livius, Interamnam deductam eſſe ſcribit. Et Livius libro 10, anno CDLVIII ait, *Samnites Interamnam coloniam Romanam, quæ via Latina eſt, occupare conati*, neque tamen quo anno deducta colonia ſit ante dixit, niſi hoc loco tradidiſſet. Movet etiam me loquendi forma, *Deducere coloniam*, vel *coloniæ in Caſinum tertiam coloniam*. Idem.

Et in tertiam Caſinum ut deducerentur coloni] Et hoc a Gelenio. Scripti: & *internam* (unus *veternam*) *Caſinum ut deducerentur coloni*. Sic propemodum & Sigonius: unde ille cum applauſu Cluverii: *Et ut Interamnam & Caſinum deducerentur coloniæ*. Nec reprehendo: ſed ne quid quantumvis minutum prætermittamus, videtur faciendum: *& Interamna ac Caſinum ut deducerentur coloniæ*. Nam & ſic loquuntur veteres. Livius modo: *Sueſſa & Pontia eodem anno coloniæ deductæ ſunt*. Ubi non mutant boni libri, nec opus erat *Sueſſam & Pontias*, cum Sigonio. Velleius lib. 1. *Tunc Sora atque Alba deducta colonia & Carſeoli poſt biennium*. Vide locum. nam repetit ſæpius. *J. F. Gron.*

3 *Quatuor millia. Inſequentes*] Diſtinctionem muta, hoc modo: *ſed triumviros creavere ac miſere colonorum quatuor millia inſequentes conſules M. Valerius P. Decius*. Idem.

4 *Conſ. M. Valerius, P. Dec.*] *M. Valerius* hic non eſt *Corvus*, ſed *M. Valerius Maximus*, ut eſt in Capitolino horum conſulatu. *Sigonius.*

1 *Di-*

natu [1] dictatorem C. Junium Bubulcum dixit. is, prout rei magnitudo postulabat, omnes juniores sacramento adigit: arma, quæque alia res poscit, summa industria parat; nec tantis apparatibus elatus, de inferendo bello agitat: quieturus haud dubie, nisi ultro arma Etrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoque bello consilia & apud Etruscos fuere. neutri finibus egressi. & [2] censura clara eo anno Appii Claudii, & C. Plautii fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appii, quod viam munivit, & aquam in urbem duxit, eaque unus perfecit: quia [3] ob infamem, atque invidiosam senatus lectionem verecundia victus collega, magistratu se abdicaverat. Appius jam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram obtinuit. [4] Eodem Appio auctore Potitia gens, cujus ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, servos publicos ministerii delegandi caussa, solennia ejus sacri

1 *Dictatorem C. Junium Bubulcum*] Dictatorem nominat absque magistro equitum, cum auctore Dionysio nunquam Romæ hoc factum sit. *Glareanus.*

Dictator. C. Jun. Bubulcum dixit] Lege ex auctoritate Capitolinarum tabularum: *Dictatorem C. Sulpicium Longum, is magistrum equitum C. Junium Bubulcum dixit.* Etenim satis apparet, errore librarii *C. Sulpicii* nomen desiderari, neque enim Livius magistros equitum prætermittere solet. *Sigonius.*

2 *Censura clara e. a. Ap. Claudii, & C. Plautii*] Pro *C. Plautio, L. Claudium* edit Diodorus libro 20. *C. Fabium* Frontinus de aquæductibus, *C. Plautium* Capitolini scriptores. *Idem.*

3 *Ob infamem atque invidiosam s.*] Vet. lib. *Atque ignominiosam.* egregie. Nam libertinorum filii lecti erant. *Idem.*

Ob infamem atque invidiosam senatus lectionem] Vide ne credas Sigonio, egregie in libro ejus legi, *ignominiosam.* Immo alterum multo gravius pariter & elegantius. *Invidiosa senatus lectio* est, quæ censoribus multum invidiæ conflavit; propter quam illi male audierunt, gravia hominum judicia & adversos rumores tulerunt. Lib. 3. Decemviri *citari jubent Patres, haud ignari, quanta invidia immineret tempestas.* Alexander occiso Clito, apud Justinum lib. 12, reputabat *quantum in exercitu, quantum apud devictas gentes fabularum atque invidiæ feciisset.* Cui quidem Plautii probitas adeo par non fuit, ut is magistratu se abdicaret. Martialis de domo Neronis: *Invidiosa feri radiabant atria regis.* J. F. Gron.

4 *Eod. App. a. Poticia gens*] *Potitia.* Græci enim Ποτίτιον. *Sigonius.*

Eodem Appio auctore Poticia gens.] Thuan. & Voss. *Potiti gens.* Tres Pall. & Voss. alter: *Poticii, gens, cujus ad aram.* Et hoc Livii puto. Sive autem deinde legas *docuerant*, ut ad prius, sive *docuerat*, ut ad propius referatur, parum interest. *J. F. Gron.*

1 *Re-*

sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimovendis statu suo sacris [1] religionem facere posset, quum duodecim familiæ ea tempestate Potitiorum essent; puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Potitiorum interiisse, sed censorem etiam Appium, memori Deum ira, post aliquot annos luminibus captum. Itaque consules, qui eum annum secuti sunt, C. Junius Bubulcus tertium, & Q. Æmilius Barbula iterum, initio anni questi apud populum, deformatum ordinem prava lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent; negaverunt eam lectionem se, quæ sine recti pravique discrimine ad gratiam & libidinem facta esset, observaturos. & senatum extemplo citaverunt eo ordine, qui ante censores Appium Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum; utraque pertinentia ad rem militarem: unum, [2] ut tribuni militum seni deni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictato-

1 *Religionem facere po*[st] Lucubrantior videtur lectio, quam sustulit Gelenius: *Religionem adferre facile posset.* Terentius Hecyra: *Quam sancte, ut quivis facile posset credere.* Vertumnus ad Pomonam Ovidio 14 Met. *Refer am tota notissima Cypro Facta, quibus flecti facile & miteſcere possis.* Duo Pall. Thuan. Voss. Campanus: *adferre facere.* Voss. alter: *adferre posset.* J. F. Gron.

2 *Ut tribuni militum seni deni in quatuor*] Andreas Patricius ad fragmenta Ciceronis notat hic ab omnibus librariis peccatum eo genere, quo *IN* & *NI* solent confundi: idque quia hactenus animadversum non fuerit, multorum errorum causam exstitisse: nec tetigisse scepum explicantes rationem de tribunatu militum: legendum autem & distinguendum: *ut tribuni. ni quatuor legiones, seni, deni à populo crearentur.* Equidem haud assequor, quid hæc correctio sibi velit, aut particulæ NI qui hic sit locus. Neque enim id explicat Patricius: disputat modo singulis in legionibus sex tribunos militum fuisse, ex Livii lib. 7 & Polybio. Hoc autem ut ei concedatur, non evicit tamen in Livii verbis esse quid peccatum. Nam libro septimo ponit sex tribunos unius legionis, quartam scilicet partem quatuor legionum, quas tum plerumque consules scribebant: & significat, quum antea omnes tribunatus essent beneficia consulum, quadrantem annui numeri sibi vindicasse populum. Nunc autem ostendit crevisse auctoritatem populi, atque eam sibi vindicasse duas tertias, & in quatuor & viginti tribunis, qui quatuor legionibus attribuebantur, senos denos suffragiis creasse, octo reliquisse in beneficio consulum. Vide Lipsium lib. 2 de Militia dialogo 9. *Idem.*

1 *Ut*

ſtatorum & conſulum ferme fuerant beneficia. Tulere eam rogationem tribuni plebei L. Atilius, C. Marcius: alterum, ut duumviros navales claſſis ornandæ reficiendæque cauſſa idem populus juberet. Iator hujus plebiſciti fuit M. Decius tribunus plebis. Ejuſdem anni rem dictu parvam præterirem, ni ad religionem viſa eſſet pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis cenſoribus erant in æde Jovis veſci, quod traditum antiquitus erat, ægre paſſi, Tibur uno agmine abierunt: adeo, ut nemo in urbe eſſet, qui ſacrificiis præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum, legatoſque Tibur miſerunt, [1] ut darent operam, ut hi homines Romanis reſtituerentur. Tiburtini benigne polliciti, primum accitos eos in curiam hortati ſunt, uti reverterentur Romam: poſtquam perpelli nequibant, conſilio haud abhorrente ab ingeniis hominum, eos aggrediuntur. Die feſto alii alios [2] per ſpeciem celebrandarum cantu epularum cauſſa invitant, & vino, cujus avidum ferme genus eſt, oneratos ſopiunt: atque ita [3] in plauſtra ſomno victos conjiciunt, ac Romam deportant. nec prius ſenſere; quam plauſtris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppreſſit. Tunc concurſus populi factus, impetratoque ut manerent, datum, ut triduum quotannis ornati, cum cantu, atque hac, quæ nunc ſolennis eſt, licentia per urbem vagarentur: reſtitutumque in æde veſcendi jus iis,

1 *Ut darent operam, ut hi*] Forte prius *Ut* ſuperfluum. *J. F. Gron.*

2 *Per ſpeciem celebrandarum cantu epularum cauſſa*] Nihil video mutari in MSS. Non tamen ita Livius ſcripſit, & vocem ultimam longiſſime hinc abire jubeo, additam à male otioſa manu. Sic enim perpetuo Livius, 24, 32. *Ad lacum Averni per ſpeciem ſacrificandi deſcendit.* Et 47. *Per ſpeciem prædandi.* 42, 52. *Per ſpeciem reconciliandæ pacis.* 1, 41. *Per ſpeciem alienæ ſungendæ vicis.* Adde 44, 37. 45, 31. Et vides τὸ *cauſſa* ſic inculcatum fuiſſe 10, 21. *Jac. Gron.*

3 *In plauſtra ſomno victos conjic.*] Veteres libri, *Vinctos.* probe. Etenim niſi ſomno vincti fuiſſent, vinculis conſtringendi fuerant, quod Romam inviti perducerentur. *Sigonius.*

In plauſtra ſomno victos] Ignorant τὸ *ſomno* Thuan. uterque Voſſ. Helm. duo Pall. Andreas: & alii quidem *vinctos*, duo Pall. & Voſſ. alter *cunctos*. J. F. Gron.

iis, qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingen-
31 tium bellorum curam gerebantur. [1] Consules inter se provincias partiti; Junio Samnites, Æmilio novum bellum Etruria sorte obvenit. In Samnio Cluviam præsidium Romanum quia nequiverat vi capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites, verberibusque fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Junius, nihil antiquius oppugnatione Cluviana ratus, quo die aggressus est mœnia, vi cepit; atque omnes puberes interfecit. Inde victor exercitus Bovianum ductus. [2] caput hoc erat Pentrorum Samnitium longe ditissimum atque opulentissimum armis virisque. Ibi quia haud tantum irarum erat, spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. minus itaque sævitum in hostes est: prædæ plus penè, quam ex omni Samnio unquam egestum: benigneque omnis militi concessa. Et postquam præpotentem armis [3] Romanum nec acies sustinere ullæ, nec castra, nec urbes poterant; omnium principum in Samnio eo curæ sunt intentæ, ut insidiis quæreretur locus, si qua licentia populando effusus exercitus, excipi ac circumveniri posset. Transfugæ agrestes, & captivi quidam, pars forte, pars consilio oblati, congruentia ad consulem afferentes, quæ & vera erant, pecoris vim ingentem in saltum avium compulsam esse, perpulerunt ut prædatum eo expeditæ ducerentur legiones. Ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat, & postquam intrasse Romanos vidit saltum, repente exortus cum clamore ac tumultu incautos

1 *Consules inter se provincias partiti*] Lege: *Consulibus inter se provinciæ partitæ, Junio Samnites, Æmilio novum bellum Etruriæ sorte evenit.* J. F. Gron.

2 *Caput hoc erat Pentrorum Samnitium*] De *Pentris Samnitibus* item lib. 22. *Sequens.*

Caput hoc erat Pentrorum Samnitium] Cluverius: *Caput hoc erat gentis Samnitum.* immemor eorundem mentionem habuisse Livium lib. 22 extremo: *Appulorum pars, Samnites præter Pentros.* J. F. Gron.

3 *Romanum acies sustinere ullæ*] Excidit e vulgatis particula *nec*, quam servant tamen editiones vetustæ: *Romanum nec acies sustinere*, Idem.

cautos invadit. & primo nova res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medium: dein, postquam ut quisque [1] liberaverat se onere, aptaveratque armis, ad signa undique coibant, & notis ordinibus in veteri disciplina militiæ, jam sine præcepto ullius sua sponte struebatur acies: Consul ad ancipitem maxime pugnam advectus, desilit ex equo, & *Jovem, Martemque atque alios testatur Deos, se nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quærentem, in eum locum devenisse. neque in se aliud, quam nimiam ditandi ex hoste militis curam reprehendi posse. Ab eo se dedecore nullam rem aliam, quam virtutem militum vindicaturam. conniterentur modo uno animo omnes invadere hostem, victum acie, castris exutum, nudatum urbibus, ultimam spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum.* [2] *Sed quem esse jam virtuti Romanæ inexpugnabilem locum?* Fregellana arx, Soranaque, & ubicunque iniquo successum erat loco, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, vadit adversus imminentem hostium aciem, ubi paululum laboris fuit, dum in adversum clivum erigitur agmen: cæterum postquam prima signa planiciem summam ceperunt; sensitque acies æquo se jam institisse loco, versus extemplo est terror in insidiatores, easdemque latebras, quibus se paulo ante texerant, palati atque inermes fuga repetebant: [3] sed loca difficilia hosti quæsita,

1 *Liberaverat se onere, aptaveratque armis*] Vel ad arma sumenda dejectis sarcinis, vel armis vestitis ad prælium. Scio sic explicari posse. Nec tamen nolim *arma*, si quis vetus liber patiatur. Lib. 10. *Vix dum satis aptatis armis in ordines eunt.* Lib. 22. *Ut vix ad arma capienda aptandaque pugnæ competeret animus.* Ibidemque: *Trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohiberur.* Apud Silium equo *Bellatore jubas aptante.* J. F. Gron.

2 *Sed quem esse*] Lege, *Ecquem esse*, & cum priore membro junge ita: *dummodo conniterentur uno animo invadere hostem victum acie, castris exutum, ecquem esse jam virtuti Romanæ inexpugnabilem locum?* Sigonius.

Sed quem esse jam virtuti Romanæ] Lege, inquit Sigonius, *ecquem esse.* Libri nulli subscribunt: & hoc loco nescio quid peregrinum sonat. Justinus lib. 18. *Regem aliquem poscere, qui cultiores victus eum Asiosque perdoceat: sed quem inveniri posse, qui ad barbaros transire velit?* J. F. Gron.

3 *Sed loca difficilia hosti quæsita*] Vet. lib. *Sed loca difficilia ab hoste quæsita*

sita, ipsos tum sua fraude impediebant. Itaque ergo perpaucis effugium patuit: cæsa ad viginti millia hominum, victorque Romanus ad oblatam ultro ab ho-
32 ste prædam pecorum discurrit. Dum hæc geruntur in Samnio, jam omnes Etruriæ populi, [1] præter Aretinos, ad arma ierant, [2] ab oppugnando Sutrio, quæ urbs socia Romanis velut claustra Etruriæ erat, ingens orsi bellum. Eo [3] alter consulum Æmilius cum exercitu ad liberandos obsidione socios venit. Advenientibus Romanis, Sutrini commeatus benigne in castra ante urbem posita advexere. Etrusci diem primum consultando, maturarent, traherentne belium, traduxerunt. Postero die, ubi celeriora quam tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto signum pugnæ propositum est, armatique in aciem procedunt. Quod postquam consuli nunciatum est, extemplo tesseram dari jubet, ut prandeat miles, firmatisque cibo viribus arma capiat. dicto paretur. Consul ubi armatos paratosque vidit, signa extra vallum proferri jussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquamdiu intenti utrimque steterunt, exspectantes ut ab adversariis clamor & pugna inciperet. & prius sol meridie se inclinavit, quam telum hinc aut illinc emissum est. inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Etruscis oritur, concinuntque tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius ab Romanis pugna initur, concurrunt infensis animis. numero hostis, virtute Romanus superat. Anceps prœlium multos utrimque, & fortissimum quemque absumit: nec prius inclinata res est, quam secunda acies Romana ad prima signa, integri sessis

sita ipsos cum sua fraude impediebant. Sigonius.

1 *Præter Aretinos ad arma ierant*] Quid tibi volunt Voss. & duo Pall. *Ad arma a contulerant.* J. F. Gron.

2 *Ab oppugnando Sutrio, quæ urbs, &c.*] *Sutrium* coloniam deductam a Romanis post annos VII quam Roma à Gallis capta est, scribit Velleius. Eandem Αποικον hoc anno vocat Diodorus: præterea Livius lib. 27 inter coloniis numerat. *Sigonius.*

3 *Alter consul Æmilius*] Quinque alii cum Thuan. *Eo alter consulum Æmilius.* J. F. Gron.

sis succesſerunt. Etruſci, quia nullis recentibus ſubſidiis fulta prima acies fuit, ante ſigna circaque omnes ceciderunt. nullo unquam prœlio fugæ minus nec plus cædis fuiſſet, ni obſtinatos mori Tuſcos nox texiſſet: ita, ut victores prius quam victi pugnandi finem facerent. Poſt occaſum ſolis ſignum receptui datum eſt: nocte ab utroque in caſtra reditum. Nec deinde quicquam eo anno [1] rei memoria dignæ apud Sutrium geſtum eſt: quia & ex hoſtium exercitu prima tota acies deleta uno prœlio fuerat, ſubſidiariis modo relictis; vix quod ſatis eſſet ad caſtrorum præſidium: & apud Romanos tantum vulnerum fuit, ut plures poſt prœlium ſaucii deceſſerint, quam ceciderant in acie. Q. Fabius inſequentis an- 33
ni conſul, bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C. Marcius Rutilus datus eſt. Cæterum & Fabius ſupplementum ab Roma adduxit: & novus exercitus domo accitus Etruſcis venit. Permulti jam anni erant; quum [2] inter patricios magiſtratus tribunoſque plebis nulla certamina fuerant: quum ex ea familia, quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur. Ap. Claudius cenſor, circumactis decem & octo menſibus, quod Æmilia lege finitum cenſuræ ſpatium temporis erat, quum C. Plautius collega ejus magiſtratu ſe abdicaſſet, nulla vi compelli, ut abdicaret, potuit. P. Sempronius erat tribunus plebis, qui finiendæ cenſuræ intra legitimum tempus actionem ſuſceperat; non popularem magis

1 *Rei memoria dignæ*] Vet. lib. *Memoria dignum*. Sigonius.

2 *Inter* &c. *tribunoſque*] Vet. lib. *Tribunoſque plebis*. Idem.

Inter patricios magiſtratus tribunoſque plebis] Vocem *plebis*, ſi bonos auctores haberet, facile ferrem: nunc quia non modo editi veteres, ſed & Flor. Rott. uterque Voſſianus, Helm. Thuan. refutant, ex uno Sigoniano admittere non poſſum. Sed majoris momenti eſt quod ſequitur, *fatalis tum tribunis ac plebi erat*, Frobeniani correctoris commentum. Ante illum ab Andrea ad Juntam omnes: *fatalis cum tribunis ac plebe*. Nec ſecus illi, quos appellavi modo, ſcripti codices, niſi quod Rott. & Helm. defecti, *fatalis cum tribunis erat*, Flor. *fatales*. Suſpicor fuiſſe: *cum ex ea familia, quæ velut nata litibus cum tribunis ac plebe erat, certamen oritur*. Et genus hoc loquendi amat Livius. *J. F. Gron.*

gis quam justam, nec in vulgus, quam optimo cuique gratiorem. Is quum identidem legem Æmiliam recitaret, auctoremque ejus Mamercum Æmilium dictatorem laudibus ferret, qui quinquennalem ante censuram, & longinquitate potestatem dominantem, intra sex mensium & anni coëgisset spatium: *Dic agedum*, inquit, *Ap. Claudi, quidnam facturus fueris, si eo tempore, quo C. Furius & M. Geganius censores fuerunt, censor fuisses?* Negare Appius *interrogationem tribuni magno opere ad causam pertinere suam.* [1] *nam etsi tenuerit lex Æmilia eos censores, quorum in magistratu lata esset; quia post illos censores creatos eam legem populus jussisset, quodque postremum jussisset, id jus ratumque esset; non tamen aut se, aut eorum quemquam, qui post eam legem latam creati censores essent, teneri ea lege potuisse.*
34 Hæc sine ullius assensu cavillante Appio, *En*, inquit, *Quirites, illius Appii progenies, qui decemvir in annum creatus, altero anno se ipse creavit: tertio, nec ab se, nec ab ullo creatus, privatus fasces & imperium obtinuit. nec ante continuando abstitit magistratu, quam obruerunt eum male parta, male gesta, male retenta imperia. Hæc est eadem familia, Quirites, cujus vi atque injuriis compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis: hæc, adversus quam tribunicium auxilium vobis comparastis: hæc, propter quam duo exercitus Aventinum insedistis: hæc, quæ fœnebres leges, hæc quæ agrarias semper impugnavit: hæc connubia Patrum & plebis interrupit: hæc plebi ad curules magistratus iter obsepsit: hoc est nomen multo quam Tarquiniorum, infestius vestræ libertati. Ita ne tandem, Appi Claudi,* [2] *quam centesimus jam annus sit ab Mamerco Æmilio*

1 *Nam etsi tenuerit lex Æmilia eos censores, quorum - - tenuerit ea lege potuisse.*: Hæc cavillatio hanc habet vim. Legem Æmiliam de annua & semestri censura tenuisse tantum censores eos, quorum in magistratu lata est, quia lex de illorum magistratu scivit populus, primum comitus centuriis: ut centuriata in quinquennium obtinerent: deinde legem ferente Æmilio Dictatore, ut obtinerent in XVIII menses. Itaque videri latam legem illam in eos tantum censores, qui tum erant, non in eos, qui futuri erant. Hunc sensum non percipiens Glareanus hic aliquot verba intercidisse sine causa existimat. *Sigon.*

2 *Cum centes. jam annus sit*] Vox illa,

milio dictatore, tot censores fuerint nobilissimi fortissimique viri, nemo eorum duodecim tabulas legit? Nemo id jus esse, quod postremo populus jussisset, scivit? Immo vero omnes sciverunt. & ideo Æmiliæ potius legi paruerunt, quam illi antiquæ, quæ primum censores creati erant, [1] *quia hanc postremam jusserat: &, quia ubi duæ contrariæ leges sunt, semper* [2] *antiquæ obrogat nova. An hoc dicis, Appi, non teneri Æmilia lege populum? an populum teneri,* [3] *te unum exlegem esse? Tenuit Æmilia lex violentos illos censores, C. Furium & M. Geganium, qui, quid iste magistratus in republica mali facere posset, indicarunt: quum ira finitæ potestatis, Mamercum Æmilium principem ætatis suæ belli domique, ærarium fecerunt. Tenuit deinceps omnes censores intra centum annorum spatium, tenet C. Plautium collegam tuum, iisdem auspiciis, eodem jure creatum. An hunc non ut qui optimo jure censor creatus esset, populus creavit? tu unus eximius es, in quo hoc præcipuum ac singulare valeat. Quem tu regem sacrificiorum crees, amplexus regni nomen,* [4] *ut qui optimo jure rex Romæ creatus sit, crea-*

la, *Jam*, habet hanc vim, ut centesimum annum jam præteriisse significet. sic enim res habet. Quod intelliget, qui summam annorum concipiet. *Sigonius.*

1 *Quia hanc postremum jusserat*] Scribe ex Flor. Voss. utraque, Thuan. Muxeti, *hanc postremam*. J. F. Gron.

2 *Antiquæ abrogat nova*] Alii in manuscriptis libris legi ajunt, ut Ferrarius: *Antiquam abrogat nova*. At ego legi: *Antiquæ obrogat nova*. Est autem *obrogare* legi, non tollere legem latam, id enim *abrogare* dicitur: sed novam legem ferre veteris infirmandæ causa. *Sigonius.*

3 *Te unum extra legem esse*] Fuldenses, Thuan. Pall. tres, duo Voss. Helm. Campanus: *Te unum exlegem esse*. Cicero pro Cluentio: *Non quo illi aut exlegem esse Sullam, aut caussam pecuniæ publicæ contemtam atque abjectam putarent*. J. F. Gron.

4 *Ut qui optimo jure rex Romæ creatus sit*] Locus obscurior, quia omisit eam partem orationis Appianæ, quam hæc verba coarguunt, & in vulgatis etiam interpunctione perturbatus est. Festus in *Opima*: *Ut qui optima lege fuerint, adjici solet, cum quidam magistratus creantur*. Ea verba librariorum vitio transposita sunt, & ad paginam proximam sequentem pertinent. Non enim tam futilis Festus, ut *opimam legem* fingeret: quod Scaliger miratur. Cicero secunda de l. agraria: *Tum si decemviri eodem jure sint, quo qui optima lege*. Philipp. 5. *Demus igitur imperium Cæsari: sit pro Prætore eo jure, quo qui optimo*. Philip. 11. *C. Cassium proconsulem provinciam Syriam obtinere, uti qui eam optimo jure provinciam obtinuerit*. Seneca in Ludo: *Censeo, ut D. Claudius ex hac die Deus fiat, ita uti ante eum quis optimo jure factus sit*. Formula virginis Vestalis capiundæ apud A. Gellium 1, 12. *utei. quae. optuma. lege fouat. ita. te. Amata. capio*. Formula

creatum se dicet? quem semestri dictatura, quem [1] interregno quinque dierum contentum fore putes? quem clavi figendi, aut ludorum caussa dictatorem audacter creet? Quam ista solidos ac socordes videri credatis eos, qui intra vicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicaverunt, aut qui vitio creati abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? [2] Nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia quum quæstiones severius quam quibusdam potentibus tutum erat exerceret, contagio ejus, [3] quod quærebat, ipsi criminis objectata ab inimicis est; ut privatus obviam iret crimini, dictatura se abdicavit. Nolo ego istam

quæ vulgo adhibebatur in creatione omnium magistratuum & sacerdotum, abutebatur ad libidinem suam Appius. Ajebat se censorem creatum, uti qui optima lege fuisset: ex ea formula quinquennalem sibi censuram deberi: eam enim de censura optimam legem esse, non legem Æmiliam. Respondet vere tribunus, post legem Æmiliam promulgatam nihil extra mensum sex & annum ipsum largius eam formulam censoribus dedisse. Inde facere Appium, ac si rex sacrorum, captans argutias ex vocabulo regni, quod & ipse ut qui optimo jure creatus sit, Romuli & cæterorum de septem imperium sibi arrogare velit: dicendo eam optimam legem de rege Romano esse, quæ de imperio Romuli rogata sit atque accepta initio urbis conditæ. Item si hæc interpretatio valeret, in teneres quoque ac dictatores maxime clavi figendi aut ludorum causa dictos, quippe qui omnes ut qui optimo jure, eadem elusuros ad potestatem sibi augendam. Quare videndum, an cum his conciliari possit, quod habetur apud Festum: *Optima lex: hic verbum in magistro populi faciendo, qui vulgo dictator appellatur, quam plenissimum posset, jus esse ejus significabatur, ut fuit Manii Valerii, M. F. Voluси Nepotis, qui primus magister populi creatus est. Postquam vero provocatio ab eo magistratu ad populum data est, quæ antea non erat, desitum est adhiberi, ut ad optimæ legis, utpote imminuto jure priorum magistratuum.* Utebantur & in aliis rebus. Lex Thoria: *is. ager. locus. omnis. privatus. itaque. qui. optima. lege. privatus. est. esto.* Sic & lex Rulli apud Ciceronem in tertia agraria. Ulpianus tit. 24. *Ut quod minus pactis verbis legatum est, perinde sit ac si optimo jure legatum esset.* Statim *interrexerunt* [illegible], ut Sigonius, & tres Pall. Sunt tamen qui putent *dierum*, ut possit cogitare *interregno quinque dierum.* J. F. Gron.

1 *Interregno quinque dierum*] Vet. lib. *Quinque iterum.* Sigonius.

2 *Nuper intra decem annos*] Hem *annos*? inquit, *anno.* Rationes non addam. *Intra decem annos* Appareat scripturam fuisse nota numerali X. quæ perperam ita crevit ex V. I cæterum *annos* Jac. Gr.

3 *Quod quærebat ipsi crimini*] MSS. fere, *quæ ipsi crimini.* Non tamen est mutandum. Cicero lib. 2 in Verrem: *Quin iste, quoniam consilium dimisisset, illo die rem quæsiturus non esset.* Sallustius Jugurth. *Quæ nisi quæsita erunt, nisi vindicatum in noxios.* Seneca Herc. Fur. *Et qui fronte nimis crimina tetrica Quærunt.* Deinde Pighius correctius verba lectum iri putat, si scribamus: *quod quærebat, criminis ipsi.* Sed Voss. posterior *ipsa*, prior *ipsi*: Quod admittere possis, si & superius: *dictator, cui, quum.* Etiam Pall. omnes: *hospitio Deorum immortalium sacra.* Num *sacrata*? J. F. Gron.

istam in te modestiam: ne degeneraveris à familia imperiosissima & superbissima: non die, non hora citius, quam necesse est, magistratu abieris, modo ne excedas finitum tempus. Satis est, aut diem aut mensem censuræ adjicere. Triennium, inquit, & sex menses ultra quam licet Æmilia lege, censuram geram, & solus geram. hoc quidem jam regno simile est. An collegam subrogabis, quem ne in demortui quidem locum subrogari fas est? Pœnitet enim quod antiquissimum solenne, & solum ab ipso, cui sit, institutum Deo, ab nobilissimis antistitibus ejus sacri ad servorum ministerium religiosus censor deduxisti: [1] *gens antiquior originibus urbis hujus, hospitio Deorum immortalium sanctia, propter te ac tuam censuram intra annum ab stirpe extincta est: nisi universam rempubl. eo nefario obstrinxeris, quod ominari etiam reformidat animus. Urbs eo lustro capta est, quo, demortuo collega C. Julio censore L. Papirius Censor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam subrogavit. Et quanto modestior illius cupiditas fuit, quam tua, Appi? Nec solus, nec ultra finitum lege tempus L. Papirius censuram gessit. tamen neminem invenit qui se postea auctorem sequeretur. omnes deinceps censores post mortem collegæ se magistratu abdicarunt. Te nec quod dies exiit censuræ, nec quod collega magistratu abiit, nec lex, nec pudor coërcet: virtutem in superbia, in audacia, in contemptu Deorum hominumque ponis. Ego te, Appi Claudi, pro istius magistratus majestate ac verecundia quem gessisti, non modo manu violatum, sed ne verbo quidem inclementiori à me appellatum vellem: sed & hæc quæ adhuc egi, pervicacia tua & superbia coëgit me loqui: & nisi Æmiliæ legi parueris,* [2] *in vincula duci jubebo. Nec, quum ita comparatum à majoribus sit, ut comitiis censoriis, nisi duo confecerint legitima suffragia, non renunciato altero comitia differantur; ego te, qui solus censor creari non possis, solum censuram gerere patiar.* Hæc taliaque quum dixisset, prendi censo-

1 *Gens antiquior originibus hujus urbis*] *Potitiam* intelligit, quæ ante adventum Æneæ Herculis sacrum faciebat, ut ait lib. 1. *Sigonius.*

2 *In vincula*] Vet. lib. *To in vincula.* Idem.

censorem, & in vincula duci jussit. Approbantibus sex tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: summaque invidia omnium ordinum solus
35 censuram gessit. Dum ea Romæ geruntur, jam Sutrium ab Etruscis obsidebatur: consulique Fabio imis montibus ducenti ad ferendam opem sociis, tentandasque munitiones, si qua posset, acies hostium instructa occurrit; quorum ingentem multitudinem quum offenderet subjecta late planicies, Consul, ut loco paucitatem suorum adjuvaret, flectit paullulum in clivos agmen: (aspreta erant strata saxis) inde signa in hostem obvertit. Etrusci omnium, præterquam multitudinis suæ, qua sola freti erant, immemores, prœlium ineunt, adeo raptim & avide, ut, abjectis missilibus, quo celerius manus conferrent, stringerent gladios, vadentes in hostem. Romanus contra, nunc tela, nunc saxa, quibus eos affatim locus ipse armabat, ingerere. Igitur scuta, galeæque ictæ, quum etiam quos non vulneraverant, turbarent (neque subire erat facile ad propiorem pugnam, neque missilia habebant, quibus eminus rem gererent) stantes & expositos ad ictus quum jam satis nihil tegeret, quosdam etiam pedem referentes, [1] fluctuantemque & instabilem aciem, redintegrato clamore strictis gladiis hastati & principes invadunt. eum impetum non tulerunt Etrusci, versisque signis fuga effusa castra repetunt. Sed equites Romani prævecti per obliqua campi, quum se fugientibus obtulissent, omisso ad castra itinere, montes petunt. Inde inermi penè agmine, ac vexato vulneribus, in silvam Ciminiam penetratum. Romanus multis millibus Etruscorum cæsis, duodequadraginta signis militaribus captis, castris etiam hostium cum præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari cœ-
36 ptum. [2] Silva erat Ciminia magis tum invia atque horrenda,

1 *Fluctuantesque, &c.*] Vet. lib. *Fluctuantesque, & instabilem aciem.* Sigon.

2 *Silva, &c. quam nuper fuere Germanici fatus.*] Silvam Hercyniam

renda, quam nuper fuere Germanici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud fere quisquam præter ducem ipsum audebat. aliis omnibus cladis Caudinæ nondum memoria aboleverat. [1] Tum ex iis qui aderant, (consulis fratrem M. Fabium Cæsonem alii, C. Claudium quidam matre eadem, qua Consulem genitum, tradunt) speculatum se iturum professus, brevique omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Etruscis inde literis eruditus erat: linguamque Etruscam probe noverat. Habeo auctores vulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, [2] ita Etru-

riam opinor, vult dicere. *Glareanus.*

Silva cr. Cimmia, --- Germanici saltus.] Cæsarem intelligit, qui ut ait Florus, *Germanos hostes Hercyniis quæsivit in silvis; sed in saltus & paludes omne genus diffugerat.* Et de bello Etrusco: *Cimmius interim saltus in medio ante invios plane quasi Calydonius, vel Hercynius.* Sigonius.

1 *Tum ex iis, qui aderant, Consulis frater (M. Fabium Cæsonem alii]* Sic Gelenius ἀντὶ τοῦ *fratrem*, & mox *professus*, ubi antea *professum*. De posteriore consentit Th. & alii nobis viri: non de priore. Nec sane apparet ex sequentibus magis extra dubium ponere Livium, frater fuerit nec ne, quam quo nomine fuerit. *Ex iis qui aderant*, ait: quasi diceret, non convenit inter auctores de persona, non de nomine. quidam hoc tantum, unum narrant e comitibus consulis fuisse, alii amplius consulis fratrem; & sic quoque diversum nomen & gradum faciunt. Nam quomodo *professus* dicatur; cum quis non fuerit nominatus, ostendimus 4 Observat. 4. Similimum Sallustii Jugurth. *Marius cum Ligure, promissa ejus cognitum, ex præsentibus missis: quorum uti cujusque ingenium erat, ita rem difficilem aut facilem nuntiavere.* Is autem error Geleniī est, quod aut uni nomini duo facit prænomina, aut *Cæsonem* cognomen. Quorum neutrum patitur Romana ratio: nam *Cæso Fabius*, *Caso Quinctius*, prænominibus à Livio appellantur: nec duplici prænomine simul usi Romani exemplum est ullum, præterquam quod fingunt Servii Sulpicii. Sed de hoc alias disputabimus, Itaque rescindum putavi olim τὸ *M*: sed mitius rem expediri distinctione: *consulis fratrem Marcum Fabium, Cæsonem alii, C. Claudium quidam.* Primum dicitur intellectu vocis *quidam* vel *alii*: quod genus loquendi liberavimus insolentiæ crimine ad illud lib. 3 *Virgis cædi, alii securi subjici.* Foret integrum: Consulis fratrem, & quidem Marcum Fabium tradunt fuisse nomen (est enim id idem quod, *sunt qui tradant*) alii Cæsonem Fabium, quidam C. Claudium, &c. Florus *fratrem*, Frontinus *fratrem Fabium Cæsonem* appellant, non quasi aliquid certius, aut aliunde acceperint, sed brevitatis ergo. *J. F. Gron.*

2 *Ita Etruscis literis eruditi*] Cicero lib. 1 de Divinatione: *Quocirca bene apud majores nostros Senatus tum, cum florebat imperium, decrevit, ut de principum filiis sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum a religionis auctoritate abduceretur ad mercedem atque quæstum.* Idem.

truſcis literis erudiri ſolitos. Sed propius eſt vero, præcipuum aliquid fuiſſe in eo, qui ſe tam audaci ſimulatione hoſtibus immiſcuerit. ſervus ei dicitur comes unus fuiſſe nutritus una, eoque haud ignarus linguæ ejuſdem: nec quicquam aliud proficiſcentes, quam ſummatim regionis, quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accepere; ne qua inter colloquia inſigni nota hæſitantes deprehendi poſſent. Iere paſtorali habitu, agreſtibus telis, falcibus gæſiſque binis armati. Sed neque commercium linguæ nec veſtis armorumve habitus ſic eos texit, quam quod abhorrebat à fide, quemquam externum Ciminios ſaltus intraturum. Uſque ad Camertes Umbros penetraſſe dicuntur. ibi, qui eſſent, fateri Romanum auſum: introductumque in ſenatum, conſulis verbis egiſſe de ſocietate amicitiaque: atque inde comi hoſpitio acceptum, nunciare Romanis juſſum, commeatum exercitui dierum triginta præſto fore, ſi ea loca intraſſet: juventutemque Camertium Umbrorum, in armis paratam imperio futuram. Hæc quum relata conſuli eſſent, impedimentis prima vigilia præmiſſis, legionibus poſt impedimenta ire juſſis, ipſe ſubſtitit cum equitatu: & luce orta poſtero die obequitavit ſtationibus hoſtium, quæ extra ſaltum diſpoſitæ erant, & quum ſatis diu tenuiſſet hoſtem, in caſtra ſeſe recepit: portaque altera egreſſus, ante noctem agmen aſſequitur. Poſtero die, luce prima, juga Ciminii montis tenebat. inde contemplatus opulenta Etruriæ arva, milites emittit. Ingenti jam abacta præda, tumultuariæ agreſtium Etruſcorum cohortes, repente à principibus regionis ejus concitatæ, Romanis occurrunt adeo incompoſitæ, ut vindices prædarum prope ipſi prædæ fuerint. Cæſis fugatiſque iis, late depopulato agro victor Romanus, opulentuſque [1] rerum omnium copia

[1] *Rerum omnium copia*] Duo meliores Pall. & Voſſ. alter: *opulen-* | *tuſque rerum omnium in caſtra rediit* | Sine πῦ *copia*. Videtur & recidendum

copia, in castra rediit. Eo forte quinque legati cum duobus tribunis plebis venerant; denunciatum Fabio senatus verbis, ne saltum Ciminium transiret. lætati serius se, quam ut impedire bellum possent, venisse, nuncii victoriæ Romam revertuntur. Hac expeditione consu- 37
lis, motum latius erat quam profligatum bellum. vastationem namque sub Ciminii montis radicibus jacens ora senserat: conciveratque indignatione non Etruriæ modo populos, sed Umbriæ finitima. Itaque quantus non unquam antea, exercitus ad Sutrium venit: neque [1] in silvis tantummodo promota castra, sed etiam aviditate dimicandi quam primum in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco, [2] relicto hostibus ad instruendam contra spatio: deinde, postquam detrectare hostem sensere pugnam, ad vallum subeunt. Ubi postquam stationes quoque receptas intra munimenta sensere, clamor repente circa duces ortus, ut eo sibi è castris cibaria ejus diei deferri juberent, mansuros se sub armis: & aut nocte, aut certe luce prima castra hostium invasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat fere diei hora, quum cibum capere consul milites jubet, præcipit ut in armis sint, quacumque diei noctisve hora signum dederit. Paucis milites alloquitur, Samnitium bella extollit, elevat Etruscos: nec hostem hosti, nec multitudinem multitudini comparandam ait esse. Præterea telum aliud occultum scituros in tempore. Interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quo animus militum multitudine territus

dum *τὸ que*. Adi notas ad lib. 31, 1. *J. F. Gron.*

1 *In silvis tantummodo promota*] Non placet. lego: *Neque silvis tantummodo obmota castra*. Tan. Faber.

2 *Relicto hostibus ad instruendam contra spatio*] Sic primus apud me Frobenius. Omnes ante illum, *hostium ad instruendum*. Et ita Flor. Rott. Helm. Thuan. uterque Vossianus. Scribe: *in campos delata acies, deinde instructa primo suo stare loco, relicto hostilem ad instruendum contra spatio: dein postquam detrectare*. nam *τὸ dein* Flor. Rott. Helm. Voss. alter. *J. F. Gron.*

ritus restitueretur: & [1] quod sine munimento consederant, verisimilius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora quieti dant, & quarta fere vigilia sine tumultu excitati arma capiunt. Dolabræ calonibus dividuntur ad vallum proruendum, fossasque implendas: intra munimenta instruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulo ante lucem, quod æstivis noctibus sopitæ maxime quietis tempus est, proruto vallo erupit acies: stratos passim invadit hostes: alios immobiles, alios semisomnos in cubilibus suis, maximam partem ad arma trepidantes, cædes oppressit: paucis armandi se datum spatium est. Eos ipsos non signum certum, non ducem sequentes, fundit Romanus, [2] fugatos eques persequitur. ad castra, ad silvas diversi tendebant. Silvæ tutius dedere refugium. nam castra in campis sita eodem die capiuntur: aurum argentumque jussum referre ad consulem: cætera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam silvam ad Perusiam pugnatam, quidam auctores sunt: metuque in magno civitatem fuisse, ne interclusus exercitus tam infesto saltu, coortis [3] undique Tuscis Umbrisque, opprimeretur. Sed ubicunque pugnatum est, res Romana superior fuit: itaque à Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ ferme capita Etruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem sa duſque ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impe-
38 traverunt. [4] Dum hæc in Etruria geruntur, consul alter C. Marcius Rutilus Allifas de Samnitibus vi cepit. multa alia castella, vicique, aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem venere. Per idem tempus & classis Ro-

1 *Quod sine munimento consederant*] Flor. *munitione*: omnes vero, *consiederant*. J. F. Gron..

2 *Fugatos persequitur*] Vet. lib. *Fugatos eques persequitur*. Sigonius.

3 *Undique Tuscis*] Vet. lib. *Undique ab Tuscis*. Idem.

4 *Cum hæc in*] Vet. lib. *Dum hæc*. Idem.

1 *Fa-*

Romana à P. Cornelio, quem senatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, quum appulsa Pompeios esset; socii inde navales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim vastatis, unde reditus tutus ad naves esset, dulcedine (ut fit) prædæ longius progressi, excivere hostes. Palatis per agros nemo obvius fuit, quum occidione occidi possent: redeuntes agmine incauto haud procul navibus assecuti agrestes, exuerunt præda, partem etiam occiderunt: quæ superfuit cædi trepida multitudo, ad naves compulsa est. Profectio Q. Fabii trans Ciminiam silvam quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samnium ad hostes tulerat: intercluſum Romanum exercitum obsideri: cladisque imaginem Furculas Caudinas memorabant. eadem temeritate avidam ulteriorum semper gentem in saltus invios deductam; septam non hostium magis armis, quam locorum iniquitatibus esse. Jam gaudium invidia quadam miscebatur: quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Etruscos avertisset. itaque armis virisque ad obterendum C. Marcium consulem concurrunt: protinus inde Etruriam per Marsos ac Sabinos petituri; si Marcius dimicandi potestatem non faciat. Obvius iis consul fuit. dimicatum prœlio utrimque atroci, atque incerto eventu est: & quum anceps cædes fuisset, adversæ tamen rei fama in Romanos vertit, ob amissos quosdam equestris ordinis, tribunosque militum, atque unum legatum, & (quod insigne maxime fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (ut solet) ingens terror Patres invasit: dictatoremque dici placebat: nec quin Cursor Papirius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri, omnibus infestis, tuto posse: nec vivere Marcium consulem satis fidebant. Alter consul [1] Fabius infestus privatim

1 *Fabius infestus*] Vet. lib. *Infestus*. Sigonius. 1 *Le-*

tim Papirio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consularium numero mittendos ad eum senatus censuit: qui sua quoque cum, non publica solum auctoritate, moverent, ut memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium, quum senatusconsultum tradidissent, adjecissentque orationem convenientem mandatis, consul demissis in terram oculis, tacitus ab incertis, quidnam esset acturus, legatis recessit. nocte deinde silentio (ut mos est) L. Papirium dictatorem dixit, cui quum ob animum egregie victum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit, ac fine responso ac mentione facti sui, [1] legatos dimisit: ut appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papirius C. Junium Bubulcum Magistrum equitum dixit: [2] atque ei legem curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit, quod Faucia curia fuit principium, duobus insignis cladibus, captæ urbis, & Caudinæ pacis: quod utroque anno ejusdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius [3] tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit. Dictator postero die auspiciis repetitis pertulit legem, & profectus cum legionibus, ad terrorem traducti silvam 39 Cimi-

1 *Legatos dimisit, ut apparet*] Vet. lib. *legatos dimisit, ut appareret*. Sigonius.

2 *Atque ei leg. curiatam de imperio fer. --- quod Faucia curia fuit prin.*] Curiatis comitiis mandari consuevisse imperium, ex eo intelligi potest, quod Livius ait lib. 6. *Comitia centuriata rem maximam continent.* Et *curiatam legem* latam de imperio Camillo adempti tradendo. Et Cicero contra Rullum: *Consuli si legem curiatam non habet, attingere rem maximam non licet.* Et ad Lentulum: *Si, præterea curiatam ferre non est.* Fiunt autem *comitia Curiata*, cum populus delectus in curias tributim vocatur. Nomina xxx curiarum intercidunt, Tertus *Tigia*, & *Titia*, memorat. Livius tamen *Faucia*, quum paucis ante annis fuisset lex de imperio mandando. Me ut hæc dicerem, coegit Cicero actus, qui se non satis intelligere hanc locum inquit. *Idem.*

Faucia curia fuit principium] Scribendum esse, *Faucia curia*, (& ita dedit Aldinæa Romæ, sed mox vitiarunt) dein, *quo utroque anno eadem curia fuerat primi, num*, diximus lib. 4 Observ. 1. *J. F. Gron.*

3 *Tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam*] Duo Pall. *tertia eam clade*. Quod forte haud spernendum. Potest enim intelligi, *nefandam*, vel *criminis*. Idem.

Ciminiam exercitus nuper scriptis, ad Longulam pervenit: acceptisque à Marcio consule veteribus militibus, in aciem copias eduxit: nec hostes detrectare visi pugnam. instructos deinde, armatosque (quum ab neutris [1] prœlium inciperet) nox oppressit. Quieti aliquamdiu, nec suis diffidentes viribus, nec hostem spernentes, stativa in propinquo habuere. Interea res in Etruria gestæ. [2] nam & cum Umbrorum exercitu acie depugnatum est: (fusi tamen magis quam cæsi hostes, quia cœptam acriter non tolerarunt pugnam,) & [3] ad Vadimonis lacum Etrusci lege sacrata coacto exercitu, [4] quum vir virum legisset, quantis nunquam alias ante simul copiis, simul animis dimicarunt. tantoque irarum certamine res gesta est, ut ab neutra parte emissa sint tela; gladiis pugna cœpit, & acerrime commissa, ipso certamine quod aliquamdiu anceps fuit, accensa est: ut non cum Etruscis toties victis, sed cum aliqua nova gente videretur dimicatio esse. Nihil ab ulla parte movetur fugæ, cadunt antesignani: & ne nudentur propugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies. Ab ultimis deinde subsidiis cietur miles: adeoque ad ultimum laboris ac periculi ventum est, ut equites Romani, [5] omissis equis, ad primos

1 *Prœlium inciperetur*] Vet. lib. *Inciperet*. Sigonius.

2 *Nam & cum Umbrorum*, &c.] Transit a bello Samnitium, ad res in Etruria cum Umbris & Etruscis gestas, adhibita particula, *Nam*. quod mirabile mihi cum videretur, inspexi veteres libros diligentius, quorum alios ita habere inveni, ut vulgo legitur, alios ita: *Nam & cum Umbrorum exercitu acie depugnatum est, fusi tamen magis, quam cæsi hostes, quia cœptam acriter non tolerarunt pugnam. Interea res in Etruria gestæ. & ad Vadimonis lacum Etrusci.* Tum intellexi causam admirationis meæ probabilem esse. Deesse enim huic transitioni hæc verba: *Interea res in Etruria gestæ*, quæ in veteribus libris luxata erant. Itaque ita lege: *Interea res in Etruria gestæ. nam & cum Umbrorum exercitu acie depugnatum est*, &c. *Et ad Vadimonis lacum Etrusci.* conjungit enim Umbrorum, Etruscorumque, ut ante, bellum. Hinc temere Glareanus mendum esse putavit in voce *Umbrorum*; quos Samnitium populos esse voluit, & ad Samnitium bellum referenda hæc esse. *Idem.*

3 *Ad Vadimonis lac.*] Polybius libro 2. Οὐάδ μονα λίμνην vocat. *Idem.*

4 *Cum vir virum legisset*] Quid sit apud veteres auctores: *Vir virum legit*, declarat Pet. Victorius lib. 18 cap. 9. Variar. lect.

5 *Omissis equis ad primos pedites*] Hic

primos ordines peditum, per arma, per corpora, evaserint: ea velut nova inter fessos exorta acies, turbavit signa Etruscorum. Secuta deinde impetum eorum, utcumque affecta erat, cætera multitudo, tandem perrumpit ordines hostium. Tunc vinci pertinacia cœpta, & averti manipuli quidam: &, ut semel dedere terga, etiam certiorem capessere fugam. Ille primum dies fortuna veteri abundantes Etruscorum fregit opes. casum in acie quod roboris fuit, castra eo impetu capta, direptaque. Pari subinde periculo gloriæque eventu bellum in Samnitibus erat, qui, præter cæteros belli apparatus, ut acies sua fulgeret novis armorum insignibus, fecerunt. Duo exercitus erant: scuta alterius auro, alterius argento cælaverunt. Forma erat scuti: sammum latius qua pectus atque humeri teguntur, fastigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis caussa: spongia pectori tegumentum: & sinistrum crus ocrea tectum: galeæ cristatæ, quæ speciem magnitudini corporum adderent. tunicæ auratis militibus versicolores, argentatis linteæ candidæ. his dextrum cornu datum: illi in sinistro consistunt. Notus jam Romanis apparatus insignium armorum fuerat: doctique à ducibus erant, *horridum militem esse debere; non cælatum auro & argento, sed ferro & animis fretum. quippe illa prædam vernus, quam arma esse; mucrones ante rem, deformia inter sanguinem & vulnera. Virtutem esse militis decus, & omnia*

Hic jam olim ambigui fuere. Apud primum invenio Froelicium, quod editur. Thuan. Andreas, Becharius, Asc. Mog. *ad proximos peditum.* Duo Pall. & Camponus: *ad proximos ordines per arma.* Aldus & Juntas cum Chiffl. & Voss. altero, *ad proximos ordines peditum per arma.* Tertius denique Pall. Voss. prior & Bud. *ad primos ordines peditum per arma, per corpora, evaserint.* Ea hæc maxime probanda videtur lectio. Lib. 10. *Relinquebat interea inter ordines peditum, qua fuga data, ... ea ægre permitti poterant.* Et rursum: *Viadum fuit aperto agro, in ordines venit.* Nil ita proximus abesse malis. Cæsar 7 Gall. *Ad sinistrum quem locum duæ ejus legiones tenebant, quam primi ordines hostium, transfixi pilis concidebant, tamen non recedebant loco.* Hebant nec dabat fugitivorum turba quidquam. Curtius lib. 7. *Satis constabat in primo certamine quadrupedem, demtaque galea &c.* J. F. Gron.

1 *Utcumque affecta fuerat.* Commodius erat, ut Flor. Rott. Helm. dant Vossiani, Thuan. tres Pall. Mureti codices. *Idem.*

omnia illa victoriam sequi: & ditem hostem quamvis pauperis victoris præmium esse. His Cursor vocibus instinctos milites in prœlium ducit. dextro ipse cornu consistit: sinistro præfecit magistrum equitum. Simul est concursum, ingens fuit cum hoste certamen; non segnius inter dictatorem & magisttum equitum, ab utra parte victoria inciperet. Prior forte Junius commovit hostem, lævo dextrum cornu, sacratos more Samnitium milites, eoque candida veste, & paribus candore armis insignes. eos se Orco mactare Junius dictitans, quum intulisset signa, turbavit ordines, & haud dubie impulit aciem. Quod ubi sensit dictator, *Ab lævone cornu victoria incipiet?* inquit, *& dextrum cornu, dictatoris acies, alienam pugnam sequetur, non partem maximam victoriæ trahet?* Concitat milites. nec peditum virtuti equites, aut legatorum studia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab lævo cornu, ambo consulares, ad equites in cornibus positos evehuntur: adhortatique eos, ut partem secum capesserent decoris, in transversa latera hostium incurrunt. Is novus additus terror, quum ex parte utraque circumvasisset aciem, & ad terrorem hostium legiones Romanæ redintegrato clamore intulissent gradum; tum fuga à Samnitibus cœpta. Jam strage hominum armorumque insignium campi repleri, ac primo pavidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem retenta. captis direptisque ante noctem injectus ignis. Dictator ex Senatusconsulto triumphavit. cujus triumpho longe maximam speciem captiva arma præbuere. tantum magnificentiæ visum in iis, ut aurata scuta [1] dominis argentariorum ad forum ornandum dividerentur. inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, quum thensæ ducerentur. Et Romani quidem, ad honorem

1 *Dominis argentariorum*] Leg. *argentariarum*. subint. tabernarum. *Mureius*. Scribendum omnino *argentariarum*, quia subauditur, *tabernarum*. Vide lib. 26 cap. 27, & lib. 40 cap. 51. *Gisb. Cuperus*.

norem Deum insignibus armis hostium usi sunt: Campani, ab superbia & [1] odio Samnitium, gladiatores, (quod spectaculum inter epulas erat,) eo ornatu armarunt, [2] Samnitiumque nomine compellarunt. Eodem anno cum reliquis Etruscorum ad Perusiam, [2] quæ & ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius Consul nec dubia, nec difficili victoria dimicat. ipsum oppidum (nam ad mœnia victor accessit) cepisset: ni legati dedentes urbem exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Etruriæ amicitiam petentibus præ se Romam ad senatum missis, Consul, [3] præstantiore etiam quam dictator victoria triumphans, urbem est invectus. Quin etiam devictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos, P. Decium & M. Valerium, est versum: quos populus proximis comitiis ingenti consensu Consulem
41 alterum, alterum prætorem declaravit. Fabio ob egregie perdomitam Etruriam continuatur consulatus: [4] Decius collega datur. Valerius prætor quartum creatus. [5] Consules partiti provincias. Etruria Decio, Samnium Fabio evenit. Is [6] profectus ad Nuceriam Alfaternam; tum

1 *Odio Samnitium gladiatores Samnitium nomine appellarunt*] Hinc Cicero dixit pro Sextio: *Ex ergastulis emptos nominibus gladiatoriis ornavit, & sortito aliis Samnites, alios provocatores fecit.* Et Lucilius, ut est apud Marcellum:

Æserninus fuit flacco ore una equidem
Samnu, spurcus homo, vita illa dignus, loco que
Cum Pacidiano componier, optimus multo
Post homines natos, gladiator, qui fuit unus.

Erant etiam alia gladiatorum nomina, ut *Thrax, Mirmillo, Retiarius*, de quibus alii. *Sigonius.*

Samnitiumque nomine appellarunt] Flor. Rott. Helm. Voss. duo *compellarunt*. J. F. Gron.

2 *Quæ ipsa induciarum fidem ruperat*] In Aldina, Juntæ & Frobeniana videt: *quæ & ipsa*. Vetuit Gelenius: legendum, *quæ ipsa*, inquit; non *quæ & ipsa*. Et sane Andreas & cæteri ante Aldum, ut ille voluit. Sed Flor. Rott. Helm. Vossianus, Mureti: *quæ & ipsa*. Idem.

3 *Præstantiore, quam*] Vet. lib. *Præstantiore etiam quam*. Sigonius.

4 *Decius collega datus*] Chifl. *Decii collega*. Voss. & Helm. *Decio collega*. Forte mutata distinctione: *Fabius ob egregie perdomitam Etruriam, continuatur consulatu, Decio collega datur*. J. F. Gron.

5 *Consules partiti provincias*] Lege: *Consulibus partitis provinciis, Etruria Decio, Samnium Fabio evenit*. Idem.

6 *Profectus ad Nuceriam Alfat... jam tum — aspernatus, oppugnando sub... egit*] Vet. lib. *Is profectus ad Nuceriam Alphaternam, jam tum pacem petentes quod uti ea cum daretur, noluissent, aspernatus, cam oppugnando subegit*. Ita autem legendum esse aperte etiam doce

Diodo

tum pacem petentes, quod uti ea quum daretur, noluissent, aspernatus, oppugnando ad deditionem subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum: haud magno certamine hostes victi. [1] neque ejus pugnæ memoria tradita foret, ni Marsi eo primum prælio cum Romanis bellassent. Secuti Marsorum defectionem Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoque alteri consuli secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui præbere, atque inducias in quadraginta annos petere: [2] Volsiniensium castella aliquot vi cepit: quædam ex iis diruit, ne receptaculo hostibus essent: circumferendoque passim bello, tantum terrorem sui fecit, ut nomen omne Etruscum fœdus ab Consule

Diodorus, qui scribit, Sp. Nautio & M. Popillio consulibus, ita: οἱ δὲ Νωκερίαν τὴν Ἀλφατέρνῳ καλουμένῳ οἰκοῦντες, ἀπειθοῦντες τοῖς πᾶσιν, τὴν Ῥωμαίων φιλίας ἀπέστησαν. Id est, *Qui Nuceriam Alphaternam incolunt, à Romanis defecerunt.* Itaque paulo ante Livius dixit: *Classis Romana à P. Cornelio in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset, socii inde navales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti.* Est autem *Nuceria* in Campania IX millia passuum distans à mari, auctore Plinio, qui idem de Alphaternis populis mentionem facit. Neque vero hic *Alifæ* locum habent, quas supra aptas tradidit, neque postea defecisse adscripsit. Glareanus tamen *Luceriam* sine causa emendat. *Sigonius.*

Ad Nuceriam Alfaternam, jam tum pacem petentes] Recte Sigonius sic pro eo, quod edebatur jam ab Andrea. *Alifates.* Confirmant nostri: sed præterea Thuan. duo Voss. Helm. ignorant *jam.* Igitur sequens particula manda, ut sit: *Alfaternam, jam pacem petentes.* Ut Naso: *Jam trepidum, jam verba minus violenta loquentem.* Quod vero, *aspernatus, eam oppugnando*, vult Sigonius, nec meliores codices habet subscriptores, & perinde peccat, ut Cluverius, cum legit *Alfaternos*, quo scilicet oratio & sensus constet, lib. 4 Italiæ antiq. cap. 5. Is vero & sic constat. Intelligimus enim ejus urbis incolas. Sic lib. 10. *Hac uti Patavium sunt nuntiata (semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes juventutem dirigunt.* Lib. 24. *Helorum atque Erbessum, dedentibus ipsis, recipit.* Et eodem: *Murgantiam primum, prodito ab ipsis præsidio Romano, recipit.* Lib. 26. *Emporiis, urbe Græca (oriundi & ipsi à Phocæa sunt) copias exponit.* Lib. 31. *Elaunta & Alopeconesum; tradentibus ipsis, recipit.* Lib. 44. *Postero die progressus, Agassam urbem, tradentibus sese ipsis, recepit.* Vide supra ad 8, 11. *J. F. Gron.*

1 *Neque ejus pugnæ memoria tradita*] Annon *prodita*? Istud enim *tradita* sine ullo adjuncto, puta *veterum monumentis, annalibus*, &c. non placet. *Tan. Faber.*

Neque ejus pugnæ memoria tradita foret] Satis commode. Sed optimus Flor. *ei pugnæ.* Ut liceat suspicari: *Neque ea pugna memoriæ tradita foret.* Cicero parad. 3. *Nam ipsum doctum & sapientem virum fuisse memoriæ traditum est.* J. F. Gron.

2 *Volsiniensium*] *Vulsiniensium*, ex Capitolinis triumphis. *Sigonius.*

sule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratum. induciæ annuæ datæ: stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum, & binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarum fuit. Tranquillas res jam Etruscis turbavit repentina defectio Umbrorum; gentis integræ à cladibus belli, nisi quod tranſitum exercitus ager senserat: ii concitata omni juventute sua, & magna parte Etruscorum ad rebellionem compulsa, tantum exercitum fecerant, ut relicto post se in Etruria Decio, ad oppugnandam inde Romam ituros, magnifice de se, ac contemptim de Romanis loquentes, jactarent. Quod incœptum eorum ubi ad Decium Consulem perlatum est, ad urbem ex Etruria magnis itineribus pergit: & [1] in agro Pupiniensi ad famam intentus hostium consedit. Nec Romæ spernebatur Umbrorum bellum: & ipsæ minæ metum fecerant, [2] expertis à Gallica clade quam intutam urbem incolerent. Itaque legati ad Fabium Consulem missi sunt: ut, si quid laxamenti à bello Samnitium esset, in Umbriam propere exercitum duceret. Dicto paruit Consul, magnisque itineribus ad Mevaniam, ubi tum copiæ Umbrorum erant, perrexit. Repens adventus consulis, quem procul Umbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Umbros, ut alii recedendum ad urbes munitas, quidam omittendum bellum censerent. [3] Plaga una (Materinam ipsi appellant) non continuit modo cæteros in armis, sed confestim ad certamen egit. castra vallantem Fabium adorti sunt. Quos ubi effusos ruere in munimenta consul vidit, revocatos milites ab opere, prout loci natu-

1 *In agro Tipinienſi*] Scribe *Tupinienſi*, id est, qui erat *in Pupinia*, de qua dicam post, quod quid ea sit, se dicat Glareanus ignorare. *Sigonius.*

2 *Expertis à Gallica clade*] Præpositionem abjecerunt Flor. Thuan. Helm. Voss. Mureti codices. Et quid ea opus? *J. F. Gron.*

3 *Plaga una (Materinam ipsi appellant)*] *Plaga* hic haud dubie militiæ nomen, & fortassis quod πλαγίαν vocant Græci, aciem quadratam altera parte longiorem. *Glareanus.*

1 *Urbe*

natura tempusque patiebatur, ita instruxit: cohortatusque prædicatione vera qua in Tuscis qua in Samnio partorum decorum, exiguam appendicem Etrusci belli conficere jubet: & vocis impiæ pœnas expetere, qua se [1] urbem Romanam oppugnaturos, minati sint. Hæc tanta sunt alacritate militum audita, ut clamor sua sponte ortus loquentem interpellaverit ducem. ante imperium deinde, [2] concentu tubarum ac cornuum, cursu effuso in hostem feruntur. Non tamquam in viros, aut armatos incurrunt, [3] mirabilia dictu: signa primo eripi cœpta signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad consulem, armatique milites ex acie in aciem transferri. & sicubi est certamen, scutis magis quam gladiis geritur res. [4] Umbonibus incussaque ala sternuntur hostes. plus capitur hominum, quam cæditur: atque una vox ponere arma jubentium per totam fertur aciem. Itaque inter ipsum certamen [5] facta deditio est à primis auctoribus belli. postero insequentibusque diebus, & cæteri Umbrorum populi deduntur. Ocriculani sponsione in amicitiam accepti. Fabius alienæ sortis victor belli, in suam provin- 42
ciam exercitum reduxit. itaque ei ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuaverat consulatum; ita Senatus insequente anno, quo Ap. Claudius, L. Volumnius Consules fuerunt, prorogavit, maxime Appio adversante, imperium. Appium censorem petisse

1 *Urb. Rom. oppugnaturos*] Vet. lib. *Expugnaturos*. Sigonius.

2 *Concentu tubarum ac cornuum*] Plenius aptiusque Flor. & Mureti: *ante imperium, ante concentum tubarum ac cornuum*. neque enim signa canebant ante imperium. *J. F. Gron.*

3 *Mirabilia dictu*] Vet. lib. *Mirabile dictu*. Sigonius.

4 *Umb. incussaque ala*] Vet. lib. *Umbonibus incussa ala*. Idem.

Umbonibus incussaque ala sternuntur] Sigonius auctoritate suorum delet copulativam, immemor sic loquutum esse nostrum lib. 30. *Movere loco hostium aciem Romani, ala deinde & umbonibus pulsantes, in summotos gradu illato, aliquantum spatii velut nullo resistente incessere*. Nec deerat in illis, quos vidimus. Lib. 4. *Adsurgentem ibi regem umbone resupinat*. Hoc ipso capite superius nostri: *ita instruit, cohortatusque prædicatione*. J. F. Gron.

5 *Facta deditio est à primis*] Duo Pall. & alter Voss. *inter ipsum certamen facta deditione à primis auctoribus belli, postero insequentibusque*. Idem.

se consulatum, comitiaque ejus ab L. Furio tribuno plebis interpellata, donec se censura abdicavit, in quibusdam annalibus invenio. Creatus consul, quum collegæ novum bellum, Salentini hostes decernerentur, Romæ mansit, ut urbanis artibus opes augeret, quando belli decus penes alios esset. Volumnium provinciæ haud pœnituit. multa secunda prœlia fecit: aliquot urbes hostium vi cepit. prædæ erat largitor, & benignitatem per se gratam comitate adjuvabat, militemque iis artibus fecerat & periculi & laboris avidum. Q. Fabius proconsul ad urbem Allifas cum Samnitium exercitu signis collatis confligit. minime ambigua res fuit. Fusi hostes, atque in castra compulsi. nec castra forent retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circumsessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset. Postero die, vix dum luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samnitium forent, ut cum singulis vestimentis emitterentur. Hi omnes sub jugum missi. sociis Samnitium nihil cautum: ad septem millia sub corona veniere. qui se civem Hernicum dixerat, seorsum in custodia habitus. Eos omnes Fabius Romam ad senatum misit: & quum quæsitum esset, delectu, an voluntarii pro Samnitibus adversus Romanos bellassent; per Latinos populos custodiendi dantur. jussique eam integram rem novi consules, P. Cornelius Arvina, Q. Marcius Tremulus (ii enim jam creati erant) ad senatum referre. id ægre passi Hernici; concilium populorum omnium habentibus Anagninis, in circo, quem Maritimum vocant, præter Alatrinatem Ferentinatemque & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Roma-
43 no bellum indixerunt. In Samnio quoque, quia decesserat inde Fabius, novi motus exorti. Calatia & Sora, præsidiaque quæ in iis Romana erant, expugnata & in captivorum corpora militum fœde sævitum. itaque eo P. Cornelius cum exercitu missus. Marcio novi ho-
ste

ſtes (jam enim Anagninis Herniciſque aliis bellum juſſum erat) decernuntur. Primo ita omnia opportuna loca hoſtes inter conſulum caſtra interceperunt, ut pervadere expeditus nuncius non poſſet, [1] & per aliquot dies incerti rerum omnium, ſuſpenſique de ſtatu alterius, uterque conſul ageret, Romamque is metus manaret: adeo, ut omnes juniores ſacramento adigerentur, atque ad ſubita rerum duo juſti ſcriberentur exercitus. Cæterum Hernicum bellum nequaquam [2] pro præſenti terrore ac vetuſtate gentis gloriæ fuit. nihil uſquam dictu dignum auſi, trinis caſtris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita ut ad ſenatum Romam legatos mitterent, pacti ſunt bimeſtri ſtipendio frumentoque, & ſingulis in militem tunicis. Ab ſenatu ad Marcium rejecti, cui Senatuſconſulto permiſſum de Hernicis erat: iſque eam gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter conſul ſuperior viribus, locis impeditior erat. Omnia itinera obſepſerant hoſtes: ſaltuſque pervios ceperant, ne qua ſubvehi commeatus poſſent: neque eos quum quotidie ſigna in aciem conſul proferret, elicere ad certamen poterat. ſatiſque apparebat neque Samnitem certamen præſens, nec Romanum dilationem belli laturum. Adventus Marcii, qui Hernicis ſubactis maturavit collegæ venire auxilio, moram certaminis hoſti exemit. nam, ut qui ne alteri quidem exercitui ſe ad certamen credidiſſent pares, conjungi utique paſſi duo conſulares exercitus, nihil crederent ſupereſſe ſpei; advenientem incompoſito agmine Marcium aggrediuntur. Raptim collatæ ſarcinæ in medium: & prout tempus patiebatur, inſtructa acies. Clamor primum in ſtativa perlatus, dein conſpectus procul pulvis, tumul-

1 *Et per aliquot dies*, &c.] Non celari meretur ſcriptura codicis Rottend. quæ hæc eſt: *ut pervadere expeditus nuncius non poſſet. Per aliquot dies incerti rerum omnium, ſuſpenſique de ſtatu alterius uterque conſul agere; Romamque is metus manarat.* J. F. Gron.

2 *Pro præſenti terrore ac vetuſtate gentis gloriæ fuit*] Flor. *gloria*. Forte: *ac vetuſta gentis gloria fuit*. Idem.

multum apud alterum consulem in castris fecit. isque confestim arma capere jussis, raptimque eductis in aciem militibus, transversam hostium aciem, atque alio certamine occupatam, invadit: clamitans *summum flagitium fore, si alterum exercitum utriusque victoriæ compotem sinerent fieri, nec ad se sui belli vindicarent decus.* Qua impetum dederat, perrumpit: aciemque per mediam in castra hostium tendit, & vacua defensoribus capit atque incendit. Quæ ubi flagrantia Marcianus miles conspexit, & hostes respexere, tum passim fuga cœpta Samnitium fieri sed omnia obtinet cædes: nec in ullam partem tutum perfugium est. Jam triginta millibus hostium cæsis, signum receptui consules dederant, colligebantque in unum copias, invicem inter se gratantes: quum repente visæ procul hostium novæ cohortes, quæ in supplementum scriptæ fuerant, integravere cædem. in quas nec jussu consulum, nec signo accepto victores vadunt; malo tirocinio imbuendum Samnitem, clamitantes. Indulgent Consules legionum ardori, ut qui probe scirent novum militem hostium inter perculsos fuga veteranos, ne tentando quidem satis certamini fore. Nec eos opinio fefellit. omnes Samnitium copiæ veteres novæque, montes proximos fuga capiunt. eo & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci victis est. & de jugis, quæ ceperant, funduntur; jamque una voce omnes pacem petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphans, in urbem rediit: statuaque equestris [1] in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam civitatem, suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos, quod aliquandiu Hernicorum

sol

1 *In foro decreta est*] Forte: *decreta est*. J. F. Gron.

1 *Ma*

soli habuerunt, permissum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant, civitas sine suffragii latione data: concilia connubiaque adempta: & [1] Magistratibus, præterquam sacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Junio Bubulco censore locata est: quam consul bello Samnitium voverat. ab eodem collegaque ejus M. Valerio Maximo viæ per agros publica impensa factæ. [2] Et cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renovatum: legatisque eorum, qui ad id venerant, comiter munera missa. Dictatorem 44
idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. Decio Mure. ab iis, propter quæ creati erant, comitia consularia habita, quia neuter consulum potuerat bello abesse. Creati consules [3] L. Postumius, Ti. Minucius. Hos consules Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit. biennio exempto, quo Claudium Volumniumque, & Cornelium cum Marcio consules factos tradidimus: memoriane fugerit in annalibus digerendis, an consulto binos consules falsos ratus transcenderit, incertum est. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incursiones factæ. itaque ambo consules in Samnium missi. Quum diversas regiones, [4] Tifernum Postumius, Bovianum Minucius petissent; Postu-

1 *Magistratibus interdictum*] Videri posset pugnare inter se, *civitate donare*, & *magistratibus interdici*: verum hæc neutiquam inter se pugnant, cum alterum ad municipii; alterum ad præfecturæ jus pertineat; quorum hoc inter conditiones Italicarum civitatum durissimum fuit, cum formula præfecturæ non longe à provinciæ formula videatur abfuisse. Ut enim quotannis in provinciis prætores Roma mitti soliti; sic in præfecturas præfecti, qui eas administrarent, ac jus dicerent, cum municipia suos magistratus, *Decuriones*, *Duumviros*, *Ædiles*, &c. haberent. *Sigonius.*

2 *Et cum Carthag. eodem anno fœdus tertio*] Polyb. lib. 3 ait primum fœdus cum Carthaginiensibus ictum sub primis Coss. quod Livius omisit. Tertium autem ictum eo tempore, quo Pyrrhus Rex in Italiam trajecerit. Livius hoc anno, tertio ictum. Antea etiam anno 407. Sed primone an secundo incertum. *Glareanus.*

3 *L. Posth. T. Minutius*] *Ti. Minucius*, tum ex fragmento consulatus Capitolini; tum etiam apertius ex Diodoro, qui Τιβέριον Μινούκιον edit. *Sigonius.*

4 *Tifernum Postum.*] *Tifernum* cum sit in Umbria oppidum, miratur Glareanus hoc loco in Samnio poni, quod idem sit etiam sequenti libro.

Postumii prius ductu ad Tifernum pugnatum. [1] Alii haud dubie Samnites victos, ac viginti millia inde hominum capta tradunt: alii Marte æquo discessum, & Postumium metum simulantem nocturno itinere clam in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul, ut stativa tuta, copiosaque (& ita erant) petisse videretur; postquam & munimentis castra firmavit, & omni apparatu rerum utilium instruxit; [2] relicto firmo præsidio de vigilia tertia, qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum adversus alios sedentem, ducit. ibi auctore Postumio Minucius cum hostibus signa confert; & quum anceps prælium in multum dici processisset, tum Postumius integris legionibus defessam jam aciem hostium improviso invadit. Itaque quum lassitudo ac vulnera fugam quoque præpedirent; occidione occisi hostes, signa unum & viginti capta: atque inde ad castra Postumii perrectum. Ibi duo victores exercitus perculsum jam fama hostem adorti fundunt fugantque: [3] signa militaria sex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Gellius, multique alii mortales, & castra utraque capta: & [5] Bovianum, ubi postero die cœptum oppu-

Ego vero utroque in libro T. Livium in omnibus vetustis libris ita reperio. *Sigonius.*

1 *Alii --- triginta inde millia h. --- alii*] Malim in dubia inter auctores victoria *duo millia*, quam *triginta*, ut Diodorus scribit: ἔρα πώποτε ὁ ἐζώγρησαν ὑπὲρ τοὺς δισχιλίους. *Idem.*

Triginta millia inde hominum] Duo Fall. Thuan. duo Voss. Helm. *ac xx millia hominum.* Sine *tot inde.* Sigonius ex Diodoro *duo millia.* J. F. Gron.

2 *Relicto firmo præsidio vigilia tertia*] Fuldenses & omnes scripti nostri, *de vigilia tertia*, aut, quod malo, *de tertia vigilia.* Ante tertiam vigiliam exactam. Lib. 34. *Ipse de tertia vigilia navem conscendit & profugit.* Lib. 40. *Sole* [illegible] *de tertia vigilia conscendit.* Cæsar lib. 1 Gall. *De tertia vigilia cum legionibus tribus è castris proficiscitur.* Iterum: *De tertia vigilia T. Labienum legatum propere cum duabus legionibus summum jugum montis adscendere jubet.* Idem.

3 *Signa militaria sex & viginti capta*] Deleo τὰ *capta.* Sufficit enim mox poni, *& castra utraque capta.* Idem.

4 *Statius Gellius*] Diodorus vocat Γέλλιον Γέλιον. *Sigonius.*

5 *Bovianum u. p. d. cœptum oppugnari, b. capitur*] Miratur hoc etiam loco Glareanus, *Bovianum*, quod anno CCXLIII supra expugnatum traditur, idem hoc anno iterum, sine ulla defectionis mentione, captum à Livio scribi

oppugnari, brevi capitur. magnaque gloria rerum gestarum consules triumpharunt. Minucium consulem cum vulnere gravi relatum in castra mortuum, quidam auctores sunt, & M. Fulvium in locum ejus consulem suffectum: & ab eo quum ad exercitum Minucii missus esset, [1] Bovianum captum. Eodem anno [2] Sora, Arpinum, Censennia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simulacrum in Capitolio positum, dedicatumque. [3] P. Sulpicio Saverrione, P. Sempronio Sopho consulibus, Samnites, seu finem, seu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus responsum est, *nisi sæpe bellum parantes pacem petissent Samnites, oratione ultro citroque habita, de pace transigi potuisse. nunc, quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium consulem cum exercitu brevi in Samnio fore: eum ad bellum pacemne inclinent animi, falli non posse. Comperta omnia senatui relaturum. decedentem ex Samnio Consulem legati sequerentur.* Eo anno quum

scribi; ne miretur, Diodorus admonet, qui *Bolam*, non *Bovianum* captum ait, libro vigesimo, ubi res gestas hisconsulibus edit: Τῶν δ' ὑπάτων δύο τὴν ἐλόντων πόλιν, Βώλαν, Γέλιον, Γαΐου τοῦ Σαμνιτῶν ἡγεμόνα ἑαυτῶν μὴ φρονοῦντα ὀξαιρεσίων. *Sigonius.*

1 *Bolam captam*] Omnes libri, *Bovianum captum.* Miratur Glareanus, oppidum quod supra expugnatum traditur, idem hoc anno iterum, sine ulla defectionis mentione, captum à Livio dici. Sigonius ut caussa mirandi cessaret, auctore Diodoro Siculo scribit *Bolam captam*, non hic modo, sed præterea bis eodem capite; ubi *Boviani* mentio est. Modius ubique reddidit *Bovianum*, quod prioribus duobus locis reliquit Gruterus, hoc ultimo fecit *Bolam captam.* Floren. Thuan. Voss. medio loco: *& Bovianum, ubi postero die cœpta oppugnari.* non *cœptum.* Scio defendi posse *Bovianum cœpta*, ut *in Eunuchum suam.* Non hoc tamen spectasse Livium puto: sed librarii, qui hoc retinuere, fatentur fuisse aliquando: *& Bola, ubi postero die cœpta oppugnari.* J. F. Gron.

2 *Sora, Arpinum, Consentia recepta*] Vet. lib. *Censennia.* Diodorus *Serenniam* edit, libro vigesimo: οἱ δ' ὕπατοι τὴν συμμαχίδων πόλεων τὰς ἀλόσας ἀνεκτήσαντο Σώρην, Ἀρπίνας, καὶ Σερεννίαν. *Consentia* certe locum non habet. Qua de re laborat Glareanus. *Sigonius.*

Arpinum, Censennia] Sic Sigonius, cum feciſſent *Consentia.* Apud Diodorum est *Serennia.* Glareanus & Cluverius *Æsernia.* Andreas, *Cesſenia.* Flor. *Cesennia.* Rott. & Helm. *Cersennia*, ut credibile sit *Cersenniam* vel *Cirsenniam* esse inter Corfinium & Albam Fucentiam in Itinerario Antonini & tabula Peutingeri conspicuam. quæ conjectura est Alberti Rubenii. *J. F. Gron.*

3 *P. Sulp. Averrione*] *Saverrione* ex tabulis Capitolinis. *Sigonius.*

1 *Intra*

quum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragrasset, fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Æquos inde veteres hostes, cæterum permultos annos sub specie infidæ pacis quietos, versa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine missitaverant simul cum iis Samniti auxilia; & post Hernicos subactos, universa prope gens, sine dissimulatione consilii publici, ad hostes desciverat: & postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere, feciales venerant, res repetitum, *tentationem*, ajebant, *esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur. quod quantopere optandum foret, Hernicos docuisse: quum quibus lucuerit, suas leges Romanæ civitati præoptaverint: quibus legendi quid mallent, copia non fuerit, pro pœna necessariam civitatem fore.* Ob hæc vulgo in conciliis jactata, populus Romanus bellum fieri Æquis jussit: consulesque ambo ad novum profecti bellum, quatuor millibus à castris hostium consederunt. Æquorum exercitus (ut qui suo nomine permultos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alii eundum in aciem, alii castra tuenda censent: movet plerosque vastatio futura agrorum, ac deinceps cum levibus præsidiis urbium relictarum excidia. Itaque postquam inter multas sententias una, quæ omissa cura communium ad respectum suarum quemque rerum vertisset, audita; ut prima vigilia diversi è castris ad deportanda omnia tuendaque mœnibus in urbes abirent; cuncti eam sententiam ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie constiterunt: & ubi nemo obvius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. Cæterum, postquam ibi neque stationes pro portis, nec quemquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animadverterunt; insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgressi deinde vallum quum deserta omnia invenissent, pergunt hostem vesti-

gi-

giis sequi: sed vestigia in omnes æque ferentia partes, ut in dilapsis passim, primo errorem faciebant; post, per exploratores compertis hostium consiliis, ad singulas urbes circumferendo bello, unum & quadraginta oppida [1] intra dies quinquaginta omnia oppugnando ceperunt; quorum pleraque diruta, atque incensa, nomenque Æquorum prope ad internecionem deletum. De Æquis triumphatum, exemploque eorum clades fuit, ut [2] Marrucini, Marsi, Peligni, Frentani, mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. iis populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flavius Cn. 46
filius scriba, patre libertino, humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus; ædilis curulis fuit. Invenio in quibusdam annalibus, [3] quum appareret ædilibus fierique se pro tribu ædilem videret, neque accipi nomen

1 *Intra dies triginta o.op. c.*] Vet. lib. *Dies quinquaginta:* atque ita etiam Diodorus libro vigesimo: ἐχειρώσατο μὲν πόλεις ἐν ἡμέραις πεντήκοντα. *Sigonius.*

2 *Marrucini, Marsi, Peligni, Ferentini*] Supra ostendi legendum esse *Frentani.* Eadem menda est apud Cæsarem libro primo de Bello civili: *Per fines Marrucinorum, Ferentinorum, Larinatium in Apuliam pervenit.* Diodorus item libro vigesimo, cum Marrucinis, Marsis, Pelignis amicitiam & societatem initam pariter scribit. *Idem.*

3 *Cum appar. ædil. fierique se pro tribu ædilem vid. neque ejus accipi nom. q. script. fac.*] Vox *Ejus*, non est in veteribus libris. Sic Piso apud Gellium de eodem: *Cn. Flavius patre libertino natus scriptum faciebat, isque in eo tempore ædili curuli apparebat, quo tempore ædiles subrogantur. Eumque primæ tribus ædilem curulem renunciaverunt: at ædilis qui comitia habebat, negat accipere, neque sibi placere, qui scriptum faceret, curulem ædilem fieri. Cn. Flavius dicitur tabulas posuisse, scripto sese abdicasse. Isque ædilis curulis factus est.* Factum porro esse cum Q. Amicio Prænestino scribit Plinius libro trigesimo tertio, capite primo. Hic autem non *C. Flavius*, ut vulgo, sed *Cn.* dicitur in veteribus libris apud Diodorum, apud Ciceronem in epistolis ad Atticum, & apud Pisonem: ex quo perspici potest, etiam hoc loco *Cn. Flavium* esse scribendum. Porro autem *pro tribu ædilem fieri*, est *à prima tribu ædilem renunciari*, ut ait Piso. *Idem.*

Fierique se pro tribu ædilem videret] Muretus tentabat: *fierique se à prima tribu.* Amico, homini docto, non satisfaciebant, quæ dixi 4 Obser. 1, neque enim simile illi videbatur: *Tribus Sergia principium fuit: pro tribu Sex. L. F. Varro primus scivit:* malebat denique, *per tribus*, ut Cicero contra Rullum: *ecquando nisi per XXXV tribus creati sint?* Mihi vero hoc multum abesse à sensu hujus loci, illa autem simillima videntur. Quid enim, *pro tribu primus scivit*, aliud est quam, in prærogativa tribu, vel in ea tribu, quæ principium erat, primus suffragium tulit? At ita prorsus hoc loco, *quum fieri se pro tribu ædilem videret*, est, quum

men, quia scriptum faceret; tabulam posuisse, & jurasse, se scriptum non facturum. quem aliquanto antea desiisse scriptum facere arguit Macer Licinius, tribunatu ante gesto, triumviratibusque; nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum (id quod haud discrepat) contumacia adversus contemnentes humilitatem suam nobiles certavit. civile jus repositum in penetralibus pontificum evulgavit, fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset, sciretur: ædem Concordiæ in area Vulcani summa invidia nobilium dedicavit; coactusque consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex maximus verba præire, quum more majorum negaret, nisi Consulem aut imperatorem posse templum dedicare. Itaque ex auctoritate senatus latum ad populum est, ne quis templum aramve injussu senatus aut tribunorum plebei partis majoris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit adversus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi causa Flavius quum venisset, consensuque nobilium adolescentium, qui ibi assidebant, assurrectum ei non esset; curulem afferri scilam eo jussit, ac fede honoris sui anxios invidia inimicos spectavit. Cæterum Flavium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudii censura vires nacta, qui senatum primus libertinorum filiis lectis inquinaverat. & postea quam eam lectionem nemo ratam habuit, [1] nec in curia

quum in prærogativa seu ea, quæ principium edixit, scire se fieri cerneret. *Qui patricia prima sortitus est* de magistratu, is *prærogativus* & primus *jussit* eum magistratum. De quo *prærogativa* indagatum optatum tulit, quæ *primum petit*, is *prærogativus* hic est ab eo, qui primus scivit. Ego qui hæc diligentia putat, neutrum intelligit. *J. F. Gron.*

Ne non accepti nomen? Quorum petitio recta & legitima videbatur, eorum *nomina* ab eo, qui comitiis præerat, *accepti*, eorumque *ratio haberi* dicebatur. Livius lib. 27, 6 & 8. Lib. 39, 39. *Sic Sonius.*

1. *Nec ea cura adepta erat, quæ petierat opes inclitas*; Quid sit in curia manere? opes, scio. Lib. 6, de Manlio, *Pejus in intra tectum, quam in arcem, opinum consulat, excellere suas opes animo adverti.* Apud Sallustium *homo clarus & tum in senatu potens Optimus.* Sed quo respectu hæ opes appellentur *magnæ*, parum intelligo. Urbanas hæ-

be-

curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas; humilibus per omnes tribus divisis, forum & campum corrupit. tantumque Flavii comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit civitas. aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud forensis factio tenebat; donec Q. Fabius & P. Decius censores facti: & Fabius simul concordiæ causſa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas appellavit. adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. [1] Ab eodem institutum dicitur, ut equites Idibus Quintilibus transveherentur.

EPI-

beat forsan opes, qui domi multum possit, si contra ponantur opes apud exercitum: quarùm hic nulla mentio; nec igitur debet fieri opum urbanarum. Scribe: *nec in curia adeptus erat, quas petierat opes, urbanis humilibus* &c. De quo uberius in nostro de Sestertiis repetitæ editionis. *J. F. Gron.*

1 *Ab eod. i. d. ut equites Idibus Quintil. transveherentur*] Idem iisdem verbis tradit Valerius. Cæterum id significare videtur, de quo Plutarchus in Pompeio, ad sedentes in foro censores, unumquemque equitem equum suum adduxisse, & de stipendiis legitimis confectis interrogatos rationem iis reddidisse, ita: τότε παρεκάθηντο οἱ πμητὴ Γέλλιος καὶ Λέντυλος ἐν κόσμῳ, καὶ παρῆν ἕως τῶν ἱππέων ἐξεταζομένων. ὡς δὲ ὁ Πεμπτίνος ἀνωθεν ἀπ' ἀρχῆς κατηρχμένος, τὰ μὲν ἄλλα παρῆσπμα τῆ ἀρχῆς ἔχων, αὐτὸς δὲ λαβὼν χειρὸς ἄγων τὸν ἵππον. εἶτα ὁ παρεστὼς ὑπερος ἠρώτησε, πεπθάνομαί σε, ὦ Πομπήϊε, εἰ πάσας ἐστράτευσας τὰς κατὰ νόμον στρατείας. Cæterum de censura Ap. Claudii hujus copiose Diodorus lib. 20. *Sigonius.*

1 *Tum*

EPITOME

LIBRI X.

COloniæ deductæ sunt Sora ac Alba. Carseoli Marsi in deditionem accepti. Collegium augurum amplia-tum est, ut essent novem, cum antea quaterni fuis-sent. Lex de provocatione ad populum, à Valerio consule [1] tunc tertium lata est. Duæ tribus adjectæ sunt, [2] A-nienſis & Terentina. Samnitibus bellum indictum; & adversus eos sæpe prospere pugnatum. Quum adversus Etruscos, Um-bros, Samnites, Gallos, P. Decio [3] & Q. Fabio ducibus, pu-gnaretur, Romanusque exercitus in maximo esset discrimine, P. Decius, secutus exemplum patris, devovit se pro exercitu, & morte sua victoriam ejus pugnæ populo Romano dedit. Papirius Cursor, Samnitium exercitum, [4] qui jurejurando obstrictus quo majore constantia virtutis pugnaret, in aciem descen-derat, fudit. Census actus est. lustrum conditum. censa sunt civium capita ducenta sexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.

1 LUcio Genucio, Ser. Cornelio Consulibus ab externis ferme bellis otium fuit. [5] Soran atque Albam coloniæ deductæ. Albam in Æ quos sex millia colonorum scripta. Sora ag Vol

1 *Tunc primum lata e.*] Turpem mendam tol-le ex veteris libri fide; &, *à Valerio consule tunc tertium lata est*, restitue: id enim scribit Livius. Primus autem legem de provocatione tulit an-no CCXLV P. Valerius Poplicola, dein-de an. CCCIIII L. Valerius Potitus, nunc demum tertium M. Valerius Coryus. *Sigonius.*

2 *Am. & Terentiana*] *Terentina.* Idem.

3 *Et Q. Fabio ducibus*] Vet. lib. *Fabio consulibus ducibus.* Idem.

4 *Qui jurejur. adstrictus fuerat*, *maj. const. virtutis in aciem descendere* Vet. lib. *Qui jurejurando obstrictus*, *majore constantia virtutis pugnaret*, *in ciem descenderat*, probe. *Idem.*

5 *Soram, atque Albam coloniæ de Soram, atque Albam* colonias duas ductas esse decennio post Interamn tradit etiam Velleius. Itaque vide dum est, quid sit, quod Livius

Volſci fuerat; ſed poſſederant Samnites. eo quatuor millia hominum miſſa. Eodem anno Arpinatibus Trebulaniſque civitas data. Fruſinates tertia parte agri damnati, quod Hernicos ab eis ſollicitatos compertum: capitaque conjurationis ejus quæſtione ab conſulibus ex Senatuſconſulto habita, virgis cæſi ac ſecuri percuſſi. [1] Tamen ne prorſus imbellem agerent annum, parva expeditio in Umbria facta eſt: quod nunciabatur ex ſpelunca quadam excurſiones armatorum in agros fieri. In eam ſpeluncam penetratum cum ſignis eſt: & ex eo loco obſcuro multa vulnera accepta maximeque lapidum ictu, donec altero ſpecus ejus ore (nam pervius erat) invento, utræque fauces congeſtis lignis accenſæ: ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum, ruentia noviſſime in ipſas flammas, dum evadere tendunt, abſumta. M. Livio Dentre [2] & Æmilio conſulibus [3] redintegratum Æquicum bellum. Coloniam ægre patientes velut arcem ſuis finibus impoſitam, ſumma vi expugnare adorti, ab ipſis colonis pelluntur. Cæterum antum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat, tam affectis rebus ſolos per ſe Æquos ad bellum coortos, ut tumultus ejus cauſſa dictator diceretur [4] C. Junius Bubulcus: is cum M. Titinio magiſtro equitum profectus

o CDXXXIX, libr. priore, *Sora* coloniæ meminerit, ubi ait: *Sora ad Samnites defecerat interfectu colonis Romanorum.* Et poſt de eadem: *ad recuperandam coloniam.* Sigonius.

1 *Tamen ne prorſus imbellem*] In Flor. on apparet *to tamen.* J. F. Gron.

2 *Et C. Æmilio coſſ.*] Scribe *M. Æmilio*, ex Diodoro, & ipſomet Livio, qui hunc eundem magiſtrum equitum hoc anno *M. Æmilium* vocat. *Sigonius.*

Et Æmilio conſulibus] Prænomen ujus conſulis in ſcriptis deſideratur. ddiderunt *C.* quod refutat Sigonius, reſcribit *M.* ex ipſo Livio, qui hunc eundem magiſtrum equitum hoc anno *M. Æmilium* vocet, ut & Diodorus. Nimirum ſcripſit auctor, *Marcis Livio Dentre & Æmilio conſulibus.* J. F. Gron.

3 *Redintegratum Æquorum bellum*] In Junta primo reperio. nam Andreas & Bec. *Equitum.* Aſcenſius & Mog. *Equicum.* Rott. *aqui cum* Scribendum autem eſſe, *Æquicum* diximus ad lib. 2, & ſic habet Flor. *Idem.*

4 *C. Jun. Bubulcus cum M. Tit.*] Vet. lib. *Dictator diceretur C. Junius Bubulcus. is cum M. Titinio magiſtro equitum profectus.* Sigonius.

fectus, primo congressu Æquos subegit, ac die octavo triumphans in urbem quum rediisset, ædem Salutis, quam Consul voverat, censor locaverat, dictator dedi-
2 cavit. Eodem anno classis Græcorum, [1] Cleonymo duce Lacedæmonio, ad Italiæ litora appulsa, [2] Thurias urbem in Salentinis cepit. Adversus hunc hostem Consul Æmilius missus, prœlio uno fugatum compulit in naves. Thuriæ redditæ veteri cultori: Salentinoque agro pax parta. Junium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos, in quibusdam annalibus invenio: & Cleonymum prius, quam condigendum esset cum Romanis, Italia excessisse. circumvectus inde Brundusii promontorium, medioque sinu Hadriatico ventis latus, quum læva importuosa Italiæ littora, dextra [3] Illyrii Liburnique & Istri, gentes feræ, & magna ex parte latrociniis maritimis infames, terrerent, penitus ad littora Venetorum pervenit: [4] ibi expositis paucis qui loca explorarent, quum audisset, tenue prætentum littus esse, quod

1 *Cleonymo*] Hic sine dubio est Cleonymus Cleomenis regis filius, Arei regis patruus, quem postea Pyrrhus in regnum revocare tentavit. In prologo lib. 15 Trogi Pompeii legitur: *Cleonymi deinde Spartani res gestæ Corcyræ & in Illyrico & in Italia.* Athenæus lib. 13 cap. 28 obsides puellas à Metapontinis exegisse auctor est. A Tarentinis autem in auxilium vocatus fuerat, ut testatur Strabo. *Henr. Valesius.*

2 *Turias urb. in Sal.*] Vet. lib. *Thurios*, oppidum est in Salentinis, quod auctore Stephano *Thurii*, *Thuriæ*, & *Thurium*, dicitur. Itaque Livius paulo post *Thuriæ redditæ. Sallentini* duob. *ll* scribendi, ut post dicam. *Sigonius.*

3 *Illyrici*] Vet. lib. & Capitolini triumphi, *Illyrii.* Idem.

4 *Ibi expositis paucis, q. l. e. cum audissent tenue p. l. esse, quod t. stagna ab tergo sint irrigua maritimus æstibus, agros h. procul campestres cerni, ult. colles vide-*

ri esse, cæsum fl. p. a. c. navesque stationem tutam vidisse, Meduacus amnis erat, eo i. cl. f. a. flumine jussit] Hoc in loco valde laborat Glareanus: ut aliquorum verborum ordinem reperiat, neque sese explicare potest. Est autem locus valde memorabilis, propter situm urbis hujus, quæ post in æstuario, de quo loquitur, condita est. Interpungitur autem, & legitur in veterib. libris hoc modo: *Ibi expositis paucis, qui loca explorarent, cum audisset tenue prætentum litus esse, quod transgressi stagna ab tergo sint irrigua æstibus maritimus, agros haud procul proximos campestres cerni, ulteriora colles, inde esse ostium fluminis prælti, quo circumagi naves cum in stationem tutam vidisset (Meduacus amnis erat) eo invectam classem subire adverso flumine jussit.* Est autem ita accipiendum: Cleonymus cum audisset hæc ab exploratoribus, itemque cum alia vidisset, ita fieri jussit. *Idem.*

Stag-

quod transgressis, stagna ab tergo sint irrigua æstibus maritimis. agros haud procul proximos campestres cerni: ulteriora colles: inde esse ostium fluminis prealti, quo circumagi naves in stationem tutam vidisse: (Meduacus amnis erat) eo invectam classem subire flumine adverso jussit. Gravissimas navium non pertulit alveus fluminis. in leviora navigia transgressa multitudo armatorum, ad frequentes agros tribus maritimis Patavinorum vicis, colentibus eam oram, pervenit. Ibi egressi levi præsidio navibus relicto, vicos expugnant, inflammant tecta, hominum pecudumque prædas agunt; & dulcedine prædandi longius usque à navibus procedunt. Hæc ubi Patavium sunt nunciata (semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes juventutem dividunt. altera in regionem, qua effusa populatio nunciabatur: altera, ne cui prædonum obvia fieret, [1] altero itinere ad stationem navium (millia autem quindecim ab oppido aberat) ducta. In naves parvas, custodibus interemptis, impetus factus: territique nautæ coguntur naves in alteram ripam amnis transjicere. & in terra prosperum æque in palatos prædatores prœlium fuerat: refugien-

Stagna ab tergo sint irrigua] Accidit huic loco, quod multis aliis orationibus obliquis, de quibus ad lib. 2 cap. 14 Observat. notavimus. Primum igitur τὸ *sint*, etsi habebant omnes libri, tamen suppositicium esse suspicor: nam cum dixisset Livius: *quod transgressis, stagna ab tergo irrigua æstibus maritimis:* intelligi voluit vel ex præcedenti membro, *esse*, vel ex insequente *cerni*. Habes deinde: *quo circumagi naves cum in stationem tutam vidisset*. Τὸ *cum* in nullis veteribus reperi neque scriptis; neque editis ante Sigonium: pro *vidisset* autem alii codd. *vidissent*. rectius Thuan. Flor. & duo Pall. & Chisl. Vossianusque alter, *vidisse*. idque verbum de exploratoribus, non de Cleonymo intelligendum. *Quum audisset*, nempe Cleonymus præter cætera, *inde esse ostium fluminis prealti, quo circumagi naves in stationem tutam vidisse*. Scilicet eos qui expositi erant, ut loca explorarent. Et sic ediderunt olim Bec. Juntas, Frobenius, Gryphius, Curio. Ita solet autem noster. Infra cap. 34. *Consuli referunt, excessum urbe solitudine haud dubia perspicuum esse, & recentibus vestigiis fugæ, ac strage rerum*, &c. Ita uno spiritu continuandum, si retines quod editur; nam scripti quidam & editi: *id perspicuum*. Lib. 24. *Nuntius occurrit; captam urbem esse, cætera falsa mista veris ferens: eadem promiscuam militum atque oppidanorum factam, nec quemquam puberem arbitrari superesse*. J. F. Gron.

1 *Altero itinere ad stationem*] Fortassis *alio*. Idem.

fugientibusque ad stationem Græcis, Veneti obsistunt. [1] Ita in medio circumventi hostes cæsique, pars capti, classem indicant, [2] regemque Cleonymum tria millia abesse. Inde captivis proximo vico in custodiam datis, pars fluviatiles naves ad superanda vada stagnorum apte planis alveis fabricatas, pars captiva navigia armatis complent. profectique ad classem, immobiles naves, & loca ignota plus quam hostem timentes, circumvadunt: fugientesque in altum [3] acrius quam repugnantes, usque ad ostium amnis persecuti, captis quibusdam incensisque navibus hostium, quas trepidatio in vada intulerat, victores revertuntur. Cleonymus vix quinta parte navium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra navium spoliaque Laconum in æde Junonis veteri fixa, multi supersunt qui viderunt. Patavii monimentum navalis pugnæ eo die, qua pugnatum est, quotannis solenni certamine navium
3 in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ cum Vestinis, petentibus amicitiam, ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Etruriam rebellare ab Aretinorum seditionibus motu orto nunciabatur: ubi Cilnium genus præpotens, divitiarum invidia pelli armis cœptum. [4] simul Marsos agrum vi tueri; in quem

1 *Ita in medium circumventi hostes*] A Curione provenit: nam & Gryphius cum scriptis editisque ante, *in medio*. Sic infra cap. 20. *Qui vagos prædatores in agros palantes excipiant*: fecerunt, fastidientes scilicet plebeium, *in agru*. J. F. Gron.

2 *Regemque Cleonymum tria inde millia abesse. Ibi captivus*] Deficiuntur omnes scripti τοῦ *Ibi*, habent autem: *tria* (nonnulli *quatuor*) *millia abesse. Inde captivus*. Ut & Juntas. nam Andreas, Ascensius, Bechar. Mogunt. *Tria millia abesse. Ibi captivus*. Vulgatam apud primum inveni Gryphium. *Idem*.

3 *Ac nusquam repugnantes*] Lectionem Fuldensem, *fugientesque in altum acrius quam repugnantes*: confirmarunt nobis optimi quique & antiquissimi in Gallia & Italia libri. *Idem*.

4 *Simul Marsos agrum vi tueri, in qu. colonia Carseoli ded. er.*] Aliquot libri habent: *Simum à Marsis*. Quo fit, ut putem legendum esse: *Simul à Marsis agrum vi teneri*. Nam sequitur: *Prælio uno Marsos fundit*. Carseolos coloniam biennio post Albam, & Soram, deductam scribit Velleius. Cur autem Livius hanc deductam quadriennio post etiam repetat, ut de Sora ante admonui, causa incerta est. *Sigonius*.

1 M. Æ-

quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Itaque propter eos tumultus, dictus M. Valerius Maximus dictator, magistrum equitum sibi legit [1] M. Æmilium Paullum. id magis credo, quam Q. Fabium ea ætate atque eis honoribus Valerio subjectum. cæterum ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu, prœlio uno Marsos fundit. compulsis deinde in urbes munitas, [2] Milioniam, Plestinam, Fresiliam, intra dies paucos cepit: & parte agri mulctatis Marsis, fœdus restituit. Tum in Etruscos versum bellum, & quum dictator auspiciorum repetendorum caussa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus, ex insidiis circumvenitur: signisque aliquot amissis, fœda militum cæde ac fuga in castra est compulsus. qui terror non eo tantum à Fabio abhorret, quod si qua alia arte cognomen suum æquavit, tum maxime bellicis laudibus: sed etiam, quod memor Papirianæ sævitiæ, numquam, ut dictatoris injussu dimicaret, adduci potuisset. Nunciata 4
ea clades Romam, majorem quam res erat, terrorem excivit. nam ut exercitu deleto, ita justitium indictum: custodiæ in portis, vigiliæ vicatim exactæ; arma, tela in muros congesta. Omnibus junioribus sacramento adactis, dictator ad exercitum missus, omnia spe tranquilliora & composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta; cohortes, quæ signa amiserant, extra vallum sine tentoriis destitutas, invenit: exercitum avidum pugnæ quo maturius ignominia aboleretur. Itaque confestim [3] castra inde in agrum Rusellanum promovit.

1 *M. Æmil. Paulum*] *Paullum* scribi duobus *ll* Capitolini lapides, & nummi argentei docent. *Sigonius.*

2 *Milioniam, Plestinam*] Glareanus, miratur *Milioniam*, & *Plestinam* hic Marsorum oppida dici, quorum illud paulo post Samnitium esse traditur, hoc vero libro 9 inter Samnitium etiam oppida numeratum est, nec juste miratur. Nam Samnitium oppida sunt *Milonia*, & *Plistia*. Marsorum vero *Milionia* & *Plestinia*, ut post etiam dicam ex veterum librorum, & Stephani auctoritate. *Idem.*

3 *Castra in agrum Rusellanum prom.*] Meminit *Rusell.* Ptolom. & Plin. item

movit. Eo & hostes [1] secuti. & quamquam ex bene gesta re summam & in aperto certamine virium spem habebant; tamen insidiis quoque, quas feliciter experti erant, hostem tentant. Tecta semiruta vici per vastationem agrorum deusti haud procul castris Romanorum aberant. ibi abditis armatis, pecus in conspectu praesidii Romani, cui praerat Cn. Fulvius legatus, propulsum. ad quam illecebram quum moveretur nemo ab Romana statione; pastorum unus progressus sub ipsas munitiones, inclamat alios cunctanter ab ruinis vici pecus propellentes, quid cessarent, quum per media castra Romana tuto agere possent? Haec cum legato Caerites quidam interpretarentur, & per omnes manipulos militum ingens esset indignatio, [2] nec tamen injussu movere se auderent; jubet peritos linguae attendere animum [3] pastorum sermo agresti an urbano propior esset. Quum referrent sonum linguae, & corporum habitum, & nitorem, cultiora quam pastoralia esse, *ite igitur, dixit*, inquit, *dicturi nequicquam conditas insidias: omnia scire Romanum: nec magis jam dolo capi, quam armis vinci posse.* Haec ubi audita sunt, & ad eos qui consederant in insidiis perlata, consurrectum repente ex latebris est, & in patentem ad conspectum undique campum prolata signa. Visa legato major acies, quam quae ab suo praesidio sustineri posset. itaque propere ad dictatorem auxilia accitum mittit, interea ipse impetus hostium [4] sustinet. Nuncio allato, dictator signa ferri ac sequi armatos jubet. sed celeriora prope omnia imperio erant Rapta extemplo signa armaque, & vix ab impetu & cur-

si

Rustica colonia. Ejusdem agri item hic nostri auctor in hoc adeo libro cap. 37. *Glareanus.*

1 *Secuti, quamquam*] Vet. lib. *Et quamquam.* Sigonius.

2 *Nec tamen injussu movere se auderent*] Sex codices membranacei *το si* ignorant. Suetonius Caligula cap. 13. *Itaque ut à Missino movit, quamvis lugen tu habitu.* J. F. Gron.

3 *Pastorum sermo agresti an urbano*] Duo Tall. & Voss. *Jubet peritos linguae attendere animum pastorum sermoni, agresti an urbano propior esset.* Etiam Festus, *sermone.* Idem.

ſu tenebantur. quum ira ab accepta nuper clade ſtimulabat, tum concitatior accidens clamor ab increſcente certamine. Urgent itaque alii alios, hortanturque ſigniferos, ut ocius eant. quo magis [1] feſtinantes videt dictator, eo impenſius retentat agmen, ac ſenſim incedere jubet. Etruſci contra, principio exciti pugnæ, omnibus copiis aderant: [2] & ſuper alios alii nunciant dictatori, omnes legiones Etruſcorum capeſſiſſe pugnam: nec jam ab ſuis reſiſti poſſe. & ipſe cernit ex ſuperiore loco, in quanto diſcrimine præſidium eſſet. [3] Cæterum ſatis fretus eſſe etiam nunc tolerando certamini legatum, nec ſe procul abeſſe periculi vindicem, quam maxime vult fatigari hoſtem, ut integris adoriatur viribus feſſos. Quamquam lente procedunt, jam tamen ad impetum capiendum equiti utique modicum erat ſpatium. prima incedebant ſigna legionum, ne quid occultum aut repentinum hoſtis timeret: [4] ſed reliquerat intervalla inter ordines peditum, qua ſatis laxo ſpatio equi permitti poſſent. Pariter ſuſtulit clamorem acies: [5] & emiſſus eques libero curſu in hoſtem invehitur, incompoſitiſque adverſus equeſtrem procellam ſubitum pavorem offundit. [6] Itaque ut prope ſerum auxilium jam penè

1 *Feſtinantes videt*] Vet. lib. *Feſtinantes ire videt*. Sigonius.

2 *Et ſuper alios alii nunciant*] De Romanis intelligendum, non de Etruſcis. Itaque nova periodus inſtituenda eſt. *Idem*.

3 *Cæter. ſatis fretus*] Vet. lib. *Cæterum fretus ſatis eſſe etiam nunc*. Idem.

4 *Sed reliqueret intervalla*] Sic illæ, quæ ſecutæ ſunt Modianam: nam & Curio cum omnibus prioribus: *reliquerat*. Rectius omnino: etenim de dictatore hoc verbum exaudiendum, non de hoſte. *J. F. Gron.*

5 *Et immiſſus eques libero curſu*] Sic apud me primus Juntas. Sed melius Thuan. Flor. Voſſ. Helm. Andreas, Bechar. Aſcenſ. Mogunt. *emiſſus*. nempe ex acie Romana, per quæ dixerat intervalla. Lib. 2. *Ita inſtruxiſſet aciem, ut ſolo equitatu emiſſo, exercitum hoſtium funderet*. Lib. 7. *Eques deinde emiſſus turbatos avertit*. Lib. 29. *Intervalla patentia ſatis late fecerat, qua equitatum, ubi tempus eſſet, emitteret*. Lib. 30. *Tu quatuor legionum equites in hoſtem emitte*. Lib. 33. *Et equitum Latinorum omnes turmas in hoſtem emiſit*. Idem.

6 *Itaque ut prope ſerum auxilium*] Voſſ. *Ut proſperum*. Thuan. Voſſ. alter, duo Pall. *ut properum auxilium*. Tertius: *Ut non properum auxilium*. Cui pœne accedo, etſi non oblitus, *ſerum auxilium* alibi frequentari noſtro. Lib. 28, 25. *Nihil reliqui habebant præter*

penè circumventis: ita universa requies data est. integri accepere pugnam: nec ea ipsa longa aut anceps fuit. Fusi hostes castra repetunt, inferentibusque jam signa Romanis cedunt, & in ultimam castrorum partem conglobantur. Hærent fugientes in angustiis portarum: pars magna aggerem vallumque conscendunt; si aut ex superiore loco tueri se, aut superare aliqua & evadere possent. Forte quodam loco male densatus agger [1] pondere superastantium in fossam procubuit: atque ea quum Deos pandere viam fugæ conclamassent, plures inermes quam armati evadunt. Hoc prœlio fractæ iterum Etruscorum vires: & pacto annuo stipendio, & duum mensium frumento, permissum ab dictatore, ut de pace legatos mitterent Romam. Pax negata; induciæ biennii datæ. dictator triumphans in urbem rediit. Habeo auctores, sine ullo memorabili prœlio pacatam ab dictatore Etruriam esse; seditionibus tantum Aretinorum compositis, & Cilnio genere cum plebe in gratiam reducto. Consul ex dictatura factus M. Valerius. non petentem, atque adeo etiam absentem, creatum credidere quidam: [2] & per interregem ea comitia facta. id unum non ambigitur, consulatum cum Appuleio Pansa

ter non tutissimum à malis consilium receptum. Ubi vide: nam hic quoque vitiarant. Illud elegans, *universa spes.* Ut lib. 4. *Conferendo vires spem universæ victoriæ, tentare paulatim eventu certaminum, suas præcipere.* Lib. 7. *Tanti ea ad universi belli eventum dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proximo nocte, relicto trepide castris in Tiburtem agrum, &c. transierit.* Lib. 22. *Neque universo vero tulo summa rerum committebatur.* Et, *in eum universi dimicationem non remittebant.* Lib. 23. *Duces nec prohibebant paucos temere rogantes, nec dare signum universa pugna volebant.* Lib. 31. *Nec tam eidem alicui universi certamini tum.* Lib. 36. *Hannibal nemine amplius interrogatus sententiam, in universi belli cogitationem regem avertit.* Hæc ea, ne tibi eveniat, quod homini doctissimo, qui maiebat, *universi reques.* J. F. Gron.

1 *Pondere superastantium*] Vet. lib. *Superstantium.* Sigonius.

2 *Et per interregem ea comitia facta*] Probo magis, *habita*, quod est in vet. lib. *Idem.*

Et per interr. ea com. facta] Sigonius magis probat *habita*, e suo vetere. Sane tribus nostris ea vox prorsus exulat: verum in aliis tribus extat integra. Cum autem tones dicat Livius *perfecta comitia*, quare non & *facta* diceret. Habes hoc libro: *Comitia perfecta veteres consules jussi bellum in Samnio gerere.* J. F. Gron.

sa gessisse. M. Valerio & [1] Q. Appuleio consulibus sa- 6
cris pacatæ foris res fuere. Etruscum adversæ belli res, & induciæ quietum tenebant: Samnitem, multorum annorum cladibus domitum, haud dum fœderis novi pœnitebat. Romæ quoque plebem quietam & exoneratam deducta in colonias multitudo præstabat. tamen ne undique tranquillæ res essent, certamen injectum inter primores civitatis, patricios plebeiosque, ab tribunis plebis Q. & Cn. Ogulniis. qui undique criminandorum Patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem susceperunt, qua [3] non infimam plebem accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesque plebeios: quorum honoribus nihil, præter sacerdotia, quæ nondum promiscua erant, deesset. [4] Rogationem ergo promulgarunt, ut, quum quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent, placeretque augeri sacerdotum numerum; quatuor pontifices, quinque augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum id redigi collegium potuerit, non invenio: quum inter augures constet, impa-rem numerum debere esse, ut [5] tres antiquæ tribus, Ramnes,

1 *Q. Apuleio*] *Appuleio*, ex Capitolinis tabulis. *Sigonius.*

2 *Pacata foris res fuerunt. Etruscum adversæ belli res*] Scripti plerique, & editi ab Andrea omnes ante Gryphium *adversa*. Lib. 4 est: *Ea adversa civitati res, vires tribuniciæ actioni adjecit.* Tacitus 4 Hist. 5. *Unde arcta Leptitanis res.* Quod haud scio an jure sollicitent viri docti. Virgilius: *Res dura & regni novitas.* Venit tamen in mentem *rò res* vocabulum esse auctori invito sæpe inculcatum: præterea hic in tam propinquo non jucunde repeti: denique nec scripti omnes sibi constant. Voss. & Pall. unus: *adversa res belli.* Rottendorfianus, quo nunc incipio uti, *adversi belli res.* Campanus, *belli res adversa.* Quæ omnia mé movent, ut scripsisse Livium putem: *Etruscum adversa belli, & inducia quietum tenebant.* Sic ipse *incerta belli.* J. F. Gron.

3 *Non infimam pleb.*] Vet. lib. *Quá non infimam modo plebem.* Sigonius.

4 *Rogationem promulg.*] Vet. lib. *Rogationem ergo promulgarunt.* Idem.

5 *Tres antiquæ tribus Ramnenses, Tatienses, & Luceres*] Has libro primo vocavit *centurias*, quas nunc *tribus* nominat. Eadem tamen & Plutarchus in Romulo, & Pædianus & Festus *tribus vocant.* Idem.

Tres antiq. tribus, Ramnenses, Tatienses, Luceres] Thuan. Florent. duo regii, Voss. Helm. Rott. Chifl. Busl. *Ramnes.*

mnes, Titienſes, Luceres, ſuum quæque augurem habeant: aut ſi pluribus ſit opus, pari inter ſe numero ſacerdotes multiplicent: ſicut multiplicati ſunt, quum ad quatuor quinque adjecti novem numerum, ut terni in ſingulas eſſent, expleverunt. Cæterum, quia de plebe adlegebantur, juxta eam rem ægre paſſi Patres, quam quum conſulatum vulgari viderent. Simulabant ad Deos id magis, quam ad ſe pertinere: ipſos viſuros, ne ſacra ſua polluantur. id ſe optare tantum, ne qua in rempublicam clades veniat. Minus autem tetendere, aſſueti jam tali genere certaminum vinci. & cernebant adverſarios non id, quod olim vix ſperaverint, affectantes magnos honores, ſed omnia jam, in quorum ſpem dubiam erat certatum, tamen adeptos; multiplices conſulatus, cenſuraſque & triumphos. Certatum tamen ſuadenda diſſuadendaque lege inter Ap. Claudium maxime ferunt, & inter Publium Decium Murem. qui cum eadem ferme de jure Patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam contraque eam dicta erant, cum plebeiis conſulatus rogabatur, diſſeruiſſent; retuliſſe dicitur Decius parentis ſui ſpeciem, qualem eum multi, qui in concione erant, viderant, incinctum Gabino cultu, ſuper telum ſtantem, quo ſe habitu pro populo ac legionibus devoviſſet. *tum Publium Decium Coſ. purum piumque Deis immortalibus viſum, æque ac ſi T. Manlius collega ejus*

Ramnes. Ita namque malebant interdum Varro 4 de L. L. *Tribus autem quas terni ex ſuis tribubus, Ramnium, Lucerum, Tatienſium, eum ad exercitum mittebantur.* Et Feſtus. *Singulis tribus Tatienſium, Ramnium, Luceruin, tribus ſingulis militum mittebant.* Feſtus. *Tribuni equites extrinſecus tribuum Tatienſium, Ramnium, Luceruin, fiebant.* Sic *Tatius Ramneſque vates* Propertio, *et Ramnes* Perſio, & in Pervigilio Veneris *Ramnes & Quirites*. Nam quod in Liv. lib. eſt *Sannes*, ſciunt qui codices ejuſmodi tractarunt inter *r* & *s* vix quidquam diſcriminis animadvertit, & perperam eam vocem indoctis conjecturis obnoxiam reddi. *Ramnetum* caſu patrio plurali format Servius ad quintum Æneidos. Sero hoc notavimus, debueramus ad lib. I cap. 36 ubi vulgo: *ad Ramnenſes, Titienſes, Luceres*: nam & hic Flor. & Helm. *ad Ramnu*. Et idem videtur Voſſianus habuiſſe: nam vulgatum extat in raſo, *ſ. F. Gron.*

1 *Prolege Licinia quond.*] De hac libro ſexto tradidit. *Sigonius.*

ejus devoveretur. eumdem P. Decium, qui sacra publica populi Romani faceret, legi rite non potuisse? id esse periculum, ne suas preces minus audirent Dii, quum Ap. Claudii, castius eum sacra privata facere, & religiosius Deos colere, quam se? quem pœnitere votorum, quæ pro republica nuncupaverint tot consules plebeii, tot dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu & auspicio res geri cœptæ sunt. Numerarentur triumphi: jam ne nobilitatis quidem suæ plebeios pœnitere. pro certo habere, si quod repens bellum oriatur, non plus spei fore senatui populoque Romano in patriciis, quam in plebeiis ducibus. Quod quum ita se habeat, cui Deorum hominumve indignum videri potest, inquit, [1] *eos viros, quos vos sellis curulibus, toga prætexta,* [2] *tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali laureaque honoraritis, quorum domos spoliis hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia insignia adjicere? qui Jovis Optimi Maximi ornatu decoratus, cur-*

1 *Eis viris quos vos*] In prima hoc reperio Mediolanensi, & secuta est Veneta anni 1498. Andreas: *eos viros*, &c. *insignia attingere indignos dicere.* Tarvisina: *eos viros*, &c. *insignia attingere, cui Jovis.* Scripti Thuan. Flor. duo Voss. Helm. Rott. *eos viros:* pro verbo autem in fine hujus periodi *dicere* vel *ducere*, recte substitutum *adjicere*, jam in Mediolanensi. Flor. *adjicere*, ut plerumque pro hoc verbo scripti. Sed alterum mutandum non erat. *Eos viros pontificalia atque auguralia insignia adjicere* dixit Livius, sibi puta vel suis aliis ornamentis. Plinius lib. 10 epist. 8. *Rogo, dignitati, ad quam me provexit indulgentia tua, vel auguratum vel septemviratum, quia vacant, adjicere digneris.* Ut post paullo: *Tribunus plebis quinque augurum loca, quatuor pontificum adjecit*, nempe illis, quæ erant. Tale est apud Senecam in Troadibus versu 205. *quicquid adjecit moræ illo remoto*: ubi mirifice turbarunt. Tale lib. 2 initio: *quas novas ipsi sedes ab se auctæ multitudinis addiderunt.* 22, 61. *Novusque super veterem luctum tot jactura civium adjectus esset.* Tacitus 11 Ann. 14. *Claudius tres literas adjecit.* Vide ad Quintil. decl. 338. Porro Rott. quoque *honoratis*: Vossianus alter, *honorantis*: Thuan. *honoraritis*, quod verum censeo. Immo sic & Florent. & ab Andrea omnes editiones præter postremas. *J. F. Gron.*

2 *Tunica palmata*] Sic dicta à palma in ea intexta. At Festus *palmatam* dici tradit a latitudine clavorum; quæ & *clavata* vestis dicebatur, quæ unius formæ clavos aureos aut purpureos suis locis insertos & insutos haberet. *Toga picta* quæ diversis coloribus intexta esset, ac varias rerum animaliumque formas acu expressas ostendebat. At sub Imperatoribus, ubicunque mentio fit *palmatæ* apud auctores, de toga picta accipiendum est, quæ omnibus Consulibus dabatur ab Imperatore. Vide Salmasium in Flavium Vopiscum.

1 *Cum*

curru aurato per urbem vectus in Capitolium ascenderit, si conspiciatur [1] cum capide ac lituo, capite velato victimam cadat, auguriumve ex arce capiat? Cujus imaginis titulo consulatus, censuraque, & triumphus, æquo animo legetur; si auguratum aut pontificatum adjeceritis, non sustinebunt legentium oculi? Equidem (pace dixerim Deum) eos nos jam populi Romani beneficio esse spero, qui sacerdotiis non minus reddamus dignationem nostra honoris, quam acceperamus; & Deorum magis, [2] quam nostra causa expetamus, ut quos privatim colimus, pu-
8 *blice colamus. Quid autem ego sic adhuc egi, tamquam integra sit causa patriciorum de sacerdotiis, & non jam in possessione unius amplissimus simus sacerdotii? Decemviros sacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorum populi hujus interpretes, antistites eosdem Apollinaris sacri cæremoniarumque aliarum plebeios videmus. [3] nec tum patriciis ulla injuria facta est, quum duumviris sacris faciundis adjectus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, vir fortis ac strenuus, quinque augurum loca, quatuor pontificum adjecit; in quæ plebeii nominentur, non ut vos, Appi, vestro loco pellant, sed ut adjuvent vos homines plebeii divinis quoque rebus procurandis, sicut in cæteris humanis pro parte virili adjuvant. Noli erubescere, Appi, collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quem in consulatu collegam habere potuisti: cujus tam dictatoris magister equitum, quam magi-*

1 *Cum capide ac lituo*] Mediolani natum est: & inde accepit Tarvisina. Andreas & quod vidimus aut accepimus de manuscriptis, *cum lituo capite velato*: aut solummodo, *cum capite velato*. Solus Flor. *cum li capide ac tuo capite velato*. Quod satis est, quamvis distracta voce *lituo*, ut de hac lectione propter vitium promiscuorum librorum dubitare desinas. *J. F. Gron.*

2 *Quam nostra causa expetamus*] Sic Tarvisina prima. Quinque membranacei & Andreas: *expectamus*. Spondet sibi desideratum eventum horum comitiorum. *Idem.*

3 *Nec tum patriciis*] Andreas, Tarv. Dux Ven. Mog. *nec ut cum*. Juntas & Froben. *nec & tum*. Bechar. & alter Voss. *nec aut cum*. Primæ Gryphianæ elisam particulam mediam video, Voss. prior, Helm. Thuan. duo Pall. Campan. *nec aut tum*. Unde suspiceris, & mox, *aut nunc*, scribendum. Sed obstat, quod sequitur, *non ut vos, Appi*. Ubi Voss. *ut non vos*. Deleatur τὸ *Non*: & erit integra sententia: *Nec aut tum patriciis ulla injuria, facta est, quum duumviris S. F. adjectus est propter plebeios numerus, aut nunc tribunus, vir fortis & strenuus*, V *augurum loca*, IV *pontificum adjecit, in qua plebeii homines nominentur ut vos, Appi, loco pellant*. Idem.

magistri equitum dictator esse potes. Sabinum advenam princi-
pem nobilitatis vestræ, [1] seu Attium Clausum seu Ap. Claudium
mavultis, illi antiqui patricii in suum numerum acceperunt. Ne
fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. multa nobiscum
decora afferimus; imo omnia eadem, quæ vos superbos fece-
runt. L. Sextius primus de plebe consul est factus. Cajus Lici-
nius Stolo primus magister equitum, C. Marcius Rutilus primus
& dictator & censor, Q. Publilius Philo primus prætor. Sem-
per ista audita sunt eadem, penes vos auspicia esse, [2] vos solos
gentem habere, vos solos justum imperium & auspicium domi
militiæque. Æque adhuc prosperum plebeium ac patricium fuit,
porroque erit. [3] En unquam fando audistis, patricios primo esse
factos, non de cœlo demissos, sed [4] qui patrem ciere possent: id
est,

1 *Seu Ap. Clausum*] Supra ostendi egendum, seu *Attium Clausum*. Sigonius.

Seu App. Clausum] Thuan. & duo Vall. *Seu App. tum Clausum*. Voss. *Seu App. cum Clausum*. Helm. & Rott. *Seu Attium Clausum*. Videntur *Attum* velle. *J. F. Gron.*

2 *Vos solos gentem habere*] De patriciis loquitur, qui soli se gentem habere gloriabantur, quod est idem, atque gentiles esse. sic enim definit gentiles in Topicis Cicero ex Scævolæ sententia, *Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt, quorum nemo servitutem servivit, neque capite diminutus est.* Ejusmodi vero esse se patricii profitebantur, quod Romulus tales legisset, id est, qui patrem gentemque haberent. nam paulo post *patricios* interpretatur, *qui patrem ciere possent, id est, nihil ultra quam genuos.* Itaque libro 6 Ap. Claudius sic loquitur: *An hoc si Claudiæ familiæ natus sim, sed unus Quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & vivere in libera civitate sciam, reticere possim?* Post autem hæc laus gentilitatis cum plebeiis etiam communicata est, ut hoc loco Decius argumentatur. *Sigonius.*

3 *En unquam*] Vet. lib. *En Romæ unquam fando audistis.* Idem.

En Romæ unquam fando audistis] Sic quidem unus recentissimus nostrorum: sed alii omnes deficiuntur τῷ *Romæ* quod adjecit Sigonius. Sensu est superfluum, neque enim quisquam veretur, ne & hæc & proxima alibi quam Romæ facta significet Decius: usui particularum, *en unquam*, est importunum, quibus, nisi forte versu coacti, nihil medium interponere solent veteres. Easdem restituimus lib. 24, 14 & lib. 30, 22. *J. F. Gron.*

4 *Qui patr. ciere avumque poss.*] Voces, *Avumque* inducendæ sunt. neque enim reperiuntur in veterib. lib. neque vero desiderantur. *Patriciorum* enim tradit etymologiam, eosque dictos ait, *qui patrem ciere possent.* Quod etiam Dionysius & Plutarchus in Romulo prodidit. Qui vero *avum* addiderunt, id credo ea moti ratione fecerunt, quod subdit: *Consulem jam patrem ciere possum, avumque jam poterit filius meus.* Cujus orationis hic est sensus: Si patricii sunt, qui patrem ciere possent, ego certe patricius, qui patrem consulem, multoque magis filius meus, qui patrem

& a-

est, nihil ultra quam ingenuos? Consulem jam patrem ciere possum, avumque jam poterit filius meus. [1] *Nihil est aliud in re, Quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur, certamen tantum patricii petunt, nec curant, quem eventum certaminum habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum, felixque sit*
9 *vobis ac reipublicæ,* [2] *uti rogas, jubendam censeo.* Vocare tribus extemplo populus jubebat, apparebatque accipi legem: ille tamen dies est intercessione sublatus. postero die deterritis tribunis, ingenti consensu accepta est. Pontifices creantur, suasor legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Marcius Rutilus, M. Livius Denter. Quinque augures item de plebe, C. Genucius, P. Ælius Pætus, M. Minucius Festus, C. Marcius, T. Publilius. Ita octo pontificum, novem augurum numerus factus. Eodem anno M. Valerius consul de provocatione legem tulit, diligentius sanctam. tertio ea tum post reges exactos lata est, semper à familia eadem. Cautam renovandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas plebis, poterant. [3] Porcia tamen lex sola pro tergo civium lata videtur: quod gravi pœna, si quis verberasset necassetve civem Romanum, sanxit. Valeria lex, quum eum, qui provocasset, virgis cædi securique necari vetuisset, si quis advertus ea fecisset, nihil ultra, quam [4] improbe factum, adjecit. Id (qui tum pudor hominum erat) vitium, credo, vinculum satis validum legis. [5] nunc vix ferio

& avum ciere consulem potest. *Sigonius.*

1 *Nihil est aliud in re*] Lib. 4. *Quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit, si patriciam plebeius*? Seneca epist. 116. *Immo nihil aliud est mors: omnia ista transitus sunt.* J. F. Gron.

2 *Uti rogas, jubeo.*] Supra offendi, *Uti rogas* legendum esse. *Sigonius.*

3 *Porcia tamen lex sola*] Vet. lib. *Porcia lex.* Idem.

4 *Improbe factum*] An *factitatum*? Cic. de Harusp. resp. *Qui vocem domum violasset, contra rempublicam esse facturum.* Lib. 2 ad Att. 24. *Qui eum emisisset, contra rempublicam esse facturum.* J. F. Gron.

5 *Nunc vix ferio ita minetur quisp.*] Quidam legunt, *ferro*, quod non probo. significat enim, cum servis minantur, gravius minari, quam ut dicant *improbe fecisse*, malum enim minabantur: ut lib. 4. *Audistis, Quirites, sicut servis, malem minantem militibus.* Sig.

Nunc

serio ita minetur quisquam. Bellum ab eodem consule haudquaquam memorabile adversus rebellantes Æquos, quum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, gestum est. Alter consul Appuleius in Umbria Nequinum oppidum circumsedit. locus erat arduus, atque in parte una præceps, ubi nunc Narnia sita est. nec vi, nec munimento capi poterat. Itaque eam infectam rem M. Fulvius Pætinus, T. Manlius Torquatus novi consules acceperunt. In eum annum quum [1] Q. Fabium consulem non petentem omnes dicerent centuriæ, ipsum auctorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt, differendi sibi consulatus in bellicosiorem annum: eo anno majori se usui reipubl. fore, urbano gesto magistratu. ita nec dissimulantem quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum L. Papirio Cursore factum. Id ne pro certo ponerem, vetustior annalium auctor Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit [2] C. Domitium Cn. F. Calvinum, & Sp. Carvilium Q. F. Maximum. Id credo cognomen errorem in ædilibus feciſſe: secutamque fabulam mistam ex ædilitiis & consularibus comitiis, convenientem errori. Et lustrum eo anno conditum à P. Sempronio Sopho, & P. [3] Sulpicio Saverrione censoribus: tribusque

Nunc vix servo ita] Pithœus 2 Adver. 2 *serio*. Neutrum placet. Quidam editi: *Nunc vix servo suo ita*. Non juvant scripti, nisi quod Flor. *servos ero*. Helm. & Rott. *Nunc vix si summo serio minetur*. Unde timide conjiciebam: *Nunc vix si summas pœnas minetur*. Nempe ipsa lex satis validum vinculum habet. Voss. alter: *Nunc vix servata minetur quisquam*. J. F. Gron.

1 *Q. Fabium consulem non petentem*] Helm. *Consulem appetentem*. Rottend. *Consulem appatentem*. Sulpicor fuisse, *consulem absentem*. Vide Sigonium ad cap. 22 hujus libri. Neque obest, quod sequitur, *ipsum auctorem fuisse*. Potuit enim, ubi audivit hoc agi, vellisse in Campum. Lib. 8. *Tribunatumque plebei proximis comitiis absens petentibus præferitur*. Idem.

2 *C. Domitium Cn. F.*] Non facile reperies in Domitiis hoc prænomen. Natum est autem Magonti et, Andreas & cæteri usque ad Ascensium: *Cl. Domitum*, ut & Florentinus. Rott. *C. L. Domitum*. Voss. *L. C. Domitium*. Ergo vel *Cn.* vel *L.* scribendum. *Cn.* mavult Pighius, & esse filium Cn. Domitii Calvini cum A. Cornelio Corso an. U. C. 421, consulis. *Idem*.

3 *Sulpic. Averrione*] *Sulpicio Saverrione*, ex Capitolinis lapidibus. Sigonius.

que additæ duæ, Anienſis ac Terentina. Hæc Romæ geſta. Cæterum ad Nequinum oppidum quum [1]ſegni obſidione tempus tereretur, duo ex oppidanis, quorum erant ædificia juncta muro, ſpecu facto ad ſtationes Romanas itinere occulto perveniunt: inde ad conſulem deducti, præſidium armatum ſe intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec aſpernanda res viſa, neque incaute credenda cum altero eorum (nam alter obſes retentus) duo exploratores per cuniculum miſſi: per quos ſatis comperta re, trecenti armati transfuga duce in urbem ingreſſi, nocte portam, quæ proxima erat, cepere. qua refracta, conſul exercituſque Romanus ſine certamine urbem invaſere. Ita Nequinum in ditionem populi Romani venit. Colonia eo adverſus Umbros miſſa, à flumine Narnia appellata: exercitus cum magna præda Romam reductus. Eodem anno ab Etruſcis [2]adverſus inducias paratum bellum. ſed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines ingreſſus, pauliſper à propoſito avertit. Pecunia deinde, qua multum poterant, freti, ſocios ex hoſtibus facere Gallos conantur, ut eo adjuncto exercitu cum Romanis bellarent. De ſocietate haud abnuunt barbari: de mercede agitur. qua pacta acceptaque, quum parata cætera ad bellum eſſent, ſequique Etruſcus juberet, inficias eunt, mercedem ſe belli Romanis inferendi pactos. quicquid acceperint, accepiſſe ne agrum Etruſcum vaſtarent, armiſque laceſſerent cultores. Militaturos tamen ſe, ſi utique Etruſci velint, ſed nulla alia mercede, quam ut in partem agri accipiantur, tandemque aliqua ſede certa

ta

1 *Semi diſſidere tempus tereretur*] Video in duobus bonæ fidei membranis, *tereret*. Forte: *Quum ſegni ſi quis tempus protereret*. J. F. Gron.

2 *adverſus inducias paratum bellum*] Induciæ datæ fuerant in biennium Livio & Arruntio conſulibus extremo anno CDII. At hoc anno, qui eſt CDLIV, *adverſus inducias paratum bellum* recte: non enim biennium completum eſt, neque enim annus quo datæ ſunt numeratur. Hæc dixi, ut deſiderem à Glareani calumnia Livium. *Sigonius.*

1 *Pe*

ta consistant. Multa de eo concilia populorum Etruriæ habita. nec perfici quicquam potuit, non tam, quia mminui agrum, quam quia accolas sibi quisque adjungere tam efferatæ gentis homines horrebat. ita dimissi Galli, [1] pecuniam ingentem sine labore ac periculo partam retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Etruscum adjecti: eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. [2] T. Manlio consuli Etruria provincia sorte evenit, qui vix dum ingressus hostium fines, quum exerceretur inter equites, ab rapido cursu circumagendo equo effusus, extemplo prope exspiravit. tertius ab eo casu dies finis vitæ consuli fuit. Quo velut omine belli accepto, Deos pro se commisisse bellum memorantes Etrusci, sustulere animos. Romæ tum desiderio viri, tum incommoditate temporis tristis nuncius fuit: [3] ut patres ab jubendo dictatore, consulis subrogandi comitia, ex sententia principum habita, deterruerint. [4] M. Valerium consulem omnes sententiæ centuriæque dixere, quem senatus dictatorem dici jussurus fuerat. tum extemplo in Etruriam ad legiones proficisci jussit. Adventus ejus compressit Etruscos, adeo ut nemo [5] extra munimenta egredi auderet, timorque ipsorum obsidioni similis esset. neque illos novus consul vastandis agris urendisque tectis, quum passim non villæ solum, sed frequentes quoque vici incendiis fumarent, elicere ad certamen potuit. 11

1 *Pecuniam sine labore paratam*] Vet. b. *Partam*. Sigonius.

2 *T. Manlio consuli Etruria provin-a*] Thuan. Rott. Helm. Voss. *T. Man-* (quidam *Mallio*) *consuli sorte eve-t*. Duarum vocum nullum vestium. Voss. alter: *sorte Etruria evenit*. ege: *Romæ terrorem præbuit fama Gal-i tumultus ad bellum Etruscum ad-ti: (eo minus cunctanter fœdus ictum m Picenti populo est) T. Manlio consu-sorte evenit*. Nempe bellum Etruscum cum tumultu Gallico. *J. F. Gron.*

3 *Ut Patres*] Videtur scribendum: *nuntius fuit. Patres ab jubendo dictatore c. s. c. ex sent. pr. habita, deterruerunt*. Idem.

4 *M. Valerium cos.* &c.] Hic est *M. Valerius Corvus*, qui anno priore v, hoc vero vi consul creatus est Plutarcho, Livio & Cicerone & Suetonio auctoribus. *Sigonius*.

5 *Extra munimenta*] Vet. lib. *Munitiones*. Idem.

potuit. Quum hoc segnius bellum opinione esset, alterius belli, quod multis invicem cladibus haud immerito terribile erat, fama Picentium novorum sociorum indicio exorta est: Samnites arma & rebellionem spectare, seque ab iis sollicitatos esse. Picentibus gratiæ actæ, & magna pars curæ Patribus ab Etruria in Samnites versa est. Caritas etiam annonæ sollicitam civitatem habuit: ventumque ad inopiæ ultimum foret, ut scripsere quibus ædilem fuisse eo anno Fabium Maximum placet, ni ejus viri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis domi tum in annonæ dispensatione, præparando ac convehendo frumento, fuisset. Eo anno (nec traditur caussa) interregnum initum. interreges fuere Appius Claudius, dein P. Sulpicius. Is comitia consularia habuit. creavit L. Cornelium Scipionem, Cn. Fulvium consules. Principio hujus anni oratores Lucanorum ad novos consules venerunt, queritum, *quia conditionibus pellicere se nequiverint ad societatem armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos vastare belloque ad bellum cogere. Lucano populo satis superque civitatum quondam: nunc ita obstinatos animos esse, ut omnia ferre ac pati tolerabilius ducant, quam ut usquam postea nomen Romanum violent. Orare Patres, ut & Lucanos in fidem accipiant & vim atque injuriam ab se Samnitum arceant. Se, quamquam bello cum Samnitibus suscepto necessaria jam fact. adversus Romanos fides sit, tamen obsides dare paratos esse.*

12 Brevis consultatio senatus fuit. ad unum omnes jungendum fœdus cum Lucanis, resque repetendas ab Samnitibus, censent. Benigne responsum Lucanis: ictumque fœdus. Feciales missi, qui Samnitem decedere agro sociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis juberent, quibus obviam missi ab Samnitibus qui denunciarent

1 *Oratores Lucanorum*] De hac legatione Lucanorum Romam & Romanorum ad Samnites vide Dionysii Halicarnassei ἐκ τῶν περὶ ἀρετῆς excerptorum, *J. F. Gron.*

quod adissent in Samnio concilium, haud inviolatos abituros.
æc postquam audita sunt Romæ; bellum Samnitibus
Patres censuerunt, & populus jussit. Consules inter
provincias partiti sunt. Scipioni Etruria, Fulvio Sa-
nites obvenerunt: diversique ad suum quisque bel-
m proficiscuntur. Scipioni segne bellum & simile
ioris anni militiæ exspectanti, hostes ad Volaterras in-
ructo agmine occurrerunt. Pugnatum majore parte
ei, magna utrimque cæde: nox incertis qua data vi-
oria esset, intervenit: lux insequens, victorem vi-
umque ostendit. Nam Etrusci silentio noctis castra
liquerunt. Romanus egressus in aciem, ubi profectio-
hostium concessam victoriam videt, progressus ad
stra, vacuis cum plurima præda (nam & stativa tre-
de deserta fuerant) potitur. inde in Falisci agrum
piis reductis, quum impedimenta Faleriis cum modi-
præsidio reliquisset, expedito agmine ad depopulan-
os hostium fines incedit. Omnia ferro ignique vastan-
r: prædæ undique actæ: nec solum modo vastum ho-
relictum, sed castellis etiam vicisque illatus ignis, ur-
bus oppugnandis temperatum, in quas timor Etru-
os compulerat. Cn. Fulvii consulis clara pugna in Sa-
nio ad Bovianum haudquaquam ambiguæ victoriæ
it. Bovianum inde aggressus, nec ita multo post
ufidenam vi cepit. Eodem anno Carseolos colonia 13
n agrum Æquicolarum deducta. Fulvius consul de
mnitibus triumphavit. quum comitia consularia insta-
nt, fama exorta, Etruscos Samnitesque ingentes con-
ibere exercitus: palam omnibus conciliis vexari prin-
cipes

In agrum Æquicolorum deducta] lib. *In agro Æquicolarum.* Recte umque. sic enim in Epitoma lib. *Colonia deducta in agro Sallentino ndusium.* Et lib. 20. *Colonia deducta gro de Gallis capto, Cremona, & Pla-ia. Æquicolarum* autem ab *Æquicola* scribendum: unde Virgilius, *Durus Æquicola glebu.* Neque enim audiendus est Gelenius, qui Plinium scribentem *Carseolanos* esse *Æquicolarum*, *Æquicolorum* emendat, atque diminutivum esse ait. *Sigonius.*

cipes Etruscorum, quod non Gallos quacumque con
ditione traxerint ad bellum: increpari magistratus Sa
mnitium, quod [1] exercitum adversus Lucanum hosten
comparatum objecerint Romanis. Itaque suis sociorum
que viribus consurgere hostes ad bellum, & haudqua
quam pari defungendum esse certamine. Hic terro
quum illustres viri consulatum peterent, omnes in Q. Fa
bium Maximum, primo, non petentem, deinde ut in
clinata studia vidit, etiam recusantem, convertit: *Qui
se jam senem ac perfunctum laboribus laborumque præmiis, so
licitarent? Nec corporis, nec animi vigorem remanere eun
dem: & [2] fortunam ipsam vereri, ne cui Deorum [3] nimia jam i
se*

1 *Exercitum adversus Lucanum*] Te *adversus* nullus apud me codex, aut cujus excerpta hunc ad locum habeam, agnoscit. Rottend. & Helm. *Exercitui Lucanum*. Scribamus ergo: *Quod exercitum in Lucanum hostem comparatum objecerint Romanis*. Exercitus comparatus in Lucanum hostem & Romanis objectus est? ille ipse, quem decedere agro sociorum jusserat Romana legatio, & quum hæc audita non esset, vicerat ad Bovianum Cn. Fulvius. Carpebantur igitur principes, quod legiones adversus leviorem hostem Lucanum scriptas opposuissent Romanis, & tanto graviore hoste incumbente non novum egissent delectum, auctisque demum copiis aciem commisissent. Quæ autem sequuntur, *Itaque suis sociorumque viribus*, pendent à superiore, *fama exorta*, & sunt quæ Romæ jactarentur. Sic lib. 6. *Quod postridie Idus Quintiles non litasset Sulpicius tr. mil. neque inventa pace deum post diem tertium objectus hosti exercitus Romanus esset*. Lib. 28. *Haudquaquam par pugna, quod turba Balearium tironumque Hispanorum Romano militi objecta erat*. Lib. 40. *Neque novum militem ferocissimo hosti objecturum*. Busslid. tamen: *Quod exercitum Lucanum hostem comparatum adjecerint Romanis*. Quæ lectio facile defendi posse videtur Alb. Rubenio. Increpabant inquit, Samnites magistratus suos quod importuna mentione Lucan sibi novos hostes parassent, & hun exercitum Lucanorum adjecisse Romanis: nam quæ sequuntur, *it que suis*, &c. etiam Samnitium verb sunt, magistratus suos increpantium Sane, ut Busslid. ita prorsus & Vo sianus prior. Quare, si cui id sati facit, legat *quod exercitum Lucanum hostem tam paratum, adjecerint Roma nis. Excitum*, id est, lacessitum. A de quæ infra ad cap. 35 dicemus. *J. Gron.*

2 *Fortunam ipsam vereri*] Plato Pa menide: Καίτοι δοκῶ μοι τὸ Ϝ Ἰδ κεινίτπε πεποιῆσθαι· ὦ σκιῶν ἀδ τιγενῆ, θεοσεβῶτερα, ὑπ' ἄκμαπ μι λοντι ἀγωνιεῖσθαι ἢ δι' ἐμπειρίαν τ μοπι π μᾶλλον, ἐσπεν ἀποκάζω ἄκων ἔρι ἢ αὖτὸς, ἔπω φοσοβύ ὧν, εἰς ἃ ἔοοτοι ἀναγκάζεσθαι ἰίν *Idem.*

3 *Nimia jam in se & constantior*] I tegram lectionem esse in veteribus bris ait Sigonius: *nimium jam in se co stantior*. At hoc genus loquendi c probabit? saltem feciisset *nimio*. S videtur errorem aperire Vossianus: *miam jam in se constantior*. Sic eni ille, sed ut punctis suppositis indic τὸ *M* in fine Ϝ *nimiam* esse superva neu

, & constantior, quam velint humanæ res, videatur. Et se
riæ semorum succrevisse; & ad suam gloriam consurgentes a-
s lætum aspicere. nec honores magnos fortissimis viris Romæ,
honoribus deesse fortes viros. Acuebat hac moderatione
n justa studia, quæ verecundia legum restinguenda
tus, [1] legem recitari jussit, qua intra decem annos
ndem consulem refici non liceret. Vix præ strepitu
dita lex est: tribunique plebis, nihil id impedimenti
turum ajebant: se ad populum laturos, uti legibus
lveretur. Et ille quidem in recusando perstabat: [2] quid
go attineret leges ferri rogitans, quibus [3] per eosdem
ii tulissent, fraus fieret? Jam regi leges, non regere.
opulus nihilominus suffragia inibat: & ut quæque in-
o vocata erat centuria, consulem haud dubie Fabium
cebat. Tum demum consensu civitatis victus, *Dii ap-*
bent, inquit, *quod agitis, acturique estis, Quirites. Cæ-*
um quoniam in me, quod vos vultis, facturi estis, in colle-

ga

um. Volunt autem: *nimis jam in se*
stantiorque, quam velint humanæ res.
F. Gron.

1 *Legem recitari jussit, quæ --- non*
vet] Hæc lex lata est anno CDXIII
Marcio, Q. Servilio consulibus,
nit Livius lib. 7 extremo. Ea vero
ic tenetur Q. Fabius: nam tertium
sul fuerat anno CDXLV. Hic au-
annus, quo quartus ei defertur
sulatus, est CDLIV. Legis autem
erat sententia, ut nemo postquam
sul fuisset nisi exactis decem an-
reficeretur, ita ut inter duos con-
tus anni x interessent, qui inter
ium & quartum Fabii consulatum
nerari non possunt. Quod cum ita
; ergo merito contemnenda sunt
quæ à Glareano contra Livium
in loco sunt dicta. De Scipione e-
a quod ille opponit, suo loco re-
ndebo. *Sigonius.*

Quid ergo attineret leges ferri rogi-
] Scribendum *attinere.* ut lib. 2.
d attinuisse, Hernicis paullo ante ho-
us capti agri tertiam partem reddi?

Lib. 6. *Quid attinere cum mortali corpore unc civitatis, quam immortalem esse decet, consenescere vires?* Lib. 37. *Sin autem manendum ibi nihilominus sit, quid attinere claudi portum?* J. F. Gron.

3 *Per eosdem, qui tulissent*] Forte, *jussissent.* Neque enim populus fert legem, sed jubet vel accipit ferente magistratu. Scio *v.* 15 Inst. de lege Aquilia haberi, *plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno rogante hanc legem tulit.* Sed & hujus auctor scripsit, *jussit*, si Latine locutus est. Nec ignoro lib. 3 Livii: *quæ consensus omnium non jussisse latas magis quam tulisse videri posset.* Est enim sensus, quasi quisque eas pro se aliis jubentibus tulissent. *Idem.*

Per eosdem, qui tulissent] Non hic populus intelligitur, sed tribuni plebis. Hi enim erant, per quos frangebatur lex semel confirmata. Nec potest dici, à populo fraus fieri legibus, quibus quid derogat; sed tribuni, quod semel ad populum tulissent, directo antiquare veriti, oblique & e longinquo elidebant. *Jac. Gron.*

ga sit meæ apud vos gratiæ locus. P. Decium expertum mihi con
cordi collegio virum, dignum vobis, dignum parente suo, quæ
so, mecum consulem faciatis. Justa suffragatio visa, omne
quæ supererant centuriæ, Q. Fabium, P. Decium con
sules dixere. Eo anno plerisque dies dicta ab ædilibus
quia plus quam quod lege finitum erat, agri possiderent
nec quisquam ferme est purgatus: [1] vinculumque inger
14 immodicæ cupiditatis injectum est. Consules novi, Q.
Fabius Maximus quartum, & P. Decius Mus tertium
quum inter se agiterent, ut alter Samnites hostes, alte
Etruscos deligeret; quantæque in hanc aut in illam
[2] provinciam copiæ satis, & uter ad utrum bellum du
idoneus magis esset; ab Sutrio, [3] & Nepete, & Faleri
legati, auctores, concilia Etruriæ populorum de peter
da pace haberi, totam belli molem in Samnium averte
runt. Profecti consules quo expeditiores commeatus e
sent, & incertior hostis, [4] qua venturum bellum fore
Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum in S
mnium legiones ducunt. Ubi in hostium fines ventu
est, uterque populabundus effuso agmine incedit. ex
plorant tamen latius, quam populantur. Igitur non fe
fellere [5] ad Tifernum hostes in [6] occulta valle instruct
quam ingressos Romanos superiore ex loco adoriri p
rabant. Fabius impedimentis in locum tutum remoti
præsidioque modico imposito præmonitis militibus ac
esse certamen, quadrato agmine ad prædictas hostiu
lat

1 *Vinculumque injectum immodicæ cupiditatis invidiæ est.* Utrum intelliges: possessoribus? fortasse. nam is hic sensus mutant. Socios posses *cupiditatis*. Ut lib. 3. *Tenuis hic livoris est.* J. F. Gron.

2 *Provinciam copiæ satis esset*] Dele *ut esset* auctoritate Th. Voss. Helm. Rott. Sallustii et Livio, *quantæque in hanc aut in illam provinciam copiæ satis, & uter ad utrum bellum idoneus magis esset.* Id.

3 *Et Nepete*] Nepet, ut ante di Sicyonius.

4 *Qua venturum bellum foret*] D Voss. Rott. *qua*. Cicero: *qua adiri pe rat.* J. F. Gron.

5 *Ad Tifernum*] *Trifernum*, ut ar S gonius.

6 *Occulta valle instructi, qua ingr sos*] Idem & Helm. Thuaneusqu *quam ingressos.* J. F. Gron.

atebras succedit. [1] Samnites desperato improviso tumultu, quando in apertum semel discrimen evasura esset res, & ipsi acie justa maluerunt concurrere. itaque & in æquum descendunt, ac fortunæ se, majore animo quam spe, committunt. Cæterum, [2] sive quia ex omnium Samnitium populis, quodcunque roboris fuerat, contraxerant, seu quia discrimen summæ rerum augebat animos, aliquantum aperta quoque pugna præbuerunt terroris. Fabius, ubi nulla ex parte hostem loco moveri videt, [3] M. Fulvium & M. Valerium, tribunos militum, cum quibus ad primam aciem procurrerat, ire ad equites jubet: & adhortari, ut si quando umquam equestri ope adjutam rempublicam meminerint; illo die annitantur, ut ordinis ejus gloriam invictam præstent. Peditum certamine immobilem hostem restare: omnem reliquam spem in impetu esse equitum. & ipsos nominatim juvenes [4] pari comitate utrumque, nunc laudibus nunc promissis onerat. Cæterum quando ne ea quoque tentata vis proficeret, consilio grassandum, si nihil vires juvarent, ratus; Scipionem legatum, hastatos primæ legionis subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quam posset occultissime, circumducere jubet: inde ascensu abdito à conspectu erigere in montes agmen, [5] averso que hosti ab tergo repente se ostendere. Equites, ducibus tribunis; haud multo plus hostibus quam suis, ex improviso ante signa evecti, præbuerunt tumultus.

1 *Samnites desperantes improviso tumultu*] Scribe cum Gelenio: *desperato improviso tumultu*. nam o. MSS. *desperatos*. Lib. 40. *Desperato auxilio suorum in deditionem venit*. Lentulus ad Ciceronem 12 Famil. *Rhodii nos & rempublicam quam valde desperaverint, ex literis, quas publice misi, cognosces*. J. F. Gron.

2 *Sive quia*] *Seu quia ex omnium*: sequitur enim alterum membrum: *Seu quia discrimen*. Sigonius.

3 *M. Fulvium & M. Valerium*] Duo Voss. & Thuan. *Maximum Fulvium*. Ut verum videatur, quod est in Helm. & Rott. *Maximum filium & M. Valerium*. Neque mirum patre imperatore filium militasse tribunum. *J. F. Gron.*

4 *Pari comitate utrumque*] Vet. lib. *Utcumque*. Sigonius.

5 *Averso que hosti*] Vet. lib. *Et adverso hosti*. Idem.

tus. Adversus incitatas turmas stetit immota Samnitium acies, nec parte ulla pelli aut perrumpi potuit. Et postquam irritum inceptum erat, recepti post signa prœlio excesserunt. Crevit ex eo hostium animus, nec sustinere frons prima tam longum certamen increscentemque fiducia sui vim potuisset, [1] ni secunda acies jussu consulis in primum successisset. Ibi integræ vires sistunt invehentem se jam Samnitem: [2] & tempore improvisa ex montibus signa, [3] clamorque sublatus, non vero tantum metu terruere Samnitium animos. nam & Fa-

1 *Ni in primum succes.*] Vet. lib. *In primam.* Sigonius.

Ni secunda acies jussu consulis in primam successisset] Ab se fatetur esse Sigonius, cum ante illum editi, non modo scripti, haberent: *in primum.* Quod certe sollicitandum nunquam fuit. Lib. 2, 20. *Desiunt ex equo, provolant in primum, & pro antesignanis parmas objiciunt.* Ubi Sigonius ex suo: *in primum agmen:* etsi concedat utrumque esse ulitatum. Non nego, sed hoc posterius hic ajo esse magistri, non Livii. Eodem libro: *sic in primum injecta hasta provolant duo Fabii.* Lib. 3. *Ex equis desiliunt, cedentibusque iam suis provolant in primum, simulque & hostes se opponunt.* Hoc lib. 10 infra: *Arma signaque per turbidam lucem in primo apparebant.* Lib. 25, 21. *Prima legio & sinistra ala in primo in tuta.* Sic enim scribendum ex Put. Vulgo præpositio deest. Lib. 36. *Levis armaturæ partem ante vallum in primo locavit.* Sic Sallustius in Jugurth. *Qui in primo locati fuerant, paulisper territi perturbantur.* Eodemque libro cap. 68. *Equites in primo late, pedites quam artissume ire, & signo occultare jubet.* Male editur *in primo latere.* Nec additamentum est τὸ *latere*, ut suspicatur Gruterus, sed corruptum ex *late*, ut Palmerio & Colero visum, qui tamen perperam faciunt adverbium *imprimis.* Seneca epist. 108. *In ætate nostra, quod optimum, in primo est.* Ubi frustra tentat Lipsius. Justinus lib. 12, 7. *Quod in primo ex Persico superbia regis more ita fuisset.* Sic enim MSS. nec faciendum *imprime* adverbium, atque excusandum pro antiquario, quod fecit Acidalius. Ne *primo* quidem & *primum* adverbia esse demonstrat Pasc. Grotius Groïppus in epistola ad Aleandrum. Ubi tamen, quod *mallum*, quo Germani explicant quod Itali *rixa* aut Galli *feu*, derivat ab illa significatione, qua conventum notat, non persuadet. Commodior enim est qua signum dicitur idem *mail* sive mallus. Sic pro semel dicunt *einmahl:* quasi uno signo, & sic deinceps. Et imitantur Itali. *Ariosto can. 5. Pel valore, Ch'avea mostrato in arme a piu d'un segno.* J.F. Gron.

2 *Et tempore improvisa*] Helm. & Rott. *Eo tempore visa.* Forte: *Eodem tempore visa ex montibus signa* Idem.

3 *Clamorque sublatus non vero tantum metu*] Cluverius lib. 4 Ital. antiq. cap 6 corrupta hæc aut mutila censet. Nequicquam, nisi forte ipse mutila fecit omittendo τὸ *sublatus*, quod & ad signa & ad clamorem pertinet. Quis autem non intelligit, mox explicare Livium, præcipuum illis terrorem factum ex vano metu, alterum adesse consulem & recentem exercitum? *Idem.*

Non vero tantum metu terr.] Vet. lib. *Non vero motu tantum.* Sigonius.

1 *Ter-*

Fabius, Decium collegam appropinquare exclamavit, & pro se quisque miles, adesse alterum consulem, adesse legiones, gaudio alacres fremunt; [1] errorque utilis Romanis oblatus, fugæ formidinisque Samnites implevit, maxime territos, ne ab altero exercitu integro intactoque felli opprimerentur: & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes, quam pro tanta victoria fuit. tria millia & quadringenti cæsi: [2] capti ad trecentos ferme & triginta: signa militaria capta tria & viginti. Samnitibus Apuli se ante prœlium conjunxissent, [3] ni P. Decius consul iis ad Maleventum castra objecisset, extractos deinde ad certamen fudisset. Ibi quoque plus fugæ fuit, quam cædis. duo millia Apulorum cæsa: sprecoque eo hoste Decius in Samnitium legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus diversis vagati partibus, omnia spatio quinque mensium evastarunt. Quadraginta & quinque loca in Samnio fuere, in quibus Decii castra fuerunt: alterius consulis sex & octoginta. nec valli tantum, ac fossarum vestigia relicta, [4] sed multo illis insignio-

1 *Terrorque utilis Romanis oblatus*] Non *terror* Romanis offerebatur, sed *error*! nam suos quoque in acie stantes fefellerat Fabius, ratos adesse alterum consulem & exercitum, atque eo gaudio exsultantes frementesque. Neque excusare possis, quasi τὸ *Romanis* ad *utilis*, non *oblatus* pertineat, vel quia sequitur, *maxime territos*. Non est Livii sic loqui: *terror formidinis implevit Samnites, territos, ne.* Præterea non hic modo, sed quivis alius terror hostibus injectus utilis foret Romanis, atque ideo fatuum & otiosum illud epitheton. Sed elegans & verum: *errorque utilis Romanis oblatus.* Nam plerumque error inutilis & damnosus est, præsertim belli, ubi non licet bis peccare: hic autem error, dum putant vincere se, victores eos fecit: atque eadem res quæ errori, sed utili, fuit Romanis, fugæ formidinisque Samnites implevit; eo maxime timefactos, quod ipsi lassis & exhaustis sibi putarent cum recentibus & integris fore pugnandum. Infra cap. 41. *Fefellitque non Samnites modo, sed etiam Romanos, & consul adfirmavit errorem clamitans inter prima signa, ita ut vox etiam ad hostes accideret, captum Cominium, victorem collegam adesse.* Conjecturam hanc meam rebar esse: nunc video, *terror* post Modiana passim esse receptum: priscos omnes ipsumque adeo Curionem expressisse *error*. J. F. Gron.

2 *Capti trecenti f. & viginti*] Vet. lib. *Capti ad trecentos ferme, & triginta.* Sigonius.

3 *Ni P. D. consul*] Vet. lib. *Ni P. Decius consul alter.* Idem.

4 *Sed multa illis insigniora monumenta vastitatis circa, regionumque depopulatarum*] Vet. lib. *Sed multo illis insigniora monumenta vastatis circa regionibus, depopulatisque.* Idem.

signiora monimenta vastitatis circa, regionumque depopulatarum. Fabius etiam urbem Cimetram cepit: ibi capta armatorum duo millia quadringenti: cæti ferme pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorum caussa Romam profectus maturavit eam rem agere. [1] quum primo vocatæ Q. Fabium consulem dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius consularis candidatus, vir acer & ambitiosus, non sui magis honoris caussa, quam ut patricii recuperarent duo consularia loca, quum suis, tum totius nobilitatis viribus incubuit, ut se cum Q. Fabio consulem dicerent. [2] Fabius primo, de se eadem fere quæ priore anno dicendo, abnuere. circumstare sellam omnis nobilitas, orare ut ex cœno plebeio consulatum extraheret, [3] majestatemque pristinam tum honori, tum patriciis gentibus redderet. Fabius silentio facto media oratione studia hominum sedavit. facturum enim se fuisse dixit, ut duorum patriciorum nomina reciperet, si alium quam se consulem fieri videret: *nunc se sui rationem comitiis, quum contra leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturum.* Ita Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio [4] consul est factus; priore item consulatu inter se comparati. Nobilitas objectare Fabio, fugisse eum Appium Claudium collegam, eloquentia, civili busqu

vastitatis circa regionumque depopulatarum] Sigoniani: *Vastatis circa regionibus depopulatisque.* Non succinit, nisi unus juxta suspectus. Forte: *Sed multo illis insigniora monumenta vastitas circa regionum depopulatarum.* Nec mirere, *monumenta vastitas.* Justinus lib. 12. *Ibi in monumenta rerum a se gestarum urbem condit, aras que statuit.* Rott. & Helm. *Vastitas.* J. F. Gron.

1 *Cum primo vocatæ Q. Fab. dicer. o. centuriæ*] *Primo vocata centuria* dicebantur, quæ primo post *prærogativam* vocarentur. Nam sic paulo post loquitur: *Eumque & prærogativæ, & primo vocatæ omnes centuriæ consulem cum T. Veturnio fecerunt.* Ex quo convincitur in veteribus libris esse mendose, *Cum primo vocatum Q. Fabium.* Sigonius.

2 *Fabius primo*, &c.] Vox, *primo* non est in veteribus libris, nec desiderari videtur. *Idem.*

3 *Majestatemque pristinam t. honor t. patriciis g. redderet*] Id fore putabat nobilitas si duo, ut ante, patricii consules facti fuissent. *Idem.*

4 *Consul est factus*] Fortasse: *Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio consules fiunt, priore item consulatu inter comparati.* J. F. Gron.

busque artibus haud dubie præstantem. Comitiis perfe- 16
ctis, veteres consules jussi bellum in Samnio gerere; prorogato in sex menses imperio. Itaque insequenti quoque anno L. Volumnio & Ap. Claudio consulibus, P. Decius, qui consul in Samnio relictus à collega fuerat; proconsul idem populari non destitit agros donec Samnitium exercitum nusquam se prœlio committentem, postremo expulit finibus. Etruriam pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquam sæpe tentaverant, id se tanto agmine armatorum mistis terrore precibus, acturos efficacius rati, postulaverunt principum Etruriæ concilium. Quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Romanis, exponunt. *omnia expertos esse, si suismet ipsorum viribus tolerare tantam molem belli possent: tentasse etiam haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacem à populo Romano, quum bellum tolerare non possent: rebellasse, quod pax servientibus gravior, quam liberis bellum esset. Unam sibi spem reliquam in Etruscis restare. Scire gentem Italiæ opulentissimam armis, viris, pecunia, esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, feroces quum suopte ingenio, [1] tum adversus Romanum populum: quem captum à se auroque redemptum haud vana jactantes memorent. Nihil abesse, si sit animus Etruscis, qui Porsennæ quondam, majoribusque eorum fuerit; quin Romanos omni agro cis Tiberim pulsos dimicare pro salute sua, non de intolerando Italiæ regno cogant. Samnitem illis exercitum paratum, instructum armis, stipendio, venisse: confestim secuturos, vel si ad ipsam Romanam urbem oppugnandam ducant.* Hæc eos in Etruria 17
jactantes, molientesque, bellum domi Romanum urebat. nam P. Decius ubi comperit per exploratores profectum Samnitium exercitum, advocato concilio: *Quid per agros*, inquit, *vagamur, vicatim circumferentes bellum? quin*

1 *Tum adversus Romanum populum: quem captum*] Flor. *Romanos populum*; super *os* appositio *u* cum lineola. An forte? *Tum adversus Romanos, quem populum.* J. F. Gron.

quin urbes & mœnia aggredimur? nullus jam exercitus Samnio præsidet. cessere finibus, ac sibimetipsi exilium consciverc. Approbantibus cunctis, [1] ad Murgantiam validam urbem oppugnandam ducit: tantusque ardor militum fuit, & caritate ducis, & spe majoris quam ex agrestibus populationibus prædæ, ut uno die vi atque armis urbem caperent. ibi duo millia Samnitium & centum pugnantes circumventi, [2] captique: & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis gravibus agmen oneraret, convocari milites Decius jubet: *Haccine*, inquit, *victoria sola, aut hac præda contenti istis futuri? Vultis vos pro virtute spes gerere? omnes Samnitium urbes fortunæque in urbibus relictæ, vestræ sunt; quando legiones eorum tot præliis fusas, postremo finibus expulistis. Vendite ista, & illicite lucro mercatorem, ut sequatur agmen. ego submde suggeram quæ vendatis.* [3] *Ad Romuleam urbem hinc eamus, ubi vos* [4] *labor haud magnus, præda major manet.* Divendita præda, ultro adhortantes imperatorem, ad Romuleam pergunt. Ibi quoque sine opere, sine tormentis simul admota sunt signa, nulla vi deterriti à muris, qua cuique proximum fuit, scalis raptim admotis in mœnia evasere. captum oppidum ac direptum est, [5] ad duo millia & trecenti occisi; & sex millia hominum capta. & miles ingenti præda potitus; quam vendere, sicut priorem, coactus; Terentinum

1 *Ad Murgantiam v. urbem*] Stephanus: Μοργάντιον πόλις Ἰταλίας· κτῆσις καὶ Μοργάντιος. τὸ ἐθνικόν, Μοργάντιος. *Sigonius.*

2 *Captique, & alia præda ingens capta est*] Recidenda pro alienis videntur *capta est*. J. F. Gron.

3 *Ad Romuleam urbem*] De hac sic Stephanus: Ῥωμυλία ἢ καὶ Ἰταλία Σαμνιτῶν πόλις, τὸ ἐθνικὸν Ῥωμυλιάτης. *Sigonius.*

4 *Labor haud magnus*] Duo Pall. duo Vett. Helm. Chiffet. Andreas: *Labor haud major, præda major manet.* J. F. Gron.

5 *Ad duo millia & trecentos occisi*] Hoc postremæ Gruteri debetur. Andreas & omnes usque ad Frobenium ultimum *trecenti*. Gryphius, Curio, Sigonius, Gruterus prius, *CCC*, ut & fere scripti: sed Vossianus clare: *ad duo millia trecenti*. Et genus est loquendi Livio haud insolens. Lib. 3. *Exsules fere quæ ad quatuor millia hominum & quingenti, duce Appio*, &c. Lib. 4. *Quorum ad duo millia & quingenti vivi capiuntur*. Lib. 27. *Cecidere in pugna fugaque ad duo millia & septingenti*. Lib. 35. *Ad mille quingenti ad consules transfugerunt*. Idem.

num inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamen summa alacritate ductus. Cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. [1] & defensa summa vi mœnia sunt, & locus erat munimento, naturaque tutus: sed evicit omnia [2] assuetus prædæ miles. ad tria millia hostium circa muros cæsa: præda militis fuit. Hujus oppugnatarum urbium decoris pars major in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur. Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamque oppugnatas tradunt: sunt qui novorum consulum hanc gloriam faciant. Quidam non amborum, sed [3] alterius, L. Volumnii: ei Samnium provinciam evenisse. Dum ea in Samnio, cujuscunque ductu 18
auspicioque, gererentur; [4] Romanis in Etruria iterum bellum ingens multis ex gentibus concitur. cujus auctor Gellius Egnatius ex Samnitibus erat. Tusci fere omnes conspiverant bellum: traxerat contagio proximos Umbriæ populos: & Gallica auxilia mercede sollicitabantur. omnis ea multitudo ad castra Samnitium conveniebat. Qui tumultus repens postquam Romam perlatus est, quum jam L. Volumnius consul cum legionibus secunda ac tertia, sociorumque millibus quindecim profectus in Samnium esset, Ap. Claudium primo quoque tempore in Etruriam ire placuit. duæ Romanæ legiones secutæ, prima & quarta, & sociorum duodecim millia. castra haud procul ab hoste posita. Cæterum [5] magis eo profectum est quod mature ventum erat, ut [6] quosdam spectantes jam arma Etruriæ populos, metus Romani nomi-

1 *Et defensa*] Vet. lib. *Nam & defensa*. Sigonius.

Nam & defensa] *Tò Nam* interposuit Sigonius: nos reperimus nusquam. *J. F. Gron.*

2 *Assuetus prædæ miles*] Nonne *præda*? Vide paterna 31, 35. *Jac. Gron.*

3 *Alter. P. Volumnii*] *L. Volumnii*, ex ipsomet Livio & Capitolinis tabulis. *Sigonius.*

4 *Romanis in Etruria interim bellum ingens*] Pall. & Voss. alter, *iterum bellum ingens*. J. F. Gron.

5 *Magis eo*] Vet. lib. *Eo magis*. Sigonus.

6 *Quosdam spectantes jam arma in Etruria populos*] Pall. Vossiani, Helm. Th. & editi omnes ante Frobenium: *arma Etruria*. J. F. Gron.

nominis comprimeret, quam quod ductu consulis quicquam ibi satis scite, aut fortunate gestum sit. Multa prœlia locis & temporibus iniquis commissa: speque indies graviorem hostem faciebat. & jam prope erat, ut nec duci milites, nec militibus dux satis fideret. Literas ad collegam arcessendum ex Samnio missas in trinis annalibus invenio. piget tamen incertum ponere, quum ea ipsa inter consules populi Romani jam iterum eodem honore fungentes discrepatio fuerit: Appio abnuente missas, Volumnio affirmante Appii se literis accitum. Jam Volumnius in Samnio tria castella ceperat, in quibus ad tria millia hostium cæsa erant, dimidium fere ejus captum. & Lucanorum seditiones, à plebeiis & egentibus ducibus ortas, summa optimatium voluntate per Q. Fabium proconsulem, missum eo cum veteri exercitu, compressérat, [1] Decio depopulandos hostium agros relinquit. ipse cum suis copiis in Etruriam ad collegam pergit: quem advenientem læti omnes accepere. Appium ex conscientia sua credo [2] animum habuisse haud immerito iratum, si nihil scripserat: illiberali, & ingrato animo, si egerat ope, dissimulantem. Vix enim salute mutua reddita quum obviam egressus esset: *Satin' salvæ*, inquit, *Luci Volumni? ut sese in Samnio res habent? Quæ te causa ut provincia tua excederes, induxit?* Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis ejus accitum venisse. quæ si falsæ fuerint, nec usus sui sit in Etruria, extemplo conversis signis abiturum. *Tu vero abeas*, inquit, *neque te quisquam moratur: etenim minime confertaneum est, quum bello tuo forsitan vix sufficias*,

1 *Decio populandos hostium agros relinquit: ipse cum copiis*] Scripti *depopulandos*, &, *cum ipsis copiis*: sed legendum: *cum suis*: ut Voltumnius. & edd. ante Modianam jam occuparunt. *J. F. Gron.*

2 *animum habuisse, haud immerito iratum, si nihil scripserat: illiberali & ingrato animo*] Videtur τὸ *animo* missum esse: Livio enim satis fuerat paullo ante vocem eam posuisse, unde facillimum repeti. Sin scripsit: *credo animum tuum: haud immerito iratum, si nihil scripserat; illiberali & ingrato animo.* Idem.

ficias, hic te ad opem ferendam aliis gloriari veniſſe. Bene Hercules verteret, dicere Volumnius: *malle fruſtra operam inſumptam, quam quicquam incidiſſe, cur non ſatis eſſet Etruriæ unus conſularis exercitus.* Digredientes jam conſules legati tribunique ex Appiano exercitu circumſiſtunt: pars imperatorem ſuum orare, ne collegæ [1] auxilium, quod acciendum ultro fuerit, ſua ſponte oblatum ſperneretur: plures abeunti Volumnio obſiſtere, atque obteſtari, *ne pravo cum collega certamine rempub. prodat. ſi qua clades incidiſſet, deſertori magis quam deſerto noxiæ fore. Eo rem adductam, ut* [2] *omnis rei bene aut ſecus geſtæ in Etruria decus dedecuſque ad L. Volumnium ſit delegatum. neminem quæſiturum quæ verba Appii, ſed quæ fortuna exercitus fuerit. Dimitti ab Appio eum, ſed à republ. & ab exercitu retineri, experiretur modo voluntatem militum.* Hæc monendo obteſtandoque, prope reſtitantes conſules in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem ferme ſententiam, [3] in quam inter paucos certatum verbis fuerat. Et quum Volumnius cauſſa ſuperior, ne infacundus quidem adverſus eximiam eloquentiam collegæ viſus eſſet; cavillanſque Appius *ſibi acceptum referre* diceret *debere, quod ex muto atque elingui, facundum etiam conſulem habe-*

19

1 *Auxilium quod accipiendum ultro*] A Curione eſt. Priores, *acciendum*. Veriſſime: loquuntur enim tanquam recedentes Appio neganti accitum eſſe. Itaque jam recepimus in ſecundam editionem noſtram. Sed nec peius mox foret, *ſperneret*, vel *aſpernaretur*. Nemo enim ſpernebat præter ipſum imperatorem. *J. F. Gron.*

2 *Omnis rei bene aut ſecus geſtæ in Etruria decus*] Flor. Rott. Helm. Voſſ. *omni*. Ergo, *omne*. quod etiam notavit Muretus. *Idem.*

3 *In quam inter paucos certatum*] Vet. ib. *In quam paucis ante certatum verbis fuerat*, recte: idcirco enim ait, longiores nunc orationes habitas. *Sigonius.*

In quam inter paucos certatum verbis fuerat] Qui Sigonio interpolatum ediderunt, *in quam paucis ante certatum verbis fuerat*, non adſecuti ſunt leporem Livii. *Inter paucos*, eſt inter comites, & proximos utriuſque. *Certare* autem *verbis*, quum *longioribus orationibus* diverſum ponitur, eſt brevibus dictis alternis & altercatione contendere. Donatus ad Terentii in Phormione: *tria non commutabitis verba bodie inter vos: Proprie verba commutare eſt quod altercari dicimus.* Eaque Plauti eſt *verbis velitatio*. Turpilius: *Comperce verbis velitare, ad rem redi.* Auctor Moralium ſub nomine Catonis: *Contra verboſos noli contendere verbis.* J. F. Gron.

1 *Velut*

haberent: priore consulatu primis utique mensibus hiscere eum nequisse, nunc jam populares orationes serere. Quam mallem, inquit Volumnius, *tu à me strenue facere, quam ego ab te scite loqui didicissem. Postremo conditionem ferre, quæ decretura sit, non orator (neque enim id desiderare rempublicam) sed imperator uter sit melior. Etruriam & Samnium provincias esse: utram mallet, eligeret. Suo exercitu se vel in Etruria, vel in Samnio rem gesturum.* tum militum clamor ortus, ut simul ambo bellum Etruscum susciperent. quo animadverso consensu Volumnius, *Quoniam in collegæ voluntate interpretanda,* inquit, *erravi; non committam ut quid vos velitis, obscurum sit. manere, an abire me velitis, clamore significate.* Tum vero tantus est clamor exortus, ut hostes è castris exciret: armis arreptis in aciem descendunt. & Volumnius signa canere, ac vexilla efferri è castris jussit. Appium addubitasse ferunt, cernentem, seu pugnante seu quieto se, fore collegæ victoriam: deinde veritum ne suæ quoque legiones Volumnium sequerentur, & ipsum flagitantibus suis signum dedisse. Ab neutra parte satis commode instructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatum cum cohortibus pauci erat: suoque impetu magis milites quam cujusquam ductu aut imperio pugnam capessebant. & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec satis temporis ad instruendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quam Appius ad hostem perveniret. itaque fronte inæquali concursum est: & [1] velut sorte quadam mutante assuetos inter se hostes, Etrusci Volumnio, Samnites parumper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ discrimine, ita ut inter prima signa manibus ad cœlum sublatis conspiceretur, ita precatus esse, *Bellona si hodie nobis victoriam duis, ast ego templum tibi voveo.* Hæc precatus, velut instigante Dea, ip-

1 [1] *Velut sorte quadam mutante*] Legendum censeo, *forte.* J. F. Gron.

1 Exe-

ipse collegæ & [1] exercitus virtutem adæquavit. Duces imperatoria opera exsequuntur; & milites, ne ab altera parte prius victoria incipiat, annituntur. Ergo fundunt fugantque hostes, majorem molem haud facile sustinentes, quam cum qua manus conferere assueti fuerant. urgendo cedentes, insequendoque effusos compulere ad castra. Ibi, interventu Gellii, cohortiumque Sabellarum, paulisper recruduit pugna. iis quoque mox fusis, jam à victoribus castra oppugnabantur: & quum Volumnius ipse portæ signa inferret, Appius Bellonam victricem identidem celebrans, accenderet militum animos, per vallum, per fossas irruperunt. Castra capta, direptaque, præda ingens parta, & militi concessa est. septem millia ac trecenti hostium occisi, duo millia & centum viginti capti. Dum ambo consules omnisque 20
Romana vis in Etruscum bellum magis inclinat, in Samnio novi exercitus exorti ad depopulandos imperii Romani fines, [2] per Vescinos in Campaniam Falernumque

1 *Exercitus virtutem adæquavit dubis. Imperatoria opera exsequitur*] Hæc ana non sunt. Primum non possunt, nisi de solo Appio & militibus Appianis accipi: quo pacto nihil dicitur, quod dictum non esset præcelenti periodo, & male continuatur equens: *Ergo fundunt fugantque hostes:* uod haud dubie de utroque exercitu licitur. Præter hoc incommodum criptorum varietas suspicionem auget. *Exsequitur*, nusquam. Duo Pall. oss. *Virtutem æquavit ducis. imperatoia opera exercentur.* Tertius & Thuan. ótt. & Helm. cum Campano: *virutem æquavit. duces imper. opera exseuuntur.* Nisi quod Th. *ducis.* Spero isse: *& ipse collegæ & exercitus virtum æquarunt. Duces imperatoria opera sequuntur, & milites.* Ipsum Appium ait æquasse virtutem Volumnii exercitus utriusque æquasse virtuem inter sese. Comparatio exercium inter se, ut modestior, ita honestior. Quamquam & possis accipere, & ipsum & exercitum, collegæ cum ejus exercitu virtutem æquasse, & scilicet retinere *æquavit.* Lib. 3. *Communicando consilia laudesque & æquando imparem sibi.* Hoc 10 infra: *excitataque memoria parentis, æquata eventu publico privatoque filii laudibus.* Iterumque: *ibi, ira vires æquavit.* Et, *collegæ amicos ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoque negare triumphum.* Lib. 22. *Nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit.* Lib. 39. *Ap. Claudius felicitatem virtutemque collega in Liguribus Ingaunis æquavit secundis aliquot prœliis.* Quæ deinceps, ut de utroque duce, ita & de utroque accipienda exercitu; & ita optime continuatur sequens periodos. *J. F. Gron.*

2 *Per Vestinos in Campaniam, Falernumque agrum transf.*] *Vescinos* legendum est, à *Vescia* oppido in his locis, ut alibi dixi: nam Vestini Sabinos attigerunt, non Campanos. si paulo post.

que agrum transcendunt, ingentesque prædas faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeuntem (jam enim Fabio Decioque prorogati imperii finis aderat) fama de Samnitium exercitu populationibusque Campani agri, ad tuendos socios convertit. Ut in [1] Calenum agrum venit, & ipse cernit recentia cladis vestigia, & Caleni narrant tantum jam prædæ hostes trahere, [2] ut vix explicari agmen possit: itaque jam propalam duces loqui, extemplo eundum in Samnium esse, ut relicta ibi præda in expeditionem redeant, nec tam oneratum agmen dimicationi committant. Ea quanquam similia veris erant, certius tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui vagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirendo, cognoscit, ad Vulturnum flumen sedere hostem, inde tertia vigilia moturum iter in Samnium esse. His satis exploratis profectus, tanto intervallo ab hostibus consedit, ut nec adventus suus propinquitate nimia nosci posset, & egredientem è castris hostem opprimeret. Aliquanto ante lucem ad castra accessit: gnarosque Oscæ linguæ, exploratum quid agatur, mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæque custodes exire;

Vestinum & Falernum agrum: item, *in saltu Vestino Falernum contingente*, lege *Vescinum*, *Vescino*. Et pro *in Campaniam*, vet. lib. *in Campanum*, *Falernumque agrum*. Sigonius.

In Campaniam Falernumque agrum] Mala manus Sigoniani: *Campanum*. Lib. 8, 37. *Nec tamen res ulla memorabilis acta*: *ager Apulus Samniumque evastatum*. Quod necesse non est mutari. Lib. 21. *Italiam ostentat subjectosque Alpinis montibus Circumpadanos campos*. Lib. 24. *Pratucianum Hadrianumque agrum*, *Marsos inde Marrucinosque & Peligneos devastat*, *circaque Arpos & Luceriam proximam Apulia regionem*. Iterumque: *hostesque sub oculis erant Falerni agri colonorumque Sinuessanæ tecta urentes*. Quæ omnia egregie copiam Livii decent: atque utinam satis à nobis intelligerentur. Vide 3, 17. *J. F. Gron.*

1 *Calænum agrum*] *Calenum* sine diphthongo ex Capitolinis triumphis & Græcis Καλλικῶς. *Sigonius.*

2 *Ut vix explicare agmen possint*] Parum interest: sed MSS. fere: *explicari agmen possit*. Lib. 2. *Cum maximo agmen è castris explicaretur*. Lib. 42. *Nullo exspectante dum utcunque explicaretur agmen*. J. F. Gron.

1 *Ig-*

xire; [1] ignobile agmen, & sua quemque molientem, ullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Temus aggrediendi aptissimum visum est: & jam lux apetebat. itaque signa canere jussit: agmenque hostium ggreditur. Samnites, præda impediti, infrequentes arnati, pars addere gradum, ac præ se agere prædam; ars stare; incerti utrum progredi, an regredi in castra tutius foret, inter cunctationem opprimuntur. & Roani jam transcenderant vallum, cædesque ac tumulus erat in castris. Samnitium agmen præterquam hoili tumultu, captivorum etiam repentina defectione urbatum erat: qui partim ipsi soluti vinctos solvebant: artim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultumue prœlio ipso terribiliorem intermisti agmini præbeant. Memorandum deinde edidere facinus: nam Staium Minacium ducem, adeuntem ordines hortanemque, invadunt. dissipatis inde equitibus, qui cum aderant, ipsum circumsistunt: insidentemque equo, aptum, ad consulem Romanum rapiunt. Revocata eo umultu prima signa Samnitium: prœliumque jam proigatum integratum est, nec diutius sustineri potuit. Cæsa

1 *Ignobile agmen*] Vet. lib. *Immobile agmen.* Vere: nam subdit, *Samnites præda impediti.* Sigonius.

Ignobile agmen, & sua quemque molientem] Omnino melius quam *immobile*, quod probat Sigonius, etsi & ipsi quidam sic & Campanus. Hoc lo libro: *exercitum itineribus ac mutatione locorum nobiliorem ac salubriorem fecit.* *Agmen ignobile* est non tam armis natum quam præda oneratum, pugque & fortium factorum immemor. *J. F. Gron.*

2 *Tutius foret. Inter cunctationem*] Ita lgo hic locus distinguitur, sed vise, & censuimus nunc mutandum. *c. Gron.*

3 *Statium Egnatium ducem*] Vet. lib. *atium Minatum*, Sigonius.

Stajum Egnatium ducem] Sigonii liber: *Statium Minatium.* nec aliter Juntas & Saveterius ediderant. Beccarius, Ascensius, Tarvis. Ven. *Statim Minatium.* Scripti nostri & Andreas Romæ & Moguntini: *nam Stajum Minatium ducem.* Prius nomen est apud Persium Sat. 2. & in fragmento Fastorum municipalium: *M. Stajus Flaccus duumvir:* unde etiam *Stajenus* & *Instejus.* Visuntur quoque in volumine Inscriptionum, *P. Minacius Ausus* cum *P. Minacio Albino* fratre, aliusque item *M. Minacius.* Non confundendus cum Stajo Minacio Samnitium duce alter Samnitium dux Gellius Egnatius, de quo & ante Livius & deinde. *J. F. Gron.*

Cæsa ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: & quod lætissimum victoribus fuit, captivorum recepta septem millia & quadringenti; præda ingens sociorum: accitique edicto domini ad res suas noscendas, recipiendasque. Præstituta die, quarum rerum non extitit dominus, militi concessæ: coactique vendere
21 prædam, ne alibi quam in armis animum haberent. Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romæ præbuerat; & per eos forte dies ex Etruria allatum erat, post deductum inde Volumnianum exercitum, Etruriam concitam in arma, [1] & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Umbros ad defectionem vocari, & Gallos pretio ingenti sollicitari. His nunciis senatus conterritus, justitium indici, delectum omnis generis hominum haberi jussit. nec ingenui modo aut juniores sacramento adacti, sed seniorum etiam cohortes factæ, libertinique centuriati. & defendendæ urbis consilia agitabantur; summæque rerum prætor P. Sempronius præerat. Cæterum parte curæ exonerarunt senatum Lucii Volumnii consulis literæ, quibus cæsos fusosque populatores Campaniæ cognitum est. Itaque & supplicationes ob rem bene gestam consulis nomine decernunt justitium remittitur, [2] quod fuerat dies decem & octo, supplicatioque perlæta fuit. Tum de præsidio regionis, depopulatæ ab Samnitibus, agitari cœptum. Itaque placuit, ut duæ coloniæ circa Vesinum & Falernum

1 *Et Gellium Egnatium Samnitium ducem*] Hæc verba nec præcedentibus nec consequentibus conveniunt. nec enim tum demum sumebat arma, quæ dudum expertus erat, nec vocabatur ad defectionem, quippe qui dudum defecerat. Scribe: *Etruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Umbros ad defectionem vocari, & Gallos pretio ingenti sollicitare.* non *vocari & sollicitari.* J. F. Gron.

2 *Quod fuerat dies decem octo*] Vel lib. *Per dies decem, & octo.* Sigonius. *Quod fuer. per dies decem & octo*] Sigoniano immissum *per* libri melio res cum antiquitus editis ignoran Plautus Asin. *Quia triduum hoc unu modo foro operam assiduam dedi.* Me nach. *Elleborum potavi, jaxo, aliqu triginti dies.* J. F. Gron.

um agrum deducerentur: una ad oſtium Liris fluvii, quæ Minturnæ appellata; altera in ſaltu Veſcino, Falernum contingente agrum: ubi Sinope dicitur Græca urbs fuiſſe; Sinuella deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum eſt, ut plebeiſcio juberetur P. Sempronius prætor triumviros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facile inveniebantur, quia in ſtationem ſe prope perpetuam infeſtæ regionis, non in agros mitti rebantur. Avertit ab eis curis ſenatum Etruriæ ingraveſcens bellum; & crebræ literæ Appii, monentis, ne regionis ejus motum negligerent: *quatuor gentes conferre arma; Etruſcos, Samnites, Umbros, Gallos. jam caſtra bifariam facta eſſe, quia unus locus capere tantam multitudinem non poſſit.* [1] Ob hæc, (& jam appetebat tempus comitiorum) L. Volumnius conſul Romam revocatus: qui prius quam ad ſuffragium centurias vocaret, in concionem advocato populo, multa de magnitudine belli Etruſci diſſeruit. *Jam tum, quum ipſe ibi cum collega rem pariter geſſerit, fuiſſe tantum bellum, ut nec duce uno nec exercitu geri potuerit: acceſſiſſe poſtea dici Umbros, & ingentem exercitum Gallorum. Adverſus quatuor populos duos conſules illo die deligi meminiſſent.*

1 *Ob hæc, & jam appetebat tempus, comitiorum cauſa*] Sic Gelenius: ſic etiam Andreas Romæ, ſecutique hunc Beccar. Tarviſ. Ven. niſi quod *etiam* habent. Aſcenſius & Mog. *Ob hanc etiam appetebat tempus comitiorum*) *cauſam.* Juntas, Savet. *Ob hæc etiam appetebat tempus comitiorum, quorum cauſa L. Volumnius.* Palatini non agnoſcunt *τὸ cauſa*: habent enim duo & Voſſ. alter, *comitiorum & Lucius*: tertius, *comitiorum tum Lucius.* Omnia ſta licet eodem ordine habeas, ſcribaſque: *Ob hæc (& jam appetebat tempus comitiorum) L. Volumnius conſul.* habent tamen Voſſianus prior & Thiſi. & tolerari poteſt, ſi ſic diſtinguas: *Ob hæc & (jam appetebat tempus) comitiorum cauſa.* J. F. Gron.

2 *Adverſus quatuor populos duces coſſ. deligi*] Vet. lib. *Duos conſules*, optime. Quatuor enim populos duobus conſulibus opponit. *Sigonius.*

Adverſ. quat. populos duos conſules] Sic Sigonius ex ſuo, cum in aliis & melioribus ſit *duces conſules.* Fregit vim ſententiæ puerili antitheto & luſu in numeris *quatuor* & *duo.* Nam ſi quicquam referret, quod duo tantum adverſum quatuor, cur tanquam graviorem adverſarium minatur omnibus quatuor unum dictatorem? Immo pondus omne in vocabulo *duces* eſt: meminiſſent creare ſe conſules, qui duces futuri eſſent bello adverſus quatuor firmiſſimos populos.

nissent. se, nisi consideret eum consensu populi Romani consulem declaratum iri, [1] *qui haud dubie tum primus omnium ductor*
22 *habeatur, dictatorem fuisse extemplo dicturum.* Nemini dubium erat, [2] quin Q. Fabius omnium consensu destinaretur, eumque & prærogativæ, & primo vocatæ omnes centuriæ consulem cum L. Volumnio dicebant. Fabii oratio fuit, qualis biennio ante: deinde, ut vincebatur consensu, versa postremo ad collegam P. Decium poscendum. [3] *id senectuti suæ adminiculum fore: censura, duobusque consulatibus simul gestis expertum se, nil concordi collegio firmius ad rempubl. tuendam esse. novo imperii socio vix jam assuescere semlem animum posse. cum moribus notis facilius se communicaturum consilia.* Subscripsit orationi ejus consul cum meritis P. Decii laudibus, tum *quæ ex concordia consulum bona, quæque ex discordia mala in administratione rerum militarium evenirent*, memorando, [4] *quam prope ultimum discrimen suis & collegæ certaminibus nuper ventum foret:* admonendo Decium, Fabiumque, *ut uno animo, una mente viverent. esse præterea* [5] *viros natos militiæ, factis magnos, ad verborum linguæque certamina rudes. Ea ingenia consularia esse. callidos solertesque, juris atque eloquentiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset, urbi ac foro præsides habendos, prætoresque ad reddenda jura creandos esse.* His agendis dies est consumptus. postridie ad præscriptum consulis & consularia & prætoria comitia habita. [6] Consules creati Q. Fabius

Andreas & omnes antiqui impressi: *populos & duces.* J. F. Gron.

1 *Qui h. d. tum primus omnium ductor hab. dictatorem,* &c.] Ludit in vocibus *Dudor* & *Dictator.* Sigonius.

2 *Quin Q. Fabius*] Thuan. & Chifl. *Quin Fabius quantum.* Et sane quintus hic erat ejus consulatus. Non videtur tamen satis commoda hic ejus rei mentio. Placet potius cum Vossianis: *quin Fabius Quintus.* Ut lib. 3 cap. 1. *J. F. Gron.*

3 *Id senectuti*] Vet. lib. *Hunc senectuti suæ.* Sigonius.

4 *Quam prope ad ultimum*] Voss. uterque, Rott. Heim. *Quam prope ultimum.* Recte. Vide ad lib. 6, 42. *J. F. Gron.*

5 *Viros natos militiæ*] Vet. lib. *Gnaros militiæ.* Vere: nam sequitur oppositum, *ad verborum, linguæque certamina rudes.* sic supra, *Gnaros Osca lingua.* Sigonius.

6 *Consules creati Q. Fab.* &c. *omnibus absentes*] Non est prætereundum hoc in loco, quin dicendi genus hoc quod multos sæpe, inprimis autem Glareanum torsit, explicetur, id est

Fabiu

bius & P. Decius: Ap. Claudius prætor, omnes absentes: & L. Volumnio ex senatusconsulto & scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno prodigia 23
multa fuerunt: quorum averruncandorum caussa supplicationes in biduum senatus decrevit. [1] Publice vinum ac thus sacrificiis præbitum. supplicatum iere frequentes viri, fœminæque. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario est ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam, patriciam plebeio nuptam Volumnio consuli, matronæ, quod è Patribus enupsisset, sacris arcuerant. Brevis altercatio inde, ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit. quum se Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingressam, & uni nuptam, ad quem virgo deducta sit; nec se viri, honorumve ejus ac rerum gestarum pœnitere, vero gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. in vico Longo, ubi habitabat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, excluſit: aramque ibi posuit. & convocatis plebeiis matronis, conquesta injuriam patriciarum, *Hanc ego aram,* inquit, *Pudicitiæ plebeiæ dedico: vosque hortor, ut quod certamen virtutis viros in hac civitate tenet, hoc pudicitiæ inter matro-*

quid sit apud Livium, *Absentem consulem* aut *prætorem creari*: non enim cum significat tantum, qui abest ab urbe, sed etiam, qui cum in urbe sit, abest à campo; in quo tamen comitia creandi magistratus causa habeantur. Sic loquitur lib. 4. *Plebs tribunos plebis Sex. Tempanium, A. Sellium absentes fecit*, hos vero ex castris in urbem cum consule reversos paucis ante versibus tradidit: & hoc libro supra: *Consul ex dictatura factus M. Valerius. Non petentem, atque adeo absentem creatum tradidere quidam.* sic hoc loco, Q. Fabius & P. Decius facti consules sunt, cum in campo non adessent, Ap. Claudius prætor, cum non solum in campo, sed ne in urbe quidem tum, sed in Etruria versaretur. Hoc autem ita esse aperte docet Dionysius lib. 9 de A. Claudio consule absente facto, id est, ut ipse interpretatur qui in campum non descenderat: Ἄπτιον Κλαύδιον πολλὰ ἀνθεστάντα καὶ δεῖ εἰς τὸ πεδίον ἐλθεῖν βεβληθέντα, ἕνεκα τῶν ἀρχαιρεσιῶν, καὶ μὴ πρίν περιεδεδλῆσθαί τε καὶ ἐνηρῆσθαι ἀπόντα ὑπατεύειν. *Sigonius.*

1 *Publ. vin. ac thus præbitum*] Vet. lib. *Ac thus sacrificiis præbitum.* Idem. *Ac thus sacrificiis præbit.*] Valde corrupte hæc in scriptis habentur: in uno consentiunt, quod ignorant τὸ *sacrificiis* ab Sigonio additum. *J. F. Gron.*

matronas sit. detisque operam, ut hæc ara quam illa si quid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem ferme ritu & hæc ara, quo illa antiquior, culta est; ut nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ uni viro nupta fuisset, jus sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solum, sed omnis ordinis fœminis, postremo in oblivionem venit. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnii ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorum bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactum est, ænea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Jovis, Jovemque in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum Urbis sub uberibus lupæ posuerunt: semitamque saxo quadrato à Capena porta ad Martis straverunt, & ab ædilibus plebeiis L. Ælio Pæto, & C. Fulvio Curvo, ex mulctaticia item pecunia, quam exegerunt pecuariis damnatis ludi facti: paterasque aureæ ad Cereris positæ. Q. inde Fabius quintum & 24
P. Decius quartum, consulatum ineunt: tribus consulatibus, censuraque collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quam concordia inter se clari. quæ ne perpetua esset, ordinum magis quam ipsorum inter se certamen interveniisse reor: patriciis tendentibus, ut Fabius Etruriam extra ordinem provinciam haberet: plebeiis auctoribus Decio, ut ad sortem revocaret. Fuit certe contentio in senatu; & postquam ibi Fabius plus poterat, [1] revocata res ad populum est in concione. ut inter militares viros, & factis potius quam dictis fretos, pauca verba habita: Fabius [2] *quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum, indignum esse*, dicere. *se aperuisse Cimmiam silvam, viamque per devios saltus Romano bello fecisse.*

1 *Revocata res ad populum est in concione. ut inter*] Perversissima distinctio, quam sic emendes licet: *revocata res ad populum est. In concione, ut inter militares*, &c. Sunt enim eadem *res ad populum* & *in concione*. Jac. Gron.

2 *Qu. arb. conseruisset*] Vet. lib. *Seruisset*. Sigonius.

isse. Quid se id ætatis sollicitassent? si alio duce bellum gesturi essent? Nimirum adversarium se, non socium imperii legisse, enim exprobrat: *& invidisse Decium concordibus collegiis ribus.* Postremo *se tendere nihil ultra, quam, ut* [1] *si se dinum provincia ducerent, in eam mitterent: in senatus arbirio se fuisse, & in potestate populi futurum.* P. Decius sena- us injuriam querebatur: *quoad potuerint Patres annisos, e plebeiis aditus ad magnos honores esset: postquam ipsa virtus ervicerit, ne in ullo genere hominum inhonorata esset; quæri, uemadmodum irrita sint, non suffragia modo populi, sed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum potestatem vertantur. Onnes ante se consules sortitos provincias esse: nunc extra sorem Fabio senatum provinciam dare. Si honoris ejus caussa: ita um de se deque republica meritum esse, ut faveat Q. Fabii loriæ: quæ modo non sua contumelia splendeat. Cui autem ubium esse, ubi unum bellum sit asperum ac difficile, quum id lteri extra sortem mandetur, quin alter consul pro supervacaeo atque inutili habeatur? Gloriari Fabium rebus in Etruria estis. velle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrum ignem reliquerit, ita ut toties novum ex improviso incenium daret, eum se extincturum. Postremo* [2] *se, collegæ honoes præmiaque concessurum verecundia ætatis ejus majestatisque, quum periculum, quum dimicatio proposita sit, neque cedere ia sponte, neque cessurum. & si nihil aliud ex eo certamine turit, illud certe laturum,* [4] *ut quod populi sit, populus jubeat potius,*

1 *Si se dignum provincia*] Voss. urque, Rott. Helm. carent *si se*. J. F. ron.

2 *Se collegæ honores præmiaque*] Sens formatus in re gravi, ut in joco ad Plautum Trinum. 2, 4. *Decedam illi de via, de semita, de honore poli: verum quod ad ventrem attinet, on hercle hoc longe, nisi me pugnis virit.* Est autem exaudiendum *concere honores*. ut sit pati se vinci in pendis honoribus: ut alibi *concessa victoria, concessum mare*. Vide ad lib. 33. *em*.

3 *Quum periculum, quum dimicatio*] Posteriori *quum* deficiuntur tres Pall, duo Voss. Rott. Helm. Et sic mavult sæpe Livius per asyndeton. Fortassis etiam: *quum periculum, dimicatio, proposita sint*. Sic cap. 29. *Cœlestium, infernorum iras*. Sic enim MSS. vel *inferorum*. non *infernorumque*. Idem.

4 *Ut quod populi sit, populus jubeat potius, quam P.*] Sic locutus est Pædianus in oratione pro Cornelio: *promulgavit legem, ne quis, nisi per populum legibus solveretur, earque tulit invitis optimatibus, qui vel alicui gratifica-*

potius, quam Patres gratiſſimum faciant. Jovem optimum maximum, Deoſque immortales ſe precari, ut ita ſortem æquam ſibi cum collega dent, ſi eandem virtutem felicitatemque in bello adminiſtrando daturi ſint. certe id & natura æquum, & exemplo utile eſſe, & ad famam populi Romani pertinere; eos conſules eſſe, quorum utrolibet duce bellum Etruſcum geri recte poſſit. Fabius nihil aliud [1] precatus populum, quam ut prius quam intro vocarentur ad ſuffragium tribus, Ap. Claudii prætoris allatas ex Etruria literas audirent, comitia abit. nec minore populi conſenſu quam ſenatus, provincia Etruria extra ſortem Fabio decreta eſt. Concurſu inde ad conſulem factus omnium ferme juniorum. & pro ſe quiſque nomina dabant: tanta cupido erat ſub eo duce ſtipendia faciendi. Qua circumfuſus turba, *Quatuor millia*, inquit, *peditum & ſexcentos equites duntaxat ſcribere in animo eſt: hodierno & craſtino die* [2] *qui nomina dederitis, mecum ducam. major mihi cura eſt, ut omnes locuplete reducam, quam ut multis rem geram militibus.* Profectus a pto exercitu, & eo plus fiduciæ ac ſpei gerente, quod non deſiderata multitudo erat, [3] ad oppidum Aharnam unde haud procul hoſtes erant, ad caſtra Appii prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præſidio occurrunt: qui ut lictores prægredi viderunt, Fabiumque eſſe conſulem accepere, læti atque alacres Di populoque Romano grates agunt, quod eum ſibi imperatorem miſiſſent. Circumfuſi deinde quum conſulem ſalutarent, quærit Fabius quo pergerent, reſpondentibuſque, lignatum ſe ire: *Atn' tandem*, inquit, *nu caſtra vallata non habetis?* Ad hoc quum ſucclamatum eſſet: duplici quidem vallo, & foſſa, & tamen in ingen

met

ri *ſolebant*: ſic enim legendum eſt, non *paucos*, ut vulgo legitur, nam ante præceſſit, *eaque ipſa ſenatuſconſulta per pauculos admodum ſiebant*. Sigonius.

1 *Precatus populum*] Voſſ. *populum romanum*. alter pm Rott. *precatus p.* J. F. Gron.

2 *Qui nom. dederitis*] Vet. lib. *L derint*. Sigonius.

3 *Ad opp. Aharnam*] Vet. lib. *A barnabam*. Idem.

1

netu esse: *Habetis igitur*, inquit, *assatim lignorum. redite, & vellite vallum.* Redeunt in castra, terroremque ibi velentes vallum, & iis qui in castris remanserunt militibus, & ipsi Appio fecerunt. Tum pro se quisque alii liis dicere, Consulis se Q. Fabii facere jussu. Postero nde die castra mota: & Appius prætor Romam dimisus. inde nusquam stativa Romanis fuere. negabat utile sse uno loco sedere exercitum: itineribus, ac mutatione locorum nobiliorem ac salubriorem esse. fiebant auem itinera, quanta fieri sinebat hiems haud dum exacta. Vere inde primo relicta secunda legione [1] ad Clusium, quod Camars olim appellabant: præpositoque castris . Scipione proprætore, Romam ipse ad consultandum le bello rediit: sive ipse sponte sua, quia bellum ei maus in conspectu erat, quam quantum esse famæ credierat; sive senatusconsulto accitus. nam in utrumque uctores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quilam videri volunt; quum in senatu, & apud populum id quod per literas assidue fecerat) terrorem belli Erusci augeret: *non sufficturum ducem unum nec exercitum unum, adversus quatuor populos.* [2] *Periculosum esse, sive juncti unum premant, sive id diversi gerant bellum, ne ad omnia simul obire unus non possit. Duas se ibi legiones Romanas reliquisse:* & [3] *minus quinque millia peditum equitumque cum Fabio venisse:*

1 *Ad Clusium, quod Camers olim p.*] Hinc Polybius lib. 2. Σαμνίτες Γαλάτας παρετάξαντο Ῥωμαίοις ἐν τῇ Καμερτίων χώρᾳ. Quos Polybius *Camertinos* vocat, eos *Clusinos* esse intelgendum est. *Sigonius.*

2 *Periculosum esse sive juncti unum*] orte, *Periculum esse.* Supra: *Id esse riculum, ne suas preces minus audirent i.* Lib. 4. *Apuanos ad rebellionem spearе, periculumque esse, ne impetum in rum Pisanum facerent.* J. F. Gron.

3 *Minus quinque millia pedit. equitumue cum Fabio ven.*] Vet. lib. *Equitumue mille cum Fabio.* Recte: minor enim numerus equitum debet esse, quam peditum. *Sigonius.*

Min. quinq. mill. peditum equitumque cum Fab.] Sic omnes nostri. Sigonianus: *equitumque mille cum Fabio.* Recte, inquit ille; minor enim numerus equitum debet esse quam peditum. Quasi diceretur istic quinque millia equitum & quinque millia peditum venisse. Immo non recte. Minus quinque millia pedites simul equitesque erant universi, quippe quatuor millia peditum, equites sexcenti. *J. F. Gron.*

1 *Li-*

nisse : sibi placere, P. Decium consulem, primo quoque tempore in Etruriam ad collegam proficisci : L. Volumnio Samnium provinciam dari. Si consul malit in suam provinciam ire ; Volumnium in Etruriam ad consulem cum exercitu justo consulari proficisci. Quum magnam partem moveret oratio prætoris, P. Decium censuisse ferunt, Ut omnia integra ac [1] libera Q. Fabio servarentur : donec vel ipse, si per commodum reipubl. posset, Romam venisset, vel aliquem ex legatis misisset : à quo disceret senatus, quantum in Etruria belli esset : quantisque administrandum copiis &
26 quot per duces esset. Fabius ut Romam rediit, & in senatu, & productus ad populum mediam orationem habuit, ut nec augere, nec minuere videretur belli famam : magisque in altero assumendo duce aliorum indulgere timori, quam suo aut reip. periculo consulere : cæterum si sibi adjutorem belli, sociumque imperii darent ; [2] quonam modo se obliviscI P. Decii consulis per tot collegia experti posse ? *Neminem omnium secum conjungi malle : & copiarum satis sibi cum P. Decio, & nunquam minuum hostium fore. Sin collega quid aliud malit ; at sibi L. Volumnium darent adjutorem.* Omnium rerum arbitrium & à populo, & à senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & quum P. Decius se in Samnium, vel in Etruriam proficisci paratum esse ostendisset ; tanta lætitia ac gratulatio fuit, ut præciperetur victoria animis, triumphusque non bellum decretum consulibus videretur. Invenio apud quosdam, extemplo consulatu inito, profectos in Etruriam Fabium Deciumque, sine ulla mentione sortis provinciarum certaminumque inter collegas, quæ exposui. Sunt, quibus ne hæc quidem certamina exponere satis fuerit. adjecerunt & Appii crimina-

tione

1 *Libera Q. Fabio servarentur*] Th. duo Pall. *reservarentur*. Cic. 1 Famil. 21. *Duplicabantur rem, totamque vobis integram reservabant*. J. F. Gron.

2 *Quonam modo obliviscI*] Sumsit ab Homero, apud quem Diomedes Εἰ μὲν δὴ σέ γε καὶ δύεσί μ' ὧπα ἑκάστῃ, Πῶς ἂν ἔπειτ' Οὐσπῶν ἐγνώω θείοιο λαθοίμην ; *Idem*.

1 *Quam*

iones de Fabio absente ad populum, & pertinaciam adversus præsentem consulem prætoris, contentionemque aliam inter collegas; tendente Decio, ut suæ quisque provinciæ sortem tueretur. Constare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo consules ad bellum sunt. Cæterum, antequam consules in Etruriam pervenirent, Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium venerunt; legionem Romanam castraque oppugnaturi. Scipio, qui castris præerat, loco adjuvandam paucitatem suorum militum ratus; in colle qui inter urbem & castra erat, aciem erexit. Sed, ut in re subita, parum explorato itinere ad jugum perrexit, quod hostes ceperant, parte alia egressi. ita cæsa ab tergo legio: atque in medio, quum hostis undique urgeret, circumventa. Deletam quoque ibi legionem, ita ut nuncius non supersset, quidam auctores sunt: nec ante ad consules, qui jam haud procul à Clusio aberant, famam ejus cladis perlatam, quam in conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita, & lanceis infixa, ovantesque moris sui carmine. Sunt qui Umbros fuisse, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum. & circumventis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato legato Scipionem proprætorem subsidium è castris tulisse, victoresque Umbros, redintegrato prœlio, victos esse: captivosque eis ac prædam ademptam. Similius vero est, à Gallo hoste quam Umbro eam cladem acceptam, quod, quum sæpe alias, tum eo anno, Gallici tumultus præcipuus terror civitatem tenuit. Itaque præterquam quod ambo consules profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campanisque mille equitibus delectis ad id bellum missis, & sociorum nominisque Latini majore exercitu, 'quam Romani; alii duo exercitus haud procul

1 *Quam Romani*] Hæc duo vocabula mihi vehementer sunt suspecta. | *J. F. Gron.* Vide tamen an non potius sit ad sententiam utriusque: *exercitu*

cul urbe Etruriæ oppositi; unus in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn. Fulvius, & [1] L. Postumius Megellus, prætores ambo stativa in eis locis habere jussi.
27 Consules [2] ad hostes transgresso Apennino in agrum Sentinatum pervenerunt. Ibi quatuor millium ferme intervallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes habitæ. atque ita convenit, ne uniq castris miscerentur omnes, neve in aciem descenderent simul. Samnitibus Galli, Etruscis Umbri adjecti. dies indicta pugnæ: [3] Samnitibus Gallisque delegata pugna: inter ipsum certamen Etrusci Umbrique jussi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarunt transfugæ Clusini tres; clam nocte ad Fabium consulem transgressi. qui editis hostium consiliis dimissi cum donis; ut subinde, ut quæque res nova decreta esset, exploratam perferrent. Consules Fulvio, ut ex Falisco, Postumio, ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoveant, summaque vi fines hostium depopulentur, scribunt. Hujus populationis fama [4] Etruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos movit. Instare inde consules, ut absentibus iis pugnaretur: per biduum lacessiere prælio hostem. biduo nihil dignum dictu actum. Pauci utrimque cecidere: magisque irritati sunt ad justum certamen animi, quam ad discrimen summa rerum adducta. tertio die descensum in campum omni

sociorum nominisque Latini majore exercitu; etiam Romani alii duo exercitus &c. Sic τὸ *etiam* cap. 30. *Et præter ingentem inlatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiam egregie est.* Jac. Gron.

1 *L. Postum. Megillus*] Vet. lib. & lapides Capitolini, *L. Postumius Megellus.* Sigonius.

2 *Ad hostes transgresso Appennino*] Forte: *transgressos Appenninum.* J. F. Gron.

3 *Samniti, Gallisque del. p.*] Vet. lib. *Samnitibus, Gallisque.* Sigonius.

Samnitib. Gallisque delegata] Sic ex MSS. corrigere se ait Sigonius. At qui sic ediderunt omnes ab Andrea usque ad Frobenium. Soli apud me Gryphius & Curio *Samniti.* Et hoquum per se magis placet, tum eo dicere video scriptos. Voss. prior, Rot & Helm. *Samnitiu Gallisque.* Vossinus alter plane: *Samniti Gallisque* J. Gron.

4 *Etruscos ex agro Sentinate movit*] Polybius lib. 2 ubi de hac re loquitur ἐπὶ τῇ τῶν Σεντινατῶν χώρᾳ προσέπεσε μυρίους, τοὺς μὲν πλείους ἀπέκτειναν *Sigonius.* Is ager in Umbris est. *Glarea*

1 *Infe*

nnibus copiis est. Quum instructæ acies starent, cer-
fugiens lupum è montibus exacta per campos inter
as acies decurrit: inde diversæ feræ, cerva ad Gallos,
ous ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter
dines via, cervam Galli confixere. Tum ex antesi-
anis Romanus miles, *Illac fuga*, inquit, *& cædes ver-*
, ubi sacram Dianæ feram jacentem videtis. Hinc victor Mar-
s lupus, integer & intactus, gentis nos Martiæ & conditoris
stri admonuit. Dextro cornu Galli, sinistro Samnites
nstiterunt. adversus Samnites Fabius primam ac ter-
m legiones pro dextro cornu, adversus Gallos pro
nistro Decius quintam & sextam instruxit. secunda &
uarta cum L. Volumnio proconsule in Samnio gere-
nt bellum. Primo concursu, adeo æquis viribus gesta
s est, ut, si affuissent Etrusci & Umbri, aut in acie,
t in castris, quocumque se inclinassent, accipienda
ades fuerit. Cæterum, quamquam communis adhuc 28
ars belli erat, necdum discrimen fortuna fecerat, qua
tura vires esset, haudquaquam similis pugna, in dex-
o lævoque cornu erat. Romani apud Fabium arce-
nt magis quam inferebant pugnam: extrahebaturque
quam maxime ferum diei certamen. quia ita persua-
m erat duci, & Samnites & Gallos primo impetu fe-
ces esse, quos sustineri satis sit. longiore certamine sen-
n residere Samnitium animos: Gallorum quidem et-
n corpora intolerantissima laboris atque æstus fluc-
, primaque eorum prœlia plusquam virorum, postre-
a minus quam fœminarum esse. In id tempus igi-
r, quo vinci solebat hostis, quam integerrimas vires
iliti servabat. Ferocior Decius, & ætate & vigore a-
mi; quantumcunque virium habuit, certamine pri-
o effudit. & quia lentior videbatur pedestris pugna,
uitatum in pugnam concitat: & ipse fortissimæ ju-
num turmæ immixtus, orat proceres juventutis, in
ostem ut secum impetum faciant. Duplicem illorum

glo-

gloriam fore, si ab læva cornu & ab equite victoria in
cipiat. Bis avertere Gallicum equitatum. iterum lon
gius evectos, & jam inter media equitum agmina præ
lium cientes, novum pugnæ conterruit genus: esſedis
carriſque ſuperſtans armatus hoſtis, ingenti ſonitu e
quorum rotarumque advenit, & inſolitos ejus tumul
tus Romanorum conterruit equos. Ita victorem equi
tatum velut lymphaticus pavor diſſipat: ſternit inc
ruentes equos viroſque improvida fuga. Turbata hin
etiam ſigna legionum: multique impetu equorum ac ve
hiculorum raptorum per agmen obtriti anteſignani:
inſecuta, ſimul territos hoſtes vidit, Gallica acies nu
lum ſpatium reſpirandi recipiendique ſe dedit. Vocif
rari Decius, *Quo fugerent? quamve in fuga ſpem haberent*
obſiſtere cedentibus, ac revocare fuſos. deinde ut nu
la vi perculſos ſuſtinere poterat, patrem P. Decium n
mine compellans, *Quid ultra moror*, inquit, *familiare f
tum? datum hoc noſtro generi eſt, ut luendis periculis publi
piacula ſimus. Jam ego mecum legiones hoſtium mactandas T
luri ac Dis Manibus dabo.* Hæc locutus, M. Livium Po
tificem, quem deſcendens in aciem digredi vetuerat
ſe, præire juſſit verba, quibus ſe legioneſque hoſtiu
pro exercitu populi Romani Quiritium devoveret. D
votus inde eadem precatione, eodemque habitu, q
pater P. Decius ad Veſerim bello Latino ſe juſſerat d
voveri. Quum ſecundum ſolennes precationes adjec
ſet, *præ ſe agere ſeſe, formidinem ac fugam, cædemque
cruorem, cœleſtium, [1] inferorum iras. Contacturum funebri
diris ſigna, tela, arma hoſtium: locumque eundem ſuæ pe
& Gallorum ac Samnitium fore.* Hæc execratus in ſe h
ſteſque, qua confertiſſimam cernebat Gallorum acie
concitat equum: inferenſque ſe ipſe infeſtis telis eſt
29 terfectus. Vix humanæ inde opis videri pugna potu
Romani, duce amiſſo, quæ res terrori alias eſſe ſol
ſiſ

1. *Inferum iras*] Vet. lib. *Infernorumque.* Sigonius.

ſtere fugam, ac novam de integro velle inſtaurare pu-
nam. Galli, & maxime globus circumſtans conſulis
orpus, velut alienata mente vana incaſſum jactare tela.
orpere quidam, & nec pugnæ meminiſſe, nec fugæ. At
x parte altera pontifex Livius, cui lictores Decius tra-
iderat, [1] juſſeratque proprætorem eſſe; vociferari,
iciſſe Romanos, defunctos conſulis fato. Gallos Samniteſque
elluris matris ac Deorum Manium eſſe. Rapere ad ſe ac vo-
are Decium devotam ſecum aciem; furiarumque ac formidinis
ena omnia ad hoſtes eſſe. Superveniunt deinde his reſti-
ientibus pugnam [2] L. Cornelius Scipio & C. Marcius,
um ſubſidiis ex noviſſima acie; juſſu Q. Fabii conſulis
d præſidium collegæ miſſi. ibi auditur P. Decii even-
is; ingens hortamen ad omnia pro republica audenda.
aque quum Galli ſtructis ante ſe ſcutis conferti ſtarent,
ec facilis pede collato videretur pugna; juſſu legato-
um collecta humi pila, quæ ſtrata inter duas acies jace-
ant, atque in teſtudinem hoſtium conjecta: quibus
pleriſque in ſcuta, verutis in corpora ipſa fixis, ſterni-
ir cuneus: ita, ut magna pars integris corporibus atto-
ti concideret. hæc in ſiniſtro cornu Romanorum for-
tuna

1 *Juſſeratque proprætorem eſſe*] Pall. Voſſiani: *Juſſeratque prope eſſe.* Hel. *ope proprætorem eſſe.* Alius & An-eas: *Juſſeratque proprætore eſſe.* Et hoc rum: ut infra cap. 30. *L. Volumnium conſule ducem.* Voſſ. & cap. 31. *Par-o App. Claudius prator, partim L. Vo-onius proconſule ſequeretur*, Sigonia-s, Th. Voſſ. Helm. ubi etiam ma-n *ſequerentur.* J. F. Gron.

2 *Cornel. Scip. & C. M.*] Vet. lib. *Cornelius Scipio.* Sigonius.

3 *Pleriſque in ſcuta, pleriſque verutis corpora*] Scripti poſterius *pleriſque* n agnoſcunt, ut & fidus ille An-as: ſed non diu paſſi ſunt mali rectores. Tarviſinæ & Venetæ jam e quingenteſimum ſupra mille ium, ut numeramus, editis ad-um eſt. Beccarius ſecuit & con-

traxit: *quibus pleriſque verutis in corpora.* Juntas particulam tantum addidit, *in ſcuta verutiſque.* Nobis à prima dilce-dere religio, *quibus pleriſque in ſcuta, verutis in corpora ipſa fixus.* Partem ait hæſiſſe ſcutis, partem quæ teretiore eſſent mucrone, & facilius penetra-bant, veruta quippe, ipſa etiam cor-pora attigiſſe. Lib. 34. *Ex adverſo miſ-ſa tela, nulla in corporibus, rara in ſcu-tis hærebant.* Sed varietatis illius cauſa erfor vulgaris exiſtimantium, *pleri-que*, ut & *pars* vel *partim*, *alii*, *alter* & ſimilia hujuſmodi locis neceſſario bis poni. Cæſar 3 Civ. *Pleraſque naves in Italiam remittit ad reliquos milites equi-teſque tranſportandos: pontones, quod eſt genus navium Gallicarum, Liſſi relin-quit.* Adde quæ ad lib. 37. J. F. Gron.

tuna variaverat. [1] Fabius in dextro cornu primo (ut ante dictum est) cunctando extraxerat diem. deinde, postquam nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa, eandem vim habere visa; præfectis equitum jussis ad latus Samnitium circumducere alas, ut signo dato in transversos quanto maximo possent impetu incurrerent; sensim suos signa inferre jussit, & commovere hostem. Postquam non resisti vidit, & haud dubiam lassitudinem esse, tum collectis omnibus subsidiis, quæ ad id tempus reservaverat, & legiones concitavit & signum ad invadendos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetum, præterque aciem ipsam Gallorum, relictis in dimicatione sociis, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti stabant. Tum Fabius, audita morte collegæ, Campanorum alam, quingentos fere equites, excedere acie jubet: & circumvectos ab tergo Gallicam invadere aciem. tertiæ deinde legionis subsequi principes, & qua turbatum agmen hostium viderent impetu equitum, instare ac territos cædere. Ipse ædem Jovi Victori, spoliaque hostium quum vovisset, ad castra Samnitium perrexit: quo multitudo omnis consternata [2] agebatur. Sub ipso vallo, quia tantam multitudinem portæ non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est. Ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit. compulsi deinde intra vallum Samnites: parvoque certamine capta castra, & Galli ab tergo circumventi. Cæsa eo die hostium viginti quinque millia, octo capta. nec incruenta victoria fuit. Nam ex P. Decii exercitu cæsa septem millia; ex Fabii, mille ac ducenti. Fabius, dimissis ad quærendus

1 *Fabius in dextro cornu*] Flor. Voss. uterque & Mureti libri ablegant *in cornu*: & recte. nemo enim non videt satis esse, quod ante hæc voces eadem vox consequatur. *J. F. Gron.*

2 *Agebatur sub ipso vallo. Quia tantam*] Censeo interpungas: *ad castra Samnitium perrexit, quo omnis multitudo consternata agebatur. Sub ipso vallo, quia tantam multitudinem portæ non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est.* Idem.

dum collegæ corpus, spolia hostium conjecta in acervum Jovi Victori cremavit. Consulis corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum cumulis erat, inveniri non potuit. postero die inventum, relatumque est cum multis militum lacrimis. Intermissa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore laudibusque meritis celebrat. Et in Etruria [1] per eosdem dies 30 ab Cn. Fulvio prætore res ex sententia gesta; [2] & præter ingentem inlatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiam egregie est: Perusinorumque & Clusinorum cæsa amplius tria millia, & signa militaria ad viginti capta. Samnitium agmen quum per Pelignum agrum fugeret, circumventum à Pelignis est. ex millibus quinque ad mille cæsi. Magna ejus diei, quo in Sentinati agro bellatum, fama est; etiam vero stanti. [3] sed superjecere quidam augendo fidem: qui in hostium exercitu [4] peditum quadraginta millia trecentos triginta, equitum sex millia, mille carpentorum scripsere fuisse: scilicet cum Umbris, Tuscisque: quos & ipsos pugnæ affuisse. & ut Romanorum quoque augerent copias, [5] L. Volumnium proconsule ducem consulibus, exercitumque ejus legionibus consulum adjiciunt. In pluribus annalibus duorum ea consulum propria

1 *Per eos dies*] Vet. lib. *Per eosdem dies*. Sigonius.

2 *Et præter ingent.*] Vet. lib. *Nam præter ingentem*, Idem.

3 *Sed superjecere fidem*] Metaphora, ut Horat. *Sæpe trans finem jaculo nobilis expedito*. Dein locus est apud Bacchyl. in Ibycum. Denique τὸ ὑπερεκτείνειν Græcorum. *Tan. Faber*.

Sed superjecere quidam augendo fidem] Scribendum putabam: *sed superavere quidam augendo fidem*. Sed forsan explicandum, *quidam augendo* numerum *superjecere fidem*, id est, jecere supra fidem. Ut apud Senecam de Benef. 3, 32. *Nec beneficia parentum suorum superjaciunt*. Quintilianus 8, 6, de hyperbole: *Est hæc ementiens superjectio*. Aristoph. Pluto 3, 2. Κλέπτων τὰς βλέπουσας ὑπερηκόντισεν. *J. F. Gron.*

4 *Peditum*, &c. *equitum sex & quadraginta millia*] In quibusdam libris est, *equitum sex millia*. Recte: non enim equitum numerus numerum peditum superare debet. *Sigonius*.

5 *L. Volumn. proconsulem ducem - - - adjiciunt*] Vox, *Ducem*, non est in plerisque libris veteribus, & inducenda est. Nam sine ea præclare stat ἀντίθετος adjiciunt proconsulem consulibus, & exercitum proconsulis legionibus consulum. *Idem*.

pria victoria est. Volumnius in Samnio interim res gerit Samnitiumque exercitum [1] in Tifernum montem compulsum, non deterritus iniquitate loci, fundit fugatque. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Etruria suis legionibus deductis ad urbem, de Gallis Etruscisque ac Samnitibus triumphavit. milites triumphantem secuti sunt. Celebrata inconditis carminibus militaribus non magis victoria Q. Fabii, quam mors præclara P. Decii est: excitataque memoria parentis, [2] æquata eventu publico privatoque filii laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaque & tunicæ; præmia illa tempestate militiæ haudquaquam spernenda. His itaque
31 rebus gestis, nec in Samnitibus adhuc nec in Etruria pax erat. nam & Perusinis auctoribus post deductum ab consule exercitum rebellatum fuerat: & Samnites prædatum in [3] agrum Vesinum Formianumque, & partem alia [4] in Æserninum, quæ Vulturno adjacent flumini, descendere. Adversus eos Appius Claudius prætor cum exercitu Deciano missus. Fabius in Etruria rebellantes denuo, quatuor millia & quingentos Perusinorum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti singuli æris trecentis decem. præda alia omnis militibus concessa. Samnitium legiones quum partim Appius Claudius prætor, partim [5] L. Volumnius proco[nsul] insequeretur; in agrum Stellatem convenerunt. [6] ibi &

Samni

1 *In Tifernum mont.*] *Trifernum*, ut ante. *Sigonius.*

2 *Æquata eventu publico privatoque filii laudibus*] Legendum, *aquatis*. Et vehemens ratio est. *Tan. Faber.*

3 *Agrum Vestinum Form.*] Lege, ut supra, *Vesinum*. Sigonius.

4 *In Esetrunium, quæque Vulturno adjacent fl.*] Vet. lib. *Et parte alia in Æserniacum, quæ Vulturno adjacet flumini*, ut agrum Æserniæ intelligat oppidi Samnitium. *Idem.*

[illegible], *quæ Vulturno adjacent*] Sic Sigonius pro *Esetrunium* & *adjacet*. Nostri, *Æserninum*. Deinde, *quæque Vulturno adjacent flumini*: sive malis, *Æsernium, quæ Vulturno adjacet flumini*. J. F. Gron.

5 *L. [illegible] proconsul sequer.*] Vet. lib. *Pro consule*. Sigonius.

6 *Ibi & Samnitium legiones omnes considunt*] In prima video Tarvisina. Andreas & scripti *legiones* nesciunt. Illi dedit Romæ: *Ibi ad Samnium omnes considunt*. Scripti pars major, *ibi & Samnitium omnes consident*: quidam,

amnitium legiones omnes considunt, & Appius Vo-
imniusque castra conjungunt. Pugnatum infestissimis
nimis; hinc ira stimulante adversus rebellantes toties;
iinc ab ultima jam dimicantibus spe. Cæsa ergo Sa-
mnitium sexdecim millia trecenti, capta duo millia se-
tingenti. ex Romano exercitu cecidere duo millia se-
tingenti. Felix annus bellicis rebus, pestilentia gravis,
rodigiisque sollicitus. nam & terram multifariam pluis-
e, & in exercitu Appii Claudii plerosque fulminibus
ctos, nunciatum est, librique ob hæc aditi. Eo anno
Q. Fabius Gurges consulis filius aliquot matronas ad
opulum stupri damnatas pecunia mulctavit. ex quo
nulctaticio ære Veneris ædem, quæ prope Circum est,
aciendam curavit. Supersunt etiam nunc [1] Samnitium
ella, quæ continua per quartum jam volumen, an-
umque sextum & quadragesimum, à M. Valerio, A.
Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intule-
unt, agimus: & ne tot annorum clades utriusque gen-
is laboresque actos nunc referam, quibus [2] nequiverint
amen duriora pectora vinci; proximo anno Samnites
n Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernum, Stellatibus
ampis, suis ipsi legionibus, mixti alienis, ab quatuor
xercitibus quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant, im-
eratorem clarissimum gentis suæ amiserant; socios bel-
Etruscos, Umbros, Gallos in eadem fortuna vide-
ant, qua ipsi erant, nec suis, nec externis viribus jam
stare

l Samnitium omnes consident: unus, *i & Samnitii omnes consident:* nonne-
no: *& ibi Samnitii omnes consident.* Pla-
re potest, *ibi & Samnitum* vel *Sa-
nitium omnes.* Ut lib. 31. *Attalus ne
sertam haberet insulam, & Macedo-
m fere omnibus & quibusdam Andrio-
m, ut manerent, persuasit.* J. F. Gron.

1 *Samnitium bella, annum sextum & uadragesf. à M. Val. A. Corn. coss. agi-
us*] Rotundus numerus erit, si an-
is consulum Valerii, Corneliique numerabitur, id est, si anni extremi non negligentur, neque vero aliter loqui potest, cum dicat: *Bella agimus per annum* XLVI. Alibi, ut ostendam, primum annum non numerat. *Sigonius.*

2 *Nequiverint tamen duriora pectora*] Sic & Voss. alter. Editum non reperio ante Aldinam. Andreas & omnes cum Mogunt. *dura illa pectora.* nec secus Flor. Rott. Helm. At Voss. prior, *dureilla pectora.* J. F. Gron.

stare poterant ; tamen bello non abstinebant. adeo ne
infeliciter quidem defensæ libertatis tædebat : & vinci,
quam non tentare victoriam, malebant. Quinam sit il-
le, quem non pigeat longinquitatis bellorum scribendo
32 legendoque, quæ gerentes non fatigaverunt ? Q. Fa-
bium, P. Decium, [1] L. Postumius Megellus, & M. A-
tilius Regulus, consules secuti sunt. Samnium ambo-
bus decreta provincia est, quia tres scriptos hostium ex-
ercitus, uno Etruriam, altero populationes Campaniæ
repeti, tertium tuendis parari finibus, fama erat. Po-
stumium valetudo adversa Romæ tenuit : [2] Atilius ex
templo profectus, ut in Samnio hostes (ita enim placue-
rat Patribus) nondum egressos opprimeret. Velut ex
compositio ibi [3] obvium habuere hostem : ubi & intra
re, nedum vastare ipsi Samnitium agrum prohiberen-
tur : & egredi inde in pacata sociorumque populi Ro-
mani fines [4] Samnites prohiberent. Quum castra castris
collata essent, quod vix Romanus toties victor auderet,
ausi Samnites sunt (tantum desperatio ultima temerita-
tis facit) castra Romana oppugnare. & quamquam no-
venit ad finem tam audax inceptum, tamen haud o-
mnin

1 *L. Postum. Megillus*] *L. Postumius Megellus*, ut ante. *Sigonius.*

2 *Attilius*] *Atilius* vet. lib. & Capitolini Fastes. *Idem.*

Atilius cum exercitu extemplo profectus] Tà *cum exercitu*, unde susceperit Asulanus, ipse viderit : nostri certe scripti ea ignorant : nec minus Andreas, & ejusdem præfationem præferentes, & Beccar. Asc. Mogunt. Saveterius. Et vult ista sæpe intelligi Livius. vel supra : *C. Junius Bubulcus cum M. Titinio Mag. equitum profectus primo congressu Æquos subegit.* Sed offendit eum, quod sequitur *habuere* : quasi non ibi possit intelligi, Romani qui duce Atilio venerant. Vel potius & Romani & Samnites suum uterque exercitus hostem. Ad eundem lapidem impegit Sigonii codex, qui *habuit* non succinentibus nostris : recte, inquit ille, referunt enim ad vocem, *Atilius*. Qui non ergo etiam *ipse prohiberetur*, & deinde *prohiberet* facit ? *J. F. Gron.*

3 *Obvium habuere host.*] Vet. li plerique *habuit*, & recte : referturn ad vocem. *Atilius.* Sigonius.

4 *Samnites prohiberentur*] Venusti est prisca lectio, *Samnitem prohibere* Cujus hic est sensus : Romani ibi o vium habuerunt hostem Samniten ubi & intrare, nedum vastare Sam tum agrum ipsi prohiberentur, & gredi in fines populi Rom. Samnit prohiberent. Deinde novæ periodi ciendum est initium. *Cum castra stris.* Idem.

1 Q

mnino vanum fuit. Nebula erat ad multum diei; denſa adeo, ut lucis uſum eriperet; non proſpectu modo extra vallum adempto, ſed propinquo etiam congredientium inter ſe conſpectu. Hac velut latebra inſidiarum freti Samnites, vixdum ſatis certa luce, & eam ipſam premente caligine, ad ſtationem Romanam in porta ſegniter agentem vigilias perveniunt. Improviſo oppreſſis, nec animi ſatis ad reſiſtendum, nec virium fuit. Ab tergo caſtrorum decumana porta impetus factus. itaque captum quæſtorium: quæſtorque ibi L. Opimius Panſa occiſus. conclamatum inde ad arma. Conſul tumul- 33
tu excitus, cohortes duas ſociorum, Lucanam Sueſſanamque, quæ proximæ forte erant, tueri prætorium jubet: manipulos legionum principali via inducit. Vixdum ſatis aptatis armis, in ordines eunt: & clamore magis quam oculis hoſtem noſcunt: nec quantus numerus ſit, æſtimari poteſt. Cedunt primo incerti fortunæ ſuæ, & hoſtem introrſum in media caſtra accipiunt. inde quum conſul vociferaretur, expulſine extra vallum, caſtra deinde ſua oppugnaturi eſſent, rogitans; clamore ſublato connixi primo reſiſtunt: deinde inferunt pedem, urgentque, & impulſos ſemel terrore eodem agunt, quo cœperunt. Expellunt extra portam vallumque. inde pergere ac perſequi (quia turbida lux metum circa inſidiarum faciebat) non auſi, liberatis caſtris contenti, receperunt ſe intra vallum; trecentis ferme hoſtium occiſis. Romanorum ſtationis primæ, vigilumque, & eorum qui circa quæſtorium oppreſſi, periere ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit, & non modo proferre inde caſtra Romanum, ſed ne pabulari quidem per agros ſuos patiebantur. retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama, tumultuoſior etiam, quam res erant, perlata Romam, coëgit L. Poſtumium conſulem, vix dum validum, proficiſci ex urbe; prius tamen quam

exiret, militibus edicto Soram jussis convenire. Ipse ædem Victoriæ, [1] quam ædilis curulis ex mulctaticia pecunia faciendam curaverat, dedicavit. Ita ad exercitum profectus, ab Sora in Samnium ad castra collegæ perrexit. inde postquam Samnites, diffisi duobus exercitibus resisti posse, recesserunt; diversi consules ad vastandos
34 agros urbesque oppugnandas discedunt. Postumius [2] Milioniam oppugnare adortus, vi primo atque impetu, deinde postquam ea parum procedebant, opere ac vineis demum injunctis muro cepit. Ibi capta jam urbe [3] ab hora quarta usque ad octavam fere horam, omnibus partibus urbis diu incerto eventu pugnatum est. postremo potitur oppido Romanus. Samnitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia ducenti, præter prædam aliam. [4] Inde Ferentinum ductæ legiones, unde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agique potuerunt, nocte per aversam portam silentio excesserunt. Igitur simul advenit consul, primo ita compositus instructusque mœnibus successit; tanquam idem, quod ad Milioniam fuerat, certaminis foret: deinde ut silentium vastum in urbe, nec arma nec viros in turribus ac muris vidit, avidum invadendi deserta mœnia militem detinet; ne quam occultam in fraudem incautus rueret. Duas turmas

1 *Quam ædilis curulis ex mulctat. pec. faciend. curaverat, dedicavit*] De L. Postumio Megello consule loquitur, quem in ædilitate ædem Victoriæ faciendam curasse ait: cum supra tamen hujus ædilitatis nulla mentio sit, neque hoc librorum vitio. Est enim hoc Livio familiare, ut magistratus alicujus, aut legis, aut rei, non anno illo, quo de ea actum est, verum multos post annos mentionem inferat. Quæ res sæpe angit Glarenum, ut in lege Oppia abroganda, quam numquam ante latam esse scripserat, lib. [illegible]. *Sigonius.*

2 *Milioniam oppugn.*] Vet. lib. *Milonium.* Item Stephanus *Μιλώνιον*, urbem esse Samnitium clarissimam scribit. *Idem.*

3 *Ab hora quarta usque ad octavam*] Vet lib. *Ab hora quarta diei ad octavam.* Idem.

Ab hora quarta usque ad octav.] Ita omnes MSS. non *quarta diei ad.* J. F. Gron.

4 *Inde Ferentinum ductæ legiones*] Non habet hic locum. Sed & mirifice variant scripti: *Feritrum, Fertorium, Foretrium, Feretrum.* Suspicabar *Treventinum.* Ad Trinium fluvium situm est: & inde *Treventinates* Plinio. *Idem.*

1 E

mas ſociorum Latini nominis circumequitare mœnia atque explorare omnia jubet. equites portam unam alteramque eadem regione in propinquo patentes conſpiciunt, itineribuſque iis veſtigia nocturnæ hoſtium fugæ. Adequitant deinde ſenſim portis, urbemque ex tuto rectis itineribus perviam conſpiciunt: [1] ad conſulem referunt, exceſſum urbe ſolitudine haud dubia perſpicuum eſſe, & recentibus veſtigiis fugæ, ac ſtrage rerum in trepidatione nocturna paſſim relictarum. His auditis conſul ad eam partem urbis, qua adierant equites, circumducit agmen: conſtitutiſque haud procul porta ſignis, quinque equites jubet intrare urbem, & modicum ſpatium progreſſos, tres manere eodem loco, ſi tuta videantur: duos explorata ad ſe referre. Qui ubi redierunt, retuleruntque, eo ſe progreſſos, unde in omnes partes circumſpectus eſſet, longe lateque ſilentium ac ſolitudinem vidiſſe; extemplo conſul cohortes expeditas in urbem induxit: cæteros interim caſtra communire juſſit. ingreſſi milites, refractis foribus, paucos graves ætate aut invalidos inveniunt, relictaque quæ migratu difficilia eſſent. Ea direpta, & cognitum ex captivis eſt, communi conſilio aliquot circa urbes conſciſſe fugam, ſuos prima vigilia profectos. credere eandem in aliis urbibus ſolitudinem inventuros. Dictis captivorum fides extitit: deſertis oppidis conſul potitur. Alteri conſuli M. Atilio, nequaquam tam facile bellum fuit. Quum ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat, ad finem Lucerinum ei hoſtis obvius fuit. ibi ira vires æquavit. Prœlium varium & anceps fuit. triſtius tamen eventu Romanis; & quia inſueti erant vinci; & quia digredientes magis quam in ipſo certamine ſenſerunt, quantum in ſua parte plus vulne-

1 *Et conſuli referunt*] Thuan. Voſſ. Helm. *Ad conſulem referunt exceſſum urbe: ſolitudine haud dubia id perſpicuum eſſe.* Tò *id* in nuperis omiſſum: omnes vetuſtiores editiones habent: ætſi ſit rotundius alterum. *J. A. Gron.*

vulnerum ac cædis fuisset. Itaque is terror in castris ortus, qui si pugnantes cepisset, insignis accepta clades foret. Tum quoque sollicita nox fuit; jam invasurum castra Samnitem credentibus, aut prima luce cum victoribus conserendas manus. Minus cladis (cæterum non plus animorum) ad hostes erat, ubi primum illuxit, abire sine certamine cupiunt. Sed via una, & ea ipsa præter hostes, erat, qua ingressi, præbuere speciem recta tendentium ad castra oppugnanda. Consul arma capere milites jubet, & sequi se extra vallum. legatis, tribunis, præfectis sociorum imperat, quod apud quemque facto opus est. Omnes affirmant, *se quidem omnia facturos, sed militum jacere animos. tota nocte inter vulnera, & gemitus morientium vigilatum esse. Si ante lucem ad castra ventum foret, tantum pavoris fuisse, ut relicturi signa fuerint: nunc pudore a fuga continent, alioquin pro victis esse.* Quæ ubi consul accepit, sibimetipsi circumeundos alloquendosque milites ratus, ut ad quosque venerat, cunctantes arma capere, increpabat; *Quid cessarent, tergiversarenturque? Hostem in castra venturum, nisi illi extra castra exissent: & pro tentoriis jus pugnaturos, si pro vallo vellent.* [2] *armatis*

[1] *Nisi illi extra*] Vet. lib. *Nisi ipsi.* Sigonius.

[2] *Armatis ac dimicantibus dubiam victoriam esse*] Turpe mendum sensum attendentes tollimus, ita, *haud dubiam victoriam esse*. siquidem altera, quæ sequitur pars ἀνυπόστατος id ostendit. *Qui nudus atque inermis hostem maneat, ei aut mortem, aut servitutem patiendam.* Idem.

Armatis & dimicantibus haud dubiam victoriam] Ita Sigonius turpe se mendum tollere præfatus. Adjecit autem τὸ *haud*: quod ignorant Thuan. Voss. duo Helm. Pall. Rott. Chifl. Nec is status erat belli, ut certam sibi aut illis victoriam promittere posset. Quod si armis sumptis dimicent, Martem communem fore, & non omnem victoriæ spem sublatam. at si quiescant inermes, nihil certius, quam aut pereundum aut serviendum. Cæterum & Pall. Vossianusque: *armatis dimicantibus.* Perplacent Livio hæc ἀσυνδέτα. Lib. 7. *Multos populatores agrorum vagos palantes oppressit.* Lib. 21. *Militari sagulo opertum humi jacentem.* Eodemque cap. 28. *Tradunt ferocissimum ex iis irritatum à rectore suo, quum refugientem in aquam nantem sequeretur, traxisse gregem.* Sic enim MSS. illic loci. Lib. 25. *Et inermes in cubilibus suis oppressos.* Lib. 38. *Sed tu eos pacatos imperata facientes violasti.* Lib. 40. *Alius alio leto absumti, semianimes è nave præcipitantur.* Vide & ad lib. 27, 16. Mox iidem Pall. *Qui nudus atque iners.* & hoc probant opposita: respondet quippe

matis ac dimicantibus dubiam victoriam esse. Qui nudus atque inermis hostem maneat, ei aut mortem, aut servitutem patiendam. Hæc jurganti increpantique respondebant, *confectos se pugna hesterna esse: nec virium quicquam, nec sanguinis superesse. majorem multitudinem hostium apparere, quam pridie fuerit.* Inter hæc appropinquabat agmen: & jam breviore intervallo certiora intuentes, vallum secum portare Samnitem affirmant. nec dubium esse, quin castra circumvallaturi sint. [1] Tunc enimvero consul *indignum facinus esse*, vociferari, *tantam contumeliam ignominiamque ab ignavissimo accipi hoste. Etiamne circumsedebimur*, inquit, *in castris, ut fame potius per ignominiam, quam ferro, si necesse est, per virtutem moriamur? Dii bene verterent, facerentque quod se dignum quisque ducerent. Consulem M. Atilium vel solum, si nemo alius sequatur, iturum adversus hostes: casurumque inter signa Samnitium potius, quam circumvallari castra Romana videat.* Dicta consulis, legati, tribunique, & omnes turmæ equitum, & centuriones primorum ordinum, approbavere. Tum pudore victus miles segniter arma capit, segniter è castris egreditur. longo agmine, nec continenti, mœsti ac prope victi procedunt [2] versus hostem, nec spe, nec animo certiorem. Itaque simul conspecta sunt Romana signa, extemplo à primo Samnitium

pe: τὸ *nudus* τῶ *armatis*, τὸ *inermis* τῶ *dimicantibus*. Sic apud Silium erat alicubi vulgo: *dextrâ jungamus inertes*: antequam viri docti corrigerent, *inermes*. J. F. Gron.

1 *Tunc vero consul*] Vet. lib. *Tum enimvero, consul, indignum facinus esse vociferari.* Est autem, *enim vero*, vox indignationis, & dolori exprimendo aptissima. Sic lib. 6. *Enimvero indignum facinus videri.* & lib. 22. *Tum Metilius: id enimvero ferendum esse negat.* & lib. 38. *Enimvero, inquit consul, ferri jam ludificatio ista non potest.* Sigonius.

2 *Adversus hostem nec spe, nec animo certiorem*] Vet. lib. *Fortiorem.* Egregie. Nam de Romanis dixit, *mœsti ac prope victi.* Idem.

Hostem nec spe nec animo certiorem] Quod egregium appellat Sigonius, *fortiorem*, tale esse non nego, sed scholion sive interpretamentum. Nec sane vetustiores libri aliter quam vulgati, *certiorem.* Cæsar 7 Gall. *Generatimque distributi in civitates, omnia vada, ac saltus ejus paludis certis custodiis obtinebant.* Cicero lib. 10 ad Att. 11. *Et quo ille me certiorem vult esse, eo magis timeo, ne in eum existam crudelior.* Ubi eam vocem pœne eadem sententia prohibuimus loco movere & subjicere *fortiorem* Auf. Popmam. An Dietriba ad Silvas Statii. *J. F. Gron.*

1 *In*

tium agmine ad noviſſimum fremitus perfertur, Exire, id quod timuerint, ad impediendum iter Romanos. Nullam inde ne fugæ quidem patere viam. illo loco aut cadendum eſſe, aut ſtratis hoſtibus per corpora eorum evadendum. [1] In medio ſarcinas conjiciunt: armati ſuis 36 quiſque ordinibus inſtruunt aciem. Jam exiguum inter duas acies erat ſpatium: & ſtabant exſpectantes dum ab hoſtibus prius impetus, prius clamor inciperet. neutris animus eſt ad pugnandum. Diverſique integri atque intacti abiiſſent, ni cedenti inſtaturum alterum timuiſſent. ſua ſponte inter invitos tergiverſantes ſque ſegnis pugna, clamore incerto atque impari, cœpit: nec veſtigio quiſquam movebatur. Tum conſul Romanus, ut rem excitaret; equitum paucas turmas extra ordinem immiſit: quorum quum plerique delapſi ex equis eſſent, & alii turbati; & ab Samnitium acie ad opprimendos eos qui ceciderant, & ad ſuos tuendos ab Romanis procurſum eſt. Inde paullulum irritata pugna eſt, ſed aliquanto & impigre magis, & plures [2] procurrerant Samnites: & turbatus eques ſua ipſe ſubſidia territis equis proculcavit. hinc fuga cœpta totam avertit aciem Romanam. Jamque in terga fugientium Samnites pugnabant, quum conſul equo prævectus ad portam caſtrorum, ac ſtatione equitum ibi oppoſita, edictoque, Ut quicumque ad vallum pergeret, ſive ille Romanus, ſive Samnis eſſet, pro hoſte haberent; hæc ipſa minitans, obſtitit profuſe tendentibus ſuis in caſtra. *Quo pergis*, inquit, *miles*? *& hæc arma & viros invenies. nec vivo conſule tuo niſi victor caſtra intrabis. Proinde elige, cum cive, an hoſte pugnare malis.* Hæc dicente conſule, equites infeſtis cuſpidibus circumfunduntur, ac peditem in pugnam redire jubent. Non virtus

1 *In medio ſarcinas conjiciunt*] Lege, *in medium*. Nam & paulo poſt: *Sarcinas in unum conjecerant*. 2 *Procurrerant Samnites*] Vet. lib. *Procurrerunt*. Sigonius.

virtus solum consulem, sed fors etiam adjuvit; quod non institerunt Samnites: spatiumque circumagendi signa, vertendique aciem à castris in hostem fuit. Tum alii alios hortari, ut repeterent pugnam: centuriones ab signiferis rapta signa inferre: & ostendere suis, paucos & ordinibus incompositis effuse venire hostes. Inter hæc consul, manus ad cœlum attollens, voce clara ita ut exaudiretur, templum Jovi Statori vovet; si constitisset à fuga Romana acies, redintegratoque prœlio cecidisset vicisseturque legiones Samnitium. Omnes undique annisi ad restituendam pugnam, duces, milites, peditum equitumque vis. numen etiam Deorum respexisse nomen Romanum visum: adeo facile inclinata res, repulsique à castris hostes; mox etiam redacti ad eum locum, in quo commissa pugna erat. Ibi, objacente sarcinarum cumulo, quas conjecerant in medium, hæsere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem armatorum sarcinis circumdant. Tum vero eos à fronte urgere pedites, ab tergo circumvecti equites. ita in medio cæsi captique. captivorum [1] numerus fuit septem millium ac trecentorum, qui omnes nudi sub jugum missi. cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidem læta victoria fuit; recensente consule biduo acceptam cladem. amissorum militum [2] numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur, altero exercitu Samnites Interamnam coloniam Romanam, quæ via Latina est, occupare conati; urbem non tenuerunt: agros depopulati quum prædam aliam inde mistam hominum atque pecudum, colonosque captos agerent; in

victo-

1 *Numerus fuit septem millia* CCC.] Vet. lib. *Septem millium ac ducentorum.* Sigonius.

Numerus fuit septem millia ac trecenti] Voss. & Helm. VII ac CC. Sigonianus & unus e Pall. *Septem millium ac ducentorum.* Et rursus duo priores: *numerus relatus* VII ac CC. Palatinus: *Septem millium ac ducentorum.* Qua forma Livius lib. 22, 46. *J. F. Gron.*

2 *Numerus relatus septem millia trecenti*] Vet. lib. *Septem millium & ducentorum.* Sigonius.

victorem incidunt consulem, ab Luceria redeuntem: nec prædam solum amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompositi cæduntur. Consul Interamnam, edicto dominis, ad res suas noscendas recipiendasque, revocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum caussa Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos: & ob amissa tot millia militum, & quod captivos sine pactione sub jugum misissset. Consul alter Postumius, quia in Samnitibus materia belli deerat, [1] in Etruriam traducto exercitu, primum pervastaverat Volsinienſem agrum: deinde cum egressis ad tuendos fines, haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia CC Etruscorum cæsi: cæteros propinquitas urbis tutata est. In Rusellanum agrum exercitus traductus: ibi non agri tantum vastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum, minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior majorque, quam bellum in Etruria eo anno fuerat, parta est. Tres validissimæ urbes, Etruriæ capita, Volsinii, Perusia, Arretium, pacem petiere; & vestimentis militum, frumentoque pacti cum Consule, ut mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetraverunt. muleta præsens, quingentum millium [2] æris in singulas civitates imposita. Ob hasce res gestas consul quum triumphum ab senatu moris magis caussa, quam spe impetrandi petisset, videretque alios quod tardius ab urbe exisset; alios, quod injussu senatus ex Samnio in Etruriam transisset, partim suos inimicos, partim collegæ amicos; ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoque negare triumphum; *Non ita*, inquit, *Patres Conscripti, vestræ majestatis meminero, ut me consulem esse obliviscar. eo-*

37

dem

1 *In Etruriam traducto*] Non Rott. non Flor. neutet quoque Vod. a postsunt præpositionem. Nec ego igitur requiro. Figura 3, 12. *Classe compacta Britannos petit.* Tacitus 2. Annal. 54. *Transmittere Lesbum.* Jac. Gron.

2 *Æris in singulas civitates imposita*] Sic jam Andreas. Tres tamen Pall. & duo Vos. & Helm. *Æris singulis civitatibus imposita.* J. F. Gron.

1 *L. Hos-*

dem jure imperii, quo bella gessi, bellis feliciter gestis, Samnio atque Etruria subactis, victoria & pace parta triumphabo. Ita senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta, pars intercessuros ne novo exemplo triumpharet, ajebant: pars auxilio se adversus collegas triumphanti futuros. Jactata res ad populum est: vocatusque eo consul, quum [1] M. Horatium, L. Valerium consules, C. Marcium Rutilum nuper patrem ejus, qui tunc censor esset, non ex auctoritate senatus, sed jussu populi triumphasse diceret; adjiciebat, *se quoque laturum fuisse ad populum, ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros: voluntatem sibi ac favorem consentientis populi pro omnibus jussis esse, ac futuram.* Posteroque die auxilio tribunorum plebis trium, adversus intercessionem septem tribunorum, & consensum senatus, celebrante populo diem, triumphavit. Et hujus anni parum constans memoria est, Postumium, auctor est Claudius, in Samnio captis aliquot urbibus, in Apulia fusum fugatumque, saucium ipsum cum paucis Luceriam compulsum: ab Atilio in Etruria res gestas; eumque triumphasse. Fabius, ambos Consules in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit, traductumque in Etruriam exercitum (sed ab utro consule non adjecit) & ad Luceriam utrimque multos occisos. inque ea pugna Jovis Statoris ædem votam, ut Romulus ante voverat: sed fanum tantum, id est locus templo effatus, jam sacratus fuerat. Cæterum hoc demum anno, ut ædem etiam fieri senatus juberet, [2] bis ejusdem voti damnata republica, in religionem venit.

1 *L. Horatium M. Valerium consules*] *M. Horatium, L. Valerium*, fuerunt enim anno CCCIII ab urbe condita. Livius, Dionys. Cassiod. *Sigonius.*

2 *Bis ejusdem voti damnata respublica*] Nemo, credo, unquam sic est Latine loquutus: *respublica venit in religionem, damnatus voti venit in religionem, ut hoc faceret.* Exemplo ab uno discе, ut soleat Livius loqui. Lib. 22. *In religionem etiam venit; ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio ante L. Manlius Prætor in Gallia vovisset, locatam ad id tempus non esse.* Scribendum igitur: *bis ejusdem voti damnata republica.* Nempe* postquam jam bis respublica voto Jovi Statori

*si

38 venit. Sequitur hunc annum & consul insignis, L. Papirius Cursor, qua paterna gloria, qua sua: & bellum ingens victoriaque, quantam de Samnitibus nemo ad eam diem, [1] præter L. Papirium patrem consulis pepererat, & forte eodem conatu apparatuque omni opulentia insignium armorum, bellum adornaverant: & Deorum etiam adhibuerant opes ritu quodam sacramenti vetusto velut initiatis militibus; delectu per omne Samnium habito nova lege: ut qui juniorum non convenisset ad imperatorium edictum, quique injussu abisset, caput Jovi [2] sacratum esset. Tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus. ad quadraginta millia militum, quod roboris in Samnio erat, convenerunt. Ibi mediis fere castris locus est conseptus cratibus, pluteisque, & linteis contectus; patens ducentos maxime pedes in omnes pariter partes. [3] Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatum, sacerdote Ovio Paccio quodam, homine magno natu, qui se id sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitium religione: qua quondam usi majores eorum fuissent, quum adimendæ Etruscis Capuæ clandestinum cepissent consilium. Sacrificio perfecto, per viatorem imperator acciri jubebat nobilissimum quemque genere factisque. singuli introducebantur. Erat quum

si facto servata erat, vitium est senatui ad religionem pertinere, ut justa ædes tam facili Deo conderetur. *J. F. Gron.*

1 *Præter L. Papirium patrem consulem*] Cl. Tutcanius notavetat in Fulvii cod. *patrem Cos.* id quod explicare malebat: *patrem consulu.* Etli enim Samnites à L. Papirio consule (fuit autem quinquies) sæpe prælio victi sint; tamen illa nobilis victoria propter arma eorum auro argentoque insignia, quam respicit hic Livius, parta est ab eodem dictatore an. U. C. 444. Sic ille. Mihi autem vetustos libros adhibenti paruit hoc vitium esse admodum recens: nam Juntas, Gryphius, Curio, *Cos* ut Fulvii liber: at Andreas, Tarvis. Venet. Beccar. Parisiensis cum Ascensii, tum Saveterii, Moguntini plane: *patrem consulis.* Idem.

2 *Sacratum erat*] Vet lib. *Sacratum esset.* Sigonius.

3 *Ibi ex libro vet. linteo lecto s. sacerdote O. P. quod.*] Sunt qui ambigant, *lecto*, ad librumne an ad sacerdotem referendum sit. Mihi non est dubium quin ad librum referatur: hic enim est sensus, In eo linteis contecto loco ex veteris libri lintei lectione sacrificatum est, Ovio Paccio quodam sacerdote rem divinam faciente. *Idem.*

1 *Tum*

quum alius apparatus sacri, qui perfundere religione animum posset: [1] tum in loco circa omni contecto aræ in medio, victimæque circa cæsæ, & circumstantes centuriones strictis gladiis. Admovebatur altaribus miles, magis ut victima, quam ut sacri particeps: adigebaturque jurejurando, quæ visa auditaque in eo loco essent, non enunciaturum. Dein jurare cogebatur diro quodam carmine in execrationem capitis familiæque & stirpis compositio, nisi isset in prœlium, quo imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset, aut si quem fugientem vidisset, non extemplo occidisset. Id primo quidam abnuentes juraturos se, obtruncati circa altaria sunt: jacentes deinde inter stragem victimarum, documento cæteris fuere, ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, [2] eis dictum, ut vir virum legerent, donec sexdecim millium numerum confeciissent: [3] ea legio linteata ab

1 *Tum in loco circa omni contecto ara in medio*] Paulo ante hunc locum linteis contectum dixit. In hoc ergo loco tam undique clauso erant *aræ* in medio, vel, ut Festus ait, *ara*. Sigonius.

2 *Eis dictum, ut vir vir. leg.*] Vet. ib. *Eis edictum*. sic supra lib. 9. *Eruscis lege sacrata coacto exercitu, cum vir virum legisset*. Et Virgil. 11. *Legitque virum vir*. Idem.

3 *Ea legio linteata ab integumento consepti --- appellata*] Ut *Sæptum*, sic *Consæptum* dicitur, qua voce usus & Varro, & Columella. Vocat autem *consæptum* locum undique septum cribus, qui quod linteis erat contectus, *linteatæ legioni* dedit nomen, quæ ibi conscripta est. Quare Festus ait: *Legio Samnitium linteata appellata est, quod Samnites intrantes singuli ad aram velis linteis circundatam, non cessuros se Romano militi juraverunt*. Idem.

Ea legio linteata] Quidam dixere *Legionem linteatam* dictam eo quod linteis loricis seu thoracibus armarentur: Antiquos vero linteis loricis usos, constare ajunt. Nepos in vita Iphicratis, scribit, illum Atheniensibus loricas linteas pro æneis tradidisse; ut expeditiores in militari officio essent. Tum ab Hom. Iliad. 2 Aiax Locrensis λινοθώρηξ dictus, id est, linteum thoracem habens. Sed obstat, quod Livius dicat: arma insignia & galeas hujus legionis militibus data, non ergo loricas lineas, quas certe non reticuisset; siquidem ante lib. 4 meminerat thoracis linei à Cosso, interfecto Tolumnio, adempto, ac in templo Jovis Feretrii sacrato. Præterea Samnitum legionem, inquit, *linteatam* dictam ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat: & paulo supra dixerat, paratum locum in castris linteis contectum. Postremo omnem scrupum adimit Festi authoritas, qui lib. 10 paulo post à principio scribit, Samnitum legionem *linteatam* appellatam à Livio, quod Sa-

ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est. His arma insignia data, & cristatæ galeæ ut inter cæteros eminerent. paulo plus viginti millium Romanus exercitus fuit, nec corporum specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni dispar. hic hominum numerus quod roboris erat, ad Aquiloniam consedit.

39 Consules profecti ab urbe: prior Sp. Carvilius, cui veteres legiones, quas M. Atilius superioris anni consul in agro Interamnati reliquerat, decretæ erant, cum eis in Samnium profectus, dum hostes operati superstitionibus concilia secreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit. Cæsa ibi millia hominum duo ferme atque octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papirius novo exercitu (ita decretum erat) scripto, Duroniam urbem expugnavit: minus quam collega cepit hominum, plus aliquanto occidit. præda opulenta utrobique est parta. Inde pervagati Samnium consules, maxime depopulato [2] Atinate agro; Carvilius ad Cominium, Papirius [3] ad Aquiloniam (ubi summa rei Samnitium erat) pervenit. ibi aliquandiu nec cessatum ab armis est, [4] neque naviter pugnatum; lacessendo quietos, resistentibus cedendo: comminandoque magis quam inferendo pugnam dies absumebatur; quod quum inciperetur, remittereturque, omnium rerum etiam parvarum eventus proferebatur in dies. Altera Romana castra viginti millium spatio aberant: & absentis collegæ consilia omnibus gerendis intererant rebus.

mantes singuli ad aram velis linteis circumdatam, se non cessuros Romano militi juraverant. *Marcell. Donat.*

1 *Ita decretum fuerat*] Vet. lib. *Ita enim decretum fuerat.* Sigonius.

2 *Atinate agro. Carvilius*] Non potest tolerari ista distinctionis nota, & sufficit levior, quam reposuimus. *Jac. Gron.*

3 *Ad Aquiloniam pervenit*] Vocula *ad* abest à Flor. Rott. Helm. Voss. Itaque pater ad marginem notavit vel *Aquiloniæ concedit*, vel *Aquiloniam concedit.* Idem.

4 *Neque graviter pugnatum*] MSS. & vett. edd. usque ad Gryphium vel *gnaviter* vel *naviter.* Primo video mutatum Curioni. Lib. 30, 4. *Tempus esse aut pacem componi aut bellum gnaviter geri.* Sic enim ibi liber optimus. *J. F. Gron.*

bus. intentiorque Carvilius, quo majore discrimine
vertebatur, in Aquiloniam, quam ad Cominium,
ud obsidebat, erat. L. Papirius jam per omnia ad di-
icendum satis paratus, nuncium ad collegam mittit;
in animo esse, postero die, si per auspicia liceret, confligere
m hoste. Opus esse & illum quanta maxima vi posset, Comi-
um oppugnare: ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia
quiloniam mittenda. Diem ad proficiscendum nuncius
abuit: nocte rediit; approbare collegam consulta re-
rens. Papirius, nuncio misso, extemplo concionem ha-
uit; multa de universo genere belli, multa [1] de præ-
nti hostium apparatu, vana magis specie quam efficaci
l eventum, disseruit. *Non enim cristas vulnera facere; &*
r picta atque aurata scuta transire Romanum pilum: & can-
re tunicarum fulgentem aciem, ubi res ferro geratur, cruen-
ri. [2] *Auream olim atque argenteam Samnitium aciem à pa-*
nte suo occidione occisam: spoliaque ea honestiora victori ho-
, quam ipsis arma fuisse. [3] *Datum hoc forsan nomini familiæ-*
e suæ, ut adversus maximos conatus Samnitium, opponeren-
r duces, spoliaque ea referrent, quæ insignia publicis etiam lo-
decorandis essent. Deos immortales adesse propter toties peti-
fœdera, toties rupta: tum si qua conjectura mentis divinæ sit,
lli unquam exercitui fuisse infestiores, quam qui nefando sa-
mista hominum pecudumque cæde respersus, ancipiti Deum
devotus, hinc fœderum cum Romanis victorum testes Deos,
ic jurisjurandi adversus fœdera suscepti execrationes horrens,
vitus juraverit, oderit sacramentum; uno tempore Deos, ci-
s, hostes metuat. Hæc comperta perfugarum indiciis, 40
uum apud infensos jam sua sponte milites differuisset;
nul divinæ humanæque spei pleni, clamore consen-
nti pugnam poscunt: pœnitet in posterum diem di-
latum

1 *De præsenti hostium apparatu*] For- de præsentis hostium apparatu vana gu specie. J. F. Gron.

2 *Auream olim atque argenteam S. a- n à parente suo o. occisam*] De hac re libro nono, *Duo exercitus erant. Scuta alterius auro, alterius argento cælaverunt.* Sigonius.

3 *Datum hoc nom.*] Vet. lib. *Datum hoc forsan nomini.* Idem.

latum certamen : moram diei noctisque oderunt. Tertia vigilia noctis, jam relatis literis à collega, Papirius silentio surgit, & pullarium in auspicium mittit. Nullum erat genus hominum in castris intactum cupiditate pugnæ : summi infimique æque intenti erant : dux militum, miles ducis ardorem spectabat. Is ardor omnium etiam ad eos qui auspicio intererant, pervenit. nam quum pulli non pascerentur, pullarius auspicium mentiri ausus, [1] tripudium solistimum consuli nunciavit. Consul lætus, auspicium egregium esse, & Deis auctoribus rem gesturos, pronunciat ; signumque pugnæ proponit. [2] Exeunti jam forte in aciem nunciat perfuga, vigint cohortes Samnitium ([3] quadringenariæ ferme erant) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, extemplo nuncium mittit : ipse signa ocius proferri jubet, subsidiaque suis quæque locis, & præfectos subsidiis attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionem ; equitibus legatos alios, [4] Caios Cædicium &

Tre

1 *Tripudium Solistimum Consuli nuntiavit*] Inter cætera auspicia, quibus antiqui Rom. maximam curam adhibuere, ita ut nisi his prænomentibus, comitia non haberent, neminem ad principem Magistratum promoverent, non pacem, non bella inirent, nec pugnam aggrederentur, erat, quod dabant pulli gallinacei. His enim è cavea emissis, pulsi vel offa pro cibo à ministro cavex, *pullario* dicto, dabatur; quod si oblata esca, pulli è cavea non exissent, aut progressi illam non attigissent, tristis eventus omen erat, quod Val. Max. lib. 1 cap. 4 & Livius tradidere. Contra vero, si pulli è cavea egressi, oblatum cibum depasti essent ; ita ut illis vescentibus, offa seu pultis frustulum ab ore in terram decideret, & terram paviret, auspicia secunda portendebat, atque fortunatum eventum ; hoc autem vocabatur *tripudium solistimum*. Cujus & Cic. lib. 6 Epist. Fam. meminit. *Solistimum* vero dicebant à solo, quod offa ex ore cadens feriebat. Atque hæc auspicia ab ipsis tandem Romanis post multa sæcula tanquam omnino superstitiosa, repudiata. Et mendacii pullorum auspicia coarguit locus hic, quia etpro Papirio, auspicante pullario, pulli non pascerentur, vicit tamen illi pugnans. *Marcell. Donat.*

2 *Exe. jam in ac.*] Vet. lib. *Jam forte in aciem.* Sigonius.

3 *Quadringenaria ferme erant*] Alianus de aciebus instruendis vocat cohortem Πεντηκοσιαρχίαν, id est, quingenariam, quæ sit ex hominibus DXII. ad quam formam hic *quadringenariam* vocasse videtur Livius. Similis locus fuit libro septimo ab Urbe condita. *Glareanus.*

4 *C. Ceditium & Trebonium*] Vet. lib. *C. Cadicium, & C. Trebonium.* Sigonius.

C. Caditium & C. Trebonium] Post

ri

Trebonium præfecit. Sp. Nautium mulos detractis cl-
ellis cum [1] cohortibus alaribus in tumulum conſpectum
r apere circumducere jubet, atque inter ipſam dimica-
ion em quanto maxime poſſet moto pulvere oſtendere.
Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pulla-
rios orta de auſpicio ejus diei, exauditaque ab equitibus
Romanis; qui rem haud ſpernendam rati, Sp. Papirio
patris filio conſulis ambigi de auſpicio renunciaverunt.
Juvenis, ante doctrinam Deos ſpernentem natus, rem
inquiſitam, ne quid incompertum deferret ad conſu-
em, detulit. cui ille, *Tu quidem macte virtute diligentia-
ue eſto: Cæterum qui auſpicio adeſt, ſi quid falſi nunciat, in
emetipſum religionem recipit. Mihi quidem tripudium nuncia-
um, populo Romano exercituique egregium auſpicium eſt.*
Centurionibus deinde imperavit, ut pullarios inter pri-
na ſigna conſtituerent. Promovent & Samnites ſigna,
inſequitur acies ornata armataque, ut hoſtium quoque
magnificum ſpectaculum eſſet. Priuſquam clamor tol-
eretur concurrereturque, emiſſo temere pilo ictus pul-
arius ante ſigna cecidit. quod ubi conſuli nunciatum eſt,
ii in prælio ſunt, inquit, *habet pœnam noxium caput.* An-
e conſulem hæc dicentem corvus voce clara occinuit;
uo lætus augurio conſul, affirmans, nunquam humanis
ebus magis præſentes interfuiſſe Deos; ſigna canere, &
amorem tolli juſſit. Prœlium commiſſum atrox. cæ- 41
terum

is prænomen non exſtat in Flor. ott. Helm. Voſſ. nec in editis vetus. Itaque ſcripſit Livius, *Cajos Cæ-ium & Trebonium.* J. F. Gron.

1 *Cohortibus alarib.*] *Alæ* dictæ exitus equitum ordines, quod cirn legiones dextra ſiniſtraque tanam alæ in avium corporibus locantur, auctore Gellio lib. 16 cap. 4.

2 *Inſequitur acies ornata armataque*] *atam aciem* intelligo linteatam alangem ſexdecim millium homim, quam Legionem ipſe paulo ante vocavit. *Armatam* autem aciem paulo plus viginti millium exercitum, nec corporum ſpecie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni diſparem. *Glareanus.*

Inſeq. acies ornata, armataque] *Ornatam* vocat linteatam legionem, cui dixit arma fuiſſe inſignia data, ut inter cæteros eminerent, ea fuit XVI millium. *Armatam* alteram vocat XX millium, quam poſt linteatam conſcriptam eſſe dixit. *Sigonius.*

terum longe disparibus animis. Romanos ira, spes, ardor certaminis, avidos hostium sanguinis, in prœlium rapit: Samnitium magnam partem necessitas ac religio invitos magis resistere quam inferre pugnam cogit. Nec sustinuissent primum clamorem atque impetum Romanorum, per aliquot jam annos vinci assueti, ni potentior alius metus insidens pectoribus à fuga retineret. Quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri, & armati sacerdotes, & promiscua hominum pecudumque strages, & respersæ fando nefandoque sanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen, detestandæ familiæ stirpique compositum. his vinculis fugæ obstricti stabant; civem magis quam hostem timentes. Instare Romanus à cornu utroque, à media acie, & cædere Deorum hominumque attonitos metu. repugnatur segniter, ut ab iis quos timor moraretur à fuga. Jam prope ad signa cædes pervenerat, quum ex transverso pulvis velut ingentis agminis incessu motus, apparuit. Sp. Nautius (Octavium Metium quidam eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat. pulverem majorem quam pro numero excitabant: insidentes mulis calones frondosos ramos per terram trahebant: arma signaque per turbidam lucem in primo apparebant: post altior densiorque pulvis equitum speciem cogentium agmen dabat. Fefellitque non Samnites modo, sed etiam Romanos: & consul affirmavit errorem; clamitans inter prima signa ita ut vox etiam ad hostes accideret: *captum Comminum victorem collegam adesse: amitterentur vincere prius quam gloria alterius exercitus fieret.* Hæc insidens equo. inde tribunis centurionibusque imperat, ut vias equitibus patefaciant. Ipse Trebonio Cædicioque prædixerat, ut ubi se cuspidem erectam quatientem vidissent, quanta maxima vi possent, concitarent equites in hostem. Ad nutun

1. *Imperat, ut vias equitibus*] Helm. & Pall. *Imperat viam equitibus patefaciant* Voss. quoque *viam*. J. F. Gron.

1 *Ped*

tum omnia, ut ex ante præparato, fiunt. panduntur inter ordines viæ: provolat eques, atque infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit, perrumpitque ordines, quacumque impetum dedit. instant Volumnius & Scipio, & perculsos sternunt. Tum jam Deorum hominumque victa vi, funduntur linteatæ cohortes: pariterque jurati injuratique fugiunt, nec quemquam præter hostes metuunt. [1] Peditum agmen, quod superfuit pugnæ, in castra ad Aquiloniam compulsum est. nobilitas equitesque Bovianum perfugerunt: equites eques sequitur, peditem pedes, ac diversa cornua, dextrum ad castra Samnitium, lævum ad urbem tendit. Prior aliquanto Volumnius castra cepit: ad urbem Scipioni majore resistitur vi; non quia plus animi victis esset, sed melius muri quam vallum armatos arcent. inde lapidibus propulsant hostem. Scipio, nisi in primo pavore, priusquam colligerentur animi, transacta res esset, lentiorem fore munitæ urbis oppugnationem ratus, [2] interrogat milites, *Satin' æquo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse: se victores pelli à portis urbis?* Reclamantibus universis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portam: secuti alii testudine facta in urbem perrumpunt: deturbatisque Samnitibus, qui circa portam erant, muros occupavere. [3] penetrare interiora urbis, quia pauci admodum erant, non audent. Hæc primo 42
ignorare consul, & intentus recipiendo exercitui esse: jam enim præceps in occasum Sol erat: & appetens nox, periculosa & suspecta omnia etiam victoribus faciebat. Progressus longius ab dextra, castra capta videt: ab læva clamorem in urbe, mistum pugnantium ac paventium fremitu esse. & tum forte certamen ad portam erat. Advectus

1 *Peditum agmen, quod superfuit pugnæ*] Suspecta mihi vox *agmen*, & deleri malim. *J. F. Gron.*

2 *Interrogat milites*] Ita augent hunc locum Rott. Flor. Voss. duo & priores editi. Vulgo inceperant omittere *milites*. Idem.

3 *Penetrare interiora*] Voss. *Penetrare in interiora urbis*. Vide ad lib. 4, 8. *Idem.*

vectus deinde equo propius, ut suos in muris videt; nec jam integri quicquam esse, quoniam temeritate paucorum magnæ rei parta occasio esset; acciri, quas receperat, copias, signaque in urbem inferri jussit. [1] Ingressi proxima ex parte, quia nox appropinquabat, quievere. nocte oppidum ab hostibus desertum est. Cæsa illo die ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti quadraginta: capta tria millia octingenti & septuaginta: signa militaria nonaginta septem. Cæterum illud memoriæ traditur; non ferme alium ducem lætiorem in acie visum; seu suopte ingenio seu fiducia bene gerundæ rei. Ab eodem robore animi neque controverso auspicio revocari à prœlio potuit, & in ipso discrimine quo templa Diis immortalibus voveri mos erat, voverat Jovi Victori, si legiones hostium fudisset, pocillum multi, priusquam temetum biberet, sese facturum. id votum
43 Diis cordi fuit: & auspicia in bonum verterunt. Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium gesta res. Prima luce ad mœnia omnibus copiis admotis, corona cinxit urbem: subsidiaque firma, ne qua eruptio fieret, portis oppositi. Jam signum dantem eum nuncius à collega trepidus de viginti cohortium adventu, & ab impetu moratus est, & partem copiarum revocare instructam intentamque ad oppugnandum, coëgit. D. Brutum Scævam legatum cum legione prima, [2] & viginti cohortibus alaribus equitatuque ire adversus subsidium hostium jussit: quocunque in loco fuisset obvius, obsisteret ac moraretur; manumque, si forte ita res posceret, conferret: modo ne ad Cominium eæ copiæ admoveri possent. Ipse scalas ferri ad muros ab omni parte urbis

1 *Ingressi proxima ex parte*] Video olim suspecta patri meo fuisse hæc verba: adscripsitque *proxima portæ*. Sed legendum, *ingressi proxima, ea parte, qua nox appropinquabat, quievere*. Jac. Gron.

2 *Et viginti cohortibus alaribus equitatuque*] Vossi duo, & x. *cohortibus alariis equitatuque*. Numerum quidem confirmat Thuan. Pall. Helm. & eum sufficere crediderim. *Alarios* sæpe appellat & Tacitus. *J. F. Gron.*

bis jussit, ac testudine ad portas successit. simul & refringebantur portæ, & vis undique in muros fiebat. Samnites, sicut antequam in muris viderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibendos urbis aditu hostes; ita postquam jam non ex intervallo nec missilibus, sed cominus gerebatur res, & qui ægre successerant ex plano in muros, loco, quem magis timuerant, victo, facile in hostem imparem ex æquo pugnabant; relictis turribus murisque in forum omnes compulsi, paulisper inde tentaverunt extremam pugnæ fortunam. Deinde, abjectis armis, [1] ad quindecim millia hominum & quadringenti in fidem consulis venerunt. cæsa ad quatuor millia trecenti octoginta. Sic ad Cominium, sic ad Aquilioniam gesta res. Inde medio inter duas urbes spatio, ubi tertia exspectata erat pugna, hostes non inventi, septem millia passuum quum abessent à Cominio, revocati ab suis neutri prælio occurrerunt. Primis ferme tenebris quum in conspectu jam castra, jam Aquiloniam habuissent, [2] clamor eos utrimque par accidens sustinuit: deinde è regione castrorum, quæ incensa ab Romanis erant, [3] flamma late susa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. [4] Eo ipso loco prope temere sub armis stra-

1 *Ad quindecim millia hominum*] Th. Helm. Voss. *undecim.* J. F. Gron.

2 *Clamor eos utrimque accidens sustinuit*] Flor. *tenuit.* Idem.

3 *Flamma late fusa*] Duo Voss. & Thuan. *Flamma late fuse.* Fortassis: *flamma late fusa, certius cladis indicium, progredi longius prohibuit.* Idem.

Flamma late fusa certioris cladis indicio] Videtur ab Livio esse: *flamma late fusa, certiori cladis indicio, progredi longius prohibiti.* Jac. Gron.

4 *Eo ipso loco prope temere sub armis*] Suspicor fuisse Livio: *forte temere sub armis.* Sic enim loquebantur. Terentius Phorm. 5, 1. *Quam sæpe forte tenere eveniunt, quæ non audeas optare.* Cicero de Fato: *Si fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla vis esset, & forte temere casu aut pleraque fierent aut omnia.* Lib. 2 de Divin. *An tu censes ullam animam tam deliram futuram fuisse, ut somnia crederet, nisi ista casu nonnunquam forte temere concurrerent.* Noster lib. 23. *Nec quidquam raptim aut forte temere egeritis.* Lib. 25. *Nec hujus occasionis spem, milites, forte temere, sed ex re ipsa conceptam habeo.* Lib. 30. *Majores vestri ne vos quidem forte temere coire voluerunt.* Lib. 41. *Id forte temere ab uno exclamatum passim totis personabat castris.* Curtius lib. 5, 11. *Eludant, licet, quibus forte temere humana negotia volvi agique persuasum est.* Sic Modius edidit è MSS. neque abeunt quibus quondam Gruterus usus: Sic ante omnes

ſtrati paſſim, inquietum omne tempus noctis, exſpectando timendoque lucem egere. prima luce incerti [1] quam in partem intenderent iter, repente in fugam conſternantur conſpecti ab equitibus: qui egreſſos nocte ab oppido Samnites perſecuti, viderant multitudinem, non vallo, non ſtationibus firmatam. Conſpecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat: jamque etiam legionariæ cohortes ſequebantur. Cæterum nec pedes fugientes perſequi potuit: & ab equite noviſſimi agminis ducenti ferme & octoginta intercecti. Arma multa pavidi, ac ſigna militaria duodeviginti reliquere. alio agmine [2] incolumi, ut ex tanta trepidatione, Bovianum per-
44 ventum eſt. Lætitiam utriuſque exercitus Romani auxit & ab altera parte feliciter geſta res. uterque ex alterius ſententia conſul captum oppidum diripiendum militi dedit: exhauſtis deinde tectis, ignem injecit, eodemque die Aquilonia & Cominium deflagravere: & conſules cum gratulatione mutua legionum ſuaque, caſtra conjunxere. In conſpectu duorum exercituum & Carvilius ſuos pro cujuſque merito laudavit, donavitque; & Papirius, apud quem multiplex in acie, circa caſtra, circa urbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papirium, fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumque haſtatorum, armillis aureiſque coronis donavit: Nautium propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hoſtes: juvenem Papirium, propter navatam cum

equi-

runes alios Florentinus. Nec debuiſſet reperi interpolatum, *ſorte ac temere*. J. F. Gron.

1 *Quam in partem intenderent iter*] Thuan. Voſſ. Helm. *tenderent*. Ut Virgilius lib. 1 Aneid. *Hac cetera ire ad naves tendebat*, Aceates. Et lib. 6. *Quas ſuper haud ullæ poterant impune volantes Tendere iter pennis*. Sic dedit etiam Andreas; ſed mox mutatum. nam jam Taryiſ. *intenderent*. Idem.

2 *Incolumi vix ex tanta trepidatione*] Gelenii codex, duo Pall. Voſſ. uterque, Chiflet. Andreas: *agmine incolumi, ut ex tanta*. Modificatio eſt vocis præcedentis: ut ſcilicet ex tanta trepidatione incolumes evaſiſſe dici poſſint. Cicero lib. 4 ad Att. ep. 1. *Itare ſunt noſtræ; ut in ſecundis, fluvæ; ut in adverſis, lenes*. Infra: *inſigni, ut illorum temporum habitus erat, triumpho*. Taryiſ. & beehar. *incolumi ex tanta*. Veneta jam habent *vix*. Idem.

1 *Mil*

equitatu & in prœlio operam, & nocte qua fugam infestam Samnitibus ab Aquilonia clam egressis fecit: centuriones, [1] militesque, quia primi portam murumque Aquiloniæ ceperant. [2] equites omnes ob insignem multis locis operam, corniculis armillisque argenteis donat. Consilium inde habitum, quum jam tempus esset deducendi ab Samnio exercitus aut utriusque, aut certe alterius. Optimum visum, quo magis fractæ res Samnitium essent, eo pertinacius & infestius agere cætera, & persequi: ut perdomitum Samnium insequentibus consulibus tradi posset. *Quando jam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus videretur, unum superesse belli genus, urbium oppugnationes; quarum per excidia militem locupletare præda, & hostem pro aris ac focis dimicantem conficere possent.* Itaque literis missis ad senatum populumque Romanum de rebus ab se gestis, diversi, Papirius ad Sepinum, [3] Carvilius

1 *Militesque qui primi*] Lego: *militesque, qui primi.* Non enim omnes milites id fecerant. Et fuit eadem corruptela 3, 14. *Jac. Gron.*

2 *Equites omnes, ob insignem multis locis operam, corniculis, armillisque argenteis donat*] Vide primum Turneb. Adversl. lib. 5 cap. 10. Car. Sigonius de antiquo Jure provinc. lib. 2 cap. 2 credit Tribuni militaris ministrum fuisse Cornicularium auctoritate Val. Maximi lib 6 cap. 1. Torrent. in Sueton. Domit. cap. 17. *Cornicularius*, inquit, *ordo ac gradus in militia erat; neque aliud quam accensi Tribunorum, Centurionumque ac Decurionum fuisse videtur.* Vegetius lib. 2 de re Milit. cap. 22. Sicut in exercitu cornices erant & tubicines, qui in pugnam milites incitabant; ita & in singulari quoque ordine erant *cornicularii*, imperantium mandata corniculo significantes. Postremo dum Livii verba perpendo, animo concipiebam; quod sicut Venetorum ducum ornamentum illud, quod capite gestant, miris gemmis exornatum, *cornu* vocant; ita & antiquitus militari ornamento caput militis illius honestarent Imperatores exercituum, qui strenuum aliquod facinus egisset: hocque *corniculum* appellaretur, cui inderentur plumæ, & argenteum erat vel aureum. Hanc nostram sententiam confirmare possumus ex iconibus galearum militarium a Guil. Choul. lib. *de Castrametatione antiquor.* descriptis. Sic in numismate argenteo Alexandri Magni caput galeatum cum corniculis conspicimus: Ita ut cornicularii milites virtute præstantes & fortitudine insignes fuerint, quod ex dictis & Suetonii loco in Domit. cap. 17 colligere est, dum ait, illum a Clodio seu Clodiano cornicularios, cum aliis contrucidatum. *Marcell. Donat.*

3 *Carvilius ad Volanam*] Fl. Thuan. Voss. uterque, Rott. Helm. duo Pall. *Vellam*, tertius *Veliam*. Sic & infra cap. sequenti: *Jam Carvilius Vellam* Rott. & Helm. *vel etiam* Flor. & Voss. prior & Thuan. *velle etiam* Voss. alter. Denique, *vel jam intra paucos dies* Flor. Thu. Voss. prior. *vel & intra paucos dies* Voss. alter. Rott. & Helm. hic versus, unus

ab

45 lius ad Volanam oppugnandam legiones ducunt. Literæ consulum, ingenti lætitia, & in curia & in concione auditæ. & quatridui supplicatione publicum gaudium privatis studiis celebratum est. nec populo Romano magnâ solum, sed peropportuna etiam ea victoria fuit, quia per idem forte tempus rebellasse Etruscos allatum est. Subibat cogitatio animum, quonam modo tolerabilis futura Etruria fuisset, [1] si quid in Samnio adversi venisset, quæ, conjuratione Samnitium erecta, quoniam ambo consules omnisque Romana vis aversa in Samnium esset, occupationem populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum à M. Atilio prætore in senatum introductæ, querebantur, uri & vastari agros à finitimis Etruscis, quod defecisse à populo Romano nollent. Obtestabanturque Patres conscriptos, ut se à vi atque injuria communium hostium tutarentur. Responsum legatis, Curæ senatui futurum, ne socios fidei suæ pœniteret. Etruscorum propediem eandem fortunam, quam Samnitium, fore. Segnius tamen, quod ad Etruriam attinebat, acta res esset, ni Faliscos quoque, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret, arma Etruscis junxisse. Hujus propinquitas populi acuit curam Patribus, ut feciales mittendos ad res repetendas censerent. quibus non redditis, ex auctoritate Patrum jussu populi bellum Falisci indictum est: jussique consules sortiri, uter ex Samnio in Etruriam cum exercitu transiret. Jam Carvilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies, Palumbinum eodem quo ad muros accessit. Ad Herculaneum bis etiam signis collatis ancipiti prœlio, & cum majore sua quam hostium jactura, dimicavit. Castris deinde positis, mœnibus hostem inclusit. oppugnatum oppidum: captumque. In his tribus urbibus

ab Herculanei mentione priore usque ad posteriorem exciderat. *J. F. Gron.*

1 *Si quid in Samnio adversi veniſſet*] Scribe ex Flor. *eveniſſet*. Idem.

1 *Ut*

bus capta aut cæsa, decem millia hominum: ita, [1] ut parvo admodum plures caperentur. Sortientibus provincias consulibus, Etruria Carvilio evenit, secundum vota militum, qui vim frigoris jam in Samnio non patiebantur. Papirio ad Sepinum major vis hostium resistit. [2] sæpe in acie, sæpe in agmine, sæpe circa ipsam urbem adversus eruptiones hostium pugnatum: neque obsidio, neque bellum ex æquo erat: non enim muris magis se Samnites, quam armis ac viris mœnia tutabantur. Tandem pugnando in obsidionem justam coëgit hostes: obsidendoque, vi atque operibus urbem expugnavit. itaque ab ira plus cædis editum capta urbe: septem millia quadringenti cæsi: capta minus tria millia hominum: præda, quæ plurima fuit, congestis Samnitium rebus in urbes paucas, militi concessa est. Nives jam omnia oppleverant, nec durari extra tecta poterat; itaque consul exercitum de Samnio deduxit. Venienti Romam triumphus omnium consensu est delatus. triumphavit in magistratu, insigni, ut illorum temporum habitus erat, trium- 46

1 *Ut parvo admodum plures caper.*] Vet. lib. *Parvo admodum numero plures.* Sigonius.

Ut parvore adm. plures] Gelenii codex, duo Pall. Voss. Chifl. alii: *ut parvo admodum plures.* Sigonius cum suo: *ut parvo admodum numero plures.* Ubi se manifesto prodit aliena manus: Nam Livius dixit *parvo plures*, ut alii, *aliquanto plures*, *multo plures*, *nimio plures.* Plinius 2, 67. *Circa Caspium quoque multa Oceani litora explorata, parvoque brevius, quam totus, hinc aut illinc Septentrio eremigatus.* Gellius 13, 2. *Accius tunc haud parvo junior.* & cap. 17. *Non brevi antiquior.* J. F. Gron.

2 *Neque obsidio, neque bellum ex æquo erat*] Papirius, inquit ad Sepinum difficilius bellum gessit: *Etenim sæpe in acie, sæpe in agmine, sæpe circa ipsam urbem adversus eruptiones hostium pugnavit. neque vero aut obsidendi, aut dimicandi facilia, & expedita ratio erat, quod Samnites non minus acriter armis mœnia sua defenderent, quam ipsi se muris tutarentur.* Quod autem ait, *In agmine*, in itinere faciendo intelligit. Hæc dixi, quia Glareanus vitium subesse suspicatur sine causa. *Sigonius.*

Neq. obsid. neq. bellum ex æquo] Ut hæc verba cadunt, putes inclinatum fuisse statum & Romanos quodammodo inferiores, secus atque docuit eventus. Dein subsequens ratio non ovincit iniqui aliquid fuisse Romanis, sed fortius se gessisse defessos, quam solent, qui hanc fortunam subierunt, & tantum non, ut qui vallum scindunt, & campo se committunt. Itaque valde placet, quod in unico video Florentino: *neque obsidio, sed bellum ex æquo erat.* Non jam videbantur obsideri, sed in campo pares cum paribus congredi. *J. F. Gron.*

1 *Transi*

triumpho. Pedites equitesque insignes donis [1] transiere, ac transvecti sunt: multæ civicæ coronæ vallaresque ac murales conspectæ. Inspectata spolia Samnitium: & decore ac pulchritudine paternis spoliis, quæ nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comparabantur. nobiles aliquot captivi, clari suis patrumque factis, ducti: [2] Æris gravis transvecta vicies centies millies & quingenta triginta tria millia: id æs redactum ex captivis dicebatur. argenti, quod captum ex urbibus erat, P.M. cccxxx. omne æs argentumque in ærarium conditum. Militibus nihil datum ex præda est. auctaque ea invidia est ad plebem, quod tributum etiam in stipendium militum collatum est: quum, si spreta gloria fuisset captivæ pecuniæ in ærarium illatæ, & militi tum dari ex præda, & stipendium

1 *Transiere, ac transvecti*] Vet. lib. *Transvecti sunt*. Sigonius.

2 *Æris gravis transvecta vicies centum millia, & quing. triginta mill.*] Vet. lib. *Æris gravis magna vis transvecta, vicies centies millies, & quingenta triginta millia.* Sic etiam lib. 26. *Et auri argentique relata ad imperatorem magna vis.* Idem.

Æris gravis magna vis] Quum legeretur, *aris gravis transvecta vicies centum millia, & auri triginta millia*, Gelenius fecit, *vicies centum millia quingenta triginta tria millia.* Postea Sigonius: *aris gravis magna vis transvecta, vicies centies millies & quingenta triginta tria millia.* Sed primum *tæ magna vis* nullis in fidis libris. Dein summa est immanis, & tunc nullo ex triumpho sperenda. Ut enim decem libras demus denario, qui paullo post percussus est, & transmittamus quod excurrit; *vicies centies millies* centena millia æris efficiunt quadragies centies millies sestertium, decies centies millies centena millia denarium, centies millies centena millia Philippum. Ad quod quantum restat ditissimo L. Æmilii de Macedonia triumpho? Hoc igitur omisso ex Gelenii & Sigonii lectione fabricati sunt, quod vulgo editur, & explicat Lipsius Admir. 2,8, nostræ pecuniæ 25330 Philippos. Nec male, si recte se habet is numerus. Sed quem non offendat bis positum *tò millia*? Deinde, *vicies centena & quingenta*? Prorsus puerilis est hæc loquendi ratio: pro qua Livius dixisset, *vicies quinquies centena triginta tria millia.* Denique ista *quingenta* non sunt conspicua in membranis nostris. Pal. qui plerumque secundas facit Sigoniano: *aris gravis vis transvecta vicies centies millies aurique triginta milia pondo.* Nihil sani. Duo meliores: *aris gravis transvecta vicies* C *mille & ad* XXXIII *mil.* Thu. *Æris gravis transvecta vicies centum millia & ad triginta tria milia.* Helm, *a. g. tr. vicies centum millia & ad triginta tria mil.* Vossianus: *a. g. tr. vigies* C *ad* XXXIII. Unde videtur scribendum. *æris gravis transvecta vicies centena & ad triginta tria millia.* Qui sunt denarii ducenta tria millia trecenti, Philippi viginti millia trecenti triginta. Cui satis quadrat numerus in argento tredecim millium trecentorum Philippum, quem recte collegit etiam Lipsius. *Ad*, id est, circiter, plus minus. *J. F. Gron.*

pendium militare præstari potuisset. Ædem Quirini, quam in ipsa dimicatione votam apud neminem veterem auctorem invenio (neque hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre votam filius consul dedicavit exornavitque hostium spoliis. quorum tanta multitudo fuit, ut non templum tantum forumque his ornaretur, sed sociis etiam coloniisque finitimis ad templorum locorumque publicorum ornatum dividerentur. A triumpho exercitum in agrum Vescinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hibernatum duxit. Inter hæc Carvilius consul [1] in Etruria Troilium primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos, pecunia grandi pactos, ut abire inde liceret, dimisit: cæteram multitudinem oppidumque ipsum vi cepit. inde quinque castella, locis sita munitis, expugnavit. Cæsa ibi hostium duo millia quadringenti: minus [2] duo millia capti. & Falisci pacem petentibus annuas inducias dedit: pactus centum millia gravis æris, & stipendium ejus anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit: ut minus clarum de Samnitibus, quam collegæ triumphus fuerat; ita cumulo Etrusci belli æquatum. Æris gravis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubiis faciendam locavit; [3] prope ædem eidem Deæ ab rege [4] Servio Tullio dedicatam: & militibus ex præda centenos binos asses & alterum tantum centurionibus atque equitibus (malignitate collegæ gratius accipientibus munus) divisit. Favor consulis tutatus ad populum est L. Postumium legatum ejus: qui, dicta die à M. Scantio

1 *In Etruria Troilium*] *Trossulum*, Plin. lib. 33 cap. 2. *Sigonius.*

2 *Duo millia capti*] Vet. lib. *Capta.* Idem.

3 *Prope ædem eidem Deæ*] Voss. duo, Rott. Flor. *ejus Deæ.* J. F. Gron.

4 *Servilio Tullo*] *Ser. Tullio.* Plutarchus in libro de Fortuna Romanorum, cum multarum ædium Fortunæ à Ser. Tullio dedicatarum meminerit, *Fortis*, tamen *Fortunæ* ab eo dicatæ non meminit. De ea tamen scriptum est apud Varronem lib. 5 de lingua Latina. *Sigonius.*

1 *Du-*

tio tribuno plebis, fugerat in legationem (ut fama ferebat) populi judicium: jactarique magis, quam peragi
47 accusatio ejus poterat. Exacto jam anno novi tribuni plebis magistratum inierant: iisque ipsis, quia vitio creati erant, quinque post dies alii suffecti. Lustrum conditum eo anno est à P. Cornelio Arvina, C. Marcio Rutilo, censoribus: censa capitum millia [1] ducenta sexaginta duo trecenta viginti duo. Censores vicesimi sexti à primis censoribus: [2] lustrum undevicesimum fuit. Eodem anno, coronati primum ob res bello bene gestas, ludos Romanos spectaverunt: palmæque, tum primum translato è Græcia more, victoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuariis, via à Martis silice ad Bovillas perstrata est. Comitia consularia L. Papirius habuit: creavit consules, Q. Fabium Maximi filium Gurgitem, & D. Junium Brutum Scævam. ipse Papirius prætor factus. Multis rebus lætus annus, vix ad solatium unius mali, pestilentiæ urentis simul urbem atque agros, sufficit; portentoque jam similis clades erat. & libri aditi, quinam finis, aut quod remedium ejus mali ab diis daretur. Inventum in libris, Æsculapium ab Epidauro Romam arcessendum. neque eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum: præterquam quod unum diem Æsculapio supplicatio habita est.

EPI-

1 *Ducenta sexaginta duo*] Et Liviani, & epitomarum manuscripti libri, *septuaginta*, habent. *Sigonius.*

2 *Lustrum undevic. cesimum*] In Capitolinis fragmentis hoc *lustrum tricesimum* esse, scriptum est. Varietatis causa est, quod Livius decem lustra ante censores creatos acta præterire videtur. Numerus etiam hic censorum negligentiam ejus arguit in tradendis ante censoribus, neque enim qui ab eo supra editi sunt hanc summam conficere possunt. *Idem.*

1 *Fa-*

EPITOMÆ AB XI AD XXI

LIBRUM HISTORIARUM

ab Urbe Condita

T. LIVII PATAVINI:

Quas, ut amissæ Historiæ argumentum extaret, hoc in loco placuit inferere.

EPITOME LIBRI XI.

QUum Fabius Gurges consul male adversum Samnites pugnasset, & senatus de removendo eo ab exercitu ageret, [1] *Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime senatum movit, quod urum se filio legatum pollicitus est; idque præstitit. ejus consiis & opera filius consul adjutus, cæsis Samnitibus triumphavit. . Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho, secui percussit. Quum civitas pestilentia laboraret; missis legatis, t Æsculapii signum Romam ab Epidauro transferrent; anuem, qui se in navem eorum contulerat, in quo ipsum numen se constabat, deportavêre: eoque in insulam Tiberis egresso, eodem loco sedes Æsculapio consecrata est. L. Postumius consularis,*

1 *Fabius Maximus*] Valetius cap. 7 . 5 & cap. 1 lib. 4. sed præcipue dendus Zonaras tomo 2 pag. 41 & q. *J. Fr. Gron.*

2 *Eod. loco sedes Æsculapii constituta*] Castiga ex fide Vet. lib. *Ædes Æsculapio consecrata est.* Nam Festus etiam lib. 9 inquit: *In insula Æsculapio facta ædes fuit, quod ægroti à medicis aqua maxime sustententur.* Et Valerius libr. 1. *At in ripam Tiberis egressis legatis, in insulam, ubi templum dicatum est, transnavit.* Sigonius.

laris, quoniam quum exercitui præesset, opera militum in agro suo usus erat, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quarto renovatum est. Curius Dentatus consul, Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellaverant, victis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphavit. [1] *Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria.* [2] *Triumviri capitales tunc primum creati sunt. Censu actio lustrum conditum est: censa sunt civium capita ducenta septuaginta tria millia. Plebs, propter æs alienum,* [3] *post graves & longas seditiones, ad ultimum secessit in Janiculum.* [4] *unde à Q. Hortensio* [5] *Dictatore deducta est, isque in ipso magistratu decessit. Res præterea contra* [6] *Volsinienses gestas continet: item adversus Lucanos, contra quos* [7] *auxilium Thurinis ferre placuerat.*

1 *Coloniæ ded. s. Castrum, Sena, Ad.*] De *Sena* per hos annos in agro Gallorum deducta, Polybius libro secundo. *Sigonius.*

2 *Triumviri capitales*] Vide Varron. de L.L. lib. 4. Ante duumviri erant in causa Horatii Trigemini primum constituti, post in Manlii Capitolini. Livius 6, 20. *Henr. Valesius.*

3 *Et graves & l.*] Vet lib. *Post graves & longas seditiones.* Nam Augustinus etiam libr. 3 cap. 17 de Civitate Dei ita loquitur: *Post graves & longas Romanas seditiones ad ultimum plebs in Janiculum inhibili diremptione secessit.* Sig.

4 *Unde à Q. Hortensio Dictatore deducta est*] De hoc Dictatore sic Plin. lib. 16 cap. 10. *Q. Hortensius Dictator, cum plebes secessisset in Janiculum, legem in Esculeto tulit, ut quod ea tulisset, omnes Quirites teneret.* Idem scribit Gellius lib. 15 cap. 27. Idem est in lib. 1 Institutionum Justiniani. Hæc de re supra dixi in librum octavum. *Idem.*

5 *Dictatore deducta est*] Forte, *reducta est.* J. F. Gronovius.

6 *Volsinienses*] *Vulsinienses*, Lapide Capitolini. *Sigonius.*

7 *Auxilium Tyrrhenis*] Reponendum *Thurinis.* Plinius lib. 34 cap. 4 *Publice autem ab exteris posita est Rom. C. Ælio tribuno plebis lege perlata in Statuam Lucanum, qui Thurines eis insederat.* Lipsius. Idem apparet ex Valerio Max. lib. 1 cap. ult. ubi de Fabricio. Meminit etiam Dionys. Hal. in Excerptis Legat. *Henr. Valesius.*

LIBER XII.

QUum legati Romanorum à bello ob id Gallis indicto, his ab iis cæsis est. Quum à Gallis Senonibus interfecti essent [1] *L. Cæcilius prætor cum legionibus Tarentinis classis Romana direpta esset*

1 *L. Cæcilius prætor*] Hunc Cæcilium prætorem Orosius & Augustinus lib. 3 cap. 17 vocant. Polybius lib. 2 Ἀδιμήτου γραμμὸν nominat, in ejusque occisi locum suffectum esse M' Curium. *Sigonius.*

1 *Duc*

ſſet, [1] *duumviro, qui præerat claſſi, occiſo, legati ad eos à enatu, ut de iis injuriis quererentur, miſſi, pulſati ſunt. ob id ellum iis indictum eſt. Samnites defecerunt. Adverſus eos, & Lucanos, &* [2] *Bruttios, & Etruſcos, aliquot prœliis à complu-ibus ducibus bene pugnatum eſt. Pyrrhus Epirotarum rex, ut uxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in præſidium Rheginorum* [3] *legio Campana cum præfecto Decio Jubellio miſſa eſſet, occiſis Rheginis Rhegium occupavit.*

1 *Duce. qui præerat claſſi, occiſo*] Vet. lib. *Duumviro, qui præerat claſſi. Duumviri* autem navales creari primum cœpti ſunt anno ab urbe condita CDXLIII. *Gronius.*

2 *Brutios*] *Bruttii* duobus *tt*, in Catolinis lapidib. ſcribuntur, itemque nummis argenteis, quos perantiquos pater habet tuus, cum *his literis* BPETTION. Præterea Euſtathius in Dionyſium docet, omnino Βρεττίους διὰ δύο τ̃ eſſe ſcribendos. *Idem.*

3 *Legio Campana cum præfecto Decio Jubellio miſſa e.*] Polybius libr. 1 hunc Δέκιον Καμπανὸν vocat. *Idem.*

LIBER XIII.

VAlerius Lævinus conſul parum proſpere adverſus Pyrrhum pugnavit: elephantorum maxime inuſitata facie territis ilitibus. Poſt prœlium quum corpora Romanorum, qui in acie ciderant, Pyrrhus inſpiceret, omnia verſa in hoſtem invenit: opulabunduſque ad urbem Romam proceſſit. C. Fabricius, miſſus ad eum à ſenatu ut de redimendis captivis ageret, fruſtra patriam deſereret, à rege tentatus eſt. captivi ſine pretio reſti ſunt. [3] *Cineas legatus à Pyrrho ad ſenatum miſſus, petiit, componendæ pacis cauſſa rex in urbem reciperetur. de qua re um ad frequentiorem ſenatum referri placuiſſet, Ap. Claudius, i propter valetudinem oculorum* [4] *jam diu conſiliis publicis ſe ſtinuerat, venit in curiam, & ſententia ſua tenuit, ut id Pyro negaretur.* [5] *Cn. Domitius cenſor primus ex plebe luſtrum condi-*

1 *Val. Levinus*] *Lævinus*, ex Catolinis lapidibus à *Lævo*, ut *Craſſinus raſſo*, *Albinus* ab *Albo*. Plutarchus Pyrrho mendoſe Ἀλκῖνον habet, Λαυκῖνον. Sigonius.

2 *Miſſus ad eum, ut*] Vet. lib. *Miſſ ad eum à ſenatu, ut.* Idem.

3 *Cyneas legatus*] *Cineas*: ſic enim Plutarchus in Pyrrho: ſic Suidas Κινέας. *Idem.*

4 *Jamdiu à conſiliis publicis abſtin.*] Vet. lib. *Conſiliis publicis ſe abſtinuerat.* Idem.

5 *P. Domitius cenſor*, &c.] Vet. libr. *Cn. Domitius.* Quod placet: eſt enim *Cn. Domitius*, qui per hæc tempora cum

condidit. censa sunt civium capita ducenta septuaginta octo millia, ducenta viginti duo. Iterum adversus Pyrrhum dubio eventu pugnatum est. [1] *Cum Carthaginiensibus quarto fœdus renovatum est. Quum* C. *Fabricio consuli* [2] *is, qui ad eum a Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, cum indicio ad regem remissus est. Res præterea contra Etruscos, Lucanos, Bruttios, & Samnites, prospere gestas, continet.*

P. Dolabella consul fuit: præterea *Publii* prænomen nusquam alias in *Domitia* gente reperi. ut autem *C. Marcius Rutilus* primus e plebe censor fuit, auctore Livio, sic *Cn. Domitius* primus e plebe censor lustrum condidit *Sigonius.*

1 *Cum Carthaginiensib. quarto fœdus renovat.*] Hujus fœderis meminit Polybius lib. 3. Τελευταίως πεποίηται συνθήκας Ρωμαίοις καὶ ὁ Πύρρος διὰ ζώπυρος τὸ συμφέρεσθαι τοὺς Καρχηδονίους ἢ περὶ Σικελίας πολεμεῖν. *Idem.*

2 *Is qui ad eum a Pyrrho transfug.* Hunc alii *Timocharem*, alii *Nicia* appellarunt, auctor Gellius lib. cap. 8. *Idem.*

LIBER XIV.

PYrrhus in Siciliam trajecit. Quum inter alia prodigia fulmine dejectum esset in Capitolio Jovis signum, caput ejus per aruspices inventum est. [1] *Curius Dentatus, quum delectum haberet; ejus qui citatus non responderat, bona primus vendidit.* [2] *Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reversum vicit, e Italia expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu movit, quod is decem argenti pondo facti habere. Lustro a censoribus condito,* [3] *censa sunt capita civium ducentum septuaginta unum millia, ducenta viginti quatuor. Cum Ptolmæo Ægypti rege societas juncta est. Sextilia virgo Vestalis damnata incesti, viva defossa est. Colonia deductæ sunt*

[2] *Po*

1 *Curius Dentatus . . . ejus, qui c. n. r. bona vendidit*] Vet. lib. *Bona primus vendidit.* Hac de re sic Varro, ut est apud Marcellum. *Manius Curius consul in Capitolio cum decem haberet, nec citatus in tribu ei respondisset, vendidit tenebrionem.* Valerius & bona, & ipsum, qui citatus erat, vendidisse Curio scribit lib. 6 cap. 3. *Sigonius.*

2 *Pyrrhum iterum- - - reversum vicit*] Vet. lib. *Iterum Pyrrhum.* præclare: est enim aliud *iterum reversum*, & *iterum vicit*, est autem *iterum vicit* intelligendum. *Idem.*

3 *Censa sunt capita civium* CCLXXII *millia*] Placet legi CCLXXXI *millia*, singulis lustris numerus civium augeatur. Nam tertio ante lustro censa sunt CCLXXII *millia*, altero vero CCLXXVIII, hoc, CCLXXXI, proxime insequenti CCXCII. *Idem.*

Posidonia, & Cossa. [2] *Carthaginiensium classis auxilio Tarenînis venit; quo facto ab iis fœdus violatum est. Res præterea conra Lucanos, Samnites & Bruttios, feliciter gestas &* [3] *Pyrrhi egis mortem continet.*

1 *Posidonia & Consa*] *Cossa* legendum t, Vellejus lib. 1 *Cossam* & *Pæstum* olonias deductas ait, *Fabio Dorsone, audio Canina consulibus.* Et Plin. lib. 3 p. 5 *Cossam Vulcientium coloniam* deuctam ait: Ita enim lib. vet. *Sigonius.*

2 *Carthaginiensium classis auxilio Martinus venit*] Primum intelligendum t placere antiquis Grammaticis, *Carhaginiensium* dici, quod à casu dandi usmodi nomina edantur additis syllbis *ensis*, idque præceptum versu Enconfirmari, *Hostem qui feriet mihi t Carthaginiensis*: deinde vero vocem, *Iamertinus*, mendum continere, neque enim de *Mamertinis* adhuc dicendi locus est, verum initio belli Punici: & *Mamertinis* quidem etiam tum non Pœni sed Romani venerunt auxilio. *Tarentino* autem reponendum est, non solum quia ita habent manuscripti libri, sed etiam quia Anno Carthaginiensis apud Livium lib. 21 id factum esse significat, cum ait: *sed ut Tarento tum, & Italia non abstinuerimus ex fœdere, sic nunc Sagunto non abstinemus*: sic Orosius, ut ibi dicam. *Idem.*

3 *Pyrrhi mortem*] Vet. lib. *Pyrrhi regis mortem.* Idem.

LIBER XV.

Victis Tarentinis pax & libertas data est. Legio Campana, quæ Rhegium occupaverat, obsessa, deditione facta, securi rcussa est. Quum legatos Apolloniatium ad senatum missos quim juvenes pulsassent, dediti sunt Apolloniatibus. Picentibus vis pax data. coloniæ deductæ, Ariminum in Piceno, Beneventum Samnio. Tunc primum populus Romanus [1] *argento uti cœpit. nbri &* [2] *Sallentini victi, in deditionem accepti sunt. Quærum numerus* [3] *ampliatus est, ut essent octo.* LI-

1 *Argento uti cœpit*] Argentum situm est anno urbis CDLXXIV. Q. ulnio C. Fabio consulibus, quine annis ante primum bellum Puinn. Plin. XXXIII. 3. *Sigonius.*

2 *Sallentini*] *Sallentini* duobus *ll* bi debent, ex fide Capitolinorum mphorum, & Græcis scriptoribus. enim Stephanus, Σαλεντία, πόλις ναπίων. τὸ ἐθνικὸν, Σαλλεντινός. n.

3 *Ampliatus est*] In Veteribus libris *Quæstorum numerus ampliatus est, sent.* Desideratur autem numerus: enim in epitoma lib. 2. *Numerus um ampliatus est, ut essent* XXI. & i decimi, *Collegium augurum ampliatum est, ut essent novem.* Et lib. 20. *Prætorum numerus ampliatus est, ut essent quatuor.* Puto legendum hic esse, *ut essent octo.* Quæstores enim primum duos creatos esse anno primo post reges exactos scribit Plutarchus in Poplicola. Duos deinde his additos esse, ut essent quatuor, duos qui urbanas, duos qui militares res curarent, anno ab urbe condita CCCXXX II tradit Livius lib. 4 & lib. 6 & Tacitus lib. 11. cum autem Tacitus subsequatur his verbis: *Mox duplicatus quæstorum numerus stipendiaria jam Italia, & accedentibus provinciarum vectigalibus*, eos profecto octonos factos esse hoc tempore significare videtur. *Idem.*

LIBER XVI.

ORigo Carthaginiensium,& [1] primordia urbis referuntur; cor
tra quos & Hieronem regem Syracusanorum auxilium M.
mertinis ferendum censuit senatus. Quum de ea re inter suadento
ut id fieret,dissuadentesque contentio fuisset,transgressique tum pr
mum mare equitibus Romanis, adversus Hieronem saepius bene pr
gnatum. Petenti pax data est. Lustrum à censoribus conditum.cen
sa sunt civium [2] capita ducenta nonaginta duo millia, ducenta v
ginti quatuor. Decimus Junius Brutus munus gladiatorium in hon
rem defuncti patris [3] edidit primus. Colonia [4] Æsernia deducta e
Res praeterea [5] contra Poenos & Vulsinios prospere gestas contine

1 *Prim. urbis referuntur*] Vet. lib. *Urbis eorum referuntur.* Sigonius.

2 *Capita* CCLXX I *millia*] Melius Eutropius, qui CCXCII *millia* edit. Etenim tertio ante lustro censa sunt CCLXXVIIII millia, neque interea clades ulla accepta est, ut tantopere civium numerus immunutus sit. *Idem.*

3 *Edidit primus*] Vet. lib. *Primus edidit.* Idem.

4 *Esernia*] Vet. lib. & Graeci, *Æsernia.* Idem.

5 *Contra Poenos & Volsces*] Dii bo
quid hoc tempore rei Romanis cu
Volsci erat toties victis? certe nih
Ergo non *Volsces* sed *Vulsinios* scribe,
est in vet. lib. Cum quibus hoc ter
pore bellatum esse docent historici,
maxime Capitolinus M. Fulvii Fla
consulis triumphus de *Vulsiniensibus*,p
mo anno primi belli Punici actus.

LIBER XVII.

[1] CN. Cornelius Consul à classe Punica circumventus, & p
fraudem, velut in colloquium evocatus, captus est. [2] C. Du
lius Consul adversus classem Poenorum prospere pugnavit, primu
que omnium Romanorum ducum, navalis victoriae duxit triu
phum. [3] ob quam causam ei perpetuus honos habitus est, ut reve
tenti à coena, tibicine canente, funale praeferretur. L. Cornel

Co

1 *Cn. Cornelius*] Quomodo hic captus sit à Carthaginiensibus, docet Polyaenus lib. 6, ubi de Carthaginiensibus loquitur, in fine. Missos enim ad eum ait a Carthaginiensibus simulatos quosdam transfugas, qui ei se Liparam Siciliae objectam tradituros pollicerentur. Cornelius itaque versus Liparam navigavit. Carthaginienses se, de pace colloquium habere cum consule fingere, suumque ducem pessime à morbo habere. Rogaverunt, ut consul in illorum naves transiret, q facilius colloqui posset. Ubi primu transiit consul, illi eum detinuer & in Romanos duce orbatos irruer facile victoriam consecuti sunt. M *eum Cornelium* vocat Appianus in byco. *Henr. Valesius.*

2 *Cn. Duilius* Cos.] *C. Duilius.* V lib. lapid Capit. & reliqui. *Sigonius*

3 *Ob quam causam ei perpetuus honos habitus est, ut revertenti à coena tibicines nerent, & funal. praef.*] Vet lib. *Perpet qu*

Consul in Sardinia & Corsica contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnavit. Atilius Calatinus Consul, quum in locum iniquum à Pœnis circumsessum temere duxisset exercitum, [1] M. Calpurnii tribuni militum virtute & opera evasit: qui cum trecentis militibus eruptione facta, hostes in se converterat. Annibal dux Pœnorum victa classe, cui præfuerat, à militibus suis in crucem sublatus est.

quoque honos habitus est, ut reverrenti à cœna tibicine canente funale præferretur. Sic Valerius lib. 3 cap. 6. *Ad fanalem ceream præeunte tibicine, & fidicine à cœna domum reverti solitus est.* Sigonius.

1 *M. Calpurnii trib. mil. virtute*] Hunc lib. 21 *Calpurnium Flammam* nominat Livius: eundem 2. *Cadicium* Cato, alii, *Laberium* appellarunt, auctor Gellius lib. 3 cap. 7. *Idem.*

LIBER XVIII.

[1] *Atilius Regulus Consul victis navali prœlio Pœnis, in Africam trajecit. & ibi [2] serpentem portentosæ magnitudinis cum magna militum clade occidit, & [3] quum aliquot prœliis bene adversum Carthaginienses pugnasset, successorque ei à senatu prospere bellum gerenti, non mitteretur, idipsum per literas ad senatum missas questus est: in quibus inter causas petendi successoris, [4] quod agellus ejus à mercenariis esset desertus. Quærente deinde fortuna, ut magnum utriusque casus exemplum in Regulo prodereturr, arcessito à Carthaginiensibus Xanthippo Lacedæmoniorum duce, victus prœlio, & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra marique prospere gestas, deformavere naufragia classium. [5] Tib. Coruncanius primus ex plebe pontifex maximus creatus. [6] P. Sempronius Sophus, Manius Valerius Maximus censores,*

1 *Attilius Regulus in Africa serpentem portentosa*] Vet. lib. *Atilius Regulus consul in Africa.* Sigonius.

2 *Serpentem portentosæ magnitudinis*] Hanc historiam à T. Livio curiose pariter ac facunde relatam scribit Valerius libro 1. Quam eandem recitat etiam ex C. Helio Tuberone Gellius lib. 6 c. 3. *Idem.*

3 *Cum aliquot prœliis adversum Carth.*] Vet. lib. *Cum aliquot prœliis bene adversus Carthaginenses pugnasset.* Idem.

4 *Quod agellus ejus à mercenariis devastaretur*] Vet. lib. *A mercenariis desertus fuit.* Sic. Valer. lib. 4 cap. 4. *Consulibus scripsit villicum in agello, quem septem jugerum in Pupinia habebat, mortuum esse, occasionemque nactum mercenarium amoto inde rustico instrumento, discessisse: ideoque petere, ut sibi successor mitteretur, ne deserto agro non esset, unde uxor & liberi sui alerentur.* Idem.

5 *T. Coruncanus*] *Ti. Coruncanius.* Vet. lib. Triumphi Capitolini, Polybius. Pomponius De origine juris. *Id.*

6 *M. Sempron. Sophus, Valer. Max. c.*] *P. Sempronius Sophus, M. Valerius Maximus censores,* ex Capit. lapidibus. *Idem.*

fores, quum senatum legerent, tredecim senatu moverunt. lustrum condiderunt, quo censa sunt civium [1] *capita ducenta nonaginta septem millia, septingenta nonaginta septem. Regulus missus à Carthaginiensibus ad senatum, ut de pace,* [2] *& si eam non posset impetrare, de captivis commutandis ageret;* [3] *jurejurando astrictus est, rediturum se Carthaginem, si commutari captivos non placuisset. Utrumque negandi auctor senatui fuit: & quum fide custodita reversus esset, supplicio à Carthaginiensibus de eo sumpto, periit.*

1 *Capita* CCCXVI *millia* CCXVII] Vet. lib. CCXCVII *millia* DCCXCVII. recte. nam priore lustro ex Eutropii sententia censa sunt CCXCII *millia*. Sig.

2 *Et si ea minime impetraret*] Vet. lib. *Et si eam non posset impetrare.* Idem.

3 *Jur. adsti est rediturum*] Vel. lib. *Jurejurando adstrictus rediturum.* Idem.

LIBER XIX.

Cæcilius Metellus, rebus adversus Pœnos prospere gestis, speciosissimum egit triumphum; tredecim ducibus hostium, & centum viginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcer Consul contra auspicia profectus, jussis immergi pullis, qui cibari nolebant; infeliciter adversus Carthaginienses classe pugnavit: & revocatus à senatu, jussuque dictatorem dicere, [1] *Claudium Glician dixit, sortis ultimæ hominem: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectavit. Atilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captivorum commutatio facta est.* [2] *Coloniæ deductæ sunt, Fregena; in agro Sallentino Brundusium. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt civium* [3] *capita ducenta quinquaginta unum millia, ducenta viginti duo*

1 *C. Glauciam dixit*] Et hic & apud Suetonium in Tiberio legendum est, *Claudium Gliciam*, ex Capitolina hujus Dictatura, apud Suetonium enim est *Iliciam*. Sigonius.

Claudium Gliciam] Acta Apost. 23. 26. Κλαύδιε & Λυσία. ubi Priæus: in epitome lib. 19 Livii fit mentio Claudii Glyciæ Dictatoris: uter ex altero, an neuter emendandus locus, eruditi dispiciant. Jejune satis. Neuter profecto ex altero emendandus. *J. F. Gron.*

2 *Col. deductæ sunt Fregellæ*] Vet. lib. *Fregellæ*. optime. Fregellæ enim coloniæ deductæ sunt anno CCCXXVII in agro Volscorum, auctore Livio lib. 8. Idem etiam *Fregenarum* meminit maritimæ coloniæ libr. 31. *Alsi* porro, & *Fregenarum* meminit Cato in fragmentis Originum. & Plin. lib. 3 cap. 5. Eadem menda est apud Velleium lib. 1. ubi ait: *Postque* XII *annos Æsculum, & Alsium, Fregellaque post biennium, proximoque anno Torquato, Semproniique consulibus Brundusium*, legendum est enim *Fregena*. Sigonius.

3 *Capita* CCLI *millia*] Priore lustro censa sunt CCXCVII *millia*, hoc autem CCLI, minore multo summa. Hic autem numerus, si probe habet, ideire imm

ti duo. Claudia, soror P. Claudii, qui contemtis auspiciis male pugnaverat, [1] *à ludis revertens, quum turba premeretur, dixit,* Utinam frater meus viveret iterumque classem duceret! [2] *ob eam causſam multa ei dicta est. Duo prætores tum primum creati sunt. Cæcilius Metellus Pontifex maximus, A. Postumium consulem, quoniam idem & flamen Martialis erat, quum is ad bellum gerendum proficiſci vellet, in urbe tenuit, nec passus est à sacris recedere.* [3] *Rebus adversus Pœnos à pluribus ducibus prospere gestis, summam victoriæ C. Lutatius Consul, victa ad Ægates insulas classe Pœnorum, imposuit. Petentibus Carthaginiensibus pax data est. Quum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus Pontifex maximus, ex incendio sacra rapuit.* [4] *Duæ tribus adjectæ sunt Velina, & Quirina. Falisci quum rebellassent, sexto die perdomiti, in deditionem venerunt.*

imminutus est, quia maxima pars cum P. Claudius consul rem navali prælio male gessisset, interiit. *Sigon.*

1 *A lud. divertens*] Vet. lib. *Revertens.* Gellius lib. 10 cap. 6 de hac eadem Claudia, à ludis exeunte. *Idem.*

2 *Ob eam causam multata est*] Vet. lib. *Multa ei dicta est*: Sic loco citato Gellius, *ob hæc mulieris verba tam improba, ac tam incivilia C. Fundanius, & Ti. Sempronius ædiles pl. multam dixerunt ei aris gravis* XXV *millia.* Id factum Fabio Licinio, Otacilio Crasso consulibus. De eadem Suetonius in Tiberio. *Idem.*

3 *Rebus a. P. pluribus ducibus gestis*] Vet. lib. *A pluribus ducibus prospere gestis.* Idem.

4 *Duæ tribus ad. f. Velina, & Exquilina*] Turpis menda est in voce *Exquilina*, hæc enim trib. una fuit ex urbanis quatuor à Ser. Tullio Rege factis, ut supra diximus. Itaque non *Exquilina*, sed *Quirina* restituendum est, manuscriptis præsertim libris ita admonentibus. *Idem.*

LIBER XX.

[1] *SPoletum colonia deducta. Adversus Ligures tunc primum exercitus promotus est. Sardi & Corsi, quum rebellassent, subacti sunt.* [2] *Tuccia virgo Vestalis incesti damnata est.* [3] *Bellum Illyriis, propter unum ex legatis, qui ad eos missi erant, occisum, indictum est: subactique in deditionem venerunt. Prætorum numerus*

1 *Ppoletium*] Vet. lib. *Spoletum.* Priscianus etiam ita dicendum esse contendit. *Sigonius.*

2 *Tutia virgo*] Vet. libri, *Tuccia.* Sic alibi *Tuccia* gentis mentio. *Idem.*

3 *Bellum Illyriis propter unum ex legatis occisum, indictum*] Legatos duos missos scribit Polybius lib. 2 *C. & L. Coruncanios*: ex iis alterum Teutæ reginæ jussu fuisse interfectum, qui liberius in eam invectus fuerat ὥστε ἀποστεῖναι τινας, ἢ παῤῥησιασάμενον τῇ βασιλίσσῃ ἀπαντῆσαι. *Idem.*

merus ampliatus est, ut essent quatuor. Galli Transalpini, qui [1] *in Italiam irruperant, cæsi sunt.* [2] *Eo bello populus Romanus sui Latinique nominis, trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primum trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot prœliis fusi, in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus consul, occiso Insubrium Gallorum* [3] *duce Viridomaro, opima spolia retulit. Istri subacti sunt.* [4] *item Illyrii, cum rebellassent, domiti in deditionem venerunt. Lustrum a censoribus conditum est; quo censa sunt civium capita ducenta septuaginta millia ducenta tredecim. Libertini in quatuor tribus redacti sunt,* [5] *quum antea dispersi per omnes fuissent; Æsquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam. C. Flaminius Censor viam Flaminiam munivit, &* [6] *circum Flaminium extruxit. Coloniæ deductæ in agro de Gallis capto,* [7] *Placentia & Cremona.*

IN-

1 *In Ital. eruperant*] Vet. lib. *irruperant.* Sigonius.

2 *Eo bello populus Rom. sociorum, Latinique nominis trecenta millia,* &c.] Vet. lib. *ad trecenta millia.* Eadem summa colligitur etiam ex Polybii lib. 2. qui quot quisque socii pedites, quot equites dederint, exponit. In summa tamen concipienda mens apud eum labes: inquit enim omnium exercitum tam Romanorum quam sociorum fuisse, pedites τῶν πεντε μυριαδων: equites autem fuisse ἑξακισχιλιους, cum sit legendum πεντακισχιλιους: equites autem fuisse ἑξακισμυριους, cum sit legendum ἑξακισχιλιους aperte ex verbis eutilem. *Idem.*

3 *Duce Viridomaro*] Lege *Virdumaro.* Sic enim Propertius lib. 4 *Virdumarus genus Tri Rheno fallebat ab ipso.* Et in lapidib. Capit. M. CLAUDIUS M.F.M.N. MARCELLUS COS. DE GALLEIS INSUBRIBUS ET GERMAN. ISQUE SPOLIA OPIMA RETULIT DUCE HOSTIUM VIRDUMARO AD CLASTIDIUM INTERFECTO. *Idem.*

4 *Iterum Illyrii cum rebellassent domiti*] De Illyriis priore bello triumphavit Cn. Fulvius Centumalus Cos. ut est in Capit. triumphis. De iisdem hoc tempore L. Æmilius Paulus Polybio auctore lib 3. Ijus belli initium intulit Teuta regina, hujus Demetrius Pharius Rex. *Idem.*

5 *Cum ante dispersi fuissent*] Vet. lib. *Cum ante per omne dispersi fuissent.* Idem.

6 *Circum Flaminium extruxit*] Locus, ut omnes sentiunt, mancus. ita restitui debet. *C. Flaminius censor viam Flaminiam munivit, & circum Flaminium extruxit.* De via, & circo a C. Flaminio hoc anno censore facto, auctor est Cassiodorus & Festus. De lustro condito C. Flaminio, & L. Æmilio censoribus Livius lib. 22 & 23. ut de hac lectione omnino dubitandum non esse videatur. Cassiodorus ita: *L. Æmilius, C. Lutatio consulibus, via Flaminia munita, & circus Flaminius factus est.* Festus autem ita: *Flaminius circus, & Flaminia via dicta est a Flaminio censore, qui inter scelus est ad lacum Trasimenum. Circus Flaminius,* quondam *prata Flaminia* dictus. Livius l. 3. *Id.*

7 *Placentia & Cremona*] Videntur duo vocabula sequentis epitomes ad hanc revocanda: ut fuerit: *Coloniæ deductæ in agro de Gallis capto Placentia & Cremona in Italia.* Sic loquitur, quod alii essent Galli extra Italiam. At bellum Punicum secundum & in Italia & in Hispania, & in Gallia, & in Sicilia, simul ortum est. Vossianæ autem & Gud. membranæ harum epitomarum, *in Italia.* non *in Italiam*, ut priscæ editiones. *J. F. Gronovius.*

FINIS.

INDEX

RERUM ET VERBORUM,

Quæ in Tito Livio, aut ubi is desideratur, in Flori Epitomis continentur, locupletissimus.

In hoc Indice prior quisque numerus librum, posterior caput denotat. Ad propria nomina quod attinet, memineris tibi, non è pronomine sed ex nomine gentilitio unumquemque Latinum & Romanum, quærendum esse. Exempli gratia: A. Virginium, *non in* A, *sed in* V. *In gentiliciorum vero serie, non temporis, sed prænominum habita est ratio: verbi causa, in* Valeriis, *non* Volesо, *nec* Publio *primus datus est locus, à quibus cæteri sunt orti: sed secundum prænominum seriem præmissus est* Lucius Valerius, *& deinceps* M. Valerius, P. Valerius, Volesus Valerius, *itidemque in aliis. A synonymis quoque ad synonyma & affinia tibi quandoque transeundum memineris, ut, (verbi causa) si quid in* Imagine *non invenias, id in* Statua *quæras: itidemque in aliis.*

A.

Absentium criminatores cohibet verecundia. 5,25
Accensos tertium vexillum ducebat. 8,8
Accius Tullus imperator Volscorum. 2,35, vide & in Tullo.
Acerina Bruttiorum colonia. 8,24
Acerrani, Romani facti, lege ab L. Papirio lata. 8,17
Acheron amnis ex Molosside fluens. 8,24. qui & Acheros. *ibid.*
Acheruſia aqua. *ibid.*
Achivi Trojam capiunt. 1,1
Aciei Romanæ ac Latinæ descriptio. 8,8
M. Acutius trib. pl. 5,10
Ad arma conclamatio in re crepera. 3,15
Addicti apud patricios in vinculis. 6,36
Admissio avium auguralium. 4,18
Adolescentiæ ferocia sibi ipsi exitiosa. 3,11
Adolescentiæ ignoscitur non senibus. 2,18
Adorantium mos. 9,18
Adria colonia deducta. *Ep.* 11.
Adriaticum mare. 1,1. ab Adria Tuscorum colonia dictum. 5,33
Adversa admonent religionum. 5,51
Adulatio vix cadit in ingenuos. 9,18
Adulterii pœna pecuniaria. 10,31
L. Æbutius. Cos. 3,6. vide *Ebutius.*
Ædes Apollini pro valetudine populi vota. 4,25. dedicata. 4,29. vide *Apollinis.*
In Ædem Cereris deferebantur Senatusconsulta ad Ædiles pl. 3,55
Ædes Cloacinæ. 3,48
Ædes Concordiæ & area Vulcani dedicata à C. Flavio Cn. F. 9,46
Ædes Fortis Fortunæ de manubiis faciendæ locatur. 10,46
Ædes Herculis Rotundæ. 10,23
Ædes Jovis Feretrii ab Anco amplificata. 1,33. ab Augusto Cæsare refecta. 4,20
Ædes Junonis in arce Vejentana. 5,21

Ædes Junonis Sospitæ communis Lanuvinis municipibus cum pop. Rom. 8, 14
Ædes Liberi. 3, 55. Liberæ. *ibid.*
Ædes Martis. 7, 23. dedicatur à T. Quintio. 6, 5
Ædes Mercurii dedicata. 2. 21, 27
Ædes Monetæ. 4. 7, 20. 6, 20
Ædes Quirini. 4, 21. 8, 20. 10, 46
Ædes Salutis à C. Junio Bubulco censore locata. 9, 43. ab eodem dictatore dedicata. 10, 1
Ædes Saturni dedicata Coss. A. Sempronio, & M. Minucio. 2, 21
Ædes Veneris, quæ prope Circum est, ex mulctaticio ære facta. 10, 31
Ædes Cassii publice diruta. 2, 41 item Mælii. 4, 15. etiam Vitruvii. 8, 20
Ædes in edito loco suspecta pro arce. 2, 7
Ædiles duo ex patribus facti. 6, 42
Ædiles curules ludis maximis faciendis, primi Romæ. 7. 1, 2
Ædiles leges XII tabb. in æs inciderunt. 3, 57. SC. in ædem Cereris detulerunt. 55
Ædilibus negotium datum, ut animadverterent, ne qui, nisi Romani Dii, colerentur. 4, 30
Ædilibus qui nocuisset, ejus caput Jovi sacrum. 3, 55
ab Ædilibus fori ornandi initium natum. 9, 40
Ædui, populi Galliæ. 5, 34
L. Ælius Pætus ædil. pl. 10. 23
Ædilitas curulis. 7, 1
P. Ælius primus ex plebe quæstor creatur. 4, 54
P. Ælius Pætus Cos. 8, 15. magister equitum. 9, 7
P. Ælius augur creatur de plebe. 10, 9
Æmilia lex. 9, 33. spatium censuræ definit. *ibid.*
C. Æmilius trib. mil. cons. pot. 5, 26. ejus res gestæ. 28. trib. mil. cons. pot. iterum. 32
L. Æmilius Cos. 2, 42. Volscos vincit. *ibid.* consul fit. 54. trib. mil. cons. pot. iterum. 6, 5. tertio. 21. quarto. 22. unus rex creatur. 7, 17. magister equitum. 21. legatus. *ibid.*
L. Æmilius Mamercinus Cos. 11. 7, 3. magister equitum. 7, 39. 8, 1. dictator. 16
Mamercus Æmilius dictator dictus. 4, 16. triumphans urbem ingreditur, 20. coronam auream libram pondo in Capitolio Jovi donum posuit. 16. iterum dictator. 23. censuram minuit. 24. à censoribus tribu movetur. *ibid.* dictator creatur, paulo ante tribu motus. 31. ejus oratio. 32. ad milites adhortatio. 33. ejusdem triumphus. 34
M. Æmilius Cos. 4, 53. 5, 32
M. Æmilius Mamercus trib. mil. cons. pot. 4, 1. iterum. 5, 1. tertium. 10
M. Æmilius Paulus mag. eq. 10, 3
M. Æmilius Barbula Cos. 9, 20. Cos. iterum. 30
Q. Æmilius Cæretanus Cos. 8, 37. magister eq. 9, 22. obit in pugna contra Samnites. *ibid.*
T. Æmilius Cos. 2, 61. ejus res gestæ in Sabinis. 62. consul iterum. 3, 1. Quinquevir mensarius. 7, 25. prætor. 8, 2
T. Æmilius Mamercinus Cos. 8, 12
Ænaria insula. 8, 22
Ænea in Capitolio limina. 10, 23
Ænei orbes ex bonis commissis. 8, 20
Æneas Anchisæ & Veneris filius. 1, 1. in Macedoniam advenit. *ib.* in Siciliam delabitur. *ibid.* apud Latinum est in hospitio. *ibid.* Æneæ Latini filia in matrimonium datur. *ibid.* Æneas oppidum condit, quod ab uxoris nomine Lavinium appellat. 2. ut animos Aboriginum sibi conciliaret, ne sub eodem jure solum, sed etiam nomine omnes essent, Latinos utramque gentem appellat. *ibid.* copias in aciem educit. *ibid.* moritur. *ibid.*
Æneas Silvius Rex III Albæ. 1, 3. vide *Silvius Æneas.*
Æqui & Volsci inducias annorum octo impetrant. 4, 30. à Romanis fusi. 12. bellum parant. 53
Æqui funduntur. *ibid.* à Camillo vincuntur, eorumque urbs capitur. 6, 2
Æquis bellum indicitur. 9, 45. eorum bellum redintegratum. 10, 1. adversus rebellantes pugnatum. 9
Æquicolæ gens antiqua 1, 32

ab

ab Æquicolis jus, quo res repetuntur, Ancus Martius descripsit. *ibid.*
Æquimælium. 4, 16
Æs grave. 4, 60
Ære alieno plebs oppressa omnia patribus concedit. 6, 34
de Ære alieno lex promulgata à tribunis. 6, 35
Ærea arma. 1, 43
Ærarium facere. 4, 24. 9, 34
Æsculapius ab Epidauro Romam arcessitur. 10, 47. *Ep.* 11.
Æsculapio supplicatio habita. 10, 47
Æstivis noctibus tempus sopitæ quietis, paulo ante lucem. 9, 37
Ætas sera animum minuit. 5, 23
A. Æternius Cos. 3, 31. in tribunum pleb. eligitur. 65
Ager populo divisus. 3, 1
Agminis ducendi solertia & locorum capiendorum in Romanis ducibus. 9, 17.
Agri jugera plus quam quingenta, ne quis possideat, lege vetitum. 6, 35
Agraria lex quando primum lata. 2, 41. tribunis plebis semper materia seditionum fuit. 6, 11
Agrariæ legis discordia continuatur. 3, 1
de Agrariis legibus domi discordia. 4, 47
Agraria lex promulgatur. 5, 12
Ahala, cognomen C. Servilii. 4, 13. vide *C. Servilius.*
Aharna, oppidum. 10, 25
Ala equitum quingentorum. 10, 29
Alares cohortes. 10, 40
Alatrinates populi. 9, 42
Alatrinatibus suæ leges redditæ. 43
Alba Silvius VI Rex Albæ. 1, 3
Alba Longa. 1. 3. 7, 39. ab Ascanio Æneæ filio conditur. 1, 3
Albani populi. 1, 6
inter Albanos & Romanos fœdus quibus conditionibus ictum. 24
Albani de bello cogitant. 27
Albani exercitus proditio. *ibid.*
Albani cives Romam traducuntur. 29
Albani Cœlium montem inhabitant. 33. patrio ritu sacra facere jubentur. 31
Albana arx. 7, 24. vallis. 3. 7.
Albani lacus prodigium. 5, 15
Albanus mons. 1, 3
L. Albinius primus trib. pl. creatur. 2, 33. virgines Vestales sacraque in plaustrum imponit, Cæreque Sacerdotes devehit. 5, 40
M. Albinius trib. mil. ex plebe. 6, 30
Albis equis vehendi magnificentia. 5, 23
Album in vestimentum petitionis causa sumi vetitum. 4, 25
Alexander Epirensis rex. 8, 17. interficitur à Lucanis. 24. Consentiæ sepelitur, *ibid.* ejus ossa Metapontum ad hostes remissa. *ibid.*
Alexander Magnus. 9. 17, 18. quo tempore vixerit. 8, 3. ejus ætas vix suffectura ad Punicum unum bellum. 9, 19. dedecora. 18. triginta millibus peditum, quatuor equitum pugnavit. 9, 19. nondum alteram sortem expertus. 17. ei nullius pugnæ non secunda fortuna fuit. 18. eo merso secundis rebus nemo intolerantior fuit. *ibid.* victor degeneravit in Persarum mores. *ibid.* ejus cum Romanis ducibus comparatio. *ibid.* ejus nominis majestatem an Romani sustinere potuerint. *ibid.* ei si cum Romanis foret bellatum, quinam eventus futurus. 17. cum quibus ducibus in Europa fuisset bellandum. *ibid.* L. Papirius Cursor ei par. 16. ejus avunculus Epiri rex Alexander. 18
Alexandria in Ægypto quando condita. 8, 24
Algidus mons. 3. 2, 3
Allia fluv. Crustuminis montibus præalto defluit alveo. 5. 37
Allienses clades. 6, 1
L. Allienus ædil. pl. 3, 31
Allifæ de Samnitibus vi captæ. 9. 38, 42
Allifates subacti. 42
Allifæ oppidum. 8, 25
Alpes Juliæ. 5, 34
Ambarri populi. 5, 34
Ambigatus rex Celtarum. 5, 34
M. Ambusti filii legati ad Gallos missi. 5, 35. vide *Fabius.*
Ameriola oppidum captum. 1, 38
Amicitiæ immortales, inimicitiæ mortales esse debent. 10, 46

Amiternum captum de Samnitibus. 10, 39.
Amoris impotentia. 3,49
Amulius XV rex Albæ. 1, 3. fratrem Numitorem pellit, stirpemque fratris interficit. *ibid.* spem partus Rheæ Silviæ adimit, cum eam Vestalem legisset. 4. Amulio regi Remus captus traditur. 5. obtruncatur. *ibid.*
Anagnini. 9, 41. Anagninis civitas data, concilia connubiaque adempta. 43
Ancilia, quæ & cœlestia arma. 1, 20. cœlo demissa. 5, 52
Angues prælati in bello. 7, 17
Anguibus prælatis sacerdotes Tarquiniensium Romanum militem turbant. 7, 17
Anienſis tribus addita cæteris. 10, 9
Animus humanus insatiabilis. 4, 13
Animi ex otio & copia lasciviunt. 2, 52
Animi ferocia simul cum corpore labante labascit. 1, 31
Animi religione, ut corpora morbis, infestati. 4, 30
Animi magni fiunt magnis honoribus. 4, 35
Anio fluv. 2, 26, 64. ad Anienem fluvium cum Gallis pugnatum. 6, 42
Annales citati. 2, 54. 3, 8. 4, 7. 7. 9, 18, 42. 8. 23, 30, 37. 9. 15, 42, 44. 10. 2, 17
Annales quidam quasi funesti. 4, 20
Annibal dux Pœnorum à militibus suis in crucem sublatus. *Ep.* 17.
L. Annius Setinus prætor Latinorum. 8, 3. per gradus Capitolii lapsus. 6
Annonæ habita cura. 2, 9. 10, 11
Annona laboratum est. 3, 31. laxior cum pace redit. 2, 52
Annonæ præfectus L. Minucius creatur. 6, 12.
Annus à Numa in XII menses describitur. 1, 19
Annus multiplici clade ac periculo insignis. 4, 12
Anni principium olim Kalendis Sextilibus. 3, 6
Anno uno Roma ex ruinis refecta. 6, 4
Anno quadringentesimo, quam urbs Roma condita erat, patricii Coss. duo creati. 7, 18
Annorum indices, clavi apud Volsinios. 7, 3
Anquirere capitis. 2, 52
Anseres Junoni sacri. 5, 47
Antemnates pop. ad Romam videndam profecti. 1, 9. bellum parant ob raptum filiarum. 10. Romanorum fines vastant. 11
Antenor Trojanus. 1, 1. cum multitudine Henetum ex Paphlagonia pulsus in Adriaticum venit. *ibid.*
Antepilani in militia. 8, 8
L. Antistius tribunus mil. ex plebe. 6, 30
Antium, urbs opulentissima. 2, 63. deditur Romanis. 65
Antium nova colonia missa. 8, 14
Antiates urbem agrosque Romanis dedunt. 6, 33. in agrum Hostiensem excursionem faciunt. 8, 12
Antiatium navibus Rostra in foro facta. 8, 14
Antiatibus dati ad jura statuenda ipsius coloniæ patroni. 9, 20
M. Antonius magister eq. 8, 17
Q. Antonius Merenda trib. pl. 4, 42
T. Antonius Merenda decemvir creatur. 3, 35
Anxur opp. Volscorum, quæ nunc Tarracina. 4, 59. captum. *ibid.* ab hostibus recuperatur. 10. nequicquam oppugnatur. 12
Anxur trecenti in coloniam missi. 8, 21
Apenninus. 5, 33
Apex dialis. 6, 41
Apollo per dies VIII stratis lectis placatur. 5, 13
Apollini cratera aurea Delphos missa. 5, 25
Apollinis ædes dedicata. 7, 26
Apollini ædes pro valetudine populi vota. 4, 25. ædes à Cn. Julio dedicata. 4, 29
Apollinaris Circus. 3, 63
Apolloniatibus juvenes dediti, qui legatos pulsarant. *Ep.* 15.
Apparitores regii. 1, 40. ab Hetruscis sumpti. 1, 8
Apparitores Consulum XXIV, & ii ipsi plebeii homines. 2, 55. ad pignora capienda dimissi. 3, 38
Appia via. 9, 49. vide *App. Claudius.*

Appiolæ, oppidum captum. 1,35
Appuli fœdere in amicitiam recipiuntur. 8,25. ad Pœnos deficiunt. 13,11
Appulejus Panſa Coſ. 10,5
L. Appuleius trib. pl. M. Furio diem dicit. 5,32
Q. Appulejus Coſ. 10,6
C. Apronius trib. pl. 3,54
Apulia. 6,42
Aquam in urbem App. Claudius cenſor duxit. 9,29
Aquila Lucumoni in carpento ſedenti pileum aufert & refert. 1,34
Aquilii fratres. 2,4
C. Aquilius. 40. Hemicos devincit. *ibid.*
L. Aquilius Corvus trib. mil. conſ. poteſtate. 6,4
Aquilonia Samnitium. 10, 38,39,41. expugnatur. *ibid.* deflagrat. 44
ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti quadraginta cæſa. 42
Ara injuſſu ſenatus aut trib. pl. haud dedicanda. 9,46
Ara Jovi Elicio in Aventino dicata à Numa. 1,20
Ara Pudicitiæ Plebeiæ ab Virginia A. F. dedicata. 10,23
Arbor felix. 5,24
Arbor quercus vice Deorum appellata. 3,25
ſub Arbore, quam quis ſeruerit, ſub ea legere alium fructus, indignum. 10,24
Arcades populi rerum navalium impetiti. 1,5
Arcani celandi religio. 10,38
Ardea Rutulorum civitas. 1, 57. oppugnatur. *ibid.* obſidionis cauſa. *ibid.*
Ardeam coloni mittuntur. 4,11
Ardeates duce Camillo Gallorum caſtra invadunt, eoſque trucidant. 5,45
Argei ſacrificia locaque ſacris faciendis à Numa inſtituta. 1,21
Argentum nondum ſignatum. 4,60
Argento quando pop. Rom. uti primum cæperit. *Ep.* 15.
Argiletum. 1,19
Aricini atque Ardeates de agro ambiguo certant. 3,71
Ariminum in Piceno colonia deducta. *Ep.* 15.
Ariſtodemus tyrannus. 2, 21
Arma non permiſſa ſociis Romanorum, niſi horum juſſu. 2,30
Arma de publico data. 3, 15
Arma qui ferre poſſunt, omnes conſcripti. 3,4
Arma hoſtium concremata. 8,30
Armis munimenta, non munimentis arma tuta eſſe debent. 9,23
in Armis jus ferunt Galli. 5,36
Armentum. 1,7
Armillæ aureæ. 1,11
Armillis donantur centuriones. 10,44
Arnienſis tribus. 6,5
Arpi civitas Apuliæ. 9,13
Arpinatibus civitas data. 10,1
Arpinum à Samnitibus receptum. 9,44
Arretium caput Hetruriæ. 9,37. 10,37. pacem petit. *ibid.* laborat ſeditionibus. 10,3
Arſia Silva. 2,7
Artibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. 1,19
Arverni populi. 5,34
Aruns Lucumonis F. 1,34
Aruns Porſenæ F. 2,14
Aruns Cluſinus. 5,33
Aruns Tarquinius, filius regis, moribundus ex equo cadit. 2,6
Aruſpices Hetruſci. 5, 15
Arx Albana. 7,24
Arx Artenæ proditione ſervi capitur. 4,61
Arx Carventana ab Æquis occupata. 4,53
Aſcanius Æneæ filius. 1, 3. matre Creuſa, incolumi Ilio natus. *ibid.* Albam Longam condit. *ibid.*
Aſia imbellis. 9,19
Aſtura, opp. 8,13.
Aſylum à Romulo inſtitutum. 1,8
Atellanæ fabulæ. 7, 2. earum actores non è tribu moti. *ibid.*
Athenas legati miſſi, ut Solonis leges, & aliarum Græciæ civitatum inſtituta juraque deſcriberent. 3,32
Atina. 9,28
Atinatium ager. 10.39
Atilius Calatinus Coſ. *Ep.* 15.
L. Atilius primus trib. mil. creatur. 4,6. 5,18.

4,6.5,18. trib. mil. conſ. pot. ex plebe creatur. 5,12
L. Atilius trib. pleb. 9,30
M. Atilius Regulus Coſ. 8,16. 10,32. ejus res geſtæ. 35. templum Jovi Statori vovet. 36. ei de triumpho agenti negatur honos. *ibid.* ſerpentem portentoſæ magnitudinis occidit. *Ep.* 18. à Carthaginienſibus miſſus ut de pace ageret. *ibid.* Dictator primus extra Italiam exercitum duxit. *Ep.* 19.
Atys Silvius VII Rex Albæ. 1,3
Avaritia & luxuria diverſa vitia, in eoſdem tamen conveniunt. *Præfat. lib.* 1.
Avaritia cæca. 5,41
Auctores patres fiunt. 1,17.7,41
Audacia creſcit ex metu alieno. 3,26
Audacia tutior pavore. 9,12
Aventinus Silvius XII Rex Albæ. 1,3. fulmine ictus, colle, qui nunc eſt pars urbis Rom. ſepultus. *ibid.*
Aventinus mons. 1, 33. Palatio jungitur. *ibid.*
Aventinum inſident milites Romani, relictis caſtris. 3, 50
Averruncanda ira Deûm. 8, 6
Averruncanda prodigia. 10.23
Aves æſtivæ. 5,6
Aves paſcunt. 6,41
Auſidena capta. 10,12
Augures à Numa Pompilio inſtituti. 4, 4. quinque de plebe creati. 10. 6, 9. cuſtodes religionis. 4,31
Augurum numerus impar. 10, 6. triplicatus. *ibid.* honos quantus. 1,36
Augures conſulti religionem eam eximunt, ne poſſet, niſi ab Coſ. dici dictator. 4,31.8,23
Auguria. 1,6,34
Augurii ritus. 1,18
Augurium corvi. 7,26
Auguſtus Cæſar templorum omnium conditor & reſtaurator. 4, 20. contemporaneus Livii noſtri. *ibid.* eo imperante Janus tertium clauſus. 1,19
Aulercii populi. 5, 34
Aurum de Gallicis ſpoliis in Capitolio factum. 7,15
Auro & argento cælata ſcuta. 9,40
Auro à Gallis obſidionem ſuam redimunt Romani. 5,48
Aureæ pateræ ad Cereris poſitæ. 10,23
Aurunca urbs à Sidicinis deleta. 8,15
Aurunci. 7, 32. Romanos vincunt. 2, 17
Aurunci principes ſecuri percuſſi, alii venierunt. *ibid.* victi. 26
Auſona urbs. 9,25
Auſones victi. 8, 16. in poteſtatem pop Rom. veniunt. 9,25
Auſpicato omnia geruntRomani. 1,36
Auſpicium mentitus pullarius. 10,40
Auſpicii neglecti malum. 7,6
Auſpicio controverſo non obauditum à Papirio Curſore. 10,40
Auſpicia urbana. 1,10
Auſpicia more majorum penes Patres. 6,41
Auſpiciorum religio. 10,39
Auſpiciorum repetitio. 8.30, 32

B.

BAculus ſine nodo aduncus, Lituus dictus. 1, 18
Barba omnibus Gallis promiſſa. 5,41
Bellona ab Appio Claudio invocatur. 10.9
Bellovesus Ambigati Gallorum regis ſororis filius. 5,34
Belli adminiſtratio haudquaquam facilis. 4,46
Belli etiam ut & pacis, ſua ſunt jura. 5,27
Belli indicendi ritus per feciales. 1,32
Belli neceſſitates conſilia humana non expectant. 4,57
in Bello imperium plurium inutile. 4,31
in Bello pacem, in pace bellum quærere. 1,27
in Bello ſegnes, in otio tumultuoſi. 8,28
Bellum cum Auruncis initum. 2,16
Bellum Æquicum. 3,6
Bellum inteſtinum ob virginis nuptias inter Ardeates. 4,9
Bellum Gallicum. 7,25
Bellum Auruncum. 7,28
Bellum Samnitium quibus de cauſis ſuſceptum. 7,29
Bellum inter Sidicinos Auruncoſque ortum. 8,15

Bellum Privernas. 8, 19. Vestinum. 29
Bellum Vejens. 2,42
Bellicæ res secundæ urbanos motus excitant. 3,9
Bellicæ cærimoniæ ab Anco Martio institutæ. 1, 23. vide *Pugna*.
Bellum quibus necessarium, iis & justum. 9,1
Beneficii veteris memoria, an crimen recens extinguatur? 6,20
Beneventum olim Maleventum dictum. 9,27
Beneventum in Samnio colonia deducta. *Ep.* 15.
Bituriges populi. 5, 34. summam imperii Gallorum tenuerunt. *ibid.* regem Celtico dant. *ibid.*
Blanditiæ virorum maxime ad mulierum ingenium efficaces preces sunt. 1,9
Boarium forum. 10,23
Boji ubi consederint. 5,35
Bona sub hasta vendita. 5,16
Bonis vendendis cur bona Porsennæ regis vendi dicerentur. 2,12
Bona Vitruvii Vacci Semoni Sanco consecrata. 8,20
Bonorum publicationes post supplicia. 3,58
Bos eximius Marti immolatus. 7,37
Bos fœmina locuta. 3, 10. vide *Prodigium*.
Bos prodigiosæ magnitudinis in Sabinis nata. 1,45
Boves centum honoris ergo servatori exercitus dati, cum aurea corona. 7,37
Boves in muneribus militum. 7,26
Bove aurato donatus L. Minucius præfectus annonæ. 4, 16
Bobus milites donati. 7,37
Boves Herculis à Caco abacti. 1,7
Bovianum. 10, 41. oppugnatur. 9,28 Pentrorum Samnitium caput capitur. 31. ad Bovianum clara pugna 10, 12
Bovillarum via silice strata 10,47
Brennus Gallorum rex. 5, 38. inter Brennum & Sulpicium colloquium. 5,48
Brixia urbs. 5,35
Brundusium colonia deducta. *Ep.* 19.
Brundusii promontorium. 10,2
Brutulus Papius Samnis induciarum ruptor. 8, 39. Romanis deditur. *ibid.* mortem sibi conscivit. *ibid.*
Brutus cur appellatus L. Junius. 1,56

C.

CAcus ferox viribus Herculis aversos boves, eximium quemque pulcritudine, caudis in speluncam trahit. 1, 7. ab Hercule clava ictus, occumbit. *ibid.*
Cadaveris humani in privatis ædibus inventi atque effossi actio. 3,33
Caduceus prolatus supplicibus. 8, 20
L. Cæcilius prætor à Gallis Senonibus cæsus. *Ep.* 12.
Q. Cæcilius trib. pl. Mælii necem indignam questus. 4,16
T. Cæcilius trib. mil. primum creatus. 4,6
Cædes ruptura juris gentium. 4,17
Cædis manifestæ expiatio summæ justitiæ exemplum. 1,26
M. Cæditius. 5. 32. vide *Ceditius*.
Cære oppidum. 1, 2. sacrarium pop. Rom. ac diversorium sacerdotum 7,20
Cærites populi. 7,20. 10,4. cum Cæretibus hospitium publicum cur factum. 5, 50. iis bellum infertur. 7,20. eorum legati errorum veniam petunt. *ibid.* Cærites delubra Vestæ hospitium flaminum Vestaliumque invocant. *ibid.*
Cærimoniæ in devovendis hostibus. 8, 10
Cærimoniarum cultu Roma crevit. 6, 41
Calatia. 9, 2, 28
Calendæ Sextiles duplici clade insignes. 6, 1
Calendis Quinctilibus magistratum occipiunt tribuni mil. potestate consulari. 5, 32
Calendis Octobribus magistratus initus. 5, 9
Calenus ager. 10.20
Cales capitur. 8,16
Cales colonia deducta. *ibid.*
Callifæ oppidum. 8,29
Calpurnius Piso historicus citatus. 2,58. 9,14
M. Calpurnius trib. mil. *Ep.* 17.

Camars Clusium appellatum. 10, 25
Camarnarum lucus. 1, 21
Cameria oppidum. 1, 38
Camertes Umbri. 9, 36
Campana legio securi percussa. *Ep.* 12
Campani auxilium a Romanis petunt. 7, 30. quale responsum à Cos. acceperint. 31. se Romanis dedunt. *ibid.* Romanos sub jugum missos benigne excipiunt. 9, 6
Campanis superbia innata. 9, 16
Campus Martius unde nominatus. 2, 5. in Campum Martium populus centuriatim citatus. 6, 20. in Campo Martio primum census actus. 4, 22
Campus Sceleratus. 8, 15
Campi Stellates. 9, 44
Canis sollicitum animal ad nocturnos strepitus. 5, 47
C. Canuleius trib. pl. rogationem de connubio patrum cum plebeiis promulgat. 4, 1. ejus advertus contules oratio. 3
M. Canuleio dies dicta. 4, 44
Canusini populi. 9, 20
Capena porta. 3, 22. 7, 23
Capenæ portæ via ad Martis saxo quadrato strata ex mulctatitia pecunia. 10, 23
Capenates. 5, 8. bello subacti: pacem petunt. 24
Capetus Silvius IX Rex Albæ. 1, 3
Capitales causas solus per se judicat Tarquinius Superbus. 1, 49
Capitolium saxo quadrato substruitur. 6, 4. à servis & exulibus occupatur. 3, 15. recuperatur. 18. lustratum ob prodigium. 29. in Capitolio aut arce nulli Patricio habitare licet. 6, 20. in Capitolio auri magnum pondus saxo quadrato septum sacravit C. Sulpicius. 7, 15
Capitolii limina ænea. 10, 23
Capitolini ludi. 5, 50
Capræ palus. 1, 16
Capua unde dicta. 4, 37. voluptatum omnium magistra. 7, 38. à Samnitibus quo dolo capta. 4, 37
de Capua occupanda milites Romani clam consilia ineunt. 7, 38
Caput humanum integra facie in faciendis templi Jovis Tarpeji fundamentis inventum. 1, 55
Caput Jovi sacratum. 10, 38
Capitis velandi mos in fecialibus. 1, 31
Capita hostium lanceis infigunt, aut in equorum pectoribus pendentia gestant Galli Senones. 10, 26
Capys Silvius VIII Rex Albæ. 1, 3
Capys dux, unde Capua dicta. 4, 37
Carcer Romæ in media urbe. 1, 33
Carcer ab Ap. Claudio ædificatus, quem domicilium plebis Romanæ vocare sit solitus. 3, 57
Carceres in circo quando primum statuti. 8, 20.
Carceres privati. 6, 36
Carmen detestationis. 10, 38
Carmen rogationis recitatum à M. Duillio. 3, 64
Carmenta fatiloqua ante Sibyllæ in Italiam adventum habita. 1, 7
Carmentis saxum. 5, 47
Carnis pluvia. 3, 10.
Carnutes, populi Galliæ. 5, 34
Carpentis matronæ festo profestoque usæ. 5, 25
Carpentum per patris corpus egit Tullia. 1, 48
Carseoli colonia quando deducta. 10, 3. Carseolos in agrum Æquicolarum deducta. 11
Carthaginenses exercitum in Siciliam trajiciunt. 4, 29. fœdus cum Romanis iciunt, & legatos Romam gratulatum mittunt cum coronâ aurea. 7, 27. fœdus tertio renovant. 9, 43. quarto. *Ep.* 13.
Carventana arx ab Æquis occupatur. 4, 53. à C. Valerio recipitur. *ibid.*
Sp. Carvilius Q. F. Maximus ædilis 10, 9
Sp. Carvilius Cos. Amiternum oppidum vi capit. 10, 39. quas urbes in Samnio ceperit. 45. triumphat. *ibid.*
Sp. Cassius Cos. 2, 17. 33, 41. ejus res gestæ. *ibid.* primus magister equitum creatur. 18. regni crimine damnatus. 41. de ejus morte variorum auctorum sententiæ. *ibid.*
Castellani. 7, 3
Castori ædes vota ab A. Postumio dictatore. 2, 20. quando dedicata. 42
Castrensis seditio. 4, 5
Castrum colonia deducta. *Ep.* 11.
Caudium. 9,

Caudinæ Furcæ, earumque descriptio. 9, 2.
Caudina pax. 9. 1, 38. fœdere, sed per sponsionem facta. 9. 5. ejus sponsores Samnitibus per feciales deduntur. 10
Caussarii milites. 6, 6
Cæditius legatus. 10, 40
Cæditius trib. pl. 2, 52
Celeres CCC à Romulo instituti. 1, 18
Celtæ, tertia Galliæ pars. 5, 34
Cæninenses pop. ad videndam Romam profecti. 1, 9. bellum parant. 10. vincuntur. *ibid.*
Cenon Antiatium oppidum captum. 2, 63
Censa civium capita centum quatuor & viginti millia ducenta quindecim præter orbos orbasque. 3, 3. centum triginta duo millia quadringenta novem. 24. millia ducenta sexaginta duo. 10, 47. ducenta septuaginta tria millia. *Ep.* 11. ducenta septuaginta octo millia, ducenta viginti duo. *Ep.* 13. ducenta septuaginta unum millia, ducenta viginti quatuor. *Ep.* 14. trecenta septemdecim millia, ducenta viginti septem. *Ep.* 18. ducenta quinquaginta unum millia, ducenta viginti duo. *Ep.* 19. ducenta septuaginta millia. *Ep.* 20.
censor è plebe creatur M. Marcius Rutilus. 7, 22
censori defuncto nunquam alius suffici tur. 5, 31. 6, 27. 9, 34
censores unde appellati. 4, 8
censores primi L. Papirius Mugillanus & L. Sempronius Atratinus. 4, 8. vitio creati non gessere magistratum. 6, 27. post mortem collegæ se censura abdicant. 9, 34
censores vigesimi sexti à primis censoribus. 10, 47
censores Mamercum Æmilium tribu movent & ærarium faciunt. 4, 24
censoria animadversio. 4, 31
censuræ initium. 4, 8. ejus auctoritas quanta. *ibid.*
censura minuta à Mamerco Æmilio ex quinquennali annua & semestris facta. 4, 24. 9, 33
Census institutio. 1, 43
Census actus. 3. 3, 24. in villa publica. 4, 23. 8, 17. actus sine lustro. 3, 22
Census in civitate à Ser. Tullio factus. 4, 4.
Census equester. 5, 7
Centunculi mulorum. 7, 14
Centuriæ à Ser. Tullio institutæ. 1, 43. qualiter ab eo descriptæ. 4, 4
Centuriatis comitiis leges XII tabb. perlatæ. 3, 34. iisdem consules tribunique militares creantur. 5, 52
Centurio primus, Primipilus appellatur. 7, 41
Centurionis vox pro omine accepta. 5, 55
Centuriones & duplicarii securi percussi. 2, 59
Cereri matri peculium Sp. Cassii Cos. à patre consecratur. 2, 41
Certamen anceps. 8, 38. inter mulieres ortum. 10, 23. ex certamine magno magnas excitari ferme iras. 3, 40
Cerva lupum fugiens ad Gallos venit. 10, 27
Charilaus princeps Palæpoli. 8, 25
Cicatrices adverso corpore exceptæ, decoræ. 2, 23. 6, 2
Cimetra, Samnitium urbs, capta. 10, 15
Ciminia silva invia atque horrenda. 9, 36. 10, 24.
Ciminius mons. 9, 36
L. Cincius Alimentus auctor diligens monimentorum. 7, 3
Cingilia, oppidum Vestinorum. 8, 29
Circe Dea. 1, 49
Circeii. 2, 39
Circeienses. 6. 12, 17
Circus Apollinaris. 3, 63
Circus Flaminius. 3, 55. à Flaminio censore extructus. *Ep.* 20.
Circus maritimus apud Hernicos. 9, 42
Circus maximus à Tarquinio Prisco institutus. 1, 35
Civem bonum libere pro rep. loqui oportet. 3, 68
Civem regere, quam hostem superare difficilius. 2, 43
Civium Romanorum distinctio varia à Ser. Tullio instituta. 1, 43

Civitas urbis magnitudine augetur. 1, 44
Civitas in duas partes discessit. 9, 46
Civitatis forma mutatur ab Coss. ad Decemviros translato imperio. 3, 33
Civitatis immortalitas. 6, 23
Civitatis Romanæ donum legibus suis posthabent Hernici. 9, 43
Civitatis venenum ordinum discordia. 3, 65
in Civitate bellicosa, plures Romulo quam Numæ similes. 1, 20
Civitatum labes plebis seditio. 2, 44
Civilis discordia inter Patres & plebem propter nexos ob æs alienum. 2, 23
Civile jus in penetralibus Pontificum repositum, C. Flavius Cn. F. scriba evulgat. 9, 46
Civicæ coronæ. 6, 20. 10, 46
Clamor in prœlio. 6, 4. 8, 16
Clamoris alacritas ac conformitas in prœlio, index fere exitus felicis aut infelicis. 4, 37
Clarigatio. 8, 14
Classis Romana à Tarentinis direpta. *Ep.* 12.
Classium à Servio Tullio instituta distinctio. 1, 43. 4 4
Claudia, soror Claudii, cur mulcta-ta. *Ep.* 19.
Claudia tribus ab Ap. Claudio appellata. 2, 16
Claudia gens adsertrix patriciatus. 6, 40
Claudia gens sordidata. 6, 20
Claudius Pulcher Cos. jussit immergi pullos, qui cibari nollent. *Ep.* 19.
Claudius historicus. 6, 42. 8, 19
Cl. Crassus tribunus cons. pot. 4, 35
Ap. Claudius, prius At. Clausus cognominatus Romam venit. 2, 16. inter Patres eligitur. *ibid.* natura immitis & efferatus. 29. consul. 21. ejus Cos. de comprimenda plebe sententia. 23. jus de creditis pecuniis dicit. 27. Patribus mire gratus magistratu abit. 28
Ap. Claudius Appii F. infestus plebi fit Cos. 2, 56. lictorem ad tribunum Lecticrium mittit. *ibid.* in exercitum animadvertit. 59. in Volscos mittitur. 58. plebem plus quam paterno odio cur oderit. *ibid.* Volerones tribunos pl. vocat. *ibid.* ejus exercitus vinci mavult, quam vincere. 59. ei dies dicitur. 61
Ap. Claudius decemvir creatus. 3, 33. ejus nefandum facinus. 44. scelera-tum judicium. 47. ei in concione obstrepitur. 49. dies à L. Virginio dicta. 56. provocat. *ibid* ejus defen-sio. *ibid.* mortem sibi consciscit. 58
Ap. Claudius Crassus trib. mil. cons. pot. 5, 1. imbutus jam à juventute plebejis certaminibus tribunis ple-bis resistit. 2. ejus oratio. 3. de præ-da Vejorum sententia. 20. oratio in tribunos. 6, 40
Ap. Claudius dictator creatur. 7. 5, 6. Consul. 24. moritur. 25
Ap. Claudius censor. 9, 29. censuram solus obtinuit. *ibid.* abdicare se ma-gistratu noluit. 33. ejusdem cavil-latio. 34. viam munivit quæ Ap pia dicta est. 29. aquam in urbem duxit. *ibid.*
Ap. Claudio cens. Potitia gens servo publicos solemnia Herculis docuit *ibid.* ira Deûm lumine captus. *ibid.*
Ap. Claudius Cos. creatur. 9, 42. 10, 15 interrex. 11. indigne fert adventum collegæ. 18. ejus preces in discri-mine pugnæ. 1
Ap. Claudius prætor absens creatur 10, 1
C. Claudius Appii F. Cos. 3, 1
C. Claudii patrui Appii Decemviri oratio. 2, 56. ejus pro Appio depre-catio. 3, 5
C. Claudius Etruscis literis erudi-tus. 9, 3
C. Claudius Cicero trib. pl. 3, 3
C. Claudius Hortator magister equi-tum. 8, 1
C. Claudius Regillensis dictator. 8, 1
M. Claudius, Appii Claudii Decem-viri cliens. 3, 44. assertor Virginiæ. 45. exulatum abit.
M. Claudius Marcellus Cos. 8, 18. dic-tator comitiorum habendorum causa dictus.
Ap. Clausus. Vide *Claudius*.
Clavus fixus dextero lateri ædis Jovis 7, 3. index numeri annorum Ve-similis fuit. *ibid.* Clavi figendi s lenne pestilentiæ sedandæ à Co

ad Dictatores translatum. *ibidem.*
Clavi figendi causa creatus dictator. 7, 8. 8, 18
Cleopatra Alexandri Epiri uxor. 8, 24
Cloacæ à L. Tarquinio factæ. 1, 56
Cloacæ veteres cur primum per publicum ductæ. 5, 55
Cloacina ad tabernas, locus Romæ. 3, 48
Cloelia virgo una ex obsidibus, deceptis custodibus per Tiberim ad suos tranavit. 2, 13
Cloelii in Patres lecti. 1, 30
P. Cloelius trib. mil. 6, 31
Q. Cloelius Siculus Censor. 6, 31
Q. Cloelius Cos. 2, 21
T. Cloelius Siculus triumvir. 4, 2
Gracchus Cloelius Æquorum princeps. 3, 25. legatis Rom. ad quercum mandata dicere jubet. *ibid.* in triumphum ante currum ducitur. 4, 10
Cluilia fossa. 1, 23
Cluilius Albæ imperitat. 1, 22. ejus res gestæ. *ibid.* moritur. 23
Clusium Italiæ oppidum. 5, 33. Camars olim appellatum. 10, 25. oppugnatur. 5, 35
Clusini auxilium à Romanis contra Gallos petunt. 5, 12
Cluviani prætidium Rom. in deditionem accipiunt. 9, 31. vi capti, atque omnes puberes interfecti. *ibid.*
Cœlius mons urbi additur. 1, 30
Cohors exulum Romanorum. 2, 19
Cohortes subsidiariæ. 9, 27
Coitiones potentiores. 3, 65
Collatia civitas. 1. 57, 58. Sabinis adempta. 37
Collatinus Tarquinius Egerii F. 1, 56
Collegium ad ludos Capitolinos conditum. 5. 50, 52.
Collegium Mercatorum. 2, 27
Colles Tusculani. 3. 7, 8
Collina porta. 2, 11, 51, 64. 3. 61. 4. 21, 31. 6, 28.
Coloniæ deductæ. 1. 11, 56. 10, 1. *Ep.* 2, 14, 15, 19, 20.
Colonia Ardeam deducta. 4, 11. Cales deducta. 8, 16. Æserniam deducta. *Ep.* 16. Fregellas deducta. 8, 22. Lavicos deducitur. 4, 47. Luceriam missa. 9, 25. Satricum ab Antiatibus deducta. 7, 27. Sueſſam deducta. 9, 28. Velitras missa. 8, 3
Coloniæ duæ circa Vestinum & Falernum agrum deductæ. 10, 21
Coloniæ duæ Latinæ (Pometia & Cora) ad Auruncos deficiunt. 2, 16
Colonias finibus suis imponi indignantur populi Romani hostes. 10, 1
Columen loci nomen. 3, 23
Columnâ æneâ fœdus cum Latinis sculptum. 2, 33
Comitia habita. 3, 6. per interregem habita. 6, 36
Comitia Consulum adversa nobilitate habita. 42
Comitiis consularibus plebs irata non interest. 2, 64
Comitia prætor ædilium tribunorumque pl. nulla habita. 6, 35
Comitia trib. mil. consulari potestate habita. 30
Comitia Decemviris creandis indicta. 7, 19
Comitia Quæstorum. 4, 44. plebeia primum habita. 54
Comitia centuriata. 1, 60. rem militarem continent. 5, 52
Comitia tributa. 2, 56
Comitiis tributis qui primi trib. pl. creati. 2, 58
Comitiales dies. 3, 11
Commentarii Numæ à Tullo Hostilio evolvuntur. 1, 31
Commentarii Servii Tullii. 1, 60
Commentarii Pontificum. 4, 3
Communis curæ neglectus etiam perdit res privatas. 9, 45
Concilia Latinorum populorum ad lucum Ferentinæ habita. 7, 25
Conciones seditiosæ tribunorum plebis. 4. 35, 44
Concordiæ ædes in area Vulcani dedicata à C. Flavio Cn. F. 9, 46
Concordiæ bonum. 10. 22, 24
Concordibus collegis optime geritur Respublica. 6, 6
Conditiones victis accipiendæ, non ferendæ. 4, 10
Conditiones Patribus impositæ, ne quis, quoad bellatum esset, tributum daret. 6, 21

Conjuratio nobilium adolescentium de regibus clam recipiendis. 2, 3
Conjurati milites exercitum colligunt. 7, 39. T. Quinctium ducem sibi vi adhibita præficiunt, *ibid.* in potestate Dictatoris se fore dicunt. 41
Connubia promiscua. 4, 2
Connubia Latinis populis commerciaque adempta. 8, 14
Connubii necessitas. 1, 9
de Connubio Patrum & plebis rogationem promulgat C. Canulejus. 4, 1
Consul primus de plebe L. Sextius creatus. 6, 42
Consul solus dictatorem dicere potest. 4, 31
Consules primi omnia jura & insignia regiæ potestatis tenuere. 2, 1
Consules sine auctoritate senatus populi jussu triumphant. 3, 63. à tribunis coguntur senatui dicto audientes esse. 4, 26. inviti plebi creantur, & magistratu abeunt. 2, 27. ante tempus se magistratu abdicant. 8, 3
Consules Patricii duo creati. 7. 17, 18, 22, 28
Consules cum exercitu sub jugum missi. 9, 5
Conscripti Patres unde dicti. 2, 1
Consentia oppidum in Bruttiis. 8, 24. à Samnitibus recepta. 9, 44
Q. Considius auctor agrariæ legis T. Menenio diem dicit. 2, 52
Consiliis malis pares adepti eventus. 6, 8
Consualia à Romulo instituta. 1, 9
inter Consules de æde Mercurii dedicanda certamen. 2, 27. à Consulibus ad Decemviros summa imperii transfertur.
Consules sublato Decemviratu creantur. 3, 54 & *seq.* senatum in Campum Martium evocant. 63. cum plebe ac tribunis certant. 7, 18
Consules primi Romæ creati L. Junius Brutus & L. Tarquinius Collatinus. 1, 60
Consulum ex plebe alter ut crearetur, certatum. 6, 35
Consulibus non paret populus. 2, 28
Consulibus ternæ legiones dantur. 2, 30
Consularia comitia à trib. pl. fieri prohibentur. 4, 25. adversa nobilitate habita. 6, 42. de consularibus comitiis certamen. 7, 18
Consulares leges. 2, 56
Consulatus primus è Junia domo ortus. 2, 5
Contenebra oppidum expugnatur. 6, 4
Convellere signa. 3, 7
Copia facit fastidium. 3, 1
Cora ad Aurunços deficit. 2, 16
Coranus ager. 8, 15
Corbio oppidum. 1, 9. 3. 28, 65
Corioli opp. à Marcio capitur. 2, 33. Romanis adimitur. 35
Coriolanum à publico parricidio revocavit privata pietas. 2, 40. vide *Marcius.*
Cornelia epoto medicamento, quoe marito fecerat, interit. 8, 18
A. Cornelius quæstor. 3, 24. Pontifex maximus. 4, 27
A. Cornelius trib. mil. 6, 36. tribunus mil. 11 creatur. 42
A. Cornelius Cos. primus arma Samnitæ intulit. 10, 31
A. Cornelius Arvina dictator. 8, 38 ejus fecialis oratio. 9, 10
A. Cornelius Cossus trib. mil. 4, 19 Lartem Tolumnium Vejentium regem occidit. *ibid.* spolia opima gerit. 20
A. Cornelius Cossus Cos. 4. 30, 51 trib. mil. consulari potestate. 31 dictator creatur. 6, 12. ad opprimendam seditionem Romanam arcessitur. 14. quæ verba ad milites fecerit. 12. viatorem ad Manlium mittit. 15. ejus in M. Manlium oratio. *ibid.* triumphus. 6. magister equitum. 7, 2
A. Cornelius Cos. 7, 19. consul exercitum suum in loca ab hostibus insessa induxit. 3
C. Cornelius Cos. à classe Punica captus. *Ep.* 17.
C. Cornelius Cossus trib. mil. consulari potestate creatur 4, 55. 58. 5, 10 Ecetras petit. 4. 59, 61. Cos. 5
L. Cornelius Cos. *Ep.* 17. 11 Co 8, 1
L. Co

L. Cornelius Maluginensis. 3, 22. ejus res gestæ. *ibid.*
L. Cornelius Maluginensis Cornelii decemviri frater. 3, 40
L. Cornelius Scipio interrex. 7, 21
L. Cornelius Scipio Cos. 7, 23
L. Cornelius Scipio prætor. 10. 12, 25
M. Cornelius in Algidum mittitur. 3, 41. Censor. 5, 31. tribunus militum. 6, 36. trib. mil. II creatur. 42
M. Cornelius Maluginensis decemvir creatur. 3, 35. consul. 4, 21
P. Cornelius dictator dictus. 4, 57
P. Cornelius trib. mil. cons. potestate. 6. 1, 11
P. Cornelius Arvina consul. 9, 42. censor. 10, 47
P. Cornelius Blasio triumvir. 10, 18
P. Cornelius Cossus trib. mil. cons. pot. 8, 53. iterum trib. mil. cons. potestate. 26
P. Cornelius Maluginensis trib. militum cons. potestate. 4, 61. 5, 16
P. Cornelius Ruffinus dictator. 8, 17. consul senatu movetur. *Ep.* 14.
P. Cornelius Scapula Cos. 8, 22
P. Cornelius Scipio interrex. 5, 31
P. Cornelius Scipio ædilis. 7, 1. magister equitum. 24, dictator. 9, 44
Servius Cornelius Maluginensis. 6, 6. trib. militum cons. potestate tertium. 6, 18. magister equitum. 7, 9. trib. mil. cons. pot. IV. 6, 22
Servius Cornelius tribunus milit. 6. 36, 38. consul. 2, 41
Ser. Cornelius, Flamen Quirinalis, pestilentia mortuus. 3, 32
Cornicines & tibicines in centurias distributi à Servio. 1, 43
Corniculum oppidum. 1, 38. capitur. 39
Corniculis donati equites. 10, 44
Cornua bovis portentosæ magnitudinis. 1, 45
Corona aurea Jovi Opt. Max. in Capitolium lata à legatis Latinorum & Hernicorum. 3, 57
Corona aurea à Mamerco Æmilio dictatore libram pondo ex publica pecunia populi jussu in Capitolium Jovi dono posita. 4, 20
Corona aurea in Capitolio in Jovis cella posita XXV pondo. 7, 38
Corona aurea L. Quinctio Cincinnato ab exercitu, quem sub jugum Æquus miserat, decreta. 3, 29
Corona aurea decemque bobus donatus M. Valerius trib. mil. 7, 26
Corona aurea P. Decius trib. mil. & centum bobus donatus. 7, 37
Coronæ civicæ. 10, 46
Corona graminea obsidionalis. 7, 37
Coronæ murales. 6, 20. 10, 46
sub Corona venire. 2, 17
sub Corona libera corpora vendita. 5, 22
sub Corona veniere septem millia Samnitium. 9, 42
Corona urbem oppugnare aut capere. 7, 27
Coronati ob res bene gestas. 10, 47
Corpus violatum, animus insons. 1, 58
Corporis custodes Romulo & cæteris. 1, 8. vide *Apparitores.*
de Corporibus ducum cæsorum pugna inter patres. 9, 22
Corpora ubi morbo, ibi ferè & animi superstitione laborant. 4, 30
Cortona urbs pacem à Romanis petit. 9, 37
Corvus in galea M. Valerii, trib. mil. cum adversus Gallum pugnaret, consedit. 7, 26
Corvi cantus in prælii commissione. 10, 40
Cos novacula ab Accio Navio augure discissa. 1, 36
Cosa colonia deducta. *Ep.* 14.
sub Crate necari. 1, 51. 4, 50
Cratera aurea donum Apollini Delphos portatur. 5. 25, 28
non Credimus facile, quæ nolumus esse vera. 6, 21
Creditorum jus in debitores Romæ. 2, 23
Cremandorum cadaverum mos. 5, 48
Cremera fluvius. 2, 49
Cremona colonia deducta. *Ep.* 20.
Creusa mater Ascanii. 1, 3
Crinibus matres stratæ passim templa verrunt. 3, 7
Cristæ vulnera non faciunt. 10, 39
Croton urbs. 1, 8

Crudelitati superbiæque etsi feræ, non leves tamen veniunt pœnæ. 3, 56
Crustumeria. 3, 42
Crustumeria capta. 2, 19
Crustumini pop. ad Romam videndam profecti. 1, 9. bellum parant. 10
Crustumini campi. 2, 64
Crustuminis montibus Allia fluvius defluit. 5, 37
Cultus fœminæ nihil differens ab ornatu regio. 2, 12
Cultus amœnior in fœmina suspectus. 4, 44. 8, 15
Cumæ. 9, 19. captæ. 4, 44
Cumanæ cohortes. 2, 14
Cuneus. 8, 10
Cuniculus actu difficilis. 5, 19
Cuniculorum agendorum astutia. 5, 21
Cupiditates hominum immodicæ circa agros, pecunias, honores. 6, 35
Curæ privatæ erumpunt in certaminibus publicis. 7, 21
Curia Hostilia. 1, 39 5, 55
Curiæ triginta à raptarum nominibus appellatæ. 1, 13
Curiata lex. 5, 46. 9, 38
Curiati in patres lecti. 1, 30
Curiatiorum sepulcra. 1, 26
P. Curatius Cos. 3, 33. 4, 1. Decemvir creatur. 3, 33
P. Curtius trib. pl. 5, 11
Curio maximus. 3, 7
Curtius Dentatus Cos. bis in eodem magistratu triumphat. *Ep.* 14.
M. Curtius equo insidens se in specum demittit. 7, 6
Metius Curtius Sabinorum princeps. 1, 12. toto foro agit Romanos. *ibid.* ex equo pugnat. *ibid.* in paludem se conjicit. *ibid.*
Curtius lacus. 1, 13. 7. 6
Curules magistratus. 5, 41
Curules magistratus nullos creari passi: fuit toto quinquennio Licinius & Sextius. 6, 35
Curulis sella. 2, 54. vide *Sella.*
Cutina, opp. capitur. 8, 29
Cyri rex Persarum. 9, 17

D.

DAmaratus Corinthii F. 1, 34
Darius præda vernus quam hostis Macedonum. 9, 17
Debitoris corpus ne obnoxium esset creditori cautum. 8, 28
Decem tabula proponuntur. 3, 34
Decembribus Idibus consulatus initus. 4, 37
Decemviri sine provocatione creantur. 3, 32. sine ullo alio magistratu creantur. *ibid.* Eorum initio summa æquitas. 3, 33. paulo post tyrannis intoleranda 36. Decemviri duodenis fascibus prodeunt. *ibid.* patres per præconem in curiam ad se vocant. 38. se in ordinem cogi queruntur. 51. magistratu se abdicant. 54. ils qui nocuissent, ejus caput Jovi sacrum. 55. Decemviri in exilium missi & eorum bona publicata. 3, 58. Decemviri sacrificundis. 10, 8. ii partim ex plebe, partim ex patriciis. 6, 42. Decemviri libros Sibyllinos inspicere coguntur. 7, 27
Decima prædæ Vejentanæ Apollini vota. 5, 23
Decimatio militum. 2, 59
P. Decius trib. mil. per media hostium castra cum suis salvus evadit. 7, 36 ejus ad Centuriones oratio. 34. ad milites. 35. triumphus castrensis 36. aurea corona & centum bobus donatur *ibid.* ei corona graminea ob fidionalis imponitur. 37. Marti bovem eximium immolat. *ibid.*
P. Decius Mus Quinquevir mensarius. 7, 21. Cos. 8, 3. M. Valerium magna voce inclamat. 8, 9. immolanti caput jecinoris cæsum. 8, 9. pro exercitu Diis Manibus devovet *ibid.* ejus corpus inventum. 10
P. Decius pater ad Veserim bello Latino se devoveri jussit. 10, 28
P. Decius Cos. 9. 29, 40. magister equitum. 9, 44. consul. 40. inter P. Decium Murem & Ap. Claudium certamen de suadenda dissuadendaque lege à trib. pl. promulgata de augendo numero sacerdotum. 10, 7
pon-

pontifex creatur. 9. III Cos. creatur. 14. Cos. absens creatur. 22. IV Cos. 24. pro exercitu Romano se Diis Manibus devovet. 28. equum in Gallos concitans interficitur. 29
Decumana porta castrorum. 3, 5. 10, 32
Decuriæ decem centum Patrum post obitum Romuli. 1, 17
Deditionis formula. 1, 37
Dediti triumphati ac venditi. 7, 27
Delectum militum tribuni pl. impediunt. 4, 55
Delphicum oraculum. 5. 15, 16
Desperatio ultima multum habet temeritatis. 10, 32
Devovere licet consuli, dictatori & prætori non se, sed quem velit, scriptum civem. 8, 10
Devoventis se verba. 10, 28
Devotionis forma. 8, 9
Devotus si non moritur, quid faciendum. 8, 10
Dii de cœlo non descendunt, ut quemquam juvent. 6, 18
Dii præsides urbis Romæ. 3, 7
Dii Romani ut soli colantur, cautum. 4, 40
Dii spectantur & Fata desperata ope humana. 5, 16
Deorum alio transferendorum mos ac religio. 5, 22
Deorum cultus & reverentia etiam in hoste. 5, 50
Deorum neglectus malum. 5, 52
Deorum opem implorant Romani destituti remediis humanis. 3, 7
Deos sequentibus omnia prospere eveniunt, adversa spernentibus. 5, 51
Dii Manes. 8, 9. 10, 28
Diis Manibus exercitum deberi. 8, 6
Dialis flamen. 1, 20
Diana placatur. 5, 13
Dianium. 1, 48
Dictator quis primus creatus sit, non satis constat. 2, 18. in rebus trepidis ultimum consilium. 4, 56
Dictatori secures præferuntur. 2, 18
à Dictatore nulla provocatio. 2, 29
Dictator primus de plebe C. Marcius Rutilus. 7, 17
Dictator adversus Æquos & Volscos creatur. 4, 26
Dictator belli Gallici causa creatus. 7. 9, 11
Dictator absens creatur Camillus. 5, 46
Dictator M. Fabius dictus, ne Licinia lex Comitiis consularibus observaretur. 7, 22
Dictator in castris dicitur C. Julius. 7, 21
Dictator clavi figendi causa dictus. 7, 3. 8, 18
Dictator comitiorum habendorum causa M. Claudius Marcellus dicitur. 8, 23
Dictator feriarum constituendarum causa creatur. 7, 28
Dictatorem creari non patiuntur duo ex tribunis militum. 4, 56
Dictatorium fulmen. 6, 39
Dictatura sine provocatione est. 3, 20
Dies religiosi. 6, 1
Discordia ordinum, venenum civitatis. 3, 67
Dissidia inter Patres & plebem. 3, 65
ex Dissidiis intestinis publica simul res & privata minuitur. 3, 68
Diverbia. 7, 2
Divi Novensiles. 8, 9
Divitiæ habitæ dena millia gravis æris. 4, 45
Divitiæ olim non ita grandi in pretio, quin plus poneretur in virtute. 3, 26
Dodonæi Jovis sortes. 8, 24
Dolabræ vallo diruendo. 9, 37
Cn. Domitius consul. 8, 17
C. Domitius, Cn. F. Calvinus ædilis. 10, 9
P. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. *Ep.* 13.
Donum inimicorum veneno illitum. 5, 2
Donum aureum in cella Jovis. 10, 23
Cæso Duilius decemvir creatur. 3, 35. Consul. 8, 16. triumvir. *ibid.* Quinquevir mensarius. 7, 21
M. Duilius trib. pl. Appio diem dicit. 2, 61. trib. pl. tributis comitiis primus creatus. 2. 58, 61. 3. 54, 59. legem de unciario fœnore tulit. 7, 16

Duodecim Tabulæ in æs inciſæ in publico proponuntur. 3, 57
Duplicarii. 2, 59
Duumviri ſacris faciundis. 3, 10. 5, 13. 6, 37. 7, 28
Duumviri navales claſſis reficiendæ cauſſa facti. 9, 30
Dux eſt, cujus auſpicio bellum geritur. 3, 20
Ducis amiſſi terror. 10, 29
Ducis in acie cæſi occultandi ac diſſimulandi conſilium. 3, 13
Duces ipſi ſuis etiam corporibus, non ſolum conſilio pugnantes. 2, 19
Duces ob rem male geſtam rei. 8, 33
inter Duces de imperio certatum. 5, 8.
Ducibus validior res Romana, quam exercitu. 2, 39
Ducum Romanorum præſtantiſſimorum catalogus. 9, 17

E.

L. EButius conſul. 3, 6. moritur. *ibid.*
M. Ebutius Helva triumvir. 4, 11
Poſtumus Ebutius Cornicen conſul. 4, 11
Poſtumus Ebutius Helva magiſter equitum. 4, 22
T. Ebutius Coſ. 2, 19. eo conſule Fidenæ obſeſſæ, Cruſtumeria capta. *ibid.* magiſter equitum. *ibid.* brachium ei trajectum. *ibid.*
Ecetræ oppidum. 3, 10
Ecetrani Volſci. 2, 25. 3, 4
Edictum, ne quis civem Romanum vinctum aut clauſum teneat. 2, 24. aliud, ne quis extra ordinem pugnaret. 8, 6
Egeria Dea. 1, 19
Egerii nomen ab inopia inditum Aruntis filio. 1, 34
Gellius Egnatius Samnitium dux. 10, 19. auctor belli adverſus Romanos. *ibid.* captus ad Volumnium ducitur. 20 cadit. 29
Elicius Jupiter. 1, 20
Elitovius dux Cænomanorum. 5, 35
Eloquentes viri foro magis apti quam bello. 10, 22
Empulum ex Tiburtibus captum. 7, 18
Epidaurus. 10, 47. *Ep.* 11.
Epilogus bellorum cum Samnitibus geſtorum. 10, 3
Equeſter cenſus. 5,
Equeſtria ſpolia. 8,
Equeſtris ſtatua Q. Marcio Tremulo decreta. 9, 43
Equites quando primum equis ſui merere cœperunt. 5,
Equites ut Tarquinius Priſcus inſtituerit. 1, 43. Quinctilibus tranſveherentur, à Q. Fabio cenſore inſtitutum. 9, 46. corniculis argenteis donantur. 10, 44. milliſque argenteis donantur. 10, 44
Equites triplex merebant ſtipendium. 5, 12
Equitibus trecenis ſingulæ legiones ſcribebantur. 8, 8
Equitum virtus inſignis, re penè deſperata in pedes ſe dantium. 4, 38
Equi unde empti, altique equitibus Romanis. 1, 43
Equorum effrenatorum impetus major. 4, 33
Equis albis M. Furius Camillus triumphat. 5, 23
Eretum. 3, 29
Ergaſtulum. 2, 23. 7, 4
Etetrunium. 10, 31
Eſquiliæ. 1, 44
Eſquiliarum collis. 1, 48
Eſquilina porta. 2, 11. 3, 66
Eſquilina tribus. *Ep.* 19, 20.
Etledis carriſque ſuperſtans armatus Gallus Romanorum equos conterret & in fugam vertit. 10, 28
Euander auctoritate magis regis, quam imperio. 1, 7. literarum apud Latinos inventor. *ibid.* aram Herculi dedicat. *ibid.* Potitios ſacros ritus docet. *ibid.* ſolemne ex Arcadia allatum inſtituit in monte Palatino. *ibid.*
Euganei inter mare & Alpes incolunt. 1, 1. pelluntur ab Henetis. *ibid.*
Exemplum primorum plebem ad ſe trahit. 4, 60
Exercitus Romanus quo conſtet militum numero. 8, 8
Exercitus amiſſi reus quomodo punitus. 8, 33
Exercitus diductio ac diſtractio perniciosa. 9, 45

Exercitus odio Imperatoris sui vincere non vult, imo se fert vinci. 2, 58
Exercitus pedestris apud Romanos institutio. 1, 23
Exercitus itineribus ac mutatione locorum salubrior. 10, 25
Exercitus Romanus jurat se victorem pugna rediturum. 2, 45
Exercitus quatuor parvo inter se spatio distantes. 4, 25
Exercitus justi duo ad subita rerum scripti. 9, 34
Exilium seni multo miserius, vox à Coriolano usurpata. 2, 40
Exodia quæ? 7, 2
Expiatio fœnorum in libris per duumviros quæsita. 5, 50
Exules ad quatuor millia hominum & quingenti Capitolium noctu occupant. 3, 15.

F.

FAbia gens. 2, 45. 8, 33. bellum in Vejentes sibi deposcit. 2, 47. ad cœlum laudibus fertur. 49. E Fabia gente sex & trecenti milites Patricii omnes. *ibid.* de sua virtute nimia fiducia. 50
Fabiæ sorores æmulationis nimiæ 6, 34
Fabii ad unum omnes cæsi. 2, 50
Cæso Fabius Quæstor. 2, 41. Cos. 42, 43. Rempublicam sustinuit, quam collega prodere voluit. *ibid.* consul cum T. Virginio fit. 48
C. Fabius consul. 7, 11. interrex creatur. 17
C. Fabius magister equitum. 9, 13
C. Fabius Ambustus trib. mil. consulari potestate. 4. 58, 61. 5, 10. trib. mil. cons. pot. II creatur. 24
C. Fabius Dorsuo per medios hostes Quirinalem collem sacra peracturus adiit. 5, 46
Cn. Fabius Vibulanus trib. mil. 4, 57 consul. 4, 42
M. Fabius, Cæsonis frater, consul. 2, 42. ejus ad milites hortatio. 46. triumphum recusat ob Q. Fabii fratris mortem. 47
M. Fabius legatus. 4, 24
M. Fabius pont. max. se pro patria devoyet. 15, 41
M. Fabius interrex creatur. 7. 17, 22. dictator. 7, 22
M. Fabius captivus Romanis auctor est occupandi Cales Ausonum. 8, 16
M. Fabius, Q. Fabii Max. pater, ad populum provocat. 8, 33. ejus in dictatoris crudelitatem oratio. *ibid.*
M. Fabius consulis frater. 9, 36
M. Fabius Ambustus trib. mil. 6, 22. ejus duæ filiæ, Ser. Sulpicio majori, minor C. Licinio Stoloni nupta. 34. filiam minorem consolatur. *ibid.* Cos. creatur. 7. 11. Hernicos devincit. *ibid.* ovans urbem init. *ibid.* Cos. creatur. 17. interrex. *ibid.* III Cos. creatur. 18. magister equitum. 38
M. Fabius Dorsuo consul. 7, 28
M. Fabius Vibulanus Cos. creatur. 4, 11. legatus. 17. ejus res gestæ. 19. trib. mil. consulari potestate. 25
Q. Fabius Cos. 2, 41, 43. gladio hostili transfigitur. 46
Q. Fabius Cos. 3, 1. in Æquos mittitur. 2. ejus ad legatos Æquorum responsum. *ibid.* præfectus urbis tribuno plebis resistit. 9. tribunus mil. 5, 12
Q. Fabius legatus ducem Gallorum hasta occidit. 5, 36. ei dicta dies quod legatus pugnasset contra Gallos. 6, 1
Q. Fabius Ambustus Cos. 4, 52. magister equitum. 7, 28. dictator dictus. 9, 7
Q. Fabius Gurges Rull. F. matronas stupri damnatas pecunia mulctat. 10, 31. de Samnitibus triumphat. *Ep.* 11.
Q. Fabius Maximus Rullianus ædilis curulis factus. 10, 9. magister equitum. 8. 29. absente dictatore prospere pugnat. 30. reus ad triarios se recipit. 32. Romam profugit. 33. noxæ damnatus donatur populo Romano. 35
Q. Fabius Maximus Cos. creatur. 8, 38. interrex. 9, 7. de Hetruscis triumphat. 40. ei consulatus continuatur. 41

Q. Fa-

Q. Fabius proconsul Samnites fudit 9, 42. consulatum non petens ab omnibus centuriis Cos. dicitur. 10, 9

Q. Fabius censor omnem forensem turbam in quatuor tribus conjecit. 9, 46. unde tibi Maximi cognomen pepererit. *ibid.* annonæ dispensationem curat. 10, 11. consulatum recusat. 10. 13, 15. omnium centuriarum consensu Cos. creatur. 13. II Cos. 14. P. Decium collegam sibi poscit. 22. III Cos. absens creatur. 10. 22, 24. inter ipsum & collegam Decium de provinciarum partitione controversia. *ibid.* ei extra sortem provincia datur. *ibid.* lignatores vallum vellere jubet. 25. de bello Hetrusco Romam ad consultandum redit. *ibid.* ædem Jovi Victori vovet. 29. collegæ funus omni honore laudibusque meritis celebrat. *ibid.* de Gallis, Hetruscis, ac Samnitibus triumphat. 30

Fabius Pictor Historicus. 10, 37. scriptorum ant quissimus. 1, 44. de morte Coriolani quid tradiderit. 2, 40. citatus. 1, 55

Q. Fabius Vibulanus III Cos. 3, 22. Decemvir creatur. 35. trib. mil. consulari potestate iterum 4, 49. interrex. 51

Fabrûm centuriæ in prima classe. 1, 43

Fabula de Sp. Tarpeji filia. 1, 2

Fabularum actus histrionibus relictus 7, 2

Facere & pati fortia, Romanum est. 2, 12

Facere strenue, quam dicere scite, laudabilius. 10, 19

Facibus ardentibus armata multitudo. 4, 33

Facibus ardentibus anguibusque prælatis sacerdotes Tarquiniensium militem Romanum turbavere. 7, 17

Facta ducum magis sequitur exercitus quàm dicta. 7, 32

Factorum ostentator Romulus. 1, 10

Factiones quam perniciosæ. 4, 9

Falerii. 10, 14

Falerina tribus addita. 9, 20

Falernus ager. 8, 11. 10, 20

Falisci & Capenates vincuntur. 5, 19

Faliscorum castra expugnantur. 5, 26. eorum urbs obsidetur. 27. Principum eorum liberi produntur Romanis a ludimagistro. *ibid.* Faliscorum legatorum oratio in senatu habita, in qua se populo Romano dedunt. *ibid.* à Romanis vincuntur. 7, 17. inducias in XL. annos impetrant. 22. eis bellum indicitur. 10, 45. pacem petentibus inducix annuæ dantur. 46. Faliscorum legiones. 4, 17

Faliscus ager. 10, 26

Famæ ac fidei damna majora sunt, quam quæ æstimari possunt. 3, 71

Fama rerum standum est, ubi vetustas fidem derogat. 7, 6

Fames. 2, 34. 3, 32

Famem unam natura vinci non sinit. 5, 48

Fame coacti, multi ex plebe capitibus obvolutis se in Tiberim præcipitant. 4, 12

Fanum Dianæ Romæ ædificatur. 1, 45. Feroniæ. 1, 30. Quietis. 4, 41. Termini. 1, 5. Vultumnæ. 4. 23, 25. 61. 5, 17

Farris bilibra. 4, 15

Farris selibræ M. Manlio datæ. 5, 47

Fasces consulares. 2, 54

Fasces L. Junius Brutus prior habuit. 2, 1

Fasces à multitudine franguntur. 3, 49

Fascibus summissis P. Valerius Cos. in concionem venit. 2, 7

Fascibus fractis Coss. è foro in Curiam compelluntur. 2, 55

Fasti. 4, 3. circa forum à C. Flavio Cn. F. in albo positi. 9, 46

Fasti dies à Numa instituti. 1, 20

Fati necessitatem haud ruperis consiliis humanis. 1, 42

in Fata media ferme fugiendo ruitur. 8, 24

Fatales libri. 5. 14, 15

Faucia curia. 9, 38

Faustulus magister regii pecoris. 1, 4. Romulum & Remum expositos uxori dat educandos. 4. Romuli ortum suum aperit. 5

Fecu-

Fecana capta. 1,33
Feciales. 1. 24, 32. ad res repetendas missi. 4. 30, 58. 7, 32. 8, 22. 9, 45. hastam ferratam aut sanguineam praeustam, ad fines eorum, quibus bellum indicitur, ferunt. 1,32
Fecialis A. Cornelii Arvinæ oratio. 9, 10
Fenectani campi. 8, 12
Ferentani debellati à Cos. Æmilio. 9, 15
Ferentinæ lucus. 1. 50, 52
Ferentinati populo suæ leges redditæ. 9, 43
Ferentinum capitur. 7, 9. à Samnitibus desertum, Postumius Cos. ingreditur. 10, 34
Ferentinum caput, loci nomen. 2, 38
Feretrius Jupiter. 1, 10
Feriæ per triduum indictæ. 3, 5
Feriarum constituendarum causa creatus dictator. 7, 28
Feroniæ fanum. 1, 39
Fescenninus versus. 7, 2
Ficulnea vetus. 1, 38
Ficulnensis via. 3, 52
Ficus Ruminalis. 1, 4. 10, 13
Fidenæ. 1, 2. obsessæ 2, 19
Fidenates Romanis bellum inferunt. 1, 14. à Romanis vincuntur. *ibid.* à Romanis desciscunt. 1, 17. funduntur. *ibid.* agrum Romanum populantur. 4, 21. vincuntur. 22. à Romanis deficiunt. 31
Fidenatum deditio & urbis Fidenarum direptio. 4, 34
Fides publica privatis difficultatibus potior. 7, 27
Fidem inde non speres, ubi servitutem esse velis. 8, 21
Fidei ac famæ damna majora sunt quam æstimari possint. 3, 72
Fide abrogata omnis humana societas tollitur. 6, 41
Fidei solenne à Numa institutum 1, 21
Filiæ ad nuptias, non ad stuprum educantur. 3, 47
Filius effigies & imago patris. 5, 18
Filii caritas posthabita utilitati publicæ. 8, 34
Filiorum vitia dum natura ingenita, quomodo tractanda patribus. 7, 4
Filios ipse pater ultimo supplicio afficit jubet. 2, 5. 8, 7
Filum lanæ velamen. 1, 32
Finium lis inter socios turpiter decisa à Romanis. 3, 71
Flamines à Numa creati. 1, 10. bigis curru arcuato Numa ad Fidei solenne eos vehi jussit, 21
Flamen Dialis non poterat abnoctare. 5, 52
Flamen Martialis. 1, 20
Flaminia prata. 3. 54, 63
Flaminia via. *Ep.* 20.
Flaminius circus. 3, 54. exstructus. *Ep.* 20.
C. Flaminius Censor viam Flaminiam munit. *ibid.*
Flamma circa caput Servii infantis dormientis. 1, 39
C. Flavius Cn. F. scriba, patre libertino natus, ædilis curulis factus. 9, 46. jus Civile repositum in penetralibus Pontificum evulgavit. *ibid.* Concordiæ ædem in area Vulcani dedicavit. *ibid.* curulem sellam sibi asferri jubet, cum nemo ei assurgeret. *ibid.*
M. Flavius populo dat viscerationem. 8, 22. tribunus pleb. ad populum tulit, ut in Tusculanos animadverteretur. 37
Flavia rogatio. 8, 37
M. Flavoleius centurio. 2, 45
Flumentana porta. 6, 20
Flumine vivo perfundi. 1, 45
Fœdus inter Lavinium & Romam renovatum. 1, 14
Fœderis rupti ultores Dii. 10, 39
Fœderum violandorum artifices callidi Romani. 9, 1
Fœnus unciarium. 8, 16. semiunciarium ex unciario factum. 7, 17
Fœneratores mulctantur. 7, 28
Fores ædium virga percutiendi mos, in quas ingrederetur magistratus. 6, 34
Formiani populi. 8, 14
Fortes Fortuna adjuvat. 8, 29
Fortis Fortunæ ædes. 10, 46
Fortium virorum omnia sunt. 5, 36
Fortuna occæcat animos, ubi vim suam ingruentem refringi non vult. 5, 37

Fortuna haud imminet ignavo. 5,54
Fortuna virtutem secuta est. 4, 37
cum Fortuna fere exules mutabilem gerunt fidem. 8, 24
Fortunæ muliebri templum ædificatur dedicaturque. 2, 40
Fori in Circo quid? 1, 34. à L. Tarquinio Superbo facti. 56
Fori ornandi ab ædilibus initium factum. 10,40
Forum medium specu vasto collapsum. 7,6
M. Fosilius Flaccinator consul. 9,20
M. Fosilius magister equitum. 9.26,28
Fossæ Cluiliæ. 2,39
Fossa Quiritum Anci Marcii opus. 1,33
Frabraterni. 8, 19
Fratrum tergeminorum Albanorum ac Romanorum certamen. 1,25
Fregellas colonia deducta. 8,22
Fregellanos Samnites igni circumdatos exusserunt. 9,12
Fresilia urbs capitur. 10,3
Frumentum ex Campania Romam advehitur. 2,34
Frusinates tertia parte agri damnati. 10,1
Fucinus lacus. 4,57
Fuga militum impedita, dum dux eos à suis haberi jubet pro hostibus. 2,20
C. Fulcinius legatus à Fidenatibus interficitur. 4,17
Fulmine ictus Romulus Silvius. 1,3
Fulmine icti quidam in exercitu App. Claudii. 10,31
Fulminum procurandorum atque eliciendorum ratio à Numa præscripta. 1,20
C. Fulvius Curvus ædilis plebis. 10,2
C. Fulvius legatus. 10, 4. Cos. 11 de Samnitibus triumphat. 13. proprætor. 26
L. Fulvius Cos. 8,38
L. Fulvius magister equitum. 9,21
M. Fulvius tribunus militum. 10,14
M. Fulvius Pætus Cos. 10,9
Funebres laudationes matronarum unde manarint. 5,50
Funebres laudes historiam rerum vitiant. 8,40
Funebria justa à Numa instituta. 1,2
Funus curatum consulis à populo collatis quadrantibus. 3,18
Furcularum Caudinarum descriptio. 9,2
Furii Fusiique iidem. 3,4
Agrippa Furius Cos. 3, 66. tribunus militum cons. pot. 5,32
C. Furius Pacilus Cos. 4. 12, 52. censor. 9,33
L. Furius Cos. 2, 54. ad populum orationem habet, *ibid.* tribunus militum. 6. 22, 36. Camilli collega cunctationis impatiens. 22
L. Furius Camillus dictator, patribus possessionem pristinam consulatus reddidit. 7, 24. Cos. Gallicum bellum sibi extra sortem sumit. 25. dictator ædem Junoni Monetæ vovit. *ibid.* de Latinis triumphat. 8,13
L. Furii Consulis in senatu de rebus Latinis oratio. 8,13
L. Furius Medullinus trib. mil. consulari potestate. 4. 25, 35. Cos. 51. adversus Volscos legiones ducit. *ibid.* Cos. II creatur. 4.54,57
M. Furius Camillus tribunus militum consulari potestate. 5, 1. trib. mil. cons. potest. iterum. 10. interrex creatur. 17. dictator creatur. 19 ludos magnos ex S. C. Vejis captis vovit. *ibid.* templum Matutæ Matri dedicat. 23. ejus triumphus clarior, quam gratior. *ibid.*
M. Furius Camillus religionum diligentissimus cultor. 5, 50. interrex creatur. 31. exulatum abit. 53. ejus ad Ardeates oratio. 44. Decreto Senatus ab exilio revocatur, dictator absens creatus. 46. Gallos vincit funditque. 49. triumphans in urbem redit. *ibid.* conditor alter urbis appellatur. *ibid.* ejus oratio adversus tribunos, qua suadet, non deserendam esse Romam, ut Vejos migretur. 51
M. Furius Camillus dictator. 6, 2. triumphans in urbem redit, trium bellorum victor. 4. cum collegis imperium communicat. 6. ejus oratio ad milites hostium multitudine perterritos. 7. quam formidabilis hostibus. 8. tribunus militum consulari potestate quintum. 18. sextum. 22. ei Volscum bel-

bellum extra ordinem decretum. *ibid.* ad Satricum cum IV legionibus proficiscitur. *ibid.* fugientem exercitum excipit. 24. ejus insignis candor erga collegam L. Furium. 25. dictator L. Æmilium mag. eq. cooptat. 38. orationem habet ad Quirites. *ibid.* se abdicat magistratu. *ibid.* triumphat. 42. dictator V creatur. *ibid.* ejus mors & laudes. 7,1

P. Furius consul. 2, 56. triumvir creatur. 3,1

Q. Furius pontifex maximus. 3,54

Sext. Furius consul. 2,39

Sp. Furius consul. 2, 43. 3, 5, 12. ejus res gestæ. 3, 4. tribunus militum consulari potestate. 6,31

Sp. Furius M. F. Camillus prætor. 7,1

Sp. Fusius pater patratus. 1,24

Fustuarium mereri. 5,6

G.

GAbii, 1, 53. Tarquinio Superbo regi parent. 54

Gabina via. 3,6

Gabini. 6,21

Gabinus ager vastatur. 3,8

Gabinus cinctus. 5,46. 8,9. 10,7

Gæsa teli genus. 8,8

Galli gens ferox & ingenii avidi ad pugnam. 7, 23. primo impetu feroces. 10, 28. inter ferrum & arma nati. 10,16

Gallorum prima prœlia, plus quam virorum, postrema minus quam fœminarum. 10,28

Galli humori frigorique assueti. 5,48. corpora eis intolerantissima laboris atque æstus. 10,28

Gallis natura corpora animasque magna magis quam firma dedit. 5,44

Galli gens nata in vanos tumultus. 5, 37. religionis haudquaquam negligentes. 5, 46. effedis carrisque superstantes pugnant. 10,28

Gallorum ululatus & cantus dissoni. 5,39

Gallorum equites capita lanceis infixa gestant. 10,26

Galli cur primum Alpes transierint. 5, 33. legatos Romam mittunt. 30. Romam infesti petunt. 37. Romanos in fugam vertunt. 38. cæsorum spolia legunt. 36. Romanos tam repente victos mirantur. *ibid.* Romam patente porta Collina ingrediuntur & deprædantur. 41. nocte sublustri in arcem clam contendunt. 47. à Camillo fusi. 46. in Albano agro victi. 6, 42. ad tertium lapidem castra habent. 7. 9. relictis trepide castris in Tiburtem agrum transeunt. 11. cum eis non procul porta Collina pugnatum. *ibid.* Galli fugati Tibur se recipiunt. *ibid.* vincuntur. *ibid.* se Hetruscis militaturos promittunt, si in partem agri accipiantur. 10,10

Galli Insubres. *Ep.* 20.

Gallus quidam fortissimum è Romanis virum ad certamen provocat. 7,9

Gaurus mons. 7,32

Geganii Albani, Romæ in patres lecti. 1, 30

L. Geganius trib. mil. consulari potestate. 6,31

M. Geganius. 4,17

M. Geganius trib. mil. consulari potestate. 6,42

M. Geganius Macerinus Cos. 3, 65. II Cos. 4. 8. ejus res gestæ. 7. III Cos. 17. censor creatur. 4,22

T. Geganius consul. 2,34

Statius Gellius, Samnitium imperator, capitur. 9,44

Geminius Metius Tusculanus, vir cum genere, tum factis clarus. 8,7. T. Manlium Cos. F. ad singulare certamen provocat. *ibid.* vincitur. *ibid.*

Geminorum inter se fratrum fœda contentio de regno. 1,6

Gemmati annuli Sabinis. 1,11

Gentilicia sacra. 5,52

C. Genucius augur de plebe creatur. 10, 9

C. Genucius trib. militum consulari potestate ex plebe creatur. 4, 23. Cos. II. 7. 2

L. Genucius Cos. plebeius. 7, 1. iterum 4. cum exercitu occiditur. 6.

L. Genucius trib. pl. tulit ad populum ne fœnerare liceret. 7,42
L. Genucius Cos. 10,1
M. Genucius Cos. 4,1
T. Genucius auctor Agrariæ legis T. Menenio diem dicit. 2, 52. mors. *ibid.* tribunus pl. consules arripit. 2, 54. domi suæ occiditur. *ibid.*
T. Genucius Decemvir creatur. 3,33
Germanici saltus. 9,36
Gladius Hispanus. 7,10
Gladius ponderi, additus ab insolente Gallo. 5,48
Gradivus Mars. 2,45
Græcis literis instituta juventus Romana. 9,36
Graminea corona obsidionalis P. Decio trib. mil. imposita. 7,37
Grando & tonitru prœlium prohibent. 2,62
Gymnesiæ Baleares appellantur, quia æstatem nudi exigant. *Ep.* 20.

H.

HAstæ immissio in fines eorum, unde res repetebantur. 1,32
Hastati omnium primi pugnam inibant. 8,8
Helenæ reddendæ auctores Æneas & Antenor. 1,2
Heneti populi. 1,1
Heraclea urbs. 1,18
Heraclea Tarentinorum colonia. 8,24
Hercinii saltus. 5,34
Herculaneum oppidum capitur. 10,45
Hercules Geryone interfecto, boves mira specie abegit. 1, 7. Tiberim fl. nando trajicit. *ibid.* boves à Caco abactos quærit. *ibid.* boves clava occidit. *Ibid.* tribus stratis lectis per dies octo placatur. 5, 13. ei ara ab Euandro dicatur. 1, 7. Alpes an superaverit. 5, 34. ejus simulacrum magnum in Capitolio positum. 9,44
Herculi sacra ab Romulo Græco ritu fiunt. 1,7
Herculis ministri Potitii. 9,29
Ap. Herdonius Sabinus cum servis & exulibus arcem & Capitolium occupat. 3, 15. interficitur. 18
Turnus Herdonius in Tarquinium Superbum invehitur. 1, 50. capitur & indicta causa neci datur. 5
Herennius Pontius Imperatoris Samnitium pater consulitur, ejusque responsa. 9, 3. plaustro in castra advectus. *ibid.*
Lartes Herminius Cos. creatur. 3,65
T. Herminius clarus genere factisque. 2, 10. legatus. 20. veruto percussus in prœlio expirat. *ibid.*
Hernici populi summo studio bellum apparant. 7, 7. devicti. 2, 40. fugantur. 7, 8. Romanis bellum indicunt. 9, 42. victi à Q. Martio Tremulo & in deditionem accepti. 43
Hersilia uxor Romuli. 1,11
Hetruriæ concilium. 4,23. 10,16
ex Hetruria frumentum conquisitum. 2, 34. in Hetruria ingens belli apparatus. 10,18
in Hetruria gentes quatuor arma conferunt adversus Romanos. 21
Hetrusci cœlestium prodigiorum periti. 13
Hetrusci aruspices. 5, 15
Hetrusci vates ad publica tantum prodigia admissi. 1,56. fusi pacem supplices petunt. 48. à Sp. Servilio Cos. occidione occiduntur. 51. Sutrium capiunt. 6, 3. Hetruscorum cæsa aut capta millia ad sexaginta. 37. Hetrusci inducias in XXX annos impetrant. *ibid.* absente dictatore magistrum eq. circumveniunt. 10, 3. Romanum præsidium adoriuntur. 4. fusi & eorum castra direpta. 5. eis induciæ biennii datæ. *ibid.* Gallos ex hostibus socios adversus Romanos facere conantur. 10,10
Hetrusci belli terrore dictator C. Julius dicitur. 7,21
Hiatus terræ vastus in medio foro Romano. 7,6
Hibernacula primum militibus ædificata. 5,2
Hiems bellis & obsidionibus incommoda. 5, 2. 10, 4
Hister Tusco verbo ludio vocatur. 7,
Historiæ temporum variatio, unde 8, 4
Historiæ veteris obscuritas. 9,1
Historiæ utilitas. *Præfat. lib.* 1.

Historicorum novorum de se opinio. *ibid.*
Histriones unde dicti? 7,2
Histrionibus ad manum cantari cœptum. 7, 2. iis fabularum actus relictus. *ibid.*
Homines nihil non aggredientur, si magnis conatibus magna præmia proponantur. 4,35
Homicidium falso objectum Cæsoni Quintio. 3,13
Honorata virtute fœminæ quoque ad publica decora excitantur. 2,13
Honorum distincti gradus. 1,31. 10,6
Horatii & Curiatii trigemini fratres. 1, 24. illorum de imperio pugna. 25
C. Horatius Pulvillus augur, pestilentia mortuus. 3, 32
L. Horatius Pulvillus trib. mil. consulari potestate. 6,6
M. Horatius tribunus militum. 6, 31
M. Horatius Cos. templum Jovis Opt. Max. anno post reges exactos dedicavit. 7,3
M. Horatius Barbatus adversus Decemviros graviter invehitur. 3, 56. sublato Decemviratu Cos. creatur. 55. ejus leges. *ibid.* ejusdem ad milites oratio. 62
M. Horatius Pulvillus Cos. 2,8. 3,30. Capitolium dedicat. 2,8
P. Horatius cæso hoste secundam pugnam petit. 1, 25. victor tertii adversarii sororem suam gladio transfigit. 26. in jus rapitur ad regem. *ibid.* judicatur perduellionis. *ibid.* ad populum provocat & absolvitur. *ibid.*
Horatius Cocles. 2, 10. armatus in Tiberim desiluit, & incolumis ad suos tranavit. *ibid.* ei statua in comitio posita, ac tantum agri, quantum uno die circumaravit, datum. *ibid.*
Horatiæ sepulcrum saxo quadrato constructum. 1,26
Horatia lex. 3,55
Horatia Pila. 1,26
D. Hortensius tribunus pl. C. Sempronio diem dicit. 4,42
Q. Hortensius dictator. *Ep.* 11.
Hospitalitas Romanorum erga Etruscos. 2,14
Hostia urbs in ore Tiberis condita. 1, 33
Hostilia curia. 1, 39. 5, 55
Hostius Hostilius cadit. 1, 12
Tullus Hostilius rex creatur. 1, 22. duumviros creat qui judicent factum Horatii. 26. in agrum Albanum pergit infesto exercitu. 23. Anienem transit. 27. fana Pallori ac Pavori dedicat. *ibid.* sacrificium lustrale parat. 28. in Cœlio monte habitat. 30. Albanorum principes in Patres legit. *ibid.* Sabinos vincit. 31. pestilentia laborat. *ibid.* superstitionibus obnoxius. *ibid.* populum religionibus implet. *ibid.* fulmine conflagravit, postquam annos XXXII regnasset. *ibid.*
Hostem præsepe mora frangendi ratio. 10, 28
Hostem in insidias præcipitare objectu pecoris. 2, 56
Humana divinis cur misceat antiquitas. *Præf. lib.* 1.
Humilis satis superque est, qui jure æquo in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo. 3, 53

I.

Janiculum urbi adjicitur. 1, 33. à Tuscis occupatur. 2, 51
Januæ ædium omnium Romæ quibuslibet adire volentibus patefactæ. 5, 13
Janus clausus pacem significat. 1, 19. post regnum Numæ bis clausus. *ibid.*
Icilia lex de Aventino ne abrogetur. 3, 32
L. Icilius tribunitius. 3, 44
L. Icilius, L. Virginii filiæ sponsus, Appio Decemviro fortiter restitit. 3, 45. tribunus pl. creatur. 54. legem fert de triumpho consulum. 63
Sp. Icilius trib. pl. primus creatus tributis in comitiis. 2, 58
Idus Decembres solennes auspicio magistratuum. 4, 37
Idus Majæ magistratibus ineundis solennes. 3, 36
Idus Quintiles transvectionibus equitum solennes. 9, 46

Ignibus armati Fidenates Romanum exterrent exercitum. 4, 33
Illyrii gens fera. 10, 2
Imber ingentibus procellis pugnam dirimit. 6. 8, 32
Immolandi mos Romanorum, antequam suos educerent in aciem. 8, 9
Immolati à Tarquiniensibus CCCVII milites Rom. 7, 15. eorum ultio. 19
Immortalitatis virtute partæ fautor Romulus. 1, 7
Impensa publica militare funus à Decemviris L. Siccio factum. 3, 43
Imperator parentis loco militibus suis. 4, 42
Imperatores injussu Senatus triumphantes. 10, 37
Imperatoris injussu nemini hostem prælio adoriri licitum. 4, 29
Imperatorum dona militibus impensa. 6, 20
Imperia magna mortalia facit seditio. 2, 44. non esse debent diuturna. 9, 24
Imperium longè firmissimum quo obedientes gaudent. 8, 13
Imperium plurium bello inutile. 4, 31
Imperium ad consules redit. 6, 29
Imperii vis in obedientium consensu. 2, 56
Imperii insignia regem faciunt venerabilem. 1, 8
Imperii caput atque arcem Romam, futuram, prodigium. 1, 55
Imperia Manliana. 4, 29. 8, 7
Imperia Posthumiana. 4, 29
Imperitandi vicissitudo libertatem alit. 3, 39
Impudica nulla Lucretiæ exemplo vivet. 1, 58
Incommodum alienum occasionem suam facere nolunt Romani. 4, 58
Indi nullius momenti milites. 9, 19
Indici præmium pecunia ex ærario, libertas & civitas data. 2, 5. dena millia gravis æris ex ærario numerata. 4, 45
Indiges Jupiter, dictus Æneas. 1, 3
Indigetes Dii. 8, 9
Induciæ in C annos Vejentibus datæ. 1, 15
Induciæ datæ in XL annos. 2, 54. in XX annos Volsiniensibus. 5, 32
Induciæ cum Cæritibus in C annos factæ. 7, 20
Infelix arbor. 1, 26
Inferum mare. 5, 33
Ingenia artibus ad magnæ fortunæ cultum excitantur. 1, 39
Ingeniis excellentibus citius defuerit ars, qua civem regant, quam qua hostem superent. 2, 43.
Inimicus inferior non contemnendus. 4, 37
ex Injuria postmodum gratia orta. 1, 9
Innocentia sola vivere in tot humanis erroribus periculosum. 2, 3
Insubribus pago cognomen unde. 5, 34.
Insubrium ager. *ibid.*
Interamna colonia Romana. 10, 36
Intercalares dies. 1, 19
Interregnum unde dictum. 1, 19
Interregna. 3, 8. 5. 7, 31. 6. 1, 5. 7. 17, 21, 28. 8. 3, 17, 23. 9, 7. 10, 11
In vestimentum, album, petitionis causa, addere, lege vetitum. 4, 25
Invidia, tanquam ignis, summa petit. 8, 33
Inuus, Pan à Romanis vocatus. 1, 5
Ira vana & sine viribus. 1, 10
Iras vates æquat. 10, 29
Istri gens fera. 10, 2. subacti. *Ep.* 20.
Italia supero & infero mari tanquam insula cingitur. 5, 33
Decius Jubellius præfectus legionis Campanæ. *Ep.* 12.
Judices in suam rem litem vertere non debent. 3, 71
Judices iidem qui prætores. 3, 55
Judicibus qui nocuisset, ejus caput Jovi sacrum. 3, 55
Judicia capitalia solus per se agit Tarquinius Superbus. 1, 49
Judicium populi à Senatu rescindi non potest. 4,
Jugi descriptio. 3, 28. ejus subeundæ ignominia. 9. 5, 1
Julius Æneæ & Creusæ F. 1,
Julia gens ab Julo nomen ducit. *ibi*
C. Julius Cos. 2, 4
C. Julius decemvir creatur. 3, 33. Sextio diem dicit. *ibid.* legatus consularis. 50. Cos. creatur. 65. iterum Cos. 4, 21. III Cos. 23. ædem Apollinis dedicat. 2

C. Julius censor. 5, 31
C. Julius Tullius legatus à Fidenatibus interfectus. 4, 17
C. Julius Julus trib. mil. consulari potestate creatur. 4, 56. trib. mil. cons. pot. iterum. 61
C. Julius Mento consul. 4, 26
L. Julius III tribunus mil. consulari potestate creatur. 4, 16. magister equitum dictus. 26. Cos. creatur. 30
L. Julius trib. mil. cons. pot. 5, 10. 6. 4, 30
Juniores Romani ad edictum conveniunt. 6, 28
Juniores citati à Coss. ad nomen non respondent. 2, 28
Juniores Patrum, Cæsonis sodales, tribunis fortiter resistunt de Agraria lege agentibus. 3, 14
C. Junius Bubulcus Cos. 9, 20. II Cos. 9, 28. ob Etrusci belli famam dictator creatur. 29. III Cos. 30. magister eq. dictus. 38. censor ædem Saluti locat. 43. Dictator ædem Salutis dedicat. 10, 2. Æquos subigit. 10, 1. triumphans in urbem redit. *ibid.*
D. Brutus Scæva legatus. 10, 43
D. Junius Brutus Scæva Cos. 10, 47. munus gladiatorium defuncti patris primus edidit. *Ep.* 16.
Junius Brutus magister equitum. 8, 12
L. Junius Brutus. 1, 56. conditor Romanæ libertatis. 8, 34. ejus ingenium. 1, 56. comes Tarquiniis additur. *ibid.* aurum in baculo Apollini obtulit. *ibid.* auctor capiendi arma adversus tyrannos Tarquinios. 59. ab exercitu benigne excipitur. *ibid.* primus Cos. Romæ creatur. 60. jurejurando populum adstrinxit, neminem Romæ regnare passuros. 2. 1, 2. prior concedente collega fasces habuit. 2, 1. Tarquinium Collatinum collegam propter affinitatem Tarquiniorum suspectum cogit consulatu se abdicare & civitate cedere. 2. collegam P. Valerium creat. 2. bona regum diripi jubet. 5. consul de suis liberis pœnas publice sumit. *ibid.* ex equo moribundus labitur in prælio. 6
L. Junio Bruto funus à collega factum. 2, 7. per annum à matronis lugetur. *ibid.*
Q. Junius tribunus plebis Mælii necem questus. 4, 16
Juno Moneta. 7, 28
Juno regina. 5, 21. quanta religione Vejis Romam deportata sit. 22. ei templum in Aventino à M. Furio Camillo locatum. 21. à M. Furio dictatore dedicatur. 31
Jupiter in culmine cum quadrigis. 10, 23. Jupiter Elicius. 1, 20. Feretrius. 1, 10. ejus ædes amplificatur. 33. ab Augusto instauratur. 4, 20. Jupiter Imperator. 6, 29. Indiges. 1, 2. Jupiter in somniis apparens. 2, 36. Jupiter Stator. 1, 12. ei templum vovetur. 10, 36. Jupiter Victor. 10, 29. ei ædes vovetur. *ibid.* eidem spolia hostium cremantur. *ibid.* Jovi aurea corona à Latinis in Capitolium missa. 2, 22
Jurat ultro miles se non ex prœlio reversurum nisi victorem. 2, 45
Jus feciale. 1, 3
Jus gratiæ non dandum. 1, 14
Jus id est, quod postremum populus jubet. 9, 33
Jus in armis ferunt Galli. 5, 36
Jura tectis ac parietibus non dicuntur. 3, 52
Juris & eloquentiæ periti urbi ac foro magis apti, quam bello. 10, 22
Juris humani violatoribus Fabiis honorem habitum Galli indigne ferunt. 5, 36
Jusjurandum à populo Romano exigit Brutus. 2, 1
Justitium ob tumultum indictum servatumque. 3. 5, 27. 4. 26, 31. 6. 2, 7. 7. 6, 9, 28. 10. 4, 21.
Justitium sua sponte in foro cœptum, priusquam indictum. 9, 7
Justitium remissum. 3, 5. 10, 21
Justitio simile otium. 7, 1
Juventas Dea. 5, 54
Juventus Romana nobilis avidior solutioris regiæ licentiæ, quam civilis libertatis. 02, 3

L.

Labici populi. 2, 39
Labor voluptasque societate quadam inter se naturali juncta. 5, 4
C. Lacerius trib. pleb. 5, 10
Lacus Albani prodigium. 5, 19
Lacus Curtius. 1, 13. 7, 6. Fucinus. 4, 57. Regillus. 2, 19. 3, 20. Vadimonis. 9, 39
Latorius Voleronis collega, legis, ut plebeii magistratus tribunis communis fierent, auctor recentior tum acrior. 2, 56. Cos. Ap. Claudium Ap. F. accusat. *ibid.* ejus cum consule contentio. *ibid.* Latorem ad Ap. Claudium Ap. F. mittit. *ibid.*
M. Latorio primipili centurioni dedicatio ædis Mercurii à populo data. 2, 27
Lævi Ligures. 5, 35. vide *Ligures*.
Lanuvini deficiunt à Romanis. 6, 21
Lanuvinis civitas data. 8, 14
Lares. 8, 9
Larentia uxor Faustuli. 1, 4. Larentia, vulgato corpore inter pastores vocata. *ibid.*
Largitiones Romanis suspectæ. 2, 41. 5, 2
Lars, seu Lartes Tolumnius, Veientium rex. 4, 17. ejus cædes. 4. 19, 59
T. Lartius consul. 2, 18. primus dictator creatus. *ibid.*
Latcivire. 2, 29
Latinus rex ad arcendam vim advenarum concurrit. 1, 1. pacem cum Ænea facit, filia in matrimonium data. *ibid.*
Latinus Silvius V Rex Albanorum. 1, 3
Latini populi. 1, 1. sic sub Latino dici cœperunt, qui olim Aborigines nuncupabantur. *ibid.* pertimiles Romanis in rebus bellicis. 8, 8. coronam auream Jovi donum in Capitolium mittunt. 2, 22. incertis bus Æquorum vexantur. 28. Latinis & Hernicis tristia responsa à Sena[illegible]data. 6, 17. Latini Volsciique vincuntur. 32. Satricum igni concremant. 33. eis pax petentibus data. 7, 12. Latinorum de bello Romanis indicendo occulta consilia. 8, 3. Latinorum Principes decem Romam evocantur. *ibid.* Latini vincuntur. 8, 10. Veliam se recipiunt 11. novum exercitum conscribunt. *ibid.* victi sese Cos. Torquato dedunt. *ibid.* nec bellum, nec pacem pati poterant. 13
Latinæ feriæ. 5, 17, 19
Latona per dies octo stratis tribus lectis placatur. 5, 13
Latus clavus positus in luctu. 9, 7
Laudibus haud minus quam præmiis gaudent multum animi. 2, 60
Lavici cap. capitur. 4, 47
Lavices deducitur colonia. *ibid.*
Lavicani. 6, 21
Lavicani & Æqui Tusculanum depopulantur. 4, 45
Lavicani agri. 3, 7
Lavicana via. 4, 41
Lavinia Æneæ uxor. 1, 1
Lavinium conditur. *ibid.* inter Lavinium & Albam Longam coloniam deductam, XXX interfuere anni. 1, 3
Laureatæ literæ & tabellæ relatæ. 5, 28
Lautulæ. 7, 39
ad Lautulas ancipiti prælio cum Samnitibus dimicatum. 9, 23
Lectisternium quando primum Romæ factum. 5, 13
Lectisternium tertio ab V. C. factum. 7, 2. quinto. 7, 25
Lectisternium Juventati. *ibid.*
Legati jure gentium sacrosancti. 2, 4. eorum violatorum scelus. 1, 14. 4, 17. 5, 36
Legati à Porsenna de reducendo in regnum Tarquinio missi. 2, 15. de pace ad Coriolanum missi. 39. iterum missi. *ibid.*
Legati Romani mandata ad quercum dicere jubentur à Gracchio Cleelio Æquorum principe. 3, 25
Legati missi Athenas, qui Solonis leges describerent. 3, 33. redeunt. *ibid.*
Legati ad plebem revocandam missi. 5, 25

Legati à Romanis ad Gallos missi. 5, 35. ad Samnites. 7, 31. 8, 23
Legati Campani in Senatu qualem orationem habuerint. 7, 30
Legati Delphos missi & à Liparensibus capti, religionis ergo liberantur. 5, 28
Legati contra jus gentium arma capiunt. 5, 36
Legati prope violati. 3, 2. contra jus gentium interfecti. 4, 32
Legatorum, qui Fidenis cæsi erant, statuæ publice in Rostris positæ. 4, 17
Legationis jus externis, non civibus comparatum. 6, 18
Legiones singulæ trecenis equitibus scriptæ. 8, 8. quatuor quinis millibus peditum conscriptæ. *ibid.* legiones quaternum millium & ducentorum peditum, equitumque trecentorum. 7, 25. legiones decem factæ. 2, 30. 7, 25
Legio prima & quarta. 10, 18
Legio Romana à Gallis Senonibus deleta, ita ut ne nuntius superfuerit. 10, 26
Legio linteata Samnitium. 10, 38
Legio Sabina. 2, 26
L. Lentuli oratio. 9, 4
Leges multitudinem in populi unius corpus coalescere faciunt. 1, 8. Leges ubi duæ contrariæ, semper antiquam abrogat nova. 9, 24
Leges adversus opes Patriciorum & pro commodis plebis. 6, 35. Leges tres latæ adversus nobilitatem. 8, 12
Leges XII tabb. centuriatis comitiis perlatæ. 3, 34
Leges Consulares. 3, 31
Leges Decemvirales, seu leges XII tabularum in æs incisæ, in publico proponuntur. 3, 57
Leges plebeiæ. 3, 31. Leges regiæ. 6, 1. Leges sacratæ. 3, 32. Leges tribuniciæ. 6, 35. Leges latæ plebi secundæ, nobilitati adversæ. 8, 12
Leges abrogare leve est. 3, 21
Legibus omnino obtemperandum. 4, 14
Legum ac pœnarum metu exclusō, fide ac jurejurando vivitur Romæ sub Numa. 1, 21
Legum & jurisjurandi interpretationes olim nemo sibi accommodabat. 3, 20
Legum publice examinandarum mos. 3, 34
Lex res surda & inexorabilis. 2, 55
Lex silentio perlata. 2, 57. Lex de dictatore creando lata. 2, 18. Lex, ne quis magistratus sine provocatione crearetur. 3, 55. Lex à tribunis pl. promulgata, ut populo potestas esset seu de plebe, seu de patribus Cos. faciendi. 4, 1. Lex, ut alter consulum ex plebe crearetur. 6, 35. Lex, quæ intra X annos eundem consulem refici prohibet, recitata. 10, 13. Lex de triumpho consulum à L. Icilio trib. pl. primum lata. 3, 63. Lex, ne cui album in vestimentum addere petitionis causa liceat. 4, 25. Lex vetusta, ut qui prætor maximus sit, Idib. Septemb. clavum pangat. 7, 3. Lex minuendæ censuræ à Mamerco Æmilio lata, ne plus quàm annua & semestris esset. 4, 24. Lex Voleronis, ut plebeii magistratus tributis comitiis fiant. 2, 56. Lex ne tribunis collegam cooptare liceat. 4, 16. ne tribunorum militum comitia fierent. 6, 35. Lex, ne quis ubi tribunus mil. fuisset, postea ordinum ductor esset. 7, 41. Lex sacrata in Sacro monte lata. 2, 33. 3, 32. 4, 26. Lex sacrata militaris lata. 7, 41. Lex, ut qui tribunis pl. ædilibus, judicibus, Decemviris nocuisset, ejus caput Jovi sacrum esset. 3, 55. Lex de provocatione confirmata. *ibid.* Lex de provocatione tertio fertur. 10, 9. Lex, ne cui fraudi esset secessio à decemviris facta. 3, 55. Lex lata centuriatis comitiis, ut quod tributim plebes jussisset, populum teneret. *ibid.* Lex XII tabb. ut quodcumque postremum populus jussisset, id jus ratumque esset, jussum populi & suffragia esse. 7, 17. 9, 34. Lex, ut senatusconsulta ad ædiles pleb. in ædem Cereris deferantur. 3, 55. Lex de Aventino publicando. 3, 31. Lex perlata de indicendo Vejentibus bello. 4, 60. Lex data tributim de vi-

cesima eorum, qui manumitterentur. 7, 16. Lex, ne cui Patricio plebeii magistratus pateant. 4, 25. Lex de connubio Patrum & plebis contentione magna partim repugnantibus, perlata a C. Canuleio trib. pl. 4, 1, 5. Lex, ne quis plus quingenta jugera agri possideret. 7, 16
Lex de mulctarum æstimatione. 4, 30
Lex Appii Claudii decemviri contra Virginii filiam. 3, 44. Lex de Ambitu à C. Petilio trib. pl. promulgata. 7, 15
Lex Agraria quando primum promulgata. 2, 41. per totum annum eluia. 3, 14. in ea perferenda tribunorum furor. 3. 16, 19
Lex Æmilia. 9. 33, 34
Licinia de Dijugeribus. 7. 21, 22, 25
Porcia pro tergo civium lata. 10, 9
Terentilla, lata à toto collegio. 3, 10
Treboniana. 5, 12
Valeria. 10, 9
Liberi ædes. 3, 55. Liberæ ædes. *ibid.*
Liberæ civitatis jura omnibus æqua sunt. 4, 15
Liberi sequuntur patrem. 4, 4
Liberorum educatio pauperibus satis stipendii est. 2, 9
Liberos si prodis alicujus, veniunt item quasi in potestatem parentes. 2, 27
Libertas nimis avide appetita in servitutem excidit. 3, 37
Libertas virtute recuperata. 3, 58
Libertini etiam in militiam centuriati. 10, 21
Libido quæ reges Roma expulit, eadem exegit item decemviros. 3, 44
Libri Fatales inspecti. 5, 14. vide *Fatales.*
Libri linteï. 4. 7, 13. in æde Monetæ repositi. 4. 6, 20
Liber linteus Samnitium. 10, 38
Libri Magistratuum. 4. 7, 20
Libri Sibyllini ex S Consulto per duumviros sacrorum aditi. 5, 23. inspecti. 7. 27, 28
Liburni, gens fera. 10, 2
Licinius Macer citatus. 4. 7, 20, 23. 7. 9. 9. 38, 46. libros linteos sequitur. 4, 20
Licinius Menenius trib. mil. secundo. 6, 27. tertio. 31
C. Licinius primus trib. plebis creatur. 2, 33. tres sibi collegas creat. *ibid.*
C. Licinius Calvus Cos. 7, 9
C. Licinius Stolo plebejus minorem M. Fabii Ambusti filiam ducit. 6, 34. leges adversus patriciorum opes promulgat. 35. primus magister eq. de plebe creatur. 6, 39. 10, 8. continuari sibi tribunatum recusat. 6, 39. decimum tribunus pleb. refectus. 42. consul creatur. 7, 2. sua ipsius lege damnatur. 7, 16
P. Licinius Calvus primus ex plebe tribunus mil. cons. potestate creatus. 5, 12. 7, 37
P. Licinius, P. Licinii F. trib. mil. cons. potestate. 5, 18. ejus oratio ad Quirites. *ibid.* ejus sententia de præda Vejorum. 20
Licinia lex de promiscuo consulatu. 7. 21, 22, 25. 10, 7. de Dijugeribus. 8, 16
Lictor Sulpicii fores virga percutit. 6, 34
Lictor Horatio laqueum injicit. 1, 26
Lictores à Romulo instituti. 1, 8
Lictores XXIV apparent consulibus. 2, 55. & præcedunt proficiscentibus ad bellum. 10, 25
Lictores decemvirorum centum & viginti forum implent. 3, 36
Lictores de plebe homines. 2, 55
Lictores ad T. Manlium ire jussi. 8, 9
Lictores à Volerone violantur. 2, 55
Ligures. 5, 35
Limina ænea ex fœneratorum bonis in Capitolio posita. 10, 23
Lingones pop. 5, 35
Linguæ impedimentum naturale filio L. Manlii. 7, 4. in irrisu exercendæ mos. 7, 10
Linteata legio funditur. 10, 38
Lintei libri. vide *Libri lintei.*
Liparensium piratæ. 5, 28
Liris flumen. 10, 21
Litem in rem suam vertere turpissimum. 3, 71
Literarum de rebus arcanis dandarum periculum. 1, 56
Literarum inventor Euander. 1, 7
Literis verbisque prisci scripta lex. 7, 3

Lituus augurum. 1, 18
L. Livius trib. pl. 9, 8
M. Livius pontifex. 10, 28
M. Livius Denter Cos. 10, 1. pontifex creatur. 9
T. Livium quæ causæ ad res pop. Rom. scribendas impulerint. *Præfat. lib.* 1.
quo tempore vixerit. 4, 20
Loca mores murant. 5, 43
Loco se juvans, videtur in bello inferior. 7, 25
Locorum divisio in spectaculis. 1, 35
Locus ad Marcium dictus non procul à Lanuvio. 6, 2. in causa ne damnetur Manlius. 6, 20
Locutio Deo templum in Nova via fieri jussum. 5, 50, 52
Longula, oppidum Volscorum. 2, 33
Lua mater. 8, 1
Lucani mutabilem cum fortuna fidem gerunt. 8, 24. in amicitiam fœdere accipiuntur. 25. qua arte à Romanis defecerint. 27
Luceres tribus. 10, 6. Lucerum nominis origo incerta. 1, 13
Luceria urbs. 9, 2. 10, 35
ad Lucerinos fines pugnatum cum Samnitibus duce Attilio Cos. 10, 35
Lucretia lanæ dedita inter ancillas inventa. 1, 57. à Sexto Tarquinio stupratur. 58. ad virum qualem orationem habuerit. *ibid.* sibi mortem consciscit. *ibid.* ejus corpus in forum defertur. 59
Hostius Lucretius Tricipitinus Cos. 4, 30
L. Lucretius trib. mil. cons. pot. 5, 32. 6. 21, 22
L. Lucretius Flavus Cos. creatur. 5, 29
L. Lucretius Tricipitinus Cos. 3, 8. ejus res gestæ. *ibid.*
P. Lucretius III Cos. 2, 15
P. Lucretius præfectus urbis. 3, 24
P. Lucretius Tricipitinus trib. mil. consulari potestate iterum. 4, 47
Sp. Lucretius. 1, 58. consul creatus intra paucos dies moritur. 2, 8
T. Lucretius Cos. 2, 8. II Cos. factus. 16
C. Luctatius Cos. finem bello primo Punico imposuit. *Ep.* 19
Lucumo Tanaquilem ducit. 1, 34. Romam commigrat. *ibid.* vocatur L. Tarquinius Priscus. *ibid.* ejus frater. *ibid.* Lucumoni carpento sedenti aquila pileum aufert. *ibid.*
Lucus Ferentinæ. 7, 25
Lucus Petelinus. 6, 20. 7, 41
Ludorum solennia intermitti nefas. 5, 1
Ludi bello voti celebres facti. 4, 35
Ludi ab Decemviris per secessionem plebis à Patribus ex S C. voti fiunt. 4, 12
Ludi Capitolini à Camillo instituti. 5, 31
Ludi Romani magni. 1, 35
Ludi magni. 7, 11. voti ab A. Postumio Tuberto. 4, 27. à M. Furio Camillo dictatore voti. 5, 19. facti Cos. L. Valerio Potitio & M. Manlio Capitolino. 5, 31
Ludi scenici primum instituti. 7, 3
Ludi votivi, quos M. Furius dictator voverat, facti. 7, 15
Ludi literarum discentium strepunt vocibus. 6, 25
Ludorum initium Romæ. 7, 2
Ludorum intermissorum indignatio. 5, 1
Lunarem annum describit Numa. 1, 19
Lupa mammas præbet Romulo & Remo. 1, 4
Lupa Larentia, hoc est, meretrix. *ibid.*
Lupercal. 1, 5
Lupus Marti proprius. 10, 27. per medios exercitus evadens. *ibid.*
Lustrale sacrificium. 1, 28
Lustrum conditum. 1, 44. 10, 9. unde appellatum. 1, 44
Lustrum propter Capitolium captum, consulem occisum, religiosum condi. 3, 22
Lustrum decimum conditum. 2, 24. undevicesimum à primo. 10, 47
Lycæus Pan. 1, 5

M.

Mæcia tribus. 8, 17
L. Mæcilius trib. pl. tributis comitiis primus creatus. 2, 58
Sp. Mecilius trib. pl. IV absens creatus. 2, 58
P. Mælius trib. militum consulari potestate. 5, 12

Sp. Mælius equester largitiones frumenti facere instituit. 4, 13. privatim annonæ curationem agit. *ibid.* tractat regni consilia. *ibid.* ad dictatorem vocatur. 14. à Servilio Ahala mag. equit. obtruncatur. *ibid.*

Mælianum frumentum in modios æstimatum plebi à L. Minucio dividitur. 4, 16

Sp. Mælii ædes dirutæ & bona publicata. 4, 16

Mæliana cædes. *ibid.*

Sp. Mælii favore seditiones motæ. 4, 21. is rogationem fert de publicandis bonis Servilii Ahalæ. *ibid.*

C. Mænius Cos. 8, 13. dictator creatur, ut de occultis conjurationibus quæreret. 9, 26. adversus nobiles orationem habet. *ibid.* abdicat se dictatura, & reus factus absolvitur. *ibid.*

M. Mænius trib. pl. legis Agrariæ lator. 4, 53. M. Manlio diem dicit. 6, 20

T. Mænius trib. mil. cons. pot. creatur. 5, 12. iterum. 18

Mæna silva. 1, 33

Magister ludi suis à pueris juste cæditur. 5, 27

Magister equitum primus Romæ quis? 2, 18

Magister equitum de plebe C. Plautius. 7, 17

Magistratus plebejus nullus auspicato creatus. 6, 41

Magistratu functis dies dictus, si quid deliquissent. 3, 31

Magistratum eundem intra decem annos capere, plebiscito cautum. 7, 42

Magistratuum libri citantur. 4. 7, 20

Magistratus duos eodem anno gerere illicitum. 7, 42

Magistratus magnos decet esse minus diuturnos. 4, 24

Magistratus nullos esse oportet sine provocatione. 3, 55

Magistratibus concordibus optime administratur Respublica. 6, 6

Magni ludi voti. 4, 27. 5, 31. vide *Ludi.*

Majæ Idus solennes ineundis Magistratibus. 3, 56

Majestas sine viribus parum tuta. 2, 55

Majorum religio. 3, 20

Mala prævisa minus terrent. 4, 46

Maleventum oppidum. 10, 15. cui nunc Beneventum nomen est. 9, 27

Malicusa silva. 1, 30

Mamercus Æmilius trib. mil. cons. potest. 4, 16. vide *Æmilius.*

L. Mamilius Tusculi dictator. 3, 18. Romana civitas ei datur. 29

Octavius Mamilius, gener Tarquinii. 1, 49. occiditur. 2, 20

Manipulus leves vicenos milites habuit. 8, 8. Manipulorum triginta agmen antepilanos appellant. *ibid.*

Manius Tullus consul. 2, 19

Manium placandorum ritus à Numa institutus. 1, 20

A. Manlius, trib. mil. cons. potestate. 5, 16

M. Manlius Cos. 4, 23

A. Manlius legatus Athenas mittitur, ut Solonis leges describeret. 3, 31. Decemvir creatur. 33

A. Manlius trib. mil. cons. pot. 6. 1, 2, 30. 4, 61. iterum. 5, 8. tertium. 6, 21. legatus. 5, 28

C. Manlius Cos. 2, 54. sordidatus circumit populum. *ibid.* trib. mil. consulari potestate. 6, 30

Cn. Manlius Cos. 2, 43. interficitur in prælio à Tuscis. 47

Cn. Manlius Cos. 7. 12, 16. interrex creatur. 17

Cn. Manlius Capitolinus magister eq. 7, 28

L. Manlius Capitolinus trib. pl. 4, 42

L. Manlius Imperiosus dictator clavi figendi causa dictus. 7, 3. ob delectum acerbius habitum magistratu se abdicare cogitur. *ibid.*

L. Manlio dies à Pomponio trib. pl. dicta. 7, 4. unde ei cognomen Imperiosi. *ibid.* accusatus crudelitatis in filium. *ibid.*

L. Manlius Torquatus, legatus. 10, 26

M. Manlii Capitolini popularis liberalitas. 6, 14

M. Manlius ob arcem servatam quo munere donatus sit. 5, 47. interrex creatus. 6, 5. seditionis auctor. 11. ejus ad dictatoris orationem responsio. 15. in vincula à dictatore duci jubetur. 16. vinculis liberatur

tur. 17. seditiosam ad plebem orationem habet. 18. regnum affectat. *ibid.* damnatus de saxo Tarpejo dejicitur. 20. ei mortuo adjectæ notæ. *ibid.* ne quis Manliæ gentis deinde vocetur, decreto cautum est. *ibid.*

P. Manlius trib. mil. cons. potestate. 6, 30. dictator. 6, 38

T. Manlius L. F. cum Gallo pugnat. 7, 10. Gallum vincit, & à torque detracto, Torquatus dictus. *ibid.* ejus in patrem pietas. 5. Cæritibus bellum infert. 19. Cos. creatur. 27. II Cos. 28. III Cos. 8, 3. ejus ad Latinos responsio. 5. ejusdem ad filium oratio. 7. Cos. filium securi feriri jubet. *ibid.* ad triarios orationem habet. 10. utrius partis dux fuisset, ejus victoria futura. *ibid.* Romam redit. 12

T. Manlium juventus omni vita aversata execrataque est. *ibid.*

T. Manlius T. F. cum Geminio Metio pugnat. 8, 7. Geminium vincit. *ibid.*

T. Manlius Torquatus Cos. 10, 9. ex equo lapsus moritur. 11

T. Manlio Cos. templum Jani clausum, post bellum Punicum. 1, 19

Manliana imperia. 4, 29. 8. 7, 34

Sext. Manilius summæ rei præest plebe secessionem moliente 3, 51

Manubiæ. 10, 46

Manus ad digitos usque involutæ in re divina faciunda. 1, 20

Manum igni ultro injicit Mucius. 2, 12

Manus non temere admotæ Deorum signis. 5, 22

Manus ad cœlum tollens precatur M. Furius Camillus. 5, 21

Manibus ad cœlum porrectis M. Curtius se devovet. 7, 6

Manumissorum vicesimæ lex. 7, 16

Ancus Marcius rex creatur. 1, 32. Numæ Pompilii ex filia nepos. *ibid.* sacra à Numa instituta in publico proponi jubet. *ibid.* bellicas cærimonias instituit. *ibid.* Politorium urbem Latinorum vi capit. 35. sacra fluminibus demandat. *ibid.* Medulliam vincit. *ibid.*

C. Marcius Consul. 7, 16

C. Marcius trib. pl. 9, 17

C. Marcius Coriolanus. 2, 33. ejus virtus. *ibid.* hostis tribuniciæ potestatis. 34. ejus orationum abiit. *ibid.* ei dies à tribunis dicitur. 35. damnatus absens in Volscos exulat. *ibid.* creatur dux contra Romanos. 39. fletu muliebri, ut ab urbe recederet, movetur. 40. invidia rei oppressus, perisse traditur. *ibid.*

C. Marcius Rutilus, primus dictator de plebe. 7, 17. Cos. primus è plebe creatur. 21. concordiam ordinum turbat. 22. censuram petit. *ibid.* III Cos. creatur. 7. 28, 38. pontifex creatur. 10, 9. fit censor. 8

Marcius Numa Marci F. pontifex lectus. 1, 20

Q. Marcius Tremulus consul. 9, 42. de Hernicis triumphat. 43. ei statua equestris decreta. *ibid.*

Maritimus circus. 9, 42

Marrucini populi. 8, 29. legatos Romam mittunt. 9, 45

Mars Gradivus. 1, 20

Mars parens conditorque populi Romani. *Ep. lib.* 1.

Martis ædes dedicatur. 6, 5

Marti bos à P. Decio trib. mil. immolatus. 7, 37. Suovetaurilibus piaculum fit. 8, 10

Martem geminorum suorum patrem laudat Rhea Silvia. 1, 4

Martem sui generis auctorem facit pop. Romanus. *Præfat. lib.* 1.

Marsi populi. 8, 6, 29. victi. 9, 41. 10, 3. legatos Romam mittunt. 9, 45

Mataris teli genus. 7, 24

Matris reverentia ac pietas. 2, 40

Materina Umbriæ regio. 9, 41

Matronæ patriciæ arroganter contendunt cum plebejis. 10, 25

Matronæ aurum & omnia ornamenta in ærarium conferunt. 5, 25

Matronis honos habitus, ut pilento ad sacra ludosque carpentis festo profestoque uterentur. 5, 25

Matronis solennis laudatio post mortem quando primum concessa. 5, 50

Matronæ venena coquunt. 8, 18

Matronæ stupri damnatæ. 10, 31

Matutæ Matris templum. 6, 39. 7. 27

Maxima ara Herculi ab Euandro dicatur. 1, 7

Mediolanum à Gallis conditum. 5,35
Meduacus amnis. 10,2
Medullia oppugnatur. 1, 33. capitur. 38
Mendacii usus in bello. 10,41
Mendacii pœna nulli unquam servo vincula fuere. 6, 17
Agrippa Menenius Cos. 2, 16. ejus ad plebem oratio. 32. moritur. 33. ei sumptus ad funus defuere. *ibid.*
Agrippa Menenius triumvir. 4,11
Agrippa Menenius Lanatus Cos. 4, 13. tribunus mil. consulari potestate. 4. 45.47
C. Menenius Cos. 3,32
L. Menenius Lanatus Cos. 4,12
M. Menenius trib. mil. cons. pot. 6,5
T. Menenius consul. 2, 51. adversus Tuscos male pugnat. *ibid.*
Mens peccat, non corpus. 1,58
Mensarii Quinqueviri. 7,21
Mercurius tribus lectis stratis placatur. 5,13
Mercurii ædes dedicata. 2,21
de Mercurii æde dedicata certamen inter Consules. 2,27
Messis execrabilis abjecta in fluvium. 2, 5
Metapontus. 1, 18
M. Metilius tribunus plebis. 5,11
Sp. Metilius trib. pl. III absens creatus. 4,48
Metius Curtius Sabinorum princeps. 1, 12
Metius Fufetius dictator Albanorum. 1, 23. ejus proditio & supplicium. 28
Mevania, oppidum. 9,41
Mezentius, Etruscorum rex, socia arma haud gravatim Rutulis jungit. 1,2
Milionia Samnitium opp. expugnatur. 10. 3, 34
Militare stipendium. 4, 59
Militem horridum magis esse decet, quam ornatum auro & argento. 9,40
Milites prædam vendere coacti, ne alibi eorum animus quam in armis. 10,20
Militum animus torpens ægre in pugnam incitatur. 10,35
Militum decimatio. 2,59
Militum donaria. 10,44
Milites quando primum stipendium de publico acceperint. 4,59
Milites duplici frumento in perpetuum, in præsentia singulis bobus, binisque privis tunicis donati. 7,37
Militis decus, virtus. 9, 40
Millionius, prætor Lavinii. 8, 11
Minerva numerum invenit. 7,3
Minervæ templo dicata lex de clavo figendo. 7,3
Minturnæ. 8, 11. Minturnæ colonia deducta. 10,21
Minturnas Latini se ex fuga conferunt. 8,10
Minucia Vestalis viva humi defossa. 8,15
L. Minucius Cos. 3, 25. cum exercitu obsidetur. 26. jussu dictatoris se abdicat magistratu. 29. Decemvir creatur. 35. in Algidum mittitur. 41. præfectus annonæ creatus. 4,12. Cos. in incertum creatur. 4,13. bove aurato extra portam trigeminam donatur, & cur. 16
M. Minucius Cos. 2. 21, 34. eo Cos. ædes Saturno dedicata. 21
M. Minucius trib. pleb. 5,11
M. Minucius Festus augur de plebe creatus. 10,9
T. Minucius Cos. 9. 44. in Samnium mittitur. *ibid.* de Samnitibus triumphat. *ibid.*
Molossis in Epiro. 8,24
Monetæ ædes. 4 7,20
Monomachiæ aliquot. 7,10.8,8
Mons Vecilius. 3,49. Vesuvius. 8,8
Mora cupidis stimulum addit. 2,45
Morbi etiam religionem & superstitionem adferunt, quamvis ferocibus. 1,31
ad Mores Regis se format populus. 1,21
Mors pro patria præclara. 10.4
Mortuorum laudationes. 8,40
C. Mucius adolescens nobilis de Porsenna interficiendo cogitat. 2, 12. scribam pro Porsenna obtruncat. *ib.* incenso foculo dextram injicit. *ibid.* jure belli liber à Porsenna dimittitur. *ibid.* ei ager à Patribus dono datur. 2, 13. cur Scævola dictus. *ibid.*
Mucia prata. 2,13
Mulctatitiæ leges latæ. 4,30

ex Mulctatitia pecunia ludi facti, pateræque aureæ ad Cereris positæ. 10,23
Muli clitellarii instructi ad hostem fallendum. 10,40
Mulier facile ignoscit ei, qui in ipsam deliquit ex amore. 1,9
Mulieres urbem, quam armis viri defendere non possent, precibus lacrimisque defendunt. 1,40
Muliebris dolor vehementior. 3,48
Muliebris ambitio. 6,34
Muliebris fraus pestilentia Romam inficit. 8,18
Muliebre certamen de pudicitia. 10,23
Mulsi pocillum Jovi Victori votum. 10,42
Multitudo semper ferme regenti similis. 5,28
Multitudo pavida & consternata regi imperio non potest. 3,15
Multitudo coalescere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus, potest. 1,8
Municipes Lanuvini 8,14
Murales coronæ. 6,20
ad Murciæ Latinis datæ sedes ab Anco Marcio. 1,33
Murus lapideus Romæ circumdatus à Tarquinio. 1,33
Murus Romæ saxo quadrato. 6,32
Muri civitatum sacri. 1.6,44

N.

NÆvia porta. 2,11
Narnia ubi sita. 10,9
Naturæ damna in liberis ut patribus tractanda. 7,4
Navalia locus prope Tiberim. 3,26. 8,14
Accius Navius augur novacula cotem dissecat. 1,36. ei statua Romæ capite velato posita. *ibid.*
C. Nautius Cos. 1,52. in Volscos mittitur. 53
C. Nautius Rutilus Cos. 4,52
L. Nautius Cos. 3,25. ejus res gestæ. 26. ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat. 29
Sp. Nautius cens. 2,39. Cos. 9,21. 10,40
Sp. Nautius Rutilus trib. mil. cons. pot. 4,35. iterum. 4.47,61
Neapolis. 8,22
Neapolitanum fœdus. 8,26
Nebula densa quanti in bello momenti. 10,32
Necari sub crate. 4,50
Necessitas ultimum ac maximum telum. 4,28
Necessitates belli non exspectant consilia humana. 4,57
Necessitati parendum. 9,4
Necessitatis ultimæ Senatusconsulti formula quæ? 3,4
Nefasti dies à Numa instituti. 1,20
Nemus Albanum. 5,15
Nepet. 6,19. Nepet per deditionem acceptum Hetrusci tenent. 6,10. à Camillo recipitur cæsis Hetruscis. *ibid.*
Nepesinorum deditionis auctores securi percussi. 6,10
Nepesinus ager. 5,19
Neptuno ludi à Romulo facti. 1,9
Neptunus tribus lectis stratis placatus. 5,13
Nequinum opp. in Umbria circumsidetur. 10,9. proditione oppidanorum captum. 10
Nerulum vi captum. 9,20
in Nervum ac supplicia dare. 6,36
Nexum inire. 7,19
Nexi ob æs alienum. 2,23. Quiritum fidem implorant. *ibid.* Nexi soluti. 8,28
Nobilium superbia adversus plebejos. 9,46
Nobilitatis ambitione pervertitur jus æquum. 51,36
Nola capitur à Romanis. 9,28
Nolani Palæpoli ejecti. 8,26
Nominis solius invidia solum vertere coactus Lucretiæ maritus. 1,2
Nominis invidiam gens Manlia decreto familia sua arcet. 6,20
Nominis dandi in delectibus necessitas. 3,69
ad Nomina qui non respondissent, virgis cæsi. 7,4
Nominatim citati. 2,28
Nomentum oppidum. 4,22. captum. 1,38
Nomentana via. 3,52
Norba opp. 7,42. colonia Romana. 2,34

Norbani populi. 8,1
Norbanus ager. 8,19
Nortia Hetrusca dea. 7,3
Nota tristis. 4,29
Novæ tabernæ Romæ. 3,48
Novensiles divi. 8,9
Novi hominis invidia apud Patricios. 9,46
Novorum hominum ambitio compressa. 7,15
Nova ac recentia in historia jucundiora. *Præf. lib.* 1.
Nox prœlium dirimit. 4,39 victoriam magis quam prœlium dirimit. 7,33. 9,32. 10,12
Nuceria. 9,41
Nucerinus ager depopulatur. 9,38
Numerus à Minerva inventus. 7,3
Numicius flumen. 1,2
L. Numicius Circejensis. 8,3
T. Numicius Priscus Cos. 2,63. ejus res gestæ. *ibid.*
Numilius Latinorum Imperator. 8,11
Numitor Procæ regis filius. 1,3
Numitori Remus ad supplicium deditur. 1,5
Numitor nepotes agnoscit. *ibid.* Romulus & Remus ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, populo exponit. 1,6
L. Numitorius, trib. pleb. tributis comitiis primus creatus. 2,58
P. Numitorius avunculus Virginiæ, trib. pl. creatus. 3,54
Nuncio respondet re, non verbis Tarquinius Superbus. 1,54
ob Nuptias virginis inter Ardeates bellum intestinum. 4,9
Nymphius princeps Palæpolis. 8,25. prætorem Samnitium arte aggreditur. 26

O.

OBsecratio à populo duumviris præeuntibus facta. 4,21
Octavius Metius. 10,41
Oculi Romanorum ardere visi in prælio Samnitibus. 7,33
Officina Monetæ. 6,20
Ofilii Calavii Campani de Romanorum silentio judicium. 9,7
Cn. & Q. Ogulnii trib. pl. 10,6. ædiles curules fœneratoribus diem dicunt. 23
Olympias Alexandri Magni mater. 8,24
Opera nusquam sine emolumento, nec emolumentum sine impensa opera. 5,4
Opes Rom. æternæ, nisi inter semet ipsos sæviant seditionibus. 2,44
Opifices ad bellum exciti. 8,20
Opima spolia quæ dicantur. 4,20
Opima spolia M. Claudius Marcellus retulit occiso Viridomaro Gallorum duce. *Ep.* 20.
C. Oppius tribunus pleb. creatus. 3,54
Oppia virgo Vestalis damnata incesti. 2,42
M. Oppius ex XX tribunis militum creatur unus, ut summæ rerum præsit. 3,51
Sp. Oppius legatus consularis. 3,58
Sp. Oppius Cornicen Decemvir creatus. 3,35. in vincula ducitur. 58. mortem sibi conscivit. *ibid.*
Oraculum Apollinis Delphis. 1,56. 5,16
Oratio Campanorum legatorum in Senatu. 7,30. legatorum Faliscorum. 5,27. Mamerci Æmilii. 4,32
Oratio App. Claudii Crassi. 6,40. ejusdem in tribunos. *ibid.*
Oratio C. Claudii, patrui Appii, Decemviri. 3,40. A. Cornelii Cossi dictatoris ad milites. 6,12. ejusdem in M. Manlium. 15
Oratio P. Decii trib. mil. ad centuriones. 7,34. ejusdem ad milites. 35. M. Furii Camilli ad Ardeates. 5,44. ejusdem adversus tribunos plebis. 51. milites hostium multitudine perterritos. 6,7
Oratio Camilli ad Tusculanos. 6,26. ad Quirites. 38
Oratio gravis M. Horatii Barbati adversus Decemviros. 3,35
Oratio M. Horatii ad milites. 3,62. L. Icilii contra App. Claudium Decemvirum. 3,45. P. Licinii ad Quirites. 5,18
Oratio seditiosa Manlii Capitolini ad plebem. 6,18
Oratio T. Manlii ad filium. 8,7. C. Pontii Imperatoris Samnitium. 9,1

Oratio Sp. Postumii Cos. sub jugum missi. 9. 8, 9. L. Quintii dictatoris ad populum. 4, 15. T. Quintii Cincinnati vehemens in tribunos. 3, 19. ejusdem ad Quirites. 67
Oratio T. Quintii conjuratorum ducis ad suos. 7, 21
Oratio P. Scaptii vanissimi senis. 3, 71.
P. Sempronii tribuni pl. in App. Claudium censorem. 9, 34. Cn. Servilii Ahalæ ad trib. pl. 5, 9
Oratio Accii Tulli ad Consules. 2, 37. ejusdem ad suos cives. *ibid.* Sex. Tullii ad dictatorem C. Sulpicium. 7, 13
Oratio L. Valerii Cos. ad milites. 3, 61 ejusdem ad equites. *ibid.*
Oratio M. Valerii dictatoris pro victore populo. 2, 31. M. Valerii Corvini ad conjuratos. 7, 40
Oratio P. Valerii Poplicolæ Cos. ad tribunos & plebem. 3, 17
Oratio gravis Veturiæ ad Coriolanum filium. 2, 40
Orbem volvere. 4, 28
Orbes ænei positi in sacello Sanci versus ædem Quirini. 8, 20
Ordinum discordia venenum civitatis. 3, 67
Ordinis militaris descriptio. 8, 8
Ordinum ac dignitatum discrimen institutum à Servio rege. 1, 42
Origines rerum minus jucundæ. *Præf. lib.* 1.
Origines urbium ut fiant illustriores. *ibid.*
Ortona, urbs Latinorum. 2, 43. 3, 30
Osca lingua. 10, 20
ab Oscis Atellanæ fabulæ inventæ. 7, 2
in Otio tumultuosi, iidem in bello segnes. 4, 28
ex Otio & copia animi lasciviunt. 2, 52
Otio civitas senescit. 1, 22
Ovius Paccius sacerdos Samnitium. 10, 38

P.

PAdus fluvius. 5. 33, 35
Pæstum oppidum. 8, 17
Palæpolis. 8, 22
Palæpolitani se dedunt Cos. Romano. 25
Palanteum urbs Arcadiæ. 1, 5
Palatinus mons. *ibid.*
Palatina tribus. *Ep.* 20.
Palloris templum à Tullo dicatum. 1, 27
Palmæ quando primum victoribus datæ. 10, 47
Palmata tunica. 10, 7
Paludamentum à sorore Horatii sponso factum. 1, 26
Paludamenta Cos. detracta. 9, 5
Paludatus Cos. egreditur. 2, 49
Palumbinum opp. Samnitium capitur. 10, 45
in Pana Lycæum solenne ab Euandro institutum. 1, 5
Pandosia Bruttiorum urbs. 8, 24
Panicus terror Romæ. 8, 37
Panis de Capitolio in hostium obsidentium stationes jactatus. 5, 48
Papaverum capita à L. Tarquinio Superbo decussa, quid indicarent. 1, 54
Paphlagonia. 1, 1
C. Papirius Crassus trib. mil. cons. pot. 6, 18
L. Papirius trib. mil. cons. pot. 6. 22, 28
L. Papirii fœneratoris libido & crudelitas. 8, 28
L. Papirius prætor. 10, 47
L. Papirius Crassus Cos. 4. 21, 30. dictator creatur. 8, 1. consul. 16. consul iterum. 19
L. Papirius Cursor tribunus mil. cons. potest. 6, 5. trib. mil. cons. potest. iterum. 11. magister equitum. 8, 12. dictator dictus. 29. à pullario monitus Romam redit ad auspicium repetendum. 30. ægre fert injussu suo pugnatum fuisse à magistro equitum. 31. ejus ad magistrum equitum interrogatio. 32
L. Papirius Cursor populi precibus donat Fabium. 8, 35. triumphat. 37. iterum consul. 9, 7. vini cibique capacissimus. 16. equitibus rogantibus quid remiserit. *ibid.* Prænestino prætori mulctam dicit. *ibid.* par Alexandro Magno. *ibid.* consul creatus. 28. nocte dictator dicitur. 38. Victori Jovi pocillum multi, priusquam temetum biberet, vovit. 42. triumphat. 46
L. Papirius Mugilanus. 4. 30, 42. consul

ſul creatur. *ibid.* ejus conſulatus dubius. 8. cenſui agendo à populo præficitur. *ibid.* proditus interrex. 4,43

M. Papirius Gallum barbam ſuam mulcentem ſcipione eburneo percutit. 5,41

M. Papirius Quinquevir menſarius 7,21

M. Papirius Atratinus Coſ. 4,52

M. Papirius Craſſus Coſ. 4, 12

M. Papirius Mugillanus trib. mil. conſulari poteſt. iterum. 4,47

Sp. Papirius tribunus militum. 6,27

Sp. Papirius trib. mil. conſulari poteſtate. 6,22

Sp. Papirius armillis aureiſque coronis donatus. 10,44

Papiria tribus. 8,37

Papiriana ſævitia. 10,3

Paſtorum habitu milites. 9,2. 10 4

Patavium. 10,2. Patavii monimentum navalis pugnæ ſolenni certamine exercetur. *ibid.*

Patavinos ſemper in armis habent Galli. *ibid.*

Pateræ tres aureæ in cella Jovis ante pedes Junonis poſitæ. 6,4

Pateræ auræ ex mulctatitia pecunia ad Cereris poſitæ. 10,23

Pater Patratus. 1,24

Pater erga filium ſeverus. 2. 5,41. 8,7

Patris acerbitas filium à pietate non avertens. 7,5

Patris memoria filio reo prodeſt. 2,52. 4,41

inter Patrem ac filium cognitio facilis. 1,50

Patrem ſequuntur liberi. 4,4

Patres conſcripti unde dicti. 2, 1. cur Senatores dicti. 1,8

Patrum de rege novo creando diſſidium. 1,17

Patres Romani Numæ regnum deſerunt. 1, 18. tribunatum petere prohibiti. 2, 33. conſilia non publica, ſed in privato habent. 2, 54. Voleronis legi reſiſtunt. 56

Patres malo domandam tribuniciam poteſtatem cenſent. 2, 55. indigne ferunt plebejis honores mandari. 4, 54. plebem prehenſant. 5, 30. inter Patres & plebem diſcordia propter nexos ob æs alienum. 2, 23. Inter Patres plebemque de conſularibus comitiis certamen. 7, 18

Patrum ac plebis certamina, venenum civitatis. 3,67

Patrum indulgentia in plebem, optima civitatis cuſtos. 2,9

de Patrum cum plebe connubio lex lata. 4,5

Patribus equitibuſque locus ſecretus in circo a plebe. 1, 35

Patria, non ſunt tecta urbis, & turba imbellis, ſed juventus militaris, ſine qua rueret. 9,4

Patriæ amor quantus in Camillo. 5,51

Patriæ caritas in quo ſit. 7,40

Patricii unde appellati. 1,8. dicti quod patrem ciere avumque poſſent. 10,8

Patricio in Capitolio aut arce habitare non licet. 6,20

Patriciarum matronarum adverſus plebejos faſtus. 10,23

Patriciorum juvenum aſtutia in eludendis tribuniciis conatibus. 3,14

Patriciorum ſuperbia. 4, 1. excellentia 6,37

Pauperes ſatis ſtipendii pendunt, ſi liberos educant. 2, 9

Paupertas maximorum virorum, nempe P. Valerii Coſ. 2, 16. Menenii Agrippæ. 33. L. Quintii Cincinnati. 3,26

Paupertati ac parſimoniæ honos maximus Romæ. *Præf. lib.* 1.

Pax ibi firmiſſima, ubi voluntarii pacati ſunt. 8,21

Pax ſervientibus gravior, quam liberis bellum. 10,16

Pacis conditiones inter Samnites & Romanum exercitum. 9,4

Pacem etiam, qui vincere poſſunt, volunt. 7,40

Peccandi exemplum eſſe non debent, qui aliis præſunt. 3,21

Pedum opp. 2, 39. 7, 2. expugnatur. 8,13

Peligni pop. 8. 6, 29. victi à M. Fabio. 9,41. legatos Romam mittunt. 45

ſub Pellibus durare. 5,2

Peloponneſus. 1,7

Pentri, Samnites. 9,31

Perduellionem judicant Decemviri. 1,26

Periculo privato publicum implicitum. 3, 48
Perusia Hetruriæ opp. pacem petit. 9, 37. in deditionem accipitur. 40. capitur. 10, 37
Perusinorum quatuor millia & quingenti occisi. 10, 31
Pestilentia laboratum. 1, 31. 3. 6, 32. 4, 21. 5. 13, 48. 6, 21. 7. 1, 27. 8, 17. 10, 47
Pestilentia à bellis otium præbet. 4, 30. clavo à dictatore fixo sedatur. 7, 3
Phalanges similes Macedonicis. 8, 8
Phalisci, vide *Falisci*.
P. Philo absolutus est. 9, 26
Piacularia sacrificia genti Horatiæ tradita. 1, 26
Pila Horatia. 1, 26
Pilento matronæ usæ ad sacra ludosque. 5, 25
Pinarii ministri sacrorum Herculis. 1, 7. quare interdictum illis, ne extis solennibus vescantur. *ibid.*
L. Pinarius magister equitum. 7, 3. prætor. 25
L. Pinarius Mamercus tribunus mil. consulari potest. 4, 25
Piso annalium scriptor. 10, 9. vide *Calpurnius Piso*.
Pithecusa insula. 8, 22
Placentiam colonia deducta. *Ep.* 20.
Plaustris grave æs ad ærarium convectum. 4, 60
C. Plautius Cos. 7, 12. Hernicos devicit. 15. primus magister equitum de plebe creatur. 17. II Cos. creatur. 4, 27. 8, 1
C. Plautius censor. 9, 29
L. Plautius Venno Cos. 8, 19. 9, 20
P. Plautius Proculus Cos. 8, 22
Plebs portoriis & tributo liberatur. 2, 9. Patres solos arma capere jubet 24. in Esquiliis cœtus nocturnos facit. 28. in sacrum montem secedit. 32
Plebi Rom. magis scuto quam gladio opus est. 3, 53
Plebis indignatio & tumultus adversus Patres. 55
Plebs irata consularibus comitiis non interest. 64. relicto Aventino in sacrum montem secedit. 3, 52. ad Plebem revocandam ex sacro monte legati mittuntur. 53. Plebis postulata. *ibid.* ad ea legatorum responsum. *ibid.* Plebs Romam reversa tribunos plebis creat. 54. inter Plebem & Patres dissidia. 65
Plebis principes secreta consilia agitant. 4, 29
Plebs patrum precibus flectitur. 5, 30
Plebis ob vinctum M. Manlium indignatio. 6, 16
Plebs nexu liberata propter L. Papirii fœneratoris libidinem. 8, 28. ære alieno oppressa omnia Patribus concedit. 6, 34
Plebem qui sine tribunis reliquisset, tergo ac capite punitus. 3, 55
Plebis concilium indictum. 6, 38
ex Plebe multi fame coacti, capitibus obvolutis in Tiberim se præcipitant. 4, 12
Plebejus magistratus nullus auspicato creatur. 6, 41
Plebeji magistratus sacrosancti. 2, 33. Patriciis non gerendi. 4, 25. comitiis tributis confirmandi. 2, 56. ejus magistratus necessitas. 3, 52
Plebejus consul conceditur. 6, 42. 7, 1
Plebejus dictator. 7, 17. magister equitum. *ibid.*
Plebiscitum. 4, 40. 5, 42. 9, 30. 10, 21
Plebiscitum, ut si M. Furius pro dictatore quid egisset, quingentum millium æris ei mulcta esset. 6, 38
Plebiscitis an teneantur Patres. 3, 55. imo omnino. 8, 12
Plestina capta. 10, 3
Plistia obsessa. 9, 21
Pluvia carnea. 3, 10
Pœnæ etsi sæpe, non tamen leves superbiæ crudelitatique veniunt. 3, 56
Q. Pœtelius decemvir creatur. 3, 35
Petelinus lucus. 6, 20. 7, 41
C. Pœtelius trib. pl. legem fert de ambitu. 7, 15
C. Pœtelius Cos. 7, 27
C. Pœtelius dictator. 9, 28
C. Pœtelius Balbus Cos. 7, 11. de Gallis Tiburtibusque geminum triumphum egit. *ibid.*
M. Pœtelius consul. 9, 24
Politorium, urbs Latinorum. 1, 33. capitur ab Anco Martio. *ibid.* dirutur à Romanis. *ibid.*

Pollia tribus. 8, 37. nulla fert suffragia Papiriis. *ibid.*
Polusca Romanis adimitur. 1, 59
Pometia Suessaque à Tarquinio Superbo captæ, ac militi prædæ datæ. 1. 25, 53
Pometinæ manubiæ. 1, 55
Pomœrium. 1, 26. unde dictum. 44
Pompejos Rom. classis appulsa. 9, 38
Numa Pompilius à Curibus arcessitus Romæ in regnum assumptus. 1, 34. ei regnum à Patribus Rom. defertur. 1, 18. ejus justitia religioque. *ibid.* an Pythagoræ auditor fuerit. *ibid.* Deorum metum hominibus injicit. 1, 19. cum Egeria Dea sibi rem esse simulat. *ibid.* annum in XII. menses describit. *ibid.* Flamines creat. *ibid.* Camœnis sacrat lucum. 21. Fidei solenne instituit. *ibid.* Vestales virgines legit, & ipsis stipendium de publico instituit. 29. tres & quadraginta annos regnat. 21. post Numæ regnum Janus bis clausus. 19
Sex. Pompilius tribunus plebis. 4, 44
M. Pomponius tribunus plebis. 3, 54. 7, 4. in verba T. Manlii L. F. jurare cogitur. 7, 5
Pomptina tribus addita. 7, 15
Pomptinus ager. 4, 25. 6. 5, 6, 12, 21
Pondera iniqua à Gallis allata, quibus appenderetur pretium quo se redimerent Romani. 5, 48
Pons sublicius. 1, 38
Pontiæ colonia deducta. 9, 28
Pontifex creatus à Patribus ejusque auctoritas. 1, 20. officium. *ibid.*
Pontifex publicus devotionis verba præfatur. 8, 9
Pontifices à Numa instituti. 1, 19
Pontifices quatuor de plebe lecti. 10. 6, 9
Pontificum commentarii. 4, 3
Pontificum fraus adversus vulgus. 6, 1. 9, 46
Tib. Pontificius trib. pl. auctor legis agrariæ. 2, 44
Pontius Cominius incubans cortici, secundo Tiberi ad urbem defertur 5, 46
C. Pontius Herennii F. Imperator Samnitium. 9, 1. ejus oratio. *ibid.* ejus ad fecialem responsio. 9, 11. secuti percutitur. *Ep.* 11.
M. Popillius Cos. 9, 21
M. Popillius Lænas Cos. 7. 12, 16. iterum Cos. creatus. 17. ei Gallicum bellum extra ordinem datum. 23. trajectus prope humerum matari. 24. ad milites adhortationem habet. *ibid.* de Gallis triumphat. 25. consul de plebe IV creatur. 26
Populus appellatur adversus magistratus. 2. 8, 55
Populus haud obstringitur magistratuum suorum sponsionibus aut fœderibus. 9, 5
Populus in regis mores se format. 1, 21
Populus regem jubet, Patres auctores fiunt. 1, 17. 4, 3
Per Populum duo imperia militaria dari cœpta. 9, 30
Populi judicium rescindi non potest ab Senatu, præterquam quod nullo nec exemplo, nec jure fieret. 4, 7
Populi quam Consulis majestas major. 2, 7. ejus vis ac reverentia. 4, 3. potestas penes eum omnium rerum. 8, 34
Populus it supplicatum. 3, 63. vide *Supplicatio.*
Popularis consul P. Valerius. 2, 8
Popularitas duces maxime conciliat suis militibus. 8, 36
Porcia lex pro tergo civium lata. 10, 9
Porcus in fœderibus sanciendis saxo percussus. 1, 24. à fecialibus feritur. 9, 5
Lars Porsenna rex Clusinorum. 2, 9. Janiculum capit. 10. Romam obsidet. 11. pacis conditiones ultro ferit Romanis. 13. obsides accipit à Romanis. *ibid.* legatos mittit de reducendo in regnum Tarquinio. 25. obsides reliquos reddit. *ibid.*
Porsennæ bona vendere quid? 2, 14
Porta Capena. 1, 26. 3, 22
Carmentalis. 2, 49
Collina. 1, 51. 3, 51
Decumana. 3, 5. 10, 22
Esquilina. 3, 06
Flumentana. 6, 20
Portentum lupi & cervæ. 10, 17. vide *Prodigia.*

Porticus primum Romæ à Tarquinio Prisco rege facta. 1, 25
Posidonia colonia deducta. *Ep.* 19.
Postremum quodcunque populus jussit, id jus ratumque esto. 7, 17
Postumia virgo Vestalis ob cultum amœniorem de incestu causam dicit. 4, 44
A. Postumius dictator. 2, 19. prospere ad lacum Regillum contra Tarquinios pugnat. *ibid.* ædem Castori vovet. 20. Cos. creatur. 21. bello Latino dictator. 26. consulatu se cur abdicaverit. 21
A. Postumius consul & flamen Martialis. *Ep.* 19.
A. Postumius Regillensis trib. mil. cons. pot. 5, 16. iterum. 6, 22
A. Postumius Tubertus magister equitum. 4, 23. dictator dictus. 26. ludos magnos vovet. 27. urbem triumphans ingreditur. 29
L. Postumius trib. mil. cons. pot. 6, 1. consul creatur. 9, 44. de Samnitibus triumphat. *ibid.*
L. Postumius Megillus prætor 10, 26. consul ædem victoriæ, quam ædilis curulis faciendam curaverat, dedicat. 32. apud P. C. ob negatum sibi triumphum queritur. 37
L. Postumius Regillensis trib. mil. 6, 22
M. Postumius trib. mil. cons. pot. 4, 31. decem millibus æris gravis damnatur. 41. trib. mil. consulari potestate. 5, 1
M. Postumius Albinus trib. mil. cons. pot. *ibid.*
M. Postumius Regillensis trib. mil. cons. pot. 4, 49. ab exercitu suo lapidibus obruitur. 50
P. Postumius consul. 2, 16. de Sabinis triumphat. *ibid.*
Sp. Postumius trib. mil. cons. potestate. 5, 26. ejus res gestæ. 28
Sp. Postumius Cos. 9, 1
Sp. Postumii, qui sub jugum missus erat, oratio. 9, 8. per fecialem Samnitibus deditus non accipitur. 9, 10, 11
Sp. Postumius Albinus legatus. 3, 70. trib. mil. cons. pot. 4, 25. legatus. 27. saxo ictus acie excedit. 28. legatus Athenas mittitur, ut inclitas leges Solonis describeret, & aliarum Græciæ civitatum instituta, mores juraque noscret. 3, 31. Decemvir creatur. 33
Postumiana imperia. 4, 29
Potitia gens. 9, 29
Potitii ministri sacrorum Herculis. *ibid.* ad sacrum ab Hercule invitantur. 1, 7. servos publicos solennia Herculis docent. 9, 29. Potitiorum duodecim familiæ extinctæ. *ibid.*
Præco populum ad tribunum Celerum advocat. 1, 59
Præda castrorum militi data. 7, 24
Præda in campo Martio exponitur, ut sua quisque cognita abduceret. 3, 10. propter inopiam ærarii à Cos. vendita. 31
Præda ad quæstores redacta magna militum ira. 5, 26
Prædæ dulcedine longe progressus miles non sine periculo. 9, 38
Prœlium inter Romanos & Sabinos acerrimum. 3, 62
Prœlium Romanorum & Samnitium atrox. 7, 33
Prœlia Gallorum prima plus virorum, postrema minus quam fœminarum sunt. 10, 28
Præmia magna conatis magnis si proponantur, homines nihil non aggredientur. 4, 35
Præneste. 6, 29. à Latinis ad Romanos defecit. 2, 19. per deditionem recipitur. 6, 29
Prænestinis ex SC. bellum indictum. 6, 22
Prænestini agro Sabino, deinde Romano pervastatis, ad portam Collinam signa inferunt. 6, 28. terga vertunt. 29
Prænestinorum octo oppida capiuntur. *ibid.*
Prænestini montes. 3, 8
Præsultator. 2, 36
Prætexta. 2, 54
Prætextati consules. 7, 1
Prætores duo primum creati. *Ep.* 19.
Prætor maximus creatus, qui Idibus Septembribus clavum pangat. 7, 3
Prætor urbanus ex Patribus creatus. 6, 42. quando id primum factum. 7, 1

Prætor primus de plebe creatus Q. Publilius Philo. 8, 15
Prætor collega consulibus atque iisdem auspiciis creatus. 8, 32
Prætorum numerus ampliatus, ut essent quatuor. *Ep.* 20.
Prata Flaminia. 3, 54. Quintia. 3, 26. Vacci. 8, 19
Prima legio. 10, 18
Primipilus primus centurio appellatus. 7, 41
Primipili inter triarios. 8, 8
Principes in militia qui? *ibid.*
Principia omnia parva. 7, 2
Prisci Latini. 1, 3
Privæ tunicæ. 7, 37
Privatarum rerum respectus semper officit Rebuspublicis. 2, 30
Privernates. 7, 15. vincuntur & eorum urbs in deditionem accipitur. 16. deficiunt, sed mox subiguntur. 8, 1
Privernatibus civitas datur. 8, 21
Privernatum Senatus trans Tiberim habitare jussus. 8, 20
de Privernatibus quid statuendum esset, Senatus consulitur. 21
Privernatis legati liberum responsum. *ibid.*
Proca XIV Rex Albanus. 1, 3. Numitorem atque Amulium procreat. *ibid.*
Proconsules tribuni mil. cons. potest. creantur. 4, 31
Proculus Geganius Macerinus Cos. 4, 12
Proculus Virginius Cos. 2, 41
Proculi Julii concio de apotheosi Romuli. 1, 16

PRODIGIA.

Prodigium. 10, 23
Prodigia cœlestia & in agris & in urbe visa. 2, 42
Prodigium mirabile, Ser. Tullio caput, multorum in conspectu arsit. 1, 39
Prodigia spreta. 5, 15
in Albano monte lapidibus pluit. 1, 31
Arpis palmæ in cœlo visæ. 8, 1
Bos locuta. 3, 10
Caput humanum integra facie apparuit. 1, 55
Carne pluit. 3, 10
Cerva a Gallis configitur. 10, 27
Cœlum ardere visum. 3. 5, 10
Corvus ante Consulem L. Papirium occinit. 10, 40
Lacus in nemore Albano sine ullis cœlestibus aquis, causave qua alia in altitudinem insolitam crevit. 5, 15
Lapidibus pluit. 7, 28
Lapidibus pluit in monte Albano. 1, 31
Lupus ad Romanos fugit. 10, 27
Lupi visi in Capitolio fugati à canibus. 3, 29
Vox è summi cacuminis loco audita. 1, 31
Vox è specu reddita. 1, 56
Vox ingens edita è silva Arsia. 2, 7
Vox humana clarior noctis silentio edita. 5, 32
Proditori nihil unquam fidum. 1, 2
Proditori præter libertatem duarum familiarum bona in præmium data 4, 61
de Proditoribus supplicium sumptum 2,
Proles è terra nata. 1,

PROVERBIA.

Arborem, quam quis consevit, sub ea alium legere fructum indignum est. 10, 2
Cœlum ac terras miscere. 4,
Compressis fidere manibus. 7, 1
Fortes Fortuna adjuvat. 8, 2
Impedimentum pro occasione arripere. 2, 3
Malum malo aptissimum. 1, 4
Malum malo augetur. 7,
Parietibus dicere jura. 3, 5
Porsennæ bona vendere. 2, 1
Puncto temporis maximarum rerum momenta vertuntur. 3, 2
ad Triarios res rediit. 8,
Provocatio omnibus Magistratibus adita. 3, 5
Ptolomæus Ægypti rex. *Ep.* 14.
Publicum substantive, pessimo publico. 2,

Publicæ utilitati semper officit respectus rerum privatarum. 2,30
Publicia tribus addita. 7, 16
C. Publilius ob æs paternum ultro nexus. 8,28
L. Publilius Volscus tr. mil. cons. pot. 5, 12
Q. Publilius Philo Censor. 8, 17
Q. Publilius trib. pl. 6, 19. M. Manlio diem dicit. 20
Q. Publilius Decemvir mensarius. 7, 21
Q. Publilius Philo Cos. 8, 12. primus de plebe Prætor factus. 8, 15. 10, 8. Magister equitum. 8, 16. II Cos. 22
Q. Publilio, qui Palæpolitanos obsederat, omnium primo prolatum imperium, & acto honore decretus triumphus. 8, 26
Q. Publilius Philo Cos. 9, 7. ejus res gestæ. 13
T. Publilius augur de plebe. 10, 9
Volero Publilius homo de plebe ad tribunos appellat. 2, 55. provocat ad populum. *ibid.* prævalens ipse, & adjuvantibus advocatis lictorem repellit. *ibid.* trib. pl. creatur. 56. rogationem fert ad populum, ut plebeji Magistratus tributis fiant Comitiis. *ibid.* à plebe tribunus reficitur. *ibid.*
Pudicitia amissa mulieri nihil salvum. 1, 58
Pudicitiæ Patriciæ sacellum in foro Boario. 10, 23
Pudicitiæ Plebejæ ara à Virginia Asilia dedicatur. *ibid.*
Pugna atrox. 7, 26. inter Sabinos & Tullium Hostilium ad silvam Malitiosam. 1, 30. inter Æquos & Romanos. 3, 2
Pugna Romanorum & Hernicorum acris. 7, 8
Pugna ad Sueffulam commissa. 7, 37
Pugnæ forma insolita Romanos exterret. 4, 33
Pullarius L. Papirium Cursorem admonet. 8, 30. nuntiat auspicia secunda esse. 9, 14. in auspicium mittitur. 10, 40. auspicium mentitur. *ibid.*
Inter Pullarios altercatio orta. *ibid.*
Pullarius pilo ictus ante signa cadit. *ibid.*
Pulvinaria Deorum, vide *Supplicationes.*
Pulvis elatus mistusque fumo lucem ex oculis virorum equorumque aufert. 4, 33
Pupinienses ager. 9, 41
P. Pupius primus ex plebe quæstor creatus. 4, 54
Pylæmenes rex ad Trojam cecidit. 1, 1
Pyrrhus Epirotarum rex, ut auxilium Tarentinis ferret, in Italiam venit. 7, 29. *Ep.* 12.
Pythagoras Samius quo tempore vixerit. 1, 18. literas juvenes docuit. *ibid.*
Pythicæ sortes. 5, 23
Pythicum oraculum. 5, 15

Q.

QUadrigarum in diversum incitatarum supplicium. 1, 28. primum & ultimum apud Romanos supplicium in Fusserio. *ibid.*
Quadringenariæ cohortes. 7, 7. 10, 40
Quadruplatoris nomen infame. 3, 72
Quæstionem postulare. 2, 29
in Quæstoribus creandis prælati Patricii. 4, 44
Quæstores etiam ex plebejis. 4, 54
ob Quæstores inter plebem ac Patres discordia. 4, 43
Quæstoria Comitia. 4, 54
Quæstorium captum, & Quæstor à Samnitibus occisus. 10, 32
Quartarii vini M. Manlio dati ab universis militibus. 5, 47
Quercus pastoribus sacra. 1, 10
Quietis fanum. 4, 41
Quinqueviri postulati à C. Terentillo Arsa trib. pl. qui scriberent leges de imperio consulari. 3, 9
Quinqueviri creati ut agrum Pomptinum dividerent. 6, 21
Quinqueviri mensarii. 7, 21
Quintilibus Calendis magistratus initus. 5, 32
Cn. Quintilius clavi figendi causa dictator dictus. 8, 18
M. Quintilius Varus trib. mil. cons. potestate. 5, 1

Sex. Quintilius Cos. 3, 32. moritur. *ibid.*
Quintia gens. 3, 12
Quintii Albani in Patres lecti. 1, 30
Quintius Capitolinus legatus. 4, 17
Quintius Cincinnatus trib. mil. cons. pot. 4, 49
C. Quintius tribunis resistit. 3, 11. à principibus civitatis defenditur. 12. de vi in civem illata accusatus. 13
Cæso Quintius primos vades publicos dedit. *ibid.*
C. Quintius Cincinnatus trib. mil. 6, 32
C. Quintius Capitolinus ædilis. 7, 1
L. Quintius Cincinnatus, Cæsonis pater, Cos. creatus. 3. 12, 19. ejus in tribunos vehemens oratio. *ibid.* non patitur se contra S. C. consulem reficí. 21. ab opere agresti ad dictaturam arcessitur 26. patronus ab exercitu salutatur. 26. dictatura in sex menses accepta se abdicat. *ibid.* C. Servilium Ahalam magistrum equitum dicit. 4, 14
L. Quintius, Cincinnati F. tribunus mil. cons. pot. 4, 16. magister equitum dictus. 17. iterum trib. mil. cons. potestate creatur. 35. III trib. mil. cons. pot. 44. sextum. 6, 6
P. Quintius Cincinnatus trib. mil. cons. pot. 4, 61
Q. Quintius trib. mil. cons. pot. 6, 36
T. Quintius triumvir creatus. 3, 1. vulneratur. 5
T. Quintius trib. mil. cons. pot. 6, 28. magister equitum dictus. 7. 11. triumvir coloniæ deducendæ. 8, 16
T. Quintius Barbatus Coss. creat L. Papirium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. 4, 7
T. Quintius Cos. gratiæ actæ, quod ejus opera mitigata discordia inter Coss. & trib. 2, 57. per patres clientesque patrum Cos. creatus. 64. ejus insigne stratagema. *ibid.*
T. Quintius Capitolinus III Cos. 3, 12. IV Cos. 66. ejus ad Quirites oratio. 67. ejusdem laus. 69. V Cos. creatur. 4, 8
T. Quintius Capitolinus togatus armatam collegæ gloriam æquat. 4, 10. ejus elogium. *ibid.*
T. Quintius Capitolinus quæstor. 3, 25
T. Quintius Capitolini F. Capitolinus Cos. 4, 43. trib. mil. cons. pot. 61. magister eq. 6, 1
T. Quintius L. F. Cincinnatus (eidem & Penno cognomen) creatus Cos. 4, 2
T. Quintius Cincinnatus trib. mil. cons. pot. 6, 4 trib. mil. cons. pot. iterum. 16. dictator creatur. 2
T. Quintius octo Prænestinorum oppida vi capit. *ibid.* triumphans urbem ingreditur. *ibid.*
T. Quintius Pennus iterum Cos. 4, 3
tribunus mil. cons. pot. 31. mag. equitum dictus. 6, 42. dictator. 7.
T. Quintius Torquatus adversus S. mnites mittitur. 8,
Quintia prata. 3, 2
Quirinalis flamen à Numa creatu 1,
Quirinalis collis urbi à Servio Tull adjectus. 1,
Quirini ædes dedicata. 10,
Quirites unde dicti. 1,
Quiritium fossa. 1,

R

M. RAbulejus creatus Decemv 3,
Racilia, uxor L. Quintii Cincinna 3,
Ramnenses à Romulo institu 1,
Ramnenses tribus antiqua. 1,
Ramnensi Curiæ à Romulo nom 1,
Raptus virginum Sabinarum.
Raptus scortorum penè bellum e tans. 2
Redemptio Romanorum à Gallis sessorum. 5
Regillus lacus. 2. 19
Regnum Romanum tertius pere nus affectat Tarquinius Pris 1
Regni cupido avitum malum in mulo.

Religio pie magis quam magnifice culta. 3, 57
Religio scelere non exsolvitur. 2, 32
Religionis cura Romæ. 5. 14, 46
Religionis pravæ malum. 1, 31
Religione exsolvere populum. 2, 37. 9, 9
Religionibus dediti Etrusci. 5, 1
Religionibus procurandis instituti ludi. 7, 2
Religiosi dies. 6, 1
Remus capitur. 1, 5. regi Amulio traditur. *ibid.* ad supplicium Numitori deditur. *ibid.* Aventinum ad inaugurandum capit. 6. Remo sex vultures ad augurium veniunt. *ibid.* occiditur. *ibid.*
Reipublicæ administratio quam difficilis. 2, 54
Res adversæ admonent religionum. 5, 51
Rerum humanarum momenta sæpe temporis puncto mutantur. 3, 27
Rerum privatarum respectus semper officit publicis consiliis 2, 30
Rebus antiquis quantum fidei habendum. 5, 21
Rebus verba accommodare explicatis consiliis, facile. 8, 4
Reum, cui capitalis dies dicta sit, & de quo propediem futurum judicium, eum indicta causa non debere violari. 3, 13
Rex sacrificulus. 2, 2
Regis exemplum omnes sequuntur. 1, 21
Regia potestas non tam immutata Romæ inducto consulatu, quam velut annua facta. 2, 1
Regii nominis ac fastus invidia apud Romanos. 2. 1. 3, 37
Regni abominatio apud Romanos. 2, 41. ejus affectati suspicio quam odiosa. 4, 2
Regni cupido. 1, 6. 2, 7
Regni invidia etiam inter domesticos infida omnia atque infesta facit. 1, 42
Rhea Silvia vovit virginitatem perpetuam. 1, 3. vi compressa, cum geminum partum edidisset, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat. 4. vincta in custodiam datur. *ibid.* ejus pueros in profluentem aquam mitti jubet Amulius. *ibid.*
Rogatio promulgata, ut pro Duumviris sacris faciundis Decemviri creentur. 6, 37
Rogatio lata, ut tribuni militum seni deni in quatuor legiones crearentur. 9, 30
Rogatio L. Trebonii trib. pl. 3, 65
Rogationis carmen de trib. M. Duillio recitatum. 3, 64
Roma à Romulo conditur. 1, 6. intra annum instaurata. 6, 4. Albæ ruinis crescit. 1, 30. Anco Martio Rege ut creverit. 33. muro lapideo cingitur. 38. à Servio Tullio amplificatur. 44. quadrifariam divisa regionibus. 43
Roma caput orbis terrarum. 1, 16
Romæ forma civitatis iterum mutatur anno trecentesimo altero quam condita est. 3, 33
Romæ urbis fortuna misera. 3, 7
Romana gens victa quiescere nequit. 9, 3
Romana juventus connubiorum ergo Sabinas virgines rapit. 1, 9
Romanæ Reipublicæ laus. *Præfat. lib.* 1.
Romani ab Albanorum regum stirpe oriundi. 1, 23
inter Romanos & Albanos fœdus initum. 1, 4
Romani hostibus potius quam regibus urbem patefacere malunt. 2, 15
Romani milites odio Decemvirorum se vinci patiuntur. 3, 42
Romani equites frenos equis detrahunt. 4, 33
Romani cedunt Volscis. 4, 38. ab Æquis vincuntur. 46. vincunt Volscos & eorum socios. 57. ab Æquis fugantur. 5, 28. cæsi à Gallis, ut ne nuncius quidem cladis Romam venerit. 38
Romanorum in rebus desperatis consilium. *ibid.*
Romani quo pretio se à Gallis redemerint. 5, 48. Volscorum fines deprædantur. 6, 31. instructa acie intra munimenta Hetruscos paulo ante lucem invadunt. 4, 37. filiunt fugam duce amisso. 10, 29

Romanus populus in libertate est, non in regno. 2, 15
Romani ludi. vide *Ludi*.
Romanorum clades. 2, 59. 10, 35.
gratitudo. 2, 10. modestia. 3, 6
T. Romilius Cos. 3, 31. ei dies dicitur. *ibid.* X millibus æris damnatur. *ibid.* Decemvir creatur. 33
Romulus Silvius XII Albanorum rex. 1, 3
Romuli & Remi educatio. 1, 4
Romulus & Remus Amulium obtruncant. 1, 5
Romulus fratrem liberat. *ibid.*
Romulus & Remus avum Numitorem regem salutant. 1, 6
Romulum & Remum cupido urbis condendæ cœpit. *ibid.*
inter Romulum & Remum dissidium. *ibid*
Romulus fratrem Remum, quod novos muros transiluerit, occidit. *ibid.* urbem suo nomine appellatam condit. 7. Palatinum munit, sacraque aliis diis Albano ritu facit. *ibid.* asylum aperit. *ibid.* centum creat Senatores, & cur. *ibid.* legatos mittit qui societatem connubiumque novo populo peterent. 9. Sabinas raptas consolatur. *ibid.* Cæninensium regem obtruncat. 10. Capitolium ascendit, ac templum Jovi Statori dedicat. *ibid.* Romanos fugientes resistere jubet. 12. populum in XXX curias dividit. 13. trecentos Celeres ad sui corporis custodiam instituit. 16. deus creditur. *ibid.* septem & triginta annos regnat. 21. alter Camillus. 5, 49
Romularis ficus. 1, 4
Romulea urbs. 10, 17. capitur. *ibid.*
Rorarius secundum vexillum ducebat. 8, 8
Rorarii inter antepilanos concurrunt. 9
L. Roscius legatus à Fidenis interfectus. 4, 17
Rostra unde dicta. 8, 14
in Rostris statuæ publicæ positæ. 4, 17
Rostra navium in æde Junonis veteri fixa. 10, 2
Rupes saxa, locus. 2, 49
Rudimentum. 1, 3
Ruffrium, oppidum Samnii. 8, 25
Ruffuli qui? 7, 5
Ruminalis ficus. 1, 4. 10, 23
Rusellanus ager. 10, 37
Sp. Rutilius Crassus trib. mil. consul. potestate. 4, 47
Rutili victi ab Ænea. 1, 2. diffusi rebus, ad florentes Hetruscorum opes, Mezentiumque, eorum regem confugiunt. *ibid.*
Rutulorum bellum. 1, 57

S.

SAbatina nova tribus. 6, 5
Sabellæ cohortes. 10, 15
Sabellus ager. 8, 1
Sabini bellum contra Romanos movent, ob raptum filiarum. 1, 2. arcem tenent. *ibid.* cum Romanis pacem faciunt. 13. migrant plures Romam & Capitolium inhabitant. 33. cæteri vincuntur. 3
de Sabinis triumphatum. 1, 1
Sabini de pace legatos Romam mittunt. 1, 18. vincuntur. 1. 26, 53. Romanos fines depopulantur. 3. 26, 3
Sabinorum castra diripiuntur. 3, 6
Sabinus bovem miræ magnitudinis a Dianæ fanum ducit. 1, 4
Sabina juventus scorta per lasciviam rapit. 2, 1
Sabinæ virgines rapiuntur. 1, 9. Romulus eas consolatur. *ibi*
Sabinarum mulierum oratio. 1, 1
Sabinarum virginum patres Roman migrant. *ibi*
Sabinorum rex Titus Tatius. 1, 1
Sabinæ legiones. 3, 1
Sacellum Pudicitiæ Patriciæ in fo Boario. 10, 2
Sacer mons. 2, 32. 3, 5
in Sacrum montem relicto Aventin plebs secedit. 3, 5
Sacerdotum creandorum auctor Numa. 1, 2
Sacerdotes soli Patricii, non etia plebeji. 10,
Sacerdotes soli divorum imagines a trectant. 5, 2
Sacerdotes velati suis insignibus a castra hostium eunt supplice 2,
Sac

Sacerdotes Tarquinienſium facibus ardentibus anguibuſque prælatis Romanum militem turbant. 7, 17
Sacerdotum ſacris faciundis ea aſſiduitas, ut multi nunquam urbem linquant per noctem. 5, 52
Sacerdotum & Augurum numerus. 10, 7
de Sacerdotiis cum plebe communicandis inter primores civitatis plebejoſque certamen. 10, 6
Sacra via. 2, 13
Sacramenti ſuperſtitioſo ritu initiantur Samnites. 10, 38
Sacramento dicere. 4, 53
Sacramento ſolvi. 2, 32
Sacrata lex. 5, 11. 9, 26
Sacrata lex lata. 7, 41
Sacrum Samnitium hominum ac pecudum mixto ſanguine reſperſum. 10. 38, 39
Sacrificulus rex creatus. 2, 2. 6, 41
Sacrificulus vivo flumine perfundebatur. 1, 54
Sacroſancti qui ſint. 3, 55
Salis vendendi arbitrium privatis conceſſum. 2, 9
Salaria via. 7, 9
Salentini. 9, 42
Salentino agro pax parta. 10, 2
Salii XII à Numa inſtituti. 1, 28
Saliorum carmina. *ibid.*
Salinæ factæ. 1, 34
Salinæ Romanæ. 7, 19
Salluvii ubi conſederint. 5, 35
P. Salonius. 7, 41. P. C. obteſtatur ne ſuum honorem præponant concordiæ civitatis. *ibid.*
Salpinates populi. 5, 31
Saltationis ritus in ludis ſcenicis. 7, 2
Saltus Germanici. 9, 36
Saltus Caudini non ubique Samnitibus. 9, 7
Salutis ædes à C. Junio Bubulco cenſore locata. 9, 43. dedicatur. 10, 1
Samnites primo impetu feroces. 10, 28. fœdere in ſocietatem accepti. 7, 19
Samnitium bellum quibus de cauſis ſuſceptum. 7, 29
ad Samnites mittunt legatos Romani deprecatum pro Campanis. 7, 31. eis bellum indicitur. 32. vincuntur. 33. eorum caſtra diripiuntur cæſis ad XXX millia hoſtium. 36. exercitus à M. Valerio Corvino fugatur. 37. cum Samnitibus fœdus icitur. 8, 2. Samnitium legati pacem orant. *ibid.*
Samnites fraude Palæpoli ejecti. 8, 26. iniquo loco Romanos ejiciunt. 38. ad Caudium caſtra locant. 9. 2. intercipiunt exercitum Romanum. 3. ſub jugum mittunt. 6. à Publilio Coſ. fuſi. 13. Samnitium VII millia militum ſub jugum miſſa. 15
Samnites rebellant. 9, 21
Samnitium ducem magiſter eq. interficit. 22
Samnites ac Lucerini ad internecionem cæſi. 23
Samnites ad Caudium ex Apulia redeunt. 27. Romanos ex inſidiis adoriuntur. 31. Samnitium XX millia cæduntur. *ibid.* Samnites auro & argento ſcuta cælant. 40. vincuntur & eorum caſtra diripiuntur. *ibid.* Q. Martium Tremulum Coſ. aggrediuntur. 43. Samnitium cæſa XXX millia. *ibid.*
de Samnitibus victis à L. Poſtumio & Ti. Minucio Coſſ. variant auctores. 9, 44
Samnites legatos de pace Romam mittunt. 45. eis fœdus antiquum redditum. *ibid.*
Samnites arma & rebellionem ſpectare, nuntiatur à Picentibus. 10, 11. adverſus Samnites ambo Coſſ. profecti fines hoſtium depopulantur. 14. Samnites in fugam diſſipati. *ibid.* finibus ſuis pulſi Hetruriam petunt. 16. depopulantur Romanorum fines. 20
Samnitium præcipua quæque oppida à P. Decio Coſ. expugnantur. 10, 17
Samnites relictis in dimicatione Gallis in caſtra fugiunt. 29. caſtra Romana oppugnant. 32. adventu Poſtumii diſcedunt. 33. inſtruunt aciem. 35. nudi ſub jugum mittuntur. 36. ſummo conatu & apparatu bellum inſtaurant. 38. terga vertunt. 41. Satrici mœnibus ſe includunt. 6, 8.

cum Samnitibus fœdus quarto renovatum. *Ep.* 11.
Sanci Semonis sacellum. 8, 20
Sariſſæ haſtæ prælongæ Macedonum. 9, 19
Saſſula urbs capta. 7, 19
Saticula deditur. 9, 22
Satira Romanorum. 7, 2
Satricum colonia deducta ab Antiatibus. 7, 27
Satricum Romanis ademptum. 2, 41. expugnatur. 6, 9. igni à Latinis concrematur. 6, 33. Satricani ad Samnites deficiunt. 9, 12. Satricum obſidet Papirius Coſ. 9, 16. Satricum Coſ. ingreſſus Samnitibus cæſis de Satricanis ſontibus pœnas ſumit. *ibid.*
Saturnalia quando inſtituta. 2, 21
Saxa Rubra, locus. 2, 49
Saxo quadrato Capitolium ſubſtruitur. 6, 4
M. Scantius trib. pl. 10, 46
Scaptia tribus addita. 8, 17
P. Scaptius. 3, 71. ejus impudens oratio. *ibid.*
Sceleratus campus. 8, 15
Sceleratus vicus. 1, 48
Scelus neminem exolvit religione. 2, 52
Scenici ludi quando primum Romæ inſtituti, & cur? 7, 2
Scortorum raptus penè bellum excitans. 2, 18
Scriptorum veterum varietas. 10, 57
Scuta Samnitium auro & argento cælata. 9, 40
Scuta aurata dominis argentariorum ad forum ornandum divitâ. *ibid.*
Scutum Romanum. 9, 19
Scuto magis quam gladio plebi opus eſt contra Patricios. 3, 53
Scutatorum turba. 8, 8
Seceſſio, ultima apud veteres Romanos rabies. 7, 40
Seceſſio pleb. in Montem ſacrum ex Aventino. 3, 52. 7, 40
Seceſſioni militum venia data. 7, 40
Secundæ res negligentiam creant. 6, 3
Secundarum rerum moderatio difficilis. 9, 17
Secures T. Lartio dictatori prælatæ primum. 2, 18
Secures illigatas faſcibus lictores Decemviris præferunt ad terrorem. 3, 36
Seditio labes civitatum. 2, 44
Seditio inter plebem & ſenatum. 2, 27. 5. 10, 24
Sella curulis. 7, 1. ab Etruſcis ſumpta. 1, 8
Sellularii opifices ad bellum exciti. 8, 20
Semita ſaxo quadrato à Capena porta ad Martis ſtrata. 10, 23
A. Sempronius Coſ. 2. 21, 34
A. Sempronius Atratinus primus trib. mil. conſ. pot. 4. 7, 35, 44. trib. mil. conſ. pot. tertium. 47
A. Sempronius Atratinus mag. equit. 6, 28
C. Sempronius ab Hortenſio trib. pl. accuſatur. 4, 42. ejus negligentia & temeritas. 37
L. Sempronius Atratinus Coſ. creatur. 4, 7. ejus conſulatus dubius. *ibid.* cenſui agendo à populo præficitur. *ibid.*
P. Sempronius Sophus Coſ 9, 45. pontifex. 10, 9. cenſor creatus. *ibid.*
Semunciarium fœnus ex unciario factum. 7, 27
Senatores munus vigilum obeunt in tumultu. 3, 56
Senatores ſoli olim legati. 4, 52
Senatus à ſe ad populum rejicit. 2, 27 adverſus Senatus auctoritatem tendere nefas. 5, 9
Senatus in Capitolio habitus. 3, 21
Senatus Rom. tanquam multorum regum conſeſſus. 9, 17
Senatuſconſultum factum. 3, 21. 4. 12. 45. 5. 7, 29, 30. 8, 16
Senatuſconſultum ut Decemviri ſe primo quoque tempore magiſtratu abdicarent. 3, 54. ut Conſularia Comitia haberentur. 4, 25. de creandis tribunis militum. 55. ut coloni Caſſinum deducerentur. 9, 28. de Poſtumiana cæde. 4, 51. ne quis Patricius in Capitolio habitaret. 6, 20
Senatuſconſulti forma neceſſitate ultima. 3, 4

Senatusconsulta delata in ædem Cereris. 3,55
Senectus Camillum non frangit. 6,22
Senectus Romana destinata mori capta Roma à Gallis. 5,41
Senectutis modesta excusatio, ne fias magistratus. 5,18
Senilis animus novo imperii socio vix adsuescit. 10,22
Seniores coacti nomen dant militiæ. 5, 10. urbis custodiam agunt. *ibid.*
Seniorum cohortes factæ. 10,21
Senioris cujusdam Vejentis vaticinium. 5,15
Senones populi. 5, 34. Clusium Romamque veniunt. 35. eam capiunt. 41
Senones Galli ad Clusium veniunt. 10,26
Sentinatium ager. 10,27
Sepinum in Samnio occupatur. 10,44. magna vi à Papirio Cos. expugnatur. 45
Sepulcra extant quo quisque loco ex Curiatiis cecidit. 1,25
Sepulcrum Horatiæ saxo quadrato extructum. *ibid.*
Sepultura prohibitus à genero Servius Tullius rex. 1,49
Sergia epoto medicamento moritur. 8,18
Cn. Sergius trib. mil. cons. pot. 6,5
L. Sergius. 4. 30. legatus. 5,28
L. Sergius Cos. 4, 17. à bello quod gessit, Fidenas dictus. *ibid.* trib. mil. cons. pot. 25. 35. iterum Cos. 50. trib. mil. consulari potestate iterum. 5,16
M. Sergius creatus Decemvir. 3,35
M. Sergius Fidenas trib. mil. cons. pot. 4, 61. iterum. 5, 8. ei dies dicitur. 11. X mil. gravis æris damnatus. 12
Servilii in Patres à Tullio Hostilio lecti. 1,30
A. Servilius Priscus (*alii Structo cognomen tradunt*) dictator. 4,21
A. Servilius Cos. 2,49
C. Servilius Ahala magist. eq. 4,13. Sp. Mælium obtruncat. 14. Cos. creatur. 15. trib. mil. cons. potestate. 56. P. Cornelium dictatorem dicit. 57. trib. mil. reficitur continuato honore. *ibid.* trib. mil. cons. pot. III creatus. 5,8. ejus gravis oratio ad tribunos plebis. 9
L. Servilius Structus trib. mil. cons. pot. iterum. 4,47
P. Servilius Cos. 2, 21. ejus populare edictum. 24. seditionem comprimit. 23. Cos. creatur. 3,6
Q. Servilius trib. mil. cons. pot. 5,36
Q. Servilius per Patres Patrumque clientes Cos. creatur. 2,64
Q. Servilius cognitor. 4, 30. quæstor. 3,24. trib. mil. cons. pot. 5,8.6,22. iterum. 6,31. Cos. creatur. 7, 1. interrex. 17. magister equitum. 23. Cos. 38
Q. Servilius Fidenas trib. mil. iterum. 5,14. interrex. 17. III trib. mil cons. pot. 24. IV 36. V 6, 4. VI 6.
Q. Servilius Ahala Cos. 7,4. dictator adversus Gallos. 11
Q. Servilius Priscus. 4, 26. ex SC. dictator dictus. 46
Sp. Servilius Cos. 2.51,52
Sp. Servilius Priscus censor. 6,31
Servus dominorum proditor. 2,4
Servi ad libertatem & pileum vocati. 3,1,
Servorum incendiariorum conjuratio detecta. 4,45
Servorum sub furca cædendorum mos. 2,36
Servi Capitolium duce Ap. Herdonio Sabino occupant. 3,15
P. Sestius decemvir. 3, 33. quæstor. 4, 50
Setini populi. 8,1
Setinus ager. 8,19
Severitas comitati conjuncta. 8,36
Severitatis nimiæ malum. 8, 30 & *seqq.*
Severitatis paternæ mirum exemplum. 8,7
Sextarii vini, honoris ergo, liberatori exercitus, à legionibus collati. 7, 37
Sextiles Calendæ olim anni principium. 3,6
C. Sextilius trib. mil. ex plebe. 6,30
L. Sextius trib. pl. 4, 49. strenuus adolescens. 6,34. leges adversus Patriciorum opes promulgat. 35. VIII trib. pl. 36. continuari sibi tribunatum recusat. 39. X tribunus rejectus.

fectus. 42. de plebe primus Cos. factus. *ibid.*
Sibyllæ in Italiam adventus. 1,7
Sibyllini libri ex SC. aditi. 5,13
Siccitas. 4,30
Siccius Decemvirorum fraude occiditur. 3,43. ei publica impensa militare fit funus. *ibid.*
C. Sicinius trib. pl. tributis comitiis creatur. 3,54
Cn. Sicinius trib. pl. Appio diem dicit. 2,61
T. Sicinius Cos. 2,40. trib. pl. 5,24
Sidicini 8, 2. Campanis se conjungunt. 7,29
Sidicinus ager. 10,14
Signiam coloni missi. 1,56. 8,3
Signia colonia, supplero numero colonorum iterum deducta. 2,21
Signa militaria ex ærario deprompta. 4,22
Signa militaria XXVI à Samnitibus capta. 9,44
Signa militaria XXIII capta. 10,14
CLXX capta. 7,37
Signum Prænestæ devectum T. Quintius dictator in Capitolium Jovis imperatoris infert. 6,29
Signum Jovis in Capitolio fulmine dejectum. *Ep. lib.* 4.
Signatum argentum. 4,60
Sigovesus Ambigati Gallorum regis sororis filius. 5,24
Q. Silius primus ex plebe quæstor creatur. 4,54
Silva Ciminia. 9. 36, 38. Malitiosa. 1,30
Silvani vox audita. 2,7
Silvius Ascanii filius. 1,3. casu quodam in silvis natus. *ibid.*
Silvius cognomen omnibus, qui Albæ regnarunt. 1,3
Similia, 5,3
Similitudo morum amicitiam facile conciliat. 1,46
Simulacra infantium conditorum urbis sub uberibus lupæ. 10,23
Simultatum memoria patriæ remissa. 9,38
Sinuessa urbs. 8,11. 10,21
Sipontum urbs. 8,24
Societas alia fit pacto, alia ingeneratur a natura. 5,27
Socii Romanorum sine duce aut exercitu Romano propriis viribus bellum gerere non poterant. 2,53. 8,4
Solstitialis orbis. 1,19
Solenne Pani Lycæo ab Euandro institutum. 1,5
Solistimum tripudium. 10,40
Solonis leges à legatis Romanis descriptæ. 3,31
Solonius ager. 8,12
Somnium Ti. Atinii. 2,36
Sora colonia deducta. 10, 1. capitur. 7, 28. ad Samnites deficit. 9, 23. capitur. 24. iterum expugnatur. 43. recipitur à Samnitibus. 44
Soranus transfuga spem Soræ capiendæ consulibus promittit. 9,24
Soranæ defectionis auctores capite mulctantur. 9,25
Soranus ager. 10,33
Soror à fratre occisa Romæ. 1,26
Sorores æquali dignitate maritis elocandæ. 6,34
Sororium tigillum. 1,16
Sortes Dodonæi Jovis. 8,24. Oraculi Pythici. 5,15
Sotimus minister ex regiis pueris. 8,24
Spectrum per quietem utrique consulii visum, 8,6
in Specu duo millia absumpta fumo & vapore. 10,1
Spolia opima quæ? 4,20. *Ep.* 20.
Spolia in æde Jovis Feretrii prope Romuli spolia ab A. Cornelio Cosso dono fixa. *ibid.*
Spolia hostium Jovi Victori cremantur. 10,29. Vulcano. 1,37
Spongiæ usus in bello pectori tegendo. 9,40
Spuere non licet, ubi sacra Romana defossa fuere, excidio urbis Gallicano. 5,40
Statarius miles. 9,19
Statius Gellius Samnitium imperator capitur. 9.44
T. Statius tribunus. 2,52
Stator Jupiter. 1,12
Statua Romæ Actio Navio posita. 1,36
Statua Horatio Cocliti in Comitio posita. 2,10

Statua equestris Cloeliæ in acra via posita. 2,13
Statuæ publicæ legatorum, qui Fidenis cæsi sunt, in Rostris positæ. 4,17
Statua equestris Q. Marcio Tremulo Cos. decreta, Hernicis devictis. 9,43
Stellates campi. 9,44. 10,31
Stellatina nova tribus. 7,4
Stipendium miles de publico accipit. 4,59
Stipendia emerita. 7,39
Stipendiarii. 8,8
Stratagema T. Quintii Cos. insigne. 2,64
Stratagema C. Sulpitii dictatoris. 7, 14
Strenue facere, quam scitè dicere, Imperatori præstantius. 10,19
Stuprum Lucretiæ. 1,58
Stupri damnatæ matronæ multatæ pecunia. 10,31
Stuprum ut à filia avertat, eam pater occidit. 5,48
Subcenturionis legendi mos. 8,8
Subitarii milites qui. 3,4
Sublicius pons 5,40. quando primum in Tiberi factus. 1,23
Suburana tribus. *Ep.* 20.
Suessa Aurunca appellata. 8,15
Suessa colonia deducta. 9,28
Suessa Pometia. 1,11
Suessulani. 8,14
Suffragia non semper eodem modo lata Romæ. 1,43
C. Sulpicius Præticus Cos. 7,2
C. Sulpicius dictator. Sex. Tullium secreto alloquitur. 7, 14. ad milites orationem habet. 15. ejusdem stratagema. 14. auri magnum pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrat. *ibid.* interrex creatur. 7. 17,22
C. Sulpicius Camerinus censor creatur. 6,27
C. Sulpicius Longus Cos. 8, 15. iterum Cos. 8,37.9,24
C. Sulpicius Præticus III Cos. 7, 17. IV Cos. 7,19,22
C. Sulpicius Cos. 7,9
P. Sulpicius Saverrio Cos. 9, 14. censor creatur. 10,9
P. Sulpicius Camerinus legatus Athenas mittitur ad Solonis leges describendas. 3,31
Q. Sulpicius Longus tribunus militum. 5,36
Q. Sulpicius Cos. 4, 23. legatus. 27
Q. Sulpicius Camerinus trib. mil. cons. pot. iterum. 5,14
Ser. Sulpicius Cos. 2,19
Ser. Sulpicius, curio maximus, moritur. 3,7
Ser. Sulpicius Cos. trib. mil. cons. pot. 5,32
Ser. Sulpicius trib. mil consulari potest. 6, 22. legatus. 7, 7. dictator in Gallos creatur. 12
Ser. Sulpicius Decemvir creatur, 3,33. legatus consularis. 50. equitibus præficitur. 70. trib. mil. 5, 47. creatus interrex. 10,11
Ser. Sulpicius trib. mil. 6. 32, 36. majorem M. Fabii Ambusti filiam ducit. 34
Ser. Sulpicius Camerinus interrex. 6,5. Consul. 29
Ser. Sulpicius Rufus trib. mil. cons. pot. 6, 4. iterum. 18. III. trib. mil. cons. pot. creatus. 21
Superbia Campanis ingenita. 9,6
Superbiæ crudelitatisque, etsi feræ, non leves tamen veniunt pœnæ. 3,56
Superbus, cur dictus Tarquinius rex. 1,49
Superstitione animi fere, ubi corpora morbo laborant. 4,30
Superstitiosi fere homines à clade recenti. 6,5
Supplicatio per unum diem Æsculapio habita. 10,47
Supplicationes ob rem bene gestam adversus Samnites decernuntur. 10,21
Supplicationes ad omnia delubra. 3,7.
Supplicationes Consulum nomine in unum diem decretæ. 3,63
Supplicationes in biduum averruncandi prodigia. 10,23
Supplicationes in quatriduum. 5,23
Supplicia apud Romanos mitissima. 1,18
Supplicum insignia infulæ, velamenta.

ta, rami oleæ, vestis sordida. 2,39
Suovetaurilibus lustratur exercitus. 1,44
Suovetaurilibus Marti factum piaculum. 8,10
Sutrium. 10,14. claustra Etruriæ. 9,32. à Camillo recipitur victis Etruscis. 6, 3. ab Etruscis obsessum. 9,35
Synope, Græca urbs, Sinuessa à colonis Romanis appellata. 10,21

T.

TAbernaculi male captis vitium. 4,7
Tabernæ Romæ à Tarq. Prisco rege factæ. 1, 35
Tabernæ à L. Q. Cincinnato in luctu claudi jussæ. 3,27. iterum clauduntur. 4, 31. 9, 7.
Tabernæ Novæ, locus Romæ. 3,48
Tabula T. Quinctii dictatoris in Capitolio sub signo Jovis Imperatoris fixa. 6,29
Tabulæ duæ legum prioribus decem adjectæ. 3, 37
Tabulæ decem, fons omnis publici privatique juris. 3, 34
Tabulæ XII in æs incisæ in publico proponuntur. 3, 57
Tanaquil mulier cœlestium prodigiorum perita. 1, 34. Lucumonis uxor. *ibid.* ab Tarquiniis Romam migrat. *ibid.*
Tarentini. 8, 27
Tarentini legati. 9,14
Tarpeja virgo, Sp. Tarpeji filia, Capitolium prodit. 1,11. necatur. *ibid.*
Tarpeja rupes. 6,17
Sp. Tarpejus Romanæ arcis præfectus. 1,11. Cos. 3,31. in tribunum pl. eligitur. 65
Tarquinii, urbs. 1,34
Tarquinienses agrum Romanum depopulantur. 5, 16. opprimuntur. *ibid.* CCCVII milites Romanos pacatos immolant. 7,15. in Tarquinienses victos acerbe sævitum ob immolatos milites Romanos. 19
Tarquinienses inducias in XL annos impetrant. 7,22
Arruns Tarquinius mitis ingenii juvenis. 1, 48. clam ab uxore tollitur. *ibid.*
C. Tarquinius Patriciæ gentis, magister equitum dictus. 3,27
C. Tarquinius Collatinus primus consul Romæ. 2,2
L. Tarquinii Prisci nomen. 1,34
L. Tarquinius Pilicus tutor liberis regis institutus. 1, 35. regnum affectat. *ibid.* orationem ad plebem habet. *ibid.* creatur rex. *ibid.* centum in Patres legit. *ibid.* Circum maximum ædificat. *ibid.* muro lapideo urbem circumdat. 35. Sabinis bellum infert. *ibid.* centuriis equitum numerum auxit *ibid.* artem augurandi eludit. *ibid.* iterum Sabinis bellum infert. 37. aream ad ædem Jovis in Capitolio, quam bello Sabino voverat, fundamentis occupat. *ibid.* Servio Tullio filiam suam despondet. 39. securi fertur. 40
Tarquinius regnum affectat. 1, 47. socerum interimit. 48. quare Superbus appellatus. 49. ejus mores & res gestæ ab initio regni. *ibid.* primores Patrum interficit. *ibid.* armatis corpus circumsepit. *ibid.* injussu populi & Patrum regnat. *ibid.* primus morem Senatum consulendi solvit. *ibid.* Latinorum Procerибus conventum indicit. 50. Octavio Mamilio filiam nuptum dat. *ibid.* Turno Herdonio necem machinatur. 51. ejus ad Latinos oratio. 52. fœdus cum Latinis renovat. *ibid.* non ut injustus in pace rex, ita dux belli pravus fuit. 53. Volscis bellum in annos ducentos movit. *ibid.* pacem cum Æquis facit. 55. Jovis templum in monte Tarpejo ædificat. *ibid.* ei clauduntur portæ. 60. Hetruscos ad bellum sollicitat. 2, 6. exulatum ad generum Mamilium Octavium Tusculum abit. 15. ejus mors Romæ nunciatur. 21
Sextus Tarquinius, L. Tarquinii Superbi F. 1. 53. benigne à Gabinis suscipitur. *ibid.* nuncium ad patrem mittit. 54. Lucretiæ vim affert. 58
Tarquiniorum etiam nomen populo invisum. 2,2
Tarquiniorum ager Marti à L. Junio Bruto Cos. consecratus. 2, 5
Tarracinæ. 4,59

Titus Tatius, rex Sabinorum. 1, 10. Romæ regnat. 1, 34. Sp. Tarpeji filiam auro corrumpit, ut armatos in arcem accipiat. 1, 11. interficitur. 14
Taurini saltus. 5, 34
Tellenæ captæ. 1, 33
Telluris ædes. 2, 41
*Telum ultimum ac maximum necessitas. 4, 28
Sex. Tempanii decurionis mil. virtus. 4, 38. à C. Julio tribuno vocatur. 40. ejus prudens responsio. *ibid.* absens trib. plebis creatus. 42
Tempestas fœda prœlium prohibet. 2, 62
Templum omnium primum Romæ consecratum. 1, 10
Templum quis funesta familia dedicare non potest. 2, 8
ante Templum Castoris equestris statua posita. 9, 43
Templum Fortunæ Muliebri ædificatur. 2, 40
Templo Jovis Feretrii opima spolia illata. 4, 32
Templum Jovis O. M. anno post exactos reges dedicatum. 7, 3
Templum Jovi Statori à M. Atilio Regulo vovetur. 10, 36
Templum Matris Matutæ. 6, 33
Murtiæ. 1, 33
Minervæ. 7, 3
Spei. 2, 51
Templa à quibus & quomodo dedicata. 9, 46
Templis Deûm Alba diruta temperatum. 1, 29
Tempus lenit iras sanitatemque animis adfert. 2, 45
Temporis modus imponitur illis, quibus juris imponi non potest. 4, 24
Temporum errores quanti apud auctores. 2, 21
C. Terentillus Arsa, trib. pl. 3, 9. in consulare imperium apud plebem invehitur. *ibid.* legem promulgat de Decemviris creandis. *ibid.*
Terentilla lex. 3, 10
Terentina tribus addita. 10, 9
Tergeminorum de imperio pugna. 1, 25. vide *Horatii.*
Tergemina porta. 4, 16
Terminus deus. 5, 54
Terra omnium communis mater. 1, 54
Terræ motus. 3, 10. 4, 11
Terræ matri debitus exercitus. 8, 6
à Terra nata proles. 1, 8
Terror nocturnus Romæ. 8, 37
in Tesserarum ludo imperata mors legatorum. 4, 17
Testis falsi crimen. 3, 24
Thalassius. 1, 9. nuptialis vox. *ibid.*
Theanenses in deditionem veniunt. 9, 20
Theates Apuliæ populi. *ibid.*
Thebæ diruuntur. 9, 18
Thesauri auri Gallici. 6, 14
Thesprotius sinus. 8, 24
Thuriæ. 9, 10. in Salentinis captæ. 10, 2. redditæ veteri cultori. *ibid.*
Thus ac vinum publice sacrificiis præbitum. 10, 23
Tiberinus Silvius X rex Albæ. 1, 3. in Albula submersus. *ibid.*
Tiberinus fl. à Tiberino rege dictus. 1, 3
Tiberis fl. 1, 3. innavigabilis propter rigidam hiemem. 5, 13. ab Hercule nando trajicitur. 1, 7
Tibicines, genus avidum vini. 9, 30. prohibentur in Jovis æde vesci. *ibid.* omnes Tibur abeunt. *ibid.* iis quod datum, ut Romæ remanerent. *ibid.* usus eorum in ludis. 7, 2
Tiburs populus. 8, 12
Tiburtes. 7, 9. 8, 13. eis bellum indicitur. 7, 9. primo noctis silentio ad urbis Romæ mœnia veniunt. 12. Romanis se dedunt. 19
Ticinus, flumen. 5, 34
Tifata, colles. 7, 29
Tifernum, mons. 9, 44. 10, 30
Tigillum sororium. 1, 26
Timor externus maximum concordiæ vinculum. 11, 29
Timor fugam remorans. 10, 41
Titienses tribus. 10, 6
Titiensis curia. 1, 13
L. Titinius trib. mil. cons. pot. ex plebejis creatur. 5, 12, iterum. 18
M. Titinius trib. pl. 3, 54. magister equitum. 10, 1
Sex. Titinius trib. pl. Mælii cædem indignam queritur. 4, 16
Lar. Tolumnius Vejentium rex ab A. Cor-

A. Cornelio Cosso interficitur. 4, 19
Transtiberina habitatio quasi exilium. 3, 13. adsignata rebellant. bus. 8, 20
Trebia oppidum captum. 2, 30
C. Treboniustrib. pl. 5, 11
L. Trebonius trib. pl. infestus Patribus. 3. 65. ejus rogatio. *ibid.* unde illi Asiagero cognomen inditum *ibid.*
M. Trebonius trib. mil. cons. pot. 6, 21
Trebonia lex. 5. 11, 12
Trebulanis civitas data. 10, 1
Trianus primum vexillum ducebat. 8, 8
Triarii milites. 2. 47. 7, 23. 8, 9
ad Triarios res rediit, unde natum proverbium. *ibid.*
Tribuni militum ad legiones suffragio primum facti. 7, 5
Tribuni militum feniden in quatuor legiones creati. 9, 30
Tribuni militum cons. pot. primum creantur anno ab V. C. CCC X. 4. 9
Tribuni tres consulari potestate creati. 4, 10. quatuor. 18. lex. 5, 31. octo creati. 5. 1. decem in urbe creantur. 3, 51. decem alii militares in castris creantur. *ibid.*
Tribuni militum cons. pot. creantur, omnes patricii. 4. 2. 5. 6. 8. 2
Tribuni militum tres patricii creati. 4, 55. tres creati ex plebe, sine promulgatæ legis de Cons. creandis mentione. 4. 6. abeunt honore magistratus quasi vitio creati. *ibid.*
Tribuni mil. ex plebe creati. 5, 13
Tribunorum militum comitia per quinquennium sublata. 6. 36
Tribunus mil. XLIV annis nemo ex plebe creatus. 6. 37
Tribunus mil. lapidibus coopertur. 4, 50
Tribunis mil. negotium datum ut cum Gallis pacisceretur. 5. 48
Tribuni plebis creati Patricii, imo consulares. 3, 65
Tribuni plebis minantur vincula consuli. 2, 56. tribunis militum. 5. 9. Dictatorem magistratu abire cogunt. 7, 3
Tribuni plebis sacrosancti. 3, 55. eis qui nocuisset, ejus caput Jovi sacrum esset. *ibid.* creati in invidiam Patrum. 6, 35
Tribuni pl. fere semper reguntur à multitudine magis quam regunt. 3, 21. quando & qui primum creati. 2, 33
Tribuni plebis decem creantur. 3, 30
Tribuni plebis absentes facti. 4, 42. diem C. Marcio dicunt. 2, 35. de lege agraria contendunt. 2, 52. adversus Senatum contendunt. 3, 10. in lege perferenda furiose perstant. 16. cum Patribus certant. 24. consules cogunt, ut Senatu dicto audientes sint. 4, 26. seditiosas conciones habent. 4. 35, 40. seditiones concitant. 4. 49. 5, 2. 6, 27. leges adversus opes Patriciorum promulgant. 6, 35. alii pro aliis intercedunt. *ibid.* eorum actiones adversus Patriciorum potentiam. 6. 35, 36
Tribuni pl. ne quis postea populum revocaret, capite sanxerunt. 7, 16. legis Licinia patrocinium factant. 21
Tribunorum numerus auctus. 2. 56
Tribunatus plebis, non populi magistratus est. 2, 53
sub Tribunicia umbra consularis vir latitat. 4, 42
Tribus una & triginta Romæ factæ. 2, 21
Tribus viginti quinque. 6, 5
Tribus unde sic appellatæ. 1, 43
Tribus urbanæ. 9. 46
Tribus duæ additæ, Anniensis & Terentina. 10, 9. duæ item additæ, Velina & Etquilina. *Ep.* 19.
Tributum in militum stipendium. 10, 49
Tributum conferri prohibetur. 6, 12
Tributis comitiis primum tribuni creati. 2, 58
Trifanum, locus. 8, 11
Tripudium solistimum. 10. 40
Triumphatum Romæ. 2, 37
Triumphatum primum sine auctoritate Senatus jussu populi. 3. 63
Triumphantes Cons. urbem ineunt. 3, 24
Triumphatum de Samnitibus. 7, 58
Triumphus P. Decii Castrensis. 7, 36
Triumphi descriptio. 3, 29
de Triumpho Cons. certatum inter Patres & populum. 3, 63

Triumviri creati coloniæ deducendæ causa. 9,28.10.21
Triumviri ad coloniam Ardeam deducendam creati. 6, 21. Nepet. 6,21
Troja capta in Trojanos sævitum. 1,1
Troja altera & Troja tertia. *ibid.*
Troja decem annis oppugnata ob unam mulierem. 5,4
Trojanis ab immenso errore nihil præter arma & naves supersunt. 1, 1
Trojani bello petuntur. 1,2. Latinum ducem amittunt. *ibid.*
Trojanus pagus. 1,1
Tromentina nova tribus. 6,5
Q. Tubero citatus. 4, 23. 10, 9. libros linteos auctores profitetur. 4, 23
Tulliæ duæ, Servii filiæ, Tarquiniis nubunt. 1,46
Tullia ferox angitur nihil cupiditatis regni in viro inesse. 1, 46. ejus scelerata consilia. *ibid.* prima maritum appellat regem. 48. carpentum per patris corpus agit. *ibid.* domo profugit. 58
Tullii in patres lecti. 3, 30
Accius Tullius Volscorum princeps. 2, 35. ejus ad Coss. oratio. 37. ejusdem ad cives suos. 38
Servius Tullius rex. 1, 18
Servius Tullius captiva Corniculana natus. 4, 3. ei caput multorum in conspectu arsit. 1, 39. de eo variæ auctorum sententiæ. *ibid.* cum trabea & lictoribus prodit. 41. à patribus rex creatur. *ibid.* fortiter adversus Vejentes se gessit. 42. censum instituit. 43
Sex. Tullius à C. Sulpicio dictatore increpatus. 7, 15. ejus ad dictatorem C. Sulpicium oratio. 13
Tumultus Gallicus. 7, 11
ob Tumultum Justitium indictum. 3, 5
Tunicæ versicolores. 9, 40
Tunicæ linteæ candidæ. *ibid.*
Turba rerum novarum avida. 1, 8
Turba seniorum Romanorum Gallos obstinato ad mortem animo expectat. 5, 41
Turnus Herdonius criminatur Tarquinium Superbum. 1, 50. ejus mors. 51
Tusci Janiculum occupant. 2, 31. opprimuntur à Romanis. 5, 45
Tuscum mare. 5, 33
Tuscus vicus. 2, 14
Tusculani Romanis ultro suppetias ferunt. 3, 18. Capitolium oppugnant. *ibid.* qua arte fidos se Romanis socios fuisse ostenderint. 6, 25. pacem, deinde civitatem imperrant. 26. eorum dictatoris in senatu oratio. *ibid.*
de Tusculanis populi judicium. 8, 37
Tusculana arx ab Æquis capitur. 3, 23
Tutia virgo Vestalis incesti damnata. *Ep.* 20.
Tutorum potestas contra matrem, in virgine nuptum elocanda. 4, 9
Tyrrhenum mare. 5, 33

V.

VAccæi ipsi se interimunt. *Ep.* 16.
Vaeciprata. 8, 19. vide *Vitruvius.*
Vadari reum. 3, 13
Vades publicos Cæso Quintius primus dedit. *ibid.*
ad Vadimonis lacum aeriter cum Etruscis pugnatum. 9, 39
Valerius Maximus censor. *Ep.* 18.
A. Valerius Potitus trib. mil. cons. pot. II. 5, 1
C. Valerius trib. mil. 6, 36
C. Valerius Poritus trib. mil. cons. pot. 4, 49. consul. 53. ovans urbem introit. *ibid.* trib. mil. II. 57. trib. mil. cons. pot. III. 6, 1
L. Valerius Quæstor. 2, 41
L. Valerius consul. 2, 42
L. Valerius Cos. 2, 62. ejus res gestæ. *ibid.* & 3, 5.
L. Valerius interrex creatur. 5, 17
L. Valerius legatus Delphos cum cratera aurea mittitur. 5, 28
L. Valerius Flaccus magister equitum. 9, 7
L. Valerius Publicola sublato decemviratu Cos. creatur. 3, 55. adversus Æquos & Volscos consilio bellum sustinet. 60. ejus ad milites oratio. 61
L. Valerius Potitus. 3, 39. trib. mil. cons. pot. II. 58. Antium perit. 59. trib. mil. cons. pot. III. 5, 1. IV 10. V 14. Consul. 5, 31. interrex. 6, 5
M. Valerius Fecialis. 1, 34
M. Valerius M. F. Volesi nepos. 2, 18. Cos. creatur 16. de Sabinis

nis triumphat. *ibid.* iterum triumphat. 16
M. Valerius, Publicolæ frater, transfigitur in acie contra Tarquinios. 2,20
M. Valerius Volesi F. dictator. 2, 18. de Sabinis triumphat. 31. ei sella curulis honoris causa posita. *ibid.* pro victore pop. Rom. orationem habet. *ibid.* dictatura se abdicat. *ibid.*
M. Valerius augur moritur. 3,7
M. Valerius, Valerii F. quæstor. 3,25
M. Valerius Cos. 3,31. 9,26
M. Valerius IV prætor. 9,40
M. Valerius Cos. fert legem de provocatione, tertio. 10, 9. Cos. subrogatus adventu suo Etruscos compescit. 11
M. Valerius trib. mil. 10, 14.
M. Valerius magister eq. 7,12
M. Valerius trib. mil. cum Gallo singulari pugna certans à corvo galeæ insidente juvatur. 7, 26. Gallum obtruncat. *ibid.* decem bobus aureaque corona donatur. *ibid.*
M. Valerius Corvus natus annos XXIII Cos. absens renunciatur. *ibid.* II Cos. creatur. 7, 27, 28. ejus ad milites oratio. 32. laus. 33
M. Valerius primus arma in Samnium intulit. 10, 31. de Samnitibus triumphat. 7, 38. dictator dicitur adversus conjuratos. 39. qualem ad conjuratos orationem habuerit. 40. interrex nominatus. 8,3
M. Valesius Max. trib. mil. cons. pot. 5, 14. trib. mil. cons. pot. iterum. 24
M. Valerius Max. censor. 9, 43. dictator. 10,3
M. Valerius Publicola Cos. 7, 18. iterum Cos. 19
P. Valerius Cos. 2, 52. cum exercitu Vejos mittitur. 53
P. Valerius Voleti filius. 1, 58. comitiis centuriatis creatus consul. 2, 2. triumphans redit Romam. 7. affectati regni in suspicionem venit apud populum. 9. Cos. Publicola dictus. 2, 8. Cos. ad Vejentium bellum profectus. *ibid.* Cos. iterum creatur. *ibid.* ejus consilium. 2, 11. III Cos. creatur. 15. IV Cos. 16. moritur. *ibid.* sumptibus publicis efferetur. *ibid.* à matronis lugetur. *ibid.*
P. Valerius Publicola. 3. 8. Cos. creatur. 15. ejus ad tribunos & plebem oratio. 17. Capitolium ab App. Herdonio occupatum oppugnat. 18. interficitur. *ibid.*
P. Valerius Publicola prætor. 7, 23. dictator dictus. 28
P. Valerius Potitus trib. mil. cons. pot. iterum. 6, 18. trib. mil. III. 21. IV 32. VI. 42
Valeria lex. 10,5
Valetudinis excusandæ mos in detrectatione militiæ. 6,21
Vallares coronæ. 10, 46
Vasa argentea in sella Jovis ex multaticia pecunia posita. 10, 23
Vaticanus ager. 10, 28
Vaticinium de bove prægrandi. 1,45
Vecilius mons. 3,5
Vecii Mestii ad suos oratio. 4,28
Veji oppugnantur. 5,21
Vejorum urbs per decem æstates hiemesque continuas circumsessa. 5,22
Vejentes Etruscorum proximi. 1, 30. in fines Romanorum excurrunt 1,5. 4, 50. iterum funduntur. 27. Romanorum agrum depopulantur 1,43. 4,1. eadem arte qua Fabios ceperant, capti. 1, 51. superantur 53. iis induciæ datæ in XL annos 54. à L. Sergio fusi. 4,17
in Vejentem agrum exercitus missus M. Cornelio Maluginense & L. Papirio Crasso Coss. 4,21
Vejentibus & Æquis induciæ dantur 4, 35
Vejentis senatus superbum responsum. 4, 51
Vejentes regem creant. 5, 1. Romanorum munimenta incendunt. 8
Velamenta Supplicum. Vide *Supplicum.*
Velia regio altissima in urbe Roma 2,
Velina tribus addita. *Ep.* 19.
Velitræ. 2,30. colonia. 8,3. expugnantur. 6,29. obsidentur. 3
Velitris numerus colonorum à Romanis auctus. 2,34
ad Velitras feliciter à Romanis pugnatum. 6,2

Veliternus populus. 8, 12
Veliterni trans Tiberim habitare jussi. 8, 14
Venatorum patientia. 5, 6
Veneficæ CLXX damnatæ. 8, 18
Veneficium quarundam matronarum proditur. *ibid.*
de Veneficiis quando primum Romæ quæsitum. *ibid.*
Veneti populi. 1, 1. Græcis fugientibus obsistunt. 10, 2
Venia errori & adolescentiæ petita. 3, 12
Ventris & cæterorum membrorum apologus. 2, 32
Verona urbs. 5, 35
Verrugo, oppidum Volscorum. 4, 1. recipitur. 4. 55, 58
Verulanus pop. 9, 42. ejis suæ leges redditæ. 43
Vescia urbs. 8, 11. 9, 25
Vescini. 10, 20
Veseris. 8, 8. 10, 28
Vestæ ignis. 4, 54
Vestæ delubra à Cæritibus religiose culta. 7, 20
Vestales virgines à Numa lectæ. 1, 20. virginitate aliisque cærimoniis sanctæ factæ. *ibid.*
Vestalis virgo Postumia de incestu causam dicit. 4, 44
Vestalis Minucia viva humi defossa. 8, 15
Vestis mutata propinquis & amicis, in suorum periculis. 6, 20
Vestini Samnitibus se conjungunt. 8, 29. vincuntur. *ibid.*
cum Vestinis fœdus ictum. 10, 3
Vesuvius mons. 8, 8
Veturia mater Coriolani. 2, 40
C. Veturius Cos. 3, 31. 15000 æris damnatur. *ibid.* augur eligitur. 32. trib. mil. 6. 32. 36
L. Veturius trib. mil. 6. 38, 42. Decemvir creatur. 3, 33
M. Veturius trib. mil. cons. pot. 5, 13
T. Veturius Cos. 8, 16
T. Veturius Calvinus Cos. 9, 1. cum Pontio de fœdere agitat. 5
T. Veturius Geminus Cos. 3, 8. Volscos fudit. *ibid.*
T. Vetusius Cos. 2, 28
Vetustas ubi fidem derogat, famæ rerum standum est. 8, 6
Vexillum, CLXXXVI homines erant. 8, 8
Vexillum in hostes jactabatur rebus creperis. 4, 29
Vexillarium unum habebat quilibet ordo. 8, 8
Ufens fluvius. 5, 35
Ufentina tribus addita. 9, 20
Via à Martis silice ad Bovillas perstrata. 10, 47
Via Appia. 7, 30. 9, 29
Flaminia. *Ep.* 20.
Lavicana. 4, 41
Nomentana. 3, 52
Salaria. 7, 9
Viator ad Cos. mittitur à tribuno. 2, 56
Vicissitudo imperandi libertatem alit. 3, 39
Victoria invidiæ plena, quæ contingit duce summo absente. 8, 30
Victoria una iis præ oculis habenda, qui cæteris deficiuntur. 9, 23
Victoriæ ædes a L. Postumio Cos. dedicatur. 10, 33
Vicus Longus. 10, 23
Vicos cur non direxerint Romani. 5, 55
Vigil de saxo dejectus. 5, 47
Vigiliarum munus à Senatoribus obitum. 3, 6
Vigiliis quatuor distincta nox quælibet; hinc Vigilia prima. 5, 44. 9. 36, 45. 10, 34. secunda. 7, 35. tertia. 10, 40. quarta. 9, 37
Viminalis collis urbi à Servio Tullio adjectus. 1, 44
Vindicias dare secundum libertatem. 3, 44
Vineæ in obsidionibus. 5, 7
Vinum in Galliam invectum, illiciendæ gentis causa. 5, 33
Vinum publice in sacrificiis præbitum. 10, 23
Vini avidi tibicines. 9, 30
Vir virum legens in delectu. 9, 39
Virorum fortium omnia sunt. 5, 36
Virbius clivus. 1. 48
Vires prævalentis pop. Rom. seipsas confregerunt. *Præf. lib.* 1.
Vires suæ cuique noscendæ. 6, 18

Virtibus destituta majestas parum tuta. 2, 55
Virgis seipsos cædunt Lucani in invidiam Romanorum. 8, 27
Virginia, filia L. Virginii, sponsa L. Icilii, spondentibus propinquis vindicatur. 3, 46
Virginia, A. filia, patricia, à sacris mota. 10, 23. aram Pudicitiæ Plebejæ dedicat. *ibid.*
A. Virginius in Volscos proficiscitur. 2, 30
A. Virginius trib. pl. creatur. 3, 54
L. Virginius. 3, 44. vir exempli recti domi militiæque. *ibid.* è castris accitur ad tutandam filiæ pudicitiam. 46. filiam cultro transfigit. 48. in castra profectus opem commilitonum implorat. 50. Appio diem dicit. 56
L. Virginius Cos. 4, 21. senatum in æde Quirini consulit. *ibid.* iterum Cos. creatur. 23. ei dies dicitur. 5, 11. decem millibus gravis æris damnatur. 12
Opiter Virginius Cos. 2, 17. ejus res gestæ. *ibid.* Cos. reficitur. 54
Proculus Virginius Cos. 2, 41
T. Virginius Cos. 2. 21, 48
T. Virginius Cœlimontanus Cos. 3, 65
T. Virginius Rutilus augur moritur. 3, 7
ob Virginem plebejam excitatum bellum. 4, 9
Viridomarus Insubrium Gallorum dux à M. Claudio Marcello occiditur. *Ep.* 20.
Viri unius virtus agmen hostium sistit. 2, 10
Virtus præmio excitatur. 4, 35
Virtutem fortuna sequitur. 4, 37
Viscceratio populo data à M. Flavio in funere matris. 8, 22
Vitellia opp. 2, 39
Vitellii. 2, 4
Vitruvius Vaccus Fundanorum dux. 8, 19. in carcere asservatur. 20. ejus ædes diruuntur. *ibid.*
Ultio divina lenta, non levis. 3, 66
Ulysses & Circe. 1, 54
in Umbria pugnatum. 10, 1
Umbri pop. 5, 35. à Romanis deficiunt. 9, 41. Romanis se dedunt. *ibid.*
Unciarium fœnus. 8, 16
Volana. 10, 44. capitur. 45
Volani agrum Lavicanum populantur. 4, 49. fusi fines & oppidum amisere. *ibid.*
ad Volaterras cum Etruscis incerta victoria pugnatum. 10, 12
Volerones tribuni pl. ab Ap. Claudio vocati. 2, 58
Volsci gens ferocior ad rebellandum, quam ad bellandum. 7, 27. obsidem dant CCC principum à Cora & Pometia liberos. 2, 22. eorum perfidia. *ibid.* funduntur. 2. 25, 30. à Romanis deficiunt. 39
Volsci & Æqui à L. Æmilio Cos. vincuntur. 2, 42. rebellant. *ibid.* Latinorum fines vastant. 2, 53. à Romanis fusi. 63. de Volscis & Æquis triumphus. 3, 10. summa vi ad bellum coëuntur. 4, 56. pacem impetrant. 5, 23. 6, 2. se dedunt. *ibid.* à suis deseruntur. 6, 8. Camilli virtute vincuntur. 24. vide *Æqui.*
M. Volscius falsus testis. 3, 24. damnatus Lanuvium exulatum abit. 29
M. Volscius Fictor. 3, 13
Volsinii capti. 10, 37
Volsiniis clavi fixi, indices numeri annorum. 7, 3
Volsinientibus induciæ in annos viginti datæ. 5, 32. eorum castella capta. 9, 41
Voltumnæ fanum. 4, 61
ad Voltumnæ fanum concilium omnis Etruriæ indictum. 4. 23, 25
Volumnia, uxor Coriolani. 2, 40
L. Volumnius Cos. cum Salentinis prospere bellum gerit. 9, 42. cum copiis in Etruriam ad collegam juvandum accersitus. 10, 18. ejusdem argutum responsum ad App. Claudium. *ibid.* Samnites aggreditur. 20. ad Senatum literas dat. 21. Romam revocatur. *ibid.* ei prorogatur in annum imperium. 10. 22, 27. in Samnio feliciter res gerit. 3
P. Volumnius Cos. 3. 10, 1
Voluntariam militiam profitentes, stipendiis publicis honorati. 5, 7
Voluntarii exercitus. 10, 1
Voluptatum malum. *Præf. lib.* 1.

Voluptas laborque naturali societate inter se juncta. 5, 4
Votum præeunte Pontifice factum. 4, 27
Vox noctu audita humana clarior, de adventu Gallorum. 5, 32
Urbes condentium consilia. *ibid.*
Urbes ex parvis nascuntur initiis. 1, 8
Urbium primordia cur ad Deos referantur. *Præf. lib.* 1.
Vulcani area. 9, 46
Vulgus mobile & mutabile. 2, 7
Vultures sex Remo in augurium veniunt. 1, 6. Romulo duodecim. *ibid.*
Vulturnus fluvius. 8, 11. 10, 20
Vulturnus Etruscorum urbs, nunc Capua, quo dolo capta. 4, 37
Uxoris corruptæ ira maritum stimulat, ut alienigenas in regionem inducat sui ulciscendi causa. 5, 33
de Uxorum præstantia certamen in convivio habitum. 1, 57

X.

Xanthippus Lacedæmoniorum dux. *Ep.* 18.

FINIS.

INDEX
AUCTORUM,

Qui in Notis GRONOVII emendantur & illustrantur.

Prior numerus librum, alter caput, *Ep.* Epitomen, designant.

Æsar defensus. 3, 37. 8, 22. emendatus. 2, 46. 4, 52
Cato explicatus. 5, 48
Catullius emendatus. 7, 13
Cicero illustratus. 1, 10. 2, 9. 19, 57. 3, 9. emendatus. 2, 2 explicatus. 3, 30, 44, 62, 93. 4, 12. 41, 60. *Ep.* 5. 5, 43. 9. 6, 18. defensus. 7, 2, 24, 39. 8, 33. 9, 4
Columella explicatus. 5, 48. 7, 4
Cornelius Nepos defensus. 4, 13
Curtius defensus. 1, 24. 3, 37. 7, 21. emendatus. 7, 30
Frontinus explicatus. 3, 63. 5, 48
Gellius defensus. 3, 36. emendatus. 5, 48
Gratius explicatus. 4, 31
Justinus emendatus. 1, 4. defensus. 7, 32. explicatus. 9, 18
Libanius emendatus. 7, 9
Lucretius emendatus. 7, 26
Ovidius emendatus. 1, 3. explicatus. 4, 25. 7, 2
Plautus emendatus. 1, 1. 3, 30. explicatus. 2, 5. 3, 52, 59. 10, 24. defensus. 5, 34
Plinius explicatur. 3, 34. 6, 1. defensus. 7, 6
Prudentius defensus. 6, 40
Sallustius defendus. 1, 32. 12, 14. emendatus. 2, 46. 3, 37
Seneca explicatus. 4, 18, 41. defensus. 9, 6
Silius Italicus defensus. 3, 37
Suetonius defensus. 2, 28. 3, 37. 4, 13. 5, 27. explicatus. 7, 2. 5, 11.
Tacitus emendatus. 1, 4. explicatus. 3, 2. 4, 17. 6, 4. defensus. 4, 12
Valerius Flaccus explicatus. 1, 29
Valerius Maximus defensus. 2, 14. 3, 9. 5, 2. 9, 18. emendatus. 2, 55. 4, 2
Varro explicatus & defensus. 5, 48
Virgilius defensus. 3, 22. explicatus. 5, 34

FINIS.

INDEX

RERUM ET VERBORUM MEMORABILIUM,

Quæ in commentariis GRONOVII occurrunt.

Prior numerus librum, posterior caput, *Ep.* Epitomen, designant.

A.

Ablativi nudi usus veteribus Latinis frequens. 2, 56
Absentia spes 4, 9
Absentem consulem creare. 10, 22
Abundare populis. 5, 34
Accingi ad aliquid. 6, 35
Accipere aliquem in amicitiam. 7, 30
Accipere nomen. 9, 46
Acies fluctuans. 6, 24
Acies pedite tuta. 9, 27
Acquiescere rem familiarem. 4, 60
Actio popularis quæ? 5, 21
Acto honore. 8, 26
Ad finem Campanum. 9, 6
Ad, *pro* circiter, plus minus. 10, 46
Ad duo millia & recenti occisi. 10, 17
Ad hostes esse. 7, 7
Ad lapidem octavum via. 7, 39
Ad Marcium montem. 6, 2
Ad subita belli. 6, 32
Adclarassis signa certa. 1, 19
Addere album in vestimentum. 4, 25
Adequitare. 1, 14. 9, 22
Adjicere. 10, 7
Adversa belli. 10, 6
Adversa voluntate. 1, 46
Advertere aliquem. 1, 12
Adulatio, *pro* adoratione regum. 9, 18
Ædiles Latinas ferias non curabant. 6, 42
Ægre habere aliquem. 7, 5
L. Æmilius. 2, 49
Æmulantium studia cœtus. 1, 18
Æoles & Attici multis in vocabulis τὸ A mutabant in τὸ O. 4, 26
Æquari. 2, 9
Æquicolæ. 1, 32. 10, 13
Æquicum bellum. 2, 58. 10, 1
Æs grave. 4, 60
Æsernia cum. 10, 31
Æsquiliæ. 1, 44
Æsquiliis habitare, Æsquilias migrare sine præpositione. 2, 28
Æstimare aliquid alicujus fine. 4, 54
Age sane. 1, 57
Agere agmen. 6, 28
Agere de conditionibus. 8, 37
Aggeres, *obices*, *objectus* & *objici* dicuntur. 2, 58
Aggredi ad aliquid. 1, 42
Aharna opp. 10, 24
Alarius. 10, 40
Albinius nomen gentis plebejæ. 5, 40
Album addere in vestimentum. 4, 25
Alexandria ab Alexandro ædificata. 8, 24
Alienatus ad libidinem animus. 3, 48
Alii, ubi vulgo bis solet poni, semel omissum. 3, 37. 9, 3, 36. 9, 3
Alios expertis. 5, 55
Alligare, *pro* simplici Ligare. 5, 27
Alligare vulnus. 7, 24
Alluvies & Eluvies. 1, 4

Alpes Juliæ. 5, 34
Alta indoles. 9, 6
Alterum tantum. 1, 36
Ambigere de regno. 8, 37
Ἀνατρῶσιν Græcis dicuntur Medici. 7, 4
Ancus Marcius. 1, 32
Annus Solaris & Lunaris. 1, 9
Antiquitas. 1, 32
Antiquissimum ratus. 1, 32
Apisci. 4, 3
Apollinar. 3, 63
Apparitores. 1, 8
Appellere navem. 8, 3
Appetere fata alicui, *non* aliquem. 5, 19
Aptare arma. 9, 31
Aquillius. 2, 3
Ara maxima. 1, 7
Aruns Tarquinius. 1, 46
Assertor. 3, 46
Asturæ flumen. 8, 13
At eleganter. 1, 28
Atilius unde t scribendum. 5, 12
Atius Locutus. 5, 50
Atta Clausus. 2, 16
Attus Navius. 1, 36
Atys. 1, 3
Atye, Capye, ab Atys, Capys. 1, 3
A Velitris. 6, 17
Auctor, *pro* approbatore. 2, 58
Auctor, *pro* nuntio. 5, 2
Audendi adhortator. 7, 32
Aventinum genere neutro. 1, 33
Auferre oculos spectantibus. 6, 15
Augere animum alicui. 7, 7
Augustior humano visu. 8, 9
Aulius Cerretanus; *non* Æmilius. 8, 37
Avocare plebem. 1, 8

B.

BEllum tanto majore, quam proxime conatu apparatum, *non* proximo. 4, 23
Bellica tempora. 6, 6
Bellutus. 2, 33
Bilibris farris libertatem civium emere. 4, 14
Bimensis. 4, 15
Bolæ, Bolani. 4, 49
Bono caussæ levare dedecus. 3, 72
Brutulus Papius. 8, 49

C.

CAcus. 1, 6
Cæcilia gens. 4, 6
Cædes, sanguis. 2, 64
Cæminenses. 1, 9
Cæso Fabius. 2, 41
Cajum nomen adjicere. 1, 3
Calenus ager. 10, 15
Cantare alicui ad manum. 7, 2. ad tibias. *ibid.*
Capere, *pro* efficere ut caperetur. 7, 1
Capite anquisitum. 8, 33
Capua agro multata. 8, 14
Caput alicujus sacrum sanciri. 3, 55
Carceres. 8, 20
Carmentis fanum. 5, 46
Carmen horrendum. 1, 27
Carnem pluisse. 3, 10
Carthaginenses quando primum in Siciliam transierint. 4, 29
Caudinus exercitus. 9, 13
Causæ dare. 1, 25
Cautum, *pro* quod cautum erat. 3, 20
Celeres unde appellati. 1, 15
Censoria animadversio offecit. 4, 31
Census actus in Campo Martio. 4, 23
Centunculus. 7, 13
Centuriæ primo vocatæ quænam. 10, 15
Centuriarum numerus Romæ duplicatus. 1, 43
Cernere bellum. 7, 9. certamen. *ibid.*
Certare verbis. 10, 19
Certior animo. 10, 35
Ciens iram ex alto animus. 9, 7
Ciminius saltus. 9, 36
Circa esse. 1, 38
Citra, ultra, intra certos locorum fines demonstrant. 1, 10
Civicæ stirpis. 1, 40
Civitas data sine suffragio. 5, 50
Clarigatio. 8, 14
Classes. pl. n. *pro* equitibus seu equestribus copiis. 4, 34
Classi *pro* Classe. *ibid.*
Q. Claudius Quadrigarius. 7, 10
Clavum pangere. 7, 3
Cleonymus. 10, 2
Clivus Orbius. 1, 48

Cloelius Tullus. 4, 17
C. Cloelius. 1, 22
Clupea, æ, & Clupea, orum. 9, 19
Clupeum. 1, 43
Coemtionalis senex. 3, 72
Coerrare. 8, 34
Coitiones habere. 4, 13
Collegium Capitolinorum. 5, 50
Collegium Mercurialium. *ibid.*
Collina porta. 2, 11
Colonicus. 2, 58
Coloni additi Romanis. 1, 27
Comitia curiata. 5, 46
Commoda militaria. 4, 60
Commoditas Ciceroni quid? 4, 60
Commutare verba. 10, 19
Comparere. 6, 1
Compacto aliquid facere. 5, 11
Compitalia. 1, 4
Complere luctu locum dicuntur qui lugent, & qui lugentur. 5, 39
Componere consilia. 4, 13
Componere res. *ibid.*
Compos animo & animi. 4, 40
Concedere honores. 10, 24
Conditum lustrum. 1, 44
Confusio, colluvio gentium. 4, 1
Conjunctionis defectus & velut hiatus graviorem ponderosioremque reddit orationem. 3, 9
Consentire in aliquem. 4, 35
Conseptum. 10, 36
Conspectus, Conspici. 4, 13
Consternari. 7, 42
Consualia ludi. 1, 9
Consultu collegæ. 3, 62
Continens memoria. 5, 34
Contra vi resistere. 3, 13
Convellere & Convertere signa *differunt.* 3, 54
Convocare populum nisi magistratui non licebat. 1, 59
Corbes messorii. 2, 5
L. Cornelius Lentus quare dictus Caudinus. 9, 15
Cornicularius. 10, 44
Corona libram pondo. 3, 29
Cortuosa. 6, 14
Crotona circa. 1, 17
Cujusque populi aves i. cujuscunque. 1, 24, 32
Cultus mollior. 9, 3
Cum obsoleta veste incedere. 3, 47
Curatia gens. 5, 18
Cyprum, Bonum significat. 1, 49

D.

DAmnatus voti. 5, 25
Dare, *pro* efficere ut daretur. 7, 1
Dare in conspectum, non conspectu. 9, 27
Dare crimini. 7, 3
De vigilia tertia. 9, 44
Decedere jure suo, *non* discedere. 3, 33
Decedere præsidio. 4, 29
Decedere sollicitudines dicuntur, *non* discedere. 4, 52
Decernere pugnam, *non* discernere. 7, 9
Decurro, decurri. 1, 12
Deducere aciem, *non* diducere. 5, 38
Defugere & Diffugere, ut differant. 5, 38
Defungi cura. 5, 2
Degredi. 5, 46
Deinde, particula eleganter posita, ut significet, *post talia.* 4, 49
Delenire iras. 1, 13
Deligare vulnus. 7, 24
Demittere in discrimen, *non* dimittere. 3, 35
Demptum, *pro* quod dempsisset. 3, 20
Descendentibus inter duos lucos. 1, 8
Descendere aliquo, qui dicantur. *Lib. 5 Epist.*
Desidere. 1, 1
Desperare aliquem. 10, 14
Destituere spem. 1, 13. 1, 51
Devium tugurium 3, 13
Dextra via strata. 8, 13
Dicare, *pro* figere, suspendere. 7, 3
Dicta Latinis quæ Græcis Ἀποφθέγματα. 7, 33
Dictator nunquam absque Magistro equitum. 7, 7
Dictator rei gerendæ aut quæstionis exercendæ. 9, 26
Dies solennis ineundi magistratus. 9, 7
Dies Allienses. 5 Ep.
Dimetari locum castris 3, 38
Directo petisse. 1, 11
Dirimere concilium. 1, 36
Divendenda præda. 1, 53
Diverbia. 7, 2
Divisui habere. 4, 56

Domestica seditio 2,16
Domicilium plebis Romanæ carcer. 3,57
Ducere fastigio. 1,38
C. Duellius. 8,16
M. Dunius. 2,58,60

E.

Ecce autem. 7,33
Edere. 1,46
Edere operam. 2,63
Ediscere tenatum. 3,38
Educere in aciem copias. 9,12
Egeria ab egerendo dicta. 1,9
Egressus omnibus copiis. 1,14
Ejicere nervos conjurationis. 7,39
Eradere nervos. *ibid.*
Ellipsis præpositionis *Ad.* vel *In.* 5,34
Eluvies & aluvies. 1,4
En unquam 10,8
Enallage accusativi pro nominativo. 2,57
Enimvero, vox indignationis. 10,35
Enumtare. 9,16
Eodem additus. 1,53
Epitome. *Ep.* 1.
Erat *intellectum.* 6,14
Escendere. 2,28
Escendere & Exscendere, ut differant. 8,17
Exaugurare fana. 1,55
Excellente forma puellæ. 1,9
Excitere infinitivus verbi *excieo* non excire. 7,11
Excitus, *id est*, lacessitus. 10,12
Exercere fœde victoriam. 6,22
Exercitus fuerant, *pro* legiones *vel* milites. 3,27
Exigere disciplinam. 8,6
Eximium Sacrificale verbum. 7,37
Existimatio, interdum significat, judicium, censionem, sententiam 4,41
Exitus etiam in bonam partem dicitur. 5,27
Exlex. 9,34
Exodia. 7,2
Expergitus, Experrectus, Expergefactus, ut differant. 7,36
Expiatio cædis duplex. 1,54
Exsequi percunctando. 9,3
Exsequi, interdum positum pro persequi, ulcisci. 8,59
Extremum hoc. 1,29

F.

C. Fabius Dorso. 5,45
Q. Fabius in censura nomen Maximi invenit. 8,8
Fabiorum stemma. 4,58
Facere comitia. 10,5
Facere Senatusconsultum. 5,50
Factiones ordinum. 1,17
Fallere spem. 2,39
Famam exire quis eleganter dicatur. 1,18
Familiare fissum. 8,9
Familiam in potestate habere. 8,15
Familiæ suæ princeps. 3,17
Fatti veteres. 1,4
Fatiloire. 2,41
Fastigio ducere. 2,58
Fastigatus, *non* fastigiatus. 1,38
Fatigare precibus. 9,20
Fecialis. 1,24
Ferentini. 9,45
Ferentum, oppid. 9,16
Feriæ Latinæ per quatuor dies agebantur. 8,11
Ferre tacitum. 1,50
Fescennini versus. 7,2
Ficana urbs. 1,38
Ficulnea, urbs. *ibid.*
Figura loquendi veteribus frequens, ut exprimendo quid non fuerit subjiciant lectori cogitandum quid fuerit. 5,26
Filum, lanæ velamen. 1,32
Fines templares. 5,49
Finis, fœm. gen. 4,2
Finis, sæpe ponitur pro certo modo ac mensura. 4,54
Fœdus Neapolitanum. 8,26
Forentani, *non* Ferentani. 9,16
Formare consilia. 4,13
Fors. 1,9
Forte temere. 10,43
Forte quadam divinitus. 1,4
Fortuna loci. 9,11
Frequentia crescere. 1,8
Fretus fortuna, *non* fortunæ. 4,37
Fuga Tibur petere. 7,11
Fulminis ictu conflagrare. 1,31
Furor. 3,4

Furtum non est rapina & direptio palam vi facta. 2,34
Fustuarium pœna militaris. 2, 6

G.

GAdira, æ, & Gadira, orum. 9,19
M. Geganius Macerinus. 3,65
Geminius Metius. 8,7
Genii, manes. 3,58
Gens & populus ut differant. 5,34
Gens, Genus & Familia. 4,1
Genticus. 2,58
Gerere rempublicam. 7,3.8,31
Gerere terram. 7,6
Gloriam videre. 2, 12
Gnarus militiæ. 10,22
Gradu demotus. 6,32

H.

HAbere aliquem ægre. 7,5
Habere pro consulto. 7,6
Hærere in turba. 5,2
Hastati. 8, 8
Haud ignaro imminet fortuna. 3,54
Heduicus ab Heduus. 2, 58
Hoc primum. 1,29
Hodieque. 1,26.4,27
Homo multus, *pro* satageo, ardelione. 4,13
Honoris ergo. 1,18
Hostis Romanus. 1,27
Hostus Hostilius. 1,12
Hostus Lucretius Tricipitinus. 4,30
Hyberna & hybernacula quid differant. 5,2
Hypocrita, vel histrio, vel pantomimus saltabat & gesticulabatur, tragœdus canebat, i. e. modulate pronunciabat. 7,2

I.

JAcere animos. 9,6
Ibi subauditum. 1,3
Id, *pro*, cjus rei. 5,34
Imbellem agere annum. 6,6
Immitis. 4,59
Immittere se in medios hostes. 9,4
Immobilia aurea. 3, 70
Impar ferro. 7,17
Impatiens iræ. 5,37
Impedire. 3,20
Impensa pretio venire. 2,9
Imperio ejus, *i. e.* imperante illo. 5, 34
Impetrare me dico, *pro* impetraturum, *&c.* 2,5
Impetu capere urbem. 1,57
Imponere in caput. 1,18
Impotens iræ. 5,37
In agmine. 10,44
In causam præceps ierat. 2,27
Incinctus cinctu Gabino. 8,9
Inclementius invehi. 3, 48
Incena belli. 10,6
Incidere nervos conjurationis. 7,39
Inconsultu meo. 3,62
In curia nancisci opes. 9,46
In eo esse. 7, 35
In facili esse. 3,8
In hostico. 8, 34
In integro esse. 3,10
In manus venire. 2,46
In pacato. 8,34
In potestatem esse. 2,14
In primum. 10, 14
Indicium postulare, profiteri. 7,39
Indoles alta. 9,6
Infelici via dextro Jano. 2,49
Infinita potestas. 3,9
Infiniti lumptus. *ibid*
Infinitus amor. *ibid.*
Ingenti gloria esse. 2, 22
Inhibere imperium. 3.58,59
Injungere alicui ignominiam. 8, 32, detrimentum. *ibid.* laborem, legem, *&c.* *ibid.*
Injungere brachium muro 4,9
Injussu. 3, 63
In senatum vocare. 2,55
In victoria esse. 8,33
Insignis re nulla. 6,1
Innupsisse domum. 1,34
Insignitius, 7,6
Insinuare, *pro* insinuare se. 9,2
Intendere se tenebræ. 1,57
Inter duos lucos. 1, 8
Inter tot annos. 1, 10
Intercalaribus mensibus interponendis. 1,9
Intercidere. 3,10
Intercursus. 2,29
Intra, citra, ultra certos locorum fines demonstrant. 1,10

Invadere in collum. 4,53
Invadere *pro* inferre & invehere. 3,34
Inurere dolorem, *&c.* 9,4
Invidiosa senatus lectio. 9,29
Ipse, *pro* Is ipse. 5,43
Ipsum. i. me ipsum. 1,1
Ira quæstionis, *id est*, ob quæstionem. 4,50
Ire equis. 1,14
Irrigare aquam. 5,16
Is finis factus. 1,44
Itaque *abundat.* 2,12
Itaque ergo. 3,31
Judicare. 8,19
Judicatum solvi, pro solutum iri. 2,5
Judicem dicere. 3,56
Judicem ferre. 3,56
Jurare in verba. 7,5
Jurisjurandi formula apud Rom. 1,24
Juventas Dea. 1,55

K.

Κεῖνεν ἐπολέμεον. 7,9

L.

LAbare & labi. 1,1
Labarum Francorum. 3,70
Lanuvium 8,13
Lanuvinis civitas data. 8,14
Larentia Acca 1,4
Larentalia. *Ibid.*
Lartius à Larte. 2,10
T. Latinius. *Ep.* 2.
Latium Capuaque mulctati, *pro* Latini Campanique. 8,11
Lavicani agri. 3,7
Lavinium. 8,13
Lautulæ. 9 23
Laxamentum. 2,24
Legio quaternum millium. 8,8
Lex de Plebiscitis primum à Q. Hortensio Dictatore lata. 8,12
Lex Stolonis. 6,35
Libras farris in dies dare, *id est*, quot diebus unam libram. 4,15. 3,24
Ligna in ratibus. 1,36
Litare, proprie καλλιερεῖν. 8,9
Literæ, *pro* historiis. 6,1
Loca *subauditum.* 9,13
Locus insidiis congruens. 6,23
Locum seditioni quærere. 3,46
Longinquum, de tempore dictum. 7,29
Luceria Samnitium. 9,13
Luceria socia civitas Romanorum. 9,2
Luceres, Lucrenses 1,13
Lucus Petelinus. 7,41
Ludi consualia. 1,9
Ludis, pro die ludorum, aut quo ludi fierent. 2,36
Lustrum. 1,44
Lusus & lascivia. 1,5

M.

MActe virtute. 7,10
Magara, æ, & Megara, orum. 9,19
Magis *intellectum.* 1,25
Mahl sive mallus. 10,14
Majore mole. 8,13
Maluginensis non Serviliorum sed Corneliorum cognomen. 5,36
Manere alicui bellum. 1,53
Manes & Genii ut differant. 3,58
Manius Tullius. 2,19
C. Marcius Coriolanus. *Ep.* 2.
Marcius primus e plebe censor. 7,22
Mataris. 7,4
Mediis copulare concordiam. 4,43
Memoria id, *id est*, ejus rei. 5,34
Merere equis. 5,7
Metius Fufetius. 1,23
Millia quadringenta fere censa Romæ. 3,3
Millibus *intellectum.* 3,31
Miscere severitatem comitati. 8,36
Missa vox cœlo, *non* emissa. 5,50
Mittere, *pro* mittere nuntios, *vel* nuntiatum. 8,23
Mœstiores & abjectioris animi, *non* abjectiores. 9,6
Moliri fidem, *pro* labefactare. 6,11
Momentaneus. 2,7
Μονομάχοι. 4,2
Mos statuas publice ponendi legatis. 4,17
Mugilla. 2,39
Multiplicare in arcto ordines. 2,50
Multus, interdum *pro* nimio. 4,15

N.

NÆvia porta. 2,11
Natus ad corrumpendam disci-pli-

plinam militarem. 4, 13
Naviter. 10, 39
Sp. Nautius Rutilus *non* Rutilius. 4, 45
C. Nautius 3, 25
Ne, *pro* nedum. 3, 52
Ne non paterentur, *i. e.* ne gravarentur, ne recusarent. 8, 18
Necubi. 2, 2
Negatio geminata Livio frequens. 3, 26. 4, 31
Nervicum prœlium. 2, 58
Nexi quinam. 2, 23
Nexum inire. 7, 19
Nihil præparati. 2, 57
Nimius animi. 6, 11
Nomen loco Trojæ. 1, 1
Nomen Tarquinium, Fabium. 1, 3
Nomini officere. 1, 1
Novus homo. 7, 1
Nox oriens. 8, 23
Numa Marcius Pontifex ex patribus lectus. 1, 32
Numa Marcius. 1, 20
Numen nutumque annuere. 7, 30
Numerus Minervæ inventum. 7, 3
Numicius fluv. 1, 2
Nuntiantes *intellectum*. 4, 45
Nutrirē, non modo est non fastidire, sed aliquo modo remediis & fomentis adhibitis curare. 7, 4

O.

OBeundo officio. 1, 34
Obliqua invidia. 4, 26
Obsistere. 2, 10
Obtinere. 3, 36
Occurrere portis. 2, 45
Octavius Mamilius, *non* Octavus. 1, 49
Offectus *pro* impedimentis. 4, 31
Officere, obsistere, impedimento esse. 4, 31
Omen concordiæ petere. 5, 18
Omni vita. 2, 33
Omnia tuta circa. 1, 58
Oneratus fortunæ apparatibus. 9, 17
Opperiri tempora sua. 1, 56
Oppius mons. 1, 47
Optima lege, formula, quando adhibita. 9, 34
Ordo quot milites habuerit. 8, 8
Oriens consul. 8, 23
Oriri, *pro* surgere. 8, 25
Ortona. 2, 43
Ostia, urbs. 1, 38
Ostia, æ, & Ostia, orum. 9, 19

P.

PAla. 3, 26
Palam facto. 1, 41
Palati, *pro* palantes. 1, 11
Palatinum non perinde atque Aventinum est Nomen substantivum. 1, 6
Palatius mons. 1, 5
Pallantium. 1, 5
M. Papirius Crassus. 5, 41
Παραβὸς pro παραβάς, pravus. 4, 26
Parere alicui dicto. 8, 4
Parilia. 3, 63
Parmata cohors. 4, 37
Participiorum frequens usus pro orationibus finitis. 3, 20
Participium verbi substantivi intellectum. 4, 47
Parvo plures. 10, 45
Pater patratus. 1, 24
Patrem ciere posse. 1, 8
Passis crinibus. 1, 13
Pendere animi. 7, 16
Pellere, nonnunquam idem quod tangere, afficere, commovere. 3, 36
Penetrare in domum. 4, 9. in interiora urbis. 10, 41
Pentri Samnites. 9, 31
Per speciem sacrificandi. 9, 36
Peragenda consularis officii. 3, 20
Percellere. 3, 36
Percipere aliquid animo. 7, 26
Perexiguus. 7, 57
Permittere. 3, 70
Permittere tribunatum. 2, 56. equum. *ibid.*
Permittere se in ditionem alicujus. 8, 20
Perpellere. 3, 30
Pessimo publico aliquid ferre. 4, 4
Piaculum hostiam cædi. 8, 10
Pistia. 9, 21
Placare dictatorem in magistrum equitum. 8, 33
L. Plautius Venox. 9, 18
Plebiscita. 3, 62

Plerisque, ubi vulgo bis poni solet, semel omissum. 20,29
Q. Poetelius. 3,35
Polustia. 2, 39
Pomœrium. 1, 44
Poplicola. 2,8
Populus gentis. 5,34
Populus non fert legem, sed jubet vel accipit ferente magistratu. 10,13
Porci pro victima cæsi. 1, 25
Postumus Æbutius. 4,11
Postumus Postumius. 2,16
Potens præda. 1,33
Præceps ingenio in iram. 2,27
Præcipere, *pro* ante capere, præsumere. 7,26
Præcipitare in insidias. 5,18
Prædes & Vades in quo differant. 3,13
Prænomen nomini postpositum. 3, 1
Prærogativæ. 5,18
Prætulator. 2,36
Prætor collega consulum. 7,1
Prævertere. 9,17
Pravus proprie quid signet. 4, 26. ejus etymon. *ibid.*
Precibus fatigare. 1, 11
Primo, & Primum. 10,14
Princeps familiæ suæ. 3,17
Principes, Pilani. 8,8
Principia principales milites dicti. 7,23
Prisci Latini. 1,32
Pro nullo cadere. 1,21
Procedere, pro continuari, addi, connumerari, computari. 5,48
Procurare prodigia. 1,21
Proferre. 3,20
Profunda camporum. 7,21
Pronomen relativum omissum. 1, 1. 6,4
Prope puberem ætatem. 2,50
Prope secessionem venire, *non* prope ad, &c. 6,42
Properum auxilium. 10,5
Prorsus. 4,29
Προστατης. 9,18
Prosternere omnium egena corpora humi. 9,6
Provocatione certare. 1,27
Proxime formam. 2,48
Proximi legum ac pœnarum metum. 1,21
Proximus tribunal steterat. 8,32
Publice curationem agere, *non*, publicam curationem. 4,15
Volero Publius. 2,24

Q.

Qua proxime. 1,23
Quadraginta millia pondo argenti sunt centies sexagies sestertium. 1,55
Quadraginta talenta sunt sestertium nonagies sexies 1,55
Quæ pars major erit, eo stabitur consilio. 7,35.
Quæstor, *pro* Quæstor. 9,26
Quam, *pro* potius quam, *vel* magis quam. 5, 21
Quandoque, *pro* quando. 1,24,31
Quem videbitur, *pro* qui videbitur. 6,26
Qui aderant, *pro* advocatis, 3,44
Qui alerent equos. 1, 43
Qui consuluntur, *pro* jurisperitis. 3,44
Quia *insertum*. 1,49
Quidquid progrediebantur. 7,32
T. Quinctius Pennus. 4,20
Quinquaginta talenta. 1, 33
Quisque nobilissimi delecti. 7,15
Quod memoria sit, *pro* eo, quod factum esse memoria sit. 5,34
Quod natum est, *pro* instante. 3,44
Quorum eorum, *id est*, quorum ex iis 8, 37
Quum interim, duæ particulæ in orationibus finitis jungi solent. 4,52
Quum simul, *pro* quum tum. 3,52
Quum, ubi vulgo bis ponitur, semel omissum. 10,24

R.

Rämnes, tribus. 1,36. 10,6
Rapere castra. 6,21
Ratibus sublicisque pontis impacta 1,38
Reciperare urbem, 7,15
Recipere. 1,55
Reddere operam. 3,6
Reddi censuerant, *pro* Reddenda censuerant. 2,
Redigere in publicum. 2,
Referre in publicum. 2,
Reficere. 1,5
Reges i. rex & regina, 1,3

Regillus lacus. 2, 16
Regillum, urbs. *ibid.*
Regnari. 1, 17
Religio obstat, ne quid non fiat, est, religio cogit fieri, 4, 31
Religio obstat, ne possit dici dictator nisi ab consule, est, vetat religio dictatorem dici ab alio quam consule. 4, 31
Rem ratam haberi, *pro* habitum in. 2, 5
Rerum suarum esse. 3, 38
Rempublicam gerere, 7, 3. 8, 31
Remulus Silvias, *non* Romulus. 1, 3
Renuntiare consulem. 5, 18
Repens defectio. 8, 29
Repens adventus. 8, 28
Repetita vocabula Troja. 1, 3
Res gerere. 3, 64
Repetitio crebra vocis *esse*. 1, 41
Repetitio verborum nota constantiæ. 9, 9
Respublica bis ejusdem voti damnata. 10, 37
Restare alicui. 4, 58
Restitare. 6, 7
Retractare. 5, 49
Revocare in memoriam. 3, 51
Rogationem promulgare. 4, 1
Roma quando a Gallis capta. 5, 40
Romanus hostis, socius, non dicitur pro Romanis hoste vel socio. 1, 26
Romanus, *pro* Romani. 3, 2
Romanæ civitatis in centurias distributio. 1, 43
Rostra, templum. 8, 15
Rufuli. 7, 5
Sp. Rutilius Crassus. 4, 47

S.

SAbatina tribus. *Ep.* 6.
Sacratum caput. 2, 8
Sacrum sancire. 3, 55
Sagmina. 1, 24
Saltare ad Tibicinis modos. 7, 2
Sana mens constat. 8, 19
Sancire lege, *non* legem. 3, 55
Sanctum & Sacrosanctum. 1, 24
Sanus mentis. 8, 19
Sarricum colonia. 6, 16
Scævola. 2, 13
Se, *divisim* ex ipsis. 2, 6
Se, subintellectum. 2, 19. 10, 4
Secularis possessio. 9, 18
Secus in malam partem accipitur etiam extra viciniam cum bene. 7, 6
Sed, intellectum. 9, 22. 3, 71
Sedum, *pro* Sedium. 5, 40
Selibra. 4, 15. 5, 47
Senatusconsultum facere. 5, 50
Senonum fines. 5, 35
Servitia, *pro* servis. 3, 15
Sena colonia. 6, 30
Sextii, Sestii. 3, 32
Si qui, *pro* si qua ratione, si quo numero. 3, 64
Sibi habeat. 9, 11
Signum. 8, 9
Signa convertere. 3, 54. convellere. *ibid.* submittere. *ibid.*
Signa infrequentia. 7, 8
Silva malitiosa. 1, 30
Simul magistratu abiit. 6, 1
Simul, *pro* simulatque. 4, 31. 6, 1
Siris, sirit. 1, 32
Sistere, interdum pro sisti. 4, 12
Sisti non potest. 4, 12
Sociare carmina nervis. 7, 2
Solennium exta. 1, 2
Solitaurilia, Suovetaurilia. 8, 10
Solvendi religione gratia. 7, 3
Solvere religione, religionem. *ibid.*
Sortus, antique *pro* surrectus. 8, 8
Sorte creditum solvere. 6, 36
Sortem aliquam ferre. 6, 15
Sparsus humi. 8, 10
Spectacula. 13, 35
Spem communicare. 4, 23
Sperare regnum. 1, 47
Statu aliquo esse. 3, 68
Statuere. 8, 19
Stipendia procedere. 5, 48
Strategema C. Marii. 7, 13
Suarum rerum esse. 3, 38
Sub hanc vocem. 2, 55
Sub hanc victoriam. 2, 55
Subjicere aliquem in equum. 6, 24
Subjicere exercitum tumulis ab hoste occupatis. 7, 24
Sublicius pons. 1, 33
Subtecta cuspide hastas in terra figere. 8, 8
Succedere inceptis. 8, 25
Sufficiendi comperibus dimicantes, non-

non sui smetipsis. 2, 19
Sumere in publicum. 2, 9
Sumi putatur, *pro* sumptum iri creditur. 2, 5
Suo quidque domino tribuere, *non* suo cuique, *aut* suum quidque. 3, 22
Super *pro* supereſſe. 4, 55
Superjacere fidem. 10, 29
Supina vallis. 6, 24
Surregit antique *pro* surrexit. 8, 8

T.

TAbernaculum vitio capere. 4, 7
Tacere, *pro*, ignorari, non apparere, non noſci. 9, 6
Tantum non. 4, 2
Tarentum Lacedæmoniorum colonia. 8, 25
Tarda nominum. 7, 21
L. Tarquinius Priſcus. 1, 35
Tarquinienſes CCCLVIII in foro Romæ cæſi. 7, 19
Teanitæ, ἐθνικὸν à Teano. 9, 20
Temere magis quam ſatis caute. 3, 5
Temperare. 1, 29
Templa finiebantur conceptis verbis. 5, 50
Tempus eſt majora conari. 6, 18
Tendere iter, *non* intendere. 10, 43
Tentare ſpem. 4, 9
Tenuiſſe naves locum. 1, 1
Terina Bruttiorum colonia. 8, 24
Tertio hoc. 1, 29
Θεία τύχη. 1, 4
Timoleon Corinthius. 7, 27
Timor, pro ipſa religione & metu Deûm. 2, 36
Tradiderint, *pro* tradere potuerint. 3, 47
Tranquillo fieri quid dicatur. 3, 14
Triarii, haſtati, velites. 8, 8
Tria ſocietatis incundæ genera. 9, 20
Tribuni militum ex Patriciis ſolis facti. 6, 37
pro Tribu primum ſciſcere. 9, 46
Triclinium ſtratum. 8, 15
Tromentana tribus, à campo Tromento. *Ep.* 6.
Tullia gens. 1, 29
Tullius urbanarum & ruſticarum tribuum auctor. 1, 43
Tum, *pro* poſtquam. 5, 47
Tunc utique. 8, 6
Tutelæ alicujus eſſe. 1, 6

V.

VAdes & Prædes in quo differant. 3, 13
P. Valerius conſul. 2, 1
Valerius Corvus annorum XXIII raro exemplo conſul creatus. 9, 17. 7, 26
Valles averſæ. 2, 31. ſupinæ. *ibid.*
Vallis ſupina. 6, 24
Vallus, *non* Vallum. 8, 38
Vanus, *pro* irrito. 5, 2
Vaſta urbs. 5, 52
Ubi ubi. 2, 2
Vectius Meſſius. 4, 27
Vectores, epibatæ, qui navibus vehuntur. 2, 19
Vehens, pro eo qui vehitur. 2, 19
Vejentes induciæ. 4, 43
Vel, *pro* etiam, *aut* & id quidem. 2, 9
Velites. 8, 8
A Velitris. 6, 17
Venire in mentem pugnæ. 8, 5
Venire in publicum. 2, 9. in privatum. *ibid.*
Veniſſe opulenta caſtra. 2, 14
Venit in mentem res & rei. *ibid.*
Verbis velitatio. 10, 19
Verum eſſe, *pro* æquum eſſe. 2, 48. 3, 40
Veſcia. 9, 25
Veteres belli centuriones. 4, 17
Vetus militiæ, vetus operis ac laboris. 4, 17
Uſens fl. 5, 35
Vi adempta, vi excepta. 1, 17
Vi vincere. 7, 32
Vicæ potæ. 2, 7
Vicem alicujus examinis. 1, 25
Vicem ſuam functus. 1, 10
Victi, *pro* ſi victi fuiſſent. 9, 18
Viden. ſatin. 1, 35
Videre gloriam. 2, 12
Villia. 3, 54
Vir unus. 4, 25
Virbius Clivus. 1, 45
Virginius & tribuni, *non* Virginius e tribunis. 3, 25
Vivere licitum pudicæ ac liberæ. 3, 50
Ultimum illud. 1, 25

Ultra humanarum irarum fidem. 8, 24
Universa requies. 10, 5
Uno plures. 2, 7
Uno plus. 5, 30
Unus quilibet. 9, 17
Unus vir. 2, 43
Volesus. 2, 18
Voltumnæ fanum. 5, 17
Volusius Valerius. 3, 25
Usurpare jus vi adempta. 1, 17
Ut, *pro* quibus modis & rationibus. 4, 2
Ut *intellectum*. 7. 13
Ut repetitum; prius, eventum vel finem denotans; posterius, comparationis. 5, 20

Z.

Zεὺς ὑέτιος. 3, 25

FINIS.

Errata, quæ operarum incuria irrepserunt, sic emendentur.

In Textu.

Pag.	Vers.	
2.	9	Mettii, *l.* Metti.
3.	13	Attio, *l.* Atto.
29.	22	Mettius, *l.* Mettus.
61.	21	limitibus, *l* limimbus.
73.	14	dimilla, *l.* demilla.
77.	26	magni, *l.* Magni.
69.	12	primoribus, *l* prioribus.
1[illegible].	27	fuſcitatum, *l.* ſciſcitatum.
1[illegible].	5	uſus. *l.* uſus,
11[illegible].	12	Tib *l.* Ti.
1[illegible].	6	in-*l.* in
182.	19	ambitioſius, *l.* ambitioſus.
ib.	27	actorem, *l* auctorem.
185.	18	quotidianis, *l.* quotidianas.
186.	1	Vejentes, *l.* Vejentibus.
191.	5	Dari, *l* dare.
216.	1	Sicinium, *l.* Sicinium.
228.	2	Scribe, curio maximus minuſculis. C M
242.	18	omne, *l.* omnes.
261.	4	Segio, *l.* Sergio.
2[illegible].	31	regioni, *l.* regione.
292.	6	Arcimique, *l* Arcinique.
2[illegible].	14	Cum, *l* eum.
3[illegible].	11	Numento, *l.* Nomento.
3[illegible].	20	Folius, *l* Folius.
4[illegible].	24	Militiæ, *l.* Militia.
4[illegible].	23	ſere, *l.* ferre.
4[illegible].	3	dele, *tribus.*
4[illegible].	25	redeuntſi. abſentes, *l.* redegiſſe. abſent.
[illegible]	8.	Hernici, *l.* Hercinii.
5[illegible].	22	ſiccedere, *l.* ſuccederet.
[illegible]	1	Colonia, *l.* Coloniâ.
[illegible]	24	habetis, *l* habeatis.
[illegible]	3	A Manl. *l.* A. Manl.
[illegible]	15	poſt *in* dele colon.
[illegible]	11	communicato, *l.* communicato.
[illegible]	5	Viturius, *l.* Veturius.
[illegible]	7	accederent, *l.* accenderent.
[illegible]	9	primo, *l* prima.
[illegible]	4	hercle. L. Manl. *l.* hercle, L. Manl.
[illegible]	20	Metio, *l* Mettio.
5[illegible].	22	Tamen *l* Fama.
[illegible]	13	ubi Rom. *l.* ubi eſt Rom.
[illegible]	22	A Com. *l.* A. Com.
6[illegible].	6	poſſierant, *l.* poſſierint.
[illegible]	14	Petitam, *l.* petitum.
[illegible]	9	Theſprotinus. *l* Theſprotius.
[illegible]	9	Pultumium, *l.* Voltumium.
[illegible]	5	Cernenti. &, *l* cernenti &.
[illegible]	5	ſubiſſent. *l.* ſubiſſet.
[illegible]	15	Cenſor, *l.* Curſor.
[illegible]	11	In ſilvis, *l* è ſilv.
[illegible]	17	referre, *l.* referri.
[illegible]	23	a Samn. *l* ab Samn.
[illegible]	1	Inſtruxit, *l.* inſtruit.
[illegible]	17	qua, *l.* quo.
[illegible]	3	quum, *l.* quam.
[illegible]	8	Credenda cum, *l.* credenda. cum.
[illegible]	5	Sentinatum, *l.* Sentinatem.
[illegible]	7	pariterque, *l.* pariter.

In Notis.

Pag.	Col.	Vers.	
11.	2.	15	Numidis. *l* tumidis.
69.	1.	21	poſt *triginta* adde *tres.*
92.	1.	1	Omni *l* omiſſa.
101.	1.	6	Taciturni, *l* tacitum.
136.	2.	4	Scientiam. *l.* prudentiam.
212.	1.	30	Nonius, *l.* Nonnius.
145.	1.	7	Cruſtumini, *l.* Cruſtumini.
160.	1.	17	Meccenat *l* Mecenat.
166.	2.	4	conſeruti, *l* conſerti.
201.	2.	9	Græcum. *l.* Græcorum.
200.	2.	22	I. F. Gr. *l.* I. G
204.	2.	11	Negare, *l* negaret.
207.	6.	1	Annum, *l.* annos.
209.	1.	10	6. lege 16.
ib.	2.	7	poſt *privati* adde *ſint.*
264.	1.	1	Verba *à Corbione* priore pag. erant ponenda.
272.	1.	6	Candidati, *l.* Candidati.
276.	1.	13	Buſiud, *l.* Buſiud.
280.	1.	2	Χαῖρε ſcribe minuſculo χ.
301.	2.	4	Ἡγεμαίτες, *l.* Ἡγεμαῖτες.
328.	1.	7	Circaire; *l.* circumire.
335.	2.	17	Patriam? oppugn. *l.* patriam? patriam opp.
358.	1.	4	Cn. *l.* n.
359.	1.	2	Obiiſſet, *l* obiiſſent.
366.	1.	12	Sin, *l.* Si.
370.	1.	10	Nugæ illud, *l.* nugæ illud
387.	2.	4	*Poſ* otium *rones*,
411.	1.	6	Pere. *l* ferre.
419.	1.	7	Principibus, *l* Principum.
479.	1.	10	Iſ. quæ illa gradatio?
501.	2.	6	Iſſe, *l.* ipſo.
505.	1.	25	Cum, *l.* cum.
525.	1.	18	poſt *ſperatam* dele *à.*
545.	1.	12	Oculos, *l.* Oculis.
580.	1.	11	poſt *libro*, adde n.
587.	1.	9	Ætatis, *l* & Tati.
589.	2.	2	πολιν, *l* πολιν.
599.	1.	31	Parthalin, *l.* Parrhaſii.
626.	1.	6	partem, *l* patrem.
631.	1.	7	Equites. Num. *l.* Equites Num.
634.	1.	3	acceſſit, *l.* accepit.
641.	1.	3	incertum, *l.* inſertum.
647.	1.	7	Hautium, *l.* Hautius.
669.	1.	1	attinet, *l* attinent.
678.	1.	8	Romanis, *l.* Romani.
691.	1.	16	Errorris. *l.* errores.
695.	2.	12	lege Σταδιεῖσιον.
ib.		20	pro Jac. Gron. *l.* J. F. Gr.
784.	1.	17	lege, κυνδύνοις.
ib.		18	lege, προσχωρίσαντο.
829.	2.	1	Amicio, *l.* Ameio.
834.	2.	18	Statione. *l.* ſtationem.
847.	2.	13	Corſo, *l.* Coſio.
		1	Signo, *l.* Signa.
8[illegible].	2.	4	Æſernium, *l.* Æſerninum.
861.	1.	7	dele verba, Jac. Gron.

CAROLI SIGONII

CHRONOLOGIA

In Titi Livii Historias ab Urbe condita.

REGES.

ROmulus regnat annos XXXVIII.
Interreges regnant annum I.
Numa Pompilius, annos XLIII.
Tullus Hostilius, annos XXXII.
Ancus Marcius, annos XXIV.
L. Tarquinius Priscus, annos XXXVIII.
Ser. Tullius, annos XLIV.
L. Tarquinius Superbus, annos XXV.

CONSULES.

245	L. Junius Brutus. S. Lucretius Tricipitinus. M. Horatius Pulvillus.	L. Tarquinius Collatinus. P. Valerius Poplicola.
246	P. Valerius II.	T. Lucretius.
247	P. Lucretius.	P. Valerius Poplicola III.
248	Sp. Lartius.	T. Herminius.
249	M. Valerius.	P. Postumius.
250	P. Valerius IV.	T. Lucretius.
251	Agrippa Menenius.	P. Postumius.
252	Opiter Virginius.	Sp. Cassius.
253	Postumus Cominius.	T. Lartius.
254	Ser. Sulpicius.	M. Tullius.
255	C. Vetusius.	T. Æbutius.
256	Q. Cloelius.	T. Lartius.
257	A. Sempronius.	M. Minucius.
258	A. Postumius.	T. Virginius.
259	Ap. Claudius.	P. Servilius.
260	A. Virginius.	T. Vetusius.
261	Sp. Cassius.	Postumus Cominius.
262	T. Geganius.	P. Minucius.
263	M. Minucius.	A. Sempronius.
264	Sp. Nautius.	Sex. Furius.
265	T. Sicinius.	C. Aquillius.
266	Sp. Cassius.	Proculus Virginius.
267	Ser. Cornelius.	Q. Fabius.
268	L. Æmilius.	K. Furius.
269	M. Fabius.	L. Valerius.
270	Q. Fabius.	C. Julius.
271	K. Fabius.	Sp. Furius.
272	M. Fabius.	Cn. Manlius.
273	K. Fabius.	T. Virginius.

REI L. Æmi-

274	L Æmilius.	C. Servilius.
275	C. Horatius.	T. Menenius.
276	A Virginius.	P. Servilius.
277	C. Nautius.	P. Valerius.
278	L. Furius.	A. Manlius.
279	L. Æmilius.	Opiter Virginius, vel Vopiſcus Julius.
280	L. Pinarius.	P. Furius.
281	Ap. Claudius Ap. F.	T. Quintius.
282	L. Valerius.	Ti. Æmilius.
283	T. Numicius Priſcus.	A. Virginius.
284	T. Quintius.	P. Servilius.
285	Ti. Æmilius.	Q. Fabius.
286	Q. Servilius.	Sp. Poſtumius.
287	Q. Fabius.	T. Quintius.
288	A. Poſtumius Albus.	Sp. Furius Fuſus.
289	L. Æbutius.	P. Servilius.
290	L. Lucretius Tricipitinus.	T. Veturius Geminus.
291	P. Volumnius.	Ser. Sulpicius.
292	C. Claudius Ap. F.	P. Valerius Poplicola.
293	Q. Fabius Vibulanus III.	L. Cornelius Maluginenſis.
294	L. Minucius.	C. Nautius.
295	Q. Minucius.	C. Horatius Pulvillus.
296	M. Valerius.	Sp. Virginius.
297	T. Romilius.	Sp. Veturius.
298	Sp. Tarpejus.	A. Aterius.
299	P. Curatius.	Sex. Quinctilius.
300	T. Menenius.	P. Seſtius Capitolinus.
301	Ap. Claudius.	T. Genucius.

DECEMVIRI CONSVLARES.

	Ap. Claudius.	Sp. Poſtumius Albus.
	T. Genucius.	Ser. Sulpicius.
	P. Seſtius.	T. Romilius.
	Sp Veturius.	P. Curatius.
	C. Julius.	A. Manlius.
302	Ap. Claudius.	Q. Fabius.
	M. Cornelius.	M' Rabulcius.
	L. Minucius.	Q. Pœtelius.
	T. Antonius.	K. Duillius.
	M. Sergius.	Sp. Oppius.

303 Iidem Decemviri per vim in hunc annum continuarunt.

304	L. Valerius.	M. Horatius.

305 Iidem conſules continuaſſe videntur in hunc annum.

306	T. Lar. Herminus.	T. Virgin. Cœlimontan.
307	M. Geganius Macerinus.	C. Julius.
308	T. Quinctius Capitolinus IV.	Agrippa Furius.
309	M. Genucius.	C. Curtius.
310	A. Sempronius Atratinus.	Trib. mil. conſ. pot. abdicarun
	T. Cloelius.	In eorum L. F. ſunt coſſ.
	L. Atilius.	
	L. Papirius Mugillanus.	L. Sempron. Atratinus.

M.C

311	M. Geganius Macerinus II.	T. Quintius Capitol. V.
312	M. Fabius Vibulanus.	Postumius Æbutius Cornicen.
313	C. Furius Pacilus.	M' Papirius Crassus.
314	Proculus Geganius Macerin.	L. Menenius Lanatus.
315	T. Quintius Capitol. VI.	Agrippa Menenius Lanatus.
316	Mam. Æmilius. L. Quintius Cincinnati F. L. Julius.	Trib. mil. conf. poteſt.
317	M. Geganius Macerin. III.	L. Sergius Fidenas.
318	M. Cornelius Maluginenſis.	L. Papirius Craſſus.
319	C. Julius II.	L. Virginius.
320	C. Julius III. vel. M. Manlius.	L. Virginius II. vel Q. Sulpic.
321	M. Fabius Vibulanus. L. Sergius Fidenas. M. Foslius.	Trib. mil. conf. poteſt.
322	L. Pinarius Mamercus. L. Furius Medullinus. Sp. Poſtumius Albus.	Trib. mil. conf. poteſt.
323	T. Quinct. L. F. Cincinnat Pennus.	C. Julius Mento.
324	L. Papirius Craſſus.	L. Julius.
425	L. Sergius Fidenas II.	Hoſtus Lucretius Tricipitinus.
326	A. Cornelius Coſſus.	T. Q. Pennus II.
327	C. Servilius Ahala.	L. Papirius Mugillanus.
328	T. Quinctius Pennus. M. Poſtumius.	C. Furius. A. Cornelius Coſſus.
329	A. Sempronius Atratinus. L. Quinctius Cincinnatus. Ap. Clau. Craſſ. Xviri F.	L. Furius Medullinus. L. Horatius Barbatus. L. Sergius Fidenas.
330	Sp. Nautius Rutilus.	Sex. Julius Julus.
331	C. Sempronius Atratinus.	Q. Fabius Vibulanus.
332	L. Manlius Capitol. Q. Antonius Merenda.	L. Papirius Mugillan. L. Servilius Structus.
333	T. Quinct. Capit. Cap. F.	N. Fabius. Vibul.
334	Interreges uno anno regnarunt.	
mil. 335	L. Quinct. Cincinnatus IV. M. Manlius.	L. Furius Medull. II. A. Sempron. Atratin.
mil. 336	Agrippa Menenius Lanatus. Sp. Nautius.	P. Lucretius Tricipitinus. C. Servilius.
337	L. Sergius Fidenas. M. Papirius Mugillanus. C. Servilius Priſc. F.	Trib. mil. conſ. pot.
mil. 338	Agrippa Menen. Lanatus. P. Lucretius Tricipitinus.	L. Servilius Struct. II. Sp Veturius Craſſus.
mil. 339	A. Semp. Atratinus III. M. Papirius Mugillan. II.	Sp. Nautius Rutil. II. Q. Fabius Vibulanus.
mil. 340	M. Cornelius Coſſus. C. Valerius Potitus.	*Quintius Cincinnat. N. Fabius Vibulanus.
mil. 341	Cn. Cornelius Coſſus. Q. Fabius Vibulanus II.	L. Valerius Potitus. P. Poſtumius Regillenſis.
342	A. Cornelius Coſſus.	L. Furius Medullinus.
343	Q. Fabius Ambuſtus.	C. Furius Pacilus.
344	M. Papirius.	C Nautius Rutilus.

345	M' Æmilius.	C. Valerius.
346	Cn. Cornelius Coſſus.	L. Furius Medullin. II.
347	C. Julius Julus. P. Cornelius Coſſus.	Trib. mil. conſ. pot.
Tr.mil.348	C. Servilius Ahala. L. Furius Medullinus II. N. Fabius Vibulanus II.	C. Valer. Potitus II. C. Servilius Ahala II.
Tr.mil.349	P. Cornelius Coſſus. Cn. Cornelius Coſius.	N. Fabius Ambuſtus. L. Valerius Potitus.
Tr.mil.350	T. Quinct. Capitol. T. Quinct. Cincinnat. C. Julius Julus II.	A. Manlius. L. Furius Medull. III. M. Æmilius Mamercinus.
Tr.mil.351	C. Valerius Potitus III. M' Sergius Fidenas. P. Cornel. Maluginenſis.	Cn. Cornel. Coſſus. K. Fabius Ambuſtus. Sp. Nautius Rutil. II.
Tr.mil.352	M' Æmil. Mamer. II. L. Valerius Potitus III. Ap. Claudius Craſſus. M. Furius Camillus.	M. Quinctilius Varus. L. Julus Julus. M. Poſtumius. M. Poſtumius Albinus.
Tr.mil.353	C. Servilius Ahala III. Q. Servilius. L. Virginius.	Q. Sulpicius. A. Manlius II. M' Sergius II.
Tr.mil.354	L. Valerius Potitus IV. M. Fabius Ambuſtus. M. Æmil. Mamerc. III.	Cn. Cornel. Coſſus. K. Fabius Ambuſtus. L. Julius Julus.
Tr.mil. 355	P. Licinius Calvus. L. Titinius. L. Furius Medullinus.	P. Mænius. P. Mælius. L. Publilius Vulſcus.
Tr.mil.356	M. Veturius. C. Duillius. Cn. Genucius.	M. Pomponius. Volero Publilius. L. Atilius.
Tr.mil.357	L. Valerius Potitus V. M. Valerius Maximus. M. Furius Camillus II.	L. Furius Medull. III. Q. Servilius Fidenas II. Q. Sulpicius Camerinus II.
Tr.mil.358	L. Julius Julus. L. Furius Medull. IV. L. Sergius Fidenas.	A. Poſtum. Regillenſis. P. Corn. Maluginenſis. A. Manlius.
Tr.mil.359	P. Licinius P. F. Calvus. L. Manius II. Cn. Genucius II.	L. Titinius II. P. Mælius II. L. Atilius II.
Tr.mil.360	P. Cornelius Coſſus. K. Fabius Ambuſtus III. M. Valer. Maximus II.	P. Cornelius Scipio. L. Furius Medullinus V. Q. Servilius III.
Tr.mil.361	L. Furius Medullin. VI. C. Æmilius. L. Valerius Poplicola.	Sp. Poſtumius. P. Cornelius II. M. Furius Camillus.
362	L. Lucretius Flavus.	Ser. Sulpic. Camerin.
363	L. Valerius Potitus.	M. Manlius Capitolinus.
Tr.mil.364	L. Lucretius. Ser. Sulpicius. M. Æmil.	L. Furius Medull. VII. Agrippa Furius. C. Æmil. II.

r.mil.365	Q. Fabius Ambustus.	Q. Sulpicius Longus.
	Duo fratres Q. Fabii Ambusti.	Q. Servilius IV.
		Ser. Cornel. Maluginensis.
366	M. Furius Camillus Dictaturam continuavit in hunc annum.	
r.mil.367	L. Valerius Poplicola II.	A. Manlius.
	L. Virginius.	L. Æmilius.
	P. Cornelius.	L. Postumius.
r.mil.368	T. Quinct. Cincinnat.	L. Aquilius Corvus.
	Q. Servilius Fidenas V.	L. Lucret. Tricipitin.
	L. Julius Julus.	Ser. Sulpicius Rufus.
r.mil.369	L. Papirius.	C. Sergius.
	L. Æmilius II.	C. Cornelius.
	L. Menenius.	L. Valerius Poblicola. III.
r.mil.370	M. Furius Camillus.	L. Horatius Pulvillus.
	Ser. Cornel. Maluginens.	L. Quinct. Cincinnat.
	Q. Servilius Fidenas VI.	P. Valerius.
r.mil.371	A. Manlius.	L. Quinct. Capitolin.
	P. Cornelius.	L. Papirius Cursor II.
	T. Quinct. Capitolinus.	C. Sergius II.
r.mil.372	Ser. Cornel. Maluginensis III.	P. Valerius Potitus II.
	M. Furius Camillus V.	Ser. Sulpit. Rufus II.
	C. Papirius Crassus.	T. Quinct. Cincinn.
r.mil.373	L. Valerius IV.	L. Lucretius.
	A. Manlius III.	L. Æmilius.
	Ser. Sulpicius III.	M. Trebonius.
r.mil.374	Sp. Papirius.	Q. Servilius.
	L. Papirius.	C. Sulpicius.
	Ser. Cornelius IV.	L. Æmilius. IV.
r.mil.375	M. Furius Camillus VI.	L. Furius.
	A. Postum. Regillensis.	L. Lucretius.
	L. Postum. Regillensis.	M. Fabius Ambustus.
r.mil.376	L. Valerius V.	L. Menenius II.
	P. Valerius III.	P. Papirius.
	C. Sergius III.	Ser. Corn. Maluginensis.
r.mil.377	P. Manlius.	C. Sextilius.
	C. Manlius.	M. Albinus.
	L. Julius.	L. Antistius.
r.mil.378	Sp. Furius.	P. Cloelius.
	Q. Servilius II.	M. Horatius.
	C. Licinius.	L. Geganius.
r.mil.379	L. Æmilius.	Ser. Sulpitius.
	P. Valerius IV.	L. Quinct. Cincinnat.
	C. Veturius.	C. Quinct. Cincinnat.
80.381.382.	C. Licinius Stolo.	Tribuni pleb. per annos V.
83.384.	L. Sextius.	
r.mil.385	L. Furius.	Ser. Cornelius.
	A. Manlius.	P. Valerius.
	Ser. Sulpicius.	C. Valerius.
r.mil.386	Q. Servilius.	M. Genucius.
	C. Veturius II.	Q. Quinctius.
	A. Cornelius.	M. Fabius.

Tr.mil.387	L. Quinctius.	Ser. Cornelius.
	Ser. Sulpicius.	Sp. Servilius.
	L. Papirius.	L. Veturius.
Tr.mil.388	A. Cornelius II.	M. Cornelius II.
	L. Veturius.	M. Geganius.
	P. Manlius.	P. Valerius VI.
389	L. Sextius.	L. Æmilius.
390	L. Genucius.	Q. Servilius.
391	C. Sulpicius Præticus.	L. Licinius Stolo.
392	L. Æmil. Mamercus II.	Cn. Genucius.
393	Q. Servilius Ahala.	L. Genucius II.
394	C. Sulpicius.	C. Licinius Calvus.
395	C. Pœtelius Libo.	M. Fabius Ambustus.
396	M. Popillius Lænas.	C. Manlius.
397	C. Fabius.	C. Plautius.
398	C. Marcius.	Cn. Manlius.
399	M. Fabius Ambustus II.	M. Popillius Lænas II.
400	C. Sulpicius Præticus III.	M. Valerius Poplicola.
401	M. Fabius Ambustus, III.	T. Quinct. vel M. Popil.
402	C. Sulpicius Præticus IV.	M. Valerius Poplicola.
403	P. Valerius Poplicola III.	C. Marcius Rutilus.
404	C. Sulpicius Præticus.	T. vel K. vel C. Quinct. Pennus.
405	M. Popillius Lænas.	L. Cornelius Scipio.
406	L. Furius Camillus.	P. Claudius Crassus.
407	M. Valerius Corvus.	M. Popillius Lænas IV.
408	T. Manlius Torquatus.	C. Plautius.
409	M. Valerius Corvus II.	C. Pœtelius.
410	M. Fabius Dorso.	Ser. Sulpici Camerin.
411	C. Marcius Rutilus III.	T. Manlius Torquat. II.
412	M. Valerius Corvus III.	A. Cornelius. Cossus.
413	M. Marcius Rutilus IV.	Q. Servilius.
414	C. Plautius II.	L. Æmil. Mamercinus.
415	T. Manlius Torquatus IV.	P. Decius Mus.
416	Ti. Æmil. Mamercinus.	Q. Publilius Philo.
417	L. Furius Camillus.	C. Mænius.
418	C. Sulpicius Longus.	P. Ælius Pætus.
419	L. Papirius Crassus.	K. Duilius.
420	M. Valerius Corvus IV.	M. Atilius Regulus.
421	T. Veturius.	Sp. Postumius.
422	Interreges anno uno.	
423	A. Cornelius II.	Cn. Domitius.
424	M. Claudius Marcellus.	C. Valerius Flaccus.
425	L. Papirius Crassus II.	L. Plautius Venno.
426	Æmilius Mamercinus.	C. Plautius.
427	P. Plautius Proculus.	P. Cornelius Scapula.
428	L. Cornelius Lentulus.	Q. Publius Philo II.
429	L. Papirius Mugillanus, alias Cursor.	C. Pœtelius.
430	L. Furius Camillus II.	Junius Brutus Scæva.
431	C. Sulpicius Longus II.	Q. Æmil. vel Aulius Cerret
432	Q. Fabius.	L. Fulvius.
433	T. Veturius Calvinus.	Sp. Postumius.
434	L. Papirius Cursor II.	Q. Publilius Philo.

L. Pa

435 L. Papirius Cursor vel Mugillan. Q. Aurelius Cerretan. II.
436 M. Foslius Flaccinator. L. Plautius Venno.
437 C. Junius Bubulcus. Q. Æmilius Barbula.
438 Sp. Nautius. M. Popillius.
439 L. Papirius Cursor IV. Q. Publilius Philo IV.
440 M. Pœtelius. C. Sulpicius.
441 L. Papirius Cursor V. C. Junius Bubulcus II.
442 M. Valerius. P. Decius.
443 C. Junius Bubulcus III. Q. Æmilius Barbula II.
444 C. Marcius Rutilus. Q. Fabius.
445 Q. Fabius. P. Decius.
446 Ap. Claudius. L. Volumnius.
447 Q. Marcius Tremulus. P. Cornelius Arvina.
448 L. Postumius. Ti. Minucius.
449 P. Sempronius Sophus. P. Sulpicius Saverrio.
450 L. Genucius. Ser. Cornelius.
451 M. Livius Denter. M. Æmilius.
452 M. Valerius. Q. Appuleius Pansa.
453 M. Fulvius Pætus. T. Manlius Torquatus.
454 L. Cornelius Scipio. Cn. Fulvius.
455 Q. Fabius Maximus IV. P. Decius Mus III.
456 L. Volumnius. Ap. Claudius.
457 Q. Fabius V. P Decius IV.
458 L. Postumius Megellus. M. Atilius Regulus.
459 L. Papirius Cursor. Sp. Carvilius.
460 Q. Fabius Gurges Max. F. D. Junius Brutus Scæva.
461 L. Postumius. C. Junius.
462 P. Cornelius Rufinus. M' Curius Dentatus.
463 M. Valerius. Q. Cædicius.
464 Q. Marcius. P. Cornelius.
465 M. Marcellus. Sp. Nautius.
466 M. Valerius. C. Ælius.
467 C. Claudius. M. Æmilius.
468 C. Servilius. L. Cæcilius.
469 P. Cornelius Dolabella. Cn. Domitius.
470 C. Fabricius. Q. Æmilius.
471 L. Æmilius. Q. Marcius.
472 P. Valerius. Ti. Coruncanius.
473 P. Sulpicius. P. Decius.
474 C. Fabricius. Q. Æmilius.
475 P. Cornelius. C. Junius.
476 Q. Fabius. C. Genucius.
477 M. Curius. L. Lentulus.
478 Ser. Cornelius. M' Curius.
479 C. Fabricius. C. Claudius.
480 L. Papirius Cursor. Sp. Carvilius.
481 C. Quintius. L. Genucius.
482 C. Genucius. Cn. Cornelius.
483 P. Sempronius. Ap. Claudius.
484 A. Atilius. L. Julius Libo.
485 T. Junius. N. Fabius.
486 Ap. Claudius. M. Fulvius.
487 M' Valerius. M' Otacilius.

488	L. Postumius.	Q. Mamilius.
489	L. Valerius.	T. Otacilius.
490	Cn. Cornelius.	C. Duilius.
491	C. Aquillius.	L. Cornelius.
492	A. Atilius Calatinus.	P. Sulpicius.
493	Cn. Cornelius.	C. Atilius.
494	Q. Cædicius.	L. Manlius.
495	M. Æmilius Paullus.	Ser. Fulvius Nobilior.
496	Cn. Cornelius.	A. Atilius.
497	Cn. Servilius.	C. Sempronius.
498	A. Aurelius Cotta.	P. Servilius.
499	L. Cæcilius Metellus.	C. Furius.
500	C. Atilius Regulus.	L. Manlius.
501	P. Claudius.	L. Junius.
502	P. Servilius.	C. Aurelius.
503	L. Cæcilius.	N. Fabius.
504	M. Fabius.	M' Otacilius.
505	M. Fabius.	C. Atilius.
506	A. Manlius.	C. Sempronius.
507	C. Fundanius.	C. Sulpicius.
508	C. Lutatius Catulus.	A. Postumius.
509	Q. Lutatius Cerco.	A. Manlius.
510	C. Claudius Centho.	M. Sempronius.
511	C. Mamilius.	Q. Valerius.
512	Ti. Sempronius.	P. Valerius.
513	L. Cornelius.	Q. Fulvius.
514	C. Licinius.	P. Cornelius.
515	T. Manlius Torquatus.	C. Atilius.
516	L. Postumius.	Sp. Carvilius.
517	Q. Fabius.	M. Pomponius.
518	M. Lepidus.	M. Poblicius.
519	C. Papirius.	M. Pomponius.
520	M. Æmilius.	M. Junius.
521	L. Postumius.	Cn. Fulvius.
522	Q. Fabius II.	Sp. Carvilius.
523	P. Valerius.	M. Atilius.
524	L. Apustius.	M. Valerius.
525	C. Atilius.	L. Æmilius.
526	T. Manlius.	Q. Fulvius II.
527	C. Flaminius.	P. Furius Philus.
528	M. Marcellus.	Cn. Cornelius.
529	P. Cornelius.	M. Minucius.
530	L. Veturius.	C. Lutatius.
531	M. Livius.	L. Æmilius.
532	P. Cornelius Scipio.	T. Sempronius Longus.
533	Cn. Servil. Geminus.	C. Flaminius.
534	C. Terentius Varro.	L. Æmilius Paullus.
535	L. Postumius Albinus III. / M. Claudius Marcellus II. / Q. Fabius Maximus III.	Ti. Sempronius Gracchus.
536	Q. Fabius Maximus IV.	M. Claudius Marcellus III.
537	Q. Fabius Max. Verrucosi F.	Ti. Sempronius Gracchus II.

538	Ap. Claudius Pulcher.	Q. Fulvius Flaccus III.
539	C. Sulpicius Galba.	Cn. Fulvius Centumalus.
540	M. Valerius Lævinus II.	M. Claudius Marcellus IV.
541	Q. Fabius Maximus V.	Q. Fulvius Flaccus IV.
542	M. Claudius Marcellus V.	T. Quinctius Crispinus.
543	C. Claudius Nero.	M. Livius Salinator II.
544	Q. Cæcilius Metellus.	L. Veturius Philo.
545	P. Cornelius Scipio.	P. Licinius Crassus.
546	M. Cornelius Cethegus.	P. Sempronius Tuditanus.
547	Cn. Servilius Cæpio.	C. Servilius.
548	Ti. Claudius Nero.	M. Servilius Geminus.
549	Cn. Cornelius Lentulus.	P. Ælius Pætus.
550	P. Sulpitius Galba.	C. Aurelius Cotta.
551	L. Cornelius Lentulus.	P. Villius Tappulus.
552	T. Quinct. Flamininus.	Sex. Ælius Pætus.
553	C. Cornelius Cethegus.	Q. Minucius Rufus.
554	L. Furius Purpureo.	M. Claudius Marcellus.
555	M. Porcius Cato.	L. Valerius Flaccus.
556	P. Cornelius Scipio Africanus II.	Ti. Sempronius Longus.
557	L. Cornelius Merula.	Q. Minucius Thermus.
558	L. Quinctius Flamininus.	Cn. Domitius Ahenobarbus.
559	M' Acilius Glabrio.	P. Cornelius Scipio Nasica.
560	L. Cornelius Scipio.	C. Lælius.
561	Cn. Manlius Vulso.	M. Fulvius Nobilior.
562	C. Livius Salinator.	M. Valerius Messala.
563	M. Æmilius Lepidus.	C. Flaminius.
564	Sp. Postumius Albinus.	Q. Marcius Philippus.
565	Ap. Claudius Pulcher.	M. Semp. Tuditanus.
566	P. Claudius Pulcher.	L. Porcius Licinus.
567	Q. Fabius Labeo.	M. Claudius Marcellus.
568	L. Æmilius Paullus.	Cn. Bæbius Tamphilus.
569	P. Cornelius Cethegus.	M. Bæbius Tamphilus.
570	A. Postumius Albinus.	C. Calpurnius Piso.
		Q. Fulvius Flaccus.
571	L. Manlius Acidinus.	Q. Fulvius Flaccus.
572	M. Junius Brutus.	A. Manlius Vulso.
573	C. Claudius Pulcher.	Ti. Sempronius Gracchus.
574	Cn. Cornelius Scipio Hispalus.	Q. Petilius Spurinus.
	C. Valerius Lævinus.	
575	P. Mucius Scævola.	M. Æmilius Lepidus II.
576	Sp. Postumius Albinus.	Q. Mucius Scævola.
577	L. Postumius Albinus.	M. Popillius Lænas.
578	C. Popillius Lænas.	P. Ælius Ligur.
579	P. Licinius Crassus.	C. Cassius Longinus.
580	A. Hostilius Mancinus.	A. Atilius Serranus.
581	Q. Marcius Philippus II.	Cn. Servilius Cæpio.
582	L. Æmilius Paullus II.	C. Licinius Crassus.
583	Q. Ælius Pætus.	M. Junius.
584	M. Marcellus.	C. Sulpicius.
585	Cn. Octavius.	T. Manlius.
586	A. Manlius.	Q. Cassius.
587	Ti. Sempronius.	M' Juvencius.
588	P. Cornelius Scipio Nasica.	C. Marcius.

589 M. Meſſala. C. Fannius.
590 L. Anicius. M. Cornelius Cethegus.
591 Cn. Cornelius Dolabella. M. Fulvius.
592 M. Æmilius. C. Popillius.
593 Sex. Julius. L. Aurelius.
594 L. Lentulus. C. Marcius.
595 P. Scipio Naſica. M. Claudius.
596 L. Poſtumius. Q. Opimius.
597 Q. Fulvius. T. Annius.
598 M. Marcellus. L. Valerius.
599 L. Licinius Lucullus. A. Poſtumius Albinus.
600 T. Quinctius. M' Acilius.
601 L. Marcius. M' Manilius.
602 Sp. Poſtumius. L. Piſo.
603 P. Africanus. C. Livius.
604 Cn. Cornelius. L. Mummius.
605 Q. Fabius Maximus. L. Hoſtilius.
606 Ser. Galba. L. Aurelius.
607 Ap. Claudius. Q. Metellus.
608 L. Metellus. Q. Maximus.
609 Cn. Cæpio. Q. Pompeius.
610 Q. Cæpio. C. Lælius.
611 Cn. Piſo. M. Popillius.
612 P. Scipio. D. Brutus.
613 M. Æmilius. C. Hoſtilius Mancinus.
614 P. Furius. Sex. Atilius Serranus.
615 Ser. Fulvius. C. Calpurnius.
616 P. Africanus. C. Fulvius Flaccus.
617 P. Mucius. L. Calpurnius.
618 P. Popillius. P. Rupilius.
619 P. Craſſus. L. Valerius.
620 C. Claudius. M. Perperna.
621 C. Sempronius. M' Aquillius.
622 Cn. Octavius. T. Annius.
623 L. Caſſius. L. Cinna.
624 M. Æmilius. L. Aurelius.
625 M. Plautius. M' Fulvius.
626 C. Caſſius Longinus. C. Sextius.
627 Q. Cæcilius. T. Quinctius.
628 Cn. Domitius. C. Fannius.
629 L. Opimius. Q. Maximus.
630 P. Manlius. C. Papirius.
631 L. Cæcilius. L. Aurelius.
632 M. Cato. Q. Marcius.
633 L. Cæcilius. Q. Mucius.
634 C. Licinius Geta. Q. Maximus.
635 M. Metellus. M. Scaurus.
636 M' Acilius Balbus. C. Cato.
637 C. Cæcilius. Cn. Papirius.
638 M. Livius Druſus. L. Piſo.
639 P. Scipio. L. Calpurnius Beſtia.
640 Sp. Poſtumius. M. Minucius.
641 Q. Metellus. M. Silanus.

642 Ser

642 Ser. Galba. M. Scaurus.
643 L. Caſſius. C. Marius.
644 Q. Servilius Cæpio. C. Atilius.
645 P. Rutilius Rufus. Cn. Manlius.
646 C. Marius II. C. Flavius Fimbria.
647 C. Marius III. L. Aurelius Oreſtes.
648 C. Marius IV. Q. Lutatius.
649 C. Marius V. M' Aquillius.
650 C. Marius VI. L. Valerius Flaccus.
651 M. Antonius. A. Poſtumius.
652 Q. Metellus. T. Didius.
653 Cn. Lentulus. P. Craſſus.
654 Cn. Domitius. P. Caſſius.
655 L. Craſſus. Q. Scævola.
656 C. Cælius. L. Domitius.
657 C. Valerius Flaccus. M. Herennius.
658 C. Claudius Pulcher. M. Perperna.
659 L. Marcius. Sex. Julius.
660 L. Julius Cæſar. P. Rutilius Lupus.
661 L. Porcius. Cn. Pompeius.
662 L. Sulla. Q. Pompeius.
663 L. Cornelius Cinna. Cn. Octavius.
664 L. Cinna II. C. Marius VII.
665 L. Cinna III. Cn. Papirius.
666 L. Cinna IV. Cn. Papirius II.
667 L. Scipio. Cn. Norbanus.
668 C. Marius. Cn. Carbo III.
669 M. Tullius. Cn. Dolabella.
670 L. Sulla II. Q. Metellus.
671 P. Servilius. Ap. Claudius.
672 M. Lepidus. Q. Catulus.
673 M. Æmilius. D. Brutus.
674 Cn. Octavius. C. Curio.
675 L. Octavius. C. Cotta.
676 L. Licinius Lucullus. M. Cotta.
677 M. Lucullus. C. Caſſius.
678 L. Gellius. Cn. Lentulus.
679 Cn. Aufidius. L. Lentulus.
680 M. Craſſus. Cn. Pompeius.
681 Q. Metellus. Q. Hortenſius.
682 L. Metellus. Q. Marcius.
683 C. Piſo. M' Glabrio.
684 M. Lepidus. L. Volcatius.
685 L. Cotta. L. Torquatus.
686 L. Cæſar. C. Figulus.
687 M. Cicero. C. Antonius.
688 D. Silanus. L. Murena.
689 M. Pupius. M. Valerius.
690 Q. Metellus. Q. Afranius.
691 C. Cæſar. M. Bibulus.
692 L. Piſo. A. Gabinius.
693 P. Lentulus. Q. Metellus.
694 Cn. Lentulus. L. Philippus.

695 Cn,

695	Cn. Pompeius.	M. Craſſus.
696	Ap. Claudius.	L. Domitius.
697	Cn. Domitius.	M. Meſſala.
698	Cn. Pompeius.	Q. Metellus.
699	M. Marcellus.	Ser. Sulpitius.
700	L. Paullus.	C. Marcellus.
701	L. Lentulus.	C. Marcellus.
702	C. Cæſar.	P. Servilius.
703	Q. Fuſius Calenus.	P. Vatinius.
704	C. Cæſar.	M. Lepidus.
705	C. Cæſar.	Q. Maximus.
706	C. Cæſar.	M. Antonius.
707	C. Panſa.	A. Hirtius.
708	M. Lepidus.	L. Plancus.
709	P. Servilius II.	L. Antonius.
710	Cn. Domitius.	C. Aſinius.
711	L. Cenſorinus.	C. Calviſius.
712	Ap. Claudius.	C. Norbanus.
713	M. Agrippa.	L. Caninius.
714	L. Gellius.	M. Cocceius.
715	Sex. Pompeius.	L. Cornificius.
716	M. Antonius.	L. Scribo. Libo.
717	C. Cæſar.	L. Volcatius.
718	Cn. Domitius.	C. Sofius.
719	C. Cæſar II.	M. Meſſalla.
720	C. Cæſar III.	M. Craſſus.
721	C. Cæſar IV.	Sex. Appuleius.
722	C. Cæſar V.	M. Agrippa II.
723	C. Cæſar VI.	M. Agrippa III.
724	C. Auguſtus Cæſar VII.	T. Statilius.
725	C. Cæſar Auguſtus VIII.	M. Silanus.
726	C. Cæſar Auguſtus IX.	C. Norbanus.
727	C. Cæſar Auguſtus X.	Cn. Piſo.
728	M. Marcellus.	L. Arruntius.
729	M. Lollius.	Q. Lepidus.
730	M. Appuleius.	P. Silius.
731	C. Sentius.	Q. Lucretius.
732	Cn. Lentulus.	P. Lentulus.
733	C. Furnius.	C. Silanus.
734	L. Domitius.	P. Scipio.
735	M. Druſus.	L. Piſo.
736	Cn. Lentulus.	M. Craſſus.
737	Ti. Nero.	P. Quinctilius.
738	M. Meſſala.	P. Sulpitius.
739	Paul. Fabius.	Q. Ælius.
740	Julius Antonius.	Q. Fabius.
741	Druſus Nero.	T. Quinctius.

CAROLI SIGONII

IN

CHRONOLOGIAM

SCHOLIA.

In Annum CXLV.

IN *inscriptione haud dubie magis à Librario quam à Sigonio errorem hic Glareanus esse putat. Nec enim* CXLV *sed* CCXLV *scribenda sunt.*

Annum quo primi consules inierunt Brutus, & Tarquinius, ducentesimum quadragesimum quintum voco ab Urbe condita, quod Livius regnatum esse Romæ dicat per annos ducentos quadraginta quatuor. Quæ eadem summa ex uniuscujusque regni spatio colligitur. Idem facit Dionysius.

In Annum CCXLVIII.

IN hunc annum consules edimus Sp. Lartium, & T. Herminium, qui in codice Liviano vulgato desiderantur. [*Glareanus ante Sigonium hosce consules restituit ex Dionysio.*] Etenim prætermissos eos non à Livio, sed à festinantibus librariis credimus. Cur autem ita credamus, dicendum est paucis. Primum, quia Cassiodorus, qui tabulas suas consulares ad Livianorum annalium regulam (ut paulo post apertius apparebit) direxisse videtur, eosdem hoc anno consules edit, neque vero solum Cassiodorus, sed etiam Dionysius. Deinde quia nisi hunc annum numeremus, annus ille, quo decemviri consulares primum inierunt, non poterit à Livio trecentesimus alter vocari, verum trecentesimus dicatur necesse est. Accedit, quod ne Eutropius quidem recte dixerit, nono post reges exactos anno Dictatorem primum esse creatum Postumo Cominio & T. Lartio consulibus, verum octavo erit scribendum. Præterea vero ne scite quidem Pædianus pro Cornelio, A. Virginio, & T. Veturio consulibus, annum post reges exactos XVI tribunos plebis primum creatos ex Livii auctoritate tradiderit, verum XV fuerit scribendum. Postremo ne Cicero quidem recte M' Tullium, Ser. Sulpitium anno post reges exactos X consules fuisse dixerit in Bruto, neque Plinius Ap. Claudium, & P. Servilium consulatum anno ab urbe condita CCLIX gessisse prudenter scripserit. [*Hac ex Glareani annotationibus habet Sigonius, sed pulchre omnia dissimulat.*] Dicet aliquis, quomodo nomina consulum intercidere sine rerum de quibus agebatur, historia potuerunt? Dico exulem annum nihil præter nomina consulum habuisse, quomodo etiam paulo post inquit Livius. Consules Q. Cloelius, & T. Lartius. Inde A. Sempronius, & M. Minucius, deceptum autem librarium similitudine nominum inconsulto duos consules transcendisse.

In Annum CCLXIV.

ANte hunc annum Dionysius numerat duos annos cum consulibus, Q. Sulpicio, Sp. Lartio, & C. Julio, L. Pinario. Eumque sequutus est Glareanus in ea Chronologia digerenda, quam se Livianæ historiæ causa ait confeciisse, quod se credere dicat, consules illos non Livii, sed librariorum temeritate omissos. [*Glareanus ubique clamat Livii ac Polybii supputationem cum Dionysii duobus differentem annis. Hic igitur Glareanus inserit omissos*

annos,

annos, quod videbat Dionysii certiorem supputationem quam illorum. Ipse Sigonius paulo post plurimum se dubitare ait de anno CCCV. *& mox versu septimo miratur Livium in tam paucis annis rectam supputationem tenere, non potuisse.* [Hæc ille de Livio. Nos autem longe secus opinamur, & à Livio consulto eos esse prætermissos, & propterea ei, qui Chronologiam Livianam scribere velit, esse negligendos. Nam ni ita sit, quomodo Livius Q. Minutio, & C. Horatio consulibus X tribunos plebis factos esse ait anno 30 post primos tribunos plebis, qui A. Virginio & T. Vetusio consulibus facti sunt? aut quomodo Ap. Claudio, & T. Genucio consulibus decemviros factos esse inquit anno trecentesimo altero ab urbe condita? duobus præsertim utrobique annis ad summam deficientibus. [*Glareanus ait ex Dionysio trecentesimo altero sed expleto formam civitatis immutatam, ita ut trecentesimo tertio inirent magistratum decemviri. Sigonius intelligit trecentesimo altero, id est, primo nova latinitate, cum alter de duobus dicatur, & Donatus super Terentii Andriam etiam in tertium deducat. Sed Robortellus ostendit Sigonium in hac parte pessime errare.*] Adde, quod Cassiodorus qui (ut dixi) aperte sequutus est Livium, ne hos quidem consules suggerit. Postremo ne deesse quidem apud Livium duos annos illud certissimo argumento sit quod historiæ expositio non mutila sit. Nam quæ à Dionysio gesta quatuor annis traduntur, ea in duos à Livio translata sunt, ita ut nemo quicquam desiderare possit. Neque vero mirum videri debet binos consules ab uno poni, ab altero prætermitti. Id enim feciſſe quoque Pisonem, testatur libro nono Livius his verbis: Hos consules Piso Q. Fabio, & P. Decio suggerit biennio exempto, quo Claudium, Volumniumque & Cornelium cum Marcio consules factos tradidimus memoriane fugerit in annalibus digerendis an consulto binos consules falsos ratus transilenderit, incertum est.

In Annum CCXCV.

Q. Minucio, C. Horatio consulibus scribit Livius tribunos plebis decem factos esse anno XXXVI post primos qui facti sunt A. Virginio, & T. Veturio consulibus anno ab Urbe condita CCLX. Ex quo intelligi potest recte hunc annum à nobis CCXCV nominari.

In Annum CCCI.

Livius, itemque eum sequutus Eutropius decemviros App. Claudio, & T. Genucio consulibus anno trecentesimo altero primum factos tradunt. [*Hic rursus alterum pro primo accepit.*] Quem numerum Glareanus, qui omnes auctores eodem modo digessisse Romana tempora putat, corrumpere cogitur, & trecentesimum tertium scribit.

In Annum CCCV.

Nullus est locus apud Livium, in quo minus quid sequar, aut sententiam possim dicere, quam in hoc, quem nunc tracto. Est enim necesse annum interponere, ut numerorum Livianorum summa constet. Etenim annum primum decemvirorum, vocat trecentesimum alterum. octavo autem anno post, tribunos militares ait iniſſe anno trecentesimo decimo, cum tamen si diligenter numeres, trecentesimus nonus is sit vocandus. Neque vero dici potest, numerum posteriorem esse mendose: nam in omnibus vetustis libris ita est. & si eum numerum mutes, qui deinceps ab eo nominantur, omnes erunt mutandi & mira numerorum orietur confusio. Miror autem Livium in tam paucis annis rectam supputationem tenere non potuisse, præsertim vero cum iidem consules, quos ab decemviris ad tribunos militares numerat, sint etiam apud Dionysium & Cassiodorum. [*Miratur & Glareanus, Sigonium debacchatum in ipsum, qui idem de Livio miratus est quod in hoc loco.*] Causa forte erroris inde nata est, quod tribunos plebis ait de continuando con-

confulatu in alterum annum M. Horatio, L. Valerio consulibus laturos fuisse scribit. tuliſſe tamen eos ex verbis ejus non apparet. An vero legem pro lata ipſe habuerit, quæ ne pro mulgata quidem fuerat, cum hos numeros poſuit, in incerto eſt.

In Annum CCCX.

LIvius (ut dixi) annum quo tribuni militares consulari poteſtate primum facti sunt, trecenteſimum decimum vocat. Quem numerum negligit Glareanus, & ad arbitrium numeros commutandos esse censet. [*Glareanus de uno anno nullam facit difficultatem, & miratur hic aperte ſibi fieri injuriam.*

In Annum CCCXXXIV.

HOc anno Interreges ponimus ſine conſulibus, aut tribunis militum, ex verbis Livii libro 4. Cum pars major ſequentis anni per novos tribunos plebis, & aliquot interreges certaminibus extracta eſſet. Adhæc vero ſi omittamus hunc annum, ſequentes numeri, quos ponit Livius non quadrabunt. Hunc tamen etiam contempſit Glareanus. [*Glareanus in annotationibus ſuis cauſas multas narrat, quare omiſerit.*

In Annum CCCLXII.

LUcretium Flavum, & Ser. Sulpicium Camerinum conſules ait Livius factos eſſe poſt quintum decimum annum. Quod ita intelligendum eſt, poſt conſules ſuperiores, per quindecim annos tribunos militares eſſe creatos poſt autem annum quintum decimum rurſus conſules eſſe creatos.

In Annum CCCLXV.

LIvius lib. 5 in oratione Camilli Romam captam ſignificat tribus Fabiis tribunis militum, anno ab V. C. CCCLXV. Qui numerus ad noſtram rationem præclare quadrat: non poterat autem quadrare ad ſupputationem Glareani, niſi annum illum tranſcenderet, quem nos CCCXXXIV nominamus. [*Glareanus hunc habet annum, ac neſcit, quid ſibi velit Sigonius.*

In Annum CCCLXVI.

HOc anno nos Camillum Dictaturam continuaſſe ſcribimus. Quod diſcitur ex Livio, qui ait Romanos non eſſe paſſos eum Dictatura niſi anno circumacto abdicare. Quod idem & ex Plutarcho, & ex Capitolina ſupputatione colligitur. Id quia turbabat, neſcio quos numeros prætermiſit Glareanus: non poſſe autem omitti, ſequentes numeri indicant. [*Idem innuit Glareanus, ſed noluit ponere ob certas quas ibi commemorat cauſas.*

In Annum CCCLXXXVIII.

GLareanus ante hunc annum contra Livii auctoritatem interſeruit annum cum duobus tribunis militum. Videbat n. ad numerum anni quadringenteſimi, qui à Livio nominatur, ſe non poſſe pervenire, niſi interponeret annum. Multo autem erat melius dictaturam Camilli, ex verbis ipſius Livii (ut nos fecimus) quam tribunos militares duos contra fidem hiſtoriæ numerare. Tribunos autem nominat C. Licinium Stolonem, & P. Valerium v. Qui quo anno ſint reponendi à nobis ſupra ſuo loco monſtratum eſt. De C. Licinio vero, & L. Sextio tribunis pleb. quos x tribunos vocat Livius, qui non niſi IX eſſe poſſint, niſi annus ille interponatur, dico decimum refici poſſe ſine anno illo. Nam qui anno CCCLXX tribuni plebis primum facti ſunt, non video cur iidem anno CCCLXXXVII decimum refecti recte dici non poſſint.

In Annum CCCXC.

HUnc annum, quo L. Genucius, Q. Servilius conſules fuere, Livius vocat XXV poſt Romam captam: captam autem fuiſſe dixerat, anno CCCLXV qui numerus præclare quadrat. [*Glareanus eundem hunc numerum habet in ſua Chronologia.*

IN ANNUM CD.

HUnc annum quo C. Sulpicius, M. Valerius consules fuerunt, quadringentesimum ab v. c. nominat Livius. Undecimum autem post primum plebeium consulem. Quæ omnia conveniunt. [*Et hunc quoque habet Glareanus.*]

IN ANNUM CDI.

Hic annus quo M. Fabius T. Quinctius consules fuerunt, dicitur à Livio xxxv post Romam captam: qui numerus quadrat, & ostendit recte à nobis dictaturam Camilli pro anno uno esse numeratam. [*Livius prior anno hunc habet numerum, non hoc loco.*]

IN ANNUM CDXII.

ANnum hac fine consulibus interserimus necessario, neque enim aliter sequentes numeri convenire ad summam annorum ibi traditam possunt. Quod facimus in hac Chronologia, fecimus etiam necessario in Fastis consulum Capitolinorum. neque enim eorum annorum ratio sine hoc anno probe poterat custodiri. Quin etiam Haloander, qui primus hac ætate Chronologias consulares scripsit, idem fecit. Glareanus autem quia id negligit, haud ita multo post; verbis (ut solet) Livii parum intelsectis, alium & ipse annum interponit, de quo ibi dicam. [*Sigonio licet inferere annum, ubi ipsi supputatio hiat extra Livii codicis fidem, Glareano non licet, ubi Dionysium alioſque habet, quos sequatur auctores. Hic haberet Glareanus justam debacchandi causam in Sigonium, si cum inhumano inhumaniter agere vellet.*] Accedit quod Livius id ipsum, quod facimus etsi non aperte, at obscure tamen subsignificare videtur, cum ait lib. 8. Dictator ex auctoritate senatus dictus P. Cornelius Rufinus, magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit vitio eos creatos, magistratusque se abdicaverunt, & quia pestilentia insecuta est, velut omnibus eo vitio contactis auspiciis res ad interregnum redcunt.

IN ANNUM CDXXIX.

GLareanus quia interregum annum, quem nos anno CDXXII numeravimus, prætermisit, propterea hic annum interserere cogitur contra fidem historiæ. nititur autem verbis Livii lib. 9. Anno circumacto bellum deinceps ab Dictatore Q. Fabio gestum, consules novi sicut superiores Romæ manserunt. Hæc verba ita interpretatur, ut priore anno dictatorem Fabium, posteriore novos consules collocet, L. Papirium, & Q. Publilium. [*Si pro arbitrio suo Sigonio annum* CDXXII *adjicere licuit, cur non Glareano bonis rationibus addere annum?*] Qua in re vehementer errat. est enim intelligendum eodem anno, quo Q. Fabius dictator bellum gessit, novos consules L. Papirium, & Q. Publilium magistratum gessisse. Id autem ita esse, probant monumenta Capitolina, quæ Papirio Cursori IIII & Q. Publilio Philoni IV consulibus Q. Fabium Maximum Dictatorem cum Q. Aulio magistro equitum, & in locum Q. Aulii occisi C. Fabium subjiciunt, ut etiam Livius. Item Diodorus, ut ante dixi.

IN ANNUM CDXXXI.

PRoxime ante hunc annum Glareanus interjicit annum L. Papirii Cursoris Dictatoris sine consulibus, cum his verbis: Alios sequuti hos posuimus, cum tamen Livius ne verbo quidem meminerit ejus anni, sed præcedente anno eorum facit mentionem. Si Livius ergo non meminit ne verbo quidem, neque ad rationem annorum Livianam hic annus pertinet, imo vero eandem, ut ex sequentibus numeris apparebit, valde perturbat, cur in Chronologia Liviana interseritur? Neque vero disputo recte fecerit Livius nec ne. nam hunc dictatorem video in Capitolinis monumentis probari. Sed id dico Glareanum in ea Chronologia aut Livii auctoritatem ubique debuisse complecti, aut ubique contemnere. neque enim ad unam normam omnes scripto-

scriptores supputationes annorum Romanorum direxerunt. [*Ecce hic mirum acumen dialecticum. Cur vero Sigonius quod in alio statuit, ipsemet non observavit?*]

In Annum CDLVII.

HUnc annum, quo consules fuerunt Q. Fabius v. P. Decius IV. vocat Livius quadragesimum sextum belli Samnitici, quod bellum cœptum esse scribit M. Valerio, A. Cornelio consulibus, id est, anno ab Urb. cond. CDXII. Qui numerus ad nostram rationem præclare cadit, ad Glareani non item, verum quadragesimus septimus erit legendum, idque quia Dictaturam L. Papirii Cursoris discedens à Livio numeravit.

In Annum CDLXI.

HIc intercidêrunt v libri Livii. Itaque consules qui ejus libris continebantur ex Cassiodoro subjecimus. Cujus summam, quia cum numeris Livianis, qui sequuntur, maxime convenire comperimus, in eam opinionem venimus, tabulas Cassiodori ab ipso Cassiodoro ex Liviana esse historia concinnatas. Idem etiam in reliquis libris, qui amissi sunt, faciemus.

In Annum CDLXXXVI.

ANnum, quo Ap. Claudius consul bellum Pœnis intulit vocat Livius ab urb. condit. CDLXXXVI quamquam Glareanus CDLXXXVII corrigit. ut eo loco dictum.

In Annum CDLXXXIII.

ANte hunc annum quo consules edidimus, P. Sempronium, Ap. Claudium ex Cassiodoro, Glareanus interjicit annum alterum cum consulibus Q. Fabio Pictore, L. Quinctio Gulone. Quos consules non habet Cassiodorus. Et quamquam scio, Glareanum id ipsum optimis fretum auctoribus feciſſe, quos ipse etiam in Capitolinis consulibus restituendis sequutus sum, dico tamen eos ad Livianam summam non convenire. recte autem à Cassiodoro ex Livii auctoritate omissos esse. Quod ipsum sequentes numeri indicabunt.

In Annum CDLXXXVI.

GLareanus item ante hunc annum alium interserit annum cum consulibus M. Valerio Maximo, Q. Manilio Vitulo, quos non habet Cassiodorus. Deest autem forte hic annus ad aliorum scriptorum supputationem, ut ad Capitolinam, at ad Livianam nullo modo. Quod ex sequentibus numeris apparebit. Est autem intelligendum, quamquam Capitol. tabulæ annum hunc desiderant, respuere tamen nomina consulum eorum, quos edit Glareanus. Ac tres quidem adhuc anni in Chronologia Liviana contra Livii auctoritatem à Glareano sunt interjecti. [*Glareanus ubique fatetur Dionysii supputationem à Livii ac Polybii duobus differre annis, hoc cum ille toties legerit, mirum cur dissimulet.*]

In Annum DI.

ANnum quo P. Claudius, L. Junius consules fuerunt, quingentesimum ab urbe condita vocat Livius, ut in anno DCL demonstrabo: qui numerus ostendit recte à nobis, & à Cassiodoro annos eos tres, quos de suo addidit Glareanus esse omissos, si quidem hunc annum vocat DIV. [*Glareanus cum Cassiodori depravatum haberet codicem, eum sequi noluit, ut nec Sigonius ubique facit. Non itaque in alio reprehendat, in quo ipse culpandus est.*]

In Annum DXIX.

ANte hunc annum, qui consules habuit auctore Cassiodoro, M. Pomponium, & C. Papirium, Glareanus quartum annum temere interserit cum consulibus, quorum nomina ait se reperire non potuisse, idque se facere ait Cicerone Plinioque auctoribus. Est autem intelligendum hunc annum respui primum

à Livio, cui ipse in ea Chronologia ser.it, quod sequentes numeri confirmant: deinde à Cassiodoro, & à Capitolinis auctoribus, qui ambo Lepido, & Poplicio consulibus Pomponium & Papirium consules suggerunt, nullo anno, ut nos fecimus, interjecto. Gellius lib. 17 divortium primum Romæ factum ait anno ab urbe condita DXIX id est, M. Pomponio, C. Papirio coss. ut ait Dionysius lib. 2.

In Annum DXXIII.

ANnum quo P. Valerius, M. Atilius consules fuerunt vocat Gellius lib. 4. c. 3 ab Urbe condita quingentesimum vigesimum tertium, ut nos fecimus. Quod est argumento, aut Livium, aut alium auctorem hanc rationem annorum, quam nos ex Livio collegimus, esse sequutum. Quem annum Glareanus vocat, quingentesimum vigesimum septimum.

In Annum DXXXII.

LIvius libro 30 bellum Punicum secundum, quod cœptum est P. Scipione, Ti. Sempronio consulibus, cœptum esse ait annos XXIII post pacem Pœnis primum victis datam Q. Lutatio, A. Manlio consulibus. Qui numerus egregie quadrat, neque annum quemquam a Glareano interseri patitur.

In Annum DXLIX.

BEllum secundum Punicum, quod Lentulo, & Pæto consulibus finitum est, anno LXIII à primo Punico confectum est, quod Ap. Claudio consule, cœptum est. Quadraginta vero post pacem Pœnis datam Q. Lutatio, A. Manlio consulibus, itemque decimo septimo anno quam cœptum erat. Hoc Livius lib. 30 & 31 qui numeri Glareanum omnino redarguunt. [*Glareanus sequitur Dionysii supputationem, secuturus Livii, si ea certa fuisset.*]

In Annum DL.

ANnum quo consules fuerunt P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta, Livius lib. 31 sexagesimum tertium nominat ab Ap. Claudio consule, qui primus bellum Pœnis intulit, anno CDXXCVI & quadragesimum tertium post A. Manlium, Q. Lutatium consules, quibus pax Pœnis data est anno DIX. Idem hunc eundem annum vocat quingentesimum quadragesimum ab urbe condita, quamquam quinquagesimum, ut ait etiam Glareanus, pro quadragesimo, reponendum est. Qui numeri, dici non potest, quam ad nostram rationem conveniant à qua quia sine causa discessit Glareanus in eam necessitatem compulsus est, ut omnes tamen tamquam depravatos emendare cogatur.

In Annum DLVI.

LIvius libro 34 annum quo P. Scipio Africanus II consul fuit vocat DVIII aperte per mendum, pro DLVI nam V in L II in V vertenda sunt, quæ ratio non quadrat ad Glareani institutum, qui DLVIII corrigit: cum DLVI, ex superioribus & inferioribus numeris sit legendum. [*Non vult omnino Sigonius intelligere quæ Glareanus de Livii numeris conqueritur.*]

In Annum DXCVIII.

MAgnam habet quæstionem, quid velint verba quædam, quæ sunt in Epitoma libri XLVII & apud Cassiodorum in consulibus. De quorum interpretatione prope desperasse Glareanus videtur. [*Glareanus jubet inspici locum, de desperatione verbum nullum.*] Ea sunt: Consules anno quingentesimo nonagesimo octavo ab urbe condita magistratum peractis comitiis, insequentisque anni consulib. creatis inire cœperunt. Mutandi comitia causa fuit, quod Hispani rebellabant. Apud Cassiodorum vero

Q. Fulvius, T. Annius.

Hi primi consules K. Januar. magistratum inierunt propter subitum Celtiberi motum.

M. Marcellus. L. Valerius.

Ma

Magnam quidem inquam hæc verba habent quæstionem, verum eam ego, quia ad rem, quam suscepi, maxime pertinet quoad potero explicabo. Est igitur intelligendum, non Q. Fulvium, & T. Annium consules primos K. Jan. iniisse anno ab urbe condita sexcentesimo nonagesimo septimo, sed M. Marcellum, & L. Valerium sexcentesimo nonagesimo octavo. Nam cum Celtiberi Q. Fulvio consule, qui prœlio ab iis victus fuerat, ut ait Appianus in Iberico, in spem victoriæ erecti, subito omnes rebellassent, placitum est, ut consulum statim comitia haberentur, ac consules designati extemplo magistratum occiperent, neque Idibus Martiis, ut ante, sed K. Jan. ut numquam ante alias inirent. Quod ipsum etiam ex Obsequente probatur, qui ait Marcello consule omnes Magistratus abdicasse. Cassiodori autem verba ita accipienda sunt, ut Q. Fulvio, & T. Annio consulibus mutatum esse ineundi diem dicamus, non ipsos iniisse, atque ex sequentib. consulibus id ipsum evenisse interpretemur. Quod si ita est, & hic etiam numerus optime à Livio traditus est.

In Annum DCI.

ANnum, quo consules fuerunt M' Manilius, & L. Marcius, ab urb. cond. DCI nominavimus, præclare. iis enim consulibus (ut omnes tradunt) tertium bellum Punicum cœptum est. Quod anno DCI initum esse scriptum est in epitoma libri LXIX his verbis: Tertii Punici belli initium altero & sexcentesimo anno ab urb. cond. intra quintum annum, quam erat cœptum consummati. Adde quod ludi sæculares quarti, qui Censorino auctore ex Livii sententia facti sunt M' Manilio, & L. Marcio consulibus, in eadem epitoma editi esse dicuntur anno ab urbe condita sexcentesimo primo. Ludi Diti patri ad Tarentum ex præcepto librorum Sibyllinorum facti, qui anno centesimo, primo Punico bello, quingentesimo, & altero anno ab Urbe condita facti fuerant: Hæc ille. His ex verbis non solum illud intelligi potest M' Manilium, L. Marcium consules in annum DCI incidisse, sed etiam P. Claudium, & L. Junium, qui consules centesimo ante anno fuerunt, & quibus consulibus ludos tertios sæculares ex Livii sententia factos fuisse scribit Censorinus, anno DI ab Urbe condita magistratum, ut nos scripsimus, gessisse. hunc tamen annum corrector Livii Glareanus vocat DCV.

In Annum DCCI.

IN Epitoma libri CXXXIII scriptum est, Augustum triumphos tres in urbem invexisse, & finem bellis civilibus imposuisse anno altero, & vigesimo, qui numerus quadrat. nam bella civilia cœpta sunt, Lentulo, & Marcello consulibus.

In Annum DCCLI.

SI historia Liviana morte Drusi in Germania, & funere ejus (ut apparet) finita est, profecto usque ad annum DCCXLI pervenit. est enim mortuus se, & T. Quintio consulibus, ut ait Dio lib. 55. quem annum vocat Glareanus DCCXLV. exponit autem consules usque ad annum DCCLXXII, quia inquit usque eo Livianam historiam pervenire, præter unum, aut alterum annum, cum in septimo & decimo anno finiatur. [*Nemo certe scire potest, quousque Livius historiam extenderit, Glareanus extendit ut verisimile est usque ad Tiberii tempora, quamquam hoc incertum. Ad historiæ veritatem nihil hoc attinet, sicut nec prima Sigonii annotatio de numero librorum per Decadas distincto. Certe tertia Decas suam habet præfationem, quarta item. Quare Petrarchæ opinio satis fulta est rationibus, quin contrarium facile defendi posset: Res est dubia. Romani quidem ita absque Decadum ratione libros edidere ut Plinius: at non omnes.*]

CAROLI SIGONII
LIVIANORUM
SCHOLIORUM
Aliquot Defensiones,
Adversus GLAREANUM & ROBORTELLUM.

ANni sunt prope septemdecim, cum ego scholia in T. Livium scripsi, quibus locos Scriptoris ejus aliquot partim emendare, partim explicare contendi; nixus scilicet, ut tum testatus sum, non contemnendis aliquot veterum monumentorum subsidiis, quibus Liviani emendatores cæteri ante me fere caruissent. Quoniam autem Henricus Glareanus plus, quam cæteri, in hoc genere studii, atque operæ collocarat; usque adeo ut non solum quæ sibi depravata, sed etiam quæ aut suspecta aut obscura viderentur, notaret, aut ingenue se non intelligere confitens, lectorem iterum atque iterum de investiganda veritate non modo admoneret, sed sæpe etiam obsecraret: haudquaquam gravate feci, ut locos omnes ab eo partim pro obscuris notatos, partim pro deploratis relictos in primis considerarem, & quam male affectis medicinam adhibendam esse censerem, aut quid de iis omnino sentirem, testatum apud omnes, optimi viri commotus voluntate, relinquerem. Verum, quod minime de homine gravissimo suspicatus fueram, mea quædam in eodem, in quo ille versatus fuerat, studio nequaquam illi jucunda æmulatio in eam suspicionem ipsum adduxit, ut me notationibus atque observationibus meis de auctoritate sua detrahere voluisse existimaret. Itaque cum mea in Livium scholia legisset, seque multis perstringi in locis veritus esset (credo, quia turpe putaret, quod senex ipse se ignorasse confessus esset, juvenem exstitisse, qui tradidisset) commotus est vehementius, quam moderatum, atque prudentem hominem decuit: atque ad Jo. Hervasium nescio quam epistolam misit, in qua modeste ille quidem errorem suum, culpa in sæculi sui malignitatem conjecta, excusavit: verum pro gratia, quam sc habiturum esse ei, qui tam multis sc difficultatibus exolvisset, ostenderet, convicium rettulit. asperius., scilicet eo nomine me appellans, quam pu dentem facere hominem, in tam lev præsertim injuria, æquum erat. Hæ epistola deinde, cum in manus Franciſci Robortelli perveniſſet, ejus ope ra Patavii est divulgata. Quamobrem cum ego Robortello, insanis prop in me illo tempore & suorum, & alienorum scriptorum apparatibus in vadenti, resistere pararem, haudqua quam mihi committendum putavi quin illi etiam epistolæ respondc rem, ac Glareano de me expostulan ti satisfacerem, quoquo modo po sem. eam vero responsionem in pri mum librum Emendationum contu li. Quæ si quis inter se scripta confe ret, facile intelliget, quanta anim impotentia senex octogenarius, a nullo, ut queamur, a me convicio la sus, de me scripserit, quanta cum moderatione juvenis vix tricenn

nu

rius, quamquam maxima injuria lacessitus, rescripserit. Sic igitur Glareanus me dum vixit, est ultus. Demum mortuo illo, exstitit nescio quis, homo, ut vere dicam, ne nunc quidem mihi notus, verum, quantum ego intelligere possum, ab harum litterarum studio non abhorrens, qui quasi arbiter inter me, & meum adversarium ex compromisso adactus, in ea epistola, quam nuper Glareani scholiis præfixit, me erudite quidem, sed inhumane nimis in Glareanum esse invectum, ac juste propterea à Robortello accusatum pronunciavit. Neque vero hoc habuit satis. quin etiam in meorum scholiorum contextum nescio quam defensiunculam ex Robortelli ferme scriptis adversus me ab ipso Glareano collectam dispersit: neque quæ ego quondam aut Glareano, aut Robortello responderam, ut illum facere oportuit, addidit. Quamobrem faciendum mihi duxi, ut novæ isti defensioni responderem. Ac primum quidem, cur ille, aut quisquam alius meam erga Glareanum humanitatem desideret: plane non video. etenim cum sæpissime Glareani nomen usurparem tamen ab ipsius contumelia semper ita abfui, ut asperiore verbo nullo umquam ipsum appellarim. Nisi vero his dicendi generibus est offensus, cum dixi, *Hanc lectionem laudat Glareanus injuste. Nescio cur Glareanus miretur. Hoc dixi, quia Glareanus incertus sententiæ videtur.* Quibus verbis, quis est qui merito offendi possit, nisi qui quod ipse non vidit, ægre ferat videri alteri fuisse perspectum? Quomodo autem ego aliter agere poteram, cum ita ab initio instituissem, ut quoties Glareanus aut ambigeret, aut sibi obscurum, aut vitiosum, aut inexplicabile videri aliquid diceret, aut lectorem de loco difficultate expedienda rogaret, toties ego, si quid ex veterum, quæ ipse non viderat, monumentis, quæ hærentem in salebris levare hominem posset, haberem, id vero studiosissime promerem? Age enim, cur dubitare se prætulit Glareanus, si dubitationis suæ explicationem excogitari noluit? aut cur de loci vulnere nos admonuit, si opportunum, atque industria quæsitum adhiberi remedium recusavit? aut cur denique laboranti singulis in locis sibi opem prope supplex imploravit; si tempestivum bonorum, atque amicorum hominum auxilium repudiaturus inaudita ante contumacia fuit. At appellasti illum sæpius, quam hominis dignitas postulabat. Qua ille præditus dignitate fuerit, ne nunc quidem me plane scire confiteor. Poëta Laureatus inscribebatur. At ea jam pridem inter litteratos recepta consuetudo est, ut quisque de literatis non solum, qui Laurea donati sunt; sed etiam qui donarunt, libere in rem communem, quid sentiat, sine ulla justa reprehensione expromat, modo sine convitio agat, ut ego cum Glareano. semel n. aut iterum tantum usus sum trito illo jam, ac pervulgato verbo, ut dicerem, *errare ipsum*: quem vero errorem vocavi, ne ipse quidem defendit. Quod si scripsissem, ut ille de aliis, *Quidam putant, Quidam mutant absque judicio*, multo ille mihi justius succensuisset: quasi vero celebre apud alios Glareani nomen, meis unus ipse inferere scriptis erubuissem. Nam si locutus essem, quo modo idem ille de Valla locutus est. *Lau. Valla mirum in modum hoc loco lectatus est, sed nihil promovit*: aut si quo modo de *Livio* ipso scripsit, cui tertio quoque verbo *oblivionem, negligentiam, confusionem, inconstantiam, longitudinem, improbabilitatemque*, objecit, ita ut aliquando contumeliosa etiam cum indignatione exclamarit, *Hoc est historiam scribere*? quasi vero non Livii historiam nobis emendare, sed Livium ipsum à nobis amandare voluerit: si hoc, inquam, modo de illo scripsissem, quis eum demum, aut admiratores ferre illius posset? Unde igitur istæ lacrymæ? unde? nisi quod quæ defendere, aut Glareanus,

aut amici ejus aut nesciunt, aut non possiunt, ea ad contumeliam Glareani pertinere, nec nisi in ferenda contumelia se delere, aut obscurare existimant posse. Itaque *inhumanitatem* objiciunt ut sibi jure liceat esse inhumanos; *contumeliam se accepisse* queruntur, ut honestiore nomine contumeliam inferant. quæ est autem contumelia? nova scilicet & inaudita, explicuisse aliquid aliquem, quod alter sibi inexplicabile esse confessus sit. neque enim Glareanus se defendit, sed excusat. at quo modo? *Glareanus hunc locum prave correxit. at & Glareanus ipse*, inquit, *jam id videt; sed à te id vitio verti dolet. Glareanus non legit. imo legit*, respondet, *sed non meminit. Glareanus non vidit. Non vidit, quia Græcus libros, quos tu habuisti, non habuit. Glareanus dubitavit. dubitavit, quia doctorum est dubitare. Glareanus fatetur, se non intelligere. fatetur: quia homo est ingenuus. tu vero inhumanus, qui, cum intelligas, id ei crimini des.* Dii boni, quis erit demum tam aversò à me animo, qui hæc aliquando legens non stomachetur, ac pejus actum esse cum Glareano existimet, quod hæc ei in mentem defensio venerit, quam quod à me eo modo sit oppugnatus? quæ malum, ista defendendi ratio est, ut plus reus confiteatur, quam ille, qui accusat, cupiat confiteri? ac locum defensioni aut sibi, aut amicis suis nullum amplius relinquat? Verum hoc etiam ferendum. habet. n. saltem ingenuitatem ista oratio. Quod vero Robortelli adversus me scripta protulerit, hoc plane miserum, aut potius miserandum videtur. An vero, si virium Glareanus aliquid habuisset, ac nocere mihi, ut cupiit, voluisset, alienis me telis oppugnasset, non autem suis? aut si quidquam in eo sanitatis fuisset, iis me armis umquam petiisset, quæ ego jampridem fregissem prorsus, atque ex adversarii manib. eripuissem? Bis. n. Robortellus adversus me scripsit: bis ego illi ita respondi, ut obmutuerit. quæ ego hoc loco non scriberem nisi aut compulsus essem, aut res non certo & literarum, & hominum testimonio teneretur. Exstant mea adversus illum volumina duo, unum Emendationum, alterum Disputationum, quæ in quatuor libros distributa incredibilem hominis ferociam increbiliter compresserunt. Quibus igitur ille telis, si iterum in certamen descenderet, uti amplius, aut nollet, aut non posset, quis non graviter commoveatur animo cum ea quasi firma admodum sint, quia in me aliquando jacta sint Glareanum insigni illa sua abjecta laurea de terra temere colligentem atque favo in caput meum animo jaculantem inspiciat? Jam vero illa, quam animi iniquitatem aut quam jejunitatem non indicant cum, quæ recte à me scripta esse inficiari non potest, eorum laudem au manuscriptorum, aut Græcorum librorum copiæ tribuit: aut sibi, qui dubitatione sua quærendi occasionem atque inveniendi viam aperuerit, intemperanter assumit? Verum Glareanus fortasse excusationem ali quam habet, qui, quæ scripsit, ea dum vixit, diligenter suppressit. qu vero illa ediderunt, ac judicium suum ultro interposuerunt, quis ex cusare poterit? quid enim ad eo aut Glareanus, aut saltem Robortel lus pertinuit? ut Glareani epistolam aut Robortelli librum iterum publi carent, meas autem adversus illos de fensiones omitterent? & Glareanu à me injuste convicio lacessitum Robortellum juste propterea in m esse invectum assererent? an vero e animi sententia scribunt, an nimi potius Glareani adducti studio i scribunt? si ita sentiunt, cur non Ro bortelli scripta à me oppugnata, qu admirari videntur, defendenda su cipiunt, atque insignem hanc, quar doctissimus ille vir adipisci non po tuit, triumphi de me acti gloriam sib parant? sin autem honesta eos erg Glareanum pietas acuit, commend officium, modo ab eorum, qui i

lo

los non offenderunt, offensione abstineant. Laudent non modo Glareanum, sed etiam Robortellum. facient non solum patiente, sed etiam approbante me. at judicii sui testimonium istud, in quo graves sunt aut manifestæ insciticæ, aut certæ iniquitatis crimen subituri, in aliud quæso tempus omittant: & si ipsis convicia tantopere displicent, ne velint, dum hæc in aliis injuste vituperant, dare operam, ut in iis ipsis juste possint insimulari. Sed jam quales sint istæ Robortelli, aut Glareani reprehensiones, videamus. atque eis veteres defensiones meas, quas queror omissas, objiciamus.

IN LIBRUM FR. ROBORTELLI de Convenientia Supputationis.

Livianam annorum ab urbe condita summam cum Capitolina discrepare demonstratur, & Liviani loci multi à turpissimis ejus expositionibus, & correctionibus vindicantur.

QUod scripsi in commentario Fastorum Capitolinorum idem hoc quoque loco necessario mihi repetendum videtur: magnam in annis ab Urbe condita numerandis, ac digerendis inter antiquos scriptores dissensionem fuisse. Hoc enim, & tradit Cicero in Bruto, & nos ita esse ex variarum supputationum observatione deprehendimus. omnis autem hujus controversiæ causa inde oritur, quod quos alii consules, & sine consulib. dictatores sæpe interserunt, eos omnino alii prætereunt, quod & in commentario Fastorum, in Chronologia Liviana ostendi. Est autem varia, & inconstans annorum apud omnes ratio usque ad quingentesimum ferme annum ab urbe condita. ab eo vero hanc constantem inter eos esse controversiam invenio, quod alii alios uno, alii duobus, alii tribus, alii quatuor annis antecedunt, aut subsequuntur. Verba vero Ciceronis, quibus hoc confirmatur, sunt hæc: *Livius primus fabulam C. Clodio Caci filio, & M. Tuditano Coss. docuit, post Romam conditam anno quingentesimo decimo, ut hic ait, quem nos sequimur. est enim inter scriptores de numero annorum controversia.* Atqui annus ille in fastis est quingentesimus decimus tertius, at vero apud Plinium, & Ciceronem ipsum quingentesimus decimus quartus: apud Livium, ut ego subduxi; quingentesimus decimus. fit tamen, ut malim eo loco legere *quingentesimo quarto decimo*, ut est in scriptis libris. quòniam Plinium, & Ciceronem eam annorum descriptionem, quæ Capitolinam uno anno antecedit, sequi animadverti. Quod cum ita sit, equidem satis mirari non possum, unde Franciscus Robortellus ad eam opinionem venerit, ut summam annorum Livianam, & Dionysianam ad antiquam Capitolinam redigendam putarit: cumque ipsæ inter se dissimillimæ sint, me, qui dissimilitudinem illam senserim, & demonstrarim. coarguendum, atque insciticæ nomine accusandum existimarit. Quamobrem feram hanc etiam illius injuriam, ut alias, æquo animo, atque ipsum toto cœlo errantem, dum maledictis ejus in me respondebo, puer senem in rectam viam deducam. Quid igitur ille ait? *Livius, Dionysius, Fasti Capitolini in numerandis ab urbe condita annis inter se conveniunt.* quid ego? immo maxime discrepant. Unde hoc confirmari potest? unde, nisi ex verbis eorum? Qui ergo verbis auctorum servatis, sententiam suam firmarit, is causam suam, ut opinor, egregie probavit, qui ut probet, quod vult, omnia annalium ipsorum verba subverterit, is merito in hac disputatione audiendus non erit.

Quod si ita est, causa dicta est. nihil dico amplius. ego enim in mea Liviana summa constituenda nullum Livii verbum muto, ille omnia. Audiamus ipsum argumentantem. Sic enim de annis regum disputat. *Ex Fastorum Capitolinorum fide tria consules primi inierunt anno ab V.C. ducentesimo quadragesimo quarto, regesque regnarunt annos ducentos & quadraginta tres. Idem fuisse Dionysius, idem Livius: ergo omnes conveniunt.* Ego, Robortelle, de calculis Capitolinis nihil dico. est enim is labor meus jam satis justo testimonio comprobatus. De Dionysio, & Livio respondeo, utrumque eorum, Romæ regnatum esse annos ducentos quadraginta quatuor, consules autem primos iniisse anno ipso ducentesimo quadragesimo quinto, sensisse. Dicam primum de Dionysio. qui primo libro ita loquitur: *Si cum, quot ei dies ad tempus regni usque ad Romulum, quo primus Romæ imperavit, annos computavimus ducentos quadraginta quatuor. Romulus enim regnavit annos XXXVII. Integros autem, Numa XXXIII. Tullus XXXII. Ancus XXIV. Tarquinius XXXVIII. Sept. LXX.* & lib. II. *Primum imperium cum hic annus CCXLIV post V. C. habet, duodecim consules creavit.* Hic opponit Robortellus. Dionysium dixisse anno ipso ducentesimo quadragesimo quarto primos consules iniisse. quod nec ille dixit, nec dicere potuit. quid autem dixit? tum cum consules inierunt, quatuor menses anno illi defuisse: ita ut extremus annus non, ut ille vult, quatuor, sed octo mensium fuerit, primus consulum sexdecim. verum non ita accepit illum annum Dionysius, ut annum ipsum ducentesimum quadragesimumquartum consulibus assignarit, sed regibus, ducentesimum autem quadragesimum quintum consulibus. Indicant hoc verba ejus, quibus docet spacium regni annos ducentos quadraginta quatuor consumptisse. Indicat ipsarum Olympiadum ratio, inquit n. non Superbum regem inisse regnum anno IV Olympiadis LXI regnum ejus annos XXV absumptisse: regnum Romæ dissolutum sexagesima octava instante Olympiade, id est vigesimo quinto anno, quam Superbus inierat, quatuor quibusdam mensibus ante sexagesimam octavam Olympiadem: nec, enim legendum est. nam, ut scis, hic Dionysii locus in vulgatis libris mutilus est: at in libro, qui in Bibliotheca Divi Marci asservatur, integer hoc modo: ἀπὸ δὲ βασιλικῆς Ῥώμης πόλεως ἄχρι τοῦ πρώτου ἐνιαυσιμοῦ τῶν Ῥωμαίων ὑπάτων τὰ πάντα ἐξακοσίων καὶ τεσσαράκοντα, καὶ ἑξακοσίων ἀριθμὸν, ὅσα ὁ τῶν πεντήκοντα ἐνιαυσίων χρόνος μέρη, καὶ ταῦτας τὰς ἐφεξῆς ὑπὸ τῶν καταλυθεὶς ἀνδρῶν, ὀλυμπιάδων μὲ ὀγδόης, καὶ ἑξακοσίοις ἑπτὰ σὺν ἑνὶ ἔτεσιν ἱερομαχῶν Κορνηλίων. κόσμον τῶν ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἐχόντων ἀρχὰς ἐπὶ τῶν βασιλέων τῶν ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἐπὶ τοῦ πρώτου τῶν ὑπάτων ἐνιαυσίων ἐπὶ τοῦ ἑβδόμου καὶ ἑξηκοστοῦ καὶ ἑκατοστοῦ ἔτους, Λεύκιος Οὐαλέριος καὶ Τίτος Λουκρήτιος. Quomodo autem hæc locum habeant, planius a me in Fastorum commentario demonstratum est. Indicat etiam quod M. Valerii, & T. Lucretii consulatum, qui est annus post reges exactos primus, Dionysius confert in annum primum sexagesimæ nonæ Olympiadis, cum is in annum quartum sexagesimæ octavæ deberet incurrere. Indicat consulatus A. Virginii, & T. Vetusii, quem idem ille in annum ab v. c. ducentesimum sexagesimum conjicit. Indicat consulatus L. Æmilii, & Kæsonis Fabii, quem idem initum esse anno ducentesimo septuagesimo scribit. cum tamen, si primos consules occepisse magistratum anno CCXLIV dicas, quinquagesimo nono illi, hi sexagesimo nono anno inierint, necesse sit. Dixi de Dionysio. nunc dicam de Livio. qui libro primo ait, *regnatum Romæ ab urbe condita ad liberatam annO, CCXLIV duos inde consules esse creatos.* id est, ut ego interpretor, anno

anno CCXLV. Hunc autem numerum recte habere, apparet ex annis, quos eosdem ipse cum Dionysio singulis regibus tribuit. Hoc loco occurrit Robortellus, & ait, *Livium Prisco regi non* XXXVIII *annos, sed* XXXVII *tantum assignasse. ita Romani regni spacium* CCXLIII *annis includi.* quid ad hoc dicam? nihil tale sensisse Livium, cum ita scripsit: *Duodequadragesimo ferme anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modo, sed patres, plebemque longe maximo honore Ser. Tullius erat.* Neque enim ibi de regno Prisci expleto loquitur. quamquam haud ita multo post eum morte affectum esse innuere videtur. neque si Prisc um regnasse annos XXXVII voluisset, post in extremo libro, *Romæ regnatum esse annos* CCXLIV scribere potuisset. Conveniunt ergo inter se de regum annis Livius & Dionysius, verum cum Capitolinis tabulis discrepant. Quid sit autem, quod Robortellus modestissime, ut cætera, me puerliter hæc scribere ait, non video. Uter nostrum rectius horum auctorum verba perpenderit, alii viderint. Pergamus ad alia. Primum ergo consulum annum ex Dionysii, & Livii sententia ducentesimum quadragesimum quintum, ut dixi, constituo: ille, Dionysio Livioque non intellecto, ex eorum item sententia, CCXLIV. Post autem anno CCLXIV & CCLXV duos annos ille cum duobus consulatibus interserit, qui non sunt apud Livium. Hic ille, quanta cum gravitate dii immortales? *at debent reponi*, inquit. Ego contra reponendos esse ex Livii sententia non existimo. me vero, ut ita credam, tres potissimum rationes adducunt. una, quod, quas res Dionysius in quatuor, his duobus interjectis, annos dispensavit, easdem Livius in duos extremos, mediis ipsis duobus sublatis, contulit, ac nullam ejus historiæ partem, quæ à Dionysio maximo duorum hôrum consulatuum auctore narratur, prætermisit. altera, quod Cassiodorus (qui tabulas suas consulares ex Livianis annalibus videtur digessisse) neque hos consules profitetur. tertia quod Livius *Q. Minucio, C. Horatio Cos. tribunos pl. decem factos esse* scriptum reliquit, *anno trigesimo sexto post primos quinque, qui facti sunt A. Virginio, & T. Vetusio Cos.* anno ab V. C. CCIX qui numerus *anni tricesimi sexti.* nullo modo quadrabit, si duos hos annos interposueris: verum *tricesimo octavo* erit reponendum: quemadmodum ille contra omnium librorum & scriptorum & impressorum consensum censet esse faciendum. tantam ei libertatem dat ars ab eo primum emendandi excogitata. Accedit annus, quo Xviri consulares inierunt, quem Livius *alterum, & trecentesimum ab V. C.* vocat, id est, ut interpretor, unum & trecentesimum. qui numerus ne ipse quidem congruet, si duorum illorum annorum rationem habueris, verum *trecentesimus tertius* erit reponendus. *Non est ita*, inquit, *immo trecentesimus alter retineri debet, sed pro trecentesimo secundo, non trecentesimo primo accipiendus est.* cur ita? *quia Fasti Capitolini Xviros in annum trecentesimum secundum edunt.* non est hoc satis. Jam enim ex Ciceronis sententia diximus, inter scriptores magnam esse de numero annorum controversiam. Addit, *quia alter dicitur de duobus, ergo trecentesimus alter, est trecentesimus secundus.* Ego contra: Alter dicitur de duobus: ergo *alter à trecentesimo* est trecentesimus primus. ut enim Virgilius dixit, *Tu nunc eris alter ab illo:* id est, secundus, non tertius, & *annum alterum ab undecimo*, pro duodecimo, (nam qui aliter sentiunt, probabilem causam nullam, cur ita sentiant, afferunt) sic *trecentesimus alter*, est trecentesimus primus. Argumento sunt aliquot scripti, quos ego habeo, Livianarum epitomarum libri, in quibus scriptum est *xviros creatos esse uno & trecentesimo anno*

ab urbe condita. argumento sunt eædem epitomæ, in quibus legitur lib. XLIX. *Anno quingentesimo, & altero ludos Terentinos factos: anno sexcentesimo, & altero tertium Punicum bellum esse initum*, id est quingentesimo, & sexcentesimo primo, ut à me in Chronologia Liviana planissime demonstratum est. Quid plura? Bellum civile ultimum initum esse Lentulo, & Marcello coss. confectum autem Cæsare IV & M. Crasso, in omnibus annalibus scriptum est. numera annos, XX efficies. Itaque Velleius, qui Lentulo, & Marcello coss. ad arma civilia primum itum esse tradiderat, *vigesimo anno civium dela sanguine*, literis prodidit. At vero Livius, qui bellum ipsum non armis positis, sed Cæsaris triumphis actis terminavit, Cæsarem scribit *tribus triumphis in urbem invectu finem bello civilibus imposuisse anno altero, & vigesimo.* eo nimirum, qui ipsius, & Crassi consulatum proxime consecutus est, quo inter omnes constat Cæsarem ter gloriosissime triumphasse. Hos vero annos nulla unquam intercalatione vigintiquinque reddideris. atque hoc ita epitoma CXXIII scriptum est, quas epitomas ex Livianis ipsis fere verbis contextas videmus. Cum ergo hæc ita sint, non Livio tantum, sed etiam epitomatoribus, & vetustissimis codicibus annorum, per hunc sexcentesimo, sive sexcentesimo, usurpant, & si aliter interpreteris, reliquos omnes ejus numeros labefactes necesse sit, quos hac expositione ne conserves; cur non apud eundem etiam *trecentesimo & altero*, interpretabimur, trecentesimo uno, præsertim vero cum veteres epitomarum ejus libri eo in loco consentiant? nec in alium annum decemviri apud eum incidere possint? nisi consulatus aliquot contra sententiam ejus interponas. id quod ei faciendum non erit, qui ad Livianos calculos revocare hanc annorum, temporumque descriptionem velit. His ille perculsus argumentis, ad artem suam confugit. reperit præceptum, quo facultas datur quemcumque cujusliber auctoris locum pro libidine deformandi. utitur eo contra me, & ait, qua fiducia, immo potius confidentia dii boni? Aristarchum esse diceres. *Legendum est, quingentesimo quarto. Legendum est, sexcentesimo quarto.* Cur Robortelle? quia illi consulatus in eum numerum in Fastis Capitolinis incurrunt. At hoc facile ita probandum ex verbis Livii, Livium ipsum cum Fastis concordare. nihil ergo Fastis ad Livium. sed ut hoc artificium tui. Sequitur annus, quo primum tribuni militares consulari potestate facti sunt, quem *trecentesimum decimum* numerat Livius. Atque hunc numerum uterque nostrum tuetur. tu quidem ex Livii & Dionysii sententia, ego ex Livii tantum. Neque enim ipse attendis, si annum, quem tu numeras CCXLIV Dionysius CCXLV, quem tu CCLIX ille CCLX, quem tu CCLXIX ille CCLXX appellat, cum demum, quem tu CCCX nominas, ex ejus esse sententia CCCXI nominandum. Quod autem hunc annum à me CCCIX numerari apud Livium arguis: inpudentissime mehercule facis. qui enim possum eum CCCIX vocare, si sequentes Livianos annorum numeros tueri vole? Patet hoc ex mea Chronologia, patet etiam ex eo, quod tu me inter CCCI & CCCX incertum annum interjeciſſe insimulas. si ergo interjeci annum, cur ad numerum hunc CCCX non perveni? quem tamen cur interjecerim, satis nosti. Dices, *servasti in Liviana*, non *servasti in Capitolina summa constituenda.* diversa ratio est. Livius enim tres annos XVIris ipsis attribuit, at vero L. Valerio, & M. Horatio consulibus duos. Ita fit ut tribuni militares ibi anno CCCIX sint, hic anno CCCX. quod ut planius intelligatur, subscribam omnes has annorum descriptiones.

Capi-

Capitolina descriptio.

300 Sex. Quinctius Sex. F. P. N. Varus.
P. Horatius Tergeminus.
301 P. Sextius Q. F. Vibi N. Capitolinus.
T. Menenius T. F. Agrip. N. Lanatus.
302 Ap. Claudius Ap. F. M. N. Craſſinus.
T. Genucius L. F. L. N. Augurinus.
Decemviri primi in locum conſulum facti.
303 Decemviri ſecundi.
Iidem decemviri in hunc annum continuarunt.
quibus abdicare coactis in ejus locum facti ſunt C o s s.
304 L. Valerius Poplicola Potitus.
M. Horatius Barbatus.
305 Lar Herminius.
T. Virginius.
306 M. Geganius.
C. Julius.
307 T. Quinctius.
Agrippa Furius.
308 M. Genucius.
C. Curtius.
309 A. Sempronius.
T. Cloelius. Tribuni mil. poteſtate primi.
L. Atilius.
310 M. Geganius.
T. Quinctius.

Mea Liviana.

299 Sex. Quinctilius. P. Curiatius.
300 T. Menenius. P. Seſtius.
301 Ap. Claudius. T. Genucius.
Decemviri conſulares primi.
302 Decemviri conſulares ſecundi.
303 Decemviri conſulares tertii.
304 L. Valerius. M. Horatius.
305 Iidem conſules videntur continuaſſe in hunc annum.
306 Lar Herminius. T. Virginius.
307 M. Geganius. C. Julius.
308 T. Quinctius. Agrippa Furius.
309 M. Genucius. C. Curtius.
310 A. Sempronius.
T. Cloelius. Tribuni militares primi.
L. Atilius.
311 M. Geganius. T. Quinctius.

Robortelliana.

300 Sex. Quinctilius. P. Curiatius.
301 T. Menenius. P. Seſtius.
302 Ap. Claudius. T. Genucius.

Decem-

Decemviri consulares primi.

303 Decemviri consulares secundi.

304 Decemviri consulares tertii.

305 L. Valerius. M. Horatius.

306 Lar Herminius. T. Virginius.

307 M. Geganius. C. Julius.

308 T. Quinctius. Agrippa Furius.

309 M. Genucius. C. Curtius.

310 A. Sempronius. T. Cloelius. L. Atilius. Tribuni milit. cos pot. primi.

Quorsum haec? ut intelligas, te, si fastos Capitolinos sequi auctores velis, non posse tribunos militares in annum CCCIX conferre. Nam, ut dixi, illi duos tantum annos dant Varro, tu Livium secutus tres concessisti. non esse autem ibi annum CCCIV decemviris, sed Valerio, & Horatio coss. tribuendum, ex eo discere potes, quia in triumphalibus tribunis Capitolinis consules ubi scriptum triumphasse anno ipso CCCIV. Horatius quidem VII. K. Sept. Valerius vero Idibus Sext. nisi forte exemplar tua illa arte, lapides etiam, locos corrigas, aut eos consules ante tribunatum triumphasse exponas: quo nihil pervertius. Si ergo Valerius, & Horatius consules triumpharunt mense Sextili, anno CCCIV quo tempore idus Maii sollemnes comitio consulatui erant: profecto si diligenter inspexeris rationem, invenies, tribunos militum non primo anno CCCIII conjecte non posse, nisi forte & tu consulatum alterum annum consulatum cos. voluerit. quae nec concedis, nec concedi in fastis Capitolinis oportere existimo. Immo vero annum CCCIX fuisse collocandi: sed C. Julii III & L. Virginii consulatus, cujus auctores multi sunt, non est a te posthac omittendus. Quam lyncem ergo te oportet, qui annorum delectum reperire velit, & ut Capitolina summa nullo modo cum Liviana consentire possit: & ut eam ipse non videas, plus videas. Sed pergamus ad alia. Cum ego tantum inter tecum sit in Liviana Chronologia controversia in anno tribunorum militarium numerando consensus, quam uterque eum CCCIX vocat, quaeres fortasse, cur, si in trecentesimo decimo anno convenimus, in reliquis decreps annus diserepemus? nimirum, quia tu alios annos tollis, alios addis. idque contra Livii, quam alleque non potes, sententiam, audi autem quo modo. Anno CCCXIX. consules fiunt apud Livium L. Julius III. L. Virginius. Eosdem ego in annum CCCXX refectos esse scribo ex Livii, & Cassiodori sententia, quos tu transfiendis. Verba Livii sunt haec. *Insequens consules in sequenti anno, adeo fulsum te tenet, Virgi non iterum apud Marcum Livium invenies. Valerius Antias, & Q. Tubero M. Manlium, & Q. Servilium consules in eum annum edunt. ceterum in tam diversis certum & Tubero & Macer Licinius auctores praebuerunt. neuter tribunos militum eo anno fuisse refert. Haud scio an justius dissentiat. Livium libens haud dubie sequi Lintes placet. & Tubero incertus vetustate. sed inter cetera vetustate incerta hoc quoque incerti potest.* Hos ergo consules tu praeteris quia Livium existimas his verbis hunc omnino consulatum damnasse, cum tamen Livius non tam de magistratibus hujus anni, quam de nominibus ipsorum magistratuum ambigat. neque pro certo horum neminem fuisse in magistratu affirmet, sed quae potissimum fuerint, parum sibi convenire dicat. Fuisse autem aliquot ex iis, quos nominarit, declarat Cassiodorus, qui Ma-

Macrum secutus in hunc annum. C. Julium, ut ego, & L. Virginium consules edit. declarant fasti Siculi Græci, qui Tuberonem & Antiatem secuti, Capitolinum Manlii, & Camerinum Sulpicii cognomen in hunc annum profitentur. declarat Diodorus, qui in tertiam discedens sententiam tribunos in hunc annum militares nominat, M. Manlium, Q. Sulpicium, & Ser. Cornelium. Adde, quod si hunc annum transcendas, serpet hoc erratum longius. neque enim Romam anno CCCLXV captam esse umquam efficies, quod scribit Livius: neque L. Valerii Potiti, & M. Manlii Capitolini consulatum in annum centesimum decimum nonum post reges exactos conjicies. quod libro primo scriptum reliquit Dionysius. quæ omnia mea summa custodiuntur, tua vero penitus evertuntur.

Reprehendit deinde ille me, quod ad A. Cornelium Cossum II. & Cn. Domitium consules, signaverim in Fastis numerum CDXX, cum fuerit signandus ad priorem versum: Hoc ANNO. SINE. COS. RESP. FVIT. atque adeo cæcus est, ut non librarii id vitium esse perspiciat, atque extremo libro, ubi librariorum errata ejusmodi aliquot emendata sunt, satis plane correctum videat. idque ego vel imprudentiæ, si non vidit, vel improbitatis, si se vidisse dissimulat, esse existimo. Cum ergo annum ille invito Livio demat, quem ego retinuerim, hinc fit, ut L. Papirii Cursoris. V. & C. Junii Bruti II. consulatum in annum conjiciat ille CDXL, ego CDXLI, atque ut necessario Liviana summa differt à Capitolina. nam in Fastis illi consules in annum CDXL incurrunt. Sustulit igitur annum unum, quem ego retineo. non est satis: eximit alterum nimirum Interregnum, quod ego in Liviana Chronologia in annum CCCXXXIV retuli, auctore ipso Livio, qui ait: *Cum major pars anni per novos tribunos pl. & aliquot interreges certaminibus extracta esset.* & paulo post: *Mugillanus interrex obtinuit, ut tribunicia comitia haberentur.* Hoc autem interregnum sine pernicie omnium numerorum, qui deinceps in nominandis annis à Livio usurpantur, præteriri non potest. Cur autem id in Fastis omiserim, alia ratio est. nam in Fastis, dictaturæ multæ, quarum rationem nullam in numerandis annis, habuit Livius, observantur, atque interponuntur. His annis eximendis cum se nihil assequi videat, deinde se ad reprehendendum Livium confert, qui quodam anno tribunos octo militares ediderit, atque in eo deceptus sit. neque attendit, rem illam à me primum in Fastorum commentario plurimis verbis esse demonstratam, &, si ita oportuit, satis exagitatam. Qua re expolita, ita addit: *Anno* CDXX. *Interregnum fuit pestilentiæ causa. nec verum est, quod scribit Sigonius, de eo Livium non esse locutum. quid n. apertius his verbis? Et quia pestilentia insecuta est, velut omnibus. eo vitio contactis auspiciis res ad interregnum rediit.* Vide quam inique facias Robortelle. Egone n. Livium de eo interregno non esse locutum scripsi, cum ejus interregni in Chronologia Liviana constituenda rationem reddens ita scripsi? *Livius id ipsum, quod facimus, etsi non aperte, at subobscure tamen significare videtur.* Cur subobscure Robortelle? quia non aperte aut annum illum, aut anni illius majorem partem, ut ante, per interreges esse extractam scribit. Duos ergo annos ex mea Chronologia Liviana exemisti, qui sunt reponendi: tres deinde interseris, qui nullo pacto sunt observandi. Hæ sunt tres dictaturæ sine consulib. quarum habendam esse rationem in fastis Capitolinis probavi: in Livianis non probo. quæris qua causa? quia ex verbis Livii nihil tale erui potest. una est ergo dictatura L. Papirii Cursoris anno CDXXIX. de qua ita Livius: *L. Furium consulem, cui Samnium provincia venerat, morbo implicitum fortuna bello subtraxit jussuque dictatorem dicere. rei gerendæ causa dixit L. Papirium Curso-*

rem. altera est item L. Papirii Cursoris anno CCDLXIV quem Livius scribit *dictatorem cum C. Junio Bubulco, magistro equitum, dictum Q. Fabio, & C. Marcio Coss. quod res non satis prospere à C. Marcio Cos. in Samnitibus essent gestæ.* tertia anno CDLII M. Valerii Corvi. de qua Livius: *Multiplex deinde exortus terror. Etruriam rebellare nunciabatur. Itaque propter eum tumultum dictus M. Valerius Maximus dictator. magistrum equitum sibi legit M. Æmilium Paullum.* & paulo post: *Prœlio ab dictatore commisso fracta iterum Etruscorum opes. dictator triumphans in urbem rediit, consul ex dictatura factus M. Valerius.* An vero tibi videtur Robortelle his Livius dictatores hos per annum sine consulibus fuisse dicere, an eos in aliorum, ut adsolebat, consulatu dictaturam gessisse? at ei credo verba deerant, quibus hoc exprimeret, si ita sensisset. Nonne attendis, si trium horum annorum rationem habeas, reliquos omnes, qui apud eum sequuntur, numeros esse pervertendos? & alios annales Livium, alios fastorum Capitolinorum auctores esse secutos, atque omnino inter se discordare non sentis? Caute autem, immo callide Robortellus, cum se in tota hac de dictaturis Livianis ratione nutantem, ac claudicantem sentiret, statim, ut aliquo insigni præcepto alio lectoris mentem averteret, fragmenta illa lapidum Capitolinorum præpostero ordine esse in Capitolio collocata adjecit; nec videt, id ipsum à me primum, vel ipsomet teste, esse demonstratum, atque in Fastorum commentario confirmatum. His rebus expositis concludit *summam annorum Livianorum, & Capitolinam eandem esse usque ad annum* CDLXXI quas ego longe diversas inter se esse contendo. Uter autem nostrum est verior? nimirum ille, qui numeros Livii custodierit, non ille, qui, ut eo perveniat, quo velit, eos omnino labefactarit. Dixi ante, Livium scribere, *sexto & tricesimo anno post primos tribunos pl. decem tribunos esse factos.* is numerus à me conservatur, ab illo evertitur, ac *octavus & tricesimus* ex conjectura reponit. Prodit item Livius *anno ab V. C.* CCCLXV *Romam esse captam.* eo numero nihil ad meam summam potest esse convenientius: at Robortelli nihil ineptius, qui CCCLXIII emendare cogetur. Idem *Q. Servilio, L. Genucio* COSS. *Camillum annos post Romam captam* XXV *mortuum*, refert. recte ad meos calculos: at ille XXI reponit. Idem *annum, quo M. Fabius Ambustus* III *& T. Quinctius consulatum gesserunt, post urbem captam* XXXV numerat: Robortellus XXXI, quamquam in eo etiam peccat Robortellus, qui hoc scribi à Livio ait in consulatu M. Fabii Ambusti, & T. Quinctii, cum id prodat in consulatu C. Sulpicii Pætici, & M. Valerii Poplicolæ: atque ita numerus ille ad meam rationem conveniat. Idem in consulatu Q. Fabii V P. Decii IV ita scribit: *Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum jam volumen, annumque sextum, & quadragesimum M. Valerio, A. Cornelio* COSS. *qui primi Samnio arma intulerunt, agimus.* Quo numero nihil ad meam summam potest esse aptius, quia tres illas dictaturas præterii, cum Robortellus, adeo incertus sententiæ est, ut *quadragesimum octavum*, vel *quadragesimum nonum* restituendum putet; eosque numeros à librariis, & à Cassiodoro corruptos exclamat. Idem Livius lib. XXXI. *Ap. Claudium consulem primum Pœnis bellum intulisse* scribit an ut in scriptis libris est, CDLXXVIII quod ego levi mutatione CDLXXVI V in X II in V versa lego; ille CDLXXXVI. In epitomis Livianis, *Ludi Terentini anno quingentesimo altero ab* V. C. *facti* dicuntur, id est, ut Censorinus, auctore Livio, ait, P. Claudio L. Junio COS. Item, *tertium bellum Punicum cœptum esse anno sexcentesimo altero*, id est L. Marcio, M' Man-

M' Manlio COSS. nihil melius poteſt eſſe, ſi me ſpectes: nihil fœdius, ſi illum. nam *quingenteſimum quartum*, & *ſexcenteſimum quartum* reponit. Dionyſius libro ſecundo, *divortium, quod nullum intra quingentos viginti annos factum fuerat, primum factum fuiſſe prodit M. Pomponio, C. Papirio*, COSS. eumque annum Gellius lib. XVII DXIX vocat. recte ſi ad meos calculos revoces: ſi ad Robortellianos, non item. nam is annus in Faſtis eſt, DXXII P. Valerii, & M. Atilii conſulatum Gellius lib. IV cap. III in annum ab urbe condita conjicit DXXIII, Livium credo ſecutus. at hic noſter ex Faſtorum auctoritate, in annum DXXVI Livius conſulatum P. Galbæ, & C. Cottæ in annum confert quingenteſimum quinquageſimum. congruenter ad meam ſummam. num creditis ita ad Robortellianam? non certe. ille enim quinquageſimum tertium reponit. P. Africani conſulatum alterum in annum transfert Livius, ut vulgo mendoſe legitur, DVIII quem numerum ergo V in L & II in V verſis corrigo DLVI ille multo alienius DLIX. Quamobrem, quod ille quærit *cur ego in faſtu Capitolino Q. Fabium, & P. Decium conſules repoſuerim, è Livianis autem ipſum Caſſiodorum ſecutus exemerim*: jam quærere deſinet, cum non eandem eſſe ſummæ utriuſque rationem intellexerit, neque omnes omnium calculos ad unam normam tanta cum librorum pernicie referendos eſſe cognoverit. Hæc pauca in hoc libro libuit notare. mitto reliqua, quæ aut ita vana ſunt, ut nullo, aut ita aliena, ut alio loco videantur eſſe refutanda. quale illud eſt, quod opponit de duobus Livii locis à me corruptis. Ex his autem paucis ſatis intelligi poſſe arbitor, quid præſtare novæ hic hujus artis auctor in ratione literarum reſtituenda poſſit: qui, ut Livianam annorum ſummam colligeret, totum ſibi Livium ante perdendum eſſe exiſtimarit. Atque hic tamen, cum ejuſmodi ſit, audet Livium à ſe emendatum, & novam in eum Chronologiam profiteri.

DE LUDIS SÆCULARIBUS.

LUdos ſæculares, in prima editione Faſtorum ſub conſulibus diſpenſaveram, quos è poſteriore exemi. cur appoſuiſſem, cauſſa fuit quod quincti ludi in lapide Capitolino ita deſcripti ſunt, ut ſub conſulibus C. Silio, & L. Munatio poni debere videatur. ſic enim habet.

C. SILIVS. P. F. P. N. L. MUNATIVS. L. F. L. N. PLANCVS.
LVDI. SÆCVLARES. QVINCT.
IMP. CÆSARE. DIVI. F. AVGVSTO.

Itaque, cum ea meam mentem opinio imbuiſſet, Quinctos ludos ſub conſulibus his eſſe diſpoſitos, quamquam COSS. multo ante factos veterum annalium auctoritate perſuaſum habebam, putavi quartos etiam, & tertios & ſecundos, & primos mihi eſſe ſub conſulibus collocandos. Cur removerim, id cauſæ fuit, quod eos poſtea non ſub conſulibus, ſed è regione conſulum & in alio lapide inciſos comperi. quinctos autem caſu neſcio quo à fabro, commoditatem ſuam quandam ſecuto, ſub conſules illos eſſe ſubſcriptos. Itaque mihi, qui faſtos conſulares ſcribendos ſuſceperam, ludorum ſæcularium mentionem neceſſariam non eſſe duxi: Robortellus autem, qui *ſua Patavina caſtigatione* factum eſſe ait, ut eos exemerim, quod ludos primos ſæculares non P. Valerio primum, ſed quartum conſule factos probaſſet, non intelligit, ſi vera ea ſint, non me omnes exemplorum fuiſſe, ſed primos tantum mutaturum. Nunc vero, etſi ea me defendere, quæ à me ipſo ante damnata ſunt, oportere non exiſtimo, tamen, ut intelligat ipſe me ſuo admonitu nihil feciſſe, nec facere debuiſſe,

ita

ita quod scripseram de ludis sæcularibus tuebor, ut me recte sensisse, illum in tota hac quæstione nutare confirmem. Negat is, *ludos sæculares primos in primum P. Valerii Poplicolæ consulatum, qui primus post reges exactos consul fuit, esse conjiciendos; sed in quartum, cujus auctor sit Plutarchus.* Cui ego respondeo, magnam de primis, secundis, tertiis & quartis ludis sæcularibus, quibus potissimum consulibus facti sint, esse opinionum varietatem quas omnes Censorinus, in libro de die natali, litteris persecutus est. Primos autem alios in primum Poplicolæ consulatum, alios in quartum retulisse. in XV virum autem libris, M. Valerio, Sp. Virginio Coss. factos scriptum esse teste Censorino. De Poplicola primum consule hos ludos faciente sic Censorinus, *Primos ludos sæculares exactis Regibus constat post Romam conditam anno* CCLXV *à Valerio Poblicola institutos esse.* quæ verba si diligenter attendas, intelligas ad quartum Poplicolæ consulatum referri nullo modo posse, sed dumtaxat ad primum. non enim de quarto consulatu, dixisset *Exactis regibus*; neque *anno* CCXLV quamquam tu, dominus emendationum, ex ingenio, CCXLIX reponis, neque numerum ullum tua non violatum manu esse permittis, ut eos ludos in Poplicolæ consulatum transferas. Hoc idem Valerius Maximus videtur indicare, cum ait, *Valerii exemplum Valerius Poplicola, qui primus consul fuit, secutus eandem aram terra obtuit*, &c. Nam, *Qui primus consul fuit*, videtur adjecisse, ut annum post exactos reges, sicuti dixit Censorinus, exprimeret. Hoc idem etiam Politianus ir doctus in Miscellaneis ex Zosimo & existimavit & prodidit. Si ergo Publicola primum consule factos primos seculares ludos, auctores tres habeo, quid deliqui, cum eos in primum potius ejus quam in quartum consulatum, cujus solus est auctor Plutarchus, conjeci? Sed vide quam meum judicium à tuo dissideat. ego si veritatem annorum quibus ludi seculares omnes facti sunt, tueri velim, libros Xvirales, quos identidem auctores citat Censorinus, quam historicos alios ullos audire malim. ex libris autem Quindecemvirum apparet, primos M. Valerio, Sp. Virginio Coss. anno ad Capitolinam summam ducentesimo nonagesimoseptimo esse factos: secundos M. Valerio Corvo, & C. Pœtelio Coss. anno DVII tertios P. Cornelio Lentulo, C. Licinio Varo Cos. anno quingentesimo decimoseptimo: quartos M. Æmilio Lepido, L. Aurelio Oreste Coss. anno DCXXVII ita ut centesimo decimo quoque anno relati sint. quod etiam significavit Horatius in carmine seculari, cum ait:

Certus undenos decies per annos
Orbis ut cantus, referatque ludos.

Sic enim legit, & exponit Acro. quanquam tu hunc etiam locum fœdissime depravans legis. *Certus ut denos decies per annos Orbis & cantus, referatque ludos.* Livius autem non *centesimo decimo quoque* anno relatos existimat, sed *centesimo.* Ac de primis quidem, quo anno ex Livii sententia relati sint, nihil habeo compertum. secundos vero anno quadringentesimo primo factos esse, illium putasse, inde suspicor, quod Zosimus, *secundos ludos factos esse M. Popillio consule* scribit, anno ab urbe cond. CDII qui consulatus apud Livium in annum CDI incidit. *tertios factos Antiate, & Livio auctoribus* tradit Censorinus, *P. Claudio Pulchro, L. Junio Pullo consulibus*, qui in annum incurrunt apud Livium DI quarti editi sunt, Antiate, Varrone, & Livio auctoribus, L. Marcio Censorino, & M' Manlio Coss. id est, si summam Livianam audiamus, anno DCI. sic enim scriptum est in epitoma lib. XLIV. *Altero, & sexcentesimo anno ab* V. C. *L. Marcio, & M' Manilio Cos. tertium bellum Punicum cœptum. Diti patri ludi ad Terentum ex præcepto librorum Sibyllinorum facti, qui centesimo anno primo Punico bello,*

bello; *quingentesimo*, *& altero ab urbe cond. anno facti erant*. Non ergo ignoravi, ut ais, Livium de sæcularibus ludis locutum, neque tua admonitione Patavina, sed meo domestico consilio adductus ludos sæculares omnes dimovi. Quod autem me culpas, quod secundos ludos sub consulatum M. Valerii Corvi, & C. Pœtelii, ex auctoritate librorum XVviralium subjecerim, & putas historicorum potius, quam XVviralium librorum auctoritate standum esse, ego te errare existimo. Etenim de re pontificia, ego libentius pontificiales libros, quam alium quemquam audiam. Nam quod ais *Censorinum secundos ludos in consulatum M. Valerii*, *& Sp. Virginii*, *anno* CCXCVII *contuliss*e, vehementius etiam falleris. non enim tum de secundis, sed de primis loquitur Censorinus, ut post ex XVviralibus libris ostendam. Quod autem objicis de ludis tertiis: *me in eum annum illos rejecisse*, *cujus nulli extent auctores*; fateor. verum illa causa fuit, de qua initio dixi, cum putarem sub consulibus eos esse ponendos, nec posse eos ex Livii sententia in consulatu P. Claudii, & L. Junii, nec ex XVviralibus libris in consulatu P. Lentuli, & C. Licinii collocare, quod per ea tempora marmora Capitolina integerrima sint, nec patiantur, ne verbum quidem, ne dum tot versus inter consules interponi, coactus sum, ubi primum marmoris fragmentum reperi, constituere. Libentius autem certe etiam in hoc XVirales libros secutus essem, si potuissem. Versus autem, qui interjiciendi erant, hi sunt:

LUDI. SÆCULARES. TERT.
M'. ÆMILIO. M'. F. MAGISTR. XVIR.
M. LIVIO. M. F. M. N. SALINATORE.

Quos è regione Lentuli, & Licinii consulum nunc ei ponendos esse credo, qui ludos hos adscribere velit. Quare non est, quod tu delirans suspiceris, me quod per eos annos M. Livii Salinatoris, & M. Æmilii Paulli consulum mentio fieret, adductum esse, ut in ea tempora hos ludos conjicerem. sciebam enim jam pridem magisterium XVirale nihil ad consulatum pertinere. Nam quod vitio vertis, me auctoritatem XVviralium librorum secutum, quartos ludos in consulatum Lepidi, & Orestis transtulisse, cum potius in Marcii, & Manilii consulatum, ex Livii sententia, essent rejiciendi: respondeo, primum, malle me in hac re, dum possum, Xvirales libros, quam Livium sequi: in quibus summam video annorum constantiam juxta Horatii versum & Augusti sententiam conservari; deinde, ne, si voluissem quidem Livium sequi, potuisse. Nam illa tempora, quæ in Marcii & Manilii consulatum incurrunt, quamquam aliqua ex parte debilitata, tamen ita integra sunt, ut satis ostendant, non posse versus aliquot de ludis sæcularibus inter consules interponi. Quod autem alio loco ais, *non fuisse*, *quod angerer in enumerandu annis centum adeo exquisite*; quamvis ne id quidem scierim, aut si scierim, non potuerim tamen Livii locum confirmare; respondebo tibi primum de numero centesimo, deinde de Livii loco. Ego existimo, Robortelle; si secundi ludi in annum, quo M. Popillius Cos. fuit, teste Zosimo, inciderunt; tertii in consulatum P. Claudii, & L. Junii; quarti in consulatum L. Marcii, & M. Manilii (atque hi sunt anni apud Livium CDI, DI, CDI. idque sine ulla correctione, aut mutatione vulgatorum librorum) satis me probasse; ex Livii sententia ludos sæculares centesimo quoque anno relatos. siquidem ego à CDI usque ad DI centum annos numerare soleo, ut à DI usque ad DCI alios centum. Nam quod ais, *non semper exspectatos esse annos centum*, *quod ex eo intelligi possit*, *quia alii auctores à Livio*, *qui numerum*

 cente-

centesimum intulit, dissentiant; quid me hoc torquet, dummodo constantiam hanc in opinione Liviana inveniam, ut in XVvirali illam alteram, quod centesimo decimo quoque anno relati fiunt? & si quæris, unde tanta annorum in his edendis ludis varietas nata sit, te docebo, qui hoc, ut multa alia, confiteris te ignorare. docebo autem te quæ non tam ego, quam Onuphrius Panvinius vir in observanda omni antiquitate diligentissimus, & summo ingenio præditus existimet. Scribit Acro in fæculare carmen Horatii ita: *Saecularis carminis duplex devotio esse consueverat. aut enim pro sedanda, aut pro vitanda pestilentia, aut, pro certo, & constituto numero annorum: centesimo enim decimo anno in Capitolio a pueris, & puellis impuberibus cantabatur.* Si ergo duplex fuit devotio carminis fæcularis, ergo etiam ludorum fæcularium fuisse facile existimari potest: ita ut alii ordinarii essent, qui certo tempore, & constituto referrentur, ut qui centesimo decimo, vel centesimo anno fiebant, ut dixi; alii vero, qui extra ordinem pro re nata sedandæ, vel vitandæ pestilentiæ caussa, ut illi, quorum alii scriptores fortasse meminerunt. Quare non est, quod tu inconstantiam in annis horum ludorum labores invenire: cum ignores tempora; caussas non distinguas; & annalium varietatem non accipias, sed omnia monumenta, omnia sæcula, omnes caussas, cœlum denique, terram omnem una regula metiaris. Et quoniam in hac disputatione iisdem auctorum locis usi sumus, tu autem arte tua, tanquam Proteus, è manibus elabi meis conaris, non patiar te id facere, atque impune, vel epitomen, vel Censorinum pro tuo arbitrio, ut me oppugnes, depravare. ex quo etiam intelligere poteris, an ego, tuam aliquando auctoritatem secutus, ludos ex fastis consularibus fæculares exemerim. Locus est in epitoma XLIX qui in vulgatis libris ita legitur: *Diti patri ludi ad Terentum ex præcepto librorum Sibyllinorum facti, qui anno primo Punici belli, quingentesimo, & altero ab urbe condita facti erant.* Hunc ego locum ita ex scriptis multis libris emendavi, sed maxime ex uno, quem ego possideo, & tibi, cum voles, commodabo: *qui anno centesimo, primo Punico bello, quingentesimo & altero ab V. C. facti erant.* Hic illud *centesimo* improbas. quod ego ita confirmo. Bellum Punicum tertium Marcio, & Manilio Coss. cœptum est anno altero, & sexcentesimo ab V. C. ut scriptum est in hac epitoma. iisdemque Coss. quarti ludi ex Livii sententia, Censorino teste, & epitoma consentiente facti sunt: ergo quarti ludi anno altero & sexcentesimo ex Livii sententia facti esse dicuntur. Quod si hanc expositionem non accipis; dic, *qui centesimo anno facti erant*; id est, qui suo & legitimo anno, (is erat ex Livii sententia centesimus) facti erant. Quod si tu ne hanc quidem vel correctionem librorum disertissimam, vel interpretationem splendidissimam probas; quanto minus ego probare debeo tuas; *qui cum quingentesimum & sexcentesimum alterum*, pro *quingentesimo, & sexcentesimo secundo* interpreteris; deinde sine ulla librorum auctoritate, *quingentesimum & sexcentesimum quartum* reponis; inanhac conjectura ductus, scriptum fuisse DIV & alteram literam V delevisse altero crure, & factum esse DII unde postea scriptum esse altero & quingentesimo. quod ipsum cum ais, non considerare, sed sortiri, quid dicas, mihi videris. an vero tu meis scriptis libris fidem non habebis, ego tuis somniis habebo? qui inquis legendum esse: *Qui sexto decimo anno primi Punici belli*, quo ii consules in sextumdecimum annum ejus belli inciderint: neque in quos te errorum laqueos inducas animadvertis? Sed de epitomâ hactenus. nunc ad Censorinum veniamus, cujus tu verba cap. XIII corrige-

o ita depravasti, ut sinceræ sententiæ simulacrum nullum reliqueris. erba ea in vulgatis Aldinis ita leantur. *Primos ludos sæculares exactu ibus cum post Romam conditam annu* CLV *à Valerio Publicola institutos esse XL virorum commentarios, anno du- gentesimo nonagesimonono M. Valerio Sp. rginio Coss. anno post urbem conditam* III *&* XL. *ut vero in commentariu l virorum scriptum est, anno quadrin- gentesimo & decimo, M. Valerio Corvi- , & C. Petilio Coss. Tertii ludi*, &c. æc verba ita ex ingenio, quo, ut onstat, excellit, emendat Roborllus: *Primos ludos sæculares exactu re- ibus constat post Romam cond. annis* CXLIX *à Valerio Poblicola institutos e ad XL virorum commentarios. Secun- autem ludi fuerunt*, (*ut multi tra- nt*,) *anno ab urbe cond.* CCXCVII *. Valerio M'. F. Voluso N. Maximo, . Virginio Coss. anno post urbem condi- m* CCXCVII. *ut vero in commenta- XVvirûm scriptum est, anno* CCCCVIII *. Valerio Corvo, & C. Petilio Coss.* æc ille. nunc ejus enumeremus erea. Primum putat primos ludos n in primo Poplicolæ consulatu ctos, sed in quarto, & idcirco utat annum CCXLX in CCXLIX. anquam debuit potius, si quarm spectabat consulatum, CCL ibere. nam quartus consulatus Poicolæ ad Livianam, Dionysianam mmam, ut supra ostendi, cadit, annum CCL. Deinde, quod non noscens mendam, ait, *institutos ad XLvirûm commentarios*: cum lli tum fuerint XLviri. fuerunt im librorum Sibyllinorum custos primum Duumviri Sibyllini, post ecemviri, tum XVviri. atque inde Vvirûm libri, & commentarii di. tertio, quod addens hæc de suo: *ecundi autem ludi fuerunt, ut multi dunt*,) confundit primos ludos m secundis. nam qui anno CCXCVII ti sunt, non secundi fuerunt, sed mi, ut XVvirûm libri tradideit: quemadmodum & supra dixi, infra apparebit. quarto loco, quod numerum CCXCIX corrumpit, & facit CCXCVII, dirigit enim summam aliorum scriptorum ad Capitolinam, sine causa. quinto, quod bis ejusdem anni numerum apponit; primum ita: *ab urbe cond.* CCXCVII deinde ita: *anno post urbem cond.* CCXCVII; nec attendit priorem numerum ad primos ludos pertinere, posteriorem ad secundos, quem tamen mirifice depravavit; cum pro VIII & CD reponit CCXCVII Sexto, quod *M. Valerio M'. F. Voluso N. Maximo*, ex lapidibus Capitolinis sine causa intulit, cum, *M. Valerio*, ut scripsit Censorinus, satis effet. postremo, quod CCCCX in CCCCVII eodem imbutus errore mutat. Quare ego ita emendo; *Primos ludos sæculares exactu regibus constat post Romam conditam annis* CCXLV *à Valerio Poplicola institutos esse; at ex XVvirum commentariis* (*anno* CCXCVII *M. Valerio Sp. Virginio Coss.*) *Secundi facti sunt, Livio & Antiate auctoribus, M. Fabio, & M. Popillio Coss. anno post urbem conditam* VIII *&* CD. *ut vero in commentariis XVvirûm scriptum est, anno* CDXVIII *M. Valerio Corvino, & C. Pætelio Coss.* Hæc ita se habere, hinc colligere possumus, quod de singulis ludis diversæ opiniones referuntur; extrema autem semper XViralium librorum est: ut post in tertiis & quartis ludis apparebit. Cum autem primos ex XViralibus libris scriptum sit, factos, anno CCXCIX, secundos anno CCCC & X, tertios anno duodevigesimo, & quingentesimo; quartos anno DCXXIX malim ut servetur constantia centesimi decimi anni, legi CCXCIIX, CDIIX, DXIIX, DCXXIIX. neque enim M. Valerius, & Sp. Virginius anno CCXCIX inire potuerunt, cum primi consules anno CCXLV inierint. neque ullæ supputationes sunt, quæ eam rationem & summam tueantur. præterea in secundis ludis videtur verisimile ex CCCCIIX factum esse mendose CCCC, ET X. nam de tertiis non est

dubium. scriptum est enim diserte D. *duodevicesimo*. Porro autem desiderari nomina auctorum *Livii & Antiatis*, maxime puto, qui concordes in tertiis & quartis citantur. itemque nomina Consulum, quæ ex Tolimo sappieri. Anni numerum Livianum, id est, CCCCI non adscripsi, quia Censorinus, non ut Livium ludorum facit auctorem, ita Livianam etiam affert annorum summam: quod post etiam quattos ludos ex auctoritate Livii edat in consulatum Marci & Manilii, anno sexcentesimo quinto. cum DCI ad summam Livianam esset scribendum; DCV autem sit ad summam Varr. & Ciceronis, quam plerique hoc tempore, ut Glareanus in sua Chronologia, sequuntur. Itaque cum numerum, quod divinare nolui, reliqui. Transeamus ad alia. Decepsi sic vulgo legitur: *Tertio huic fuerunt Antiate, Livioque auctoribus, P. Claudio Pulchro, L. Junio Pullo Coss. anno* D *duodevicesimo. P. Cornelio Lentulo, C. Livio Varo. Coss.* Robertellus ita legit. *Tertiis hi fuerunt Antiate, Livioque auctoribus P. Claudio Pulchro, L. Junio Pullo Coss. anno* DIXCCLXVII, *L. Cornelio Lentulo, C. Livio Varo Coss.* Hic Robertellus ista Tita permanens sententia P. Claudium, & L. Junium consules anno quingentesimo quarto consules fuisse ait, cum tamen quingentesimo quinto sit reponendum, ex eo quod sequitur, L. Marcio, M. Manilio Coss. anno DCV. si enim illi consules anno sexcentesimo quinto fuerunt, ut Piniana, & Ciceroniana docet summa, & hi quingentesimo quinto fuerunt. Præterea non animadvertit, post Antiatis, & Livii opinionem, recitari Quindecemviralium librorum sententiam, quod ex numero annorum perspicitur DXVIII etenim centesimo decimo relati scribuntur. Itaque ego sic emendo: *Tertio huic fuerunt Antiate, Livioque auctoribus, P. Claudio Pulchro, L. Junio Pullo* Coss. *anno ab urbe condita quingentesimo quinto, ut in* XV*virorum autem commentariis scriptum est, anno quingentesimo undevicesimo, P. Cornelio Lentulo, C. Livio Varo* Coss. Perget deinceps Censorinus in vulgatis ita: *De quattuor hoc tempore annis etiam Cincius & Varro & Livius relatis, qui pro virorum I. Manlio Consulare, M. Manlio consulatum post Romam conditam anno sexcentesimo octavo; at Postumius Albinus, & Cn. Gellius, & Cassius Hemina, qui hoc tempore vixerat, post annum; atque recentiores affirmant Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio Achaico* Coss. *id est*, DC *anno* III. *In XVirum autem commentariis notatur sic: anno* DCXX *Antio Lepido, & Aurelio Orestis* Coss. Hic Robertellus numerum annis sexcentesimi quinti, non mutat, cum tamen ad calculos suos, id est Capitolinos, is annum sexcentesimum quartum, alterum sexcentesimum tertium, mutat in DCVII tertium corrumpit nam pro DCXX reponit DCXXVII, nec videt, Marcius, & Manilius anno sexcentesimo quinto consules fuerunt, Lentulus vero, & Mummius anno sexcentesimo octavo, Lepidum Orestem tecte dicit fatales annos DCXXIIX. Itaque aut priores numeri erant mutandi, aut posteriores prudentius corrigendus. Adde quod *Cincius*, non *Cincius*, sunt abs corrigendum. nam & Piso Censorinus qui Frugi dictus est, eo tempore vixit; siquidem paulo post consulatum, & censuram, unde Censorinus dictus est, cepit. qui locus est a plumbus in taliorum commentariis peipurgatus. Est etiam Censorinus eodem capite positus, quem corrupit capite decimo, verba vulgata ita leguntur: *Testa Piso, in cujus annali septimo sic scriptum est: Roma condita anno quingentesimo septimo sacra accepit hic consulibus qui proxime consules M. Æmilius M. F. Lepidus C. Pompilius II absens.* Ille ita emendat: *Roma condita anno quingentesimo vicesimoprimo sæculum accepit hic*

libus, qui proximi consules sunt, M. Æmilius M. F. M. N. Lepidus, M. Publicius L. Fl. N. Malleolus. Quod tandem hoc portentum est Robortelle? unde annum quingentesimum vicesimum primum, & remotissimos consules, M. Æmilium Lepidum, & M. Poblicium Malleolum, extraxisti? an ignorabas in fastis Capitolinis anno quingentesimo nonagesimo quinto M. Æmilium M'. F. Lepidum, & C. Popillium P. F. Lænatem II atque eos à Pisone esse intellectos? Potuit enim ille eos proximos consules vocare, quippe qui tribunus pleb. fuit Marcio, & Manilio Coss. anno vel DCI ut Livius, vel DCIV ut fasti, vel DCV ut Plinius, & Cicero existimarunt. Manilius vero & Popillius consulatum decennio ante gesserunt. at quomodo sæculum accepisse Romam proximis consulibus dici potuit, iis, qui anno DXXI fuissent?

Lustrum V, VI, VII ab urbe condita unde confirmatum.

LUSTRUM quinctum ego conjeci in consulatum P. Valerii Poplicolæ, consuis, II. & T. Lucretii in fastis Capitolinis. Reprehendit id factum Robortellus, hoc modo: *Livius nullum de lustro verbum facit. Dionysius censum actum prodit, lustri non meminit. ergo imperitè Sigonius, qui lustrum notavit, cum censum deberet. neque enim efficitur, ut, quia census actus est, lustrum etiam factum sit. ut Livius libro tertio: Census actus eo anno. lustrum propter Capitolium captum; consulem occisum condi religiosum erat.* Egregie Robortellus, & doctè. Nunc quæro ab eo, an legerit in fragmentis Capitolinis anno ducentesimo septuagesimo nono ab urbe cond. lustrum VIII factum esse? legit enim sine dubio. Si ergo illo anno lustrum octavum factum est, perquirenda sunt septem superiora, quibus annis condita sint. Ac Ser. quidem Tullium regem, qui lustrum instituit, *quater lustrum fecisse*, scribit Valerius libro tertio, Superbum regem nullum censum fecisse, (erat autem lustrum censendi populi finis) tradit Dionysius. Ergo ab anno ducentesimo decimoquarto, quo primi consules inierunt teste Dionysio, usque ad annum ducentesimum octuagesimum, tria lustra condita sunt. Cum ergo Dionysius auctor sit, anno ducentesimo quadragesimo sexto, & CCLVI & CCLXI censum actum esse; lustri vero neque alius quisquam meminerit, nonne necessario intelligendum est, Dionysium pro censu, lustrum etiam accepisse? Nam Dionysius numquam lustrum nominavit, semper autem censum; cum alii lustrum. Etenim, & octavum lustrum, cujus fasti meminerunt, & decimum, & decimumoctavum, quorum Livius, ille τιμητὴν, id est, censum libro primo, & sexto vocavit. Huc adde Eusebium in temporibus, qui & hæc lustra, & alia omnia, quorum meminerit, *census* appellavit. quem nisi tu, quamquam aliqua ex parte mendosum, contempsisses, haud profectò in hunc errorem incurrisses. Nam quod me quodam in loco Eusebii, quem depravatum dicis, studiosum esse opponis, sic habeto; maluisse me semper Eusebii tempora etiam depravata, aliquo cum judicio observare, quam, ut tu, Liviana integerrima sine ullo judicio depravare. Si ergo ad octavum lustrum pervenire non possumus, si tria hæc lustra, quos Dionysius, & Eusebius Græci scriptores census vocarunt, prætereamus, quid ais, acutissime Robortelle, aut cur hoc unum ex præclaris illis tuis Patavinis castigationibus, quod mihi in maledictis objiceres, elegisti? doce quomodo Dionysius, quomodo Eusebius *lustri* vocem Græca voce expresserint. doce quo anno lustrum V, VI & VII factum sit, si eos annos, in quos ego illa conjeci, non probas. nisi hoc facias, animadversiones illas, quas jactas, tuas inanes

ac commentitias fuisse existimabo: cum hæ, quas ut ex omnibus maxime excellentes legisti, vix aniculæ lucubratione videantur dignæ. Neque enim umquam in fastis Capitolinis census, sed semper lustru notatum est. Sed si me audies, nu lum in posterum de lustro, nullu de ludis, nullum de numerand annis verbum facies.

AD EPISTOLAM GLAREANI.

Mea in Liviana annorum summa constituenda opinio defensa, & ut ille sine causa in ea re me inhumanitatis arguerit.

CUM hæc hactenus scripsissem, perlata est ad me epistola quædam ab Henrico Glareano, viro eruditissimo, ut index præ se ferebat, ad JoannemHerwagium jam ante biennium missa, in qua ille queritur, *se à me inhumanius, quàm summa sua erga Titum Livium ferrent merita, in suas refellendas sententias, in meu Livianis scholiis esse tractatum.* ceterum non dissimulat, *me, quibus in rebus à suo dissenserim judicio, non injustè admodum dissensisse; seque, si ad corrigendam antiquitatem ea Græcorum librorum, quibus ego hoc feliciori sæculo abundavi, sibi quondam subsidia suppetissent, non minora fuisse facile præstiturum. unum esse, in quo me secum discrepantem esse molestè audiat; quod ipse summam Livianam à se collectam non approbarim.* Quare, quamquam ego hanc epistolam intelligo Glareano ipso insciente divulgatam fuisse; tamen, quoniam ea studiosè à multis legitur, & singulari Glareani auctoritate, acerrimum quasi telum quoddam adversus me ab invidis meis, quorum impulsu edita est, esse existimatur, faciendum mihi esse statui, ut ei hoc loco responderem, quàm planissimè, & quàm lenissimè possem; non ut Glareanum oppugnarem, sed ut sententiam meam contra tanti viri opes in Liviana antiquitate tractanda munirem. Me igitur illud sollicitum in primis habet, quod quem studiorum communione, atque eorundem quasi cogitationum societate mihi maxime devinxisse arbitrabar, eundem à me vel eo ipso nomi abalienatum esse intelligo. perim enim ille me secum dissensisse co queritur, quasi ea harum litterarum studiorumque ratio sit, ut, qui cundo loco ad scribendum se cont lerit, is ab illis, qui ante se scrip rint, dissidere; aut ulla ratione n debeat, aut certe sine aliena offe sione non possit, aut, cum Glarean ipse Sabellici, Vallæ, Rhenan Haloandri judicium, auctoritate que contempserit, Sigonium omn Glareani sententias approbare, n la ejus decreta respuere in Livia historia constituenda decuerit. Qu ipsum tamen à me modestissime factum, illud argumento est; quod sæpe cum eo ita sensi, ut e laudarim, vel ita dissensi, ut n vituperarim. Itaque cur eo me nomine tam vehementer accus satis mirari non possum. age en Polybii ille, Dionysii, Dionis, piani, aliorumque Græcorum ctorum inopia, vitiosos sæpe se vii locos non posse ex sententia re tuere querebatur. cur ego, qui bros illos legi, anxias illius dub tiones eximere, ac melioribus q si auspiciis, quod ille assequi se se negavit, præstare non debui? moria præterea ille nutante multi locis titubare, atque hæsitare v batur; cur ego idcirco veteribus nalium monumentis memoria r titis, scrupulum, quem ille n injecerat, evellere ex animo stu sæ juventutis non debui? Nomin denique Romanorum rationem ficillimam ille atque impedi mam esse sibi persuaserat; scili quod ea ipse adjumenta, quæ ad hanc quæstionem tractandan

commodata, desideraret; an propterea ego, qui lapides Capitolinos, quibus in hoc genere nihil esse melius potest, supplevi, in tanta re constituenda eos praeterire, aut abjicere debui? *At*, inquit ille, *clamat Sigonius, me non legisse Stephanum, non legisse Priscianum, quem ego conjicio me legisse, antequam ille nasceretur. potuisset, si quid pudoris in eo esset, modestè dicere, Glareanus non animadvertit, quod apud Priscianum est, vel quod Stephanus scribit. quod equidem molestè non tulissem. nihil enim offendor candida admonitione.* Cui ego respondeo, fieri quidem potuisse, ut ille, si vere, ut audio, annos jam octoginta natus est, Priscianum, & ceteros, multo antequam ego in hanc lucem prodirem, perlegerit; attum cum illa scribebat, locum tamen memoria non tenuerit. me vero, cum ad ejus contumeliam nihil, ad studiosorum utilitatem omnia, compararem, inter hanc, atque illam dicendi formam, non multum interesse existimasse. Sed quoniam, quae scripsi, ea ne ulla quidem in parte ab eo reprehendi animadverti; reliqua omittam omnia, ad illud tantum, in quo ipse se mecum discordare ait, accedam; non ut probabilem summo judicio praediti viri conjecturam evertam, sed ut meam sententiam contra tanti, ut dixi, viri auctoritatem defendam. verba ejus haec sunt: *Nisi maxime, cum mecum velut expostulat, quandoquidem Chronologiam ad Livianam historiam atque adeo Romanam illustrandam desumpsisse me dixerim, cur duos annos post* CCLXIII *ab urbe condita non omiserim: quos Livius consulto, ut asserit Sigonius, praetermisit. ad hoc ego ingenue, ut res est, dico: cum viderem librariorum vitio annum ducentesimum quadragesimum octavum ab U. C. temere omissum, quod & Sigonius fatetur, putabam & hoste eodem modo incuria temporum praetermissos, & adhuc sum in ea opinione.* Nunc demum intelligo Robortelle, quid sit, quod & hos tu consules librariorum vitio, non Livii consilio esse praeteritos affirmaris, scilicet Glareanum auctorem secutus es, cujus etiam epistolam hanc te dicere audio, ad te potissimum esse ex Germania ab Herwagio missam. Itaque jam nunc mirari desino, unde tua ista repentina sapientia nata sit, qui per te aliquid aliquando dixeris. Qua de re; etsi satis multa dixi, cum in te disputavi, non omittam tamen, quin aliquid hoc etiam loco adjungam, ut hanc potissimum tibi hujus epistolae auctori gratiam referam. Quid igitur inquit Robortellus, aut is, quem ipse sequitur, Glareanus? *Post Sempronium, & Minucium consules in Chronologia Liviana bini consules debent poni, Sulpicius cum Lartio, & cum Pinario Julius.* cur? *quia Dionysius eos consules apponit.* Hic ego dico, annos Livianos ex Livio, non ex Dionysio esse colligendos, apud Livium autem nullam eorum consulum mentionem fieri. respondent, eos imprudentibus librariis è Livianis annalibus excidisse. unde autem hoc colligant, nihil afferunt: non enim librorum scriptorum auctoritatem opponunt, non loci alterius firmamento nituntur. immo potius, hoc posito, Livio adversantur. Etenim Glareanus, his duobus interjectis annis, cogitur decemviros consulares in annum trecentesimum tertium conferre, tribunos militares in annum trecentesimum undecimum; cum tamen Livius disertè illos inisse dicat anno trecentesimo altero, hos anno trecentesimo decimo. ex quo fit, ut alter sit tertius, & decimus sit undecimus. quo incommodo cum ipse se urgeri videat, addit, *de uno anno se cum nemine certaturum.* neque intelligit hunc annum esse illum, quem mihi proposui inveniendum, ne Liviana annorum descriptio titubaret. Robortellus autem ne hoc incommodo premeretur, *primos consules iisse*, dixit, *anno ab urbe cond. ducentesimo quadragesimo quarto*: nec animadvertit Livium, &

Dionysium aperte, ut supra ostendi, scripsisse, *Consules primos iniisse anno ducentesimo quadragesimo quinto*, quod etiam recte docuit Glareanus, a quo miror Robortellum ausum fuisse recedere. Uterque autem hac opinione in eum scopulum incidit, quod, cum dicat Livius, *tribunos plebis decem creatos esse, Q. Minucio, C. Horatio Coss. anno tricesimo sexto post primos quinque, qui creati sunt, A. Virginio, T. Vetusio consulibus; anno ducentesimo sexagesimo*; coguntur adversus omnium librorum auctoritatem ex conjectura corrigere, *tricesimo octavo*. Cum igitur illi nulla ratione adducti hoc faciant, ego eorum sententiam approbabo? non hercule. quid enim roboris habet hoc argumentum? *Hos consules edit Dionysius, ergo apud Livium reponendi sunt*. Primum enim quæro, an hoc novum esse existimas, duos consulatus ab uno scriptore præteriri, qui ab altero numerentur? non certe. Hoc enim etiam à Pisone factum testatur Livius libro nono, his verbis: *Hos consules Piso Q. Fabio, & P. Decio suggerit, biennio exempto, quo Claudium, Volumniumque & Cornelium cum Marcio consules factos tradidimus. memoria ne suggerit in annalibus digerendis, an consulto binos consules falsos ratus, transcenderit, incertum est*. Atque idem etiam indicant Diodori annales, qui, si cum aliis comparentur, multos sæpe prodere consulatus, quos alii transcendant; multos præterire, quos alii profiteantur, invenientur. declarat denique Cassiodorus, quem apparet, quos consulatus præterit, non librariorum culpa, sed de industria prætermittere: nimirum, quod talem annorum seriem ii annales, unde suos ipse Consulum fastos compilavit, ediderint. Si ergo fieri potest, ut binos consules, quos Dionysius profitetur, Livius præterierit, vestigemus nunc ex verbis ipsis Livii, utrum librariorum, an Livii culpa præteritos eos esse probandum sit. Ac primum quidem illud satis liquet, ex sequentibus Livianis annorum numeris, Livium horum duorum annorum rationem non habuisse, cum *Q. Minucio, C. Horatio Coss.* ut dixi, *tribunos pleb. decem factos dicat: anno tricesimo sexto post primos, qui facti sunt, A. Virginio, T. Vetusio Coss. anno* CCLX. præterea, quod idem *Xviros iniisse* scribat *anno altero & trecentesimo ab urbe condita*, qui est, ut ego ostendi trecentesimus primus. Ne mireris autem, Xviros in annum CCCI conjici, cum in fastis Capitolinis in CCCII incurrant. sic habeto: Orosium eos in CCC contulisse, cum dixit, *Ipso trecentesimo anno, hoc est, Olympiade nonagesima quinta potestas consulum Xviru tradita est*; Dionysium autem, ut recte subduxit Glareanus, in trecentesimum tertium. Adde etiam Cassiodorum, quem satis constat & hos Consules consulto præteriisse, atque ex Liviana historia fastos suos consulares concinnasse. Nam nisi Cassiodorum sequaris, nunquam Livianos ipsos numeros omnes incolumes conservabis. Ex his satis perspici consilium Livii potest. nunc videamus, an ulla ratione fieri potuerit, ut librariorum culpa horum Consulum nomina interierint. & locus ne sit apud Livium ullus, ubi poni illi Consules ex ingenio possint. Primum igitur dico, mirabile videri, nuda nomina binorum deinceps consulum ex historia, reliqua manente sententia, excidisse. deinde addo, nihil ex ejus historia desiderari; quæque Dionysius in quatuor annos distribuit ea in duos Livium contulisse. tum vero illud etiam adjungo, in hac historia narranda non omnino Dionysium cum Livio consentire. unde probabile conjectura sit, etiam in annis supplendis, & eximendis inter eos controversiam esse. Exponam primum res per Consulares ex Dionysii sententia gestas, deinde ex Livii.

Anno ducentesimo sexagesimo tertio, Sempronio & Minucio Consulibus.

In

In summa annonæ caritate frumentum advehitur. Coriolanus auctor est, ne plebi dividatur. plebs ira accensa Coriolanum multat exilio.

Anno CCLXIV Sulpicio & Larcio Coss.

Portenta, pestilentia narrantur. T. Latinius è plebe homo in senatum debilis delatus somnium de instaurandis ludis exponit.

Anno CCLXV Julio, & Pinario Coss.

Coriolanus exul Attium Tullum in Volscis adit: arma capienda persuadet: Legati Volscorum Romam de bello mittuntur. Bellum à Volscis decernitur. Attius & Coriolanus facta in fines Romanos impressione Circeios Romanam coloniam capit. Romæ omnia ad bellum comparantur: sed ante exit annus, quam in aciem exercitus adducatur.

Anno CCLXVI Furio & Nautio Coss.

Æqui ad Volscos deficiunt. Coriolanus agrum Rom. populatur. Tolerinos, Bolanos, Lavicanos, Pedanos, Corbionem, Bovillas, Pedum in potestatem redigit. Romam propius accedit. Legatis, qui de pace missi erant reversis, uxor demum cum matre mittuntur. Hoc modo Dionysius. Livius autem hoc:

Anno CCLXIII Minucio & Sempronio Coss.

Frumentum advectum ne plebi dividatur, contendit Coriolanus; atque à plebe in exilium agitur. Is in Volscos abiens parat bellum. Latinius in senatum delatus somnium de ludis instaurandis exponit. Volsci, qui ad ludos venerant, arte Attii Tulli, urbe ejiciuntur. ea contumelia accepta, Tulli consilio bellum indicitur. Coriolanus dux belli lectus Circeios, Satricum, Longulam, Polusçam, Coriolos, Lavinium, Corbionem, Pedum invadit, inde agrum Romanum populatur.

Anno CCLXIV Furio, & Nautio Coss.

In summa civitatis trepidatione urbs custoditur. Legati de pace ad Coriolanum primum, deinde cum uxore mater mittuntur. Ex his appareret, variari inter hos auctores in caussa belli aperienda. nihil enim Dionysius ait, de contumelia Volscis Romæ illata, tum cum urbe ejecti sunt; nihil de ludis instauratis. Livium autem ita rem cum re continuare videmus, ut ne suspicari quidem possimus, nomina ipsa consulum excidisse. exempli gratia, Coriolanum Dionysius uno anno in exilium actum, ait, altero Latinium somnium exposuisse senatui. quas duas res inter se copulat Livius hoc modo: *Damnatus absens in Volscos abiit. Venientem Volsci benigne excepere. Hospitio utebatur Attii Tulli: longe is princeps Volsci nominis erat, Romanisque semper infestus. Ita cum alterum vetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de bello Romano. haud facile credebant, plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tentata arma caperet. arte agendum in exoleto jam vetustate odio, ut recenti aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi ex instauratione Magni parabantur. Instaurandi hæc causa fuerat ludus.* inde ut in senatum Latinius delatus somnium de instaurandis ludis narraverit, ut ludi instaurati sint, ut Volsci ad ludos venerint, ut arte Tulli urbe pulsi, ut ad arma capienda impulsi sint; ut Coriolanus dux electus non Circeios solum, sed reliqua etiam oppida ceperit, ita continenter narrat, ut locum nullum, quo amissos consules restituas, excogitare queas. quid plura? Dionysius in unum annum captos Circeios ait, in alterum Lavicos, Pedum, & reliqua. at Livius ita loquitur, ut uno anno hæc omnia gesta videantur: *Circeios profectus*, inquit, *primum colonos, inde Romanos expulit. inde in Latinam viam transversis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Polusçam, & cetera oppida cepit.* Adde, quod Dionysius in consulatum Furii, & Nautii expugna-

tionem horum oppidorum conjicit, Livius, urbis tantum trepidationem, & legatorum uxoriſque cum matre deprecationem refert. Si ergo varietas annalium in rebus geſtis diſpenſandis, & cauſſis exponendis conſtat, cur non poteſt etiam in annis addendis, & omittendis exiſtere? Plutarchus quidem etiam, & Zonaras hæc eadem omnia ita narrant, ut ea in duos tantum annos Livium ſe cuti conjicere videantur. Addit Glareanus: *Nullum majus in me habet telum declamandi, quam quod nonnumquam in temporum ſupputatione uno, aliquando duobus annis ratio noſtra ab eo diſcrepat, cum Dionyſii a Livii, & Polybii ratione in totum fere duobus annis diſſet; quod toties in annotationibus noſtris clamo: & in uno anno cum nemine me certaturum ubique profiteor.* Scilicet Glareanus hæc mea verba *telum* appellat, quæ ſunt in Epiſtola: *Quoniam ad Romanam intelligendam hiſtoriam nihil tam aptum eſſe quam rectam annorum, temporumque deſcriptionem, judicabam: qua in re diſſidentes inter ſe veteres auctores eſſe comperiebam; dedi etiam operam, ut, quod Glareanus ante me fecit, neque hac in parte hiſtoria Livianæ deeſſem, cujus quidem eruditiſſimi viri labore facile contentus eſſe poteram, niſi ab eo in tota ipſa re diſſenſiſſem. Neque enim Livium in numerandis ab urbe condita annis eadem ratione uſum, qua cæteros, eſſe reperiebam. Qua ille opinione ductus, dum eorum auctoritatem ad Livianam Chronologiam conſcribendam adhibuit, in eam ſæpe ſe neceſſitatem induxit, ut, dum aliorum numeros ſequitur, omnino Livianos aut negligere, aut immutare coactus fuerit. Quod illi profecto in ea Chronologia committendum non erat, quam ipſe ſe Livianæ præſertim hiſtoriæ comparare profiteretur.* Quibus verbis me uſum eſſe profiteor, non, ut ipſum tamquam telo aliquo jugularem, ſed ut Livianorum annorum veritatem indicarem, quæ uno, aut duobus illis, de quibus ait, annis neglectis, nullo modo conſtare poteſt. Addit deinde: *Tandem Sigonius ad quatuor annos devenit, & ut Hercules Antæum prorſus conficiat, ultima illa pulchella annotatione, quæ eſt de anno, quando Livius finierit hiſtoriam Romanam, ad* XVII *annos me jugulat, cum ſint etiam confeſſione mea* XXVIII *in quibus tamen nihil negotii eſt. quis enim certo ſcire poteſt, quot ediderit libros Livius, aut quos adjicere voluerit?* Significat autem mea verba in extremis ſcholiis hæc: *Si hiſtoria Liviana morte Druſi in Germania, & funere ejus, (ut apparet) finita eſt, profecto uſque ad annum* DCCLXI *pervenit. eſt enim mortuus ſe, & T. Quinctio Coss. ut ait Dio libro ſexageſimo, quem annum vocat Glareanus* DCCLXV. exponit autem conſules uſque ad annum DCCLXXII, quia inquit uſque eo Livianam hiſtoriam pervenire, præter unum, aut alterum annum, cum in ſeptimo, & decimo ante anno finiatur. Quæ verba quam vim habeant confodiendi, aut jugulandi, non ſentio, me certe eo tantum animo illa ſcripſiſſe ſcio, ut hiſtoriam Livianam, quoad poſſem vel Glareani ipſius exemplo, illuſtrarem. Quod ſi ille his dicendi generibus, quibus me ab eo modeſte diſſidere oſtendo, ſe jugulari exiſtimat, qui ſenſus ejus eſſet, ſi forte contigiſſet, ut hanc quæſtionem amicus meus incredibili illo ſuo robore argumentorum tractaret? quoties imperitum, quoties nullo judicio præditum ipſe ſe appellari auditſet; quibus ego nominibus non modo non Glareanum, ſed ne ipſum quidem etiam Robortellum umquam affeci, quem tamen nullo pacto cum Glareano ipſo eſſe exiſtimo confe rendum. Quamobrem tantum abeſt ut ei, quod me hac epiſtola aſperius appellavit, ulla ratione ſuccenſeam ut, quamquam ſcribi moderatius potuiſſe exiſtimo, tamen cum dolori ejus ignoſcam, tum vero eos, qui hanc Epiſtolam illo inſciente ediderint, multo majorem illi, quam mihi injuriam feciſſe putem.

EX PRIMO LIBRO LIVII.

NUNC quibus in locis mea Robortellus in Livium ſcholia reprehenderit, videamus, & quemadmodum ego in libris Emendationum reprehenſionibus ejus occurrerim ſubtexamus.

Præfat. *Velut diſſidentes primo mores ſequatur animo.*] In hæc ego ſic in ſcholiis: *Probo doctorum quorundam hominum conjecturam, qui deſidentes legunt. Etenim ſubſequitur: Ut magu, magiſque lapſi ſint, tum ut ire cœperint præcipites. Videtur enim eadem ſemper translatione res magis creſcere. Quam translationem, quia primo duriorem eſſe putavit, adhibita particula*, Velut, *molliorem effecit, quod in proprie diſſidentes faciendum non fuiſſet. Eſt autem deſidere leni quodam motu in ſemet concidere, ut Livius libro trigeſimoſecundo*: Terra Velitris trium jugerum ſpatio caverna ingenti deſedit. *Porro autem hu verbu mutationes omnes Romani imperii breviſſime complexus eſt. nam cum*, Partum *imperium, ait, intervallum illud totum indicat, quod à Romulo uſque ad Ap. Claudium conſulem, qui primus bellum extra Italiam Carthaginienſibus fecit; cum*, Auctum, *tempus inde ad Carthaginem everſam notat. Deſediſſe præterea mores intelligit Gracchanis temporibus, lapſos magis eſſe Sullanis, præcipites iſſe Cæſarianis.* Hic Robortellus inquit, *Diſſidentes malim, ut eſt in vulgatis omnibus libris. vocat enim Livius diſſidentes mores, in diverſa euntes. ut de toga Horatius: Si toga diſſidet impar.* Utra vero lectio firmiori ratione fulciatur, judicent alii. Illud quidem miror, Glareanum, cum *deſidentes* in Scholiis ſuis approbaſſet, poſt Robortello de *diſſidentes* aſſenſum eſſe, ac ſecum ipſum diſſentire voluiſſe, ut cum Robortello adverſus me conſentiret.

Cap. VIII. *Centum creat patres, ſive quia is numerus ſatis erat, ſive quia ſoli centum erant, qui creari patres poſſent.*] In hæc ego ita: *Sane legendum eſſe videtur*: qui ciere patres poſſent. *Sic enim ſcribit libro decimo*: Qui patrem ciere poſſent, eos patricios eſſe appellatos. *Dionyſius etiam, ac Plutarchus, ubi exponunt cauſas, cur centum potiſſimum ſenatores, quos patres appellaverit, Romulus creavit, ita ajunt, ὅτι πατέρας εἶχον ἀποδεῖξαι μόνοι*, id eſt, quod ſoli centum patres nominare poſſent; *quaſi vero alii terræ filii eſſent.* Adverſus hæc Robortellus robuſtiſſimas duas affert rationes: unam, quia licet *patricii* inde dicti ſint, non tamen *patres* inde appellatos ſentit Livius; alteram, quod Dionyſius opinionem hanc, qua multorum mentes imbutæ ſunt, non approbat. Excutiam primum vulgatam lectionem, deinde confirmabo meam. Dionyſius civitatem à Romulo in duas partes diviſam tradit, in plebeios, & patres; patres autem dictos ait, vel quod ætate ceteris antecellerent, vel quod generis ſplendore præſtarent, vel, ut Romanorum obtrectatoribus placuit, patricios vocatos eſſe, quia ſoli ciere patres poſſent. quid Plutarchus? centum optimos fecit ſenatores, & eoſdem patricios; cœtum autem eorum ſenatum appellavit. Patricios vero ſenatores vocatos ajunt, alii, quia juſtorum filiorum erant patres; alii potius, quia ipſi ſuos ciere poſſent patres, quod non multis facere licuit, ex iis, qui in urbem primi confluxerunt. quid Livius? *Centum creat patres, ſive quia is numerus ſatis erat, ſive quia ſoli centum erant, qui creari patres poſſent. patres certe ab honore, patriciique eorum progenies appellati.* Cum ergo Dionyſius, & Plutarchus probabiles aliquot cauſſas ejus nominis Patrum attulerint, quam hanc eſſe Livianam dicemus? *Patres creati centum erant, qui creari patres poſſent.* at cur non poterant ducenti, cur non trecenti? quid eſt hoc? quid ſenatori cum patribus? deinde quid eſt *creari patrem.* quando dixit Livius alias, *aliquos patres eſſe creatos*? quod ergo

ergo nemo dixit, quod per se inane est, quod genus dicendi parum Latinum infert, id a Livio esse dictum asseremus? At *patricii inde dicti sunt*, inquis, *non patres*. Respondeo apud Romulum eosdem fuisse patricios, & patres, & senatores. Vides enim Dionysium, divisam esse ab eo civitatem dicere in plebeios & patres. qui sunt patres, an senatores? non, sed patricii. ibi enim discrimen gentium vocat. quos vero patres appellavit, in reddenda ejus nominis caussa patricios vocat. Vides Plutarchum eosdem senatores, & patricios factos dicere, cur autem senatores patricii dicti sint, caussas reddere. Tradit etiam Zonaras, auctor, ut scis, Græcus, qui non nisi ex bonis auctoribus hausisse suam historiam videtur, *Romulum centum creasse senatores, eosque patricios appellasse*. Lege Livium, sæpe invenies *patres* plebi opponi, non ut senatum populo, sed ut patricias gentes plebeiis. an vero cum toties inquit, *consules factos, unum è patribus, alterum è plebe*, illum unum ex senatoribus lectum significat? non certè. at non ne etiam idem inquit, *centum in patres esse à Prisco rege lectos, eosque minorum gentium appellatos*, quos Cicero ad Patum scribens, *patricios minorum gentium* nominavit? Fuerunt ergo Romuli tempore centum senatores, qui patres iidem, & patricii dicti sunt. itaque idem erat numerus patriciorum, ac senatorum. progredientibus autem temporibus crevit numerus patriciorum. Nam filii, nepotesque eorum patricii fuerunt illi quidem, non tamen statim senatores. immo vero senatores etiam fuerunt, qui patricii quidem erant, sed plebeii. Ergo si Romuli tempore iidem sunt senatores, patres, & patricii, cur *centum patres*, id est, senatores legit Romulus? inquit Livius, quia vel is numerus satis erat, vel quia soli centum erant, qui ciere patres possent. atque hoc idem ostendit Livius in decimo libro, cum P. Decium plebeium ita loquentem facit, *Patricios quondam uctos, qui ciere patrem possent, si quis patrem ciere posset, patricium esse*. At Dionysius, inquis, hanc opinionem non probat. at ne eam quidem probat Livius, cum ait, *Sive quia soli centum erant, qui ciere patres possent. Patres certe ab honore dicti.* Sed faciamus hanc probari à Livio, improbari à Dionysio, an hoc portentum tibi videtur? quot in rebus, & quidem gravissimis dissenserunt? lege commentarios meos, ibi quanta sit inter eos discordia demonstratum invenies. quamquam si Dionysius eam non probavit; at probavit Plutarchus, non neglexit alio in loco Livius.

Cap. XI. *Crustuminum*] *Ignoratione*, inquit, *rationis veterum in scribendo labi aliquis potest, ut lapsus est Sigonius, qui putat apud Livium ubique legendum Crustomerium, & Crustomerinos.* attendite: *quia*, inquit, *apud Ha[illegible] videtur semper scribi. imperitus hic ignorat Græcos certam rationem secutos in dictionibus Romanis vertendis. Longum esset, si singula nunc vellem persequi. sed quatenus ad rem propositam spectat, quotiescumque erat Latina dictio vertenda in Græcam, quæ litteram haberet u longum, vertebant in υ, si autem u breve esset, in ου. Hinc videas apud eundem* Ποτίτιος *dici Rutulos*, Κοκκίνιος *Curatios. quod autem in Crustumerii nomine* u *sit breve, Virgilii testimonio probatur. ait enim Ardea Crustomerique & turrigera Antemnæ, &* Νομᾶς *Numa. Virgilius idem libro nono: Sarranoque Numaque.* Atque hæc quidem, ut modestè, in me Robortellus effundat, omnes vident, ut autem vere, nunc accipiant. Mea, ubi hac de re egi in scholiis Livianis, hæc verba sunt: *Veteres libri habent Crustominum, Dionysius, Plutarchus, Stephanus,* Κρυστεμήριον, Κρυστεμερῖνος. Tu, si litteras calles, Robortelle ostende, ex his verbis elici posse, me velle, aut ubique legi *Crustomerium*, aut damnare *Crustumerium*. tum ego tibi ostendam,

non

non ſolum *Cruſtumerium*, quod ego non reprehendi, ſed *Cruſtomerium*, quod tu improbaſti, dici poſſe. Primum enim eſt librorum veterum, ut dixi, auctoritas. cum *veteres* dico, non impreſſos quondam, ſed ſcriptos dico, quos multos inſpexi ex bibliothecis ſumptos divi Joannis de Verdaria Patavii, Divorum, Marci, Antonii, Joannis & Pauli Venetiis, atque multorum amicorum. memini autem hanc ſcripturam eſſe libri potiſſimum, quem mihi Auguſtinus Gadaldinus, medicus Græcis, & Latinis litteris egregie eruditus, dedit; quam cum nunc quærerem, eam, etiam in uno, quem tum non videram, M. Antonii Mureti, reperi. cum ita ſit, quis mihi jure ſuccenſere poteſt, cum priſcorum librorum ſcripturam Græcorum auctoritate munitam in medium profero? præſertim vero cum ea Grammaticorum eti m veterum graviſſimo teſtimonio fulta ſit, qui litteras *o* & *u* eam inter ſe ſocietatem habuiſſe, aſſerunt, ut multas voces antiqui promiſcue modo per *o*, modo per *u* pronunciarint. Sic enim loquitur Quinctilianus, non Grammaticus ſolum, ſed rhetor etiam nobiliſſimus, libro primo cap. de literis. *Quid* o, *&* μ *permutata invicem? ut Hecoba & Notrix, & Culchides, & Pulyxena ſcriberentur. ac ne in Græcu id tantum notetur, Dederont & Probaveront.* & Victorinus de Orthographia: *Noſtri, ut apparet ex libris antiquis fœderum, & legum: qui etiam ſi frequenti tranſcriptione aliquid mutarunt, tamen retinent antiquitatem. Nam* o *non ſolum pro brevi, & longa, ſed etiam pro* u *poni, ut pro populus populos, pro piaculum piacolom, pro huic hoic, pro funus fonus. Item alia multa.* Et Priſcianus libro primo: *U quoque multis Italiæ populis non erat in uſu, ſed è contrario utebantur* o. *unde Romanorum quoque vetuſtiſſimi in multis dictionibus loco ejus* o *poſuiſſe inveniuntur, poblicum pro publicum, quod teſtatur Papirianus de orthographia, polchrum, pro pulchrum, colpam, pro culpam dicentes, & Hercolem pro Herculem.* Ac ne hoc uſurpatum exiſtimes Romulo tantum, aut Numa regnante, Auguſtus hoc etiam obſervaſſe à Victorino traditur, qui patrio caſu *domos* pro *domus* dixit, & alii, qui *quoius*, & *quoi*, pro *cujus*, & *cui* protulerunt.

In faſtis etiam Capitolinis Auguſti tempore inciſis, vel certe Tiberii, videmus eſſe *Poblicium*, & *Poblicolam*, quos alii *Publicium* & *Publicolam*; item *Poblilium*, & *Publilium*, item *Scævulam*, quem alii *Scævolam*. *Flovium* pro *Fluvium*, ego etiam legi in exemplo tabulæ æneæ antiquiſſimæ. Si ergo tot voces tam *o*, quam *u* receperunt, cur non etiam *Cruſtomerium* inter eas referre poſſumus, libris præſertim Livianis veteribus atteſtantibus? Nam T. Livium ipſum adeò antiquitate delectatum ſcribit Quinctilianus, ut *Sibe*, & *Quaſe* eum dixiſſe, ſe ex Pædiano comperiſſe affirmet. At quàm modeſtè Robortellus me arguit? *Imperitus hic*, inquit, *ignorat Græcos* u *breve per* o *vertiſſe, ut Dionyſium* Ρ'ωτύλας, Κοριατίας, Νομᾶν *pro Rutulu, Curiatiu, Numa.* Male verſatus es in Græcis annalibus Robortelle; & tamen, cum hæc ſcripturus eſſes, eos ſtudiosè evolvere debuiſti. Lege Strabonem lib. 5. ſemper Ρ'ωτύλας ab eo ſcribi invenies. lege Plutarchum in Parallelis, & Zonaram lib. 11 Κυριατίας reperies. lege Plutarchum in Numa Νομᾶν ſemper, numquam Νομᾶ ab eo ſcribi cognoſces. Dio Ι'οβᾶν ſcripſit, eundem à Strabone lib. VI & XVII Ι'ωβᾶν appellari deprehendes. quid? Νομαντίαν, & Νομαντίαν urbem à Juba hiſtorico dictam eſſe apud Suidam invenies. Jam credo te videre, ut præclare tuæ iſtæ regulæ jaceant, & uter noſtrum imperitior ſit ego qui *Cruſtumerium* non improbavi, an tu, qui *Cruſtomerium* reprehendis.

Cap. XIII. *Equus Curtium in vado ſtatuit*] In hunc locum ita Glareanus: *Equum Curtius in vado ſtatuit. Hæc lectio ſiquidem vetuſta eſt, maxime placet, Sabellicus tamen Equus Curtium,*

pro

pro Equus Curtium in vado ſtatuit, legendum putat. Ego vero ita: Equus Curtium in vado ſtatuit. Hanc lectionem laudat Glareanus injuſtè. veteres enim libri habent, *Equum Curtius in vado ſtatuit.* ex quo intelligi poteſt, legendum eſſe, *Equum Curtius in vado deſtituit.* Nam Plutarchus hanc ſententiam ita vertit, τὸν ἵππον, ἀνατὸν ἵστησιν, id eſt, *deſtituto equo ſemet ſervavit.* Errori locum dederunt finitimæ illæ ſyllabæ *do de.* Adverſus hæc Robortellus: *Sigonius Livii verba corrumpit; dum ad ſententiam Plutarchi ipſa vult accommodare, cùm tamen utrique diverſa protulerit, alios ſecutus auctores. ſententia eſt. equum emerſiſſe ex palude illa, & ſtatuiſſe Curtium in vado, id eſt in loco tuto, ac minime profundo. Sigonius dum accommodat Livii verba ad Plutarchi ſententiam, ita emendat temere, conjectura utens: Equum Curtius in vado deſtituit. Sed hæc meræ ſunt nugæ. nam omnes vetuſti libri habent, ut ante eos retuli.* Quæ ſunt meræ nugæ, Robortelle modeſtiſſime? primum vides in ſuo lib. ita legiſſe Glareanum, eamque lectionem probaſſe, dummodo veruſtatis auctoritate fulciretur. deinde in multis, quos ego inſpexi olim ſcriptis libris, & nunc etiam in Mureti, ſcito ita eſſe diſertiſſime. habes deinde ſenſum hunc optimum: *Monumentum ejus pugnæ, ubi primum ex profunda emerſus palude, equum Curtius in vado deſtituit, Curtium lacum appellarunt.* Significat enim Curtium evaſiſſe incolumem, relicto in vado equo. atque idcirco loco nomen inditum ubi Curtius deſtituit equum. Habes eandem ſententiam à Plutarcho confirmatam. quem animadverti multa ad verbum è Livio, quem etiam ſæpe citat auctorem, tranſtuliſſe. Habes genus dicendi planum, & nullâ ſui parte novum. ut illud paullo ante: *Cùm fluitantem alveum tenuis in ſicco aqua deſtituiſſet.* habes erroris ſimilitudinem, *vado ſtatuit, vado deſtituit.* Quod ſi excutere velimus tuam; primum eam non in omnibus libris inveniemus. deinde quaſi rationem equo tribuemus, ut equitem in vado collocarit. tum novum, & inauditum hoc genus dicendi, *equum ſtatuere in vado equitem*, invehemus. poſtremò contra Plutarchi (qui multa a Livio ſumpſit) ſententiam, ex nullius autem ſcriptoris auctoritate, incommodum ſenſum inferemus. Nam Dionyſius Curtium tandem ex palude cum armis emerſum incolumem ad ſuos perveniſſe ſcribit, ita: ὁ δὲ Κούρτιος πολλὰ μοχθήσας σὺν χρόνῳ σωζεται ἐκ τῆς [illegible] ἀπάγων. equi vero non meminit. fuit certè Curtio commodius equum in vado deſtituere, quam in Palude. Non probas ex conjecturâ ſyllabam addi ſimilem præcedenti. an eſt hoc contra præcepta, an contra exempla tua? qui dictiones etiam integras mutari, verſus integros adimi poſſe ſcriptum reliquiſti. ſi hæc tibi nugæ viſæ ſunt, & quidem meræ, quæ librorum ſcriptorum auctoritate roborata, quæ Plutarchi judicio confirmata, quæ uſitata loquendi formulâ comprobata, quæ ſententiâ optimâ ſunt innixa, quid de tuâ, immo de tuis judicabimus, quos leviſſimâ ſolâ ſemper conjecturâ commotus, adducis?

Cap. XVIII. *Augur ad lævam, ejus capite velato, ſedem cepit.*] In hac ego: *Hunc in modum diſtinguendum eſſe Rhodiginio placuit, Plutarchi auctoritate adducto, qui ſcribit in Numa ἐκαθέζετο τῶν μαντέων ὁ μάντις ἐπὶ μὲν εἰς μεσημβρίαν πρόσωπον ἐγκεκαλυμμένος, αὐτὸς δὲ ἀριστερὰς ἐξόπισθεν. Videtur enim Plutarchus, ſi modo rectè eſt apud illum vox illa ἐγκεκαλυμμένος, caput regis velatum fuiſſe, non auguris ſignificare. Me autem juvat eorum eſſe ſententiæ, qui ad lævam ejus ſcribunt, & caput velatum auguris intelligunt: quod infra dicat; Statua Attii capite velato in comitio ſuit. & libro X. Si augur capite velato victimam cædat, auguriumve ex arce capiat.* Adverſus hæc Robortellus: *Plutarchus non diſſentit à Livio ſicuti Sigonius exiſtimat. Nam legi debent illa*

ver-

verba, & interpunge sic: ἡ μὴ εἰς μεσημβρίαν πόλας ἐγκεκλιμένῳ αὐτὸς, καὶ ἀρκτικὸς ἐξοπίσθιος. Quid Glareanus? *Non dissentit Plutarchus à Livio, ut ostendit Robortellus.* ô rem ridiculam! quasi vero si Livius, & Plutarchus per vim ad concordiam adducendi essent, non ego rationem indicaverim.

Cap. XIX. *Atque omnium primum ad cursum lunæ in duodecim menses describit annum, quem quia tricenos dies singulis mensibus Luna non explet, desuntque dies solido anno, qui solstitiali circum agitur orbe intercalares mensibus interponendo ita dispensavit, ut vigesimo quoque quarto anno ad metam eandem solis, unde orsi essent, plenis annorum spatiis dies congruerent.*] *Vigesimo anno*, habent omnes scripti libri, quos ego legerim, quos Rhenanus, quos Glareanus, quos Sabellicus, quos Nannius, quos Faërnus. quod Robortellus non inficiatur, & tamen legendum putat, *Vigesimo quarto quoque anno.* Ego vero, cum incredibilem hunc librorum consensum religiosè observandum esse ducerem, dandam mihi operam esse arbitratus sum, ut, *Vigesimo quoque anno*, servarem. servatur autem, si dicamus, Numam annum instituisse dierum CCCLIIII non CCCLV. Itaque cum Plutarchum auctorem haberem, qui dum hanc anni à Numâ factam descriptionem tradit, hunc numerum tradit, non dubitavi, quin, *Vigesimo quoque* retinerem, at *vigesimo quoque quarto*, quod jam in libros audacius invaserat exturbarem. Hic instat Robortellus, & ait; *Numam Macrobio, & Censorino auctoribus dierum annum primum* CCCLIIII *ordinasse, deinde in honorem imparis numeri diem addidisse, ita ut esset dierum* CCCLV. *qua ratione docent illi effectum esse, ut vigesimo quoque quarto anno dies congruerent.* Confiteor hanc esse Macrobii, & Censorini doctrinam, ut vigesimo quoque quarto anno habita diei in honorem imparis numeri additi ratione dies convenirent. sed iidem etiam rationem, quasi intento ad locum digito, indicant, quâ facilè veterem Livii lectionem, & Plutarchi auctoritatem defendas. Etenim, cùm Numa annum primum fecerit, dierum CCCLIIII. post autem diem addiderit, conjectura probabile est, ipsum aut additi ab se diei oblitum esse, aut certe unius diei in supputando rationem non habuisse. quod subindicant hæc verba Macrobii, ubi de Numâ loquitur: *Hunc ergo ordinem Romanis quoque imitari placuit. quippe fugit eos, diem unum (sicut supra demonstravimus) additum à se ad Græcum numerum, in honorem imparis numeri. eâ re per octennium convenire numerus atque ordo non poterat. sed nondum hoc errore comperto, per octo annos nonaginta quasi superfundebant dies, alternisque annis binos, & vicenos, alternis, vicenosque intercalares expensabant intercalationibus quatuor*, &c. Item Censorinus. Numam etiam non omnino scite instituisse annum docet Plutarchus cùm ait: ἥψατο δὴ τῆς περὶ τὰ ἔτη ταραχώδους, ὥστε ἀκριβῶς παντάπασιν ἀθεώρητος. & paulo post: καὶ τοῦτο μὲν αὐτὸ τὸ ἔαμα τῆς ἀνωμαλίας μείζονα ἔχειλεν ἐμποιῶν διάστασιν. Si ergo errorem in numerando suum non vidit Numa, sed credidit rectam à se annorum rationem esse initam, profectò apparet ipsum imparem numerum, quem postremo adjecerat, non respexisse. neque hoc Livii erratum, sed Numæ fuisse, neque à Livio rationem ejus summæ, sed à Numâ exigendam esse; Livium autem, & Plutarchum multum vidisse, qui rem, ut acta est, litterarum monumentis prodiderint, eos vero plane cæcos esse, qui cùm ipsi semitam non videant, aliis viam, quam ingrediantur, se ostensuros esse profiteantur. Faernus certe mihi est assensus.

Cap. XXI. *Et soli Fidei solemne instituit*] In hæc ego: Si in quibusdam scriptis est, (ut audio) *Et simul fidei*, non improbo. Contra Robortellus: *Ego*, Soli, *legendum puto, quia*

non instituerat aliis diis solemne sacrum, id est, anniversarium. Deinde de voce *solemni* exempla, quasi id negetur, aut non ab omnibus, illo excepto, sciatur. Ut facilius ea, quæ dicam intelligantur, recitabo locum Livii integrum: *Camœnis eum lucum sacravit, quod earum sibi concilia cum conjuge sua Egeria esset, & soli Fidei solemne instituit.* Ego, quia, *Soli Fidei solenne instituit*, ait: si vera narrentur à doctis, quos aliquando de litteris differentes audivi, in aliquot scriptis legi, *Et simul fidei*, malim ita: *Lucum Camœnis sacravit, & simul Fidei solenne instituit.* Hoc rodit Robortellus, quam avide? primum, *solenne* dicitur, anniversarium, Varrone, Virgilio, Livio auctoribus, scio. *Soli autem Fidei legendum, quia non aliis diis solenne instituerat, id est, anniversarium.* Videte ergo, quibus se laqueis irretiat Robortellus, & quibus se angustiis, in angulo hujus disputationis extremo, concludat, ut historiæ notitia juguletur, & se nihil scire fateri cogatur. Si demonstraro, aliis etiam diis Numam solenne instituisse, id est, anniversarium, profecto ipse se nihil in hoc genere scire confiteatur necesse est. Confitebitur autem, neque enim pugnax est: & jam id ita esse pro certo habet. Jam tum, cum scribebat in me, non credebat: puerum enim me putabat, nunc virum expertus est. Scribit Dionysius, *Numam Terminalia diem festum Termino deo instituisse, eique sacrum non solenne solum, sed etiam statum conseravisse.* Idem scribit, *Fidei quoque sacrificia publica, ut etiam alio die, ordinasse.* afferam verba, ne fingere videar: ἱερὰς ἀπέδειξεν Ὅρκῳ Διὸς καὶ Πίστει, καὶ θυσίας ἐτάξεν αὐτοῖς ὀκτωκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τακτῇ καθ' ἑκάστου ἔτους τὸν ὅρκον τὸ πίστιον συνεισκυκλοῦντες, ἑορτὴν τε ἅπασι τιμίαν, καὶ πλῆθος ὁρίσαντες ἱερείων καὶ τὰς θυσίας ἐπιτελοῦντες. Plutarchus Τερμινάλια καλεῖται. & post: τοῦτ' ἐποίησαν ἱερὸν ἱδρύσατο πίστιος δημοσίᾳ, καὶ θυσίας αὐτῇ κατέστησατο, καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς δημοτελεῖς. Sic Robortelle, quid est, quod ait, Numam instituisse Termino θυσίας ἡμέρᾳ τακτῇ κατ' ἐνιαυτὸν, nisi *sacra stata, & solennia*, id est, quæ certo die, quotannis celebrarentur? Aude nunc dicere, soli Fidei solenne institutum, aliis diis non item, & meam emendationem eo nomine labefactare.

Cap. XXIII. Venio ad METIUM de quo tu ita: *Fuffetium etiam scribendum censet, & ita imprimi jussit in suo; quia Φυζέτιον videt scribi ab Halicarnasseo. Sed cur non Bubetium etiam scribit Sigonius, secutus Plutarchum, qui scribit ubique Βυζέτιον. cur Halicarnasseum potius, quàm Plutarchum sequitur?* Hæc ille. Ego primum quid scripserim indicabo, deinde quæ scripserim confirmabo. De Fuffetio ita ego scripsi in scholiis Livianis libro primo. *ALBANI METIUM SUFETIUM CREANT.*] *Lege Fufetium. nam Dionysius habet Φυζέτιον, Plutarchus in libro τῶν Ῥωμαϊκῶν Μέτιον Φουφέτιον appellat.* Eodem modo. *Q. Fusius Calenus*, non, *Fufius*, uti [illegible]. *Quod ex Capitolino ejus consulatu & Graco Dionis libro intelligi potest.* Hæc ego tum. His nunc adjicere possum, habere me aliquot etiam Valerii Maximi exemplaria scripta, in quibus sit, *Fusetius*, non *Sufetius*. Libet autem hic Pierii Valeriani viri doctissimi judicium, ac testimonium de Metio, & Fufetio afferre; ut ipse, dum hæc reprehendis, quantum in observatione antiquitatis valeas, aliquando intelligas; atque ubi intellexeris, studiosius aliorum, & maxime vetera monumenta perlustres, & perlegas. Pierii in VIII Æneidos verba sunt hæc: *Citæ Metium in diversa quadriga distulerant.*] *Antiqui omnes codices, quotquot habui Metum legunt dictione bisyllaba, quam alibi unico T, alibi geminato reperias. mutilatamque esse dictionem causâ metri, Servius ait, dum ipse quoque Metum bisyllabum agnoscit. sane Metius duplicato TT, pluribus locis in veterum monumentis scriptum animadverti*

Pla-

Placentiæ in D. Pauli templo. L. METTIVS L. F. duobus TT notatum est. & Romæ in ædib. Pauli Planci, legere est, Q. METTIO, & P. METTIO. tametsi non ignorem, & Metia, & Metius unico T alibi notatum. utcumque vero primam in eo syllabam produci volunt. Sed enim hic minimè præterire possum, quod pervulgato errore in Livianis codicibus, & alibi passim Metius Sufetius per S prima littera scriptum est, cùm dubio procul Fusetius per F sit scribendum. ita enim apud Dionysium Halicarnassæum, & Græcos alios invenias Φυφίτιον. Præterea, *si qui voluerint Græcis adhibere fidem, ostendit mihi Janus Parrhasius, vir utraque linguâ eruditissimus, T. Livii codicem vetustate venerabilem, in quo Fusetium scriptum erat prima littera per F non per S. quem quidem codicem nomina quædam speciosa Vindicianus, Nicomachus Dexter, & Victorianus se emendasse adscripserunt; idque in Symmachorum gratiam se fecisse professi sunt. Ad hæc & Nonii Marcelli vetustum codicem protulit, & alios quosdam auctores, in quibus eodem modo Metius Fusetius scriptum habebatur. Ajunt præterea Pomponium Lætum, totius antiquitatis virum observantissimum, qui superiori ætate in Rom. gymnasio primas obtinuit, sæpius inclamare solitum, Fusetius dicendum.* Hæc Pierius. Quæ si tu legisses, aut nisi viri hujus, immo horum auctoritatem, ut aliorum omnium, contempsisses, numquam me, quod pro *Sufetio Fusetium* reposuissem, ut increpares, in animum induxisses. Ex his autem illud intelligi potest, primam syllabam Metii apud Virgilium longam esse, cum tamen tu brevem existimes, cum ais, *falsum esse, quod Mettius duobus TT scribi debeat, idque ex versu Virgiliano ostendi: Haud procul inde citæ Mettium in diversa quadrigæ.* quomodo enim brevis ea syllaba esse potest in Metum, quem Servius attestantibus omnibus antiquis libris agnoscit. deinde quid in tanto veterum librorum, doctorumque hominum consensu de Fusetio respondebis, quem ubique à Plutarcho Φυφίτιον nominari ais, idque falso; nam in libro quem protuli τῶν ἀρχαιολόγων, Φυφέτιον, idque ut apparet, litterâ unâ mendosâ appellat? quam hinc ridicula esse illa videntur, quæ profers, Βαβίτιος Βαδίτιος, *Fusetius, Afetius, Sufetius.* at inquis, *erat etiam magistratus Carthagine, qui Punica linguâ Suffetes dicebatur.* ergo non inusitata erat talis pronunciandi, & scribendi ratio. quid? ergo Albani, aut Romani linguam suam à Carthagine usque duxerunt? & Romana dicendi ratio ex Punica ipsa petita est? O prudentiam hominis incredibilem!

Cap. XXVI. *Sic eat quæcumque Romana lugebit hostem.*] Robortellus ita: *Emendant isti quæcunque Romanum lugebit hostem. nec sentiunt tolli omnem vim ex eo dicto.* Audi Robortelle, quid dicam? Antea legebatur, *Romanum*, ut etiam in plerisque, quos olim inspexi, scriptis, & nunc etiam in Mureti libro, animadverti. Rhenanus autem unius libri auctoritate adductus, *Romana*, reposuit. *Romana* tibi, mihi *Romanum* magis placet, tibi vis dicti posita videtur in *Romana*, mihi in *Romanum hostem*. cupit enim Horatius sororis percussor, quamcumque mulierem, quæ Romanum luget hostem, non Romanam modo, sed etiam peregrinam ejusmodi morte multari. ita enim supra etiam Romulus: *Sic deinque quicumque alius transiliet mœnia mea, dictitans, Remum interfecit.*

Cap. XXVIII. *Exempli parum memoris legum Romanarum.*] Robortellus ita: *Emendant isti novi correctores; Humanarum*, etsi omnes ita habent impressi etiam Melchioris Sessæ, & afferunt locum Varronis ex Nonio: *Metium Suffetium propter perfidiam interfecit plane imperiosius, quam humanius.* cum sit ibi legendum *immanius.* Ad hæc dico, mea verba in hunc locum esse: *Emendat Rhenanus Romanarum pro Humanarum, quod non placet. nam & à veteribus libris dissidet, & à Varrone, qui ita scribit lib. primo de*

Vita populi R. ut est apud Nonium: Metium Fuffetium propter perfidiam interfecit pæne imperiosius, quam humanius. Quid ad hæc Robortellus? Quid aliud, nisi suum illud, *Legendum est* Romanorum, *Legendum*, immanius. cur? quia ipse dixit, jam enim hoc consecutus est Robortellus, ut auditores ejus de se, ut Pythagorei quondam de Pythagorâ, existiment. quæ sunt istæ pectoris tui angustiæ, quæ animi egestas Robortelle, ut nihil probare, nihil refelliere possis, nisi omnia statim corrumpas? semper hic erro, corrigas volui dicere. non vides sensum? ostendo. Metium ait corporis membris in diversas partes distractis necatum à Romano rege, exemplo parum memore legum humanarum, id est crudelissimè, atque immanissimè. neque enim hominem in alterum hominem adeo sævire leges ipsæ humanitatis permittunt. unde dixit Varro, *interfectum illum à rege pænè imperiosius, quam humanius.* tu vero *immanius*, id est, crudelius legis. quid? tu nullam existitisse crudelitatem in hac nece Metii putas? at quæ major esse potuit immanitas? tu miseram illam membrorum distractionem atrocitatis nihil habere existimas? credo. neque enim eâ immanitate esses, ut Livium, ut Plinium, ut omnes, summus præsertim auctor humanitatis, tam inhumanè dilaniares. Quod si *Legum Romanarum* legas, dic, quæ tum erant de supplicijs latæ leges, cum institutis potius, & moribus populus, quam legibus, teneretur? ut eo primum anno lex de cæde constituta à rege sit.

EX LIBRO SECUNDO.

CAp. XXIII. *Ad hæc visa, auditaque clamor increscit, non contineri foro se tumultus continet, sed passim tota urbe nexu vincti, solutique se undique in publicum proripiunt.*] Ego emendavi, *Nexi, vincti, solutique. Nexus autem*, ut inquit Varro, *est is, qui liber suas operas in servitute dat alteri pro pecunia, quam debet, donec solverit creditori.* Nexorum autem duorum genera fuerunt, unum eorum qui inviti servirent, alterum, qui volentes. quorum illi vincti, hi soluti dicuntur. Invitos servisse multos ostendit seditio, de quâ hoc loco Livius. Volentes alios, idem libro VIII cum inquit: *Cui cùm se C. Publilius ob æs alienum paternum nexum dedisset.* Hic *nexos* accepit pro iis, qui operam suam præstarent pro pecuniâ quam deberent: quos Zonaras, ubi de hac re loquitur, τῶς ἐξ ἀναπραγίας κεκτημένους vocat, id est, *qui, quod ad præscriptam diem non solvissent, in potestate essent.* quod Livius dixit lib. X. *Inire nexum: Etsi unciario fenore facto levata usura erat, forte ipsa obruebantur inopes, nexumque imbant.* Non omnes autem nexos in vinculis à creditoribus habitos esse, ostendit idem hoc loco cùm ait: *Hoc proposito edicto, & qui aderant nexi profiteri extemplo nomina, & undique ex totâ urbe proripientium se ex privato, cùm retinendi creditori jus non esset, concursus in forum fieri.* Nam si nexi aliquot, tum cum edictum propositum est, in foro aderant, ergo non in vinculis erant. Robortellus autem veterem lectionem retinet, *Nexu vincti.* atque ita Livium dixisse ait, quomodo Cicero pro Murena; *Nexu obligati: In iis rebus, quæ mancipi sunt, is periculum judicii præstare debet, qui se nexu obligavit.* Ego vero dico aliud esse, *Nexu obligari*, & aliquid *nexu, & mancipio nostrum esse*, quod ille præter rem, ut solet omnia, profert, atque id de quo agimus. quemadmodum in primo de jure civium Rom. docui. Cum autem ipse exponat *nexu vinctos* id est, qui corpus ob æs alienum tradiderant creditori in servitium; quærit à me, *quo modo, si vincti erant, potuerant in publicum procurrere?* neque attendit seditionem eam exarsisse quo-

iod acerbius in ergastulis tractaren-
r; & se eadem difficultate urgeri.
co vero evasisse è vinculis, quo-
odo C. Publilius libro octavo è
mpedibus Papirii feneratoris eva-
. Quamobrem quod addit, me
rupisse Livium in pluribus, quam
ille & sexcentis locis, & se id pro-
diem patefacturum, mallem ab eo
nsideratius esse dictum. quis enim
fidem est habiturus, præter Gla-
anum, cum videat, eum ex tan-
numero vix quindecim tentare au-
m esse.

Cap. XIX. *A. Postumius Dictator.*
ctatori A. Postumio Albo bello
tino ad lacum Regillum magi-
um equitum fuisse T. Æbutium
uam Livius & Dionysius auctores
nt. cum autem ego Florum pro Æ-
tio, Cossum profiteri viderem,
tavi id ipsum in commentario Fa-
rum. Hic Robortellus, Flori pa-
nus, me reprehendit, quod eum
taverim, & ait *putare se vocem il-*
, Cossum, ex verbo Flori esse tollen-
; irrepsisse enim ex glossemate alicu-
imperiti. Bonâ tuâ veniâ dicam,
bortelle, nimis studiosus es anti-
itatis. neque enim me pateris ve-
s cujusquam ineptias indicare.
de tuus iste in veteres amor tam
entinus? Iniquis dii malefaciant,
te quotidie optimum, & vetu-
simum quemque auctorem male-
is figere nunciant. nisi forte hanc
igandæ antiquitatis laudem tu so-
appetis, ac tibi deposcis. Ego ve-
cum nondum hæc tua emendan-
um librorum ars esset edita, quâ
quamcumque vocem tollendi,
onendi, mutandi pro arbitratu
ltatem concedis, cum in scriptis,
resisque Flori libris *Cossum* esse
rem, nec posse quamcumque
m temere deleri demens puta-
, dixi decipi Florum. Nunc si
tur vox *Cossus*, nihil dico. An
m tolli debeat, tibi, qui id af-
as; etiam atque etiam cogi-
um esse censeo. Sic enim loqui-
Florus: *Cossus equitum magister exuere frenos imperavit, (& hoc novum,) quo acrius incurrerent.* At nihil tale de Æbutio magistro equitum Livius, nihil Dionysius. unde ergo hoc sumpsit Florus? nimirum ab Cornelio Cosso, qui post fuit magister equitum M. Æmilio Mamercino dictatori, bello, ut opinor, Fidenati. de quo ita Livius: *Magister equitum Cossus, frenos ut detrahant equis, imperat.* Si ergo apparet Florum memoriæ vitio lapsum, qui Cossum detrahendorum equis frenorum auctorem dictatori Postumio magistrum equitum addat, qui Æmilio fuit; cur corrigendus est potius Florus, quam notandus? non enim vitium est tantum in nomine magistri, sed in consilio, quod ne hoc quidem in bello adhibitum est. At equitum, inquis, hoc etiam in bello egregia opera fuit. nam dictator, auctore Livio, equites equis descendere, & pugnam inire jussit. Primum non est idem, detractis equorum frenis effuso impetu in hostem incurrere, & dimissis equis pedestrem pugnam capessere. deinde illud fuisse magistri equitum consilium traditur, hoc dictatoris mandatum. Si ergo neque Cossus hoc in bello magister equitum fuit, neque illud Cossi consilium hoc in bello usurpatum est, apparet non librarii, sed Flori vitio Cossum Postumio dictatori magistrum equitum esse adjectum. Hoc errore posito, ita scripsi: *Idem sentit is, qui de viris illustribus tradidit, cum Cossi stratagema illud exponit, de quo Livius in anno* CCXXVII, *quorum verborum hæc sententia est. Si auctor libri de viris illustribus magistrum equitum dictatoris Postumii equis frenos detrahi jussisse ait, ergo idem sentit, quod Florus, Cossum Postumio magistrum equitum fuisse. Nam Livius post alio bello Cossum hujus auctorem consilii facit.* Nunc ille me ita reprehendit: *Falsa refert Sigonius, nam auctor de Viris illustribus, Cossi non facit mentionem ullam.* Robortelle, si eo acumine ingenii es, ut sensum meorum verborum planissimum non percipias, cur eâ mo-

modestiâ es, ut falsâ me retulisse falso scribas? egone scripsi auctorem illum Cossum nominasse, an significasse?

Cap. XXX. *Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem non vocavit, de re tantum, qui fidem secuti P. Servilii.* Coss. *Velscio, Sacino, Aurunculeque militasse bene, agendum censebat. T. Larcius totam plebem aut alieno esse demersam, nec sibi ipsi, in omnibus consulatur.* Ap. *Claudius & natura imperio, & etiam ætate Agrippæ, regnat, asciscatur, a quo provocatio non est, exemit. jam hic, quo nunc omnia avent, contrectat, et furor, fuisset tum mihi adverso, qui sine jure de tergo, utraque pene nostrum tam esse, cujus majestatem violant.* Ex his verbis apparet tres fuisse sententias eas dictas de probe ob res alienum militiam detrectante, unam à Virginio, qui partiplebis satisfaciendum esse censebat; alteram à Larcio, qui omnibus; tertiam ab Appio, qui nemini. Quid de his sententiis judicatum sit, desiderat exponi Livius, sed ea verba, aliter ab aliis in terpuncta, diversam edunt sententiam. Sic legit Rhenanus: *Multis, ut erat, horrida, & atrox videbatur Appii sententia, rursus Virginii, Larcique exemplo haud salubrem utique Larcii putabant sententiam, quæ totam fidem tulerat. medium maxime probatur Virginii ingenium.* Quam lectionem ego non probavi, quia sequitur, ut Virginii sententiam primo vituperet, cum ait *exemplo haud salubrem* fuisse, deinde laudet, cum ait: *mediocrium utroque Virginii consilium* habitum esse, ut bis de ea, & Larcii sententia judicet. Ea causa fecit, ut meliorem multo eam esse lectionem duxerim, quam ego in aliquot scriptis libris repperi, hoc modo: *Multis, ut erat, horrida atque atrox videbatur Appii sententia, rursus Virginii, Vetusique exemplo pernicioſa. Haud salubrem utique Larcii putabant sententiam quæ totam.* &c. hoc sensu Appii sententia horrida. & atrox videbatur, & eadem rursus Virginii, Vetusique exemplo pernicioſa. Larcii sententiam haud salubrem exemplo putabant. Virginii moderatus utroque habebatur ingenium. Quæ autem ait, pernicioſam Appii sententiam visam; Virginii Vetusiique exemplo, consules, qui tum erant, intelligit. qui cum cogere, ut Appius prius censebat, plebem in bellum voluissent, nihil profecerant; atque consularis majestatis jus imminuerant. Sic enim scribit Livius: *Redeunt in curiam Consules, citari nominatim unum ex iis, qui in consilio erant, dedita opera jubent. cum staret tacitus & circa cum aliquot nominum, ne se violaretur, consistet globus, interdum consules rogitant. quo repulso, tum vero indignum facinus esse clamitant, qui patrum consilia adnitantur: decernunt ut in carcerem duci jubeant. ab hoc nihil abest, quin privatus prehendatur, cum consulem patres impune esse, cum majestatem vim sentire.* Apparet ergo, ut Appii sententia pernicioſa esset, cum animadverti vellet in detrectantem militiam plebem, & ut pernicioſa Virginii, Vetusique consilium exemplo, qui id ea re fecerant. Hanc autem lectionem vituperat Robortellus duabus rationibus. primum, quod ex conjectura pro *Larcii*, *Vetusii* reposuit. id quod fateor. Sed id librarii vitium fuisse inde suspicor, quod vox *Larcii* cum subsequitur; ad quam ille respiciens, pro *Vetusii*, *Larcii* scripsit. Id autem hoc novum ei videri debuit, qui artem addendi, adimendi, mutandique ad arbitrium edoctus. deinde, *quod formulam loquendi Latinam non agnoverim, quam formam reprehendit Scaliger, quam ipse probat.* ait, ea vero est hæc: *Multis, ut erat, horrida, atque atrox Appii sententia videbatur, rursus Virginii, Larcique exemplo haud salubrem, utique Larcii putabant sententiam, quæ,* &c. Esse tem, inquit, loquendi ratio cle ter per collectionem primo, per distributionem, perplexa qui & obliqua, sed apta ad oratio

andem conficiendam. Ego autem, oi attente hanc dicendi formulam, que ea, quæ citat, exempla conderavi, alienissimam, & minimè rendam sententiam ex hac promi ctione inveni. Exempla autem ejus anc habent vim, ut collectio suum ibeat verbum. & distributio fere ium. ut illud Aristotelis: ἡδυμάχης ν ἀπ' ἀιχῆς αὐτοχειριασικὸς καὶ κωμικὸς, ἢ μὲν δοτὸ τῆς ἐξαρχόντων ἢ διθυράμβου, ἢ δ' ἀπὸ τῆς τὰ φαλλικὰ ἠυξήθη. t Virgilii illud.

Eam circum Milesia vellera Nymphæ
Carpebant, Drymoque Xanthoque, &c.
Cydippeque & flava Lycorias, altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores.

Item:

Compulerantque greges Corydon, & Thyrsis in unum,
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas.

Item:

Et manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextra, nervoque pepillam.

Item:

Jamque neci Sthenelumque dedit, Tamyrimque Polymque,
Hunc congressus, & hunc: illum eminus.

Item:

Hunc illa exceptum transjecit,
Protinus Orsilochum, & Buten duo maxima Teucrum
Corpora: sed Buten adverso cuspite figit.
Orsilochum fugiens.

Item:

Prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem.
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat, os, faciemque adversam, poplite Palmum
Succiso volvi segnem sinit.

Item:

Interea bijugis infert se Lucagus albis.
In medios fraterque Liger; sed frater habenis.

Flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.

Item:

Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis, &c.

Habet ergo in his exemplis collectio verbum suum, plerumque etiam distributio. nunquam autem sine proprio verbo collectio. At in hac oratione Liviana, quam his Virgilianis similem esse vis, collectio nullum habet verbum, nisi ex superiore membro alienum assumat, hoc modo. *Appii horrida, & atrox sententia videbatur. rursus Virginii, Lartiique* subaudi, *sententia horrida, & atrox videbatur.* hæc enim collectio illa est, de qua dicit Robortellus, cui subsequens est distributio suo ornata verbo. *exemplo haud salubrem putabant Lartii sententiam, Virginii moderatum utroque consilium habebatur.* Quod si collectio proprio caret verbo, nihil eum hæc exempla ad hanc emendationem inferendam adjuvant; imo omnia supervacanea sunt; si ex superiore membro, (non enim ex inferiore potest, quod exempla Virgiliana demonstrant) alienum verbum mutuatur, dico alienissimam, & fœdissimam sententiam inferri. ut æquè atrocem, & horridam Virginii, & Lartii sententiam appellet, qui aut parti, aut omnibus satisfaciebant, atque Appii, qui nemini, & qui dictaturæ terrore in terga plebis dicto non audientis minabatur. adde etiam expositionem illam Livii alienissimam. Cur enim horrida & atrox Lartii sententia? quia exemplo haud salubris, quia tollebat omnem fidem. Cur Virginii? quia moderatum utroque ingenium erat: O Livium stultum, si hæc voluisti, sapientem Robortellum, si hoc eum voluisse credidisti. Ergo aut exempla tibi meliora, atque aptiora quærenda sunt Robortelle, aut mea lectio, quam improbas, approbanda.

Cap. XXXIII. *Ita tribuni plebei creati duo, C. Licinius, & L. Albinus.*

his tres collegas sibi creaverunt. in his Sicinium fuisse Seditionis auctorem de duobus, qui fuerint, minus convenit. sunt qui duos tantum in Sacro monte creatos tribunos dicunt. Hic ille me imitatus, quod hæc nomina non emendaverim. esse enim ea a librariis corrupta. & pro *C. Licinio* reponendum esse *C. Sicinium*, pro *L. Aicino*, *L. Junium*. Adducitur autem Dionysii, Plutarchi, Pædiani, & aliorum, quos ipse commemoravit, auctoritate, qui inter duos primos tribunos pl. summo consensu *C. Sicinium Bellutum* seditionis auctorem, & *L. Junium Brutum* referunt. Est autem illud ridiculum, quod in quo me injuste reprehendit, jure reprehendendus ipse est. Hoc autem ita esse demonstremus. Recitat Livius duas opiniones de primis tribunis pl. unam, quæ fuit, quinque primum creatos tribunos; alteram, qua duos tantum. Ex quinque nominat solum tres, C. Licinium, L. Albinium, C. Sicinium seditionis auctorem, de duobus, qui fuerint, ait non convenire. Hic vero pro C. Licinio C. Sicinium reponit. quam considerate, non attinet dicere. ita enim fit, ut C. Licinium honore injuste dispoliat, C. Sicinium bis nominet. Erit enim idem primus, & tertius apud Livium tribunus pl. C. Sicinius seditionis auctor, quo nihil ne cogitari quidem potest absurdius. Spoliet autem honore C. Licinium inscite, cum Dionysius inter primos quinque tribunos pl. duos Licinios numeret Calvum, & Publium, & præterea C. Sicinium Bellutum seditionis auctorem cum L. Junio Bruto. & C. Licinio Roga Erit ergo hoc prudentiæ, quod videndum erat, non animadvertisse; probatis autem, amicum, quem laudare debebat, sine ratione asperius appellasse? Præterea pro L. Junium reponit maxime ex Pædiano, qui de duobus tribunis pl. Livium citat auctorem, & duos primos tribunos plebis nominat, L. Junium Patereulum, & C. Sicinium Bellutum. Cui ego respondeo, non idcirco quia Pædianus auctorem profitetur Livium in numero, etiam eum citat in nomine tribunorum. Sic enim ait *Sunt qui eundem illum duorum numerum quem Cicero, ponant, inter quos Tuditanus, & Tempsanius Atticus, Licinius que noster. Idem hic & Tuditanus addunt, præterea ait duobus collegis creatis &c. Nomina autem sunt hæc, quæ primi creati traduntur, C. Sicinius L. F. Bellutus, L. Junius C. F. Brutus eius.* Hæc ille. Ex Livio autem non esse sumpta hæc nomina patet, quia Livius inter primos duos C. Licinium, ut dixi, numeravit, non C. Sicinium, quem tertio loco fuisse tuit. Si ergo in eo aperte discrepat, cur non potest etiam in altero? præsertim veteribus libris omnibus apud *L. Licinium*, non *Junium* profitentibus? Accedit, quod nulla causa est, cur potius apud Livium *L. Junium* ex Pædiano reponendus sit, quam ex Livio apud Pædianum *L. Licinius*. Veteres enim libri Pædiani olim manuscripti habent, *Lucretius Patereulus*, ut tam facile restitui possit pro *Lucretius*, *L. Albinius*, quam *L. Junius*. immo vero etiam facilius illud quam hoc. Nam Patereulum nusquam alias Junii cognomen fuisse accepimus, & hunc L. Junium Brutum pl de quo agimus, omnes præter Pædianum, Bruti cognomen tribuunt: ut *Patereulus* Albinii esse cognomen videatur, & postea apud Pædianum ex Livio repositum sit *L. Licinius*, quam apud Livium ex Pædiano *L. Junius*. Hoc ita esse patet etiam ex tertio libro, ubi tribunis pl. relictis post x virum rogationem loquitur. inter eos enim C. Sicinium creatum ait, progenitorem ejus Sicinii, quem primum tribunum pl creatum esse in Sacro monte memoriæ proditum est. ut cum duobus primis tribunis pl. in Sacro monte creatis loquimur, quæ altera a Livio tradita opinio, vel C. Sicinium & L. Junium, vel C. Licinium, & L. Albinium, dat-

debeamus, neque aliquid apud Livium immutandum sit. Quamobrem gratulor T. Livio, vereque gratulor, qui non te Robortelle emendatorem adeptus sit, neque enim ulla veræ lectionis, aut germanæ antiquitatis vestigia apud eum, quæ tua est scientia, atque prudentia, reliquisses.

Cap. L. *Coeuntibusque Etruscis Fabii jam continenti agmine armatorum septi, quo magis se hostis inferebat, cogebantur breviore spacio & ipsi orbem colligere; quæ res & paucitatem eorum insignem, & multitudinem Etruscorum multiplicatis in arcto ordinibus faciebat.*] Hujus loci hunc sensum esse ego in scholiis scripsi: *Aciem, quo breviore in spacio cogitur, & orbem colligit, eo plures ordines habere; quo majore in spacio explicatur, eo pauciores.* In hæc vero ille ita: *Ego quale sit hoc, quod Sigonius profert, non percipio, nec ullum puto esse, qui percipere possit. immò vero longe secus se res habet. quò enim breviore in spacio coitur acies, eo pauciores ordines esse necesse est. quo autem majore in spacio explicatur, eo plures. Sed Sigonius Livii verba non intelligit. Multiplicatis enim cum dixit, idem est, ac si dixisset, condensatis, ut sit sententia. Multiplicatis in arcto ordinibus, id est, densatis, factum est ut Fabii, qui erant* CCC *tantum pauciores viderentur, hostes vero, qui plurimi erant, & ante dispersi fuerant, videbanturque pauci postquam in unum collecti sunt breviore spacio, plures videbantur. Verùm rem totam explicat Ælianus in libro de acie more Græcorum instruenda,* ἰσέον, ὅτι διπλασιάζεσθαι φάλαγξ, ἢ πάσω. Ego vero miror, cur, quod ipse se negat intelligere, reprehendat. Quid autem, cùm id scripsi, spectarim, demonstrabo. *Multiplicari in arcto ordines* intellexi, augeri non magnitudine, sed numero. Secutus autem sum sententiam illam Livii lib. XLII. *Primo à mari circumfusa turba amicorum, ac satellitum procedebat, deinde extenuabant paullatim angustiæ agmen.* Quo ergo magis ab angustiis loci ordines extenuantur, eo plures fiunt: ut si XX sint ordines, quorum singuli decem habeant milites, deinde angustiis loci compulsi non nisi quinque complecti possint, multiplicabuntur ordines, & erunt quadraginta, sed tenuiores. atque hoc esse opinor διπλασιασμὸν τῶν προσώπων, de quo Ælianus in libro de aciebus instruendis, ὅτε ἀπὸ τῆς βάθους τοὺς ἡμίσεις ὁπλίτας εἰς λόχους ποιήσαντες συντάξομεν μετὰ τῶν λοιπῶν τὸ μῆκος, ὥστε γενέσθαι τοὺς λόχους ἀντιπάλους, βραχὺ δὲ τοῦτο διπλασιασμὸς προσώπων ἐστίν, id est, *duplicatio personarum est cùm ex latitudine dimidiam partem militum in ordines conjectam cum reliquis instrueremus in longitudinem, ut ordines sint pro mille* XXIIII *duo millia* XLVIII. Atque hoc modo fit, ut hæc multiplicatio ordinum, & paucitatem insignem reddat, quia ordines exiliores fiunt, & multitudinem insignem, quia ordines plures evadunt. Itaque quod dixi *breviore spacio plures ordines fieri*, refero tam ad Fabios, quam ad Etruscos: quod dixi, *majore pauciores*, ad nullos. Tu autem *multiplicatis*, pro *condensatis*, accipis, ac vis eamdem condensationem ordinum eos, qui pauci sunt, reddere pauciores, qui multi, plures. ego vero contra putarem, si condensati paucorum ordines pauciores videntur, pari ratione & multorum non ita multos potius, quam plures videri. Sed de hoc sensu, judicent alii. Quod verò addis Livium alio etiam loco, *Duplicato centuriarum numero*, dixisse pro *condensato*, id est, magnitudine aucta, non numero, in eo etiam à te dissentio. Verba Livii sunt libro primo, ubi de classium centuriis locutus est, ejusmodi: *Nec mirari oportet hunc ordinem, qui nunc est post expletas* XXXV *tribus, duplicato earum numero, centuriis juniorum, seniorumque ad institutam ab Ser. Tullio summam non convenire. quadrifariam enim urbe divisa, regionibus, collibusque quæ habitabantur partes, tribus eas appellavit, neque hæ tribus ad centuriarum distributionem quidquam pertinuere.* Hic tu, *Duplicato earum numero*, interpretaris, *Aucto, & condensato*

centuriarum numero. non enim, inquis, *plures equitum centuriæ factæ sunt, sed eorum equitum, qui in singulis erant, numerus auctus est, & duplicatus. aliter enim intelligi locus ille non debet.* O scientiam hominis admirabilem! Cur potius equitum numerum auctum interpretaris, quam peditum, cum verisimile sit, si creverunt opes civitatis, si numerus civium auctus est, tam peditum, quam equitum numerum succrevisse, id est, ut ipse ais, centurias duplicatas, ac condensatas esse? Qui ergo locus Robortelli judicio, non aliter, quam ut ille dixit, intelligi debet, is Sigonii judicio longe aliam sententiam habet. Ego enim *Duplicatum*, hoc etiam in loco, ad numerum, non ad magnitudinem refero. & tribus omnes duplicatas intelligo ita, ut cùm à Ser. Tullio factæ essent XIX post expletas quinque, & triginta tribus, totidem & ferme accesserint. decem autem & novem tribus, ab Ser. Tullio constitutas esse, docui in libris de Jure civium Romanorum. Itaque vocem *earum* ad *tribus* refero, non ad *centurias*, & *Duplicato* ad numerum, non magnitudinem, ut dimidio auctas eas existimem, non condensatas.

Cap. LVI. *Consul lictorem ad tribunum, privatum esse clamitans, sine imperio sine magistratu.*] Horum verborum ut vis esset apertior, locum ego protuli ex quæstionibus Plutarchi, in quo ita ille scribit! Διατὶ τὸν πορφυροῦν ὁ δημάρχῳ ἀποφαίνει, τῶν ἄλλων ἀρχόντων ἀποδυομένων τὸ πορφυροῦν, ὅταν ἐπὶ δεῖπνον ἔλθωσιν, ἢ ἐπὶ γυναῖκα βαδίζωσιν, καὶ ὅταν ἐξίωσι τῆς ἀρχῆς καθάπερ οἱ λοιποὶ πάντες ἄρχοντές εἰσιν, ὁ δικτάτωρ ὁ ἀποδυόμενος τὸν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀγορᾷ μετὰ πολλῶν εἰς ἱματίου πορφυροῦν ἐσθῆτα μεταβαίνων, ὅτε καὶ πάντες, ἀφιέντες, ἀπὸ ἑπτὰν καὶ εἴκοσι ῥάβδων ἄρχοντες. quorum verborum sententiam ita verti. *Cur cùm purpura alii magistratus utantur, tribunus pl. non utitur? An quia tribunus pl. magistratus non est. neque enim ex sella tribuni jus dicunt, neque principio anni, ut reliqui magistratus, ineunt, neque creato dictatore se abdicant, verum omni translato ad dictatorem imperio, ipsi tamen potestatem suam retinent, quasi magistratus non sint.* Ex his verbis duo arrodere conatus est Robortellus. unum quod παύονται *abdicant*, alterum quod ἀποπορφυροῦν *purpuram* converterim. Verba ejus hæc sunt: *Falsum est, quod ait Sigonius creato dictatore consules abdicare se solitos narrare Plutarchum. nam ipse ait* παύεσθαι, *quod non abdicare se, sed interim desistere uti potestate, & jure suo, dum dictator is est. Ex quo apparet, argumentationem ejus hanc esse. Male Sigonius vertit apud Plutarchum, tribunos pl. creato dictatore non abdicasse, nam falsum est, consules abdicasse creato dictatore.* Non dico, quam aliena hæc ejus ratio sit, quam inanis, quam ridicula: illud dico, me utrumque apertè demonstraturum, & παυσθῆναι apud Plutarchum esse, quod Latini dicunt *Abdicare*; & Consules creato dictatore, abdicasse. Dic enim Robortelle, nonne apud Livium legisti, *mortuo censore collegam ejus abdicasse*? legisti certe; at cùm de ea re loquitur Plutarchus, nonne παύεσθαι utitur? Eodem quæstionum in libro: πῶς τιμητὴν διατίμια τελευτήσαντα ἰδὼν ὁ ἕτερον πεπαῦθαι ἀνέκλει. quid est ibi πεπαῦθαι, an desistere uti jure suo, an magistratum deponere, quod Latine dicitur *Abdicare*? Et alibi: Διατὶ τῶν ἄλλων ἰόντων ἐπ' ἀγορὰν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς οἱ ταμίαι παύονται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς; est, *abrogantes, & abdicare cogentes.* At consules, inquis, creato dictatore non abdicabant. O stultum ergo Polybium, dementem Dionysium, qui hoc litteris prodidistis. quid inquit Polybius? ita lib. III. Διὸ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἀναγκαῖον ἐστὶ τὸν ἀρχοντα τὴν ῥώμην, πλὴν τῶν δημάρχων, διαλύειν συνόδους πάσας τῶν ἀρχόντων. id est, *dicto dictatore subitò omnes magistratus dissolvuntur praeter tribunum plebis.* quid est *dissolvuntur*, nisi *abdicant*? Accipe nunc quid Dionysius dicat lib. V, ubi loquitur de dictatore primum

mum creato : ὡῶ ὃ τὸ πρωϊβέλθυμα τοιόνδε· Λάρκιον μὲ ἢ Κλοίλιον τὸν τότε ἐστρατηγοντας ὑποθεῖς τῶν ἐξουσίαν, ἢ ἐπὶ πᾶσι τῷ ἀρχῷ πᾶσ εἶχεν, ἢ πρεσβυτέρων κοινῶν ὀνομάζεται. ἵνα ὃ ἄνδρα, ὃν ἂν ἡ βουλὴ προέληται, ἢ ὁ δῆμος ὑπηρέτην τῶν ἁπάντων ἐξουσίαν ὑπολαμβάνοντα ἄρχειν μὴ πλείονα χρόνον ἐξαιρῶν. & post: ὁ Κλοίλιος ὑπατος ἀναχωρεῖ τὸν Λάρκιον δικτάτορα, ἢ αὐτὸς τῶν ὑπατείαν ἐξόμνυται. Quibus verbis apparet decretum fuisse, ut creandi dictatoris causâ omnes magistratus abdicarent, & Cloelium consulem, ubi Lartium collegam dictatorem dixit, abdicasse. Utitur enim his verbis ὑποθεῖς τῶν ἀρχὴν, & ἐξόμνυς τῶν ἀρχῶ. quæ nihil aliud sunt, quàm *Magistratum deponere, & abdicare.* Nam idem libro VI dixit, τῶν δικτατωρίαν ἐξωμόσατο, pro eo quod Latini dicunt, *dictatura se abdicavit.* Si ergo idem est παῖς τῶν ἀρχῶ, quod ἀφαιρεῖς, & hoc idem, quod ὑποθεῖς, & ἐξόμνυς. hæc autem Latini dixerunt, *Abdicare*, ergo illud etiam recte *Abdicare* verti potest : & qui creato dictatore *Consules abdicasse* ait, egregiè ait. At ille magnus auctor antiquitatis, Catonem, aut Varronem diceres, *Non abdicabant*, inquit, *se Consules creato dictatore, sed interim desistebant uti potestate, & jure suo, dum dictator is esset. Solebant enim non abdicare se consules, sed parere dictatori. quod si dictator se abdicasset, antequam exitus anni esset, Consules resumebant potestatem pristinam.* Hui, quam sapienter? Dic quæso Robortelle, quid est aliud *Abdicare*, quam *privatum se reddere?* at creato dictatori, Consulem privatum occurrisse tradit Plutarchus in Fabio : Φάβιος δικτάτωρ συνεντυχάμενος εἰς τοῦτο ῥαβδούχοις εἰκοσιτέτταρσι, ἢ τῷ ἑτέρῳ τῶν ὑπάτων ἀπαντῶντος αὐτῷ, ἀ ὑπηρέτων πέμψας, ἐκέλευσε τὰς ῥαβδούχους ἀπαλλάξαι, ἢ τὰ σῆμα τῆς ἀρχῆς ὑποδεύειν, ἰδιώτην ἀπάντων. id est, *Fabius dictator obviam prodeunte altero Consule, viatore misso, lictores dimittere eum jussit, atque insignibus magistratus abjectis privatum ad se venire.* At, inquis, Consules creato dictatore non abdicabant, sed parebant ipsi dictatori, æquè ac si legati ipsius fuissent. Scite Robortellus, stultè Livius, qui scripsit ita : *Tu L. Minuci*, inquit dictator, *legatus his legionibus præeris. Ita se Minucius abdicat consulatu, jussuque ad exercitum manet.* Sed sit hoc ineptum, illud vero quam grave, quod idem addit. *Sed si verum esset, quod scribit Sigonius, consules abdicare solitos; non utique resumissent.* At Dionysius, qui Consules abdicare solitos ait, scribit, A. Postumium consulem à collega suo dictatorem dictum ei partem exercitus tradidisse. ubi vero dictatura abdicavit, ipsum cum collegâ suo consule, quem abdicatum innuerat, comitia consularia habuisse, nec tamen apparet, quemadmodum ille, qui abdicaverat, potestatem recuperaverit Consularem. Sed ego ineptus, qui doctissimi hominis argutias tot verbis mihi sumpserim refutandas. Venio ad alteram reprehensionem ejus, quæ est his verbis prolata: *Jam vero errat etiam Sigonius, cùm purpuram vertit. nam πρετπόρφυρον habet Plutarchi liber. & satis notum est hanc à Plutarcho dici*, quam *prætextam* Latini vocant. Dii immortales, quam doctus est iste Franciscus Robortellus! dat vitio, quod verterim πρετπόρφυρον ἐ φορεῖ, *purpurâ non utitur*, cum dicendum fuerit, *prætextâ*. Non nego, Robortelle, quin prætextam intellexerit Plutarchus. Sed cum *prætexta* nihil aliud sit, quam toga, cui purpura prætexta sit, in eoque à toga differat, quod purpuram habeat in ora intextam, nescio cur mihi vertendum vitio sit, quod purpuram pro prætexta verterim, præsertim cùm dicat Livius Libro XXXIV. *Purpurâ viri utemur prætextati in magistratibus, sacerdotiis, liberi nostri prætextati purpurâ togis utentur.* Quid est enim aliud, *Utemur in magistratibus, & sacerdotiis purpurâ*, quam *toga purpura prætexta*? quod quale esset, ut intelligeretur, dixit, *Prætextati.* Item paullo post :

Et cum tibi vtro liceat purpurâ in veste stragulâ uti. & Plinius lib. XXXIII. *Vulgoque purpurâ latiore tunicâ usos eximus etiam præcones.* Cum hos habeam hujus locutionis auctores, quid Robortellum, aut Glareanum differentes curare debeo?

Cap. X. *Fecit Hernici nunciant, Volsci, & Æquos, etsi occisi res sint, reficere exercitus, Antii summam rei positam. Ecetræ Antiates palam consilia facere, id caput, eas vires belli esse.*] Hunc locum ego non attigi; quem a me corruptum esse, falso insimulat Robortellus, atque ita legendum contendit: *Antii summam rei positam, non Ecetræ*: nec videt, se addendâ particulâ *Ne*, pulcherrimam & verisimam historici sententiam depravare. Antiates enim, & Ecetrani Volsci erant, Antiates quidem coloni Romani, Ecetrani vero non item. Volsci autem cum bellum renovare vellent, Antii summam rei posuerant illi quidem; sed Antiates ne sua consilia Romanis patefierent. Antii clam fortasse, at Ecetræ palam concilia de belli ratione habebant. Non ergo, ut Robortellus interpretatur, Hernici nunciabant, Antii summam rei positam a Volscis, non Ecetræ, sed Antiates non Antii, sed Ecetræ palam consilia facere. nam cum addit, *id caput, eas vires belli esse*; de Antiatibus, non de Ecetranis intelligendum est.

Cap. XXXIII. *Anno trecentesimo altero, quam condita Roma erat, iterum patuit fames Civitati.*] Reprehendit Robortellus quod *trecentesimum alterum annum* interpreter, *trecentesimum primum*; duobus argumentis; non, quod in fastis Capitolinis hic annus est trecentesimus secundus; altero, quod *alter*, significet *secundum*, non *primum*. Utrique ita respondeo. Primum illud positum esse volo, quod aliter habere non posse supra demonstravi, Capitolinam annorum summam male ad Livianam pertinere. Livianam autem non nisi ex verbis ipsis Livii esse hauriendam, neque Livianos numeros, ut annorum rationem Livianam inveniamus, pro arbitrio esse mutandos, sed esse incolumes relinquendos. His autem rebus ita constitutis, dico, Livium, cum inquit, *anno trecentesimo, & altero decem mox ejus creato*, trecentesimo primo intelligere. Etenim si consules primos misse dicas anno ipso ducentesimo primo, quadragesimo quinto, quod differre apud Livium scriptum esse supra ostendi, non poteris decemviros in annum trecentesimum primum conjicere. quod si duos eos annos, de quibus diximus, annumeraris, in trecentesimum tertium eos referre cogeris. non esse autem eorum rationem habendam, satis alio loco probatum est. me autem magis etiam movent scripti epitomatum libri, in quibus invenio, *Duo & trecentesimo anno ab V. C. decemviros ejus creatos.* Præterea nominat Livius annum, quo C. Sulpicius Paticus III. & M. Valerius Poplicola Consulatum gesserunt, quadringentesimum ab urbe condita, his verbis: *Quadringentesimo anno, quam urbs condita erat, quinto & trecentesimo, quam a Gallis recepta urbs est, post undecimum annum a plebe consulatus patricii Consules, anno ex interregno magistratum inire.* Quem tam nobilem, & tam rotundum numerum, ut ego taceo, sic Robortellus corrumpit, & *trecentesimum nonagesimum alterum* reponit. quoniam in Consules in eum annum in Fastis Capitolinis incurrant. quo errore nullum fœdiorem esse posse opinor. Si ergo hi Consules ex Livii sententiâ fuerunt anno quadringentesimo, profecto Marcus Popillius Consul, qui eos proximè consecutus est, anno quadringentesimo primo Consulatum gessit. qui Consule accepimus secundos Ludos sæculares, teste Zosimo, esse factos. Cum autem tertii ludi sæculares auctore Censorino, ex Livii sententiâ relati sint L. Junio, & P. Claudio Consulibus, idemque, teste epitomâ Liviana, *centesimo anno editi sint*

altero, *& quingentesimo ab urbe condita*, cumque à M. Popillio Consule ad Junii, & Claudii Consulatum centum anni numerentur; sane apparet, *quingentesimum alterum* in epitoma esse quingentesimum primum. praeterea si Junius, & Claudius anno quingentesimo primo Consules fuerunt, profecto Marcius, & Manlius, quibus Consulibus quarti Ludi saeculares post centesimum annum, sexcentesimo autem, & altero ab urbe condita anno relati à Livio in epitoma, & a Censorino ex Livii sententia feruntur, in annum sexcentesimum primum incurrent; atque ita etiam *sexcentesimus alter*, erit sexcentesimus primus. Atque hoc quidem ita esse docet etiam alio loco Livius, qui Cottam, & Galbam in annum conjicit quingentesimum quinquagesimum. qui numerus, si regrediaris, ostendet, Juniam, & Claudium anno quingentesimo primo; si progrediaris, Marcium & Manilium anno sexcentesimo primo iniisse. Cum autem rotundos hos numeros studiose attulerit Livius, quam periculosum, ac temerarium sit, eos Robortelliano more mutare omnes intelligunt. ille tamen hoc etiam in loco *quingentesimum quinquagesimum tertium* reponit. Praeterea in epitomis iisdem scriptum est, *bella civilia tribus triumphis ad Caesarem Octavianum actis vicesimo, & altero anno, quam inita erant, esse finita.* Subductâ autem ratione omnium annorum a Lentuli, & Marcelli Consulatu, quo coeperunt, usque ad ipsius Caesaris, & Crassi Consulatum, in quo ille triumphavit; non nisi viginti unum numerari invenies. His ego vestigiis Livii sensum persecutus, *alterum* pro *primo* interpretatus sum, non Grammaticâ, quam ille bonus scilicet Grammaticus sequitur, loquendi ratione, sed Livianâ, quam ego indagavi, computatione adductus. Quibus rebus ita confirmatis, nunc, quae contra dici possint, refellamus. *Trecentesimus alter*, inquit, *decemviri anno non est trecentesimus primus, sed secundus. nam ab eo anno usque ad tribunos militares, qui trecentesimo decimo anno misse dicuntur, non nisi octo anni numerantur, cùm novem esse deberent.* Respondeo, nihil novi adversùs me afferri. sensi enim difficultatem, & quo pacto tolli posset, adscripsi. nimirum, videri Horatium, & Valerium in alterum annum continuasse Consulatum. atque Livium ipsum etiam significasse. Sed sit haec difficultas maxima, quâ mea expositio urgeatur. quid? non ne eadem etiam ipse premitur? Nam cum primi Consules anno ipso ducentesimo quadragesimo quinctо inierint, ut Livius voluit, decemviros in trecentesimum secundum referre non poterit, nisi eadem ratione annum interjiciat. ubi autem sit interponendus, non appareret. nam si duos illos, de quibus diximus, interseruerit, decemviros in trecentesimum tertium conferat, necesse est. Jam vero quod ait, *Alter dicitur de duobus, ergo trecentesimus alter est trecentesimus secundus.* respondeo, si à trecentesimo incipiamus, tum eum, qui proxime sequitur, alterum esse. sequitur autem trecentesimus primus Sic dixisse Virgilium, *Tu nunc eris alter ab illo*, id est, secundus, si illum etiam annumeraris, primus autem si post illum numerare inceperis. Hoc loco Servii interpretationem opponit, qui exponit apud Virgilium, *unum alterum ab undecimo*, decimum tertium, non duodecimum. Scilicet, quia decimus tertius propius abest a pubertate, quam duodecimus. Cui ego respondeo, si Servius expositionem illam sibi ratione corroborandam putavit; intellexisse alterum etiam posse probari. nam si constaret, annum alterum ab undecimo non posse significare, nisi tertium decimum, quid tam aliena illa opus erat expositione? confirmavit ergo id, quod facile labefactari posse intellexit. ratio vero, quam affert, non cogit nos assentiri, ut omnino ille tertius decimus sit. neque enim necessariam, & certam aliquam annorum

norum summam, quam evitare non possimus, adhibuit. Hæc dixi, non ut *Alterum* pro *secundo* sumi posse negarem, sed ut Livianum usum ostenderem, neque aliter fieri posse ab eo, qui integros ejus servare numeros velit, probarem. Quod si Robortellus omnes numeros Livianos incolumes tuebitur, atque *alterum* pro *secundo* interpretabitur, assentiar. quod ei tamen facere iam integrum esse, non video. siquidem omnes corrupit, & pro quingentesimo, ac sexcentesimo altero, quingentesimum, ac sexcentesimum quartum reposuit. sin autem numeris Livianis evertendis mecum pugnare voluerit, eum non audiam.

Cap. XXXIII. *Et in unicâ concordiâ inter ipsos, qui consensus in privatis interdum utilis esset*] Sic ego. Vetus liber unus habet *In privatis*, alter *In privatis consiliis interdum utilis esset*. ut videatur legendum esse: *Qui consensus in privatis interdum consiliis utilis esset*. Ad hæc Robortellus: *Omnes veteres libri, quos ego hactenus vidi, scripti ita habent: Et in unica concordia inter ipsos, qui consensus in privatis interdum inutilis esset. unde pulcherrima ducitur sententia si inter se consentiant privati homines; interdum id magno aliorum malo fieri.* Ego vero quod tum scripsi, ex libris scripsi. quam nunc etiam lectionem in libro Mureti invenio ita, *Qui consensus privatis interdum consiliis utilis esset*. cujus lectionis sensum videat, an non probet. Erat, inquit, summa adversus alios æquitas posita in unica inter ipsos decemviros concordia. *qui consensus in privatis interdum consiliis utilis esset*, id est, si privati in consilii capiendis secum sæpe consentiant, eo modo, quo decemviri, qui erant in magistratu, inter se concordarunt, utile futurum reip. neque enim civiles dissensiones, quas tum habebat in manibus Livius, fuisse consecuturas. Accommodat ergo Livius sententiam ad res Romanas & ad illa turbulenta reip. tempora: & privatorum consensum non aliter, quàm magistratuum, utilem esse ait; verum non semper sed interdum. nam si semper privati consentirent, multis nocerent. si interdum, reip. non obessent. Ille vero ait, si inter se privati consentiant, interdum id magno aliorum malo fieri.

Cap. XLIX. *Strictum etiam telum, respersumque ipse cruore tota in se castra convertet*] Ego cum in plerisque libris scriptis invenirem, *Strictum etiam telum tenens*, id quod nunc etiam in Mureti libro invenio, & cum Dionysium de eodem homine, & de eadem re loquentem vocem *Tenens* non omittere animadverterem, neque omittendam mihi putavi. Dionysius autem ita: ὅλῳ μαχαιρικῷ ἀεὶ χειρὶ ἔχων, αἵματι πεποιημένῃ ἅπας. id est, *manu cultrum tenens, totus sanguine fœdatus*. Robortellus autem omittendam esse censet, *quia duo*, inquit, *admirationem afferebant militibus, primum telum strictum, deinde ipse Virginius, qui erat respersus cruore*. Quod datur dictio, *Tenens*, se non videre ait, quo modo locum habere possit altera dictio, *Ipse*; quæ alioquin vim magnam habet in illâ periodo. Ad quæ dico. Virginium duobus modis castris admirationem attulisse, & quod strictum telum teneret, & quod ipse sanguine respersus esset. Quod autem ait, se non videre, ut vox, *Ipse*, locum habeat, nescio, quos oculos habeat, qui non videant, aliud esse Virginium strictum telum tenentem, aliud Virginium ipsum, quod multo majus est, respersum cruore. neque enim Virginius aut cum telo, aut non respersus attulisset admirationem, sed cum strictum teneret cultrum, & ipse, nedum cultet, esset respersus sanguine, in se tota castra convertit. Hæc si non videt, aut videre non potest, non est, quod in tantis veterum scriptorum tenebris ambulet, aut aliis lucem ostendere cogitet, quam ipse intueri prope cæcus non possit.

EX LIBRO VII.

CAp. II. *Impletas modus satyras descripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. Livius post aliquot annos, qui ab Satyris ausus est primus argumento fabulam serere, idem scilicet, id quod omnes tum erant, suorum carminum actor, dicitur cum sæpius revocatus vocem obtudisset, venia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigente motu, quia nihil vocis usus impediebat.*] Horum verborum hunc esse sensum putavi; Primum Ludiones ex Etruriâ accitos sine carmine ad tibicinis modos saltasse; post versus, sed inconditos, & motus à voce non absonos adjunxisse. Livium autem Andronicum separasse primum cantorem à saltatore, ita ut unus histrio caneret, alius saltaret: atque hoc simile ei esse, quod dixit Aristoteles in poëtica, *Tragœdiam imitationem esse, quæ fieret rhythmo*, id est, saltatione, harmoniâ, & oratione aut conjunctim, aut separatim. Robortellus autem alio spectans, inquit, *Aristotelem in eodem libro dixisse; Sophoclem auxisse numerum histrionum. cum enim Æschylus ante primus auxisset usque ad duos, Sophocles tertium addidit. sicque inquit, tres histriones primarum, secundarum, & tertiarum partium esse cœperunt. & Æschylus, quem scribit Aristoteles invenisse λόγον πρωταγωνιστῶ, invenit sermonem histrionis primarum partium, Sophocles vero tertiarum.* Ego vero respondeo; neque illum neque hunc locum à Robortello, aut à Glareano, qui Robortello assentitur, esse intellectum. priore enim loco de Tragœdiâ Aristotelem loqui, in qua Chorus idem & cantaret, & saltaret, histriones autem canerent tantum. quod ex sequentibus liquet. Livium loqui de histrionibus Latinis, qui cum antiquitus iidem & saltarent & canerent, Andronici instituto utrumque munus diviserunt, ut canticum, quæ pars est fabulæ, alii saltarent. atque hoc etiam olim factitatum Lucianus tradit in libro de saltatione, cum inquit: *Olim iidem & cantabant, & saltabant. deinde posteaquam saltantium spiritus odam interrumpebat, præstare visum est, alios ipsis succinere.* Quod vero de tribus histrionibus scribit Aristoteles, id est tale: antiquitus Tragœdia ex choris solis constitit neque histriones habuit, inde additi sunt histriones, qui cum choro negociarentur, unus à Thespide, alter ab Æschylo, tertius à Sophocle, observatumque est, ne quarta persona loqueretur. Hæc eliciuntur ex Athenæo lib. 14. ubi inquit: *Constitit vero & Satyrica tota poësis antiquitus ex choris, quemadmodum & tragœdia ejus temporis. itaque neque histriones habuerunt.* Item ex Diogene in vita Platonis ita scribente: *Antiquitus in tragœdiâ solus chorus agebat. deinde Thespis histrionem unum, ut chorus interquiesceret, excogitavit, alterum Æschylus, tertium Sophocles.* atque ita tragœdiam expleverunt. λόγον autem πρωταγωνιστῶ non esse *sermonem primarum partium*, sed *prologum*, satis evidenter Modius, & Victorius ex ipso Aristotele docuerunt.

EX LIBRO XXVI & XXVII.

CAp. VI. *Galeria juniorum, quæ forte prærogativa erat, Q. Fulvium, & Q. Fabium consules dixerat. eodem jure vocatæ reliquæ inclinassent, ni.* Item: *Fulvius Romam comitiorum caussâ accersitus, cum comitia consulibus creandis haberet; prærogativa centuria juniorum declaravit T. Manlium.*] In priorem locum Glareanus ita scripsit: *Ego sane, quid Galeria sit, non intelligo. Si equitum est ordo, fortasse à Galero nomen habet.* Hæc cum ego legissem, scripsi in hunc modum: *Galeria nomen est centuriæ, ut Veturia.* Item: *Et hoc loco in veteribus libris est pro centuria*, hic infra: *Redire in suffragium Veturiam*

iuniorum. Item : *Veturium seniorum citat.* Item : *Citatis Veturiæ iunioribus. idque, ut ego censeo, recte, est enim Veturia Centuriæ nomen, ut Galeria. cujus meminit lib. 27 his verbis. Galeriam iuniorum, quæ sorte prærogativa erat.* Nunc vertit vitio Robortellus quod sine veterum librorum auctoritate pro *Centuriæ* voce *Galeriam*, & *Veturiam* reposuerim. addit deinde *Galeriam tribum*, non *centuriam* esse. nam centurias nomine caruisse. Ego vero dico, me *Veturiam*, & *Galeriam* ex antiquis libris hausisse, atque hujus lectionis doctos omnes præter ipsum adstipulatores habere. *Galeriam* autem, & *Veturiam* tribuum nomina esse illa quidem, verum centuriarum etiam esse posse. Nam cum ex tribu Galeriâ centuria prærogativa esset educta, sive iuniorum, sive seniorum; fiebat, ut ipsa centuria nomen tribus adipisceretur, & *Galeria iuniorum*, sive *seniorum* diceretur. quod erat nihil aliud, quam dicere, centuria prærogativa iuniorum, aut seniorum ex tribu Galeria educta. nam Cicero pro Plancio *prærogativam centuriam*, unius tribus partem vocavit. atque idem dico de *centuria*, & cæteris. Habent ergo centuriæ nomen, cum à tribu, unde educuntur, id [illegible] Quamobrem quod addit, [illegible] ; [illegible] ; [illegible] ;